I HÖGA NORDEN

AF

FR. v. HELLWALD

Scand
88453
Supp

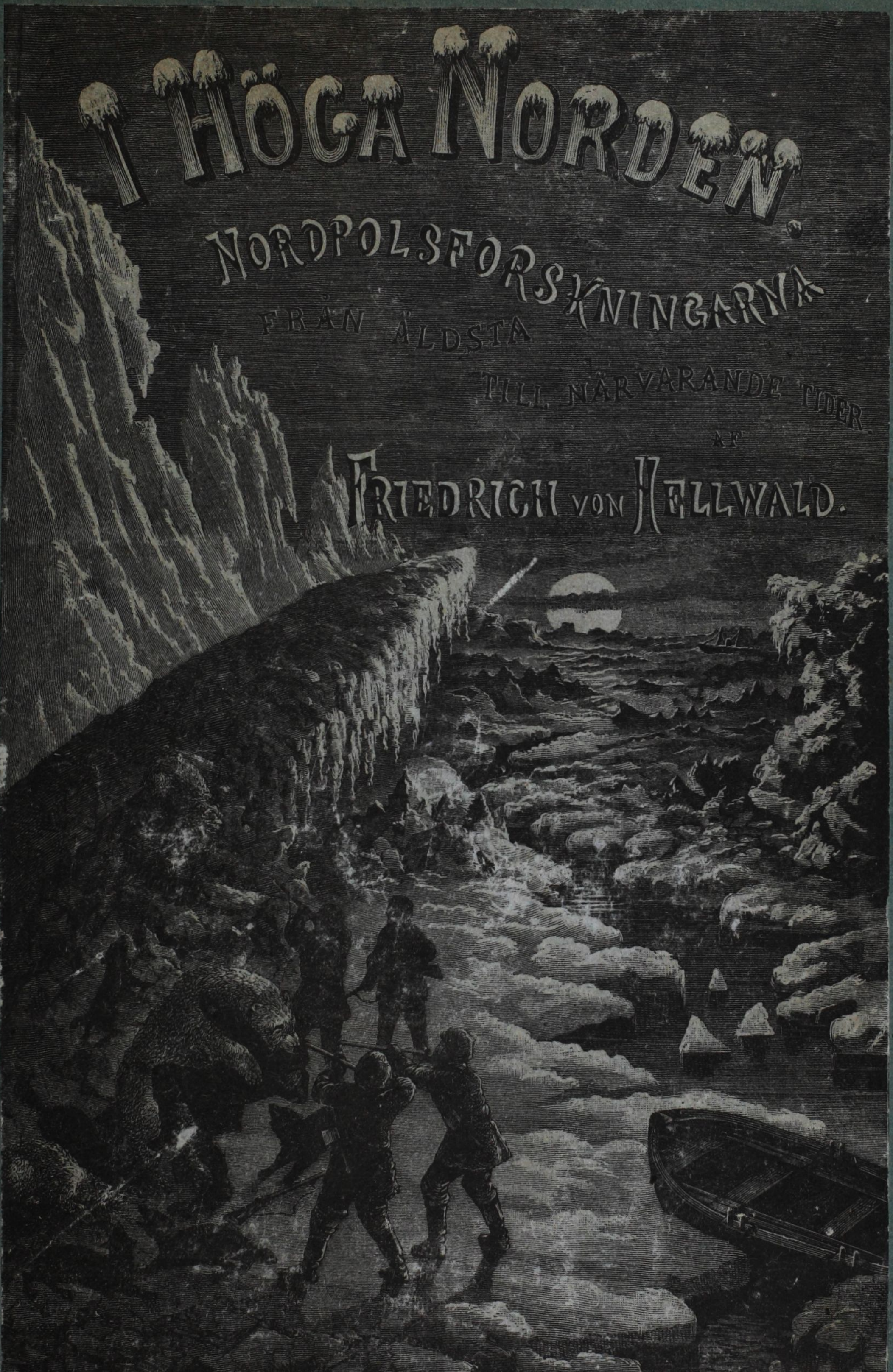

I HÖGA NORDEN.

NORDPOLSFORSKNINGARNA FRÅN ÄLDSTA TILL NÄRVARANDE TIDER.

AF

FRIEDRICH von HELLWALD.

STOCKHOLM P. PALMQUISTS AK

807 -

R

Mye Stoff om
norske Ishavsskippere.
Elling Carlsen, Rönnbäck med flere

679-710

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

8° Sc Sup 88453

I HÖGA NORDEN

ELLER

NORDPOLFORSKNINGARNA

FRÅN

ÄLDSTA TILL NÄRVARANDE TIDER

AF

FRIEDRICH VON HELLWALD.

FRI ÖFVERSÄTTNING

AF

FIL. D:R C. R. SUNDSTRÖM.

BIBL. Ste GENEVIÈVE

MED 28 PLANSCHER, 108 TRÅSNITT I TEXTEN OCH 1 KARTA.

STOCKHOLM,
P. PALMQUISTS AKTIEBOLAG.

2505643

22282A

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

Stockholm,
tryckt hos A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag,
1881.

Förord.

Det arbete, som härmed framträder i svensk öfversättning, torde väl utan öfverdrift kunna betraktas som ett af de intressantaste bland de literära alster, hvilka äro afsedda att till de vidsträcktaste kretsar och i tilltalande, lättfattlig form sprida de vetenskapliga forskningarnas resultat.

En *utförlig historia om nordpolfärderna* är den uppgift, som en af vår tids mest framstående och på grund af sitt behagliga framställningssätt omtycktaste författare satt sig före. Hans arbete är det första i sitt slag, ty något motstycke dertill finnes i sjelfva verket icke, hvarken inom den svenska eller den utländska literaturen.

Det vore icke lätt att nämna en bok, som bör tillvinna sig alla bildade och bildningssökande personers intresse i lika hög grad som en fullständig, *på vetenskaplig grund hvilande,* men derjemte *liflig och lättläst framställning af alla de talrika, vexlande samt på faror rika företag och strider, som modiga och offervilliga män i alla tider och af alla nationer hafva satt i verket och utkämpat i vetenskapens tjenst under försöken att uppnå nordpolen. För oss svenskar, hvilka i så storartad utsträckning och med så förvånande resultat under de trenne senaste årtiondena deltagit i nationernas täflan att utforska det svårtillgängliga nordpolområdet, bör ett verk af den beskaffenhet som det här föreliggande vara af särskild betydelse. Det storartade, ja alldeles ovanliga intresse, hvarmed professor A. E. Nordenskiölds ärorika färd norr om Sibirien omfattats i hela vårt land, från tronen ända ned till kojan, är en borgen för, att en skildring sådan som den här föreliggande, hvilken framställer de oerhörda svårigheter, hvarmed äfven våra djerfva polarfarare haft att kämpa, men hvilka det genom klok beräkning och djup insigt i polarområdets naturförhållanden lyckats dem att besegra, skall röna ett välvilligt mottagande i vårt land.*

Enär det här förevarande arbetet utgör en *fullständig, färgrik målning af hela polarområdet med de svårigheter och fasor, som der möta, af dess invånare, fauna och växtlighet,* enär det — för att yttra oss i korthet — omfattar *alla med polarforskningen samhörande frågor,* så både *vänder det sig* *till det allmänt menskliga intresse, hvarmed vi följa skildringarna af de ofta äfventyrliga, alltid farliga färder, som så många bland forskningens hjeltar företagit*, samt *bibringar läsaren ett stort förråd af lärorik och bildande kunskap*.

Som det tyska originalet vuxit ut till en från början icke anad längd, har öfversättaren ur dess senaste afdelningar uteslutit, hvad som varit af mindre vigt, särskildt om tyskarnes och österrikarnes vidlyftigt behandlade polarfärder samt om F. von Hellwalds uppträdande mot Carl Weyprecht med hänsyn till grundprinciperna för nutidens och framtidens polarforskning. Deremot har han, der så kunnat vara af nöden, medelst tilllägg och noter sökt fullständiga originalets uppgifter.

Stockholm i mars 1881.

Utgifvaren.

I HÖGA NORDEN.

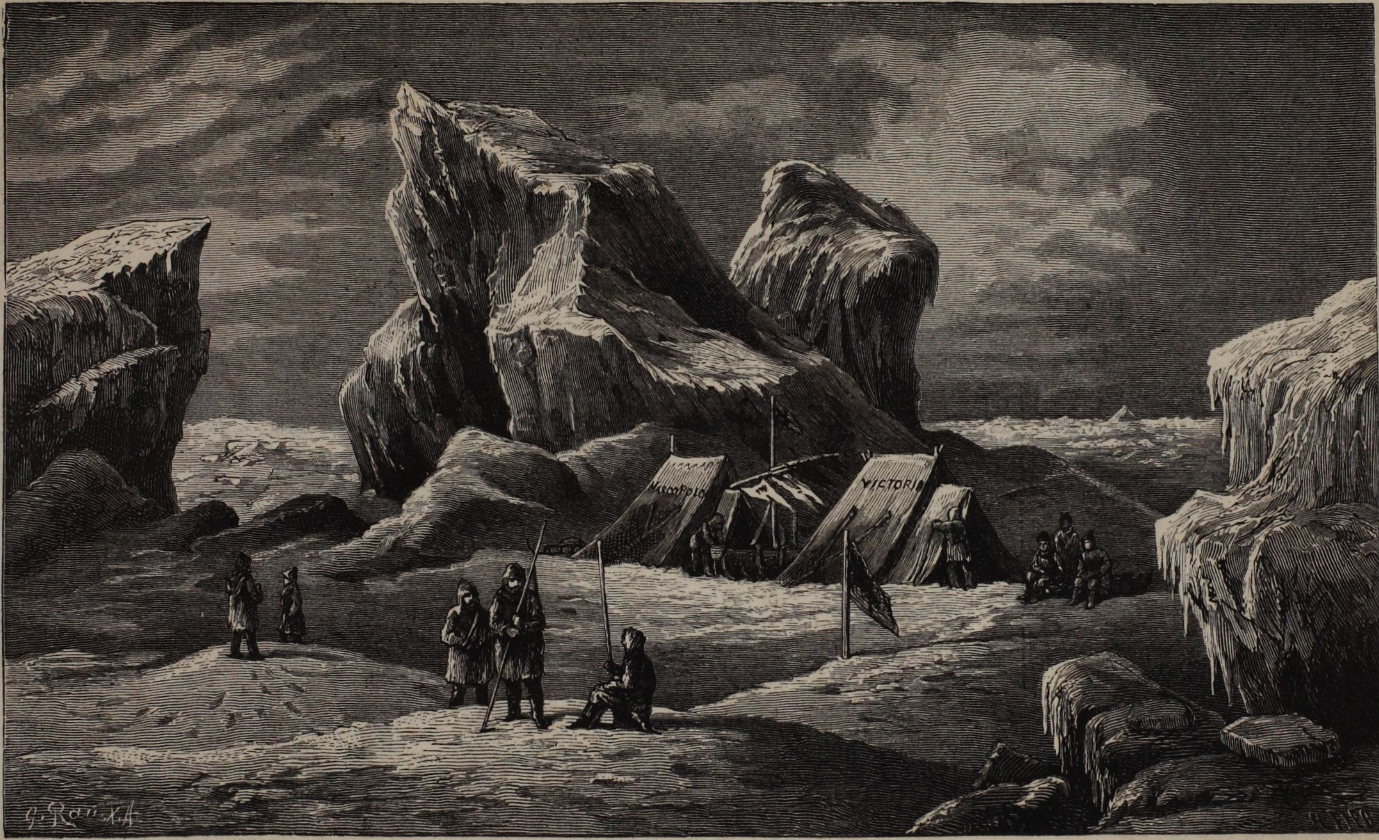
MARCO POLO
VICTORIA
G. Rau X.A.

Manskap från "Alert" i den högsta norden, maj 1876.

Inledning.

De starkt utpreglade olikheterna i vårt jordklots klimat äro orsaken till, att vi dela det samma i tre, mycket tydligt från hvarandra afvikande områden, hvilka bilda de fem klimatiska bältena. Det tropiska bältet sträcker sig i norr och söder om dagjemningslinien till de båda vändkretsarne, som ligga på 23½° (noggrannare uttryckt 23°27′30″) afstånd från nämnda linie; det är solens område, der denna himlakropp sänder sina mest glödande strålar, der lifvet under hvilken form som helst utvecklar sig i yppigaste fullhet och oförgänglig alstringskraft. Af vår planets yta intager detta tropikområde ungefär fyra tiondedelar, nämligen 202,240,184 qvadratkilometer. De båda tempererade bältena sträcka sig från vänd- till polkretsarne, hvilka i sin ordning äro belägna på ett afstånd af 23°27′30″ från polerna eller jordaxelns omhvälfningspunkter. I norra halfklotets tempererade bälte äro vi hemma; här råder icke någon öfverdrift hvarken i värme eller köld utan en lycklig omvexling i årstider, hvilka möjliggöra den yttre naturens, d. v. s. jordens och hennes skatters, äfvensom menniskoandens obehindrade utveckling. Således faller mera än hälften af hela jordytan inom gränserna för dessa milda himmelsstreck. Återstoden, sammanlagdt ungefär en tiondedel, intages af de båda polarbältena eller områdena bortom polkretsarne, hvilka vi tänka oss dragna omkring jorden på 66°32′30″ afstånd från eqvatorn. Der komma vi in i jordens aflägsnaste trakter, i den eviga snöns och isens dystra område, hvarest dag och natt räcka månader bortåt, och solen, ehuru så länge lysande vid synkretsen, likväl icke förmår kläda det öde landet med organiskt lif. Vi skilja mellan ett arktiskt eller nordligt och ett antarktiskt eller sydligt polarbälte, hvilka benämningar äro lånade från grekiskan. Arktisk betecknar egentligen det, som är beläget i närheten af Björnens stjernbild, och, emedan denna befinner sig vid verldsaxelns nordpol, vidsträcktare taget i allmänhet »nordlig».

Denna bok egnar jag nu uteslutande åt en allmän skildring af *nordpols*trakterna i geografiskt och naturhistoriskt hänseende äfvensom åt de upptäcktsfärder till lands och sjös, som i tidens längd blifvit företagna till de arktiska områdena. I strängt geografiskt hänseende hafva dessa sin sydliga gräns vid norra polkretsen, hvilken går fram öfver vår verldsdels, Europas, nordliga delar, öfver norra Asien och Nord-Amerika, skär Grönland, berör Island och återvänder till Norge. Af polkretsen omslutas i Gamla verldens norra hälft, om vi börja med Europa, hela det skandinaviska Lappland, från Bottniska viken hela ryska Lappland ända till halfön Kola vid Hvita hafvet, Uralbergens utskott och den väldiga Samojedhalfön, hvilken ligger mellan Kariska hafvet och Obs vik, d. v. s. det sibiriska guvernementet Tobolsks nordligaste del; vidare ligger inom polkretsen norra hälften af det sibiriska guvernementet Jeniseisk, hvilket bebos af samojeder och längre bort vid Lena af jakuter. Ytterligare sträcker sig mot öster den omätliga »tundran» eller moss-steppen med väldiga berg och floder, och dertill sluter sig tschuktschernas land i norr från Kamtschatka. Under polkretsen ligger nu Berings sund, öfver hvilket man kommer till Amerika; men talrika öar begränsa ännu Asien i polarhafvet från den stora dubbelön Novaja Semlja ända till Björnöarne, och alla dessa öar kunna tidtals bebos, om de än icke äro ständigt bebodda, och besökas ofta af de nomadiserande asiaterna. Följer man nu polkretsen till Amerika, så skär han till en början de förra ryska besittningarna, det nuvarande territoriet Alaska, samt skiljer derefter fastlandets hela stora massa ända till 70° nordlig bredd och öarne ända till 80° nordlig bredd från den beboeliga kontinenten; på det förra bo ännu eskimåerna, detta märkvärdiga polarfolk, på öarne träffar man dem blott som stadda på färder, men hela området norr om polkretsen besökes under sommaren af talrika däggdjur, hvaribland många af ganska ansenlig storlek, t. ex. den stora elgen och myskoxen, vidare rofdjur, t. ex. björnar, vargar, räfvar o. d. Norra polkretsen går ytterligare midt öfver Grönland och lemnar på detta arktiska lands vestra sida ännu många af eskimåer bebodda trakter norr om sig. Slutligen vidrör samma krets äfven Islands norra uddar; dock kan man icke säga, att ön ligger under den samma, ty i sjelfva verket träffar han blott dess nordligaste del.

Såsom man ser, berör den norra polkretsen i allmänhet land. Hela norra Asien och Europas uddar afskäras af denna krets, öfver haf går han blott mellan Europa och Amerika, och på det senare stället skär han åter dels fast land, dels så stora öar, att nästan en och hvar af dem öfverträffar europeiska riken i ytinnehåll. Betraktar man uppmärksamt en karta öfver norra halfklotet, så finner man lätteligen, att de trenne verldsdelarne Europa, Asien och Amerika med sina nordliga kuster omgifva nordpolen äggformigt eller elliptiskt och innesluta ett stort hafsbäcken, det egentliga nordhafvet, som till någon större bredd står i förbindelse blott med Atlantiska hafvet, hvaremot ett sammanhang med Stilla hafvet eger rum endast genom det smala, töckenrika Berings sund. Om midtdelen af detta polarbäcken, som till sitt ytinnehåll kan jemföras med Europa, känna vi, oaktadt det, såsom Petermann betecknande uttryckte sig, ligger framför våra dörrar, alls intet; endast sträckorna långs kusterna och enstaka öar ända till 83° nordlig bredd hafva blifvit mer eller mindre noggrant utforskade. Första blicken på kartan lärer nu, att om det vore möjligt att segla utefter Asiens eller Amerikas norra kust från

Europa ända till Berings sund, skulle en oerhörd omväg sparas, hvilken man nödvändigt måste göra för att komma till östra Asien eller vestra Amerika: omvägen kring hela Europa, Afrika och Asien åt ena eller kring hela Amerika åt andra hållet. Att finna en sådan väg var den ena uppgiften för de senaste århundradenas flesta och hufvudsakligast för de första polarfärderna. Att uppsöka sjelfva polen, att beskrifva jordens kringsvängningspunkt var den andra. Den senare eger ett rent *vetenskapligt* intresse och har derför rönt föga understöd af regeringarna; den andra deremot besitter utom det vetenskapliga möjligen också ett vigtigt *handels*intresse, hvarför de sjöfarande folken redan sedan lång tid tillbaka riktade sin uppmärksamhet på den samma. Alla härpå syftande företag hafva emellertid hittills krönts med ringa framgång, ty ännu har det icke velat lyckas att genombryta de isskrankor, som omgifva polen. Norra Asiens gräns är tillräckligt utforskad för att veta, att den mot norr allestädes sköljes af hafvet; men man vet också, att detta haf, som mycket ofta är fruset ända intill fastlandet, knappt tillstädjer de sjöfarande att fortsätta sin färd.*) Man har derför afstått från försöket att framtränga härstädes, att finna en så kallad *nordostpassage,* och velat beresa den motsatta sidan af polkretsen, men likaså förgäfves, ty på vårt jordklots vestra hälft är värmegraden ganska mycket lägre än på den östra. De breddgrader, hvilka hos oss i Europa beröra de herligaste länder, träffa i Nord-Amerika nästan blott ödemarker, den 50° t. ex. Britiska Amerika, hvilket är bebodt blott i sin sydligaste del, men norr om 50° icke vidare hyser några civiliserade menniskor. Således vänder sig nordpolsfärdernas historia egentligen om nordost- och *nordvestpassagen;* men de nyss antydda förhållandena förklara, att denna historia för oss till områden, hvilka, ehuru i geografisk mening belägna utom polarbältena, dock till utseende, klimat, djur- och växtverld äfvensom i sina andra naturföreteelser så öfverensstämma med de egentliga arktiska länderna, att de nödvändigt måste medtagas och påaktas i de här följande undersökningarna. Den arktiska verlden börjar således för oss icke först vid polkretsen, utan man träffar väl temligen nära det rätta, om man, der så är af nöden, utsträcker dess hufvudsakliga gränser till ungefär 60° nordlig bredd, på hvilken en snillrik envåldsherskares maktspråk väl i Europa uppbygde Nordens glänsande hufvudort, S:t Petersburg, men hvartill å andra sidan det ogästvänliga Grönlands södra spets äfven sträcker sig ned.

---

*) Man torde lägga märke till, att ofvanstående blifvit skrifvet, innan underrättelsen om professor A. E. Nordenskiölds lyckliga färd utefter Asiens norra kust och hans åsigt om det nordasiatiska Ishafvets segelbarhet blifvit kända.

Öfvers. anm.

Dessa polartrakter utöfva på menniskornas inbillning den hemlighetsfullaste och oemotståndligaste dragningskraft. Svårt förefaller det oss, som äro vana att i vintern se en bild af döden eller åtminstone af den fullständiga hvilan i naturen, att föreställa oss trakter, som ligga evigt begrafna under ett bårtäcke af snö, strömmar, hvilkas vågor kölden förvandlar till stela, orörliga massor, menskliga varelser, dömda att lefva under en himmel, på hvilken solen månader bortåt icke lyser, att stilla sin hunger med hvalarnes kött, sin törst med den tran, som erhålles ur dessa väldiga djurs jettekroppar. Och likväl ega äfven dessa öde himmelsstreck sina särskilda behag, som i viss mån uppväga de fasor, hvarmed naturen omgifver oss; behandlar hon än det arktiska bältets invånare nog styfmoderligt, så är dock ingenting anmärkningsvärdare än den mångfald af företeelser, som framträda just derstädes. Utmärkande äro polarverldens sällsamma ljusverkningar; norrskenets så storartade skådespel uppträder der i sällskap med ringar eller gårdar, bisolar och bimånar, under det att ett buller som af knastrande blad kan förnimmas dervid enligt talrika iakttagares försäkran. I de hålor, som bildas i den hopade isens massa, återskallar ljudet med utomordentlig klang och styrka. Planeterna synas glimma med fixstjernornas glans på det nattliga himlahvalfvet; strålbrytningens och refraktionens verkningar gifva slutligen ett egendomligt utseende åt tingen, så omvexlande att de lägsta föremål ofta höja sig lika jettestora berg, eller gapande afgrunder synas fylla sina bottenlösa djup. Med alla dessa olika företeelser hos den arktiska naturen under förfluten och närvarande tid äfvensom med den geografiska fördelningen af vatten och land inom polkretsarne måste vi till en början göra oss någorlunda förtrogna för att kunna komma till insigt om de outsägliga mödor, som nordpolsfärdernas historia skall uppenbara för oss.

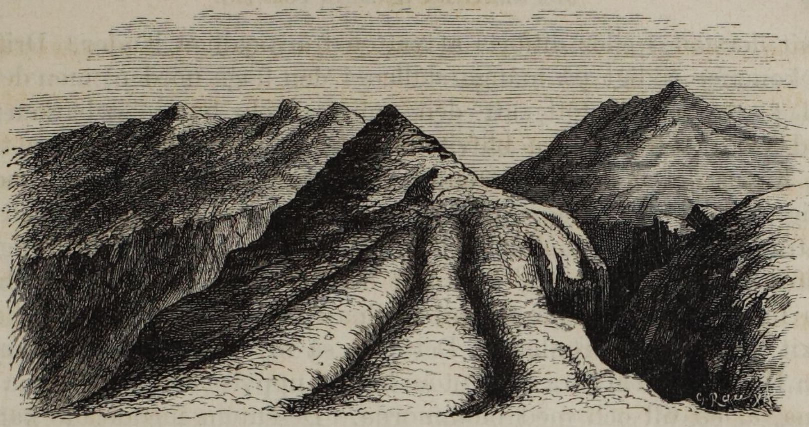

Berg vid Atanekerdluk på Grönland.
(Fyndort för förstenade växter och kollager.)

Det arktiska bältets forntid.

Framställningen af den nutida polarnaturen kunna vi ganska passande låta föregås af en kort öfversigt af det, som är kändt om det arktiska bältets forntid. Bister köld, omätliga ismassor, oöfverskådliga isfält, fullkomlig frånvaro af allt slags organiskt lif förefinnas, och delvis med rätta, i våra föreställningar om nutidens polarverld. *Men det har icke alltid varit så.* Detta förkunna de växter, som ligga inneslutna i dessa trakters berg. De lemna så märkvärdiga slutsatser om detta polarlands tillstånd under tidigare verldsperioder, att det väl lönar mödan att slå upp denna urgamla historia om jorden och se efter, på hvilket sätt vår planets förändringar gifva sig till känna i den yttersta norden. De vigtigaste urkunder, som förtälja derom, hafva anträffats i norra delen af Canada, vid Mac Kenziefloden, på Banks land och det arktiska Amerikas öar, i Nord-Grönland, på Island och Spetsbergen. Studiet af dessa försteningar har ledt den berömde schweiziske geologen och paläontologen professor Oswald Heer i Zürich till vigtiga slutsatser angående växternas utbredning under de tidrymder, som gå före de nuvarande; dessutom har han dragit några intressanta slutsatser om det klimat, som de omkring polen belägna trakterna då njöto.

En rik samling härstammar från Nord-Grönland. Der finnes på ett af gletscher omgifvet berg mer än 600 meter öfver hafsytan och vid 70° nordlig bredd en hel forntida skog begrafven. Stammar och grenar ligga der i mängd, och den rödbruna, jernhaltiga bergarten är fyld med blad. Första frågan är nu: Hafva dessa växter vuxit derstädes eller ditförts af vatten från sydliga länder? Drifved förekommer rikligt på många ställen i den höga norden, men denna ved är så sönderstött, att den enligt regeln har mist barken; af blad, som skulle hafva blifvit ditförda af vatten från sydliga trakter, finnes deremot icke ett enda spår någonstädes, de skulle också enligt Sir Leopold Mac Clintock, som tillbragte tio somrar och sju vintrar i polarbältet, alldeles icke uthärda en sådan förflyttning. I sjelfva verket kan ingen, som sett den stora massan af dessa blad, och huru förträffligt de äro bibehållna, tvifla på, att de måste hafva vuxit på sjelfva Grönland. Detta är så mycket mera förhållandet, som Heer kunde af flera arter utom bladen uppvisa äfven frukterna och fröna, af en till och med blommorna. Dessutom meddelade kapten Inglefield, hvilken för nästan ett fjerdedels århundrade till baka har undersökt fyndorterna, att han derstädes sett en manstjock, upprättstående, förstenad stam. Vi hafva alltså i sjelfva verket qvarlefvorna från en af tjocka stammar bildad skog här framför oss, hvarest nu intet enda träd, ingen enda större buske står att finna, och omätliga glacierer sträcka sig ända ut till hafvet! Angående den tid, då dessa träd lefvat derstädes, lemna bladen säker upplysning. Af de 70 växtarterna i denna skog finnas 18 äfven i mellersta Europas och Schweiz' berglager. Der äro de inbäddade i den sandsten, som bildar kull-landet. Alltså hafva dessa trädslag lefvat i Nord-Grönland på samma tid, som de schweiziska sandstenskullarne, t. ex. Zürich- och Uetliberget, bildades. Man har kallat denna verldsperiod molassens eller den miocena tiden; den bildar den mellersta perioden i den så kallade tertiärformationen, som gått omedelbart före vår jordhistorias nuvarande utvecklingsskede och således tillhör en jemförelsevis ny tid.¹)

Då Heer afslutade sina första undersökningar om den fossila floran,²) utgjordes denna af 162 arter. Af kryptogamer funnos 18 arter, hvaribland nio stora, sköna ormbunkar, som sannolikt betäckte marken i skogarne. Bland de öfriga märkas några små svampar, hvilka då bildade fläckar och små punkter på trädens blad, alldeles i öfverensstämmelse med våra nutida arter. Bland fanerogamerna finnas 31 barrträd, 11 enhjertbladiga och 99 tvåhjertbladiga växter. Af dessa voro sannolikt 78 träd och buskar, så att följaktligen 128 arter af trädväxter då voro utbredda i polartrakterna. Bland barrträden fans det enbuskearter, idegranar (taxineer), granar och tallar, salisburier och sequoior, som mestadels likna nutida amerikanska arter. En af de anmärkningsvärdaste är *Pinus macclurii,* nära beslägtad med den canadiska *Pinus alba;* af denna medförde polarfararen Mac Clure kottar, som

---

¹) Heer, »Ueber die Polarländer», Zürich 1867, sid. 17—18.

²) Se hans präktiga arbete: »Die fossile Flora der Polarländer», Zürich 1867.

härstammade från Banks land. Islands miocena lager hafva lemnat sju arter af *Juniperus* (enar) och *Pinus,* i hvilket senare slägte Heer innefattar äfven granar *(Abies)* och vanliga granen *(Pinus picea).* Sequoiorna eller wellingtonierna äro ännu talrikare än *Pinus*arterna; detta slägte spelade under miocenperioden en mycket vigtig roll samt träffas som fossilt i Europa, Asien och Amerika. Nu för tiden räknas det blott två arter *(Sequoia sempervirens* och *S. gigantea),* som förekomma uteslutande i Californien och äro de sista företrädarne för detta anmärkningsvärda slägte, som frambringar några af vår jords högsta växter. Det allmännaste trädet i den forna grönländska urskogen var en *Sequoia (S. langsdorffii),* hvilken är förvillande lik den californiska *Sequoia sempervirens.* Man träffar denna i Tysklands parker, och vid Comosjön äfvensom omkring Lausanne ser man stora träd, som bära frukt; i sitt hemland får den ända till 70 meter hög stam. Af Grönlandsträdet hafva icke blott talrika, barrbevuxna grenar utan äfven kottar och frön anträffats, hvilka ådagalägga denna arts nära slägtskap med den lefvande arten. Cypressernas familj företrädes rikligen genom tre slägten, nämligen *Taxodium, Thuiopsis* och *Glyptostrobus,* hvaraf de båda senare ännu finnas i Japan, hvaremot taxodierna förekomma i Nordamerika; *Taxodium dubium* anträffades på Spetsbergen under 78° nordlig bredd. Bland taxineerna nämner jag *Salisburia* från Grönland, hvilket slägte nu för tiden tillhör endast Japan.

Antalet löfträd är så ansenligt, att jag kan nämna blott få arter. Flere bland dem likna tyska träd, t. ex. de bokar och kastanjer, som anträffades på Grönland ännu under 70° nordlig bredd. En art bok, *Fagus deucalionis,* liknar mycket rödboken, *Fagus silvatica,* blott med den skilnad, att bladen icke äro sågade rundt omkring utan endast i spetsen. Detta träd var tydligen utbredt öfver alla nordliga trakter, ty vi finna det på Grönland, Island och Spetsbergen. Ekarne förekomma i flera arter; de flesta hafva stora, vackert flikiga blad och någon slägtskap med de nutida amerikanska arterna. En af dem, *Quercus olafsoni,* som man kan följa från norra Canada till Grönland och Spetsbergen, öfverensstämmer med *Quercus prinus* i Förenta staterna. En platan, *Platanus aceroides,* var likaledes utbredt öfver detta område och anträffas till och med vid Isfjorden på Spetsbergen. Poplarne förete ett ännu större antal individer än de nyssnämnda slägtena. Två arter, *Populus richardsoni* och *P. arctica,* voro jemte *Sequoia langsdorffii* de allmännaste träden i polarområdet; vi kunna följa dem från Mac Kenziefloden i Nord-Amerika till Spetsbergen. Pilarne äro mycket sällsynta, hvilket kan synas öfverraskande, då man betänker, att de för närvarande utgöra en fjerdedel af arktiska bältets alla trädväxter. Björkarne voro talrika på Island, der äfven ett vackert tulpanträd och en lönn trifdes. Grönland pryddes af ett valnötsträd, en magnolia med läderartade blad, *Magnolia inglefildii,* och en art af stenfruktslägtet, *Prunus sottii,* Spetsbergen af en storbladig lind, *Tilia malmgrenii.* Till sammans med dessa, med våra nutida öfverensstämmande träd lefde några afvikande former. En af dessa arter hör sannolikt till laurineerna, fyra andra äro troligen proteaceer; om dessa fem är det svårt att säga, huruvida de voro träd eller buskar. Andra hafva högst sannolikt varit buskar; så finnes det en hassel, *Corylus macquarrii,* som var utbredd öfver alla polartrakter och förekom på Spetsbergen under 78° nordlig bredd; likaledes en art al. Från Grönland hafva vi arter af *Rhamnus, Paliurus, Cornus, Ilex, Cratægus, Andromeda* och *Myrica,* hvilka gå upp ända till 70° nordlig bredd. Icke heller klängeväxter saknas; en murgrönart anträffades på Mac Kenzieflodens bräddar och af vinrankarter två på Grönland och en på Island, hvilka äro beslägtade med vissa amerikanska arter.¹)

Från en lång följd af undersökningar om den arktiska fossila floran kom man således till den insigten, att rikedomen på växter i denna nu helt ogästvänliga trakt en gång varit mycket stor, och att denna rikedom bibehållit sig utan afbrott — om än med förändringar och omvexlingar — från stenkolstiden till tertiärperiodens midt. Men under det att de stenar med växtaftryck, som af professor Nordenskiöld insamlats på ön Disko vid Grönlands vestkust, äfvensom de från Spetsbergen härrörande medgåfvo ett bestämmande af den arktiska tertiärflorans beskaffenhet under miocenperioden blott till ungefär 78° nordlig bredd (Kings bay), hafva de nyaste fynden utvidgat vår kännedom om den högsta nordens flora under miocenperioden ända till långt högre breddgrader. I det engelska geologiska sällskapets sammanträde den 7 november 1878 upplästes ett meddelande af Heer, hvilket han lemnade på grund af de genom kapten Feilden under den senaste engelska polarexpeditionen samlade fossila växtlemningarna. De dit hörande tertiärväxterna, 25 arter till antalet, hade af naturhistorikern ombord å »Alert» blifvit samlade å Grinnells land norr om Smiths sund ungefär på 82° nordlig bredd. Detta är nu det till nordpolen närmsta ställe, hvarifrån man hittills eger fossila växter, detta från en tidrymd, då afkylningen, ehuru redan märkbar, ännu icke fortskridit så långt, att den utestängde all trädvegetation ur polarregionens midtområden. Af de 25 arter, som vetenskapsmannen i Zürich hade fått att bestämma, voro

---

¹) »Ausland» 1868, sid. 277—278.

två femtedelar (10) barrträd, hvilka omfatta tallar ur afdelningen *Strobus,* vår silfvergran *(Abies taxifolia),* Amerikas nakna cypress och en utdöd typ för taxineerna. Liksom på alla dylika breddgrader äro äfven här barrträden *(Pinus, Abies, Sequoia, Taxodium, Glyptostrobus)* förherskande, hvaremot de tvåhjertbladiga växterna äro mindre talrika och bära endast förkrympta blad, hvilket synes betingadt genom ett jemförelsevis hårdt klimat. Slägtena *Corylus, Platanus, Viburnum, Acer, Cratægus* stå här främst. Ett särskildt intresse hafva emellertid äfven löfträden: alla arter af dem hafva förkrympta blad, ett tydligt tecken till en vintertid. De flesta af de bestämda arterna hafva redan dött ut och äro äfven stundom tvifvelaktiga, t. ex. den arktiska poppeln, en vår hassel liknande växt *(Corylus macquarrii),* en björk *(Betula prisca),* som mycket liknar vår, en mjölonart *(Viburnum nordenskiöldi).* Nämnas böra äfven en *Nymphæa (arctica)* och spår af säfarter.

Man ser, att de närmast polen liggande arktiska länderna omkring tertiärtidens midt under en tidrymd, då i mellersta Europa palmerna och kanelträdet trifdes ända till 50° nordlig bredd, företedde det utseende, som nu för tiden utmärker växtligheten i Europas mellersta delar och i Nordamerika. Samma eller med dem, som vi dagligen se, mycket lika växtarter, förekommo der eller företrädas åtminstone af några former samt till och med slägten, som nu för tiden äro utdöda. Det är icke svårt att derefter bilda sig en föreställning om polartrakternas växtlighet under miocenperioden: den utgjordes af mycket olika löf- och barrträd, af hvilka många egde stora blad, vinrankor och murgrön slingrade sig om deras grenar, och i deras skugga växte talrika örter och sirliga ormbunkar. Hvilken motsats mellan denna bild och den, som dessa trakter nu uppvisa! Nu måste vi gå 20 breddgrader längre söderut för att träffa liknande trädformer som de då inom polarkretsen förherskande! Jemför man alla arter med de dem närmast stående lefvande växterna, och pröfvar man de klimatiska förhållanden, som dessa fordra för sin trefnad, så kommer man snart till den öfvertygelsen, att denna fossila arktiska flora förutsatte ett sådant klimat som det under mellaneuropeiska breddgrader nu rådande. Enligt Heers åsigt torde Lausannes omgifningar noggrannast uppvisa det samma. Der växa sequoiorna upp till höga träd, som gifva mogna frukter och frön, der vandrar man i trädgårdarne i präktiga, skuggrika gångar af höga, alltid gröna *Prunus*-arter; äfven pinier och cypresser, lager- och granatträd, ständigt gröna ekar och magnolier uthärda der vintern. Lausanne har en årlig medeltemperatur af $8{,}_5$° C. vid en sommartemperatur af $16{,}_6$° och en vintertemperatur af $0{,}_6$°, Morges en årstemperatur af $9{,}_4$° och Genève af $9{,}_5$° C. Detta är det klimat, som det arktiska bältets fossila flora förutsätter. De ofvan omtalade upptäckterna lemna nu tillräckliga bevis å ena sidan för polens stillaförblifvande, å andra sidan för polartrakternas småningom fortgående afkylning och för tertiärtidens ovanliga långvarighet i dessa trakter. De ådagalägga äfven, att vissa trädarter, t. ex. våra granar, ursprungligen hade sin hemort under polkretsen, innan de utbredde sig öfver vårt fastland. Men om man äfven villigt medgifver, att jordvärmen aftagit inom detta bälte i breddgradernas riktning, och att de arktiska trakternas afkylning (hvilken sannolikt begynt redan i början af kritperioden) skridit endast långsamt framåt, så blir det dock ganska svårt att finna en bestämd kosmisk och astronomisk orsak för denna stora företeelse. Tvifvelsutan lifvades den arktiska miocena skogen äfven af djurorganismer; men hittills har blott ett enda exemplar, en hjortbagge *(Carabites feildenianus)*, anträffats. Den ofvannämnda förekomsten af en näckros tyder emellertid på, att sött vatten funnits, hvilket måste hafva varit öppet en del af året.

Liksom nu forntidens växtverld angående polarländernas en gång förhandenvarande beskaffenhet talar ett tydligen förnimbart språk, så har man å andra sidan från djurens nuvarande utbredning inom det arktiska området försökt draga betydelsefulla slutsatser om den förflutna tiden. Från den omständigheten, att flere bälten kunna urskiljas i det arktiska områdets djurverld, och att samma djur, som ännu lefva inom dessa bälten, anträffas fossila i de länder, hvilka intaga en likartad geografisk och klimatologisk ställning som den, hvilka dessa skilda bälten nu hafva till hvarandra, drager den svenske vetenskapsmannen Otto Torell den slutsatsen, *att det arktiska området haft en tidigare vidsträcktare utbredning.*[1]) Med denna utbredning ställer han de erratiska företeelserna i Skandinavien i förbindelse, nämligen moränerna, refflorna, de erratiska blocken o. s. v., hvilka liksom i Alperna kunna förklaras blott genom att antaga en forntida större utbredning af gletscherna öfver Skandinaviska halfön. Liksom i Skandinavien visa sig äfven i Stora Britannien, Nord-Amerika och på Island omedelbara spår af gamla gletscher, hvilka häntyda på ett fordom *kallare* klimat. Då man i Skandinavien saknar alla egentliga tertiära bildningar, och annorstädes i Europa den genom talrika spår bestyrkta *istiden,* som utmärktes genom en större utsträckning af gletscherna, synes infalla vid tertiärtidens slut och den nuvarande qvartärperiodens början, så har den forntida större utsträckning af polarområdena med deras kallare klimat, till hvilken slutsats Torell kommit, i alla händelser kunnat ega rum först långt *efter* miocenperioden, om hvars betydligt högre värmegrad den fossila floran bär vitnesbörd.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» 1861, sid. 61.

Man har länge användt företrädesvis växtgeografien för att lösa geologiska problem. Betänker man, huru lätt fröna, burna af luft- och hafsströmmar, kunna öfverskrida vidsträckta hafsskrankor, så framställer sig förvisso den tanken att pröfva de derifrån dragna slutsatserna äfven efter sådana djurs geografiska utbredning, för hvilka ett passivt transporterande öfver hafsarmar icke kan tänkas. Som bekant har Alfred Russell Wallace med den största framgång sökt att på detta sätt afslöja den malajska arkipelagens forntid. Professor Gustaf Jäger i Stuttgart använde på lika sätt djurgeografien för nordpolsområdenas historia. Kasta vi nämligen en blick på de djur, för hvilka det torra landet utgör den uteslutande bostaden, och som icke ega förmåga att i likhet med foglarne öfverskrida större vattenytor, så är det framför allt påfallande, att alla dessa djur ur däggdjurens, foglarnes (hit höra blott de flygförmåga saknande) och kräldjurens klasser liksom ganska många sötvattensdjur hafva ringformiga, af breddgrader inneslutna utbredningsområden. Man egnar denna anordning mestadels ingen särskild uppmärksamhet och ställer dessa djurgeografiska linier i förbindelse nästan blott med linierna för lika årsvärme (isotermerna). Detta är visserligen riktigt: den senare är en af de vigtigaste tillvarelsevilkoren för djuret såväl som för växten, och genom den samma förklaras fullkomligt, hvarför utbredningsområdet mestadels har en större utsträckning från öster till vester än från söder till norr; men den omständigheten, att en mängd landdjur i ställföreträdande arter (eller slägten) samtidigt bebo motsvarande bredder i Gamla och Nya verlden, alltså bilda kretsar, hvilka afbrytas blott af Atlantiska och Stilla hafven, förklaras, såsom professor Jäger betonar, icke derigenom. Sådana samtidigt i Gamla och Nya verlden lefvande djurgrupper äro björnarne, räfvarne, vargarne, sislarne, mössen, hjortarne, kattorna, kamelartade djur, mårdar, uttrar, strutsar, svin, nötkreatur o. s. v.

»Söka vi en medelpunkt för dessa kretsar, så kan denna enligt sakens natur blott vara endera af de båda polerna, och denna är för de ofvannämnda djuren åtminstone säkert nordpolen. Detta framgår af följande. Vid nordpolen se vi kretsar, bildade af en enda art, fjellräfven, isbjörnen; längre åt söder, ännu i de arktiska och subarktiska bältena, finna vi kretsar, som bildas af två, mycket nära beslägtade arter, en Gamla och en Nya verldens ren, elg och bison. Längre åt söder blifva kretsarne rikare och skiljaktigheterna större, så att man redan uppställer underslägten, t. ex. bland hjortar, sislar o. s. v.; slutligen bildas kretsarne ännu längre söderut af väl skilda slägten, t. ex. de strutsartade foglarnes, svinens, de kamelartade djurens, krokodilernas, grodornas ring o. s. v.»[1]) Huru kan man nu tänka sig detta centrala förhållande hos nordpolen till landdjursfaunan? Enligt Jägers åsigt kan det icke förklaras på annat sätt, än att dessa djurs förfäder — i ordets geologiska betydelse — en gång bebodde ett vid nordpolen beläget land, som på lika sätt stod i förbindelse med Gamla och Nya verlden, och att en förändring i hela denna faunas klimatiska förhållanden sträckte sig ned mot dagjemningslinien; åtskilliga omständigheter häntyda till och med på, att denna förskjutningsprocess upprepades flere gånger. Alltså skulle dessa djurringar vara de kringspridda afkomlingarna af en fordom nordpolar fauna. Professor Jäger har i sina till sammans med d:r Emil Bessels anstälda undersökningar om hjortarnes geografiska utbredning[2]) visat, att nordpolen i sjelfva verket spelar rollen af en *djurgeografisk medelpunkt.*[3]) Den karta öfver hjortarnes utbredning, som åtföljer sagda arbete, visar fem slägtskapslinier, hvilka korsa hafsskrankorna mellan Nya och Gamla verlden. Den sydligaste förenar de yngre eocenskiktens hornlösa fossila former, den andra, nordligare, sätter Europas rådjursartade miocena muntjak *(Prox* eller *Cervulus)* i förbindelse med de nordamerikanska *Reduncina*-formerna. Längre åt norr framgår linien mellan den canadiska hjorten och de europeisk-asiatiska hjortarterna, och slutligen komma de linier, som förena renarne och elgarne i Gamla och Nya verlden. Dessa trenne sista linier sammanfalla väl tämligen till tiden; de förena Europas diluviala och nyare former med nyare i Amerika.

Härur framgår det samma som ur undersökningen af andra djur- och växtafdelningar, nämligen att Amerika och Europa åtminstone två gånger, d. v. s. före och efter istiden, hängt till sammans med hvarandra. Gent emot den gamla åsigten om de båda verldarnes utbyte öfver Berings sund och mot den af Unger uppstälda hypotesen om en stor ö, »Atlantis», som enligt hans mening skulle hafva varit belägen i Atlantiska hafvets bredaste delar, framställer Gustaf Jäger det påståendet, att förbindelsen måste hafva egt rum mellan Skandinavien och Grönland samt mellan detta och östra Amerika; derjemte måste landförbindelsen hafva sträckt sig ända till Island. Jäger kommer på grund af vattenödlornas[4]) utbredning till den slutsatsen, att ett nordpolarland måste hafva förefunnits, hvilket förband Europa å ena sidan med östra Amerika och å andra sidan med Japan. Den senare förbindelsen sökte han i Grönlands mot Berings sund riktade, af d:r Petermann och Parpart förmodade fortsättning. Det sista är nu visserligen blott närmast gissningar, men gissningar af tvifvelsutan vetenskapligt värde, enär de åtminstone uppfordra till omständliga undersökningar i denna riktning. Äfven för menniskoslägtets historia vore bekräftelsen af Jägers hypotes af betydelse. »Då det en gång står fast, att menniskan på norra halfklotet var samtida med mammuten, noshörningen o. s. v., då det är ådagalagdt, att mammuten bebodde Ishafvets kuster, så behöfver dertill blott visas, att det ofvanför gissningsvis uttalade landsammanhanget mellan Europa och Amerika inföll ännu på den tid, hvarifrån våra fynd af menniskoben till sammans med ben af dessa djur härstamma, för att på det bästa sätt förklara menniskoslägtets kretsformiga eller rättare sagdt, kosmopolitiska ställning — det bebodde äfven dessa slutna Ishafskuster.»[1]) Låtom oss härtill ytterligare lägga, att menniskorna under Europas äldsta urtid enligt många antropologers mening icke blott till sin kroppsbyggnad utan ännu mera i sina efterlemnade primitiva husgerådssaker och verktyg visa en öfverraskande likhet med nutidens polarfolk. Derför hafva några velat anse den förhistoriska tidens äfven i Tyskland fordom utbredda korthufvade race för lapsk eller åtminstone lik lapparne, hvaremot andra, t. ex. den engelska antropologen William Boyd Dawkins, tänka på de grönländska eskimåerna, hvilkas nuvarande boningar dessutom ega en märkvärdig likhet med de gamla gånggrifterna i södra Sverige, Danmark och Schleswig.

---

[1]) »Ausland» 1865, sid. 866.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» 1870, sid. 82—92.

[3]) »Geographische Mittheilungen», tilläggshäftet 16.

[4]) »Ausland» 1867, sid. 121.

Jag vill dock återkomma till nordpolen. På hvilka föregående geologiska förhållanden beror det, att de båda polerna spela en så olika roll med hänsyn till de lefvande varelsernas utbredningshistoria? Frågan är naturligtvis en rent geologisk och uppgår i följande: Hvilka äro orsakerna till den olika sammanhopningen af land på båda halfkloten? Man kan icke omedelbart taga i tu med denna fråga; härtill äro de geognostiska detaljerna icke tillräckliga; men en väl bekräftad företeelse medgifver några slutsatsers dragande. Denna företeelse kallas af professor Jäger *landets polflyktighet.*[2]) Man kan icke blott dagligen iakttaga, utan det är äfven genom de många undersökningarna om istiden upphöjdt till en sak af stor geologisk vigt, att de från gletscherbetäckta fastland bortsimmande isbergen transportera stora massor mark. Vidare är det säkert, att denna transport af mark alltid försiggår i riktning mot eqvatorn, detta af ett simpelt skäl: hafsvattnet har liksom lufthafvet en kretsrörelse på sådant sätt, att det uppvärmda vattnet strömmar mot polerna och det kalla mot eqvatorn, och dessa strömmar gå dels bredvid, dels öfver hvarandra. I och för sig naturlig och bekräftad genom de nu för tiden bestående förhållandena är den omständigheten, att gletscherbildningen icke inträder vid de af den varma eqvatorialströmmen sköljda kusterna utan vid de af den kalla polarströmmen berörda, och således måste de lösgjorda isbergen städse föras fram mot eqvatorn, det der belägna landet är följaktligen polflyktigt.

---

[1]) Jäger i »Ausland» 1865, sid. 187.

[2]) Beslägtade åsigter träffar man äfven hos H. Hennessy (»Proceedings of the Royal irish academy», vol. IV, sid. 333 och följande); dock har, så vidt jag vet, ingen säkrare och sjelfständigare än G. Jäger framlagt den ofvan utvecklade teorien.

Nu framställer sig den frågan, om de sålunda lidande polarländerna godtgöras genom en återtransport. Man kunde tänka, att eqvatorialströmmen toge med sig till baka de af floderna medförda fasta ämnena och förde dem till polerna; men om man afser från, att dessa i alla händelser icke vore någon tillräcklig ersättning, så må man betänka, att dessa strömmar icke äro nog starka att hindra nämnda ämnen att sjunka till bottnen, och att de då komma ned i den under eqvatorialströmmen gående polarströmmen, som för dem åtminstone lika långt till baka söderut, som eqvatorialströmmen förde dem norrut. Man kan således icke blott förneka en ersättning utan finner äfven, att polarströmmen från de af honom sköljda kusterna drifver såväl isbergens grus som äfven de fina uppslamningarna mot eqvatorn.

Huru väldig denna transport af mark är, derpå icke blott utgör den germanisk-sarmatiska driftens utsträckning ett bevis, utan vi se nu för tiden äfven, huru landbildning försiggår på det ställe, der isbergen smälta; t. ex. vid östra Amerikas kust växer New-Foundland med sina bankar, och vid vestra kusten sammanfaller isbergens sydgräns med Aleuternas ökrets, hvars vulkaniska företeelser kanske äro följder af denna aflastning af isbergsgrus.

Hela förloppet är en söndersplittring af polarländerna, en utrymning af polarhafvet och en upplandning närmare eqvatorn. Jemför man norra och södra halfklotet, så får man det intrycket, som hade i det senare denna utrymning varit grundligare, och som hade upplandningen skett närmare eqvatorn än på det norra. Fråga vi efter orsakerna, så träder oss en genast till mötes. På norra halfklotet gå bergssträckorna i Gamla verlden fram i parallelkretsarnes riktning. I Amerika bilda de vid vestra och östra kanten belägna bergsträckorna en mot norr öppen vinkel. På södra halfklotet stryka alla bergen deremot fram i meridianernas riktning. Det är nu visserligen en för länge sedan öfvervunnen ståndpunkt att anse bergen för fastlandets skelett så till vida, som skulle de hafva framträdt först, och lågländerna lägrat sig intill dem, ty man vet, att bergens upplyftning försiggick först efter fastlandets bildning. Men den skall näppeligen misstaga sig, som anser, att deras läge upplyser om den riktning, hvari fastland först dykte upp.

Tänker man sig låga ökedjor i urhafven ordnade i samma riktning, hvari bergen nu för tiden gå fram, så måste på norra halfklotet ett galler hafva bildats af dem, hvilket uppfångade det från nordpolarländerna bortflytande materialet, hvaremot ett sådant galler saknades på södra halfklotet. På det senare måste upplandningen försiggå mycket närmare eqvatorn än på det norra.

Detta passar så väl till de nuvarande sakförhållandena, att vi föranledas till att egna landets polflyktighet ännu närmare uppmärksamhet. Naturligtvis voro icke iakttagelserna på isbergen tillräckliga att förklara en så långt mot eqvatorn sig sträckande transport af mark, ty nu för tiden komma isbergen eqvatorn icke närmare än till 35° bredd och detta blott på ett ställe af södra halfklotet, således i alla händelser på långt när icke till det ställe, der dess första landsammanhopning är belägen. Men betraktar man noggrannare Medelhafvet, så drager en ofvanför redan anmärkt omständighet uppmärksamheten till sig. Här, der ingen gletscherverksamhet mera förefinnes, är icke desto mindre en ständigt fortgående försandning af sydkusten, d. v. s. af Afrikas norra rand, märkbar, under det att vid hafvets norra sida, d. v. s. Europas sydkust, icke blott ingen sådan försandning (en helt lätt undantagen), utan just motsatsen, en förlust genom förvittring, eger rum.

Alltså är landet i Medelhafvet ännu i dag polflyktigt, och det samma synes gälla för Östersjön; dyner bildas här endast på södra kusten. Här kan blott en enda orsak vara verksam, nämligen hafsströmningarna. Enär varmt vatten såsom lättare alltid flyter ofvanpå och det kalla vattnet såsom tyngre under, alldenstund blott den vid hafsbottnen gående, alltså den kalla, strömmen, men icke den öfre, kan föra de uppslammade jordpartiklarne, sanden m. m. vidare, så måste denna transport äfven under lägre breddgrader ständigt ega rum mot eqvatorn. För att höja saken öfver alla tvifvelsmål måste man naturligtvis ådagalägga, att bottenströmmen verkligen eger tillräcklig kraft att verkställa en sådan transport. Kanske skulle en noggrann jemförelse af den nordafrikanska kustsanden med den sydeuropeiska kustens fasta bergmassor visa, huruvida en sådan underhafstransport, hvilken förskjuter Medelhafvets och Östersjöns geografiska läge mot polen, eger rum. Bekräftades detta, så kunde man antaga, att södra halfklotets fattigdom på land härrörde derifrån, att hafsströmmar och efter tillräcklig afkylning äfven isberg i följd af bristen på ivägenstående hinder fingo rensopa det och förskjuta landet till närheten af eqvatorn. Från denna hypotetiska ståndpunkt kan man draga den ännu längre till baka gående slutsatsen: de första fastlanden må hafva varit polarländer, kanske i följd af vattnets genom centrifugalkraften åvägabragta hopande i eqvatorialbältet. Detta land blef allt jemt polflyktigt och ersattes blott derigenom, att det var underkastadt en ihållande höjning, ja, kanske är det ännu; åtminstone Nordkap är stadt i en ansenlig höjning. Så hopade sig då af dessa mot eqvatorn förda massor de sedimentbergarter, hvilka blefvo de allra första anläggningarna till de senare fastlanden.

Om vi nu återkomma till den djurgeografiska uppgiften, så skulle resultatet blifva, att afbrottet i sydpolarlandets förbindelser med fastlandens sydspetsar väl följde kort efter däggdjurens och foglarnes uppträdande, ty af dem synas blott de tandfattiga och de strutsartade foglarne hafva sydpolen till geografisk medelpunkt. Under hela den långa, derpå följande tidrymden voro då blott nordpolarländerna bryggorna för landorganismernas vandringar, och detta är orsaken till den stora mängd af djurafdelningar, som kretsformigt omgifva nordpolen.

Med tillhjelp af det här sagda försöker nu professor Jäger en geologisk rekonstruktion, som icke är utan intresse under nuvarande omständigheter. Betraktar man Britiska öarnes och Skandinaviens vestra kuster under jemförelse med deras östra, så göra de på en hvar intrycket af att vara sönderfrätta, och forskar man efter orsaken, så kommer man i första rummet att tänka på det förvittringen befrämjande klimatet och derefter på den oceaniska vågrörelsens kraft. Men nu råder bland meteorologerna intet tvifvel om, att Britanniens och Skandinaviens klimat väsendtligen betingas genom *golfströmmen* och den i lika riktning framgående varma luftström, som man rent af kunde kalla *luftgolfströmmen.* Båda föra de höga värmegrader och stora mängder fuktighet till Europas vestra kuster samt alstra på så sätt ett område med riklig, föränderlig nederbörd, hvilken som bekant är vilkoret för förvittringsprocessen. Alltså skola vi icke begå något fel, om vi säga: alla dessa af golfströmmen (d. v. s. hans nordliga arm) sköljda kuster äro stadda i tillbakavikande, d. v. s., lågo tidigare mycket längre i vester. Enär den andra tyska nordpolsexpeditionen medfört visshet derom, att en smal utlöpare från golfströmmen sträcker sig upp ända öfver 80° nordlig bredd, så kan man förutsätta ett tillbakavikande af Europas kuster utefter hela sträckan ända upp till Spetsbergen.

För att bedöma den allmänna såväl som den lokala storleken af dessa Europas förluster bör man närmast taga i betraktande, att inom det af golfströmmen sköljda kustområdet förvittringens belopp måste stiga med polhöjden, enär vinterköldens söndersprängande verkan härvid spelar en hufvudroll. Faktiskt bekräftas denna teoretiska förväntan äfven af ögonvitnen. Men den för det allmänna bedömandet vigtigaste omständigheten är det bortförda materialets uppsökande och uppskattande. Härvid är följande att märka. Om golfströmmen förstör kusterna, der han uppträder, så måste motgolfströmmen tagas med i räkningen för det sönderkrossade materialets transporterande. Huru förhåller sig nu denna till golfströmmen inom Atlantiska hafvets norra del? För att göra saken enklare må man tänka sig, att en från Nordkap öfver Spetsbergen till Grönland bågformigt gående kust låge i vägen för golfströmmen, så att Grönlandshafvet och Norges haf bildade en vik, svarande mot den Mexikanska. I denna händelse skall golfströmmen med full kraft trycka på den skandinaviska kusten, eftersom han flyter fram i riktning mot den samma. Längst i norr måste vattnet erhålla en omvänd riktning genom golfströmmens förvandling till motgolfströmmen. Af denna kommer en del, detta den större, under golfströmmen och flyter bort i sydvestlig riktning; dess tillvaro är genom värmemätningar höjd öfver alla tvifvelsmål. Men som golfströmmen trycker på den skandinaviska kusten, så tränges motgolfströmmen bort till grönländska kusten och träder der i dagen som en kallare, i sydlig riktning gående ström. Betraktad i lodräta genomskärningar, skall motgolfströmmen alltså för golfströmmen bilda en vagga, hvars skandinaviska kant ligger nedtryckt, således djupt ned i hafvet, under det att den grönländska kanten sträcker sig upp ända till vattenytan.

Huru skola nu dessa strömmar verka på denna förutsatta arktiska hafsviks kuster? Golfströmmen framkallar för den skandinaviska kusten ett förvittringen befrämjande, fuktigt och varmt klimat och förstör kusten genom att *upplösa* bergartens ena del, men blott mekaniskt *sönderdela* den andra. Den senare delen hemfaller uteslutande åt kustströmmens framdrifvande kraft och föres alltså, enär denna är roterande, i vikens bakgrund småningom från den skandinaviska öfver till den grönländska kusten och långs denna af den grönländska kustströmmen mot söder mot New-Foundlands bank. Hvad den andra, under golfströmmen framgående delen af motgolfströmmen transporterar, har lång tid bortåt icke varit klart, kanske blott med det undantag, att det icke kan vara några fasta småpartiklar. Men klarhet härutinnan kunde åvägabringas genom undersökningar af hafsbottnen, och detta har i vidsträckt mån skett genom engelsmännen. De funno öfver allt ett fint kritslam, helt och hållet sammansatt af bräckliga kalkskal efter de djur, hvilka Ehrenberg lärt känna som upphofvet till våra europeiska kritlager. Nu ligger saken klar för oss: motgolfströmmens djupa del för de i vattnet lösta delarne af den nordiska förvittringen, och dessa fällas af de små kritdjur, som lefva på dess botten. Härvid bör dock en felaktig mening undanrödjas.

Några hyllade den åsigten, att golfströmmen lemnade kritmaterialet, och att det härstammade från Mexikanska viken. Detta vore blott i den händelse riktigt, att kritdjuren liksom kiseldjuren lefde simmande i de ytliga lagren, och att endast de döda skalen sjönke till bottnen. Men som nu icke något tvifvel mera råder om, att djuren lefva blott på hafsbottnen, så lemnar motgolfströmmen materialet, hvars ursprung är att söka i Europa, nämligen i dess norra del.

Låtom oss nu sammanfatta golf- och motgolfströmmens inverkan på den antagna arktiska hafsvikens *grönländska* sida. Hon mottager visserligen genom kustströmmen skandinaviskt grus (äfven detta är ådagalagdt genom djuplodningar), men det kommer icke här till hvila; det blott passerar kusten för att stanna först närmare eqvatorn, sannolikt på New-Foundlands bank. Grönländska kusten har sålunda icke någon fördel af denna förflyttning af material, tvärt om; som brädden af den kalla motgolfströmmen uppdyker vid henne, så straffas hon med kallt klimat, hvilket åtföljes af gletscherbildning och isbergs alstrande. Som detta medför en våldig substansförlust för fastlandet, så skall äfven den grönländska kusten vika till baka och belasta sin kustström, som dessutom redan drifver de skandinaviska sönderfrätningsprodukterna framför sig, med det grönländska isbergsgruset. Verkan måste alltså äfven på den amerikanska sidan blifva en massförlust. Denna massförlust mellan Grönland och Skandinavien kallar Jäger en *verkan af golfströmmen* och yttrar: »Här fans fordom ett landsammanhang, hvilket blifvit förstördt genom golfströmmen; det bortförda materialet ligger i tveggehanda gestalt i Atlantiska hafvets djup, d. v. s. de olösta beståndsdelarne såsom nordiska sönderfrätningsprodukter inom den amerikanska, kalla kustströmmens område och de upplösta såsom kritslam öfver allt, hvarest motgolfströmmen går fram under golfströmmen.»

Betraktar man en karta öfver hafsdjupen i Atlantiska hafvets norra del, så går nu en sträcka grundare vatten fram ungefär i oceanens midt från Rockall öfver Açorerna ända till 20° nordlig bredd och 57° vestlig längd från Greenwich, såsom motgolfströmmens underhafsdel måste löpa fram. Denna upphöjning af bottnen begränsas till höger och venster af hafsdjup, hvilka i medeltal äro tusen famnar större. Beräknar man tillnärmelsevis dess kubikinnehåll äfvensom New-Foundlandsbanken, så kommer man ungefär till 26,000 kubikmil. Nu behöfves det icke mera något vädjande till den geologiska deus ex machina, höjnings- och sänkningskrafterna, för att fullständigt fylla det mellan Skandinavien och Grönland å ena, Island och Spetsbergen å andra sidan gapande svalget, ty härtill fordras blott 21,000 kubikmil material. Dermed är djur- och växtgeografernas fordran tillfredsstäld.

Grönland och Skandinavien äro återstoderna af ett under miocenperioden förhandenvarande fastland, som Jäger i motsats till Ungers hypotes om den miocena Atlantis kunde beteckna med namnet *Arktis*, och dess söndersplittring är ett verk af golfströmmen. Är det nu icke af intresse, att just på det ställe af jorden, der Stuttgarterprofessorn förlägger den af golfströmmen söndersplittrade Arktis, på senaste tiden hela landområden, t. ex. Heuglins och grefve Zeils Konung Carls land, vidare Kejsar Frans Josefs land och allra senast ytterligare en polarö, Ensamheten, blifvit upptäckta, hvilka kunna tydas som qvarlefvor af ett forntida polarfastland. [1]

---

[1] »Ausland» 1874, sid. 827—830. Geologer och geografer hafva all anledning att beakta Jägers landförflyttningsteori, ty den synes bland alla teorier, som hafva fördelningen af land och haf på jordens yta till föremål, vara den följdrikaste, alldenstund man med henne torde lyckas lemna en genetisk förklaring på många formförhållanden såväl hos fastlandet som hos hafsbottnen, och emedan teoriens nödvändiga konseqvens, att äfven de äldre hafsaflagringarna äro af polärt ursprung, tillåter att kasta långt gående blickar i jordskorpans historia.

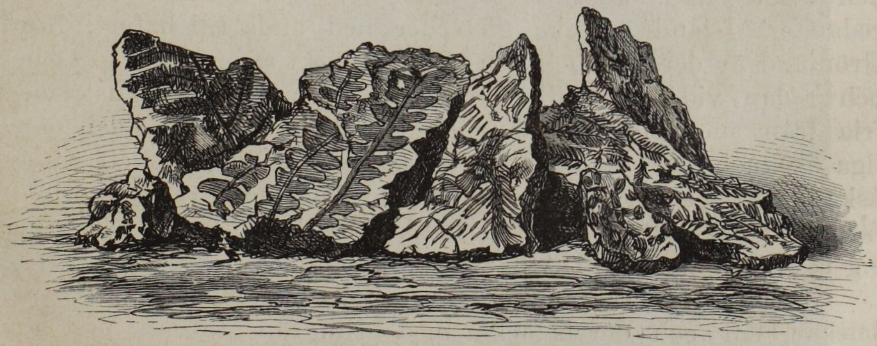

Från det arktiska bältets fossila skogsvegetation.

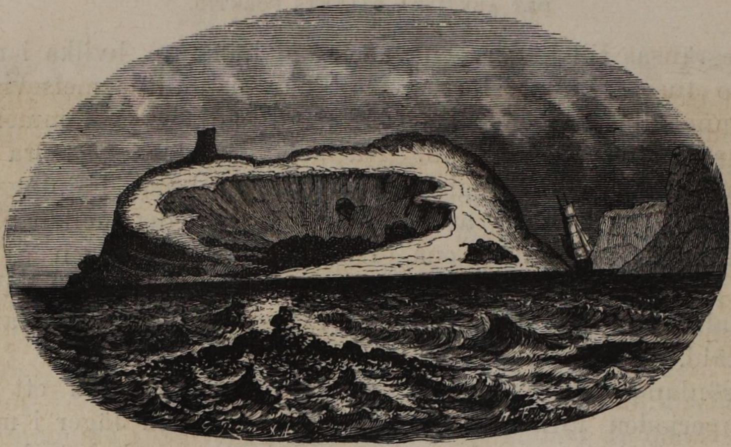

Insjunket isberg.

Naturen i det norra polarområdet.

För att erhålla en ungefärlig föreställning om den nuvarande naturen i de arktiska trakterna ligger ingenting närmare till hands än den upprepade gånger anstälda och i mångfaldigt hänseende slående jemförelsen med gletscherområdena i Alpernas högland. Såsom Oswald Heer anmärker, framträder denna likhet i den organiska liksom i den oorganiska naturen. Om vi från låglandet bestiga Högalperna, skola vi, säger han, märka, att den varma årstiden alltid blir kortare, ju högre upp vi komma, och på en höjd af 2,600 meter äro äfven under högsommaren alla jemnare ställen betäckta af snö, och blott enstaka ställen höja sig ur den eviga snön. Just så förhåller det sig i norden. Här stiga redan på Island enstaka gletscher ned ända till hafvet, Nord-Grönland är deremot helt och hållet betäckt af omätliga gletscher, och redan vid 70° nordlig bredd äro blott enstaka kustremsor fria från snö under högsommaren samt bilda oaser i den oändliga isöknen. Dessa nordiska gletscher skildras på ett ytterst åskådligt vis af en bland deltagarne i den andra tyska nordpolsfärden 1869—1870, d:r Gustaf Laube, hvilken likaledes begagnar sig af jemförelsen med Alpverlden.

»Dessa vilda, klippuppfylda landskap, som utan träd, utan buskar, här och der betäckta med brungrön gräsvall, mot himmelen sträcka sina nakna, mångggestaltade toppar, hvaremellan evig is har innästlat sig, hvilken, alstrande hvita töcken och i solskenet flödande, forsande småbäckar, tränger allt djupare ned i dalarne och slutligen, förenad till en stor, bred ström, såsom

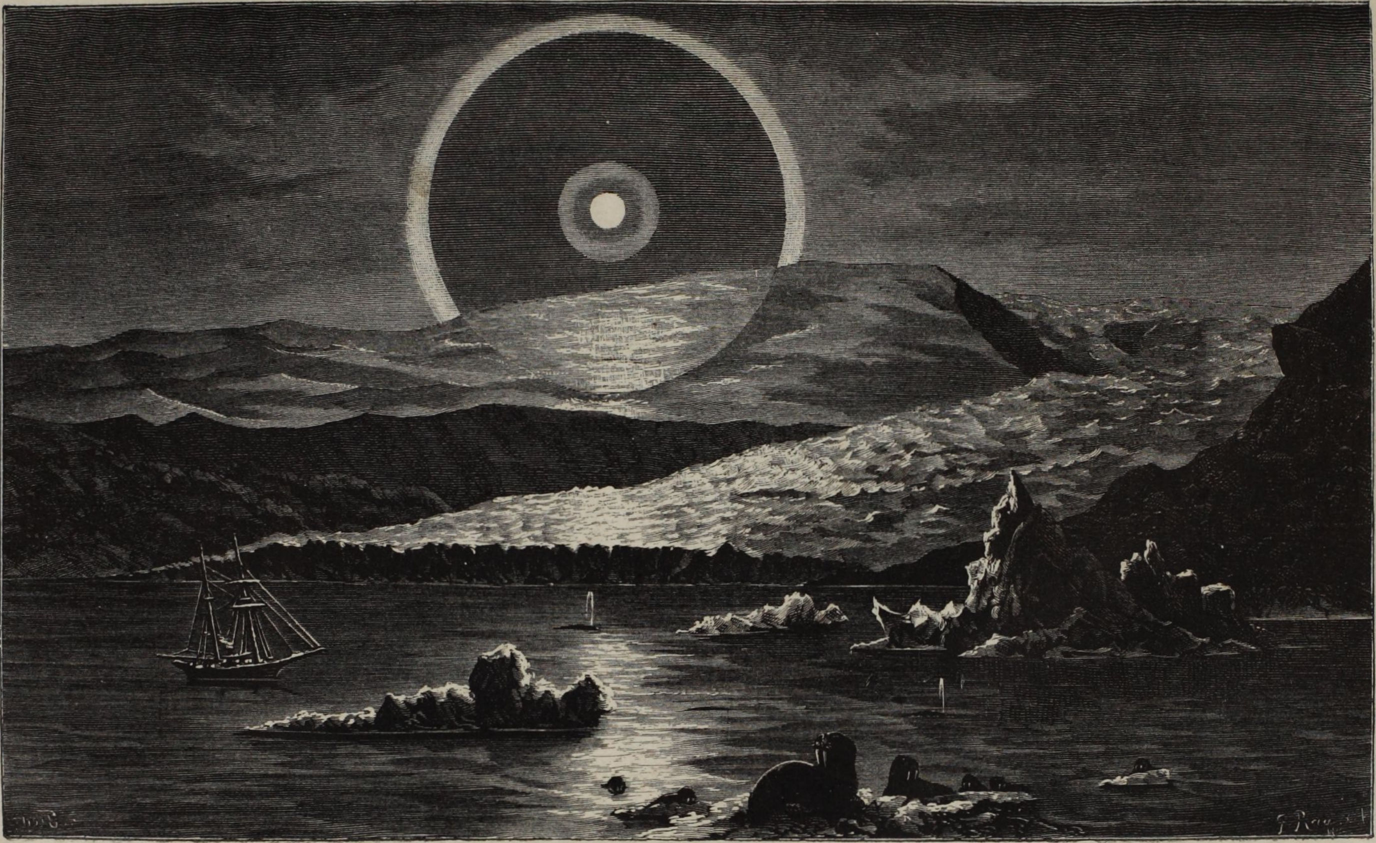

Tyndallgletschern i Whalesundet (Grönland).

gletscher skjuter sina stela, blåskimrande massor endast långsamt framåt, för att kunna erhålla en bild af dem måste den ärade läsaren för sin själs blickar framkalla det högsta Alpområdet med dess gletscher och snöfält. Men blicken ned i dalen är hämmad, och täta töckenmassor breda sig deröfver som ett svallande haf; der ofvan skiner solen ljus och klar. Sådan är den skådeplats, dit jag vill föra läsaren; i stället för töckenhafvet må han nu tänka sig det verkliga hafvet, icke obehagligt till färgen utan blågrönt och klart. Romantiska berg resa sig upp derur; en djup och lång dal låter blicken tränga mellan dem långt in i landet. Klipporna äro nakna, branta och vildt sönderslitna, deras sidor stupa lodrätt ned i hafvet, endast här och der ligger en liten grön matta utbredd. Mellan dem glittrar och skimrar det än grönt, än blått. Väldiga ismassor, än sträckande sig breda och sakta såsom en väl underhållen väg uppför höjderna inåt landet och lindrigt kullriga sänkande sig åt båda sidor, än brant uppstigande i terrasser med hvarje afsats i den djerfva byggnaden grönskimrande samt prydd med underliga pelare och ornament, höja sig ända till topparne; snöfälten lägga sig derofvanpå, blott här och der sticka klippspetsarne upp ur det bländhvita täcket. Solen glittrar och skiner derpå, nedtill doppande sin kristallklara fot i hafvet. Är detta icke sagans glasberg? Allt är stilla och tyst som i en förtrollad nejd, knappt flyger en ensam måse öfver vattnet, eller sticker en korp någon gång som en svart punkt af mot den bländande ismassan. Vi äro allena i den lätta båten, vår nyfikenhet drifver oss allt närmare, stundtals förnimmes ett sakta buller, ett aflägset dån — men vi känna ju detta från hemlandsgletscherna. Vi komma allt närmare. Genom det blågröna vattnet draga under oss strimmor fram lika hvita sjöråslöjor, hafvet blir allt ljusare och slutligen nästan alldeles mjölkhvitt, alldeles som vattnet i hemtraktens gletscherbäck. Vi hafva nu anländt till isjettens fot, nej, vi äro redan långt ofvanför hans fot, ty genom vågen se vi isen skimra blå, hvaremot en lösbruten, med jettestora spillror betäckt del låter oss se vida, hvalfformiga hålor i gletscherns inre, nog höga, att ett skepp kunde segla der in och vända om. Ett riktigt andepalats! Och medan vi då utan att drömma om något ondt öfverlemna oss åt anblicken af den aldrig förut skådade prakten, ja, nästan drista oss att intränga i en håla, börjar ett rysligt spökeri. Skummande och svallande börjar vattnet röra sig vid gletscherns fot, som hade det plötsligen råkat i sjudning genom underjordisk eld; det brusar upp, och bullret växer ända till åskans dån, isblocken komma upp ur djupet och föras, vaggande på vågorna och brakande, hastigt hit och dit; allt vildare blir oredan, då höjer sig något i dess midt, en hvit jettegestalt dyker upp allt högre, en mäktig ismassa, hvarifrån famnsstora block lossna; gång på gång brusar hafvet upp, ty det nyfödda vidundret vältrar sig än på den ena, än på den andra sidan och kastar dervid en bred vattenmassa från sig; slutligen kommer det i jemvigt, oväsendet tystnar och stillas småningom, hafvet är ånyo lugnt, dånet har dött bort i fjerran, och vi, som från vår krängande båt midt ibland allt voro vitnen samt hafva kommit derifrån med blotta förskräckelsen och oskadda, våga på närmare håll — men icke allt för nära — beskåda gletscherns yngsta barn eller dess 'kalf', som invånarne på Grönland kalla honom. Der ligger det simmande isberget framför oss, färdigt att med nästa flod lemna sin vagga, sitt upphof, och småningom tillika med sina kamrater, som, redan förut samlade vid fjordens ingång till en flotta, vänta på ett gynsamt tillfälle, med strömmen draga åt söder för att, drifvet allt längre mot söder samt allt lättare genom den smekande vågen underifrån, den varma solen ofvanifrån, slutligen finna sin undergång i det vida hafvet långt från hemorten. Det är dock som en saga, hvari någon ond andes kristallslott plötsligen stiger upp ur djupet. — Nu böra vi skåda äfven gletschern på nära håll; han är bygd alldeles som de inhemska i Alperna; men huru ringa till sin utsträckning äro dessa i jemförelse med sina nordiska bröder! De obetydligaste af dessa skulle, förflyttade till våra Alper, väcka uppseende, och allestädes hafva de slagit sig ned; såsom svalbon hänga de mellan klipporna, och hela dalar fyllas af dem. Öfver hafvet sträcka de sig ända upp på de framför belägna öarne, och hafvet flyter fram derunder liksom genom ett smaragdfärgadt brohvalf. Och den, som ville vandra fram öfver dem, skulle kunna följa dem dagsresor bortåt utan att hinna deras slut; hela Grönland synes i sitt inre vara en frusen isöken, hvars aflopp till hafvet äro de väldiga gletscher, som sträcka sig ned i hafvet.»[1])

Från våren ända till hösten är hafvet väl öppet vid Grönland på ungefär 70° nordlig bredd, men landets gletscher skjutas allt jemt ut i hafvet, och denna långt raskare rörelse hos den nordiska gletscherisen jemte hafvets med ebb och flod vexlande vattenstånd har nu till följd, att lösbrytning eller »kalfning» mycket ofta inträffar vid de stora gletscherna; dessa lösbrutna stycken eller »kalfvar» af en gletscher, hvilka plötsligt stiga upp till hafsytan, bilda de fruktade *isbergen*, som under sommaren, i synnerhet i juni och juli, drifvas ned ända till New-Foundland å ena sidan från Baffins vik, å den andra från Sibiriska hafvet, äfvensom ur Ochotska hafvet föras mot söder samt till och med under dessa låga breddgrader göra skeppsfarten farlig. Dessa simmande isberg utvisa således strömmar i polarhafvet, och som de mestadels blott med en åttondedel af sin höjd räcka upp ur vattnet, alltså sträcka sig långt ned i djupet, lär man genom dem känna i synnerhet underhafsströmmar. Sådana från norr kommande isberg simma tvärs igenom den varma golfströmmen. Deraf följer, att en del af den från Baffins vik, Labrador och de nordiska kusterna kommande kalla strömmen flyter under golfströmmen vidare mot söder, der han sannolikt till sist går in i Karaibiska hafvet. Polarfararen Scoresby såg 500 isberg med en sydvarts gående och utomordentligt kallt vatten förande ström drifvas till golfströmmen; i denna smälte de till en del, fastnade på grunden vid New-Foundland samt afsatte der alla af dem medförda massor af sten, grus och jord, så att hafvet derstädes småningom blir allt grundare. Major Rennel kallade ofvannämnda, från Davis sund kommande, år 1497 af Cabot upptäckta ström den *arktiska* och fann hans bredd vara 1,113 kilometer, der han vid utloppet till Davis sund sammanträffar med den, som kommer från hafvet norr om Europa och Asien. Han framkallar i golfströmmen en djup, hästskoformig inböjning, och inom denna finner man hafvet stundom, mestadels från mars till juni, betäckt med isberg. Baffins vik är under sommaren full af sådana isberg.

---

[1]) D:r Gustaf C. Laube, Bilder aus dem hohen Norden (»Neue freie Presse» för den 2 november 1871).

Åsynen af det första isberget gör ständigt på sjöfaranden samma djupa intryck, som den första kokospalmen eller Södra korsets första uppdykande framkallar i södern. Till och med den råe matrosen känner sig gripen, då den simmande kolossen närmar sig honom långsamt och majestätiskt, buren af polarströmmen. Emellertid »har man genom afbildningar och skildringar vanligen en något förvänd och öfverdrifven föreställning om de simmande isbergen. I allmänhet är det stora, oformliga block med rundad rygg, brant stupande åt alla sidor eller åtminstone åt en. Denna, brottsidan, är vanligtvis behängd med en mängd löst fastsittande isstycken, som störta ned vid hvarje gynsamt tillfälle. Ofta varseblifver man inåt ledande, storartade hålor samt pelargångar och porthvalf som rester af sådana gångar. Andra berg, i synnerhet sådana, som redan länge äro på väg eller härstamma från brant stupande gletscher, äro mångkantiga och på mångfaldigt sätt remnade; skuggorna vexla i glänsande färger från det ljusaste himmelsblått ända till den dunklaste ultramarin eller icke mindre präktigt grönt. Sådana isberg äro visserligen de skönaste, men de farligaste grannarne. Dånet af ett skott kan på ett dylikt komma en uppstående pelare att falla och sålunda rubba jemvigten hos hela kolossen, hvilken nu börjar vackla och kan, åt alla håll aflossande spillror, falla fullständigt sönder; ja, det behagliga, klara solskenet angriper redan ensamt honom så, att han under dess inverkan ofta aflossar tunga stycken. Det genom solvärmen framsmälta vattnet tränger in i ismassans sprickor och fryser der ånyo, hvarvid det utvidgar sig och åter öppnar sprickan, hvilket sker med dån liksom af skott. Då luftens värmegrad sjunker vid solnedgången, brakar än här, än der ett sammanstörtande isberg, hafvet synes fläckvis liksom öfversålladt med gletscheris, och till temligen aflägset håll bringar den uppsvallande vågen kännedom om jettens undergång.»[1])

De högsta isberg, som d:r Laube såg, höjde sig mera än 50 meter öfver vattnet; då man betänker, att de sträcka sig ungefär 6 till 7 gånger så djupt under vattenytan och ofta hinna 100 meters längd, så kan man göra sig en föreställning om, hvilken ofantlig massa is ett sådant berg innehåller. Men små och oansenliga hafva de blifvit, då de på sin färd komma till Vest-Grönland, allt jemt blifva de lättare och rörligare, man skiljer dessa på deras starkt sönderfrätta utseende från dem, som här först sluta sig till de nordiska vandrarne.

De arktiska isbergens yta är liksom Alpernas gletscher stundom betäckt med grus och sten. Detta är resterna af moräner, hvilka utbreda sig äfven öfver de nordiska gletscherna, alltså samma företeelse, hvarmed vi förklara de erratiska blockens uppträdande på det europeiska fastlandet. Men under det att stenarne på gamla gletscher i Alperna icke sällan hvila likt bord på spetsen af gletscherpelare, äro de deremot ofta nedsänkta i trattformiga gropar på de nordiska gletscherna. De mestadels mörkt färgade stenarne uppvärmas nämligen starkare än isens yta af solstrålarne; isen smälter i följd deraf tidigare bort under än omkring dem, och de sjunka in i isen. Att isbergen på sådant sätt taga med sig klippstycken på sin färd, hör enligt d:r Laube för öfrigt till de mera sällan förekommande händelserna; sådana, som äro svartbandade af gletscherslam, äro deremot icke sällsynta. Hemskt samt ånyo erinrande om andar och spökerier är det, om en sådan koloss plötsligen, utan synbart verkande krafter, sätter sig i rörelse och snörrätt flyttar sig framåt, tills han likaså plötsligt ånyo stannar, liksom uppehållen af andehänder.

Dessa de arktiska trakternas ismassor höra, som man ser, till de intressantaste och betydelsefullaste företeelser, som hafvet uppvisar;[2]) de ega dock ett dubbelt ursprung. Gletscherna och de från dem lösbrutna isbergen äro inga afkomlingar af saltvattnet utan alstrade på fastlandet. För den insigtsfulle iakttagaren föra de icke otydligt omkring med sig kännemärket på sitt fastlandsursprung; isen i ett på sådant sätt ur *sött* vatten uppkommet isberg är, såsom nämndes, en klar, genomskinlig, blå kristallmassa, stundom afbruten genom lager af kornig, blåsrik is med släta ytor och skarpkantiga hörn alldeles som Alpernas gletscheris, under det att den ur hafs-, d. v. s. saltvatten alstrade isen är ogenomskinlig, mjölkfärgad och ojemn.[1] Den senare hinner också aldrig den mäktighet, som utmärker sötvattensisbergen. Hafvet tillfryser redan i följd af sin ständiga rörelse, alldeles som en raskt flytande ström, endast med mycken svårighet, långt svårare än sött vatten, enär dess specifika vigt tilltager ända under nollpunkten, och vattnet således sjunker ned samt derigenom skyddas mot att frysa. Saltvattnet har nämligen sin största täthet icke såsom destilleradt vatten vid en värmegrad af +4° C. utan blir allt tätare och tyngre vid fortsatt afkylning. Som de kallaste vattenlagren alltså derjemte äro de tyngsta, sjunka de lodrätt ned till hafsbottnen för att der undantränga det lättare och mindre kalla vattnet. Medan i floderna det till bottnen sjunkande vattnet eger en värme af 4° C. öfver fryspunkten, kan det nedsjunkande hafsvattnet afkylas ända till nollpunkten, till och med flere grader derunder. Som den största tätheten och fryspunkten ligga så nära hvarandra, kan det inträffa, att isbildning eger rum vid bottnen, att egentlig *bottenis* uppstår. Om vattnet icke sättes i rörelse, förblir det flytande; men så snart en skakning inträffar, förvandlas det plötsligen till is. Vid vinterns början se de sjöfarande och fiskarena i Östersjön och vid Norges vestkust sig stundom helt plötsligt omgifna af isskollor, som stiga upp från hafvets botten och ofta ännu innesluta stycken af tång. Företeelsen inträffar så hastigt, att farkosterna ofta löpa fara att söndertryckas af de dem inneslutande, fasta ismassorna. Vid Grönlands, Labradors och Spetsbergens klippiga kuster lyfter denna bottenis ofta hela klippstycken med sig, hvilka han lösryckt från de på bottnen belägna klipporna.[2]

---

[1]) D:r Laube på anfördt ställe.

[2]) Se derom Carl Weyprechts förträffliga bok: »Die Metamorphosen des Polareises», Wien 1879.

All öfrig i hafvet bildad is behöfver deremot stillhet för sin uppkomst. Blott rörelsens hämmande och den större afkylningen genom beröringen med landet tillstädjer enligt regeln hafvet att frysa; derför bildas is hufvudsakligen i vikar, sund och vid de synnerligen låga kusterna, sällan i öppen sjö. I bugter och vikar, hvarest djupet är mindre, och hela vattenmassans afkylning ända till bottnen alltså försiggår lättare, står vid polarvinterns låga värmegrader så mycket mindre något hinder i vägen för frysningen, om en sådan vik eller bugt är skyddad mot hafvets vågslag; då uppstår vid —1,88° C. eller på 0,65 till 2,6 meters djup runda isskifvor, ända öfver 8 centimeter i tvärlinie, hvilka, med sig stundom upplyftande sjögräs och stenar, stiga upp till hafsytan samt sluta sig till sammans och fastna i hop längs landet; vid denna frysning afskiljas ungefär fyra femtedelar af salthalten. Under sommarens lopp lösgör sig denna *bugt-* eller *vikis* (engelsmännens »bay-ice») och föres af ebben ut i öppna sjön, der han drifver långsamt omkring, till dess han under följande vinter åter fryser fast någonstädes eller kommer till varmare trakter, der han återgår till flytande form.

---

[1] D:r Joh. Kayser, »Physik des Meeres», Paderborn 1873, sid. 145.

[2] Elisée Reclus, »Die Erde und die Erscheinungen seiner Oberfläche», bearbetad af d:r Otto Ule, Leipzig 1876, andra bandet, sid. 29—30.

Enligt hvad här blifvit sagdt, är verldshafvet icke så synnerligen gynsamt för isbildningen; de ismassor, hvilka drifva omkring i det samma, hafva till större delen uppstått på fastlandet eller i dess närhet. Dock har man äfven iakttagit fall af isbildning i öppna sjön; härtill fordras enligt regeln ett lugnt och icke allt för djupt haf, å andra sidan en mycket hög köldgrad; likväl förmå till och med vågorna under vissa omständigheter icke hindra uppkomsten af is vid stark köld. Då snön under vintern faller i stora flockar vid rätt lugnt väder, täckes hafvet mycket hastigt af ett slags sörja, som småningom förvandlas till ett ishölje. Sönderbryter vinden nu detta knappt bildade istäcke, så omgifvas de små isstyckena af vattnet från den smälta snön, hvilket icke blandar sig med det salta hafsvattnet och nu i solens snedt fallande strålar framkallar ett svagt, i regnbågens färger spelande skimmer, som dock icke varar länge, enär kölden snart åter nybildar istäcket. Stundom bildas till och med oaktadt vind och vågslag otaliga, små isnålar, hvilka skimra som genomvåt snö i vattnet och vid stigande köld sammanväxa till ett istäcke, som allt jemt tilltager i tjocklek. Scoresby såg ute på öppna hafvet under 72° nordlig bredd ytan frysa och isen växa till en tjocklek, som förmådde uppehålla hans med god vind seglande fartyg. Först bildades, hvad de engelska matroserna kalla »sludge», de omtalade, små, lösa kristallerna, hvilka liksom genomvåt snö simma i vattnet. Vågrörelsen hindrar, att de utvidga sig till stora isfält; i följd af den upprepade, ömsesidiga beröring och rifning, som ega rum mellan de just af vågsqvalpet hit och dit kastade isstyckena, antaga de i allmänhet samma afrundade form som våra floders isskollor. Det är dessa rundade skifvor af ringa tvärlinie, som af hvaljägarne kallas *pannkakis* (»pancake-ice»). På ställen, der ytan befinner sig i fullkomligt lugn, kan hafvet inom 48 timmar vidt och bredt betäckas med sådana isskollor, förutsatt att kölden är tillräckligt skarp och vattnet nog grundt. Dessa skollor växa sedermera till en mäktighet af flere meter och bilda de så kallade *drifis*flakorna. Dessa slutligen förena sig eller stöta till hopa och skjuta sig öfver hvarandra till de oöfverskådliga *isfält,* som ofta sträcka sig ända till synkretsens gränser.

Isen i dessa fält är porös, ogenomskinlig och i luften kritartadt hvit eller grå, i vattnet dunkel och innehåller ofta hafsvatten; hans yta är ständigt ojemn och gropig, men dock i det hela taget fullkomligt slät, så att upphöjningar icke äro att skåda någonstädes. Isfälten förete derför stundom en mycket enformig anblick, och då snön höljer alla deras ojemnheter, likna de nästan de ryska stepperna. Men denna enformighet afbrytes icke sällan genom upphöjningar eller höjdsträckningar af 30 eller flere meters höjd, af engelsmännen benämnda »hummocks», i sibiriska Ishafvet af ryssarne »torossi»; dessa bestå af metertjocka isskollor, hvilka det upprörda hafvet sannolikt har upptornat af stycken, som derefter blifvit fästa vid hvarandra genom kölden. Dessa ishopar varseblifver man redan på långt afstånd, och de bibehålla sig ännu länge, sedan isfältet smultit. I de sibiriska hafven smälta de flesta bland dessa, af den föregående vinterns is bildade upphöjningar vid sommarens annalkande; några bibehålla sig dock år från år och trotsa kanske århundraden bortåt solstrålarnes förstörande kraft. De med strömmarne simmande isfälten omgifvas enligt regeln af smärre stycken, *drifis,* som gunga och vända sig på vågorna, liksom bilda förtrafven och lugna hafvet framför dem för att så upphäfva dess förstörande inverkan på fältet. Dessa drifisskollor likna spridda öar, hvilka angifva grannskapet till iskontinenterna. Man kan i sjelfva verket tala om riktiga iskontinenter, ty många sådana fält intaga en rymd af hundra- till tusentals qvadratkilometer; engelska fartyget »Resolution» fördes från Melville-ön till Baffins vik af ett isfält, som vid blott en tjocklek af 2,3 meter hade den österrikiska kejsarestatens storlek! Vanligen höja isfälten sig 1 till 2 meter öfver hafsytan, medan deras nedre del räcker 6 till 8 meter djupt ned. Sådana stora isfält drifva mellan Spetsbergen och Grönland äfvensom ur Davis sunds vida öppning mot söder och föra de infrusna fartygen såsom fångar i isen ofta många tusen kilometer med sig, eller gäcka de seglaren, som arbetar sig fram utefter dem i den meningen att hafva uppnått kusten af en ö eller ett fastland, till dess han slutligen inser misstaget och märker, att han knappt kommit från stället. En dylik företeelse var det, som gjorde kapten Parrys ansträngningar fåfängliga. Oaktadt den betydliga sträcka, som han med en släde skenbarligen hade tillryggalagt öfver den jemna isen i riktning mot polen, fann han dock för hvarje dag, att han var längre aflägsnad från det eftersträfvade målet än dagen förut; isfältet, som bar honom, dref nämligen sjelft med stor hastighet mot söder. I synnerhet under våren och sommaren, då värmen börjar verka i polarbältet, lösrycka strömmarne, hvilka äfven under ismassorna äro ständigt verksamma, väldiga isfält och föra dem långt ut i det öppna hafvet. På dylika fält och skollor af drifis kunna till och med isbjörnar komma till Lapplands kuster. Faran för de fartyg, som råka in mellan dessa vandrande isfält, är alltid mycket stor. Emellertid varseblifver man ett annalkande isfält redan på stort afstånd, äfven om det ännu är 150 till 220 kilometer under synkretsen; det kan upptäckas vid denna genom en lysande strimma, den så kallade *isblinken*. Efter deras storlek skiljer man mellan *isfält* och *isflakor*, hvarunder man förstår sådana fält, hvilkas gränser kunna öfverses, och hvilkas mäktighet är mindre. Bära isfälten klippmassor, så benämnas de *isflottar*. Långa och smala ismassor heta, i synnerhet om de sitta på grund och gå blott föga under vattenytan, *bankisar* (på franska »banquises»). Äro massorna långt aflägsnade från hvarandra, så att fartygen kunna passera fram, benämner man dem *öppen is* eller *segelbar is*. I Sibiriska hafvet kallar man sådana öppna ställen *polynier*, vid grönländska kusten *stromhols,* och äfven deras förekomst kan redan på afstånd igenkännas på den så kallade *vattenskyn*. Dermed mena sjöfarande i de arktiska hafven en likartadt mörkblå himmel, om hvilken de af erfarenhet veta, att han hvälfver sig öfver öppet vatten. Lägga ismassorna deremot ogenomträngliga hinder i vägen för skeppet, så kallas de *packis*. Norra polarhafvet är under vintern, som det tyckes, mot söder omgifvet af en tvär, genom styckens lösbrytande uppkommen kant af dylik packis; detta är den så kallade packisgördeln eller iskanten, och bakom denna isbarrière (»the main pack») förmoda många öppen sjö, ja, ett fullkomligt isfritt och segelbart haf. Packisens gräns befinner sig dock icke alltid på samma ställe, den rycker allt efter årstid och omständigheter längre mot söder eller norr, och man träffar på grund deraf stundom öppet haf, der man några månader förut hade stött på ogenomträngliga ismassor, och tvärt om. Från denna packis lösgöra sig mestadels under våren och sommaren de ofvannämnda, jettestora isfälten; ja, en gång, sönderbruten, försvinner packisen mycket hastigt. De större styckena stöta, drifna af ström och vågor, mot hvarandra med den väldiga kraft, som en vigt af hundratusentals eller milliontals tons förlänar dem. Vid dessa fruktansvärda sammanstötningar skiljas massorna i små brottstycken; de här och der uppstigande tinnarne och spetsarne spricka och sammanstörta, och efter få dagar ser man blott små skollor och block långsamt höja och sänka sig med vågorna.

Af det ofvan sagda framgår väl tillräckligt, att de oerhörda ismassorna bilda en af polarländernas största egendomligheter. Den betingas genom detta bältes *temperaturförhållanden.* Ty värr äro vi på långt när ännu icke tillräckligt underkunniga derom. Jordytan är väl, så långt hon ständigt bebos af europeer, öfvertäckt med ett mer eller mindre tätt nät af meteorologiska stationer; från den icke bebodda delen af det arktiska Nord-Amerikas öar lemnade engelsmännens och amerikanernas polarexpeditioner ett vigtigt bidrag af meteorologiska iakttagelser. Men från hela Grönland utom vestkusten och några punkter på östra kusten, från norra Sibirien*) och Nya Sibiriens öar samt slutligen från hela arktiska midtområdet felas iakttagelser alldeles. Från Grönlands sydligaste udde ända till Berings sund, från Asiens nordligaste spets ända till Melville-ön utbreder sig ett stort, vidsträckt område, som ännu afbidar den vetenskapliga eröfringen. Men i allmänhet kan sägas: Liksom värmen småningom aftager mot mellersta Europas höga berg, så gör han äfven mot norden, men ytterligheterna i temperatur äro mycket större i norden än i Alperna. Somrarne äro der jemförelsevis varmare, men vintrarne mycket kallare. Medan den ryske naturforskaren Alexander Teodor von Middendorff på det sibiriska Taimyrlandets vackert bevuxna tundror vid 74°17′ nordlig bredd i anseende till för stor hetta jagade efter fjärilar i skjortärmarne, ligger i det danska nybygget Upernavik på Grönland vinterns medeltemperatur 25° C. *under* noll; till och med i det sydligare belägna Godhavn sjunker termometern ganska ofta 37 till 38° under noll. Men d:r Kane iakttog i sitt vinterqvarter vid 78½° nordlig bredd till och med en köld af 55 till 56° C. Qvicksilfret var fruset till en blylik stång, köttförrådet stenhårdt, och äfven med yxan kunde blott enstaka splittror slås lösa. Smör och fläsk måste bearbetas med hammare och mejsel, och ett fat lampolja, hvarifrån stäfverna lossades, såg ut som en gul sandstensvals.

Redan dessa temperaturförhållanden måste, ehuru de på många ställen gestalta sig något gynsammare, mycket försvåra menniskolifvet i detta eviga vinterland, men detta sker icke mindre genom den långa *vinternatten.* Då nämligen vår jord i sin bana omkring solen har lemnat vårdagjemningspunkten, vänder nordpolen sig småningom mot solen, ända till dess hon (jorden) kommit till slutet af banans större axel. Då ligga denna större axel och jordaxeln i ett och samma plan; alltså är nordpolen fullständigt vänd mot solen och sydpolen fullständigt från henne. I följd deraf ligger skuggans gräns i ett plan, hvarmed jordens axel bildar samma vinkel, som den gör med ekliptikan, nämligen 23°27′30″. Alla punkter på jordytan, hvilka äro mindre än vid pass 23½° aflägsna från nordpolen — hvilka, som man säger, ligga mellan nordpolen och norra polkretsen — förblifva således under jordens hela omvridning inom belysningen, d. v. s., solen går för dem icke ned under denna tid; för hvarje annan punkt på norra halfklotet är dagbågen eller det belysta stycket af den genom honom gående parallelkretsen större än nattbågen, d. v. s., dagarne äro längre än nätterna. Häraf framgår, att de olika ställena på vår planet under årets skilda tider hafva dag och natt af väsendtligen olika längd. Polerna sjelfva äfvensom de till ungefär 6° från dem aflägsna orterna hafva vid dagjemningstiderna naturligtvis ingen skilnad mellan dag och natt, utan solen går för dem oafbrutet omkring vid synkretsen. Med hvarje dag höjer solen sig för den mot henne vända polen något litet utan att gå ned och stiger under ett sådant spirallopp högre, till dess hon vid solståndstiden uppnått en middagshöjd af ungefär 23½°. Derefter sänker hon sig i samma spirallopp, tills hon åter kretsar vid horisonten, för att slutligen försvinna äfven från denna. Alltså hafva dessa orter sex månaders dag, medan de vid motsatta polen belägna hafva sex månaders natt. För orter, som äro aflägsnare från polen, räcker den längsta dagen 5, 4, 3, 2 och 1 månad, och under den återstående tiden går solen ned under synkretsen, så att de öfriga dagarne skiljas från hvarandra genom småningom tilltagande nätter. Redan vid polarbältets gräns dyker solen under den kortaste dagen till och med vid middagstiden icke mera upp ur hafvet, liksom hon å andra sidan om sommaren ännu står på himmelen äfven vid midnatt under den längsta dagen. Ju längre vi framtränga mot norr, desto längre blir vinternatten och desto längre sommardagen. Den längsta dagen varar vid 50° nordlig bredd 16 timmar 44 minuter, vid 60° 19 timmar 37 minuter, vid 65 till 66½° slutligen fulla 24 timmar, hvaremot den kortaste dagen der kryper i hop till ingenting. Redan vid 67°23′ räcker denna längsta dag en månad, vid 69°51′ två månader, vid 73°40′ tre månader, vid 78°11′ fyra månader och slutligen vid 84°5′, en icke af någon menniska hittills uppnådd breddgrad, fem månader. Öfvergången mellan dag och natt försiggår icke plötsligt; solstrålarnes brytning i de öfre luftlagren medför ett långsamt aftagande af dagsljuset, som man kallar skymning, och hvars gräns man antager vara uppnådd, då solen sjunkit eller öfverskridit 18° under synkretsen. Under de högre breddgraderna sker öfvergången från dag till natt och från natt till dag desto långsammare, ju snedare och spetsigare den vinkel blir, som den skenbara solbanan gör med horisonten, ja, under höga breddgrader belägna orter träda vid det öfre solståndet alls icke ut ur skymningsområdet. Den sex månader långa polarnatten förkortas derigenom med fyra månader. Allt efter breddgraden är antalet dygn olika, under hvilka solen icke går ned och upp, såsom följande tabell visar för nordliga breddgrader.

---

*) Se noten å sidan 4.

Breddgrad.	Solen går icke ned ungefär under	Solen går icke upp ungefär under	Solen går upp och ned under
90°	186 dygn	179 dygn	0 dygn
85°	161 »	153 »	51 »
80°	134 »	127 »	104 »
75°	103 »	97 »	164 »
70°	6 »	60 »	240 »
66°32′	1 »	1 »	363 »

Denna sammanställning visar, att antalet dygn, hvarunder solen icke går ned, för norra polarbältet är större än det, hvarunder hon icke går upp, och detta beror derpå, att norra halfklotet belyses längre än det sydliga på grund af olikheten hos jordbanans hälfter. För alla delar inom norra polkretsen sönderfaller således året i fyra hufvuddelar. Under den första, som börjar någon tid före vårdagjemningen och varar till någon tid efter den samma, går solen dagligen upp och ned, dagens längd ökas ända till 24 timmar, och natten aftager småningom från 24 timmar till ingenting; under den andra delen, hvilken räcker lika lång tid före som efter sommarsolståndet, går solen alls icke ned; under den tredje är förhållandet likartadt som under den första, blott omvändt med hänsyn till dag och natt, och under den fjerde går solen alls icke upp.¹)

Detta är polarländernas långa vinternatt. Till en början angifver blott en rödaktig strimma i söder det ställe, hvarest solen dröjer i lyckligare länder, men äfven denna strimma bleknar, och den af henne en tid bortåt öfver synkretsen utbredda skymningen försvinner. En mörk, iskall natt, som icke vill taga slut, hvilar öfver allt land. Under denna mörka tid, som blott tidtals af-

---

¹) Klöden, »Handbuch der physischen Geographie», Berlin 1873, sid. 68—73.

brytes af månen och norrskenet, gifves det dock mycket, som väcker naturvännens intresse. I det uppflammande norrskenet, i stjernornas underbara klarhet, i isfältens ansenliga utsträckning, i bergens och gletschernas storlek, i stormarnes raseri ligger mycket, som är storartadt, om än ingenting mildt och älskligt. Naturen visar sig här efter en jettestor måttstock. Ur hafvet höja klipporna sina mörka hjessor och blicka bistert ut öfver de isbetäckta vattnens ensliga öken. De i den klara, kalla luften glittrande bergspetsarne, hvilkas toppar äro grå af otaliga årtusenden, synas genomtränga himmelen. Gletscherna tömma i floder af omätlig storlek sina kristallklara strömmar ut i hafvet. Luften sjelf, hvilken försmår andra himmelsstrecks behagliga mildhet, visar sig i högre majestät och synes förläna verldsaltet en obegränsad genomskinlighet; stjernorna lysa skarpt genom den samma, och månen fyller den med en kall glans. Under detta nattens eteriska draperi gifves det hvarken värme eller färgblandning. Intet bredt fönster öppnar sig i öster, intet guld- och karminfärgadt förhänge faller i vester öfver en i blått, grönt och purpur strålande verld, hvars färger sammansmälta till ett harmoniskt helt, en brokig mantel af hänförande behag. I den eviga nattens skugga behöfver naturen icke något draperi och önskar icke någon prydnad. Det glasartade hafvet, den smärta klippan, det höga berget, den majestätiska gletschern smälta icke till sammans med hvarandra. Hvar och en står der ensam, blott klädd med ödslighet. Den arktiska vinterns svarta prestinna har klädt verlden i en svepningsskjorta och kastat sin täta slöja öfver naturens ansigte.

Månen och norrskenet äro de enda företeelser, som medföra omvexling i denna mörka, iskalla natt. Det senare är temligen sällsynt i Vest-Grönland, hvaremot det på Island och i Lappland upplyser himmelen ofta och med underbar prakt. Som bekant äro norrskenen eller, rättare sagdt, *polarskenen* stundom synliga ända ned i Tyskland, ja, till och med ännu mycket längre söderut; det storartade och praktfulla, ovanligt starka norrskenet den 4 februari 1872 iakttogs nästan i hela Europa, i Konstantinopel, till och med i Alexandria och Kahira. Oaktadt omöjligheten att beskrifva de så vexlande norrskenens synbara företeelser, har det enligt Julius Payers försäkran dock lyckats hans reskamrat Carl Weyprecht att i följande skildring på ett förträffligt sätt med ord uttrycka dess väsentliga förlopp. »Der borta i söder, djupt ned vid synkretsen, står en matt ljusbåge. Han ser ut, som vore han den öfre gränsen af ett mörkt cirkelsegment; men stjernorna, som blicka fram derur i ofördunklad glans, öfvertyga oss, att segmentets dunkel är blott en genom motsatsen framkallad villfarelse. Långsamt tilltager bågen i intensitet och höjer sig mot zenit; han är fullkomligt regelbunden, hans båda ändar beröra nästan synkretsen samt flytta sig mot öster och vester, ju mera han höjer sig. Inga strålar kunna upptäckas deri; allt består af en temligen likformig ljusmaterie af herlig, fin färg; det är ett genomskinligt hvitt med lätt, grönaktig anstrykning, icke olikt den hvitgröna färgen hos en ung växt, som utan solljus gror i mörkret. Månljuset synes gult bredvid denna fina, för ögat välgörande färg, som icke kan beskrifvas med ord, som naturen synes hafva gifvit i ersättning åt polartrakterna, skapelsens styfbarn. Bågen är bred; han hinner kanske till regnbågens tredubbla bredd, och hans långt skarpare än dennes begränsade kanter sticka bjert af mot den arktiska natthimmelens djupa mörker. Stjernorna skimra med ofördunklad glans genom hans ljus. Allt högre stiger bågen, i hela företeelsen ligger ett klassiskt lugn; blott här och der vältrar sig en ljusvåg långsamt öfver från ena sidan till den andra. Öfver isen börjar det blifva ljusare, enstaka isgrupper kunna igenkännas. Ännu står han aflägsen från zenit, och redan afsöndrar sig från det mörka segmentet i söder en andra båge, hvilken småningom efterträdes af flere. Alla höja sig mot zenit; den första har nu redan kommit deröfver, sänker sig långsamt mot norra synkretsen och förlorar i intensitet. Öfver hela himlahvalfvet äro nu ljusbågar spända; på himmelen stå samtidigt sju, men deras intensitet är då blott ringa. Ju djupare de sänka sig mot norr, desto blekare blifva de och försvinna till sist fullkomligt; men ofta vända de alla till baka öfver zenit och slockna. Endast sällan är dock norrskenets förlopp så lugnt och regelbundet. I de flesta fall finnes läroböckernas skematiska, mörka cirkelsegment alldeles icke till. På en sida af synkretsen står en lätt molnvägg; hennes öfre kanter äro belysta, derifrån utvecklas ett ljusband, som utbreder sig, tillväxer i intensitet och höjer sig mot zenit. Färgteckningen är den samma som hos bågen, men ljusintensiteten är starkare. I ständigt vexlande lek förändrar bandet långsamt, men oafbrutet plats och form. Det är bredt, och dess intensiva, hvitgröna färg sticker med underbar skönhet af mot den mörka himmelsgrunden. Nu har det invecklats i sig sjelft i många vindningar; men de dölja icke hvarandra ömsesidigt, den innersta kan alltid tydligt urskiljas genom de andras ljus. I vågformig rörelse röra sig allt jemt ljusvågor genom bandet i hela dess utsträckning, än löpa de från höger till venster, än från venster till höger; de korsa hvarandra skenbart, allt efter som de visa sig på en vindnings främre eller bakre sida. Nu rullar det åter upp sig i hela sin längd, det har lagt sig i behagliga veck; man kunde nästan tycka, att vinden högt uppe i luftkretsen drefve sin hemlighetsfulla lek med det, med den breda, flammande vimpel, hvars ände försvinner der långt bort i fjerran vid synkretsen. Ljuset blir allt jemt intensivare, ljusvågorna följa hastigare på hvarandra, vid bandets öfre och undre kant framträda regnbågsfärgerna, det glänsande, fina hvita i midten infattas nedtill af en smal strimma rödt, upptill af grönt. Af *ett* band har emellertid blifvit två; det öfre närmar sig allt jemt mera till zenit, nu börja strålar skjuta fram ur det samma, i riktning mot den punkt i grannskapet af zenit, mot hvilken den fria magnetnålens sydpol pekar. Bandet har nästan nått honom, och nu börjar för en kort stund en praktfull lek af strålar, hvars medelpunkt den magnetiska polen är, ett tecken till hela företeelsens innerliga sammanhang med vår jords hemlighetsfulla magnetiska krafter. Omkring polen flamma och låga de korta strålarne åt alla sidor, vid alla kanter ser man de prismatiska färgerna, kortare och längre strålar vexla med hvarandra, ljusvågor kretsa i snabb omvexling kring medelpunkten. Hvad vi skåda, är *norrskenskronan;* hon uppträder nästan alltid, då ett band går öfver den magnetiska polen. Men redan efter en kort stund är denna företeelse förbi, bandet står nu på himlahvalfvets norra sida; det sänker sig småningom och förbleknar eller vänder åter till baka mot söder för att förnya den gamla leken. Så fortgår det timmar bortåt, oafbrutet vexlar norrskenet plats, form och intensitet; ofta är det alldeles försvunnet för en kort stund för att plötsligt åter vara der, utan att iakttagaren kan få klart för sig, huru det kommit, huru det gått bort; det är helt simpelt der.»

Weyprecht beskrifver ännu flere andra former, hvarunder norrskenets egendomliga och i vetenskapligt hänseende ännu icke på ett tillfredsställande sätt förklarade företeelse plägar uppträda; till sitt egentliga väsende ännu gåtfullt, står det — så mycket är säkert — i mångfaldigt förhållande till jordmagnetismen.¹) För öfrigt skilja sig meningarna temligen långt från hvarandra, i synnerhet som de hittills varande iakttagelserna icke en gång förmått medföra visshet om enstaka moment i den märkvärdiga företeelsen. Dit hör särskildt det egendomliga buller, som lär beledsaga norrskenet, men som aldrig iakttogs af ledarne för den österrikisk-ungerska polarexpeditionen, hvilka upplefde en mängd norrsken. I de delar af den arktiska verlden, som denna expedition besökte, voro norrskenen synliga från september ända till mars, men till och med de mest framstående bland dem gingo aldrig upp mot *fullmånen i ljusstyrka.* Med undantag af sällsynta fall var den antingen blott så ringa eller så öfvergående, att den icke utöfvade någon betydande inverkan på afbrottet i de långa

---

¹) Dr Joh. Müller. »Lehrbuch des kosmischen Physik», Braunschweig 1875, fjerde upplagan, sid. 820.

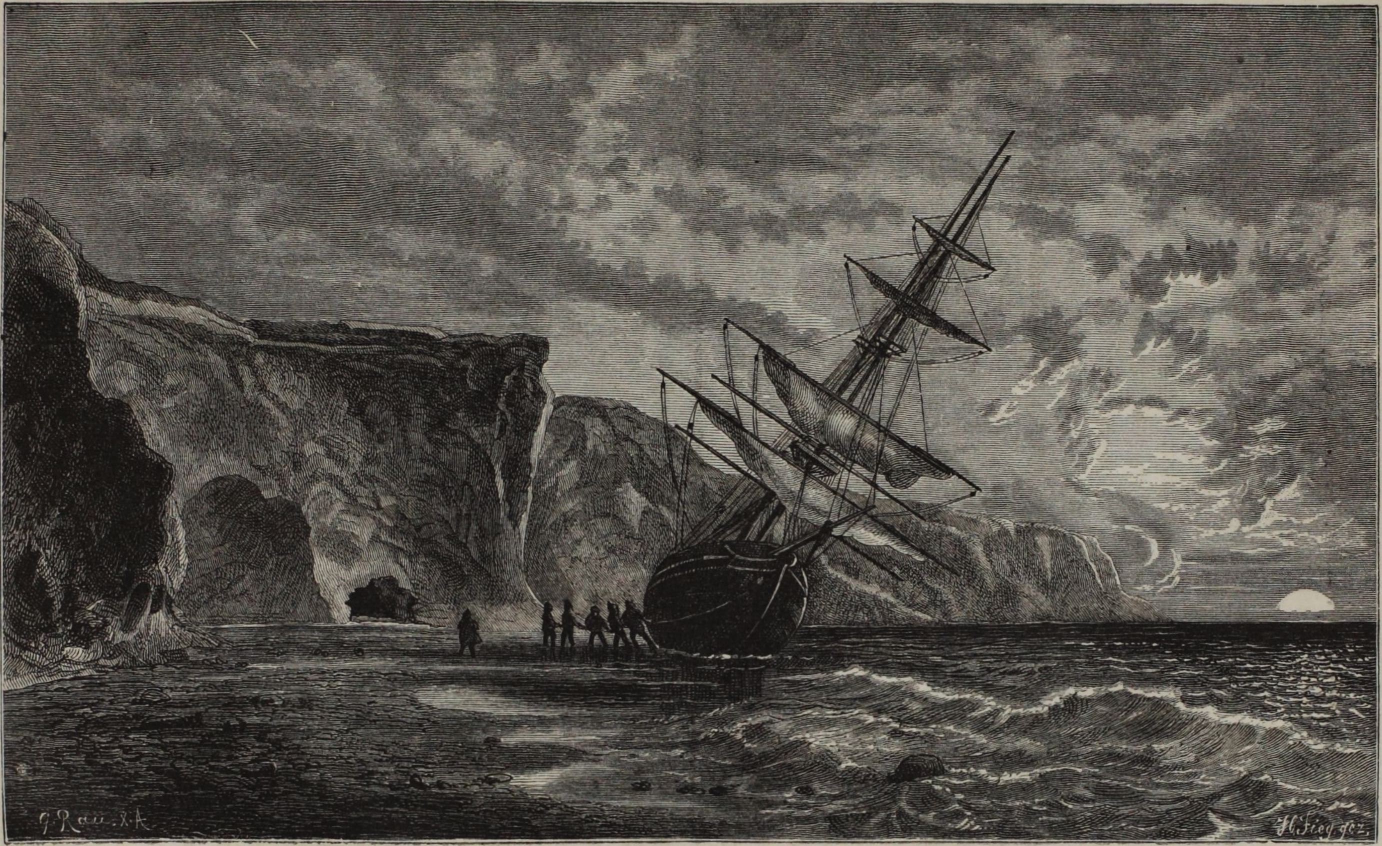
G. Rau X.A
H. Sieg gez.

Midnattssol,

BIBL. Ste
GENEVIÈVE

vinternätterna.[1] Stjernorna, hvilka blekna för det glänsande skådespelet, gnistra åter på himmelen, och den ödsliga gletscherverlden, som spöklikt hade trädt fram ur mörkret, sjunker åter till baka i den långa, stilla polarnatten. Denna utöfvar icke blott på menniskan utan äfven på djuren ett mycket ofördelaktigt inflytande. Alla newfoundlandshundar, som d:r Kane hade tagit med sig från Amerika för sina slädfärder, dogo på Grönland under första vintern af en hjernåkomma och, efter hvad Kane uppgifver, företrädesvis i följd af den långa vinternatten, hvaraf de lidit ännu mera än af kölden. Och Julius Payer berättar, att vid solens återkomst »öfverraskades vi af den förändring, som vårt yttre undergått under den långa natten. Djup blekhet låg öfver de glåmiga ansigtena. De flesta af oss företedde tecknen till rekonvalescens, spetsig, framstående näsa och insjunkna ögon, ty dessa hade icke litet angripits af det månadslånga lampskenet, i synnerhet hos dem, som tillbragt de förflutna månaderna med ansträngande arbeten».[2]

Man kan tänka sig, med hvilken längtan sjömannen afvaktar solens återkomst, med hvilken glädje han helsar hennes första strålar. Ehuru polarnatten, såsom Dove säger, kan delas i tre delar — de båda tidrum, då skymningen inträder, kunna nämligen skiljas från dem, då denna icke mera iakttages —, så betingar detta dock icke någon påtaglig skilnad, och solens återkomst är en obeskrifligt festlig tilldragelse för polarfararen. Liksom med förflutna dagars underverkstro förnyar han i dessa fruktansvärda ödemarker den uråldriga dyrkan af den eviga stjernan. »Liksom fordom Belus' tjenare vid Eufrats blomstrande brädd» — så skildrar Payer det länge motsedda, högtidliga ögonblicket — »afvaktade äfven vi, samlade liksom till en fest, från isens upphöjningar och skeppsmasterna ljuset. Då svallade för ett ögonblick en ljusvåg som ett förebud genom det vidsträckta rummet, och solen steg, omgifven af ett purpurhölje, upp på den isiga banan. Ingen talade; hvem skulle hafva förlänat ord åt den känsla af förlossning, som lyste i hvarje ansigte samt okonstladt och omedvetet uppenbarade sig i den simple mannens sakta utrop: '*Benedetto giorno!*' Blott med sin halfva skifva och dröjande hade solen höjt sig öfver isens dystra kant, som vore verlden icke värdig hennes ljus. Och solen är likväl enda företeelsen och lifvet i detta dödens rike, om hon än icke som i södern strax verkar, att skapelsens stela lif åter uppblomstrar, och att blommorna höja sig upp ur sitt snöpansar. Här i isen långt från alla länder skola

---

1) Payer, »Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition in den Jahren 1872 bis 1874», Wien 1875, sid. 192.

2) Payer, samma arbete, sid. 107.

blott källorna låta sitt upptinade vatten åter sorla och falla till baka i hafvets sköte. Dystra och drömmande, sträckte sig isens förfallna kolosser lika otaliga sfinxer in i det strålande ljushafvet; omgifna af klyftor, höjde sig klipporna och vallarne samt kastade långa skuggor öfver det diamantglänsande snöfältet. En fin rosafärg sväfvade deröfver, och knastrande klungo isens kalla memnonsstoder i värmefloden. Endast få minuter hade solens öfre del dröjt ofvanför synkretsen; då slocknade hennes ljus åter, en dyster, violett färg lade sig öfver de aflägsna föremålen, och dallrande lyste stjernorna ånyo på skymningshimmelen.»[1]) Detta inträffade den 16 februari, och samma dag visar sig solen åter för första gången på Spetsbergen under 78° nordlig bredd. Vinternatten räcker således här 111 dagar, d. v. s. inemot en tredjedel af året. Derefter följa 65 dagar, hvarunder dag och natt omvexla, men dagarne tilltaga så hastigt i längd, att solen redan den 21 april icke mera går ned, och nu följer en fyra månaders oafbruten dag, medan solen fortfarande omkretsar hela horisonten.

Med denna tidpunkt inträder våren; temperaturen stiger allt jemt, qvicksilfret höjer sig öfver termometerns nollpunkt. Hvad nu följer, skildras mycket åskådligt af polarfararen Hayes, hvilken år 1861 iakttog soluppgången och våren i Smiths sund.[2]) »Den hvita vintersvepduk, som så länge hade dolt dalarne och bergen, försvann under inverkan af solens varma strålar; strömmar af smält snö störtade vildt ned i de branta klyftorna eller hoppade i kaskader utför strandklipporna; luften fyldes allestädes med det angenäma ljudet af rinnande vatten. Bakom observatoriet hade en liten sjö bildat sig och utgöt sig i hafvet genom en bäck, som lät höra sitt glada sorl öfver kiselstenarne; han sönderfrätte småningom strandbräddens is, och sjöns och bäckens stränder, som hade tinat upp genom tövädret och befriats från sin vinterdrägt, visade redan spår af den återvändande grönskan. I de låga pilstammarne steg saften oaktadt isen och snön, som ännu betäckte deras rötter; man såg mossorna, vallmoerna, stenbräckorna, skedörten och andra herliga växter sticka upp; öfver allt ljöd skriket från de foglar, hvilka sommaren hade återfört till oss. Ofantliga svärmar af små alkor gåfvo lif åt hafsstranden, skaror af ejdergäss drogo under snabb flygt fram öfver hamnen, ännu icke, som det syntes, på det klara med, hvilken ö de skulle välja till sitt sommarhemvist; de nätta tärnorna sväfvade i luften eller skreko och lekte öfver vattnet, ismåsarne och jagtfalkarne seglade med högtidlig värdighet öfver oss; ofta ljöd stjertändernas »ha-hahwie» öfver hamnen, då dessa foglar passerade fram med pilens hastighet. Snäpporna flögo omkring sötvattenspölarne; småfoglarne qvittrade på klipporna; långa rader af bullersamt kacklande gäss klöfvo luften öfver våra hufvuden, fortsättande sin färd till något ännu aflägsnare ställe i norr, och hvalrossens dofva vrålande hördes från de isstycken, som vinden dref fram på hafvet. Viken och fjorden voro 'fläckiga' af skälar, hvilka öppnade åt sig ett hål i isen för att gassa sig i solskenet; det ställe, som vinterns kalla mantel höljde vid min afresa, antog vårens sköna drägt; denna förändring skedde med en märkvärdig hastighet. Snön smälte på isen, och då vi gingo från fartyget, vadade vi i snövatten; isen sjelf åtskiljdes hastigt, och den, som gränsade intill hafvet, lossnade redan. Mina *båda tvillingar* flöto, lösgjorda från sina fjettrar, på det öppna hafvet, och en mängd isberg med egendomliga former passerade i ståtlig och högtidlig rad sundet och tog kosan mot söderns varma vatten, hvarvid deras kristallspetsar utgöto sig i källsprång, allt efter som de kommo framåt.»

---

[1]) Payer, samma arbete, sid. 104.

[2]) Hayes, »La mer libre du Pôle», sid. 390—392.

Genom den långa dagen, som möjliggör det organiska lifvets utveckling, och den föregående långa vinternatten skiljer sig polarområdet ganska väsendtligt från Alpernas, hvarmed det i så mångahanda hänseenden låter jemföra sig; ja, det är anmärkningsvärdt, att båda områdenas organiska natur oaktadt denna vigtiga skilnad visar en stor öfverensstämmelse.

Denna framträder i synnerhet i *växtverlden*. Nord-Grönlands, de arktisk-amerikanska öarnes och Spetsbergens flora har samma karakter som Hög-Alpernas. Som bekant hafva skogsträden försvunnit i de yttre Alperna vid 1830 meters höjd öfver hafvet och hinna i de mellersta Alperna blott på få ställen till 2130 meter öfver hafsytan; i de högre områdena träffa vi nästan endast mångåriga, till täta tufvor förenade örter, hvilka mestadels utmärka sig genom vackra blommor. Alldeles på samma sätt förhåller det sig i den höga norden. Skogarne hinna blott på få, särskildt gynnade ställen 70° nordlig bredd, och det är blott några barrträd, poplar och björkar, som fläckvis öfverskrida polcirkeln. Trädgränserna bildas nästan alltid af barrträd, buskarnes längre framskjutande gränser af pilar och ljungväxter. I Norge och Lappland bildas trädgränsen af björken, i Alperna af cembratallen och lärkträdet, hvilka uppstiga ända till 2130 meters höjd; ända öfver 3350 meter förekommer i Alperna *Juniperus nana,* och den sista örtartade växten är *Cherleria sedoides.* Det i Asien längst mot norr gående trädet är det sibiriska lärkträdet. På hela Grönland, alla de arktisk-amerikanska öarne liksom på Spetsbergen finnes icke något spår af skogsvegetation. Dvergartadt björkris och pilar äro de enda växter, hvilka erinra om de sydligare belägna ländernas buskar, och äfven den örtartade vegetationen i norden utgöres af små, täta fläckar bildande växter, hvilka dölja sig i klippremnorna och icke mera äro i stånd att bilda någon grön matta. Likheten med Hög-Alpernas vegetation går dock ännu längre; ett betydligt antal af den högnordiska florans växtarter återfinnes äfven i Alperna. Europas fanerogamer uppskattas af professor Göppert till 9000 arter, af hvilka blott 700 äro alpina, d. v. s. förekommande på en höjd af 1820 till 3000 meter öfver hafvet, och 700 arter, af hvilka 200 i sin ordning äro gemensamma med Alperna, förefinnas i de arktiska trakterna. Den täcka stjelklösa silenen *(Silene acaulis)*, hvilken med den högröda matta, som den utbreder öfver klipporna, faller hvarje resande i Alperna i ögonen, finnes öfver allt i norden, på Spetsbergen liksom på Island, på Grönland liksom på Melville-ön; likaså de älskliga stenbräckarterna (t. ex. *Saxifraga oppositifolia)*, hvilka allestädes bekläda de europeiska högbergens fuktiga klippor, och gletscherranunkeln, alpkrassen, vårörten och många andra arter. Af de 132 växtarter, som förekomma på Faulhorns topp, är en tredjedel hemma äfven i Lappland, och samma förhållande finna vi äfven hos de 87 växtarter, som bebo gletscherön i Mer de glace vid Chamonix. Alpernas växtverld erinrar således mycket om den höga norden.

Detta är mindre händelsen med *djurverlden*. Visserligen kunna icke så få insektarter uppräknas, som förekomma både i Hög-Alperna och polarområdet, dock är antalet mycket mindre än bland växterna. Detta beror väl derpå, att fastlandets fauna hastigare än floran blir fattigare mot norr, i följd hvaraf de inom polarbältet lefvande landdjurens antal är mycket ringa. De förete i allmänhet ett fortskridande aftagande i formernas mångfald. Grönland t. ex. bebos af sju inhemska däggdjur; de öfriga äro införda i de dervarande danska kolonierna eller hafva invandrat med fartyg. De vigtigaste bland dessa djur förtjena att i korthet omnämnas. Det mest vördnadsbjudande bland dem är otvifvelaktigt den fruktade isbjörnen *(Ursus maritimus)*, hvilken förekommer ganska allmänt vid Spetsbergens kuster och med drifisen går långt ut på hafvet. Parrys båtar dödade två isbjörnar på 82°12′ nordlig bredd och 140 kilometer från land. Då ismassorna drifva ned längs efter Grönlands östra kust och komma till Islands norra kuster, stiga isbjörnarne i land äfven här, hvarest de annars alldeles saknas. Under vintern draga de mot söder med isen och besöka äfven Beeren-Eiland. Isbjörnen lefver företrädesvis af skälarterna *Phoca hispida* och *Phoca barbata* samt af hvalrossar, hvilka ständigt hålla sig vid vattnet och vandra med det samma. Han jagar dem med stor list och kastar sig plötsligt öfver dem med kraft. Till menniskan närmar han sig ofta dristigt och oförskräckt, men mera af nyfikenhet än af roflystnad. Mellan huden och köttet har han ett flere centimeter tjockt späcklager, för hvars skull han särskildt förföljes på Spetsbergen. Honan föder under vintern en till två ungar, hvilka stanna tvänne år hos modern. Europeiska landbjörnen *(Ursus arctos)* visar sig blott sällan i de arktiska områdena. Talrik är deremot fjellräfven *(Vulpes lagopus)*, han förtär under sommaren fogelägg och -ungar, om vintern ripor och qvarlefvorna af isbjörnarnes byte. Sin hvita vinterdrägt bortlägger han i juni eller juli och är då svartaktig. I slutet af augusti blir den mörka sommardrägten åter hvit. Likaså allmän är renen *(Rangifer tarandus)*, hvilken förekommer talrikt på Spetsbergens kuster ända upp till Sjuöarne på 80°45′ nordlig bredd vid vestkustens stora fjordar. På Grönland är detta synnerligen nyttiga djur stadt i bestämdt aftagande,*) emedan huden der blifvit en handelsvara. Deremot lefver på den grönländska ostkusten ännu myskoxen *(Ovibos moschatus)*, ett amerikanskt polardjur, knappt större än ett får och klädt med långt hår; hans horn hinna väl mera än en centner i vigt. I Nord-Amerika ofvanom 60° nordlig bredd förekommer han i hjordar på 20 till 30 stycken; man trodde honom utrotad på Grönland, dock fäldes en år 1859, och den andra tyska nordpolsexpeditionen 1869—1870 anträffade på östra kusten små hjordar af 10 till 20 stycken sådana djur. Den i arktiska norden förekommande haren är *Lepus timidus;* af öfriga landdjur nämna vi ytterligare råttorna och mössen, särskildt bruna råttan, *Mus decumanus* (med handelsfartyg bragt till Tromsö), och husmusen, *Mus musculus,* vidare åtskilliga sorkarter, bland dem *Lemmus hudsonius,* af hvilken Parry fann ett skelett på isen under 81°45′ nordlig bredd; på Grönland har man icke återfunnit *Lemmus torquatus* efter Scoresbys tid (1822).

Medan snö och is göra en stor del af det arktiska fastlandet otillgängligt för lefvande varelser, finna hafsdjuren deremot riklig näring, hvarför de här också förekomma i en rikedom på individer, som väl kan täfla med sydligare länders. I öppna hafvet lefvande, fosforescerande djur träffar man i en sådan mängd vid vattenytan, att man nattetid kan under färden se en tydlig ljusstrimma i fartygets mörka kölvatten, och Scoresby har seglat långa sträckor i »*green water*», d. v. s. i ett haf, hvars färg blifvit förändrad från blå till gulgrön genom de talrika maneter och simmande sjödjur, som befolkade det samma. I sjelfva verket är det hafvet, som genom sin högre värmegrad för djurlifvet längst upp mot norr och derigenom ensamt gör det möjligt för menniskan att uppehålla lifvet i dessa ogästvänliga trakter. Det är företrädesvis isbjörnen, hvalrossen och de talrika skälarne, hvilka äro hemma i dessa nordiska haf, fiskarne, som ännu uppträda mycket talrikt med några arter, och foglarne, hvilka draga i oerhörda svärmar mot norr för att häcka derstädes, som under den varmare årstiden bringa lif i dessa högnordiska trakter och förse menniskan med uppehälle. Utmärkande för de arktiska hafven är, att de utgöra den egentliga hemorten för de flesta vattendäggdjuren, som i ekonomiskt hänseende spela en så betydande roll. Hit höra de jettelika hvalarne med åtskilliga arter, af hvilka rörhvalen *(Balænoptera musculus)* och vikhvalen *(Balænoptera rostrata)* förekomma vid Norges kuster, den till hvaldjurens ordning likaledes hörande näbbhvalen *(Hyperoodon diodon)*, narhvalen *(Monodon monoceros)*, hvilken sommar och vinter uppehåller sig, alltid i hafvet bland drifisen, närmare polen än något annat däggdjur, vidare delfinerna, t. ex. hvitfisken *(Delphinapterus leucas)*, som lefver i skaror vid grunda kuster och vid Asiens östra kust under vintern vandrar ned ända till 52° nordlig bredd, ja, till och med stiger upp 300 kilometer i Amur, tumlaren *(Phocæna communis)*, som hela året om är mycket vanlig vid Norge, och späckhuggaren *(Orca gladiator)*, som anträffas mellan Finmarken och Spetsbergen samt vid Norges kuster. Härtill kommer skäldjurens vigtiga ordning, inom hvilken hvalrossarne och de mångfaldiga skälarterna lemna typiska gestalter i polarlandskapsbilderna. Hvalrossen *(Rosmarus arcticus)* håller sig ständigt i närheten af den fasta drifisen, ligger gerna på den samma, lefver mestadels i stora hjordar, som ofta räkna hundratals individer, och går blott under sina vandringar ut i öppna sjön. Man jagar honom för tändernas, hudens och det öfver 7 centimeter tjocka späcklagrets skull, hvilket gifver en tunna tran. Sina tänder begagnar han som fruktansvärda vapen, men aldrig som ställflyttningsredskap, hvilket man förr trodde; han rör sig blott medelst fötterna på isen och stranden. Hvalrossen närer sig hufvudsakligen af två blötdjur, *Mya truncata* och *Mya arenaria*, vidare af *Saxicava rugosa*, hvilka på 20 till 100 meters djup sitta 7 till 18 centimeter djupt ned i lerbottnen; med betarne gräfver han fram dem, med kindtänderna och tungan lossar han djuren ur skalen. Under de första månaderna efter födseln stanna mödrarne ensamma med ungarne, hvilka söka sig föda först, sedan deras betar blifvit tillräckligt långa. Parningen sker i maj eller början af juni, och dervid företaga de icke några vandringar. Drägtighetstillståndet räcker ungefär ett år, och som ungen diar nästan två år, så ynglar honan blott hvart tredje år. Tvååriga ungar hafva 7 till 10 centimeter långa betar, och först i denna ålder gräfva de efter musslor. De fullvuxna hanarne och honorna lefva skilda från hvarandra. Blåsskälen *(Cystophora cristata)* tillhör mera än de andra skälarne hafvet; den äldre hanen har på nosen ett bihang, som kan blåsas upp. Djuret visar sig vid Grönlands sydvestra kust från april till juni på drifisen, men saknas under de öfriga årstiderna derstädes; stundom kommer det till Islands kust, högst sällan till Finmarken.

---

*) Så är äfven förhållandet å Spetsbergen.

Öfvers. anm.

Den storartade fångsten af skäldjur hänför sig hufvudsakligen till skälarterna, i synnerhet grönlandsskälen *(Phoca grœnlandica)*. Denna vandrar regelbundet och stannar ingenstädes qvar hela året om. Från Grönlands vestkust begifver han sig bort två gånger hvarje år, i mars för att yngla långt från land och återvända i slutet af maj samt ånyo i slutet af juni för att para sig och återvända i början af september, ty honorna äro drägtiga efter återkomsten under land. Grönländarne döda vid sin sydvestra kust årligen ända till 36,000 stycken. För skarorna mellan Grönland, Spetsbergen och Novaja Semlja tjenar ön Jan Mayen från februari till april som samlingsplats, der de yngla. Här jagar man äfven de nyfödda, med mjuk, hvit ull beklädda ungarne, hvilka stanna på isen så länge, som de bära ulldrägten. Parningen sker i augusti, och i mars ynglar honan. Den största skälarten är storskälen *(Phoca barbata)*, som dock aldrig förekommer i sällskap och icke långt från kusterna. Han lefver af stora blöt- och kräftdjur; i vattnet är denna skälart mycket lätt att fånga, ty han närmar sig dumdristigt och nyfiket till båten; då han ligger på isen, är han deremot mycket vaksam och skygg samt låter icke komma sig inom skotthåll. Vid Finmarken finnes han ganska sällan samt blott under senhösten och vintern, invandrad från Novaja Semlja, der han är mycket allmän. Vikareskälen *(Phoca fœtida)* går längst upp mot norden; så länge isen ligger fast, stannar han i bugterna och vikarne, men derefter vandrar han med drifisen mot norr långt bort från land. Han lefver af fisk och kräftdjur vid hafsytan, hufvudsakligen af en hvitlingart *(Merlangus polaris)*, som simmer i mängd under drifisen. Om vintern har han i vikarne små hål i isen, genom hvilka han kommer upp för att andas. Vid Finlands vestkust framföder honan på isen en med smutsgrå ull beklädd unge, som redan efter en månad erhåller de gamlas drägt. Vid denna tid är ungen mycket svår att fånga, emedan han vid minsta fara störtar sig i vattnet. De största gamla individerna i Bottniska viken hålla 1,6 meter i längd.[1]

Det är i allmänhet vanligt att under en rubrik sammanfatta det kalla bältets fauna. Att hon emellertid måste sönderfalla i flera afdelningar, framgår temligen tydligt redan derur, att medeltemperaturen i den del af detta bälte, hvilken besökts af menniskor, aftager från 0° till —18° C. Sådana klimatiska förändringar måste beledsagas äfven af stora förändringar i den organiska verlden. Den svenske naturforskaren Otto Torell delar derför hela området i tre bälten, af hvilka det sydligaste finner sin norra gräns mellan 65° och 68° nordlig bredd, nämligen med nordgränsen för torsken *(Gadus morrhua)*; det mellersta omfattar Boothia Felix, Grönland söder om Upernavik till ungefär 65° nordlig bredd, Jan Mayen och Beeren Eiland samt räcker till 74° nordlig bredd. Bortom detta, ehuru icke fullkomligt följande parallelkretsen, börjar det nordligaste bältet. I hafvet mellan Europa och Amerika utmärkes det första bältets sydgräns temligen tydligt genom de stora fiskbankar, der torsk- *(Gadus-)* och flundre- *(Pleuronectes-)* arterna äro föremål för ett stort fiske. Inom det mellersta bältet finner man icke några fiskbankar af betydenhet, ehuru detta områdes fiskarter ega en stor rikedom på individer; i det tredje och nordligaste området är fiskfaunan deremot nästan försvunnen. Knappt mer än 15 arter, alla nästan lika fattiga på individer, äro kända från hela detta bälte. Ett likartadt aftagande mot norr uppvisar Torell för blötdjuren, de i hafvet lefvande däggdjuren och foglarne. Detta arternas aftagande gäller hos de sistnämnda i första rummet sparffoglarne, hvilka förminskas från 20 i det sydligaste till 4 i det mellersta och 2 i det nordligaste området. De öfriga ordningarna aftaga nästan likmessigt med en tredjedel från bälte till bälte. Af roffoglar finnas ganska få i de två öfra bältena; så har t. ex. Spetsbergen ingen enda och Parryöarne blott en art, fjellugglan *(Strix nyctea)*.

---

[1] Petermann, »Geographische Mittheilungen», 1865, sid. 112 ff.

Med den mot norr hastigt aftagande djur- och växtverlden öfverensstämmer äfven förhållandet hos menniskorna. Redan i Skandinavien aftager befolkningens täthet alldeles påtagligt, då man framskrider mot norr, och dertill uppträda menniskoslag, skiljaktiga från de mera gynnade himmelsstreckens, i kroppsligt och andligt hänseende lämpade efter de torftiga förhållanden, som polarverlden förmår erbjuda den menskliga tillvaron. I den högsta europeiska norden äro de nomadiska lapparne hemma, hvilkas tillvaro beror allenast på renen, och det arktiska Amerikas ödemarker äfvensom Grönland befolkas sparsamt af eskimåerna, ett på låg bildningsgrad stående, äkta polarfolk, som likt murmeldjuren bor i jordhålor och bildar det menskliga lifvets yttersta förposter. Vid ungefär 77° nordlig bredd upptaga våra kartor Iteplik på vestgrönländska kusten som deras nordligaste bosättningsort. Derofvanom och på andra ställen i det arktiska bältet icke en gång så långt i norr upphör hvarje ständig bosättning af menniskor, på sin höjd besökas enstaka öars stränder tidtals af efter byte sökande jägare, ja, begagnas mången gång till och med i den vetenskapliga forskningens intresse. Således är den höga norden menniskotom och öde, den organiska naturen utarmad derstädes, och man inser, hvarför d:r Kane vid åsynen af den omätliga, bländhvita, högtidligt stilla gletscherverld, som flere månader bortåt omgaf honom i Baffinsviken, berättar, det intrycket af denna natur var så skiljaktigt från hans hemorts, att han kände sig till mods, som befunne han sig på en annan planet.

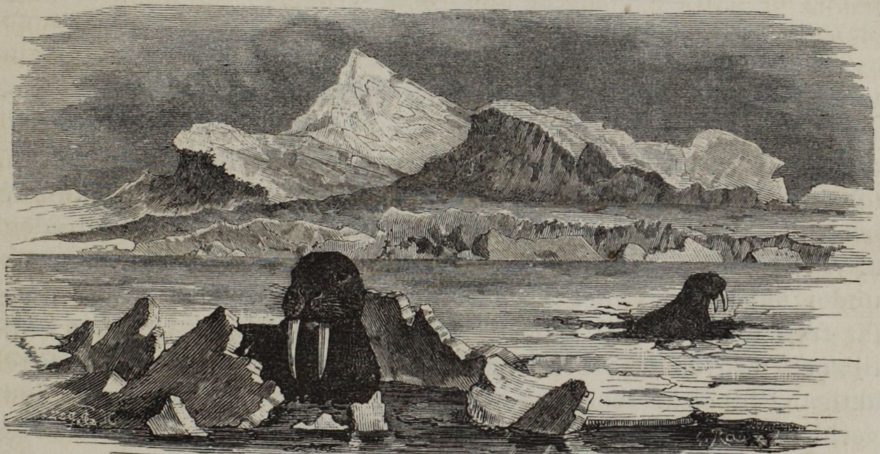

Isbetäckt kulle vid Refuge Harbour i Smiths sund.

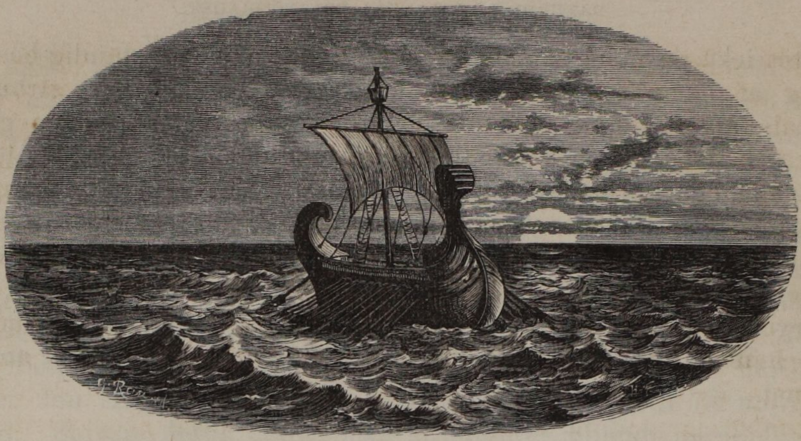

Forngrekiska kustfarare.

Pytheas' färd.

Hvilken var den förste polarfararen, hvem den förste, som inträngde i den nordiska verldens hemligheter? Djup okunnighet dolde för forntidens sydliga kulturfolk de nordliga områdena af vår verldsdel, hvarom grekernas och romarnes kunskap icke under någon tid sträckte sig öfver en linie, som skär honom ungefär från nordvest till sydost. De gamle tilldelade Alpernas kedja till och med en icke befintlig fortsättning mot nordost i de fabelaktiga Rhipäiska bergen, hvilka för dem betecknade den kända verldens slut. Bortom dem mot norden visste man blott enligt hörsagor om tillvaron af stora, till norra oceanen strömmande floder. Der borta bodde väl äfven sagans hyperboreer, om hvilka man trodde, att de voro hemma *ofvanför* den brusande Boreas, så att den kalla nordanvinden icke skulle träffa dem. Visserligen gafs det redan i forna tider djerfva tviflare på denna sagas sanning, t. ex. den kloke Herodotos från Halikarnassos, som kläder sitt tvifvel i följande ord: »Om hyperboreiska menniskor veta hvarken skyterna eller något annat af de der boende folken med undantag af issedonerna ensamma det ringaste. Jag tänker dock, att äfven dessa icke veta något derom, ty annars kände äfven skyterna det lika väl, som de veta om de 'enögde'. Men väl har Hesiodos talat om hyperboreerna och likaledes Homeros i 'Epigonerna', om nämligen denna dikt verkligen är författad af Homeros. Men det allra mesta veta delierna att förtälja derom.... Så mycket må vara sagdt om hyperboreerna. Ty jag förbigår sagan om Abaris, den förmente hyperboreen, huru han bar pilen omkring hela jorden och icke förtärde något under denna tid. Men gifves det menniskor ofvanför nordanvinden, så gifves det äfven sådana bortom sunnanvinden. Jag måste le, då jag ser, huru många redan hafva tecknat jordens omkrets, och att ännu icke någon framstält den rätt. De teckna oceanen såsom flytande rundtomkring jorden och jorden kretsrund liksom svarfvad efter cirkel och göra Asien lika stort som Europa.»¹) Det ser dock icke ut, som hade dessa tvifvelsmål fallit i någon särdeles fruktbar jordmån, ty mera än ett halft årtusende, sedan historiens fader nedskrifvit ofvanstående ord, förklarade den lärde romaren Plinius hyperboreerna för ett bestämdt historiskt folk, och hela forntiden igenom bemödade sig skalderna liksom geograferna att anvisa dem deras boningsplatser i norr eller vester på jorden. Eratosthenes från Kyrene (275 till 194 före Kristus), den vetenskapliga jordkunskapens förste grundläggare, ansåg hyperboreerna för de längst i norr boende menniskorna. De gälde för ett lycksaligt folk i sitt land, hvarest solen går upp och ned blott en gång, och frukterna mogna ytterst hastigt, hvilka omständigheter förvisso slå temligen in på höga breddgrader.

Den första minnesvärda utvidgningen mot norr erhöll forntidens geografiska synkrets i nordvestra Europa med Britiska öarnes upptäckande. Fönikernas gamla, sjöfartsidkande folk, hvars blomstringsperiod bör sättas långt före hellenernas första trovärdiga historia ungefär ett årtusende före vår tidräkning, lär visserligen redan i uråldriga tider hafva sjöledes kommit icke blott till Britiska öarne utan äfven ännu längre mot den europeiska norden, ja till Skandinavien, och framstående forskare, t. ex. svensken Sven Nilsson²) och fransmannen Frédéric de Rougemont,³) hafva trott sig kunna förklara märkvärdiga fynd af bronssaker hos norra Europas folk, hvilka likväl ännu under historisk tid uppträda som temligen råa barbarer, genom att antaga, det de i besittning af en utvecklad civilisation varande fönikerna kommit till norden och der utöfvat ett civiliserande inflytande. Oaktadt de båda anförda namnens vigt får man betrakta detta antagande såsom numera temligen allmänt öfvergifvet. Nilssons bevisning synes på intet sätt tillräcklig för att kullslå de deremot talande vitnesbörden. Från fönikisk sida föreligga icke några urkunder till förmån för ett sådant antagande; dock är det säkerligen icke det långa afståndet, hvilket ställer sig såsom det vigtigaste hindret mot Nilssons åsigt. Meningarna om den forn-

---

¹) Herodotos' historia, fjerde boken, kap. 32—36.

²) Sven Nilsson, »Bronsåldern», Lund 1872, sid. 14—56.

³) Frédéric de Rougemont, »L'âge du bronze ou les sémites en Occident», Paris 1866.

tida skeppsfartens förmåga att utföra resor äro visserligen mycket skiljaktiga; som vi dock nu för tiden känna till folk, hvilka utan nautiska kunskaper, utan sjökort, ja till en del ännu utan skrifkonst företaga vidsträckta och djerfva färder på hafvet, behöfva vi icke tänka oss fönikernas färder mycket begränsade. Likväl kan det med temlig bestämdhet sägas, att fönikerna aldrig kommit till den europeiska norden.[1] Den fullständiga frånvaron af fönikiska ortnamn i norra Europa är blott ett af de många bevisen derför. Peschel, den skarpsinnige domaren i geografisk-historiska frågor, har på ett öfvertygande sätt ådagalagt, att sjöfärderna i allmänhet *aldrig* företogos utan mål och plan, utan att snarare ett bestämdt lockbete anvisade de sjöfarande deras stråt.[2] Hafva således fönikerna verkligen framträngt till norra Europa, så hafva de der *sökt* någonting bestämdt, men icke fullföljt ovissa kulturuppgifter. Det gifves nu visserligen ett lockbete, som väl hade kunnat förmå fönikerna att företaga den långväga färden till nordvestra Europa: detta är det för bronsens framställande oumbärliga tennet, hvilket i riklig mängd finnes blott på vestra kanten af denna verldsdel, från Cornwall öfver Bretagnes vestra uddar ända till Galicien. I Frankrike har man för få år sedan upptäckt spår af i forntiden bearbetade tenngrufvor, och ganska sannolikt bearbetades äfven tenngrufvorna i Galicien och Lusitanien. Bekanta voro de med säkerhet. Om således fönikerna förskaffade sig tenn från vestra Europa, behöfde de påtagligen icke segla ända till Cornwall utan kunde fylla sitt behof redan långt närmare, billigare och beqvämare vid de spanska och galliska kusterna. Ännu mindre är det att tänka, att fönikerna skulle hafva upptagit tenngrufvorna i Cornwall. Dertill måste de förut hafva grundlagt kolonier derstädes. Men hade sådana funnits till, så skulle väl spår af dem hafva bibehållit sig; fönikiska fornminnesmärken söka vi derstädes dock förgäfves. Slutligen kunde, om vi också medgifva, att fönikiska sjöfarande någonsin kommit ända till Frankrikes vestkust eller i Engelska kanalen ända till Sorlingiska öarne, de dock blott uppsöka tennets ursprungsorter; följaktligen måste denna metall förut hafva brutits och icke blott brutits, utan han måste äfven på andra vägar än på fönikiska fartyg redan hafva nått Medelhafvet. Men dessa vägar kunde dock icke vara några andra än landhandelns.

På en sådan och väl icke på någon annan väg fingo de gamle först kännedom om tillvaron af Britiska öarne, hvarom de äldsta källorna tala blott med omnämnande af deras för söderns kulturländer värdefullaste alster, just tennet; de kalla dem helt enkelt Kassiteriderna (»Tennöarne»). Om deras verkliga läge saknade ännu Herodotos kännedom, och romersk okunnighet har derefter öfverflyttat detta namn på den utanför Stora Britanniens yttersta sydvestra udde liggande gruppen af små klippöar, de nuvarande Scillyöarne, hvilka icke innehålla några malmgrufvor alls.

---

[1] Vid denna åsigt tror jag mig böra hålla fast oaktadt den temligen allmänt representerade, motsatta meningen, hvilken uttalas såväl i Müllenhoffs längre ned omtalade forskningar om Pytheas som äfven i W. S. Lindsays stora verk »History of merchant shipping and ancient commerce», London 1874—1875, fjerde bandet.

[2] »Ausland» 1869, sid. 1012, och 1870, sid. 194.

Emellertid qvarstår allt jemt ännu till besvarande den fråga, som inleder detta kapitel: Hvilken var den förste polarfararen? Men det var oundgängligt att förutsända ofvanstående, ty den förste, som företog en verklig polarfärd, hafva vi att söka just i forntiden, och han är icke någon annan än den massiliensiske grek, som för första gången besökte Britiska öarne sjöledes. *Pytheas* är hans namn. Honom hafva vi att tacka för de äldsta underrättelser, som hänföra sig till ett nordiskt land; dock ega vi hvarken hans ursprungliga berättelse eller öfver hufvud taget något sammanhängande om hans färd. »Liksom alla resande, som öppna en främmande, för sina samtida underbar verld, led han af ett kritiskt misstroendes smädelser. Enär blott hans motståndare bevarat åt oss delar af hans skrifter, är det ytterst svårt att rätt begripa den gamle upptäckaren. Det har aldrig fattats honom uttolkare, hvilka dragits af dunkelheten i de för handen varande underrättelserna, som lemna fantasien ett gynsamt spelrum. Man höll hans ö *Thule* än för Island, ehuru säkerligen oriktigt, än för Telemarken i Norge, ja till och med för den lilla ön Tylö utanför Halmstad. Men då Tacitus låter romarne på sin färd omkring Skotland år 84 efter Kristus, sedan Orkneyöarne blifvit upptäckta, i fjerran skåda äfven Pytheas' ö, så hänvisas vi otvifvelaktigt på Shetlandsgruppen, och på den samma qvarblef namnet äfven under de nästa århundradena, om också mycket i massilienserns fragment icke vill passa in på denna ögrupp.»[1] Med dessa ord har redan Peschel hänvisat på det oriktiga i det omdöme, som drabbat den gamle forskaren.[2] För få år sedan har dock en annan tysk vetenskapsman, Karl Müllenhoff, räddat hans ära på det fullständigaste.1) Ofördunklade och erkända af alla, glänsa i närvarande stund Pytheas' förtjenster om jordkunskapen, och med ledning af Müllenhoffs undersökningar skall det här nedan lätteligen kunna ådagaläggas, att honom med rätta tilldelas äran af att hafva föranstaltat och ledt den första polarexpeditionen.

---

[1] Peschels »Geschichte der Erdkunde» af professor Sophus Ruge, andra upplagan, München 1878, sid. 1—2.

[2] Ännu Sir Cornwall Lewis i sitt förträffliga arbete, »Historical survey of the astronomy of ancients», London 1862, sid. 467 och följande, behandlar Pytheas som en uppdiktare. Äfven Ferdinand Wibel, »Die Cultur der Bronzezeit Nord- und Mittel-Europas», Kiel 1865, sid. 85, drager hans färd i tvifvelsmål. Jemför annars om Pytheas: Murray, »De Pythea massiliense (»Comment. Soc. Gotting», 1779, tomen VI); M. Fuhr, »De Pythea massiliense dissertatio», Darmstadt 1835 (mycket ytlig); Gosselin, »Recherches sur la géographie des anciens», Paris 1813, fjerde bandet, sid. 178; Bougainville, »Éclaircissements sur la vie et sur les écrits de Pythéas de

I fjerde århundradet *efter* Kristus ungefär på kejsar Julianus affällingens tid sysselsatte en romersk tjensteman, Rufus Festus Avienus, sig med att sätta åtskilliga högst prosaiska ämnen på latinsk vers till så kallade lärodikter. En lycklig slump förde i hans händer en grekisk kustbeskrifning *(»Periplus»)*, som han begagnade till samma ändamål. Müllenhoff har nu funnit, att vi deri hafva framför oss ett uråldrigt minnesmärke inom den geografiska literaturen. Nämnda »Periplus» handlar enligt hans mening om en föniker och har i femte århundradet *före* Kristus blifvit af en massilienser öfversatt från fönikiskan till grekiskan och i andra århundradet före Kristus ånyo af en massiliensisk lärd försedd med tillägg. Den fönikiska »Periplus» hade blifvit författad ungefär omkring år 550 före Kristus, den lemnade en noggrann beskrifning af spanska kusten samt sträckte sig i norr ända till Bretagne och Tennöarne. Vid sagda tid hade kartagerna ännu icke fattat fast fot i Spanien, hvilket skedde omkring år 500, och kelterna hade ännu icke inträngt i Spanien, hvilket torde hafva inträffat omkring år 525. Men den grekiska öfversättningen hänför sig till en tid, då Massilias (det nuvarande Marseilles) invånares tankar och företag allt mera riktades på att förvärfva besittningar på den spanska kusten. Vore det nu möjligt att noggrant bestämma den tidpunkt, då det fönikiska originalet till »Periplus» författades, så vore den bestridda omständigheten, att fönikiska sjömän redan tidigt besökte vestra Europas norra kuster, dermed förvisso också bevisad, emedan »Periplus» annars icke skulle kunna hafva egt någon kännedom derom. Men vi sakna

---

Marseille» (»Mém. de l'Acad. d. Inscr.», tomen XIV, sid. 148); d'Anville, »Mémoire sur la navigation de Pythéas à Thulé» (Mém. de l'Acad., tomen XXXII); Lelemel »Pytheas von Massilia und die Erdkunde seiner Zeit», öfversättning från franskan af L. F. W. Hoffman, Leipzig 1838; Alexander Ziegler, »Die Reise des Pytheas nach Thule», Dresden 1861, hvilken å sid. 22 meddelar en öfversigt af de nyare arbetena om Pytheas. Vidare kunna märkas yttrandena om Pytheas hos Joh. Gust. Cuno, »Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde», Berlin 1871, sid. 99—111, och Ch. E. de Ujfalvy, »Le pays de Thulé», Paris 1874. *)

1) I sitt verk »Deutche Alterthumskunde», Berlin 1870.

*) Härtill kommer Sven Nilsson, »Bronsåldern», Lund 1872, sid. 147—191, hvarest en intressant, upplysande och mycket värdefullare framställning än den här ofvan i texten befintliga lemnas af »Pytheas' resa till Norden».
Öfvers. anm.

en sådan noggrann tidsbestämning, och den påtagliga vetenskapligheten hos »Periplus» synes snarare böra tillskrifvas en särskild omständighet. Vid den tid, då det fönikiska originalet till den omtalade skriften författades, hade nämligen kartagern Hanno blifvit utsänd för att utforska Europas vestra kuster. Tyvärr hafva angående hans resa utom en rad hos Plinius[1]) blott några verser hos den ofvannämnde Avienus[2]) blifvit bevarade. Har nu Avienus, som han försäkrar, i sina utdrag troget återgifvit den puniska texten, så måste man medgifva, att den kartagiske resenärens uppgifter icke äro synnerligen noggranna; men å andra sidan kan dock icke bestridas, att de föra oss till de haf, som skölja Britiska öarne.[3]) Enligt dem upptäckte Himilko Britiska öarne, hvilkas afstånd från Iberiens tartessiska kust han beräknade till en fyra månaders sjöfärd.[4]) I Himilkos Öst-Rymnidiska öar vill Müllenhoff igenkänna halfön Bretagne. Den tidpunkt, då Himilko företog denna märkvärdiga färd, är deremot icke med visshet känd, enär hos de gamle alls inga noggranna uppgifter förefinnas derom; Müllenhoff tror sig dock knappt begå ett misstag, då han för den samma antager 500 före Kristus eller ett ännu tidigare år. Författaren till den fönikiska »Periplus» skall visserligen hafva skrifvit omkring 550, således femtio år tidigare, men vid den fullkomliga osäkerheten i den noggranna tidsbestämningen för båda tilldragelserna är möjligheten ingalunda utesluten, att den puniske skriftställaren känt Himilkos färd samt först efter och på grund af den samma författat sin beskrifning på de vesteuropeiska kusterna. Kartagerns expedition bevisar ingenting till förmån för den antagna utsträckningen af fönikernas regelbundna sjöfart, den var en enstaka företeelse, en rekognosceringsfärd såsom Pytheas' längre fram.

Himilko var väl således en föregångare till Pytheas, som tvifvelsutan känt och för sin färd begagnat den till grekiskan öfversatta »Periplus»; likväl är blott Pytheas och icke hans puniske föregångare berättigad att börja nordpolsfararnes rad, dels emedan den senare med Britiska öarnes upptäckande ännu alltid stannat nog aflägset från de högre breddgraderna, dels ock hufvudsakligast emedan Pytheas' företag framgick ur den rena och oförfalskade hänförelse för sanningen, som tillhör alla stora forskare och upptäckare. Pytheas företräder för första gången i vetenskapens historia den typ för en vetenskapsman, hvarpå Alexander von Humboldt är oss det bekantaste exemplet. Pytheas var en likaså framstående resande som vetenskapsman.

---

[1]) Plinius, »Hist. natur.», andra boken, kap. LXVII.

[2]) Avienus, »Ora maritima», versen 82 och följande, 362 och följande. 375—415.

[3]) Vivien de S:t Martin, »Histoire de la géographie», Paris 1873, sid. 39.

[4]) Se Forbiger, »Handbuch der alten Geographie», Leipzig 1842, första bandet, sid. 67, der äfven den om Himilko förhandenvarande literaturen uppgifves.

Det sammanträffande af astronomiska, geografiska och etnografiska kunskaper och forskningar, som utmärker Pytheas, var förvisso ingenting nytt. En mansålder före honom hade den grekiska astronomien blifvit vetenskapligt grundad genom Eudoxos från Knidos, som undervisade ett årtionde bortåt, ungefär från 370 till 360 före Kristus, i Kyzikos och Athenä. Just denne Eudoxos har skrifvit äfven en geografi. Men hans förtjenst inom astronomien var sammanhängande iakttagelse; han var en blott iakttagande, icke någon mätande och räknande forskare. Också var hans jordbeskrifning mera en med många hopsamlade märkvärdigheter, egendomligheter och anekdoter utrustad beskrifning på länder. Geografi och astronomi hafva hos honom icke utöfvat någon välgörande inverkan på hvarandra. Pytheas, som i alla händelser lärde af honom, har gjort detta framsteg. Han var den förste, som tänkte på att tillämpa astronomien på jordkunskapen. Pytheas stod på höjdpunkten af sin tids astronomiska bildning. Han har riktat sjelfva astronomien genom den upptäckten, att himmelspolen icke, såsom Eudoxos antog, är en enstaka, på samma ställe förblifvande stjerna, utan en tom punkt, med hvilken tre närbelägna stjernor bilda en nästan fullkomligt regelbunden fyrhörning. Och han har tillämpat astronomien på geografien, i det han sökte bestämma en orts, sin fädernestad Massilias, polhöjd, det första försöket af detta slag. Det är väl icke något tvifvel underkastadt, att Pytheas liksom Aristoteles visste, att polhöjd och geografisk bredd äro lika, och att han derför begagnade sig af iakttagelser för att beräkna sin fädernestads läge på jordklotet. Iakttagelsen skedde medelst en på ett plan uppstäld solvisare (gnomon),1) hvars förhållande till sin

---

1) Hvarje inrättning, som tjenar till att medelst en kropps skugga bestämma middagslinien eller mäta solhöjden, kallas en gnomon. Den simplaste gnomon är en lodrätt stående stång, hvars skugga faller på en vågrät yta; dock måste stången, i fall solhöjden skall kunna bestämmas något så när noggrant, ega en betydande höjd, och de gamle egypterna nyttjade också stenobeliskerna för detta ändamål. Den äldsta, till vår tid bevarade astronomiska iakttagelse är kejsar Tschu-kongs af Kina, hvilken år 1100 före Kristus lät iakttaga solhöjden på en 2,5 meter hög gnomon. Under den klassiska forntiden var Anaximandros (610 till 546 före Kristus) den förste, som i Sparta uppstälde en gnomon i form af en simpel, spetsig stång; medelst denna bestämdes ekliptikans lutning först tillnärmelsevis. För öfrigt äro iakttagelserna med gnomon otillfredsställande. Om man nämligen utdrager linien från skuggans till solvisarens spets, så träffar hon icke solens medelpunkt utan hennes öfre kant. Den höjdvinkel, som man finner med gnomon, blir således alltid så mycket för stor som en half soldiameter eller ungefär 16 bågminuter.

skugga utröntes vid sommarsolståndet. I betraktande af detta hjelpmedels ofullkomlighet var Pytheas' resultat i öfverraskande grad noggrant; för Marseille hade han funnit ett afstånd från eqvatorn, som Hipparchos uttryckte med 30,300 stadier (efter 700 på graden), hvilket motsvarar en bredd af 43°17'8". Marseilles år 1638 af Gassendi bestämda och nu för tiden i »Connaissance de temps» upptagna bredd afviker blott med några få sekunder från den af Pytheas funna; den är 43°17'50". Tager man med i räkningen, att observatoriet, till hvilket den nya bredden hänför sig, ligger norr om staden, och att Pytheas säkerligen har anstält sin iakttagelse i den gamla staden, så försvinner nästan alldeles olikheten mellan den gamla och den nya iakttagelsen.

Pytheas' fasta mannamod vågade gripa sig an med ännu en tredje uppgift, som på det närmaste sammanhänger med dessa båda astronomiska iakttagelser, med sin resa. Denna var — vi säga det ännu en gång — den äldsta nordpolsexpedition, som blifvit försökt. All hans vetenskapliga diktan och traktan vänder sig omkring polens utforskande. Det gafs då en folkåsigt om tre jordbälten, det kalla, det tempererade och det förbrända; blott det mellersta kunde bebos, men i de båda andra kunde ingen lefva. Den helleniska vetenskapen, som efter det fjerde århundradet före vår tidräkning, i synnerhet efter Aristoteles, var öfvertygad om jordens klotform och sökte bilda sig bestämdare föreställningar om det beboeliga områdets fördelning, tillegnade sig denna folkåsigt, men forskade efter de närmare gränserna. Den trodde sig böra anse 54° nordlig bredd, för att begagna nutidens beteckningssätt, såsom den gräns, bortom hvilken den obeboeliga verlden tog sin början i norr. Om Pytheas kände till denna begränsning, om han företog sin färd för att pröfva dess riktighet, veta vi icke. Men det är väl höjdt öfver alla tvifvelsmål, att han hade vår polkrets såsom ett mål för ögonen. »Hans färd», anmärker Müllenhoff, »var en vetenskaplig forsknings- och upptäcktsresa, som förnämligast företogs i afsigt att med egna ögon följa den underbara, stora företeelsen af polens höjning och verldsrymdens sänkning efter synkretsens förändring mot norr samt derjemte att undersöka vår verldsdels utsträckning och dess länders tillgänglighet.»[1]) Om Pytheas företog sin färd på egen bekostnad, om han erhöll understöd af den rika, massiliensiska köpmannaklassen eller af staten, veta vi likaledes icke. Säkert är blott, att han hade högsta ledningen af företaget i sin hand samt efter sitt godtycke bestämde färdens riktning och utsträckning.

---

[1]) Müllenhoff, på anfördt ställe, sid. 312.

Pytheas företog sin färd ungefär år 325 före Kristus. Vid skeppsfartens första början på Medelhafvet, i mars, lär han hafva afseglat från Massilia. Han for genom Herakles' stoder, såsom man i forntiden benämnde Gibraltar sund, ut i Atlantiska hafvet och blef här i tillfälle att noggrannare än någon grek före honom iakttaga ebbens och flodens underbara företeelse och finna deras sammanhang med månen. Äfven framgent under sin färd behöll han saken i sigte och har till och med i Severn mätt flodhöjder, om än uppgiften af 80 alnar eller 36 meter måste förminskas med hälften. Mot polerna aftager tidvattnens höjd allt jemt, ja, till och med under 65° nordlig bredd äro de blott föga märkbara. Pytheas färdades utefter Spaniens vestra och norra samt Frankrikes vestra kust norrut förbi de öar, som sträcka sig från Loires och längre bort Charentes mynning längs Bretagne, ända till den bortersta, Ouessant, som han kallade Uxisame. Han lärde känna Bretagnes vestra spets, udden Kabaion och ostiäernas folk. Härifrån uppsökte han först det midt emot belägna tennlandet i ön Albions sydvestra del. Pytheas är den förste, som skiljer mellan de båda stora öarne med de namn, som han måste hafva lärt af sjöfartsidkande kelter, nemligen *Βέργιον*, på kymriska *Vergyn*, »den vestliga», hvarur *Ivernia*, på grekiska *Ἰέρνη*, på nykeltiska *Erin*, uppstått, och *Ἄλβιον*, d. ä. på gadheliska eller det på Irland talade keltiska språket *Albainn*, »bergön», emedan han vänder sin bergiga sida mot vester. Vid udden Belerion, det nuvarande cap Landsend, var han i tillfälle att iakttaga, huru tennet, som bildade detta lands rikedom, erhölls och utfördes; han fann landet iskallt och fuktigt med dyster himmel, men tätt befolkadt. Derefter färdades han längs Albions vestra sida mot norr, alltid långsamt och försigtigt utefter Irländska sjöns[1] på mångfaldigt sätt sönderdelade kuster. Han öfverskred 54:de breddgraden, hvilken skär detta haf tätt söder om ön Man, och kom in i det förmenta kalla bältet; han såg öfver sin hjessa de stjernor, hvilka Eudoxos hade beskrifvit såsom alltid synliga i arktiska området. Ön Ierne med sina herliga ängar och Hämoderna (Gebuderna, Hebriderna), hvilka ligga utefter Skotlands vestra kust, och af hvilka han räknade sju,1) blefvo för honom bekanta. Så uppnådde han Albions norra spets, Orkan, der klimatet blir råare, befolkningen glesare. Hvete och korn hade försvunnit. I sjelfva verket befinna vi oss i Pentland firth eller den kanal, som skiljer Skotland från Orkney-öarne, redan på 58°40′ nordlig bredd, och nästan under samma polhöjd, på 58°37′ nordlig bredd, ligger det underliga cap Wrath, förbi hvilket Pytheas nödvändigt måste segla, då han vände af till Orkneyöarne. Det är den kanske mest storartade punkt i hela Stora Britannien. Här blickar man nu för tiden från den vackra fyrbåken ut öfver Atlantiska hafvet, hvars vågor under storm skaka nordvestra Skotlands höga bergland; till höger ser man de aflägsna Orkneyöarne, hvilkas historia är lika dunkel som deras berg aflägsna, till venster den märkvärdiga, hebridiska ön Lewis, som de stora nordiska eröfrarena kallade Liodhus; man ser Skotlands norra strand liksom dess vestra kuster med de grå, vilda klipporna, hvilka stå der stumma såsom under från längesedan förgätna verldsåldrar och urhålkade ända i sitt innersta.

---

[1] Irländska sjön är den del af Atlantiska hafvet, som ligger mellan Stora Britannien i öster och Irland i vester samt står i förbindelse med det stora hafvet genom Nordkanalen i norr och S:t Georgskanalen i söder. Liksom de flesta innanhaf hör Irländska sjön till de grundare hafven, ty han är högst 152 meter djup. En 90 till 145 meter djup ränna sträcker sig genom honom från söder till norr, men ligger närmare intill Irland än Stora Britannien, i hvars närhet öarne Anglesea och Man höja sig. Ett undantagsvis djupt hål på 272,5 meter finnes i denna ränna vid södra, ett annat af 243 meters djup vid norra ingången till Nordkanalen.

Pytheas sträfvade vidare. Från Orkan for han först till Orkneyöarne, hvilkas antal han temligen riktigt uppgifver till 30; dock inhemta vi icke, om han gått i land derstädes. Som ett lämpligt tillfälle erbjuder sig just här, vill jag egna några ord åt Orkneyöarne eller Orkaderna och lemna Pytheas för en stund. I närvarande tid ställer för öfrigt endast högst sällan någon turist sin färd till dessa öar, hvilka, fattiga och ensliga, ombrusas af norra verldshafvet. *Orkaderna* bilda en grupp af 67 öar, holmar och skär, hvilka genom mestadels djupa och med stark ström försedda sund skiljas från hvarandra. Det gifves icke något mera storartadt skådespel än en storm på Orkneyöarne, der man, i synnerhet på vestra kusten, då ser vågor af en storlek och styrka, hvarom man förut icke egde någon föreställning. Lika odjur dyka de upp ur Atlantiska hafvet och drifva med upprest hufvud och för vinden fladdrande man, dånande och skummande, omkring på det samma, tills en dylik Niagaraflod slår mot de gentemot belägna afgrunderna, så att klipporna darra i sina grundvalar, under det att vattenfloderna, som genast derefter höja sig väl 40 meter öfver klippspetsarne, öfversvämma det kringliggande landet och lika skyfall störta ned på öarnes mot-

---

1) I sjelfva verket äro de flere än 300 med ett sammanräknadt ytinnehåll af 7,648 qvadratkilometer, men blott 100 af dem äro bebodda hela året om. De gamle uppgifva deras antal olika; dock är det tvifvel underkastadt, om romarena sjelfva någonsin varit der. Närmare uppgift om de sällan beskrifna öarne lemna professor Ferdinand Zirkels uppsatser »Schottische Westeilande» i »Ausland» för 1869, sid. 414, 463, 533, 582 och 761.

satta sida. Alla brunnar äro ända på flere kilometers afstånd från stranden salthaltiga under några dagar efter en sådan storm. Personer, som bo på något afstånd från stranden, försäkra, att golfvet i deras hus bäfvar af vågornas slag. Klippstycken, som tre man icke skulle kunna flytta, nedspolas från de 20 till 30 meter öfver hafvet uppstigande klippspetsarne, och oerhörda klippmassor hafva förts en betydande sträcka bort mellan ebbens och flodens märke. Vid ett besök på West-Craig några dagar efter en storm anträffades hafsdjur i mängd på de närbelägna, väl 40 meter höga kullarne.

Namnet Orkneyöarne betyder de »öde, mörka öarne» och kommer af det gamla, ostgermaniska eller skandinaviska ordet *ork,* som ännu är bibehållet i det danska *Ørk,* »öken». I sjelfva verket gifves det knappast några så mörka öar som Orkaderna, hvilka i följd af sina branta berg på afstånd blicka ovanligt vildt och dystert upp ur verldshafvet. Orkneyöarne hafva en utsträckning från sydvest till nordost af 112 och från öster till vester af fullt 64 kilometer, hvaremot många öar ligga blott $1^1/_2$ till 2, andra öfver 8 kilometer från hvarandra. Den förnämsta ön, hvilken äfven bär hufvudorten Kirkwall, heter Pomona eller Mainland och håller i sin största längd (från öster till vester) 48 kilometer, under det att dess vestkust är ungefär 24, östra kusten 8 till 10 och näset mellan Kirkwall- och Skapabugterna blott 2,4 kilometer bredt. Hela ögruppen, hvaraf blott 29 öar äro bebodda, sönderfaller i två afdelningar, de norra[1]) och de södra[2]) öarne, allt efter som de äro belägna norr eller söder om Mainland. Afståndet från Brough ness på South Ronaldsa till Duncansby head på skotska fastlandet stiger blott till något öfver 11 kilometer. Liksom Stora Britannien utefter hela sin östra kust är till större delen flackt och slätt samt höjer sig allt mera mot vester, så finnes äfven på Orkneyöarne samma ytbildning efter en mindre måttstock, och öarnes hela vestkust består med få afbrott af en bergkedja, hvars högsta punkt på Hoy dock icke når större höjd öfver hafvet än 450 till 480 meter. Kusterna vid verldshafvet äro mestadels höga och branta klippor med dystra, otillgängliga hålor. Denna bergkedja är högst i sydvest, blir allt jemt lägre mot norr och sjunker slutligen ned liksom till en slätt. Hon kan lämpligen betraktas som en fortsättning af Strathnaverbergen i Sutherland, liksom ovederläggliga skäl tala för ett forntida sammanhang för alla Orkneyöarne såväl sins emellan som med Skotlands gent emot belägna fastland. Bland bergen äro några få alldeles betäckta med grönska, de flesta hafva sädesfält och ängar vid sin fot, och deras sidor äro derjemte bevuxna med gräs och ljung. En betydlig del af öarne utgöres af torfmossar, hvilkas beståndsdelar på lägre mark äro till utseendet svartare, tätare och mera kolartade än på bergväggarna, der torfmassan är brunare och lösare. Hvad klimatet beträffar, så äro sydvestvindarne talrikast och häftigast på Orkneyöarne samt föra äfven med sig de talrikaste och stridaste regnen äfvensom de högsta floderna. Sydostvinden blåser här likaledes ofta och äfven som storm. Medan dessa vindar, framför allt sydvestvinden, råda, är väderleken ganska ofta tung, dyster och töcknig, vid nordliga vindar deremot vanligen kall och torr; vindstilla är sällsynt. Under vintern inträda ihållande och ofta återkommande regn, sällan snö, som kan ligga qvar blott få dagar utan att smälta; men snöglopp komma häftigt samt mestadels från nordvest och sydost. En särskild egendomlighet är den vanligen i midten af juni för en tid af fjorton dagar eller ännu längre inträdande vinterkölden vid stark och skarp nordanvind samt snö- och hagelskurar. Efter denna period kastar vinden om, och varma regnskurar följa. Orsaken till denna företeelse är isfältens lossande i polarhafvet. För öfrigt är klimatet icke så föränderligt som i de tyska Nordsjöländerna. Medelvärmen stiger ända till $7{,}_{22}°$ C., och hela vexlingen mellan vinterköldens och sommarhettans ytterligheter faller mellan $-3{,}_{89}°$ och $+23{,}_{89}°$ C. En följd af denna jemnhet hos väderleken är sjukdomarnes sällsynthet, invånarnes kraftiga helsa och de talrika fallen af hög ålder. Polhöjden gör sig på Orkneyöarne redan så till vida märkbar, att skymningen under två sommarmånader är så ljus, att man vid midnattstid lätteligen kan läsa en bok eller ett bref. Äfven om vintern är natten i följd af den klarhet, som hafvet sprider, vid nymåne på långt när icke så mörk som t. ex. i det inre af Tyskland; men de långa vinternätterna upplysas, då månsken saknas, dessutom af det glänsande norrskenet, hvilket nästan hvarje molnfri natt under hösten, vintern och våren uppträder på Orkneyöarne.1)

---

[1]) De norra öarne äro Shapinsa, Stronsa, Papa Stronsa, Eda, Fara, Sanda, North Ronaldsa, Westra, Papa Westra, Egilsa, Rousa, Weir, Enhallow, Gairsa och Damsa.

[2]) Dessa heta Hoy och Waes, Graemsa, Risa, Fara, Cava, Flota, South Ronaldsa, Swana eller Swona, Pentland Skerry, Burra, Hunda, Lambholm och Copinsa.

Genom denna flygtiga skildring komma vi väl icke till den öfvertygelsen, att vår grekiske forskare redan hade hunnit betydligt nära det arktiska området och med en försmak af dess för sydländingen fullkomligt främmande behag kunde vända stäf-

---

1) »Ausland» 1848, sid. 189, 194. Om Orkneyöarne nämner jag de båda nyare skrifterna: D. Gorie, »Summers and winters in the Orkneys», London 1868, och Peace, »Description and historic handbook of the Orkney islands», Kirkwall 1862.

ven mot sitt hemlands kust. Men Pytheas seglade förbi Orkaderna mot Shetlandsöarne (Vergoss?) till Berrike, den största af alla (det shetlandska Mainland), och till den sista, den nordligaste af Britanniska öarne, såsom Pytheas kallade dem. Det skulle vara nutidens Unst. Denna ö har Pytheas sjelf icke namngifvit, först senare uppstod namnet Thule och i följd deraf äfven ovissheten, hvilket land egentligen skall förstås med Thule. Enligt Ziegler, som framdrager ljudlikheten mellan Shetlandsön Foul (Foula) och Thule, har Pytheas kommit ända till denna grupp,[1] enligt Müllenhoff ända till Unst, hvilken ö således skulle vara Thule; Cuno uppträder till förmån för Island, hvaremot slutligen den lärde Vivien de S:t Martin lemnar frågan, huru långt i norr Pytheas verkligen framträngt, alldeles å sido såsom icke möjlig att besvara ur texterna och anser, att Pytheas på sin färd blott hade hört talas och samlat underrättelser om det aflägsna Thule, men att dessa underrättelser förvisso tala för, att Thule icke kan beteckna annat än Island.[2] Så mycket kan man antaga som säkert, att Pytheas i inga händelser kommit förbi Shetlandsöarne, men dock sannolikt ända dit, emedan han ännu vid målet för sin färd fann menniskor, keltiska briter, med hvilka hans keltiska tolkar kunde samtala förträffligt. Der visade de infödde honom det ställe, »hvarest solen hvilar sig», såsom de uttryckte sig. För denna folkåsigts uppkomst behöfdes det, säger Müllenhoff, blott några framskjutande punkter, hvilka ungefär begränsade det segment, som solens omlopp vid tiden för hennes största höjd gjorde i synkretsen. »Den, som på Unst står i inre delen af den från norr deri inskjutande Burrafjorden, öfverskådar mellan klippudden Hermoness i nordvest och det 286 meter höga Saxavord i nordost en horisontbåge af åtminstone 70°, alltså just så mycket som solens horisontsegment här utgör vid midsommar.»[3] Det var omkring sommarsolståndet Pytheas upplefde de ljusa nätter, hvarom Homeros sjungit, ja, han beräknade felaktigt nattens längd till blott två timmar: han trodde sig fem breddgrader längre i norr, än han var, och menade sig hafva framträngt mot norr ända till verldens ände. Kelterna försäkrade, att en dagsresa på andra sidan om Thule toge Morimorusa, såsom de kallade det,

---

[1] För denna tolkning är ett ställe hos Tacitus (»Agricola», kap. X.), hvarest det är der tal om Britanniens första kringseglande af en romersk flotta, särdeles gynsamt: »*Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque. Dispecta est et Thule quadamtenus; nix et hiems appetebat, sed mare pigrum remigantibus.*» Häraf följer helt visst, att Agricolas expedition ansåg Shetlandsöarne för Thule.

[2] Vivien de S:t Martin, »Histoire de la géographie», sid. 104.

[3] Müllenhoff på anfördt ställe, sid. 403.

d. v. s. det döda hafvet, sin början. Äfven härom öfvertygade sig Pytheas sjelf; hafvet syntes honom derstädes hafva blifvit tjockt, »stelnadt». Det var *concretum, pigrum, mortuum* eller *cronium mare*, hvilken sistnämnda beteckning härledes från det keltiska *croïn*, »frusen». Och nu trodde han också, hvad briterna ytterligare visste att berätta för honom: det gåfves vidare bortåt icke något land, intet haf och ingen luft utan blott en blandning af dem alla, och jord, vatten och allt sväfvade, och denna massa var såsom ett gemensamt band för alla ämnen, hvarken möjlig att gå på eller segla uti. I sjelfva verket äro redan längre i söder ännu i dag denna trakts vindstilla och hafstjocka fruktade; de senare uppstiga från polarhafvets is, som kommer in i golfströmmen. Pytheas hade försökt och erfarit nog. Sedan han erhållit underrättelse äfven om det gent emot i öster belägna fastlandet Norge, hvars invånare här kallades belker, vände han om. Ingen grek före och ingen romare efter honom har någonsin framträngt så långt mot norr.

*Shetlands*öarne, vid hvilka Pytheas' nordfärd sannolikt nådde sitt slut, ligga mellan 60 och 61° nordlig bredd något öfver 80 kilometer från Orkneyöarne, 250 kilometer från norska kusten och bestå af ungefär hundra små öar, af hvilka blott tretio äro bebodda; de öfriga tjena mest till betesmark, men icke en enda är öfvergifven. Hvarje enstaka klippa, hvarje litet skär, som på sin yta bär ett grässtrå, är allt efter sitt utmål försedt med fyra till fem får, som traktens bebyggare föra dit om våren och åter hemta vid den kalla årstidens annalkande. Hvarest naturen icke med frikostiga händer utdelar sina rikedomar, uppsöker menniskan sorgfälligt hennes sparsamma gåfvor. Denna ögrupps får tillhöra ett särskildt slag, som man icke finner annorstädes: de äro ovanligt små, lifliga, vilda och hafva vanligen brokig ull, hvilken dock är fin och mjuk som sammet. Den på Shetlandsöarne lefvande hästracen utmärker sig genom en i ögonen fallande, nästan löjlig litenhet.¹)

Shetlands ursprungliga namn var Hjaltland,²) hvilket af skottarne förvreds till Yeltland och Yetland samt slutligen, emedan man i Skotland under äldre tider brukade bokstafven Z för Y, till Zetland. Till uppkomsten af namnet Shetland hafva väl holländarne i följd af sin ansenliga sillfångst vid dessa öar mest bidragit, ty denna benämning har sannolikt uppstått af det holländska s'Hetland, och ännu i dag kalla frieserna och holländarne Shetland för Hetland och Hitland. Liksom Orkneyöarne sönderfaller ögrup-

---

¹) »Ausland» 1836, sid. 1139.

²) *Hjalt* betyder stark man, krigare, kraftfull, hjelte; på danska Helt och på tyska Held.

pen i en nordlig[1]) och en sydlig[2]) afdelning, och likaledes bär hufvudön, hvilken dock är mycket större än Orkadernas Mainland, ty dess största längd utgör 96, dess största bredd 38½ kilometer, namnet Mainland. Han är i alla riktningar så inskuren och sönderdelad af vikar och hafsarmar, hvilka här kallas »voes», att han ser ut som ett sönderslitet tåg, samt så afnött af vågorna, hvilka oupphörligt söndergnaga honom från båda sidor, att på ön knappt finnes en fläck, som ligger öfver 3¼ kilometer från salt vatten. Den enda staden och tillika ögruppens hufvudstad, Lerwick, ligger på Mainlands ostkust. Lerwick har några tusen invånare, värdshus, lyxbutiker, en förträfflig hamn, varf, magasin äfvensom ett litet, bestyckadt fäste samt är säte för de förnämsta myndigheterna och flere främmande konsuler. Men förut var Lerwick icke Shetlands hufvudort utan det på vestra sidan i en skön och storartad nejd vid en präktig hafsvik belägna Skalloway. De anmärkningsvärdaste öfriga öarne efter Mainland äro Bressa, Rona eller Roseness, Yell och Unst. Genom att i så ovanlig grad vara sönderdelade, genom sundens krökningar, genom utseendet af några bland uddarne erbjuda Shetlandsöarne målaren och turisten utsigter, som framkalla förvånande intryck. På Rona reser sig en toppformig klippa lik en svart vägg mera än 200 meter högt ur hafsvågornas skum. På Bressa hvälfver sig en jettestor båge öfver en djup grotta, full med stalaktiter, af hvilka somliga likna prester i deras embetsdrägt, andra knäböjande keruber med utspända vingar. Man kunde kalla henne en helgedom från underverkens tidehvarf med en församling af förstenade jettar. Huru måleriska Shetlandsöarne än äro på vissa ställen, förete de dock blott allt för ofta för ögat en bedröflig, dyster anblick: ofruktbara kullar, hvilka på alla sidor sakta sänka sig ned mot hafvet; sumpiga platser, på hvilka man endast med svårighet kan röra sig; här och der långa, smala bugter eller sjöar med salt vatten, s. k. »voes»; der och hvar litet betesmark, der långhåriga ponies med korta, tjocka ben, ännu mindre kor än de bretagniska och dvergartade får med tålamod och undergifvenhet afgnaga det korta och tunna gräset; på ett och annat ställe ett gräsfält, hvars skörd man sorgfälligt bevarar till vintern; några korn- och hafrefält, som ofta icke afkasta utsädet;

---

[1]) De norra öarne äro Yell, Fetlar, Unst och några smärre. Yell är från söder till norr 32 kilometer lång och högst 9½ kilometer bred, Unst 18 kilometer lång och 6½ till 8 kilometer bred, Fetlar 10 kilometer lång och 6½ kilometer bred. De betraktas som ett område för sig, och här finnas flera qvarlefvor af norska vanor samt af från Norge härstammande folktro och vidskepelse än i ögruppens öfriga delar.

[2]) Till denna södra grupp höra Whalsey, Bressa, Burra, Foul och Fair.

men icke något äppelträd, hvars frukter glädja barnets öga, icke någon ek, som inbjuder till glädtigt samspråk under sina gröna grenar, ingen gran, denna sorgbundna prydnad i nordliga himmelsstreck, — med ett ord icke något träd. Hvilken orsak måste man tillskrifva denna bedröfliga brist? Orsaken ligger icke hos den breddgrad, hvarunder Shetlandsöarne äro belägna, ty i Finmarken under 68° nordlig bredd kan man ännu se skogar, lika litet hos klimatet, som nästan icke är strängare än Londons. Nej, infödingarne påstå, att om man ville hafva träd, måste man omgifva dem med en mur, tillräckligt hög att under deras tillväxt skydda dem mot hafvets inverkan. På Shetlandsöarnes hela sträcka finner man hvarken på den ena eller på den andra sidan jord på mindre afstånd än 3 kilometer från hafvet. I följd af de i dessa farvatten talrika stormarnes häftighet, men framför allt i följd af den ytterst starka vestanvinden, som med sina oerhörda vingar piskar Atlantiska hafvet, slunga de ända ned i djupet upprörda vågorna upp på öarnes mark massor af salt vatten, som sönderfräter växterna och förbränner blommorna.

Låtom oss nu vid Shetlandsöarne emellertid taga afsked af nordens stränga natur och återvända till den, som fört oss hit, till Pytheas, öfver hvars resas vidare förlopp ännu återstår att förtälja. Jag gör detta i all korthet, enär polarfärden funnit sitt slut med hans framträngande till Ust; hvad han såg på återvägen, hör icke längre till den arktiska forskningens område. Pytheas for till baka till Orkan och söderut längs Albions östra sida till sydostspetsen Kantion (Kent). Härifrån vände han sig till det midt emot belägna fastlandet och färdades ungefär från Dunkerque längs kusten åt nordost förbi Scheldes, Maas' och Rheins mynningar, vi veta icke noggrant huru långt. I alla händelser lärde han känna Nordsjön och dess öar genom egen iakttagelse. De flesta bland öarne voro öde och utan namn; blott en af dem, Abalus, något ofvanför Elbe i Eidermynningarnas område, nämnes som en hufvudsaklig fyndort för bernsten. I sjelfva verket finner man i denna trakt ännu i dag den mesta bernstenen i Nordsjön. Under denna kustfart hade Pytheas nu iakttagit, att kelternas område upphörde, och att en ny nationalitet började, för hvilken han begagnade den obestämda beteckningen skyter. Detta nya folk nämndes för honom med keltisk förvridning af ordet som *teutoner*. Så är Pytheas från Massilia germanernas upptäckare. Här vid slutpunkten för sin färd berättar han dels ofullkomliga iakttagelser, dels sagor, som så gerna uppdyka vid etnografiska insigters gräns, men som på detta ställe icke ega något vidare intresse. Sin återväg tog Pytheas längs kusten, slog vid Bretagne in på redan bekanta vägar, varseblef, att vid norra

Spanien återfärden var svårare än bortfärden — ty hafsströmmen sätter in i Biscayaviken från vester mot öster, och vestanvindar äro förherskande, — samt inlopp slutligen, vi veta icke när, åter i sin fädernestads hamn. Detta är Pytheas' märkvärdiga färd enligt Müllenhoffs sorgfälliga forskningar, genom hvilkens genomgående utredning mannens bild åter erhåller så mycken klarhet och bestämdhet, som ännu öfver hufvud taget var möjligt vid våra källors bristfälliga tillstånd.

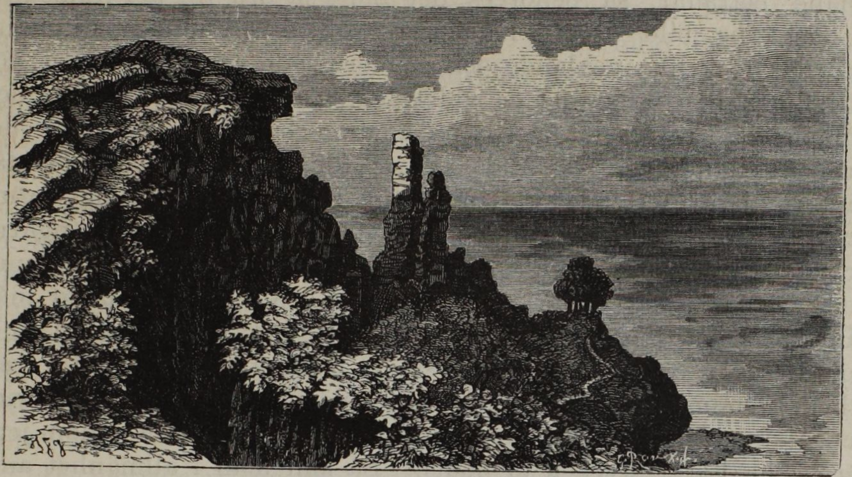

Skorstensklipporna vid Giants causeway (Jettedammen) på Irland.

Irländarne i Norden.

Vår verldsdel egde en tid mycket större utsträckning mot norr än nu, ty under den i geologiskt hänseende unga och grunda1) Nordsjön, i hvars sydliga del domkyrkotornet i Strassburg, äfven om det stode på hafsbottnens djupaste ställe, skulle räcka upp icke obetydligt öfver hafsytan, utbreder sig en stor platå, hvars högsta delar ännu finnas qvar i Britiska öarne. Dessa äro således en verklig tillhörighet till Europa, hvilket först vester om Irland stupar brant ned i Atlantiska hafvets djup; det har blott vid kanterna redan sänkt sig ned under vattenytan, så att hafvet kunde betäcka Nordsjöns botten och genom den inskjutande armen, Engelska kanalen, skilja Britiska öarne från fastlandet.2) Likaledes måste Britiska öarne i geografiskt hänseende betraktas som en enda samhörighet, hvilken blott det flytande elementets godtycke söndrat i två stora hufvuddelar, nämligen i den stora, östra ön, hvilken omfattar England, Wales och Skotland, samt den mindre, vestra ön, Irland, jemte åtskilliga småöar. Hvad nu

---

1) Dr Otto Krümmel beräknar Nordsjöns medeldjup ända till 62° nordlig bredd till 89 meter, dess ytinnehåll till 547,623 qvadratkilometer och dess rymd till 48,718,1 kubikkilometer. »Versuch einer vergleichenden Morphologie der Meeresräume», Leipzig 1879, sid. 96.

2) Oscar Peschel, »Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde als Versuch einer Morphologie der Erdoberfläche», Leipzig 1876, andra upplagan, sid. 26.

Irland beträffar, så behöfves det blott få ord till att framställa en åskådlig bild deraf. Kusterna äro, om än mindre djupt inskurna, dock lika vexlande och sönderdelade som i Skotland; för öfrigt må man tänka sig en vidsträckt, i allmänhet låg, vågig och sumpig lågslätt, som är rik på ängar och sjöar. Sådant är det inre af Irland, i hvars milda klimat löfträdens grönska motstår vintern, hvarför landet kallas »gröna Erin», den »ständigt gröna ön» eller »smaragdön». Floderna flyta trögt fram genom ängarne och ofta genom en kedja af sjöar samt utfalla liksom Englands gerna i hafsvikar, hvari ebb och flod äro märkbara långt inåt. »Det är i det ungdomliga utvecklingsstadiet», anmärker Arnold von Lasaulx, »som floderna derstädes befinna sig, hvilken tid t. ex. Rhein genomlefde, då de fruktbara dalarne vid Honnef, Neuwied och Mainz ännu bildade stora vattenbäcken, förenade genom jemförelsevis korta stycken af floden. Så kan man i allmänhet anse Irlands fattigdom på floder och talrika sjöar som ett tecken, att det i sin nuvarande form är en ung kontinent.»[1]) Irlands största sjö är den nästan fyrkantiga Lough Neagh; han ligger i öns nordöstra del och midt i ett fullkomligt vulkaniskt område. Norra delen af Irland upptages af basaltplatåer, och från grefskapet Antrim sträcker sig norrut öfver de inre Hebriderna och Færöarne med afbrott en kedja af vulkaniska bildningar, hvilka samtliga eller till största delen bröto fram under miocenperioden.

Irlands äldsta historiska, af oss kända invånare höra liksom Skotlands och Britiska öarnes i allmänhet till den *keltiska* grenen af den indogermaniska språkfamiljen. Men nyare forskningar uppvisa för oss två sjelfständiga språkgrupper, som dock gent emot de andra, mera aflägset beslägtade ariska idiomerna förete många drag af närmare förvandskap: den *gadheliska* i den stora öns vestra och norra delar, den *kymriska* (cumbrîg) i dess södra hälft, den senare gruppen fullkomligt öfverensstämmande med allt, som är bekant ur fastlandets keltiska språk. Till kymrerna hörde alltså de forna britonerna och invånarne i det bergiga landskapet Wales, men till gadhelerna, i korthet kallade gaeler, invånarne i Caledonien, såsom Skotland benämndes af sina södra grannar, och vidare Irlands. De gamla skriftställarne hafva bevarat namnen på flere stammar från denna tid; så känna vi pikterna i Caledoniens norra och skoterna i dess södra del, de krigiska attakotterna, slutligen briganterna och nagnaterna på Irland. Att alla dessa namn betecknat skilda folk, kan väl icke antagas; sannolikt voro de väl blott benämningar på enstaka claner, hvari befolkningen ju ännu i dag är delad. Pikterna, hvilka man säger hafva målat sig — deraf deras namn — äfvensom, fastän kanske oriktigt, hafva varit menniskoätare, sönderföllo i två hufvudstammar, dikaledonerna och vekturionerna, samt hade i en aflägsen forntid, hvilken icke närmare kan bestämmas, spridt sig äfven till de Skotland omgifvande öarne, Hebriderna och Orkaderna. De uppträda der under namnet *peter;* åtminstone har man all anledning antaga, att peterna, som bebodde dessa ögrupper före skandinavernas ankomst, voro identiska med pikterna. Orkaderna sjelfva buro länge namn efter detta folk, och äfven Skotlands norra del kallades enligt Snorre Sturlesons uppgift Pettoland. I de nutida benämningarna Pentland Firth och Pentland Skerries vill man ännu igenkänna spår af det gamla folknamnet peter. Ett annat samtidigt namn, *papæ,* hvilket möter oss på Shetlands- och Færöarne, hänvisar till Irland.

---

[1]) Dr Arnold von Lasaulx, »Aus Irland, Reiseskizzen und Studien», Bonn 1878, sid. 6.

De keltiska irländarne omvändes tidigt till kristendomen. Den siste hedniske konung, hvilken de gæliska årsböckerna omtala, var Dathi, som i tredje århundradet af vår tideräkning stupade på ett eröfringståg i Gallien. Öns invånare skola på den tiden hafva varit skoto-milesier, d. v. s. med afkomlingarne af en iberisk hjelte Mileagh blandade skottar, hvarmed den nationela enheten hos båda ländernas, Irlands och Skotlands, inbyggare antydes. För öfrigt kallades hela Irland för Skotland från tredje till tionde århundradet, hvaremot detta namn då ännu icke användes om det nuvarande Skotland. Ehuru fyra helige män jemte erkedjeknen Palladius lära hafva predikat kristendomen på Irland före gallern S:t Patrik, är det dock han, som egentligen omvändt irerna. Utsänd i detta syfte af den romerske biskopen, landsteg han på Irland omkring midten af femte århundradet och dog år 493, lemnande efter sig hela folket som kristet; han blef derför kallad Irlands apostel och öns skyddshelgon. Denna tilldragelse befrämjade i hög grad civilisationen. De af Patrik anlagda kyrkorna och klostren blefvo lika många plantskolor för lärdom och fromhet; Patriks älsklingskloster i Armagh förvärfvade till och med europeiskt rykte som lärdomsskola, och en tid bortåt var Irland så berömdt för sina andliges fromhet, att man kallade det »de heliges ö». En irländsk munk *Dicuil* till och med forskade ifrigt i Plinius och författade redan i början af nionde seklet, sannolikt omkring 825, ehuru han icke ens förstod att läsa romerska siffror, en märkvärdig skrift 1) om jordens storlek, hvilken skrift dock visserligen ännu lemnar oss i ovisshet, om han verkligen velat

---

1) Hon utgafs för första gången af Walckenaer: »Dicuili Liber de mensura orbis terræ», Paris 1807, sedermera af Letronne i slutet af hans »Recherches géographiques et critiques sur le livre: De mensura orbis terræ, composé en Irlande au commencement du IX:e siècle par Dicuil,» Paris 1814.

uttala sig för hennes klotform, men som i alla händelser bildar ett af de märkvärdigaste aktstyckena i jordkunskapens historia. Honom hafva vi att tacka äfven för de första underrättelserna om de norra ögrupperna. »Det gifves», säger Dicuil, »ännu många andra öar i hafvet norr om Britannien, hvilka skeppen med fulla segel och ständigt gynsam vind behöfva två dagar och två nätter för att i oafbruten fart uppnå från de norra britiska öarne. En trovärdig andlig berättade för mig, att han efter att hafva färdats två dagar och mellanliggande natt på ett litet fartyg med två rader åror hade landat på en bland dem. Dessa öar äro mestadels små, nästan alla skiljas från hvarandra genom smala sund och voro sedan ungefär hundra år [1]) till baka bebodda af enslingar från vårt Skotland. Men liksom de sedan verldens början alltid voro öde, så äro de äfven nu, öfvergifna af enslingarne för de rofgiriga norrmännens skull, ett tillhåll för otaliga får och sjöfoglar af åtskilliga arter. Vi hafva aldrig funnit dessa öar nämnda i författarnes böcker.» [2])

Enligt Letronne menas härmed Færöarne, enligt den nordiske forskaren Munch Færöarne och Shetlandsöarne; i sjelfva verket slår målningen temligen in på båda ögrupperna, om än omnämnandet af den stora mängden får hänvisar på den nordligaste bland dem, hvilken just för sina af talrika får betäckta betesmarker erhöll sitt nuvarande namn Færöarne. Sannolikt gafs det emellertid irländska munkar på alla de särskilda nordatlantiska öarne, ty de äro, såsom den lärde Pinkerton har visat, väl att tolka som de ofvannämnda papæ, hvilka norrmännen träffade på Orkaderna och fördrefvo derifrån. Papæ voro alltså icke någon särskild folkstam utan enstaka nybyggare af presterligt stånd, ty den af Munch 1849 i de skotska arkiven upptäckta och, såsom Gustaf Storm har visat, i tolfte århundradets slut af en norsk andlig författade »Historia Norvegiæ» säger uttryckligen: »Men papæ hafva de blifvit kallade för sina hvita kläder, hvilka de buro liksom presterna, af hvilken anledning alla andlige kallas papæ på teutoniskt språk; ännu kallas en ö Papey efter dem». [3]) I sjelfva verket är deras namn ännu i dag förbundet med åtskilliga ställen bland de nordatlantiska öarne. Så finna vi bland Orkaderna ön Papa Westra (skandinavernas Papey meiri och Forduns Papeay major), den lilla ön Papa Stronsa och flere orter, som bära benämningen Paplay. Orkneyingasagan talar om två orter Papule, båda i ögruppens östra del, men på tvenne skilda öar, på Mainland och South Ronaldsa. Fordun, som skref sin krönika om Skotland ungefär år 1380, talar dertill om en Papeay tertia, hvars läge man icke känner. Men äfven bland Shetlandsöarne erinra tre önamn, Papa Stour (stora Papey), Papa Little och Papa, vidare Papa sund och stället Papil om papæ. Ja ännu mycket längre, ända till Island, leda dessa spår, såsom snart skall visa sig.

---

[1]) Orden »in certum ferme annis» öfversättas af Munch med: under nästan hundra år.

[2]) Walckenaer, »Dicuili Liber — — —», sid. 30.

[3]) Texten lyder: *Papæ vero propter albas vestes, quibus ut clerici induebantur, vocati sunt, unde in teutonica lingua omnes clerici papæ dicuntur; adhuc quædam insula Papey ab illis denominatur.* Såsom E. Beauvois, den grundlige kännaren af nordiska språkurkunder, påpekar, begagnas ordet *papa* i denna betydelse ännu i en gammalfriesisk rimkrönika, »Thet Freske Riim», Workum 1835, sid. 49 och 81, hvilken författats omkring år 1476. För närvarande inskränkt till katolska kyrkans öfverhufvud, finnes ordet *papa* icke mera i betydelsen af en simpel prest,

Orkaderna och Shetlandsöarne hafva vi redan i näst föregående afdelning lärt känna i sammanhang med Pytheas' färd. Låtom oss således med papæ nu begifva oss till Færöarne, dit dessa iriska kolonister torde hafva kommit omkring år 725.¹)

Færöarnes grupp som skäres af 62:dra parallelcirkeln, består af 23 större och mindre öar, hvaraf 17 äro bebodda; härtill kommer en mängd skär och små holmar. Den största bland dem är Strömö, på hvilken hufvudorten Thorshavn ligger. Ehuru skilda från Shetlandsöarne blott genom det ringa afståndet af 334 kilometer, bilda de dock en icke ringa motsats till dem såväl genom sin geologiska byggnad som genom det derur framgående sceneriet. Færöarne äro allt igenom af vulkaniskt ursprung; derifrån härflyta deras praktfulla basaltpelare och kägelformiga kullar, djupa dalar och lodräta afgrunder, smala fjordar och brusande strömsättningar. Äfven i det inre äro de uppfylda af berg och klippor, som till en del resa sig ganska högt öfver hafvet; branta höja sig stränderna, ofta så tvärt, att öborna för att komma till sjös, måste fira sig ned med tåg i sina båtar. Dock bildar hafvet äfven här, i synnerhet på de större öarne, bugter och vikar, som indelas i hamnar och ankarplatser, af hvilka de bästa äro Vestmanshamn på Strömö och Kungshamn på Österö. Hafvet kringströmmar dessa öar med stor våldsamhet; i de smala sund, som skilja de olika öarne från hvarandra, råda häftiga strömsättningar och hvirflar, hvarjemte alla öarne hafva mer eller mindre farliga bränningar. Bergen bestå mestadels af väldiga basaltpelare; på

---

utom i några få språk och då i mer eller mindre förderfvad form: t. ex. Pfaffe i tyskan, pope i ryskan, pop (dålig prest) i polskan, pap i magyariskan, pappi i finskan. (»Congrès international des americanistes. Compte rendu de la première session, Nancy 1875». Första delen, sid. 70.)

¹) Att sluta af det ofvan anförda stället hos Dicuil. Då Gabriel Gravier i sitt förträffliga verk »Découverte de l'Amérique par les normandes au X:e siècle», Paris och Rouen 1874, sid. 16, uppgifver år 625, beror detta väl på ett skriffel.

Österö finnes en utefter en hel timmes väg sig sträckande rad af sådana pelare, hvilka äro nästan lika regelbundna som, men långt mera storartade än de i den berömda Fingalsgrottan på ön Staffa. Flere af dessa basaltberg höja sig 500 meter eller ännu mera öfver hafsytan; Slattartinden på Österö uppnår till och med en höjd af 882 meter.[1] Berggrunden täckes af ett på sin höjd 2 meter tjockt, på flere ställen ännu tunnare jordlager af dels sandig, dels mullartad, dock mestadels mossartad beskaffenhet, hvilket är tillräckligt djupt att frambringa flere växter, men företrädesvis egnar sig till betesmark. Äfven finnes det på öarne åtskilliga mineral, t. ex. koppar på Naalsö, jaspis och god lerjord, men framför allt kol och torf, hvilken senare ersätter bristen på ved, hvaraf blott ringa mängder understundom drifva i land. På Söderö finnes ett ansenligt stenkolslager; äfven på den lilla ön Myggenäs träffas stenkol. Till hvilken formation de höra, är icke afgjordt, enär man ännu icke anträffat några försteningar i dem. Men som Grönlands och Islands stenkol enligt de i dem bibehållna försteningarna tillhöra miocenperioden, så är detta sannolikt förhållandet äfven på Færöarne, och vi skulle således hafva att göra med brunkol.[2]

Klimatet är strängt, dock äfven här liksom på Orkaderna och Shetlandsöarne på långt när icke så mycket, som man skulle förmoda under en sådan breddgrad. Vintern är nästan mildare än i Danmark, den starkaste kölden på sin höjd 5 till 6 grader C., sällan räcker kylan en hel månad, och blott under mycket kalla år betäckas vikarne af is. Deremot faller en otrolig mängd regn och snö, så att de små, smala dalarne formligen fyllas med snö. Sommaren, hvars medeltemperatur stiger till 10,6° C., är emellertid mycket kort, blott juli och augusti kunna kallas sommarmånader; dock stiger värmen aldrig till någon ansenlig höjd. Blott i de trånga dalarne och bugterna blir den, särskildt vid vindstilla, stundom tryckande, hvilket förorsakas genom dagarnes ovanliga längd (20 timmar); men talrika regn, täta, ur hafven uppstigande dimmor och friska vindar afkyla allt jemt luften. Åska förekommer icke under sommaren, men i stället om vintern, hvaremot orkaner, stormar och hvirfvelvindar under alla årstider, hufvudsakligast vår och höst, höra till ordningen för dagen; särskildt fruktansvärda äro de vindstötar, som plötsligt rusa ned från bergen och i de trånga sunden ofta bringa farkosterna i olycka.

---

[1] Theodor Nordström, »Om Färöarna» i »Geografiska sektionens tidskrift», första bandet, n:r 1, sid. 4, hvilken uppsats innehåller åtskilligt af intresse om denna ögrupp. *Öfvers. anm.*

[2] »Globus», tjugoandra bandet, sid. 256. Enligt senare underrättelser har den påbörjade kolbrytningen måst inställas.

Men så farliga och för växtligheten så skadliga dessa ständiga vindar än äro, enär de göra det omöjligt för något träd att trifvas och att uppföra någon menniskoboning på höjderna, så äro de dock af stor nytta derigenom, att de grundligt rensa luften. Færöarne äro derför i allmänhet sunda, och deras inbyggare utsatta för få sjukdomar. En egendomlig sjukdomsföreteelse är emellertid »kriim» (en icke sällan dödlig feber); [1]) dessutom förekommer skjörbjugg ofta.

För ett vidsträckt åkerbruk lägger naturen mäktiga hinder i vägen. Det tunna jordlager, som betäcker klippgrunden, medgifver icke plogens användande, utan man arbetar jorden blott med spade. I anseende till de korta somrarne mognar kornet endast med svårighet och måste sedermera torkas inomhus vid elden; ofta omintetgör en orkan förhoppningen om den bästa skörd. Utom korn odlas potates, rofvor, morötter, kål och sallat, som trifvas rätt bra. Tång och andra hafsväxter, som förekomma på stränderna, användas till gödningsämne. I anseende till bristen på träd gifves det icke någon frukt, men väl mångahanda slags bär, dvergpilar och buskväxter.

Kreatursskötseln bedrifves ifrigare än åkerbruket, emedan marken öfver allt är bevuxen med de präktigaste gräsarter äfvensom frambringar åtskilliga foderväxter. Hästen är visserligen liten, men rask, stark och säker på foten samt hålles i betydligt antal. Äfven hornboskapen är liten, men fet. Fåren tillhöra en särskild race, hvit på de norra, brun eller svart på de södra öarne och med temligen fin ull; de lefva dels alldeles, dels till hälften vilda, men stanna i båda fallen hela året om under bar himmel och drifvas blott två gånger årligen med hundar eller af ryttare på dertill inlärda hästar in i härför afsedda fållor, under sommaren för att klippas, om hösten för att de, som man vill slagta, skola utväljas. För öfrigt finnes det mycket ansenliga hjordar på öarne, och mången bonde har sina 500 får. Högt skattade äro äfven Færöarnes hundar, så att en god hund har lika värde som en ko.

En hufvudnäring för inbyggarne är fisket. Största inkomsten lemnar sillfisket. Flundror, torsk, sej och skalfisk fångas likaledes i mängd. En del af fångsten användes till husbehof, men sill och torsk saltas och utföras, den senare ända till Spanien. Färingarne — så kallas folket — jaga visserligen gerna hvalar, dock icke långt borta, utan blott då de visa sig i deras farvatten, hvilket numera icke inträffar så ofta som förr. Dock fångas grindhvalen *(Globicephalus melas)* ännu i stor mängd hvarje år. Skälfångsten företages i september och är ofta mycket gifvande.[1] Enda jagten på öarne är fogelfångsten, ty till Færöarnes många egendomligheter höra framför allt fogelbergen och deras invånare, »bergfoglarne», som de der kallas, ehuruväl hafs- eller vattenfoglar vore riktigare. Strandfoglarne uppträda i obeskrifligt antal och anlända i så stora skaror, att de mången gång förmörka luften, och af många arter fångar man under sommaren tiotusentals stycken. Talrikast bland dem är lunnefogeln, lomvian, tordmulen och måsarne. De här uppräknade foglarne med undantag af de förståndiga måsarne utmärka sig liksom många andra hafsfoglar genom stor dumhet och otrolig sorglöshet; deras utseende deremot är egendomligt genom mjuk, vacker fjäderdrägt, lustiga rörelser och upprät gång, hvilken beror på, att benen sitta tätt invid gumpen. Lunnefogeln *(Mormon arcticus)* är en klumpig, tjock fogel ungefär af en dufvas storlek; hans hufvud, halsrygg, rygg och stjert äro svarta, strupen och buken hvita, näbben (efter hvars form han äfven kallas hafspapegoja) är hög och stark, plattad från sidorna med djupa tvärfåror samt röda och blå tvärstrimmor, benen äro röda och försedda med skarpa klor, hvilka han förstår att liksom näbben använda på ett för angriparen ganska obehagligt sätt. Som fogeln har endast korta vingar, flyger han mycket tungt; hans gång är liksom lomvians och tordmulens raglande som en drucken persons. Tordmulen *(Alca torda)* liknar ganska mycket lunnefogeln, men är större och har icke så stark näbb, som likaledes bär svarta och hvita tvärstrimmor. Lomvian eller spetsalkan *(Uria troile,* var. *lomvia)* har bruna ben, längre och spetsig näbb, längre och rörligare hals samt svart och hvit fjäderdrägt. Liksom de föregående har hon ovig gång, men är synnerligen skicklig i att simma och dyka; man påstår, att hon upphemtar fisk från 20 meters djup. Måsarne, det fjerde slaget bebyggare i fogelbergen, äro raka motsatsen till de andra bergfoglarne. Skygga och sluga, behagliga och skickliga i sin flygt, men oförmögna att dyka, vexla de i storlek mellan en dufva och en större roffogel samt äro bländhvita med gråblå mantel. Utom de egentliga bergfoglarne, hvilka mera uppehålla sig på klipporna och bergväggarna, gifves det andra arter, som särskildt vistas på de lösslitna klipporna och de egentliga klippornas stora stenar, t. ex. skarfvarne, svarta, långhalsiga foglar med krokig näbb och alla fyra tårna förenade medelst simhud, hvilka foglar också i förening med ejdern *(Somateria mollissima)* intaga en hedersplats i Færöarnes sagokrans.[1] Bland sjöfoglarne häckar lunnefogeln högst upp, en måsart derunder och längst ned lomvian. Den lilla stormsvalan *(Thalassidroma pelagica)* häckar ännu i september på nordöstra sidan af Naalsö i jordhål af 30 till 60 centimeters djup. Stormsvalorna lägga blott ett ägg, men häcka två eller tre gånger årligen.[2] Hafssulan *(Dysporus bassanus)* finnes endast på ön Myggenäs, och den rofgiriga storlabben *(Catarrhacta fusca)* är icke allmän på Færöarne. Äfven rosenstaren *(Pastor roseus)* och stepphönan *(Syrrhaptes paradoxus)* hafva förflugit sig hit.[3]

---

[1]) I december 1873 lågo ensamt i den lilla staden Thorshavn öfver 300 personer sjuka i feber. (»Globus», tjugofemte bandet, sid. 80.)

---

[1] Enligt F. Thaarups »Danske Statistik», Kjöbenhavn 1844. Utförligare underrättelser om grindhvals- och skälfångsten finnas i »Ausland» för 1861, sid. 714—717.

Liksom bergfoglarne och fogelbergen höra till de märkvärdigaste bland den færöiska naturens egendomligheter, så är fogelfångsten en bland färingarnes förnämsta idrotter och näringsgrenar. Bergfoglarne äro för dem ett af de vigtigaste lifsvilkoren; lomviornas, tordmularnes och lunnefoglarnes kött är en sund och för färingarnes gom äfven välsmakande spis, som man förtär i färskt, saltadt och torkadt tillstånd; äggen ätas i tusental, och med fjädern fyller man kuddar och bolstrar, hvarjemte en mycket ansenlig mängd utföres till Danmark. Fogelfångsten är således högligen vigtig, men likaså mödosam och lifsfarlig. Öarnes branta sidor äro nämligen ofta brutna i smala afsatser, öfverhängande kanter och mörka hål; äfven der bo myriader af sjöfoglar, hvilkas ständiga flygande och gälla skrik förläna omvexling och lif åt den för öfrigt i sin upphöjdhet dystra scenen. I dessa svindeluppväckande och nästan öfverväldigande omgifningar har fogelfångaren sin förvägna, men för honom välbekanta sysselsättning. Från klippans topp nedhissas han på en ungefär tre finger tjock, medelst ett bredt ylleband omkring lifvet och låren fastgjord lina. Äfventyraren förlorar sina kamrater snart ur sigte och kan blott medelst ett fint, omkring hans kropp fästadt snöre sätta sig i förbindelse med dem. Då han kommer till de ofta icke mera än fotsbreda afsatserna, lösgör han sig från linan, binder henne fast vid en sten och börjar att uppsöka de befjädrade invånarne. Der nästena finnas i ett hål i berget, försätter fogelfångaren sig medelst en käpp i en svängande rörelse, tills han kommer nog nära att få fotfäste på klippan. Han kan gifva sig en svängning af 10 till 12 meter; men om kanten ligger ännu längre inåt, nedsläppes en annan lina till hans i en båt befintliga kamrater, och dymedelst kan han bringa sig i en svängning af 30 till 40 meter. Färingarne tala med förtjusning om sina känslor, då de så sväfva mellan himmel och jord samt svänga fram och till baka på ett i förhållande till ett menniskolifs värde så svagt band. Denna farliga sysselsättning är till och med så lockande, att personer, försedda med ett litet förråd af lifsmedel, ofta låta nedfira sig i ett bråddjup, hvarest den öfverhängande klippan skyddar ofvanifrån, och en afsats af några få fot i fyrkant knappt lemnar en tillräcklig hviloplats. Här qvarstannar äfventyraren ensam stundom fjorton dagar, till och med tre veckor, klättrar från afsats till afsats, tager fram foglarne i deras nästen eller fångar dem med sin käpp och håf, då de flyga förbi. Man kan icke tänka sig någon i vildhet upphöjdare plats för menniskans rastlösa företagsamhet vald till vistelseort för någon tid. De af den djerfve fridstöraren i sina undangömda tillhåll skrämda foglarnes ständiga, illa ljudande skrik, bränningens dån samt stormens tjut i klyftorna och remnorna skulle nästan döfva ett ovant öra. Dertill komma faran, de rysliga afgrunderna, ensamheten. Dock försäkrar mången fogelfängare, att han i en sådan ensamhet tillbragt sina lyckligaste dagar.¹) Så går det till vid den färöiska fogelfångsten, som kanske är farligare än lejon- och tigerjagt; många stunder af förfärlig dödsångest måste de djerfva klättrarne uthärda, och mången af dem betalar sin brödförtjenst med döden. Öarnes fogelrikedom aftager dock icke oaktadt förföljelsen, ty bergen äro ständigt bebodda af millioner sådana djur.

---

[1] »Ausland» för 1861, nr 49, sid. 1156—1157.

[2] De öfriga, på Færöarne allmännast förekommande foglarne äro stormfogeln *(Fulmarus glacialis)*, fältpiplärkan *(Anthus campestris)*, stensqvättan *(Saxicola oenanthe)*, sädesärlan *(Motacilla alba)*, gärdsmygen *(Troglodytes parvulus)*, sumpsnäppan *(Tringa alpina)*, kustsnäppan *(Tringa canutus)*, småspofven *(Numenius phæopus)*, strandskatan *(Hæmatopus ostreologus)* och tärnorna *(Sterna)*.

[3] Rud. von Willemoes-Suhm, »Remarks on the zoology of the Faroë islands» i »Nature», vol. VII, sid. 105—106.

Ur Th. Nordströms förut omtalade uppsats »Om Färöarne» vill öfversättaren, enär ifrågavarande uppsats torde vara mindre allmänt bekant, meddela följande intressanta, på sid. 13—18 befintliga skildring af grindhvals- och fogelfångsten.

Några båtar befinna sig ute på fiske. Plötsligen får en man sigte på ett stim grindhvalar. Dessa hvalar gå nämligen i stim eller flockar från ett till flere hundrade. Genast gifves tecken till de andra båtarne och en tröja eller något annat hissas upp i masten till tecken åt folket på land att något ovanligt är å färde. Bål tändas då på höjderna och under rop af »grindabod, grindabod»! d. v. s. grindhvalar, (bokstafligen grindabud) skynda alla, som ega krafter till båtarne eller samlas på stranden. Rop af »rogvið, rogvið», ro! ro! skalla genom luften och båtarne skjuta i otrolig fart fram emot den punkt der hvalarne synas. Snart äro båtarne framme och ordna sig på en halfcirkel rundtomkring djuren. Derpå börja de drifva flocken mot land, inemot någon bugt eller någon af de få platser, der en långgrund strand finnes. Flocken går villigt framåt, endast en och annan klokare individ anar oråd och söker vända om, men då upphäfva båtkarlarne fruktansvärda härskri, kasta med fånglinorna och stenar emot dem, och snart följa dessa de andra. En flock grindhvalar kallas en grind. Piskande vattnet med stjertarne samt slungande höga

---

¹) »Ausland» för 1850, nr 50, sid. 200.

vattenstrålar i luften ila offren mot stranden. När »grinden» väl hunnit in i viken, ro några båtar in bland hvalarne och folket börjar gå löst på dem med harpunerna. De stackars djuren simma med en ofantlig fart in mot stranden, i det de sätta sjön i en häftig rörelse samt föra en ofantlig vattenmassa med sig. När denna slutligen rinner tillbaka, stanna de flesta af djuren på grund, och nu störta de på land stående menniskorna beväpnade med knifvar i vattnet, ofta så långt att detta står dem upp under armarne, och gifva hvarje hval de kunna komma till ett snitt öfver nacken så att ryggmärgen öfverskäres, hvarigenom djuret dör. Det eljest klara vattnet i viken färgas rödt och de sårade hvalarne spruta blodblandadt vatten i luften. Man skulle tro, att de osårade djuren skulle söka undkomma, men det är icke händelsen; tvärtom de tränga sig upp till sina sårade kamrater och dela trofast deras öde. Under tiden skrika alla och väsnas som vansinnige på land och i båtar. De döda djuren upphalas på land med krokar och linor, men man aktar sig noga att komma för nära de sårade djurens stjert, som utdelar kraftiga slag till höger och venster och som utgör de armas enda försvar. Det hela är sålunda ett mördande utan like, allt simmar i blod, männen äro blodiga på kläder, händer och ansigte, vattnet dryper af dem och man kan knappast igenkänna de eljes hyggliga och beskedliga Färingarne; men grinden är en stor inkomstkälla och dess fångst lättar mångens nöd. Slutligen är dräpandet öfver, ingen enda hval kom undan, utan hundradetals svarta glänsande djur ligga på sanden. Grindhvalen är omkring 3 meter lång, har ett rundt hufvud, utom vid munnen, som är utdragen i en spets. Ögonen äro små som grisögon, färgen är glänsande svart, endast under magen löper en hvit strimma. Så ser en »grindahvalur» ut.

Snart kommer emellertid sysslomannen med sina medhjelpare och värderar fångsten. Först aftages tionde, ty stat och kyrka måste hafva sin del, derefter lägges den bästa hvalen, »findingshvalen», å sido för den båts räkning, som upptäckt grinden; hufvudet deraf tillfaller den man, som först såg flocken. Derpå få de fattige och skolan sitt, nämligen en procent, resten delas mellan de närvarande efter vissa grunder. Värdet beräknas efter gammal färisk sed i gylden, mark och skinn (en gylden motsvarar ungefär 1,67 kr.). Af en hval fås 3—4 tunnor tran; af hufvudet ensamt ofta en half tunna.

Emellertid, medan värderingen och fördelningen pågår, begifva sig båtarnes manskap in i någon stuga på platsen och dansa af alla krafter samt sjunga Sjúrðar kvædi så att det dånar i taket. Det är för sent att ro hem, vägen är lång och dessutom behöfves någon liten muntration ofvanpå dagens blodiga bragd. Men icke är det värdt, att en främling går in i denna dansstuga, ty man har ej bytt kläder, utan en fruktansvärd utdunstning utgår af de våta blodiga plaggen. En Färing blir ej förkyld af att vara våt 24 timmar, han dansar sig torr.

Sålunda går hvalfångsten till. En sådan inträffar vanligen en eller annan gång om året, men på olika trakter af öarna. Utom späcket, hvaraf göres tran, användes huden till årband, »homluband»; köttet brukas till föda, kokadt eller torkadt, samt anses för en stor läckerhet, särdeles då det är färskt; men nog bör en främling vara vand dertill, eljest smakar det ej.

En annan bedrift åter spelar en den allra vigtigaste roll inom Färingens hushåll och ingriper i hela hans lif, såsom uppfostringsmedel och mannaidrott, och detta är *fogelfångsten*. På de branta bergens mot hafvet vända sida häcka nämligen tusentals millioner sjöfoglar, som utgöra föremål för en lönande fångst. Dessa fogelbebodda berg kallas fogelberg och förete en högst egendomlig anblick. Det är hufvudsakligen de mot sydvest vända sidorna, som bebos af foglarne; visserligen finnas äfven lodräta berg vända mot andra väderstreck, men foglarne älska värme, derföre hålla de ock till på de solbelysta mot sydvest vändande bergen. Holm beskrifver i sin »Skildringer og Sagn fra Færöerne» ett fogelberg vid »Mulin» sålunda: »Strax vid det nordvestliga inloppet till det sund, som skiljer Strömöen från Vaagö, ligger ett berg, som heter Mulin, i närheten häraf är fogelberget. När man kommer roende nedåt fjorden, visar sig en klippmur af 6—700 fots höjd helt svart och lodrät; på denna finnes ett hål, som en ofantligt stor port, genom hvilken man kan ro, när sjön är lugn. Är man väl kommen genom porten, visar det sig, att den mur, i hvilken denna befinner sig, är lös från fjällets hufvudmur och att deremellan och muren finnes ett temmeligen bredt stycke vatten, i hvilket stora båtar kunna beqvämt vända. Här är en ganska egendomlig färöisk situation: undertill det djupa haf, som är mörkgrönt genom skuggan från de lodräta fjällväggarna, ofvantill himmelen som ett hvalf öfver bergstopparne, och på alla sidor höga klippor, vid hvilkas fötter ofantliga stenblock ligga i de äfventyrligaste ställningar, djupa, mörka klyftor, i hvilka sjön brummar med ihåligt stönande, under det att klipporna kasta vattnet skummande tillbaka. I dessa fjällsidor sitta foglarne på »hylder» eller afsatser, hvilka äro bildade derigenom att de lösare delarne af stenmuren blifvit söndersmulade och nedfallit; öfver allt hvimla befjädrade väsen, i luften surrar lunnefogeln omkring i sådan mängd att, när de blifva störda i sin ro, man alls icke kan se den blå himmelen; på afsatserna sitta måsar, alkor och lomvier i rader, med de hvita brösten vända mot sjön; måsar flyga i skaror längs med fjällväggen och skrika så genomträngande, att man nästan ej kan höra sina egna ord. Alkornas och lomviernas knarrige »orrr», lunnefoglarnes sömniga »a ahaah», hvilket ljuder som när en menniska jäspar riktigt af hjertans lust, göra stojet och larmet fullständigt. På hafvet simma alkor och lunnefoglar så tätt omkring båten, att man kan slå dem med årorna, de betrakta oss med dumma och undrande blickar samt dyka hastigt ned för att åter uppkomma ett långt stycke väg bort; måsarne dyka oupphörligt efter sei och sill, men ofta öfverfallas de af tjufmåsar, när de vilja bära bytet upp till sina ungar . . . Det är ett förfärligt larm och skenbart en fullkomlig oreda i berget, men vid nogare efterseende skall man finna att, långt ifrån att vara förvirring och oordning, tvärtom allt, till och med foglarnes minsta rörelser äro lag- och regelbundna. Hvarje fogelart har sin bestämda plats, och hvarje par sitt stycke sten att bygga på; de bygga icke bon som markens och skogens foglar, utan lägga äggen på bara klippan. Den lilla tretåade måsen (kryckan) bygger sig dock, såsom alla måsar, ett enkelt rede af gräs och tång och lunnefogeln skrapar med sina hvassa klor ett hål i den gräsklädda, fruktbara jorden på klippan och lägger deri ett ägg, som just ej är vidare skönt». Så beskrifver en man, som många gånger sett dessa berg, deras utseende, och hvad som gäller om »Mulin» gäller om alla, med undantag af porten och muren.

Såsom ofvan synes, äro bergfoglarne hufvudsakligen följande: lunnefogeln, lomvien, alkan och kryckan. Lunnefogeln är en tjock liten fogel, svart på ryggen, hvit på magen och bröstet, med röda ben, krokig näbb och korta vingar, hvadan han är klen i att flyga. Han är mycket orolig och rörlig. Han går som han vore full, är mycket dum, men dyker bra. Alkan är slägt med lunnefogeln, äfvensom lomvien, kryckan deremot är en tretåad mås, stor som en dufva, glänsande hvit, vingarne hafva blå anstrykning och näbben är gul men fötterna svarta, den flyger väl, är qvick i sina rörelser, går bra på sina ben och är ständigt i rörelse.

Dessa foglar fångas nu på det mest djerfva och våghalsiga sätt. Fångsten är så väl en inkomstkälla som en sport. Det är på denna den unge färingen vinner sina sporrar. Det finnes flere sätt att fånga dessa foglar; det vanligaste är med nät, men detta användes på mycket olika sätt allt efter ställets läge och fogelns egendomligheter. Nätet är af segelgarn och fästes mellan ett par krumböjda käppar samt förses med ett 12 fot långt skaft af furuträ. Det liknar sålunda en håf. Med denna håf går fångstmannen eller fogelmannen ut på ett ställe der foglar flyga förbi och fångar dem genom att kasta nätet öfver dem. Denna fångstmetod kallas att »fleyga». Men för att komma till »fleygasessur» eller den lämpliga platsen måste mannen ofta löpa stor fara. Antingen kryper han ut på bergens smala afsatser från någon dal; men svindel får han ej känna, då är han förlorad. Kommen ut sätter han sig på afsatsen och fångar af hjertans lust. Under sig har han hafvet, ofvantill himlen, och platsen der han sitter är kanske en sluttning 2 eller 3 fot bred. — Färingen är vand härtill och hisnar ej. Ofta måste dock fogelmannen firas ned till fångstplatsen eller »lunnelandet». Fem eller sex man fira honom då ned ofvanifrån med tillhjelp af berglinan, som kan vara 4—500 fot lång och mera; när mannen väl uppnått en lämplig afsats, ropar eller tecknar han åt kamraterna på berget att stanna med nedfirningen. Vanligen nedfiras på detta sätt flere man till samma plats. Nedkomna inrätta de sig så godt de kunna för flere dagars vistelse. De uppsöka någon större skrefva der de kunna sofva, ehuru de ofta få binda sig fast under nätterna för att ej trilla i hafvet.

Männen medföra mat och bränsle samt stanna stundom en hel vecka på berget. Fångsten sker i maj och juni samt juli, således då vädret i allmänhet är vackert. Dagligen komma kamrater upp på höjden och se efter, om allt är väl eller om någon vill upp. Fångsten fortgår emellertid och hvar man fångar omkring 1000 foglar, hvilka han endera kastar ned i sjön, derifrån de af annat folk upphemtas, eller ock binder han dem samman och låter hissa upp dem på berget. Stundom då männen vilja gå till nya platser på bergsidan, hafva de ingen annan utväg än att binda sig i berglinan och stöta med fångstnätets skaft i klippan, så att de komma i en svängande rörelse och slutligen svinga sig in till den efterlängtade fångstorten. Många olycksfall inträffa emellertid under allt detta, men många drag af otrolig sinnesnärvara och sjelfuppoffring omtalas äfven. Stundom få fogelmännen lof att försöka komma upp på »fleygasessur» nedifrån. Detta är mycket svårt och tillgår så, att två män följa hvarandra. Den ena sticker en på ändan af sin långa käpp fästad spik in i den andras byxlinning och hjelper honom sålunda upp på den öfverliggande afsatsen, hvarpå den lyckligen uppkomne med linan hissar upp kamraten. Ett enda felsteg och båda äro dödens rof, då de vanligen äro hopbundne med en lina. Fogelfångsten kräfver, som sagdt, många offer, men är faran väl öfver är glädjen stor, samtalen öfver hvad som händt under fångsten räcka till för hela vintern och mannen vinner derigenom i sjelfaktning, sinnesnärvara och lugn i faran. Det byte, som sålunda vinnes, går till flere hundrade tusental foglar af alla slag. Köttet saltas och fjädrarne användas till vanligt bruk. År 1873 utfördes 170 centner 20 skålp. fjäder och 1875 155 centner, hvilket naturligen förutsätter en ofantlig mängd foglar.

Hvad Færöarnes fauna i öfrigt beträffar, så äro deras ryggradsdjur temligen noga kända; [1]) det är likväl icke riktigt, att utom några slags råttor inga andra djurslag förekomma derstädes i vildt tillstånd. För ungefär 30 till 45 år sedan infördes nordiska haren *(Lepus europæus)* och synes hafva funnit alla vilkoren för sin trefnad, ty han är nu i talrik mängd spridd på såväl Strömö som Österö. På de gräsbevuxna markerna finner han nog näring, bakom klipputsprången tillräckligt skydd, och några egentliga fiender eger han icke på öarne, undantagandes korpen *(Corvus corax)* och stenfalken *(Falco æsalon)*, som der och hvar fånga en unge. Jagtfalken *(Falco islandicus)* förekommer allt för sällan att kunna tillfoga honom någon nämnvärd skada. Försöket att införa den på Island och i Skandinavien inhemska fjellripan *(Lagopus mutus)* har deremot misslyckats. De på de norra Færöarne lefvande råttorna höra till arten *Mus decumanus* (bruna råttan) och hafva liksom nästan öfver allt annorstädes i Europa utrotat den mindre storvuxna svarta råttan *(Mus rattus)*, som numera förekommer blott der och hvar på Söderö. Man förmodar, att äfven fjäll-lemmeln *(Lemmus norvegicus)* förefinnes. Kräldjur och groddjur känner man deremot icke på Færöarne. Kusternas evertebratfauna är alldeles som Islands ganska fattig i jemförelse med Grönlands, Norges och Danmarks.

Ett afstånd af 564 kilometer skiljer Færöarnes grupp från den stora, nordiska ön Island. Efter hvad det synes, har det lyckats de irländska munkarne att framtränga äfven ända dit, så att vi i betraktande af ifrågavarande tiders ringa nautiska hjelpmedel måste i alla händelser betrakta dem som mycket djerfva sjöfarande. Det första besök, som papæ väl gjorde från Færöarne på det då alldeles obebodda Island, infaller ungefär år 795, ty Dicuil, som skref omkring år 825, säger, att det inträffat vid pass tretio år förut, att andlige tillbragte en vår och en sommar derstädes, och de ungefär sjutio år senare till Island kommande nordmännen funno likaledes, att kristna uppehållit sig på ön. Dessa hade till och med tagit stadigvarande bostad derstädes; dock var det i alla händelser blott enstaka personer, sannolikt enslingar, hvilka ville draga fördel af det aflägsna landets enslighet. Vi veta ingenting om de förhållanden, hvarunder papæ lefde på Island, men man kan väl ännu med största noggranhet angifva de ställen, hvarest de fromma enslingarne hafva bott. Ty då nordmännen, när de längre fram upptäckte ön, träffade på dessa bosättningsplatser, hvilka dock de andra af menniskoskygghet snart åter utrymde, dervid qvarlemnande irländska böcker, klockor och krumstafvar, 1) gåfvo de en ö och ett ställe namnen Papey och Papyli. Den förre ligger utanför Islands östra kust på 64°35′ nordlig bredd, Papyli deremot vesterut från Gornafjord i Skaptafells ting vid foten af Klöfajökeln. Äfven i Kirkjubær i kretsen Sidha och vid Sidhujökelns fot hade papæ slagit sig ned. Då Nordsjön på Dicuils tid började betäckas af vikingasegel, drogo de fredliga munkarne sig åter bort från de värnlösa öarne och prisgåfvo dem åt nordmännen. På enstaka ställen, t. ex. Orkneyöarne, utrotades papæ, hvilka derstädes hade tillbragt två hela århundraden och bibehållit sig såsom sjelfständig stam bredvid peterna, fullständigt på Harald Hårfagers tid. Om nu de återstående af de så hårdt hemsökta irländska munkarne återvände till det gröna Erin från norra Atlantiska hafvets öar, eller om de, såsom E. Beauvois söker ådagalägga, 2) vände sig mot vester och derigenom blefvo Amerikas första upptäckare, hvilket namnet Irland it mikla (Stora Irland), hvarmed nordmännen längre fram betecknade delar af Canada, synes antyda, är en fråga, som icke står i något sammanhang med historien om polarområdets upptäckande.

---

[1]) Genom det redan år 1800 utgifna arbetet af Jörgen Landh: »Forsøg til Beskrivelse over Færöerne».

---

1) I »Landnámabok» prol. p. 24 af »Islendinga sägur» heter det: *En ádhr Island bygdhist af Noregi, voru thar their menn er Nordhmenn kalla Papa; their voru menn Kristuir, ok hyggja menn at their hafi verit vestan um haf, thvi at fundust eptir theim baekr irskar, bjoellur ok baglar, ok en fleiri hlutir, their er that matti skilja at their voru Vestmenn; that fanst i Papey austr ok i Papyli; er ok thess getit á bókum, enskum, at i thaun tima var farit milli landanna.*

2) E. Beauvois, på anfördt ställe.

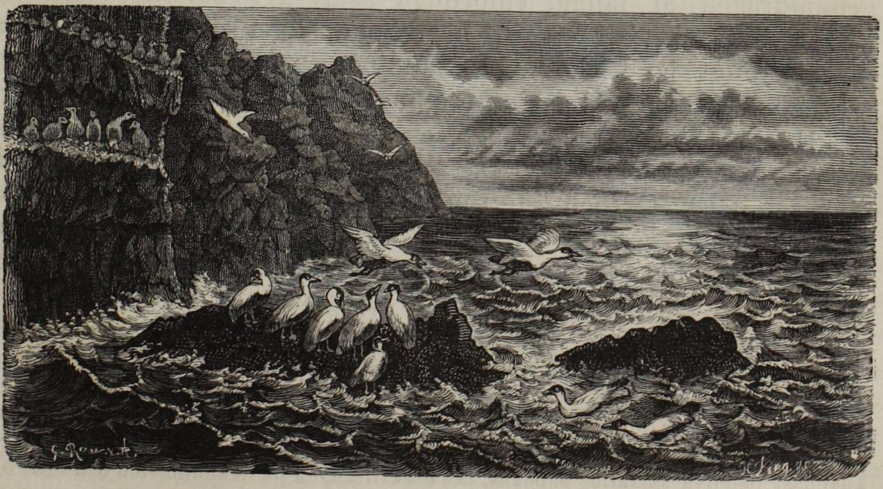

Ejderfogel vid Shetlandsöarnes kust.

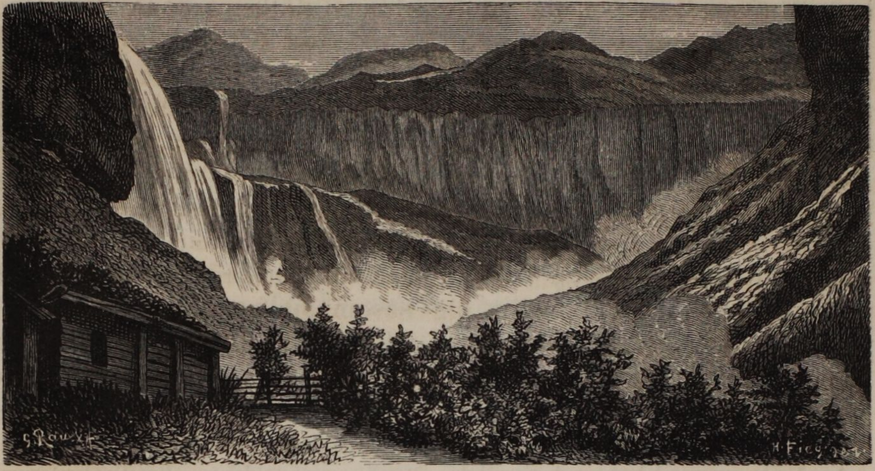

Vattenfallet Skaggedalfos.

Nordmännens hemland.*)

Till lika längd som Italien i söder sträcker sig äfven i vår verldsdels nord öfver fullt femton breddgrader en väldig halfö, *Skandinavien,* som åt vester, i konungariket *Norge,* höjer sig till ett bergland, hvilket stupar brant ned mot Atlantiska hafvets norra del. I öfvervägande grad jemn, ofta backig, här och der genomdragen af långa, enformiga åsar, gör halföns östra del, *Sverige,* intrycket af ett ur hafvet uppstiget och såsom sådant mycket ungt land, ehuruväl Skandinavien är ett af jordens mest utpreglade och betydligaste bergländer.

Här och der träffar man en egendomlig bergbildning, äkta svenska bergsträckor, hvilka, alltid långsträckta och taffelartade, höja sig 100 meter och ännu mera öfver det backiga landets medelnivå och kallas åsar. Egentliga bergskedjor i den betydelse, hvari detta ord vanligen tages, förekomma icke i Skandinavien; till och med den höga, sammanhängande bergrygg, som under namn af Kölen skulle skilja Sverige och Norge åt, förefinnes blott i inbillningen. En bergrygg Kölen gifves icke, och från nutidens bättre

---

*) I detta och följande kapitel har åtskilligt, som finnes i det tyska originalet, blifvit utelemnadt, enär det synts mig saklöst kunna vara borta. För öfrigt torde knappast behöfva särskildt påpekas, att beskrifningen på Skandinavien och dess folk flutit ur en tysk penna och här anförts hufvudsakligen för att visa, huru en främmande författare föreställer sig de båda brödrarikenas beskaffenhet. *Öfvers. anm.*

kartor har namnet också försvunnit. För detta namn har berglandet att tacka sin påstådda likhet med kölen på ett kantradt fartyg, hvilken liknelses hållbarhet dock för långa sträckor kullslagits genom de topografiska arbetena. På ett sakta och knappt märkbart uppstigande underlag skilja vidsträckta, skålformiga mellanrum långsgående ryggar och afrundade bergtoppar från hvarandra. Mellanrummen fyllas af stora sumptrakter och talrika insjöar. Hvart helst man riktar blicken, möter han öfver allt dessa spridda vattenytor af alla storlekar och belägna ofvanför hvarandra på den mest skiljaktiga höjd öfver hafvet. Östra gränsen för Skandinaviens största medelhöjd är att söka vid en linie, som går på ett afstånd af 80 till 100 kilometer från vestra kusten någorlunda parallelt med den samma; först vid Jæderen (58°50′ nordlig bredd) vika klippmassorna till baka från kusten. De vidsträckta, trädlösa, öde trakterna, verkliga »höjdöknar», hafva mycket skiljaktig höjd öfver hafsytan, men äro i allmänhet lägre i norra Norge än i midten af landet. De vexla i norr mellan 490 och 650 meter och längre söderut mellan 800 och 1130 meter, så att halfön höjer sig allt mera mot sydvest. Der, i södra Norge mellan 61 och 63° nordlig bredd, ligger Skandinaviens högsta område, som är kändt under namn af Jötunfjeldene, och hvarifrån Galdhöpiggen, norra Europas högsta bergtopp, reser sig till en höjd af 2560 meter. Något längre norrut ligger Snehætta (2340 meter), hvilket länge gälde för Skandinaviens högsta topp. Inga berg i Europa öfverträffa de skandinaviska i fruktansvärd och storartad vildhet. Liksom Alperna äro de sönderslitna, söndersprängda, fulla af förskräckliga afgrunder och djupa svalg, rika på af lodräta klippväggar inneslutna bergsjöar, forsande bäckar och floder, som bilda oerhörda vattenfall, öfvertäckta med kringkastade klippstycken och mäktiga gletscher (jöklar), hos hvilka den i motsats till Alperna ofta uppträdande taffelformen är anmärkningsvärd. Jostedalsbræ är till och med den största gletschern i vår verldsdel. Enär de djupa och smala dalarne så att säga försvinna i den samfälda bergmassans väldiga bredd, företer Skandinavien helt andra landskapsbilder, gifver helt andra intryck än de bergländer, der såsom i Alperna dalarne äro det till utmålet förherskande, och upphöjningarna komma först i andra rummet. Väl uppnå i södra Norge många toppar en höjd af 2400 till 2500 meter öfver hafvet, men detta är undantag; annars hinna på Skandinaviska halfön de högsta topparne till ungefär 2000 meter, och knappt så många uppstiga till 1600 meter som i Alperna till 3200 meter. Dessa senare uppnå således dubbelt så stor höjd som de skandinaviska bergen, hvilka deremot nå en tredjedel större bredd. Om de norska högbergen alltså i absolut höjd stå långt till baka för Alperna, bör man dock icke glömma, att den relativa höjden är lika betydande, i det att bergsträckorna höja sig som jettestora hamnskoningar omedelbart ur hafvet. Snögränsen, hvilken på Alpernas norra sida ligger 2440, på deras södra 2680 meter högt, sträcker sig i Skandinavien mellan 60 och 63° nordlig bredd till 1460, på Sulitjelma (67° nordlig bredd) till 1130 och i Finmarken under 71° nordlig bredd till 700 meter öfver hafsytan.

Mot hela bergmassans platåformiga bildning svara äfven Skandinaviens hydrografiska förhållanden. Halfön är, som P. A. Munch träffande anmärker, en verklig sjöplatå. Alla vattenmassor, som i gasform uppstiga ur Nordsjön och Atlantiska hafvet samt af vestanvindarne drifvas till Norge, stöta mot platåns vestra rand och kunna icke komma fram öfver de milsvida bergslätterna. Häraf följer en oerhörd nederbörd, hvaraf, så att säga, ingen droppe går förlorad, emedan solen icke i dessa kalla nejder eger kraft att framkalla en betydande afdunstning. I högslättens alla större och mindre fördjupningar måste alltså bergsjöar bildas, hvilka sända sitt vatten åt alla håll, dit ett aflopp är möjligt. Härpå beror de flytande vattnens talrikhet, som af Norges alla motsatser till andra bergstrakter väl är den mest öfverraskande. Floder med klart vatten strömma åt alla håll i dalarne. Naturligtvis hinna de endast på den östra (svenska) sidan till någon större längd och äro egentligen blott rader af insjöar, förenade genom korta forsar, som mången gång öfvergå till stora vattenfall. Att detta försiggår hastigare på vestra sidan, der afsatsen är brantare, än på den sig småningom sänkande östra sidan, är tydligt. Dalarne äro der djupa och ligga långt från hvarandra. Platåernas yta upptager och samlar regnet, hvarefter det flyter bort i dalsänkningarnas smala kanaler. Som dalarne sällan förgrena sig utan vanligen följa en enda riktning, och då de vidare fullkomligt skiljas från fjellen genom branta klippväggar, så följer deraf, att den ensamma flod, som strömmar genom sådana dalar, i sig uppsamlar vattnet från vidsträckta ytor och näres hufvudsakligen af bäckar, hvilka hafva ett långt lopp öfver fjellen och slutligen i form af vattenfall störta sig ned till de i dalens djup befintliga. I vestra delarne nedstörtar ofta hela vattenmassan i ett enda jettefall utan afsatser hundratals meter; der finnas också Norges största vattenfall, hvilka i rikedom på vatten och det storartade i företeelsen icke gå upp mot Alpernas.

I Sverige träffas fossila qvarlefvor blott till 65° nordlig bredd; i Norge upphöra de i Trondhjems stift, således ännu sydligare. Längre norrut hafva blott på Andö några qvarlefvor af djur och växter från juratiden hittills anträffats, och de der gjorda lokala

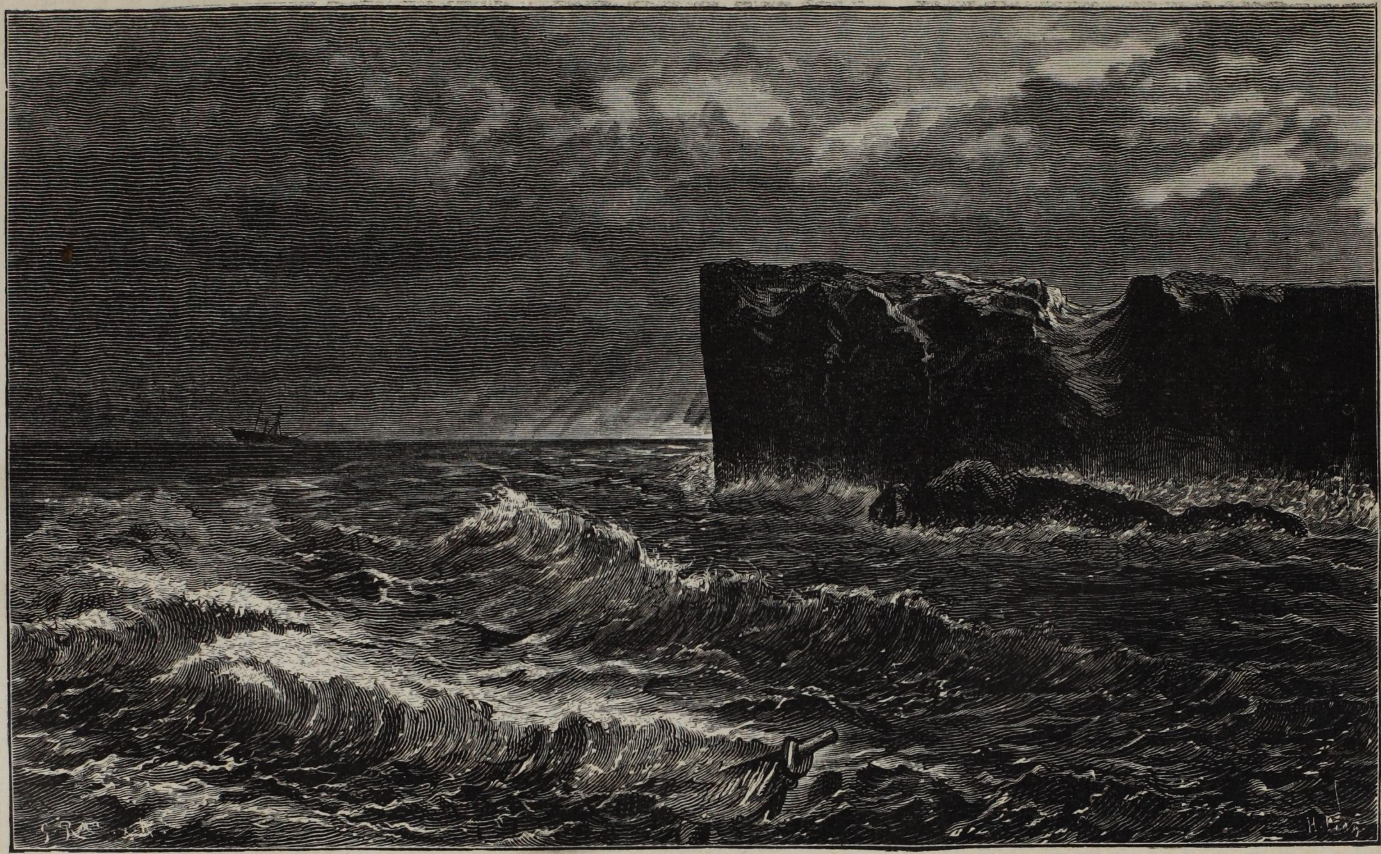

Nordkap.

iakttagelserna antyda sänkningar, som inträffat under siluriska och qvartära perioden. Likväl måste halfön i forntiden en gång hafva höjt sig högre upp ur hafvet än nu; härpå lemna fjord- och sundbildningarna omisskänliga bevis. Efter den rörelse, som under den senaste istiden mot början af qvartärtiden nedsänkte hela landet, följde en motsatt, uppåt riktad. Denna fortfar ännu, och de skandinaviska kusternas långsamma uppstigande hör till de märkvärdigaste, men också gåtfullaste företeelser, som jordytan uppvisar i sitt nuvarande tillstånd. Halföns yttersta spets med Nordkap lär höja sig mest. I synnerhet i Nordlanden är markens ihållande höjning en folktro. Gamla personer berätta om sund, som blifvit grundare, om ref, som i stället för grund visa sig öfver vattnet, om ankarplatser, som måst förflyttas. Äfven i Sverige påpekas en från söder till norr tilltagande höjning; men hvarken der eller i Norge föreligga faktiska mätningar eller säkra bevis härför.[1] Ehuru den senaste tidens iakttagelser ådagalägga, att landets uppstigande rörelse är alldeles olika på icke långt från hvarandra aflägsna punkter, så synes det dock vara bevisadt, att i Skandinaviens nordligaste del en oscillerande höjning pågår, att i södra Sverige från trakten kring Kalmar ända till Karlskrona ingen eller åtminstone en mycket ringa nivåförändring gör sig märkbar, och att Skåne sedan flere århundraden till baka är underkastadt en sänkning.[2] I allmänhet är säkert, att sedan den tid, då ett arktiskt klimat rådde öfver hela halfön, denna har undergått en ansenlig höjning.[3] Detta bevisas af i hafvet bildade lager och snäckbankar äfvensom, der de senare i Nordlanden upphöra på 12 till 14 meters höjd öfver hafsytan, af gamla, högt belägna strandlinier.[4] Dessa uppträda desto tydligare, ju längre man kommer mot norr.

---

[1] G. Hartung, »Die scandinavische Halbinsel. Eine geologische Skizze», Berlin 1877, sid. 35.

[2] »Gäa» för 1872, sid. 533—534.

[3] På halländska kusten icke långt från Morup ligger den sedan mera än 1000 år i svenska historien bekanta »Glumstenen», ett öfver 3 meter högt och 5 meter bredt granitblock, hvilket redan i elfte århundradet gjorde tjenst som sjömärke. I september 1816 låg stenen enligt Bexells mätning 4 fot från stranden, hvilket bekräftas genom en ännu befintlig inskrift. Då sommaren 1871 stenens afstånd från hafvet ånyo mättes, visade det sig vara 120 fot. Enligt detta skulle Hallands kust på 55 år hafva vunnit en 116 fot bred landremsa, d. v. s. mer än 2 fot för hvarje år. Som det ingenstädes i historien säges, att stenen stått *i* vattnet, utan han ständigt omtalas såsom liggande *vid* vattnet, måste således halländska kustens höjning, om icke tilltagit, dock märkbart hafva ökats först i detta århundrade. (»Globus», tjugonde bandet, sid. 350.)

[4] Med »gamla strandlinier» menar man i Norge vågräta inskärningar i kusternas klippbranter, hvilka, då de äro väl bibehållna, se ut som i klippväggen insprängda vägar. Angående dessa i södra Norge endast sparsamt, men i landets

Landets höjning är orsaken till, att den svenska Östersjökusten saknar en bildning, hvilken uppträder såsom högst betecknande vid Norges atlantiska kust. *Fjordar* kallar man smala, djupt i landet inskjutande hafsvikar; i Sverige döljas de af land, men kunna vid studiet af landkartan igenkännas i de talrika insjöar, som i långa, smala sänkningar och sins emellan i påfallande grad jemnlöpande, sträfva fram mot Bottniska viken utan att kunna uppnå honom, emedan i tidens längd mellan dem båda bildats land, som tillstängt de gamla fjordarnas mynningar och så förvandlat dem till sjöar. ¹) Floder måste numera uppehålla förbindelsen. Vid norska kusten äro fjordarna deremot bibehållna i all sin storartade karakter. Liksom dalbildningarna stå äfven fjordarna i bestämdt förhållande till det dem omgifvande landets beskaffenhet. Några äro vattenfylda, smala pass med tvärt uppstigande klippbranter eller utvidgade dalbildningar med mindre brant uppskjutande sidor, andra deremot fylla de djupaste ställena i breda, skålformiga insänkningar i bergen. Fjordbildningar och bergdalar höra till samman och fullständiga hvarandra; de ena äro fortsättning af de andra. Professor Th. Kjerulf i Kristiania förklarar fjordarnas uppkomst genom väldiga sänkningar under siluriska och qvartära tiden. Mången gång sänktes blott den nedre, mången gång också den mellersta delen af en dalbildning under vattnet; de betydligaste fjordarna genomskära dock gletscherbetäckta höjder och intränga ända till bergmassans högsta knutpunkt. Fjordbildningarna äro för öfrigt ingalunda inskränkta till Norge utan uppträda mycket karakteristiskt öfver hufvud taget i höga breddgrader, så att vi skola möta dem ännu på många andra ställen i polarbältet. Oscar Peschel, hvilken mycket utförligt har studerat dessa märkvärdiga bildningar, betonar det sällskapliga uppträdandet af de blott i Europa och Amerika förekommande samt der till skarpt begränsade områden, nämligen företrädesvis norra och vestra kusten, inskränkta fjordarna och tror sig framställa en grundad naturlag, då han betraktar kuster-

---

norra delar talrikt uppträdande strandlinier stå tvenne åsigter gent emot hvarandra. Professor S. A. Sexe och hans anhängare mena, att strandlinierna äro inslipade af istidens jettestora gletscher, nämligen vid deras utträdande ur fjordarna, då rörelsen enligt regeln måste hafva varit vågrät. Th. Kjerulf förklarar dem deremot vara blott en af hafvets bränning vid vattenspegelns långvarigare qvarstående på samma höjd frambragt och, der förhållandena voro gynsamma, bibehållen verkan. Till denna åsigt sluter sig, väl också med rätta, dr Richard Lehmann, hvilken i sin skrift »Ueber ehemalige Strandlinien in anstehendem Fels in Norwegen. Ein Beitrag zur allgemeinen Erdkunde» (Halle 1879) sammanfattar alla hittills anstälda, mestadels i skandinaviska tidskrifter meddelade undersökningar angående strandlinierna.

¹) Se härom Peschel, »Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde als Versuch einer Morphologie der Erdoberfläche», Leipzig 1876, andra upplagan, sid. 11.

nas fjordartade sönderklyftningar som klimatiska företeelser, söker vilkoren för deras bildningar i låga värmegrader och betraktar förekomsten af riklig nederbörd, alltså ett vestligt läge, som ett lokalt befrämjande af deras snabba utveckling.[1] I sjelfva verket finnas fjordar i alla geologiska formationer, men de upphöra städse före årsisotermerna för 10° C., falla således inom de ständiga regnens område och ligga alltid vid branta kuster. Man är således väl berättigad att anse dem som förvittringar i bergmassan, framkallade genom klimatiska orsaker; men en vidare undersökning visar derjemte, att vi i fjordarna hafva att skåda de tomma hemvisten för forna isströmmar eller gletscher.[2] Blott härigenom kan man förklara den gåtfulla företeelsen, att fjordarna äro mycket grundare vid mynningen än längst in, att bottnen således höjer sig mot deras mynning, hvaremot man ofta träffar större djup mellan fjordarna och de utanför liggande öarne. Att fjordarnas botten höjer sig mot deras mynning, varseblifva vi i Lysefjord, den skarpaste, djupaste och regelbundnaste inskärningen i norska kusten.

Från Lysefjord norrut synes kusten formligen söndersliten samt kantad med otaliga öar, klippor och skär, hvilka samtliga äro att betrakta som lössprängda delar af fastlandet. Mellan dem leda smala sund, hvilka kunna jemföras med passen i Alperna, om vi tänkte oss dessa nedsänkta djupt under hafsytan. Med tilltagande polhöjd synas fjordarna äfven ökas i bredd, i synnerhet bortom norra polkretsen. Här sträcka öarne och skären sig ända till 50 kilometer från fastlandet och bilda en otalig mängd grund, mot hvilka hafvet bryter och vid stormig väderlek med små mellanrum företer ett oerhördt antal skummande bränningar. Norges hela vestra kust är en skärgård af branta, ogästvänliga klippor med de underbaraste former, i det att de hvitgrå klippmassorna efterlikna växt-, djur- och menniskogestalter. Synnerligen vacker är en grupp på det ställe, der solen för första gången icke går ned under en hel dag årligen. Här stiger en öde ö upp ur böljorna och föreställer en stenryttare, hvarför den kallas Hestmandö. Rundt omkring höja sig andra klippor såsom förskräckliga odjur, än stå de som sönderkrossade skeppsvrak upp ur vågorna, och hela den af haf och klippor hopade oredan uppnår sin högsta stegring i de förenade ögrupperna *Vesteraalen* och *Lofoten,* hvilka bilda Vestfjorden samt äro hufvudorten för fångsten af sill och torsk, hvilka fiskarter leka och fångas i oerhörda massor derstädes.

---

[1] Peschel på anfördt ställe, sid. 16.

[2] Engelska naturforskaren dr Robert Brown ser deremot i de nuvarande fjordarna produkten af en urhålkande gletscherverksamhet. (»On the formation of fjords, cañons, benches, prairies and intermettent rivers» i »Journal of the royal geographical society» för 1869, sid. 122.) Då nu J. W. Tayler, hvilken har fördelen af en adertonårig vistelse på Grönland, om detta lands fjordar påstår, att gletscherna i stället för att urhålka fjordarna snarare fylla dem (i det anförda arbetet för 1870, sid. 228), och anser, att en gletscher aldrig kan gräfva en fjord, der ingen fans, så är detta också alldeles icke Browns åsigt, hvilken går ut derpå, att de till kusterna sig närmande gletscherna visserligen med förkärlek sökte sig ned till de redan förhandenvarande dalarne och sänkningarna, men med hafvets tillhjelp åt de senare i tidens längd förläna de nuvarande fjordarnes skapnad. (»Remarks on the formation of fjords — — — —» i det anförda arbetet för 1871, sid. 350.) I denna afhandling söker Robert Brown också att vederlägga de inkast, som Sir Roderick Impey Murchison i »Proceedings of the royal geographical society» för 1870, sid. 327—328, framstält mot hans teori.

»I Vesteraalen betäcka ännu på många ställen skog och buskar de undre sluttningarna, på mången sträcka utefter kusten rada sig gårdarne med ängar och åkrar sällskapligt intill hvarandra, eller ligga de, skilda genom klippödemarker och beskuggade af träd, idylliskt på små, blomstrande slättmarker. I Lofoten är deremot ingenting annat att se än det skoglösa, vildt sönderslitna berget med fiskareplatser vid stranden. Der höjer sig berget i skarpa, tandade ryggar, i tinnar, spetsar och toppar; mäktiga väggar stiga brant upp ur hafvet, bergformernas rika mångfald fängslar, underligt skapade klippor verka lifligt på inbillningskraften. Der prydes den branta klippkanten af en öfvermåttan stor, af sten bildad, fornnordisk hjelte, en Harald eller Olaf. Med den låga stormhatten på hufvudet, klädd i lång, svajande kappa och stödd på svärdet, står han der med ett lyckadt uttryck af sjelfmedveten kraft. En stenbildning af annat slag visar på en svindlande höjd ett älskande par, vallgossen och vallflickan. Der åter sitter en jettestor kämpe fast i en trång klippspringa, hvilken han i vildt raseri söker utvidga, och mångfaldiga gånger anträffas munken, som med uppdragen kapuschong synes klättra upp för fruktansvärdt branta väggar. Allt detta, bergens formprakt och de fantastiska stenbildningarna, ställas dock i skuggan af Raftsundets vildt romantiska stränder. Mellan låga skär kommer ångbåten från den breda vattenspegel, som skiljer Vesteraalen från Lofoten, in i Raftsundets mynning, som skiljer den senare från det stora, söndersargade Hindö. Ofvanför små ängar betäcker en del buskvegetation de nedersta sluttningarna, derofvan stiga tinnarne och spetsarne höga och ståtliga upp ur snömanteln, i bäckar och fall brusar det iskalla vattnet ned. Detta är äkta fjell och vattenfall, på riktigt behandlade målningar igenkänliga äfven utan underskrift. Men tidvattnen förorsaka ström i mer än ett sund. Hvem skulle icke hafva hört talas om den farliga Malströmmen? Det är dock kanske icke bekant för en hvar, att de kringboende fiskarena, som äro väl förtrogna med dess egendomligheter, låta, då de sätta sina nät, sig drifvas på den samma i lätta, öppna båtar och blott undvika honom, då han tidtals sväller på ett hotande sätt. Nu öppnar sig en utsigt öfver sundets södra, utvidgade del och öfver den framför mynningen liggande, stora Mollaön. Men hastigt fästes uppmärksamheten på det märkvärdiga Troldfjeld, som skjuter sig fram bakom branta bergkanter på högra stranden. En dämoniskt tilltagen jettebyggnad, krönt med gotiska tinnar och vid vestra änden smyckad med en, mellan två tillspetsade torn uppstigande spetskupol, ligger med den mot norr vända sidan, bred och väldig, framför oss.»¹)

I allmänhet består Lofoten (67 till 69° nordlig bredd) af kala, upptornade klippmassor af 1000 meters höjd, hvilkas mellersta del är täckt med skön, blå gletscheris, som i den magiska midnattssolbelysningen glänser som ett kristallpalats med brokiga fönster. Från den i solens glöd smältande snön störta bäckar 300 meter djupt ned i hafvet och upplösa sig i de skönaste silfverband ända till de finaste, perlartade droppar, hvilka, belysta af solen, förete de herligaste regnbågsfärger. Från hafvets yta höja de sig åter som lätta töcken, hvilka kringfladdra klipporna som genomskinliga slöjor och upplösas af luften.

Ehuru Skandinaviska halfön når $4^1/_2$ breddgrader ofvanför polkretsen, är landets klimat dock varmare, än man kunde förmoda på grund af läget. Väl bortfalla här de sakta öfvergångar mellan de särskilda årstiderna, som bilda ett så betydande företräde hos mellersta Europa, och vid inträdet i det arktiska bältet öfverraskas man genom en långt häftigare skilnad i klimatet, än man hade väntat; men allt jemt uppvärmes det ofantliga granitblock, som vi kalla Norge, beständigt af golfströmmen, hvars ljumma vågor skölja kusterna ända upp till Nordkap. Kristiania, hvilket ligger under samma breddgrad som Grönlands sydspets, njuter en medelårsvärme af $5,_{38}$° C. Norge har att tacka denna gynsamma omständighet för, att hvete trifves ända till 64° nordlig bredd, alltså ända till Hudsonsundets polhöjd, under det att hafre mognar ända till 69:de breddgraden och korn inom polkretsen. Men växtligheten företer under dessa höga breddgrader ännu åtskilliga egendomligheter, hvilka tydligen bero af särskilda klimatiska orsaker samt först på senaste tiden blifvit noggrannare undersökta och utforskade af professor Schübeler i Kristiania och hr Tisserand i Paris.²) Helt öfverraskande äro t. ex. de inhemska sädesslagens märkvärdigt hastiga mognad och kortheten af den tid, som de behöfva till att hinna sin fulla utveckling. Hvete,

---

¹) G. Hartung och A. Dulk, »Fahrten durch Norwegen und die Lappmark», Stuttgart 1877, sid. 110—112.

²) Eugène Tisserand, »La végétation dans les hautes latitudes», Paris 1876.

som sås i sista veckan af maj, skördas mot slutet af augusti. Inhemsk säd behöfver för sin mognad t. ex. blott 74 dagar, hvaremot 105 erfordras för de från sydliga trakter införda sorterna. Hr Tisserand anmärker, att i Elsass med dess betydligt högre medelårstemperatur räknas 131, i trakten af Paris 139 och i Algeriet 142 dagar som behöfliga för hvetets mognande. Kornet mognar vid Kristiania under 60° nordlig bredd inom 90 dagar, men korn, som från det tio grader längre i norr belägna distriktet Alten fördes till Kristiania och såddes der, mognade redan inom åtta veckor. Andra sädesslag förhålla sig på fullkomligt samma sätt, och talrika försök hafva ådagalagt, att de från norden härstammande sorterna ega en märkvärdig förmåga att mogna fort, hvilken de förlora först efter många generationer, då acklimatiseringen en gång fullbordats i sydligare trakter. Som det synes, tilltaga alla från Europas södra delar till Norge förda och der odlade sädesslag betydligt i storlek och vigt, hvaremot omvändt de nordiska i fransk eller tysk jord aftaga i båda hänseendena. Tisserand upptäckte en ganska ansenlig förökning af kolhydrater i de nordiska växternas väfnad; således synes utströmningen af kolsyra från växternas blad särskildt påskyndas inom höga breddgrader, och då denna företeelse eger rum under ljusets inverkan, så kan man väl skrifva växtlighetens utomordentliga verksamhet i Norge på solbelysningens varaktighet under den långa sommardagen. I sjelfva verket anser man, att den värmemängd, som t. ex. Alten mottager på en viss dag, då solen står tjugo timmar öfver synkretsen, är större än den, som solen, ehuru stående högre, samtidigt utstrålar öfver mildare himmelsstreck. Dessa iakttagelser bekräftas af ännu många fakta, t. ex. växternas lifligare färgteckning. Ju längre man kommer mot norr, desto mörkare blir säden, desto mörkgrönare buskar och träd, desto bjertare blommorna; i Tyskland hvita eller blekgula blomster blifva i Norge skarlakansröda eller guldfärgade. Äfven växternas aromatiska ämnen tilltaga i styrka. Så visar sig återigen i Norges flora den märkvärdiga likhet med Alpernas verld, hvilken, såsom jag redan påpekat, i allmänhet är egen för polarbältet. Äfven i Alperna äro växterna lifligare färgade och mera aromatiska. Orsaken är på båda ställena den samma, nämligen allt jemt solen. I Alperna verkar hon kraftigare, emedan hennes strålar hafva att genomtränga luft af mindre täthet; inom de arktiska områdena är hennes verkan mera ihållande, tack vare dagens större längd.

Redan i södra Skandinavien, i Stockholm och Kristiania, öfverraskas främlingen af de korta och ljusa sommarnätterna, hvilka ega en sällsam, högst egendomlig tjusningskraft. Visserligen äro i norden de djupa dalarne i det hela taget dunklare; men ju högre man stiger upp, ju mera synkretsen utvidgas, desto ljusare blir det. Vid midnatt, då i bergstrakterna aftonrodnaden ännu är synlig i vester, medan morgonrodnaden redan börjar att från öster sprida ett ljust sken, lägger sig öfver hela nejden en sällsam, gulgrå skymning, som ingalunda kan jemföras med norrskenet. Allt är höljdt i en lika skymning, belyst af ett lika matt ljus; ingen skugga är synlig. I detta skugglösa skymningssken råder den högtidligaste stillhet. Husen framstå klart för blicken och synliga till alla delar, men ingen rörelse kan förnimmas. Hundarne skälla icke, foglarne hvila, alla djur äfvensom menniskorna sofva, endast det ständigt rörliga vattnet strömmar sorlande utför bergen, och trädens sus ljuder allt jemt i den högtidliga stillheten. Men om den egentliga arktiska natten erhåller man till och med i Throndhjem (63° 27′ nordlig bredd) ännu icke någon riktig aning. Vid polkretsen kan man ungefär ett par veckor bortåt se solen tio minuter före midnatt gå ned under synkretsen, dervid efterlemnande ett dämpadt ljus, som doldes hon af ett moln. Tio minuter efter midnatt stiger hon i ökad glans åter upp temligen på samma, naturligtvis nordliga punkt. Under den korta stund, som hon är försvunnen, märkes en nattkyla, som genast åter fördrifves af hennes återvändande strålar. Redan en dagsresa längre i norr, en grad inom polkretsen, ter sig en annan bild, då väderleken är vacker och norra synkretsen molnfri. Solskifvan sänker sig ned mot synkretsen, tills hon är ungefär tre gånger sin egen tvärlinie aflägsen derifrån; här synes hon stå stilla under ett par minuter för att derefter åter höja sig och röra sig mot öster. Solljuset och värmen äro under dylika nätter så starka, att parasoller vanligen användas. Ja, om luften är stilla, kan man med ett vanligt solglas bränna hål i yllekläder och tända sin pipa; dock förmår man se på solen, om än med någon svårighet. Ju längre norrut man kommer, desto högre belägen är den lägsta punkt, hvartill solen sänker sig ned. I Tromsö stannar hon på en höjd öfver synkretsen af 5 till 6 gånger sin egen tvärlinie. Likaledes ökas norrut den tid, hvarunder hon icke går ned; vid Hammerfest, Europas nordligaste stad, varar den en hel månad, vid Nordkap från den 13 maj till den 29 juli, således 67 dagar. Ljusets styrka aftager naturligtvis under aftonens lopp; dock bibehåller hon sig lika ända till kl. 1/211 och synes till och med ökas något litet mot midnatt. Ljuset är mildare än dagsljuset samt kastar öfver haf och klippor en egendomligt varm skugga, hvarom man omöjligen kan göra sig en föreställning, då man icke sjelf sett henne. Ganska intressant är det att efter midnatt iakttaga ljusets förändringar. Foglarne flyga omkring, fiskarne spritta i vattnet, och den lefvande naturen synes veta lika litet om natten som den liflösa. I Tromsö stå invånarne om natten utanför sina hus och prata liksom under dagen; inemot kl. 2 gå de dock till sängs för att snart åter stiga upp, ty de synas icke behöfva sömn. Det är väl knappast behöfligt att nämna, att hvarken vid polkretsen eller ett godt stycke söderut någon stjerna samt månen endast sällan och ytterst blek visa sig från midsommar till slutet af juli. Naturligtvis gäller allt detta blott om vackra nätter; mulna äro knappt sällsyntare än hos oss, och en resande kan alltid drabbas af det missödet att nödgas vända om hem utan att hafva sett midnattssolen. På de långa polardagarne följer då under den motsatta årstiden en likaså lång natt, och under denna samt den månadslånga skymningsperioden råder en ihållande vinter, hvars mörker och ryslighet mildras genom månen och norrskenet.¹)

För närvarande ligga Norges nästan alla städer vid hafvet, i skärgården eller vid stranden af inskjutande fjordar. De inuti landet belägna städerna utgöra blott få undantag. Men icke en gång byar har landet att uppvisa. På enstaka gårdar eller fiskareplatser bor den icke till städerna hörande stora massan af folket spridd öfver landet. Äfven kyrkorna stå enstaka på ställen, som ligga om möjligt i midten af de vidt omkring fördelade sockenbornas område. Dessa förhållanden hafva utbildat sig ur äldre. Det närvarande bildar blott den utvidgade bilden af en gammal, förgången tid, hvartill vi måste gå till baka för att kunna upptaga tråden i vår historia om polarforskningen.

---

¹) Albert Vandal, »En karriole à travers la Suède et la Norvège», Paris 1876.

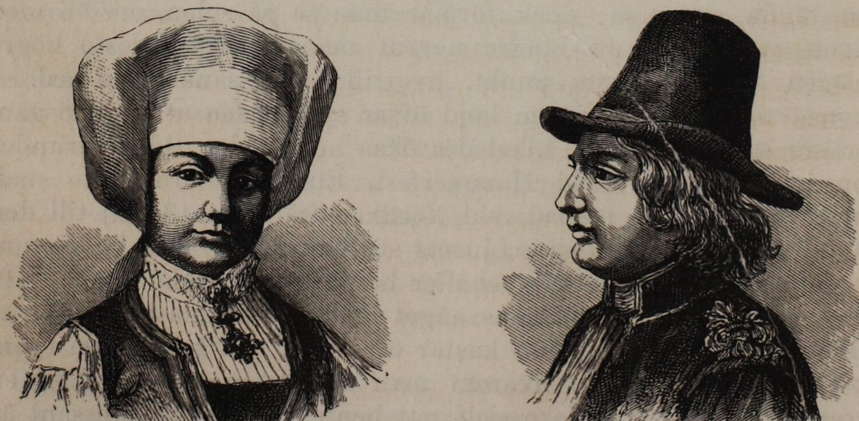

Invånare från Telemarken.

Nordmännen och invånarne i den höga norden.

En gren af den stora germaniska stammen hade i uråldriga tider dragit öfver hafvet och i långvariga strider med finnarne fråntagit dessa det skandinaviska landet och trängt dem undan österut. Gamla sagor om guden Thors färder österut torde hänvisa på dessa historiska hågkomster. Genom det så kallade Bråvalla slag underkastade sig stammarne i södra Sverige.

»I Norge», säger Depping, »strömma floderna öfver magnetisk sand, hvilken härstammar från den söndersmulade klippan, och menniskorna dricka så att säga jernet med vattnet, hvilket måste utöfva inflytande på deras karakters kraft.» I sjelfva verket var nordmännens slägte hårdt som landets bergnatur och ostadigt som vågen, hvilken sköljer det samma. Krigisk och törstande efter bedrifter, stolt öfver sin frihet, full af orolig vandringslust och genomträngd af tron på ödets oundviklighet, störtar nordmannen sig i sitt rätta element, äfventyren, samt sätter i öfvermodigt trots sin panna mot ödet och sitt bröst mot fiendens svärd. Odins stridsmod griper och lifvar kämparne; berserkar kallade man dem, som utan rustning störta sig mot fienden, liksom vargar bita i sina egna sköldar och med leende mun mottaga dödshugget. Redan gossarne uteslötos från sina kamraters lekar, om de icke utgjutit åtminstone djurblod.1)

De gamla hedniska nordmännen lefde spridda öfver landet på enstaka gårdar. Residenset utgjordes af kungsgården. Och liksom kyrkorna nu äro fördelade öfver landet, stodo en gång i tiden offerställena på »hersens» mark. Af vana vorden ärftlig, kunde denna värdighet jemte gården i följd af gifte eller köp tillfalla andra. Vid kungsgården saknades icke offer- och tingsställen, och dessa besöktes särskildt på vissa tider talrikast framför alla andra. Endast vintern öfver plägade konungen stanna på sin hufvudgård, annars drog han, gästfritt mottagen af an-

---

1) H. Dondorff, »Die Normannen und ihre Bedeutung für das europäische Culturleben im Mittelalter», Berlin 1875, sid. 4—5.

sedda odalbönder, fredligt omkring i landet för att på olika ställen hålla ting eller ofta nog efter utfärdadt härrop ut i krig. I Norges djupa fjordar med deras farliga hvirflar samt mellan kustens skär och klippor hann äfven skeppsfarten tidigt till utveckling; hon blef nordmännens älsklingsförvärf jemte kriget eller vanligen på det närmaste förenad dermed. De skördar, som den karga klippgrunden blott allt för ofta nekade, måste hafvet skänka. På högresta skepp styrde den dådlystna ungdomen under sina sjökonungar ut på vilda vikingafärder efter byte för att våga striden med fiendtliga medtäflare, med elementens raseri, med djupets odjur, med dämoniska troll och hafsfruar. Sådana vikingafärder hörde till hvarje mans rätta utbildning. Nordmännen hade stora, djupgående fartyg, som manövrerades med åror och segel samt voro försedda med höga akter- och fördäck. »Drakskeppet» är föremål för vikingarnes synnerliga kärlek och omsorg. Det är deras hemvist, hus och fasta borg. Endast den trodde sig böra kallas sjökonung, som aldrig sof under sotad ås, aldrig tömde sitt dryckeshorn vid den husliga härden. Det var i allmänhet kungliga ätters yngre telningar, hvilka hafvet på visst sätt tillföll som arfdel. Utan något annat område än hafvet, utan annan boning än sina skepp herskade dessa furstliga sjöröfvare öfver talrika undersåtar. Under sommaren är vikingen sjöröfvare, om vintern omtänksam köpman i skyddet af någon hamn.

Det var förnämligast två orsaker, som från nionde århundradets midt gjorde nordmännens sjötåg från deras hemland talrikare och förvandlade dem till formliga utvandringar. För det första kristendomens utbredande och befästande i dessa nordliga trakter, sedan den helige Ansgarius från Corbey predikade evangelium i Sverige och med sina lärjungar utöfvade en vidsträckt missionsverksamhet i Skandinavien. Vidare var det uppkomsten af ett nationelt konungadöme, hvilket sträfvade att till en större enhetsstat sammansmälta de mindre fylkesväldena. Men båda stäfvandena motarbetades af det gamlas anhängare, och då de icke kunde försvara sig, föredrogo de mestadels förlusten af sin hemort framför att mista sin tro och frihet. Så underkufvade i Norge Harald Hårfager de motspänstiga jarlarne. Många fylkeskonungar föllo med svärdet i hand, men de oböjligaste kommo undan öfver hafvet, och små följen skilde sig fortfarande såsom bråkdelar från den gemensamma stammen för att i andra länder söka sin lycka.

Hvart styrde de nu närmast sina fartyg? Kändt är, huru

---

[1] Dondorff på anfördt ställe, sid. 5—7.

nordmännen inom få århundraden uppträdde vid Europas flesta kuster, fattade fast fot i det efter dem uppkallade Normandie samt inträngde till och med i Medelhafvet, hvarest de på Sicilien och i nedre Italien grundade riken, som hafva utöfvat ett betydelsefullt inflytande på bildningens utveckling under medeltiden. Men äfven de nordliga områdena uppsöktes tidigt af dem. Liksom på Östersjön voro nordmännen äfven på Hvita hafvet de första kända sjöfararne. Ända till de högsta tillgängliga breddgraderna beforo de polarhafvet under utöfvandet af fiske och jagt. Långt före Ottar seglade de in i Hvita hafvet (Gandvik) till Dvinas (Vjenas) stränder. Omkring år 870 egde den *första upptäcktsresan i det europeiska polarhafvet* rum, om hvilken kännedomen är bevarad genom konung Alfred, som upptog Ottars reseberättelse i sin bearbetning af Orosius. *Ottar,* en norsk adelsman, bodde på Helgoland vid nordliga gränsen för de nordmanniska bosättningarna. Som Skandinaviens kust var bekant ännu tre dagsresor längre mot norr, beslöt han att anträda en upptäcktsresa »för att uppdaga, huru långt landet kunde sträcka sig i denna riktning». Han behöll under sin färd hafvet ständigt på babords sida eller till venster och Norges kust alltid på styrbord eller till höger, men fann den senare bebodd blott af fiskare, fogelfängare och jägare af finska, vandrande stammar. Sedan han färdats tre dagar bortom nordiska hvalfångares yttersta jagtområde, vände landet af mot öster och fortfor dermed äfven under de fyra nästa dagsresorna, men då sträckte kusten sig under fem dagar åter i sydlig riktning ända till mynningen af en stor flod, hvari sjöfararen lopp in. Af denna skildring framgår, att Ottar kringseglat Nordkap (71°10′ nordlig bredd) och öfver Hvita hafvet kommit till Dvina. Östra stranden af denna ström vågade han icke beträda, emedan han fann den tätt befolkad af finska bjarmer, från hvilka han hade att frukta fiendtligheter.[1])

Liksom nordmännens nästan alla företag till sjös förblef Ottars af ädel trängtan efter vetande anträdda färd obeaktad, och Skandinaviens höga nord räknades af de flesta geografer bland de obekanta länderna, tills engelska sjöfarare år 1553 ånyo upptäckte Nordkap och gåfvo det dess nuvarande namn. Intet tvifvel råder, att nordmännen för lång tid till baka hade råkat i beröring med de märkvärdiga folkslag, som bebo vår verldsdels yttersta nord, och af hvilka ett, *lapparne,* bodde i deras allra närmaste grannskap, på sjelfva Skandinaviska halfön, visserligen i dess nordligaste och ogästvänligaste delar. I de nuvarande områdena Norrland, Lappland och Finmarken, Sveriges och Norges nordligaste delar, upptaga berg och hedar, is och snö en mot norr allt större yta. Dels höga, kala berg med vidsträckta ödemarker och snöfält, dels myrar och sjöar, kringsvärmade af tallösa myggsvärmar, vidare brusande strömmar, som, närda af de vidsträckta snöfälten, i otaliga vattenfall störta utför landets östra sluttning mot Bottniska viken, sträcktals åter stora, dystra skogar: sådan är detta lands föga inbjudande beskaffenhet. Allt menniskotommare och ödsligare blir landet, ju längre man kommer mot norr, och annorlunda blifva äfven årstiderna. »Kort är här sommaren», så lyder en träffande skildring, »hvarunder det jordiska lifvet gror, blommar och i få veckors ljuslif, hvilket icke afbrytes af någon natt, bär frukt. Men snart är sommaren förbi, snart komma köld och mörker, den långa vintern och den långa natten, hvarunder naturens hela lif dör och slumrar under det stora bårtäcket.»

---

[1]) J. Spörer, »Nowaja Semlä in geographischer, naturhistorischer und volkswirthschaftlicher Beziehung», Gotha 1867, sid. 5.

Här bo lapparne. Som ett lämpligare ställe knappt torde komma i detta arbete, vill jag nu låta en skildring inflyta af lapparne, så mycket mera som de i sin egenskap af Europas enda polarfolk taga vårt intresse synnerligen i anspråk.

För den resande, som från det egentliga Skandinavien, de högresta, ljushåriga och blåögda nordgermanernas hemvist, tränger längre fram mot norden, synas lapparne, hvilkas område han då beträder, som barn af ett främmande bälte.

»I Lappland är folket smutsigt,
Platthufvadt, bredmunt och smått;
Kring brasan de sitta och puttra
Och mumsa fisk och flott.» *)

I dessa verser är i få drag — om man undantager uttrycket »platthufvadt» — en temligen riktig bild af lapparne framstäld. Skön kan folkstammen icke kallas, och äfven åt det vackra könet kan detta epitet knappast gifvas. Men då lapparne mången gång jemföras med det näst vigtigaste polarfolket, Grönlands och det arktiska Amerikas eskimåer, och då bådas typ gemenligen anses nästan fullkomligt likartad, så beror detta på ett misstag, ty båda äro i antropologiskt liksom i geografiskt hänseende mycket skiljaktiga.

Af synnerlig betydelse för naturforskaren är alltid den vigtigaste kroppsdelens, hufvudets, bildning eller med andra ord skallens form och ansigtsbildningen. Hvad för det första skallens form beträffar, så är förhållandet mellan hjernskålens längd och bredd af framstående vigt, enär ganska betydliga skiljaktigheter förefinnas i detta hänseende mellan de särskilda racerna, och

---

*) »Dikter af Heinrich Heine. I svensk tolkning af D. A. Kruhs». Stockholm 1877. Sid. 133.

med dessa olikheter ännu åtskilliga andra pläga vara innerligt förenade. Sätter man nu skallens längd (från pannan till bakhufvudets mest utskjutande del) lika med 100, så benämner man jemförelsetalet för bredden skallens index och kallar skallar med en index under 74 långnackar (dolikocefaler), men de med en index öfver 79 kortnackar (brakycefaler). Lapparne äro nu efter alla forskares öfverensstämmande omdöme ett utbildadt kortnackadt folk. Virchow t. ex. har som medeltal af flere mätningar på lefvande personer erhållit en index af 82,5. I motsats härtill är hos eskimåerna skallens bildning den långsträcktaste bland alla kända racer. För lappens ansigte äro bredd och ringa höjd särskildt utmärkande, och framför allt faller kindkotornas ovanliga bredd i ögonen. Käkarne äro dock i allmänhet små och icke mycket grofva, tänderna goda, näsan liten och bredryggad. Lägger man härtill, att ansigtsuttrycket är godmodigt och icke utan intelligens, så torde signalementet i allmänhet vara temligen fullständigt.

Går man till enskildheter, så faller först af allt den ringa kroppshöjden i ögonen. Professor G. von Düben i Stockholm har anstält talrika kroppsmätningar på lappar och angifver som deras medelhöjd 1,5 meter, hvilket medeltal är lägre än för alla öfriga europeiska folk.

Liksom lapparne stannat efter med hänsyn till kroppshöjden, lär ock deras lefnadssätt i allmänhet vara temligen eländigt att döma efter åtskilliga resandes skildringar; de skola gemenligen vara magra och illa födda, och unga personer lära redan se så gamla och skrynkliga ut, att enstaka forskare, t. ex. Virchow, i lapparne velat se en i visst hänseende patologisk race.

Hvad hårets, ögonens och hudens färg beträffar, så kan man i det hela taget beteckna lapparne som brunetta. Håret är enligt regeln — ingalunda utan undantag, ty det gifves till och med blonda lappar, — mörkbrunt ända till svart, slätt och sträft. Med hänsyn till hudfärgen är omdömet icke så lätt. »I Lappland är folket smutsigt», säger Heine icke orätt; folket tycker icke om att tvätta sig, och om man med Liebig uppskattar ett folks bildning efter förbrukandet af tvål, så stå lapparne på en temligen låg bildningsgrad. Likaså göra de just icke mycket bruk af linne. Deremot insmörja de sig icke ogerna med fett, och som härpå allehanda smuts häftar fast, bildas ett slags ständigt öfverdrag, som kommer huden att synas mörkare, än hon i sjelfva verket är. Äfven torde den ständiga retningen af denna skorpa kanske gifva anledning till starkare pigmentbildning. Vill man derför gå den verkliga hudfärgen »in på lifvet», så är en förberedande behandling med borste och tvål mycket lämplig. Men äfven då är huden ännu alltid förherskande brunett, gulaktigt brun. Att kalla lapparnes hela typ för mongolisk, går väl icke an; men att den ganska tydligt öfvergår i de nordasiatiska folkens, kan man väl icke bestrida. [1])

Antalet lappar lär i närvarande stund knappt stiga öfver 27,000, men de äro utbredda öfver ett område af samma storlek som Frankrike och Belgien till hopa. Deras boningsplatser sträcka sig ungefär från 63° nordlig bredd norrut på norskt, svenskt och ryskt område, hvarför man äfven plägar skilja mellan norska, svenska och ryska lappar. Något längre i söder sträcker sig äfven renens nuvarande utbredningsområde, och utan renen kan lappen icke finnas till. Med rätta säger Brehm: »Man kan betrakta renen som det vigtigaste bland alla hjortdjuren. Hela folk hafva att tacka honom för sitt lif och sin tillvaro samt skulle utan detta — underbart nog utvalda — husdjur upphöra att finnas till. För lappen och finnen är renen långt nödvändigare än nötkreaturet eller hästen för oss, än för araben hans kamel och hans gethjordar, ty han måste på en och samma gång förrätta nästan alla öfriga husdjurs tjenst. Den tama renen lemnar kött och hud, ben och senor till att kläda och föda sin herre; han lemnar mjölk, låter använda sig som lastdjur samt drager i lätta slädar familjen och dess husgeråd från ett ställe till ett annat; i korthet sagdt möjliggör renen ensam nordliga folkslags vandringar.»

Hvad nu slutligen beträffar lapparnes seder och lefnadssätt, öfver hufvud taget kulturförhållanden, är det fullt tillräckligt att fästa uppmärksamheten på en enda omständighet såsom för dem alldeles betecknande. Medan i hela Europa dag och natt milliontals hjul snurra omkring för att lemna de öfriga europeerna behöflig sytråd, begagnade detta folk ända in i nyaste tid och begagnar väl ännu i dag i stället derför renens sönderdelade senor till att hopsy sina skinn och kläder, alldeles som i förhistorisk tid de forna renjägarne t. ex. i de schwabiska hålorna gjorde. Lapparne äro ännu äkta nomader med dylikas alla kulturegendomligheter, hvilket äfven deras uralaltaiska förfäder i Asien voro för årtusenden till baka. Dessa seder finnas ännu mest oförfalskade hos de så kallade fjell-lapparne, som bilda folkets egentliga kärna. De äro ännu de ursprungliga äkta nomaderna, de rätta renlapparne. Visserligen äro alla lappar ursprungligen nomader; men nöd och brist hafva i tidens längd tvungit många till ett annat lefnadssätt. Så gifves det utom fjell-lappar äfven fiskare- eller kustlappar; dessa lefva af fiske i sött och salt vatten. Alldeles utan konstskicklighet äro lapparne icke, såsom deras knappar och broscher m. m. visa. Dessa prydnader erinra i påtaglig grad om sådana, som man funnit i norra Asiens grafhögar. Äfven krukmakarekonsten är icke okänd för lapparne; dock äro deras lerkärl icke blott förfärdigade af mycket groft material utan äfven till formen på långt när icke så vackra som deras prydnader. Deremot äro lapparne rätt händiga i träsnideri. Af näfver förfärdiga de många vackra och nyttiga föremål.

---

[1]) Ofvanstående beskrifning på lapparne är efter antropologen dr Alex. Eckers skrift »Lappland und die Lappländer», Freiburg i Baden 1875.

Lapparnes nationaldrägt bestod ursprungligen af pelsar, förnämligast af renhudar, som voro tillrustade och garfvade på mycket simpelt vis. Genom finnarne och skandinaverna, som trängt lapparne till baka mot norden, lärde dessa känna ylletyg, hvaraf de förfärdiga sina sommar- och helgdagskläder. Snittet synes icke hafva ändrat sig, och kostymen af kläde och ylle synes vara förfärdigad noggrant efter de gamla skinnkläderna. Qvinnornas drägt liknar alldeles mannens, på sin höjd är öfverplagget obetydligt längre. Helgdagsdrägten, i synnerhet de unga flickornas, är af ljusblått, rödt och gult kläde. Då är gördeln, som sammanhåller drägten kring lifvet, icke enbart af läder utan består af konstnärligt förfärdigade, brokiga snören, som ofta äro prydda med ganska vackra, egendomliga kopparsirater. Hvardagsdrägten utgöres dock ännu alltid af renhudar, som bäras med håret utåt. Om dess gråaktiga färg än icke är vacker, så är renhuden dock så stark och varm, att lapparnes förkärlek att använda henne till kläder är lätt begriplig. Männens hufvudbetäckning utgöres af en hög mössa af svart eller djupt mörkblått kläde, hvilken blir vidare uppåt och har mycket utstående hörn, så att hon erinrar om den polska nationalmössan. En röd klädesremsa, som sluter sig omkring pannan, pryder denna hufvudbetäckning, som vintertiden utsiras äfven med skinn. Helt egendomlig är de unga qvinnornas hufvudbetäckning. Tätt sluter sig omkring hjessan och ansigtet högrödt eller grönt kläde, som är flerfaldigt omlindadt med starkt afstickande band och baktill utdraget i form af en hjelm. De äldre qvinnorna och familjmödrarna betäcka hufvudet blott med en låg mössa. Om vintern taga lapparne utanpå sin vanliga drägt en stor, tung pelskrage af björnhud, som höljer halsen på dem ända till öronen samt räcker öfver skuldror, rygg och bröst, men dock lemnar armarnes rörelser fria. Vanligen bära de starka skodon, som i sin främre ände äro lindrigt uppåtböjda, och i hvilkas skaft byxornas nedersta del döljes. Vintertiden åka lapparne på skidor blixtsnabt öfver snöfälten.

Äfven i Lappland hafva vapnen från äldre tid kommit ur bruk och fullständigt afstått platsen åt eldgeväret. Visserligen hafva bakladdarne ännu icke framträngt så långt; men lapparne veta att så skickligt använda sina simpla lodbössor, att de vilda djuren i Lapplands ogästvänliga trakter hafva att utstå en svår hemsökelse. Lapparne bära dugtiga slidknifvar såväl till nödvärn mot vilda djur som till bruk i hemmet. För öfrigt ega lapparne liksom åtskilliga amerikanska folk synnerlig skicklighet i att kasta med snara. Härmed fånga de renar ur sina hjordar för att antingen spänna dem för akjorna eller använda dem till slagt. Huru länge renen än varit husdjur, är han dock ännu icke fullständigt tam. Egensinnighet och en obehaglig böjelse att använda sina horn i tvister mellan honom och hans herre visa, att hans tämjande på långt när ännu icke gått så mycket framåt som hästens och elefantens. Visserligen äro seldonen i Lappland ännu i det allra ursprungligaste tillstånd, hvilket framgår redan deraf, att töm och tygel äro fullkomligt okända. En simpel grimma är tillräcklig att styra djurets rörelser, hvars sidosprång rättas endast genom käppslag; en stark sadelgjord, hvarvid under djurets buk ett rep är fästadt, hvilket i sin ordning fastgöres vid akjan, bildar hela seldonet. Akjorna sjelfva äro så smala, att blott en person kan sitta i dem. Framtill är akjan smalare och uppstående, bakåt bredare och plattare. En brädlapp tjenar som ryggstöd, och fällar äro med korsvis slagna remmar fastsnörda öfver den åkandes framåtsträckta ben och vidare ända till midjan på honom. Lapparnes förmögenhet uppskattas efter deras renars talrikhet. En ungkarl kan reda sig med 50, men en familj af man, hustru och ett barn behöfver 100 renar till sitt underhåll. Dock gå hjordarna sällan till mera än 1000 djur, ty eger en rik lapp flere, förvandlar han gerna öfverskottet i penningar. Liksom med kläder förser renen lappen äfven med föda. Hans feta mjölk utgör sjelf och i form af ost en kraftig spis, och hans kött är som både färskt och rökt mycket smakligt. Af hans blod beredes en nationalrätt på så sätt, att i en stor kittel vatten kokas upp, hvari man lägger fettstycken, derefter slås friskt blod till, och slutligen ilägges stelnadt blod jemte något salt och mjöl. Denna rätt är ogement omtyckt. Mjöl erhålla lapparne af sina skandinaviska grannar liksom spritvaror, hvilka de förtära med verklig lystnad.

Aldrig skilja lapparne sig från sina renar, hvilka de under sitt dagliga lif och på sina vandringar behöfva som lastdjur. Hvad nu vandringarnas riktning och de dem bestämmande orsakerna beträffar, så vandra lapparne med sina renhjordar eller rättare sagdt renhjordarna — ty dessa äro ju egentligen de bestämmande — med sina lappar vid sommarens inbrott, drifna af

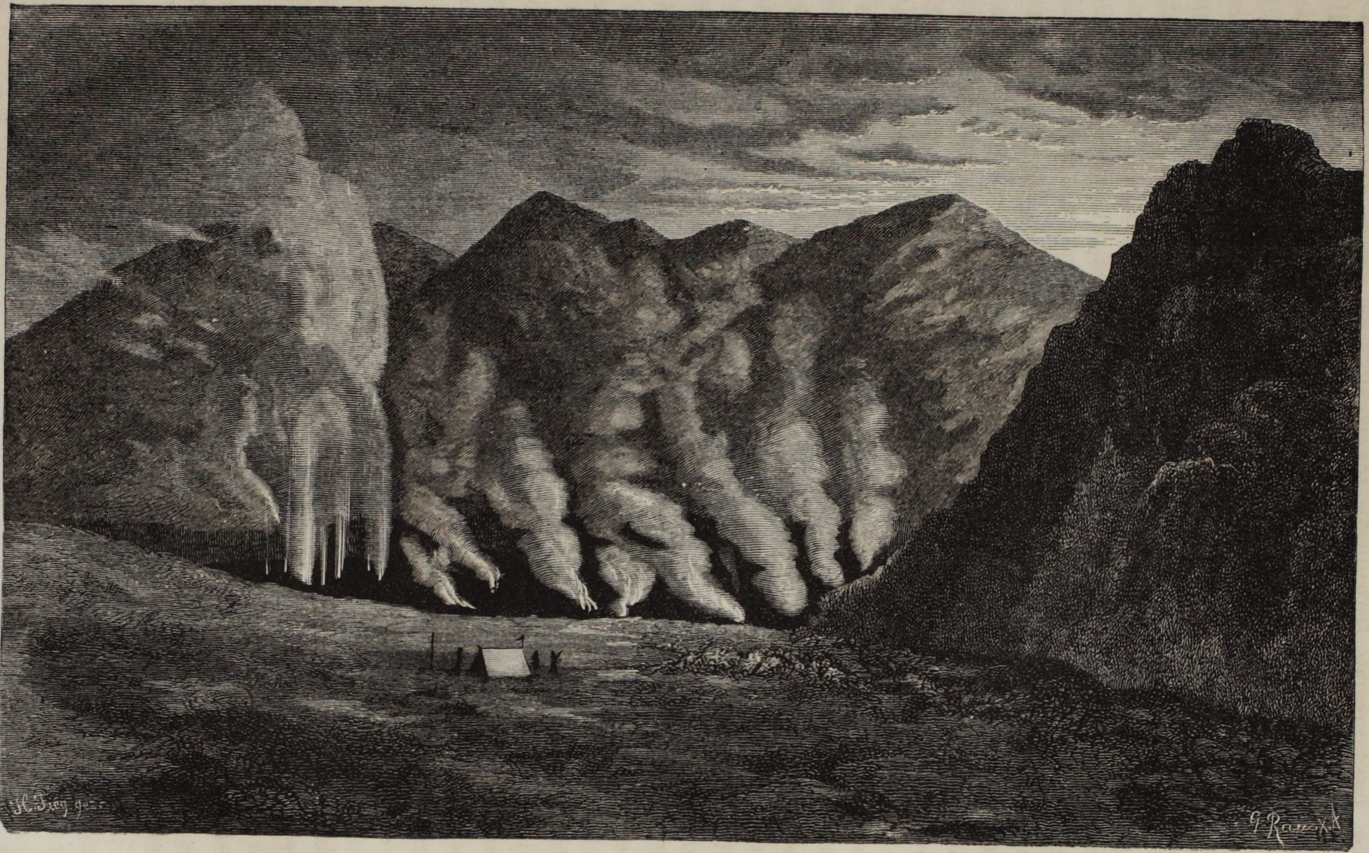
H. Fey gez.
G. Rau x.A

Den nya vulkanen Oskjagjà i Vatnajökeln på Island.

myggorna, vanligen långs floderna antingen till bergen eller hafvet och, nödgade af vinterns annalkande, från bergen åter ned till lägre trakter eller från hafvet till det inre af landet. Under juli och augusti månader, den korta sommaren, lefva renarne allt efter bredden antingen på bergen eller vid hafskusten; från och med september eger återvandringen rum. Formen på lapparnes kåtor är fullkomligt afpassad efter deras kringströfvande lefnadssätt. Af björkstänger bildas en kägelformig stomme, hvilken betäckes med vaxduk eller ett slags mattor af egendomligt mönster, hvilka förfärdigas af kustlapparne, så att endast ofvantill förefinnes en öppning, hvarigenom röken går ut. Kustlapparne, som ega mycken skicklighet äfven i fiske, äro öfver hufvud taget långt mera civiliserade; de äro bofasta, väfva tyger samt hålla till och med får. Vill en lappfamilj byta om vistelseort, så börjar man med att taga lös kåtans betäckning och lägga den på en ren. Björkstängerna bindas till hopa och fästas på djurets sidor. Husgerådet är snart inpackadt, ty det består blott af några kökskärl och af pelsverk. Lapparnes vinterboningar äro uppförda på temligen likartadt sätt: de blott beläggas utanpå med torf, hvarigenom de likna en kulle eller en jettestor mullvadshög. Eldstaden uppföres af endast några uppstaplade stenar. Att lapparnes synförmåga hastigt aftager, är att tillskrifva dels den bländande snön, dels äfven den täta röken i deras kåtor.

Fördelade på tre särskilda stater, Ryssland, Sverige och Norge, ega lapparne icke någon egentlig nationalitet, och deras politiska lif är lika med noll. De bilda icke en gång menigheter utan draga omkring i små följen, som mestadels bestå af en familj med dess tjenare. I Ryssland gälla lapparne som ortodoxa grekisk-katolske, i Sverige och Norge som protestanter; dock hafva de ännu bibehållit mycket af sin gamla hednatro, till och med talrika spår af fetischism. Liksom de göra himmelen till boningsort för sin gud Jubinal, så äro för dem hvarje berg och sjö samt någotsånär litet af hvarje hemvist för en gud eller ande, med hvilken de slutligen identifiera stenen eller bäcken sjelf, eller hvilket föremål det nu än må vara.¹)

Genom mytologi och språk visa lapparne sig nära beslägtade med finnarne; deras språk är en dialekt af finskan, och denna hör till den stora uralaltaiska språkgruppen, som särskildt är de asiatiska nomadernas. Denna grupp, till hvilken äfven magyariskan hör, är skarpt skild från den indogermaniska. Lapparnes och finnarnes nära sammanhörighet bekräftas äfven genom de

---

¹) Efter artikeln »Die Lappländer» i den vetenskapliga »Beilage zur Wiener Abendpost», nr 33 för den 10 februari 1879.

senares folkpoesi, som d:r O. Donner i Helsingfors mycket noga har undersökt.[1]) Han hyser den fasta öfvertygelsen och stöder sitt påstående på bevis, att de finska folkens poetiska verksamhet har sitt ursprung redan före den tid, då de skilde sig från hvarandra. I synnerhet den lappska poesiens poetiska form visar sig vara urgammal; på grundvalen af språkets öfver hufvud taget trokeiska rytm har den, efter att hafva arbetat sig fram genom alliteration och parallelism, utvecklat sig till en fritt behandlad meter, som ännu icke satt sig fast i den finska diktkonstens stränga takt. Hade nu först bekantskapen med finska sånger ledt lapparne till att dikta, så kan man väl antaga, att de äfven skulle hafva trognare efterhärmat den finska metern, än detta i sjelfva fallet är förhållandet. För öfrigt står den af lapparne använda formen närmare en rytmisk prosa; den är icke så strängt regelbunden och öfverensstämmer derför noggrannare med de syrjäniska och mordviniska sångernas metriska form. Derigenom störes ofta sångens fria flöde, och i henne herskar icke fullkomligt den finska sångens vexlande välljud, utan hon liknar mera ett framstörtande öfver den ojemna vildmarken. Daktylens flitiga användande gifver emellertid åt den lappska versen en lättare gång.

Lapparne kalla sina smärre sånger »vuole» och beledsaga dem med en melodi, som är mycket enformig och derför äfven föga intagande. Alla dessa omständigheter torde hafva samverkat dertill, att den lappska folkpoesiens värde i allmänhet slagit temligen litet an. Dock saknar den enligt Donners åsigt icke så fullkomligt värde, som många tänkt, och hvilket äfven von Düben anser, hvilken kallar lapparnes alla sånger rent ut afsmakliga. Detta hårda omdöme härrör, säger Donner, väl derifrån, att von Düben känt till endast få. Liksom folkpoesien i allmänhet äro äfven de lappska improvisationerna uttryck af känslan för ögonblicket, än sorgliga, än jublande, än uppfylda af vrede och förstämning. Stundom innehålla de naturskildringar, berättelser om äfventyr, tilldragelser på jagt, tvister o. s. v., eller skildra de i enkla strofer djurens lefnadssätt.

Att i dessa dikter öfver hufvud taget icke någon högre ande uppenbarar sig, kan väl icke förefalla underligt, då fråga är om ett ringa polarfolk; tankeförmågans liksom kroppens nästan alla ansträngningar äro ju riktade på att bibehålla sig och taga sig fram så godt som möjligt under alla förhandenvarande svårigheter. Om nu ett sådant, på umbäranden rikt lif icke gifver nomaderna i Lapplands kalla ödemarker mycken tid öfrig att egna sig åt diktkonstens lyckliga drömmar, så är det lika naturligt, att den hårda kampen för tillvaron måste förläna tanken nästan hela dess innehåll. Derpå beror det äfven, att de af Donner meddelade lappska sångerna liksom förmodligen äfven detta folks alla tilläfventyrs ännu obekanta poetiska alster afspegla blott ett ringa utveckladt själslif.

---

[1]) Se »Lappska dikter», samlade af O. Donner, Helsingfors 1876.

Det oaktadt lemnar just den ofvanför omtalade samlingen ett icke obetydligt bidrag till kännedomen om lapparnes skapande fantasi; såsom en bild af det sätt, hvarpå menniskans sinnesförfattning gestaltar sig i så torftiga och svåra lefnadsförhållanden, är hon nämligen tvifvelsutan i hög grad intressant. Mycket omtyckta äro bland annat djurfablerna, men hvad som i synnerhet förekommer talrikt hos hela den finska folkstammen, äro trollformlerna, hvarigenom de »kloke» kunde utföra storverk, så att de förvärfvade sig ett stort rykte som trollkarlar både hos skandinaverna och ryssarne. I Lappmarken trodde man, att allehanda sjukdomar kunde botas, äfvensom andar fördrifvas genom trollformlers uppläsande.

Jemte de allmännare föreställningarna träffar man, såsom förstås af sig sjelft, äfven mångahanda begrepp, som äro särskildt egendomliga för lapparnes nomadfolk, och hvilka det erhållit från sin dagliga omgifning, från naturen, hvari det vandrar, från djurverlden, som rör sig kring det samma. Att inom den sistnämnda björnen och renen sysselsätta lappens fantasi på ett framstående sätt, kan lätteligen inses. Också betraktades björnjagten, djurets sönderstyckande och kokande som så högtidliga handlingar, att man dervid fick tala blott i bilder och liknelser samt icke beteckna föremålen vid deras vanliga namn. I den i Donners samling befintliga »Biren vuole» (Björnsången) skildras förloppet vid björnfångsten, och angifves noga, hvad jägarne plägade sjunga vid de vigtigaste skiftena af denna jagt. Behaglig är deremot rensången »Kulnasatz», hvari lappynglingen uppmanar sin ren till skyndsamhet, så att han snart må bringa honom till hans käraste.

Så utpreglad den lappska folkpoesiens egendomliga beskaffenhet än må vara, kan man dock näppeligen tvifla på tillvaron af gemensamma mytiska föreställningar bland de finska folken, innan de skilde sig från hvarandra. Naturligtvis har hvarje särskild stam på sitt vis vidare utbildat den från forntiden medförda egendomen. Omvändt visar sig i hela denna karakteristik af de europeiska lapparne deras fullkomliga skiljaktighet från eskimåerna, hvilkas lefnadssätt längre fram skall blifva ämne för ett särskildt kapitel. De senare äro jägare och särskildt fiskare, hafvet är deras element, hafsdjur, t. ex. fisk, hvalar och skälar, bilda deras nästan uteslutande näring, och der de icke äro föremål för något civilisationsinflytande — såsom européernas och bland dem särskildt danskarnes på Grönland eller canadiernas i Labrador och ryssarnes vid Berings sund —, hafva eskimåerna också icke hunnit utöfver stenåldern. Dock hafva lapparne, innan den historiska tiden inträdde för norra Europa, redan känt användandet af koppar och brons samt konsten att arbeta dem. Det synes likväl, att de lärt detta af skandinaverna, från hvilka lappspråket tagit flera benämningar på metaller. De hafva kommit långt utöfver det skede af vildhet, som betecknas deraf, att jagt och fiske äro de nästan uteslutande näringsfången, de äro derjemte herdar, och fastän deras lands ofruktbara jordmån icke tillåter dem att hålla olika djurslag, så erbjuda deras renhjordar dem dock en säker och riklig utväg att tillfredsställa sina lefnadsbehof. Äro lapparne än i sin egenskap af herdar ett polarfolk, så har det nordiska klimatet dock bibragt dem ett begrepp om fast bosättning genom de deraf betingade långvarigare vinterstationerna och den derigenom framkallade nödvändigheten att samla förråd. Lappen står således genom allt detta obestridligen ett trappsteg högre än eskimåen i menniskostammarnes ordningsföljd.

* * *

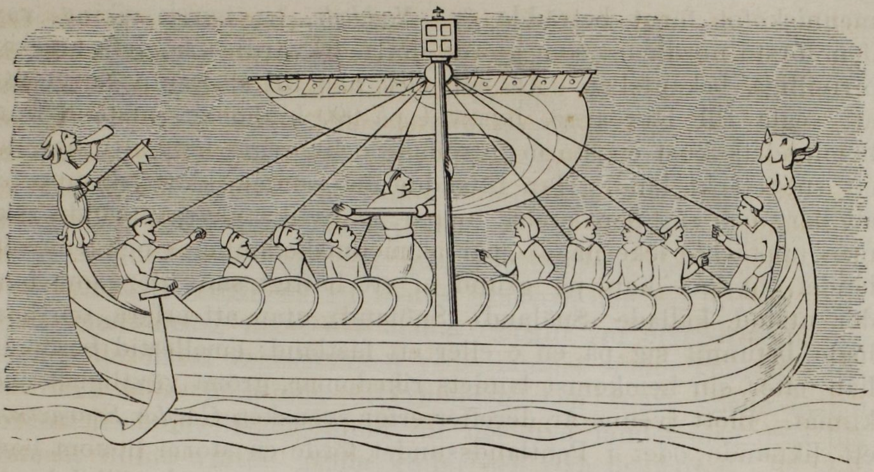

Norrmanniskt skepp.
(Efter Bayeuxtapeten.)

Nordmännens Islandsfärder.

Långt innan nordmännen kunde draga ut på de vidsträckta färderna till södra Europa, hade de geografiska förhållandena i Atlantiska hafvets norra del för dem uppstält mycket närmare mål. Hafvets ringa bredd mellan Europa och Amerika vid ungefär 60° nordlig bredd, de mellanliggande öarne och ögrupperna, t. ex. Orkaderna, Shetlandsöarne, Færöarne och Island, vinkade synnerligen lockande, och i sjelfva verket besöktes dessa öar med undantag af Island redan från åttonde århundradets början af nordmännen.[1] År 725 nedsatte sig den norske sjöröfvaren *Grim Kamban* på Færöarne, hvarifrån han fördref de irländska enslingarne. Det var äfvenledes Færöarne, som för de företagsamma sjöfarandena tjenade till utgångspunkt vid deras djerfva färder i Atlantiska hafvets nordvestra del. Väl uppsökte de dem icke alltid afsigtligt, ofta var det en af de häftiga stormar, hvilka tillhöra denna trakt af hafvet, som dref dem långt mot norr, och äfven blott en sådan har man att tillskrifva Islands upptäckande genom nordmännen. Detta inträffade ungefär sjutio år senare, än de irländska enslingarne kommit dit, och dem tillhör obestridligen äran att först af alla hafva upptäckt denna, af ingen menniskofot förut beträdda ö. *Naddodr,* en norsk viking, var den förste nordman, som gjorde det märkvärdiga landets mycket ofrivilliga bekantskap. År 861 gick han till sjös från Norge för att segla till Færöarne, hvarvid på 900 kilometers afstånd från hemlandets kust en storm inträffade och bragte honom i sigte af ett snöbetäckt land. Han beträdde det samma, klättrade upp på ett berg och såg flere andra toppar, af hvilka några utsände rök, men upptäckte icke något spår af menniskoboningar och lemnade landet, hvilket han på grund af ett häftigt snöväder, som han der utstod, kallade »Snäland» (Snöland), utan att erfara, om han hade befunnit sig på en ö eller ett fastland; emellertid berömde han efter sin hemkomst landets rikedomar, gröna växtlighet och klimat. Blott tvenne år derefter erfor svensken *Gardar Svavarsson* ett liknande öde; i Pentlandssundet förde en storm honom bort från hans mål, Hebriderna, och dref honom ända till Islands kust; han kringseglade hela ön och faststälde derigenom i främsta rummet dess insulära beskaffenhet; äfven han berömde de stora skogarne mellan hafvet och bergen på »Gardarsholm», såsom han kallade det nyupptäckta landet efter sitt eget namn. Derefter uppbygde han några hyddor och tillbragte i Husavik vintern ända till nästa vår; vid sin afresa qvarlemnade han i följd af ett snöfall en af sina kamrater, Hattfar, samt en träl och en trälinna. Den tredje i ordningen, som seglade dit, var *Floki Vilgervarson,* en beryktad sjöröfvare, som gaf ön efter den myckna drifis, hvarmed han fann en af dess hafsvikar fyld, namnet *Island,* hvilket han sedermera fått behålla. Floki var den förste, som afseglade i den bestämda afsigten att återfinna Gardarsholm och der grunda ett nybygge. I hans sällskap befunno sig Herjolf, Thorolf och en svensk vid namn Faxi. I Smjörsundet firade han ett stort offer och invigde efter nordisk sed tre korpar, derefter seglade han till Shetlandsöarne och Færöarne, derifrån han slutligen stack ut i öppna sjön. Då han trodde sig vara i närheten af Gardarsholm, släpte han korparne lösa. Den förste steg upp i luften, sökte ett ögonblick sin kosa och flög till baka i riktning mot Færöarne; den andre återvände efter kort besinning till skeppet, men den tredje flög mot nordvest; Floki följde honom, upptäckte verkligen landet, utefter hvars kuster han länge färdades, och landsteg slutligen i Vatnsfjord, som han fann vara mycket fiskrik. Skeppsfolket lefde här i öfverflöd, men försummade dock att i rätt tid berga hö, så att den följande, mycket stränga vintern bortryckte all boskapen. Äfven Floki hade klättrat upp på ett berg för att erhålla föreställning om landets natur; hafvet visade sig för honom betäckt med simmande isblock, marken underminerad af inre eld, delvis genombruten af källor, som uppkastade sjudande vatten, delvis begrafven under evig snö och ständigt hemsökt af förfärliga skakningar. Gudarne sjelfva hade således, så menade han, dömt detta land till evig ofruktbarhet; derför kallade han det Island, öfvergaf sin plan att bosätta sig här och återvände på våren till Norge, der han skildrade Island i de mörkaste färger. Af hans följeslagare försäkrade deremot Herjolf, att det funnes lika mycket fördelar som olägenheter derstädes, och Thorolf till och med berömde ön som solig, blomstrande och fruktbar, så att hvarje grässtrå der var fullt af smör. Visserligen ansåg man, att denna uppgift var öfverdrifven, och gaf i följd häraf sagesmannen vedernamnet »Smör-Thorolf»; likväl hade hans berättelse öfverhanden, och snart talade man i norden icke om något annat än det nya landet med dess blå himmel, milda vinter, gröna kullar och rika fiskvatten. Så skapade fantasien sig bilden af ett af gudarne välsignadt land, der menniskan kunde lefva fri från konungars och herrars tyranni.

---

[1] Adami, »Historia ecclesiastica», Lugduni Batavorum 1595, kap. 242, sid. 149. — Barry, »History of the Orkney Islands», andra upplagan med rättelser och tillägg af rev. James Headrik, London 1808, andra boken, kap. 3, sid. 113—114.

Detta måste man ihågkomma, ty annars hade man i viss mån rätt att förundra sig öfver, att nordmännen så hastigt kunde byta bort sitt gynnade hemlands företräden och behag mot den kalla, trädlösa ön, öfver hvars is- och lavafält en evigt mulen regnhimmel sväfvar. Ty blott få år efter Flokis fart börjar redan en utvandring i massa af nordmän till ön, hvilken härmed träder in i sin historiska tid. I spetsen för denna invandring stod *Ingolfr Arnarson,* en ansedd man från Norge, hvilken den isländska sagans berättelser också göra till medelpunkt. De äro tillräckligt intressanta för att rättfärdiga deras inflickande härstädes.

Ingolfr och Leif voro slägtingar och hade ingått fosterbrödralag. Unga och kort förut genom sina fäders död vordna sina egna herrar, hade båda företagit vikingatåg till samman med jarlen Atles söner. Sedan de aflagt ett besök hos jarlens söner, hade dessa af Ingolfr och Leif blifvit inbjudna till ett motbesök. Ett stort gästabud firades, och Ingolfrs syster Helga, som enligt sagans uppgift »var den behagligaste och skönaste qvinna», bar sjelf omkring mjödet till de ärade gästerna. Den ene af Atles söner afgaf under dryckeslaget löfte att gifta sig med Helga eller också med ingen, Halsten lofvade att städse fälla en rättvis dom, Ingolfr att icke dela arfvet efter sin fader med någon annan än med Leif, d. v. s. att gifva honom sin syster till äkta, och Leif slutligen lofvade ingenting mindre än att vilja blifva sådan, som fadren varit. »Det löfte, som du afgifvit, är icke stort», sade Halsten, »enär din fader måste fly hit för dåliga handlingar.» Så slöts gästabudet.

Då Leif följande vår begaf sig ut på härfärd, angreps han i skärgården af två bland Atles söner och var nära att duka under för öfvermakten; han räddades af en slägting, som med sitt fartyg seglade samma väg, men en af jarlens söner stupade. Nästa vinter gjorde den andre ett försök att hämnas sin broder; men Ingolfr och Leif, som blifvit varnade af vänner, mottogo anfallet, och äfven han föll. Nu anhöllo de båda fosterbröderna om den qvarlefvande brodren Halstens dom i saken och bådo honom att icke glömma den opartiskhet, som han en gång utlofvat. Han dömer den förste af sina bröder skyldig; men för den andres död begär han all fast egendom, som Ingolfr och Leif besitta, och fordrar dessutom, att de inom tre vintrar skola hafva lemnat trakten.

Se der orsaken, hvarför Ingolfr och Leif år 871 begåfvo sig till Island; de landstego i en vik på östra kusten, undersökte landet och återvände följande år hem för att rusta sig i ordning till öfverflyttningen.

Besväret med denna utvandring kom dock att hvila på Ingolfr ensam, ty Leif seglade till Irland, plundrade derstädes, härjade trakten samt tog trälar och annat byte med sig.

Slutligen *lemnade de båda fosterbröderna år 874* Norge med två skepp. På det ena befann sig Ingolfr med deras gemensamma egendom, på det andra Leif, som nu hade äktat Helga, med sitt irländska byte. *På detta sätt blefvo Ingolfr och Leif Islands första bebyggare.* Då de kommo i närheten af ön, drefvo skeppen åt olika håll. Ingolfr kastade sina högsätespelare i hafvet och gjorde ett löfte att uppslå sina bopålar, der han skulle återfinna dem vid kusten. Sådana högsätespelare höllos i stor ära af nordens invånare, och det berättas, att många låtit leda sig af dem vid valet af bosättningsort.

Ingolfr landsteg på det första lämpliga stället i närheten af en hög klippa på Islands östra kust, hvilket ställe efter honom kallades Ingolfrshöfdi och ännu i dag bibehåller detta namn. Klippans sluttningar besökas ofta af äggsamlare. Tills vidare nedsatte han sig här, men utsände två trälar för att söka efter högsätespelarne. Snart återvände de, men med en ingalunda glädjande underrättelse. De hade kommit till det ställe på öns sydligaste del, der Leif hade landstigit, och funnit honom död invid det af honom uppbygda huset; allt hans folk hade försvunnit. Leif hade icke fört mera än en oxe med sig och derför i brist på erforderliga dragare spänt sina irländska trälar för plogen. Dessa reste sig mot sin herre, dödade honom, togo hans hustru och de andra qvinnorna med sig och flydde till de i sydvest belägna, efter dem sedermera uppkallade Vestmannaöarne, der de emellertid snart dukade under för Ingolfrs hämnande arm. Våren 877 anträffade man hans högsätespelare i den sydligaste viken på Islands vestra kust, och, trogen sitt löfte, bosatte Ingolfr sig derstädes. Landet är här temligen lågt, men höjer sig småningom mot de i öns inre hotfullt uppstigande klipporna. I dalen flöda varma källor, och af de från dem uppstigande dimmorna erhöll viken namnet *Reykjavik,* d. v. s. rökviken. På detta ställe ligger nu Islands hufvudstad; redan under den isländska kolonisationens allra första tider var det af vigt, ty de första invandrarne vände sig vanligen till Ingolfr för att af honom erhålla goda råd och anvisning på jord.

Den förste nybyggarens anseende öfvergick på hans afkomlingar; hans söner höllo ting på den strax norr om Reykjavik belägna landtungan Kölnäs, innan lagskipningen på Island ännu blef en gemensam angelägenhet. Ingolfrs sonsöner voro domare, alla hans sonsonssöner »allshärjar» eller hela folkets skiljedomare. Ty flere landsmän hade raskt följt efter Ingolfr; inom loppet af ett århundrade hade befolkningen redan blifvit så tät, att de få, användbara betesmarkerna utan undantag funnit innehafvare, och Island erhållit sin fulla, nordiska befolkning, så stor som det fattiga landet öfver hufvud taget förmådde underhålla. De flesta bland dessa nybyggare uppsökte för visso icke af fritt val den aflägsna ön utan i egenskap af flyktingar, emedan de i anseende till dråp blifvit förklarade fredlösa i sin hemort. Äfven inbördeskriget förde en utvandrareflod till Island. Efter det märkvärdiga slaget vid Hafrsfjord, hvilket lade Norges öde i Harald Hårfagers händer, ville många ädla slägter, som hittills bevarat sina titlar eller åtminstone förhoppningen att återvinna dem, icke underkasta sig utan kommo till Island, på dess ödsliga kuster sökande en frihet, som de dädanefter måste försaka i fäderneslandet. Så uppväxte småningom på Island en fristat, hvilken år 930 förklarade sig som sådan samt erhöll gemensam lagstiftning, ordnad af Ulfliot, och en gemensam tingsförsamling, altinget, jemte oligarkisk författning. Genom norska konungars och de af dem utsända missionärernas bemödanden omvändes Island till kristna läran, hvilken år 1000 genom ett altingsbeslut förklarades för statsreligion. Som ett vidare ingående i den isländska historien icke kan ligga i denna boks plan, vill jag blott i stora, allmänna drag antyda hennes vidare förlopp. De blodiga familjfejderna räckte nämligen ännu ungefär en menniskoålder, hvarefter en lugnare period inträdde; men sedermera utbröto nya oroligheter, som gåfvo Norge anledning att inblanda sig och gjorde slut på fristaten, i det att Island år 1263 kom under Norge. Med detta öfvergick ön år 1380 till Danmark och förblef under sistnämnda land, då det år 1814 förlorade Norge. Mellan åren 1540 och 1551 infördes reformationen, dock icke utan oroligheter, på ön.

Öfver det lands beskaffenhet, hvilket de nordiska nybyggarne påträffade, kan föga bestämdt sägas efter de förhandenvarande källorna, om det verkligen är sant, att öns klimatiska förhållanden betydligt försämrats under de tusen år, som förflutit efter dess befolkande, hvilket många gånger påståtts, i synnerhet från isländsk sida. Enligt nämnda påstående skulle i forntiden öns klimat hafva varit ojemförligt mildare och jordmån gynsammare för åkerbruket än nu. Mot denna åsigt uppträder, väl med rätta, Konrad Maurer,[1]) hvilken egnat den isländska rättens och historiens källor ett mera än tretioårigt studium. Frågan förtjenar att närmare belysas.

Visserligen är det otvifvelaktigt, att paläontologiska fynd bära vitnesbörd om en flora af icke blott barrträd, ekar och bokar utan till och med af almar, poplar, valnötsträd och plataner för sjelfva Nord-Grönland, hvarjemte för Island dessutom äfven förekomsten af lönn- och tulpanträd är ådagalagd; men dylika vitnesbörd hänföra sig till en tid, som ligger omätligt långt bakom historiens början, nämligen till den tid, då de yppigaste skogar af lager- och fikonträd, här och der blandade med palmlundar samt genomströfvade af skaror af elefanter, noshörningar och apor, frodades i Tyskland. För vår frågas lösande kunna dessa paläontologiska fynd således på intet sätt komma i betraktande.

Med lika så liten rätt har man, tror Maurer, velat hänvisa på det analoga fallet med *Grönlands nedisande* i historiska tider, hvilket nedisande skulle hafva inträdt i följd af den varma golfströmmens förändrade riktning och i sin ordning inverkat afkylande på Islands klimat; ty Grönlands påstådda nedisande är en dikt, som den lärda forskningen för längesedan beröfvat allt stöd.

Äfven de historiska vitnesbörden visa sig vid kritisk pröfning icke så gynsamma för åsigten om det isländska klimatets försämrande, som det till en början synes. Visserligen har ön, såsom nämndt och historiskt bevisadt är, på sina första upptäckare gjort ett i det hela taget icke ogynsamt intryck. Om de båda ofvannämnda första upptäckarne, Naddoddr och Gardar, omtalas uttryckligen, att de vid sin återkomst från Island mycket berömt detta land, och om Flokis kamrater säges, att särskildt Thorolf aldrig ville upphöra med sitt lofprisande. Äfven måste ett sådant, efter hvad vi visade, hafva kommit i gång i Norge, emedan den hastighet, hvarmed ön befolkades från nämnda land, endast härigenom kan förklaras.

---

[1]) Konrad Maurer, »Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaates», München 1874.

Men inlåter man sig nu på enskildheterna af det, som de första upptäckarne berömde, så finner man alldeles det samma nämndt, som äfven nu i ekonomiskt hänseende utgör Islands starka sidor. Enligt regeln berömmas den starka gräsväxten och den stora afkastningen af fisket; vidare omtalas den mångenstädes förekommande drifveden, den gifvande skälfångsten äfvensom fogelbergen — allt saker, som ännu i dag utgöra den isländska ekonomiens stödjepelare. I samtliga dessa hänseenden torde de första kolonisternas Island icke väsentligt hafva skilt sig från det nuvarande Island.

De norska nybyggarne anträffade således en ö, som var ungefär fyra femtedelar så stor som Götaland, men af hvars jord fullt en fjerdedel var betäckt med gletscher och öde stenfält, en tredjedel erbjöd ett dåligt sommarbete, och knappt två femtedelar egnade sig åt ordnad skötsel. Äfven på denna ringa återstod kunde sädesodling drifvas endast till mycket ringa omfång och blott på gynsammare belägna platser, hvilket redan framgår af nordhafsklimatet hos landet, som i betraktande af sitt höga läge visserligen har icke allt för stränga vintrar, men också blott måttligt varma och korta somrar, hvarunder säden mognar endast med svårighet. Island är icke och var tydligen också aldrig något synnerligen gynsamt ställe för sädesodling.

Emellertid befordrade samma förhållanden, hvilka inskränka den sistnämnda till blott ett ringa omfång, i hög grad gräsväxten. Milda vintrar och svala somrar äro de rätta klimatförhållandena för örter och gräs af alla slag, såsom det gröna Erin visar; också voro tvifvelsutan de vigtigaste naturskatter, som landet företedde för de nyankomne, dess herliga, gröna ängar, som i mot blåsten skyddade dalar på den uppsvämmade marken, der större vattendrag utföllo i hafvet, och långs hafskusten genom den yppigaste skönhet tjusa hvarje främlings blickar och tydligen redan för tusen år sedan fröjdade de boskapsuppfödande nordmännen. Äfven nu täfla gynsamt belägna landsträckors gräsmattor i kraftiga örter och yppig grönska med de bästa bland Alpernas betesmarker och uppmana till boskapsskötsel, den vigtigaste grundvalen för Islands ekonomi sedan tusen år till baka.

Icke desto mindre är det icke osannolikt, att norrmännen idkade sädesodling till stort omfång, då de beträdde landet. De öfverförde sannolikt i början de ekonomiska plägsederna i sitt fädernesland, hvars klimat var gynsammare än den nya hemorten för sädesodling, till den senare, och först ett århundrades erfarenhet torde hafva till boskapsuppfödare ombildat dem, som bedrefvo boskapsskötsel jemte och till samman med åkerbruk. Det kan dock vara sant, och många sannolikhetsskäl tala äfven derför, att mera säd än nu fordom odlades på Island, utan att en förändring i klimatet derför behöfver antagas.

Åsigten, att Islands klimat försämrats i historisk tid genom en afkylning af landet eller en förändring i golfströmmen, bör således betraktas som ohållbar; deremot skulle väl — jag betonar detta i motsats till Maurers i öfrigt förträffliga framställning — en förändring hafva i historisk tid kunnat fullkomligt i motsvarighet mot förhållandet i andra länder inträda såsom en återverkan på klimatet af skogssköflingen utan hvarje fantastisk förutsättning. Det är bekant, hvilka förändringar i de trenne sydeuropeiska halföarnes, till och med i Frankrikes och Tysklands klimat uppstått genom skogarnes uthuggande; en dylik förändring med hänsyn till Islands läge och jordmån kan hafva inträffat äfven i detta land. De historiska vitnesbörden tala här med en bestämdhet, som icke bör misstydas. På ganska många ställen framhålles med särskildt eftertryck landets rikedom på skog i forntiden. I en af dessa skrifter säger den gamle Ari, att Island vid den tid, då de första invandrarne anlände dit, varit skogbevuxet från bergen ända till kusten, och på flera andra ställen omtalas uttryckligen, att på Island vuxet virke användes till byggandet af hus, ja till och med af fartyg. Det mesta, af isländarne i äldre tider använda virket må hafva varit drifved; men i alla händelser bevisa ofvananförda ställen ett tillstånd hos skogarne, som är väsentligt skiljaktigt från det nuvarande. Ingen lär nu för tiden vilja bygga hus och fartyg af isländskt virke, och ingen skall påstå, att landet är skogbevuxet från bergen ända till kusten. Nu för tiden förekommer endast marskog, hvari stammarne uppnå en höjd af 1 till 2 meter, och skog finnes ingalunda i öfverflöd. Här råder en uppenbar motsats mellan forntid och nutid, hvilken motsats endast allt för lätt förklaras genom landets förhållanden, hvilka läto virke framstå som ett af de nyttigaste alster och medel till höjande af lifvets behag.

Nordmännen torde hafva funnit ön betäckt med ett öfver största delen af dess fruktbara område sig sträckande skogsbestånd, icke med sådana skogar, som vi träffa i länder med mildare klimat, men likväl med skogar, som på enstaka, särskildt gynnade platser lemnade ansenliga massor virke. Detta skogsbestånd torde de efter alla dåtida folks sed hafva skattat oeftertänksamt, utan att naturen lemnade så snabb ersättning, som förhållandet skulle hafva varit under gynsamma klimatiska förhållanden. Då vi nu till och med i södra Europa skåda ansenlig skogssköfling, hvaraf befolkningen lider ännu i dag, så ligger antagandet nära till hands, att äfven Island lidit och lider genom följderna af en oförståndig skogsafverkning. Dermed vore äfvenledes en förklaring af landets aftagande sädesodling gifven, hvarom den isländska historiens källskrifter tala med så stor bestämdhet. Icke blott de ekonomiska plägseder, som nordmännen medförde från sin hemort till Island, torde till en början hafva förmått dem till en riklig sädesodling, hvilken de vid noggrannare kännedom om förhållandena i sitt nya hemland småningom allt mera utbytte mot boskapsskötsel, utan äfven det genom skogssköflingen allt ogynsammare klimatet torde mer och mer hafva nödgat dem dertill.

Alla dessa omständigheter sammantagna hafva i äldre tider hos befolkningen, som insåg blott de skadliga verkningarna, men icke deras orsaker, kunnat frambringa den tron, att orsaken till öfvergången från en omfattande sädesodling till boskapsskötsel låg i yttre naturförhållanden, i ett slags afkylning hos landet eller i en förändring af golfströmmen, under det att denna öfvergång i sjelfva verket var i visst hänseende ekonomiskt välgrundad, och till icke ringa del befrämjades äfven genom ett ekonomiskt misstag, som under ett visst skede af landthushållningen är gemensamt för Island med alla andra länder. Så kan den isländska landthushållningens tillbakagående vara sann inom vissa gränser, utan att man behöfver taga sin tillflykt till äfventyrliga förklaringsgrunder.

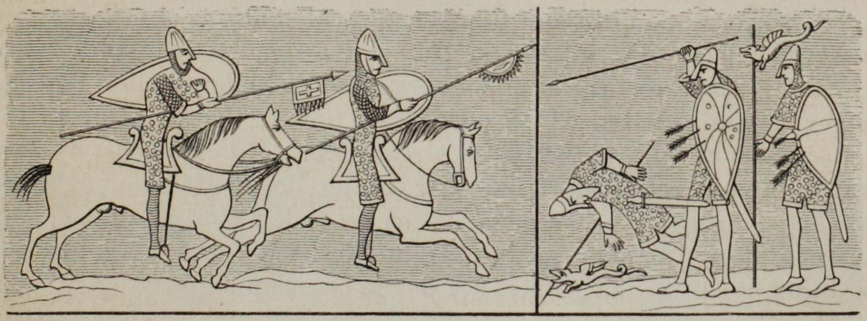

Norrmanner i strid.
(Efter Bayeuxtapeten.

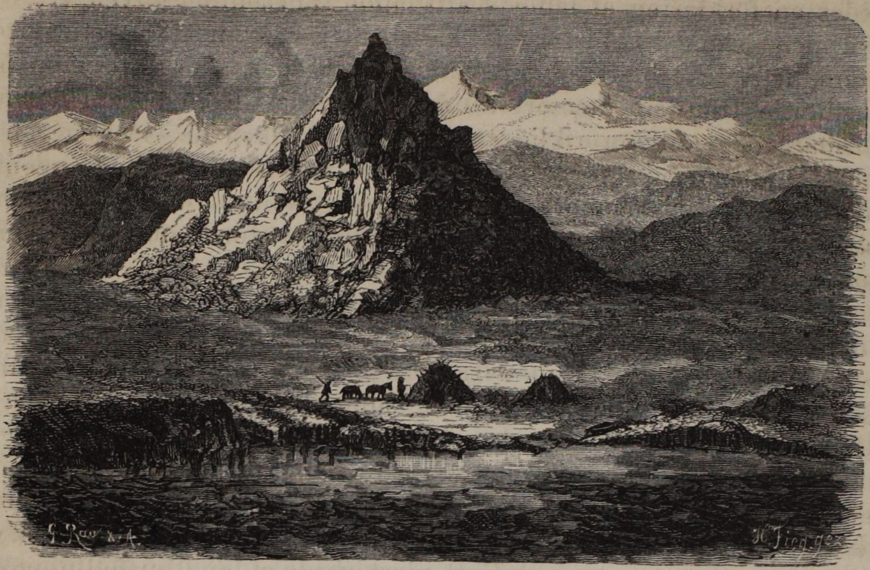

Kust vid Stapi med Snæfellsjökeln.

Island och isländarne nu för tiden.

Berördt i sin allra nordligaste udde af polkretsen och aflägset blott vid pass 200 kilometer från det nedisade Grönland, i sitt utmål (102,963 qvadratkilometer) större än Irland eller Baiern, ligger Island mellan 63°24′ och 66°30′ nordlig bredd samt 13°15′ och 24°40′ vestlig längd från Greenwich. Ett land af dyster, frånstötande, melankolisk karakter, döljer det i sitt sköte så mycket märkvärdigt, ja så många naturens under som väl näppeligen något dylikt på hela jordklotet, under det å andra sidan dess bildning dock är så enkel, att det synes sammansatt egentligen af blott två, för visso mycket skiljaktiga element: is och eld. Den senare ville den äldre geologiska skolan tillmäta hufvudandelen i Islands bildning; hon såg i ön ett alster af jordens smältflytande inre. Dock har mineralogen G. G. Winkler, år 1858 utsänd af Baierns konung att undersöka Islands geognostiska byggnad, brutit stafven häröfver.[1] »Tvärt om visar nämligen den dervarande bergbildningen i sträckningarnas fördelning och riktning, i dalarnes sammanställning en lagbundenhet, som *icke* är förenlig med *något* slags vulkaniskt ursprung. Bergen resa sig lager på lager liksom i bergsträckor, der hvarje skikt innesluter en annan följd af djurlemningar. Gångarne sätta på Island tvärt igenom tretiofalt öfver hvarandra lagda lager med sådan stillhet och noggranhet, ville jag säga, som hade de blifvit infogade af byggmästarens hand med noggrann beräkning af rummet.»

---

[1] I sina båda arbeten: »Island, seine Bewohner, Landesbildung und vulcanische Natur», Braunschweig 1861, och »Island. Der Bau seiner Gebirge und dessen geologische Bedeutung», München 1863.

I mineralogiskt hänseende har iakttagaren på Island att göra blott med två bergarter och deras biprodukter, nämligen trakyt och trapp. Äldre skiktade bergarter, hvarpå trakyten och trappen skulle hvila, och som äldre resande mena sig hafva sett, har Winkler icke funnit. »Trakyten visar sig,» anmärker han, »på Island icke som en sammanhängande massa utan är spridd på många ställen öfver öns alla delar. Nästan öfver allt uppträder han till omfång och lagring i största beroende af trappmassorna; blott på ett ställe har han fullkomligt frigjort sig och höjer sig i *Päula*bergets ståtliga pyramid till temligen ansenlig

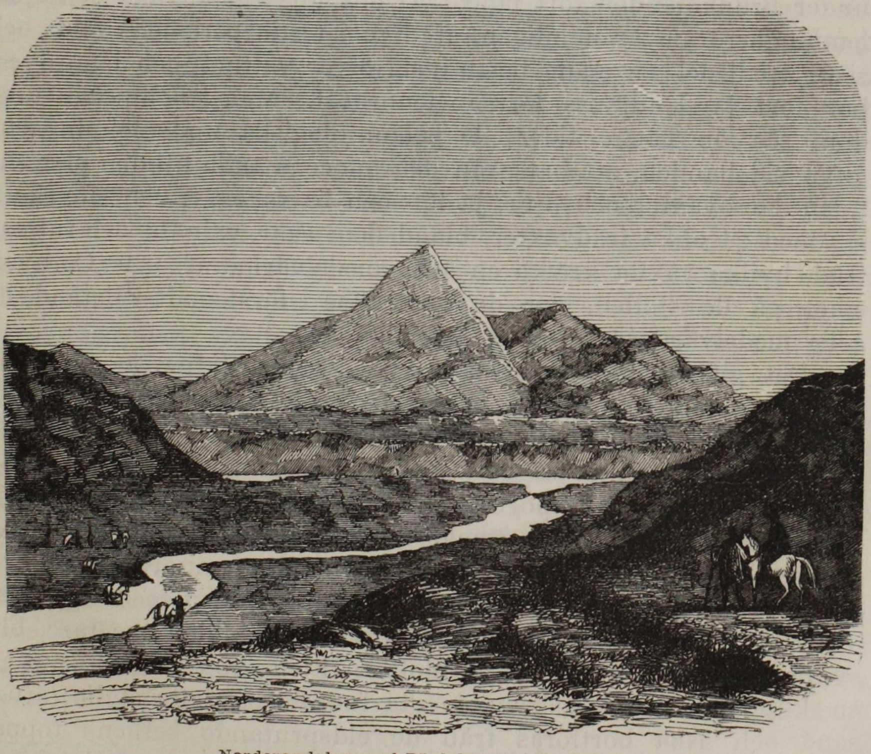

Norderandalen med Päulaberget i Vestlandet.

höjd.» Af jemförelser mellan öns olika höjdpunkter framgår, att Island eger en medelhöjd af 1000 meter. »Denna landmassa består allt igenom till sitt hela innehåll från hafskusten till sina högsta toppar af samma bergarter, nämligen af trapp (dolerit, anamesit) med likartade vackor, mandelstenar och konglomerat, vidare af tuff af mångfaldigt vexlande yttre utseende och slutligen i blott underordnad grad af trakyt. Lava uppträder mången gång i större utsträckning, men alltid blott som jemförelsevis tunna skal på ytan. Om man undantager ett rullstensblock af ett slags kristallinisk skiffer på stranden vid Husavik, finnes öfver hela ön, så långt jag lärde känna honom, och det var dock nära två tredjedelar af det hela, icke ett enda spår af någon annan kristallinisk eller sedimentär bergart.»

Hvad de talrika vulkanernas lokala uppträdande på Island beträffar, så sakna de allt slags anordning, och man kan blott säga, att flertalet befinner sig på öns södra hälft. Någon väsendtlig förtjenst i öns bildande kan man icke tillerkänna dem, utan de hafva framkallat blott lokala förändringar. Annars är Island en af de geologiska krafternas yngsta skapelser, ty det blef först under brunkolstiden tort land. Af öns förstenade växt- och djurlemningar framgår nämligen, att han i tertiärperiodens midt och sista tredjedel en gång befann sig öfver vattnet, och i nordvest har tort land funnits förr än i nordost. Men i denna sin ungdom såg ön bättre tider; de paläontologiska undersökningarna gifva vid handen, att han från den miocena ända till den pliocena tiden bar växter och djur, ja löf- och barrskogar, och smyckade sig med 24 olika trädväxter, bland dem ekar, valnöts- och tulpanträd, hvilka växter kräfva en årlig medelvärme af + 9° C., hvaremot på de ställen, der de nu träffas i förstenadt tillstånd, en årlig medelvärme af blott 0° är rådande.

Det gifves blott få trakter på jorden, der luften är så orolig som på Island; hon drifver ofta hafvet vildt framför sig. Saltvattnet yr in öfver landet, och dess kristaller afsätta sig på gräs och stenar, ja saltet lägger sig, om man kan tro de resande, stundom i tjocka skorpor på husens fönsterrutor. Men äfven från bergen i det inre stormar det ofta med fruktansvärd våldsamhet; tjutande tränger vinden genom klippremnorna samt rycker i sin fart genom dalarne jord och grästorf med sig. Den ofruktbara, svarta lavan på den platå, som bildar öns inre, blir synlig, och icke sällan visar blott en liten grön fläck öfverst på en klippa, att en gräsbevuxen yta funnits på detta ställe; äfven sand och aska bortföras från de eldsprutande bergens toppar öfver klipporna och hota att begrafva dem bakom en förhärjande rand. Sådana väldiga stormar rasa på Island vid pass 44 dagar årligen. Öns geografiska läge medför en sådan väderlek, ty medan dess nordliga uddar beröra polkretsen, bada sig södra och vestra kusterna i en gren af golfströmmen, som från den heta Mexikanska viken hitför varm, fuktig luft, hvilken här har att bestå fortfarande strider med den kalla polarströmmen under nederbörd och häftiga utjemningar af lufttrycket. Men Island har att tacka den varma strömmen för ett i anseende till sitt nordliga läge tempereradt klimat, ty särskildt i de södra delarne är det nästan likaså mildt som i Danmark, så att folket mestadels kläder sig lika sommar och vinter. Den temperaturförändring, som dr Thorstensen har iakttagit i Reykjavik på vestkusten, är så ringa, att den ofta icke öfversteg en grad på tjugofyra timmar. Medan trakter under lika bredd på det närbelägna Grönland förete en årlig medeltemperatur af 0° till —5° C., sjunker årsmedelvärmen på Island blott på norra kusten till 0°, hvaremot den på sydkusten, som sköljes af den varma golfströmmen, liksom i S:t Petersburg eller Quebec stiger till +5° C.[1] Här liksom på Færöarne mildra de varma hafsströmmarne kylan, och det är äfven de, som från Mississippis skogar föra de stora massor af drifved till Islands kuster, hvarigenom landets naturliga brist på virke till största delen afhjelpes. Att värmegraden är långt lägre i norr, förklaras derigenom, att Island derstädes är skildt från det närbelägna Grönland genom en ganska smal hafssträcka, och att denna ständigt är fyld af drifis, som då och då under vintern tränges intill den isländska kusten. Om nordländaren nu märker, att kölden tilltager med hvarje dag, vet han, att drifisen är i antågande; slutligen varseblifver han den på afstånd långsamt, men oafbrutet röra sig i riktning mot kusten; blåser det än från land mot isen, så fortsätter denna dock, buren af strömmen, sin väg, och då drifveden från söder föres mot isen, följer stundom en så stark sammanstötning, att veden antändes. Åsklikt är dånet af de mot hvarandra sig upptornande ismassorna, och har drifisen slutligen hunnit till land, så ser man den ofta med oemotståndlig kraft föra med sig små öar, lösslita eller upptorna klippor. Då händer det ibland, att isbjörnen aflägger ett besök på Island och stundom anställer stor skada bland boskapen; lyckligtvis stannar djuret aldrig qvar i landet, ty märker det, att drifisen vill lösgöra sig från kusten, så skyndar det sig åter ombord på sitt mäktiga fartyg. I synnerhet vikarne på norra sidan hemsökas af drifisen, men mången gång omsluter isen nästan hela ön, och i sådant fall ser man den ända till långt in på sommaren drifva omkring på hafvet; iskalla vindar blåsa då hela året om öfver berg och dal, gräset vill icke växa, boskapen dör af hunger, fisket vill icke heller slå riktigt till, och landet hemsökes af nöd och farsoter. Under sådana olycksår ligger snön hela sommarn igenom qvar till och med i lägre trakter. [1])

---

[1] I Reykjavik har man +3,75° C. medelårsvärme, —3,75° medelvintertemperatur och 11,25° medelsommarvärme.

Dock är Islands klimat, såsom blifvit nämndt, i allmänhet egentligen icke strängt, men växtligheten sparsam i jemförelse med lika varma trakters i Ryssland och Amerika. Blott mot hafvet, i dalar och dess utgångar, visar hon sig yppig, och der uppför isländaren sin enkla boning. Skogar finnas nu ingenstädes, blott här och der förkrympta björkar; säd trifves med svårighet, hvarför egentligt åkerbruk bedrifves blott på försök, och man inskränker sig till den skötsel af jorden, som förefans från äldre tider. Mjuka gräs, mossor och lafvar äro växtlighetens typer. I anseende till det rådande klimatets mildhet kan orsaken till denna företeelse icke ligga i medelårsvärmen utan måste snarare sökas i den öfvermåttan stora fuktigheten och i värmens ogynsamma fördelning. På Island äro vintrarne långa, men jemförelsevis milda; [2]) enligt dr Thorstensens öfver tolf månader sig sträckande iakttagelser steg kölden aldrig öfver —18,7° C., och hästar och får tillbringa vintern i fria luften; somrarne äro deremot korta och svala; enligt nämnde sagesman steg värmegraden i Reykjavik under högsommarn aldrig öfver 22°, och Winkler fann under sommarn 1858 aldrig öfver 20° C. [3]) Anspråksfullare växter, t. ex. råg, korn och hafre, trifvas väl, men hinna ofta icke sin fulla utveckling, så att det är osäkert och kostsamt att odla dem. Bättre resultat uppnår man här och der, men blott i liten skala, med ärter, potates, kål och rofvor; dock blir hufvuduppgiften för landtbruket alltid gräsväxten. Det enda trädet, alltså *öns träd,* visas i Akureyri på norra sidan med stolthet för främlingen. Det är ett rönnträd, som står intill väggen af ett köpmanshus och mäter ungefär 6 till 7 meter samt har en utbredd, fyllig krona. I närheten af denna ort befinner sig äfvenledes öns »skog», en björkdunge af ungefär våra hasselbuskars höjd. Invånarnes näringsfång är derför att underhålla boskap, särskildt hästar och får, vidare fiske och fångst af sjöfoglar, som i otrolig mängd besöka kusterna och fylla luften med sitt skrik.[1] Liksom på Færöarne bildar den farliga och mödosamma fångsten af dem en bland invånarnes hufvudsakliga sysselsättningar.

---

[1]) »Ausland» för 1854, nr 49, sid. 1167—1168.

[2]) På senaste tiden har i synnerhet vintern 1875—1876 gjort sig bemärkt genom sin utomordentliga mildhet. (Se »Nature», bandet XIII, sid. 494.)

[3]) Undantag förekomma emellertid. Dit hörde t. ex. sommaren 1871. Medan man i vestra och mellersta Europa hade en ovanligt kylig vår och sommar (juni stannade i Wien 3,3° C. under den normala temperaturen), var sommarn på Island likaså ovanligt varm. Enligt ett bref af Alexander Buchan i »Nature» för den 13 juli 1871 berättar dr Hjaltelin i Reykjavik i ett bref af den 13 juni: »Vi hafva nu den herligaste väderlek, som man kan tänka sig för dessa breddgrader; medeltemperaturen för juni steg till 15° C., d. v. s. 6,7° mera än medeltalet för de fyra senaste junimånaderna.»

Närma vi oss Islands kust, så se vi skyhöga, branta uddar, omgifna af skär, hvilka darra för vågornas kraft, då dessa kasta sitt hvita skum flere meter högt; vi se vidare lodrätt ur hafvets bränning i det grå töcknet uppstigande klippor, med evig snö betäckta, jettestora gletscherhvalf, oöfverskådliga snöfält eller med grå, vulkanisk sand höljda ödemarker, oändliga lavaströmmar, de största på jorden, derefter gröna ängar och med purpurfärgad ljung öfverdragna backsluttningar. Islands ytinnehåll är två femtedelar större än Irlands, och likväl förmår ön föda blott något öfver 70,000 invånare. Närmaste orsaken härtill är, att hälften af dess yta ligger begrafven under evig snö eller är klippgrund. Till öns stora ofruktbarhet bidraga näst klimatet äfven dess bergs platåformer ganska mycket, så till vida som de hindra soliga dalars uppkomst. Om man i Alperna ännu på 1,000 meters höjd öfver hafvet träffar åkerfält, ända till 1,550 meter betesmark och tät skog, derofvanför kala hedar och marskog, men vid 2,150 till 2,450 meters höjd blott snö och is, så är Island en högalp, hvarifrån man dock icke blickar ned på en stolt bokskog i en solbelyst dal med böljande åkerfält utan på hafvet. Tänker man sig Alperna ända till 500 meter nedanför den eviga snöns gräns omgifna af vatten, så blir naturbilden någorlunda lik den isländska. Största delen af ön är nämligen ett vidsträckt högland, som mestadels uppstiger till en sådan höjd öfver hafsytan, att det icke duger till vistelseort för menniskor. Endast der bergvattnen, omgifna af höga klippor, brusande nedstörta till djupare belägna trakter, har i tidens längd en dal bildats; så har vid de nordliga bergen en afsöndrad landsträcka med djupt inskjutande dalar uppstått; der uppträda toppar, ryggar, ja till och med kammar hos bergen, och växtligheten förmår sätta sig fast öfver allt. I dalarnes botten finnas bördiga ängar, på bergen betesmarker, ty blott få toppar äro täckta med snö. Vid södra kusten och blott här utbreder sig ett slättland, hvilket är bildadt af jord och sten, som strömmarne under årtusendens lopp fört ända till hafvet; om nu istäcket, som fjettrade strömmen, plötsligt smälter om våren, så utbreder sig vattnet öfver dessa lågländа ställen och förorsakar stor skada. I dessa dalar och på dessa slätter rör sig menniskolifvet; det inre af ön är deremot en till största delen öde och obebodd bergslätt, hvarifrån här och der en gletscher majestätiskt höjer sig med sin snöbetäckta spets.

---

[1] Den af kapten Burton påstådda förminskningen i foglarnes mängd på Island synes icke ega sin riktighet.

Platåernas yta kallar man heidi (hed), och denna är öfverdragen med knappt några få centimeter tjock samt öfver allt gropig och söndersliten gräsvall, hvaröfver småsten är spridd. »Platåer», anmärker Winkler, »äro visserligen annars icke några sällsynta former af land, men med sådan yta, sådan sparsam växtlighet, sådan ödslighet, enformighet och utsträckning i det närmaste grannskap till den eviga isen äro de egendomliga blott för Island.» Med hedarne omvexla hraun (lavafälten). I varmare klimat med hastig förvittring, t. ex. i Italien, betäcka lavafälten sig ganska snart med kastanjskogar och planteringar af det ädlaste vin, hvaremot på Island mången lavaström ännu efter ett årtusende företer samma nakna, ärriga anlete som genast efter sitt stelnande. Härtill kommer, att slagregn aldrig faller på den nordiska ön utan alltid regn i fina droppar dagar och veckor bortåt med största ihärdighet och likformighet. Vid sådan väderlek tager sig en sådan, med en hraun prydd högslätt ut ungefär på följande sätt: »Hennes början är en svart linie, hennes brädd skjuter in i molnen, som vinden jagar fram deröfver. Moln och hraun hafva samma färg. Det, som ligger mellan början och slut, liknar en oerhörd badsvamp, som sträcker sina tusen porer mot molnen för att upptaga deras fuktighet. Det är någonting brungrått, beströdt med svarta fläckar.» Det egentliga isländska lavafältet skildras af två tyska vetenskapsmän, professor Wilhelm Preyer och dr Ferdinand Zirkel, hvilka år 1860 genomvandrade ön,[1]) med följande ord: »Jorden är öde och tom, och dödens ande sväfvar öfver ödemarken. Den genom traktens oändliga enformighet uttröttade vandrarens vidt omkring spejande öga kan icke varseblifva någonting lefvande, och om han blickar ned framför sig på marken, upptäcker han blott grå eller svarta, brändt papper liknande lafvar, i gynsammaste fall en röd silen, hvilken ligger der som en från himmelen nedfallen bloddroppe och anspråkslöst har sin kalla tillvaro på den nakna lavan. Här är lifvet stelnadt, här äro gränserna för den organiska skapelsen, och här tager dödens rike sin början. Anträda vi vandringen genom detta tröstlösa rike, så se vi oss rundt omkring omgifna af de underligaste lavablock, af katerartade lavakullar, sönderspruckna lavafält, af underliga former hos den, som det synes, sjelfva tidens tand trotsande hraun, hvilken under århundraden så litet förändras, att det är omöjligt att utan historiska underrättelser ens tillnärmelsevis taga reda på den isländska lavans ålder. Vi se henne i vild oregelbundenhet än fantastiskt upptornad i plattor, än åter glatt och hal som is, icke sällan äfven full med klyftor som en gletscher. Men allt detta är en högst enformig mångfald eller snarare en mångfaldig enformighet, som alltid förblir sig lika, ständigt återupprepande sig liksom hafvets olika gestaltade och likväl så enformiga våg. Med beundransvärd skicklighet hoppa de isländska hästarne öfver lavaklyftorna, hvilka liksom lura blott på ett felsteg för att draga häst och ryttare i förderfvet. Ofta äro dessa klyftor eller sprickor, hvilka vid lavans stelnande uppstått genom hennes hopkrympning, fylda med vatten, hvari de sällsamt vridna bildningarna afspegla sig mycket vackert. Låta vi blicken sväfva bort i fjerran, så se vi antingen gletscherbetäckta berg höja sina snöhöljda spetsar eller synkretsen begränsad af ojemn lava. Ofta sluter hon sig till en bergkedja liksom stranden af en jettestor ström, med hvars isgång en nyare resande träffande jemförde det isländska lavafältet.» Utom detta äro de på tvären gående vattendragen och träsken de vanliga hindren för att resa eller snarare rida. De fyra naturföremålen, heidi, hraun, jökel (gletscher) och myri (träsk), bilda de förherskande dragen i landets utseende.

---

[1]) Wilhelm Preyer och Ferdinand Zirkel, »Reise nach Island im Sommer 1860», Leipzig 1862.

En blick på kartan lär, att de flesta bland Islands platser ligga på vestra och norra kusten; blott få tillhöra öns södra och ännu färre dess östra sida. Med undantag af hufvudstaden Reykjavik, hvars invånaretal uppgifves till 2,000, och af Akureyri, som består af ungefär 50 hus och, ehuru den har fått stadsprivilegier, ej är stort bättre än en by, finnes det, om man vill vara uppriktig, inga egentliga platser på Island. De namn, hvilka läsas på kartorna, hänföra sig blott till enstaka gårdar, hvilka ligga två till tre timmars väg från hvarandra och ofta äro åtskilda genom strida vattendrag. Hvad hufvudstaden *Reykjavik* vid Faxafjorden beträffar, så är trakten deromkring en af de vackraste på Island, i synnerhet om solen med sitt morgonljus kläder bergens snöbetäckta toppar i högtidsdrägt. Sjelfva kustlinierna äro fulla af lif och rörelse; kullar sluta sig till kullar, sträcka sig fram och draga sig till baka, öppna här en vidsträckt dal och skjuta der ut i hafvet. Närmast kusten stå de vackra, större husen, af hvilka en del har två våningar, i rad, och öfver dem höjer sig ett kyrktorn. Längre bort ligga de oansenligare boningarna, som äro långa, låga och uppförda af bräder, tjärade från syllarne ända till takåsen, men med hvita fönsterkarmar. Likväl lemnar detta skönaste bland de isländska landskapen i allt sitt behag intrycket af hemsk ödslighet, ty så långt blicken sträcker sig, huru skarpt man än blickar omkring sig, står icke ett träd,

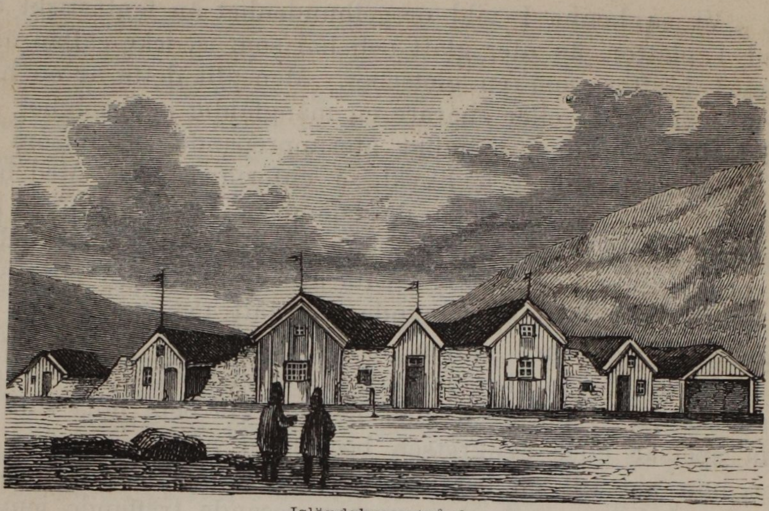

Isländsk prestgård.

icke en enda buske att upptäcka. Staden ligger mellan kärr och grushögar, så att icke någon större fläck af odlingsbar mark anträffas inom en omkrets af två timmars väg. Framför Reykjavik, som visserligen eger blott en osäker redd, finna emellertid fartygen, då de kringsegla öns sydvestra udde, den första ankarplatsen, ty sydkusten företer i hela sin utsträckning icke en enda hamn.

De bebodda orternas geografiska fördelning på Island sammanhänger nära med öns höjdförhållanden. Mot norr och vester sänker höglandet sig småningom, hvarför dalbildningar kunna uppstå, som ensamma äro beboeliga; längre än 45 till 50 kilometer inåt landet finnas icke mera några menniskoboningar. Mot öster och söder faller vattnet från bergen tvärt ned i hafvet. Der visar sig i sydost den isländska klippnaturen i hela sin höghet och upphöjda storhet; här ligga de högsta bergen, och största delen af trakten framstår för blicken som en oändlig massa af i täta dimmor höljda snöberg, till hvilka blott enstaka, trånga pass lemna tillträde. Här är *Vatna-* eller *Klofa*jökels på en grundyta af vid pass 8,250 qvadratkilometer sig höjande, väldiga bergmassa, hvilken i sin sydliga del heter *Öräfa-* eller *Skaptar-*jökel och i en af sina talrika vulkankäglor, Öräfajökels år 1872 bildade krater, uppstiger till 1,958 meter öfver hafsytan, den största höjden på hela ön. Omedelbart i nordost om Vatnajökel reser sig *Snäfell*jökel till 1,822 meters höjd och i norr från den förra det väldiga *Herthubreith,* båda ett konglomerat af palagonit¹) med

---

¹) Palagonittuff är en skiktad, basaltartad tuff, som utmärkes genom talrikt inneslutna stycken af ett amorft, gult till mörkbrunt färgadt mineralämne, som i

stora klumpar af basalt; Herthubreith ansågs länge oriktigt för en vulkan, men det norr derom belägna Herdubreidarfell bildar en massa af käglor och kratrar, hvarifrån lavaströmmar framträngt i alla riktningar, i synnerhet till Jökelåns dal i öster. Vatnajökels hemligheter afslöjades först för få år sedan, då häftiga vulkaniska utbrott ånyo riktade uppmärksamheten särskildt derpå. Dittills hade icke någon forskares fot beträdt det inre af denna bergmassa, så ofta man än försökt sig dermed; ännu år 1872 begaf en van person, kapten Richard Francis *Burton,* upptäckaren af den centralafrikanska sjön Tanganika, sig å stad i den fasta föresatsen att bestiga Vatnajökel — men misslyckades. Icke lyckligare var William Watts vid sina första försök 1871 och 1874; dock rönte han den fullständigaste framgång året derpå.[1])

Vatnajökel är, så berättar denne resande, en jettelik sammanhopning af eldsprutande berg, is och snö, som bildar ett 1,220 till 1,830 meter högt taffelland, på alla sidor omgifvet af vulkaniska upphöjningar och i åtskilliga riktningar utsändande lavaströmmar; särskildt mot söder synes han rycka framåt, och der skall gletschern inom kort hinna fram till hafvet och blifva en uppkomstort för små isberg. Denna oerhörda bergmassa hvilar på ett underlag af tuff och konglomerat, hvilka på många ställen genomsättas af inträngda basaltiska eller andra lavor. Vatnajökels bergmassa och dess närmaste omgifning bilda Islands icke blott högsta utan sannolikt äfven äldsta del, ty de dervarande lavaströmmarne befinna sig i ett tillstånd af förstöring och sönderdelning, som icke förekommer på något annat ställe af ön, och dertill omgifves han i söder af hafsklippor, som tydligen urgräfts af hafvet på en tid, då det öfriga Island ännu befann sig under vattenytan; en mycket stark höjning skulle således hafva egt rum, sedan Vatna- och Skaptarjökels mot söder utlöpande kullar urgräfts af hafvet.[2]) I detta hittills så litet utforskade område hafva de underjordiska krafterna ännu icke utslocknat, ja de hafva sedan flere år till baka utöfvat en påtaglig, förhär-

---

sitt utseende erinrar om harts. Detta ämne, den så kallade palagoniten, betraktas som ett basaltglas, analogt med takylyten o. s. v. (von Hauer, »Die Geologie und ihre Anwendung auf die Kenntniss der Bodenbeschaffenheit der österreichisch-ungarischen Monarchie», Wien 1878, andra upplagan, sid. 60). Namnet palagonit gafs allra först af professor Bunsen åt ett mineral, som förekommer i den vulkaniska bildningen vid Palagonia på Sicilien. (Ch. Lyell, »Elements of geology», London 1865, sid. 597.)

[1]) Se hans värdefulla, tyvärr rätt dåligt skrifna bok: »Across the Vatna Jökull; or scenes in Iceland». London 1877. En kort öfversigt af denna märkvärdiga vandring öfver Vatnajökel finner man i »Journal of the royal geographical Society» för 1877, sid. 1—10.

[2]) Se »Nature», bandet XIV, sid. 83.

jande verksamhet. Det ofvannämnda Skaptarjökel höjer sig vid vestra kanten af Vatnajökel och fick efter att, så långt man känner till baka, hafva haft blott ett enda utbrott, nämligen år 1783, hvilken eruption visserligen var den förskräckligaste, öfver hufvud taget på Island i historisk tid upptecknade, den 29 augusti 1867 på sin norra sida[1]) och nyligen under vintern 1872—73 ett häftigt utbrott, hvilket blef känbart öfver hela ön. Tydligt såg man lågorna och röken i det 200 kilometer derifrån belägna Reykjavik, ända till hvilken stad äfven den skadliga svafvelröken framträngde, hvarjemte ett rikligt askregn föll öfver nordöstra kusten; i söder förnam man en af dån beledsagad jordbäfning ända till Markarfloden i närheten af Eyafjallajökel. Detta inträffade natten till den 9 januari 1873 och räckte ända till den 12 i samma månad.[2])

Vintern 1874—75 var under december och januari månader den mildaste, som man minnes på Island; då märkte man ungefär åtta dagar före jul 1874 åter jordstötar, hvilka dag för dag blefvo starkare och talrikare. Den 2 januari 1875 voro stötarne häftigast och upprepades oupphörligt från morgonen ända till aftonen. Några dagar förut hade man vid klar väderlek i Gautlönd vid Myvatn sett rökmoln i söder; den 3 januari på morgonen såg man en betydande eld mot sydost; lågorna slogo högt mot himmelen.[3]) Senare undersökningar gåfvo vid handen, att ett utbrott egt rum i Vatnajökel, dock ur en annan krater än den under vintern 1872—73 verksamma. En ny vulkan hade nämligen uppstått i *Dyngun*bergen, hvilka visserligen icke tillhöra den egentliga Vatnasamlingen utan ligga norr derom, men vanligen räknas till Vatnabergen. Danska regeringen utrustade år 1876 en vetenskaplig expedition under ledning af professor Johnstrup, hvilken åtföljdes af de båda sjöofficerarne löjtnanterna *Holm* och *Caron*, för att undersöka skådeplatsen för dessa naturföreteelser, och denna expedition har man att tacka för den första noggranna kännedomen om denna trakt.

Dyngunbergen bestå af en krans berg, i hvilkas midt en vidsträckt, lavabetäckt nejd, kallad *Askja*, utbreder sig. För att komma dit måste man från norra sidan vandra öfver ett ungefär 150 till 160 qvadratkilometer stort lavafält, *Odádahraun*. Denna öken består af svarta, nyckfullt gestaltade lavamassor, hvaröfver man ofta icke kan komma fram hvarken till fots eller till häst; mellan dem ligger en svart, sandartad aska, som vinden ofta drifver upp i sådana moln, att de närmaste föremålen äro osynliga. Här finnes icke något vatten, icke någon växtlighet, följaktligen också icke något djurlif; Odádahraun är ett Sahara utan oaser. Sjelfva Dyngunbergen äro icke af vulkaniskt ursprung utan bestå af basalt och palagonitbreccia. I äldre tider har Askjadalen ögonskenligen varit djupare, men upprepade lavautbrott hafva småningom fylt honom, enligt Johnstrups mening i historisk tid. Långs Dyngunbergens yttre rand finnas talrika, stundom mycket ansenliga kratrar, från hvilka den lava, som betäcker Odádahraun, till stor del härstammar; återstoden lemnades väl af *Trölldyngjur*, hvilken vulkan reser sig i nordnordost om Dyngun och skiljes från dem genom ett stycke af Odádahraun.[1]) Redan den 15 januari 1875 hade en expedition afgått till Dyngunbergen, hvilken fann, att en stor krater, hvarur lava och aska utkastades mer än 100 meter högt, hade bildat sig derstädes. Omkring denna stora krater grupperade sig många små, från flere af hvilka vatten utströmmade; äfven förnummos efter dessa händelsers inträdande lätta jordstötar.[2]) En sådan af större häftighet sönderslet bergets sidor; derefter följde på annandag påsk den 29 mars 1875 i Askjaområdet ett nytt utbrott, fruktansvärdare än alla föregående; det alstrade den nya vulkanen *Oskjagjà* i södra hörnet af Askjaområdet och åstadkom en vidsträckt sänkning i detta senare. Då Watts sommaren 1875 vandrade öfver Vatnajökel, fann han på ungefär 64°45′ nordlig bredd hela landet österut ända till hafvet öfversådt med lätt, glasartad pimsten i de skönaste former. Oskjagjà var i full verksamhet, och dess remnor utkastade stora ångmoln, en mörk, kornig och stinkande jord, som skurvis nedföll här och der omkring, och något vatten. Väldiga vattenmassor hade strömmat utför bergets sidor, hvilket är så mycket anmärkningsvärdare, som Dyngunbergen bära hvarken gletscher eller snötäcke.[3]) Den 7 februari 1876 bröto två företagsamma isländare, *Jon Thorkelsson* och *Sigindur Kraksson*, upp från Barbadal, och det lyckades dem under sin två dagar varande färd att med många mödor och faror stiga ned i Oskjagjàs krater. Ungefär 1,000 meter nedanför den öfre kraterbrädden nådde de bottnen och befunno sig nu vid stranden af en sjö med kokande vatten, hvilken tydligen var mycket djup. I närheten af denna sjös södra ände var marken full af remnor och hål, hvilka hindrade vidare framträngande åt detta håll, hvarjemte hela platsen darrade af den underjordiska åskans dån. Norr om den stora kratern funno de båda männen en öppning af ungefär 200 meters bredd, som syntes vara af lika djup, och hvarur täta massor af svafvelångor bolmade fram under högljudt, nästan döfvande buller.[1] Äfven professor Johnstrup, som snart derefter besökte stället, skildrar marken som i en omkrets af 2 kilometer betäckt med ljusgul pimsten, hvilken vulkanen utkastat den 29 mars; många bland dessa stenar höllo ungefär 0,4 kubikmeter i storlek, de flesta 15 till 20 centimeter i genomskärning, och der pimstenslagret var inemot 1 meter tjockt, betäckte det ett snölager af mera än 7 meters tjocklek från vintern 1874—75, hvilket pimstenen såsom dålig värmeledare hade hindrat från att smälta. Den nordliga kraterns närmaste omgifning var betäckt med pimstensgrus, hvarför man måste närma sig med stor försigtighet. Dock lyckades det Johnstrup och löjtnant Caron att få se kraterns botten. Den ene nedfirade den andre medelst ett starkt tåg. Den ungefär 100 meter breda kraterns djup steg till vid pass 50 meter. Han var fyld med tät vattenånga, som framströmmade ur en mängd öppningar i djupet. Om det bedöfvande buller, som ångan förorsakade, gifver den från ett lokomotiv utströmmande ångan en svag föreställning. Söderut från denna krater hade marken sänkt sig och bildat en rund, mera än 1,200 meter bred sjö, hvars vatten hade en värme af 22° C.[2]

---

[1]) »Ausland» för 1868, sid. 120.

[2]) »Nature», bandet VII, sid. 470.

[3]) »Allgemeine Zeitung» för den 24 april 1875 och »Nature», bandet XI, sid. 504.

---

[1]) »Nature», bandet XVI, sid. 105.

[2]) »Nature», bandet XI, sid. 514.

[3]) Samma arbete, bandet XIV, sid. 83.

Egendomligt är, att dessa utbrott medförde blott pimsten, icke någon lava. Den oerhörda ångutveckling, hvarunder pimstenen bildades, saknade dittills motstycke på Island. Derjemte åtföljdes företeelsen af ett högst märkvärdigt *askregn*, som fördes till och med ända till Skandinavien och under natten mellan den 29 och 30 mars, alltså blott tjugofyra timmar senare, föll ned öfver en ganska stor del deraf, nämligen från Söndmör och Romsdal till Trysild samt vidare in i Sverige till Haga bredvid Stockholm.[3] På Island sträckte askregnet sig öfver en yta af mera än 5,000 qvadratkilometer, hvaröfver (att nu icke tala om den öfver hafvet till Norge och Sverige förda askan) enligt anstäld beräkning under en enda morgon 3,840 millioner tons aska utströddes. Om denna märkvärdiga naturtilldragelse, hvilken isländarne jemföra med det askregn, som begrof Herculaneum och Pompeji, berättade presten Sigurd Gunnarsson: »Annandag påsk den 29 mars mycket tidigt på morgonen hörde vi i vester starkt dån och brakande, som flyttade sig i nordostlig riktning, sannolikt emedan vinden var sydvestlig på det ställe, der vulkanen var i verksamhet. Luften var tjock och kolsvart i norr och nordost. Inemot kl. 9 f. m. började det regna hvitgrå, grofkornig pimsten; somliga korn voro så grofva som gryn, men mycket längre. Det svarta molnet i norr kom ständigt närmare, det blef allt mörkare, och pimstensregnet tilltog. En timme före middagen måste man tända ljus i husen. Mot middagstiden var det i fria luften så kolmörkt som i ett tätt tillslutet rum; man kunde icke se handen för ögonen. Detta fullständiga mörker räckte en god timme. I husen, hvarest man tändt ljus, blefvo alla fönsterrutorna speglar, som vore deras yttre sida belagd med stanniol. Under fyra timmar måste ljus brinna. Emellertid föll pimstensaskan från himmelen, medan en svag östanvind blåste. Mörkret genomkorsades fortfarande af blixtar, hvilka efterföljdes af skakande åskslag. Luften var till den grad laddad med elektricitet, att man såg lågor på tornspetsarne och pikkäpparne, om man höll dem uppåt. De åskslag, som med regelbundna mellantider följde på blixtarne, ljödo icke som annars, ty luften var full af aska, och motståndet derför större än vanligt; de liknade kanonskott, som följde efter hvarandra högt upp i luften. Då det djupa mörkret var förbi, och askregnet aftog, drog molnet mot den vestra dalen; här syntes det stå stilla, hvarpå en svag vind dref det långsamt mot öster. Derefter föll å nyo fin aska, och det började skymma på. Der jag befann mig, blef pimstenslagret på högre belägna ställen 3,5 centimeter, i östra delen af Fljótsdalen väl 5 centimeter tjockt, något tjockare i socknarne Fellnahrep och Vallanes. Öfver allt var askan djupare på lägre ställen, ty vinden förde pimstenen bort från höjderna. I öfre delen af Jökelsdalen var pimstenslagret 10 till 20 centimeter tjockt, styckena voro större, på många ställen stora som en knytnäfve, här och der till och med som ett barnhufvud. Der var den nedfallande askan äfven brännhet, hvaremot hon hos oss var blott ljum, och få pimstensbitar större än kaffebönor. Askregnet beledsagades till en början af en stark svafvellukt, hvilken sedermera försvann. Askan hade icke någon smak; dock tycktes den finaste, som hade fastnat på uppstående stenar och pålar, smaka jern och salt. I de fjordar, der askan föll ned, var lagret tunnare, ungefär 2,5 centimeter tjockt, och pimstenen finare. Under tre lugna dagar låg askan alldeles stilla. Boskapen måste qvarblifva i fähusen; om fåren kommo ut, blefvo de yra och sprungo förbryllade omkring. På fjerde dagen efter askregnet blåste en stark sydvestvind upp, hvilken på många ställen sammanförde askan till 1 eller 1,5 meters djup; men dagen derpå blef det nordvestvind, som åter fullkomligt betäckte de blottade ställena. Man anser för säkert, att ungefär tjugo gårdar i den öfre Jökeltrakten skola öfvergifvas af sina bebyggare. Äfven i denna nejd äro många beslutna att lemna sina gårdar, emedan bete för boskapen knappt skall finnas under detta år. Den rysliga naturtilldragelsen skall omintetgöra större delen af välståndet i det östra landet, och brist och nöd stå för dörren. Alla gårdar, hvilka förut ansågos som de bördigaste i landet, äro nu sämst lottade, och de icke hemsökta gårdarne skola icke förmå bära de bördor, som skola påläggas dem.»[1])

---

[1] Samma arbete, bandet XIV, sid. 181.

[2] »Globus», bandet XXXII, sid. 32.

[3] Se angående detta askregns sammansättning professor C. W. Gümbels uppsats i »Ausland» för 1875, nr 24, sid. 465—469. Afståndet mellan Island och Stockholm stiger till 1,580 kilometer; enligt professor Mohns undersökningar tillryggalade askan under hvar och en af de tolf första timmarne 80,47 kilometer; sedan hon kommit 96 till 130 kilometer från norska bergryggen, förminskades denna hastighet till 43,45 kilometer i timmen. Det intressantaste härvid är, att ett bergsystem sådant som Norges alltså synes utöfva en afgörande inverkan på de under dess nivå framstrykande luftströmmarnes snabbhet, hvilken det förminskar till ungefär hälften på ett afstånd af 100 till 170 kilometer. (»Nature», bandet XVIII, sid. 199.)

Emellertid hade utom Vatnajökel äfven en annan härd för vulkanisk verksamhet råkat i uppror. Denna ligger norr om Vatna- och Dyngunbergen samt bildar omgifningen till det i nordöstra Island belägna, romantiska *Myvatn,* d. v. s. Myggsjön, så uppkallad efter den otroliga mängd myggor, som betäcka dess stränder i så täta svärmar, att man knappast kan se sin bredvid ridande kamrat, hvilket en af de personer, som senast besökt Island, kapten Burton, dock drager i tvifvelsmål. För öfrigt är Myvatn en herlig sjö med det klarblåaste vatten, hvari gröna holmar spegla sig, och omgifven af en vild, dyster trakt, som vid hvarje steg visar spår af vulkanisk verksamhet. »Hela norra sidan af sjön», berätta Preyer och Zirkel, »förut med yppigt gräs bevuxna betesmarker, består nu af fruktansvärda lavaströmmar, hvilka under åren 1724—1730 hafva strömmat ut ur de närbelägna vulkanerna *Krafla* och *Leirhnukr.* Lavan är kolsvart och full med talrika blåsor; på många ställen har den degformigt flytande, sega massan bredt ut sig till runda, refflade kakor, hvilkas yta är försedd med tågformigt vridna uppsvällningar.» Sjön har blifvit så fyld af lavaströmmar, att hans största djup icke öfverstiger 10 meter, och många små, förbrända klippholmar dyka upp ur honom, hvilka göra vattenytan, hvari de kringliggande, svarta bergen afspegla sig, ännu mörkare. Heta källor, hvilkas ånga stiger upp till ansenlig höjd, framvälla i hans midt.[2]) I öster begränsas Myvatn på något afstånd af *Námafjall,* svafvelkällornas och de kokande slamkittlarnes höjdsträckning. Tuffstenen, som bildar denna bergkedja, har genom den sura ångans inverkan sönderdelats till ler och innesluter pulverformigt svaf-

---

[1]) »Allgemeine Zeitung» för den 10 juli 1875 och »Nature», bandet XII, sid. 194.

[2]) Sedermera har *Th. Thoroddsen* besökt Myvatn; han skildrar sjön i uppsatsen »Et Besög ved Myvatn paa Island» (»Geographisk Tidskrift», Kjöbenhavn 1878, nr 7, sid. 116—120).

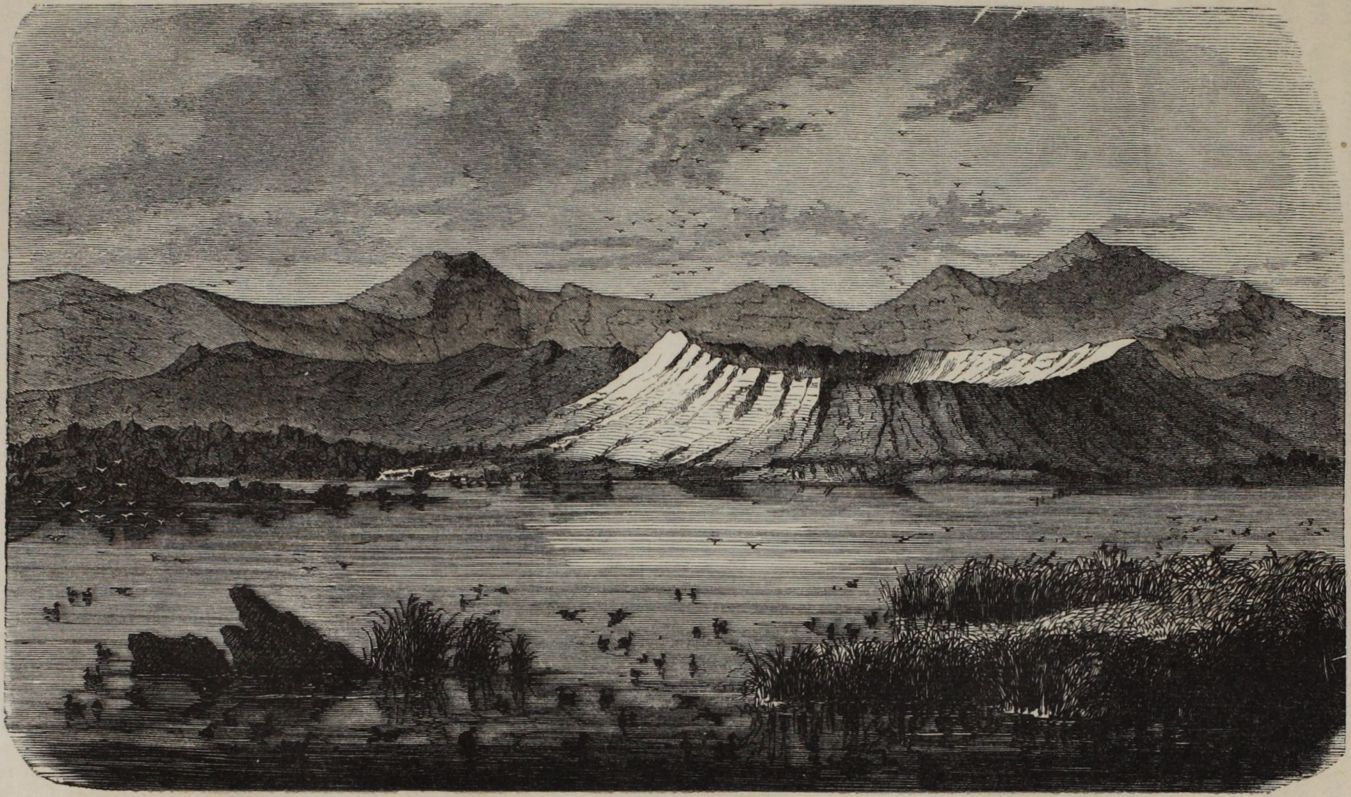

Hverfjall vid Myvatn,

vel. De här befintliga svafvelgrufvorna ligga oarbetade sedan vårt århundrades början, och Burton hade gjort sig till en uppgift att utforska dem; någon svårighet att å nyo taga upp dem möter icke. Ur remnorna framtränga hett vatten och ljusa ångstrålar under sus och pipande, ofta äfven med buller och dån. På en annan sida af höjdsträckningen ligga vid kanten af ett tort lavafält slamkittlarne, hvilka äro fylda med blått, ofta ganska segt slam, som befinner sig i ständig kokning och på många ställen kastas högt upp i luften; de äro återstoder af små, förstörda käglor, hvilka bildats genom den vulkaniska kraften sjelf; i bakgrunden framträda till venster Leirhnukrs stelnade lavaströmmar, till höger *Bláfjall, Burfjall* och andra, i den okända vildmarken belägna fjell, som aldrig beträdts af en menniskofot, och hvilkas aflägsna toppar omgifvas af svartblå moln, som förläna hela detta landskap ett oändligt dystert och öde utseende samt göra det till en bedröflig, hemsk ödemark. Detta är *Myvatns-Öræfi,* icke att förvexla med Öræfajökel 1) i Vatnas sydliga del.

Julen 1873 hemsöktes öns nordöstra del af häftiga jordstötar, och en remna af 20 kilometers längd med en mellan 0,3 och 10 meter vexlande bredd öppnade sig i vestra delen af Myvatns-Öræfi och utkastade samtidigt lava på fjorton till femton olika ställen. Smärre remnor, som framkallades af dessa jordbäfningar, utkastade stenar och aska, hvaröfver lava derefter rann. Den största lavaströmmen utgick emellertid från den stora klyftan och uppnådde en längd af 21 kilometer med en bredd af 1,5 till 4,8 meter; han flöt öfver en äldre lavaström, som hade utgjutit sig ur en öppning med namnet *Sveinagjà.* Detta svalg öppnade sig nu åter i mars 1874 och var med åtskilliga afbrott i verksamhet ända till april. Denna lava är basaltisk och skiljer sig från de äldre utflödena blott genom frånvaron af olivin. 2) Den 18 februari 1875 såg man från gården Grimstadr en ansenlig eld i vester. En dit afgången undersökningsexpedition fann utbrottet på ett afstånd af ungefär 32 kilometer från ett obebodt område och vesterut från Sveinagjà i *Austurfjall;* utbrottet hade skett ur flere kratrar, hvilka till en del hade upptornat vallar af lava omkring sig, hvaremot hon hade flutit i strömmar ur andra och bildade vidsträckta fält. De flesta kratrarne röko ännu vid besökarnes ankomst. Den största lavaströmmen bland alla var 2,5 till 5 kilometer lång och 550 till 730 meter bred. På många ställen kunde man genom springor se den glödande elden under lavaskorpan, hvilken hade en tjocklek af 0,6 till 1 meter. Explo-

---

1) Öræfa, Öræfi betyder ödemark.

2) »Nature», bandet XIV, sid. 83.

sioner inträffade då och då i kratern, och lava, jord och stenar slungades upp till en höjd af 150 meter. Från Myvatn voro dessa kratrar ungefär 65 till 80 kilometer aflägsna.[1] Ytterligare utbrott i Myvatnsbergen inträffade den 10 mars och den 4 april, det senare i sydostlig riktning från Barfjall ungefär halfvägs deremellan och Jökelån. Äfven dit begaf sig från Laxardal en expedition, som såg elden komma ur tre, i nordlig-sydlig linie belägna lavakratrar, hvilka helt plötsligt hade höjt sig på en förut alldeles jemn slätt. Vesterut derifrån hade på 100 till 145 meters afstånd en stor klyfta uppstått vid eldens utbrott, och marken sjunkit ungefär 5,5 meter. I denna grop hade lavan till en början utgjutit sig, men flöt derefter i sydvestlig riktning ur de två sydliga vulkanerna. Den nordligaste kratern tycktes vara aflång och hålla ungefär 520 meter i längd; ur honom slungades den glödande lavan 60 till 100 meter högt upp i luften i en enda, sammanhängande pelare. Ofvantill utbredde denna sig i den bekanta, palmlika formen och föll ned i små delar, hvilka liknade dropparne från en springbrunn och vid sitt afsöndrande från hufvudpelaren blefvo gradvis mörkare samt sprungo sönder i många, vid tilltagande afkylning i allt mindre splittror bristande stycken. Lågor märktes lika litet som verklig rök från dessa pelare, af hvilka åskådaren stundom kunde se 20 till 30 stycken; men från den i kratrarne kokande lavan utgick ett starkt eldsken, och uppsteg en blåaktig ånga, som utbredde sig och blef blekare till färgen, ju högre hon steg uppåt, och så stark tycktes den kraft vara, hvarmed hon utstöttes, att hon oaktadt en häftigt blåsande vind steg flere hundra meter lodrätt upp i luften.[2] Äfven den 20 och 24 april inträffade nya utbrott; stora stenar slungades så högt upp i luften, att de först efter fyrtiofem sekunder åter föllo ned på marken, mäktiga lavaströmmar utgöto sig öfver trakten samt betäckte den till en längd af 20 kilometer och en bredd af 800 till 2,000 meter. Denna period för Myvatns-Öræfis vulkaniska verksamhet räckte ända till den 18 oktober 1875, sedan hvilken tid man icke har förnummit något nytt utbrott;[3] men ännu i augusti blef Watts, som nyss hade afslutat sin undersökning af Vatnajökel, vitne till ett vulkaniskt utbrott i Myvatns-Öræfi.[4] Blott ännu en gång, under vintermånaderna 1877, förskräcktes Islands inbyggare genom en plötslig, alldeles ovanligt stark hetta, så att de trodde nya olyckshändelser förestå. Men företeelsen hade blott häftiga regn och vulkaniska askskurar, beledsagade af underjordiskt buller, till följd.[1] År 1876 besåg professor Johnstrup äfven de nya vulkanerna i Myvatns-Öræfi, hvilka hafva ett helt annat utseende än Dyngunbergens. Den utkastade lavamassan har stigit åtminstone till mera än 300 millioner kubikmeter, d. v. s. till öfver femton gånger mera än vid Vesuvii utbrott 1794 och 1855. Det enda spår af utbrottet, som ännu qvarstod derstädes, var en större värme i de undre lagren, hvilka utsände varm luft genom den porösa lavan.

---

[1] »Nature», bandet XI, sid. 514—515.

[2] Dersammastädes, bandet XII, sid. 75.

[3] Dersammastädes, bandet XIII, sid. 135.

[4] Dersammastädes, bandet XII, sid. 446.

Ur C. W. Paijkulls »En sommar på Island», Stockholm 1866, hvilken utom en mängd naturvetenskapliga, särskildt geologiska, iakttagelser innehåller talrika, värdefulla upplysningar om seder och förhållanden på ifrågavarande ö, vill öfversättaren meddela följande skildring af det stora vulkanutbrottet år 1783, hvilket framkallade svåra farsoter bland både menniskor och kreatur samt mycken nöd.

Det stora Skaptafellshraunet af år 1783, hvilket uppkom ur en vulkan, om hvars verksamhet i förflutna tider man icke har sig något bekant, består af tvenne lavaströmmar, hvilka äro de största som någonstädes i historisk tid frambrutit. De kratrar, ur hvilka dessa lavaströmmar utflutit, äro belägna vid foten af Skaptafellsjökeln eller vestra sidan af Vatnajökeln i det hörn, som bildas af Skaptån och Hverfisfloden. Härifrån har den ena strömmen flutit först åt sydvest och sedan åt söder efter Skaptåns floddal och den andra åt söder i Hverfisflodens bädd. Berättelsen om det vulkanutbrott, hvarvid dessa strömmar uppkommo, är afgifven af *Magnus Stephensen,* som på danska regeringens vägnar undersökte trakten året efter eruptionen, och lyder i sammandrag, som följer: *)

Den för Island ovanligt milda vintern mellan åren 1782—83 efterföljdes af en likaledes mild och vacker vår: klart, stilla och varmt väder omvexlade ständigt med sydliga vindar och fruktbärande regn. Redan tidigt iklädde sig marken sin gröna, doftande vårdrägt, och Maj månad prydde fälten med många slags örter och blomster af den frodigaste växt. Kreaturen voro efter den milda vintern om våren feta och i bästa skick, och man spådde sig af dem den största nytta och gladde sig redan i hoppet om en god sommar och rikliga höstskördar. Men detta hopp utsläcktes med Maj månad.

Redan i slutet af densamma hade en tunn, blååktig rök eller töcken, som man stundom såg utbredt öfver jorden, tilldragit sig de sakkunniges uppmärksamhet. Ingen visste likväl med någon visshet, hvad detta hade att betyda, förrän åtskilliga starka jordskalf, som först märktes öfver hela Skaptafellssyssel den 1 Juni, och som derefter dagligen tilltogo, isynnerhet morgon och afton, och fortforo hela veckan igenom till den 8 Juni eller Pingstdagen, förkunnade, att våldsamma omhvälfningar försiggingo i jordens inre.

Pingstdagsmorgon var vädret ännu klart och vackert, men framemot kl. 9 f. m. höjde sig i norr om bygden vid *Kirkjubœr* en svart vägg, isynnerhet öfver den fjällsträckning, som kallas *Síða.* Från de närmaste gårdarne, hvilka ligga i södra sluttningen af den här angifna, i östervester framstrykande fjällryggen kunde man icke se denna vägg, förrän den stod midt öfver Sída, men deremot iakttog man från *Landbrot,* straxt söder derom, huru en hel mängd rökpelare uppkommo på de vilda fjällsträckningarne mot norr, hvilka slutligen förenade sig till den svarta väggen. När denna närmade sig, blef det allt mörkare och mörkare på Sída, och då väggen eller skyn stod der midt öfver, nedföll en mängd aska och sand till en tums höjd, af utseende som askan af utbrända stenkol, blandad med en besynnerlig, grå, glänsande, hårfin massa (uppkommen af den vid eruptionen utkastade, ytterst fint utspunna lavan). En stark blåst höll dock sand- eller askväggen till baka, men jordskalfven i förening med starka åskslag och underjordiskt dån och brakande tilltogo, och hela denna och följande dagarne hörde man långt inne i de nordliga fjällen ett starkt buller likasom af en mängd vattenfall, eller som ljudet af en kittel, som kokar öfver.

---

[1] »Nature», bandet XVII, sid. 171.

*) *»Kort Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprutning i Vester Skaptafellssyssel paa Island i Aaret 1783»,* Kjöbenhavn 1785.

Den 10 Juni såg man först tydligen åtskilliga eldpelare uppstiga från den nordliga fjällsluttningen; askväggen blef också med hvar dag allt högre och högre, och jordskalfven tillika med det starka braket och åskslagen förökades stundligen.

Derefter tilldrog sig, den 11 Juni eller dagen efter, en händelse, som på det högsta måste förvåna inbyggarne, i det nämligen den betydande *Skaptå,* en elf, som har sitt utflöde från Skaptárjökeln och framrinner norr om Sída, först i sydvestlig och sedan i sydlig rigtning, tilldess den utgjuter sig i *Kúdafloden,* och hvilken under vintern och våren 1783 fört en betydlig vattenmassa och ännu den 9 och 10 Juni var stark och rifvande, nu helt och hållet uttorkade, så att man kunde gå deröfver till fots på de ställen, der man förut med mycket besvär måst sätta öfver i båtar. Orsaken till denna märkvärdiga förändring erfor man snart, då en förskräcklig lavaström, liksom ett brusande haf, bröt fram mellan fjällen efter Skaptåns floddal. Denna var till en del belägen i en ränna af 4—500 ända till 600 fots djup och 200 fots bredd, men utfyldes likväl af lavaströmmen, hvilken tillika öfversvämmade ett temligen stort stycke land på begge sidor om densamma. Endast på några få ställen såg man de högsta topparne af de berg, som bildade rännan, räcka upp öfver den nya lavaströmmen.

De förskräckliga naturfenomener, som ledsagade detta första lava-utbrott, bidrogo att göra denna dag till en af de förfärligaste. En mörk och hisklig vägg stack upp i nordvest och utspred en stor mängd aska, sand och svafvelhaltiga ämnen, tillsammans med den förut omnämnda hårformiga lavan; en förfärlig, stinkande rök inhöljde jorden och förmörkade solen, hvilken endast undantagsvis stack fram genom röken och det svafvelluktande töcknet och aldrig visade sig annat än som ett blodrödt klot; ständiga jordskalf och stötar, en mängd eldstöttor norrut, den förskräckliga, frambrusande, glödande lavaströmmen i Skaptåns ränna, ett obeskrifligt brak och knakande i luften, bistra, underjordiska dån, buller och gny från fjällen och oupphörliga blixtar åtföljda af de gräsligaste åskslag, försatte menniskorna i den största skräck, så att de trodde att himmel och jord nu skulle förgås, eller åtminstone hvarje stund bäfvade för sina lif och sina egodelar.

Lavaströmmen gick emellertid framåt med en stark fart efter den nämnda rännan och utbredde sig äfven, som sagdt, här och hvar till sidorna. På en enda dag, om aftonen den 12, hade den kommit ned till gården *As,* belägen vid det hörn, som Skaptån bildar, när den kröker till öster mot Kirkjubær, och derstädes öfversvämmade den hus och grund, likasom den äfven redan skadat åtskilliga andra gårdar både vester och öster om floden.

Man började nu frukta, att den mäktiga lavaströmmen, hvilken flöt fram liksom en smält metall, med fart och hastighet, skulle framstörta öfver det nedanför liggande *Medalland,* hvarest den i så fall kommit att anställa grufliga förödelser, men den hindrades nu i sin framfart deraf att i trakten söder om gårdarne Skaptárdalr och As förefanns en till en del med löst packad sand utfyld fördjupning i dalgången, i hvilken strömmen under ett par dagar vältade sig. Men sedan detta gap slutligen blifvit utfyldt, och lavan till följe af nya tillflöden ofvanifrån upptornades till betydlig höjd, bröt strömmen åter fram öfver bygden med förskräckligt brak och buller som af de största bergras, hvarvid hela trakten skälfde och bäfvade, allt under starka och upprepade blixtar och starka thordön. Den glödande lavan utbredde sig nu såväl åt öster, som åt söder och öfversvämmade natten mellan den 14 och 15 Juni åter en gård med alla dess gräsmarker och betesmarker, samt flera landsträckningar, bevuxna med småskog. Under sitt fortsatta lopp mot söder och sydvest den 16 och 17 Juni utbredde sig lavan öfver äldre lavasträckningar och utfylde håligheterna i dessa, hvarvid den gamla lavan höjdes och uppsvälde; detta gaf åter anledning till ett starkt hvin och susande, likasom af en hel mängd blåsbälgar, till följe derutaf att den i håligheterna i den gamla lavan befintliga luften sammanpressades af den inträngande, smälta massan och således måste bana sig väg ut genom de trånga öppningarne i den gamla strömmens yta. Sanden angreps föga af lavan och på vanlig »gråsten» verkade den heller icke synnerligen, men deremot trängde den in i de minsta håligheter i den gamla lavan, som dervid smältes på nytt och flöt i ett med den nya. Äfven gräfde lavafloden sig ned i jorden och kastade den öfverliggande jordskorpan högt i luften eller till sidorna, och när den på detta sätt hade undergräft kullar och backar, igenom hvilka de heta ångorna från grunden endast med svårighet kunde finna en utväg, så omvältade dessa med största kraft stora kullar och klippor af 120 till 180 fots höjd under dån och brakande.

Den 18 Juni kom åter ett högst förfärligt utbrott från fjällen. Lavaströmmen rann nu med starkaste fart fram öfver de förut ödelagda sträckningarne, der den först aflagrade strömmen redan blifvit något afkyld och fast. Den nya strömmen vältade sig på detta sätt ofvanpå den andra, hvarigenom massan växte ansenligt i höjd. Midt i lavaströmmen såg man stora, glödande klippblock simma omkring; en förfärlig, tjock, hvit ånga steg upp på begge sidor om lavaströmmen från det uppdämda flodvattnet, som var i den starkaste kokning; och detta vatten gjorde en betydlig skada på markerna vid åtskilliga gårdar, som öfversvämmades deraf.

Den 19 Juni delade sig lavaströmmen i tvenne armar, hvaraf den ena fortsatte vägen mot söder öfver Medallandet, der den utbredde sig under de följande dagarne, öfversvämmade och förstörde ånyo flera gårdar, tilldess den slutligen stannade norr om gården *Hnausar* i dagarne i medlet af Juli, hvaremot den andra armen fortgick mot öster efter Skaptå. Den förstörde äfven här flera gårdar, trängde bland annat in uti en dal, i hvilken gården *Skál* jemte en kyrka af samma namn var belägen, samt afspärrade denna dal. När derefter under ett par dagar ett ösande regn föll, utfylde de från fjället nedstörtande bäckarne dalen, uppdämdes af lavan och öfversvämmade nämnde kyrka och gård. Detta tilldrog sig den 21 Juni, och redan dagen derpå på morgonen befann sig detta vatten i stark kokning. När sedan nya utflöden af lava följde, upptornade sig dessa på den gamla strömmen och öfversvämmade slutligen, den 2 Juli, dessa samma hus, som några dagar förut blifvit kokta. Den öfversvämmade vidare ännu ett par andra gårdar längre mot öster och skadade flera, till dess den slutligen stannade den 20 Juli.

Emellertid hade ett nytt lavautbrott egt rum som tagit sig väg i bottnen af *Hverfisfloden,* belägen på östra sidan om Sída, hvarest samma förskräckliga skådespel uppfördes. Detta utbrott förebådades redan den 14, men isynnerhet den 28 Juni af en tjock, svart askvägg, som uppsteg från fjällen norrut, och hvilken utbredde ett sådant mörker, att man om middagen knappt kunde skönja ett ark hvitt papper, som hölls upp mot fönstren i husen. Härifrån utkastades öfver hela vestra delen af *Fljótshverfi* en ofantlig mängd aska och sand och stora, glödande stenskifvor, som bortsvedde allt gräs på marken, förstörde dricksvattnet för menniskor och djur, och till och med höll på att sticka husen i brand. Den 3 Augusti varseblef man derpå en från Hverfisfloden uppstigande rök, hvarjemte värmen i flodvattnet mer och mer stegrades, till dess floden sjelf efter några dagar helt och hållet uttorkade och försvann. Detta uppväckte naturligtvis den största fasa och förskräckelse hos invånarne, hvilka för sig fruktade samma öde, som drabbat deras grannar i Skaptådalen. Utgången bevisade äfven, att deras fruktan var grundad, ty om morgonen den 9 Augusti fick man se talrika rökpelare åter uppstiga deruppe bland fjällen, hvilka slutligen bildade en tät vägg, ur hvilken under ideliga blixtar och starka skrällar frambröt med dån en brusande lavaström i Hverfisflodens gamla flodränna, hvilken ström utbredde sig med hastighet mot söder. Denna lavaström följdes af flera nya, hvilka upptornade sig i dalgången, på samma sätt som förut är beskrifvet, och öfversvämmade och förstörde tvenne gårdar, samt skadade andra.

Enligt hvad Stephensen i sin bok meddelar, var den i bygden, rörande lavaströmmarnes uppkomst, gängse åsigten att flera vulkankratrar hade bidragit till bildningen af dessa ofantliga lavaströmmar, af hvilka den vestra är mellan 6 och 7 svenska mil i längd och den östra omkring 3 mil; — bredden vexlar naturligtvis efter markens beskaffenhet, i sin nedra ända är den vestra strömmen $1^1/_2$ mil bred; — eller åtminstone att en annan utbrottspunkt förefanns för den vestliga och en annan för den östliga strömmen, likasom äfven rökstöttorna visat sig på olika ställen för inbyggarne. Ehuru icke ovillig att biträda denna åsigt förnekar nämnde författare densamma likväl, efter det försök han under sommaren 1784 gjorde att framtränga till vulkanen. Stephensen företog denna resa från nejden norr om Kirkjubær, der han uppehöll sig, öfver fjället *Kaldbakr* på Sída till ett längre i norr beläget fjäll vid namn *Blængr.* Under denna färd, likasom på återresan hade han tillfälle att öfverskåda så väl den östra, som den vestra lavaströmmen, längsefter hvilka då ännu uppstego rigtiga molnväggar af vattenångor. Man påminner sig nämligen, att begge lavaströmmarne flutit i bäddarne af betydliga elfvar, hvilkas vatten fortfarande af den heta stenmassan uppdrefs som ånga och blandades med de ur lavan utspringande gasarterna. Den från lavafältet norr om Blængr uppstigande röken skall hafva varit likaså obeskriflig som förfärlig och hindrade derföre utsigten från detta fjäll, som eljest är så beläget, att man från detsamma kan beqvämt skåda ut öfver utbrottsstället. Längst bort i lavan såg Stephensen emellertid resa sig en stor kulle liksom ett litet berg, af större vidd än höjd, från hvilken likaledes uppsteg en särdeles tjock, svartblandad rök. Der trodde han, och naturligtvis icke utan skäl, att en krater var belägen och ämnade äfven fortsätta resan dit, hvilket dock visade sig förbundet med oöfvervinneliga svårigheter. Ty då han hade kommit ett par hundra fot inpå lavaströmmen, blef denna så brännande het, att man omöjligt kunde tåla att stå på den, hvarjemte den på alla sidor uppstigande röken förvillade från den rätta stråten. Upprepade försök på andra ställen, hvilka aflupo på samma sätt, lade omöjligheten af ett framträngande längre norr ut i dagen; vid försök att använda en medförd bergborr visade sig dessutom, att densamma redan på några få fots djup blef så het, att man knappast ens med vantbeklädda händer kunde draga den upp. Till den från Blængr uppdagade vulkankratern kunde Stephensen således, som läsaren finner, icke anlända, men emedan han från sin upphöjda ståndpunkt icke varseblef någon annan, ansåg han sig dermed öfverbevisad, att den nämnda kratern var den enda.

Enligt en mundtlig berättelse, som förf. erhöll i Reykjavik af Prokurator Jón Gudmundsson, som i sednare år besökt Blængr, lärer Stephensens genom »rök och dam» vunna åsigt likväl böra förändras. Från Blængr skall man nämligen kunna tydligen se de två olika utbrottspunkterna för de båda lavaströmmarne, af hvilka den tidigare strömmens utgångspunkt skall ligga i nordostlig och den sednares i nordlig rigtning från detta fjäll, ty i dessa båda olika rigtningar förefinnas på båda ställena flera vulkankratrar. Likaså vill Herr Gudmundsson hafva iakttagit, rörande den östliga lavaströmmen, att densamma först tagit sin rigtning emot den vestliga eller åt samma håll som denna, men, uppdämd af dess vägg och den motsvarande höjdsluttningen, derefter böjt sig mot öster och söder ned i Hverfisflodens ränna. Dessa iakttagelser förklara således orsaken, hvarföre strömmen först den 9 Augusti, eller långt efter utbrottets första begynnelse, tog denna väg.

Låtom oss efter denna framställning af Islands vulkaniska företeelser öfvergå till öns öfriga orografiska förhållanden. Hufvudbergryggen löper från nordvest till sydost och bildar i midten en stor platå; dock kunna derjemte åtskilliga höjdsträckningar urskiljas. Så bildar den stora, nordvestra halfön en särskild bergstock med *Dranga-* och *Glamm*jökel. Genom Islands nordliga del går en bergsträcka, som är blott föga vulkanisk, endast med få toppar höjer sig öfver snögränsen samt genomskäres af talrika och till en del fruktbara dalar. Snögränsen vexlar på Island mellan 877 och 975 meter. En annan, dock i sin mellersta del vulkanisk höjdsträckning börjar vester om Reykjavik och genomstryker i ostnordostlig riktning öns vestra del, under det att vid Vatnajökels södra ände en fullkomligt vulkanisk bergsträcka höjer sig, hvilken nära kusten i den 1704 meter höga *Eyafjalla*jökel och andra käglor bildar en sammanhängande bergmassa och norr derom slutar med Islands Vesuvius, det för sina häftiga utbrott fruktade *Hekla*.

Denna vulkans namn betyder rock- eller kappberget, emedan Hekla ständigt visar sig i molnskrud. Ehuru dess höjd icke är synnerligen betydlig — 1556,[1]) enligt andra 1610 meter —, så är det sannolikt ett af de intressantaste berg på jorden, hvarför vi vilja dit åtfölja Nougaret, som år 1866 besteg det från Reykjavik. »Vägen förde fram mellan oerhörda lavagropar; små bäckar, närda af smält snö, sorlade fram på åtskilliga ställen. Här och der voro dessa smala ställen nästan spärrade genom högar af slagg och aska, som voro så lösa, att hästarne sjönko ned deri ända till buken. Uppstigandet skedde så sakta, att vi vid utträdandet ur det första af dessa smala ställen, till hvars genomvandrande vi i följd af dess talrika krökningar hade användt ganska mycken tid, efter utseendet ännu trodde kratern lika aflägsen som någonsin. Efter två timmars vandring genom dessa ojemna och ofruktbara pass kommo vi till en krater, som var nästan alldeles fyld med slagg, och ungefär hundrafemtio steg derifrån sågo vi rök stötvis uppstiga ur en klyfta. Ett litet stycke längre bort kommo vi in i en dal af större utsträckning än någon, hvarigenom vi förut färdats, och här blef den vidare vandringen ytterst oangenäm, emedan vinden uppdref sådana moln af dam, att ögon, näsa och mun fyldes dermed. Efter en stund kommo vi till ett ställe, som lemnade präktigt skydd, och här gjorde vi halt. Vi funno på denna plats någon växtlighet, men allt för ringa för att kunna låta hästarne beta. Rundt omkring var allting ofruktbar och öde mark, och den dödstystnad, som rådde, afbröts blott genom vindstötarne, som trängde fram genom hålen och springorna i pimstenen samt frambragte de öfvernaturligaste, stundom så musikaliska toner, att man kunde hafva trott sig höra himmelsk musik; men derpå voro de åter så hemska, att de injagade ett slags förskräckelse.»

---

[1]) Detta är det tal, hvilket enligt G. F. Rodwell är det enda riktiga. (Se »Nature», bandet XVIII, sid. 641—642.)

Kl. 3 f. m. bröt Nougaret upp från sin hviloplats med en enda förare och befann sig nästan omedelbart derefter i närheten af en smal lavaström, alstret af ett mycket senare utbrott än det år 1847 inträffade, hvilket förmenas skola hafva varit det sista. Denna lava var brun, gaf en metallisk klang från sig, då man slog på henne, och antog de underbaraste former, hvaraf några hade utseende af korallgrenar eller af gallerverk. Lavaströmmen såg fullkomligt ut som en pimstensmur samt var ungefär 2 meter hög, 1,3 meter tjock och så jemn, att man lätteligen hade kunnat komma på den tanken, att denna mur blifvit uppförd af menniskohand. »Efter att hafva stigit upp på den samma följde vi,» säger Nougaret, »honom ungefär 500 meter bortåt, och föraren, som hade skälskinnsskor, gick långs honom med lika stor lätthet som vi på en vanlig gata. Derefter lemnade vi denna väg och marscherade under halfannan timme öfver ett fält af gammal snö, tills vi uppnådde ett smalt pass, som sträckte sig mellan oerhörda slaggblock, hvilka liknade de malmklumpar, som man ser i masugnar; stycken af röd galenit,[1] som af lavaströmmar måste hafva blifvit nedförda från kraterns topp, lågo der och hvar omkring. Äfven träffade vi på massor af andra ämnen, hvilka stundom hade utseendet af en bomb, som sprungit på det ställe, der han fallit ned, och i hvilkas inre man då och då kunde se fältspatkristaller. Likaledes fans en mängd gråaktiga, af pimsten, uppblandad med röd och svart slagg samt många andra ämnen, bildade block, hvilka genom inverkan af svafvelgaser hade i hög grad förändrats till sin sammansättning. Dessa heterogena massor finner man ständigt ofvanpå lavaströmmarne, hvilket är lätt förklarligt. Då utbrottets häftighet förminskats så mycket, att tillräcklig kraft icke mera förefinnes att utkasta den smälta massan vid dess uppstigande, så hårdnar hon småningom, och alla springor och öppningar deri fyllas, tills hon slutligen liksom ett oerhördt sprund stänger kraterns mynning. Sker nästa utbrott ur samma öppning, så måste det nödvändigtvis först drifva ut detta »sprund». Är utbrottet plötsligt och häftigt, så kan denna massa naturligtvis kastas styckvis upp i luften. På detta sätt förklaras de så kallade stenregnen, hvilka vanligen förekomma i början af ett utbrott, och hvarvid stenarne kastas högt upp i luften. Den genom den vilda naturen i detta pass framkallade, tryckta sinnesstämningen förökades genom den dödsstillhet, som rådde derstädes. Ingen lefvande varelse, icke den minsta blomma, icke ett enda grässtrå var att skåda. Icke det ringaste spår af, att en mensklig varelse någonsin kommit hit, kunde varseblifvas; i sjelfva verket hade också ingen vandrat denna väg, sedan en engelsman år 1849 bestigit berget samt der inhuggit sitt namn och tiden för bestigandet.

»Sedan jag öfverskridit den sista gletschern», fortfar Nougaret i sin skildring, »fann jag vägen betäckt med stora block af hård slagg. Dimman var just ofvanför den af mig uppnådda punkten så tät, att jag omöjligen kunde se, hvilka svårigheter ännu skulle öfvervinnas, innan jag kom upp på toppen, hvilken icke mera var aflägsen, efter hvad jag hade skäl att antaga. Dimman hade nämligen en mycket utpreglad lukt af svafvelsyrlighet och antydde således, att krateröppningen var i närheten. Denna dimma tilltog småningom i täthet, ett godt tecken, emedan hon då vanligen faller ned i form af regn. Detta blef äfven nu händelsen; efter en timmes förlopp hade hon skingrat sig, och jag kunde se mig omkring.

»Midt i en ungefär 2000 meter i tvärlinie hållande krets, hvars sidor voro betäckta med snö, höjde sig kratern, en af de vackraste och fullkomligaste, som naturen någonsin bildat. Han hade formen af en hertiglig krona, hvilken han skulle hafva liknat fullkomligt, om han icke haft någon öppning på sin vestra sida; men denna öppning satte mig icke i stånd att se tvärgenomskärningen af det inre, som hade en röd färg samt här och der var betäckt med gula fläckar. Täta ångor uppstego från alla håll. Utanför dessa ångors område fans det emellertid ingenting, som hade kunnat afskräcka till och med den räddaste att träda der in. Vägen in i kratern gick genom nämnda öppning, och då jag kommit derigenom, befann jag mig i ett aflångt, instängdt rum, hvars största tvärlinie icke steg till mera än 95 eller 100 meter, och som var ungefär 20 meter högt; sidornas sluttning var mellan 70 och 75 grader. Remnor funnos rikligt, och ur dem framströmmade gaser i stor mängd. Då jag kom ned till bottnen, befann jag mig helt nära intill en gammal mynning, som nu är tillstoppad af vulkaniska, med snö betäckta ämnen. Den ur berget utströmmande värmen hade i sidan af denna snö gjort ett ungefär 1 meter högt hål, hvarigenom jag försökte krypa in, men drefs till baka af de framträngande gaserna. Gående rundt omkring, upptäckte jag två andra mynningar, af hvilka den vidaste, den östligare, var vid pass 13 meter bred. För att så mycket som möjligt undvika att inandas gaserna lade jag mig raklång på marken och kröp på detta sätt till mynningens kant, hvarifrån jag kunde öfverskåda det inre. Under tiden mellan ångornas utstötande var jag i stånd att i det mörka djupet iakttaga eldflammor, hvilka liksom oerhörda irrbloss foro hit och dit; men utom dem antydde ingenting, att vulkanen icke är utslocknad. Från denna öppning begaf jag mig till den andra, som var icke mera än femton steg aflägsen och hade betydligt mindre utmål. Vid dess kant befann sig ett stort lavablock, som jag slungade ned i afgrunden. Efter tjugotre sekunders förlopp följde flera utstötningar af svafvelsyrlighet efter hvarandra, detta i sådan mängd, att jag måste svänga min näsduk framför ansigtet för att icke qväfvas; äfven blef kraterns inre så fullt af lågor, att jag blef ängslig och rädd samt i följd af dess utseende kom på den egendomliga tanken, att mitt läge vore ungefär det samma, som befunne jag mig på bottnen af en punschbål och blickade upp i de på ytan uppstigande lågorna. Lyckligtvis varade denna oväntade känsla icke mycket längre än en blixtstråle; dunsterna skingrade sig småningom, och Hekla, som för ett ögonblick stördes i sin ro, återvände till sitt lugn.

---

[1] Galenit = blyglans.

»Jag stannade en kort stund qvar nere i kratern för att anteckna mina iakttagelser och samla profver. Vid min bortgång derifrån visade termometern 5° öfver fryspunkten; på en höjd af

1520 meter visade han 2° under noll, och på kraterns botten steg han på ett ställe, der han var fullkomligt skyddad mot vinden, och der solstrålarne föllo i fullt mått på honom, till 18° C. Ansenliga högar af kornigt svafvel, ungefär af en ärtas storlek, voro att skåda på åtskilliga ställen, och från toppen af dessa högar, hvilka voro ganska svåra att bestiga, emedan fötterna sjönko djupt ned i dem, kunde man skåda bergets utseende och alla dess samhörigheter. Hufvudlavaströmmarne hade tagit en sydvestlig riktning, och de utkastade ämnenas mängd var så oerhörd, att Etnas äro obetydliga i jemförelse dermed. På bergets sidor befunno sig andra kratrar, hvilkas käglor reste sig stolt och, så att säga, bildade en trefaldig krona omkring hufvudet på den store urfadren till dem alla. Från Heklas topp kan man se hela södra delen af ön: de gröna vattnen, hvilka än slingra sig långsamt framåt i sicksack, än utbreda sig till vidsträckta ytor; djupt ned på slätten kunde man varseblifva det regnbågsfärgade vatten, som höjer sig upp i luften ur geysirkällorna; i söder speglade de vilda gletscherna sig i hafvet, medan dessa gletscher sjelfva till hvarandra återkasta solljuset hela den långa dagen igenom, under hvilken det icke gifves något mörker.» ¹)

Att tala om Island utan att omnämna dess heta källor vore en försummelse med hänsyn till läsaren. Dessa äfvensom slamvulkanerna och svafvelpölarne finnas på Island i så stor mängd och utveckling som i få trakter af jorden. Man skiljer mellan »langar» eller kiselsyrehaltiga källor, som äro ljumma, och »hværir» eller »kjedler», som äro heta. Mineralkällor, »ölkeldur» kallade, äro talrika i landets vestra del i närheten af hafvet, till och med midt i floder och bäckar. De större springkällorna kallas »geysir», hvilket namn härledes från det isländska geysa, d. v. s. häftigt frambryta, rasa, larma. Den berömdaste bland dessa springkällor är *Stora geysir* på en grönskande slätt vid foten af Barnafjall i nordvest från Heklas högsta topp. Vägen dit pläga de resande från Reykjavik taga genom *Almannagjà*dalen till *Thingvalla*sjön. Om Almannagjà säger lord Dufferin med rätta, att det lönar mödan att färdas jorden rundt för att skåda det samma. Det visar sig som en väldig remna i en lavaström och utmärker sig genom sina sidoväggars pelarartade, om götisk byggnadskonst erinrande sönderklyftning. Vid utträdandet ur denna klyfta kommer man till den måleriska Thingvalla- eller Thingvellirsjön, hvars genomskinliga vatten på bottnen låter många lodrätt

---

¹) »Ausland» för 1867, sid. 708—711. Den 27 februari 1878 hade Hekla ett mycket häftigt utbrott, som framkallade flera nya krateröppningar. En, af en kartskiss åtföljd redogörelse för detta fenomen, hvilken härflyter från G. F. Rodwell, finner man i »Nature», bandet XVIII, sid. 596—598.

i djupet nedträngande remnor blifva synliga, och som med sina öar, de omgifvande, isbetäckta bergen och lavans måleriska oordning på åskådaren gör ett intryck, som tvingar honom att allt jemt åter se på den underbara sjön med dess vildt romantiska omgifning. Härifrån kommer man på en dag till målet i geysirområdet. Stora geysir kallas rätt och slätt Geysir. Systerkällan, *Strokkr,* har fått sitt namn af den inhemska smörbyttan, hvilken hennes ursprungliga öppning liknar till formen. Geysir låter hvar sjette eller sjunde dag sitt vatten springa, och detta utstötes dervid tre gånger efter hvart annat. Vid det första utbrottet stiger efter förutgångna, underjordiska dån en silfverglänsande pelare spöklikt upp ur kullens midt och störtar, sedan han nått en höjd af 5 meter, åter till samman. Företeelsen varar blott en sekund, och ögat får knappast tid att uppfatta vattenpelarens höjd. Det andra utbrottet följer snart, denna gång en vattenpelare af 13 meters höjd, men som icke mera är regelbunden, icke mera så sluten och lika pådrifven i hela sitt omfång, utan som i tätt regn sprider sig öfver sinterberget. Skådespelet slutar med en tredje utstötning, som drifver upp vattnet icke som en pelare utan som en mäktig, ofvantill tunnare och slut-

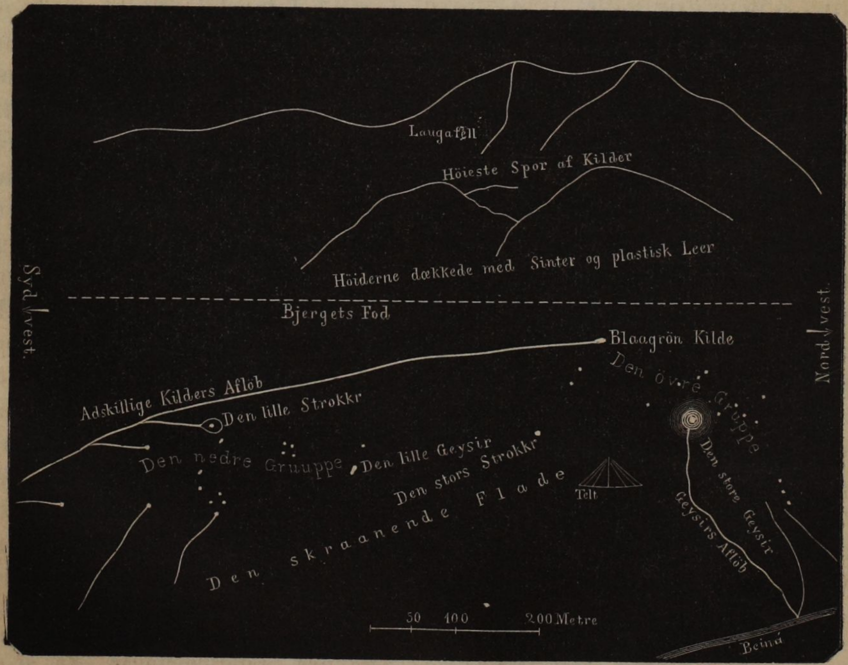
Laugafell
Höieste Spor af Kilder
Höiderne dækkede med Sinter og plastisk Leer
Syd vest.
Nord vest.
Bjergets Fod
Blaagrön Kilde
Den övre Gruppe
Adskillige Kilders Aflöb
Den lille Strokkr
Den nedre Gruppe
Den lille Geysir
Den stors Strokkr
Den skraanende Flade
Telt
Den store Geysir
Geysirs Aflöb
50 100 200 Metre
Beiná

Geysirs källsystem.

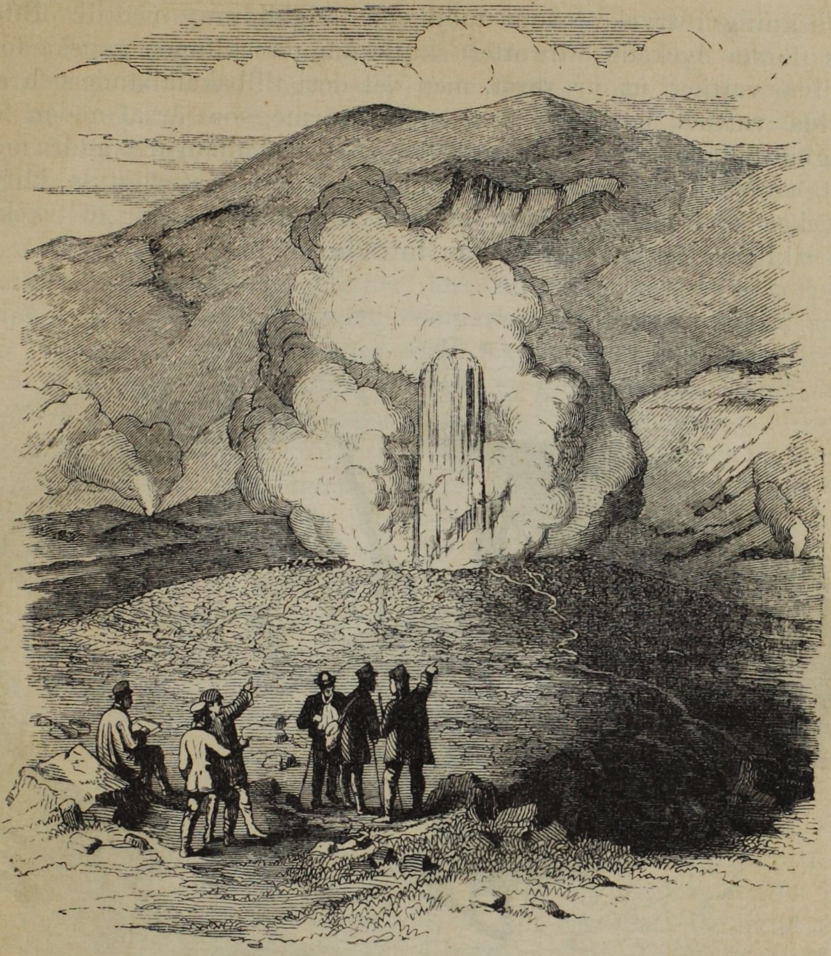

Geysir vid utbrottets början.

ligen under hvinande ljud sig sönderdelande stråle.[1]) Strokkr är mycket oregelbunden i sina utbrott, men låter förmå sig till sådana, ty den blir strax liflig, om man kastar litet torf i dess rör.

Bunsen har lika enkelt som vackert förklarat geysirföreteelsen. Geysir har nämligen sjelf uppfört sin egen drifapparat, i det hon småningom afsatt ett regelbundet rör af kalksinter. Nu behöfver vattnet för att öfvergå i ångform mera värme under ett högre än under ett lägre tryck. Framtränger nu alldeles nederst i schaktet hetare vatten ur djupare sidokanaler till geysirvattnet, så uppstår ofvantill en utströmning, hvaraf följden blir en förminskning i trycket, som möjliggör ångbildning nedtill. Efter det första lyckade utbrottet skulle ångutvecklingen ganska fort drifva vattnet ut ur röret, men det deri tillbakafallande och afkylda vattnet borttager åter en del värme, som är af nöden för ångbildningen, och derför inträder en paus, innan det andra och det tredje utbrottet kunna komma, hvilka naturligtvis blifva mycket kraftigare, emedan efter hvarje förminskning af trycket en rikligare ångutveckling kan inträda.

---

[1]) Enligt kapten Burtons mening skulle man hos Stora geysir kunna märka en förminskning i ångkraften och följaktligen äfven i den höjd, hvartill vattnet uppdrifves.

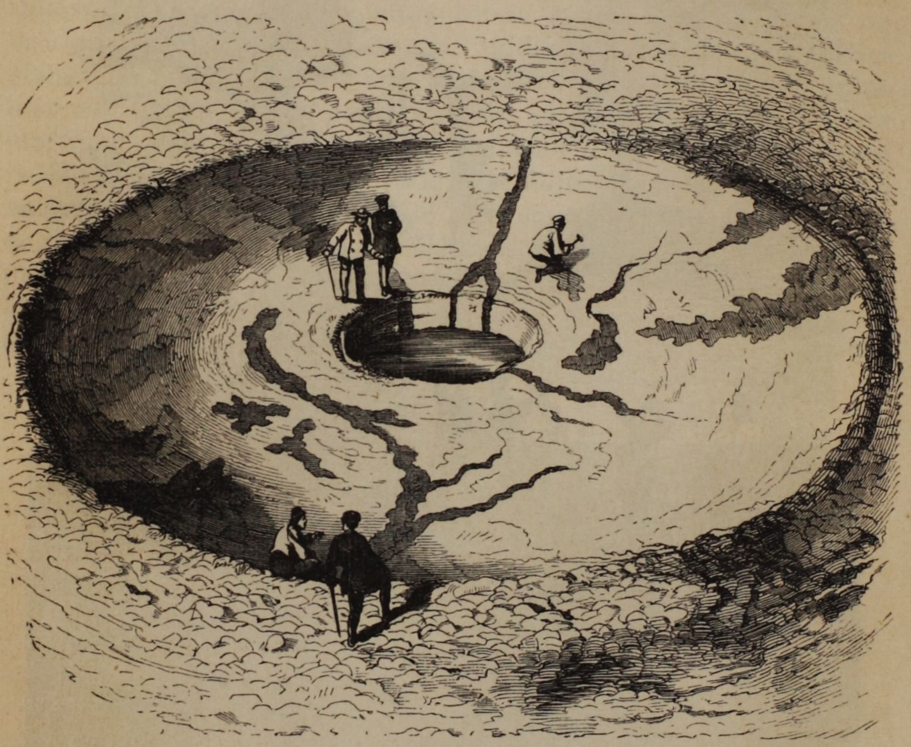

Geysirs bäcken efter utbrottet.

Vi hafva lärt känna Islands natur i dess hufvudsakliga drag. Träffande karakteriserar en engelsk iakttagare, James Bryce, ön genom det, som *icke* finnes på honom: »Det gifves icke några träd, det växer icke någon säd eller annan frukt utom litet kålrötter och potates, hvilka ofta mogna blott till hälften, af vilda fyrfotadjur känner man endast fjellräfven, hvilken i likhet med isbjörnen sannolikt på drifisstycken kommer från Grönland på besök, och den mycket sällsynta, först för ungefär hundra år sedan införda renen.¹) Det gifves icke någon stad utom Reykjavik, ingen

---

¹) Man träffar på Island blott två hjordar vildrenar, en vid Krisuvik och den andra norr om Vatnajökel.

by utom Akureyri, intet värdshus utom på det sistnämnda stället, ingen höna, inga ankor, inga gäss utom vildgäss, inga svin, ingen åsna, inga mulåsnor, inga vägar, inga vagnar, inga bodar, ingen industri, inga kättare inom den i hela landet gällande lutheranismen, inga fattiga, ingen flotta, inga frivilliga eller andra väktare af den allmänna ordningen med undantag af en enda polistjensteman i Reykjavik, ingen förbrytare, blott två advokater[1]) och slutligen inga ormar.[2]) Hvad finnes det således på Island? Snö, berg, gletscher, heta källor, vulkaner, jordbäfningar, norrsken, korpar, träsk och, mera än allt annat, ödemarker.»[3]) Så bär Island spåren af naturens skräckscener, och icke orätt påstå danskarne, som ej äro just så vänligt sinnade mot isländarne: »Gud skapade den öfriga verlden, men djefvulen skapade Island»; likväl säger ett der inhemskt ordspråk: »Island är det bästa land, hvarpå solen skiner». Så mycket älskar isländaren sin hembygd, så tillgifven är han de ärfda, inhemska sederna. Det är derför väl blott rätt och billigt, om vi till slut egna några ord äfven åt det märkvärdiga polarlandets nutida invånare.

Våra dagars isländare äro icke talrika; ön har nu icke mera än 72,000 invånare, bland hvilka en så stor dödlighet råder, att af 1,000 personer blott 567 hinna till det fjortonde lefnadsåret, hvilket tillskrifves den omständigheten, att mödrarna icke vilja sjelfva amma sina barn. Märkvärdigt är talförhållandet mellan könen, enär på 1,000 män komma 1,120 qvinnor. Dessa äro ovanligt fruktsamma, ty äktenskap med 20—24 barn höra icke till sällsyntheterna. Isländarne äro de forna norska invandrarnes omedelbara afkomlingar och hafva bibehållit blodets renhet på ett sätt, som kanske saknar motstycke i Europa. De likna till sitt yttre fullkomligt norrmännen, och den nordmanniskgermaniska härstamningen framträder i gestalt och väsende. Isländaren har smärt, snarare liten än stor kropp, frisk ansigtsfärg, vackra tänder, ljust, merendels blondt hår samt är stark, men icke vacker. Äfven om de isländska hustrurna och flickorna läser man icke några förtjusta skildringar i de resandes böcker. Isländska språket är en fornnordisk munart, som likväl genom afspärrningen långt från moderlandet bibehållit sig i sin ursprungliga ålderdomlighet. Och liksom i folkets språk det fornnordiska elementet bevarats, så gäller alldeles det samma om seder och bruk, lefnadssätt och samhällsinrättningar; deremot kan det, såsom Bryce anmärker, icke gifvas någonting olikare med den gamle norrmanniske stamfadren än nutidens isländare, som man med rätta må beteckna som ett egendomligt element i vårt jordklots etnologi.

---

[1]) Och blott tre apotekare, tillägger jag.

[2]) Ej heller några fjärilar. Se härom »Nature», bandet XVII, sid. 243, 260.

[3]) James Bryce, »Impressions of Iceland» (i »Cornhill Magazine» för 1874, vol. XXIX, sid. 553).

Isländarnes väsende har nämligen i närvarande stund en utpregladt allvarlig, melankolisk karakter. De äro alltid lugna, stilla och allvarsamma, saktmodiga och fogliga, till utseendet mycket flegmatiska, men icke utan qvickhet. Man skrattar föga eller alldeles icke på Island, till och med barnen leka, bullra och tvista icke utan roa sig lugnt och stilla. Det åt melankoli lutande allvaret uttalar sig bestämdast deri, att isländarne, såvidt man känner, äro ett af de få folk på jorden, som icke ega någon nationalsång; bullersam glädje är främmande för folkets natur, det sjunger aldrig, till och med i kyrkan (bilden visar en af de prydligare, på landsbygden belägna) reciteras endast, och folkvisorna med sina ofta blott af få noter sammansatta melodier framkalla genom sin enformighet ovilkorligen en allvarlig och sorglig stämning. Likväl försäkrar Bryce, att isländaren gemenligen är pratsam, åtminstone mer än britten i allmänhet eller till och med spanioren. Lust och kärlek till arbete äro icke hans sak, dock böjer han sig för nödvändigheten samt är då ihärdig och uthållig. Deremot saknar han enligt regeln kraft och allt slags företagsamhet, och häri är han den fullkomligaste motsats till sina företagsamma och driftiga förfäder. I sina beslut är han lika trög som i sina rörelser. Bland de öfriga isländska dygderna

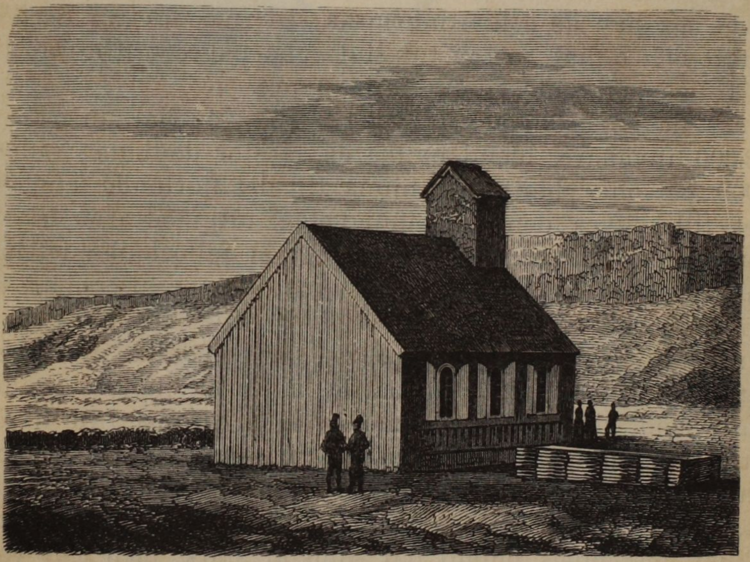
Thingvalla kyrka.

framhåller man bottenärlighet,[1] trohet, tillförlitlighet, ofantlig godmodighet och otrolig sparsamhet. Hvad den sistnämnda beträffar, så hänför den sig blott till vissa punkter, hvilka vi snart skola lära känna. Då Meinicke berättar om dem, att de äro måttliga och återhållsamma i sinliga njutningar, samt att blott fiskarena och de på fiskareplatserna i beröring med europeiskt sjöfolk kommande utgöra undantag härifrån, åtminstone hvad förtärandet af bränvin beträffar,[2] så döma andra långt mindre gynsamt. Kapten Burton fann i Reykjavik en alldeles påtaglig omåttlighet i dryckjom och anför ett yttrande af en isländare, hvilken sjelf medgaf sig hafva i Reykjavik sett flera fall af fylleri under en dag än under hela sitt besök i Storbritannien. Fastän detta nu säkerligen är öfverdrift, så lider det dock icke något tvifvelsmål, att dryckenskapen gör betydande framsteg på Island, och att folket demoraliseras genom bränvin, hvilket dertill är af ganska dålig beskaffenhet. Vi veta också ur annan källa,[3] att denna last utöfvar ett vidsträckt välde på ön; särskildt gifves det periodiska supare, som gerna berusa sig flere dagar efter hvarandra, och dessa begagna hufvudsakligen det hvarje år återkommande besöket i närmaste hamnplats till att gifva efter för sitt omåttliga begär.[4] Det samma antyder äfven Winkler, som likväl reste på Island för mera än tjugu år sedan, men skrifver orsaken till en del på det kalla klimatet och menar, att man väl må förlåta isländarne, om de göra bränvinsflaskan till sin bundsförvandt; man torde då icke heller böra undra på, om man kanske träffar presten sjelf eller kanske mer än prest halft redlös vid inhägnaden framför sitt hus. Egde denna last en mindre utbredning förr än nu, så hafva de senaste årtiondena onekligen medfört en försämring härutinnan.

Fullkomligt likartadt förhåller det sig med den prisade gästvänskapen. Meinicke skref år 1870: »Gästvänskap består hos dem på ett sätt, som synes mig sagolikt»,[5] och Nougaret försäkrar: »Gästvänskap utöfvas allmänt på ön och faller af sig sjelf».[6] Bland de nyare resande egnar blott James Bryce honom några erkännande ord;[7] redan Winkler klagar, att det blir temligen kostsamt att resa på Island oaktadt den rådande enkelheten. Som det icke gifves några gästgifvaregårdar, tager man vanligen in hos presterna, men den andliga drägten skyddar icke vandraren mot prejerier. Så affordrades Winkler af en sådan Guds man tio riksdaler, och då han ville lemna dem, tolf och snart derefter fjorton. Då han hade betalt dem, skickade den ärevördige sin son efter för att utpressa ytterligare två riksdaler, hvilka denna gång dock nekades.[1] Burton betonar, att den sedan 1862 uppkomna tillströmningen af vanliga engelska turister verkat högst förderfligt och gjort nutidens isländare till en så sniken varelse som hvilken annan på jorden. Dertill må anmärkas, att isländarne klaga äfven öfver det sedeförderf, som innästlat sig också i deras »stora stad», och redan Winkler talar om Reykjaviks demimonde. Faran för en främling att duka under för frestelsen måste vi emellertid föreställa oss som måttlig, enär vackra ansigten sällan finnas i en ålder af mera än femton år. Om isländarnes fromhet afvika sagesmännen betydligt från hvarandra; enligt några skulle de vara utomordentligt religiösa och gudfruktiga. Säkert är blott, att de allesamman utan något undantag tillhöra den lutherska trosbekännelsen, att deras prester utöfva ett betydligt inflytande och äro folkets egentliga lärare; bland dem är också verkligen en märkvärdig, allmän och likväl mycket ensidig bildning utbredd, hvilken icke förmår hindra en stor lättrogenhet, icke sällan förenad med allahanda vidskepelse. Man tror på onda andar, hvilka kunna oroa menniskorna genom hexkonster, och tron på trolleri fortlefver ännu oförsvagad hos isländarne.[2]

---

[1] Förbrytelser äro okända på Island; den största lyx, som man tillåtit sig, var uppförandet af ett fängelse i Reykjavik, det står allt jemt tomt.

[2] »Globus», bandet XVIII, sid. 363.

[3] »Island und die Isländer» (i »Unsere Zeit» för 1872, andra bandet, sid. 690).

[4] På anfördt ställe.

[5] »Globus» på anfördt ställe.

[6] På anfördt ställe, bandet XV, sid. 101.

[7] »Cornhill Magazine» för 1874, bandet XXIX, sid. 568.

Isländarne äro utan tvifvel begåfvade med mycket naturligt förstånd; men då en öfvermåttan hög andlig kraft tillskrifves dem, synes ett visst öfverskattande af den i landet förhandenvarande bildningen dervid hafva gjort sig gällande. Det är sant, att man på hela ön icke kan träffa ett enda barn i en ålder öfver nio år, som icke kan läsa och skrifva; äfvenledes är det sant, att det med ett undantag icke gifves någon enda skola, och att staten icke befattar sig med utbredandet af andra elementarkunskaper än religionsundervisningen, hvaröfver presterna äro skyldiga att hafva uppsigt.[3] Undervisning erhålla barnen blott af sina föräldrar, hvilka kunna lära dem endast det, som de sjelfva veta. Vidare är det sant, att det på Island gifves blott få hem, hvari en boksamling icke förefinnes, att folket tycker mycket om att läsa, och att sjelfva tjensthjonsklassen noga känner till sitt hemlands forntid, ja kan de gamla sagorna delvis utantill, att den isländska bonden alltså besitter i allmänhet långt högre kunskaper än befolkningen i det europeiska fastlandets flesta stater; men denna bildning har sin egendomliga pregel och svarar ingalunda mot det, som vi egentligen förstå med verklig bildning. Isländarne äro väl bevandrade i några abstrakta vetenskapsgrenar, i historien (d. v. s. förnämligast eddorna och sagorna), teologien och poesien, men hafva med sällsynta undantag stannat betydligt efter på det mekaniska och naturvetenskapliga området, den nya civilisationens grundvalar, äfvensom i nationalekonomien. Och förkärleken för andlig sysselsättning och vetenskapliga insigter har hvarken ländt vetenskapen till gagn genom särskilda koryféers frambringande — en företeelse, som återkommer nästan öfver allt, der folkbildningen står mycket högt, — eller förmått i landet skapa en materiel hyfsning, hvilken är oundgänglig som grundval för all högre andlig utveckling. Enär undervisningen bibringas blott i föräldrahemmet, lära döttrarna visserligen allt, som meddelas sönerna, bland främmande språk litet latin och danska, då man slår på stort, och således är qvinnokönet fullkomligt jembördigt med mankönet i vetande; men om andra färdigheter är icke eller endast undantagsvis fråga. Flickorna måla icke, emedan det i sjelfva verket icke finnes något att måla, de dansa icke, alldenstund det i anseende till de särskilda gårdarnes fullkomligt enstaka läge icke gifves något umgänge, ej heller några tillräckligt stora rum,1) de idka icke musik, emedan instrument endast med svårighet kunna anskaffas. Antalet på ön befintliga pianon kan lätteligen räknas t. ex. på fingrarne. I hufvudstaden Reykjavik träffar man 4 till 5 personer, som tala engelska, lika många latin, en eller två tyska, och två till tre, som tala ett språk, hvilket gäller för franska.2) På landsbygden ser det ännu långt sämre ut; äfven med presternas latin är det der icke synnerligen väl beställdt. Berättelsen om de i Englands historia väl bevandrade eller den muhammedanska tideräkningen kännande bönderna, hvarom Meinicke talar,3) kan väl ingalunda betraktas som en medelmåttstock, ty annars skulle man icke haf-

---

[1] »Ausland» för 1861, sid. 1060.

[2] Samma verk för 1854, sid. 1192.

[3] »Unsere Zeit» för 1872, andra bandet, sid. 610.

---

1) Ett undantag gör naturligtvis den lilla hufvudstaden Reykjavik; denna är ingalunda så utan sällskapslif, som man kunde tro. Under vintern förekomma ofta nog baler och aftonunderhållningar, och enskilda teaterföreställningar, till hvilka allmänheten får tillträde för en ringa inträdesafgift, höra till de mest eftersökta förströelserna. Sommartiden är omvexlingen ännu större, ty då komma turisterna, hvarjemte hvarje söndag sällskapsutflygter företagas inåt ön. Så berättar åtminstone en korrespondent till »Allgemeine Zeitung» för den 20 augusti 1874.

2) James Bryce på anfördt ställe, sid. 563.

3) »Globus», bandet XVIII, sid. 364.

va frågat Bryce, om London är en stor stad, och mera intresse för verldshändelserna råda. Faktiskt är, att isländarne icke veta nog härom för att ens kunna framställa derpå syftande frågor. Om kejsar Napoléon III:s störtande hörde många talas först tvenne år efteråt, och de hyste icke något begär att lära känna fransk-tyska krigets utgång. Två till tre tidningar, som inskränka sig till de hvardagligaste lokala notiser och några betraktelser öfver danska regeringen, äro tillräckliga för de andliga behofven. Hvad fransmännen kalla »folkens solidaritet», bringa isländarne fullkomligt på skam. Ingen politisk omhvälfning, ingen seger från demokratiens eller konungadömets sida, intet uppvaknande eller förfall inom literatur eller konst, ingen vetenskaplig upptäckt kan utöfva något väsendtligt inflytande på deras lif. Hvarken ångan eller telegrafen hafva gagnat dem, ty det gifves icke någon ångmaskin eller något galvaniskt batteri på hela ön, och ehuru en ångbåt besöker den sex gånger hvarje år, är handeln icke lifligare än förr; ja sjöfarten och handeln äro nu för tiden likaså torftiga och i lika stort förfall, som de voro blomstrande under medeltiden. Till och med de upptäckter, som synas vara af fullkomligt allmän nytta, t. ex. på medicinens och kirurgiens område, gå spårlöst förbi Island, som eger en enda läkare.

Jag sade ofvanför, att isländarnes bildning icke var i stånd att kalla till lif den materiela hyfsning, hvilken man måste betrakta som den nödvändiga grundvalen för hvarje tillväxt i civilisation. Må man icke för oss berömma enkelheten i seder och förnöjsamheten, som afstå från hvarje komfort, emedan de aldrig hafva känt till honom; bakom dem döljer sig blott verklig kultur*brist.*[1]) Ingenting är nämligen pinsammare än den skarpa motsatsen mellan de relativt högt bildade menniskorna och den förfärliga råheten hos de ting, i hvilkas midt de lefva. Väl bär naturen till stor del skulden för de erbarmliga boningarna på Island; men de behöfde alldeles icke vara så ömkliga, som de i sjelfva verket äro. Husen äro till och med nu endast sällan af trä eller sten; i Reykjavik är utom guvernörens hus endast det nya fängelset bygdt af sten; mestadels uppföras de blott af stenar och grästorf samt bekl ädas endast invändigt med trä, som är mycket dyrt; det af läkter uppförda taket täckes med grästorf. Dessa jordväggar äro naturligtvis mycket fuktiga, och träbeklädningen ruttnar derför åter bort, så att den måste förnyas hvart

---

[1]) Anmärkningsvärdt är, att det ännu i denna stund icke gifves några familjutan blott dopnamn på Island, hvarför hustrun också icke kan antaga sin mans namn utan under hela sin lifstid bär sitt flicknamn. Hon heter alltså t. ex. Thorvaldsdottir äfven efter sitt giftermål med Gudmundr, hvaremot hennes barn blifva Gudmundsson och Gudmundsdottir.

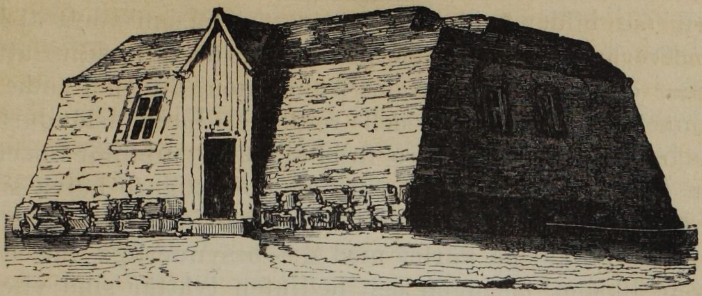

Hus i Kalmanstunga.

tjugofemte år. En isländsk boning består för öfrigt vanligen af två små hus, det ena bakom det andra; en gång förenar dem, och vid dennas något utskjutande ände befinner sig husdörren, som är så låg, att man nästan måste krypa derin. Sjelfva gången är vanligen 3 meter hög och lika bred; i den främre byggningen finner man på ena sidan ett gästrum, hvars väggar äro brädbeklädda, på andra sidan ett tjenstfolks- eller förrådsrum; i bakre afdelningen ligga skafferiet och köket; några i fyrkant lagda stenar göra tjenst som eldstad och en bottenlös tunna som skorsten. Men det egentliga boningsrummet är i andra våningen, dit man stiger upp på en stege och genom ett litet, fyrkantigt hål; detta rum kallas, förvisso oriktigt, badstuga, emedan nutidens isländare aldrig bada sig, huru många och gynsamma tillfällen än stå dem till buds genom deras varma källor. I denna badstuga är nu hela familjen, husbonden och matmodren, barn och tjenstfolk, samlad både dag och natt. Detta blott med små fönster i taket försedda rum vädras aldrig, och luften deri är formligen förpestad.[1]) Om än jordväggarna äro ganska ändamålsenliga och passande för det stormiga klimatet, så frysa isländarne dock derinne, ehuru de bättre än vi uthärda köld; men om qvicksilfret i termometern sjunker till — 20 eller 24° C., så frysa äfven de, ty de elda icke med något annat än sin egen kroppsvärme. Med undantag af få rika hus vid kustplatserna finnas nämligen ingenstädes spislar, emedan stenkol liksom ved blifva mycket för dyra. Det oaktadt plägar isländaren, innan han går till sängs, kläda af sig spritt naken för att spara sina kläder. Till det, som den resande vidare saknar, höra det oumbärligaste stället i huset, spottlådan och stöfvelknekten, hvilken sistnämnda åtminstone förekommer blott mycket sporadiskt. Hafva isländarne lärt sig umbära dessa ting, så föra de, både män och qvinnor, till ersättning härför snus, hvaraf de göra ett omåttligt bruk, med sig i snushorn (se bilden vid kapitlets slut). Såsom stora älskare af hundar öfverlåta de goda menniskorna åt dessa husdjur att slicka talrikarne, och ofta händer det främlingen, att en hynda valpar i sofrummet. För ordning och renlighet hafva isländarne föga sinne, och deras boningar äro fulla af smuts; utanför huset ligger vanligen fiskinmätet, tills det ruttnat, de fattigare hafva sina kök bakom badstugan, och utdunstningen från dem förpestar luften, att nu icke tänka på kärlet med det besynnerliga vatten, hvari isländaren liksom færingen och hedjuten tvättar sina ylleklàder, hvilket här dock vanligen har sin plats i ett hörn af badstufvan. Dessa omständigheters sanning förnekas icke af någon.[1]) Så dväljas isländarne i smuts och orenlighet, hvarför utslag också är en allmän åkomma, hvaröfver man icke skämmes. Ett vedervärdigt intryck gör också folkets sluskiga drägt, ty då man får se en bonde med stukad hatt, luggsliten rock och bränvinsflaskan i hand, erinras man om de stora städernas hamnbusar.

---

[1]) Alla underrättelser samstämma härutinnan. Närmare detaljer om isländska boningar finner man i »Unsere Zeit» för 1872, andra bandet, sid. 614—618.

Isländarne äro företrädesvis ett herde- och i ringare mån ett fiskarefolk, hvarför deras lefnadssätt i öfverensstämmelse dermed ordnar sig likaså enkelt som likartadt och enformigt. Årstidernas omvexling bestämmer allsmäktigt härom. Hvarje isländsk bonde, han må nu vara hemma aldrig så långt inuti landet, besöker åtminstone en gång om året hamnplatsen, hvilken ofta långvariga och besvärliga resa bildar ett hufvudafbrott i det ensliga, afsöndrade lifvets evigt enahanda. Af endast fiskfångst lefva blott de sydvestliga och nordvestliga halföarnes invånare.[2]) Böndernas rikedom består deremot i 8 till 10 nötkreatur, 300 till 400 får och 30 till 40 hästar. Fårmjölk under form af »skyr» — en halffärdig, syrlig ost — och smör utgöra den hufvudsakliga födan. Island förser sina invånare äfven med den berömda islandslafven *(Cetraria islandica)*, som med sina mattor täcker stora sträckor af bergens hedar och förtäres som ett allmänt uppskattadt näringsmedel dels färsk i stället för grönsaker, dels torkad och malen till mjöl. Handtverkare finnas icke på Island, eller företrädas de blott af en enda sadelmakare. Annars är en hvar sin egen skomakare, skräddare, timmerman och smed; med andra ord, vi hafva här framför oss ett alldeles primitivt gemensamhetsförhållande, hvari arbetets fördelning hittills hunnit blott högst obetydligt framåt. Häri gör icke den omständigheten någon förändring, att med isländarnes händighet och anlag enstaka bönder förfärdigat t. ex. träsniderier eller guldsmedsarbeten, som med heder skulle hafva kunnat förevisas till och med i Kjöbenhavn. Till det isländska gemensamhetsförhållandets primitiva tillstånd kan man sluta af den obetydliga skilnaden mellan stånden; en olikhet mellan stånden känner man egentligen icke, ty i grunden äro alla isländare bönder; det i Europa omhuldade idealet af en fullständig demokrati är i sjelfva verket ingenstädes närmare sitt förverkligande än på Island. Den, som noggrant studerar det nutida Islands här blott flyktigt antydda kulturförhållanden, skall otvifvelaktigt deri finna en lysande bekräftelse på den åsigten, att demokratien hör till de lägsta regeringsformerna. I det stora hela kan man på Island skilja mellan tre sociala element, icke stånd. Det första utgöres af presterskapet, hvars medlemmar ensamma ännu tilltalas med titeln *sira* (herre), och civiltjenstemännen, till hvilka guvernörer, borgmästare, amtsekreterare, postdirektör m. fl. räknas; det andra är köpmansklassen, och det tredje utgöres af þurabudarmenn eller tómthússmen (personer i torra, d. v. s. mjölk saknande bodar, kojor eller hus), d. v. s. menniskor, som icke ega någon ko, ty kon bildar gradmätaren för den obetydliga klassåtskilnaden bland det isländska landtfolket. Den, som eger en ko och låter henne beta på ett af honom sjelf uppbrukadt gräsfält, han må nu innehafva fältet såsom egare, förpaktare eller simpel arrendator, räknas till bóndiklassen. Tómthússmennen, som på sin höjd odla litet potates på den obetydliga jordbit, som omgifver deras kojor, finnas blott vid kusterna och äro till en del fiskare. Köpmännen utmärka sig just icke genom bildning och förfining; likväl kunna de på grund af sin rikedom spela en roll i samhället. De flesta bland dessa köpmän äro danskar; dock är deras antal i aftagande, enär konsumtionsföreningar bildat sig, hvilka ifrigt täfla med köpmännen, kanske skola alldeles fördrifva dem från ön. Man lofvar sig mycket stora fördelar för Islands välstånd genom köpmännens försvinnande, emedan, efter hvad allmänheten tror, penningarna då skola stanna qvar i landet i stället för att som nu taga vägen till Kjöbenhavn. [1])

---

[1]) »Ausland» för 1854, sid. 1215.

[2]) Se om det isländska fisket »Nautical magazine» för 1869, sid. 669—682, och för 1872, sid. 853—858.

I ekonomiskt hänseende ser det temligen bedröfligt ut på Island. De äldre politiska förhållandena, som fullkomligt förlamade Island, de trångbröstade, inskränkande åtgärderna af danska regeringen, hvilken århundraden igenom betraktade den isländska handeln som monopol, kunna hafva åtskillig, ja mycken skuld till det rådande armodet. Men monopolet har upphört år 1780, sedan 1854 hafva alla främlingar fritt tillträde, och likväl går öns utarmande allt jemt framåt. Icke blott de senaste vulkaniska utbrotten med sina askregn hafva förödt hela områden, särskildt så svårt hemsökt den fruktbara Jökelådalen, att man måste frukta för en hungersnöd, ¹) utan äfven fisken har dragit sig till baka från de södra kusterna, och skabben har anstält svåra härjningar bland fåren. Äfven hästarnes antal har betydligt aftagit sedan tretio år till baka; för femton år sedan räknade man ännu 41,000, enligt de senaste statistiska uppgifterna blott 29,000 stycken. ²) Så torde då kapten Burton hafva rätt i sitt påstående, att man sedan vårt århundrades början på Island iakttager en regelbunden förökning af befolkningen och en likaså ständig förminskning af lifsmedlen. Samtidigt förklarar han dock, att altingets sorglöshet bereder isländaren svåra lidanden. Också kan det icke förnekas, att en brist på friskhet och andligt lif råder hos folket, och att isländaren sjelf till stor del är ansvarig för de lidanden, som hans låga kulturtillstånd, hvilket är så lågt, att dess like knappt finnes i Europas illa beryktade öster, pålägger honom.

---

[1]) »Allgemeine Zeitung» för den 20 augusti 1874.

---

¹) »Allgemeine Zeitung» för den 4 juli 1875.

²) »L'Explorateur» för den 15 juni 1876.

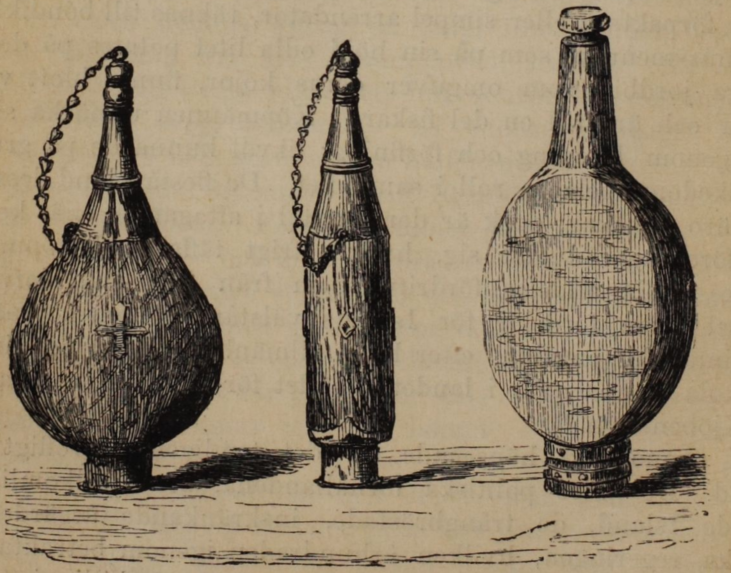

Isländska snushorn.

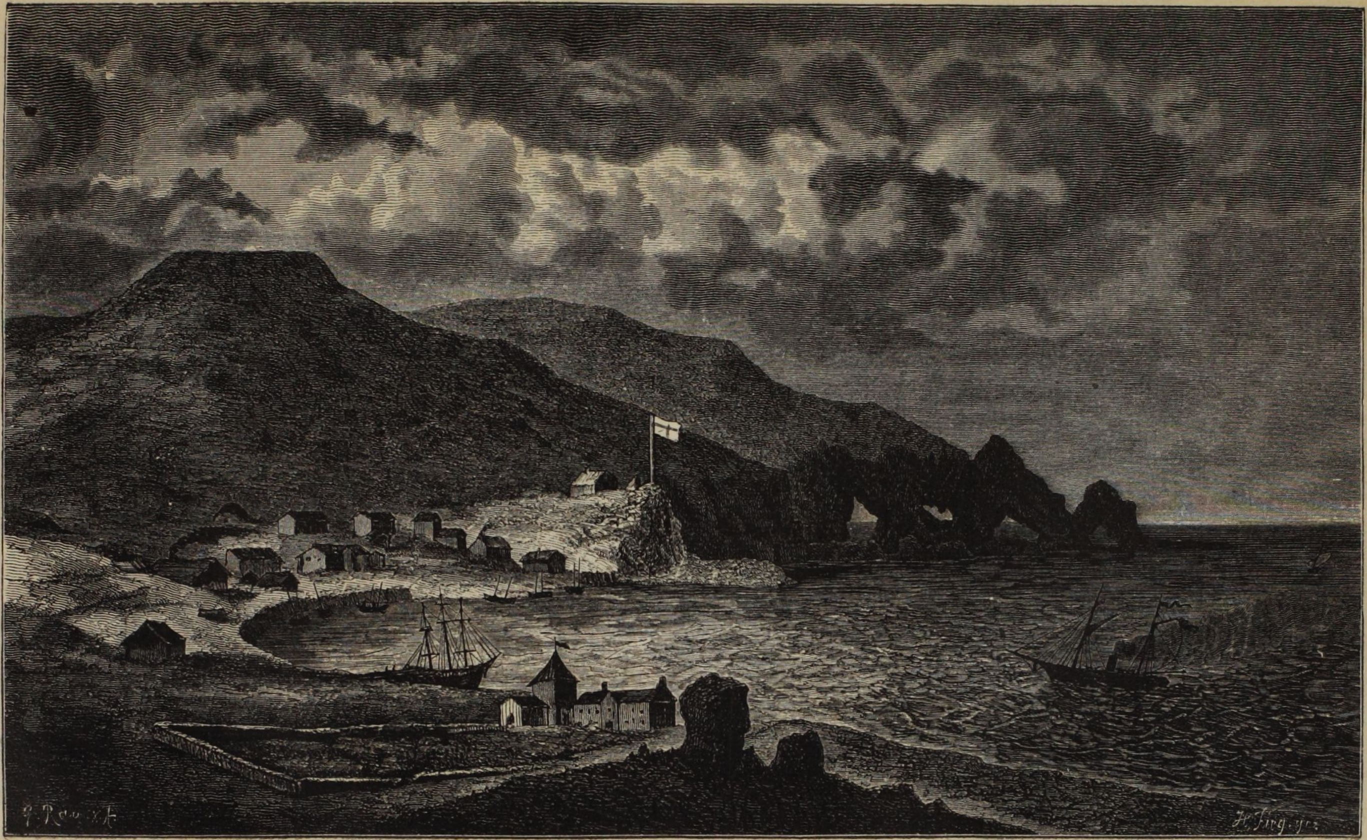

Thorshavn, Færöarnes hufvudstad.

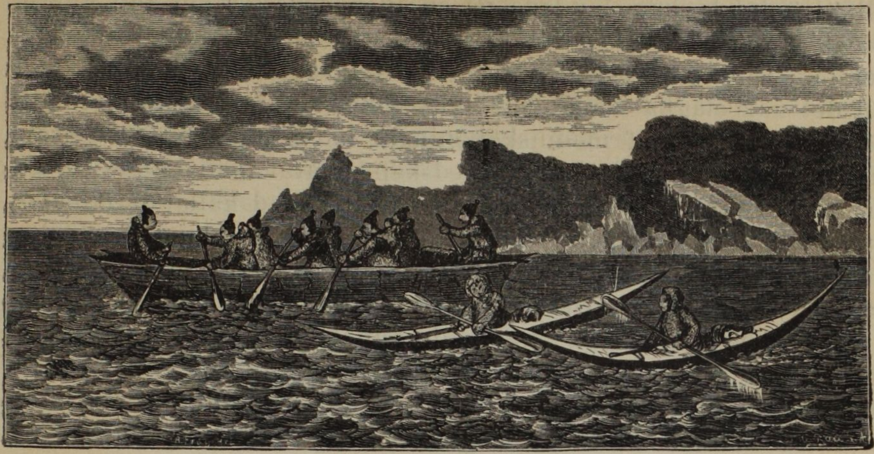

Eskimåiska kajaker och umiak.

Grönlands upptäckande och koloniserande.

Under färd till Island blef en viss *Gunnbjörn,* son till Ulfr kráka, drifven vester om ön, upptäckte en ögrupp, som efter honom erhöll namnet Gunnbjarnarsker, d. v. s. Gunnbjörns skär, och såg dessutom ett ytterligare land, som var *Grönland.* Händelsen, som stundom förlägges till år 870 eller 877, tilldrog sig enligt Conrad Maurers mening i det tionde århundradets första decennier; men först mot dess slut, ungefär år 970 till 980, gjorde *Snæbjörn galti* med en skara kamrater ett försök att återfinna Gunnbjörns skär. Detta lyckades också, och man öfvervintrade på dem; emellertid förhindrade i sällskapet utbrutna tvister en stadigvarande bosättning. Att åvägabringa en sådan blef *Eirikr raudi* eller *Erik röde,* Thorvalds son, förbehållet, hvilken för ett dråp måste utvandra från Norge till Island. Men äfven här såg han sig snart åter invecklad i mångahanda strider, och oaktadt sin slägtskap med en af öns anseddaste ätter, blef han slutligen landsförvisad äfven här. Detta skedde sannolikt år 982.¹) Alltså nödsakad att ånyo söka sig ett hem, beslöt Erik begifva sig till det land, som Gunnbjörn förut hade sett, och kom på detta sätt

---

¹) Enligt »Northern antiquities; or an historical account of the manners, customs, religions and laws, maritime expeditions and discoveries, language and literature of the ancient scandinavians. Translated from the french of M. Mallet by bishop Percy. New edition revised throughout and considerably enlarged by J. A. Blackwell», London 1859, sid. 244.

till Grönland; han landade på en liten ö vester om kap Farvel (59°49′ nordlig bredd och 43°53′51″ vestlig längd från Greenwich), der han tillbragte första vintern. Nästa vår företog han utflygter till det närbelägna fastlandet, hvilket han undersökte åt alla håll; härvid lära spår af menniskoboningar hafva anträffats äfvensom stycken af skinnbåtar och stenredskap, hvaraf man kunde se, att menniskor af det slag, som man på Grönland kallat *skrälingjar*, uppehållit sig derstädes. Sedan tiden för Eriks landsförvisning utlupit, vände han till baka till Island, dock blott för att följande sommar, år 986,¹) med ett stort antal kamrater befästa sitt nybygge i det nya landet. Der hade han gifvit flere ställen namn; men hela landet kallade han i den förhoppning, att en vacker benämning skulle föröka invandrarnes antal, Grönland, ehuru då som nu marken blott på några få, soliga sluttningar till ringa höjd var klädd med växter. Erik röde lär verkligen också icke hafva bedragit sig i sin förmodan, ty ännu samma år lära från Breidifjord och Borgarfjord på Island icke färre än tjugofem fartyg hafva afseglat till Grönland; af dessa kommo visserligen blott fjorton fram, hvaremot de öfriga dels drefvos till baka, dels förliste. Erik sjelf bosatte sig vid den efter honom uppkallade Eiriksfjord, der han anlade Brattahlid. Detta är den nuvarande eskimåstationen Igaliko på näset mellan två fjordar, efter hvad man antager, Eiriks- och Einarfjord. Den förra tror man sig igenkänna i den nutida Tunnulliorbik i området Julianehaab på östra kusten af Baffinsviken under 60°55′ nordlig bredd. Brattahlid, som egentligen betyder brant backe, var länge boningsort för Eriks afkomlingar och sedermera för den högsta embetsmannen på Grönland. Mera folk tillströmmade, såsom det framgår af tillfälliga uppgifter i isländska sagor, äfven sedermera, och öfver hufvud taget synes den nya kolonien redan under de första tiderna efter sitt grundläggande hafva mycket hastigt utvecklat sig, liksom förbindelsen med icke blott det närbelägna Island utan äfven med det aflägsnare Norge måste hafva varit ganska liflig.²)

Liksom Island omvändes äfven Grönland mycket snart efter sitt upptäckande till kristendomen. Nordmännens första bosätt-

---

¹) Gabriel Gravier förlägger i sitt ypperliga arbete, »Découverte de l'Amerique par les Normands au X:me siècle», Paris och Rouen 1874, sid. 36, denna tilldragelse till år 985 och begår den obegripliga motsägelsen att hänföra den ofvannämnde Eriks första resa till år 883. Att detta icke är ett tryckfel, framgår deraf, att äfven för Brattahlid 886 (sid. 34) angifves som grundläggningsår i stället för 986.

²) C. Maurer i »Zweite deutsche Nordpolarfart in den Jahren 1869 und 1870 unter Führung des Capitän Carl Koldeway», Leipzig 1873, första bandets första afdelning, sid. 203—205.

ningar derstädes inträffade på en tid, då kristendomen låg i strid med hedendomen i norden, och således kan äfven i Grönland en viss jäsning i religiöst hänseende redan från början hafva varit rådande. Men i alla händelser kunde det då ännu räknas som ett hedniskt land; dess omvändande utgick först från konung Olaf Tryggvason i Norge, och som förmedlare härvid tjenade *Leifr,* Erik rödes son. Man känner icke, hvar denne vans för kristna läran, om på Hebriderna eller i Norge; säkert är emellertid, att han år 1000 skickades af den norske konungen med några andlige till Grönland för att omvända det dervarande folket, och att han också fullgjorde detta uppdrag med framgång. Såsom mycket djup har man visserligen icke att föreställa sig omvändelsen, och en följd af händelser från det elfte seklets första årtionden bekräftar, att då för tiden många qvarlefvor af hedendomen ännu stodo att finna i landet. Leifrs egen fader, Erik röde, lär hafva förblifvit Odins och Thors dyrkan trogen ända till sin lefnads slut. Bättre synes det hafva blifvit först omkring midten af nämnda århundrade, och det dernäst följande såg till och med ett eget biskopsdömes upprättande på Grönland; förste innehafvaren af denna kyrkliga värdighet, *Arnold,* mottog det år 1121, och man har reda på sexton af hans efterträdare, bland hvilka man vet om den siste ännu år 1409. Visserligen äro dessa biskopar efter fjortonde århundradets slut att betrakta blott som titulärbiskopar. Biskopssätet var på Gardar, och man har med stor sannolikhet anträffat kyrkans äfvensom det dermed förenade klostrets ruiner midt emot Brattahlids vid Einarfjord.

Till Grönlands bebyggande sluter sig en rad af ytterligare geografiska upptäckter i nordvest, hvilka redan i slutet af tionde århundradet förde nordmännen till Nord-Amerikas östra kust. Jag inlåter mig emellertid icke närmare på dem, enär de för öfrigt icke stå i något sammanhang med polarforskningens historia. Om man ser bort från *Thorgil Orrabeinfostres* olyckliga färd, hvarom en saga vet att berätta,1) längs den grönländska ostkusten, så tiger historien derefter länge bortåt om vidare upptäckter.

---

1) Se Henry Rink, »Danish Greenland, its people and its products. Edited by Robert Brown». London 1877, sid. 14—18. Författaren, direktör för den kungliga grönländska handelsbyrån i Kjöbenhavn, är utan all fråga den största lefvande auktoriteten i grönländska förhållanden. I det anförda arbetet har dr Rink, som tillbragt sexton vintrar vid Davis sunds kuster, från Grönlands sydligaste punkt ända till 73° nordlig bredd, lemnat ett rikligt material till kännedomen om detta lands och dess primitiva folks seder och bruk. Räknadt i somrar har han lefvat ännu längre, nämligen tjugotvå somrar till de sexton vintrarne, derstädes. Först besökte han som forskare södra Grönland, sedermera styrde han som guvernör de danska kolonierna i detta land. Han studerade landets språk och samlade af berättelser och sagor allt, som han kunde öfverkomma.

Först till år 1194 förlägga isländska sagorna upptäckten af *Svalbadr* eller Svalbardi, en del af Grönlands nordöstra kust; vidare tala de om en annan, år 1266 utförd upptäcktsresa, som gick norrut längs Grönlands vestra kust. Fyndet af drifved, hvilken tycktes huggen med små yxor, och hvari mejslar af ben eller tänder suto fast, äfvensom några ovanligt långt norrut komna jägares utsago, att de blott på Kroksfjardarheidi, men ingenstädes hitom funnit spår af skrälingjar, bestämde ett par grönländska prester till en färd mot norr. De seglade från Kroksfjardarheidi vidare framåt under flere dagar, funno åtskilliga öar, hvilka voro talrikt besökta af hvalar, skälar och isbjörnar, äfvensom flerfaldiga spår af skrälingjars bostäder och kommo slutligen lyckligt hem. Af iakttagelser, som de på Jakobs dag (den 25 juli) gjorde öfver solens ställning, har man velat beräkna, att Kroksfjardarheidi låg ungefär på 75°46′ nordlig bredd samt svarade mot trakten omkring Lancaster sund och Barrows sund. I betraktande af den omständigheten, att nordmännen voro ett sjöfarande folk och dessutom utsträckt sitt jagtområde till 73° nordlig bredd, synes denna beräkning alldeles icke så osannolik, ehuru de således skulle hafva öfverträffats blott af de berömdaste bland det isbetäckta polarområdets nyare undersökare. Något litet senare, år 1285, upptäckte två isländska prester, bröderna *Adalbrandr* och *Thorvaldr,* Helgis söner, vesterut från Island ett land, hvilket kallades än Nyjaland, än Dúneyar. Många vilja anse det för New-Foundland; dock kan näppeligen någonting bestämdt sägas härom, enär alla anknytningspunkter fela.

Om de forna nordmannabygdernas utsträckning på Grönland bära de talrika, der upptäckta ruinerna tillräckligt vitnesbörd. Efter hvad man vet, gafs det två områden, kallade bygder, nämligen en Eystribygd och en Vestribygd, alltså en östlig och en vestlig. Hvar de voro att söka, förblef emellertid länge oafgjordt; i början tänkte man, att Eystribygd hade sitt namn derifrån, att hon skulle hafva varit belägen på Grönlands östra kust, hvarjemte man naturligtvis förlade Vestribygd på vestkusten. För att uppsöka Eystribygd utsände konungen af Danmark till Grönlands östra kust kapten *Graahs* under åren 1828—1830 utförda, märkvärdiga expedition, hvilken dock icke ledde till upptäckandet af något slags qvarlefvor af fornnordisk kultur derstädes. Men senare antiqvariska forskningar uppvisade på vestra kusten ruiner af kyrkor och kyrkogårdar, lemningar af hus och förrådsbyggnader, gamla husgerådssaker, ja till och med ett par inskrifter dels i latinsk skrift, dels med runor; det allra största antalet ruiner anträffades i det nuvarande området Julianehaab, det sydligaste af alla; långt mindre talrika äro de i det nordligare belägna området Godthaab och blott ganska obetydliga i de mellan dem båda belägna områdena Frederikshaab och Fiskernæs; norr om Godthaab blifva de mycket sällsynta. Af allt detta framgår ovedersägligen, att *båda* områdena befunno sig på Grönlands vestkust, och detta af Graahs expedition vunna resultat har i senaste tider fullkomligt bekräftats af den britiske vetenskapsmannen *Richard Henry Major.*[1]) Denne anstälde nämligen forskningar om den länge i tvifvelsmål dragna färd, som bröderna *Nicolo* och *Antonio Zeno* från Venezia omkring år 1390 företogo, hvarvid de kommo till nordmännens bosättningar på Grönland, och det lyckades honom, såsom jag skall visa i en följande afdelning, att fullkomligt aflägsna allt kritiskt misstroende om denna sak.[2]) Nicolo Zeno skildrar bland annat inrättningen af ett åt den helige Thomas invigdt kloster, hvars celler uppvärmdes af en naturlig varm källa, som munkarne använde äfven för tillredande af sin mat. Vidare ega vi en beskrifning af Grönland, hvilken stöder sig på uppgifter af en grönländare vid namn *Ivar Bardarson,* som länge innehade biskopsstolen i Gardar; denne berättar, att några öar med heta källor ligga i Rafnfjord i närheten af ett åt den helige Olaus och Augustinus invigdt kloster. Utan tvifvel är detta de heta källorna i Unartok, vid hvilka ruiner af gamla byggnader blifvit upptäckta, och Henrik Rink, för närvarande tvifvelsutan Grönlands grundligaste kännare, uppgaf för Major, att inga andra varma källor äro kända i hela området Julianehaab. Härmed är den gamla koloniens belägenhet faststäld. Unartoks läge öfverensstämmer fullkomligt med Ivar Bardarsons landbeskrifning;[3]) dock hade tvifvelsmål uppstått äfven deremot. Ivar talar nämligen om de så kallade Gunnbjarnarsker, som de till Grönland seglande fartygen plägade träffa på, men hvilka man sedermera icke lyckats uppdaga. Då fann Major i en upplaga från 1507 af Ptolemäos' geografi en karta af Johan Ruysch, på hvilken alldeles så, som Ivar uppgifver, en ö är utsatt mellan Island och Grönland med den anmärkningen: »Insula hæc anno Domini 1456 fuit totaliter combusta;» vidare har van Keulens' från år 1700 härstammande karta på detta ställe ett 96 kilometer långt klippref, som bär namnet Gombar Scheer, hvilket uppenbarligen är liktydigt med Gunnbjarnarsker. Så blef genom Majors undersökning äfven den grönländska korografen åter förhjelpt till sin rätt.1)

---

[1]) Att Major icke, såsom man ofta skrifver, är förste upptäckaren af Eystribygds verkliga läge, utan att kapten Graah kommit till visshet härom, har Robert Morrow tydligen ådagalagt i »Ocean Highways» 1873, sid. 259—260.

[2]) »The voyages of the venetian brothers, Nicolò and Antonio Zeno, to the Northern seas in the XIV:th century, comprising the latest known accounts of the lost colony of Greenland and of the northmen in America before Columbus. Translated and edited with notes and an introduction by Richard Henry Major.» London 1873.

[3]) Denna finnes i nordisk originaltext med latinsk och engelsk öfversättning i bihanget till Majors bok om bröderna Zeni.

Enligt det allmänna antagandet sträckte sig Eystribygd, hvilken på senare tiden omfattade 190 gårdar, 2 städer med en katedral, 11 kyrkor och 3 kloster, alltså från Grönlands sydligaste udde, kap Farvel, till Immartinek på 60°50′ nordlig bredd. Den forna Vestribygd var visserligen betydligt större, men långt glesare befolkad, ty hon räknade blott 90 gårdar jemte 4 kyrkor samt sträckte sig från Arsutfjorden på 61°40′ till 65° eller 67° nordlig bredd. Rink anser 65° som nordligaste gränsen för nordmännens boningsplatser, men anmärker, att kolonisterna sommartiden plägade framtränga mycket längre mot norr för jagtens och fiskets skull. Man kallade landet derstädes *Nordrsetur*, och en år 1824 på den lilla ön Kingiktorsoak (72°54′ nordlig bredd) anträffad sten med runinskrift är ett öfvertygande bevis på nordmännens framträngande till så höga breddgrader. Efter allt, hvad sagdt är, kan man väl i området Julianehaab se den forna Eystribygd, i området Godthaab deremot den forna Vestribygd. Ännu längre i norr, der det norra inspektoratet nu ligger, har man ungefär att söka Nordrsetur och längre i nordvest den ofvanför nämnda Kroksfjardarheidi. På östra kusten finnes deremot en mängd vikar och öar, der jagt och fiske bedrefvos, till en del blott med biskopens medgifvande. Här lågo Finnsbudir, hafsviken Öllumbugri,2) Krosseyar och väl äfven Gunnbjarnarsker, der man, så länge de kunde anlöpas för is, trodde sig vara halfvägs mellan Island och Grönlands bebodda delar, emedan man i saknad af karta och kompass städse sökte den kortaste vägen från kust till kust.

»Den enda omständighet», anmärker Rink träffande, »som kan uppväcka vår förvåning, är, att Erik och hans efterföljare under loppet af tre eller fyra år förmådde uppdaga, hvad det i nyare tider lyckats blott upprepade forskningsexpeditioner, som

---

1) »Procedings of the royal geographical society», London 1873, sid. 312—321. Utförligt talar Major härom i sin uppsats: »The site of the lost colony of Greenland determined and pre-columbian discoveries of America confirmed from 14:th century documents» (i »Journal of the royal geographical society» för 1873, sid. 156—205), hvilken i det väsendtligaste lyder lika med inledningen till hans bok om bröderna Zeni.

2) Eller Allum-bugri, d. v. s. den längsta af alla. Conrad Maurer trodde sig finna honom i den nyupptäckta Frans Josefs fjord (bilagan till »Allgemeine Zeitung» för den 29 oktober 1870), men Julius Payer har i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 195, påpekat den otillräckliga grunden för detta antagande.

fördela sig öfver mera än ett århundrade, att slutligen återupptäcka oaktadt det oerhörda understöd, som vetenskapens framsteg och de nya uppfinningarna liksom icke mindre sjelfva regeringarna gåfvo. Det första hinder, hvilket grönlandsfararne mötte, var drifisen, hvilken vanligen omgifver kusten och i allmänhet ej är bredare, än att de sjöfarande beqvämt kunna se landet bortom honom, men derjemte så tjock och tät, att det är mer eller mindre omöjligt att genombryta den samma. Lyckas man än att uppnå kusten, så stöter man ytterligare på en labyrint af klippor, öar och branta uddar, alla öde och vid första anblicken icke företeende något, som synes erbjuda de nödvändiga uppehållelsemedlen för menskliga varelser. Talrika bugter slingra sig mellan öarne och halföarne inåt landet, och här, 50 till 60 kilometer eller till och med längre från mynningen, gifves det små, släta fläckar, hvilka kunde synas de gamla upptäckarne beboeliga. Men huru de påträffade dessa enstaka, från hvarandra långt skilda och bakom de isbetäckta klippuddarne fullkomligt dolda fläckar, uppväcker förvåning. Då Erik först fick sigte på landet midt emot isländska kusten, fann han det förskansadt bakom nämnda drifisrand, hvilken i nyare tid omintetgjort så många vågade försök att uppnå kusten. Vi kunna alltså sluta till, att han sökte tränga genom denna isrand på många ställen, innan han seglade 650 kilometer åt sydvest och dublerade kap Farvel, vidare att han, sedan det lyckats honom att landa, måste hafva undersökt ännu hundratals sund, bedrägliga bugter och vikar vid kusten af Davis' sund och på en sträcka af 650 kilometer. Med all vår nu vunna, noggranna kännedom om denna kuststräcka, på hvilken danskarne sedan mera än ett århundrade ega kolonier, hafva hittills inga för nybyggare mera passande platser blifvit upptäckta än dem, som Erik uppgaf för sina kamrater.»[1])

Hvad efter äldre nordiska berättelser blifvit kändt om Grönlands naturliga beskaffenhet, har Conrad Maurer, hvilken jag noga följt i detta kapitel, sammanfört till en öfversigtlig bild. Man ser deraf, huru förvånande noggrann nordmännens kännedom om landet varit. Författaren till den så kallade »Konungaspegeln» — ett tidigast i slutet af tolfte, senast omkring midten af trettonde århundradet i Norge skrifvet verk — talar om grönländska hafvet (grænlandshaf), om de odjur, som bebo det,[2]) om de farliga hafsströmmar (hafgerdingar), som, bildande en trekant af höga störtvågor, medföra nästan oundviklig undergång för det fartyg, som råkade ut för dem, slutligen om hafsisen (hafíss), som här uppträdde i större mängd än hvar helst annorstädes, och hans beskrifning på den sistnämnda är märkvärdig nog: »Af dessa ismassor äro några så släta, som hade de bildats i sjelfva hafvet, ungefär 4 till 5 alnar tjocka och ligga så långt ut från land, att man behöfver 4 till 5 dagar för att komma till isen. Men dessa ismassor ligga mera i nordost och öster än i söder, sydvest och vester från landet, och derför måste den, som vill komma till landet, färdas omkring det samma mot sydvest och vester, tills han är utom all fara för denna is, och först då segla mot land. Ofta har det dock händt personer, att de för tidigt sökt land och derigenom råkat in i isen. Många, som kommit in i honom, hafva förlist. Andra deremot hafva åter kommit ut, och om några bland dem hafva vi uppgifter och berättelser. Men alla, som råkat i sådan isnöd, hafva hjelpt sig derigenom, att de tagit sina båtar, dragit dem på isen och så uppsökt land, hvaremot deras skepp och öfriga egendom blifvit qvar och gått förlorade. Några hafva äfven måst tillbringa fyra till fem dagar, många ännu längre, på isen, innan de uppnått land. Dessa ismassor äro egendomliga; mången gång ligga de, afbrutna genom isfria ställen och stora fjärdar, så stilla, att man knappt kunnat vänta det; vid andra tillfällen äro de i så häftig drift och fart, att de icke röra sig långsammare än ett skepp vid gynnande vind, och om de en gång råkat i drift, röra de sig lika ofta mot som med vinden. Deremot gifves det i detta haf äfven ismassor, som äro af annan beskaffenhet, och hvilka grönländarne kalla falljöklar. Deras form är alldeles sådan, som reste sig ett högt berg ur hafvet, och de blanda sig icke med de andra ismassorna utan hålla sig för sig sjelfva.» Man finner af denna framställning tydligt, att Grönlands östra kust redan i forntiden var temligen likaså isbetäckt som nu; blott helt partielt synes isen hafva ryckt något längre mot söder mellan det tionde och det fjortonde århundradet.

---

[1]) Rink, »Danish Greenland», sid. 4—5.

[2]) Bland dem nämnas en hafsman (hafstrambr) och en hafsfru (margygr) äfvensom ett djur (hafgufa), hvilket liknar sjömännens krake.

Huruvida Grönland är en ö eller sammanhänger med Europas och Asiens fastland, visste man icke säkert; dock menade man sig kunna sluta till det senare derifrån, att derstädes förekommo djur, som man trodde sig icke annars finna på öar. Man antog väl, att landet längst i nordost sträckte sig mot öster, så att en förbindelse egde rum öfver Bjarmaland (Permien) och Finmarken med Norge; ja man hade till och med en saga om en man, som skulle hafva tillryggalagt denna väg till fots i sällskap med en get, af hvars mjölk han lefde. Landets storlek kunde man icke angifva, emedan alla bergryggar och dalar redan då voro täckta med is, och äfven bestigandet af höga berg, som gjorde det möjligt att se sig längre omkring, icke uppvisade isfritt och beboeligt land någonstädes utom vid kusten, der bosättningarna då också befunno sig. Man ansåg Grönland, der det frös under sommarn likaväl som under vintern, för det kallaste och just derför äfven för det nordligaste land på jorden, bortom hvilket blott det hela verlden omslutande hafvet ännu låg; kunniga personer påstodo sig känna till ett sund, hvarigenom detta stode i förbindelse med vår jords inre haf.

Grönlands klimat betecknas som godt så till vida, att oväder aldrig plägar räcka länge derstädes; solsken fattas icke, under vintern herskar dock nästan ständig natt, under sommarn nästan ständig dag, och solen har, då hon står högst, mera kraft att lysa än att värma, ehuru hennes värme alltid är tillräcklig att på sådana ställen, som öfver hufvud taget tina upp, låta godt och välluktande gräs växa. Till och med om norrsken (nordrljós), som påtagligt ansågs för en särskildt grönländsk företeelse, erhålla vi en liflig beskrifning och en framställning af de olika åsigterna om dess uppkomst; men af synnerligt värde äro underrättelserna om Grönlands alster och i sammanhang dermed om landets ekonomiska förhållanden. Der talas om hafvets rikedom på hvalar och skälar; af de förre kände man 21, af de senare 6 olika arter; om hvalrossen (rostúngr) var man dock tveksam, om han enligt grönländarnes mening borde räknas till hvalarne eller till skälarne. Af landdjur uppräknas harar, renar och vargar (sannolikt räfvar), men derjemte omtalas som utmärkande för Grönland de hvita björnarne, hvilka användas till dyrbara skänker och i halftamt tillstånd hållas som ett slags lyxdjur. Äfven de talrika foglarne omnämnas, särskildt de hvita falkarne. Marmor af röd, mörkblå och grön färg — sannolikt den grönländska täljsten, som användes till förfärdigande af stora, eldfasta kärl, — lär finnas i landet. Deremot odlas så godt som ingen säd; blott de rikaste och anseddaste personerna försökte väl då och då att på prof beså små åkrar, men det stora flertalet invånare har aldrig skådat bröd och vet alldeles icke, huru det ser ut. Invånarne lefva dels af boskapsskötsel, enär den goda gräsväxten medgifver att hålla talrika nötkreatur äfvensom får och getter samt derigenom möjliggör en vidsträckt beredning af smör och ost, dels af jagt och fiske, hvaraf fås björn-, ren-, hval- och skälkött; men icke få af de nödvändigaste förnödenheterna, t. ex. jern, tjära och trävirke, måste införas från andra länder, och det långa afstånd, som de skola fraktas, medför höga priser. Deremot utföras skälskinn, förträffligt remtyg, som erhålles af hvalrosshud, hvalrosständer äfvensom alster af boskapsskötseln.[1])

---

[1]) Maurer på anfördt ställe, sid. 241—246.

Af de båda områdena Eystri- och Vestribygd uppstod på Grönland en oafhängig stat efter den isländska republikens mönster; dock är om dess inre historia nästan ingenting alls bekant. År 1261 blef han beroende af Norge och kom med detta till Danmark, hos hvilket Grönland också förblifvit ända till denna stund. I fjortonde och i början af femtonde århundradet förstördes de i vestra området belägna kolonierna af eskimåerna och råkade i följd af norska konungars förvända handelspolitik i sådant förfall, att senast efter midten af femtonde århundradet all förbindelse mellan Grönland och den civiliserade verlden upphörde. Det dröjde en ansenlig tid, innan man tänkte på att återuppsöka det olyckliga landet, och ännu längre, innan man på allvar grep sig an dermed.

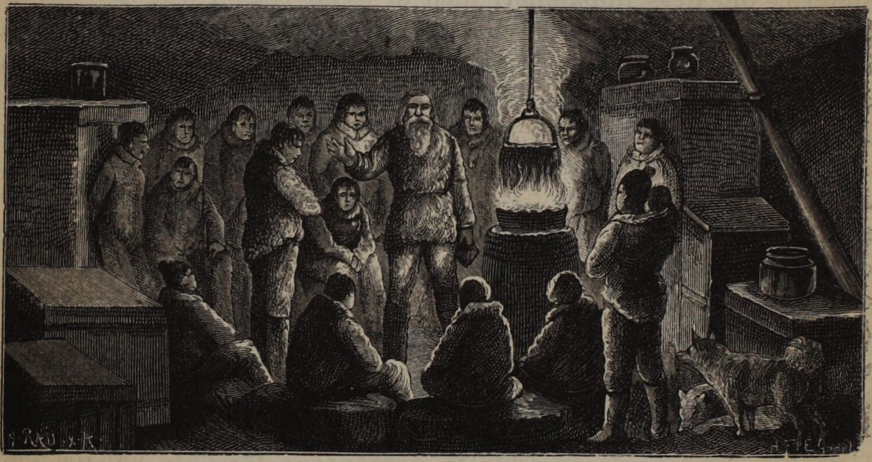

Missionären Hans Egede på Grönland.

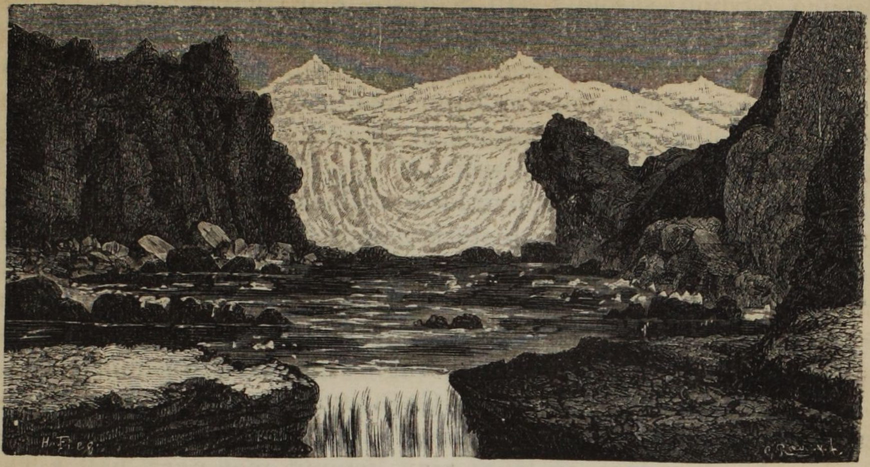

Alidasjön och Grönländska inlandsisen.

Grönländska inlandsisen.

Grönland är den del af den arktiska verlden, som sträcker sig längst mot söder, ty dess sydligaste udde, kap Farvel, ligger på 59°49′ nordlig bredd, alltså i det närmaste under samma breddgrad som Kristiania, Stockholm och S:t Petersburg. Allmänt räknar man Grönland till Amerika, enär polarfaranden Elisha Kent Kanes förslag att betrakta Grönland, hvars önatur blifvit genom nordvestpassagens upptäckande höjd öfver alla tvifvelsmål, som en sjette verldsdel hittills icke vunnit någon anklang. Ett är dock förvisso säkert: har det någonsin funnits ett stort arktiskt fastland, så är Grönland otvifvelaktigt den ansenligaste återstoden deraf, ehuru endast förmodanden kunna finnas om dess egentliga utsträckning. Huru långt Grönland sträcker sig i norr, är ännu alldeles outforskadt; möjligen utbreder det sig ända till polen eller till och med bortom den samma, kanske ligger nordpolen långt inne i detta gåtfulla land, hvarom man väl kan säga, att dess fullständiga uppdagande i sig innesluter polarfrågans länge sökta lösning. Men härifrån är forskningen just i Grönland längre skild än på något annat ställe; man känner nämligen af hela landet ingenting annat än de fjordrika kusterna och äfven dessa blott en sträcka bortåt, hvaremot det inre ännu icke skådats af någon, och man icke en gång kan säga, om Grönland är en enda ö — i detta fall väl den största på jorden — eller en af ismassor förenad ögrupp, såsom redan Scoresby och Giesecke samt på senaste tiden Payer antaga, eller också blott en stor, från en större polarkontinent mot söder utskjutande halfö. Äro än de båda senare antagandena mindre sannolika, så höra de dock till de antagliga möjligheternas område, hvilka vetenskapen i närvarande stund icke kan bestämdt förneka.

Det grönländska kustområdets utforskande intager ett stort rum i nordpolsfärdernas historia; upprepade gånger skall jag i denna bok föra läsaren till denna ogästvänliga kust. Här är det således lämpligt att för en föregående öfversigts vinnande om Grönland i dess helhet meddela en skildring, som motsvarar vår nuvarande, visserligen ännu ganska fragmentariska kännedom derom.

En blick på kartan visar Grönland som en mot söder pekande, väldig, allt mera afsmalnande landtunga, som vid 70° nordlig bredd och vidare, så långt man kommit mot norr, håller 900 kilometer i genomskärning från öster till vester. Vid polkretsen är Grönland 445 kilometer aflägset från Island; i vester skiljes det från Nord-Amerika och dess arktiska arkipelag genom Davis' sund, Baffins vik och längre i norr genom Smiths sund. Med Rink kan man för lättare öfversigts skull dela Grönland i ett ytter- och ett inland. Med det förra menar han hela den gördel af öar och halföar, som sträcker sig i de otaliga, ofta djupt inskurna fjordarna omkring Grönland, eller med andra ord den yttersta kuststräckan. Allt der inom liggande kallar han inlandet, och just detta inland bildar ett af polarforskningens stora frågtecken, ty alla försök att intränga i det samma hafva hittills strandat. Dock saknas icke i resbeskrifningar och geografiska skrifter talrika berättelser och uppgifter derom, hvilka mestadels tillkommit på grundvalen af underrättelser, som europeer samlat i Grönland, och af grönländska sagor, vid hvilkas pröfvande icke alltid den strängaste kritik varit rådande. De allmännaste och vigtigaste om det inre af Grönland utbredda åsigterna äro följande:

1) Att den så kallade inlandsisen möjligen bildar blott en vall eller gördel, inom hvilken snö- och isfria ställen, kanske till och med skogbevuxna dalar skulle finnas.

2) Att hela Grönland består af flere öar, som äro förenade med hvarandra blott genom ett samfäldt istäcke.

3) Att bestämdt en gång på två eller tre ställen, der isfylda fjordar nu mynna ut, särskildt — och detta ännu för några få menniskoåldrar till baka — der Jakobshavns isfjord skjuter in, tvärgående sund eller kanaler hafva genomskurit landet från öster till vester, hvilken åsigt hör till de allmänt utbredda.

4) Att den året om qvarliggande snön och isen i det inre af Grönland äro stadda i mer eller mindre ständig tillväxt.

5) Att de simmande isbergen uppstå genom nedstörtande eller nedglidande från inlandsisens massa.

Rink drager icke i betänkande att såsom oriktiga förkasta alla dessa åsigter;[1]) enligt honom är Grönland en enda, af gletscher fullständigt betäckt landmassa. Detta inre område är märkvärdigt hufvudsakligen derigenom, att det är det enda landet på norra halfklotet och öfver hufvud taget det enda kända, hvarom vi veta, att egentliga isfält der taga sitt ursprung, och hvarest verkliga isfjordar iakttagas. Enligt geologernas åsigt var en stor del af Europa en gång öfvertäckt med ett alldeles likartadt istäcke som ännu i dag Grönland. Vi hafva således här det enda ställe, der man nu för tiden ännu kan iakttaga samma verkningar, som, enligt hvad man förmodar, förorsakade de gåtfulla omhvälfningar i norra Europa, hvilka gåfvo anledning till så mångfaldiga undersökningar och hypoteser.

Med de ismassor, som träffas i ytterlandet, står inlandets »sermersoak» eller »stora is», som grönländarne kalla honom, icke i något sammanhang; de äro två, af hvarandra oafhängiga bildningar. Denna underbara sermersoak täcker med en mäktighet af 700 till 1,000 meter hela det vidsträckta inlandet, så att i vester blott en mycket smal kustremsa blir öfrig för bosättningar, och skiljer sig derigenom från andra berggletscher äfvensom från gletscherna i Grönlands, af inlandsisen oafhängiga ytterland derigenom, att han icke såsom dessa bildar sig efter formen på den yta, som han betäcker, ej heller såsom dessa lägger sig lik ett skal öfver marken; han är snarare en isplatå, som ända till 600 meters höjd likmessigt har betäckt alla höjder och fylt alla fördjupningar; han ser ut, som hade han i flytande tillstånd stigit från djupet upp i höjden, här öfversvämmat allt ända till 600 meter öfver hafvet och då förvandlats till is. Han uppnår deremot alldeles icke den höjd af 1,220 meter, på hvilken ständiga gletscher[2]) uppstå i det grönländska kantlandet, utan lemnar de toppar, som resa sig upp öfver hans yta, obetäckta. Dessa klipphöjder kallar grönländaren »nunatak»; de utgöra de ännu synbara högsta topparne af det försvunna landet, hvilket i allmänhet, åtminstone inom 80 till 150 kilometer från vestkusten, synes hafva varit temligen lågt i jemförelse med det höga ytterlandet, som bildar dess fortsättning mot hafvet.[3])

---

[1]) I sin afhandling: »Om Grönlands Indland og Mulighet av at bereise samme», Kjöbenhavn 1875. (Särskildt aftryck ur »Fra Videnskabens Verden».)

[2]) Se härom Charles Grad, »Etudes sur les glaciers du Groënland» (i »Nouvelles annales des voyages» för december 1865, sid. 257—271), hvari Rinks åsigter ganska tydligt framställas och undersökas.

[3]) Rink, »Danish Greenland», sid. 42.

Om isbetäckningen öfver det inre af Grönland för öfrigt antages vara fullständig, d. v. s., att istäcket noga motsvarar det som inland betecknade områdets storlek, så bör detta icke tagas i den allra strängaste bemärkelse, ty medan isen här och der icke räcker till de särskilda fjordarna, utsänder han på andra ställen armar öfver det område, hvilket Rink betecknar som ytterland. Och Robert Brown säger: »Grönland med sitt inishaf förekommer mig som ett med bred rand försedt, flatt fat, hvars rand här och der är sönderbruten, och gletscherna som något mjukt ämne derpå. Häller man för mycket deraf på fatet, så flyter det naturligtvis bort genom luckorna i kanten. Fatets breda rand föreställer den yttre öraden, inisen deri förökas ständigt hvarje vinter genom den oerhörda tillgången på snö under 7 till 8 månader af året, och luckorna i fatets rand äro de fjordar och dalar, hvari de ismassor, som flyta öfver, utgjuta sig och så framkalla den riktiga nivån i inishafvet.» [1]) Att det stora inlandet likmessigt ända ned till sin sydligaste ände under 61° nordlig bredd kunde så öfvertäckas af is, synes strida mot naturen, sådan vi äro i stånd att iakttaga henne såväl öfver allt annorstädes på Grönland som äfven i öfriga, lika nordligt belägna trakter. I Grönlands norra del liksom på Spetsbergen stiger växtligheten upp på bergen ända till 600 meter öfver hafvet. Steg för steg öfverraskande framträder denna motsats i landets södra del, området Julianehaab, der växtligheten, då man från kustens öde öar följer de särskilda fjordarna inåt, allt jemt tilltager i höjd, men plötsligen gör halt framför nämnda isbildning — en brant uppstigande isvall — liksom i de allra nordligaste vikarne. Midt i landet och under 63° bredd måste dock en högre sommarvärme råda än i ytterlandet vid 73° nordlig bredd; äfven finnes det icke någon grund för det antagandet, att i det inre af landet mera snö faller än i kustområdet, snarare motsatsen. Likväl är Syd-Grönlands inre begrafvet under is, hvaremot 320 kilometer nordligare såväl på Grönland som på Spetsbergen riklig näring finnes för talrika renhjordar.

Det är sannolikt, säger Rink, att det inre af Grönland på vestra sidan ursprungligen varit lägre än kustlandet, och Robert Brown tror, att det stora inishafvet för närvarande sänker sig från Grönlands östra till dess vestra kust, [2]) ty medan kustlandet ofta företer höjder på 900 till 1220 meter, uppstiga sällan bergspetsar på 600 meter ur det islager, hvarunder landets inre ligger fördoldt på obekant djup. Om nu hvarken en större mängd snö eller en starkare brist på värme kunna förklara isens hopande på detta ställe, så gifves det dock en omständighet, som är orsaken till, att snön i upptinadt tillstånd har svårare att uppnå hafvet på den ena än på den andra sidan, och det är längden af den väg, som han har att tillryggalägga. Ehuru vår kännedom om Grönlands östra kust är ytterligt torftig, kan det dock anses vara ådagalagdt, att den derifrån utgående ismängden är långt mindre än den från vestkusten afskilda och långt öfver Atlantiska hafvet utbredda. Deraf kan man sluta, att vattenskilnaden i Grönlands inre ligger närmare östra än vestra kusten, och om man tager inlandets omfång i betraktande, att hvar och en af de nutida stora isfjordarna trädt i stället för mynningen af en ström, som bildat afloppet för en bakom liggande landsträcka af ungefär 2500 qvadratkilometers storlek och haft en längd af 80 till 150 kilometer.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 388.

[2]) På anfördt ställe.

Nästa fråga är då, huru en skenbart så hård och spröd massa kan skjuta sig fram öfver så stora sträckor och erhålla den fasthet, som man ser på ett stort isfält. Säkerligen försiggår här samma process, som ligger till grund för gletschernas uppkomst i Alperna; men dessutom måste oundgängligen ännu andra verkningar göra sig gällande, och Rink tror sig böra antaga, att isbildningen ur floderna tagit sin första början i närheten af deras mynningar, hvarigenom de efterföljande ismassorna hade ett allt mindre rum att fylla.

Denna, till utmålet så betydande inlandsis kan hafva sitt afflöde blott längst in i de stora fjordar och bugter, som skära djupt in i landet. Der kunde man vänta sig att träffa ansenliga strömmar, men detta är ingalunda händelsen. De flesta af dessa djupt i landet inträngande fjordar mottaga alls inga floder från inlandet, enär den is, som betäcker det samma, sträcker sig ända ned i fjorden och således alldeles döljer den mark, hvaröfver floderna måste gå fram; ofvanpå den ojemna, af remnor och klyftor sönderslitna ytan äro deremot icke några floder tänkbara. Rink förklarar denna brist på floder i Grönland derigenom, att just de ställen, der dessa floders mynningar måste sökas, ligga begrafna under isen, hvilken derstädes täcker landet med ett mer än 300, kanske till och med öfver 600 meter tjockt lager, och att det ursprungliga vattendragets styrka gifver sig tillkänna genom den kraft, hvarmed isplattorna skjutas ut i hafvet, och de simmande isbergen lösgöras, i det att den i landets inre fallande nederbörden på sådant sätt nu öfverlemnas åt hafvet i fast liksom ursprungligen i flytande tillstånd. ¹)

---

¹) »Zeitschrift für allgemeine Erdkunde», 1863, fjortonde bandet, sid. 131—132.

Att alla hittills gjorda försök att tränga in på Grönlands inlandsis strandat, är redan ofvanför nämndt. Då dessa företag, hvilka nästan alla tillhöra senare tider, till en del nutiden och utan undantag utgått från vestkusten, icke stå i något närmare sammanhang med den öfriga polarforskningens gång, så är här väl lämpligaste stället att tala om de vigtigaste bland dem.

Raden öppnas af två danska officerare, major *Ocean* och kapten *Landorff,* som år 1728 uppgjorde den, som det nu synes, löjliga och dåraktiga planen att i spetsen för en afdelning dragoner rida tvärt öfver hela landet från vestra till östra kusten. För detta ändamål sände man till Grönland elfva hästar, af hvilka dock fem dogo under öfverfarten, hvaremot de öfriga gingo under i följd af dålig utfodring. Historien har lemnat blott torftiga underrättelser om detta företag, ty allt, som finnes qvar, är den sorgliga klagan, att den inslagna vägen varit alldeles full af gletscher och remnor.[1] Efter de båda krigarne kom köpmannen *Lars Dalager,* en af de första handlandena i det af Jakob Severin år 1742 grundade danska nybygget Frederikshaab (62° nordlig bredd, 50° vestlig längd från Greenwich). Denne företagsamme person begaf sig den 28 augusti 1751 från Frederikshaab till den en dagsresa aflägsna, så kallade isblinken för att från detta ställe företaga en upptäcktsfärd; derefter kom han, åtföljd af fem grönländare, med båt till en fjord på landets södra sida och anträdde den 2 september fotvandringen; ett nyligen uppkommet vattendrag öfvergicks den 3, och derefter togs vägen i nordostlig riktning inåt landet; sedan man redan samma dag på aftonen hunnit till iskanten, vandrade man framåt öfver utomordentligt jemn is och besteg den 5 september det isfria Omertlok. Men under sista delen af vägen var isen så ojemn, sprucken och söndersliten af remnor, att expeditionen behöfde sju timmar för att tillryggalägga en sträcka af blott några kilometer. Derjemte hade Dalagers och hans följeslagares skodon slitits så mycket, att de gingo nästan barfota och redan derför måste tänka på att snart vända om. Så vidt Dalager kunde finna, låg hans iakttagelsepunkt på 62°17′ nordlig bredd, och de närmaste, honom omgifvande bergspetsarne befunno sig i nordost och ostnordost derifrån; likväl måste han anse dem för lägre än de i sydvest, eftersom de också voro mindre starkt betäckta med snö; af någon vattenväg, som kunnat vara det förmodade Frobishersundet, var det honom icke möjligt att upptäcka något spår, utan allt var fast, jemn is, så långt man kunde se; blott i nordost höjde sig några snöfria toppar.

---

[1] Robert Brown, »Das Innere von Grönland» i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 378.

Dalager antog för säkert, att man kunde framtränga ända till östra kusten, emedan isen ingenstädes var så farlig, och remnorna alldeles icke så djupa, som man hade påstått. I några af dessa remnor kunde man gå som i en dal, och i medeltal voro de icke djupare än 8 till 10 meter; öfver många kunde man med lätthet hoppa och utan stora omvägar kringgå de få, allt för djupa. Om Dalagers undersökningsfärd det oaktadt tog ett mycket hastigt slut — redan den 7 september hade han återkommit till sin båt i fjorden —, så berodde detta dels på omöjligheten att föra med sig den erforderliga provianten, dels och hufvudsakligast på den outhärdliga kölden, som särskildt gjorde det omöjligt att i längden tillbringa natten i fria luften.

I nittonde århundradet hafva vi en expedition under *O. B. Kielsen,* hvilken under sin sysselsättning som hvalfångare bodde i den vid en stor fjords mynning belägna kolonien Holstenborg. Den 1 mars 1830 begaf han sig å stad med tre båtar och försedd med föda åt hundarne för blott två dagar, enär man i denna trakt temligen säkert anträffar renar. Det sista bebodda fiskeläget vid fjordens botten lemnade han bakom sig på tredje dagen och trängde derefter i så rät linie som möjligt till fots in i landet. Sedan han tillbragt natten i en klippremna, vandrade han hela följande dagen fram mestadels genom temligen jemnt och enformigt land samt öfver små sjöar och floder. Marken visade sig allt mera betäckt med snö, så att det blef svårare att tränga vidare framåt samt mera ondt om renar och bränsle. Då Kielsen efter en ytterst besvärlig och ansträngande vandring, hvarunder termometern vanligen visade — 27,5° C., ändtligen uppnådde isfältet, grepos de honom åtföljande grönländarne vid anblicken deraf af en nästan barnslig fruktan. I följd deraf måste Kielsen våga sig ensam ut på isen, hvilken han på enstaka ställen beskrifver så spegelblank, att man alldeles icke kunde komma fram derstädes utan broddar; vid andra tillfällen var ytan mycket ojemn, genomsatt af djupa sprickor och lik »ett upprördt haf». Ofvanpå isen låg ett jettestort klippblock, som många karlar icke skulle hafva varit i stånd att lyfta, och hvilket följaktligen också icke kunnat bringas till detta ställe af menniskohand. Den 5 mars kunde Kielsen från en hög topp se inlandsisen. Morgonen derpå bröt han tidigt upp och kom mot middagen till en temligen vidsträckt slätt. Härifrån sänkte landet sig inåt, och Kielsen såg nu det oerhörda isfältet i landets inre framför sig; han färdades raskt framåt öfver alla de små kullarne, sjöarne och floderna, tills han uppnådde en temligen stor sjö vid islandsisens kant och dermed ändpunkten för sin resa, ty om Kielsen än gjorde ett försök att klättra upp på isen, så vände han dock om och hade en mycket besvärlig hemväg. Det afstånd, som han hade tillryggalagt i rät linie från Holstenborg inåt landet, stiger till nästan 130 kilometer.[1]

Möjligen hafva ännu åtskilliga andra försök blifvit gjorda att nå det inre af Grönland, ehuru detta är mycket osannolikt i anseende till eskimåernas motvilja att gå öfver inlandsisen och bristen på företagsamhetsanda. Rink har visserligen varit nära inlandsisen och sett delar af dess brädd på åtskilliga svåra ställen mellan 60 och 70° nordlig bredd; sjelf har han också bestigit honom vid Tessiursak i närheten af Jakobshavn i maj 1851, men han vandrade blott några timmar omkring på den samma och undersökte dess yta utan att försöka någon färd inåt landet. Slutligen lär en dansk, som år 1862 besökte Grönland för att anställa magnetiska iakttagelser, vid Pakitsok hafva vandrat flere timmar öfver inlandsisen. Mesta kännedomen om den samma lemnade nordpolsforskarne *Hayes'* och *Raes* vandringar år 1860 i Grönlands norra delar, hvarom utförligt skall talas i en senare afdelning. Snart derefter, år 1867, kom *Edward Whymper,* välbekant som ifrig medlem af Londons alpklubb, och såsom den der bestigit Matterhorn, till Grönland i vetenskapligt syfte. Från sin i Alperna vunna erfarenhet drog han nämligen den slutsatsen, att det måste vara möjligt att framtränga i det inre längs med gletscherna; på grund af förekomsten af stora hjordar af vildbråd i denna del af landet trodde han sig kunna sluta, att man skall träffa gräsrika dalar bakom kustområdet. Derjemte ämnade Whymper utforska, huru långt Grönland sträcker sig mot norr.[2] Deltagare i expeditionen, hvilken Whymper bekostade af egna medel, voro utom honom *A. P. Tegner* från Kjöbenhavn, som i egenskap af regeringsassistent redan hade tillbragt några år på Grönland, *Jens Fleischer,* en i landet född och uppfostrad ung man, hvilken var fullkomligt förtrogen med infödingarnes språk och seder, *Carl Emille Olsvig,* en i kolonien Christianshaab hemmavarande arbetare, som åren 1860—1861 hade åtföljt Hayes' expedition till Smiths sund, *Amac,* en begåfvad eskimå från Claushavn och egare af de förhyrda hundarne, samt dr *Robert Brown,* den genom sina forskningar i Klippbergen i Nord-Amerika förtjenstfulle botanikern, från hvilken följande uppgifter om Whympers företag äfven härflyta. Den sistnämnde begaf sig i april 1867 till Kjöbenhavn och i juli till den lilla grönländska handelsplatsen Jakobshavn (69°13′26″ nordlig bredd), hvilket ställe skulle tjena som hufvudstation för hans utflygter. Men med hänsyn till sina förväntningar såg Whymper sig snart gäckad i många hänseenden, ty af sitt djerfva program förmådde han utföra blott minsta delen. Nämnda års sommar var på Grönland så afvikande, att något motstycke icke förekommit i mannaminne; Whymper iakttog många dagar ett termometerstånd af + 17,78° till + 25° C., och medelminimum utgjorde + 5,56° C. Väderleken var således gynsam, men i många andra hänseenden förföljdes den resande af missöden. I Jakobshavn rasade en farsot såväl bland hundarne — de enda på Grönland användbara dragarne[1]) — som äfven bland menniskorna och bortryckte tolf procent af de senare; på andra ställen fans det icke vidare friska personer för att anskaffa skälkött, grönländarnes hufvudsakliga näringsmedel. I följd deraf kunde den resande icke nog tidigt erhålla de behöfliga följeslagarne och förlorade derför en månad af den dyrbaraste tiden. Ändtligen bröt han upp från kusten. Han fann Rinks inlandsis alldeles så, som han förmodat. Då han i förväg besökte det ställe,

---

[1] Robert Brown på anfördt ställe, sid. 379—380.

[2] »Ausland» för 1866, nr 29, sid. 696.

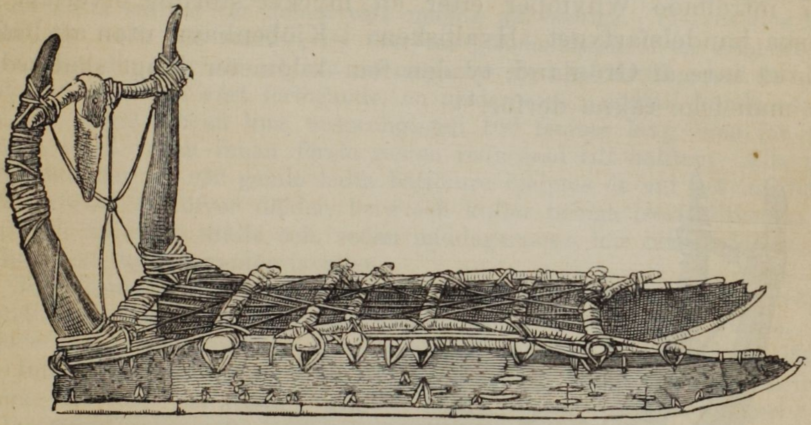

Äldre eskimåsläde (efter Ross).

---

[1]) Emedan grönländaren är lika mycket hänvisad till hunden som indianen till buffeln, så är det en för inbyggarne högst allvarsam sak, att för nära tjugo år sedan en egendomlig farsot, hvilken sedermera icke upphört, utbröt bland hundarne från Smiths sund utefter hela vestkusten ända ned till Jakobshavn. Länge ansåg man den arktiska eskimåhunden skyddad mot många sjukdomar, som hemsöka hans stamförvandter under mildare himmelsstreck; särskildt skulle vattenskräck vara okänd på Grönland. Den nya farsotens beskaffenhet är ännu icke utredd, men så mycket är säkert, att den är en hjernåkomma och företer närbeslägtade symptom med vattenskräck, utom att den icke kan genom bett öfverflyttas på menniskor; men den är smittsam för andra hundar. Anmärkningsvärdt är, att farsoten icke sträcker sig längre mot söder öfver Jakobshavns isfjord. (Se meddelanden härom af den framstående veterinärläkaren George Fleming och af Robert Brown i »Geographical Magazine» för 1875, sid. 56—59.)

som han sedermera valde till expeditionens utgångspunkt, var trakten vidt och bredt täckt med jemn, hård snö. Man hade då — mena Whymper och hans följeslagare — kunnat på den samma tillryggalägga 50 kilometer på en dag. Då han fyra till fem veckor senare åter kom dit, var all snö försvunnen och blott is att skåda. Men denna var icke jemn utan liknade ett oroligt hafs vågor; han var hård, men våt och företedde icke blott många små rännilar utan äfven sjöar. Whymper framträngde ungefär 5 kilometer på den samma, och detta knappt nämnvärda afstånd höll han för tillräckligt, enär hundslädarne, huru omsorgsfullt de än fördes, snart togo skada; de kastades hit och dit på den ojemna, knöliga isen, svängde och gingo i kull; en föll ganska snart fullkomligt sönder. Företaget måste alldeles uppgifvas, och den 22 oktober 1867 inträffade Whymper efter en mycket stormig öfverfart på danska handelsfartyget »Hvalfisken» i Kjöbenhavn utan att hafva sett det inre af Grönland, ty den fem kilometer långa slädfärden kan man icke räkna derför.[1]

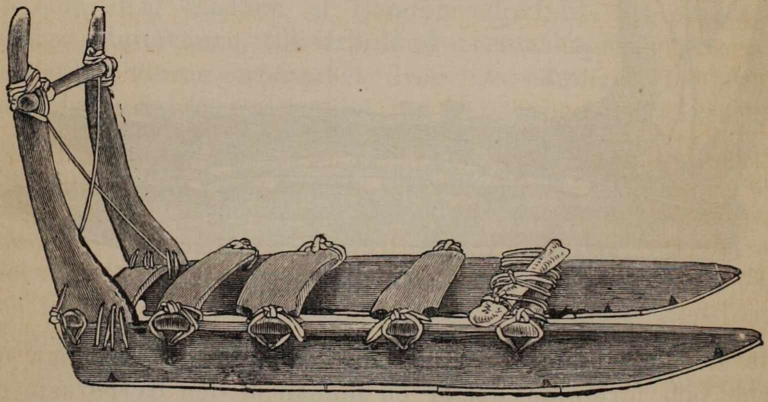

Nyare eskimåsläde.

Ojemförligt framgångsrikare var den isvandring, som år 1870 utfördes under den vetenskapliga expedition, som sagda år företogs till Grönland af de svenska naturforskarne *A. E. Nordenskiöld, S. Berggren, P. Öberg* och *Th. Nordström.* Ledaren, Nordenskiöld, valde till utgångspunkt ett ställe, der inlandsisen sträcker sig ned i hafvet, nämligen i den djupa Auleitsivikfjord icke långt från kolonien Egedesminde under 68°20′ nordlig bredd. I vandringen på inlandsisen deltogo dock endast de båda förstnämnda personerna, enär Öberg fullföljde en särskild plan, och Nordström med anledning af en på resan öfver Atlanten ådragen förkylning måste afstå från isfärden. Efter Nordenskölds »Redogörelse för en expedition till Grönland 1870» (i »Öfversigt af kongl. vetenskapsakademiens handlingar» för samma år) vill öfversättaren meddela följande om denna intressanta vandring:

---

[1] Se om Whympers expedition »Globus», bandet XII, sid. 27 och 377, vidare »Ausland» för 1867, nr 44, sid. 1056, och nr 52, sid. 1236, samt Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 381—387.

Den 17 juli om aftonen uppslogs vårt tält på stranden norr om inlandsisens, i Auleitsivikfjorden brant stupande bräm. Sedan den 18:de användts till förberedelser och några obetydliga rekognosceringar, anträdde vi den 19:de vår vandring inåt. — Vi bröto tidigt om morgonen upp och rodde först till en liten i grannskapet af vår tältplats belägen bugt, i hvilken flere från inlandsisen kommande lerblandade elfvar mynnade. Här vidtog en temligen kuperad terräng, som längre inåt landet begränsades af en dels tvärbrant dels kullrig, med ett tunnt lager af jord och sten betäckt isvall, närmast randen endast ett par hundra fot hög, men derpå stigande, i början hastigt sedan långsamt, till en höjd af flere hundra fot. På de flesta ställen var denna vall omöjlig att bestiga. Vi lyckades dock snart att finna ett ställe, der den var genomskuren af en smal klyfta, tillräckligt djup för att erbjuda en möjlighet för uppklättring med de hjelpmedel vi hade till vårt förfogande, en släda, som i nödfall kunde användas till stege, och en lina, ursprungligen 100 famnar lång, men för dess tyngds skull redan innan första rasten reducerad till hälften. Alla man med undantag af vår gamle halta båtförare hjelptes åt vid det ingalunda lätta arbetet att öfver dälder, berg och kullar bringa isexpeditionens utrustning till detta ställe och, sedan middagsrasten här blifvit hållen, ytterligare ett stycke uppför isvallen.

Här lemnade våra följeslagare oss. Endast Berggren, jag och tvänne grönländare (*Isak* och *Sisarniak*) skulle nemligen framtränga vidare. Vi började genast vår vandring, men kommo denna dag ej synnerligen långt.

Inlandsisen skiljer sig från vanliga glacierer bland annat äfven derigenom, att man här nästan helt och hållet saknar moränbildningar. De samlingar af jord, grus och sten, af hvilka isen vid dess mot land stötande rand betäckes, äro nemligen så obetydliga i jemförelse med moränerna från äfven ganska små glacierer, att de knappast förtjena nämnas, och några betydligare nybildade, parallelt med glacier-randen löpande grushögar förekomma icke åtminstone i den trakt vi besökte.

Sjelfva inlandsisens mot land stötande kant är i alla fall svärtad af, men knappast betäckt med jord och beströdd med mindre, kantiga stenar. Här är isen temligen jemn, ehuru genomskuren af djupa, vinkelrätt mot kanten gående klyftor — en sådan hade vi användt för uppklättringen. Men för att ej genast skrämma grönländarne genom att välja vägen öfver de hemska och farliga klyftorna, beslöto vi att lemna denna jemförelsevis jemna terräng och att till en början framgå i sydlig riktning, parallelt med klyftorna, för att först sedermera vända mot öster. Vi vunno vår afsigt att undvika klyftorna, men råkade i stället en ytterst ojemn is. Vi förstodo nu hvad grönländarne menade, då de sökte afråda oss från isvandringen genom att under ett ifrigt, för oss obegripligt pladdrande än lyfta handen öfver hufvudet än sänka den lågt till marken. De ville härigenom beteckna det rös af tätt till hvarandra hopade pyramider och kammar af is, snarlika topparne af s. k. strutmergel, öfver hvilka vi nu måste vandra. Isens ojemnheter voro visserligen sällan mer än 40 fot höga, med en lutning af 25 till 30°. Men man kommer ej långt, då man måste draga en tungt lastad släda idkeligen upp för en sådan ojemn brant, för att strax derpå åter söka få den ned i oskadadt skick med fara att få sina ben krossade, då man allt emellanåt på den här ofta glatta isen förlorade fotfästet vid försöket att hejda den nedrasande slädan. Hade vi begagnat en vanlig släda, hade den genast blifvit sönderbruten, men då vår släda ej var hopfogad med spik utan *hopbunden,* höll den åtminstone de första timmarne.

Redan den följande dagen insågo vi dock omöjligheten att under sådana förhållanden släpa med oss den utrustning för öfver 30 dagar vi medtagit, i synnerhet som det var tydligt, att vi, om vi önskade komma vidare, måste förvandla oss från drag- till packhästar. Vi beslöto derföre att qvarlemna slädan äfvensom en del proviant och att lasta det öfriga på våra skuldror för att sedan gå till fots vidare. Det gick nu raskare framåt ehuru länge nog öfver en lika oländig terräng som förut. Isen blef dock småningom jemnare men genomskars i stället af stora, bottenlösa klyftor, hvilka man antingen måste med tung börda på ryggen hoppa öfver, och ve då den som tagit ett felsteg, eller ock med en stor omväg kringgå. Efter 2:ne timmars vandring upphörde äfven denna klyftregion. En likartad terräng mötte oss dock under vandringen vidare ganska ofta, ehuru ej af någon synnerlig utsträckning. Vi voro nu på en höjd af öfver 800 fot öfver hafvet. Längre in var isens yta, på de tidtals återkommande spricktrakterna när, snarlik ytan af ett stormupprördt, plötsligen i köldens bojor fängsladt haf. Stigningen inåt var fortfarande ganska märkbar, ehuru ofta afbruten af grunda skålformiga fördjupningar, hvilkas midt upptogs af en eller flere sjöar eller dammar utan synbart utlopp, ehuru de emottogo vattnet från otaliga längs med fördjupningens sidor nedlöpande elfvar. Dessa elfvar lade flerestädes ett visserligen ej farligt, men dock ofta lika tidsödande hinder för vår fortkomst som klyftorna — med den skilnad dock, att de ej återkommo så ofta, hvaremot omvägarne för att passera dem måste göras så mycket längre.

Under hela vår isvandring hade vi ett oafbrutet klart väder, ofta varsnades på himlen ej ens den ringaste molntapp. Värmen var för den klädsel vi buro kännbar, i skuggan nära isen naturligtvis föga öfver 0°, högre upp i skuggan ända till 7 à 8°, i solen ända till 25 à 30° C. Efter solnedgången fröso deremot vattenpölarne och natten blef derföre ganska kall. Något tält hade vi icke med oss och, oaktadt vårt parti bestod af fyra man, endast 2:ne vanliga sofsäckar. De voro öppna i hvardera ändan, så att 2:ne personer kunde, ehuru med stor svårighet, med fötterna mot hvarandra pressa sig in i säcken. Bädden blef dock sålunda med ojemn is till underlag så obeqväm, att man efter någon timmas sömn vaknade af värk i de af den trånga sofsäcken tätt hopspända lederna, och då endast en tunn pressenning låg emellan isen och sofsäcken, blef bädden äfven mycket kall för den mot isen hvilande sidan, hvilket de före oss återvända grönländarne beskrefvo för Nordström genom att frusta och darra i hela kroppen. Nattrasterna blefvo derföre sällan långa, men middagsrasterna, under hvilka man kunde masa sig i ett härligt och varmt solbadd, togos deremot så mycket längre, hvarigenom jag blef i tillfälle att hvarje dygn taga såväl höjd- som längdobservationer.

Längre än en kabellängd från randen träffar man icke några stenar på inlandsisens yta, men i stället ser man öfverallt vertikala cylindriska hålor af 1 till 2 fots djup och från ett par liniers till ett par fots genomskärning, så tätt hopade till hvarandra, att man förgäfves skulle emellan dem sökt en plats för sin fot än mindre för sofsäcken. Vi hade alltid då vi rastade en dylik pipig is till underlag, och mången morgon hade kroppens värme bortsmält så mycket af isen, att sofsäcken vidrörde det vatten, hvarmed hålorna alltid voro nära fylda. Men i stället behöfde man, hvar man än rastade, endast sträcka ut handen för att erhålla det herrligaste dricksvatten.

Dessa vattenfylda hålor stå ej i något sammanhang med hvarandra och på deras botten ser man alltid, såväl på de aflägsnaste af oss besökta trakter af inlandsisen som vid dess rand, ett några millimeter tjockt lager af ett grått pulver, ofta hopgyttradt till smärre runda bollar af löst sammanhang. Under mikroskop visar sig detta märkvärdiga pulvers hufvudmassa utgöras af hvita, kantiga, genomskinliga korn. Dessutom märker man äfven spår till växtfragmenter; gula, mindre genomskinliga partiklar, efter hvad det synes med tydliga genomgångsytor (feltspat?); gröna kristaller (augit) och svarta ogenomskinliga korn, hvilka dragas af magneten.

Då jag öfvertalte Berggren att följa med på isfärden, skämtade vi med honom öfver det originella för en botanist att göra en utflygt i en trakt, den kanske enda på jordklotet, som i botaniskt hänseende var en absolut öken. Denna förmodan besannades dock ej. Berggrens skarpa öga upptäckte nemligen snart dels på ytan af isen, dels bland ofvan omtalade grus, en brun flercellig alg, hvilken, så ringa den än är, jemte gruset och åtskilliga andra mikroskopiska organismer, af hvilka detta åtföljes, utgör den flere tusen fot höga och hundratals mil vidsträckta ismassans värsta fiende. Den mörka massan absorberar nemligen en vida större mängd af solens värmestrålar än den hvita isen och åstadkommer derföre öfverallt djupa hålor i ismassan, hvilka i hög grad befordra dess smältning. Samma rol har denna växt helt säkert spelat äfven hos oss, och vi hafva kanske den att tacka för att de isöknar, som fordom höljt norra Europa och Amerika med ett fruset täcke, nu gifvit rum för skuggrika skogar och böljande sädesfält. Naturligtvis nedsköljes äfven mycket af detta gråa pulver i elfvarna och den blåa isen i dessas botten döljes derföre ej sällan af ett löst grus. Huru rik denna massa är på organiska ämnen bevisas bland annat deraf, att mängden af det organiska ämnet varit tillräckligt stor att försätta en större samling af det gråa gruset, som blifvit i ett lägre beläget ställe af isen hopsköljd af åtskilliga numera uttorkade glacierelfvar, i en så stark jäsnings- eller förruttnelseprocess, att massan redan från långt håll afgaf en ytterst vederstygglig lukt, lik lukten af smörsyra.

Vid middagsrasten den 21 hade vi nått till lat. 68° 21′ och 36′ long. vester om tältplatsen; och en höjd af 1,400 fot öfver hafvet.

Senare på dagen, vid eftermiddagsrasten, började grönländarne att taga af skodonen och undersöka sina små spensliga fötter, ett såsom vi genast insågo högst betänkligt tecken. Snart tolkade äfven Isak för oss på bruten danska, att han och hans kamrat ansågo tiden nu vara inne att vända. Alla försök att öfvertala dem att följa med ett stycke längre misslyckades och vi hade derföre intet annat val än att låta dem återvända och att ensamma fortsätta färden.

Vi togo vårt nattqvarter här. Provianten delades, grönländarne fingo, för den händelse de ej skulle finna vår första depôt, medtaga så mycket, som behöfdes för att nå tältplatsen. Vi uttogo kall proviant för fem dagar. Resten jemte det förträffliga fotogenkök vi hittills medfört nedlades i en depôt, i hvars granskap en bit af pressenningen utspändes öfver några käppar, så att vi vid återfärden skulle kunna återfinna stället, hvilket dock ej lyckades, ehuru vi tyckas hafva passerat alldeles i dess grannskap.

Sedan dessa förberedelser till skiljsmessa blifvit vidtagna, vandrade Berggren och jag på tu man hand vidare inåt. Grönländarne återvände.

Till en början passerade vi en af de förut omtalade, vidsträckta skålformiga fördjupningarne i isfältet, hvilket här var genomskuret af otaliga elfvar, som ofta nödgade oss till betydliga omvägar och då vi för att undvika detta sökte vår väg längs med insänkningens högre belägna kant, stötte vi i stället på en trakt, der isfältet var genomskuret af långa, djupa och breda, parallelt med hvarandra i rättvisande N.N.O.—S.S.V. gående springor, lika svåra att passera, som elfvarne, men vida farligare. Det gick derföre endast långsamt framåt. Kl. 12 den 22:dra rastade vi under ett herrligt och varmt solskensväder för anställande af en ortbestämning. Vi voro nu på en höjd af nära 2,000 fot och en bredd af 68° 22′ samt en längd af 56 bågminuter öster om vår tältplats vid fjorden.

Under hela vandringen på isen hade vi ej sett några andra djur än 2:ne korpar, hvilka d. 22:dra om morgonen i skiljsmessans stund flögo öfver våra och grönländarnes hufvud. I början sågos dock flerestädes på isen lemningar af ripor, hvilket tyckes antyda, att dessa foglar tidtals i ej så ringa skaror draga till dessa öde trakter. För öfrigt var allt dödt omkring oss. Tystnad rådde här dock ingalunda. Lutade man örat mot isen hörde man från alla håll ett egendomligt underjordiskt brus, härrörande från de i isen framlöpande elfvarne, och ett starkt enstaka kanonskottlikt dån gaf då och då tillkänna uppkomsten af en ny glacierklyfta.

Sedan observationerna blifvit tagna, gingo vi vidare öfver en jemförelsevis god terräng. Senare på aftonen sågo vi ett stycke ifrån oss en stark dimm-kolonn, som då vi närmade oss visade sig framkomma från en bottenlös afgrund, i hvilken en mäktig glacierelf nedstörtade. Den väldiga, brusande vattenmassan hade borrat sig ett vertikalt hål sannolikt ända intill den helt säkert öfver tusen fot djupt ned belägna häll, på hvilken glacieren hvilade. När man blickade ned från kanten förlorade sig allt i ett mörker, blåsvart af skenet från de underbart rent azurblåa klippor, som omgåfvo randen.

Den följande dagen (d. 23:dje) rastade vi vid lat. 68° 22′ och 76 bågminuters longitud öster om tältplatsen, på en höjd af 1,900 fot, således genom en tillfälligtvis i en lägre belägen del af isfältet vald rastplats, på en mindre höjd öfver hafvet än föregående dag. Isens stigning härifrån inåt var dock fortfarande ganska märkbar.

Vår medförda proviant var dock nu så medtagen, att vi måste tänka på återfärden. Innan dess ville vi dock söka uppnå en öster ut i isfältet synlig ishöjd, från hvilken vi hoppades erhålla en vidsträckt utsigt och för att kunna komma dit så fort som möjligt, qvarlemnade vi vår obetydliga återstående proviant och våra sofsäckar vid stället, der vi legat öfver natten, togo noga märke på de oss omgifvande isklipporna och gingo så obelastade i forcerad marsch vidare.

Höjden var betydligare och längre aflägsen än vi trodde. Vandringen dit blef rikt belönad genom en utomordentligt vidsträckt utsigt, hvilken visade, att inlandsisen fortfarande höjde sig inåt utan afbrott af några bergpartier, så att horisonten mot öster, norr och söder endast begränsades af en isrand nästan lika jemn som hafvets. En vandring vidare kunde, i fall man ej var i tillfälle att för den använda veckor, hvilket brist på tid och proviant gjorde till en omöjlighet för oss, tydligen ej medföra några andra upplysningar rörande isens beskaffenhet än de vi redan erhållit, och äfven om ej brist på proviant hade tvungit oss dertill, hade vi knappast ansett det mödan värdt att ytterligare framtränga några dagsmarscher vidare. — Vår vändpunkt var belägen på en höjd af 2,200 fot öfver hafvet och ungefär 83 längdminuter eller 5 sv. mil vester om bottnen af Auleitsiviksfjordens norra arm.

Då vi gingo bort från det ställe, der vi qvarlemnat provianten och sofsäckarne, hade vi som vi tyckte tagit noga märke på belägenheten, men det oaktadt var det hardt nära att vi ej fått rätt på dem, ett exempel på den svårighet man har att utan höga signaler återfinna föremål på en sådan svagt undulerande, öfverallt likartad yta som inlandsisen bildar.

Sedan vi efter en stunds ängsligt letande åt olika håll ändtligen funnit vår rastplats, intogo vi vår middag med förtäfflig aptit, gjorde några ytterligare reduktioner i vår belastning och vandrade sedan i ilmarscher tillbaka till båten, dit vi ankommo natten mot d. 26:te.

Ett stycke från vändpunkten mötte vi en vattenrik, djup, bred och mellan de blåa, denna gång af intet grus svärtade isväggarne våldsamt framilande flod, omöjlig att utan bro passera. Då den afskar vår återväg blefvo vi i början något häpna, men snart insågo vi, att den, då vi ej passerat någon så stor flod vid bortgåendet, ovilkorligen måste plötsligt försvinna under isen. Vi följde derföre utmed dess strand i det forsande vattnets riktning, och inom kort gaf ett aflägset brusande tillkänna, att vår gissning var riktig. Hela den ofantliga vattenmassan störtade sig här med ett lodrätt fall ned i djupet. Ett annat mindre rikt men äfvenledes högst märkvärdigt vattenfall iakttogo vi den följande dag, då vi under middagsrasten med kikare granskade våra omgifningar. Vi sågo nemligen en pelare af vattenånga uppstiga från isen ett stycke från vår rastplats och då stället ej låg långt ur vår väg, styrde vi vår kosa der förbi, i hopp att här möta ett vattenfall, att döma af dimm-pelarens höjd, ännu betydligare än det nyss beskrifna. Vi misstogo oss dock, endast en mindre, ehuru i alla fall temligen vattenrik elf störtade sig här genom azurblåa klyftor ned i ett djup, från hvilket intet stänk åter hann upp till fallets mynning. Men i stället framsprang strax invid, från ett annat mindre hål i isen en intermittent luftblandad vattenstråle, som af vinden förd hit och dit med sitt stänk fuktade de omgifvande isklipporna. Vi hade här midt i inlandsisens öken en springbrunn, efter beskrifningar att döma snarlik Islands af vulkanvärmen framkallade geysir.

För att om möjligt undvika den is-klippterräng, som under bortfärden i så hög grad tagit vårt tålamod och våra krafter i anspråk, hade vi vid återvägen valt en mera nordlig kurs i afsigt att söka komma ned från isblinken något högre upp på den isfria landsträcka, som skiljer inlandsisen från Disko-bugten. Isen var här, på några alnshöga istufvor när, flerestädes så jemn som ett golf, ehuru ofta genomkorsad af mycket stora, farliga klyftor, och vi voro dessutom så lyckliga att genast träffa på ett ställe, der issluttningen mot land var så jemn och föga sluttande, att man kunnat köra uppför den med fyrspann.

Besvärligare blef den återstående landvandringen, till följd dels af markens ytterst kuperade beskaffenhet dels af de många glacierelfvar, som vi här, med vattnet högt öfver stöfvelskaften, måste öfvervada. Slutligen mötte vi, kort innan vi nådde tältet, en så stor med lervatten fyld glacierelf, att vi efter många misslyckade försök måste uppgifva hoppet att finna något vadställe öfver den. Vi måste derföre åter klättra högt upp på isblinken, för att något längre fram, sedan vi passerat elfven, åter söka oss ned, och denna gången blef nedklättringen vida svårare än första gången.

På föranstaltande af professor Johnstrup vid universitetet i Kjöbenhavn sändes år 1871 geologen *K. V. S. Steenstrup* till Grönland för att i Waigatfjorden anställa mineralogiska undersökningar. Året derpå begaf han sig åter dit, denna gång i sällskap med polytekniske kandidaten *J. G. Rohde;* men bådas undersökningar inskränktes till kantlandet. Det samma var händelsen med Edward Whymper, hvilken 1872 ännu en gång kom till Grönland, men uppehöll sig blott i vestra kustområdet. Sommaren 1875 besökte norske geologen *Amund Helland* Grönland och gjorde der några mycket noggranna och derför mycket vigtiga iakttagelser öfver storleken af inlandsisens rörelse. Hans mätningar hänföra sig till Jakobshavns stora gletscher och Itifdliarsuks vid Torsukatakfjordens mynning. Den förre rör sig vid en lutning af $^1/_2$° i midten 19,3 till 22,46 meter på tjugofyra timmar, 400 meter från stranden ännu allt jemt 14,6 meter inom samma tid, men tätt invid stranden deremot nästan omärkligt. Torsukatakgletschern framrycker vid en lutning af 2° i midten 10 meter på tjugofyra timmar. Denna hastighet är alldeles öfverraskande i jemförelse med Alpgletschernas. Som Jakobshavnsgletscherns bredd är 4,5 kilometer och dess tjocklek 280 meter, Torsukatakgletscherns bredd deremot 9 kilometer och tjocklek 105 meter, så beräknade Helland, att den förre under ett sommardygn lemnar i medeltal 16 och den senare 6,3 millioner kubikmeter is; den årliga isproduktionen skattar han från 2,900 till 5,800 och 1,150 till 2,300 millioner kubikmeter.[1])

I april 1876 afseglade Steenstrup å nyo och en ung, företagsam officer i danska örlogsflottan, löjtnant *Holm,* till Grönland såsom medlemmar i en af regeringen utsänd, vetenskaplig expedition, som skulle återvända flera år efter hvarandra. Deras första försök från Tunnudliarbikfjorden vid Julianehaab gälde Niviarsiät, en på långt håll synlig, ur inlandsisen uppskjutande berggrupp. Steenstrup besökte i sjelfva verket också under somrarne 1877 och 1878 Grönland, denna gång i sällskap med marinlöjtnanten *Jensen,* och utförde år 1877 från Frederikshaab en exkursion på inlandsisen, hvaremot han år 1878 företog undersökningar i åtskilliga delar af Nord-Grönland; samma år blef det Jensen förbehållet att fullborda den ansenligaste vandring, som väl någonsin skett på inlandsisen. Expeditionen, som hade i uppdrag dels att undersöka och kartlägga sträckan mellan Godthaab och Frederikshaab, dels att utföra en rekognoscering af inlandsisens ytterkant, utgjordes af tre danskar (utom löjtnant Jensen polytekniske kandidaten *A. Kornerup* och arkitekten *Groth)* och en grönländare. Oaktadt de ogynsamma väderleksförhållandena löste expeditionens medlemmar den sistnämnda delen af sin uppgift öfver all förväntan väl och spridde ljus öfver frågor, som blifvit oafgjorda vid de tidigare försöken. Expeditionen begaf sig först från Frederikshaab under dagarne från den 2 till den 4 juli 1878 till en »nunatak», hvilken sannolikt är den samma, som Dalager uppnådde, då han år 1751 vandrade på isen inåt landet. Från denna bergtopp såg Dalager långt bort i öster några andra toppar, som han ansåg för berg vid Grönlands östra kust. Efter undersökningen af Dalagers nunatak gick Jensens expedition till baka till iskanten och sökte nu komma till nämnda berg, hvilket också lyckades. Dervid visade det sig, att dessa berg ligga på ett icke allt för ansenligt afstånd från iskanten, således icke vid östra kusten. För att nå detta mål hade expeditionen ganska stora svårigheter att utstå, i det att icke blott vägen var ganska besvärlig, utan äfven väderleken högst ogynsam. På de första sträckorna följde några grönländare med, men blott en af dem höll ut till slutet. Packningen medfördes på tre små slädar, hvilka de resande sjelfva måste draga.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1877, sid. 235.

Återkommen från denna rekognoscering, bröt expeditionen den 9 juli å nyo upp från Frederikshaab i det beslut att på en från hvarje bebodd plats aflägsen punkt klättra upp på isen. Det var icke någon lätt uppgift att till deltagande i forskningsfärden förmå ett par infödingar, ty alla hysa de en viss rädsla för inlandsisen; genom öfvertalande och löfte om en betalning af en krona pr dag lyckades det emellertid löjtnant Jensen att slutligen få tag i en ung grönländare vid namn Habakuk — på Grönland gifves det ganska många personer med namnen Habakuk, Joel, Jonas, Rebecka och Delila —, som förklarade sig redo att följa honom. Båtbesättningen, som bestod af en styrman, en segelskötare och sex roddare, uppslog ett läger i närheten af kusten, och välvisligen lemnade löjtnant Jensen dem i okunnighet om den sannolika längden af sin frånvaro.

Den 13 juli bragte man hela den för expeditionen erforderliga materialen, tält, proviant, instrument, sofsäckar o. s. v., upp på isen, sedan man lastat den på tre slädar, hvilka hvardera förde 65 kilogram och skulle dragas af expeditionsmedlemmarne sjelfva. Dagen derpå kl. 2 e. m. anträdde man färden. Kajakmannen och tre grönländare hjelpte under de båda första dagarne till att draga slädarne. Isen var mycket ojemn, men för öfrigt fri från snö, och efter fem dagars mödosamt arbete hade de resande kommit knappt ett par mils väg inåt landet. Ett par försök att på en isfri klippa upprätta en depôt misslyckades, emedan den rundt omkring lagrade isen var oöfverstiglig. Medan nästan ingen snö, såsom det nyss sades, låg i närheten af iskanten, var längre inåt landet förhållandet just det motsatta, hvilket mycket försvårade slädarnes framförande, i synnerhet då termometern visade öfver fryspunkten. Temperaturen vexlade under hela färden mellan — och +5° C.

För att lättare inse de svårigheter, som expeditionen hade att öfvervinna, är det nödvändigt att bilda sig en föreställning om isens beskaffenhet. Fläckvis liknade han, såsom redan äldre resande beskrefvo, plötsligt stelnade hafsvågor, den ena kammen höjde sig bredvid den andra, alla hade de mycket branta sidor, och der isen visade detta utseende, var det nästan omöjligt att komma fram. Stundom var han öfversållad med små, tätt till hvarandra liggande kullar, medan åter ytan på andra ställen visade sig temligen jemn utan att derför vara just lätt att passera. Der förekommo nämligen i talrikaste mängd remnor och sprickor, hvilka stundom antogo utseendet af djupa, bottenlösa klyftor och kunde öfverskridas blott på smala, förrädiska snöbryggor, af hvilka många knappt förmådde bära en menniskas, att nu icke tala om en lastad slädes tyngd. Från och till bildade sig i fördjupningarna små sjöar och floder, hvilka brusande störtade ned i klyftorna eller också plötsligen försvunno i ishålorna.

Färgspelet på isen, särskildt i gletscherklyftorna, är mången gång obeskrifligt skönt, och stundom antaga isväggarna en så djupblå färg, att man kunde tro sig försatt i Blå grottan på Capri. Tyske mineralogen *K. L. Giesecke,*¹) som under sin epokgörande resa från 1806 till 1813 för undersökande af Grönlands mineralogiska förhållanden framträngde ett stycke på inlandsisen, gifver sina känslor, då han icke långt från Frederikshaab för första gången beträdde isbrädden, luft i följande ord: »Anblicken af detta fruktansvärda ishaf med dess alla skimrande, spegelglatta spetsar, dess outgrundliga remnor och klyftor, dess stelnade, utdöda natur, hvari man icke varseblifver någon lefvande varelse, och på sin höjd bullret af ett sig lösslitande isblock afbryter naturens gåtfulla, högtidliga stillhet, slår den besökande med en obeskriflig förvåning och verkar nästan likaså lifligt på hans inbillningskraft som Italiens förtrollande natur. Der ständigt jubel, här ständig sorg och dy-

---

¹) Det är professor J. Johnstrups förtjenst att hafva ur glömskan framdragit och med ett företal utrustat preussiska bergsrådet K. L. Gieseckes i grönländska handelsarkivet i Kjöbenhavn begrafna dagbok: »Bericht einer mineralogischen Reise in Grönland 1806—1813». År 1805 undersökte Giesecke på Grönlands- och Færökommissionens uppdrag Færöarne och reste år 1806 till Grönland, åt hvars undersökande i mineralogiskt hänseende han egnade åtta somrar och sju vintrar. Hans undersökningar sträckte sig öfver vestra kusten från Julianehaab till Tessiursak norr om Upernavik. (Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 315.)

sterhet! Och likväl fylla de herliga jettegrottor, som solen och hafvet i förening färga än safirblå, än smaragdgröna, än åter silfverhvita, och hvilka synas kunna trotsa tid och evighet, medan de dock så ofta sammanstörta utan synbar orsak, själen med en viss rädd glädtighet.» För öfrigt må man icke föreställa sig isens yta fullkomligt som ren snö eller is; ofta är hon öfversållad med sand och lersmulor, och stundom träffar man till och med stora stenblock på henne; derjemte antager hon fläckvis en helt mörk färg, detta på grund af de otaliga alger, som växa i hålen och fördjupningarna.

I en så beskaffad nejd vandrade våra resande mödosamt framåt. En bland dem gick vanligen före, medan de trenne andra följde efter, dragande hvar sin släde. Hvar och en var försedd med en lång, jernbeslagen käpp, hvilken om aftonen instöttes i isen för att göra tjenst som tältstång och om dagen användes som alpkäpp. Vid snöbryggors öfvergående undersöktes vägen med denna käpp, och det gälde att hastigt bringa honom i vågrätt läge, om snöbryggan började gifva efter. På sådana farliga ställen voro vandrarne, såsom öfligt är vid svåra bergbestigningar, sammanbundna medelst ett tåg, och vanligen visade sig detta försigtighetsmått mycket ändamålsenligt, ty blott allt för ofta brast en snöbrygga under de öfver henne framgåendes tyngd, och en af expeditionsmedlemmarne eller en släde störtade ned i öppningen. Ganska ofta lösslet sig en släde från den, som drog honom, och hände detta i närheten af en gletscherremna eller en klyfta, så måste den närmast efter kommande kasta sig platt ned på isen för att hejda släden och vänta, tills hans kamrater skyndade till hans hjelp. Icke sällan inträffade det också, att man snafvade omkull, hvarvid ansigte och händer jämmerligen tilltygades af den ojemna och skarpkantiga isen; det värsta var dock, att efter vid pass sex dagars vandring på isen snöblindhet började oaktadt det ständiga användandet af snöglasögon på betänkligt sätt uppträda hos expeditionsmedlemmarne.

Denna hemska sjukdom, som orsakar betydande smärtor, nödgade löjtnant Jensen och hans kamrater, Habakuk icke undantagen, att ständigt bära isomslag öfver ögonen. Förnämsta svårigheten vid isvandringen bestod i att finna vägen och undvika de svåraste ställena, hvilket dock dels i följd af dimman, dels af brist på lämpliga utsigtspunkter var nästan en omöjlighet. Träffade man på allt för breda och djupa vattendrag, så måste man kringgå dem, hvilket stundom förorsakade stora omvägar. Många dagar företedde isens yta så många och så betydande hinder, att man kom knappt en kilometer framåt, hvaremot man under de gynsammaste förhållanden stundom tillryggalade tio gånger så mycket på dagen. Då man hvilade om dagen, slogs tältet aldrig upp, emedan arbetet med uppsättandet och inpackandet, i synnerhet i början, upptog flere timmar; om natten sof man deremot under tältet i de på ett guttaperkaunderlag utbredda sofsäckarne. En spritapparat användes vid måltidernas tillredande. Kosten bestod af konserver, skorpor, kaffe, te och litet bränvin. Stor olägenhet förorsakades af skodonen, som allt jemt blefvo genomvåta och sönderskuros af den skarpkantiga isen. Under den vanliga grönländska fotbeklädnaden, de så kallade »kamickerna», (alla andra slags skodon visade sig obrukbara), hade man anbragt sulor af hopflätade och tjärade snören; likväl skadades dessa sulor allt jemt inom den kortaste tid, och större delen af rasterna måste man använda till att laga skodonen.

På femte dagen af vandringen på isen — man hade framträngt blott ett par timmars väg och befann sig på 760 meters höjd öfver hafvet — hade Habakuk det missödet att tappa sin tältstång i en gletscherremna. Förlusten var i och för sig sjelf så betydande, att en af deltagarne beslöt att låta medelst ett tåg nedhissa sig i klyftan för att söka rätt på käppen; hans bemödande kröntes, tyvärr, icke med framgång. Det värsta af allt härvid var dock, att denna motgång gjorde Habakuk till den grad förstämd för det återstående af färden, att han nästan alldeles förtviflade. Då man den 21 bröt tidigt upp vid 3,75° köld och bitande östanvind, ville Habakuk bestämdt vända om, och först efter mycket öfvertalande lyckades det Jensen att förmå grönländaren till att fortsätta färden.

Den 24 juli, den elfte vandringsdagen, uppnådde expeditionen efter all sannolikhet de nunataker, som Dalager år 1751 hade sett på afstånd och ansett för de östra bergen. Dessa klippor, som ligga betydligt långt in i isen,[1] höjde sig ännu ansenligt öfver dess yta, hvars höjd öfver hafvet här väl kunde anslås till 1,220 meter. Uppehållet vid dessa ogästvänliga klippor gestaltade sig i högsta grad obehagligt, ty knappast hade man slagit upp tältet på vestra sidan af en bland dessa kullar, som för öfrigt icke var fullkomligt kal utan här och der bevuxen med mossa och andra ömkliga växter, förrän en från öster kommande snöstorm uppstod, som stundtals växte till orkan. Till all lycka låg tältet någorlunda skyddadt; dock måste man lägga stenar på det samma liksom på slädarne, för att stormen icke skulle lyfta upp och bortföra dem. Tid efter annan aftog stormens våldsamhet något, vädret klarnade upp litet, och sådana mellanstunder användes för att bestiga den ungefär 300 meter höga nunatak, vid hvars

---

[1] Ungefär 10 geografiska mil enligt uppgifter i dansk »Geografisk Tidskrift».

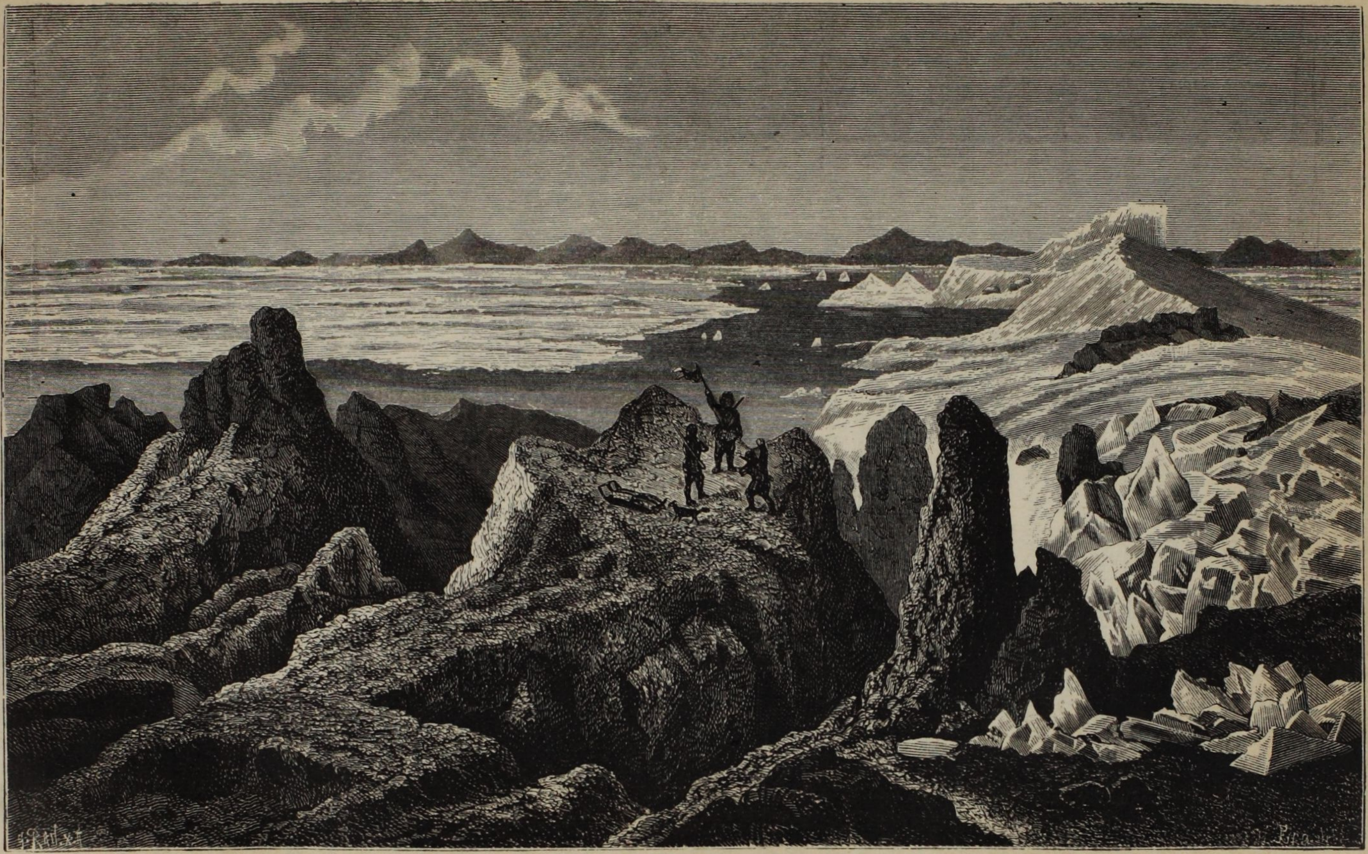

Kejsar Frans Josefs fjord.

fot tältet stod, och på hvars topp man uppförde en varde, hvari man i en väl korkad flaska sorgfälligt gömde en berättelse om de under färden upplefda tilldragelserna.

Under fulla sex dagar fortfor denna förskräckliga väderlek; tältet förmådde icke mera utestänga vattnet, medan invånarne, som i följd af svulnaderna på händerna och i ansigtet äfvensom af snöblindheten utstodo häftiga smärtor, måste tillbringa största delen af dagen i sina sofsäckar i det fuktiga tältet. Ställningen var icke utan sina betänkligheter. Man hade medfört proviant för tre veckor; men tio dagar hade redan åtgått för bortfärden, och som man icke kunde veta, huru länge ovädret skulle räcka, beslöt löjtnant Jensen den 24 att betydligt nedsätta rationerna. Det häftiga snöfallet måste naturligtvis icke litet oroa expeditionens medlemmar, hvilkas stämning öfver hufvud taget i följd af hungersnöden och kölden icke kunde vara synnerligen hög, ty om snöstormen icke snart upphörde, eller om återfärden skulle taga längre tid i anspråk, hvad skulle då väl följden blifva? Till all olycka tog spriten slut, så att man från den stunden hade blott kall mat, enär det i anseende till väderlekens beskaffenhet icke kunde blifva fråga om att tända upp eld i fria luften med något, som kunde umbäras af materialen. Under fem dagar voro våra resande inskränkta till följande knappa rationer: dagligen tre skorpor med litet Liebigs köttextrakt på dem; dessutom utdelades under hela tiden en gång ½ kilogram kött pr man och en annan gång en portion, öfver en bit af ett stearinljus halfkokt korngrynsgröt. Bränvinet hade liksom spriten tagit slut.

Den 31 juli lugnade vädret sig någorlunda, hvarefter löjtnant Jensen ännu en gång besteg nunataken, medan hans reskamrater nedtogo tältet och packade slädarne. Så långt blicken räckte, såg Jensen ingenting annat än en jettestor isslätt med ringa stigning, öfver hvilken icke en gång en enda klippspets höjde sig; ingenting annat än is fans att skåda, tills denna slutligen sammansmälte med himmelen till en rätlinig horisont, som för öfrigt syntes ligga högre än den af våra resande då intagna ståndpunkten (1,523 meter öfver hafvet). På östra sidan af den åt de sistnämnde till utsigtspunkt tjenande klippyramiden räckte isen nära till dess spets, och dess yta liknade såväl mellan de särskilda klipporna som ett stycke vesterut en bred, rasande ström, hvars böljor hade uppdämt sig mot nunataken och derefter plötsligen frusit till is.

På en längre utsträckning af forskningsfärden var naturligtvis icke att tänka; snarare gälde det att med möjligast största skyndsamhet anträda återvägen, ty man hade redan tillbragt sjutton dagar i denna ödemark, der expeditionen träffat blott tre lefvande varelser, nämligen två små foglar och en spindel. En lindrig köld och temligen klart väder gynnade i allmänhet återfärden. Den vunna erfarenheten, den lättade packningen och den omständigheten, att man begaf sig utföre, förkortade vägen; men man kan göra sig en föreställning om, hvad en vandring på inlandsisen vill säga, då man erfar, att expeditionen använde sex hela dagar för att tillryggalägga ungefär 20 mil, ehuru en hvar efter bästa förmåga skyndade sig af fruktan, att en ny snöstorm kunde uppstå, innan de uppnådde kusten. Under sista dagen var expeditionen nära deran att lida en beklagansvärd förlust. Man vandrade just då fram öfver en sträcka, som visserligen företedde remnor, men dock icke såg så farlig ut, att man fann för nödigt att betjena sig af linan; då löjtnant Jensen en gång händelsevis vände sig om, fick han se Habakuks mössa ligga på isen, men egaren var försvunnen. Man skyndade genast dit och fann den unge grönländaren helt lugn sitta ungefär 3 meter djupt ned i en gletscherspringa, der han jemte sin släde hade fastnat mellan två utskjutande isstycken. Medelst tillhjelp af ett nedkastadt tåg lyckades man dock snart att åter skaffa honom upp på ytan.

Då man närmade sig inlandsisens brädd, rådde å nyo temligen tät dimma. Löjtnant Jensen begaf sig derför, åtföljd af Habakuk, å stad att uppsöka båtfolkets lägerplats, medan Kornerup och Groth hvilade sig på isen. Efter några timmars kringirrande upptäckte Habakuks skarpa öga plötsligen ett tält i fjerran, hvarpå han, utom sig af glädje och med ens afskakande sin förra dysterhet, höjde ett fröjderop, som återskallade från bergväggarna. Lika glädjefulla tillrop svarade de återvändande; strax utsändes bud för att hemta Kornerup och Groth, och under tiden dukade Jensen bordet åt sina reskamrater. Att man nu intog en likaså glad som riklig måltid, är lätt att gissa, liksom att en lång och ytterst vederqvickande sömn följde derpå.

Redan några dagar förut hade grönländarne ansett expeditionens medlemmar förlorade, och på missionsplatsen Lichtenfels, der båtfolket under Jensens frånvaro plägade skaffa sig proviant, stod man redan i begrepp att utrusta en expedition för att söka efter de som förlorade ansedda. Flere dagar efter återkomsten kunde deltagarne i forskningsfärden alldeles icke skrifva, enär såväl händerna som ögonen nekade sin tjenst. Den 23 september återvände expeditionen välbehållen till Kjöbenhavn.1)

---

1) Ofvanstående skildring är tagen ur flottkapitenen O. Irmingers redogörelse i tidskriften »Ude og hjemme» för den 24 november 1878. Kortare uppgifter om färden finner man i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1878, sid. 477, och i »Geographical Magazine» för 1878, sid. 282. (Ytterligare redogörelser finnas

Så slutade denna märkvärdiga och mödosamma vandring, hvilken länder alla deltagarne till den största ära. I sin helhet varade den tretiotvå dagar och är följaktligen den längsta färd, som någonsin företagits på den grönländska fastlandsisen. Alldeles som hvarje bågminut, som polarfararen tränger fram längre mot norr, af denne antecknas med berättigad nationalstolthet, så betyder vid expeditioner på den grönländska isen hvarje inåt landet ytterligare tillryggalagd sträcka ett framsteg, som kan nämnas med stolthet. Tack vare den senaste undersökningsfärden, intager Danmark nu på detta område ett företräde, som för öfrigt så att säga enligt naturen tillkommer det samma.

Det behöfver väl knappast nämnas, att Jensens expedition har medfört ett vackert vetenskapligt resultat hem; det skall dock tydligen behöfvas ännu någon tid, innan hela materialet blir siktadt och behörigen bearbetadt. Den åsigten, att gröna dalar skulle finnas inuti Grönland, har emellertid blifvit starkt skakad genom Jensens expedition, hvilken lärde känna väl en tredjedel af Grönlands bredd från Frederikshaab inåt, och detta resultat måste betraktas som mycket värdefullt. Det mod och den uthållighet, som expeditionens alla medlemmar visade under den långa och farliga vandringen på inlandsisen, förtjenar det högsta beröm; man kan icke annat än hoppas, att man med stöd af de vunna erfarenheterna skall inom icke få år lyckas att komma tvärt öfver Grönland och med säkerhet utröna, huru förhållandena i det inre äro beskaffade.

---

i den i Kjöbenhavn utkommande »Geografisk Tidskrift» för 1878, sid. 174—176, och för 1879, sid. 100—107. *Öfvers. anm.)*

◆

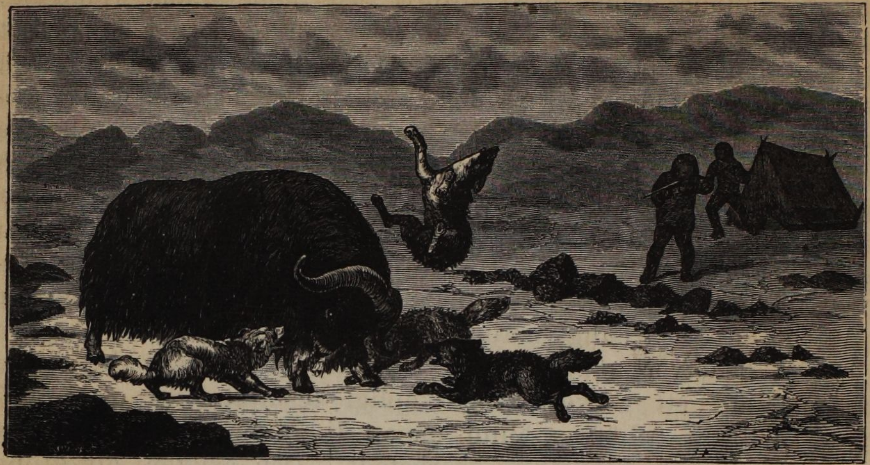

Jagt efter myskoxar.

Grönländska kusternas naturbeskaffenhet.

Lika litet som det obebodda inre äro Grönlands yttre konturer kända i sina nordligaste delar. Framträngande längs vestra kusten, har man i våra dagar hunnit till 83°20′26″ nordlig bredd, den längst i norr belägna af alla hittills uppnådda punkter, och man vet, att det vid kap Farvel började landet sträcker sig utan afbrott ända dit och väl ännu längre; på den långt mera sällan besökta östra kusten har man kommit endast litet bortom 77° nordlig bredd. Emellertid äro de hittillsvarande undersökningarna tillräckliga att visa, det landets kuster äro betydligt sönderdelade. Grönlands kuster äro så att säga ingenting annat än en oafbruten följd af mer eller mindre djupa, bredare eller smalare inskärningar eller fjordar, hvilka nästan alla hafva benägenheten att dela sig gaffelformigt, att bilda liksom ett delta eller ett λ, hvars armar ofta innesluta öar och klippor.1) Östra och vestra kusten utmärka sig genom sin branthet, och den förras skenbara fattigdom på inskärningar bör blott tillskrifvas våra kartors brister. Sällan har nämnda kust varit tillgänglig, emedan ett bälte af is och drifis hindrat hvalfångarne från att landa. Att äfven der en stark sönderdelning sträcker sig inåt landet, framgår af den norra sträckan mellan $69\frac{1}{2}$ och 75° bredd, hvilken

---

1) Enligt Peschel äro fjordarna forna gletschers tomma rännor.

kunde kartläggas af Scoresby och Clavering, och hvars konturer väl ega mindre likhet med Grönlands vestkust, men desto mera med Britiska Nord-Amerikas och Aljaskas kusttrakter. Dock saknas icke alldeles på denna ostkust djupt inträngande hafsvikar. Scoresby förmodade till och med, att det sund, som han uppkallade efter sin fader, kunde sträcka sig tvärt öfver hela Grönland till Baffinsviken, hvarom hvar och en, såsom Peschel anmärker, må tänka, som han vill.[1]) Sant är emellertid, att på denna ostkust och norr om Scoresbys sund ännu en annan, mäktig fjord, Kejsar Frans Josefs fjord, blifvit upptäckt, hvilken tränger djupt, dock icke djupare än hvad man känner om de vestra fjordarna, in i landet. Derför stå gent emot Rinks åsigter om Grönlands fastlandsbeskaffenhet många andra forskares, som betrakta detta land som en samling af öar, hvilka skiljas från hvarandra genom djupa fjordar och sammanhållas af det stora istäcke, som ligger utbredt öfver hela det inre. För mera än femtio år sedan uppstälde Giesecke, som sjelf hade vistats länge på Grönland, denna teori, som i nyare tider omfattats af Robert Brown och Julius Payer.[2]) Enligt den senare synes särskildt den fullkomliga bristen på stora längddalar tala derför, enär fastland förutsätta sådana. Skiljaktigheten i åsigter kan nu till en del härröra derifrån, att Rink undersökte Grönlands vestra kust, men att Payer anstälde sina iakttagelser på den väsendtligen olika ostkusten. Der äro på en sträcka af nästan fem breddgrader de största vattensträckningarna knappt öfver 35 till 40 kilometer i längd. Vattenskilnaderna vid hafskusten liksom i det inre af fjordarna ligga öfver allt blott en ringa sträcka från hafvet, allestädes hafva dessa korta dalar en stark stupning och branta sidosluttningar, och i öfverensstämmelse härmed är hela landbildningen utan sakta öfvergång och det hela således liksom sönderbrutet i särskilda stycken. I öster reser sig också vid stränderna af Kejsar Frans Josefs fjord ett verkligt alpland med talrika, höga toppar, hvartill man i vestra Grönland icke känner något motstycke. Det ostgrönländska berglandets system är i orografiskt liksom i geologiskt hänseende förvisso alldeles skiljaktigt från Alpernas. Det senare karakteriseras genom parallelkedjor, det förra genom fullkomligt skilda grupper. Om man ser bort härifrån, är det intryck, som man från ett högt berg får af inlandet mellan 72 och 74° nordlig bredd, i betydande grad likartadt med det, som man erhåller från ansenliga alptoppar. Antalet af 2,500 till 3,050 meter höga bergspetsar är i förhållande till den utvidgade synkretsen stort, och de enstaka bergmassornas medelhöjd torde vexla mellan 1500 och 2150 meter. »Till en början syntes det oss», skrifver Payer, »som hörde de högre bergen blott till inlandet; först från kap Franklin kunde man öfvertyga sig, att höjder från 1800 till 2500 meter förekommo äfven i närheten af kusten. På större afstånd varseblef man mot söder en vild bergsträcka, för dolomiten egendomliga toppar, väl 2500 meter höga.»[1] Petermanntoppen uppstiger ända till 4500 meter och utgör icke det ostgrönländska alplandets största upphöjning utan blott dess största mätta höjd. I norr derifrån såg Payer några isbetäckta toppar, som sannolikt öfverträffade honom ansenligt i höjd, men genom sitt läge och afstånd undandrogo sig den trigonometriska bestämningen.[2]

---

[1]) Peschel, »Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde», sid. 11.

[2]) Se Julius Payer, »Ueber das Innere Grönlands» i »Ausland» för 1870, nr 52, sid. 1245—1247, och vidare kapitlet »Das Innere Grönlands und seine Gletscher» i Payers »Oesterreichisch-ungarische Nordpolexpedition», sid. 557—565.

Ostkustens fysiska förhållanden äro emellertid ingalunda de samma som vestkustens. Medan Payer i östra Grönland beskrifver väl åtskilda, enstaka gletscher, hvilka icke stå i någon förbindelse med hvarandra, näras alla vestkustens gemensamt af den stora inlandsisen.[3] Lika så mäktiga olikheter råda mellan östra och vestra delen af landet i klimatiskt, geologiskt, till och med i djurgeografiskt hänseende. I allmänhet är det en 1000 till 1300 meter hög, brant bergvägg, som bildar östra kusten, hvilken i sin sydliga del ända till kap Tycho Brahe bär namnet Konung Fredrik VI:s kust; till denna sluter sig norrut det blott på afstånd sedda Hans Egedes land, och först bortom 70° nordlig bredd börjar med Scoresbysundet en fjordrik kust med talrika, utanför belägna öar, hvilken undersöktes af den andra tyska nordpolsexpeditionen 1869—1870. Här är kap Bismarck i det gletscherbetäckta och obebodda Konung Vilhelms land den nordligaste, med säkerhet bekanta punkten.[4] Redan på den något sydligare belägna Shannonön anträffade de tyska polarfarandena under hösten den på andra ställen af kusten ofta iakttagna, men på vestra sidan alldeles icke (utom mycket långt i norr) förekommande myskoxen *(Ovibos moschatus)*, hvilken liksom den talrikt uppträdande renen vet att nära sig af den sparsamma växtligheten. Jag säger »sparsamma», men detta är riktigt blott i jemförelse med våra gynnade himmelsstreck; i betraktande af dess arktiska beskaffenhet är den ostgrönländska växtligheten ingalunda fattig. Man är sedan gammalt allt för lätt benägen att föreställa sig de arktiska länderna som hela sommaren igenom begrafna under ett snötäcke; men den tyska expeditionen, som besökte östra Grönland, fann, såsom dr Pansch uttryckligen försäkrar, ett alldeles snöfritt land, detta icke blott under högsommarn utan under tre hela månader; samlingar af frusen snö och is qvarlågo naturligtvis alltid på sluttningar och i klyftor, men snötäcket försvinner redan i april, och östra Grönlands långsamt började, ständigt tilltagande, ihållande, stundom till och med starka sommarvärme gör det möjligt för en rik och kraftig växtlighet, som förblir den samma till nära 1000 meters höjd öfver hafvet, att utveckla sig inom den korta tid, hvarunder marken icke är frusen. »Der träffar man», berättar Pansch, »på många ställen den tätaste och skönaste gräsmatta, hvilken maskrosens gula blomkorgar smycka liksom hos oss, der uppnå de med tjocka ax försedda gräsen en höjd af 30 till 60 centimeter, der uppträder lingonen bredvid *Andromeda* och bekläda stora sträckor; i de fuktiga bergsklyftorna trifvas de sirligaste ormbunkar, och utbreda sig syrans blad till sällsynt storlek, på de solbelysta backarne nickar på sin höga stängel den djupblå *Campanula*'n, förtjusar oss den späda, ständigt gröna *Pyrola*'n med sina marmorhvita blommor. Bland bäckarnes och strandens stenskrafvel utvecklar *Epilobium* sina stora blommor, hvilka med sin praktfullt glänsande, röda färg på långt håll locka till och med den likgiltigaste. Och mellan de ödsligaste klipporna har den märkvärdiga *Polemonium* gjort sig hemmastadd i stor mängd och höjer ur sin starkt luktande, fint delade bladkrans de täta qvastarne af stora, rent ljusblå blommor. Dessa så fullkomligt hemländskt klädda växter sågo ut som främlingar i den arktiska naturen. Och den der egendomliga färgteckningen der borta på bergsluttningen orsakas, såsom vi till vår förvåning finna, af smått, men kraftigt björkkratt, hvilket, ehuru tillväxande blott föga för hvarje år, dock synes finna sig väl härstädes, ty det har utvecklat blommor och frukter. Der bredvid står lingonris med mogna, särdeles söta bär, som plockas och förtäras med barnslig glädje, och slutligen triumferar botanisten öfver fyndet af några vackra, tyvärr utblommade alprosor.

---

[1] Payer, »Oesterreichisch-ungarische Nordpolexpedition», sid. 560.

[2] »Ausland» för 1870, sid. 1246.

[3] Se om Grönlands gletscher H. Rink, »Om Vandets Aflöb fra det Indre av Grönland ved Kilder under Isen», Kjöbenhavn 1862, Charles Grad, »Etude sur les glaciers du Groënland» (»Nouvelles Annales des Voyages» för december 1865, sid. 257—271), och »Notice sur les glaciers du Groënland» (»Bulletin de la société de géographie», Paris 1871, andra bandet, sid. 109—127).

[4] Ännu längre i norr påstår Lambert sig år 1670 sett land under 80°30′ nordlig bredd, och enligt Daines Barrington skall kusten år 1775 vara undersökt ända till 79°30′. Den andra tyska nordpolsexpeditionen uppnådde den 15 april 1870 sin nordligaste punkt till lands kort efter 77:de breddgradens öfverskridande; hon såg derifrån kustlinien fortsätta ungefär i nordlig riktning, medan gletscherbetäckta bergsträckor hämmade utsigten redan på obetydligt afstånd.

»Vid ett så rikt växtlif kunde vi med fog äfven förmoda, att många växtätande djur skulle förekomma, med säkerhet renen och den rent hvita polarharen, hvilka äro hemma öfver allt i den iskalla norden. Men den arktiska myskoxen med sin låga kropp, långa, mörka hårbeklädnad samt vid basen kolossalt tjocka och tunga horn lefver der i hjordar, skrapar om vintern fram födan åt sig under det tunna snötäcket samt lemnar liksom renen och haren en utmärkt och närande spis åt menniskan. Äfven smärre djur lefva af växter: den lilla, grå sorken gräfver efter de fina rötterna, och bland foglarne sågo vi gässen beta på ängarna och de förtjusande riporna nära sig af de unga videskotten. Liksom i hela naturen så hafva äfven här djuren sina särskilda fiender. Den mellan stenarne boende veslan och den ständigt kringstrykande räfven jaga dem likaså på marken som ugglan och falken från luften. Det oaktadt qvittrar och sjunger snösparfven sin muntra sång under den första, ännu bittert kalla våren, hvissla regnpiparne och strandlöparne på de sanka ställena af stranden samt uppsöka de små larver, myggor och flugor, som äfven der framlefva sitt stilla lif.

»En rikare näringskälla för foglar och däggdjur erbjuder förvisso hafvet. På tångängarna vid den grunda stranden, i den jettestora *Lamimaria*'ns skogar uppehålla sig millioner kräftdjur och uppnå, gynnade af en år ut och år in lika värmegrad hos vattnet, en ovanlig storlek; på stenarne och grunden lefva musslor och snäckor, delvis de samma som i Östersjön, men förete mestadels en kraftigare byggnad. Och dessa kräftdjur tjena jemte några små fiskar till näring för svärmarna af vattenfoglar, ejdergässen, måsarne, tärnorna och andra. Dessa häcka på de höga klipporna samt kretsa, oroliga och skriande, dag och natt omkring i luften eller tumla sig på det lugna vattnet. Äfven de hafva att försvara sina ungar mot de nämnda roffoglarna, hvilkas antal ökas med de stora måsarne och framför allt med de svarta korparne. Men huru behagliga dessa fyrfotadjurs och foglars kött och ägg, skinn och fjäder än äro för den europeiske kolonisten, så är deras nytta dock obetydlig i jemförelse med den, hvartill hvalrossen och skälen lända. Dessa äro de vigtigaste djuren vid Ishafvets alla kuster; på deras förekomst och användande beror i sjelfva verket de dervarande eskimåernas hela lif. Dock hafva äfven de icke någon ostörd njutning af sin jagt: det kraftigaste rofdjuret, isbjörnen, framställer samma anspråk på skälar, hvalrossar och renar, och mellan djurets kraft och slughet samt den erbarmligaste menniskas intelligens uppstå den underbaraste täflan och strid.»¹)

Visserligen har icke något af den tyska nordpolsexpeditionens

---

¹) Dr Pansch i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 221—222.

fartyg sammanträffat med lefvande menniskor, men att eskimåer ännu finnas på östra Grönland, är alldeles säkert, ty på södra sidan af kap Arendts träffade forskarne till sin öfverraskning jemte ben af hafsdjur äfven lemningar af en gång varande eskimåboningar.[1] Vidare innehåller ett meddelande af den 15 augusti 1868 från Friedrichsthal, herrnhutarnes sydligaste missionsstation, följande: »För några veckor sedan hade vi här besök af hedningarna, som ännu bo på östra kusten långt härifrån. Men de visade alldeles icke någon lust att stanna här och ville alla återvända hem.»[2]

Då man talar om Grönland, så menas nästan alltid och uteslutande blott vestra delen, i hvars yttre trakter europeiska kolonier finnas under danskt öfvervälde. Denna del är också långt bättre känd än den östra samt mer eller mindre utforskad, åtminstone så långt som man framträngt mot norr. Enligt hvad dansken Pingel upptäckt, sänker sig Grönlands vestra kust mellan 62 och 69° nordlig bredd långsamt ned i Davis' sund, sedan den blifvit bebodd af européer, ty pålar, vid hvilka de fordom plägade fästa sina farkoster, hade helt och hållit sjunkit under vattnet.[3] Dock hyser Steenstrup tvifvelsmål om dessa märkens tillförlitlighet och hänvisar till, att hos de nordmanniska ruinerna i Igoliksfjorden från 1779, då de först nämndes af Arctander, ända till nu icke märkts någon förändring.[4] Längre i norr träffade Kane från 76° nordlig bredd ända till Humboldtgletschern strandafsatser, hvaraf han räknade fyrtioen öfver hvarandra. De äro fullkomligt säkra tecken, att landet derstädes höjt sig från den understa till den öfversta terrassen med fyrtioen mellanliggande afbrott. Kanes efterföljare, polarfaranden Hayes, har bekräftat denna iakttagelse för andra ställen af kusten. I Port Foulke, hans vinterhamn (78°17′ nordlig bredd), höjde sig tjugotre gamla strandbräddar trappformigt till 33,5 meter öfver hafsytans medelstånd. Likadana märken träffade han längre i norr vid östra kusten af Grinnells land.[5] Man kan med skäl anföra dessa företeelser som bevis på, att det grönländska fastlandet ännu icke är i åtnjutande af någon fullständig hvila. I söder är detta land, såsom Laubes och Steenstrups öfverensstämmande undersökningar gåfvo vid handen, en af granit och gneis uppförd, af paläolitiska eruptivbergarter (porfyr och diorit) gångformigt genomsatt sammanhängande massa. Det är äfvenledes granit och gneis, som i Nord-Grönlands mellersta del och i Omenak- (eller Umenak-) fjordens storartade omgifningar bilda högslätterna och såväl med hänsyn till höjden öfver hafsytan som till det betäckta områdets utmål uppträda i de största massor. Graniten öfvergår på många ställen i glimmer- och hornblendeskiffer och företer i dessa skikt mångfaldiga, inlagrade ämnen, såsom händelsen vanligen plägar vara i metamorfoserade berglager. Så innehålla hornblendeskikten nästan allmänt inströdda granater samt på enstaka ställen asbest, strålsten, svafvelkis, magnetisk jernmalm, turmalin o. s. v. Det enda mineralet af vigt är kryoliten, som utom Grönland förekommer blott vid Miask i Uralbergen; han är ett ganska löst, dels hvitt, dels mer eller mindre dunkelgrått mineral och märkvärdig genom sin kemiska sammansättning;¹) på Grönland finnes han vid tältplatsen Ivikät i Arsutfjorden tätt invid stranden.²) Der har man anträffat äfven tjugo tenngångar tillika med bly-, koppar-, zink-, jern- och molybdenmalm, flusspat, zirkon o. s. v. För öfrigt synes Grönland vara fattigt på metaller; dock lär i södra delen kopparmalm finnas, som gifver 66 procent ren koppar.³) Med ön Disko taga trapp-platåerna sin början. Näst graniten hafva nämligen trapparterna den vigtigaste andelen i Grönlands bildning. De äro hårda bergarter af förherskande grå eller brunaktigt svart färg, hvilka till större delen bestå af labradorsten med inblandad augit och smulor af magnetisk jernmalm. I Nord-Grönland och de angränsande områdena resa sig de af granit och trapp bildade kustbergen till 1,250 meters höjd, och de branta remnorna lemna högst intressanta genomskärningar af mera än 1,000 meters djup, hvari en skiktad lagring af dessa så kallade urbergarter tydligt hänvisar på deras fortgående förvandling. Äfven annars företer trappformationen i Grönland mångahanda intressanta företeelser. Vanligen uppträda dess bergarter som mäktiga bergmassor med slät yta och brant stupande sidor; flerestädes öfverlagrar den en röd, organiska lemningar alldeles saknande sandsten och fläcktals äfven skikt, som innehålla stenkol och grafit. Trappen får derigenom ett utseende, som hade han i smält-flytande tillstånd framvält ur jordens inre samt utgjutit sig öfver de redan bildade sandstens- och kolflötserna. Förmodligen inträffade dessa trapputbrott på en tid, då ännu icke hela Grönland höjt sig ur

---

[1] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 190.

[2] Calwer Missionsblatt för juni 1869, sid. 44.

[3] Peschel, »Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde», sid. 99.

[4] »Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft zu Wien», 1878, sid. 140.

[5] Peschel på anfördt ställe, sid. 103.

---

¹) Kryoliten består af fluornatrium och fluoraluminium, smälter lätt och sönderdelas af svafvelsyra. Han användes till framställande af aluminiummetaller äfvensom till natronlut för såpsjuderier, kaustikt natron, kolsyradt natron och svafvelsyrad lerjord.

²) Se vidare angående den grönländska kryoliten Anton von Etzel, »Grönland geographisch und statistisch beschrieben». Aus dänischen Quellschriften. Stuttgart 1860, sid. 320—321.

³) »Ausland» för 1851, sid. 16.

hafvet, och de branta afsatserna äro sannolikt följder af senare höjningar.

De nyssnämnda stenkolsflötserna innesluta talrika lemningar af tydliga trästycken och ormbunkar, och i sandstenen har man funnit spår af löfträds blad. De första visade sig härstamma från barrträd *(Pinites rinkianus)*, men i sandstenen är den fossila, som miocen ansedda[1]) skogen från Atanekerdluk inbäddad, hvars betydelse för det arktiska bältets forntid blifvit omtalad i början af denna bok (sid. 9 och följ.). Stället ligger något litet ofvanför 70° nordlig bredd vid Waigatsundet, som skiljer ön Kekertarssuak eller Disko från halfön Nûgssuak eller Noursoak. Denna och Omenakfjorden (70°47′49″ nordlig bredd), som sköljer Nûgssuak i norr, voro den hufvudsakliga skådeplatsen för Edward Whympers undersökningar under hans senare uppehåll på Grönland år 1872. Vid hans ankomst var landet beklädt med blommor, fjärilarne visade sig, och nästan all snö var försvunnen från stranden ända till en höjd af 600 meter. Sedan Whymper upptäckt en stor dal, som för till det inre af Diskoön, och han vandrat en dugtig dagsmarsch inåt den samma, begaf han sig till Nûgssuak och besteg en af de högsta, der belägna topparna. I sitt bref till R. H. Scott[2]) nämner Whymper icke namnet på detta berg, så att vi icke kunna veta, om det, hvilket är sannolikt, var Ujararsariak, som de samtidigt dervarande Steenstrup och Rhode bestego. Derifrån öfverskådade han den stora dal, som upptager nästan hela den inre delen af halfön och innesluter en ganska stor sjö, hvari en eller flere gletscher utmynna på 600 till 700 meters höjd öfver hafvet. Denna dal är den vigtigaste, i Nord-Grönland hittills upptäckta; ett vattendrag, som genomflyter den samma, har utseendet af en flod, icke af en bergbäck, och sedan det i många vindningar tillryggalagt en väg af åtminstone 250 kilometer, för det till hafvet en lika stor vattenmängd som Rhône till Genèvesjön. Nästan 1½ kilometer från stranden fann Whymper dess vatten ännu sött. Steenstrup och Rhode nämna äfvenledes en ansenlig sjö Tasersuak och en flod Kûgssuak, som dock icke kommer ur sjön utan från gletschern på en hög klippa, hvilken grönländarne kalla Erke. Men denna flod är efter den af de båda danskarne upprättade öfversigtskartan¹) högst 25 till 30 kilometer lång och således omöjligen den samma som Whympers. Icke en gång det aflopp, som sjön synes ega mot vester, kan vara den samma, ty äfven detta uppnår på sin höjd en längd af blott 50 till 60 kilometer. Äfven i Omenakfjorden besteg Whymper en onämnd topp af 2,140 meters höjd öfver hafvet, hvilken för sitt afsöndrade läge beherskade hela den omgifvande trakten och gjorde det möjligt för den med en teodolit utrustade forskaren att utröna, att bergens höjd i allmänhet var ungefär 600 meter högre, än den förut antagits.

---

[1]) Om den fossila arktiska florans ålder har en strid uppstått på allra senaste tiden. Oswald Heer kallar henne miocen, men J. Starkie Gardner uppträder i »Nature» för den 12 december 1878, bandet XIX, sid. 124—127, för hennes eocena beskaffenhet. På en öfversättning (»Die arktische Flora der Vorzeit und ihre Existenzbedingungen» i »Ausland» för 1879, nr 2, sid. 25—29) svarade Heer (»Ueber das Alter der tertiären Ablagerungen der arktischen Zone» i »Ausland» för 1879, nr 8, sid. 141—145) och stod fast vid sin förra mening. »Are there no eocene floras in the arctic regions?» frågar nu Gardner i »Nature» för den 1 maj 1879, bandet XX, sid. 10—13, och framdrager nya skäl mot Heer. I »Versuch einer Entwickelungsgeschichte der Pflanzenwelt insbesondere der Florengebiete seit der Tertiärperiode», Leipzig 1879, första bandet, uppträder nu Adolf Engler med en vederläggning af Gardners invändningar och till försvar för Heer. Huru stor vigt än dessa personers åsigter ega, så torde man dock medgifva, att frågan om den fossila arktiska florans ålder ännu icke är fullständigt löst.

[2]) »Nature», bandet VII, sid. 8. En öfversättning deraf finnes i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 463—464, och ett utdrag i »Globus», bandet XXIII, sid. 30. Detta korta bref utgör oaktadt ifrigt sökande den enda mig tillgängliga källan om Whympers här förevarande resa.

Nord-Grönlands klimat är väsendtligen ett kustklimat och ytterst obeständigt; inom samma månader förekomma stundom temperaturvexlingar af 25 till 37° C. Juli är den enda snöfria månaden; på en kort sommar följer hastigt en lång, sträng vinter; ytterligheterna i sommar- och vintertemperaturen är +15° och —40° C. Årets medeltemperatur angifves till —3,75° C., men är naturligtvis mycket olika på den i nordlig och sydlig riktning gående kusten. Så utgör den för de sydliga orterna Godthaab och Neu-Herrnhut —1,88° och —2,38° C., under 69° nordlig bredd —5,63°, under 71° —6,88° och på den nordligaste punkten i de danska kolonierna under 73° nordlig bredd —9,28° C.²) I allmänhet är klimatet mycket beroende af vindarne i Davis' sund och Baffins vik samt genom dem åter af drifisen, som kommer dels från Spetsbergen långs Grönlands östra kust omkring kap Farvel upp för sundet till högst 64° nordlig bredd, dels från bottnen af Baffins vik och Lancasters sund, men blott ytterst sällan når fram till kusten. Mellan dessa båda isströmmar, hvilka närma sig hvarandra ganska mycket, men aldrig sammanträffa, skilja grönländarne mycket noga, i det att de kalla den omkring kap Farvel från östra Grönland kommande isen Spetsbergsisen eller stora isen, hvaremot de beteckna den från Baffins vik neddrifvande som vestisen. På grund af dessa förhållanden och i allmänhet äfven för det nordliga läget är klimatet i hög grad ombytligt och underkastadt långt större vexlingar än i de tempererade bäl-

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1874, kartan VII.

²) von Etzel, »Grönland», sid. 108.

tena. Härtill kommer äfven den stora, under vintern inträffande motsatsen mellan de delar af hafvets yta, som äro isbelagda, och dem, som förblifva öppna. Alltid bildar den i allmänhet milda vintertemperaturen i det bebodda Grönland mellan 60° och 72° nordlig bredd en stark geografisk motsats till Amerikas vesterut belägna fastland. En blick på en isotermkarta visar i sjelfva verket, att januarilinierna stiga tvärt uppåt från vester; t. ex. januariisotermerna för —15° C. ligga ungefär aderton breddgrader nordligare på Grönland än i det inre af Nord-Amerika, och vid samma breddgrad, 67° nordlig bredd, går på fastlandet januarilinien för —32,$_5$° C. ungefär fram. Men äfven vid Nya verldens vestra kust förekommer icke någon sådan mildhet hos vintern som på Grönland, och ännu mindre är detta händelsen med Asiens analoga östra sida, der Kamtschatka med lika januarilinier ligger tio breddgrader sydligare.[1])

Dessa omständigheter förklara kanske, att Grönlands djur- och växtlif ännu kunna betraktas som jemförelsevis betydande. Enligt Rinks öfverraskande uppgift blir växtligheten vid de sydliga fjordarna till och med vackrare och yppigare inåt landet, detta dock endast ett stycke framåt. Medan man väntar att få se dessa grönskande dalar längre inåt omvexla med skogbevuxna ställen, kommer man blott till vidsträckta platser, der det arktiska klimatet hållit till baka all växtlighet, och hvilkas besynnerliga smyghål väl knappast någonsin komma att undersökas. Infödingarna betrakta dessa dystra landsträckor med vidskepligt misstroende och anse dem för onda andars hemvist.

Växtlighet finnes dock kanske ända till polen. I norden består den visserligen nästan blott af lafvar och mossor; dock trifvas mellan den djupa snön, som skyddar dem mot kölden, derjemte äfven andra växter, bland dem en vallmoart *(Papaver nudicaule),* som är nyttig mot skörbjugg. Det yttersta förlandet är klädt med låga och krypande buskväxter, hvilka omvexla med gröna, sumpiga och ängartade ställen. Först på 600 till 1,000 meters höjd börjar växternas enformiga matta att blifva tunnare; i stället för gräs och halfgräs träffas mossor. Från och med 1,270 meter stå växterna blott enstaka i gruset, och videt, *Salix glauca,* försvinner alldeles. Men längs kusterna är nästan öfver allt på Grönland en tät växtmatta utbredd, och alldeles ofruktbara klippor ser man sällan. Hon gifver åt bergen en svagt grönaktig, mestadels dock en grå och brun färg; men alla jemna ställen och fördjupningar betäckas af grönska och talrika blommor.

---

[1]) Mühry i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1864, sid. 35.

Vid kusten och på öarne finnes utom ängsgräset i de skyddade dalarne och kärrgräset på våta ställen en ofantlig massa bär, förkrympta videbuskar, enbuskar, björkar och alar. Naturligtvis håller sig hela vegetationen tätt vid marken, och äfven i den sydligaste delen, der den rikaste floran förefinnes, äro granarna blott förkrympta buskar; egentliga träd saknas alldeles, ty de björkar och pilar, som man träffar i några skyddade dalar, hinna icke öfver manshöjd. På Diskoön blir videt väl 2,5 meter långt, men kryper utefter marken. Det vackraste träd, som Rink träffade på Grönland, var en björk på nära 3,5 meter, som hade vuxit upp till en sådan »fabelaktig» höjd på en särskildt gynnad, skyddad plats. Hvad bränsle vidkommer, beror man nästan uteslutande af torfven och den drifved, som i riklig mängd hitföres från Sibirien. För öfrigt fann Robert Brown[1]) vid 69 och 70° nordlig bredd ett ganska betydligt antal växter i bruk som näringsmedel, brännmaterial, läkemedel eller åtminstone som prydnader.[2]) I några af de gynsammast belägna kolonierna har man lyckats plantera rofvor, potates äfvensom några slags kål, hvilka der gälla som delikatesser, om de än blott föga motsvara våra anspråk på grönsaker. Deremot har man icke lyckats att odla hafre och korn eller att införa nötkreatur, huru ofta försöket än upprepats.

Ur professor Th. M. Fries' »Grönland, dess natur och innevånare», Upsala 1872, hvilket arbete innehåller en intressant, efter andra författare och med stöd af egna iakttagelser under svenska expeditionen till Grönland 1871 utarbetad skildring af detta nordiska lands naturförhållanden, historia, invånare o. s. v., vilja vi meddela följande om växtverlden i dessa aflägsna bygder.

Knappt har man dock satt foten i land, förrän man blir ganska angenämt öfverraskad. Man kommer dit med hufvudet fullt af fantasier om vegetationens ytterliga torftighet — åtminstone var detta förhållandet med mig, ehuru botanist och ej alldeles obevandrad i kännedomen af den arktiska floran. Jag hade i Nord-Grönland väntat såsom totalbild något à la Spetsbergen, der de magra, låga växttufvorna tyckas vara liksom på måfå kringslungade, den ena hit och den andra dit bland de stensplittror, som täcka den nakna marken, och der några pilarter med trådsmal, i mossan krypande stam och 2 à 3 öfver den samma uppskjutande nagelstora blad bilda en hånande parodi på allt, hvad träd och buske heter. Lokaler med en ungefär dylik växtlighet saknas väl ej alldeles, i synnerhet på de yttersta klippstränderna, ty der spela mossor och lafvar hufvudrolen, endast sparsamt blandade med gräs, halfgräs, krypande viden och kråkris samt några få andra förnöjsamma växter. På andra lokaler, der hafsvindarnes välde är mera begränsadt, är förhållandet i allmänhet helt olika. Redan vid landstigningen visar sig der vår vanliga vass-lika strandråg *(Elymus arenarius)* i täta massor, jemte andra hos oss vanliga kustväxter, och sedan nästan för hvarje steg visa sig nya blommor. Ställer man kosan uppåt kullarne, i synnerhet på något skyddade ställen, befinner man sig snart i en region af risiga, nedliggande småbuskar, som af danska kolonisterna med ett gemensamt, fastän oegentligt, namn tituleras »lyng». Dvärgbjörk, kråkris, odon, lingon m. fl. täcka långa sträckor, och deribland prunka den nordiska alprosen *(Rhododendron lapponicum)* med sina högröda blomknippen och fjäll-ljungen *(Andromeda tetragona* och *hypnoides)* med sina snöhvita, liljekonvaljelika klasar. Ännu högre upp, under de tvärbranta klippväggarne, der solens strålar kunna verka med full kraft och det nedsipprande snövattnet underhåller en ständig fuktighet, visar sig vegetationen ännu kraftigare. Ej blott fjällväxter uppträda der och nå en ovanlig yppighet, utan äfven åtskilliga gamla vänner från hembygden såsom maskrosen, blåklockan m. fl. trängas med den arktiska florans barn. Märkvärdigt nog var på flera ställen frodigheten och artrikedomen i beständigt tilltagande mot höjden. Den vackraste växtligheten fann jag 2 à 3,000 fot högt uppe på ett fjäll i den af europeer förr knappast besökta Nordfjorden på Disco-ön. De nedre sluttningarne derstädes föreföllo snarast ovanligt magra, men desto resligare blefvo växterna, ju högre upp man klättrade, och sammanväfde sig slutligen till en färgskiftande blomstermatta. Derifrån nedförde jag ej blott en rik skörd af blommor, utan ock en nära fjälltoppen anträffad ståtlig champignon, hvilken, efter köksvetenskapens alla regler tillagad, broderligen delades mellan alla gunrummets ledamöter, hvilka enstämmigt vitsordade de små bitarnes fina arom och mer-smak. — Naturligtvis får man dock ej tänka sig ett obegränsadt crescendo i växtverldens frodighet mot höjden; de allra högsta fjällpartierna blifva allt mera växtfattiga och mossklädda, men ännu vid 4,500—5,000 fots höjd öfver hafvet kan man vänta att finna ett eller annat tiotal af blommor och gräsarter.

---

[1]) Se hans »Florula discoana», Edinburg 1868.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 111.

Af det redan sagda torde framgå, att Nord-Grönlands flora ej är att alldeles förakta, åtminstone sådan hon uppträder på mera gynnade lokaler. Och dock hafva vi ej ännu tagit de allra bästa i betraktande. Begifva vi oss in i de djupaste, mest skyddade fjordarne och framför allt till sådana ställen, der talrika källor¹) ej blott rikligt vattna den omgifvande moss- och blomstermattan, utan ock uppvärma marken, kunna vi flerestädes påträffa täta pilsnår af $1^1/_2$ à 2 alnars höjd, genom hvilka vandraren stundom endast med svårighet kan bana sig väg. En praktfull parasoll-(umbellat-)växt *(Angelica)* hinner der under den korta sommaren att utveckla ej blott en yppig bladmassa, utan ock stjelkar af ända till manshöjd och armstjocklek.²) — Att i Syd-Grönlands djupa fjordar, der ett blidare klimat är rådande, ännu mera grönskande och blomstersmyckade platser kunna uppletas, torde ej väcka förvåning. Bergsluttningarne tyckas der ofta vara klädda af grönskande gräsmattor, men vid närmare undersökning visar sig denna grönska härleda sig af »Grönlands skogar» d. v. s. nedtryckta, spalier-formigt utbredda björkar och pilar. — Korteligen: jag är förvissad derom, att om jag kunde uppvakta de läsarinnor,

---

¹) Detta gäller i synnerhet om Disco-ön, der källornas vatten stundom eger en ganska hög värmegrad, uppgående ända till $12^1/_2$ grader.

²) Dylika lokaler bruka vanligen benämnas Qvannit, Quannersoit e. d. Då ofvannämnda *Angelica* i Norge, på Island o. s. v. benämnes Kvane, så är det mer än troligt, att grönländska språket från norräna-målet lånat detta namn.

som detta lilla arbete måhända kan finna, med Grönlands-buketter, skulle de med sina fjällvallmor, armerier, ranunkler, saxifrager, Pedicularis-arter, blåklockor m. m. betraktas ej endast med det flyktiga intresse, som allt mera ovanligt och långväga kan påräkna.

Naturligtvis kan det ej falla mig in att här företaga en fullständig presentation af alla dessa växter, hvilka under mitt Grönlands-vistande beredde mig så många njutningsrika stunder, men ej blott otacksam skulle jag vara, utan äfven ofullständig min skildring, om ej med några ord den växt omnämndes, som framför alla andra kan sägas vara den för Grönland i sin helhet mest karakteristiska. Säkerligen har under vandringar och resor i vårt land uppmärksamheten någon gång blifvit fästad vid en växtart, som i stora massor frodas på skogsbackar, gamla svedjeland o. s. v. Dess vetenskapliga namn är *Epilobium angustifolium;* af allmogen har den erhållit flera, såsom Himmelstraf, Stegört, Almokke, Kropp o. s. v., men intet af dessa torde vara allmännare kändt bland de mera bildade klasserna. Genom sin resliga växt, långa blomspira och blommornas högröda färg faller den genast i ögonen; säkert är, att af utlänningar, hvilka sommartiden besökt vårt land, mer än en i sina reseskildringar förklarat denna växt vara t. o. m. mera karakteristisk för den svenska vegetationen, än våra tall- och granskogar. Huru ståtlig den än är, måste man dock sanningsenligt medgifva, att den besegras af sin grönländske broder, *E. latifolium.* Visserligen är denne lågväxtare och mindre rikblommig, men i gengäld äro de purpurröda blommorna 3 à 4 gånger större. Härigenom och genom sitt uppträdande i täta massor kan den stundom gifva hela landskapet en blodröd färgton. Aldrig kan jag glömma den syn, som denna växt beredde mig under min förr omtalade färd i Waygattet. Från landets obekanta inre hade en brusande ström brutit sig väg genom den sönderfrätta klippväggen, och härifrån hade våldsamma vårfloder under tidernas längd till låglandet nedfört en oerhörd stenmassa, som nu bildade ett vidsträckt delta-land, hvarest floden, under högsommaren splittrad i hundradetals rännilar, letade sig väg till hafvet. Hela detta delta af minst en fjerdingsvägs längd lyste på afstånd bländande rödt; vid närmare undersökning fanns förklaringen i de oerhördaste massor af frodiga *Epilobium*tufvor, så tätt packade, att knappt någon annan växt bland dem kunde upptäckas. Jag skulle önska att till detta ställe, Anertussuk, kunna förflytta enhvar, som med hel eller half misstro mottagit min skildring af Grönlands vegetation; han skulle nödgas erkänna, att den grönländska blomstergudinnan åtminstone der visar ett synnerligen fagert, frodigt och rödblommigt anlete.

Trots allt detta kan dock den i dessa trakter resande europeen ej qväfva en viss känsla af något saknadt, — och svårt är ej att finna orsaken härtill. Träd finnas ej och häraf alstras, medvetet eller omedvetet, en viss tanke på Svältorna och andra trädlösa bygder. Syd-Grönland är dock i detta afseende ej alldeles lottlöst: i det innersta af de djupa fjordarne och i mera klippförskansade dalar anträffas ej allenast en-, al- och rönnbuskar af stundom temligen aktningsbjudande dimensioner, utan äfven björkar, som t. o. m. antaga trädform. På landets yppigaste punkt, dalen Kingoa nära Tessermiut, kunna derföre grönländarne med nationalstolthet uppvisa några träd med så grofva stammar (ända till 8 tum i diameter), att man kan våga uppklättra i dem 2 à $2^1/_2$ alnar högt — och ändock räcka kronans grenar 1—2 alnar öfver hufvudet!

Emellertid kunna och få växterna lika litet i Grönland som i något annat land vara »kun til Lyst». Man må i populära och vetenskapliga arbeten huru ofta som helst påträffa försäkringar om eskimoernas uteslutande kött-diet, så strider dock detta alltför mycket mot menskliga naturens behof för att kunna vara sanning. Några kulturväxter bryr sig dock eskimoen ej om att odla, utan hemtar så väl sin vegetabiliska som animaliska föda från de håfvor, som naturen sjelf välvilligt räcker honom. På hafvets botten vagga urskogar af frodväxta tångarter, blandade med smärre alger af zirliga former och lysande färg, och häraf vet han, i synnerhet under hungersnödens dagar, att bereda sig födoämne. Än vigtigare äro dock de massor af bär, framför allt kråkbär och odon, som finnas på fjordarnes strandsluttningar och hvilka förleda honom under sommarfärderna (hvarom framdeles skall talas) till ordentliga excesser i ätningsväg. Största delen förtäres väl på stället, men till njutning under vintern gömmes af kråkbären åtskilligt, fruset eller insyltadt på det traditionella grönländska sättet d. v. s. blandadt med lindrigt tuggadt skälspäck och förvaradt i skinnpåsar, såvida ej någon gång ett par kasserade skälskinnsbyxor eller någon annan klädespersedel förlänas med syltkrukas namn, heder och värdighet. På åtskilliga ställen kunna de dock äfven samlas under snön hela vintern om, och behöfva då blott blandas med små späckbitar för att genast vara färdiga till kalaset.

Härtill skulle en icke obetydlig mängd växter kunna läggas, hvilkas rötter, blad eller blommor i större eller mindre mängd förtäras, förnämligast dock såsom delikatesser. I främsta rummet förtjena häribland att nämnas de ofvan omtalade Kvanerne, hvilkas unga stänglar med lika begärlighet förtäras af eskimoen som af våra lappar. Äfven denna blir i Syd-Grönland, der den allmännare förekommer, syltad på ofvannämnda flottiga sätt. Deremot användes icke den ymniga cochlearian (skjörbjuggsväxten), som väl kan anses af naturen ämnad till ett dessa trakters helsosammaste näringsmedel, men ett oväntadt uttryck af renlighetskänsla lägger härvid hinder i vägen. Den trifves nämligen bäst och når sin största frodighet på sådana ställen, der i forna dagar varit eskimo-kojor och dessas afskrädeshögar; äfven de i danska koloniernas småtäppor odlade grönsakerna hafva vi hört uppgifvas af grönländarne anses såsom orena såsom vuxna på gödslad jord.

Härmed hafva vi kommit in på ett ämne, som ej förtjenar att med tystnad förbigås. Af danskarne hafva nämligen under halftannat århundrade odlingsförsök blifvit gjorda, men resultaten äro ej stora. Intet sädesslag har någonsin, ej ens på de mest gunstiga lokalerna, kunnat bringas till mognad, och såsom en allmän regel kan man antaga, att ingen för frukterna eller fröna odlad näringsväxt, äfven om dessa skördas i omoget tillstånd (t. ex. sockerärter), lemnar ens ringaste afkastning. Endast i sydliga delarne blir potatisen i ringa skala på några ställen odlad, men skörden är i allmänhet af så dålig beskaffenhet, att ny sättpotatis årligen måste från Europa hemtas. Deremot finnas i de små trädgårdstäpporna vid samtliga kolonierna några sängar rofvor; sallat, rädisor, spenat och andra hastigt växande köksväxter saknas aldrig och uppnå ofta en sådan frodighet, att de vid hvilken exposition som helst otvifvelaktigt skulle prisbelönas. Men också fordras härför långt mera arbete än i våra bygder. Snön måste först bortskottas, svart jord derefter utsås för att befordra den qvarblifna snöns och isens upptöande, myllan ofta hemtas från Danmark, — och trots all möda och omtanka sköflas ej sällan allt af oförmodade snöfall och nattfroster. I drifbänkar får man stundom se några få gurkor och andra ömtåligare växter, ja på ett par ställen har man bestått sig den stora lyxen af små miniatyr-orangerier, i hvilka bland några blomsterväxter en eller annan kruka jordgubbar, sockerärter och dylika delikatesser kunna lockas till mognad. Grönländska hortikulturens triumf i denna väg utgöres, enligt en amerikansk resandes utsago, af ett litet, nu afsomnadt äppleträd, som ej blott kom till blomning, utan äfven satte en frukt, hvilken måhända hade nått full utveckling, om den ej beklagligtvis affallit i sin tidiga kart-ungdom.

Grönlands fauna är afgjordt arktoeuropeisk, och samtliga der förekommande djurarter lefva äfven på Spetsbergen och Novaja Semlja, med undantag endast af myskoxen, som af grönländarne kallas »umimak», det enda för den amerikanska faunan utmärkande djuret, hvilken emellertid möjligen har invandrat från vestra sidan af Smiths sund. Utom honom är renen *(Rangifer tarandus)*[1]) den enda representanten för idislarne. Af gnagare känner man blott lemmeln *(Lemmus torquatus)* och polarharen *(Lepus glacialis)*, af rofdjur blott isbjörnen *(Ursus maritimus,* på grönländska »nennok»), fjellräfven *(Vulpes lagopus,* på grönländska »terienniak» eller »kaka») och eskimåhunden, på grönländska »kemmak» eller »kremmak».[2]) Den sistnämnda hör i det amerikanska fastlandets hela norra del till samma form och härstammar högst sannolikt från vargen. Dessutom förekommer i det danska Grönland äfven ett annat slags hundar, som uppstått genom den inhemska racens korsning med europeiska. Den här omtalade faunan omfattar naturligtvis blott de fullkomligt oomtvistade och inhemska arterna, icke de införda och acklimatiserade husdjuren, t. ex. katten, fåret, geten, nötkreaturet, svinet o. s. v. Mycket rikare på arter än landdäggdjuren äro det grönländska hafvets däggdjur, och af dem draga invånarne det största gagn, ty de lemna dem icke blott kött till föda utan äfven tran till lyse. Robert Brown uppräknar sju arter skäldjur och sexton hvaldjur.[3]) Dertill är hafvet rikt på fisk, och vid stränderna lefva talrika sjöfoglar, särskildt ejdern. Grönland eger inalles 90 fogelarter, af hvilka 46 häcka derstädes. Med undantag af rätvingar och skinnbaggar är insektverlden fullständigt företrädd.

Ur professor Fries' här ofvan nämnda arbete vilja vi likaledes låna nedanstående, utförligare redogörelse för vestra Grönlands djurverld:

---

[1]) Eskimåerna kalla, enligt hvad Kane uppgifver, renen »bennesoak», så länge han saknar horn. Efter hvad R. Brown uppgifver, benämnes han i allmänhet »tukto», hanen »pangnek» och honan »kollauak».

[2]) En utförlig skildring af honom finnes i »Ausland» för 1862, nr 36, sid. 861—863.

[3]) Se Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 461—465, och för 1870, sid. 41—47.

Främst bland landtdjuren ådrager sig renen vår uppmärksamhet. Detta vackra, öfver alla polartrakter utbredda djur[1]) har i fordomtima utan tvifvel här uppträdt i ofantliga massor på de endast sommartiden af jägare besökta, isfria kuststräckorna. Ännu i dag saknas det icke, men är dock nu försvunnet från flera af de trakter, der det förut varit ymnigt, och äfven i de öfriga är antalet betydligt förminskadt. Orsaken härtill har man velat söka i skjutvapnens införande, och naturligtvis måste dessa åstadkomma ett större nederlag, än de förr använda bågarne och spjuten, i synnerhet som då äfven qvinnor och barn måste i jagten deltaga för att drifva djuren mot den lurande jägaren. Så tvärhastigt har dock aftagandet i renarnes antal varit, att förföljelse från menniskans sida näppeligen kan anses vara enda orsaken. Så t. ex. fäldes, om jag ej missminner mig de berättelsevis uppgifna siffrorna, i kolonien Holsteinborg för kort tid sedan på ett år öfver 30,000 djur, det derpå följande 2—3,000, det dernäst omkring halfannat hundrade samt det fjerde icke ett enda eller på sin höjd några få stycken. Detta, i förening med en viss periodicitet i renhjordarnes uppträdande, har framkallat åtskilliga hypotheser, såsom t. ex. att de förföljda och skrämda djuren genom isfria passager tvärt öfver landet tagit sin reträtt till ostkustens nästan folktomma och till följd deraf mera fridsälla bygder — eller ock att midt i den stora isöknen finnas större eller mindre grönskande dalar, renhjordarnes skyddade paradis, dit ingen blodtörstig jägare ännu funnit vägen. Dessa af förmodade vulkaner eller varma källor alstrade, isförskansade oaser tillhöra dock hittills endast fantasiens område; för tillvaron af ett varmare inland talar dock måhända det märkvärdiga, hittills ej fullt nöjaktigt förklarade faktum, att den vind, som derifrån blåser, i åtskilliga trakter är så mild, att termometern om vintern plötsligt kan stiga t. o. m. 25 grader, och att derigenom häftiga töväder inträffa.

Utom renen finna vi på fastlandet af fyrfota djur den ständigt hvita polarharen och dennes fiende fjällräfven, hvilkens hvita eller blågråa skinn lemnar ett ganska värderadt pelsverk. I hungerstider får den senare äfven tjena till födoämne och föredrogs, såsom sådant, åtminstone i fordomtima, framför hararne, som »varda af Grönländarne alldeles icke aktade». Större aktning, ehuru den yttrar sig såsom till otrolighet barnslig förskräckelse, hysa de för ett djur, benämdt Amarok, som dock länge ansetts såsom endast i deras sagor förekommande. För några få år sedan lyckades man dock fälla ett exemplar deraf, och befanns det då vara den i Amerikas nordligaste trakter lefvande polar-vargen. Säkert är dock, att detta djur här förekommer endast tillfälligtvis samt att grönländarne i de allra flesta fall i sin fasa se amaroker i vanliga hundar.

Detta deras misstag är ock på visst sätt berättigadt. Eskimohunden, hvilken kan anses som grönländarens enda husdjur och som i de nordliga trakterna underhålles till betydlig mängd, eger nämligen i hela sitt utseende något så vargartadt, att man lätt i honom kan tänka sig en amarokens halfciviliserade ättling. Den kraftiga växten, de upprättstående öronen, den lömskt skälande blicken, det obehagliga tjutet (i st. f. skällande) m. m. gifver honom ett från våra hundar ej litet afvikande utseende. För öfrigt ångrar jag nästan mitt uttryck »halfciviliserad», ty i sjelfva verket är eskimohunden en obändig, vildsint krabat. Otillgänglig för visad vänlighet, bibehåller han ständigt ett lömskt, grälaktigt och blodtörstigt sinnelag, och detta visar han ej blott mot sina likar utan äfven mot menniskor. Så väl barn som fullvuxna personer hafva flera gånger blifvit sönderrifna och uppätna; tillfällen, då den anfallne endast genom hastig hjelp kunnat räddas, äro ganska allmänna. Men också är den behandling, hundarne röna, i öfverensstämmelse dermed. Stryk, grundligt stryk få de, förtjent eller oförtjent, vid nästan alla tillfällen; deras boning är sommar och vinter i det fria, såvida de ej af gunst och nåd få söka sin tillflykt i den gång, som leder till boningshuset; födan få de sjelfva stjäla sig till, då deras herrar hemfört någon fångst, eller ock uppleta bland afskrädet eller bland musslor och andra sjödjur på stranden. Svält till yttersta grad är för dem något ej ovanligt, men också kunna de, då tillfälle erbjudes, genom otrolig glupskhet taga skadan igen. Dessemellan sönderslita och sluka de af behof eller okynne allt, hvad de af skinnvaror kunna påträffa, t. o. m. remmar och seltyg på hundslädorna, och mottaga derför den vanliga stryk-belöningen. Kort sagdt, deras lif är, om något, ett riktigt hundlif, till väsentlig del sammansatt af svält, köld, slagsmål och prygel. Och dock hafva dessa djur en vigtig rôl att fylla. I de nordliga trakterna sker nästan all samfärdsel vintertiden med deras tillhjelp, deras skinn lemna förträffliga pelsar, och mången gång måste de slagtas för att tjena till föda, då hungersdöden hotar deras egare. Stor jämmer uppstår derför, då dödliga farsoter bland hundarne börja härja, såsom på senare tider flera gånger inträffat.

---

[1]) Ehuru renen i alla dessa trakter tillhör samma art, kan man dock urskilja flera racer. Den grönländska utmärker sig bland annat genom gröfre, mindre förgrenade horn, hvilka visa en viss tillnärmelse till elgens.

Vi återgå till de vilda landtdjuren. Åtskilliga småfoglar lifva ej blott busksnåren utan äfven de ödsliga fjällslätterna med sitt muntra qvitter, falkar och ugglor ströfva (i synnerhet i de sydliga trakterna) omkring på jagt, men största uppmärksamheten ådraga sig dock de vackra snöriporna i brokig sommardrägt, hvilka vandraren esomoftast uppskrämmer. Med bullrande vingslag och sqvattrande läte skynda de sig undan, så långt deras makliga sorglöshet tillåter, och blifva sedan jägarens lätta byte.[1]). Men äfven den mest mordlystne borde rygga till baka, när han påträffar riphönan med sina små kycklingar. Liksom vore hon dödligt sårad, släpar hon sig med hängande vingar och vacklande steg qvidande framför vandrarens fötter för att locka honom bort från de värnlösa ungarne, under det att dessa sprida sig och söka skydd bland buskar och stenskärfvor. Misslyckas denna krigslist, tvekar ej den annars allt annat än modiga fogeln att gå anfallsvis till väga mot störaren af hennes idylliska familjelif på de öde fjällsluttningarne. Exempel skulle kunna anföras derpå, att hon vid sådana tillfällen ej ens har respekt för Kongl. Flottans officersuniform.

Mer än både fyrfotadjur och foglar tilldraga sig under landtexkursioner insekterna uppmärksamheten, och härför behöfver man ej vara en speciell amatör af dessa småkryp. Visserligen fladdra, om ock sparsamt, brokiga fjärilar från blomma till blomma, visserligen hör man det muntra surret af idoga jordbin och humlor, visserligen svärma nästan öfverallt flugor och andra yrfän af olika form och färg, men hvem har öga eller tanke för dessa, eller hvem kan tänka på någonting annat i hela verlden, då man en lugn och varm sommardag råkar ut för de milliarders milliarder mygg, som här bokstafligen göra luften tjock? Väl har jag förut i Skandinaviens nordligaste bygder haft den föga afundsvärda lyckan att göra bekantskap med dessa plågoandar, som der (om ock öfverdrifvet) uppgifvas stundom uppträda i så kompakta massor, att »man med en käpp kan helt tydligt rita sitt namn deri», men hvad jag der sett är en bagatell mot Grönlands myggrikedom. Från alla håll tillströmma dessa furier, inom några ögonblick är hela klädedrägten, hvad färg den än må hafva, förvandlad till helgrå af de sida vid sida sittande djuren, man vandrar liksom i en molnstod med en hel kometsvans af hvirflande och pipande följeslagare. Med flor och handskar, genom påstrykning af olja och tjära, amykos och karbolsyra söker man skydda sig för alla de giftiga gaddarne, men hvarje aldrig så litet blottad punkt uppspanas ögonblickligen. Öppnar man munnen för att beklaga sin nöd eller uttala sina föga vänliga önskningar om de objudna gästerna, flyga väl ej stekta sparfvar, men tjogtal myggor i den samma. Man vet sannerligen ej, om man skall blifva förtviflad eller gapskratta, när man ser sitt eget eller någon reskamrats ansigte på det barockaste sätt uppsvälla till en oformlig, rödskinande bulla, i hvilken ett par smala strimmor antyda ögonens plats. Korteligen: den korta sommarens fröjder förbytas här uppe alltför ofta i pina och vedermöda. Just de vackraste dagarne blifva de svåraste, och man är då färdig att utbyta värme, solsken och lugn mot köld, blåst och regn, hvilka kunna döda eller förjaga de svartalfer, hvilkas obehagliga sång genast väcker tankar om smärta, bulnader och störd hvila.

---

[1]) »I stället för at göma sig», säger Cranz, »emellan stenarne, sträcker han halsen i högden, och förråder sig sjelf genom sitt korrande: när man måttar åt honom, blir han obekymrad stående; och om man med en sten jagar up honom, sätter han sig åter genast på en högd, och kikar på sin fiende. Endast om vintern bucka de sig ned på snön, för at dölja sig, liksom hade de mera förstånd när det är kallt, än vid varm väderlek.»

På samma sätt, som luften hvimlar af myggornas täta svärmar, är äfven hafvets så väl öfre som nedre regioner fylda af tusentals djur af de mest omvexlande, bizarra former. Ringmaskar, ej sällan med regnbågslikt skimrande färger, gräfva sina gångar i muddret, sjöstjernor och sjöborrar kräla långsamt på klipporna bland hafssvampar och täcka koraller, oerhörda svärmar af små kräftdjur snurra omkring öfverallt och jaga hvarandra i de urskogar af tångarter, som bilda ogenomträngliga snår på hafsbottnen. Här har zoologen ett ypperligt tillfälle att fylla de medförda spritburkarne med s. k. zoologisk pickles, och han försummar det, minsann, ej heller; här hafva fiskarnes och sjöfoglarnes talrika flockar en outtömlig förrådskammare för tillfredsställandet af sin frosserilusta, och ännu mindre försumma dessa detta. Alkor, tejstar, lunnar och allt hvad de heta, dessa nordiska fogelarter,[1] ströfva i stora skaror omkring på hafvet, och längs kusten bilda måsarne, i synnerhet den vackra och här ymniga tretåiga måsen (tatterat, såsom grönländarne säga) de märkvärdiga kolonier, som benämnas fogelberg. Redan på långt afstånd hör man deras mindre harmoniska än ljudeliga skrän, och ledd deraf finner man snart vägen till en tvärbrant i hafvet nedstupande klippa, hvars alla afsatser äro garnerade af foglar till 1,000- och åter 1,000-tal. Hela luften hvimlar dessutom af dylika, och andra tusental gunga på vattnet. Tanken svindlar vid försöket att beräkna individernas antal, och förståndet vägrar att fatta möjligheten af en dylik djurlifvets koncentrering i dessa kalla, ödsliga nejder — men i stället för att hängifva sig åt dylika onödiga spekulationer, skynda de medföljande, mera praktiska eskimoerna att plundra så många bon, de medhinna, på ägg och ungar samt att visa sin oförlikneliga förmåga att äta, snart sagdt huru mycket som helst och hvad som helst. Färska ägg eller med halffärdiga ungar äro lika smakliga; en annan åsigt beror blott på fördom. — Lika, om ej ännu mera talrik uppträder ejdern, så väl den vanliga som den hos oss sällsynta praktejdern. Under våra färder i de endast undantagsvis af så väl europeer som grönländare besökta fjordarne på Disco-ön, omhvärfdes vi ej sällan af det ena ejdermolnet efter det andra. Tusenden och åter tusenden af dessa vackra foglar åstadkommo genom sin flygt ett dån som af ett brusande vattenfall. Tacksammare jagttillfällen för en ej skjutkunnig torde näppeligen erhållas, och de grepos äfven med begärlighet. Till och med fartygets salutkanoner laddades rikligt med kulor och affyrades på de förbiskyndande skockarne. Resultatet af denna egendomliga fogeljagt med ångbåt och kanon blef väl ganska godt, men skulle säkerligen blifvit ännu bättre, om ej våra matrosers och båtsmäns ifver narrat dem att på måfå affyra skotten, genast foglarne på orimligt långt håll visade sig.

---

[1] Såsom bevis på deras talrikhet kan, efter Rink, anföras, att endast i Syd-Grönland kunde 1855 (ett ovanligt rikt år) de dödades antal anslås till 29,700 ejdrar och 68,550 alkor. Och dock fortgår äggplundringen med en hänsynslöshet och i en skala, hvarom man hos oss har svårt att bilda sig en föreställning.

Åtskilliga andra bland de grönländska foglarne skulle vara väl förtjenta af en närmare bekantskap, men tiden räcker ej dertill. Vi lemna dem derföre, både sådane som på senare tider blifvit iakttagna, som mera fabulösa, af äldre författare anförda, af hvilka en skall utmärka sig derigenom, att den »icke på landet lägger och värper sina två ägg, utan i tvenne hålor emellan kroppen och vingarne»; andre »äro så folkilskne, att de anfalla grönländarne i deras tält». I stället skola vi taga i betraktande några af de fiskarter, som för eskimoen äro af större gagn.

I främsta rummet torde dervid böra nämnas den strömmingslika »angmaksætten» eller loddan, såsom hon i Norge kallas. Vissa tider på året går denna, med vår nors närmast beslägtade småfisk i så oerhörda och packade skaror in i fjordarne, för att der lägga sin rom, att den t. o. m. med blotta händerna kan tunntals uppösas. Åtskilliga rusa i sin ifver sjelfva upp på land. Genom denna sin talrikhet och lätta fångst blir angmaksætten för grönländaren ett synnerligt vigtigt födoämne, och dessutom användes den i torkadt tillstånd äfven stundom såsom foder åt det ringa antal boskaps-kreatur, som af danskarne underhållas på Grönland. — För öfrigt har enhvar grönländare, äfven den svage och orkeslöse, en god hjelp för lifvets uppehälle i den massa fisk, hvaraf hafvet hvimlar. Om ej torsk eller småflundra, sej eller nepisætt (sjurygg, *Cyclopterus lumpus)*, hälleflundra eller kabiljo vill bita på hans krok, så kan han vara temligen viss att snart erhålla några af de fula ulkarne (simporna) med det oproportionerligt stora hufvudet, förfärliga svalget och vattenödle-likt röd- och svartfläckiga skinnet. Dessa utgöra ock under betryckets dagar en vigtig beståndsdel af den dagliga kosten. — Under sommaren lemna en mängd åar och bäckar tillfälle till fångst af delikat laxöring, och ehuru nät dervid spela den vigtigaste rolen, kan man ock lyckas med vida simplare fångstredskap. Man känner blott med handen efter, hvar fisken står stilla under den af strömmen undergräfda strandbrädden, förer handen sakta under fisken — ett kraftigt tag och fångsten är gjord! Dock lärer man dervid behöfva hafva så mycket instinkt, att man griper tag framvid hufvudet och ej i den hala stjerten.

Återstår nu bland fiskarne blott att nämna håkjäringen eller den arktiska hajen. Detta glupska rofdjur fångas i stor mängd, nästan endast för lefverns skull, ty köttet kommer blott i nödfall eller såsom hundföda till godo. Lefvern, som är stor, att den fyller $^1/_6$—$^1/_2$ tunna, är deremot för sin fetthalt af stor vigt; vid tranbränning lemnar den omkring 50 procent tran. Detta fiske, som i hög grad underlättas af djurets snålhet och tröghet, försiggår i Syd-Grönland hufvudsakligast på hösten, men i Nord-Grönland om vintern, då vakar huggas för lockbetes utsättande. Har fisket gått lyckligt, kan man på isen få se hundradetals, ja ett par tusen lefver-beröfvade hajkroppar af 4—9 alnars längd, som endast delvis kommit hundar, räfvar och korpar till gagn, innan de återgifvas till hafvet.

Då det är fråga om hafvets invånare, vore det i sanning obilligt att ej nämna de kolossala hvalarne, hvilkas uppenbarelse, ehuru i de grönländska farvattnen ingalunda ovanlig, alltid gör ett visst afbrott i seglingens enformighet. Om man ock sett detta skådespel otaliga gånger förut, fröjdar man sig dock på nytt vid åsynen af den vattenstråle, som hvalen ljudeligt stånkande sänder mot höjden, innan han låter sin breda rygg hvälfva upp öfver vattenytan. Säkerligen är dessa kolossers antal i de nordiska hafven nu mycket mindre än förr, då, enligt Pontoppidans försäkran, »sjön vid norska kusten från Stavanger till Trondhjem, en sträcka af 60 mil, genom de många tusende hvalfiskar, som jaga fiskarne till land, föreställer liksom en enda stor stad, hvars skorstenar ryka, såsom man sig kan inbilla de ur deras blåsrör uppstigande vattenstrålar.» Särskildt är denna förminskning uppenbar, hvad beträffar den s. k. Grönlandshvalen, hvilken i det mot kölden skyddande späcklagrets tjocklek öfverträffar alla sina slägtingar, men också derföre blifvit mest förföljd. För närvarande är dess förekomst vid Grönlands kuster så sparsam, att alla de hvalfångarestationer, som danska regeringen med stor kostnad der anlagt, måst öfvergifvas eller äro sin undergång nära. Öfriga hvalarter kunna till följd af mindre späckrikedom, i förening med större vildhet och styrka, ej med hittills vanligen brukade fångstredskap blifva föremål för någon synnerligen lönande jagt.

Allmännare än hvalarne äro de flera slag af delfiner, [1]) hvilka ystert tumla omkring i vågorna eller spritta högt upp i luften. Bland dessa är det egentligen blott tvenne, som utgöra föremål för fångst i större skala, nämligen den för sin snöhvita hud utmärkta hvitfisken samt den besynnerliga narhvalen, som, när vintern kommer, lemnar sitt egentliga hem ofvan Amerikas nordligaste kuster och då i Nord-Grönland blifver ett ifrigt eftertraktadt byte. Den spiralvridna, ända till 3—4 alnar långa framtand, som likt ett hvasst spjut sticker rakt framåt, säljes nämligen såsom elfenben till högt pris. I forna tider, då man ansåg denna tand sitta i pannan på det fabulösa djur, som kallades »enhörning» och som än i dag tjenar till sköldhållare på månget lands (t. ex. Englands) och adlig familjs vapen, uppskattades den ännu högre, framför allt af lifrädda tyranner, alldenstund den antogs betaga allt gift dess verkan. Än i dag hålles den i Ost-Indien så helig, att för några år sedan priset mångdubblades derför, att en ostindisk nabob byggde ett stort tempel, till hvars prydande oerhörda massor af det heliga enhörningshornet (d. v. s. narhvaltänder) à tout prix måste anskaffas.

---

[1]) För kuriositetens skull anföra vi, hvad gamle Cranz anför om ett slag häraf, som »Grönländarne kalla *Ardluit*. Hvaräst desse låta se sig, där fly alle Sjählar bort, ibland hvilka de anställa en fuhl lek. Ty de äro så behändige at fånga desamma med munnen och fenorna, at man ofta ser dem lastade med sex Sjählar; i det de släpa bort en i munnen, et par under hvarje fena, och äfven en under rygg-fenan.»

Vigtigast af allt är dock för grönländaren de skälar, hvaraf hafvet ej sällan hvimlar. Dessa tillhöra ej alla samma art, utan fem, olika till storlek, form, färg och användande. I största mängd förekomma tvenne mindre arter (den spraglede Sæl eller Kassigiak, *Phoca vitulina,* och Fjordsælen eller Neitsek, *Ph. hispida),* förnämligast i närheten af de ställen, der inlandsisen i form af isströmmar utvältrar i hafvet. Årligen torde af dessa dödas 50 à 70,000 stycken. Bland de större arterna är Sortsiden (Attak, *Ph. grœnlandica)* af stor betydenhet, då årliga fångsten kan anslås till 30—36,000 stycken, hvaraf största delen fälles i Syd-Grönland. De öfriga tvänne, Klapmytsen *(Cystophora cristata),* af hvilken de äldre hanarne ega den förunderliga förmågan att utspänna skinnet på hufvudets framdel till en luftfyld säck eller blåsa, och den vanligen omkring 5 alnar långa Remmesælen (Urksuk, *Ph. barbata)* dödas väl i mindre antal (den förra omkring 2—3,000, den senare 4—600), men äro icke dess mindre af stor betydelse, ej minst derför, att de i Syd-Grönland infinna sig i förening med storisen, hvadan dennas ankomst är liktydig med skälfångst och glada skälköttskalaser. — Skälarne äro för öfrigt grönländarens allt i allom; utan dessa skulle han ej kunna existera och hela Grönland skulle då förmodligen blifva en ödemark, som endast tillfälligtvis besöktes af någon hvalfångare eller nyfiken turist. Men nu finnas lyckligtvis skälar i mängd och af dessa erhållas föda och kläder, vapen och båtar, ljus och bränsle — kort sagdt, allt hvad eskimoen behöfver. Skäl är derför för honom sammanfattningen af all jordisk lycksalighet och t. o. m. i de aflidnes saliga boningar förestälde sig de hedniska grönländarne oräkneliga skälar falla ett lätt byte för jägaren. Ej under då, att de första missionärerna i början rönte föga bifall vid sina skildringar af himmelens fröjder. Så vida ej der funnes riklig tillgång på skälhundar, ansågo sig grönländarne hafva hvarken nytta eller nöje af en vistelse derstädes.

Härmed skulle jag kunna sluta skildringen af Grönlands djurverld, så vida jag ej vore viss derom, att mången gjort sig bestämd räkning på att få höra ett par andra djurarter omnämnas, hvilka anses som alldeles karakteristiska för alla polarländer, nämligen hvalrossen och isbjörnen. Också saknas de ej helt och hållet. Den förstnämnda visar sig någon gång, i synnerhet vintertiden, mera som turist här och der längs kusten och har dessutom bibehållit sig såsom fastboende i en af menniskor obebodd sträcka på vestkustens mellersta del, der den tyckes med våld vilja försvara sig mot alla inkräktare. Åtminstone frukta grönländarne att begifva sig in på detta område och hafva uppskakande berättelser att förtälja om folkilskna hvalrossars anfall på bräckliga skinnbåtar samt roddarens ömkliga död under deras fruktansvärda betar. — Hvad åter beträffar de föreställningar om isbjörnen, hvilka ej äro just ovanliga i Sverige, så eger med dem alldeles samma förhållande rum, som med Parisarnes antaganden om den vanliga björnen i vårt land. Isbjörnen synes i allra största delen af Vest-Grönland ej oftare, än man ser den svarta fyrfotade lunka omkring på Stockholms gator. Endast till de allra nordligaste och sydligaste danska kolonierna kommer årligen en eller annan silfverpelsad potentat från sina mera fridsälla boningar i nordligaste trakterna kring Baffinsbay eller Grönlands nästan obebodda ostkust, men besöket blir ej långvarigt, innan han stupat för ifriga jägares kulor. I forna dagar, då skjutvapnen ännu voro okända eller sällsynta, förekom han allmännare och vågade t. o. m. göra inbrott och hemgång i grönländarnes kojor. I mans minne finnas ett par exempel på dylikt, men säkert är, att vi, deltagare i 1871 års färd, som bespetsat oss på hans närmare bekantskap, ej nog kunde förarga oss öfver hans alltför stora sällsynthet.

Såsom redan blifvit anmärkt, står Grönland under danska kronans öfverhöghet. De danska kolonierna, hvilka alla äro inskränkta till vestkusten, sönderfalla i två inspektorat, ett sydligt och ett nordligt, hvilka båda utgöras af flera områden. Det förra inspektoratet sträcker sig med fem områden från kap Farvel ända till Norra Strömfjorden eller Neksotoukfjorden på 67° nordlig bredd, det senare med sju områden derifrån ända till Aukpadlartoks isfjord på 73° nordlig bredd. En den 31 december 1874 anstäld folkräkning gaf för södra inspektoratet 100 bebodda orter med 5,512 grönländska och 130 europeiska invånare, för norra inspektoratet 76 bebodda orter med 4,095 grönländare och 106 europeer. Högsta styrelsens säte är i Godhavn på Diskoön. I hvarje »koloni» — så kallar man områdenas hufvudorter — bor en »köpman» eller »kolonistyresman», hvilken har ledningen af den kungliga monopolhandeln och förvaltningen om händer i området; dessutom har man till underlättande af varuutbytet för grönländarne anlagt en mängd smärre handelsplatser eller »utplatser», hvilka stå under hvar sin »utliggare». Jemte en ovedersäglig andlig utveckling kan hos infödingarne ett bestämdt tillbakagående i materielt hänseende uppvisas, hvars orsaker väl äro att söka i förstöringen af deras ursprungliga samhällstillstånd, i de förra samhällsinrättningarnas omintetgörande genom främlingarnes inflytande.

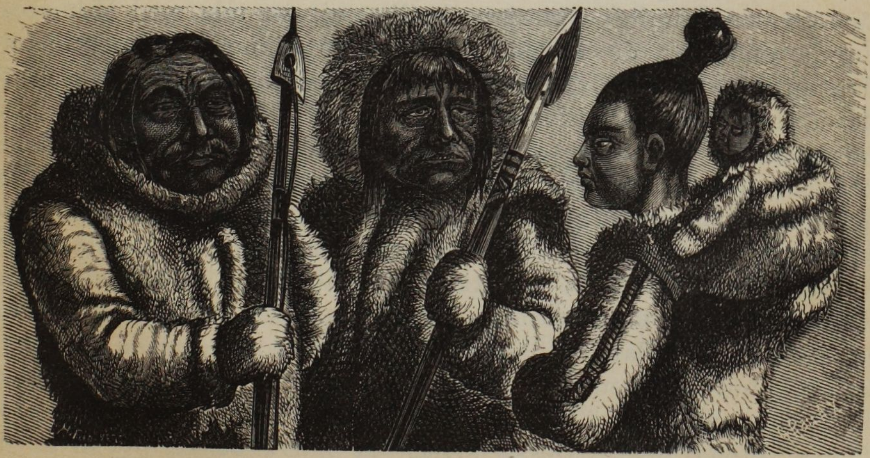

Infödingar från vestra Grönland.

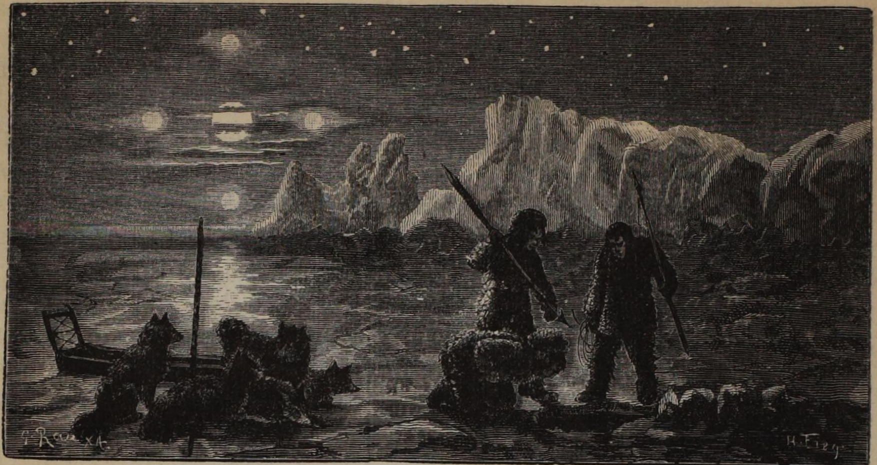

Eskimåer på skälfångst.

Eskimåernas polarfolk.

Så långt menniskor hittills framträngt mot polen på fastlanden, har man ständigt funnit spår af invånare, ty kort förrän Morton och eskimåen Hans den 24 juni 1854 uppnådde kap Constitution på Grönlands vestra kust under 81°22′ nordlig bredd, hade de sett spillror af en släde. Denne vitnade om, att derstädes förr funnits eskimåer, hvilka vi, att tala med Homeros, kunna anse för de längst bort boende bland alla menniskor. Frågan om dessa polarinvånares härkomst har mycket sysselsatt de lärde utan att blifva löst på ett tillfredsställande sätt. Då nordmännen slogo sig ned på Grönland, funno de det alldeles obebodt, och från början af tionde ända till midten af fjortonde århundradet voro de i ostörd besittning af landet. Då uppträdde plötsligen *de från norr kommande skrälingjarne,* hvilkas stamförvandter man först hade lärt känna på Labradors kust; de besegrade nordmännen förstörde deras boningsplatser och förblefvo ända in i nyare tid landets herrar. »Skrälingjar», d. v. s. dvergar, kallade nordmännen det nordliga Amerikas alla invånare, med hvilka de sammanträffade under sina färder, i synnerhet de nordligaste bland dem. Dessa synas då hafva bebott det af nordmännen besökta Vinland — det nuvarande Massachusetts —, hvarifrån de i tidens längd måste draga sig undan längre mot norr för algonkinindianernas sig utbredande stammar. Dessa dvergar äro de nuvarande eskimåerna eller *karalit,* hvilket senare namn icke är inhemskt utan blott det efter eskimåspråkets ljudlagar förändrade nordiska uttrycket skräling. Men namnet eskimåer härstammar från abenaki, en bredvid dem boende stam, som kallar dem *eskimantsik,* d. v. s. ätare af rått kött, och kris eller cristinaux vid Athabascasjön kalla dem *wijas-kimowok,* hvilket har fullkomligt samma betydelse (*wijas* kött, *aski* rå, *mowew* äta), medan eskimåerna sjelfva kalla sig *innuit,*[1]) d. ä. menniskor.

Wrangel erfor, att vid stränderna af floden Kolyma i norra Sibirien *omoki,* ett talrikt fiskarefolk, fordom bott och i likhet med *onkilon* vid Anadyrbugten utvandrat. Några århundraden bortåt lära de hafva uppehållit sig vid sibiriska kusten från kap Schelagskoj ända till Berings sund, der man ännu ser qvarlefvorna af deras stenkojor. Äfven berättas det, att de i två stora afdelningar gått från Kolyma norrut öfver polarhafvet; onkilon flydde i nordlig riktning till det land, hvars berg äro synliga från kap Jakan. Qvarlefvor af kojor, slädar o. s. v. hafva i nyaste tid ofta anträffats på Parryöarne norr om det amerikanska fastlandet och vid Barrows sund. Från alla dessa uppgifter sluter nu engelske geografen *Clemens Robert Markham,* att eskimåerna, påträngda genom mongolernas och ryssarnes aggressiva rörelser, lemnade sitt stamland Sibirien och öfver ännu oupptäckta, men i rykten och sagor omnämnda öar eller länder i polarhafvet vandrade till Parryöarne och från dem öfver Smiths sund till Grönland, sannolikt med hundslädar och utan båtar. Öfverflyttningen till Grönland skulle enligt hans mening vara att förlägga till fjortonde, femtonde och sextonde århundradet.[2]) Mot denna åsigt om eskimåernas asiatiska ursprung uppträder Rink utan att dock komma till antagliga resultat. Åtminstone tror han sig berättigad till den enligt min mening föga sannolika slutsatsen, att eskimåerna och de nordamerikanska indianerna, särskildt nordvestkustens, äro af ett och samma ursprung. För öfrigt anser Rink — och häri kan man obetingadt instämma med honom —, att det för ett slutligt afgörande erforderliga materialet ännu icke hopsamlats i tillräcklig mängd.[3]) Så mycket synes i alla händelser vara säkert, att eskimåerna först sedan kort tid till baka innehafva sina nu varande, vidt kringspridda boningsplatser, att detta folk i en icke allt för aflägsen forntid företog vidsträckta vandringar, och att dessa vandringars stråk gick från norr till söder. Då nu *Henry H. Howorth* som orsak härtill antager det arktiska klimatets ständigt växande stränghet,[1] så motsäges han deri af polarfararen John Rae, hvilken påstår sig hafva bland alla af honom besökta eskimåer i Norra Amerika, vid Mac Kenzie- och Kopparminefloden samt vid Repulseviken påträffat den berättelsen, att de ursprungligen kommit från vester öfver en smal hafsarm. Rae tänker härvid på Berings sund och försöker att förringa det mot härstamningen från Asien framstälda inkastet, att eskimåernas skalleform är fullkomligt afvikande från asiaternas, hvilka de annars stå närmast, medelst den anmärkningen, att de möjligen kunna hafva förvärfvat denna skalleform först under förändrade lefnadsförhållanden på sina nya boningsorter.[2] En ytterligare skriftvexling[3] mellan de båda forskarne spridde icke något nytt ljus öfver saken. I allmänhet torde åsigten om eskimåernas asiatiska ursprung numera knappt räkna några motståndare. Till den samma bekänner sig äfven abbé Petitot, hvilken tillbragte en lång tid bland Nord-Amerikas eskimåer. Dessa sistnämndes tradition hänvisar till och med derpå, att deras hemland låg i vester, och det har lyckats Petitot att uppvisa grönländarnes »Akilinerk». Med detta namn beteckna de enligt Rink ett långt i vester beläget land, hvarifrån de härstamma. Men nu heter hos tschiglit,[4] d. v. s. eskimåerna på den nordamerikanska ishafskusten mellan kap Bathurst och Colvillefloden — den mellan kap Lisburne och Iskap boende eskimåstammen akilinermeut, d. ä. invånare i Akilinerk. Derigenom förlägges den grönländska traditionen alldeles i närheten af Berings sund; akilinerk öfversättes med »ursprungets land», »det första landet».[5]

---

[1]) Pluralis af *innuk,* menniska.

[2]) Cl. R. Markham »On the origin and migrations of the Greenland Esquimaux» i »Journal of the royal geographical society» för 1865, sid. 87—99. Ett kort utdrag ur denna uppsats finnes i samma sällskaps »Proceedings» för år 1865, sid. 88—90. Se äfven »Nature», bandet XII, sid. 104—105.

[3]) »Globus», bandet XXI, sid. 302.

Efter deras nuvarande utbredning kan man betrakta eskimåerna som en cirkumpolar race,[6] ty de bebo hela det arktiska Amerika, båda kusterna af Davis' sund och Baffins vik äfvensom af Grönland och vidare en landsträcka af ungefär 2800 kilometers utsträckning i Asien på andra sidan om Berings sund. I sydlig riktning äro de utbredda på den östra sidan ända till 50°, på den vestra ända till 60° nordlig bredd. Deras lefnadsvilkor förefinnas ända upp i polarområdet, och man kan antaga, att de förekomma äfven i detta. Verldsdelarnes af dem befolkade kuststräcka har en längdutsträckning af 35,000 kilometer, och från nordostligaste till sydligaste punkten af det område, som de bebo, är det 22,000 kilometer. Det område, som de innehafva, är således oerhördt stort, och man kan med rätta betrakta dem som äkta polarmenniskor. Om eskimåernas etnologiska ställning äro meningarna ännu vacklande; dock är det höjdt öfver alla tvifvelsmål, att de till sin kroppsbildning alldeles afvika från Nord-Amerikas infödingar, men deremot fullkomligt öfverensstämma med nordasiaterna i de utmärkande kännetecknen, särskildt hvad huden och håret beträffar. 1) Peschel räknar dem derför med kamtschadalerna, korjakerna och tschuktscherna, namollo, aleuterna, thlinkliterna och Vancouverstammarne till Beringsfolken, och F. Müller sätter dem i arktikernas eller hyperboreernas familj, hvilken han anser omfatta jukagirerna, tschuktscherna och korjakerna, kamtschadalerna och aino eller kurilierna, Jenissei-ostjakerna och kotterna, aleuterna och innuit, alltså temligen samma stammar som Peschels Beringsfolk. Till innuit räknar F. Müller 2) grönländarne, de nordliga och vestliga eskimåerna, vidare en följd af stammar, som bo längs kusten från Eliasberget vid Amerikas nordvestkust i söder till Kotzebuebugten i norr. 3) Rink delar de egentliga eskimåerna i följande afdelningar: 1) de östliga grönländarne, hvilka bebo Grönlands östra kust till kap Farvel; 2) de vestra grönländarne, som befolka det danska koloniallandet från kap Farvel till 74° nordlig bredd; 3) nordgrönländarne, de verkliga hyperboreerna, på nordvestra kusten ända till Melvilleviken, hvilka Ross betecknade som de »arktiska högländarne»; 4) eskimåerna i Labrador på andra sidan om Davis' sund; 5) det mellersta områdets eskimåer, hvilka befolka kuststräckan och öarne från Hudsons och Baffins vik ända till Barteröarne icke långt från Mac Kenziefloden och äro de vidsträcktast utbredda; 6) eskimåerna vid Amerikas vestra och sydvestra kust, hvilka i följd af korsning med de närboende indianerna skilja sig mest från sina stamförvandter; 7) slutligen de asiatiska eskimåerna, hvilka visser-

---

[1] »Nature», bandet VI, sid. 24.

[2] På samma ställe, sid. 81—82.

[3] På samma ställe, sid. 120—121 och 201—202.

[4] Pluralis af *tschiglerk.*

[5] »Globus», bandet XXXI, sid. 105.

[6] Missledd genom skallarnes karakter har den högt förtjente Barnard Davis trott sig böra dela eskimåerna i tre racer, allt efter som skallarnes pyramidala form var mer eller mindre skarpt utbildad hos dem. Men dessa karakterer äro värdelösa, emedan skallen är med konst formad hos eskimåerna. (Peschel, »Völkerkunde», sid. 62 och 419.)

---

1) Peschel, »Völkerkunde», sid. 419.

2) Friedrich Müller, »Allgemeine Ethnographie», Wien 1879, andra upplagan, sid. 230.

3) De äro särskildt följande: tschugatscherna eller tschugatschimiut, konjagerna (kodjakerna, kadjakerna) eller kaniagmiut, aglemiut eller oglemiut, nuschagagmiut eller keyataigmiut, kuskwogmiut eller kuskokwigmiut, agulmiut, magemiut eller magagmiut, ekogmiut, unaligmiut eller unaleet, malemiut eller maleigmiut, kaviagmiut eller analygmiut, okeogmiut, jakutat och fisktschuktscherna eller namollo, rättare tuski.

ligen äro mera oblandade än de amerikanska, men dock icke af så ren härkomst som familjens öfriga medlemmar.

Enär bland alla dessa Grönlands eskimåer äro bäst bekanta,1) så vill jag lägga dem till grund för skildringen af hela folket. Hvad då först beträffar eskimåernas kroppsstorlek, så höra de till jordens minsta folk. Deras kroppshöjd är mestadels under, sällan öfver 1,6 meter.2) Skallen är stor, till formen lång, smal och nästan pyramidformig, ansigtet bredt med uppåt afsmalnande panna.3) Kindkotorna äro breda och framstående, näsbenen platta, så att de synas ligga nästan i en och samma linie med pannan och kinderna. Munnen är liten och rund, underläppen något tjockare än den öfre. Ögonen äro små, svarta och något snedskurna; händerna och fötterna äro små och fina, bröstet och skuldrorna deremot breda och starka. Hela kroppen är mycket fyllig samt rik på fett och blod. Hudfärgen är på kroppen mörkgrå, i ansigtet mörkbrun och med en dragning i rödt; dock lära barnen komma hvita till verlden och först småningom i följd af klimatet, födan ur djurriket och smutsen erhålla den uppgifna färgen. Hufvudhåret är becksvart, sträft och långt; skägget är deremot temligen glest och plockas sorgfälligt bort. Båda könens hud är mjuk och len; karlarne hafva godt, dock icke öfverdrifvet hull, men qvinnorna äro nästan för feta, deras kött är mjukt och slapt, deras ansigten fylliga och runda.4) Medelåldern stiger hos mannen för de ansträngande mödor, som hans sysselsättning för med sig, sällan öfver femtio år, hvaremot qvinnan ofta hinner till sjutio eller åttio års ålder.

Om eskimåernas psykiska karakter fäller en äldre, men noggrann iakttagare, David Cranz, som lemnat en utförlig skildring af grönländarne,5) följande omdöme: Deras sinnelag är öfvervägande sangviniskt-flegmatiskt; visserligen äro de alltid upprymda och vänliga, men icke lustiga och utsväfvande. Utan bekymmer för framtiden och skilda från all girighet, äro de dock karga i att dela med sig. Utan att vara högmodiga, »ega de dock af okunnighet en stor del bondehögfärd, ställa sig långt

---

1) Utom genom åtskilliga skrifter af H. Rink särskildt genom kapten Ch. Halls bok: »Life with the Esquimaux», London 1865.

2) De år 1878 i Jardin d'acclimatation i Paris varande sex eskimåerna voro i medeltal 1,46 meter höga. (»Nature», bandet XVIII, sid. 18.)

3) Grönländarnes breddindex är enligt Broca 71,71. Den riktiga skalleformen uppvisa emellertid de vestra eskimåerna, som icke med konst vanställa skallen; de hafva 75 till bredd- och 77 till höjdindex.

4) »Ausland» för 1834, sid. 1247.

5) David Cranz, »Historie van Groenland», Haarlem 1767. På tyska: »Historie von Grönland, enthaltend die Beschreibung des Landes und seiner Bewohner», Leipzig 1765.

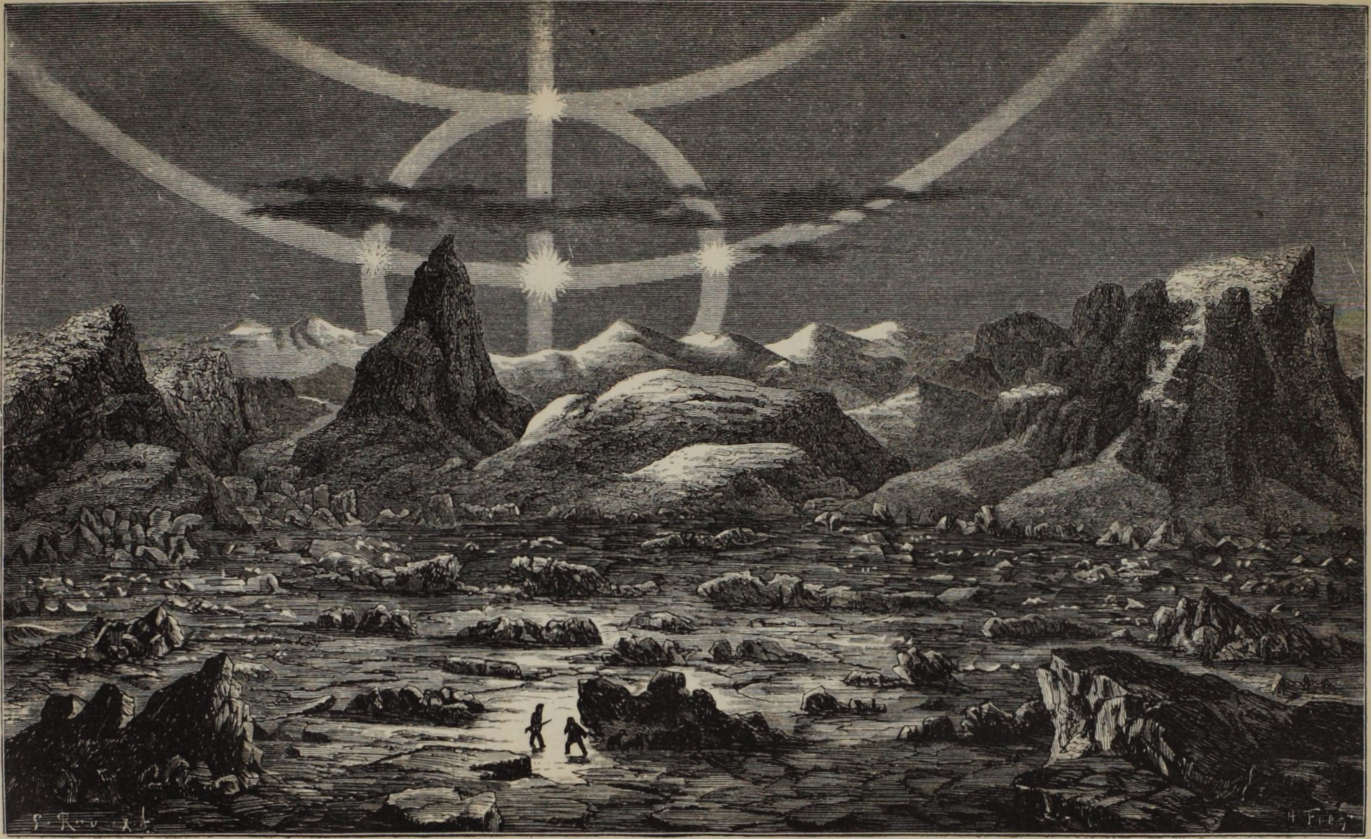

Konung Vilhelms land.

öfver europeerna eller »kablunät», såsom de kalla dem, och drifva formligen gäck med dem.[1] Ty ehuru de genast måste erkänna dessas stora företräde i förstånd och arbete, så kunna de dock icke uppskatta dem. Deremot gifver deras egen, oefterlikneliga skicklighet i skälfångst, hvaraf de lefva, och hvarförutan de icke anse någonting oumbärligt, åt deras inbillning tillräcklig näring af sig sjelf. I sjelfva verket äro de också icke så dumma och inskränkta, som man vanligtvis anser vildarne, ty de äro sluga nog på sitt vis och i sina sysselsättningar. Men de äro icke så sinnrika och slipade, som de utgifvas af många. Deras eftertanke yttrar sig i de för deras bestånd nödiga sysselsättningarna, och hvad dermed icke är oskiljaktigt förenadt, deröfver tänka de också icke. Man kan således tillskrifva dem en enfald utan dumhet och en klokhet utan öfverläggning.»

Eskimåerna hafva stor skicklighet i mekaniska arbeten, hvilket man kan finna redan af deras husgeråd, vapen och båtar. De äro flitiga, men föga ihärdiga, så att de lemna ett företag ofullbordadt, om oförutsedda hinder tillstöta. De äro tåliga och vika hellre undan, om man går dem för nära på lifvet; bringas de i trångmål, så blifva de deremot vilda och rygga icke till baka till och med för den vissa döden. Mästare i att undertrycka sina lidelser, äro de skenbart svåra att reta till vrede; i sådan händelse blifva de stumma, vresiga och glömma icke att hämnas i läglig tid.[2]

Eskimåerna äro ett fiskarefolk och i sitt grönländska område för sin näring hufvudsakligen hänvisade till sitt fångstbyte. De lefva förnämligast af hafsdjuren, af skälar och hvalar, som de med stor lätthet kunna döda i mängd. Också föredraga de denna kost framför hvarje annan, som tillfälligtvis bjudes dem; de finna den icke allenast smakligast och mest närande utan tillskrifva den till och med medicinska verkningar. I sjelfva verket har väl i följd af dess uteslutande bruk kroppen så vant sig dervid, att den blifvit dem alldeles nödvändig. En eskimå, hvilken med en expedition, som han åtföljt i sitt hemland, kom till Amerika och vidare till England, sjuknade och blef i oroväckande grad aftärd. Intet läkemedel gagnade honom, och han påstod, att endast skälkött kunde bota honom. Såsom en sjukling utan hopp afseglade han år 1876 med »Pandora»; såsnart han kom till den trakt, der han kunde glädja sig åt föda, hvarvid han var van, hemtade han sig dock helt underbart.

För eskimåen är skälen fullkomligt allt i allom. Han närer sig af detta djurs kött och späck, han sjelf, hans hustru och barn kläda sig med dess skinn. Från topp till tå utgöres alla eskimåers drägt af skälskinn, och hustrurna bära sina barn på ryggen i en skälskinnspåse. Med föda och kläder är dock den nytta, som eskimåerna draga af skälen, på långt när icke slut; deras stora och små båtar öfverdragas med hans hud, hans blåsa håller harpunen qvar i vattenytan och räddar så vapnet i de sällsynta fall, då jägaren förfelar sitt byte; tranen underhåller deras lampor och uppvärmer deras boningar. Med ett ord: utan skälen skulle eskimåerna icke kunna uppehålla lifvet ens en månad bortåt. Hafsdjurens kött, som samlas till större förråd för vintern, torkas och ätes enligt regeln rått.[1] Andra, i synnerhet vegetabiliska saker, t. ex. bär, örter, rötter och tång, kunna blott anses som delikatesser, hvilka man förtär till vederqvickelse. Såsom synnerliga läckerheter betraktas renkött äfvensom renmagar med sitt innehåll, hvilket kallas »nerukak», d. v. s. ätbara *par exellence.* Man plägar förtära dem äfvensom en riparts inmäte, blandade med tran och bär, blott i sällskap med sina bästa vänner.

---

[1] »Ausland» för 1834, sid. 1251.

[2] Friedrich Müller på anfördt ställe, sid. 233—234.

Trandrickandet, hvilket man tillskrifver eskimåerna, är åtminstone till detta omfång en dikt. Likaledes äro de icke några synnerliga vänner af spritdrycker; enligt regeln består deras dryck af friskt vatten, som förvaras i koppar- eller träkärl och dagligen inbäres i pytsar af starkt skälskinn. Deremot äro eskimåerna ifriga älskare af tobak, som de dels röka, dels — och oftare — snusa. Det sistnämnda begäret kan beherska eskimåen i lika hög grad, som längtan efter rusdrycker på andra ställen griper menniskan, så att han ofta hellre gifver bort sin sista tillhörighet samt lider nöd och elände med barnen än afsäger sig njutningen af snus.

Eskimåernas fortskaffningsmedel utgöras af hundslädar och båtar, af hvilka senare det gifves två slag, kajaken eller karlbåten och umiaken eller qvinnobåten. Den sistnämnde rymmer tio till tolf personer samt har framtill ett segel af tarmar och vanligen tio åror. Man kallar honom qvinnobåt, emedan blott qvinnor användas att ro honom. Kajaken, hvari karlarne begifva sig på jagt ute på hafvet, och i hvars förande de genom öfning från den tidigaste barndomen vinna utomordentlig skicklighet, består helt simpelt af skinn, som äro spända öfver en lätt training; en sådan båt väger sällan mera än en half centner[2].

---

[1] Skulle det blifva skämdt i ansenlig grad, innan den kalla väderleken inträder, så är det blott desto smakligare för eskimåens gom. (»Ausland» för 1861, sid. 380.)

[2] Hr Pontavice, officer på »Recherche», har på tretiotalet af innevarande sekel fört en sådan kajak till Caen; den vägde blott 20 kilogram. Det fans icke

och kan, om så erfordras, tagas under armen, om man behöfver vandra en sträcka på isen. Stjelper en af dessa båtar, så kan han lätteligen åter vändas rätt. Kajakdrägten, som består af en vattentät rock, betäcker äfven hufvudet och lemnar blott ansigtet bart. Denna drägt är på ett egendomligt sätt fästad vid sjelfva båten, hvilket i väsendtlig grad förökar faran för kajakmannen vid en kantring. Vanligen begifva eskimåerna sig flere, åtminstone två, till samman på jagt ute på hafvet, så att hjelp måtte finnas till hands, om den ene jägaren råkar ut för en olyckshändelse. De äro ofantligt skickliga i att sköta lansen och harpunen samt ega en träffsäkerhet med dessa vapen, hvilken är alldeles förvånande. Stundom nedlägga de sitt i hafvet lefvande byte äfven med eldvapen; dock försätter skottet deras lätta båtar i en allt för farlig vaggning, och de hålla sig derför i allmänhet till sina ursprungliga vapen. Deras jagtsätt består mestadels i att angripa djuret från olika sidor och genom en samverkan af dessa liktidiga angrepp utmatta det samma. Först då hvalen eller skälen i följd af blodförlusten visar tecken till utmattning, våga jägarne sig närmare för att gå kraftigt till väga, att nu slunga sina vapen i raskare följd mot djuret och om möjligt bibringa det ett dödligt sår. De svåraste motståndarne äro hvalrossarne, och jagten på dem är så farlig, att olycksfall ofta inträffa dervid. I allmänhet är jagten i kajak ganska farlig, och nästan hvarje år drunkna några jägare, hvarför antalet af enkor och faderlösa också icke är obetydligt. Långt mindre spännande är renjagten; men renarne hafva efter eldvapnens införande mycket förminskats, och en stor del af dem har flytt undan till de nordligaste landsdelarne. Grönländarne hafva mycket litet gagn af renjagten, emedan de nödsakas lemna största delen af köttet efter sig (en fullt utvuxen ren har ungefär 40 kilogram kött) samt derför bringa blott huden och fettet hem att användas. Bakdelarne sälja de till handlande och missionärer. De inlänga med sina kajaker så långt som möjligt i fjordarna och bugterna samt måste ofta draga båtarne långa sträckor öfver land till floder och sjöar. Från en hufvudstation företagas jagtfärder i alla riktningar, och då bytet blifvit bragt i säkerhet, begifver man sig längre inåt land. På detta sätt nödgas jägarne att, medan de ansättas af täta myggsvärmar, miltals bära sitt byte på axlarne, innan de återkomma till båtarne. Ehuru renjagten således är ganska mödosam och föga lönande, äro grönländarne dock mycket begifna derpå.

---

något jern i den samma, i stället för spikar och skrufvar hade man användt ben, rep och snören voro gjorda af tarmar. (»Ausland» för 1836, sid. 1344.)

Vore eskimåerna förutseende, så kunde de hela året om lefva behagligt. Deras jagtbyte är i allmänhet så rikt, att de kunde vara fullt upp försedda för vintern med väl bevaradt kött äfvensom hafva hudar och tran i tillräcklig mängd för att genom deras bortbytande tillfredsställa sina öfriga, genom beröringen med civilisationen skapade behof. Dock låta de, så snart öfverflöd råder, i dåraktigt öfvermod vilden fullkomligt framträda. Att hafva förråd samlade faller dem oaktadt alla redan gjorda sorgliga erfarenheter och nybyggarnes förmaningar icke in, utan de proppa sig fulla och bortslösa, hvad längre fram skulle befria dem från all nöd och sorg. I början af vintern söka de att medelst efter deras ställning slösande fester göra den ovälkomna inspärrning i kojorna, som klimatet pålägger dem, dräglig, ehuru de fullkomligt veta, att de inom kort skola umgälla dessa fester med fasta. De försigtigaste bland dem söka förmildra denna fara blott derigenom, att de lägga sitt förrådshus på något afstånd i den förhoppning, att de då skola vara för lata att blott i öfvermod hemta proviant åt sig. Såsom ett annat tecken på deras lättsinne, men äfven som ett bevis på deras utomordentliga härdighet berättar Rink, att de stundom gå omkring, höljda blott i lumpor eller egentligen endast i djurhudstrasor, vid en temperatur, som kunde komma dem att rysa i deras fullständiga drägt.

Eskimåernas bostäder äro af två slag: sommartiden tält, vintertiden kojor. De förra äro temligen lika hos alla stammar: öfver fyra stänger hafva dubbla lager af skälskinn blifvit hängda. Tältet är framtill vid ingången högst, på baksidan sluttar det ända ned till marken. Tältbeklädnadens nedre kant belägges med sten och tätas med mossa, att vinden icke må tränga in derstädes. Framför ingången sätter man upp ett förhänge af hopsydda skältarmar, hvarigenom vinden hålles ute, och ljus samtidigt insläppes i tillräcklig mängd.

I vinterhusen flyttar man in i oktober och lemnar dem åter i mars, april eller maj, allt efter som snön smälter tidigare eller senare samt hotar att blöta upp det med jord och torf höljda taket. Dessa »iglu», kojor eller hus, huru man nu vill kalla dem, äro af olika slag. Till största delen äro de uppförda af sten och jord samt genomsatta af trästöttor. Blott eskimåerna i det mellersta området bygga sig hyddor af isblock och de i vester hemmavarande af bräder. Planen för dessa boningar är öfver allt den samma. Ett smalt rum, hvilket i midten sänker sig något litet och derefter åter höjer sig, tjenar som ingång. Huset sjelft består alltid blott af ett rum, hvari olika familjer ofta bo samfäldt. Allt husfolket sofver på en bred bänk, som åtminstone på Grönland sträcker sig utefter den midt emot dörren belägna väggen.

Vi vilja skildra ett »ståtligt eskimåhus» på Grönland, såsom det visar sig efter en afbildning i Rinks bok.[1]) I sjelfva verket förråda åtskilliga på väggarna befintliga föremål välstånd. Der hänger till och med ett ur och bredvid det en fiol, och träsnitt af det slag, som missionärerna pläga utdela, tjena till väggprydnader; lerkärl af olika bestämmelse och form stå rundt omkring, och äfven den största sällsyntheten i en eskimåboning, en spisel, finnes i ett hörn af rummet. Men allt öfrigt är oblandadt nationelt; trästöttorna, hvilka bära taksparrarne, den breda bänken, som löper rundt omkring rummet, och på hvilken husfadern i behagligt lugn röker sin pipa, under det att en son leker med ett barn, och en annan läser i en bok. Männens arbete inskränker sig till fiske och jagt; qvinnorna ensamma skola hålla hemmet i ordning, sy och laga mat. På bilden se vi husmodern sköta ett barn, medan en ung qvinna arbetar på en skälskinnsstöfvel, och en annan lutar sig öfver en kittel, hvarur ångmoln uppstiga.[2]) På golfvet ligga vattenfoglar, och ur en stor panna sticka skälben upp. Ett par stora, vilda foglar tjena som ytterligare väggprydnad, och på streck äro åtskilliga klädespersedlar upphängda; några delar af en bädd ligga spridda omkring. Sådan är en grönländsk »rik eskimåfamiljs» boning.

Husets och tältets uppförande äfvensom husgerådets förfärdigande och fångstbytets sönderdelande tillhöra qvinnorna, hvaremot mannen framskaffar blott materialet dertill. Hvarje eskimå skulle anse den förra sysselsättningen som någonting för honom vanärande, hvarför äfven qvinnorna utmärka sig framför männen genom ett synnerligen starkt bröst och fasta skuldror.

Eskimåernas kläder förfärdigas af skälskinn eller renhudar och fogelskinn. I Syd-Grönland köper man äfven ylle- och bomullstyger af europeerna. Man tager enligt regeln två klädningar utanpå hvarandra, af hvilka den ena är försedd med kapuschong, som vid kall och fuktig väderlek drages öfver hufvudet. Vid färd på öppna sjön drages ännu en svart, slät skälskinnspels derutanpå äfvensom ofta en skjorta af skältarmar derunder för att göra allt samman vattentätare. Båda könen bära benkläder. Strumporna förfärdigas af skinn af ofödda skälungar, männens skor af slätt, svartgarfvadt, qvinnornas af hvit- eller rödgarfvadt skälskinn. Mödrar och barnsköterskor bära en stor pels, som är så vid på ryggen, att ett barn finner plats deri. Det är alldeles naket och hindras från att falla ned medelst en om lifvet spänd gördel. Inomhus sitter man alldeles naken med undantag af benkläderna. Som hvardagskläderna formligen drypa af smuts, äro de också fulla med löss. Eskimåen fördrifver sin tid med att fånga dessa djur och krossa dem mellan tänderna.[1])

---

[1]) Rink, »Danish Greenland», sid. 176.

[2]) För att göra upp eld betjena eskimåerna liksom andra naturfolk sig af en träkäpp, som medelst ett snöre hastigt vrides fram och till baka i ett hål i ett trästycke. Dock äro äfven tändstickor i bruk bland dem.

Håret bäres af karlarne kortklippt rundt omkring, af qvinnorna deremot långt, men hopvridet till en tjock, med ett band och glasperlor utsirad topp. Blott vid den djupaste sorg klipper qvinnan af sitt hår. Som den största prydnad anses ett slags tatuering på haka, kinder, händer och fötter. Man drager en med sot svärtad tråd genom skinnet på dessa kroppsdelar, hvarvid svarta punkter bildas, så att skinnet ser ut, som vore det betäckt med svart skäggstubb. Denna smärtsamma operation utför modern på sin dotter redan under hennes barndom af fruktan, att hon annars icke skulle blifva gift.

I umgänget med hvarandra iakttaga båda könen den största anständighet; sällan hör man talas om, att någon flicka blifvit förförd. Deremot lefva unga enkor och förskjutna hustrur mycket friare. Äfven den äktenskapliga troheten känner man — efter hvad många iakttagare försäkra — nästan alldeles icke, och ingenstädes på jorden drifves otukten så långt som hos eskimåerna. Kärleken är hos dem mera djurisk drift än en ädlare känsla.[2])

Månggifte är visserligen tillåtet för eskimåen, men man finner sällan två, ännu mera sällan tre till fyra hustrur.[3]) I senare fallet föraktas mannen af sina stamförvandter, enär man förutsätter icke kärlek till familjen utan lättsinne som driffjäder hos honom. Barn trolofvas stundom redan i sin tidiga ungdom med hvarandra. De unga hafva ingenting att skaffa härmed. Har förlofningen egt rum, så kan paret när som helst lefva till samman; dock beror detta vanligen af, om mannen är i stånd att föda hustrun. Vid valet af hustrur är rikedomen icke afgörande, ty de erhålla ingenting i hemgift utom sina kläder och husgerådssaker, utan deras duglighet och skicklighet i husliga göromål. Någon bröllopsceremoni eller något slags festligheter förekomma icke. De båda personerna flytta helt enkelt till samman och bo i sin egen »tupic» eller »iglu». Stundom lefva de blott på försök till samman, och finna de då, att de icke passa för hvarandra, så skiljas de åt, och hustrun vänder åter till sina föräldrar. Alltid kommer kärleken, om den öfver hufvud taget inställer sig, först efter giftermålet. Ehuru qvinnorna föda lätt utan allt främmande bistånd, äro de icke synnerligen fruktsamma, eller snarare anses det icke som någonting önskvärdt att blifva välsignad med barn, hvarför denna folkstam också icke skall undgå att utslockna.[1] Man träffar vanligen tre till fyra, sällan sex barn i de särskilda familjerna. Andra nationers fruktsamhet, hvarom eskimåerna höra talas, likna de hånande vid sina hundars. Då ett barn födes, vårdas modern af en eller flera hustrur; till och med mannen får icke vara tillstädes. Vid första barnet sker det i den vanliga iglun, vid alla senare måste de flytta in i en särskildt till deras bruk uppförd iglu. Man föredrager gossar framför flickor; dock behandlas de alldeles lika, och efter ett barns födelse förekomma alltid festligheter och lyckönskningsbesök. Genast efter barnets födelse måste dess hufvud sammantryckas från sidorna med händerna, hvarefter en liten, tätt slutande skinnmössa drages öfver hufvudet och qvarsitter ett år.[2] Barnen få di ända till tredje eller fjerde året och älskas innerligt af föräldrarne.[3] De växa visserligen upp utan ringaste aga, men man märker hos dem icke den råhet och våldsamhet, som så ofta plägar framträda hos andra racer. Enligt regeln beflita sig de unga gent emot de gamla om ett sedigt och hofsamt uppförande. Så snart gossen kan springa, undervisas han af fadern i att föra vapen och ro en båt. Från och med det femtonde året måste han sjelfständigt följa med på skäljagt. Från och med det tjugonde året måste han förfärdiga vapen och båt åt sig och kan nu gifta sig. Äfven dottern måste från det fjortonde året hjelpa modern i alla husliga göromål, t. ex. laga mat, sy, bereda skinn, bygga hus och båtar, hvarpå hon, efter att hafva blifvit behörigen utbildad, gifves till hustru åt en man. De unga makarne bo hos mannens föräldrar, så länge dessa lefva. Svärmodern sköter hushållet, hvarvid sonhustrurna måste biträda henne liksom pigor.

---

[1]) Se om eskimåernas vämjeliga osnygghet »Ausland» för 1834, sid. 1252.

[2]) »Ausland» för 1834, sid. 1247.

[3]) I många trakter träffar man polygamiens motsats, polyandrien eller vanligen dyandrien.

Till eskimåernas hufvudsakligaste vapen höra båge och pilar äfvensom på senaste tider bössan, flere harpuner och lansar. Spetsarne på dessa vapen förfärdigades fordom af sten och ben, men göras nu af koppar eller jern. Antalet af deras verktyg är ganska begränsadt, och bland dem intager knifven första platsen.

Enligt all sannolikhet skulle eskimåerna ströfva lika mycket omkring som alla andra jägarefolk, i händelse icke klimatet under större delen af året tvingade dem till stillhet, och om icke äfven beskaffenheten af deras jagt fängslade dem vid kustområdet. Såsom fiskare och jägare hafva de blott ringa begrepp om egendom och ännu mycket mindre om handel. Allt utom det strängt personliga, till kläder, vapen och husgerådssaker erforderliga är gemensam egendom. En familj, som genom barnens gifte delar sig i flere, bebor ett hus, det är, efter hvad vi sågo, ett rum. Är utrymmet icke längre tillräckligt, så flytta några af dessa familjer till en ny bostad, och är denna för stor enligt eskimåernas ekonomiska begrepp, så sluta sig till dem andra, af hvilka en hvar på den breda bänken har sin särskilda plats, som han belyser med sin egen lampa. Så sönderfalla invånarne i ett hus ofta i familjmedlemmar och inhysingar. Dock kunna de senare blott upptagas med allas medgifvande. Egendomligt nog har ett sådant litet samhälle icke något öfverhufvud, och en hvar är likberättigad deri. Gemensamheten i intressen och egendom bildar det band, som håller dem till hopa, äfven der små byar hafva bildats genom familjernas utbredande.

---

[1] Peschel, »Völkerkunde», sid. 419.

[2] Hall, »Life with the Esquimaux», sid. 520.

[3] Se angående eskimåernas kärlek för barn »Ausland» för 1834, sid. 1247.

Af hvarje skäl, som fångas vid vinterstationen, erhåller en hvar sin andel kött och tran för sin lampa, så att äfven den fattigaste eskimå är försedd med de nödvändigaste lefnadsbehofven, om icke skälarne äro ovanligt sällsynta. Inom det af ett dylikt samhälle bebodda områdets gränser eger hvarje särskild person rätt till jagt, d. v. s. äfven till fiske. Af drifved eger hvar och en, hvad han har kunnat bära bort och belagt med en sten till tecken af besittningstagandet. Har en harpunerad skäl kommit undan och sedermera blifvit fångad, så tillhör han, så länge blåsan ännu sitter fast vid den första harpunen, dennes egare. En fogel eller skäl, som samtidigt träffas af två förföljare, tillhör båda. Men hvalar äfvensom andra stora djur, hvalrossar och björnar, äro gemensam egendom, enär det mestadels behöfves fleres krafter för att kunna döda dem. I en fångad skäl hafva visserligen husets, men icke platsens alla invånare del. Mest framträder det kommunistiska draget med hänsyn till husgeråd och verktyg. Den, som lånar ett verktyg och skadar eller förlorar det, behöfver icke gifva någon ersättning derför. Detta beror på den åsigten, att en hvar, som har något att låna ut, eger mera än det nödvändiga, och allt öfverflödigt är gemensam egendom. Likaså är det med alla saker, så snart deras antal öfverstiger det erforderliga. Den, som eger t. ex. tre båtar, måste ställa en till inhysingarnas förfogande. Men denna personela rätt innefattar äfven hans pligt att arbeta, och hvarje man, som icke är kroppsligt oförmögen, måste jaga skälar och hvalar, tills han blir orkeslös. Eho, som söker undandraga sig denna pligt eller också blott icke tillräckligt håller sina uppväxande barn dertill, föraktas af alla medlemmar i det inskränktare och vidsträcktare samhället.

I oktober lemna de sista fartygen Grönland, och derefter är denna lilla verld alldeles afskild. Under den långa vintertiden ända till nästkommande juni är vintersolståndet den vigtigaste tidpunkten, hvilken infödingarne städse fira med en stor fest. Sedan man i festlig stämning dragit omkring och öfver allt ätit sig väl mätt, uppför man en dans, som består i att mer eller mindre starkt röra händerna eller fötterna, under det att den dansande icke byter om plats. Man slår dervid på trumma, en två till tre finger bred ring af trä eller hvalfiskben, hvilken blott på ena sidan är öfverdragen med ett tunt skinn. Dessa dansar uppföras en längre tid bortåt under natten. Mycket gladare och fullare af omvexling gestaltar sig emellertid lifvet på Grönland sommartiden. Solen har då mycket att göra derstädes, innan hon tager bort det tjocka täcke, som vintern lagt öfver jorden. Hela naturen uppvaknar till nytt lif, både djur och växter synas veta med sig, att de måste taga vara på den vackra, så korta årstiden. Äfven menniskorna fröjda sig åt den på ljus så rika och så efterlängtade sommarn. Det var redan hög tid, att den kom, ty källaren under klippan var tom, späcket var förbrukadt, under den långa regntiden, som bröt vinterns välde, var fångsten dålig, ty ingen kajak vågade sig ut på hafvet, magen knotar, och tälthudar utgöra en dålig kost, till och med för grönländska magar.

Men det har på en gång blifvit sommarlikt, äfven öfver de grönländska bergen utbreder sig en blå, klar himmel, och allt förnimmer det klara sommarsolskenets inverkan. Nu blir det annorlunda. Nu kan man komma ut ur det trånga huset. Männen gå på jagt och återvända med byte. Nu är det slut på nöden. I vinterbostaden slocknar lampan, och vinterfönstret tages ut för att — första gången sedan förra hösten — låta den friska luften strömma in och den obeskrifligt förpestade komma ut. Tälthudar och stänger framtagas, bäddarne hoprullas. Der ligger umiaken väl iordninglagad; i morgon skall man packa och begifva sig å stad. De få dyrbara tillhörigheterna tager brodern-missionären i förvar, eller lemnas de qvar i huset under gamla skinn. Hvem skulle taga bort dem?

Bort begifva de sig således, bort med hustrur, barn, ålderstigna och hundar. Mellan de långa, tungt lastade, af många menniskor upptagna umiakerna röra sig de små, lätt bygda, för en man afsedda kajakerna, hvilkas roddare täfla i att lägga sin färdighet i dagen.

Så går det vidare till de från land långt aflägsna öarne. De förblifva lika kala vinter och sommar, ty der slår icke någon buske rot, och knappt ett grässtrå vaggar i klippspringorna för vinden. Men der gör tåget halt, umiakerna dragas upp på land och lastas ur; ute bland isbergen äro männen redan stadda på jagt; innan de komma åter, måste tält och liggplatser redan vara i ordning. Man arbetar flitigt härmed på alla håll, och detta gifver anledning till mycket skratt och prat. Tälthudarna fasthållas omsider rundt omkring vid marken medelst stenar, eldstaden är färdig, och grytan hänger redan deröfver. Nu kommer också den ene efter den andra af männen till baka, en har fångat en skäl, en annan några måsar, en tredje återvänder trött och hungrig. Till slut komma tre på en gång, de ropa på långt håll, man skyndar ned till stranden, qvinnorna pladdra oupphörligt, och männen ropa till baka. De anländandes ögon lysa, ty deras byte blef det största och bästa. En väl två meter lång storkobbe, den högst skattade och största skälarten, hafva de dödat och släpa honom nu med förenade krafter till den låga stranden. Nu börjar man taga af skinnen och späcket; bytet delas derefter, äfven den fattige bekommer en del för sig, hustru och barn. Derefter äter man, tills icke en bit finnes qvar, och till sist sofver man, så länge en hvar behagar.

Efter någon tid kommer köpmannen från den danska kolonien, han köper späcket och gifver klingande mynt derför, eller ock far man till honom; i handelsboden får man kaffe och socker för de erhållna pengarna samt krut och bly för de förvärfvade skälskinnen. Nu följer en glad afton! Man sitter omkring kaffepannan, qvinnorna äro sysslolösa, och männen göra ingenting. Man sjunger, skämtar, dricker sockradt kaffe i mängd, och i de fettglänsande ansigtena titta de smala, svarta ögonen glädtigt fram. Det är dock skönare att under den behagliga sommarn lefva i det luftiga tältet än under den bedröfliga vintern i den trånga stenkojan.

Der kommer Esra i sin kajak; han har farit till kolonien efter missionärens post och medför nyheter, ty han har gjort många besök under vägen och träffat mycket folk. En sådan karl gifver man gerna ett stycke späck och en kopp kaffe, men låter honom också berätta derför. Nu omtalas allt, som kunnat stå i missionärens bref, hvem som tog emot honom, hvad han sade, hvad man fångat på det ena eller andra stället, och derpå komma faror och äfventyr, så att åhörarne börja blifva rädda, ty Esra hade sett en grönländare, som för längesedan kommit bort och blifvit en »fjellgångare», d. v. s. ett spöke, som allt jemt vandrar i bergen. Och medan han ännu berättar, skrika qvinnorna till och peka, förskräckta, på sjön, äfven karlarne blifva rädda och låta höra utrop af förvåning. Qvinnorna rusa upp och gömma sig, och barnen följa dem skrikande. Men karlarne hafva redan sett, hvad det är. En europeisk båt med fylda segel närmar sig ön. »Hvem kan det vara?» ropar man om hvarandra, och en säger: »Det är broder Mathis! Det visste jag! I skeppshamnen har jag redan sett sådana fartyg, och de hvita hafva ännu större.» Nu påstår en hvar sig veta, att så är, äfven om han skulle ljuga. Missionen har sedan helt nyligen en europeisk segelbåt, missionären gör sin första resa dermed, och på grund deraf veta qvinnorna ingenting derom. De höra nu ropas: »Broder Mathis kommer!» Men hvem vet, om det icke är ett spöke; också våga de sig icke fram, innan de höra, att karlarne under högljudda rop draga upp båten på stranden och helsa missionären. Broder Mathis slår sig ned bland dem, qvinnorna sätta sig åter i kretsen, han dricker af deras kaffe och förtär dertill bröd, som han sjelf fört med sig.

Derefter håller han ett fromt tal, och de sjunga med honom en andlig sång. Emellertid har det blifvit qväll, den ljusa nordiska natten breder sin mörkblå, glänsande himmel öfver trakten. Broder Mathis lägger sig under sitt segeltält hos sina följeslagare, och äfven de andra gå till hvila. Dagen derpå fortsätter missionären sin färd, och karlarne hedra honom vid afresan med skott samt följa honom ut ur viken.

Så förflyter dag efter dag i fröjd och gamman. Omsider begifver man sig längre bort, eller delar sällskapet sig. Qvinnorna begifva sig in i fjordarna för att fånga sill; då äro männen ensamma sysselsatta med jagten samt komma från och till in i fjorden. Högre upp stiger sommarsolen, flug- och myggsvärmarne börja sin verksamhet samt förbittra folkets fröjd; regn och dimma inställa sig, slutligen kommer den ena familjen efter den andra hem till byn. Till en början betjena de sig alla af sommartälten, men snart lagas torftaket, och vinterfönstret insättes; det ena budskapet efter det andra förmäler, att den behagliga sommarn gått till ände, och att vintern åter kommit till väldet. I vinterboningen osar tranlampan, och sällskapet ligger packadt på britsen.

Sådant var det grönländska sommarlifvet!

Ganska anmärkningsvärd är eskimåernas stora fredlighet. Ehuru ofta flere familjer äro hoppackade i ett trångt rum, förekomma dock nästan aldrig tvister, och eskimåspråket förfogar icke öfver några skällsord alls. En förtörnad person gifver sitt missnöje helt filosofiskt till känna genom tystnad. Tack vare dessa fredliga anlag gifves det bland eskimåerna också icke några i ordets rätta bemärkelse lagliga domstolar. Blott i några få fall döma presterna genom delegerade. Med missdådare af svårare beskaffenhet, hvilka stundom, om än sällan, förekomma bland eskimåerna, går man till rätta vid de på vissa årstider hållna allmänna festerna och nöjena. Vid dessa tillfällen samlas eskimåer från aflägsna orter, och då afsjunges i verser under titeln »nattsången» anklagelsen mot missdådaren; den anklagade försvarar sig på samma sätt, och mängdens tecken af bifall eller misshag afgöra, om den ifrågavarande personen skall utstötas eller vidare tålas. Bland eskimåerna gifves det, om än icke några egentliga rättspersoner, deremot en mängd trollkarlar, hvilka fast tro på sin förmåga att trolla. Mot hexornas öfvergrepp är det, som den andliga jurisdiktionen mest är riktad. Då i forna dagar en äregirig person sträfvade efter väldet öfver ett mindre eller större samhälle, bestraffades detta med döden. För mord hade blodshämden giltighet.[1]) Stöld från landsmän är förbjuden, men icke någon förbrytelse, då den utöfvas mot främlingar, utan ett slugt streck, hvaröfver man berömmer sig.

Sjukdomar anses af eskimåerna liksom af andra naturfolk för onda andars och hexors inverkan samt botas med trollmedel. I andra fall, särskildt vid yttre åkommor, använder man så kallade huskurer.

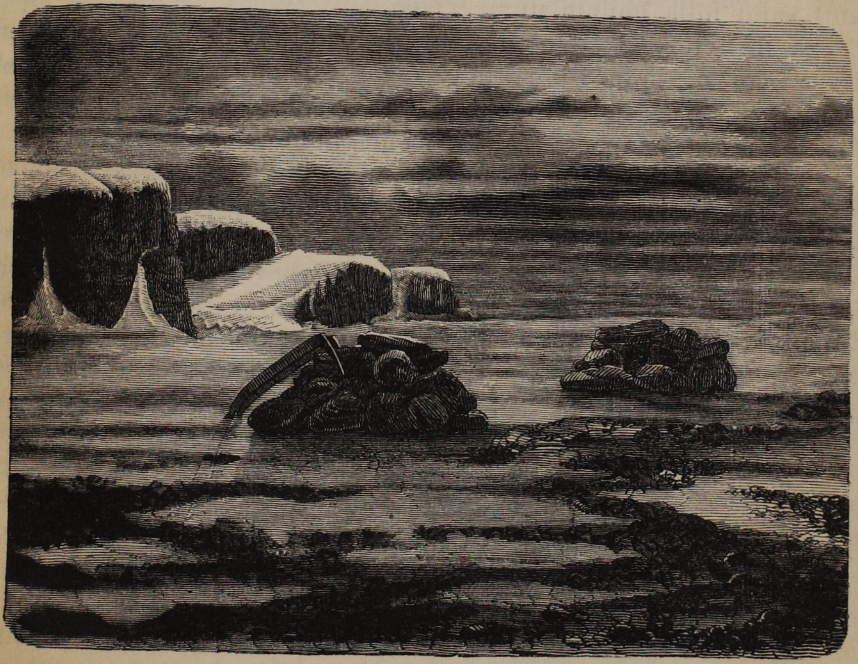

Eskimågrafvar.

---

[1]) Enligt Sir John Ross förekomma mord mycket sällan bland eskimåerna; men om ett sådant sker, dömes den brottslige till evig ensamhet eller undvikes af hvarje medlem i stammen så strängt, att de, som tillfälligtvis möta honom, till och med undvika att se på honom. Frågan, hvarför mördaren icke genast dödas, besvara eskimåerna med, att de derigenom skulle göra sig saker till samma skuld som mördaren.

Då en eskimå håller på att dö, dragas hans bästa kläder på honom, och hans knän hopböjas. Så snart han dött, bär man allt husgerådet ut ur huset och sörjer den döde en timme bortåt i all stillhet. Mot aftonen tages han ut genom husets fönster eller bakre delen af tältet och begrafves på en höjd. Grafven klädes med mossa och en hud samt öfvertäckes med en hud, torf och stenar. Bredvid grafven läggas, om den döde är en man, hans båt, vapen och verktyg; är det deremot en qvinna, så ditläggas hennes knif och sysaker. Är det fråga om ett barn, lägger man ett hundhufvud på grafven, att hundens själ måtte visa det omyndiga barnet vägen till lifvet efter detta. Dör en moder, medan hon gifver sitt barn di, så begrafves detta enligt regeln lefvande till samman med henne.¹) Ett egendomligt bruk är att vid de närmaste slägtingarnes eller vännernas död förstöra allt, som tillhör dem.²)

Angående lifvet efter döden äro eskimåernas åsigter temligen oklara.³) Om deras andliga och religiösa lif underrättar oss icke blott den lärde Rink⁴) utan äfven, detta i hufvudsaklig öfverensstämmelse med honom, franske abbén *Morillot*,⁵) hvilken har gjort oss förtrogna med denna, blott föga kända gren af mytologien. Efter Morillots och Rinks uppgifter vill jag försöka att lemna en bild af eskimåernas religiösa föreställningar.

Eskimåernas religion är ännu rätt primitiv. De tro på tillvaron af en själ icke blott hos menniskorna utan till och med hos de lägre djurslagen. Äfven tro de på högre, öfvernaturliga makter, som styra den synbara verlden och hafva den till egendom. Detta är ett slags förändrad panteism. Enligt deras tradition är hela verlden befolkad af demoner, hvilka dock stå under ett högre väsende, som kallas »Tôrnârsuk»⁶) eller »Anguta»,⁷) en personlig, könlös gudomlighet, som tvingar demonerna att oaktadt sin onda och illasinnade natur vara nyttiga samt hindrar dem att skada menniskorna. Såsom vishetens, kunskapens och vetenskapens gudomlighet utrustar han menskligheten med medlen att bekämpa det onda och uppnå det goda; böner besvarar

---

¹) F. Müller på anfördt ställe, sid. 240—241.

²) »Ausland» för 1858, sid. 168.

³) Jemför Mestorf, »Die altgrönländische Religion und die religiösen Begriffe der häutigen Grönländer». (»Globus», bandet XIX, sid. 11, 23, 38, 55 och 70.)

⁴) H. Rink, »Eskimoiske Eventyr og Sagn», Kjöbenhavn 1866, och engelska öfversättningen häraf: »Tales and traditions of the Eskimo», London 1875.

⁵) Abbé Morillot, »Mythologie et légendes des Esquimaux du Grœnland», Paris 1875.

⁶) Af tornak, ande, särskildt ond ande, medelst tillägg af suffixet -arsuk (rättare -arschuk), hvarmed begreppet stor lägges till nominalstammen.

⁷) Så kallar Hall honom i »Life with the Esquimaux», sid. 524.

han antingen personligt eller genom en andes förmedling; för att grundligt känna honom fordras det dock den grad af fullkomlighet, som upphöjer den äkta vanliga menniskan till angâkok eller prest, i hvilken Peschel ser den nordasiatiske schamanen.[1]) Tôrnârsuks vistelseort är underjorden på ett från jorden och hafvet skildt område; dessa båda senare uppbäras af väldiga pelare. Man kan komma dit så väl genom vattnet som genom klyftor i jorden. Den öfre verlden på andra sidan grafven är deremot blott en fortsättning af vår egen: den innehåller berg, dalar, haf, med ett ord vår jords alla utmärkande drag, och kan uppnås genom ett uppstigande från verldshafvets medelpunkt. Till endera af dessa båda verldar komma alla aflidnes själar allt efter Tôrnârsuks beslut. Underjorden är bättre än öfververlden, varm och rik på näringsmedel; de rättrådiges själar frossa der nere i ett öfverflöd af skälkött och tran, men de, som äro bestämda dertill, kunna komma dit blott efter att fem dagar hafva blifvit släpade öfver ojemna klippor. Själarna i öfververlden bo i tält vid frusna haf samt lida af hunger och köld. De roa sig med att spela »irmus», hvarvid hvalrosshufvuden göra tjenst som bollar, och hvarigenom — temligen svårt att förklara — norrsken framkallas. Stjernhimmelen ofvanför oss är fast och har ett högt berg i öfververlden till grundval.

Sådana äro eskimåernas ursprungliga trosläror. De till kristendomen omvända förlägga paradiset ofvanför denna fasta stjernhimmel; under den samma fortsätta dock irmusspelarne sitt hemska bollspel med skallar. Då norrskenet visar sig, är det icke rådligt att gå ut, emedan de spelande då ofta afbryta sitt spel, stiga ned och bortföra menniskorna. Enligt en vacker kristlig tradition öppnar sig himlahvalfvet här och der, och englarnes sång blir hörbar. För att nu förena det gamla och det nya systemet kunna de dygdiga själarne i underjorden utvandra till det kristna paradiset.

Låtom oss dock återvända till den rena hedendomen. Närmast efter Tôrnârsuk står en annan öfvernaturlig makt af första rangen, hvilken eger qvinnogestalt samt kallas »Arnakuajssâk» eller »den gamla qvinnan». Hon bor i hafvets djup, och då fiskarne icke stiga upp till ytan, håller hon dem fångna vid bottnen, vredgad öfver små odjur, som sätta sig fast i hennes ansigte. Som hungersnöd mången gång hotar att blifva följden häraf, så är det klokast att vända sig till en mäktig angâkok, som efter ett visst ceremoniel stiger ned i hafvets djup, fördrifver dessa plågoandar och derigenom blidkar gudinnan, som då å

---

[1]) Peschel, »Erdkunde», sid. 420.

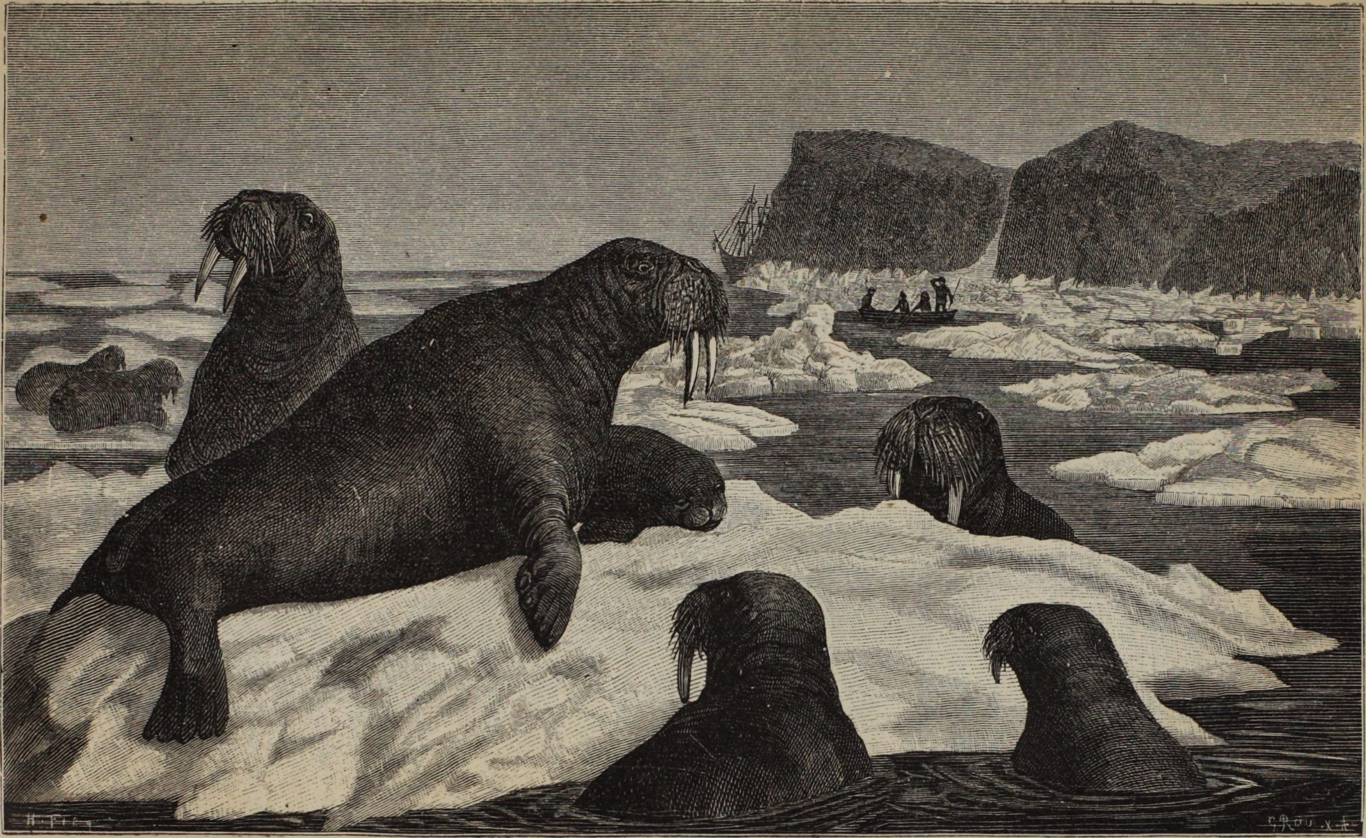

Hvalrossar.

nyo tillåter sina med fenor utrustade undersåtar att simma uppåt och sålunda förser de hungriga eskimåerna med näring. Efter en något olika tolkning gifves det en ymnighetsgudinna, som tänkes sitta framför sitt hus. Från hennes lampa droppar olja, och af dessa droppar uppstå de djur, som tjena menniskan till näring; men är hon vid dåligt lynne, så vänder hon på sin lampa, att oljflödet upphör, och menniskorna lida hungersnöd.

Antagandet af en skapare bildar icke någon trosartikel hos eskimåerna. Menniskan skapades icke af Tôrnârsuk utan framgick ur sjelfva jorden, och enligt flerfaldiga traditioner bildade Kallak, den förste mannen, den första qvinnan af en jordklump.¹) Morillot antager, att Tôrnârsuk symboliserar förståndet, hvaremot det materiela lifvet personifieras genom underhafsgudinnan, hvilken hypotes i synnerhet här, som vi hafva att göra med ett mycket primitivt folk, knappt öfverensstämmer med det nyare mytologiska tolkningssättet.

Den gamla tron har ännu icke fullkomligt utplånats genom de kristna missionärerna. I början af förra århundradet begaf sig en nitisk dansk prest med hustru och barn till Grönland och egnade der femton år åt eskimåernas omvändande. Hans söner och några herrnhutare följde hans exempel, men en blott ofullkomlig kristendom blef resultatet af deras mödor, och midt i den nya tron bibehöllo sig de gamla traditionerna. Kan Tôrnârsuk icke längre framstå som gud, så spelar han rollen af demon. Han är ännu allt jemt mäktig, kan visa sig på de mångfaldigaste ställen, hvarvid han städse har ett afskräckande utseende, och inom ett ögonblick åter försvinna under jorden. Har han än upphört att befalla, så kan han dock alltid injaga förskräckelse — också en makt.

Arnakuajssâk har det gått ännu bättre vid troskompromissen. Hon betraktas som djefvulens moder, såsom ett slags herskarinna i underjorden, och man antager, att hon trots det högsta väsendet ännu alltid har ett slags oberoende herravälde öfver vattenriket.

Enligt den gamla tron eger hvarje djur och menniska en skild själ, som utan att derigenom nödvändigt medföra döden kan lemna dem och återkomma. Synbar endast för utvalda, eger denna själ alldeles samma gestalt som kroppen, men är bildad af ett mycket finare, eteriskt ämne. Efter kroppens död fortlefver han. För öfrigt finna vi ganska märkvärdiga spår af öfverflyttning. Icke endast kan en lefvande menniskas själ öfvergå i en död menniskas kropp och således sätta lif deri eller också i ett

---

¹) Enligt andra uppgifter skapades qvinnan af mannens tumme.

lägre djur; han kan äfven slås i stycken och återförenas, ja en förlorad del af en själ kan ersättas genom den motsvarande af en annan. Tron på andeuppenbarelser och spökerier inomhus är mycket allmän.

Har det något så när lyckats de kristna missionärerna att leda eskimåernas föreställningar om själen in på ortodoxa vägar, så hafva de varit mindre lyckliga med hänsyn till »inue», d. v. s. andeväsenden, hvilka ännu allt jemt i sin ursprungligaste form spela en stor roll i folkets vidskepelse. Enligt den gamla traditionen styrdes den synliga verlden af dem under Tôrnârsuks öfvervälde. Några bland dem äro aflidnes själar, hvilka efter skilsmessan från kroppen blifvit så upphöjda, men flertalet var alltid inue. En högre plats bland dem intogo »ingersuit», hvilka bo vid kusterna samt delas i en god och en ond klass. De förre beskydda båtfolket och bo på vackra ställen mellan klipprefven. Dessa goda ingersuit beskydda icke blott fiskarena utan fiska äfven för egen räkning i sina egna båtar och ega alla på Grönland brukliga fiskredskap, blott bättre förfärdigade. De äro vanligen osynliga, men man vet, att de hafva mensklig gestalt; deras näsor äro dock ofantligt små och ögonen röda.

Helt annorlunda än dessa vid kusterna bosatta goda ingersuit äro de onda, i djupet boende, hår- och näslösa, som dyka upp blott för att rycka fiskarena med sig ned i djupet. Hafva de gripit sina offer, så taga de från dem deras tillhörigheter, skära af dem näsan och hålla dem i sträng fångenskap.

Mot trolleri söker man skydd i böner eller äfven i angâkokernas »arnuat» eller amuletter, men ännu hellre hos en trollkarl, som också eger det kraftigaste motmedlet under form af en »tupilak». Detta är ett trolldjur, som blifvit förfärdigadt af ett stycke björnhud eller någonting annat samt utsändes för att tillintetgöra den förtrollades fiende. Detta grundar sig på principen att bekämpa gift med motgift.

Det här skildrade religiösa systemet var ofantligt gynsamt för en mäktig hierarkis utveckling. Med tillhjelp af en skyddsande, »inua», utöfvar angâkoken sitt embetes höga förrättningar. För att komma till en så hög ställning och utbildning måste man göra början redan tidigt i barndomen. Ett barn utväljes och begåfvas af presten med förmågan att se klart. Genom fasta och ofta upprepade böner till Tôrnârsuk lär det att öfvervinna all fruktan för inue, och neofytens själ blir genom dessa öfningar fri från köttets och ytterverldens band. Har han hunnit detta tillstånd af upphöjelse, så visar sig den stora Tôrnârsuk sjelf för honom och begåfvar honom med en tôrnâk eller honom åtföljande inua, ande. Under denna invigningsakt blir neofyten medvetslös. Man finner i hålor på Grönland stenar med stora öfre ytor, hvilka den blifvande angâkoken berättas hafva gnidit släta med en mindre sten så länge, tills Tôrnârsuks stämma låtit sig förnimmas ur jorden. Enligt andra traditioner var detta lätta förfaringssätt dock tillräckligt blott för att blifva prest af underordnad rang; för att uppnå en högre grad måste neofyten låta suga ut sitt blod af åtskilliga djur så länge, tills han blef vanmäktig. Efter att hafva genomgått alla nödvändiga invigningar måste angâkoken inför folket bevisa sig som sådan genom att vandra lika säkert öfver klippspetsar, som ginge han öfver snö. Kunde han icke inom en viss tid aflägga detta prof, så straffades han med döden.

Dessa angâkokers makt var oerhörd; de voro på samma gång lagstiftare och domare, de allena bestämde om allt till religionen hörande, och de ensamma kunde sköta trollkonster. Det sistnämnda var af ofantligt värde, ty bland eskimåernas alla synder var trolleri, som städse utöfvades till skada, den svåraste. Allt ondt skrefs på denna svarta konsts räkning. En adept, som med ben af en död person berörde en fiskares utrustning, orsakade härigenom färdens fullkomliga misslyckande; blandade han något af sådana ben i maten, så framkallade han derigenom sjukdom, vansinne, till och med död. Det fans ett visst sätt att förfärdiga pilar, som aldrig förfelade sitt mål och städse förorsakade dödliga sår.

Presterna skötte äfven de sjuka och gåfvo dem läkemedel; också berättas det, att de ofta företogo en mycket märkvärdig operation på dem. De togo nämligen ut deras inelfvor, sköljde dem och lade åter in dem på ort och ställe. Att de för denna förrättning gjorde anspråk på ett ansenligt honorar, kan man icke finna annat än naturligt. Närmade sig döden, så slösade angâkokerna med tröst; i sånger, som ackompanjerades af en liten trumma, uppväckte de hoppet om en skön lycka på andra sidan grafven. I många fall egde de, förmäler traditionen, förmåga att uppväcka döda. Genom sina böner förmådde de också åstadkomma vackert väder. Presterna ingrepo med ett ord i allting väsendtligt från eskimåens födelse ända till hans död.

En af de vigtigaste ceremonier, som angâkoken utförde, kallades »torimuk». En afton samlade sig åtskilliga personer i ett hus, hvari alla lampor voro släckta. Personer, som hade sorg eller voro illa beryktade, fingo icke tillträde till dessa sammankomster. Angâkoken lät binda sina händer på ryggen, satte sig ned bredvid en trumma och en upphängd rem samt höll hufvudet mellan knäna. Alla tillstädesvarande sjöngo nu en hymn; derefter började presten anropa Tôrnârsuk, och en ande slog dervid på trumman. Tôrnârsuks uppträdande tillkännagafs genom en blixt och ett egendomligt ljud. Behöfde man underrättelse om någon sak eller råd i en angelägenhet, så framstälde presten frågor, och Tôrnârsuk eller oftare en inuas stämma svarade utifrån. Dessa svar täflade mestadels med orakelsvaren i mångtydighet.

Icke allenast för att bekämpa trolleri utan äfven för att erhålla gynsam väderlek samt för att skaffa skälar och hvalar till orten vända eskimåerna sig med böner till sina angâkoker. På grund af de under, som berättas om dem, kan man antaga, att de äro sitt folk öfverlägsna i naturvetenskapliga insigter och kunskaper af alla slag, äfvensom att de förstå att draga nytta häraf för att imponera på det samma. Dessutom gifves det ett halft presterligt stånd hos eskimåerna, »kivigstok» eller enslingarne, hvilka i sin ensamhet lära sig djurens språk och komma till närmare kännedom om de pelare, som uppbära jorden. Orsaken till denna tillbakadragenhet är alldeles likgiltig derför, och den obetydligaste anledning, klander af någon bland husfolket o. d., kan vara tillräcklig att göra en eskimå till kivigstok. Äfven »angerdlartugsiak» bilda en särskild klass. Den, som hör dit, förberedes från barndomen till att återkallas till lif, om han drunknar. Modern måste för detta ändamål fasta, och barnet redan tidigt vänjas vid de oangenämaste lukter. Stiger gossen för första gången i en båt, så mumlar fadern böner öfver honom, och han är nu säker på att återkomma till lif, i fall han drunknar.

Eskimåernas förståndsförmögenheter äro i det hela taget endast torftigt utvecklade; likväl märker man i detta hänseende en stor skilnad bland dem. Allt, som man säger dem, fatta de ganska lätt; deras brist på förstånd är således mera okunnighet än medfödd dumhet. Om räkning hafva de, enligt hvad ofta berättas, icke något begrepp och kunna vanligen räkna blott till tio, d. v. s. på fingrarne.1) Men dr Sutherland, som år 1846 tillbragte två månader hos en eskimåstam vid Hogarths sund, anser detta påstående för osant, ty en eskimå bland hans bekanta räknade utan svårighet och utan att bruka fingrarne ända till 30, och äfven de öfriga syntes känna dessa tal; i det vanliga lifvet begagna de dock sällan högre tal än 5 till 10.2) Vidare berättar Rae om eskimåerna vid Repulse-viken, att några bland dem med lätthet talade engelska och franska, att nu icke räkna åtskilliga indianska dialekter, hvarmed de voro förtrogna.3) Sina haf och kuster känna eskimåerna fullständigt och veta, såsom kapten

---

1) »Ausland» för 1834, sid. 1252.

2) »Ausland» för 1854, sid. 216.

3) »Ausland» för 1858, sid. 168.

Hall uppgifver, att godt hjelpa sig i lifvets alla förhållanden. Icke ringa förtjenster i den europeiska vetenskapens förökande hafva eskimåerna förvärfvat derigenom, att de bistått de äldre och nyare sjöfarande på skådeplatsen för nordvestpassagen. Sir Edward William Parry har att tacka en märkvärdig eskimåqvinna, Iliglink, för en landkarta, som vägledde honom till upptäckandet af Fury- och Hecla-sundet, och Hall har låtit afbilda två eskimåkartor, som knappast kunnat tecknas naturtrognare af europeer. Om äldre iakttagare tala föraktligt om eskimåernas dans och musikaliska anlag,[1] så försäkra de på Grönland som missionärer verkande herrnhutarne motsatsen. Dessa säga, att de sjunga väl och hafva verkliga musikaliska anlag.[*] I Lichtenfels befinna sig tre orgelspelare; äfven gifves det fiolspelare, klarinett- och basunblåsare.[2] För själsarbeten, som fordra noggrann uppmärksamhet och mycken eftertanke, hafva eskimåerna visserligen föga anlag; dock är på Grönland ett seminarium inrättadt, hvars lärjungar äro eskimåer. Äfven literaturen har framträngt ända till detta iskalla område. I Godthaab uppsattes år 1859 ett litet boktryckeri med en litografisk press; det första härifrån utgående verket var en samling folksagor på innuit- och danska språket under titeln »Kaladlit okakluktualliait». Till det samma voro ett dussin illustrationer, tecknade och skurna i trä af en grönländare, fogade och dessutom åtta sånger med noter. »Öfverraskar denna lilla bok oss redan genom sitt tydliga tryck och de alldeles icke oskickligt utförda illustrationerna, så förtjena de första försöken i litografiskt tryck i ännu högre grad vårt erkännande, ty ingen i saken hemmastadd fans till hands, och man måste småningom utgrunda förfarandet, liksom uppfinna å nyo.»[3] Året derpå utkom af detta intressanta verk en andra del, prydd med 39 träsnitt,[4] och likaledes äro samtliga illustrationerna i Rinks vackra bok öfver Grönland tecknade af eskimåer. Den intressantaste afdelningen i detta arbete är öfversättningen af de på eskimåspråket i Grönlands tidning, »Atuagagdliutit», af infödingar skrifna uppsatserna.[5] De utgöras mestadels af en temligen knapphändig berättelse om farliga äfventyr, som författaren sjelf upplefvat, och uttryckssättet är, ehuru ofantligt enkelt, dock lifligt och betecknande. Slutligen har en eskimå, hvars namn är på det innerligaste förbundet med de nyare polarfärdernas historia, till och med skrifvit sin egen lefnads historia, och dessa memoarer hafva med rätta befunnits värdiga att öfversättas till ett europeiskt kulturspråk.[1]) Allt för lågt bör man således väl icke ställa dessa polarmenniskors andliga förmögenheter.

---

[1] »Ausland» för 1834, sid. 1252.

[*] Samma åsigt uttalar äfven professor Th. Fries i sitt förut omtalade arbete, »Grönland o. s. v.», sid. 116—117. *Öfvers. anm.*

[2] »Schwäbischer Merkur» för den 19 mars 1874 efter ett meddelande taget ur »Moravian» (den i Bethlehem i Pennsylvanien utkommande veckoskriften för herrnhutaremenigheterna i Amerika).

[3] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1860, sid. 80.

[4] Samma arbete för 1861, sid. 246.

[5] Rink, »Danish Greenland», sid. 230—268.

En särskild svårighet erbjuder eskimåernas språk, som kräfver sex till tio år att inläras och tager första tiden efter bosättningen fullkomligt i anspråk. Ordbildning sker i innuitspråket alltid medelst suffixer och har så till vida likhet med förfarandet inom den uralaltaiska gruppen, hvars vigtigaste kännetecken, ljudharmonien, dock saknas hos innuit. Liksom de uralaltaiska språken betjenar eskimåspråket sig blott af suffix för att begränsa betydelsen, men derjemte kan det sammanfatta en hel sats i ett enda ord, alltså förfara polysyntetiskt. Grönländaren bildar ett enda ord, då han vill uttrycka t. ex. tanken: Han säger, att han också vill skyndsamt gå dit för att köpa en vacker knif. Häraf sluter Peschel, att innuitspråket utgör en öfvergång mellan den uralaltaiska och den amerikanska språktypen.[2])

En folkräkning på Grönland i början af år 1876 angaf eskimåernas antal till 9,473 personer,[3]) hvilka alla i yttre hänseende tillhörde kristendomen, så att »bröderna», såsom herrnhutarne kalla sig, upphört att vara missionärer i ordets egentliga betydelse. I östra Grönland gifves det dock ännu allt jemt hedningar.

---

[1]) »Memoirs of Hans Hendrik, the arctic traveller. Written by himself. Translated from the eskimo language by dr Henry Rink.» London 1878.

[2]) Peschel, »Völkerkunde», sid. 419, 436.

[3]) »Globus», bandet XXXI, sid. 368.

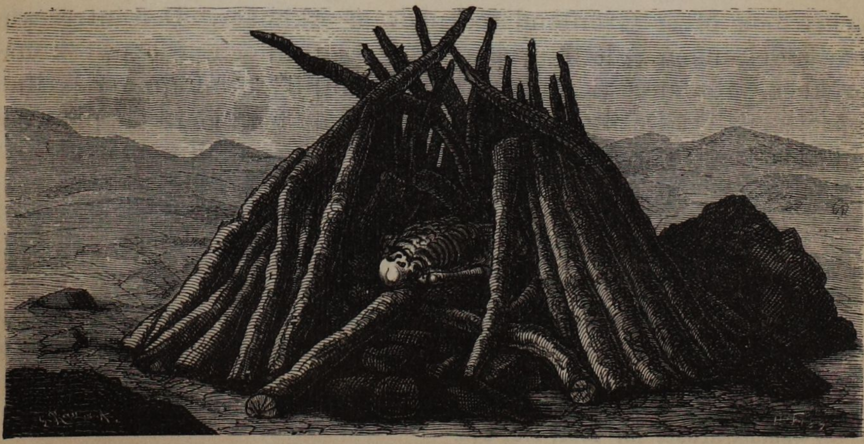

Eskimåernas begrafningssätt i vestern.

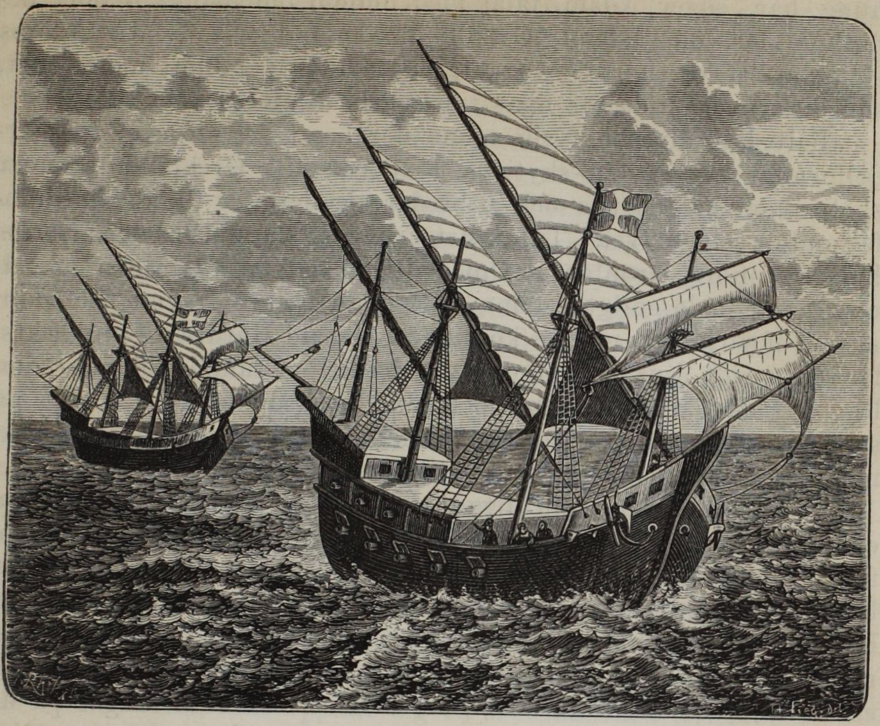

Karaveller.

Nordfärder under medeltiden.

Med Islands, Grönlands och nordöstra Amerikas upptäckande af nordmännen slutar den äldre perioden af polarfärderna, hvilka å nyo började med sextonde århundradet. Hela senare hälften af medeltiden igenom råder i historien om dessa företag en stor lucka, till en del framkallad genom de sällsamma föreställningar, som under nämnda tid voro gängse om de arktiska trakterna. Huru dessa föreställningar voro beskaffade, visa de skrifter, som författades af den lärde *Adam* af Bremen, det elfte århundradets förträfflige historieskrifvare och geograf, som egnade fjerde boken af sin berömda, ej långt efter 1075 författade historia om erkebiskopsstiftet Hamburg-Bremen åt nordens öar. Han säger sig hafva fått de derom meddelade uppgifterna muntligen af den med honom beslägtade danske konungen Sven Estridson, hvilken haft sina barbariska nordmäns alla bedrifter så väl förvarade i minnet, som hade de legat skrifna framför honom. Denne konung har, säger Adam, talat med honom om många, i norr befintliga öar, om Island, Grönland, Vinland o. s. v. Ur Adams skildring af de nordliga trakterna hemtar jag blott något litet, som är utmärkande för hans tidehvarfs åsigter.

Baltiska hafvet har sitt namn deraf, att det sträcker sig gördelformigt genom de skytiska länderna till Grekland. I norr sköljer det Orkaderna och utbreder sig derefter till det jordomfattande verldshafvet. Till venster ligger Island, till höger Norge, längre i norr Grönland. Om Baltiska hafvets utsträckning och omgifning hade enligt Adams af Bremen utsago i synnerhet dansken Ulf jarls och norske konungen Harald Hårdrådes upptäcktsfärder spridt ljus. Men oaktadt detta ljus sammanblandar den lärde skolastikern sanning och dikt. Så har han väl reda på samerna eller preussarne, men Estland gör han till en ö, hvarest menniskor offras åt som gudar tillbedda drakar.

I qvinnolandet, som ligger icke långt från Estland, lefva, enligt hvad man berättar, amazonerna. Bland åsigterna om folkets förökande omfattar Adam den, att det sker genom förbindelser med de der icke sällsynta odjuren. Amazonernas gossebarn blifva hundhufvade *(cynocephali)*, flickbarnen deremot vackra menniskor. De hundhufvade hafva sitt hufvud på bröstet och skälla i stället för att tala; man kan se dem som fångar på de ryska marknaderna. I dessa trakter lefva äfven alanerna eller albanerna, som sjelfva kalla sig vizzi, hvilka födas med hvitt hår, äro förfärliga menniskoätare och hafva hundar, som inöfvas att hetsas på menniskor. Vidare bo der de grönaktigt bleka, långlifvade husi och menniskoätarne.

Hvad Adam vet om de östra folken vid Baltiska hafvet, upprepar han till en del vid beskrifvandet af Sverige och Norge. Han låter Sverige i öster gränsa till de Rhipäiska bergen, hvilka han omtalar som en öde, snörik bergstrakt, bebodd af menniskofiendtliga folk. Derjemte berättar han dock med stöd af sin muntlige sagesman, konung Sven Estridson, fullkomligt riktigt om lapparne, huru de, små, kraftiga och behändiga, i skaror göra infall på de svenska slätterna från sina berg och blott med uppbjudande af alla krafter kunna tillbakavisas.

Adam berömmer norrmännen som ett okonstladt, dugtigt, fromt herdefolk, som efter sitt omvändande till kristendomen afstod från plundringstågen till sjös. Till och med de förnämsta lefde här af boskapskötsel och sina händers arbete. Men i högsta norden var ett trollfolk hemma, hvilket visste, hvad som hände hvarje menniska på jorden, samt kände så kraftiga besvärjelseformler och yttranden, att väldiga hvalar i följd deraf lupo på grund. I de vilda bergen skulle äfven skäggiga qvinnor lefva, och skogsmenniskor, klädda i skinn och talande ett obegripligt språk, stundom visa sig. Här afses skridfinnarne, om hvilka Adam strax derefter berättar, att de icke kunna lefva utan snö och fara öfver snöbergen hastigare än de vilda djuren.

Norr om Norge finnes ingenting annat än det fruktansvärda, oändliga hafvet, som omsluter hela jorden. Någon annan än Adam har här tillagt, att sjöfarande berätta mycket underbart om Britiska hafvet, som sköljer Danmark och Norge, t. ex. att hafvet omkring Orkaderna är så segt och tjockt af salt, att fartygen kunna röra sig, blott då de drifvas af stormen.

Adam berättar vidare om öarne Thyle, Grönland, Halogland och Vinland. Thyle kallas efter isen i hafvet äfven Island. Isen har i följd af sin ålder blifvit så svart och torr, att han brinner. Grönland har enligt Adam sitt namn deraf, att invånarne derstädes hafva ett mörkgrönt utseende. För öfrigt äro de svåra sjöröfvare. Halogland håller Adam egendomligt nog för en ö, hvilket en ordförklarare anspråkslöst rättar. Äfvenledes var Adam mycket otillfredsställande underrättad om Vinlands läge, ehuru han af danskar hörde talas om detta, förträffligt vin frambringande lands yppiga fruktbarhet. Bortom Vinland finnes det icke mera något beboeligt land, utan is och natt upptaga allt. Der vid verldens slut öppnar sig en fruktansvärd hvirfvel.

Synnerligen egendomligt är, att denna tids tyska sjöfarande och mest bildade tyskar förklarade ebb och flod genom verkan af en oerhörd, vatten slukande och utkastande hvirfvel i polarhafvet, under det att redan fönikerna och efter Pytheas äfven grekerna hade insett, att månen är orsaken till denna underbara företeelse.

Friesiska ädlingar funno denna hvirfvel norr om Island, sedan de kommit till ett isbetäckt och töcknigt haf. Vi behöfva här ingalunda beskylla dem för att berätta sagor, ty vid Grönlands östra kust flyter ännu i dag en mycket stark ström, full af väldiga ismassor, hvilken hela året igenom gör skeppsfarten högst farlig och ofta afbryter den alldeles. En medeltidsbeskrifning om Grönland känner honom under namn af »hafhverf» (hafshvirfvel), och af sig sjelft framträder det antagandet, att de ofvannämnda polarfararne vid töcknig väderlek råkat in i denna isförande malström och fullkomligt ärligt berättade om de utståndna farorna.

Saxo grammaticus, som ungefär hundra år efter Adam af Bremen skref sin danska historia, förtäljer konung Gorms underbara färd, hvaraf framgår, att man tänkte sig dödslandet i den höga norden. Myter och sagor berätta, huru skandinaverna lade sina döda på båtar och fartyg samt öfverlemnade åt vattnet, och vinden att föra dem till det obekanta landet. I Tyskland ansågs ännu i trettonde århundradet Britannien för en dödsö; detta sammanhänger med den gamla galliska tron, som ännu i dag qvarlefver i Bretagne, att de dödas själar samla sig vid norra Frankrikes kuster för att derifrån öfverföras till Britannien eller en ö vid Britia.

Af allting finna vi, att en Ottars klara, nyktra uppfattning och kännedom om de skandinaviska och finska polarländerna gick förlorad i de följande århundradena. Fantasien förlägger dit sitt rike, jettarne och alferna, de döda till och med bosättas derstädes. Mellan de bekanta, verkliga länderna Halogaland, Finnmarken och Bjarmland inskjutas Jötunhem, Ymisland och Alfhem; ja ett alldeles bestämdt landskap, det nuvarande Bohuslän och en del af Smaalenenes amt, trakten mellan Götaelf och Glommen, förde namnet Alfheimar, hvilket stödde sig på en så fast folkåsigt, att ännu i dag den sagan är i omlopp på Island, att alfunderkonungarna årligen måste begifva sig till Norge till sin öfverkonung för att aflägga räkenskap för sitt rike och försvara sig mot klagomål.[1]

Dock saknas äfven då icke enstaka underrättelser, som på visst sätt värna den nyktra berättelsens rätt mot den poetiska, godtyckliga framställningen.

En isländsk-norsk geografi från trettonde eller fjortonde århundradet, hvaraf stycken finnas i åtskilliga handskrifter,[2] uppgifver, att Finnmarken följer norr om Norge, och att man i öster derifrån kommer till Bermland. Detta sistnämnda sammanhänger genom obekanta länder med Grönland, till hvars fastlandsnatur redan den i Norge efter början af trettonde århundradet författade »Konungaspegeln» slöt från mängden af djur, hvilka svårligen kunde lefva på en ö. Söder om Grönland förlägger denna geografi Halluland och Markland, hvarmed skola förstås Labrador och New-Foundland. Derifrån var det icke långt till Vinland, som enligt mångas åsigt sträckte sig till Afrika.

Det vigtigaste i dessa uppgifter är föreställningen om en sammanhängande landmassa omkring nordpolen, hvilket för öfrigt finnes med samma ord redan i abboten Nikolaus' af Thingeyrar († 1158) anteckningar.

Den så kallade »Breve chronicon Norvegiæ», som lär hafva tagit sin början i trettonde århundradet,[3] uppgifver, att karelerna

---

[1] Conrad Maurer, »Isländische Volksagen der Gegenwart», sid. 4.

[2] Werlauff, »Symbolæ ad geographiam medii ævi», Havniæ 1821, sid. 7, 14. — »Grönlands Mindesmærker», III, sid. 216, 220.

[3] »Symbolæ ad historiam antiquiorum rerum Norvegicarum edidit P. A. Munch. I. Breve chronicon Norvegiæ». Christianiæ 1850. Sid. 2.

(kyrjali), qvänerna, skridfinnarne *(cornuti finni)* och bjarmerna bo nordost om Norge. Sjöfarande, som under färden från Island till Norge blifvit stormdrifna, försäkrade sig hafva funnit jettarne och amazonerna¹) mellan Grönland och Bermland (alltså i ifrågavarande polarland).

Såsom gränsort mellan Halogaland och Bermland uppgifver krönikan orten Vegistaf, hvilken P. A. Munch sökte i Veleåns mynning i Hvita hafvet vid lappska staden Umba. Ofvanför Bermland ligger det utomordentligt djupa nordhafvet med Charybdis och Scylla med oundvikliga hvirflar. Der äro isberg, som blifva farliga för Grönlandsfararne. Äfven allehanda odjur befolka derstädes hafvet: hvalar, hvilka slå sönder de starkaste fartyg, enögda hvalrossar, sirener, den hufvud och stjert saknande hafsmannen, kraken (hafgufa), den förskräckliga hafsqvinnan och andra varelser, som vi finna skildrade redan i »Konungaspegeln».

Häraf är lätt förklarligt, hvarför Hvita hafvet erhöll namnet Trollviken (Gandvík). Sedan de norska färderna till Bermland upphörde mot trettonde århundradets midt, blefvo dessa nordostliga kuster allt obekantare och allt mera egnade till skådeplats för allehanda trolldom.²)

Huru egendomliga de i sina allmänna drag nyss tecknade föreställningarna om norden än voro, uteblefvo dock icke under medeltiden alla försök att lyfta polarverldens slöja. Tyvärr har endast ringa kännedom bevarats om de visserligen få företagen af detta slag. Främst står tvifvelsutan några *friesiska ädlingars* färd, hvarom förut talats i sammanhang med hvirfveln vid Island, och Adam af Bremen berättar: »Erkebiskop Adalbert, salig i åminnelse, berättade mig också, att under hans företrädares i embetet tid några adelsmän från Friesland seglat norrut för att utforska hafvet, emedan enligt deras folks mening intet vidare land skulle finnas från floden Wesers mynning i rakt nordlig riktning utan blott det haf, som man kallar det sega hafvet. För att utforska sanningen om denna intressanta omständighet lade de förenade kamraterna under glada jubelrop ut från friesiska kusten. Efter att hafva lemnat å ena sidan Danmark, å den andra Britannien bakom sig, kommo de till Orkaderna. Då de seglade vidare, lemnade de dem till venster, under det att de hade Norge till höger, och kommo så efter en lång öfverfart till Island. Härifrån genomseglade de hafven ännu längre till nordens yttersta

---

¹) *Homines mire magnitudinis et virginum terram, que gustu aque concipere dicuntur.*

²) Ofvanstående är hemtadt från Karl Weinhold, »Die Polargegenden Europas nach den Vorstellungen des deutschen Mittelalters», Wien 1871.

ände, hvarvid de lemnade alla de ofvannämnda öarne bakom sig samt anförtrodde sitt djerfva vågstycke och sin återfärd åt Gud allsmäktig och den helige Willebadus. Men de råkade dervid plötsligt in i den stelnade oceanens mörka töcken, som de knappt förmådde genomtränga med blicken. Och se, då drog den ostadiga hafsströmmen, som der borta flyter till baka till sin källas okända ursprung, de i trångmål försatta och redan förtviflande seglarne, hvilka numera blott tänkte på sin död, med häftigt våld in i ett kaos. Derstädes är, så tror man, afgrundshvirfveln, det outgrundliga djup, hvari enligt sagan alla hafsströmmar uppslukas, och hvarur de åter utkastas, hvilket man plägar kalla ebb och flod. Sedan de derpå anropat Guds barmhertighet, att han skulle taga sig an deras själar, ryckte det tillbakaströmmande hafvets våldsamhet alldeles bort med sig några af reskamraternas skepp, men kastade andra till baka på en lång omväg. Dessa hulpo sig med ansträngd rodd och räddades med Guds i rätt tid skänkta bistånd ur den fara, som de hade för ögonen. Sedan de så hade lyckligen undkommit töcknen och den kalla isregionen, fingo de en viss ö i sigte, hvilken rundtom var omgifven af höga klippor liksom en stad af murar. De gingo i land för att skåda traktens beskaffenhet och funno menniskor, som vid middagstiden voro dolda i underjordiska hålor. Framför dessa hålors ingångar lågo otaliga kärl af guld eller af sådana metaller, som af folket ansågos dyrbara och sällsynta. Sedan roddarne af dessa skatter tagit så mycket, som de kunde släpa med sig, ville de glada skynda till sina fartyg. Men plötsligt fingo de, blickande till baka, se män af underbar längd, hvilka man hos oss kallar cykloper, komma efter och hundar af utomordentlig storlek springa före dem. En af reskamraterna blef då gripen och slets genast sönder inför deras ögon. De öfriga kommo dock undan till sina fartyg, men jettarne förföljde dem under höga rop ännu, då de redan hunnit ut på hafvet. Efter sådana äfventyr och öden kommo frieserna till Bremen, der de berättade allt i ordning för erkebiskop Alebrand samt derefter bragte Kristus och hans bekännare Willebadus tack- och försoningsoffer för sin återkomst och räddning.»

Så lyder i öfversättning Adams af Bremen så märkvärdiga berättelse om en resa, som J. G. Kohl betecknade som *den första tyska upptäcktsresan mot nordpolen.* Hvad berättelsens trovärdighet vidkommer, så har Adams sanningskärlek aldrig blifvit bestridd; också är resberättelsen, der han berör jordkunskapen, öfverensstämmande med verkligheten, och det, som synes sagolikt eller underbart deri, motsvarar fullkomligt de dåvarande åsigterna, såsom jag ofvanför utvecklat dem. Kohl, hvilken i en afhandling sysselsatt sig med denna färd, framställer ganska sannolika skäl för, att den egt rum år 1040, och att Bremen varit dess egentliga utrustnings- och utgångsställe. Öfver färdens syfte uttalar berättelsen sig ganska klart; den var tydligen, åtminstone i hufvudsak, en forsknings- eller upptäcktsresa, men äfven biändamål kunna, som Kohl anser, hafva varit förenade dermed.[1] Efter en noggrann pröfning och en sinnrik tolkning af det dunkla slutet i Adams af Bremen berättelse kommer Kohl till den slutsatsen, att de friesiska ädlingarne ändade sin polarexpedition med att öfverfalla och plundra någon nordmannisk ö. I alla händelser blir forskningsresan märkvärdig nog för elfte århundradet. Hon synes i sjelfva verket kunna göra anspråk på att hafva varit den första färd i sitt slag, d. v. s. den första till utforskande af oceanens gränser afsigtligt företagna och mot nordpolen *(in ultimum septentrionis axem)* riktade samt säkert bevisade sjöfärden, äfvensom länge bortåt den enda i sitt slag.

Visserligen försökte icke lång tid efter erkebiskop Bezelins död, i alla händelser i elfte århundradet, sannolikt omkring år 1060, konung Harald Hårdråde en ny forskningsfärd till nordpolen. Han ville, säger Adam af Bremen, undersöka hafvets beskaffenhet på andra sidan Thule (Island) och dess utsträckning. Dervid kom han ända till den der upphörande verldens, med dunkla töcken betäckta ändar och undgick, i det han hastigt vände om, med möda och svårighet de förfärliga afgrunderna. Således liknar konung Haralds resa till syfte och utgång alldeles friesernas och kan betraktas som den andra kända, afsigtligt företagna nordpolsfärden.

Liksom de friesiska adelsmännen afseglade från Weser omkring 1040, så förenade sig omkring hundra år senare, år 1147, några arabiska sjöfarande i Lisboas hamn sig till en forskningsfärd på oceanen. »De voro alla beslägtade», säger Humboldt, som dervid stöder sig på den arabiske författaren Ibu-el-Vardis utsago, »försågo sig med de för en lång resa erforderliga förråden, förbundo sig genom en ed och beslöto att icke återvända förr, än de framträngt till de yttersta delarne af mörkrens haf.» Dessa arabiska utforskare af oceanen, hvilka lära hafva färdats 35 dagsresor ut på Atlantiska hafvet, dock i sydvestlig riktning från Lisboa, äro i upptäcktshistorien kända under namnet »almagrurim» eller »de kringirrande bröderna».[2]

---

[1] Kohl, »Die erste deutsche, von der Weser aus um das Jahr 1040 veranstaltete Entdeckungsreise zum Nordpol.» (Petermanns »Geogr. Mittheilungen» f. 1869, sid. 11—19.)

[2] Så öfversätta åtminstone några ordet; andra säga, att bättre vore: de i sina förhoppningar bedragna. Se om magrurim Peschel, »Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen», andra upplagan, Stuttgart 1877.

Icke långt derefter, nämligen år 1170, seglade den berömde walesiske prinsen *Madoc op Owen Guineth* med sina anhängare, såsom Hakluyt uttrycker sig, ut på hafvet. »Han och hans folk seglade mot vester och lemnade Islands kuster på ett sådant afstånd i norr, att de landade på en okänd kust, der de sågo mycket sällsamma ting.» De återvände, såsom det vidare heter, till Wales, berättade der om det underbara land, som de sett vester om oceanen, ingåfvo många af sina landsmän ett begär att komma dit och afseglade för andra gången med tio fartyg vesterut. Men derefter såg och hörde man aldrig mera något om dem.

Vidare se vi hundra år senare, år 1281, två bröder, genueserna *Vadino* och *Guido de Vivaldi* segla ut på Atlantiska hafvet och stadda på en sjöresa till detta hafs utforskande. Liksom prins Madoc hafva de dock kommit bort, gått under och icke vändt åter. Ett likartadt öde synes de båda andra genuesernas, *Teodosio Dorias* och *Ugolino Vivaldis,* snart derefter, år 1292, afseglade expedition haft; de styrde ut på verldshafvet, kanske för att söka sina försvunna landsmän och till en del äfven i lika afsigt som de, för att erfara något om hafvets gränser och dess kuster. Vi känna ingenting om det resultat, som de möjligen uppnådde.

Men ungefär hundra år senare, i slutet af fjortonde seklet, infalla de venezianska bröderna *Nicolò* och *Antonio Zenos* så berömda resor, hvilka liksom de friesiska ädlingarnes gingo norrut, till Færöarne, Island och Grönland, samt liksom deras följde nordmännens spår och färder. Nicolò, en mycket känd och ansedd sjöofficer, kom nämligen år 1390[1]) på den tanken att företaga en upptäcktsresa till norden. På egen bekostnad utrustade han ett fartyg, seglade genom Gibraltars sund samt uppnådde lyckligen Flanderns och Englands kuster. Men då öfverfölls fartyget af en storm, förlorade kursen och strandade slutligen på en obekant kust. Skeppet blef vrak, men hela besättningen kom lyckligt i land. Här erfor Nicolò Zeno, att han befann sig på ön Friesland, som låg icke långt från Skotland, lydde under konungen af Norge och styrdes af en vicekonung vid namn Zichmni. Zeno mottogs mycket vänligt af denne furste, som talade flytande latin, trädde i hans tjenst, blef befälhafvare öfver den friesländska flottan, ledde åtskilliga eröfringståg och hjelpte äfven Zichmni, då denne ville göra sig oberoende af Norge samt till sjelfständig herskare öfver Friesland och öfriga dithörande öar. Under denna

---

[1]) Årtalet 1380, som anföres i kartans öfverskrift och berättelsens text, har af Richard Henry Major visats vara ett skriffel. Se hans »The voyages of the venetian brothers Nicolò and Antonio Zeno to the northern seas in the XIV:th century», London 1873, sid. XLIV—XLVII.

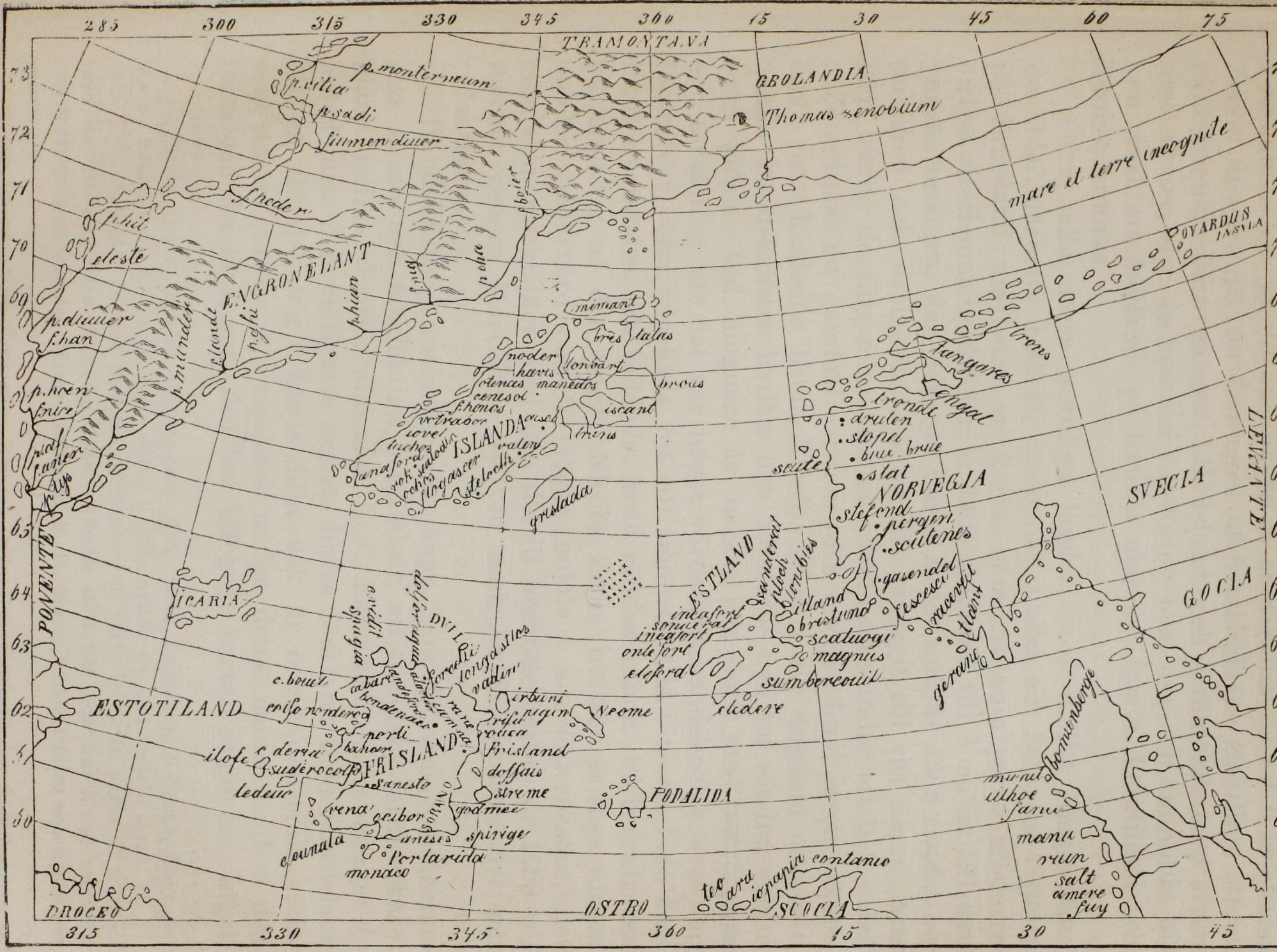
285
300
315
330
345
360
15
30
45
60
75
TRAMONTANA
GROLANDIA
Thomas zenobium
p. monterneum
p. vitia
p. sadi
flumen diuer
f. peder
f. hit
eleste
ENGRONELANT
p. diuuer
f. han
p. hoen
mare et terre incognite
OVARDUS INSVLA
minant
bres
talas
noder
havis
londart
broas
iscant
ISLANDA
grislada
langares
engal
trons
tronde
druten
stoped
stat
NORVEGIA
stefend
pergen
scutenes
gasendel
SVECIA
GOCIA
LEVANTE
PONENTE
ESTLAND
ICARIA
ESTOTILAND
FRISLAND
Frisland
Neome
streme
godmee
spirige
Portarida
monaco
PODALIDA
contanco
SCOCIA
OSTRO
DROCEO
sumbercouit
eledere
magnies
gerane
bonnenberge
manu
rrun
salt
amere
fuy
73
72
71
70
69
68
67
66
65
64
63
62
61
60
315
330
345
360
15
30
45

Bröderna Zenos' karta.

tid synes Zeno hafva underhållit brefvexling med sin fädernestad, särskildt med sin broder Antonio, hvilken han inbjöd att komma till hans nya hemort. Antonio begaf sig verkligen år 1391 till Friesland, der Nicolò dog några få år derefter. Under bröderna Zenos vistelse på ön företogos af friesländarne åtskilliga större expeditioner, flere gånger till Island och Grönland, men äfven mot vester, der de kommo i beröring med öar och sannolikt äfven med ett fastland, på hvilket namnen Icaria, Estotiland och Drogeo anföras.

Öfver alla dessa nordliga länder, med hvilka Nicolò Zeno der blef närmare bekant, hade han under sin fleråriga vistelse på Friesland utarbetat en karta, som Antonio jemte broderns öfriga efterlemnade skrifter år 1405 skickade till Venezia till den yngste brodern, den bekante Carlo Zeno, som år 1382 räddat republiken och derigenom så mycket bidragit till sitt namns ära. Der blefvo de liggande, ouppmärksammade, under ett helt sekel i Zeniernas, en gammal aristokratisk familjs, hus; ja en afkomling, som likaledes hetat Nicolò, lekte i sin ungdom ofta med gamla handskrifter, hvilka han förstörde och ref sönder, såsom barn pläga. Vid mognare år märkte han dock med bedröfvelse och förvåning, att det var högst värdefulla handskrifter, som han förderfvat; han plockade nu till samman alla bitarne, lade dem intill hvarandra och räddade, hvad räddas kunde. Så befordrades på uppdrag af den yngre Nicolò Zeno, hvilken ansågs för en mycket hedervärd och förmögen nobile i sin fädernestad, det gamla manuskriptet med den dertill hörande kartan år 1558 till trycket genom Marcolini, hvilken ombesörjde hopsättandet och redaktionen.[1]

Handskriften innehåller så många, som det tyckes, oförklarliga namn och fabelaktiga berättelser, att nordiska fornforskare, bland hvilka danske amiralen C. C. Zahrtmann[2] framställde de utförligaste och vigtigaste skälen, hafva förklarat hela berättelsen för en förfalskning. Zenos lilla bok är också den enda källa, som talar om en ö Friesland under detta namn samt af den form och det läge, som den här bifogade kartan angifver. Ingen annan har förut eller efteråt varit på en sådan ö, och ingen kan ens med säkerhet påstå sig hafva under någon arktisk färd sett Friesland på afstånd. Lyckligtvis åtföljdes Zeniernas berättelser af den nyssnämnda kartan, hvars värde och äkthet nu synas ådagalagda. Denna kartas författare har lemnat en så trogen bild af Island och framstält Grönland i dess rätta skapnad, att han måste antingen sjelf hafva besökt dessa öar eller aftecknat dem efter nordiska förebilder, ty hans isländska ortnamn kunna mestadels återfinnas oaktadt alla stympningar genom de okunniga utgifvarne. Vi veta också, att Zeniernas karta, ursprungligen utan projektion, af sin utgifvare öfverdrogs med ett förfalskadt gradnät. Inom detta gradnät förflyttades Grönlands sydspets mot norr ända till 65°, under det att Frieslands sydspets kom att ligga i närheten af 60° nordlig bredd. Hvad det senare beträffar, så har man upprepade gånger antydt, och senast har Major¹) höjt öfver alla tvifvelsmål, att ön Friesland icke är något annat än en hoplappning af Færöarnes grupp, hvilket allra först påstods redan af Buache år 1784 och sedermera ådagalagts förnämligast af Lelewel. Visserligen ser ön Friesland helt annorlunda ut än Færöarnes lilla grupp; den enklaste förklaringen härpå synes emellertid ligga deri, att kartan varit sönderrifven och hoplappats af utgifvaren. Det är lätt begripligt, att de smala sunden mellan de särskilda öarne kunnat utplånas genom rispor och fläckar, och att utgifvaren trodde sig hafva att göra med en större ö, hvars omkrets han sammanstälde af de ytterst belägna småöarne. Likaledes menas med beteckningen Eslanda Shetlandsöarne, och redan J. R. Forster, hvars åsigt Major gillar, hade i Zichmni igenkänt Henry Sinclair of Roslin, som konung Håkan VI af Norge år 1379 gaf grefskapen Orkneyöarne och Caithness till förläning. Att Zenos berättelse om det af honom besökta Grönland äfven der visade sig tillförlitlig och hjelpte Major vid fastställandet af de gamla nordmannanybyggena i nämnda polarland, har jag omtalat redan i ett föregående kapitel.²) Hvad den gåtfulla ön Icaria slutligen beträffar, anser Major honom med Forster för det italianiserade Kerry, en udde vid Shannons mynning, på Irland. Vi kunna med ett ord påstå, att de båda venezianska adelsmännen bragte en märkvärdigt trogen föreställning om den yttersta nordvestern till sitt hemland, och om vi jemföra de bästa bilder af dessa länder, som vi känna från tiden före den zenoska bokens framträdande, alltså ända till sextonde århundradets midt, så visar det sig, att Zenos karta alldeles utomordentligt öfverträffar alla sina föregångare i framställningens nog-

---

[1] Titeln lyder: »Dello scoprimento dell' isole Frislanda, Eslanda, Engronelanda, Estotilanda & Icaria, fatto sotto il polo artico de due fratelli Zeni, M. Nicolò e M. Antonio, con un disegno particulare di tutte le dette parte di tramontana da lor scoperte», Venezia 1558. Denna sällsynta bok har å nyo utgifvits och försetts med engelsk öfversättning af R. H. Major i hans i förra noten nämnda arbete.

[2] Zahrtmann, »Om Zeniernes Reiser» (»Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed», Kjöbenhavn 1833, andra bandet) och vidare äfven i »Journal of the royal geographical society» för 1836. Ett temligen utförligt utdrag af denna anmärkningsvärda uppsats meddelades i »Ausland» för 1834, sid. 877, 882—886.

---

¹) På anfördt ställe.

²) Sid. 167.

grannhet. Majors i de obetydligaste enskildheter ingående undersökningar lemna icke mera något rum för misstanken, att berättelsen liksom kartan blifvit förfärdigade kort före deras utgifvande i Italien.[1])

Bland medeltidens öfriga företag till sjös kunde slutligen nämnas äfven den polske lotsen *Johan von Szkolnys* (eller Scolnus'), hvilken konung Kristian I af Danmark år 1476 utsände, och som lär hafva seglat till Island och Grönland samt derefter gjort upptäckter norr om Labrador, om vi blott visste något tillförlitligt om denna färd, och icke alla spridda underrättelser derom vore så ytterst sagolika och otillförlitliga.

---

[1]) En sådan misstanke hyser Conrad Maurer ännu allt jemt i »Zweite deutsche Nordpolfahrt», första delen, sid. 240. Äfven professor Sophus Ruge tror sig böra återupprepa den samma ännu i den 1877 i München utkommande andra upplagan af Peschels »Geschichte der Erdkunde», sid. 163. Vid Majors grundliga undersökningar har dock hvarken på det ena eller det andra stället afseende blifvit fästadt.*)

---

*) I »Geografisk Tidskrift» för 1878, Kjöbenhavn 1878, sid. 145—154, kommer dock Fr. Krarup på grund af en noggrann pröfning till en helt skiljaktig åsigt. Han anser kartan uppdiktad, kanske i afsigt att bevisa, det venezianer upptäckt Amerika hundra år före Columbus. Hvad sjelfva berättelsen vidkommer, menar Krarup, att »ön» Frisland bör förläggas till vestra Schleswig, och att Zichmni sannolikt är samme man som holsteinske grefvens marsk, Henrik Siggem, hvilken just år 1380, det på kartan angifna årtalet, förde krig med drottning Margaretas son, konung Olof af Norge. Vidare påstår Krarup, att Gronlandia bör sökas i det nordligaste Europa, der vissa landsträckor ännu långt fram under nyare tiden betecknats med namnet Grönland. *Öfvers. anm.*

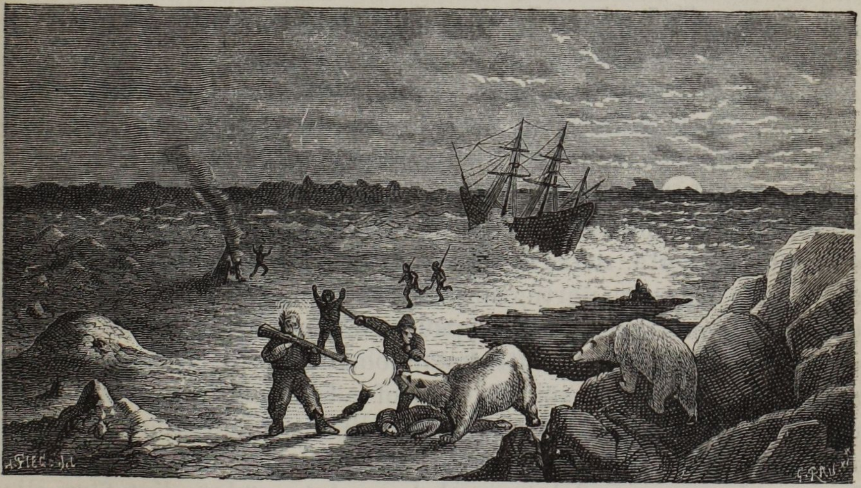

Jagt på isbjörnar.

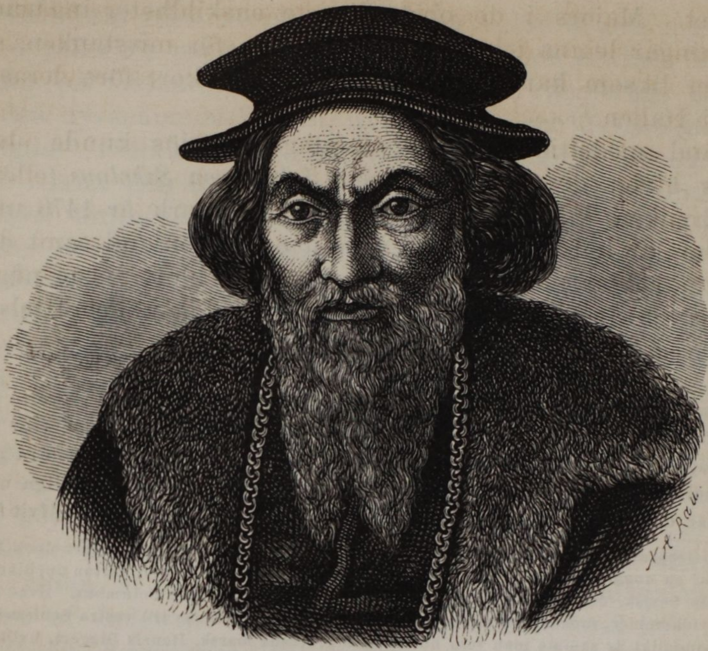

Sebastian Cabot.

Cabot och nordvestpassagen.

Var medeltiden i allmänhet fattig på geografiska företag, så kan man dock icke frånkänna honom den stora förtjensten att hafva förberedt och bragt till mognad den stora tid, hvilken såsom »upptäckternas tidehvarf» betecknar den betydelsefullaste vändpunkten i menskliga odlingens historia. Om än sträfvandena under detta märkvärdiga tidehvarf, som började med de då till sjös mäktiga portugisernas framträngande längs afrikanska vestkusten ända till Goda hoppsudden, företrädesvis riktades mot vester, der en obestämd trängtan bortom gränserna för den bekanta delen af jorden sökte de förlofvade länderna, så kunde det dock icke uteblifva, att äfven de nordliga områdena ganska snart indrogos i den maritima forskningens allt jemt utvidgade krets. Nya verldens geografiska anordning måste nödvändigt förr eller senare föra dess upptäckare till den arktiska verldens portar, liksom i omvänd ordning de nordmanniska polarfarandena slutligen skådat och beträdt äfven Nord-Amerikas kust. Så tillkommer också äran att betraktas som polarforskningens fader italienaren *Cabot,* hvilken obestridligen först af alla upptäckte det amerikanska fastlandet.

Giovanni Gabota, Gabotta eller Caboto,¹) sannolikt bördig från den genovesiska kusten, antingen från sjelfva staden Genova eller från Castiglione, hade senast år 1460 kommit till Venezia, der han bosatte sig och ingick äktenskap med en venezianska, som under hans vistelse i lagunstaden födde honom tre söner, bland dem den sedermera så berömde Sebastian. Snart riktade dock den nye venezianske medborgaren, hvilken synes hafva valt sjöfarten till sin födkrok, sina blickar på aflägsna trakter, enär Venezia ännu vid denna tid underhöll så vidsträckta handelsförbindelser med England, att ömsesidiga bosättningar af köpmän skedde i båda landen. Dessa förbindelser, kanske äfven begäret att göra upptäckter, hvilket såsom en föregångare till de stora, kommande händelserna feberaktigt herskade under femtonde århundradets slut, torde hafva förmått Caboto att omkring år 1477 flytta till England, hvilket nyss börjat intaga en vigtig plats bland sjöstaterna. Åtminstone återfinna vi Giovanni Caboto under det på engelskt vis förändrade namnet John Cabot jemte hans familj i Bristol. Denna i den yttersta europeiska vestern belägna stad, då den andra i konungariket, underhöll vid denna tid en mycket liflig handelsförbindelse med Island, och John Cabot har ganska sannolikt egnat sig åt denna indrägtiga handel snart efter sin ankomst till Bristol; enligt hvad några påstå, lär han hafva förmedlat afsättningen af den isländska marknadens varor. Att han också verkligen besökt denna ö, kan, ehuru mycket sannolikt, dock icke historiskt ådagaläggas, hvilket ännu mycket mindre är förhållandet med, att han skulle hafva gjort detta i sällskap med sin vän Colon (Columbus), såsom man understundom påstår.²) Att deremot Nya verldens ryktbare upptäckare varit i norden, är höjdt öfver alla tvifvelsmål, ty han berättar sjelf, att han i februari 1477 farit mera än hundra spanska sjömil bortom Island (Tile). Södra kusten af denna ö, som skulle vara större än England, låg, tillägger Christobal Colon felaktigt, icke på 63 utan på 73° nordlig bredd och på andra sidan om första meridianen hos Ptolemäos, som känt till ett annat Tile (Thule) under 63:dje breddgraden, hvilket man nu kallar Frislanda. Slumpen fogade så, att farvattnen derstädes just under denna vintermånad voro isfria, en stor meteorologisk sällsynthet.³) Svårligen var den först år 1477

---

¹) Allt, som man känner om denne märkvärdige man, har jag kritiskt behandlat och sammanstält i min skrift: »Sebastian Cabot», Berlin 1871.

²) T. ex. i H. Albrechts »Die Eroberung des Nordpols. Schilderungen der Forschungsreisen vom sechzehnten bis zum neunzehnten Jahrhundert». Leipzig och Berlin. Sid. 9.

³) Peschel, »Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen», andra upplagan, sid. 79.

till Bristol öfverflyttade Cabot i tillfälle att deltaga i en färd, som redan i februari samma år utfördes norr om Island. Deremot är det icke omöjligt, att han längre fram kommit dit eller åtminstone skaffat sig underrättelser derifrån om norden och polacken Johan von Szkolnys i mörker höljda färd, som lär hafva egt rum kort förut, år 1476. Kanske kände han också till nordmännens tidiga upptäckter i det amerikanska goda vinlandet, hvarom minnet ännu bibehållit sig lefvande på nämnda ö. Helluland, Markland och Vinland, såsom Nord-Amerikas kuster benämnas i de nordiska sagorna, måste enligt Cabots och hans samtidas uppfattning framstå som Asiens östra eller, som man då sade, som Tatariets kuster, utefter hvilka man mot söder nödvändigt måste träffa på storkanens himmelska rike, det mycket eftersökta Chatai. Härmed må nu vara huru som helst, men alldeles utan förbindelse med de första upptäcktsförsöken i vester hafva färderna till Island icke förblifvit. John Cabot sjelf synes redan år 1480 hafva fört befälet öfver en rekognosceringsexpedition på Atlantiska hafvet, och säkert är, att hans färder till uppsökande af »ön Brazil och de sju städerna» sträcka sig till baka till tiden omkring 1490, alltså *före* Colons första färd. Emellertid synas dessa tidigare försök hafva blifvit utan resultat; först den 24 juni 1494 varseblef man land, som upptäckarne kallade »Terra de prima vista», och hvilket sannolikt var Labradors kust. En andra resa med fartyget »Matthew» förde omsider år 1497 John Cabot, hvilken åtföljdes af sin son Sebastian, verkligen till Amerika, hvars fastland de beträdde fulla fjorton månader tidigare än hans landsman Colon.¹)

Johns son, den då kanske tjugofemårige²) *Sebastian Cabot*, blef det beskärdt att träda i sin faders fotspår, hvilken synes hafva aflidit under de första månaderna af år 1498; åtminstone stod Sebastian ensam i spetsen för den nya expeditionen under sistnämnda år. Med uttalade kolonisationsplaner — han lär hafva

---

¹) Luciano Cordeiro försöker i sitt arbete »De la part prise par les portugais dans la découverte de l'Amérique», Lisboa 1876, att förringa Cabots resor och bestrida dem till förmon för Cortereals. Tack vare nyare undersökningar, förnämligast d'Avezacs (»Les navigations terre-neuviennes de Jean et Sébastian Cabot», Paris 1869), hvilken först af alla bragt reda i de cabotska resornas tidsföljd, hvilar historien om dessa sjöresor nu på sådana historiska urkunder, att Cordeiros försök, hvilken icke tager någon kännedom om dem, måste blifva utan påföljd. Alla källor till historien om de båda Cabot har jag anfört i min förutnämnda skrift.

²) Luciano Cordeiro säger på anfördt ställe, sid. 74: »Det är säkert, att Sebastian Cabot föddes år 1478»; men detta är alldeles falskt, ty det är icke möjligt att noga bestämma hans födelseår. Emellertid skall man icke misstaga sig, om man förlägger det till 1472 eller 1473, hvilket rätt väl öfverensstämmer med det, som annars är bekant om hans ålder.

fört 300 personer med sig — lemnade Sebastian Cabot i början af sommarn 1498 staden Bristol med fem fartyg, som voro utrustade för ett helt år. Storm nödgade snart efter utlöpandet ett af fartygen att söka irländsk hamn, men de andra fortsatte sin färd och kommo på 45° nordlig bredd långt förr, än de väntat, i sigte af amerikanska kusten. Cabot följde nu kusten norrut ända till 55, 56 eller 58° nordlig bredd,[1]) der den syntes vända mot öster. Ehuru man befann sig i juli, mötte man här sådana massor drifis, att Cabot såg sig nödsakad att vända om. Derefter landsteg han på en stor ö, det nutida New-Foundland, som upptäckaren kallade Terra de bacalao efter det omgifvande hafvets hufvudrikedom.[2]) På denna så intressanta bacalaokust lära verkligen kolonisationsförsök hafva blifvit gjorda, hvilka emellertid togo ett beklagligt slut, emedan nybyggarne samtliga omkommo genom den der rådande kölden. Så måste Cabot slutligen fortsätta sin färd vidare söderut, hvarvid han under sin segling längs amerikanska kusten uppnådde Gibraltars sunds, alltså ungefär Nord-Carolinas, enligt andra Floridas, breddgrad. Här tvingade bristen på lifsmedel honom att återvända till England, der man väntade honom redan i september, ehuru han ännu i slutet af oktober icke hade anländt dit.

Om än indirekt, dock så att säga af Cabot sjelf[3]) veta vi, att han varit en af de förste, *kanske den förste, som kommit att tänka på en nordvestlig genomfart,* hvars verkliga tillvaro det blef först midten af vårt århundrade förbehållet att uppvisa. I sjelfva verket borde väl Cabot, då han sökte vägen till Chatai, såsom matematiker säga sig, att vägen skulle blifva så mycket kortare under högre bredder. I England hade man länge lifligt förnummit värdet af en sådan vattenförbindelse med Stilla hafvet. Vi se således Cabot i spetsen för en eskader lemna England ganska tidigt på år 1517,[1] ty värr allt för tidigt för ett arktiskt företag, nämligen före den 22 april. Han seglade vid Labradors kust mot nordvest, der dagarne redan på 60° nordlig bredd kunna blifva aderton timmar långa och nätterna mycket ljusa. Redan här fann han värmegraden mycket låg och talrika isblock, men ingen botten på 182 meters djup. Derefter kom han mellan 61° och 64° nordlig bredd samt på ungefär 64° vestlig längd från Greenwich till ett sund, som sträckte sig ännu tio grader vesterut och der utvidgade sig mera mot söder. Detta sund angifves på den af Cabot sjelf efterlemnade kartan, och äfven om man icke kan fästa mycket afseende på längden, aflägsnar denna riktiga beskrifning alla tvifvelsmål om, att Cabot är *den egentlige upptäckaren af Hudsons sund* och framträngde i det samma ända till inloppet i Hudsons vik. Ja han lär till och med hafva gifvit engelska namn åt några ställen i det senare. Som han den 11 juni ännu fann öppet vatten, skulle han enligt sin mening säkerligen hafva kommit till Chatai, om icke ett myteri bland matroserna nödgat honom att vända om. Det är svårt att afgöra, hvar Cabot nödgades vända i det ögonblick, då han trodde sig redan hafva löst frågan om en genomfart till sydhafvet. Vi veta, att han framträngt ända till 67°30′ nordlig bredd — enligt en uppgift ända till 68°; i denna händelse måste han enligt våra, nu så fullkomnade arktiska kartor hafva seglat uppför Foxkanalen och derifrån anträdt återfärden till England.

---

[1]) I artikeln »Arctic discovery» i »American Cyclopedia», New-York, band I, sid. 668, förvexlas denna resa med den under år 1497 företagna, och den uppnådda nordliga bredden uppgifves till 67°30′. Att detta icke är något tryckfel, framgår af tillägget: »d. v. s. omkring halfvägs till Davis sund». Detta är fullkomligt falskt angående denna resa och hänför sig snarare till den arktiska färden under år 1517.

[2]) Om Cabot, såsom den tillförlitlige Pietro Martyr d'Anghiera försäkrar, fann namnet bacalao i bruk bland infödingarne om torsken, så är detta en lockande språklig hågkomst om nordmännens forntida besök på dessa kuster. Eskimåerna fingo ordet af germanerna och lemnade det åt de nya upptäckarne, romanerna. Det romaniska ordet — bacalao saknas i den äldre spanskan liksom det likartade bacalhao i den äldre portugisiskan — är blott en förändring af det i de germaniska språken utbredda, redan i en flandrisk urkund från förra hälften af tolfte århundradet förekommande (i holländskan kabeljauw), hvilken förändring framträder äfven i det lågtyska Bakkeljau.

[3]) I Cassi vid Verona hörde år 1547 eller 1548 Ramusio, den flitige samlaren af resberättelser, i sin väns, den bekante italienske skalden Geromino Fracastoros, villa ett samtal återgifvas, hvilket en person, hvars namn sorgfälligt förtiges, långt förut haft i Sevilla med Sebastian Cabot, och hvari denne klart uttalat sin tro på en nordvestpassage.

Om Cabot än icke uppnådde sitt egentliga mål, genomfarten till Chatai, så voro hans upptäckter likväl af icke ringa värde. Han var den förste, som sedan nordmännens dagar — ett halft årtusende förut — funnit det amerikanska fastlandet och vågat sig i Ishafvets omedelbara närhet. Hans upptäckter uppeggade till nya färder, och följaktligen är han också *nordpolsfärdernas upphofsman.* Ja han kunde vid sin död dertill glädja sig åt den tanken att, såsom längre fram skall visa sig, hafva brutit banan för en ny inkomstkälla, *hvalfångsten* i de nordliga hafven. Om den store sjöfaranden dött, der han ligger begrafven, veta vi icke. Förmodligen afled han i London år 1557. »Om den italienske sjömannens bedrifter i början af sextonde århundradet uppfylla med den högsta beundran, så är det desto smärtsammare, att den djerfve upptäckaren råkat ut för det historiska mörkret, under det att namnen på hans obetydligare efterföljare Frobisher och Hudson upphöjts till oförgätlighet. Bland det stora tidhvarfvets alla upptäckare uppnådde Cabot genom sina företags originalitet obetingadt platsen näst efter Christobal Colon, hvilken han liknar äfven genom sitt för naturiakttagelser öppna sinne. Cabot var grundläggaren af den engelska makten till sjös och bröt vägen för alla de förbättringar, som hafva gjort Albion så stort, så rikt, så blomstrande. På *hans* upptäckter stöder sig Englands rätt till Nya verlden. Han skänkte England ett fastland, ehuru ingen kan utpeka de få steg jord, som det antagna fosterlandet vänligt förlänade den tacksamme till hans sista hvilostad.»

---

[1] Egendomligt nog talar författaren till artikeln »Cabot» i »American Cyclopedia», band III, sid. 530, hvilken dock enligt sin egen uppgift kunde dertill begagna några ännu icke offentliggjorda manuskript, alls icke om denna vigtiga färd. Och Luciano Cordeiro är på anfördt ställe så litet underkunnig om Cabots resor, att han på sid. 77 yttrar: »Efter den förmodade resan under år 1496 är den första färd af någon betydelse, som man tillskrifver Sebastian Cabot, den under 1516 eller 1517, d. v. s. tjugoett år senare, hvilken resa han företog icke för att bekräfta den förra upptäckten eller i samma riktning utan för att besöka de sedan lång tid till baka i södern upptäckta länderna.»(!!) Först efter år 1530 låter han honom företaga en färd till Ishafvet, hvilken icke är någon annan än den under år 1517. Efter sistnämnda år har Cabot aldrig vidare varit i norden.

Redan under Sebastian Cabots lifstid fortsatte portugiser och fransmän upptäcktsresorna i de af honom besökta nejderna. Den portugisiska flaggan visade sig först på nordvestra Atlanten. Visserligen skall redan före år 1464, således långt före den äldre Cabot, till och med före Johan von Szkolnys hemlighetsfulla färd, en portugisisk adelsman vid namn *João Vaz Cortereal*[1]) hafva besökt en torskkust (Terra do bacalhao) och i följd deraf tillsamman med *Alvaro Martin Homen* hafva blifvit belönad med den lediga ståthållarebefattningen öfver Açorerna; beklagligtvis har det upptäckta landets namn uppstått först efter Cabots färder, och om Cortereal, efter hvad sannolikt synes, men likväl icke kan ådagaläggas,[2]) besökt en torskkust före år 1464, så torde vi vid den tiden dermed icke böra förstå någonting annat än Island,[3]) der torsk, liksom tobak under första tiden af Virginiens kolonisation, gjorde tjenst som mynt. För öfrigt genomseglades sannolikt redan under femtonde århundradets senare hälft, då aningen om länder på andra sidan hafvet vann insteg, Atlantiska hafvet planlöst af Europas alla sjöfartsidkande folks fartyg, hvarvid mången främmande kuststräcka kanske också verkligen uppdagades. Detta, men icke mera antyda de traditioner, hvarmed man vill stöda Cortereals tidiga färd. Hvem då först kommit längst, skall väl aldrig kunna utrönas och är äfven temligen likgiltigt, ty de möjligen gjorda upptäckterna voro ingalunda tillräckligt vigtiga för att ådraga sig samtidens uppmärksamhet. De skulle väl annars hafva väckt samma uppseende som de senare, planmessiga forskningsfärderna. Hvad nu Cortereal beträffar, så är endast det säkert, att denne sjöfarandes son, *Gaspar Cortereal,* under sommarn år 1500 afseglade från Lisboa på upptäcktsfärd och sökte land i nordvest. Han träffade i höga norden på en kust, som han kallade Terra verde, och som icke var någonting annat än Grönland. »Der kom han i beröring med eskimåer eller lågväxta, till hudfärgen bruna, i pelsverk klädda, i bågens handterande kunniga menniskor, som voro svartsjuka på sina qvinnor och bodde i hyddor eller hålor. Huru högt upp han framträngde vid Grönlands östra kust, kan icke utrönas säkert, ty breddgradsbestämmelserna på gamla kartor, på hvilka kustnamnen sträcka sig ända till 72° nordlig bredd, äro icke tillförlitliga.»¹) Året derpå styrde han efter att hafva afseglat från Lisboa den 15 maj 1501 med två karaveller²) i vestnordvestlig riktning och kom till vestra kusten af den tre år förut af Cabot upptäckta ön New-Foundland, der han påträffade ovanligt rika fiskbankar. Han följde derefter en mot nordvest gående kust, som af honom erhöll det oberättigade namnet Terra del lavorado, d. v. s. arbets- eller åkerbrukslandet, hvaraf den nu brukliga, spanska benämningen Labrador uppstod. Cortereal seglade 750 till 1150 kilometer utefter denna, med orörda barrskogar betäckta kust till ungefär 55° nordlig bredd utan att finna något slut derpå. Derifrån hade han gerna besökt det året förut skådade Grönland, men de drifismassor, hvilka sommartiden flyta ut ur Davis sund mot söder, hindrade hans företag. Emellertid synes han dock hafva framträngt ända till Labradors, af Cabot uppnådda nordligaste udde på 60° nordlig bredd, der han såg

---

[1]) Han var oäkta son till en adelsman vid namn Vasco Annes da Costa, som på grund af sin skrytsamma hushållning och kostsamma tjenareskara erhöll öknamnet Cortereal af Portugals konung.

[2]) Luciano Cordeiro på anfördt ställe. Denne, som sträfvar att framställa denna resa, hvarigenom äran af Amerikas upptäckande skulle tillfalla hans landsmän, portugiserna, så sannolik som möjligt, förmår dock icke åstadkomma något bevis för den samma.

[3]) I sin år 1858 utgifna »Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen», sid. 330, anser Peschel ännu, att den af Cortereal besökta torskkusten kunnat vara det nutida Labrador. I sin år 1865 utgifna »Geschichte der Erdkunde» uttalar han sig deremot för Island, till hvilken åsigt jag så mycket mera ansluter mig, alldenstund en så insigtsfull person som Sophus Ruge bibehållit denna uppfattning i nämnda arbetes andra upplaga.

---

¹) Peschel, »Zeitalter der Entdeckungen», andra upplagan, sid. 260.

²) Till en början betecknade man med detta spanska namn (hvilket betyder en mycket stor korg) blott simpla barker, men i tidens längd öfverfördes det på större, åtminstone temligen ansenliga fartyg. Karavellen hade fyra master, två framtill med råsegel och två baktill med latinsegel. Denna segelställning medgaf alla slags manövrer.

en bred vik, som han kallade Anian-sundet.[1] Detta var sannolikt Hudsons sund.[2] Den 8 oktober återvände den ena karavellen till Lisboa. Men då den andra karavellen, hvarpå Gaspar Cortereal sjelf befann sig, och som dertill hade femtio bortröfvade infödingar ombord, icke återvände hem, så afseglade Gaspars broder Miguel den 10 maj 1502 å nyo med två karaveller för att uppsöka den förlorade. Men hvarken han eller räddningsfartygen återkommo till fäderneslandet, hvarför konung Emanuel år 1503 till de arktiska sjöfarandenas uppsökande på sin bekostnad utrustade två fartyg, som dock återvände utan underrättelser om de förolyckade.[3]

Cortereals upptäckter hade icke några politiska följder för portugiserna, utom att de under sextonde århundradet flitigt besökt de rika fiskplatserna vid New-Foundlands kuster. Man har starka bevis för, att dessa fisken togo sin början redan 1504,[4] och det är säkert, att år 1517 — samma år, som Sebastian Cabot anträdde sin märkvärdiga polarfärd, — femtio portugisiska, franska och castilianska fartyg samtidigt sysselsatte sig med fiske derstädes, och att den 3 augusti 1527 elfva fartyg med normanniska, ett med bretagniska och två med portugisiska fiskare kunde anträffas i S:t Johns vik.[5] Den närbelägna ön Cap Breton erinrar genom sitt namn om bretagnarnes dåvarande besök. Det är ganska lätt att begripa, att den geografiska undersökningen af de kringliggande vattnen gick hand i hand med det new-foundländska fiskets tillgodogörande, och att Nord-Amerikas nordvestra kuster småningom blefvo allt mera bekanta. En synnerligen stor andel i dessa undersökningar togo fransmännen och bland dem hufvudsakligen folk från Bretagne och Normandie;

---

[1] Sedermera förstod man med Anian-sundet den nordvestra genomfarten. Namnet förklaras från ett ställe hos Marco Polo. Dennes land Ania är visserligen det nuvarande Annam i Bortre Indien, men de holländska kartograferna sökte Anian vid Asiens nordöstra kant och kallade den öppning, som de förmodade mellan Asien och Amerika, för Anian-sundet. Enligt Sophus Ruge finnes namnet Streto de Anian redan på en karta af Bologninus Zalterius från år 1566, hvilken förvaras i germaniska museet i Nürnberg.

[2] Denna uppgift är efter Vivien de Saint-Martin, »Histoire de la géographie», Paris 1873, sid. 360, hvilken för öfrigt förlägger tilldragelsen till år 1500.

[3] Ofvanstående framställning af Cortereals resor är efter Peschels båda verk: »Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen» och »Geschichte der Erdkunde». Vivien de Saint-Martin öfverensstämmer blott föga dermed i sin »Histoire de la géographie».

[4] Enligt Carl Dambeck ännu tidigare: redan år 1500 besökte portugiserna och engelsmännen New-Foundlands kuster. (»Zur Geschichte des Kabljaufanges bei Neufundland» i »Ausland» för 1876, nr 17, sid. 332.)

[5] Franz Parkman, »Die Pioniere Frankreichs in der Neuen Welt», på tyska af Friedrich Kapp, Stuttgart 1875, sid. 2.

Dieppe, Rouen och S:t Malo tjenade som utgångspunkter för de flesta färderna. Men som skådeplatsen för deras verksamhet icke ligger i det arktiska området, om än på tröskeln dertill, så inskränker jag mig till att meddela blott de för kännedomen om tilldragelsernas allmänna gång oumbärliga fakta. Redan 1506 undersökte en viss Jean *Denis* från Honfleur med en Comart eller Camart från Rouen som styrman S:t Lawrence-viken, upprättade en karta deröfver samt utgaf efter sin återkomst en temligen utförlig beskrifning på landet och det dervarande fisket; tvenne år senare följde Thomas *Aubert* eller Hubert1) från Dieppe med fartyget »La pensée» honom i spåren; år 1518 gjorde baron de Léry ett misslyckadt bosättningsförsök på Sable-island,2) der blott den af honom qvarlemnade boskapen blef vid lif och förökades. »Men knappt hade 'Victoria' år 1523 till Europa fört underrättelsen om Magalhães-sundets upptäckande, förrän den förmodan uttalades, att om naturen iakttagit en viss symmetri vid Nya verldens danande, så måste likaväl i norr som i söder en väg finnas till Stilla hafvet, i synnerhet om i skapelseplanen någon hänsyn tagits till den europeiska handelns beqvämlighet. Lockad af sådana förväntningar, skickade konung Frans I af Frankrike år 1523 fyra fartyg under befäl af florentinaren *Verrazzano*3) till Nya verlden, men första gången utan resultat. Den året derpå med blott ett fartyg utförda expeditionen lät upptäckaren i februari 1524 undersöka det andra fastlandets atlantiska kuster från 34° nordlig bredd i Syd-Carolina ända till New-Foundland. På denna färd har han sannolikt först af alla funnit Hudson-floden.»4) S:t Lawrence-viken har dock undgått hans uppmärksamhet.5) Under senaste tider har man försökt att stämpla Verrazzanos resa som en dikt,6) hvilket försök den lärde R. H.

---

1) Adrien Deprez säger i sin bok, »Les voyageurs au pôle nord depuis les premières expeditions scandinaves jusqu'à celle de M. Gustave Lambert», Paris 1868, sid. 24, denne Aubert vara en broder till Jacques Cartier; han talar om »bröderna Aubert och Jacques Cartier»; det samma gör kapten John Ross, hvilken i förteckningen öfver polarfararne i företalet till sin bok öfver sin andra upptäcktsresa anför Jakob och Albrecht Cartier med årtalen 1508—1535. Jag har förgäfves forskat efter en bekräftelse på detta slägtskapsförhållande.

2) Denna ö ligger 126 kilometer från den likbenämnda udden vid Nya Skotlands södra spets och är beryktad för de många, der timade skeppsbrotten.

3) Giovanni de Verrazzano härstammade från en gammal familj, hvilken kunde berömma sig af framstående namn i den florentinska historien, och hvars siste telning dog år 1819.

4) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», andra upplagan, sid. 292.

5) En rätt god skildring af Verrazzanos resa finner man hos Parkman, »Die Pionniere Frankreichs in der Neuen Welt», sid. 5—9.

6) I amerikanen Henry C. Murphys bok, »The voyage of Verrazzano: a chapter in the early history of maritime discovery in America.» New-York 1875.

Major emellertid lätteligen förmådde vederlägga.[1]) Föreställningen om en nordvestlig genomfart, hvilken hade föresväfvat redan Cabots expedition under år 1517, vann nu allt mera i fasthet, och år 1525 läto äfven spaniorerna i afsigt att finna en sådan väg undersöka de nordamerikanska kusterna genom en portugisisk öfverlöpare, *Estevan Gomez,* men erhöllo såsom det enda resultatet af detta företag blott en ny karta af Nya Englands nuvarande stater ända till Fundy-viken.

Större betydelse ega de resor, som utfördes af den bretagniske sjöfaranden *Jacques Cartier,* född år 1495 i S:t Malo, död omkring 1555. Från sin fädernestad afseglade Cartier på uppdrag af den för upptäckter på andra sidan hafvet hänförde amiral Filip de Brion-Chabot den 20 april 1534 till New-Foundland, framträngde genom det smala Belle-Isle-sundet (mellan New-Foundland och Labrador), seglade tvärt öfver S:t Lawrence-viken, för hvars egentliga upptäckare han anses, in i Chaleurs-viken och uppreste ett kors i Gaspé-bugten, som han felaktigt ansåg för en ströms mynning. Alldenstund han icke ett enda ögonblick betviflade, att han vore på väg till Chatai, seglade han inåt S:t Lawrence-viken, tills han framför sig såg kusterna af ön Nasticotex, som nu kallas Anticosti. Här förmådde höststormarne honom dock att återvända till Frankrike. Redan den 19 maj 1535 begaf sig Cartier å nyo, denna gång med tre fartyg samt åtföljd af *Claude de Pontbriand, Charles de la Pommeraye* och andra adelsmän, till S:t Lawrence-viken, uppnådde Anticosti och seglade uppför S:t Lawrence-strömmen till det ställe, der staden Montreal nu ligger. Den 5 oktober vände han om derifrån och öfvervintrade vid mynningen af den nuvarande S:t Charles-floden vid Quebec, der expeditionen snart fick pröfva på den canadiska vinterns hela stränghet och förlorade många af sina medlemmar i en härjande skörbjugg. Omsider fälde Cartier den 16 juli 1536 åter ankar under S:t Malos murar. En tredje resa, som Cartier den 23 maj 1541 anträdde till de nyupptäckta länderna, hade till uppgift att der grunda en koloni, öfver hvilken Johan Frans de la Roque, herre till Roberval, sattes till vicekonung och generallöjtnant. Företaget misslyckades dock alldeles,[2]) och den till Frankrike återvände Cartier måste år 1543 göra en fjerde resa till Canada för att till fäderneslandet hemföra koloniens qvarlefvor.[3]) Så hade Cartier, som till en början drog ut för att uppsöka en nordvestpassage, kommit derhän att taga det land, hvari han befann sig, i besittning och kalla början af Canada-kolonien till lif, hvilken förvisso bildade blott förspelet till det senare fransk-amerikanska skådespelet. Ett försök att söka efter nordvestpassagen eller, som man då för tiden sade, Anian-sundet gjordes vid denna tid äfven af spanioren *Mendoza Coronada,* ehuru han icke upptäckte någonting, som bekräftade dess tillvaro.

---

[1]) I »Geographical magazine» för 1876, sid. 186—188.

[2]) Parkman på anfördt ställe, sid. 10—32.

[3]) Vivien de S:t Martin, »Histoire de la géographie», sid. 375.

Dessa äro de sista företag, som andra europeiska nationer än briterna hafva utrustat till den nordvestra genomfartens uppsökande. Med undantag af några misslyckade försök rörde sig äfven engelsmännen dock icke under fulla sextio år efter Cabots arktiska färd. Dessa försök voro af *John Rutt* år 1527 och *Robert Thorne,* som lär hafva afseglat under samma år från Bristol för att upptäcka nordpolen; man eger likväl inga underrättelser om hans färd. Till år 1536 hör en expedition med de båda fartygen »Trinity» och »Mignon», hvarför en deltagare, londonköpmannen *Dawbeney,* efterlemnat en redogörelse.[1]) Efter dessa företag slog polarforskningen in på en annan riktning.

---

[1]) Ett kort utdrag derur finnes hos Desprez, »Les voyageurs au pôle nord», sid. 22—24.

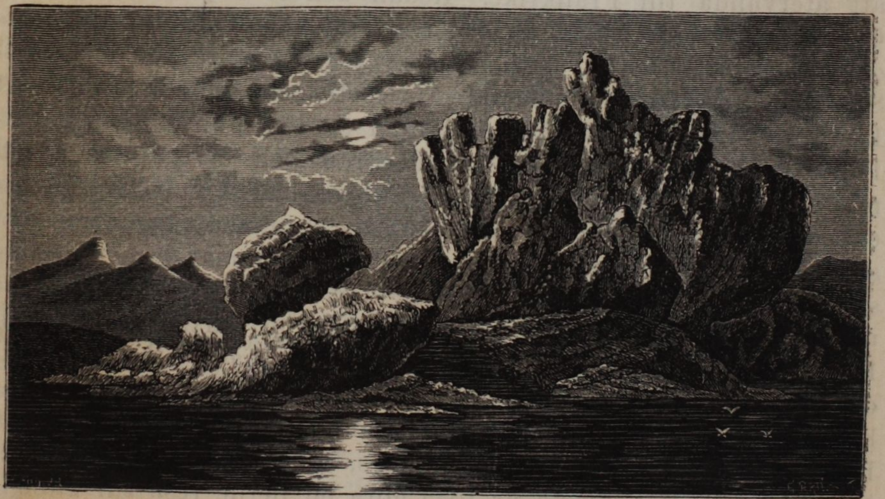

Kap York vid Melville-viken.

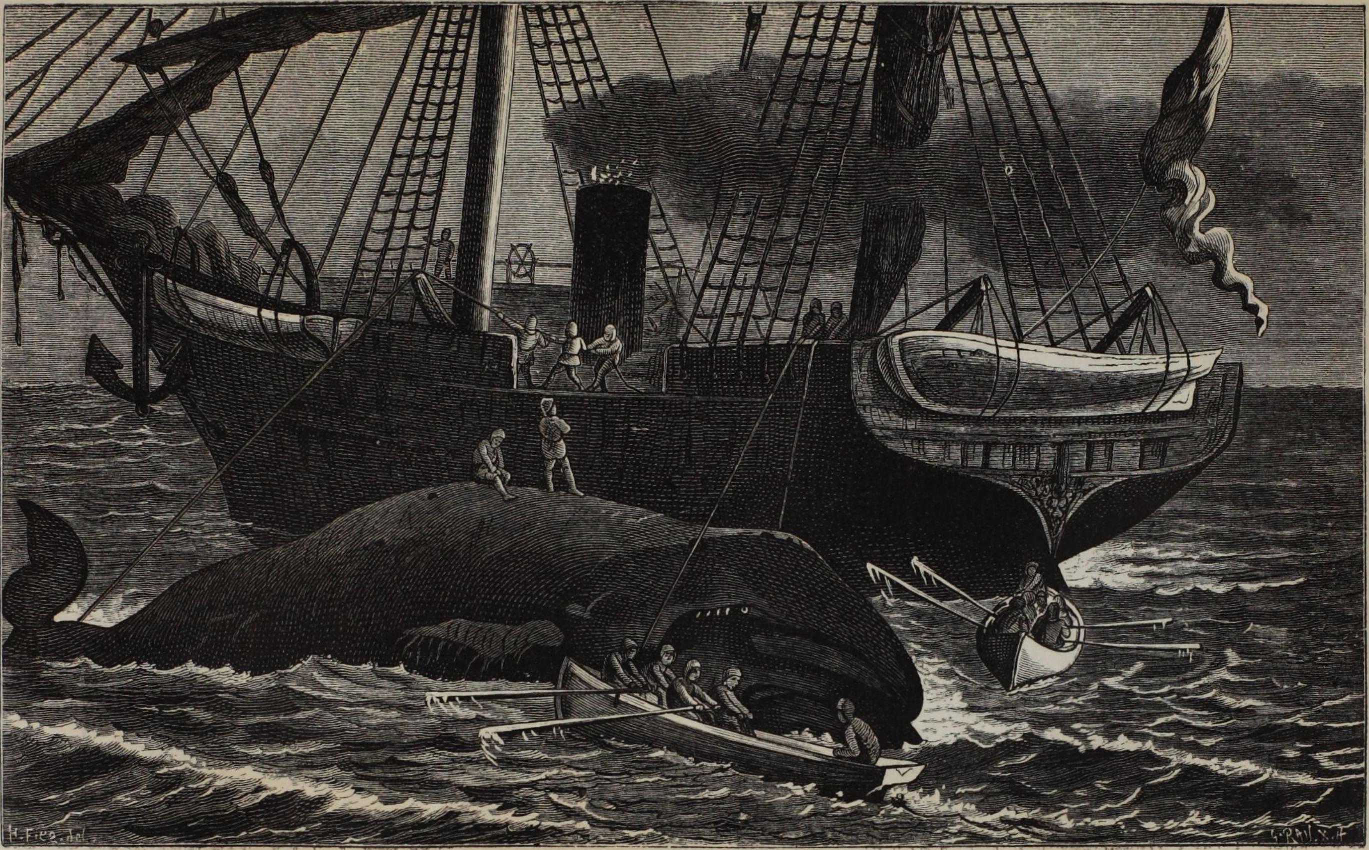
H. Fieg. del.
G. Rau. X. A.

Hvalfångst i Hvita hafvet.

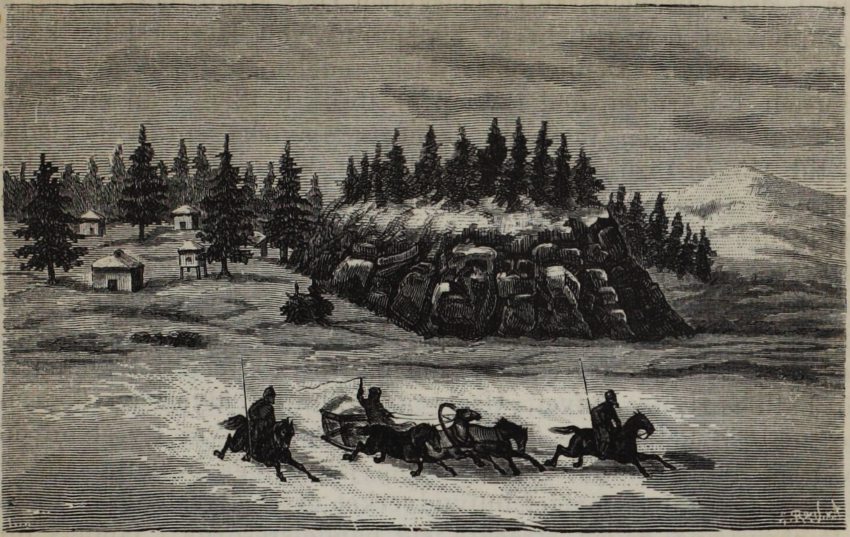

Kosackstation i Sibirien.

Första försöken att finna en nordöstlig genomfart.

Ungefär tre årtionden efter de nyss skildrade tilldragelserna och blott få år före den tid, till hvilken Sebastian Cabots död kan förläggas, skulle det lysande namnet på denne polarforskningens fader ännu knytas vid ett företag, som en ärorik plats i upptäckternas historia tillkommer. Oroade öfver, att engelska varor blott till låga priser funno afsättning på europeiska marknader, der alla varors värde hade stigit i följd af ädla metallers inströmmande från Amerika, stiftade nämligen britiska köpmän år 1553 — stadfästelsen följde den 6 februari 1555 — det så kallade sällskapet »Äfventyrarefararne», som sedermera benämndes Muscovy company, för att uppdaga nya afsättningsvägar öfver hafvet för den inhemska utförseln och begärde af kronan den ålderstigne Cabot till föreståndare på lifstid. Var denne än för gammal att sjelf begifva sig ut på hafvet, så meddelade han dock de nya expeditionerna sitt beaktansvärda råd angående uppsökandet af en nordlig sjöväg till Kina, hvilken väg är känd som *nordöstliga genomfärden.* Liksom nordvestpassagen har således äfven denna andra, i polarforskningens historia icke mindre vigtiga sjöväg samme andlige upphofsman. Cabots kännedom om Gamla verldens nord inskränkte sig väl ungefär till det, som fans i den upsaliensiske erkebiskopen Olai Magni beskrifning af Skandinavien och i friherre Sigismund von Herbersteins karta öfver Ryssland. Denne österrikiske adelsman (född år 1486 i Wippach i Kärnten, död i Wien år 1566), hvilken från sin barndom var förtrogen med sin hemorts slaviska språk, beklädde en tid (1517, 1526—1527) platsen som kejserligt sändebud hos ryske storfursten Vasilij IV Ivanovitsch, hvilken med klokhet styrde det af hans fader, den statskloke Ivan III Vasiljevitsch, från mongolernas tryckande herravälde befriade och till en enhetsstat förvandlade riket. Herberstein, som rätt snart gjort sig förtrogen med ryska språket, upprättade nu den första nyare, med riktiga uppgifter om läget af det dittills felaktigt för en insjö hållna Hvita hafvet, Urals axelriktning äfvensom floderna Mesens och Petschoras floddal försedd karta öfver Ryssland och en beskrifning af det för ryssarne sjelfva föga bekanta landet i norden, som länge förblef hufvudverket öfver Ryssland.[1]) Redan i Herbersteins dagar sträckte sig handelsresorna i landets inre ända till Ob i vestra Sibirien. Till denna lade den skicklige österrikiske geografen på grund af erhållna underrättelser som biflod Irtisch, hvilken djupt i det inre af Asien skulle löpa ut ur en sjö vid namn Kitaisk.[2]) Lyckades man nu att från Europa uppnå Ob, så kunde man, hette det, uppför Irtisch komma ända in i hjertat af Kina.[3]) Den åldrige Cabot omfattade denna tanke, och de instruktioner, som han meddelade ledaren af den lilla, af ryska handelssällskapet i London i denna afsigt utrustade eskadern, måste betraktas som bevis på hans utomordentliga skarpblick, hans omfattande insigter.[4]) Vid sin död kunde han, såsom ofvanför nämndes, taga med sig i grafven den tröstfulla tanken att hafva brutit banan för en ny industrigren, hvalfångsten, i de nordliga hafven.

---

[1]) Det för titeln »Rerum moscovitarum commentarii», Wien 1549.

[2]) Detta antagande var alldeles riktigt, ty Irtisch flyter som bekant genom den stora Dsaissang-sjön mellan Altai och Tarbagatai i Dsungariet och vid Kinas vestra gräns. Som detta land under medeltiden var kändt under namnet Chatai och ännu heter Kitai på ryska, så betyder »Kitaisk» helt enkelt »den kinesiska», med hvilket epitet ännu Alexander von Humboldt tyckte om att beteckna Dsaissang-sjön. Sitt nuvarande namn har den för öfrigt först efter 1650 erhållit af kalmuckerna; förut kallade mongolerna honom Kun-blotu-noor, d. v. s. »Klocksjön».

[3]) Äfven denna förutsättning är teoretiskt alldeles riktig, ty Ob och Irtisch befaras nu af ångbåtar, den senare från Dsaissang-sjön.

[4]) Han förordar deri loggens användande och begär framför allt, att en regelmessig loggbok skall föras öfver alla tilldragelser på hafvet; äfven yrkar han på, att alla underrättelser om seder, bruk och hjelpkällor hos de folk, som kunna komma att besökas, och de främmande ländernas alster skola skriftligen upptecknas. Slutligen uppmanar han till mildhet mot invånarne i de länder, som man komme att upptäcka, ett den tiden sällan efterkommet råd.

Det nya handelssällskapets första handling bestod i att samla en liten flotta af tre, i Deptford särskildt för arktiska färder bygda fartyg på 160, 120 och 90 tons. De voro »Buona-Speranza», hvaröfver befälet lemnades åt Sir *Hugh Willoughby,* en oförfärad, i krigssaker förfaren adelsman, vidare »Buona-Confidencia» under kapten *Corvil Durforth,* och »Buonaventura» under kapten *Richard Chancellor,* en skicklig sjöman och Cabots synnerlige vän, som erhöll titeln öfverstyrman. Segelmästare på »Buonaventura» var *Stephen Burrough,* en mycket insigtsfull sjöfarande, som ännu många gånger skulle besöka de nordiska hafven och sedermera blifva generallots af England. Så afseglade den 10 maj 1553 från Greenwich i hofvets och en väldig folkmassas åsyn de trenne fartygen under Willoughbys befäl med glada förhoppningar, hvilka dock allt för snart skulle grymt omintetgöras. Vardöhus längst i nordost i Finnmarken var på förhand bestämdt till samlingsplats; dit, men icke längre österut, sträckte sig då bortom det stormomsusade Nordkap de norska fiskarenas färder. Innan man ännu kommit dit, skilde en orkan »Buonaventura» från eskadern i närheten af Lofoten vid norska kusten och på andra sidan om den till denna grupp hörande, stora ön Senjen. Willoughby, hvilken med sina båda fartyg kringseglade Nordkap och färdades ungefär 900 kilometer i nordost från Senjen, träffade den 14 augusti på en isbetäckt kust, som man kan antaga hafva varit Novaja Semljas. Sannolikt var det den vestliga delen, det nu för tiden så kallade Gussinaja Semlja eller Gåslandet, som också till sin upptäckares ära sedermera har erhållit det föga brukliga namnet Willoughbys land. Han landsteg dock icke utan vände om utan att vidare undersöka sin upptäckt och inlopp efter att flere gånger hafva närmat sig Rysslands norra kust den 18 september i hamnen Arzina vid den lilla, grunda floden Varsinas mynning (68°23′ nordlig bredd, 38°39′ östlig längd från Greenwich) vid Kegor eller Kelsuriska udden på norra kusten af den stora, lappländska halfön Kola. Instängd der med sina fartyg[1]) af den nordiska vintern liksom så många polarfarare efter honom, bortrycktes han jemte alla sina följeslagare, 64 till antalet, af hunger och sjukdomar, men var, hvilken den sedermera anträffade loggboken visar, vid lif ännu i januari 1554. Visserligen hade man försökt att träda i förbindelse med de infödda lapparne, men dessa hade vid vinterns annalkande dragit sig inåt landet, såsom de ännu i dag göra. Så har den första, i polarforskningens historia bekanta öfvervintringen måst betalas med allas deras lif, som företogo vågstycket. Kanske skulle man aldrig hafva erfarit något om Willoughbys öde, om icke »Buonaventura» med Chancellor och Burrough lyckligen fortsatt sin resa efter att hafva i Vardöhus förgäfves väntat på de båda andra fartygen och trott sig föregånget af dem. Dessa sjöfarande gåfvo åt Europas Nordkap, för hvars upptäckare de ansågo sig, sitt namn och seglade från Vardöhus öfver det för engelsmännen då fullkomligt obekanta Hvita hafvet till Dvinas mynning, der de vänligt mottogos af de förvånade ryssarne, som ännu aldrig hade sett större fartyg. Chancellor, som här fick veta, att han befann sig vid det moskovitiska rikets yttersta ände, begaf sig landvägen till Moskva till den då regerande storfursten Ivan IV Vasiljevitsch, den förskräcklige, hvilken några år förut antagit titeln tsar och i hela sin, stundom fruktansvärda, för kulturutvecklingen i Ryssland dock i allmänhet välsignelserika verksamhet lifligt erinrar om Ludvig XI, som i Frankrike utförde det samma med lika medel. Af denne herskare erhöll Chancellor för engelska flaggan de gynsammaste handelsrättigheter, hvilka i sjelfva verket också ganska snart bragte den britiska handeln i Ryssland till den fullaste blomstring. Redan Chancellor sålde i Moskva sina varor med vinst och inlastade i stället rökelse, skältran, lefvertran, koppar och andra alster samt återvände till England med ett bref från tsaren. Den vinst, som denna första färd oaktadt Willoughbys olycksöde medförde åt Äfventyrsfararnes sällskap, uppmuntrade det att försöka ännu en. Chancellor afseglade således följande året 1555 ännu en gång till Arkhangelsk och medtog till Ryssland två ombud för sällskapet, hvilka afslöto ett fördelaktigt fördrag med tsaren. Hem till England medförde han deremot ett af Ivan till Stora Britannien skickadt sändebud jemte dess följe. Af de fyra fartygen i hans dåvarande flotta förliste ett vid Norges kust, ett annat vid afseglingen från Throndhjem, och »Buonaventura», hvilket förde Chancellor sjelf jemte sändebudet, sjönk den 10 november 1556 i Pitsligo-viken på Skotlands östra kust. Chancellor drunknade vid skeppsbrottet, hvaremot det lyckades det ryska sändebudet att rädda sig; deskänker och varor, som han förde till England, gingo dock alla förlorade.

---

[1]) Enligt en annan läsart skulle äfven »Bona Confidencia» hafva blifvit skild från Willoughby och återvändt till England.

Samma år utsändes Stephen Burrough af Äfventyrsfararnes sällskap med pinassen »Search-Thrift» för att uppsöka Ob-floden. Burrough har efterlemnat en fullständig dagbok öfver sin resa. På höjden af halfön Kola mötte han efter att den 9 juni 1556 hafva lupit ut ur Mesen-viken, en mängd af infödingarnes lodjor, för hvalrossfångst och laxfiske bestämda, mestadels med tjugo åror försedda fartyg eller enmastade skepp med platt botten,[1]) hvilka gingo om »Search-Thrift» och lupo undan för vinden. Den tjenstfärdige lotsen i en af dessa båtar höll sig dock i närheten af den engelska pinassen och förde den lyckligt mot öster; äfven skänkte han Burrough ett litet fat mjöd. Denne uppnådde förbi Kanin-noss (68°38′ nordlig bredd, 43°30′ östlig längd från Greenwich) halfön Kanins nordvestligaste udde, den 20 juli Petschoras mynning och kom den 25 i Kariska porten till södra spetsen af dubbelön Novaja Semlja. För ryssarne var ökedjan Vaigatsch—Novaja Semlja, hvilken skiljer Kariska hafvet från det europeiska Ishafvet, redan förut bekant. Sedan novgorodarne öfver Ural framträngt till Jugrien, företogo de fångstfärder dit och kallade det nyupptäckta landet Novaja Semlja, d. v. s. Nyland; ja invånarne vid Dvina-viken skola till och med hafva till sjös begifvit sig till Obs mynning. Men bland vesteuropeerna är Burrough obestridligen den förste, som beträdde Novaja Semljas mark. Den 31 juli besökte han den sydligare, efter sin förste upptäckare, en ryss, uppkallade, närbelägna ön Vaigatsch, der han blef i tillfälle att rikta geografien med den äldsta skildringen af samojederna, och upptäckte derefter mellan ön och fastlandet Ugriska sundet eller Jugor-sundet, hvilket dock var fyldt med drifis och icke lemnade honom något tillträde till Kariska hafvet, ehuru han dröjde der ända till den 20 augusti. Han beslöt sig derför att vända om af tre skäl, hvilka han angifver, nämligen för den ständiga nordanvinden, för »den stora och fruktansvärda mängd is, som vi sågo med våra ögon», och slutligen emedan nätterna blefvo mörka. Den 11 oktober anlände han till Arkhangelsk, då ännu under namnet Kholmogory en berömd handelsort, och tillbragte der vintern.

Muscovy company — så kallade sällskapet sig hädanefter — betraktade emellertid Burroughs resa som ett misslyckadt företag och gaf år 1568 i uppdrag åt tre sjöfarande, *Bassendine, Woodcocke* och *Browne,* att segla genom det af Burrough upptäckta sundet österut och framtränga till Obs mynning. Burrough utarbetade instruktionerna för dem, och deraf framgår, att han sjelf hade upptäckt båda sunden, Jugor-sundet och Kariska porten, ty han säger uttryckligen, att han funnit drifis »i sunden på begge sidor om ön Vaigatsch». Om denna tredje expeditions öde och resultat har alldeles icke någon underrättelse kommit till oss. Det oaktadt finna vi år 1580 en fjerde färd under *Ar-*

---

[1]) Invånarne vid Hvita hafvet ega lodjor af vexlande storlek; de utrusta sådana som segelbåtar, hvilka de äfven likna till sitt yttre utseende, stundom äfven som galeaser. Lodjorna hafva platt botten, kunna intaga stor laddning, ligga icke djupt i vattnet och blifva i anseende till sin breda undre del icke utsatta för fara, om de fastna på sandbankar.

thur Pet och *Charles Jackman,* två dugliga, erfarna sjömän, af hvilka den förre redan varit med på Chancellors expedition och sedermera fört ett fartyg åt Muscovy company, hvaremot Jackman år 1577 hade varit andre officer ombord på »The Ayde» under Frobishers andra resa. Nu skulle de med de båda små fartygen »George» (40 tons) och »William» (20 tons) begifva sig å stad för att ännu en gång söka efter nordostpassagen. De förfogade öfver den tidens bästa kartor, hvarjemte råd och anvisningar meddelades dem af geografiens förnämsta kännare, jemte Burrough af Hakluyt, hvilket ifrigt uppmanade att befästa de till Kina ledande sunden för att i likhet med konungen af Danmark kunna upptaga en sundstull, och af Gerhard Mercator, som bestämdt varnade för att utsträcka färden bortom Ob, emedan Asiens kust öster om dess mynning ofvanför 75:te breddgraden utlöper i udden Tabin, hvilken sagolika udde bör anses som en förutgående skugga af vårt kap Tscheljuskin.[1]) De båda barkerna lemnade Harwich den 30 maj 1580 och kommo den 23 juni till Vardöhus. Här qvarhållna af häftiga vindar från nordost och sydost, kunde de icke förr än den 1 juli fortsätta sin färd och varseblefvo den 7 juli på $70^1/_2$° nordlig bredd ett land, som de ansågo för Novaja Semlja; den 10 juli kom Pet, som med sitt fartyg skyndat förut, sannolikt till Gåskusten, seglade derefter söderut till Kariska porten, som var stängd af is, uppnådde den 18 juli Jugor-sundet, som efter honom länge kallades Pets sund, och inträngde efter att hafva återförenat sig med Jackman några timmars väg i Kariska hafvet, der deras fartyg nästan krossades af ismassorna. Sedan de med möda arbetat sig till baka till Jugor-sundet, uppgåfvo de försöket att framtränga längre och vände om.[2]) Pet uppnådde den 26 december i Ratcliff lyckligen hemorten; men Jackman öfvervintrade i Norge och försvann derefter spårlöst med sitt fartyg.

Från denna tid upphörde engelsmännen dels för sina förutgående motgångar, dels äfven af politiska skäl med sina nordostfärder; den utgång, som den Pet-Jackmanska expeditionen fick, hade afkylt briternas upptäcktsifver. Dertill kom äfven, att Anthony Marsh, en af styrelseledamöterna i Muscovy company, som af ryska redare i Kholmogory förskaffat sig underrättelser om tre vägar [1]) till Ob, på en af dem oberättigadt bedref handel på egen hand. År 1584 tillfångatogs dock hans folk af ryssarne, bestraffades hårdt och beröfvades sina varor. Då Marsh besvärade sig häröfver hos tsaren, erhöll han dertill en sträng skrapa, emedan han vågat att på egen hand drifva handel på Sibirien. Efter den tiden afstodo engelsmännen helt och hållet från sina nordostfärder, sannolikt för att icke förbittra ryssarne och icke sätta sina handelsförmåner på spel.

---

[1]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 324.

[2]) Angående denna färd har ett märkvärdigt aktstycke bevarats. Kapten Gundersen på norska skonarn »Regina», som den 17 augusti 1875 besökte qvarlefvorna af Barents' hus på Novaja Semlja, fann der i ett gammalt, till hälften förmultnadt skrin bland annat ett holländskt manuskript, som felaktigt ansågs för Barents' dagbok, men som visade sig vara en öfversättning af den Pet-Jackmanska resberättelsen.

Helt annorlunda förhöll det sig med holländarne, hvilka efter att redan mycket tidigt hafva kringseglat Nordkap ganska snart togo sigte på det nordöstra målet. Knappt upplifvades nämligen skeppsfarten på Hvita hafvet, innan jemte norrmän och danskar äfven holländare uppträdde på den nyöppnade marknaden och gjorde goda affärer, oaktadt engelsmännen fått monopol på handeln. Grundläggaren af den nederländska handeln på Hvita hafvet blef *Olivier Brunel* (född i början af sextonde århundradet i Bruxelles), hvilken snart efter, sedan holländarne år 1565 genom bemedling af en viss *Filip Winterkönig* grundat en nederlagsplats i Kola, kommit till Kholmogory för att knyta handelsförbindelser och lära ryska språket, men af engelsmännen som spion utlemnats till ryssarne och flera år hållits fången i Jaroslav. Befriad genom bemedling af bröderna *Jakob* och *Gregor Anikiev,* hvilka tillhörde det berömda handelshuset Strogonov i Solvitschegodsk, hade han genomrest samojedernas land och Petschora-området äfvensom både till lands och till sjös öfver Kariska hafsviken i sällskap med ryssar uppnått den länge efterlängtade Ob. Några af dessa expeditioner togo vägen genom det för ryssarne välbekanta Matteus-sundet eller Matotschkin schar, och hans ryske vägvisare förde honom till Kostin schar i Novaja Semlja, hvilket derigenom blef bekant i Europa. Infödingarne vid Ob hade nu berättat för Brunel, att stora skepp med dyrbar last stundom kommo ur floden Ardoh, som genomflyter Kitai- eller, som de kringboende kalla honom, Paraha-sjön, och i hvars närhet caracalmak bo, dalen utför till dem. En holländsk köpman, *Johan Balak,* meddelade dessa uppgifter i bref åt geografen Gerhard Mercator och tillade, att caracalmak kunde vara endast folket i Chatai, alltså kineserna. Nu veta vi, att detta namn hänför sig till kalmukerna. Med bröderna Anikievs handelsvaror gjorde Brunel från Kola årliga resor till Nederländerna och trädde der år 1577 i förbindelse med en viss *Johan van de Walle,* som han förmådde att med honom färdas landvägen till Ryssland. Van de Walle drog förträfflig nytta af de der samlade erfarenheterna, och år 1578 inträffade han med det första holländska fartyget, som tillhörde köpmannen Giles van Eychelenberg och fördes af kapten *Johan Jakolszmette Lippen* från Alkmaar, vid Dvinas Pudoschemsko-mynning. Snart derefter kom *Adrian Crijt* med ett fartyg, tillhörigt Balthasar Moucheron, och dermed sattes holländarnes handel på norden i gång. [1]) Sedan Filip II af Spanien hade stängt den indiska marknaden i Lisboa för dem, bemödade de sig att allt mera utvidga sin handel på Ryssland öfver Hvita hafvet och Östersjön. Tanken att på verldshafvet bana sig vägen till sina fienders rika kolonialländer kunde i deras dåvarande läge ännu icke uppstå hos dem. Närmare till hands låg det att rikta uppmärksamheten på den af engelsmännen öfvergifna vägen öfver polarhafvets obekanta vatten för att utan fara uppnå Kina och Indien. Samtidigt hölls intresset för resor till Indien vid makt af nederländare, som i portugisisk tjenst hade besökt Ost-Indien, t. ex. *Didrik Gerrits* från Enkhuizen, hvilken kommit till Kina och Japan, diamantsliparen *Koning* från Goa, pepparhandlaren *van Ashuizen* i Malacka och framför allt den utmärkte resanden *Huygens* från Linschooten. År 1583 hade Huygens företagit en färd till Indien och utgifvit en för hans tid förträfflig beskrifning deröfver. Efter sin återkomst bosatte han sig i Enkhuizen, der en liten krets af utmärkta män då hade sammanträffat, nämligen geografen *Lucas Wagenaar,* hvars sjökort länge uppskattades af engelsmännen, naturforskaren och naturalstersamlaren *Paludanus* samt den inhemska sjöfartens store befrämjare *Frans Maalson.* Deras tänkande och sträfvande tjenade det nationelt-politiska intresset i den blifvande fristatens deltagande i den indiska handeln och funno i den ädle Oldenbarneveldt, Hollands advokat, en vältalig förespråkare. I förening med *Jakob Balke,* Zeelands skattmästare, och köpmannen *Balthasar Moucheron* i Middelburg, en protestantisk utvandrare från Normandie, hvilken tidigt varit verksam i Arkhangelsk och London samt visste att intressera staterna Zeeland och Holland för saken, beslöto de att försöka den nordöstliga genomfarten, på hvilken, såsom varande den kortaste vägen, de hoppades inspara en alldeles ofantligt stor vägsträcka. Holländarnes betydelse i norden hade emellertid vuxit så, att till och med engelsmännen utbytte sin nederlagsplats på Rosen-ön mot holländarnes i närheten af S:t Mikaels kloster, på hvilket ställe Novo-Kholmogory, vanligen kalladt Arkhangelsk, inom få år hade utvecklats till en blomstrande stad. Det Pet-

---

[1]) Dessa tre vägar voro genom Ugriska eller Jugor-sundet, genom Matotschkin schar och till lands öfver norra Ural.

---

[1]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 325—326, och »The three voyages of William Barents to the arctic regions» af Gerrit de Veer, London 1876, sid. IX—XI.

Jackmanska företagets misslyckande afskräckte ingalunda holländarne; snarare bemödade Brunel, hvilken år 1581 haft öfverläggningar med Balak på ön Ösel, och Moucheron sig att förmå prinsen af Oranien till en ny nordostfärds utrustande. Då detta strandade af brist på penningar, begaf sig Brunel ensam, sannolikt på Moucherons bekostnad, år 1584 med ett staden Enkhuizen tillhörigt fartyg till Pet-sundet, hvilket han förgäfves bemödade sig att passera. Om denna första holländska expedition veta vi ingenting mera, än att den blef alldeles utan påföljd. Brunel, en af de intressantaste gestalter under denna tid, försvinner sedermera allt mera ur vår synkrets. 1)

---

1) Man känner icke ens hans dödsår; sannolikt är det något af de första åren i sjuttonde århundradet. Se Gerrit de Veer, »Three voyages of William Barents o. s. v.», sid. XVI.

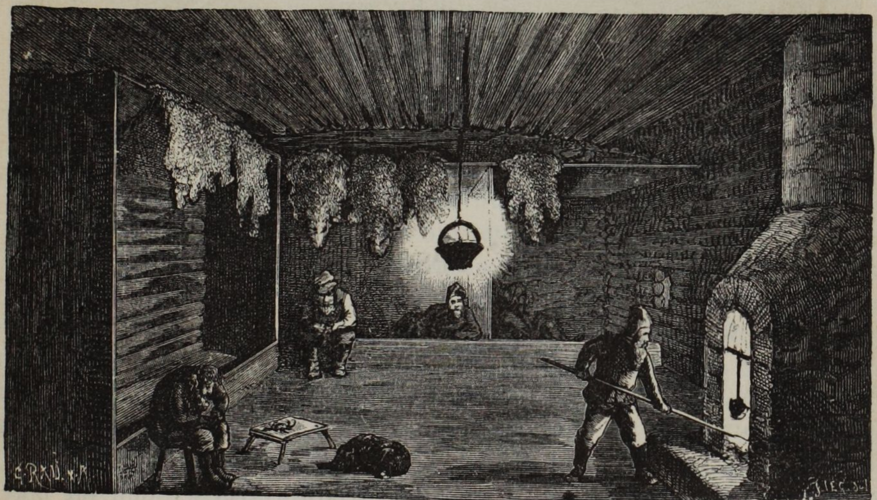

Det inre af en rysk stuga.

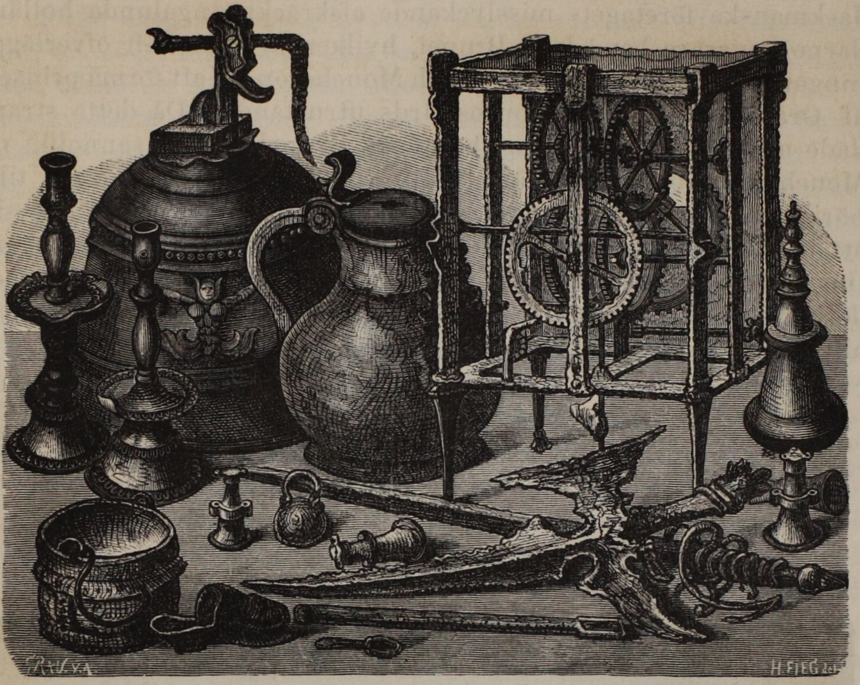

Saker från Barents' hus på Novaja Semlja.

Vilhelm Barents' resor och upptäckter.

Holländarne bibehöllo den en gång beslutade uppgiften orubbligt i sigte, och genom en förening mellan rika köpmän från Amsterdam, Middelburg och Enkhuizen kom ett nytt, storartadt företag slutligen till stånd. Åren 1593 och 1594 utrustades fyra fartyg, nämligen två af Zeelands och Nord-Hollands amiralitet; regeringen i Amsterdam tillade det tredje fartyget och en jakt. Till kapten på Amsterdamfartyget »De Gezant» utnämndes den duglige sjöfaranden *Vilhelm Barentszoon* eller *Barents*[1]) från Terschelling, hvilken icke saknade bildning samt var djerf och företagsam som någon; Middelburgfartyget, »De Zwaan», kommenderades af *Cornelis Corneliszoon Naij* från Enkhuizen, som i Moucherons tjenst ofta gjort färden till Hvita hafvet; fartyget från Enkhuizen, »Merkurius», anförtroddes åt den erfarne sjömannen *Brant Isbrantszoon Tetgales.* Den lilla schellingska fiskarejakten gafs åt Barents. Som superkarg befann sig ombord på »Merkurius» *Johan Huyghen van Linschooten,* som beskrifvit färden, hvilken var ett offentligt företag. Expeditionen sönderföll i två afdelningar, af hvilka hvardera skulle verka för sig. »De Zwaan» och »Merkurius» hade under Naijs öfverbefäl sig ålagdt att söka sig väg mellan Vaigatsch och fastlandet, alltså genom Jugor-sundet. De båda Amsterdamfartygen, »De Gezant» och fiskarejakten under Barents, skulle segla norr om Novaja Semlja, emedan Mercators skola uppstälde den satsen, att det högarktiska hafvet icke kunde vara spärradt af is i följd af den raska flodvexlingen. Denna åsigt företräddes äfven af den reformerte predikanten *Peter Plancius* i Amsterdam, en dugtig matematiker, astronom och geograf, hvars råd vägde tungt i vågskålen.

---

[1]) Om denne berömde mans föregående lif är så godt som ingenting bekant. Man känner icke hans födelseår och vet blott, att han varit borgare i Amsterdam. Att han icke härstammade från någon förnäm familj, visar hans tillnamn, som betyder Barents' (Bernhards) son.

Den 5 juni 1594 stack Naij med sina båda fartyg ut i sjön från Huysduinen vid Texel, och kort derefter följde Barents. [1] Aftaladt var, att båda skulle följas åt till Kildin, en ö vid lappska kusten. Den 29 juni uppnådde de Kola-vikens mynning och skildes åt. Barents styrde kosan mot nordost och fick den 4 juli Novaja Semljas kust i sigte på 73°25′ nordlig bredd. Under natten kom han till en låg, långt utskjutande landtunga, som han kallade Langeness (sannolikt ryssarnes Ssuchoi noss) på 73°46′ nordlig bredd. Öster om denna bugt fann han vid landstigningen i den rymliga Ssofronova-bugten spår af menniskors vistelse derstädes. Längre norrut landade Barents i en stor bugt, som han efter de der talrikt förekommande grislorna kallade Loms-bugten; detta är sannolikt Krestovaja- eller Kors-bugten under 74°12′ nordlig bredd. Seglande vidare, upptäckte han Amiralitets-ön, hvilken för senare besökande visat sig vara en halfö. [2] Den 6 juli kom han till Zwarte Hoek eller Tschernyji myss under 75°20′ nordlig bredd och uppdagade 60 kilometer längre bort den till gruppen Gorbovyje ostrovy hörande Vilhelm-ön. Här fann han mycket drifved uppkastad och talrika hvalrossar. Öns bredd bestämde han till 75°55′, tio minuter mera än i senare tider kapten Lütke. Den 9 juli ankrade fartygen i Beerentfort-bugten (Gorbovoje stanovischtsche). Dagen derpå varseblefvo de den nakna Kors-ön (Krestovy ostrov) under 76° nordlig bredd och kommo ännu 60 kilometer längre bort till kap Nassau, en låg, flack, för de omgifvande refven farlig udde, hvarunder vi kanske icke böra förstå den nu med detta namn betecknade utan den närmast i sydvest derifrån belägna udden, såsom Hugo Töppen förmodar.[1]) Den 13 juli mötte de redan mycket is. Arbetande sig fram mellan kusten och de kringdrifvande isflaken, kommo de till Trost-Hoek, upptäckte och upplodade den 27 en sandbank på 33 meters djup alldeles på det ställe, som Golfström-öarne nu intaga,[2]) och fingo den 29 juli, då de hade uppnått en bredd af 77°, österut sigte på den ena af Novaja Semljas nordliga uddar, hvilken de kallade Ijs-Hoek, d. v. s. Iskap. Den 31 juli kom Barents till Oramin-öarne (sannolikt Maksimkov-öarne, den yttersta gräns, dit ryska jägare nu för tiden komma), och här blef slutpunkten för hans nordostfärd denna gång. Som han fann hafvet betäckt med ismassor, och manskapet knotade, anträdde han den 1 augusti återfärden för att sluta sig till Naijs fartyg och af honom erfara, om han på sitt håll upptäckt någon genomfart. Seglingen i isen hade varit högst mödosam, ty fartyget hade måst vända icke mindre än åttioen gånger.

---

[1] Vanligen heter det, att Barents afseglade några dagar efter Naij. Men af deras resdagbok måste, såsom Charles Beke påpekar i sin inledning till Gerrit de Veer (»The three voyages of Barents», sid. CVII), man sluta, att äfven amsterdamarne begåfvo sig å stad på samma dag.

[2] Som äfven här liksom annorstädes på Novaja Semlja en höjning af kusten är märkbar, så har Gerrit de Veer kanske haft fullkomligt rätt för sin tid, då han i dagboken och på kartan känner en Amiralitets-ö, icke en -halfö.

Under återfärden höll Barents så vidt möjligt samma kurs som på bortvägen; den 8 augusti kom han till en ö, som han för dess svarta topp kallade Zwart Eylant. Detta är väl, som Svenske med rätta antager,[3]) Podrjesov-ön vid norra ingången till Kostin schar. Tjugotvå kilometer längre bort kom han till en landtunga, som han efter det på henne uppresta korset benämnde Kruys-Hoek (Korskap, Krestovy myss), och 37 kilometer vidare bortåt till S:t Laurents Hoek, sannolikt det nuvarande Kostin noss, d. v. s. sydspetsen af Meschduscharskij-ön, som bildar Kostin schar. Något öfver tjugo kilometer der bortom uppnådde Barents udden Schanshoek, ryska sjöfarandes Mutschnoi noss eller Mjölkap, der han landsteg och icke långt från tre träkojor fann rågmjöl nedgräfdt, hvilket efter allt utseende härrörde från laxfångare. Mellan Schanshoek och denna »mjölhamn» upptäckte han derjemte den mot nordost- och nordvestvind säkra Lorenz- (nu Stroganov-) bugten. Sjutiofem kilometer derifrån träffade holländarne på tvenne små öar, som de kallade Sancta Clara, och vid hvilka de stötte på Kariska portens drifis, som hindrade dem att framtränga till Novaja Semljas sydspets. Styrande färden mot sydvest, uppnådde Barents under 69°15′ nordlig bredd öarne Matvejev och Dolgoi, der han förenade sig med Naij, som emellertid hade utfört en likaledes temligen framgångsrik färd. [1])

---

[1]) Hugo Töppen, »Die Doppelinsel Nowaja Semlja. Geschichte ihrer Entdeckung». Leipzig 1878. Sid. 7.

[2]) För jordens historia och de geologiska förändringarna är detta särdeles intressant och anmärkningsvärdt; markens höjning på detta ställe med mera än 30 meter inom knappt 300 år skulle vara mycket betydligt. (Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 396.) De af norske kaptenen Mack år 1871 upptäckta Golfströmöarne utgöras jemte flere helt obetydliga holmar af den större Hellwald-ön och den mindre Brown-ön.

[3]) K. Svenske i det för den nyare kännedomen om Novaja Semlja grundläggande verk, hvars titel i svensk öfversättning lyder: »Novaja Semlja med hänsyn till dess geografi, naturhistoria och alster, på bekostnad af kejserliga ryska geografiska sällskapets medlemmar utgifven af M. K. Siderov.» S:t Petersburg 1866, sid. 5.

Naij hade först den 2 juli afseglat österut från Kildin. »Redan efter tre dagar råkade han under 71°20′ nordlig bredd ut för drifis och så tät tjocka, att han ansåg henne för land. Den 7 uppnådde han Kanins kust; under de båda följande visade sig åter mäktiga isflak, hvilka kommo ur den stora bugten mellan Kanin noss och Svjatoi noss (Tschesskaja guba). Den 9 juli närmade sig Naij till Svjatoi noss eller Heliga udden och ankrade den 10 dennes bakom ön Toksar (sannolikt Prostoi ostrov). Här mötte han fyra ryska lodjor, som seglade till Petschora. Deras manskap afrådde honom från att framtränga till Vaigatsch-sundet (Jugorskij schar), ty det vore fullt af is och blindskär samt vimlade af hvalrossar och hvalar, som skulle bringa skeppen i fara. Holländarne läto emellertid icke narra sig utan fortsatte den 16 juli sin färd österut, gynnade af varm, nästan het väderlek. Seglande utefter den låga hafskusten, passerade de floden Kolokolkova och träffade på en lodja med ryska fiskare, som erbjödo sig att lotsa dem. Naij inlöpte med deras bistånd den 17 i Petschankas mynning, som han fann grund och olämplig som ankarplats. Här erforo holländarne, att de ända till den 81 kilometer aflägsna Petschora-mynningen skulle anträffa många grund, men der bortom betydande djup och vid ön Varandei en god hamn. Den 18 inlupo de i Petschora, ankrade på 11 meters djup och afbidade slutet på en häftig nordoststorm. Då morgonen grydde, drog vinden sig på norr, och de kunde fortsätta sin färd. Den 21 varseblefvo de på 220 kilometers afstånd från Petschora ön Vaigatsch; hafvet var vida omkring betäckt med drifved, stammar med rötter och grenar, hvilka enligt deras förmodan måste vara nedförda af en stor flod. Då de närmade sig ön, visade sig för deras blickar gräsmattor och blommor af mångahanda slag. De ankrade (sannolikt vid udden Ljemtschek) på 18¼ meters djup och funno stället ligga på 69°45′ nordlig bredd. Den 22 juli kommo de till en annan udde, 37 kilometer sydost om den förre, och funno ännu 22 kilometer längre bort ett 7$^1/_2$ kilometer bredt sund med en ö i midten. Linschooten ansåg, att detta var det sund, som skiljer Vaigatsch från fastlandet, men amiral Naij befalde att för större säkerhets skull undersöka kusten längre söderut. Sedan han seglat ytterligare 75 kilometer i sydlig riktning till 69°13′ nordlig bredd och funnit, att kusten här böjer af mot vester, och att djupet aftager, vände han om till det af honom funna sundets ingång. Vid inloppet fann han 9 till 18 meters djup. Så snart han ankrat, skickade han roddbåtar ut att loda. Snart mottog han det glädjande meddelandet, att hafvet längre ut blef djupare, blåare och saltare; det var otvifvelaktigt, att öppna hafvet var i närheten; en stark ström, som medförde en mängd is, styrkte honom fullkomligt i hans åsigt, att han befunne sig i ett sund. Han kallade det för att hedra prins Morits af Oranien, som ifrigt sysselsatt sig med expeditionen, Nassau-sundet (De straet van Nassau). Det är ryssarnes Jugorskij schar. På stranden af ön Vaigatsch, åt hvilken holländarne gåfvo namnet Enkhuizener-ön, funno de 400 afgudabilder af trä och det råaste arbete samt kallade i följd deraf platsen Afgodenhoek (Bolvanovskij noss). Bredden funno de här vara 69°43′. Den 1 augusti styrde de ut på öppna sjön (Kariska hafvet), hvilken de kallade Nieuwe Noort Zee (Nya Nordsjön). De träffade här på så tät is, att de redan tänkte på att vända om, då till deras stora glädje en liten ö visade sig, bakom hvilken de kunde ankra på 9 meters djup. De kallade honom Het Staaten Eylant (ryssarnes Mjassnoi ostrov, d. v. s. Fläskön); der fans mycket bergkristall, som liknade slipade diamanter. På längre afstånd från ön, omkring 60 kilometer från kusten, fann man ett djup af 220 meter med mjuk botten. Å nyo visade sig drifis. Sedan holländarne kommit förbi den samma och tillryggalagt inalles 275 till 280 kilometer, fingo de en flack, låg kust i sigte, hvilken sträckte sig från sydvest till nordost. Lodet visade blott 12,8 meters djup. Mot söder sträckte sig en hafsvik, hvari en stor flod syntes utmynna; 35 kilometer längre bort fann man en annan flod. De uppnämnde båda floderna efter sina fartyg, »Merkurius» och »De Zwaan». Ungefär 370 kilometer från Nassau-sundet visade sig land i nordostlig riktning, hvaraf de drogo den slutsatsen, att den stora floden (sannolikt Mutnaja guba, Den dystra bugten) måste vara Ob, att kusten sträckte sig direkt derifrån till kap Tabin och vidare till Kina, att uppgiften vore löst, och att således ingenting vidare återstode att upptäcka. Kusten mellan Nassau-sundet och den förmenta Ob-floden kallade de Nya

---

[1]) Hufvudsakligan efter J. Spörers »Nowaja Semlä in geographischer, naturhistorischer und volkswirthschaftlicher Beziehung», Gotha 1867, sid. 17, som äfven Töppen troget följt i sin ofvannämnda skrift. För Spörers bok ligger i sin ordning Svenskes ryska verk till grund.

Holland. Nu hölls en allmän rådplägning, hvari man beslöt att afstå från vidare forskningar och anträda hemfärden. Den 12 augusti kommo de till det ställe, der de blifvit uppehållna af isen, och funno det alldeles isfritt; den 15 passerade de Nassau-sundet och upptäckte derefter omkring 75 kilometer vesterut tre öar, der de träffade Barents. Expeditionens båda afdelningar anträdde nu den 16 augusti hemresan, kommo den 24 till Vardöhus och uppnådde den 16 september Texel.» 1)

Knappt någonsin torde väl sjöfarande hafva visat en sådan ihärdighet. Men då de flesta redogörelserna ställa Barents' färd i förgrunden och deremot affärda Naijs med få ord, så ligger häri en tydlig rättvisa. Utan att någonstädes förnärma Barents' storartade förtjenster, hvilken på sin långa kryssning hit och dit medelst en alidad, ett astrolabium och en qvadrant astronomiskt bestämde många ställens breddgrad med anmärkningsvärd noggrannhet, måste man dock erkänna, att af de båda resorna under år 1594 den af Naij utförda, hvilken hemförde den första säkra kännedomen om Kariska hafvet och Jugorskij schar (som hädanefter benämndes Vaigatsch-sundet), har varit den vigtigare och för polarforskningens historia betydelsefullare. Ty som Naij sett öppet haf framför sig, trodde man sig säkert hafva funnit den sökta nordostpassagen, och redan nästa år afgick för att framtränga vidare på den samma en ny, denna gång under medverkan af generalstaterna och prinsen af Oranien utrustad expedition, som utgjordes af icke mindre än sju fartyg, 2) nämligen två från Amsterdam, två från Zeeland, två från Enkhuizen och ett från Rotterdam, hvilka alla voro rikligt försedda med proviant och varor till byteshandel. Till och med diamantslipare och guldsmeder åtföljde dem för att genast kunna förarbeta det råmaterial, som komme att anträffas eller köpas. Öfverbefälet lemnades å nyo åt amiral Naij, och fartygen kommenderades af kaptenerna Vilhelm Barents, Brant Tetgales, *Lambert Oom, Thomas Willemson, Herman Janson* och *Henrik Hartman.* Dessutom följde i egenskap af öfverkommissarier Johan Huyghen van Linschooten, *Frans de la Dale, Jakob van Heemskerck, Johan Corneliszoon Rijp* och *N. Buys* med expeditionen, och slaven *Kristofer Spindler* gjorde tjenst som tolk. 3)

---

1) Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 18—19, och Svenske på anfördt ställe, sid. 6—8.

2) De voro »Griffoen» (200 tons) och »Zwaan» (100 tons) från Zeeland, »Hoope» (200 tons) och »Merkurius» (100 tons) från Enkhuizen, »Winthont» (200 tons) och en jakt från Amsterdam samt en jakt från Rotterdam.

3) Ch. Beke kallar honom Splindler hos Gerrit de Veer, »Three voyages of Barents», sid. CXIII.

»Eskadern lemnade den 2 juli 1595 Holland, seglade den 7 augusti förbi Nordkap och delade sig derefter. Den ena afdelningen begaf sig till Hvita hafvet, den andra styrde kosan österut, stötte den 17 under $70^1/_2°$ nordlig bredd omkring 90 kilometer från Novaja Semlja på slutna ismassor, uppnådde efter en farlig färd den 19 Ugriska sundet och fann det likaledes spärradt af is. Holländarne satte sig i säkerhet bakom ön Vaigatsch och lågo sex dagar för ankar derstädes. Den 25 augusti gjorde de ett försök att framtränga österut, men nödgades af isen att återvända till den förra ankarplatsen. Ett den 2 september upprepadt försök förde dem ändtligen in i Kariska hafvet. Till en början gick allt ovanligt väl, man hade på 200 meters djup framför sig öppet vatten, hvari jettestora hvalar tumlade omkring. Men plötsligt utbröt en häftig storm från nordvest, och väldiga ismassor kommo i sigte, hvilka rörde sig mot fartygen. Det oaktadt vågade de försöket att framtränga i nordostlig riktning, men tvungos af ovädret att söka en tillflyktsort bakom Staatenön. Den 8 september hölls en rådplägning, och flertalet beslöt att vända ryggen åt de oöfvervinneliga hindren. En enda uppträdde häremot: Barents. Han påstod, att man antingen skulle segla uppför Novaja Semljas vestra kust eller öfvervintra på ort och ställe samt nästa sommar färdas vidare. Hans förslag förkastades. Efter ett ännu en gång, den 11 september, anstäldt, icke af framgång krönt försök att framtränga genom isen höll man den 15 en sista öfverläggning, hvari bestämdt afgjordes, att man skulle anträda hemresan. Alla från och med amiralen undertecknade protokollet. Barents ensam vägrade sin underskrift. Expeditionen uppnådde, utmattad af mödosamt arbete och lidande af skjörbjuggens följder, på senhösten hemorten efter en på svårigheter rik färd.»[1])

Färden år 1595 hade fullständigt misslyckats, och man kan icke klandra generalstaternas beslut att dädanefter icke inlåta sig på någon vidare expedition. Men om äfven den nederländska staten upphörde att på sin bekostnad utrusta expeditioner, så ville han icke låta ifvern för nordostfärderna kallna utan bestämde derför 25,000 holländska gulden jemte privilegier under en följd af år som pris för nordostpassagens upptäckande. Geografen Peter Plancius, som i erfarenheterna från det andra, strandade försöket funnit blott en ytterligare bekräftelse på sin åsigt om ett i höga norden öppet polarhaf, förordade å nyo vägen förbi Novaja Semljas norra udde såsom den, hvilken hade mesta utsigten till framgång för sig. Äfven Barents, den praktiskt erfarne sjömannen, företrädde lifligt denna åsigt. Deras föreställningar lyckades det att förmå köpmännen i Amsterdam, hvilka det misslyckade försöket under sommarn 1595 icke hade gjort modfälda, att utrusta en ny expedition för år 1596. Den utgjordes blott af två fartyg, hvilkas namn och drägtighet icke äro kända; högsta ledningen gafs dock icke åt Barents, hvars våghalsighet väl icke kunde erbjuda köpmännen i Amsterdam de önskade garantierna, utan åt Jakob van Heemskerck och Johan Corneliszoon Rijp; dock åtföljde Barents den förre i en öfverstyrmans underordnade ställning. I sjelfva verket var han emellertid själen i hela företaget, och förde han också öfverbefälet, ehuru misshälligheter icke saknades, och han icke alltid kunde genomdrifva sina åsigter. Med Barents befann sig hos Heemskerck högbåtsmannen Gerrit de Veer, hvilken vi hafva att tacka för den omständliga berättelsen[1]) om denna resa och holländarnes två föregående expeditioner. Rijp åtföljdes af en bildad engelsman, *William Adams.*

---

[1]) Spörer på anfördt ställe, sid. 19, och Svenske i sitt förut omtalade arbete, sid. 8—9.

År 1595 hade man helt visst afseglat för sent; till undvikande häraf lemnade nu de båda fartygen redan den 10 maj[2]) 1596 Amsterdams redd, den 18 Vlieland samt färdades derefter förbi Shetlands- och Færöarne. Mellan Rijp och Barents uppstodo misshälligheter ganska snart. Den förre tänkte denna gång strängt följa Plancii råd och ville öfver hufvud taget icke vidare höra talas om nordostpassagen utan lät, innan man ännu hunnit till Nordkap, styra nordost till nord för att uppnå det förmodade, isfria, öppna polarhafvet. Ehuru Barents förklarade, att man gick för långt i vester, måste han dock gifva efter. Den 5 juni träffade man på den första isen, »hvaröfver vi voro mycket förvånade, enär vi ansett den för hvita svanar»,[3]) men fortsatte det oaktadt den 6 och 7 kursen genom ismassorna, hvilket den 9 juni[4]) ledde till en ös upptäckande på 74°30′ nordlig bredd.[5])

---

[1]) Den utgafs år 1598 i Amsterdam med titeln »Waerachtige Beschryvinghe van drie seylagiën deur de Holl. en Zeel. schepen by Noorden, Norweghen, Moscovia ende Tartaria na.... Catthay ende China, so mede van de opdoen van de Weygats, Nova Zembla o. s. v.»

[2]) Uppgiften 13 maj i den af H. Gaidoz utgifna franska upplagan af C. R. Markhams »The treshold of the unknown region» (London 1873) beror väl blott på ett tryckfel.

[3]) »The fifth of june wee sawe the first ice, which wee wondered at, at the first thinking that it had been white swannes.» (Gerrit de Veer, »The three voyages of Barents», sid. 73.)

[4]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», andra upplagan, sid. 328, har felaktigt den 8 juni.

[5]) Noggrannheten i denna, af Barents med den tidens ofullkomliga medel utförda bestämning är beundransvärd. Beeren Eiland ligger enligt Fabures iakttagelser på »Recherche» under 74°30′52″ nordlig bredd och 18°39′32″ östlig längd från Greenwich.

Här insamlade de en stor mängd måsägg och dödade på långt afstånd från stranden med stor möda en ofantlig isbjörn, hvilken skulle gifva namn åt den nyupptäckta ön. I sjelfva verket heter ön ännu i dag Beeren Eiland (Björnön), ehuru den sedermera för en tid döptes till Cherrie-ön. Dess omkrets uppskattade holländarne till 32 kilometer. Sedan de dröjt här några dagar, gingo de den 13 juni åter till sjös. Å nyo kom det med anledning af den inslagna riktningen till skarpa ordvexlingar, och å nyo segrade Rijps åsigt. Fartygen höllo nordvestlig kurs och fingo den 19 juni på 80°11′ nordlig bredd[1]) i sigte en stor ö, som holländarne ansågo för en del af Grönland. Det var dock Spetsbergens nordligaste del, den nuvarande Hackluyt-ön och ett stycke af norra kusten. Holländarne hade under sin nordvestliga kurs från Beeren Eiland tydligen seglat uppför denna nordiska ögrupps vestra sida och dervid framträngt till höga breddgrader. August Petermanns och Charles Bekes på ett ganska dunkelt ställe hos Gerrit de Veer grundade åsigt, att holländarne färdats norrut längs Spetsbergens östra kust, har på senaste tiden bestämdt vederlagts af C. R. Markham[2]) och Koolemans Beynen, efter det att redan Peschel fäst uppmärksamheten på, att de båda skeppens kurs är otvetydigt angifven på en karta af Hondius.[3]) Nederländska marinlöjtnanten Koolemans Beynen, som författade inledningen till andra upplagan af Gerrit de Veers resbeskrifning, framstälde härför ännu ett ytterligare, nästan matematiskt bevis genom att offentliggöra[4]) ett utdrag ur en högst sannolikt från Barents sjelf härstammande loggbok, som finnes i en mycket sällsynt skrift af Hessel Gerrits om Spetsbergen.[5]) Det råder således icke mera något tvifvel, att Rijp och Barents icke färdats uppför östra utan vestra sidan af Spetsbergen. Hade för öfrigt en kringsegling af Spetsbergen från öster till vester verkligen egt rum, så måste Barents också hafva lärt känna detta lands önatur och skulle aldrig hafva ansett det för en del af Grönland. Hvad nu landet sjelft beträffar, så talar de Veer, expeditionens historieskrifvare, förvisso ingenstädes derom; han berättar blott, att de här i norden funno en frisk gräsvegetation samt insamlade syra och skedört. Af djur påträffade de isbjörnar, renar, som voro ofantligt feta och lemnade förträffligt kött, räfvar och talrika prutgäss *(Anser torquatus)*. Denna skildring passar förträffligt in på Spetsbergen, och för att göra slut på alla tvifvelsmål ega vi Rijps inför magistraten i Delft afgifna förklaring, hvilken de Jonge anträffat i arkiven i Haag: »Och vi gåfvo landet namn af Spetsbergen för de många, höga, der befintliga spetsarne.»[1])

---

[1]) Enligt Ch. Beke 79°49′ nordlig bredd (Gerrit de Veer, »The three voyages of Barents», sid. 77).

[2]) I sin bok »The treshold of the unknown region», af hvilken blott H. Gaidoz' öfversättning, »Les abords de la région inconnue. Histoire des voyages d'exploration au pole nord», Paris 1876, står mig till buds.

[3]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 329.

[4]) Gerrit de Veer, »The three voyages of Barents», sid. XVII—XXII.

[5]) Denna skrift bär titeln »Histoire du pays nommé Spitzberghe. Comme il a esté descouvert, sa situation et de ses animauls. Avec le discours des empêschemens que les navires equippes pour la peche des baleines tant basques, hollandais que flamens ont soufferts de la part des anglais en l'année présente 1613. Escript par H G. A.» Amsterdam 1613.

Isen tvang snart de djerfva forskarne att uppsöka sydliga breddgrader och återvända till Beeren Eiland, som uppnåddes den 1 juli. Här kom det till skilsmessa. Rijp påstod, att man genom att taga kosan norrut, men öster om det nyupptäckta landet (Spetsbergen) skulle finna en genomfart; Barents deremot ansåg, att en genomfart vore omöjlig på så hög breddgrad, och att man måste söka den samma i nordostlig riktning. Man skildes åt. Rijp inslog vägen till Spetsbergen, Barents deremot skyndade med Heemskerck till det för honom välbekanta Novaja Semlja, hvilket han bekom i sigte den 17 juli på 74°40′ nordlig bredd.[2]) Med outsäglig ansträngning och oupphörligt kämpande mot ismassor arbetade han sig upp för vestkusten. Den 18 passerade han Amiralitets-ön (-halfön) och måste den 19 ankra vid Korsön, emedan packis hindrade hans vidare framträngande. Den 5 augusti blef hafvet isfritt, och han kunde fortsätta sin färd. Den 7 kom han förbi Hoek van Troost (Tröst-udden), men träffade åter is och förtöjde sitt fartyg vid ett mäktigt, 65 meter djupt och 30 meter högt isberg. Efter ständig kamp med ismassorna uppnådde han den 15 augusti Oranien-öarne och den 19 Hoek van Begeerte (Den efterlängtade udden). Här ändrade han kursen. Men i stället för att bakom Novaja Semljas yttersta östliga udde finna öppet haf, då han seglade åt sydost, drefs han af de hotande ismassorna snart till baka till ön och tvingades att den 21 augusti inlöpa i Yshaven (Ishamnen) på södra kusten. Den 24 splittrade drifisen rodret och krossade en båt. Den 25 förde strömmen en stor del af isen ut ur bugten, och Barents gick å nyo under segel, men snart slöto isskollorna sig allt tätare till samman, och redan följande dag, den minnesvärda 26 augusti, inneslöts fartyget fullständigt af isen, hvarefter

---

[1]) Gerrit de Veer, »The three voyages of Barents», sid. XXIII.

[2]) Enligt Bekes rättelse 73°20′ nordlig bredd (de Veer, »The three voyages of Barents», sid. 89), hvilken höjd äfven Peschel angifver (»Geschichte der Erdkunde», sid. 329), hvaremot Svenske (på anfördt ställe, sid. 9) och Spörer (»Nowaja Semlä», sid. 20) hålla fast vid ofvanstående siffertal.

Barents med sina följeslagare hade att utstå en arktisk vinters alla svårigheter.

Holländarne befunno sig alldeles under 76° nordlig bredd. Deras fartyg ansattes snart af isen. »Den 30 började isskollorna under starkt snöfall upptorna sig omkring vårt fartyg. Detta upplyftes dervid och inneslöts på alla sidor, så att allt, som befann sig der omkring i närheten, började braka och knaka fruktansvärdt. Det tycktes, som borde fartyget brista i tusen stycken; läget var med ett ord så fruktansvärdt, att håret reste sig på våra hufvuden. I lika fara sväfvade fartyget, då isen sedermera hopade sig äfven under det samma och stötte eller kastade det hit och dit, som upplyftes det med ett häftyg.»[1]) Snart brakade fartyget i alla fogningar så betänkligt, att klokheten bjöd att från det samma bringa ett förråd af lifsmedel, segel, krut, bly, bössor och andra vapen samt att skrida till uppförande af ett simpelt, litet blockhus för att skydda sig mot snön och isbjörnarnes angrepp. Lyckligtvis fans på stranden drifved i tillräcklig mängd såväl till bränsle som till att bygga hyddan. Holländarne beklädde det med plankor från det krossade skeppet, uppförde i det samma en eldstad och lemnade på taket en öppning för röken. De för den improviserade bostadens åvägabringande erforderliga arbetena, hvilka blefvo rätt svåra för de genom den långa, oafbrutna kampen med elementen utmattade sjutton männen, afslutades först den 2 oktober; skeppstimmermannen[2]) hade dött den 23 september. Man måste begrafva honom i en bergsklyfta, emedan det i anseende till den starka kölden var omöjligt att öppna en graf i marken. Under tiden ökades kölden dag för dag. Holländarne hade dock icke någon aning om de lidanden, som väntade dem. Saknade de än genast instrument för köldgradens bestämmande, så kunde de dock från den inträdda köldens verkningar sluta till, att värmegraden sjunkit ofantligt. Tog en matros tillfälligtvis en spik i munnen, som öfligt är vid arbetet, så slets vid dess uttagande skinnet af läpparne; öl och spritdrycker fröso till fasta massor och sprängde faten; torkade man klädespersedlar, så blef den från elden vända sidan stel af kölden. Sofplatserna betäcktes med två finger tjock is. Elden i spiseln underhölls oafbrutet, och härtill måste man uppsöka ved på långt håll. För att bespara sig det mödosamma arbetet bragte folket stenkol i land från fartyget, men skulle hafva varit på väg att omkomma af kolos under natten, enär rökfånget blifvit omsorgsfullt igenstoppadt, om icke en haft nog styrka och besinning att krypa till dörren och öppna henne. Det tycktes, som hade elden nästan förlorat sin kraft att värma. Strumporna brändes, innan fötterna blefvo varma, och detta märkte man mera på lukten än genom känseln. Den 4 november försvann solen fullkomligt under synkretsen, och det blef nu fullständig natt under 81 dygn. Deremot lyste månen någon tid för dem utan att gå ned. Med solens försvinnande föllo isbjörnarne i vintersömn, hvaremot fjellräfvarne visade sig i stor mängd och dödades af holländarne medelst fallbräden samt lemnade dem kött till föda och skinn till kläder. Förut hade isbjörnarne försett dem med fett att upplysa sin vinterbostad och med varma täcken. För att stärka sig togo de på läkarens inrådan varma bad i ett särskildt dertill inrättadt vinfat.

---

[1]) Gerrit de Veer på anfördt ställe, sid. 101. Denna skildrings ofantliga natursanning har i nyaste tider fullkomligt bekräftats genom de österrikisk-ungerska nordpolsfararne Payers och Weyprechts berättelser om de utståndna, förfärliga ispressningarna. Weyprecht egnar ett särskildt kapitel deråt i sin bok »Die Metamorphosen des Polareises», sid. 19—44.

[2]) Han var från Purmerend i Nord-Holland.

Oaktadt allt betryck och alla umbäranden midt i den från verlden afskilda isöknen bibehöllo de behjertade sjömännen ett orubbligt, äkta holländskt jemnmod. Under vintern föll en alldeles förvånande mängd snö; hela huset försvann under detta tjocka hölje, hvilket för öfrigt icke litet bidrog att höja luftens värme i det inre, och då holländarne vid ett tillfälle ville komma ut i fria luften, måste de urhålka en gång i snön. Dock företogo de vid gynsam väderlek utflygter, anstälde kapplöpningar, sköto till måls, gingo på jagt och hade för sig allehanda tidsfördrif. Befälhafvarens lifliga ande besjälade dem. Med en af mjöl och tran bakad kaka firades den 6 januari 1597 hemlandets trettondedag, och en konung valdes enligt bruket. Valet föll på styckjunkaren, som högtidligen utropades till konung af Novaja Semlja. Den 24 januari[1]) visade solen sig å nyo, ehuru kölden fortfor med oafbruten stränghet. Under vintermånaderna sågo de stundom öppna ställen i hafvet, och det hände äfven, att sjön var isfri. Vid klart väder såg man i sydost land i några låga kullar. I slutet af april och början af maj blef hafvet alldeles fritt från is, och holländarne började att rådpläga om medlen att återvända hem. Deras fartyg satt fast, och den enda möjligheten till räddning berodde på båtarne. Med största ansträngning gräfde det försvagade manskapet sig fram ur snön. Tid efter annan dref nordostvinden ismassor till platsen. Då sjönk folkets mod, och det behöfdes ledarnes oförsvagade själsstyrka för att uppmuntra det till att å nyo anstränga alla sina krafter. Slutligen var båtarnes utrustning fullbordad. Morgonen den 14 juni 1597 togo de behjertade männen afsked af den ogästvänliga, menniskotomma kusten, på hvilken de tillbragt åtta svåra månader. Lyckligtvis återstodo för dem ännu några sparsamma förråd, hvilka under hemvägen skyddade dem för att dö af hunger. Innan Barents lemnade Ishamnen, skref han en kort berättelse om de der upplefda tilldragelserna och gömde den i vinterbostadens rökfång; tillika uppsatte han ett protokoll öfver de orsaker, som förmått honom att öfvergifva sitt fartyg, och lät underteckna det af sitt folk. Derefter bröt han upp.

---

[1]) Enligt astronomiska bestämmelser skall det hafva varit den 25, icke den 24 januari. (Beke i Gerrit de Veers »The three voyages of Barents». sid. 145.)

Barents och hans kamrater färdades nu norrut längs Novaja Semlja på ett stormigt haf i närheten af en bergig, af is innesluten kust. Den 20 juni kom man till Iskap. Här ledo holländarne en svår förlust. Barents, som man redan vid uppbrottet måst bära ned i slupen, kände sitt slut nalkas. Gerrit de Veer berättar härom i följande, okonstlade ord: »Den 20 juni var godt väder och vestlig vind; då solen stod i sydost, [1] började Claes Andrieszoon [2] känna sig mycket sjuk, och vi sågo väl, att det snart skulle vara slut med honom. Högbåtsmannen kom i vår jolle och sade oss, huru saken förhöll sig, och att han icke hade långt qvar att lefva. Derpå talade Vilhelm Barents och sade: Jag tror, att äfven jag icke länge skall öfverlefva honom. Vi trodde alldeles icke, att Barents verkligen var så sjuk, ty vi suto just nyss förut och pratade med honom om hvarjehanda, och han betraktade den karta, som jag upprättat öfver vår färd (vi hade just en liten öfverläggning derom); omsider lade han bort kartan och sade till mig: Gerrit, gif mig något att dricka. Men knappt hade han druckit, innan en sådan svaghet kom öfver honom, att han vände ut och in på ögonen och plötsligt afled, utan att vi fingo tid att tillkalla den (andra) båtens kapten att tala med honom. Och så dog han före Claes Andrieszoon (som afled snart efter honom). Barents' död bragte oss i icke ringa förlägenhet, enär han ju var vår egentlige ledare och ende lots, på hvilken vi förtröstade näst Gud. Men vi kunde icke kämpa mot Gud och måste derför nödvändigt låta oss nöja.» [3]

Så dog den berömde Barents, bland Hollands talrika sjöfarande en stjerna af första rangen, midt bland sina upptäckter liksom hans efterföljare Franklin och Hall. Den 23 juni uppnådde hans kamrater under Heemskercks ledning på den af Barents utstakade vägen Tröstudden (76°30′ nordlig bredd) och den 24 kap Nassau. För att tillryggalägga den 111 kilometer långa vägen härifrån till Kors-udden använde de 25 dagar. Den 20 juli lemnade de Kors-ön, kommo den 21 till kap Langeness (Ssuchoi noss) och drogo sig den 22 undan för isen in i en vid bugt under 73°10′ nordlig bredd, der de tillbragte fyra dagar. Den förmenta bugten var, att döma efter den geografiska bredden och dess utsträckning, ingenting annat än Matotschkin schar, det trånga, krokiga sund, som för tvärt igenom landet till Kariska hafvet och skiljer de båda öar, hvaraf Novaja Semlja består, från hvarandra. Hvarken vid det första eller vid detta andra besök i denna trakt blef detta vattens rätta natur uppdagad af de holländska upptäckarne, hvilka icke hade någon aning om, att Novaja Semlja är en dubbelö.

---

[1] D. v. s. kl. 9 f. m.

[2] En af manskapet, hvilken liksom Barents länge varit sjuk.

[3] Gerrit de Veer på anfördt ställe, sid. 197—198.

Ständigt ansatta af is, uppnådde de den 28 juli S:t Lorentsviken (Stroganovskaja guba). Här träffade de på tvenne ryska fångstfartyg och erhöllo af deras manskap bröd, rökt vildbråd och dessutom bistånd af alla slag. [1]) Redan ledo de alla af skörbjugg; skedört, som förekommer derstädes, bragte dem lindring. Den 3 augusti styrde de kosan till fastlandet, hvilket de dagen derpå fingo i sigte i närheten af Petschora. Under färden vidare mötte de i allt större mängd ryskt sjöfolk, hvilka togo sig dem an, uppgåfvo vägen för dem och gåfvo dem allt slags hjelp. Den 18 seglade de förbi Kanin noss och kommo den 27 till »De sju öarne», der de erhöllo den fröjdfulla underrättelsen, att ett holländskt fartyg låg i Kola. Det var — ett egendomligt sammanträffande! — Johan Corneliszoon Rijps fartyg, från hvilket de året förut skilt sig vid Beeren Eiland. Sedan försöket att framtränga i nordlig riktning misslyckats för honom, och han återvändt till Holland, hade han sedermera företagit en handelsresa till Ryssland och var nu stadd på hemfärd. Genom lappar underrättad om sina landsmäns sorgliga belägenhet, skyndade han dem till mötes med lifsmedel och förde dem till Kola. De anlände dit den 2 september, uppstälde de båda båtar, hvari de under ett fjerdedels år hade trotsat polarhafvets faror, såsom troféer i dervarande bazar och inskeppade sig derefter på kapten Rijps fartyg. Den 1 november kommo de som döda redan ansedda till Amsterdam och stego, helsade af folkets jubel, i land i sina björnskinnsdrägter. Men af de sjutton på Novaja Semljas strand kastade männen återsågo endast tolf [2]) hemlandets kust; de andra fem, bland dem den modige ledaren, hade dukat under för mödorna och den mordiska skörbjuggen. ¹)

---

[1]) Alldeles så hände det österrikarne under Payer och Weyprecht, hvilka på Novaja Semlja likaledes funno hjelp hos en vänlig. rysk skeppare.

[2]) De voro: Jakob van Heemskerck, Peter Peterson Vos, Gerrit de Veer (skeppsmästare), Johan Vos (läkare), Jakob Jansen-Sterenburg, Leonard Hendrik, Lorentz Willemzoon, Johan Hillebrantszoon, Jakob Jansen Hooghwout, Peter Corneliszoon, Jakob Vous Buysen och Jakob Evartszoon.

Ovilkorligen erinrar holländarnes märkvärdiga tredje expedition i sina allmänna drag om ett företag i våra dagar, hvilket ännu lefver i allas hågkomst, om österrikarne Payers och Weyprechts nordpolsfärd, hvarom skall talas i en senare afdelning. Liksom Barents trängdes de af isen mot Novaja Semljas kust, liksom han ledo de af fruktansvärda ispressningar, liksom Barents måste de smaka på den arktiska vinterns fasor, liksom han slutligen lemna fartyget och i båtar anförtro sig åt det öppna hafvet för att återkomma hem; liksom holländarne träffade de vid Novaja Semlja på ett ryskt fartyg, hvars kapten med det för hans folk egendomliga ädelmodet barmhertigt antog sig de länge försvunna och bragte dem till Europas fastland; liksom holländarne drogo de slutligen under sina landsmäns jubel in i hufvudstaden. Blott deri visar sig en skilnad, att en mildare stjerna lett mot österrikarne, ty de hade att begråta blott en af sina kamrater, och expeditionens ledare vände välbehållna om till hemorten.

Hågkomsten af holländarnes märkvärdiga öfvervintring fortlefde ända till våra dagar i de ryska Novaja Semlja-fararnes traditioner. Stället hette bland dem Sporai navoloek. Först den 9 september 1871, alltså nästan trehundra år senare, återsågs det ställe, der Barents öfvervintrat med sitt folk, af norske kaptenen *Elling Carlsen,* med hvars upprepade, lyckliga färder i Ishafvet vi längre fram skola sysselsätta oss. Barents' vinterbostad såg ännu ut, som hade den blifvit bygd dagen förut, så öfverraskande väl hade den bibehållit sig. Allt deri befann sig i det tillstånd, hvari de skeppsbrutna en gång lemnade det. Blott björnar, räfvar och andra invånare i denna ogästvänliga trakt hade besökt stället. Rundt omkring huset lågo här och der stora tunnor samt högar af ben efter hvalrossar och björnar. Inuti huset stod allt på sin plats och utgjorde en trogen afbild af de Veers märkvärdiga teckning, hvilken vi icke kunnat underlåta att meddela i något förminskad skala. ²) År 1875 besökte en annan norrman, *Gunder-*

---

¹) Ofvanstående skildring af Barents' resa, på några tillägg och rättelser närlånad från Spörer (»Nowaja Semlä», sid. 19—21), hvilken temligen ordagrant öfversatt henne från Svenskes ryska bok (sid. 8—12), är, såsom en jemförande pröfning gifver vid handen, ett af de samvetsgrannaste och innehållsrikaste utdragen ur Gerrit de Veers så utomordentligt märkvärdiga, i sitt okonstlade språk fängslande dagbok. Utförligare är utdraget i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 181—189.

²) Se angående qvarlefvorna efter Barents J. K. J. de Jonges arbete »Nova Zembla. De voorwerpen door de nederlandsche zeevaarders na hunne overwintering aldaar in 1597 achtergelaten en in 1871 door kapitein Carlsen teruggevonden.» Haag 1872.

sen, Barents' hus, och år 1876 undersöktes platsen slutligen fullständigt af engelsmannen *Charles Gardiner.* [1])

Barents' expedition var den sista mera betydande, som utsändes af holländarne i det bestämdt uttalade syftet att finna en nordostlig genomfart. Å ena sidan hade man funnit omöjligheten eller åtminstone den oerhörda svårigheten i planens utförande, å den andra hade Cornelius Houtman åren 1595—1597 med framgång tillryggalagt vägen omkring Goda hopps-udden; hans exempel sporrade till efterföljd, och nu började färderna till Indien, hvilka grundlade Hollands makt derstädes. Jag vill icke lemna onämndt, att den nederländske historieskrifvaren Witsen, som dock fullt ett århundrade efteråt utgaf sitt verk öfver Tatariet, deri talar om en färd, som en kapten *Cornelis Roule* skulle år 1596 hafva företagit från Novaja Semlja till 84½ eller ända till 85° nordlig bredd och der upptäckt land. Roules färd, för hvilken intet lika gammalt vitnesbörd föreligger, betviflas dock starkt och icke orätt; i alla händelser förblir det dock icke utan intresse, att Witsens beskrifning på det i norr och söder gående sund, hvari Roule skulle hafva framträngt till så höga breddgrader, noga passar in på Austria-sundet i det af Payer och Weyprecht upptäckta Frans Josefs land.

---

[1]) »The Barents' relics. Recovered in the summer of 1876 by Charles L. W. Gardiner Esqr. Described and explained by J. K. J. de Jonge. Translated with a preface by S. R. van Campen.» London 1877. Gardiner fann holländarnes vinterbostad alldeles sönderfallen; äfven de sista qvarlefvorna, som ännu vid Carlsens besök 1871 stått uppe, hade sammanstörtat. Det vigtigaste fyndet bland dessa spillror är lemningarna af det protokoll, som Heemskerck och Barents uppsatte vid vinterbostadens öfvergifvande, inneslutna i ett kruthorn och gömda i eldstaden; Gardiner anträffade det som en hård klump, som knappast ingaf förhoppning om att kunna upprullas eller ens läsas. Detta har dock sedermera lyckats de Jonge och J. K. Hingmann, och det högst intressanta aktstycket föreligger nu i fotografisk afbildning. Det är undertecknadt af Barents och Heemskerck samt angifver i nästan noggrann öfverensstämmelse med de Veers dagbok resans och öfvervintringens data. Bland de ytterligare anträffade föremålen nämna vi stycken af manuskript och anteckningsböcker, en tryckt sångbok (sällsynt upplaga), qvarlefvor af en holländsk-fransk ordbok i qvart af Elcie Edouard Leon Mallema, lemningar af åtskilliga andra böcker äfvensom flere bilder och kartor, fem kopparmynt, qvarlefvor af en holländsk flagga, en liten kompass, flere cirklar, ett bläckhorn, tvenne gåspennor, ett petschaft, en trästaf, vapen och jagtsaker, ljus, husgeråd och stycken af klädespersedlar. Gardiner har skänkt alla dessa föremål åt holländska nationen, och de finnas nu jemte de af Carlsen år 1871 hemförda uppstälda i marindepartementets i Haag modellkammare. (Töppen, »Nowaja Semlja», sid. 55—56.) Hvad de af Carlsen funna lemningarna beträffar, mötte denne på sin hemfärd en engelsman vid namn Lister Kay, hvilken köpte dessa fornsaker, men sedermera mot köpsummans godtgörande öfverlemnade dem åt holländska regeringen.

År 1602 grundades det nederländskt-ostindiska kompaniet, och då det till förfång för alla andra holländska redare erhöll uteslutande rättighet att begagna sjövägen omkring Cap, låg det nära att å nyo söka efter nordostpassagen. Kompaniet insåg faran och omfattade numera sjelft detta förehafvande i den förväntan att erhålla monopolet för den nordliga vägen, såsom det redan lyckats för den sydliga. De flesta senare, för öfrigt temligen ovigtiga företagen hafva för sin uppkomst att tacka denna kamp mellan monopol och frihandel. Jag antecknar bland dessa expeditioner blott den store sjöfaranden *Hudsons,* hvilken med det lilla fartyget »De halve maan» den 6 april 1609 lopp ut från Texel, men i åsynen af Novaja Semlja af sin upproriska besättning tvangs att återvända. Den 5 maj samma år begaf sig *Melchior van Kerckhoven* på uppdrag af *Isak le Maire* till norden, men måste vända om i det af is stängda Pet- (Vaigatsch-) sundet. Dock växte dagligen deras antal, som försvarade möjligheten af att finna en väg tvärs öfver polen, hvilket ju i sjelfva verket var äfven Plancii åsigt. År 1610 framhöll *Helisarius Roslin,* läkare i Buchsweiler, att de föregående expeditionernas misslyckande härrört blott från deras oriktiga kosa. Derför lyckades det år 1611 för de båda nederländarne *Ernst van de Wal* och *Peter Aertz de Jonge* att förmå amiralitetet i Amsterdam att å nyo utrusta två fartyg, »De vos» och »De craen», under befäl af *Johan Cornelisz May.* De kommo dock till Novaja Semlja i stället för till norden, besökte Kostin schar, men förmådde icke intränga i Kariska hafvet och måste gå till Kildin för att reparera. Derefter begåfvo de sig till Amerika för att öfvervintra, och der mördades Peter Aertz de Jonge af infödingarne; May deremot vände i början af 1612 om till Novaja Semlja, långs hvilken ö han seglade ända till 77°45′ nordlig bredd under bättre framgång än året förut. Nu ansåg han företaget misslyckadt och var omkring midten af september till baka i Holland. Dock hade holländarne ännu icke blifvit riktigt öfvertygade, ty år 1624 satte de de största förhoppningar på en expedition under *Cornelisz Fennisz Bosman,* med hvilken *Vilhelm Joosten Glimmer* följde som superkarg. Deras fartyg, »De kat», lemnade Texel den 24 juni, uppnådde den 10 augusti Jugor-sundet, men tvingades af häftiga stormar att vända om snart efter dess passerande. Först derefter synas de nederländska köpmännen hafva uppgifvit alla vidare försök mot nordost. ¹) Blott ett enda försök i denna riktning är att omtala under hela återstoden af sjuttonde århundradet, och detta utgick från en britt.

---

¹) Koolemans Beynen hos Gerrit de Veer på anfördt ställe, sid. XXXI—XXXVII.

År 1676 framlade nämligen *John Wood* för konung Carl II af England en plan till upptäckande af en ny väg till Indien, hvilken skulle sträcka sig i nordost långs Spetsbergens och Novaja Semljas kuster. Man vågade företaget, Wood och *Grenville Collins* afseglade, fulla af hopp, förde varor för Japan och Tartariet med sig, men vände efter tre månaders oförrättadt ärende om hemåt.

Härmed slutar den första tidrymd, hvarunder försök att utforska en nordostlig handelsväg gjordes. Tiden för de åtminstone på visst sätt äfventyrliga handelsexpeditionerna är förfluten, de politiska och vetenskapliga företagens tid börjar, men hafva först i våra dagar krönts med verklig framgång.

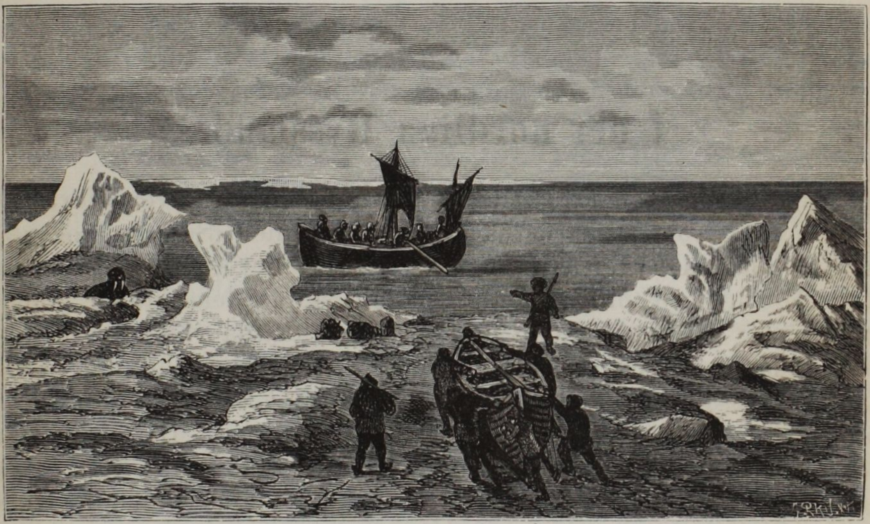

Barentska expeditionens inskeppande.

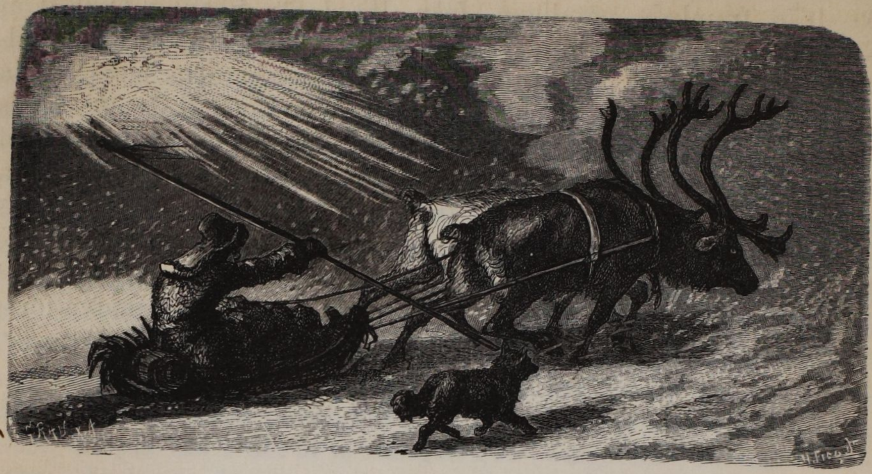

Färd öfver Tundran.

I det nordliga Ryssland.

Europas hela nord sköljes af det stora polarhafvet, Norra ishafvet eller, som ryssarne säga, Norra oceanen (Sjevernji okean), som svallar mot Sibiriens kuster, omgifver det arktiska Amerikas överld och med olika namn för sina skilda delar döljer polens hemlighet. Blott en sådan del, en vik af denna väldiga ocean är det ända nedför 64° nordlig bredd i fastlandet inskjutande Hvita hafvet (ryssarnes Bjeloe more),[1] som mottager tre bland nordens väldigaste vattendrag, Onega, Dvina och Mesen. Den, som från norr vill intränga i det samma, uppnår det 133 kilometer breda inloppet vid Heliga udden (Svjätoi noss) på lappska halfön Kola, hvars kust förblir på höger hand. Kola är en stor, 9,900 qvadratkilometer omfattande, i sina sydliga delar af polkretsen genomskuren granitplatå, som skiljer Norra ishafvet från Hvita hafvet och bildar mestadels vågformiga, i form af kullar till hvarandra radade, föga ansenliga, Lapplands tundra i mer eller mindre sydlig riktning genomlöpande bergsryggar, som i sina dalar innesluta otaligt många, mestadels långsträckta och smala sjöar. Genom sin klumpiga, råa form skiljer Kola[2] sig på ett egendomligt sätt från den midt emot i öster belägna halfön Kanin, som nästan kan kallas prydlig, och hvars yttersta udde, Kanin noss, motsvarar Heliga udden på Kola. Längre mot söder, mellan de nästan på lika polhöjd belägna kap Orlov (Örn-udden), Kolas med en fyrbåk försedda östra udde, och kap Konuschin, Samokovski-bergens sydligaste utsprång, inträder man först i Hvita hafvets förgård. Der utbreder sig i öster Mesen-bugten (Guba mesenskaja), i hvars bakgrund den forsande, 780 meter breda och 600 kilometer långa Mesen-floden förenar sig med saltvattnet, der lyser framför kap Voronov fyrbåken på Morschovez- eller Hvalross-ön, och in kommer man mellan Kola i vester och fastlandets strand i öster i det trånga sund, som leder in i Hvita hafvets egentliga bäcken. Dess oaktadt det ansenliga djupet klara spegel [1]) har utseendet af en insjö och utöfvar ett högst ogynsamt inflytande på kuststräckorna, ty den är årligen frusen från början af november till början af maj och spärrad af is, så att icke något fartyg kan löpa in och ut. Vid kusterna hopas då många kilometer ut i hafvet fast is, häftiga vindar lösrycka honom från den ena och drifva honom till den andra stranden, der han fryser till hopa och bildar stora massor, som man på ort och ställe kallar »padun» eller oftare »glitschera». Detta bäcken, hvari luftspeglingen är synnerligen stark, delar sig åter i tre stora bugter, af hvilka den besöktaste är Dvinas. Genom ett af fyra hufvudarmar genombrutet delta vältar den väldiga, vintern igenom i isens bojor smidda, under sommarn dock öfver en kilometer breda strömmen sina vattenmassor ut i viken. Något mera än 50 kilometer från mynningen ligger på flodens strand hufvudorten för norra Rysslands handel, det 17,000 invånare räknande Arkhangelsk, [2]) hvari ett mycket rörligt lif råder under sommarmånaderna, under hvilka ensamma den förträffliga hamnen kan användas. En temligen stor, utskjutande landmassa skiljer Dvinabugten från dess vestra granne, Onega-viken, hvars ingång beherskas af Solovetski-öarne med deras berömda kloster. Mot nordvest pekar lik ett utsträckt finger den smala, med talrika inskärningar, vikar och öar fylda Kandalakscha-bugten, på hvars norra sida talrika vattendrag utmynna, stundom i dånande vattenfall, ur Kola-halföns föga besökta inre. På somliga ställen sträcker sig tät skog nästan ned till vattnet; men ofta ligga mellan honom och klippstranden de vackraste, breda ängssträckor. Vid en liten ögrupp, som man kallar Björn-öarne, smalnar Kandalakscha-bugten betydligt, tills den når sitt slut vid byn af samma namn.

---

[1] En noggran skildring af Hvita hafvet efter ryska tidningen för manufakturer och handel finner man i »Ausland» för 1835, sid. 1155, 1160 och 1164.

[2] Se om Kola och nordliga Ryssland jemte Novaja Semlja V. J. Nemirovitsch-Dantschenko, »Strana scholoda. Vidjannoe i sljaschannoe», S:t Petersburg och Moskva 1877.

---

[1]) I Hvita hafvets egentliga bäcken stiger största djupet till 363 meter.

[2]) Se härom »Ausland» för 1878, nr 2, sid. 32—37.

Denne ligger på ömse sidor om Niva, hvilken, häftigt brytande fram ur de lappländska glimmerskifferbergen, utmynnar härstädes.

Från Kandalakscha för till det vid Ishafvets kust belägna Kola en så kallad postväg med fem föregifna byar, hvilka på kartorna derjemte utmärkas som stationsorter. Enligt hvad bröderna Herman och Carl Aubel, hvilka för några år sedan färdades denna väg fram, påstå,[1]) har man helt och hållet uppdiktat dem; hvar och en af dem företrädes af en tom träkoja, hvari man kan krypa in i något mindre böjd ställning än i de lappkåtor, som finnas tätt invid hvarje »station». Vägen[2]) går omvexlande genom furu- och björkskog, hvilken stundom är så tät, att solens strålar blott der och hvar förmå genomtränga den samma. Denna urskog, hvari svamp växer i oerhörda massor, genomströmmas af Niva, som bildar vattenvägen norrut ungefär till Ryska Lapplands midt, då icke hennes häftiga forsar lägga hinder i vägen derför. Här ligger på en »taibala» — så benämner man skoglösa, sumpiga ställen — vattenskilnaden, nämligen mellan Belenissjön i söder, hvilken genom den lilla Kuringa-floden utgjuter sitt vatten i den stora Imandra-sjön, utefter hvars östra sida Umbdek- eller Khibinskibergen gå fram, samt vidare genom Niva och Pinsjön ut i Kandalakscha-bugten ända till Hvita hafvet, och Kolosjön i norr, hvars vatten genom Pul- och Murd-sjön samt Kolafloden flyter till Kola-bugten och ut i Norra Ishafvet. Skogen tager omsider slut, ehuru en polargräns är svår att bestämma för den samma, och ett område för mossor och bär vidtager, genom hvilket man uppstiger från Murd-sjöns nordliga ände till Ovetski-åsens högt belägna myrar. Något nedanför 69° nordlig bredd ligger den lilla staden Kola med sina 110 små hus och 500 till 600 invånare på en dels sandig, dels gräsbevuxen plats, som delas i många remsor af strömmarne Kola och Tuloma, hvilka förena sig härstädes. Väldiga höjdsträckningar försvinna i fjerran. Landet utefter Ishafvet kallas här Murmanska kusten och är oaktadt sin höga breddgrad i följd af sitt läge vid hafvet gynnadt i klimatiskt hänseende framför det inre af Lappland. Medan Norra ishafvet blott under den strängaste vintern fryser till ungefär 55 meters afstånd från stranden, och termometern till och med i Kola på redan 70 kilometers afstånd från hafvet vanligen sjunker blott till — $12{,}_5$° eller $18{,}_{75}$° C., men aldrig under — $31{,}_{25}$° C., iakttager man redan i det inre af Lappland en köldgrad af $43{,}_{75}$° C. och ännu mera; till och med vid

---

[1]) Herman och Carl Aubel: »Ein Polarsommer. Reise nach Lappland und Kanin.» Leipzig 1874. Sid. 81.

[2]) Se angående denna väg J. A. Friis, »En sommar i Finnmarken, Ryska Lappland och Nordkarelen», Stockholm 1872, sid. 286—310. *Öfvers. anm.*

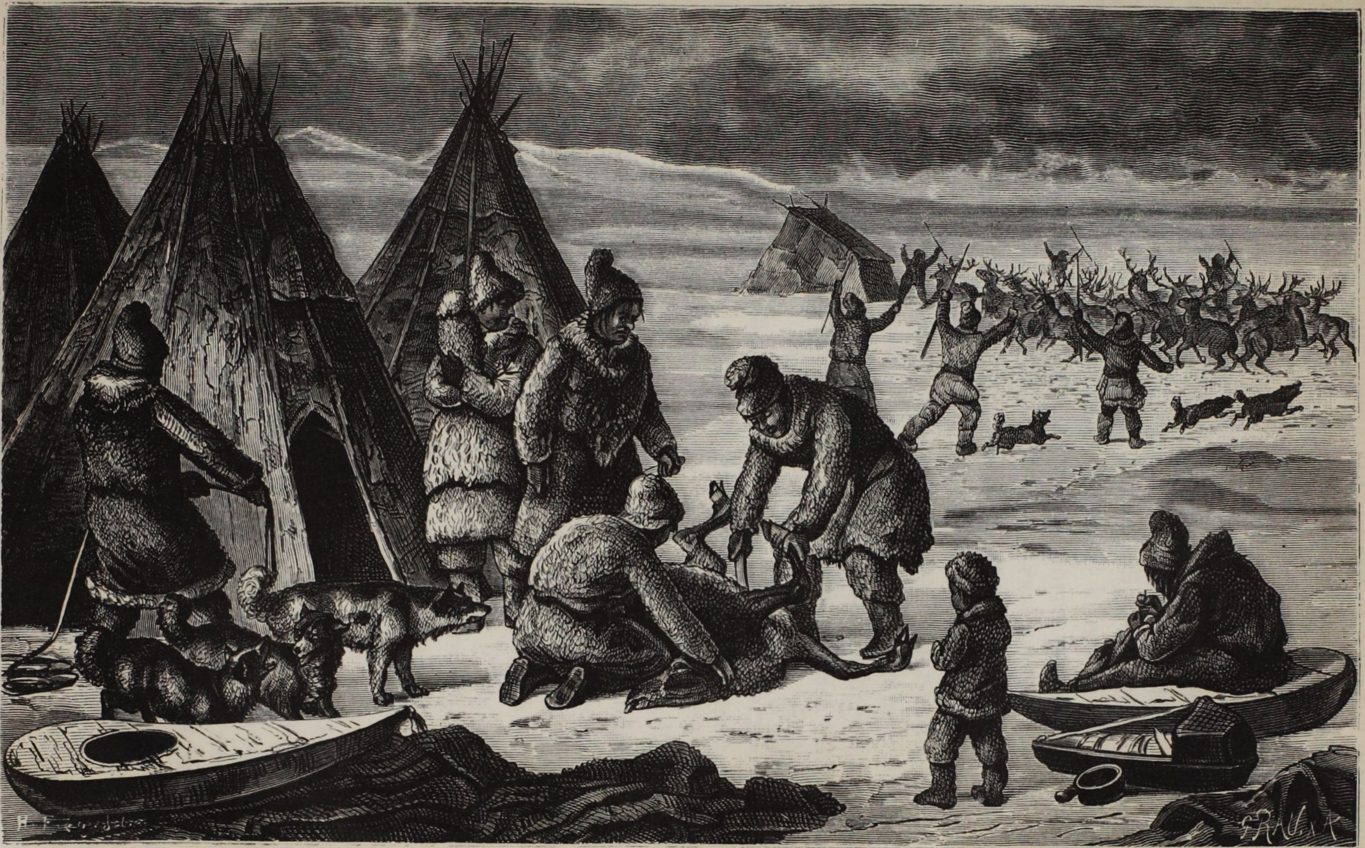

Samojedläger.

Dvina-bugtens betydligt längre i söder belägna kuster, i Arkhangelsk, sjunker termometern ända till — 40° C. Under sommarn kan värmegraden deremot icke stiga så högt i kusttrakterna som i det inre landet, särskildt för de kalla hafsvindarnes skull, hvilka afkylas antingen öfver de högst + $21{,}_{25}$° C. hållande hafsvågorna eller, då de komma rakt norrifrån, öfver de der befintliga ismassorna. Dock förekomma på Terski-kusten, hvilken i öster sluter sig till Murmanska kusten, i klimatiskt hänseende långt gynsammare förhållanden än på de betydligt längre söderut belägna kusterna,¹) och »arktiska drifhus» kunde man kalla de naturliga trädgårdar, som ligga ofvanför norra polkretsen, ofvanför skogens nordgräns på Kola-halföns östra kuster.

Midt emot denna väldiga halfö skjuter den långt mindre, men smalare halfön Kanin ut i hafvet mellan Hvita hafvets inlopp i vester och den breda Tscheskaja guba i öster samt sträcker sig med sin yttersta nordvestra udde, den flere gånger nämnda Kanin noss, till 68°38′ nordlig bredd. Den mot Tscheskaja-bugten vända sydöstra udden är kap Mikulkin. Mellan dessa båda uddar ligger en 160 kilometer lång, kal, särskildt i sina sydliga delar brant stupande, låg bergås, Kaninski kamen, hvilken icke hinner till 80 meters höjd. På smalaste stället af det näs, som förenar Kanin-halfön med fastlandet, flyta i motsatt riktning två vattendrag, Tschiska till Hvita hafvets Mesen-bugt och Tschescha till Tscheskaja viken. De båda sjöar, hvarur dessa vattendrag upprunno, äro nu igenvuxna med mossa, betäckta med vass och förvandlade till kärr. På den öde vestkusten resa sig mellan kap Konuschin och floden Kija Samokovski-bergen, kullar af lagervis afsatta sand- och rullstensskikt. För öfrigt bildar det inre af Kanin-halfön en stor, sumpig yta med några bäckar och sjöar. Växtligheten är i jemförelse med Lapplands ganska sparsam. Orsaken härtill ligger i halföns geologiska byggnad och fysiska förhållanden. De stora, vintertiden med snö och is betäckta sumpmarkerna hafva icke tillräckligt aflopp; isen måste ända till sista stycket smälta i de stillastående vattnen, och det frambragta vattnet uppvärmas till en för växtligheten icke längre hinderlig temperatur, hvarigenom en god del af den om än hastigt, dock endast under kort tid verksamma arktiska sommarn går förlorad för växternas utveckling. De gynsammare belägna ställena hafva deremot ingen fast berggrund till underlag utan stå i förbindelse med de djupt ned i marken frusna lagren. De få, derjemte obetydliga och grunda vattendragen hafva mestadels låga och gytjiga stränder; de för växtligheten lämpliga, solbelysta

---

¹) Aubel på anfördt ställe, sid. 362.

och skyddade sluttningarna saknas. Här färdas man öfver lösa torfslätter, ofta under regn. »Dystra, brokiga mossar, som gunga under släden, och hvari renarne sjunka ned, öfverfaras», berätta bröderna Aubel. »Oafbrutet hörde man, huru sumpgasen trängde fram i stora blåsor; massvis utstöttes den i de öppna pölarne och dyhålen vid upproringen genom släden.»[1]

Dessa kärrmarker utgöra delar af de så kallade tundrorna, hvarigenom det nordliga Rysslands väldigaste flod, Petschora, vältar fram sina vågor i en bred, örik bädd. Finnen kallar alla skoglösa bergsträckor, hvarje enstaka berg »tuntur», hvaraf ryssarne hafva bildat ordet »tundra» för att beteckna de arktiska ländernas öde, trädlösa områden. Redan i sjuttonde århundradet beträddes dessa arktiska områden af vesteuropéer, ty Samuel Purchas har i sitt öfversigtsarbete åt oss bevarat J. Logans, W. Gourdons och W. Pursgloves berättelser om sina färder i Petschora-landet. Dessa trakters vetenskapliga utforskande sträcker sig emellertid icke längre till baka än till *A. G. Schrenks* resa år 1837 samt till *M. Kovalskis* äfvensom grefve *A. Kayserlings* och hans följeslagares, *Paul von Krusensterns,* år 1843. Den stora, circumpolara tundran, hvilken rundt omkring omgifves och begränsas af skogens polargräns och träden, börjar redan vid Mesen, fyller halfön Kanin och sträcker sig utefter hela ryska nordkusten förbi Petschoras långt in i landet sig sträckande mynningsvik och långt bort i norra Asien; hon är den egentliga nordiska öknen. »Dödande enformigt är intrycket af den flacka, vidt omkring sig sträckande tundran; oändlig och obegränsad förlorar sig synkretsen i ett oupphinneligt fjerran. Ingen omvexling, ingen skugga, ingen natt under sommarn; ljus, vind och ljud sprida sig utan gräns, öfver allt blåser det, öfver allt är det otrefligt, stilla och tyst. Hela sommarn igenom råder på den högnordiska tundran en enda, oändligt lång sommardag, upplyst af en månlik, af molnmassor beslöjad sol, hvilken menniskan ostraffadt kan betrakta. Försvagande är denna anblick, under hvars ständigt verksamma inflytande menniskoanden nedsjunker till den slutne, slöe samojedens ståndpunkt.»[2]

Icke öfver allt har tundran samma utseende; hon uppvisar fast mera väsendtliga skiljaktigheter. Skilnaden mellan den torra högtundran och den bevattnade lågtundran beror emellertid icke på den absoluta höjden utan blott på upphöjningen öfver traktens lokala vattenstånd. De flesta och vidsträcktaste stepptrakter (i ordets mest omfattande betydelse) hafva det gemensamt, att de ligga föga högt öfver hafsytan. Högtundran utmärkes nu genom bristen på svartmylla och är derför under en förenad inverkan af ett ogynsamt klimat och markens ofruktbarhet den ödsligaste ödemark. Ljungen — den europeiska högtundrans utmärkande växtform, hvilken för sin tillvaro har att tacka den magra jordmånen och vanligen betäcker forntida hafsdyner, — för å ena sidan öfver till den högnordiska *Polytrichum*-tundran[1]) och bildar å andra sidan genom torfartade sträckor öfvergången till lågtundran. Denna är rikare på svartmylla, rikare på jordvärme, enär båda tillföras henne af vattendragen, så att på hennes mest gynnade ställen till och med fläckar af ängsmark anträffas i höga norden. Nordenskiöld fann på tundrorna vid Jenisseis mynning till och med en i öfverraskande grad yppig växtlighet. Jordmånens fruktbarhet, ängsmarkens omätliga utsträckning och gräsrikedomen göra der tundran till ett utmärkt betesland.[2]) Men i öfvervägande grad intages lågtundran af torfmossar. Som på den frusna markens område icke några »gungflyn» eller »gungvallar» kunna förekomma, så utgöra dessa torfmossar färdvägar för samojederna under deras sommarslädfärder.

---

[1] Aubel på anfördt ställe, sid. 292—295.

[2] Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 81.

Land- och vattenpelsdjur, svanar och andra foglar, hvilka häcka vid tundrornas sjöar, lifva detta märkvärdiga område. Det vigtigaste vildbrådet är den i antal mycket aftagande fjellräfven; temligen ofta fångar man den talrika vargen, sällsyntare äro landbjörnen och den afgudiskt dyrkade isbjörnen, sällan och i ringa mängd uppträda lekatten, skogsmården, uttern, jerfven, ekorren och haren. Elgen lefver nästan blott i sagan.

Längre in på tundran vågar sig enligt regeln blott samojeden[3]) med sina renar, ty här är ju hans hemort. I det europeiska Rysslands nordliga delar lefva blott enstaka ryssar såsom kolonister (promyschlenniki, d. v. s. affärsidkare) bland lappar, syrjäner, ostjaker och samojeder, hvilka sistnämnda äro de enda företrädarne af ett ännu i naturtillståndet befintligt, nomadiserande polarfolk i Europa, hvilket förvisso liksom lapparne går sitt fullständiga utslocknande till mötes. Mest bidraga härtill den hos samojeden genom den skildrade polarnaturen utvecklade slöheten och trögheten, i följd hvaraf han småningom beröfvas sitt näringsfång af de företagsamma syrjänerna och de ryska promyschlenniki, försättes i en beroende ställning och förlorar sina nationela egendomligheter. Dertill komma äfven de sjukdomar, hvilka sedan någon tid till baka nästan årligen herska bland renarne och hota att omintetgöra det enda vilkoret för samojedens tillvaro på tundran. Ty renen är i sjelfva verket allt för samojeden; han lemnar honom föda, bostad och kläder, är hans drag- och lastdjur, hans enda ledsagare på de omätliga tundrorna, öfver hvilka hans släde går fram både vinter och sommar. Mången rik samojed eger ännu inemot 3,000 renar; också är samojedens enda sysselsättning renskötsel, hvilken gör honom till en äkta nomad.[1]) Samojederna delas i nordliga och sydliga. De senare bo vid Tangnu- och Sajan-bergen i södra Sibirien, de förre från Khatanga längs Ishafvet ända till Hvita hafvet. I Europa räknar man af dem 5,370 personer, af hvilka några med sina familjer och renar vintertiden besöka Arkhangelsk. De uppsätta några kilometer från staden sina tält, som äro förfärdigade af hopsydd trädbark, betäckta med hudar, kägelformiga och i toppen försedda med ett rökhål, och fara tidigt om morgnarne i sina, med 3 till 4 renar förspända slädar till en viss del af floden i stadens närhet, der man leger dem till färder på isen. Släden är mycket låg och rymmer högst två personer; allra längst fram sitter samojeden med en lång käpp i handen. Genom lätta stötar med den samma och ständiga tillrop framdrifver han djuren i ilande fart. Skola de stanna, så kastar han käppen framför dem. Under sommarn föredraga samojederna vistelsen vid floderna för att draga nytta af fisket och egna sig åt jagten. Samojeden försmår intet slags kött som föda, icke en gång döda djur, som han träffar under sin jagt. Renköttet äter han alltid rått, och en njutning för honom är att dricka renblod alldeles varmt. Äfven fisk äter han rå, men alla andra lifsmedel hellre kokta, hvarför en kittel alltid hänger öfver elden, på det att hvar och en må kunna taga för sig, så ofta matlusten uppmanar dertill. För öfrigt utgöra bröd, fogel och bär de vanliga födoämnena. Tobak tuggas och snusas af män äfvensom af qvinnor och barn. Äfven hafva de ett oöfvervinneligt begär efter bränvin, och af detta fel begagna sig de sluga syrjänerna att för giftdrycken locka af dem deras sista tillhörigheter och så allt mera bringa dem i beroende.

---

[1]) Hufvudsakligen olika arter af *Polytrichum, Bryum* och *Hypnum*, i synnerhet talrika arter af sistnämnda slägte, bilda mosstäcket på den högländа, torra *Polytrichum*-tundran.

[2]) »Nature», vol. XIII, sid. 97.

[3]) Se angående detta folk M. A. Castréns »Resa i norden» och E. Rae, »The land of the north wind; or travels among the lapplanders and the samojedes», London 1875.

I hvilken koja, »mjä» eller »mjädiko», på ryska »tschum», man än må träda in, öfver allt ser man samma bild: i midten glimmar en eld, vid hvilken hundar och nakna, smutsiga barn värma sig. Samojedskan (inka), hvars lott är afskyvärd, ty qvinnorna icke endast behandlas som lastdjur utan betraktas äfven som orena, så att vissa delar af kojan alls icke få beträdas af dem, sitter tyst afsides och lagar mannens kläder eller snor snören af rensenor. Sitt hår bär hon mestadels i två piskor eller toppar, hvari brokiga lappar eller band äro inflätade; öronen och halsen prydas af glasperlor, stål- och stundom af silfverkedjor. Karlarnes liksom qvinnornas kläder utgöras i följd af klimatet vintertiden af dubbla renpelsar, som fullständigt innesluta kroppen. De utsira dessa rätt sorgfälligt arbetade pelsar, hvari hvita och bruna hudar regelbundet omvexla, gerna med brokiga tyglappar och glänsande knappar. Men snittet är ganska fult och obeqvämt samt tvingar menniskorna att ständigt hålla armarne sträckta från sig. Som båda könens kläder äro likadana, men båda äro synnerligen små, och männen i allmänhet sakna skägg, så råkar man ofta i tvifvelsmål, huruvida man har en karl eller qvinna framför sig.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1877, sid. 146.

Samojederna, en uralaltaisk stam i den nordliga finnfamiljen och nära beslägtad med ostjakerna, äro småvuxna, men hafva bred och undersätsig kropp med korta ben och små fötter; de hafva tjockt och lågt hufvud, platt ansigte med starkt framträdande kindkotor, stor mun, långa öron och långt uppskurna, små ögon. Det svarta, sträfva håret hänger ned öfver skuldrorna. Sitt glesa skägg rycka de alldeles bort. Deras hudfärg är gul- eller svartbrun. Till sin karakter äro de godmodiga och ärliga, men lata och vällustiga; de blifva tidigt utbildade, flickorna redan i elfte året. De flesta samojeder i Europa omfatta visserligen till namnet den grekiskt-ortodoxa läran, och alla förstå de att göra korstecknet, men äro i sjelfva verket hedningar, hos hvilka schamanerna ännu utöfva stort inflytande; en icke obetydlig del bekänner sig ännu öppet till schamanismen; egendomligt formade rötter och trästycken äro deras gudar, hvilka de prygla, då någonting går illa, och väl äfven kunna lemna åt en främmande för litet bränvin. För öfrigt tro samojederna på ett högsta väsende, kalladt »num», »ilevbarte» eller »tavni», d. v. s. hög gudom, lifvets upphof och derjemte skapare af upphofvet till det onda, till djefvulen, »a». Han sjelf anses omöjlig att afbilda, men icke så de af honom skapade andarne »tabedzii», hvilka visserligen äro honom underordnade, men handla mot hans vilja och tillfoga menniskorna ondt. Om det tillkommande lifvet hafva de en dunkel föreställning och tro på en vedergällning på andra sidan grafven.[1])

Samojedernas egentliga namn, hvarmed de beteckna sig sjelfva, är khasovar, d. v. s. man. Namnet samojed härledes från två ryska ord, »sam» (sjelf) och »jed» (af verbet »jechatj», fara, resa); dock är namnets härledning ganska osäker.

---

[1]) Se om samojedernas religion, Aubel på anfördt ställe, sid. 289—291.

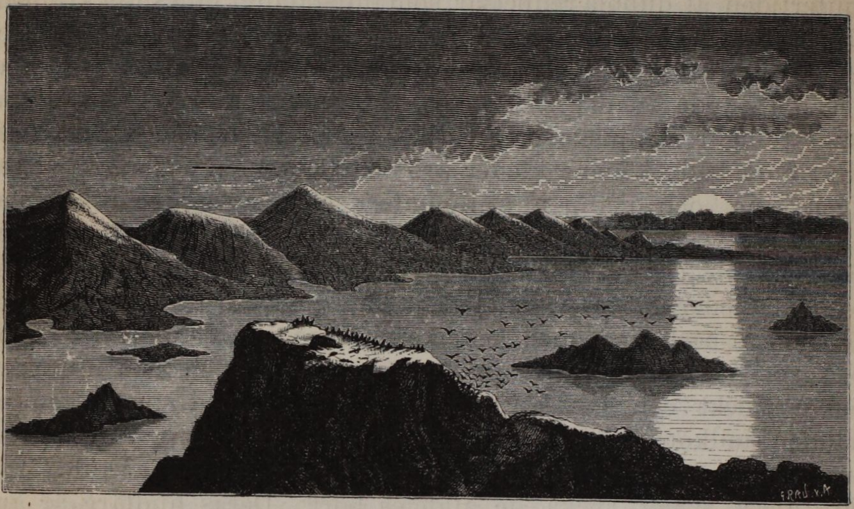

Insjö i Ryska Lappland.

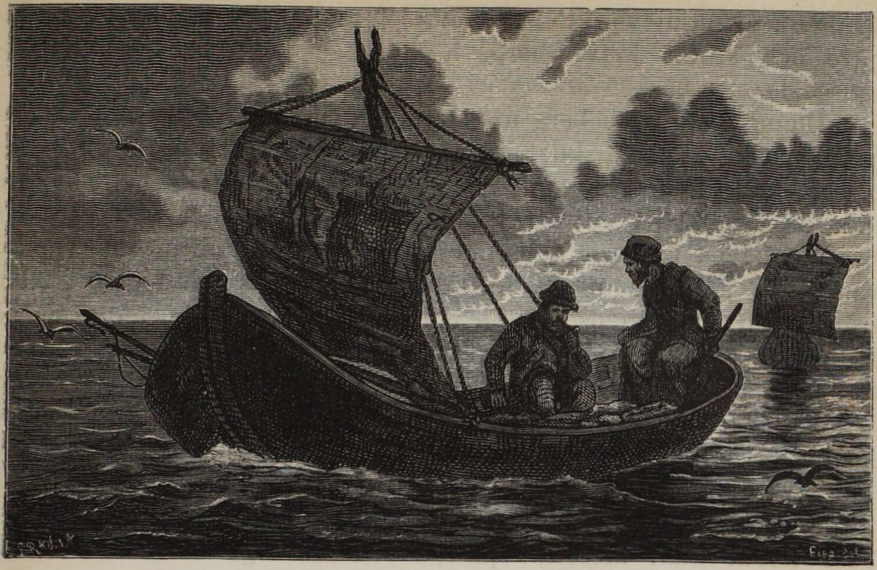

Karbas.

Kolgujev och Novaja Semlja-gruppen.

Midt emot norra Rysslands ogästvänliga, öde kuster höja sig på mindre eller större afstånd från fastlandet flere öar med strängt arktisk natur upp ur Ishafvet. Närmast land och midt emot Tscheskaja-bugten ligger den flacka och nästan obebodda ön Kolgujev, om hvars upptäckande historien iakttager tystnad. Sannolikt hafva ryska fiskare redan i forna dagar liksom ännu besökt honom, och det är alldeles otänkbart, att egarne af de lodjor, som längs ryska nordkusten lotsade Novaja Semljas holländska upptäckare, icke skulle hafva känt någonting om denna ös tillvaro.

Ännu i dag är ön icke utforskad i sitt inre; man känner kusterna, dock icke så, att öns omkrets kan noga bestämmas derefter. Men som ryska fiskare flere gånger hafva inom sju dagar kringfarit ön på skridskor, antager man, att öns omkrets utgör 375 till 430 kilometer, och uppskattar hans ytinnehåll till 3,495 qvadratkilometer.

Öns flesta hafsvikar äro tillgängliga för sjögående fartyg. Tätt invid kusten är hafvets djup 18 till 24 meter; blott vid östra kusten utbreder sig en oerhörd sandbank, som bland fiskarena är bekant under namnet Plaskija koschki (Den flacka sandbanken). Kolgujevs kust är flack; först längre in blir ön bergigare och slutar i två berg, hvilka äro bevuxna med islandsmossa. [1])

Bland Kolgujevs berg upprinna många, ytterst fiskrika vattendrag. [2]) Långs hela kusten vimlar det af torsk och andra fiskarter. Man fångar äfvenledes skälar och hvalar, men fiskarena och de i fångsten intresserade förlagsgifvarne äro icke särdeles begifna härpå utan nöja sig mestadels med det mindre farliga insamlandet af ejderdun äfvensom med fångst af vattenfoglar, hvilka från våren ända in på hösten i ofantliga skaror uppehålla sig på Kolgujev. Det med fångst af vattenfoglar sysselsatta folket sätter ut nät på sjöarne, drifva i dem de feta och tunga foglarne, dervid betjenande sig af små ekstockar, och döda dem derefter med lätthet. Ett fångstsällskap, bestående af tio man, dödar under loppet af en månad ungefär 2,500 feta, stora gäss. Fångstbytet utföres icke utan säljes och förbrukas på ort och ställe. Saltade gäss kosta utan afseende på storlek och vigt kring 25 öre; att röka dem förstå fångstmännen sig icke på.

Till Kolgujev begifva sig årligen 70 till 80 personer, bland dem äfven samojeder från halfön Kanin, i synnerhet sådana, som förlorat sina renhjordar och då af brist på föda tvingas in på ett annat lefnadssätt. Från ön utför man till området Mesen ungefär 3,275 kilogram dun, 1,630 kilogram annan fjäder och vid pass 750 svanskinn. Att denna förvärfskälla betydligt utvecklats, kan man finna deraf, att år 1850 blott 1,140 kilogram dun, 820 kilogram annan fjäder och 400 svanskinn utfördes. Dessutom gifves det i öns inre fjellräfvar, isbjörnar och renar. Klimatet är, hvilket lätteligen inses, kallt och rått; äfven under den varmaste sommar upptinar marken blott till 60 centimeters djup, hvarför växtligheten också är högst ringa [3])

Långt vigtigare i geografiskt hänseende är den öster om Kolgujev i Urals norr ut förlängda riktning belägna ögruppen Vaigatsch och Novaja Semlja. Alla tre öarne (ty Novaja Semlja är i sjelfva verket en genom det visserligen helt smala Mathew-sundet eller Matotschkin-schar skild dubbelö) måste uppfattas som ett helt. Novaja Semlja är skärformigt; långt och smalt sträcker det sig, böjdt mot nordvest, i sydvestlig och nordostlig riktning.

---

[1]) Enligt fiskarenas uppgift skall den onde anden husera härstädes. Invånarne i Pustosersk påstå, att en stam tschuder, hvilka hafva blifvit utrotade i hela Mesenska området, flytt hit; enligt andra uppgifter skall i öns inre ännu bo ett »osynligt» folk, som en gång hade sina bostäder i hålor utefter Korotaikhi och andra floder i Rysslands nordöstliga hörn.

[2]) De mest betydande äro: Velikaja, Gussinaja, Krivaja, Puschna och Vaskina.

[3]) Se om denna ö: »Die Insel Kalgujew. Nach dem Russischen des Hrn A. Saweliew» (Ermans »Archiv für die Kunde Russlands». Band X, sid. 313—316.)

Den i sydost belägna ön Vaigatsch fullständigar den skärformiga böjningen och kan öfver hufvud taget i månget hänseende betraktas som ett förland och kompletteringsland till Novaja Semlja, såsom en förbindelse med fastlandet. Derifrån skiljes ön blott genom det stycktals ytterst grunda [1]) Jugor-schar, som vi redan lärt känna under olika namn, t. ex. Pet-, Nassau-, Ugriska eller Vaigatsch-sundet. Detta sunds största bredd är 9,25, dess minsta blott 3 kilometer. Frågan, om Novaja Semljas höjder utgöra en fortsättning af Ural-bergen eller icke, har många gånger afhandlats och framkallat motsatta meningar. Det äldsta och närmast till hands liggande svaret härpå var jakande. Ludlov, den förste geognost, som besökte Novaja Semlja (1807), var derjemte den förste, som hyste en motsatt åsigt. Med full rätt trodde många sig kunna göra så efter akademiens i S:t Petersburg expedition (K. E. von Baer 1837), [2]) hvilken besökte Novaja Semlja just på samma tid, som naturforskaren Schrenk undersökte Urals norra ände och Pai-khoi. Men redan von Baer skref, hvilket dr Hugo Töppen nyligen bekräftade [3]): »Redan Novaja Semljas yttre form och läge i förbindelse med ön Vaigatsch nästan påtvinga den öfvertygelsen, att hela denna ögrupp är en fortsättning af Ural. Det var derför ganska anmärkningsvärdt, att hr Ludlov, den ende geognost, som hittills har besökt Novaja Semlja, som resultat af sina undersökningar framstälde den åsigten, att detta land icke borde betraktas som fortsättning på ifrågavarande berg. Så mycket mera glädjande är det, att det lyckats herrar Schrenks och Lehmanns förenade bemödanden *att fullständigt ådagalägga sammanhanget,* hvartill man redan kunde sluta af Sujevs torftiga uppgifter om Urals norra ände. Äfven ingifva talrika klippor mellan Vaigatsch och Novaja Semlja samt den från Kariska hafvet mot vester i rörelse stadda isens vanliga hejdande härstädes den förmodan, att en upphöjning går fram under hafvets yta genom detta breda sund; djupare är Jugor-schar, hvarifrån vi ega talrika lodningar, insänkt och stänges oaktadt sitt läge och sin böjda form långt mera sällan af is.» De nyare undersökningarna af professor Hans Höfer, hvilken i egenskap af geolog åtföljde grefve Wilczeks expedition år 1872, hafva sedermera aflägsnat hvarje tvifvel om detta sammanhang.[1]

---

[1]) Enligt kapten Macks undersökningar.

[2]) Så läser man hos Svenske, »Novaja Semlja», sid. 65: »Novaja Semlja betraktades förut som en fortsättning af Ural-bergen. De nyaste undersökningarna hafva emellertid ådagalagt det oriktiga i denna åsigt. En af de intressantaste resultaten af geografiska sällskapets expedition till Ural var just upptäckten, att Ural tvärt tager slut vid det berg, som general Hoffman kallade Konstantinevs sten. Fyrtio verst derifrån i nordvestlig riktning höjer sig ett annat berg, kalladt Pai-khoi, af fullkomligt olika formation, hvilken mycket liknar formationen på Novaja Semlja och Vaigatsch. Således böra Novaja Semlja och Vaigatsch betraktas som en fortsättning icke af Ural utan af Pai-khoi.»

[3]) Töppen, »Die Doppelinsel Nowaja Semlja», sid. 81.

Den på Novaja Semlja herskande formationen är från södra spetsen ända till Puckel-öarne (på icke fullt 76° nordlig bredd) den siluriska och devoniska, alltså de äldsta, försteningar inneslutande skiktade bergarternas. Skikten deri bildas i närheten af Kostin-schar förnämligast af svart, men äfven af grön och röd skiffer. Augitporfyr och mandelsten uppträda der äfven och bilda icke obetydliga bergkammar. Skikten stryka nästan uteslutande från sydsydost till nordnordvest. Vid inloppet till Svamp-bugten (Gribovaja guba, 73° nordlig bredd) uppträder jemte svart skiffer ljusgrå dolomitkalk. Vid Matotschkin-schar är qvartsit rådande med inlagringar af lerskiffer, hornblende och försteningar inneslutande kalk. Enligt Höfer[2] äro skikten på Matotschkin-schars norra sida mycket regelbundna, hvaremot rubbningar äro vanliga på södra sidan. Mitjuschev-bergryggen lär bestå af protogin; mellan Amiralitets-halfön och Puckel-öarne synes en hårdare bergart vara underlagrad skiffern. Barents' öar tillhöra uteslutande den marina (stenkol icke förande) stenkolsformationen; kalk och skiffer, hvilkas skikt stryka i nordvestlig och sydostlig riktning, omvexla med hvarandra. Det tyckes, som eger (den marina) stenkolsformationen större utbredning på Novaja Semljas norra del. Här må nämnas, att stenkol träffats liggande på marken flerestädes vid kusten.[3] I alla händelser äro de erratiska, nämligen antingen uppkastade af hafvet eller afsatta genom strandad is. Att komma på det klara angående deras härstamningsort skall knappt vara möjligt.[4]

Hvad skiktens allmänna läge beträffar, kan man enligt regeln iakttaga, att de blifva jemnare mot vestra kusten; bergens egentliga höjning måste alltså hafva inträffat vid östra kusten; på några ställen af östra kusten finnas ännu branta afsatser.

En mycket vigtig företeelse är Novaja Semljas *sekulära höjning*. Norra Skandinavien, norra Grönland äfvensom hela den ryska och sibiriska norden höja sig ur hafvet. Man kunde derföre a priori sluta, att detta skulle vara händelsen äfven med Novaja Semlja; också hafva direkta och tillförlitliga iakttagelser lemnat så tillräckliga bevis derför,[1] att dubbelöns höjning med en jemförelsevis hastig rörelse icke torde bestridas af någon.

---

[1] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 459.

[2] Samma arbete för 1874, sid. 303.

[3] T. ex. i Silfver-bugten, vid vestra änden af Matotschkin-schar, vid Namnlösa viken.

[4] Säkert är, att man äfven annorstädes gjort sådana fynd, t. ex. på Kariska hafvets kuster icke långt från Karas mynning. Der fann man stora stenkolsstycken, »hvilka sjön rullat».

Denna höjning förklarar en i dubbelöns byggnad märklig egendomlighet. Nästan öfver allt på Novaja Semlja ligga flacka kustremsor, så kallade förland, framför den egentliga, som en massa uppträdande ökroppen. Vid vestra kusten är denna egenskap utpreglad i synnerhet hos Meschduscharskij-ön, Gåslandets (Gussinaja Semljas) kustremsa, kusten mellan Svamp-bugten och Matotschkin-schar, den landtunga, hvars spets bildar Ssukhoi-noss (Langenes), Amiralitets-halfön, Barents' öar och de bakom de sistnämnda liggande delarne af kusten. Östra kusten är särskildt mot söder flack.

Efter dessa geognostiska anmärkningar är det lämpligt att skärskåda ögruppens topografi. Långsträckta, liknande en vägvisare till nordpolen och genomskurna af Ural-bergets meridian, ligga Vaigatsch och Novaja Semlja norr om Europa, till hvilken verldsdel de med full rätt räknas. I administrativt hänseende höra de till ryska guvernementet Arkhangelsk.

Novaja Semljas nordligaste punkt, kap Mauritius, ligger på 77° nordlig bredd (68° 32′ östlig längd från Greenwich). Den sydligaste punkten på öns hufvudmassa är belägen på 70° 32,5′ nordlig bredd (57° 21′ östlig längd från Greenwich). Enär man kan till öns hufvudmassa räkna de otaliga, deromkring belägna småöarne, så betraktas vanligen Kussov-noss, ön Kussovs södra udde, som Novaja Semljas sydspets. Dervid medräknas icke några ännu längre i söder befintliga småöar. Östligaste punkten på Novaja Semlja, Hooft(Hoofd-)-hoek eller Vlissinger kap, ligger på 69° 3′ östlig längd från Greenwich (på 76° 39′ nordlig bredd). Den vestligaste är yttersta udden af Gåslandet, belägen på 51° 36′ östlig längd från Greenwich (på 72° 3,5′ nordlig bredd). Novaja Semlja sträcker sig alltså öfver 6½ breddgrader.[2] Ännu för kort tid sedan framstälde kartorna Novaja Semlja i alldeles oriktig form, nämligen utdraget allt för mycket mot öster, ända till 78° östlig längd från Greenwich, således nästan tio längdgrader mera än i verkligheten, hvilket fel var främmande för de äldsta kartografiska framställningarna [1] och först på senaste tiden åter rättades genom ögruppens kringseglande af norrmän.

---

[1] Töppen har på anfördt ställe, sid. 77—78, samlat dem fullständigt. Då den af Spörer på Svenskes arbete grundade framställningen om Novaja Semljas geognostiska förhållanden är temligen föråldrad i följd af senare forskningar, följer jag här uteslutande Töppen, hvilken har af det spridda materialet skapat en enhetsbild.

[2] Den nordligaste punktens verkliga afstånd från den sydligaste stiger till 816 kilometer och deras afstånd i nordlig-sydlig riktning till 720 kilometer. Den östra och den vestra punktens verkliga afstånd från hvarandra är ungefär 740 kilometer, deras ost-vestliga afstånd deremot blott 540 kilometer. Öns medelbredd utgör 90 kilometer, och hans längd är ungefär nio gånger så stor som bredden. Novaja Semljas ytinnehåll är 91,813 qvadratkilometer, hvaraf 50,115 komma på norra, 40,955 på södra ön, 321 på ön Meschduscharskij och 422 på de små biöarne.

På alla håll omgifves Novaja Semlja af norra Ishafvet och dess delar, hvilka betecknas med särskilda namn. Östra kusten sköljes af Kariska hafvet; i söder ligger den illa beryktade Kariska porten, i vester utbreder sig Novaja Semljas haf, äfven kalladt Barents' haf. Nästan öfver allt skär hafvet med talrika bugter djupt in i båda öarne; på ett ställe är en förbindelse mellan det vestra och östra hafvet åvägabragt genom ett ungefär 100 kilometer långt och blott 7,5 kilometer bredt sund, det så kallade Matotschkin-schar eller Matthew-sundet. På äldre kartor, genom slarf till en del också på nyare, synes ön afskuren ännu en gång, så att han består af en sydlig ö, en något större nordlig och en mindre midtö. Antagandet af en dubbel vattenförbindelse mellan Kariska hafvet och Novaja Semljas haf tvärt genom ömassan visades redan år 1839 vara oriktig, ty nämnda år undersökte Moissejev Kors-viken, hvilken ansågs för ifrågavarande vattenvägs vestra ände, ända till dess slut i öster och visade honom vara en vik.

Novaja Semlja är enligt K. E. von Baer helt bergigt och åtminstone på vestra sidan omgifvet af talrika klippor; sydspetsen lär vara flack, men längre i norr resa sig berg. Öster om Kostinschar, hvilket sund skiljer Meschduscharskij-ön från hufvudön, är hela trakten fyld med enstaka bergryggar af mindre än 610 meters höjd; mot Matotschkin-schar blifva bergen högre och mera hopträngda, dock så att de högsta topparne äro oregelbundet fördelade; högst synes ett berg vara, som befinner sig söder om östra mynningen och i en öfverväldigande massa med sin breda rygg höjer sig öfver alla andra. Anblicken af den branta klippan förhöjes ytterligare genom de på den mörka grunden liggande, glänsande snömassorna, hvilka antingen betäcka hela sluttningar eller sträcka sig långt ned i breda band. Helt nya åsigter om Novaja Semljas topografiska beskaffenhet framgå genom grefve Wilczeks och hans följeslagares, professor Höfers, expedition (1872). Under denna färd verkstäldes talrika bergbestigningar, deribland en på Wilczek-spetsen och strax derefter på det lilla Silfver-berget, söder om den lilla Silfver-bugten och norr om Vädurs-kap, hvilka — till en del gynnade af väderleken — skänkte en vidsträckt inblick i ömassans inre. Enligt Höfer är Novaja Semlja icke en hop om hvarandra kastade, från slätten uppstigande toppar utan en bergrygg, hvilken mellan 72 och 75,5° nordlig bredd stryker fram från sydsydvest till nordnordost och vid Matotschkin-schars stränder uppnår sin största höjd (omkring 1,220 meter). På 75,5° nordlig bredd böjer bergryggen skarpt af mot ostnordost och aftager i höjd, likaså under 72° nordlig bredd mot sydost med ännu hastigare aftagande i höjd. Från hufvudryggen utgå, der denna är skarpt utpreglad, tvärryggar, som ligga vinkelrätt mot honom och kusten samt i följd deraf låta det så kallade fiskryggradsystemet framträda, åtminstone mellan 73 och 74° nordlig bredd. Längre i norr och söder försvinner denna bildning, emedan tvärryggarnes höjd beror af den motsvarande hufvudryggens. Dessa tvärryggar och de genom dem framkallade tvärdalarne utgöra orsaken till de talrika, fjordartade vikar, som norr och söder om Matotschkin-schar sönderstycka ömassan. Passen äro i hufvudryggens högsta del så djupt inskurna, att han ofta synes vara afskuren. Till och med Matotschkin-schar är icke något annat än ett ända under hafsytan sig sänkande pass i hufvudkedjan. Ett lika djupt pass finnes mellan Kors-viken å ena sidan och Tschekin- eller Obekanta viken å den andra. Förr antog man ju, att ett sund fans äfven här. Norr om Kors-viken betäcka gletscher en stor del af landet och låta dess utseende mindre väl framträda. I landets södra del synas några jemnlöpande kedjor stryka fram från nordvest till sydost, och på dem beror vikarnes form vid södra och sydvestra kusten.

---

[1] Novaja Semljas oriktiga utsträckning mot öster härstammar från Blaeu's »Grooten atlas» af år 1662; Lütke följde den samma. De ryska fångstfarandenas på egna iakttagelser grundade kartor äfvensom betänkligheter med hänsyn till äktheten af enstaka berättelser om de holländska resorna föranledde K. E. von Baer att betvifla denna stora utsträckning mot öster. Då uppträdde den engelska geografen Ch. T. Beke, en man af stor lärdom, men öfver måttan olycklig i sina förutsättningar, till förmån för Blaeu's och Lütkes uppfattning (i inledningen till Gerrit de Veer, »Three voyages of Barents») och gjorde henne i sjelfva verket åter gällande för lång tid. — Beke's misstag äro talrika. Jag nöjer mig med att nämna om hans felaktiga antagande, att Barents kringseglat Spetsbergen; ännu i sitt lifs afton ville han hafva upptäckt Sinai i Barghir eller Gebel-e-nuhr öster om Arabah-dalen.

Längddalar förekomma äfven i den centrala upphöjningens område, d. v. s. i landsträckan mellan Matotschkin-schar och Svamp-viken; dock är deras utmärkande kännetecken mestadels utplånadt genom tvärdalarne. Att de högsta bergspetsarne gruppera sig omkring Matotschkin-schar, var kändt redan före Wilczek-Höfers expedition.[1]) Höfers uppgifter bero till en del på iakttagelser, som gjordes vid det ofvannämnda, natten mellan den 29 och 30 juli af Höfer och Wilczek utförda bestigandet af Wilczek-toppen. Denna topp befans vara högre än den vester derom belägna Mitjuschev-bergryggen, hvilken är skild från honom genom en väldig gletscher. I norr och nordvest syntes ännu flere sådana toppar; särskildt framhåller Höfer en, som ligger ungefär 47¹/₄ kilometer temligen noggrant i nordost från Wilczek-toppen, och hvars höjd han uppskattar till 1,422 meter. Som den högsta höjden i Matotschkin-schars omedelbara närhet betecknar han högsta toppen af en kedja, som stryker fram från nordost till sydvest samt når sundets strand. Den skall öfverstiga Wilczek-toppen med 23 meter, alltså vara 1,249 meter hög. En annan hög topp, belägen söder och något litet i vester från Wilczek-toppen, uppgifves vara öfver 1,264 meter hög. En linie, som förenar det nordligaste och det sydligaste af nämnda berg, betecknar ungefär axeln för den högsta upphöjningen på Novaja Semlja.

---

[1]) I synnerhet genom mätningar, utförda af den förtjenstfulle ryssen Zivolka, hvars arbeten vi skola lära känna i ett annat kapitel; Zivolkas tal hafva emellertid visat sig vara något för låga.

Dubbelöns sydliga del ungefär till 72° nordlig bredd synes vara alldeles fri från gletscher; längre i norr ända till Matotschkin-schar framkallar det nordligare läget, men hufvudsakligen landets större upphöjning gletscher; dock nå de icke vestkusten utan förblifva snarare lokala gletscher, inskränkta till det inre af landet. Inlandets bergmassa söder om Matotschkin-schar kunde Höfer godt öfverblicka vid Wilczek-toppens bestigande och dervid se, att de flesta topparne, som voro betäckta med glänsande snö, höjde sig från en af gletscher nästan alldeles öfverhöljd högslätt. Några gletscherarmar framskjuta mot Matotschkin-schar och nå vid Hvalross-kap nästan, vid Trane-kap alldeles fram till kusten. Wilczek-toppen med sin gletscherbetäckta omgifning för öfver till de talrika gletscherna på norra ön. Silfver-viken visar i sin botten en mäktig gletscher, under det att Mitjuschev-bergryggens branta väggar höja sig kala deröfver i norr. Från Kors-viken till Barents' öar betinga gletscherna fullkomligt landskapets karakter och förläna det samma någon likhet med Spetsbergens kust. Väldiga gletscher och snömassor sträcka sig från hafvet inåt landet samt afbrytas af mörka ryggar och toppar. Barents' öar och den närbelägna delen af fastlandet äro fria från gletscher, som dock uppträda starkt utvecklade strax öster derom och ända till Is-kap nästan oafbrutet beröra kusterna, ofta till och med skjuta ut i hafvet och bilda isväggar. Nordspetsens östra kust från kap Mauritius till Is-hamnen saknar gletscher; kanske är bergens branthet i denna trakt hufvudorsaken till deras frånvaro, ty produktiva snöfält synas förekomma i det inre af landet. Vid kap Middendorff uppträda åter mäktiga gletscherbildningar, hvilka med afbrott sträcka sig till kap Edvard. Om ostkustens öfriga delar saknas bestämda uppgifter; dock synes han vara fri från gletscher. Som en sammanfattning kan man alltså säga: På Novaja Semljas sydligaste del ungefär till 72° nordlig bredd tyckas gletscher alldeles icke förekomma; i trakten af Matotschkin-schar finnas lokala gletscher i riklig mängd, och ungefär från Korsviken nå de primära gletscherna en mäktig utveckling. Ögruppens byggnad i förening med dess klimatiska beskaffenhet förklarar denna företeelse. Snögränsen ligger i närheten af Matotschkinschar, kanske äfven i allmänhet öfver hela ön, ungefär 600 meter öfver hafsytan; på en höjd af 613 meter iakttogo Wilczek och Höfer på Wilczek-toppen de företeelser, som berättiga till att antaga en snölinie; söder om Matotschkin-schar funno de slätter och grunda dalar, som lågo 569 till 632 meter öfver hafsytan, betäckta med firnsnö. Som nu landets vanliga höjd söder om 72° nordlig bredd förvisso är mindre än 600 meter, så kunna gletscher omöjligen uppstå, der snögränsen kanske komme att ligga ännu litet högre. I landets nordliga delar är förhållandet omvändt; snögränsen ligger der kanske ännu lägre än 600 meter, men den vanliga höjden öfverstiger i alla händelser detta tal.¹)

På Novaja Semlja finnas icke några ängar, icke något med sammanhängande grönska eller ens med tät mossa betäckt ställe; landet håller enligt von Baers yttrande på med att förbereda ett växttäckes bildande. Hvarken torra eller våta tundror utbreda sig öfver berggrunden, äfven lafvar trifvas endast med svårighet, ty lafvar och mossor spela egendomligt nog en jemförelsevis underordnad roll på Novaja Semlja.²) Växtlighet skådar man blott på slätterna och de mot söder vända bergsluttningarna.³) Den liksom qväfves mellan det öfversta jordlagret och det understa luftlagret. Utom dessa lager sjunker värmegraden, hvarför växterna också höja sig blott obetydligt öfver jordytan och icke nedtränga djupt deri. Dvergbjörken, öns största växt, uppnår sällan 2 meters längd. Norr om Matotschkin-schar ser man icke mera någon dvergbjörk, och de torra bergsluttningarna äro knappt betäckta med gråaktigt gräs och lafvar. Vid kusterna, särskildt de norra, finnes alltid mycket drifved, i synnerhet af tall, gran och

---

¹) Töppen på anfördt ställe, sid. 71—75.

²) Antalet från Novaja Semlja och Vaigatsch bekanta växter stiger till 290 arter, nämligen 146 fanerogamer och 144 kryptogamer. Man finner dem uppräknade hos Th. von Heuglin, »Reisen nach dem Nordpolarmeere in den Jahren 1870 und 1871», Braunschweig 1874, band III, sid. 287—323. Se om Novaja Semljas växtlighet äfvenledes Svenske, »Novaja Semlja», sid. 87—102, Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 73—76, och Töppen, »Nowaja Semlja», sid 96—102.

³) Dock har von Heuglin samlat 50 olika lafarter på Novaja Semlja. Förteckningen öfver dem (de bestämdes af dr Ernst Stigenberger) finnes i Petermann's »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 420—421.

lärkträd, men äfven pil *(Salix)* och björk *(Betula)*, 1) alltså icke några arter, som kunna tillskrifvas golfströmmen.

Djurverlden 2) är likaledes icke synnerligen omvexlande och står väl i arternas antal till baka för växtverlden, men öfverträffar henne i kraftigare och mot mildare klimats förhållanden mera svarande utveckling. Af foglar lefva här regelbundet blott vadare, simfoglar, fjellugglor och jagtfalkar. Af landdjur träffar man »oschkui» eller isbjörnen, vargen, skogsräfven, fjellräfven, åtskilliga i den högnordiska djurverldens hushållning en stor roll spelande sorkar, bland dem halsbandslemmeln *(Myodes torquatus)*, renar och fältmöss; af hafsdjur hvalar, hvitfisken, hvalrossen och en mängd ryggradslösa djur. Bland fiskar är »saika» talrikast, hvilken liknar sillen och är mycket fet; i sjöar och floder träffas en laxart, i hafvet torsk och »omul» (höstlax). Under sommarn förekomma på Novaja Semlja gäss, svanar och åtskilliga andarter, bland dem ejdergässen.

Novaja Semljas klimat 3) är temligen mildt i förhållande till öns geografiska läge. Den ryske resanden Pakhtusov antecknade icke någon starkare köld än — 37° C. På de ställen, der mera klippor finnes, blir sommarn mildare; luften blir varmare, och växtligheten bibehålles genom dem. Norrsken visa sig ganska talrikt, i synnerhet vid vindstilla och svag östanvind, de upptaga nästan hela synkretsen och höja sig ända till zenith. Deras ljus är så klart, att man kan läsa dervid. Under sommarn och hösten förekomma starka och ihållande regn, mången gång blandade med snö; under vintern hopdrifves snön på många ställen ända till 15 meter djupt, men på jemna ställen öfverstiger hans djup sällan 1,5 meter. Snön börjar smälta i slutet af april, i slutet af maj visar sig grönska, och i midten af juni uppträda de flesta insekterna. Strömmarne blifva isfria i slutet af juni, men många hafsvikar förblifva hela sommarn igenom täckta med is. Kusterna blifva mycket senare, i augusti, isfria, men mången gång också mycket tidigare, hvilket beror på vindarne. Ständig is finner man ganska sällan på vestra kusten. Vid isens iakttagna rörelse från söder till norr måste man antaga, att den sydliga strömmen i hafvet är starkare än den nordliga.

---

1) Enligt forstrådet Nördlingers undersökningar i Petermann's »Geographische Mittheilungen» för 1873, sid. 189.

2) Svenske på anfördt ställe, sid. 103—110. Spörer på anfördt ställe, sid. 96—101. Töppen på anfördt ställe, sid. 103—113. von Heuglin, »Reisen nach dem Nordpolarmeere», tredje bandet, sid. 3—262.

3) För de flesta undersökningarna om Novaja Semljas klimat har man att tacka K. E. von Baer (»Bulletin de l'académie impériale des sciences de S:t Petersbourg» för 1837, andra bandet, sid. 225—238, 254—272 och 289—300) samt på senaste tiden norrmannen E. H. Johannesen.

Stadigvarande inbyggare har Novaja Semlja icke och kan knappast hysa sådana, ehuru landet i det hela taget är varmare än en temligen ansenlig del af Asiens och Nord-Amerikas bebodda nord. Orsaken till denna företeelse ligger i årstidernas förhållande till hvarandra. Vintern är visserligen mycket lindrigare än i nämnda områden, men sommarn deremot en af de kallaste, som hittills iakttagits på vår jord. Han finner blott i Nord-Amerikas arktiska arkipelag tillnärmelsevis sin like. Men af sommarvärmen beror det organiska lifvets rikedom, och så förklarar Novaja Semljas kalla sommar icke blott många egendomligheter i dess växt- och djurlif utan äfven frånvaron af menskliga invånare. Flerfaldiga försök till bosättning derstädes hafva blifvit gjorda, men nästan alltid slutat med undergång dels genom klimatet, dels genom bristen på rörelse under vintern, hvilket oundvikligen medförde skörbjugg[1]). Sommarn 1877 upprättade ryska regeringen emellertid till sjöfarandes gagn och skeppsbrutnas räddning en ständig station på södra ön, nämligen på Malye karmakulij i Möller-viken på 72,5° nordlig bredd. Om menniskan än icke kan bosätta sig på den ogästvänliga ögruppen och förvandla honom till en bebodd del af jorden, så vet hon dock att

---

[1]) Dock hafva öfvervintringar upprepade gånger utförts på Novaja Semlja. Så t. ex. två gånger af Pakhtusov och en gång af Zivolka, som dock dukade under för mödorna den 26 mars 1839. Ett lika sorgligt öde drabbade den dugtige kapten Sivert Tobiesen, som den 29 april 1873 dog af skörbjugg på Novaja Semlja; hans son dog i samma sjukdom den 5 juni samma år. Enligt en uppgift i den ryska S:t Petersburgertidningen har egaren af ett faktori på Murmanska kusten, hr Pallisen, hösten 1872 förmått fem bönder från guvernementet Arkhangelsk att tillbringa vintern på Novaja Semlja. Man uppförde åt dem ett trähus med badstuga och försåg dem med alla nödvändigheter, t. ex. salt kött, ved, krut, vapen m. m. Jag har ej hört något vidare om detta företags utgång. Deremot gjordes under sommarn 1877 ett försök att förmå sex samojedfamiljer till att på den i Möller-viken upprättade stationen öfvervintra i särskildt för detta ändamål uppförda trähus, och »Geographical Magazine», hvarur jag hemtar denna uppgift, tillägger: »*Experience of late years has proved that with careful observance of all necessary precautions, no danger is to be apprehended from wintering in Novaya Zemlya, desolate though the place be*». (»Geographical Magazine» för 1877, sid. 216).*

---

*) Om en ännu senare öfvervintring finner man åtskilliga uppgifter i en i Arkhangelsk utkommande tidning. Enligt den samma har en hr Tiagvin blifvit år 1878 skickad till Novaja Semlja för att der på föranstaltande af sällskapet för skeppsbrutnas bergande upprätta en räddningsstation. Tiagvin lemnade Arkhangelsk den 13 juli 1878 och kom den 30 juli till Novaja Semlja, der han kastade ankar på Karmakul-redden; han träffade der icke någon af de ryssar eller samojeder, som öfvervintrat i dessa trakter. Arbetare, som blifvit medförda från Arkhangelsk, uppförde nu ett hus, hvarefter de den 17 september hemsändes. Då den första snön föll i september, anlände samojeder till Tiagvins öfvervintringsort; de omtalade, att fem handlande, nämligen fyra syrjäner och en samojed, hade anländt för att öfvervintra vid Möller-viken; man räknade utom dem fyrtiotvå personer, som ämnade tillbringa vintern på Novaja Semlja, bland dem en samojedfamilj, som bebor ögruppen sedan nio år till baka. Öfvervintringen synes i allmänhet icke hafva varit förbunden med större svårigheter, ehuru skjörbjugg uppträdde redan den 12 november i den lilla kolonien. Den 1 augusti 1879 steg Tiagvin om bord på en skonare, som blifvit sänd att hemta honom, och återkom den 5 i samma månad till Arkhangelsk.

Öfvers. anm.

draga nytta af de skatter, som naturen har förlänat honom och de omgifvande hafven. Det är i synnerhet den arkhangelska kustbefolkningen, som här eger ett vidsträckt verksamhetsfält. Tillfälliga besökare har Novaja Semlja derför nästan hvarje år i temligen betydande antal. Deras hufvudsysselsättning är jagt på hvalrossar, hvitfiskar, skälar och isbjörnar, men förnämligast laxfångst med nät, under sommarn vid grunda stränder, om hösten i vattendragen och sjöarne. Fångstmännen anlända i juni och begifva sig bort i september.

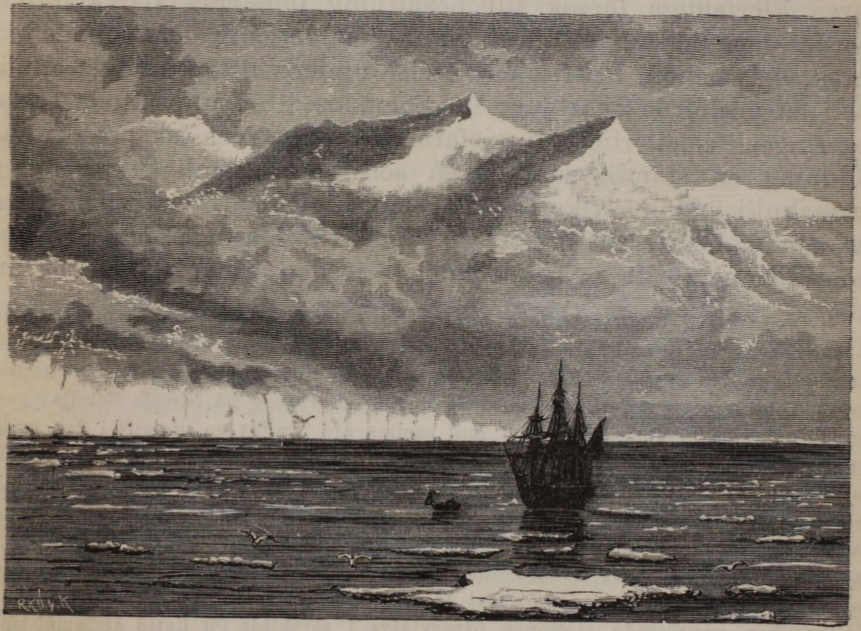

I åsyn af Novaja Semlja.

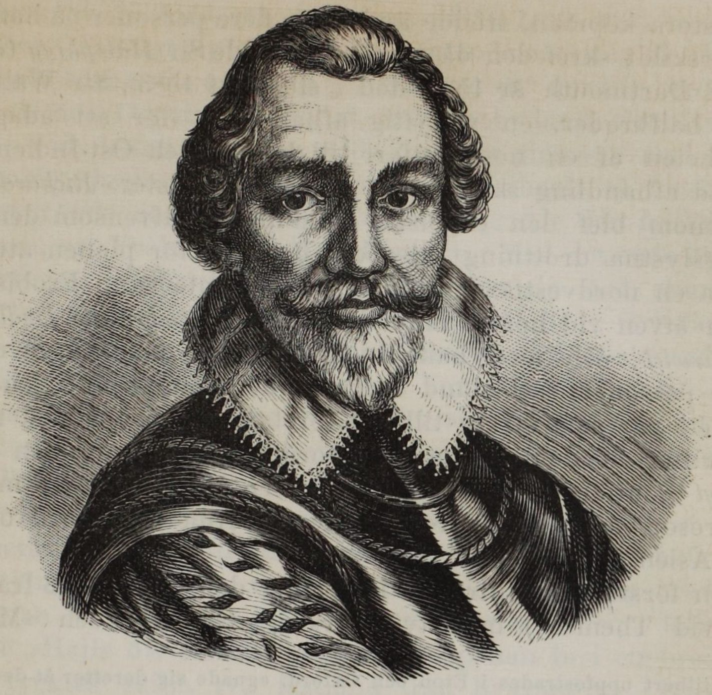

Martin Frobisher.

Frobisher, Gilbert och Davis.

Efter sextonde århundradets midt hade Cabots (både faderns och sonens) och deras samtidas tidigare företag att på den nordvestra vägen komma till Indien genom att segla ofvanför Nord-Amerika, blifvit nästan alldeles glömda i England. Derför blef det ganska svårt för de få, som erinrade sig dem, att vinna gehör för sina planer till sådana företags förnyande. Bland dessa få fans en ung sjöofficer, *Martin Frobisher* (född vid Doncaster i Yorkshire[1]), hvilken hade studerat Cabots (faders och sons) skrifter och kartor äfvensom alla andra äldre redogörelser för norden och deraf kommit till den öfvertygelsen, att den närmaste vägen till östra Asiens rika länder måste gå i nordvest eller omkring Amerika. Redan år 1561 började han afhandla denna plan med flere vänner, men det dröjde fulla femton år, innan den kom till mognad; sedan Frobisher förgäfves vändt sig till sitt fäderneslands stora köpmän, trädde ändtligen flere personer på hans sida, och särskildt skref den då mycket ansedde Sir *Humphrey Gilbert*[1]) (född i Dartmouth år 1539, död i slutet af 1583), Sir Walter Raleighs halfbroder, en vidlyftig afhandling »för att ådagalägga möjligheten af en nordvestfart till Khatai och Ost-Indien». En likartad afhandling skref något senare en »master» *Richard Willis*. Härigenom blef den engelska allmänheten äfvensom den unga, företagslystna drottning Elisabeth benägna för planen att å nyo försöka en nordvestfärd till Asien. Derjemte vann Frobisher för sig en äfven vid hofvet inflytelserik man, *Ambrosius Dudley*, earl af *Warwich*, och med hans hjelp äfvensom med några rika enskilda personers[2]) bistånd lyckades det honom slutligen att erhålla ett par små fartyg till sitt företag. Utrustad med råd och föreskrifter af den berömde historikern och geografen *Richard Hakluyt*[3]), utförde Frobisher under åren 1576—1578 tre märkvärdiga resor, som alla voro riktade till Amerikas nord och mot östra Asien.[4])

---

[1] Man känner ej hans födelseår.

Sin första resa anträdde Frobisher den 8 juni 1576 från Deptford vid Themse[5]) med två barker, »Gabriel» och »Michael», hvardera på 15 tons och en pinass på 10 tons samt med 35 följeslagare. Hastigt uppnådde han, seglande omkring Skotland och Shetlands-öarne, en ansenlig polhöjd; på 61° nordlig bredd varseblef han den 11 juli ett bergigt, snöbetäckt land, Grönlands sydspets. Vid denna stormiga udde förgicks pinassen med hela sin besättning, hvaröfver manskapet på »Michael» så förskräcktes, att det vände om hem och i England spridde den falska underrättelsen, att Frobisher sjelf omkommit. Med det enda återstående fartyget, »Gabriel», fortsatte Frobisher sin färd, ehuru äfven detta befann sig i ett dåligt tillstånd samt hade förlorat en del segel och master. Han seglade tvärs öfver Davis' sunds breda mynning i nordvestlig riktning och kom den 20 juli till ett land, som han ansåg för portugisen Cortereals Labrador,[1]) men hvilket icke kunde vara något annat än en del af de nejder, som vi nu kalla Baffins land.

---

[1]) Gilbert uppfostrades i Eton och Oxford, egnade sig derefter åt den militära banan och upphöjdes år 1570 i ridderligt stånd för sina på Irland gjorda tjenster.

[2]) Ifrigast understöddes han dervid af en förmögen köpman, *Michael Lok*, hvilken liksom Frobisher hade sjelf rest mycket, liksom han intresserade sig för upptäckandet af en nordvestlig väg till Stilla hafvet och liksom han derför länge studerat denna fråga.

[3]) Hakluyt, född år 1553 i Eyton i Herefordshire, död den 23 oktober 1616 i Wetheringset, der han innehade en rektorsplats, var Banks', Barringtons och Barrows föregångare; honom hafva engelsmännen att tacka för sammanställningen af redogörelserna för deras gamla sjöfärder och upptäckter. Efter honom uppkallade sig det 1846 i England grundade Columbus-sällskapet för »Hakluyt-society»; dess uppgift är att öfversätta och utgifva den äldsta tidens främmande resor ända till Dampier.

[4]) Hakluyt har utgifvit åtskilliga berättelser om Frobishers företag af ögonvitnena *Hall, Settle, Thomas Ellis* och *George Best*, hvilka personer deltogo i resorna. Nyligen hafva såväl i British museum som äfven i State paper office i London flera handlingar, berättelser och andra handskrifna dokument anträffats, hvilka sprida mycket nytt ljus öfver saken, och som polarfararen amiral Richard Collinson låtit trycka till hopa med de af Hakluyt bevarade redogörelserna i ett arbete, som bär titeln: »*The three voyages of Martin Frobisher in search of a passage to Cathaia and India by the Northwest A. D. 1576—1578*», *reprinted from the first edition of Hakluyt's voyages with selections from manuscript documents in the British Museum and State paper office by Rear-Admiral Richard Collinson. London 1867.* — För ofvanstående framställning lägger jag i allmänhet till grund dr J. G. Kohls öfversigt af Frobishers resor: »Sir Martin Frobishers Seefahrten und Entdeckungsreisen zum Norden Amerikas» (»Ausland» för 1878, n:r 22, sid. 426; n:r 23, sid. 454; n:r 24, sid. 464; n:r 25, sid. 487).

[5]) Detta är det allmänna antagandet. Kohl angifver (jag vet icke på hvilken grund) den 7 juni som dagen för afseglingen från Deptford, hvaremot i den af

Frobisher kallade den första udde, som han fick se, »Queen Elisabeths forland» till sin drottnings ära. Efter att hafva seglat något längre norrut varseblef han på 63° 8′ nordlig bredd ännu en annan udde af en ö, som han efter en af sina följeslagare kallade »Halls ö», och mellan båda lopp han in i ett bredt sund, »som tycktes skilja två fastland från hvarandra». Sundet var fyldt med is; men då ismassorna efter några få dagar skingrades af vindarne och strömmarne, seglade han 60 sjömil längre in i sundet och trodde, att det land, som han hade på höger sida (hufvudmassan af Baffins land), var en del af Asiens fastland.[2]) Frobisher iakttog här en hög flod och ansåg henne komma från det stora Vest-hafvet (Stilla hafvet), samt att här alltså vore vattenvägen till Khatai och Indien. Det blef svårt för honom att landa, enär alla stränder och hamnar voro isbelagda. Han befalde dock sitt manskap att på allt sätt och vis söka komma i land »och derifrån bringa honom något lefvande eller dödt, växter eller stenar, till tecken af ett kristligt besittningstagande». De

---

Collinson offentliggjorda texten står att läsa: »*he departed uppon the sayde voyage from Blackewall the fiftenth of June, Anno Domini 1576*» (Collinson, »*The three voyages of Martin Frobisher*», sid. 71).

[1]) På denna tid, då man kallade allt land i nordvest från New-Foundland för »Cortereals land» eller »Labrador», var detta också alldeles riktigt. Men till den halfö, hvartill vi *nu* hafva inskränkt namnet Labrador, kunde Frobisher icke hafva kommit i nordvestlig riktning från Grönlands sydspets. Labradors nordöstligaste punkt (kap Chidley) ligger nämligen på ungefär samma breddgrad som Grönlands sydligaste udde.

[2]) »*That land uppon hys right hande, as hee sayled westward, he judged to be the continente of Asia, and there to bee divided from the firme of America, whiche lyeth uppon the lefte hande over against the same.*» (Collinson på anfördt ställe, sid. 82.)

medförde några blommor, andra gräs och en af dem en svart, här och der gulglänsande sten, hvilken sedermera skulle väcka så stort uppseende i England. Äfven varseblef Frobisher en dag vid stranden lefvande varelser, som rörde sig på vattnet. Han höll dem i början för skälar. Då de kommo närmare, visade de sig dock vara menniskor, som voro klädda i skälskinn, och af hvilka en hvar satt i en liten läderbåt. De tycktes honom likna tatarerna eller samojederna, hade långt, svart hår, bredt ansigte och brunaktig hudfärg; qvinnorna skilde sig till sitt yttre utseende föga från karlarne. De voro alltså otvifvelaktigt eskimåer, och detta är en af de äldsta skildringar af detta märkvärdiga folk, hvilka vi ega. De handlade och bytte varor med Frobishers manskap. Derunder försvann en af hans båtar jemte den af fem man bestående besättningen. Frobisher trodde, att »vildarne» hade bortröfvat dem, och fasttog derför en af dem, hvilken han förde bort med sig.

Alla försök, som Frobisher gjorde, att återfinna sin båt med de fem sjömännen, förblefvo utan framgång. Manskapet på hans fartyg hade härigenom förminskats till aderton, redan temligen angripna och försvagade personer; fartyget sjelft var skadadt på flera ställen och egde icke längre någon båt, hvarjemte den nordiska vintern stod för dörren. Derför beslöt han den 25 augusti att med upptäckten af sitt sund, med den fångade vilden och med den svarta, metallglänsande stenen återvända till England, dit han återkom den 2 oktober.

I England berömde nu alla menniskor Frobisher såsom upptäckaren af början på nordvestvägen till Khatai; men största uppseendet väckte den svarta, metallglänsande stenen, hvarom några kunniga guldskedare yttrade, att guld funnes i honom och i betraktande deraf, att stycket var så litet, »*ganska mycket* guld». Andra sade väl, att de icke kunde spåra något guld deri; men som kemien då ännu låg i sin vagga, var det lätt att bringa sådana stämmor till tystnad. Frobisher lofvade nu att hemföra en hel skeppslast af det dyrbara materialet, och detta väckte en sådan lystnad bland den britiska allmänheten, att utrustandet af en andra expedition nu icke mötte några stora svårigheter. Moskovitiska kompaniet, hvars sak det i första rummet skulle hafva varit att befrämja detta nya företag, enär kompaniets privilegier pålade det förnämligast uppgiften att utforska norden, var för mycket sysselsatt med upptäckterna i nordost och ryska handeln att hysa någon böjelse för nordvestern. Deremot bildade på uppmaning och under ledning af den driftige Michael Lok andra förmögna köpmän och herrar ett särskildt bolag, som af drottningen försågs med privilegier och erhöll namnet »Company of Kathai. Michael Lok utsågs till dess ledare. Äfven Frobisher erhöll, liksom förut Columbus, efter sin första resa en storartad titel,[1]) hvarjemte man åter lemnade honom hans båda små fartyg »Michael» och »Gabriel»; dessutom erhöll han af drottningen ett större fartyg, »The Ayde», på nära 200 tons. Några modiga och dugtiga adelsmän beslöto att följa med på resan, och med 140 gentlemen, köpmän, bergsmän, myntpreglare, soldater och matroser afseglade han år 1577 å nyo till sitt mycket lofvande land. Enligt erhållna föreskrifter[2]) skulle Frobisher så skyndsamt som möjligt framtränga till det af honom upptäckta sundet, vid det samma bosätta en del af sitt folk, der samla så mycket malm som möjligt och hemsända den med »The Ayde». Sjelf skulle han med de båda andra fartygen fortsätta upptäckterna på vägen till Khatai och åtminstone framtränga så långt mot vester, att han komme till den öfvertygelsen, att han hunnit in i Sydhafvet. Han afgick den 26 maj 1577 från Blackwall samt seglade alldeles på samma sätt och samma väg som under den första färden. Dervid mötte honom öfver allt stora massor af väldiga isberg, hvilka beständigt fördes åt söder ur Baffins vik. Frobisher bedömde dessa isberg helt riktigt. Han utrönte, att de utgjordes af sötvattensis och bildades på något fastland samt lösbrötes från detta liksom Alpernas gletscher. Af hafsvattnet, som enligt hans mening aldrig frös, kunde de ej härröra, och föreställningen om ett »fruset haf», ett *mare congelatum,* som man fann angifvet på alla kartor, trodde han sig derför kunna alldeles förneka. Sitt sund fann han åter tillstängdt af is, men verkstälde dock en landstigning i båtar, hvarvid en massa af den eftersträfvade »malmen» anträffades. Denna blef nu hufvudföremålet för efterforskningarna. »Uppdagandet af en väg till Kina tänkte de med Guds hjelp åvägabringa en annan gång.» Då sundet i följd af en god vestanvind blef isfritt, seglade Frobisher denna gång derför blott 30 sjömil in i det samma, hvarvid han under sökande efter guld under vägen landsteg på flera ställen. Ett högt berg »på den asiatiska sidan» betecknade han af tacksamhet med den hedervärde Dudleys namn, och till dennes ädla makas ära benämndes på den andra, »den amerikanska», sidan den vik, hvari Frobisher slutligen landsteg, och som var slutpunkten på denna resa, »The countesse of Warwicks sound». Liksom första gången sökte han äfven nu åter träda i förbindelse med infödingarne, som kanske skulle för honom uppenbara »landets hemligheter», och af hvilka han kanske också kunde erhålla underrättelser om de fem man, han förlorat på sin första resa. Hemligheter erfor han dock icke af dem, liksom han icke heller erhöll sina fem man åter. I stället fann han i en eskimåhydda flera, till utseendet ganska misstänkta benkotor, som han höll för qvarlefvor af sina bortröfvade kamrater. Att anse Amerikas invånare för mennisko-ätare var ju då nästan regeln hos alla europeiska upptäckare. Dock gafs det — må det vara sagdt till beröm för de dervarande engelsmännens förstånd och hjerta — några bland dem, som med fördomsfria blickar betraktade eskimåerna samt upptäckte det sanna och menskliga hos dem. En sådan person var den bäste redogöraren för Frobishers resor, nämligen hans löjtnant George Best, som författade en mycket trogen, högligen naiv och nästan rörande skildring af de båda tillfångatagne eskimåernas uppförande, hvilka man, grymt nog, förde med sig till England. Som sagdt, var det dock Frobishers hufvuduppgift att förskaffa sig en så stor mängd »guldmalm» som möjligt. Härpå arbetade expeditionens alla medlemmar nästan fyra veckor bortåt, ända till den 21 augusti. Då voro deras krafter uttömda, och de beslöto sig för att anträda hemresan, hvilket man trodde sig kunna med godt samvete göra, då man hade en så mycket lofvande last — den utgjordes af 200 tons malm.

---

[1]) Drottning Elisabet utnämnde honom på lifstid till »öfveramiral öfver alla haf och vatten, länder, öar, trakter och ställen, som upptäcktes, och i synnerhet i Khatai». Äfven skulle han för sin del hafva en procent af allt gods och alla varor, som kunde komma att införas derifrån. Hans manliga afkomlingar och arfvingar samt de andra medlemmarnes i Kinesiska bolaget skulle utan ersättning och för beständigt åtnjuta dess alla friheter och privilegier.

[2]) Se dem hos Collinson på anfördt ställe, sid. 117—120.

Frobisher och hans fartyg, som voro tungt lastade med guldmalm, mottogos i England med hänförelse. Någonting sådant hade ju icke ens inträffat i de spanska guldsökarnes och upptäckarnes historia. Drottning Elisabet uttalade offentligen sin tacksamhet till Frobisher och gaf det af honom upptäckta landet ett nytt namn. Emedan det hade dittills varit okändt och borde blifva så obekant som möjligt för den öfriga verlden, kallade hon det »mycket lämpligt» för »Meta incognita» (»Det obekanta målet»). Under detta latinska och något mysteriösa namn, som drottningen, hvilken kunde tala latin, tilldelade det samma, upptogs det på kartorna. I England trodde man sig nu hafva upptäckt ett andra Peru under nordens is och snö, helst som en särskildt tillsatt kommission efter grundlig och tillräcklig undersökning af den genom Frobisher hemförda malmen hade utlåtit sig, att den var mycket guldrik, äfvensom att det af honom upptäckta sundet enligt all sannolikhet verkligen förde till Kina, och att det derför i hög grad syntes mödan värdt att äfven ytterligare befrämja saken. Drottning Elisabet lät således utrusta en ny och ännu större expedition och befalde derjemte, såväl för att desto bättre tillförsäkra sig besittningen af detta arktiska Peru, detta Meta incognita, som för att vidare utforska det samma och draga nytta deraf, att der uppföra en fästning och anlägga en stadigvarande koloni. I detta syfte utrustades på drottningens och kinesiska kompaniets bekostnad tre fartyg, till hvilkas befälhafvare utsågos kaptenerna *Edvard Fenton*[1]), *Best* och *Filpot*. Dessa tre fartyg skulle qvarstanna i Meta incognita för den tillämnade fästningens tjenst, till hvilkens kommendant Fenton utnämndes med generallöjtnants rang, äfvensom för vidare utforskande af vägen till Kina. Några andra fartyg medsändes äfven, hvilka skulle inlasta guldmalm och vid sommarns slut skyndsamt återvända dermed hem till England. Dessutom deltogo i denna expedition vestra Englands hamnar och flere företagslystna adelsmän. Så samlades i Harwich, som var utsatt till mötesplats, en flotta af icke färre än femton fartyg under femton särskilda kaptener, öfver hvilka Martin Frobisher stäldes som »general».

Den 31 maj 1578 gick Frobisher till sjös. Aldrig förut hade en så talrik flotta med så stora förväntningar afseglat från England till Amerika, liksom England svårligen någonsin befrämjat ett företag, som varit resultatlösare, mera opraktiskt och rikare på illusioner än denna, den berömde sjöhjeltens tredje expedition. Liksom de båda första gångerna seglade Frobisher äfven nu temligen direkt till södra spetsen af sitt Vest-Friesland (vårt Grönland). Det lyckades honom dock denna gång att landstiga derstädes och undersöka det inre på en liten sträcka från kusten. Han träffade här alldeles samma slags menniskor som i Meta incognita, d. v. s. eskimåer. Denna omständighet bragte Frobisher till den mycket riktiga föreställningen, att landet, som han numera kallade Vest-England, sammanhängde med Grönland, eller med andra ord, att det vore identiskt med Grönland. Äfven förmodade han, att detta Vest-England eller Grönland i norr sammanhängde med Meta incognita (Baffins land), och att blott en stor vik (den sedermera så kallade Baffins vik) befunne sig mellan båda. Öfver det för honom redan bekanta hafvet (vårt Davis' sund), hvilket han fann fullt af hvalar, seglade Frobisher nu till sitt sund i vester och uppnådde den 2 juli sin udde Queens forland. Men här råkade han snart in mellan en otalig mängd fruktansvärda isberg, och derjemte skingrades hans flotta af svåra stormar, snöfall och tjocka. Då de flesta efter ovädrets upphörande åter sammanträffade på öppna sjön och nu seglade vestvart, befann man midtför en udde och ett sund, hvilket några, bland dem Frobisher, höllo för Point Warwick och Frobisher-sundet, men andra förklarade för nya, dittills icke sedda platser. Sextio sjömil seglade Frobisher med större delen af flottan — blott få vilsekomna och ohörsamma fartyg stannade efter — uppför detta obekanta sund; det var isfritt, men häftig ström satte in i det samma. Landet i söder var långt aflägset, och sundet tilltog väldigt i bredd; mot vester hade man alldeles fritt och öppet vatten. Frobisher måste slutligen sjelf medgifva, att detta icke var hans gamla sund utan ett alldeles nytt, med det samma jemnlöpande. Tvifvelsutan befann han sig i det sedermera af Hudson utforskade och efter honom uppkallade sundet samt på den bästa vägen att komma in i den stora Hudson-viken, hvars egentliga upptäckare Sebastian Cabot varit, såsom jag redan påpekat. Men emedan Frobisher hade i uppdrag att grundlägga en koloni i sitt guldrika Meta incognita, vände han om och seglade åter ostvart utefter sitt »Drottning Elisabets förland». Under vägen fann han, att detta land utgjordes af öar, enär han varseblef inlopp till tvärgående sund. Han förmodade, att ett af dem skulle bringa honom till *hans* sund; han gjorde ett försök och fann denna förmodan bekräftad. Den 23 juli sammanträffade der nästan alla de andra fartygen; men då man ville skrida till koloniens anläggande, visade sig, att de flesta byggnadsmaterialen gått förlorade under stormen. Man uppgaf derför planen och nöjde sig åter med att ifrigt insamla den svarta malmen. Mot slutet af augusti ville man återvända hem. Innan detta skedde, hade man dock den glädjen att se kapten Best anlända med ett af de för fyra veckor sedan vid inlöpandet i Hudsons sund skingrade fartygen. Dessa hade efter otaliga mödor rott fyrtio sjömil längre bort utefter södra kusten af Queens forland och derefter gått öfver till norra kusten; de hade alltså undersökt sundet längre vesterut än Frobisher sjelf på sina föregående resor. Derefter hade de åter gått ostvart och så omsider hunnit till Warwicks hamn. För att äfven å sin sida lägga något litet till dessa upptäckter företog Frobisher sjelf skyndsamt en liten båtfärd i nordlig riktning, hvarunder han uppdagade, att landet i norr icke var sammanhängande fastland utan en af många öar bestående arkipelag. Den sista augusti gaf Frobisher tecken till afresa; men knappt hade fartygen kommit under segel, innan en fruktansvärd storm åter uppstod, hvilken skingrade dem, så att de efter att hafva utstått de otroligaste faror alla slutligen inlupo i helt olika hamnar i Stor-Britannien. Härigenom kom den märkvärdiga, guldhaltiga malmen i händerna icke blott på en hemlig kunglig kommissions medlemmar utan äfven på många andra opartiska personer, och den egendomliga illusionen, att en vanlig, svart, icke det ringaste guldhaltig bergart skulle innehålla en mängd äkta, fint guld, tog då ändtligen slut. Alla insågo småningom, att de narrat och bedragit sig, samt att mycken möda och kostnad förgäfves blifvit använda.

---

[1]) Fenton, född i Nottinghamshire omkring 1550, gick i sjötjenst, hvilket förde honom till engelska hären på Irland. Efter sitt deltagande i frobisherska expeditionen och i en annan, hvarom längre fram skall talas, ville han år 1582 framtränga genom Magelhães'-sund, men en spansk flotta hindrade honom; det lyckades honom dock att vid S:t Vincent förstöra hennes flaggskepp. År 1588 stred han med framgång mot den oöfvervinneliga armadan och dog 1603 i Deptford.

Ehuru så olyckliga med hänsyn till sitt egentliga mål, voro Frobishers [1]) upptäckter dock ingalunda obetydliga. Geografien och sjöfarten hemtade många lärdomar derifrån, och de snart efter honom uppträdande sjöfarandena Davis, Baffin, Bylot och Hudson följde hans spår och anvisningar. Han är efter Cabot den förste och äldste nordvestfarare bland engelsmännen och betraktas af dem som alla senare nordvestfärders upphofsman. De geografiska hufvudresultaten af hans resor kunna sammanfattas på följande sätt. Först visade och belyste han för engelsmännen den af dem aldrig förut beträdda vägen till Grönland. Om hafvet dit bort, dess djup och strömmar, om isbergens uppkomst och rörelser anstälde han mycket insigtsfulla iakttagelser. [2]) Han var den förste engelsman, som såg och beträdde Grönland, och som påvisade, att likadana eskimåer bodde der som i Labrador och Baffins land; likaledes var han den förste engelsman, som undersökte och beseglade vattnet mellan dessa båda sistnämnda länder, d. v. s. Hudsons sund.

Frobisher hade lagt sig mycken vinning om att med åtskilliga astronomiska och matematiska instrument söka bestämma de af honom upptäckta trakternas polhöjd. Men för longitudens bestämmande hade han icke tillräckliga medel. Häraf kommer det väl, att under senare tider så många geografer hafva kunnat så groft misstaga sig med hänsyn till hans upptäckters och särskildt de af honom befarna sundens verkliga läge. Att Frobishers sund måste sökas, der efter Scoresbys tid alla nyare geografer förlagt det, d. v. s. norr om Hudsons sund och söder om Baffins land, är fullkomligt säkert; också har den amerikanske sjöfaranden

---

[1]) Frobisher åtföljde några år senare Sir Francis Drake till Westindien och förde derefter befälet öfver ett af de största engelska fartyg, hvilka år 1588 utsändes mot spanska armadan, hvarvid han så utmärkte sig för tapperhet, att han dubbades till riddare. År 1594 sände man honom till Frankrikes kust för att hjelpa Henrik IV mot spaniorerna, och här sårades han den 7 november vid stormningen af fästet Crozon i Bretagne; han sköttes nu så oskickligt, att han få dagar efteråt dukade under för sina sår i Plymouth.

[2]) Om de påträffade strömmarne anmärkte Frobisher särskildt, att de hufvudsakligen kommo från sydvest och togo kosan mot Norge. Han framstälde den åsigten, att de kunde vara en fortsättning af samma hafsström, som gick från Afrika in i Antillernas haf och derefter kom ut ur Mexicanska viken i Nordatlantiska hafvet samt sträckte sin verkan derifrån ända till Norge, d. v. s. af Golfströmmen. Denna så riktiga åsigt var Frobisher den förste att bringa på tal.

Ch. F. Hall, hvilken 1862 seglade in i Frobishers sund och undersökte det med den gamle Hakluyt i hand, hvarvid han påträffade ett temligt antal föremål, [1]) som tillhört de för 300 år sedan sig här uppehållande fartygen, fullkomligt aflägsnat all ovisshet om skådeplatsen för den engelske sjöhjeltens bragder, företag och upptäckter.

Det är begripligt, att den sista frobisherska expeditionens misslyckande skulle verka i viss mån afkylande; dock medförde de närmaste åren åter flera nya företag i riktning mot den nordvestra genomfarten. Så afseglade redan år 1579 *Edvard Fenton* för att uppsöka den samma, men återvände genast af fruktan att blifva tillfångatagen af spaniorerna. [2]) År 1583 förnyade den åt geografiska studier lidelsefullt hängifne Sir *Humphrey Gilbert* försöket; han hade år 1578 erhållit befallning att i Nord-Amerika grunda en koloni samt afseglade, åtföljd af sin halfbroder Walter Raleigh, med fem fartyg och 260 man för att åt »Colleagues of the fellowship for the discovery of the northwestpassage» taga några delar af det nordliga Amerika i besittning. Han uppnådde också Nya verlden, företog derstädes upptäcktsresor och inlopp den 5 augusti 1583 i S:t Johns' hamn på den visserligen redan bekanta ön New-Foundland, der han fann fransmän och portugiser med flera än hundra fartyg sysselsatta vid de dervarande fiskena. Kanske var det denna omständighet, som förmådde honom att taga ön i besittning för Englands räkning och der upprätta en koloni, som dock icke egde något bestånd. Under hemresan till England uppmanad att utbyta sitt bräckliga fartyg, »Squirrel» mot »Golden Hinde», svarade Gilbert modigt: »Jag skall icke under återvägen till fäderneslandet öfvergifva min lilla följeslagarinna, med hvilken jag trotsat så många faror och stormar.» Den 9 september 1583 — man hade redan passerat Açorerna — var »Squirrel» nära att uppslukas af hafvet, men motstod ännu vågornas raseri. Snart derefter såg manskapet på »Golden Hinde» generalen sitta i aktern af sitt fartyg med en bok i handen; man hörde honom ropa: »Mod, barn! Vi äro likaså nära himmelen på hafvet som till lands.» Följande natt inträffade olyckshändelsen, Gilberts fartyg gick under, och man har aldrig funnit ett spår hvarken af honom eller hans fartyg.

---

[1]) De voro följande. Lemningarna af ett litet hus, som Frobisher låtit uppföra »af kalk och sten» på sin Warwick-ö samt till prof qvarblifva i isen och snön; några tegelstenar af den sort, som nämnes i Frobishers resberättelser; flere halft förmultnade bjelkar, några förrostade föremål af jern, en qvarlefva af ett gammalmodigt, matematiskt instrument, en »semisfer» af jern, flera stycken af den beryktade svarta malmen, spår af en smedja, en mängd engelska stenkol och ett städ.

[2]) Visserligen förenade Elisabet af England sig först sommarn 1581 med Frankrike mot Spanien, men båda nationernas ställning till hvarandra var sedan åratal till baka fiendtlig, ty Elisabet hade uppträdt allt bestämdare till förmån för protestanterna i Nederländerna och Frankrike samt vågade till och med låta angripa och uppbringa spanska fartyg.

Denna färd är af vigt hufvudsakligen genom besittningstagandet af New-Foundland, som är briternas äldsta besittning i Nord-Amerika. Förvisso anade man då ännu icke denna ös betydelse för engelska kronan. I storlek ungefär gående upp mot konungariket Portugal, ligger New-Foundland vid sydöstra kusten af Labrador, hvarifrån ön skiljes genom det smala, knappt 20 kilometer breda Belle-isle-sundet. På New-Foundland uppträder fjordbildningen rätt tydligt, och dess, som man förmodar, i en långsam sänkning stadda kuster uppvisa skarpt utpreglade sönderklyftningar med djupt inskurna vikar. Det märkvärdigaste stycket är halfön Avalon i öster; han skiljes i norr genom Trinity-viken, i söder genom Placentia-viken från öns hufvudmassa. New-Foundland är bergigt samt företer en mängd skogar, moras och sjöar; dess ännu allt jemt föga bekanta inre [1]) bildar en bergplatå med outtömliga stenkolslager och är rikt äfven på andra nyttiga mineral. Klimatet är visserligen mycket ombytligt, men helsosamt; dock är hela ön nästan alltid höljd af töcken samt under en stor del af året täckt med is och snö, ehuru breddgraden är den samma som norra Frankrikes. [2]) Endast kusterna äro odlade; hafre mognar blott ungefär en gång på tre år, men potates och kål trifvas. Jagten på pelsdjur är inbringande; det gifves räfvar, vargar, björnar, och tillfälligtvis komma till och med isbjörnar ned från Grönland. Till nyttiga djur höra caribun eller amerikanska renen *(Rangifer caribou)* och de högt skattade hundarne, som utmärka sig genom sin långhåriga, ulliga pels, genom sin läraktighet och trohet. [3]) Invånarnes hufvudnäring utgöres emellertid af hafsfisket, hvarmed nästan alla utan undantag äro sysselsatta antingen uteslutande eller åtminstone tidtals. Ön omgifves af bankar, den klippiga, jemna ryggen af en underhafshögslätt, hvarpå den indrägtigaste skälfångst och fiske bedrifvas. I synnerhet fångsten af torsk *(Gadus morrhua)* är mycket betydande.[1]) Fiskarenas hufvudstation är den så kallade Stora banken sydost om ön, hvilken bank sträcker sig mellan 43° och 48° nordlig latitud med en vexlande bredd af 100 till 300 kilometer och 45 till 175 meters djup. Dessutom gifves det äfven en yttre bank och en sydvart mot New-Scotia sig sträckande rad af bankar. Fångsten på dessa, mestadels töckenhöljda »torskängar», det betydligaste hafsfiske på hela jorden, bedrifves årligen ända till oktober med flera än 2,000 fartyg och en omsättning af 32 millioner kronor. Derjemte har detta fiske varit den hårda skola, hvari de engelska matroser utbildade sig, som efteråt skulle eröfra alla haf för britiska flaggan. Så blef New-Foundland vigtigare för England, än något guldland kunde hafva blifvit.

---

[1]) Blott på ett ställe har man framträngt tvärs öfver ön; det var år 1822, då skotten W. E. Cormach med blott en följeslagare vandrade från Trinity-viken till S:t Georgs-viken. Åren 1839—1840 undersökte professor J. B. Jukes kusterna i geologiskt hänseende.

[2]) New-Foundland ligger mellan 46° 37′ och 51° 40′ nordlig bredd samt mellan 52° 40′ och 59° 31′ vestlig längd från Greenwich.

[3]) Om de nutida newfoundlandshundarne uttalar dr Emil Bessels (»Die amerikanische Nordpol-Expedition», Leipzig 1879, sid. 26) sig ingalunda gynsamt.

[4]) Enligt folkräkningen af 1859 steg New-Foundlands befolkning till 146,536 personer, af hvilka flere än 22,000 kommo på hufvudstaden S:t Johns.

Men med att uppdaga någon nordvestlig genomfart gick det ej framåt, och det lyckades icke heller för den oförskräckte *John Davis* (född i Sandbridge i Devonshire, död den 27 december 1605), hvilken — en landsman och vän till Sir Humphrey Gilbert — afseglade till den vik, som man trodde honom hafva upptäckt, men hvarom döden hade hindrat honom att lemna närmare besked. Den 7 juni 1585 lopp Davis ut från Dartmouth på några Londonköpmäns bekostnad med de båda barkerna »Sunshine» (50 tons) och »Moonshine» (35 tons) samt seglade till en början vestvart, derefter mot nordnordvest. Han mötte många hvalar och delfiner; strömmen gick i nordlig riktning, och någon botten kunde ej nås med sänklodet. Den 20 juli sågo han och hans följeslagare ett land, bestående af idel sockertoppsformiga bergspetsar, täckta med snö och till en del räckande öfver molnen. Det var, troligen i dess sydligaste del, ostkusten af Grönland, hvilket äfven han, missledd af det falska breddgradsnätet på Zeniernas karta, icke igenkände utan ansåg för en ny upptäckt. Emedan han i detta land icke såg något annat än vinterköldens verkningar och en sorglig ödslighet, kallade han det »Desolationland». Han följde kusten utefter i sydlig riktning ända till 60° nordlig bredd utan att kunna landstiga någonstädes för isen, men derefter i nordvestlig och slutligen i nordlig riktning och här fann han på 64° 15′ nordlig bredd kusten isfri. Han seglade in i ett af de här så talrika sunden, hvilket man söker i den trakt, som nu är känd under det holländska namnet Baals revier. Han dref här litet byteshandel med infödingarne,[2]) men förlorade den 25 juli under en sydvestlig kurs kusten ur sigte, vände då mot norr och seglade mellan oerhörda isfält uppför det efter ho-

---

[1]) Se om torskfångsten på New-Foundlands bankar »Ausland» för 1861, sid. 596 och 609.

[2]) Konrad Maurer i »Zweite deutsche Nordpolarfahrt», första bandets första del, sid. 252.

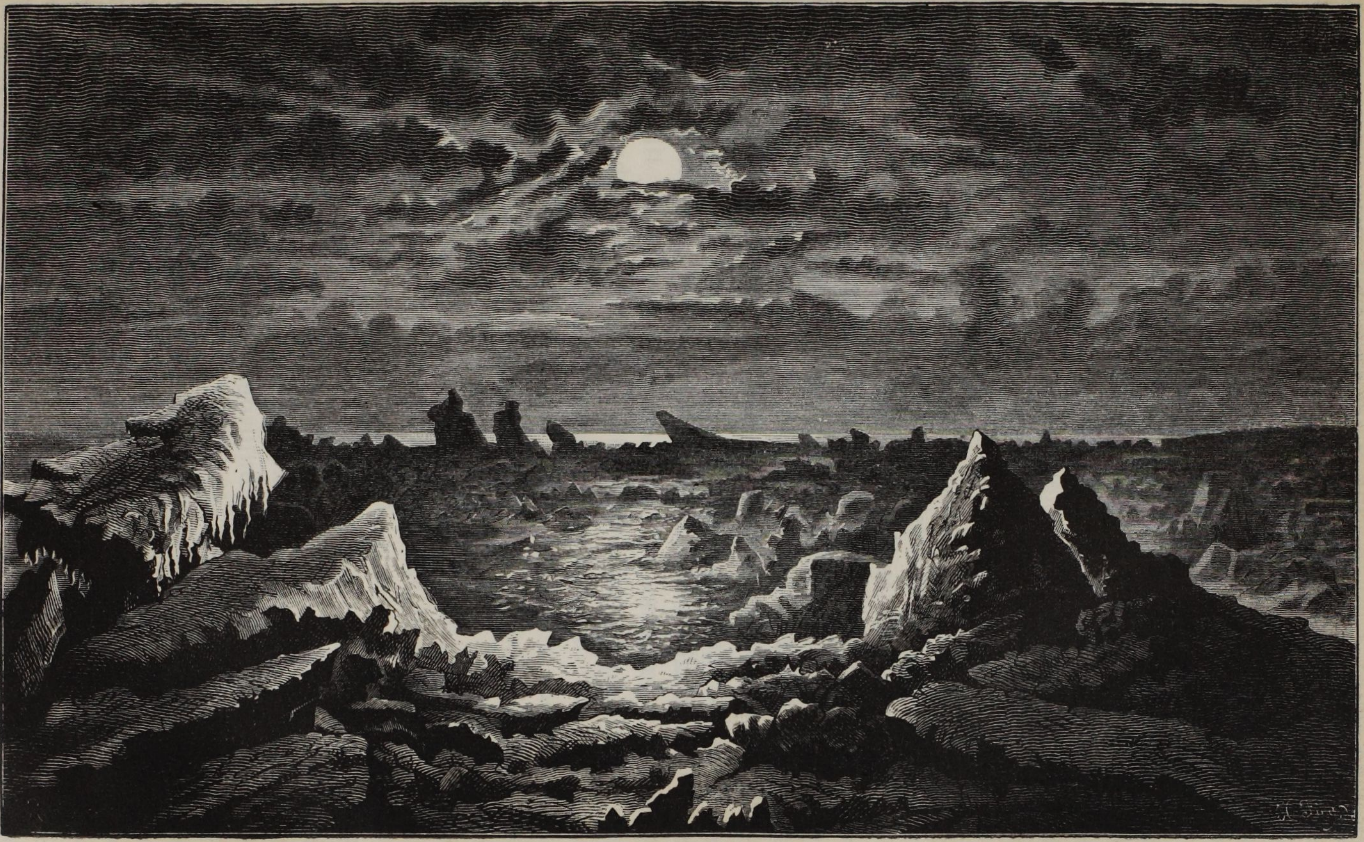

Vid polarisens gräns,

nom uppkallade Davis' sund ända till 64° 15' nordlig bredd, der han å nyo fick Grönland, nämligen dess vestra kust, i sigte och i en beqväm, ansenligt djup fjord fann ett gynsamt hviloställe. Han kallade fjorden »Gilberts sund», hvilket namn sedermera vikit för den danska benämningen Godthaab.[1] Här tillbytte han sig af den mycket fredliga befolkningen skälskinn och pelsverk för några småsaker. Infödingarne tillströmmade få dagar derefter i så stort antal, att icke färre än 37 båtar rörde sig omkring fartygen. Här iakttog man också ansenliga massor drifved, deribland ett helt träd på 20 meters längd. Den 1 augusti styrde han åter mot nordvest, gick tvärs öfver det af polcirkeln skurna och 350 kilometer breda Davis' sund och varseblef den 6 augusti dess vestra kust sannolikt på 66° 40' nordlig bredd söder om det nuvarande Dyer-kap, hvilket namn härrör från honom. Ehuru Davis' sund var isfritt, vågade han sig icke längre mot norr utan följde landet mot söder förbi kap Walsingham, hvilket han kallade så efter den dåvarande engelska statssekreteraren, tills han den 11 augusti uppnådde detta lands sydligaste udde, som han benämnde »Cape of Gods mercy». Han är det nutida kap Albert. Davis kringseglade det samma och påträffade ett bredt, inbjudande, i nordvestlig riktning gående sund, som på många ställen hade 40 kilometers bredd. Väderleken var mild, hafvet liknade ett stort verldshaf. Allt jemt framträngande längre i kanalen — nutidens Northumberland-vik, —, fann han åtskilliga öar och på stränderna allehanda spår af menniskor: slädar, hopsatta af furu- och ekbräder äfvensom andra af fiskben; utskurna bilder, modell af en båt samt till och med hundar med spetsiga öron, tjocka, yfviga svansar och halsband. Vid landstigningsförsök varseblef han småvuxna, helt och hållet i djurhudar klädda menniskor, hvilka vid anblicken af främlingarne skygga flydde inåt landet. Som sundet äfven vid ett djup af 180 till 220 meter ännu icke hotade att smalna, var han till freds med dessa utsigter, då häftiga, mot honom blåsande stormar nödgade honom att den 20 augusti vända om, hvarpå han den 30 september lyckligen återkom till England.

Knapt hade John Davis någorlunda hvilat ut och blifvit försedd med nya hjelpmedel, så anträdde han med fjolårsexpeditionens båda fartyg, till hvilka »Mermaid» (120 tons) och pinassen »Northstar» slöto sig, den 7 maj 1586 från Darmouth en andra nordfärd för att fortsätta undersökningen af den löftesrika öppningen i kusten. Då Davis den 25 juni uppnådde Grönlands sydspets, beordrade han »Sunshine» och »Northstar» att segla nordvart för att på östra kusten söka en genomfärd, hvaremot han sjelf tog samma väg som året förut och trängde in i Davis' sund. Han uppsökte till en början å nyo sin hviloplats från förra året, Gilberts sund, hvarifrån han den 17 juli gick ut på nya upptäckter. Davis' sund var denna gång ännu så fullt af drifismassor, att expeditionens chef vände om till Grönlands kust under 66° 33′ nordlig bredd, innan han vågade öfverfarten. Väderleken blef under färden öfver denna isöken så kall, att tågvirke och segel fröso, och att matroserna vägrade att gå längre. Fjorton dagar derefter uppnådde han i gynsammare farvatten Davis' sunds vestra sida på 66° 19′ nordlig bredd. Men landet ville denna gång icke frigöra sig från sina ismassor och lät ingen nalkas, så att Davis icke kunde närmare undersöka Northumberland inlet utan måste lemna uppgiften med denna resa ouppfyld och efter en skärmytsling med eskimåerna, hvilken kostade honom tre döda och två sårade, den 19 augusti anträda hemfärden på 63° 20′ nordlig bredd.

---

[1] Enligt Konrad Maurer, på anfördt ställe, borde namnet Gilberts sund förläggas till Baals revier.

Ehuru hans bemödanden icke heller denna gång kröntes med framgång, förlorade Davis dock icke hoppet; han kunde till och med ingifva sina redare samma förhoppning, som besjälade honom. Så lyckades det honom att genomdrifva en ny expedition för att uträtta det hittills försummade. Han afseglade den 15 maj 1587 ännu en gång med »Sunshine» och »Elisabeth» från Dartmouth samt »Helena» från London. Vid inlöpandet i Gilberts sund (Godthaab) den 16 juni hade »Sunshine» blifvit så skadadt genom ismassornas påtryckning, att manskapet misströstade om fartygets förmåga att längre hålla sjön. Men Davis visade härvid ett äkta engelskt mod och förkunnade den sitt fasta beslut att hellre omkomma med ära än skymfligen återvända. Han lemnade derför den 21 juni Gilberts sund och styrde uppför Davis' sund till 67° 40′ nordlig bredd, der han den 24 juni — tack vare den starka strålbrytningen under dessa höga breddgrader — samtidigt såg Grönland till höger och de amerikanska polaröarne till venster. Ännu allt jemt i sigte af Grönland kallade han den 30 juni på 72° 12′ nordlig bredd den yttersta punkten af kusten, infödingarnes Kosarsuik, efter sin storsinte hjelpare *Hope Sanderson* och Grönlands kust norr om Godthaab »London-kusten». Han framträngde derefter i Davis' sund, som, fritt från is, låg skenbart utan gränser framför honom, ända till den i denna del af polarområdet aldrig uppnådda höjden af 73°, der motiga vindar och isförhållanden dock tvingade honom att draga sig mot söder. Den 19 juli fick han sundets vestra sida i sigte på det gamla stället vid Mount Raleigh, och vid midnattstid uppnådde han inloppet till Northumberland inlet eller det »sund», som skulle föra honom till Kina. Från den 20 till den 29 juli undersökte han kustinskärningens båda stränder; redan den 23 hade han dock uppnått dess innersta fördjupning, vårt Hogarth-sund, hvilket, hopträngdt af öar, borttog hvarje förhoppning om en genomfart, och dermed kommit till den öfvertygelsen, att han befann sig blott i en vik. Han fortsatte nu mot söder sina undersökningar af kusten och fann den 30 juli inloppet till Frobishers sund, hvilket han dock icke igenkände för Frobishers, emedan han liksom alla hans samtida sökte det på Grönlands östra kust. För öfrigt betecknade han det som en fjord (inlet) och har alltså icke förmodat något »sund» här, hvilket i sjelfva verket icke heller förefinnes; namnet Lord Lumleys inlet, som gafs åt det samma, bibehöll detta inlopp tvenne århundraden bortåt. Den 31 augusti seglade Davis på 62° nordlig bredd från den längre fram så kallade Resolution-island, som han benämnde kap Warwick, mot söder tvärs öfver inloppet till Hudsons sund, hvars sydliga udde, som ligger på Labradors kust, han efter en dåtida sjöfarande gaf namnet kap Chidley eller Chudleigh, hvilket namn han bär ännu i dag. Under öfverfarten öfverfölls fartyget af en så kallad störtsjö, hvars höjd Davis jemför med vattenfallet i Themse under den gamla London-bron. Der, mellan sitt kap Warwick och kap Chidley, förmodade han, att en gynsammare genomfart (Hudsons sund) skulle finnas; men årstiden var nu redan för långt framskriden att försöka något i denna riktning. Sedan Davis kommit längs Amerikas kust ända ned till 52°, tog han vägen till England, der han inträffade den 15 september. ¹)

De upptäckter, hvilka John Davis gjorde under sina tre resor, lände, ehuru man då icke tillade dem något högt värde, till stort gagn för britiska handeln och kallade hvalfångsten i dessa farvatten till lif. Redan derför har Davis framför alla äldre och senare sjöfarande kraf på sina landsmäns tacksamhet. Men äfven annars får hans namn icke förbigås, ty i begåfning egde han icke många jemnlikar. ²) Nästan hälften af Baffins vik utforskades af honom, och man erhöll tillförlitlig kännedom om dess kuster och de folkslag, som bodde derstädes. Den högsta polhöjd, som någonsin blifvit uppnådd i denna del af arktiska bältet (det var 67,5—68° nordlig bredd af Cabot 1517 i Fox' kanal), öfverträffades nu ansenligt. Från geografisk ståndpunkt äro dessa resultat helt

---

¹) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 300—304.

²) År 1592 åtföljde Davis som andre officer Cavendish på hans olyckliga expedition i Sydhafvet, men upptäckte dervid Falklands-öarne. Sedermera förde han befälet på ett krigsskepp mot spaniorerna och stupade den 27 december 1605 i en strid med japanska sjöröfvare vid Malaccas kust. Han uppfann en qvadrant, som nyttjades att taga solhöjden till sjös, tills Hadleys sextant kom i bruk, samt skref berättelsen om två af sina resor och andra märkvärdiga arbeten, bland dem »The world's hydrographical description» (1559) och »The seaman's secret» (1595).

visst icke ringa, om de än, som man lätteligen kan förklara, icke synnerligen tillfredsstälde City-köpmännen. Då dertill den 6 april 1590 själen i de föregående nordpolsfärderna, drottningens sekreterare, Sir *Francis Walsingham*, afled, instälde engelsmännen under temligen lång tid bortåt alla vidare försök att framtränga i nordvest.

Visserligen ville redan år 1588 en spansk sjöman *Lorenzo Ferrer Maldonado,* verkligen hafva funnit nordvestpassagen, i det han genom »Labrador-sundet» hade seglat i nordvestlig riktning ända till 64°, derifrån norr ut till 72°, vidare vest till syd till 71° nordlig bredd och slutligen 440 spanska leguas, alltså 2,452 kilometer vestsydvest under 60° nordlig bredd uppnått Amian-sundets mynning, der han mötte ett skepp från Bremen, som var på väg till Kina. Denna resas äkthet, för hvilken många vigtiga röster förr uppträdde, har sedermera underkastats en sträng pröfning, som visat henne vara en af någon skämtare uppdiktad saga. 1)

---

1) Se några af skälen härför hos Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 510—511. Jemför vidare »*Notice sur les voyages du Maldonado*» (»*Annales des voyages*», Paris 1812, sid. 390—396); A. von Krusenstern, »Ueber Maldonados Entdeckung einer nordwestlichen Durchfart im Jahre 1588» (Bertuchs »Neue allgemeine geographische Ephemeriden» 1814, sid. 3—24); »*Bulletin de la société de géographie*», Paris 1823, sid. 359. Liksom Peschel anser äfven Vivien de S:t Martin i sin »*Histoire de la géographie*», sid. 393, Maldonados färd för en dikt.

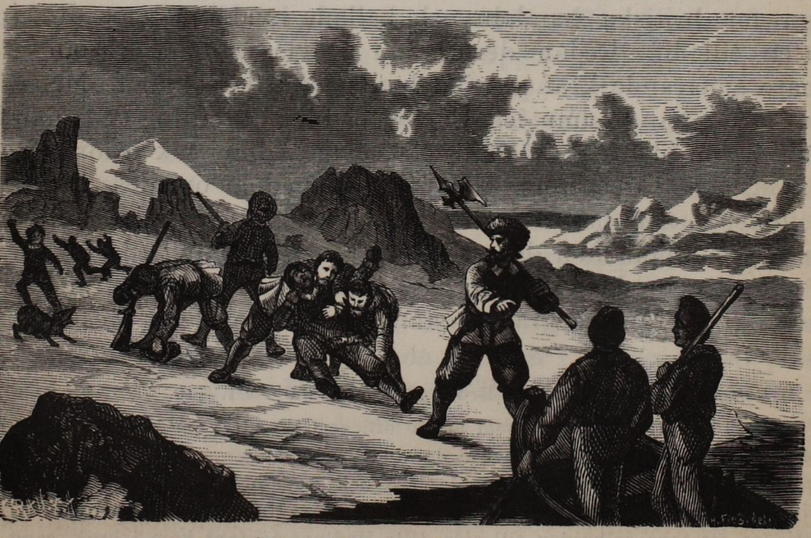

En eskimås bortröfvande af Frobishers manskap.

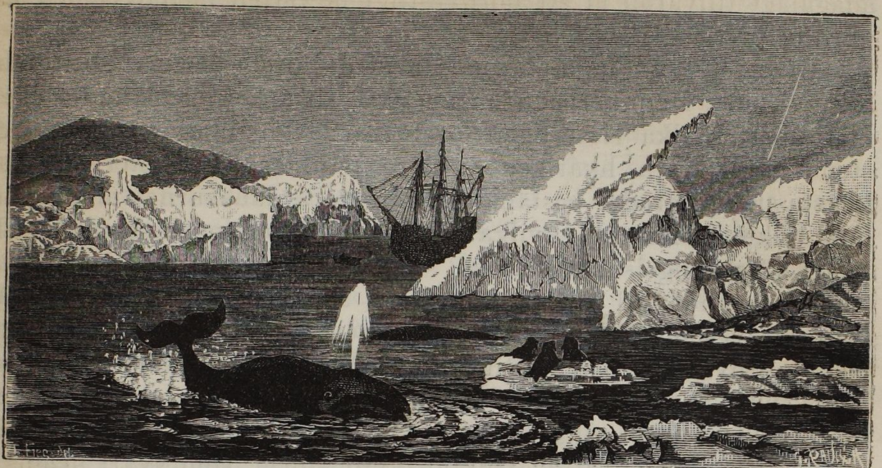

I Hudsons sund.

Första inträngandet i det arktiska Nord-Amerika.

Englands mångåriga strid med Spanien medförde ett längre uppehåll i briternas polarföretag, så mycket mera som med Walsingham, efter hvad vi hafva nämnt, själen i dem gått bort. Under denna tid infalla holländarnes färder, som blifvit skildrade i ett föregående kapitel, men hvilkas mål dock var nordöstern. Nordvestern öfvergafs, tills slutligen sjuttonde århundradets början medförde en tilldragelse, som visserligen yttrade sitt inflytande hufvudsakligen på handel och affärer, men hvilken mensklighetens allmänna odling äfvensom jordkunskapen har att tacka för högst vigtiga framsteg. Det är stiftandet af *Ostindiska handelskompaniet,* hvilket grundades den 31 december 1600 med uteslutande rättighet till handeln på andra sidan om Goda hopps-udden och Magelhães’ sund. Detta sällskap utsände år 1602 ett fartyg för att i Davis’ sund söka en genomfart till »Amerikas andra sida» och Kina. »Ur den fragmentariska berättelse, som lemnats af detta företags ledare, *George Weymouth,* framgår med säkerhet blott så mycket, att han icke utvidgat kännedomen om Davis’ sund mot norr, deremot i slutet af juli och redan på hemvägen under 61° 40′ nordlig bredd såg Hudsons sund öppet och vågade sig ett stycke in i det samma, så att näst Sebastian Cabot och John Davis den förtjensten tillkommer honom att återigen hafva ådagalagt tillvaron af ett nordvestligt farvatten mellan 60 och 62° nordlig bredd.» [1])

Öfver hufvud taget började med de första åren af sjuttonde århundradet, i synnerhet från år 1605, en ansenlig mängd färder mot norr, hvilka visserligen företogos nästan blott för hvalfångstens skull, men hvarigenom flere punkter på kusterna i det högsta polarområdet bestämdes. Hit höra danskarnes mot Grönland riktade företag, hvilka skola omtalas i nästa kapitel, och hvari äfven engelsmän deltogo. En af dessa senare, *John Knight,* som återvändt till sitt fädernesland, afseglade den 18 april 1606 från Gravesend med barken »Hopewell», hvilken hade utrustats på Moskovitiska och Ostindiska handelskompaniernas vägnar. Han synes hafva haft en lycklig resa öfver Atlantiska hafvet; blott på 56° 48′ nordlig bredd vid kap Grimington på Labradors kust öfverfölls han af en fruktansvärd storm, som svårt skadade hans lilla fartyg och slutligen kom det att stöta på grund; dock lyckades det honom att landa i Labrador; till kartläggande af dess kuster hade han försett sig med erforderliga hjelpmedel. Af hans kunskaper och noggranhet i iakttagelser kunde man vänta sig de bästa resultat. Man såg honom klättra upp för en kulle och hörde derefter ingenting vidare om honom. De sista orden i hans loggbok äro skrifna af främmande hand och innehålla, att den olycklige mannen den 26 juni 1606 i sällskap med sin broder, som tillika var hans löjtnant, och tre andra begaf sig till en föga aflägsen ö för att kartlägga den samma. Han hade gifvit befallning att vänta honom ända till kl. 3 e. m., men man väntade förgäfves ända till kl. 11 e. m., och alla forskningar efter Knight och hans kamrater blefvo utan framgång. Efter all sannolikhet dödades de af infödingarne, som visade sig följande dag och uppförde sig temligen hotande. »Hopewell» återkom den 24 september till Dartmouth; Knights originalmanuskript med berättelsen om hans resa, ur hvilken berättelse Purchas tryckt ett kort utdrag, har i Ostindiska kompaniets byråar undgått den allmänna tillintetgörelsen af dylika, värdefulla handlingar. [2])

De vigtigaste resorna under denna tidrymd är emellertid obestridligen den utmärkte och olycklige engelsmannen *Henry Hudsons.* Denne store sjöfarare var född ungefär i midten af sextonde århundradet; dock känner man, tyvärr, ingenting om hans tidigare historia. 1) Hans namn uppdyker först i förbindelse med en polarexpedition, som Moskovitiska handelssällskapet år 1607 stälde under hans ledning. Med en simpel bark på 80 tons, »Hopewell», och med blott 12 mans besättning lemnade den djerfve mannen den 1 maj 1607 Greenwich med full kännedom om det farliga i sitt företag, hvilket icke gick ut på mindre än att segla till Japan tvärs öfver polen. Väl förtrogen med de tidigare färdernas resultat och utrustad med sin tids bästa kartor, uppnådde han den 13 juni i sitt nötskal Grönlands ostkust, utefter hvilken han seglade ända till den 22, då han, såsom iakttagelserna visade, befann sig på 73° nordlig bredd. Här hindrades han, ehuru väderleken var vacker och mindre kall än tio grader sydligare, af is att framtränga längre mot norr; dock kallade han den yttersta punkt, som han uppnådde på Ost-Grönland, »Cape hold with hope». Derefter vände han sig från denna kust och inslog en nordostlig riktning, hvilken inom fem dagar förde honom i sigte af en del af Spetsbergen, som han kallade »New land» och höll för Barents' »Vogelsang». Hudson hade härvid kommit ännu fem grader längre i norr, nämligen till 78° 30′ nordlig bredd; men den 2 juli blef väderleken genom ett af de i dessa trakter så vanliga, tvära omslagen alldeles förskräckligt kall. Dock förblef hafvet ännu öppet, luften lugn, och strömmen förde fram mycket drifved, som flöt från Spetsbergen mot vester. Allt jemt sträfvande mot norr, men ständigt uppehållen af isen, undersökte Hudson flere dagar bortåt Spetsbergens kust och gaf dess nordvestra udde det ännu i dag brukliga namnet kap Hakluyt. En gång visade en iakttagelse norr om Spetsbergen och i sigte af Sju-öarne en polhöjd af 81°, hvilken ingen polarfarare före honom uppnått. Den 14 juli landstego hans högbåtsman och båtsman på Spetsbergens nordliga del. Många spår af renar och räfvar, en stor mängd vattenfoglar och bäckar med sött vatten, af hvilka en till och med hade i påfallande grad varmt vatten, visade våra sjöfarande, att det vore möjligt att under den oblida årstiden lefva äfven under dessa höga breddgrader. Efter dessa undersökningars afslutande fattade Hudson det beslutet att kringsegla Grönlands norra ände och genom Davis' sund återvända till England. I denna afsigt undersökte han mot slutet af juli å nyo hafvet mellan Spetsbergen och Grönland — man kallar det

---

[1]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 304. Denne gör följande anmärkning om Weymouths färd: »George Weymouth ville hafva tillryggalagdt 550 kilometer vest till syd i Hudsons sund. Hvarje ny karta förklarar ett sådant påstående för lögn, men då vi icke ega Weymouths loggbok utan blott den icke noggranne Purchas' berättelse, kan man icke afgöra, om denne sjöfarande varit en skälm, hvarför man vanligen anser honom.»

[2]) Markham-Gaidoz, »*Les abords de la région inconnue*», sid. 133—135.

---

1) General John Meredeth Read i sin bok »*An historical inquiry concerning Henry Hudson jun.*», Albany 1865, förmodar den berömde upptäckaren vara sonson till en annan Henry Hudson, hvilken dog år 1555 som alderman i London. Vår hjelte skulle hafva varit borgare i London, der egt ett hus och uppfostrats på Moskovitiska sällskapets bekostnad.

just Grönländska hafvet — men slöt af den starka isblinken vid norra synkretsen, att det der icke gåfves någon genomfart. Då beslöt han sig för att återvända till England, men upptäckte dervid på 71° nordlig bredd en ö, som han benämnde »Tutches of Hudson», och hvilken ganska sannolikt är den mycket olämpligt efter en holländsk kapten, som år 1611 lär hafva fått honom i sigte, uppkallade Jan Mayen, och kastade den 15 september åter ankar i Themse. Såväl i geografiskt som i kommersielt hänseende voro denna färds resultat högligen betydande. Hudson hade upptäckt en del af Grönlands östra kust och undersökt det blott en gång förut, af Barents och Rijp år 1596, besökta Spetsbergen äfvensom uppnått en högre polhöjd än någon före honom. Den praktiska följden af hans resa var, att hans berättelse om detta nordliga hafs rikedom på skälar och hvalar ledde till upprättande af rika fångststationer, hvilka blomstrade öfver två hundra år bortåt.[1])

Som den under denna färd inslagna vägen emellertid icke lemnade något tillträde till norden, valde Hudson nästa gång en annan. Den 22 april 1608 afseglade han nämligen å nyo och lemnade Themse på ett litet fartyg, som Moskovitiska handelssällskapet hade utrustat, och hvars besättning utgjorde blott 14 man. Som löjtnant tjenstgjorde Robert Juet, och vidare befunno sig ombord två personer, som redan året förut beledsagat honom, nämligen John Cooke, nu befordrad till skeppare, och James Skrutton, äfvensom John Hudson, kaptenens son. De passerade den 3 juni Nord-kap och stötte den 9 på 73° 29′ nordlig bredd[2]) på tät is, hvarifrån de blefvo fria först genom några stötar. Långsamt kryssande framåt från den 9 till den 15 juni, tvangs Hudson af häftiga nord- och nordostvindar att vända om och kom den 26[3]) på 72° 25′ nordlig bredd[4]) till Novaja Semlja, der han ankrade. Han såg på stranden en mängd hvalben och renhorn samt fann hafvet äfven här fullt med hvalar, hvalrossar och skälar. Landet gjorde ett angenämt intryck på honom. Enligt den uppgifna bredden landsteg Hudson på Gås-landets kust, der växtligheten också är jemförelsevis rikare än i Novaja Semljas öfriga delar. De temligen höga bergens ryggar voro täckta med snö, hvaremot sluttningarna, på hvilka renar betade, prunkade med friskt, vackert gräs. Han upptäckte ett stort vattendrag, sannolikt Gussinicha, hvilket kom från nordost och skickade en afdelning af manskapet ut med båt för att undersöka, om här icke gåfves en genomfart. Folket vände åter utan att hafva haft framgång. Nu försökte han att åtminstone betäcka kostnaderna för expeditionen genom att fånga hafsdjur, men icke heller detta lyckades. Ett sista försök att vid Vaigatsch och förbi Obs mynning framtränga i polarhafvet omintetgjordes genom de mötande, oöfvervinneliga hindren. Då vände han den 6 juli om och landade den 26 augusti i Gravesend. Denna Hudsons resa är för den fysikaliska geografien så till vida märkvärdig, som de första iakttagelserna om magnetnålens inklination anstäldes derunder.[1]) För öfrigt tycktes detta andra företag hafva ännu fullständigare misslyckats än det under år 1607. Moskovitiska kompaniet, som bestridt kostnaderna för dessa båda proffärder, vägrade också att inlåta sig på någon vidare. Detta var tvifvelsutan det skäl, som bestämde Hudson att nu gå i Holländska kompaniets tjenst.

---

[1]) Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 27—30.

[2]) d:o d:o d:o, sid. 31. Enligt Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 22, 75,5° nordlig bredd.

[3]) Markham-Gaidoz på anfördt ställe. Spörer uppgifver på anfördt ställe den 25 juni.

[4]) d:o d:o d:o. Enligt Spörer, på anfördt ställe, skulle bredden hafva varit 72° 12′.

Detta lemnade honom år 1609 befälet öfver ett fartyg, »De halve maan», hvarmed han den 25 mars afseglade från Texel. Sedan han jemt en månad senare passerat Nord-kap, styrde han rakt på Novaja Semlja, långs uppför hvars vestra kust han derefter färdades. Men hans af engelsmän och holländare bestående manskap, som förut seglat blott till Ostindien, lät snart afskräcka sig genom kölden och isen. Då Hudson den 4 maj fann ön alldeles omgifven af fasta ismassor, såg han sig den 19 maj tvungen att ändra sin kurs[2]) och göra de i öppet myteri varande matroserna det förslaget att söka en genomfart antingen genom Davis' sund eller långs Virginiens kust. Naturligtvis valde det olydiga manskapet det senare, och Hudson måste för att icke sätta de af Amsterdam-bolaget använda omkostnaderna alldeles på spel segla till Færöarne, gå ned ända till 44° nordlig bredd och försöka sin lycka vid Amerikas kust. Den 18 juni landsteg han för att laga sin under en storm bräckta fockmast och begagnade detta tillfälle att af infödingarne tillbyta sig pelsverk. Men snart tvungo hans ohörsamma matroser honom att åter gå under segel. Ända till den 3 augusti följde han kusten och landsteg då för andra gången. På 40° 30′ nordlig bredd upptäckte han en stor vik, som han befor i båt längre än 80 kilometer, och mellan två öar mynningen af en stor, präktig flod, som han gaf sitt eget namn, hvilket hon också bibehållit. Vid mynningen af denna amerikanska Rhein, Hudson-floden, grundades år 1613 staden Nieuw-Amsterdam, det nuvarande New-York. Emellertid nalkades provianten sitt slut, hvarjemte det visade sig omöjligt att anskaffa färsk föda från land. Manskapet, som under hela färden synes hafva påtvingat ledaren sin egen vilja, beslöt nu att återvända till Europa, och den 7 december inlopp fartyget i Dartmouths hamn.

---

[1]) Spörer, på anfördt ställe.

[2]) Se sid. 300.

Året derpå satte Hudson sig åter i förbindelse med det engelska handelsbolaget, hvilket dock uppstälde det föga smickrande vilkoret, att en erfaren sjöman vid namn *Coleburne* skulle tagas med om bord mera som medhjelpare än som andre officer, emedan man satte fullt förtroende till honom. Uppgiften var att söka efter en nordvestlig sjöväg i de båda öppningar, som Davis sett på sin tredje färd, men icke befarit — de nutida Frobishers vik och Hudsons sund. Hudson gick den 17 april 1610 under segel med sitt fartyg, men redan på Themse gjorde han sig qvitt sin obehaglige väktare Coleburne, som han sände i land med en till sällskapet ställd skrifvelse, hvari han rättfärdigade sitt förfarande. Derefter styrde han till Island, der manskapet under de sista dagarne af maj med anledning af Coleburnes aflägsnande sammanrotade sig till ett utan möda undertryckt myteri. Den 1 juni lemnade Hudson ön, uppnådde den 15 Grönlands södra spets, seglade derefter på 62° nordlig bredd tvärs öfver Davis' sund, styrde då sydvart, kom den 5 juli på 59° 16′ nordlig bredd till Labradors kust och passerade lyckligt det trånga farvattnet mellan fastlandets udde och de öar, som Davis hade kallat kap Chidley. Det mycket eftersökta sund,[1]) som han nu lyckligt hade uppnått, och hvilket numera bär hans namn, ehuru det efter sin förste upptäckare kanske mera passande skulle hafva hetat Cabot-sundet, hör från augusti månads början till de svåraste och farligaste passager. Äfven Hudson öfverfölls den 11 juli på 62° 9′ nordlig bredd vid sydkusten af Meta incognita af en storm och måste söka skydd bakom »The islands of God's mercy». Derifrån seglade han åter öfver till fastlandet och kom den 16 juli i Ungava-viken sannolikt till 58° 50′ nordlig bredd. Så snart han märkt, att fast land, af honom kalladt »New-Britannia», låg i söder, följde han sundet mot nordvest. Den 28 juli befann han sig på 63° 10′ nordlig bredd norr om den nuvarande Charles' ö, hvilken han höll för en udde af fastlandet, medan han samtidigt gaf en udde på den i norr midt emot liggande kusten namn efter drottning Anna. Den 2 augusti kom Salisbury-ön (63° 27′ nordlig bredd och 76° 40′ vestlig längd från Greenwich) i sigte, men ansågs likaledes för en landudde, och den 3 augusti, på denna färds afgörande dag, visade sig en smal öppning mellan Sir Dudley Digges' öar (62° 37′ nordlig bredd, 78° 35′ vestlig längd från Greenwich) och kap Wolstenholm (62° 30′ nordlig bredd, 77° 50′ vestlig längd från Greenwich). Då Hudson hade tillryggalagt detta sund, vek fastlandets kust hastigt till baka mot söder, och fartyget befann sig åter i ett öppet haf. Under de trenne århundraden, som de britiska nordvestfärderna varade, kunde man — anmärker Peschel, med hvars ord denna Hudsons märkvärdiga sista resa här hufvudsakligen berättas — icke befinna sig närmare målet än den 3 augusti 1610, då Hudsons vik låg obegränsad mot söder framför upptäckaren. Med nämnda dag slutar, tyvärr, hans loggbok, och allt, som vi känna om företagets utgång, grundar sig på en i myteri stadd skeppsbesättnings utsago. Hudson behöll under sin sydliga kurs den stora vikens östra kust på venster hand. Der stryka på ett afstånd af 110 till 120 kilometer från fastlandet ökedjor fram, som vi nu finna betecknade med namnen Sleepers- (58° 25′ nordlig bredd, 81° 9′ vestlig längd från Greenwich) och Belcher-ögrupperna (55° 50′ till 56° 30′ nordlig bredd, 80° 9′ till 80° 28′ vestlig längd från Greenwich), och hvilka upptäckarne då ansågo för Hudson-vikens vestra gräns, så att denna vik för dem icke framstod i sin verkliga beskaffenhet såsom ett stort innanhaf utan syntes vara ett smalt sund, hvars södra ände, nutidens James' vik, Hudson uppnådde i september. Då blef en bland officerarne, som icke lät bli att stifta missnöje med ledaren, afsatt; men denna nödvändiga åtgärd bidrog ännu mera till att uppreta matroserna. Enär Hudson nu fann James' vik stängd i vester, valde han efter flere dagars segling kors och tvärs den 1 november, som det synes, i närheten af den nuvarande Agoomska-ön en hamn för öfvervintring och instängdes der tio dagar senare af isen. Fartyget hade han låtit hala upp på stranden; med lifsmedel var han icke tillräckligt försedd, så att han något sorglöst utsatte sitt manskap för en arktisk vinters farligheter. Måste än engelsmännen mången gång nöja sig med ganska tarfliga rationer, så tillbragte de vintern dock icke allt för besvärligt, enär en mängd flyttfoglar oförmodadt föll dem i händerna. Under tredje veckan af juni 1611 anträdde Hudson återfärden, men redan första natten inneslöts han åter af isen och förblef fastsittande deri från måndagen ända till söndagen. Sistnämnda dag uppväckte en bof vid namn Green, hvars lif Hudson en gång räddat i London, och hvilken han egnat öm omsorg, ett myteri mot honom, och den olycklige mannen tvingades att med åtta andra följeslagare, nämligen hans son, som ännu var ett barn, skeppsmatematikern Woodhouse, en frivillig och fem matroser, utan vapen, lifsmedel och instrument prisgifven åt hafvets nåd, i slupen lemna fartyget, hvarefter man aldrig erfarit något om hans fruktansvärda öde. Skådeplatsen för detta brott kan icke närmare bestämmas, men måste i alla händelser förläggas till James' vik. Efter fullbordadt dåd sökte de upproriske, som behöllo fastlandet på höger hand, sig med fartyget fram mot norr, tills de den 27 juli vid kap Wolstenholm åter igenkände inloppet i Hudsons sund. Derifrån uppnådde de efter stora svårigheter engelska kusten; alla hade lidit alldeles förfärligt af hunger, och Green undgick icke det hämnande ödet, ty han blef dödad i en strid med indianerna.

---

[1]) Hudsons sund, som förenar Hudsons vik med Atlantiska hafvet, ligger mellan 60 och 64° nordlig bredd samt 65 och 67° vestlig längd från Greenwich. Dess längd utgör 725, dess medelbredd 160 och dess minsta bredd 96 kilometer.

Bär Hudsons sund kanske icke med fullkomlig rätt namn efter den berömde sjöfaranden —, ty möjligtvis skådadt redan år 1500 af Gaspar Cortereal,[1] beseglades det år 1517 i hela sin längd af Sebastian Cabot samt delvis år 1578 af Frobisher och 1602 af Weymouth —, så är detta dock helt säkert förhållandet med det stora nordamerikanska innanhafvet, hvilket Hudson först af alla befarit, om än icke undersökt i hela dess utsträckning. Vivien de S:t Martins tvifvelsmål om, att Hudson[2] någonsin inträngt i den efter honom nu uppkallade viken,[3] kan jag icke dela. Såsom vi nu för tiden känna honom, är Hudsons vik en nästan helt och hållet i Britiska Amerika innesluten hafsafdelning,[4] hvilken genom Hudsons sund står i förbindelse med Atlantiska hafvet och genom Fox' kanal med Norra Ishafvet. Viken, som har ett ytinnehåll af 771,000 qvadratkilometer, är under åtta månader af året betäckt med drifis samt innehåller många öar, ref och sandbankar. I söder utlöper han i den ofvannämnda James' vik och mottager från alla sidor talrika vattendrag.[5] Djupet i vikens midt är mätt till 275 meter, men stiger sannolikt till mera.

Redan följande år, 1612, medförde en vidare undersökning af Hudsons vik, ty genast utsändes två fartyg, »Resolution» och »Discovery», under Sir *Thomas Button* och kapten *Ingram* dels för att uppsöka Hudson och hans följeslagare, dels för att fortsätta sökandet efter den nya genomfarten. En af Hudsons folk, Abacuk Prickett, hade nämligen berättat, att de uppstudsige mellan Digges' ö och kap Wolstenholm med sitt fartyg stött på klippor, men bragts loss af floden. Ebben hade gått, försäkrade Prickett, mot öster, floden från vester. En från vester inströmmande flodvåg hade varit alla nordvestfarares längtan, ty en vestlig flod kunde komma blott från Sydhafvet och måste otvetydigt tillkännagifva detta verldshafs närhet. Sir Thomas Button hade derför befallning att genom Hudsons sund segla till Salisbury-ön och vid närmaste udde iakttaga den inströmmande flodens riktning; komme hon från sydvest, så låge den genomfart, hvarpå man hoppades, deråt, komme hon från norr eller nordvest, så funnes hon åt detta håll. Sir Thomas uppnådde lyckligt Digges' ö vid inloppet i Hudsons vik och seglade derifrån mot nordvest, der han uppdagade den stora Southampton-ön, hvars sydkust han försåg med namn. Denna ännu i dag till sitt inre fullkomligt obekanta ö bildas af höga klippmassor och synes egentligen bestå af flere små öar; de kanaler, som gå fram mellan dem, äro dock beständigt tillslutna af is. Härefter styrde Button sydvart och passerade Hudsons vik på dess bredaste ställe. Förvisso borde då åter en glad spänning lifva sjömännen, enär de hade ett öppet haf framför sig i vester; åtminstone uttryckte Button genom kustnamnet »Hopes checked» sin bedröfvelse, då han under 60° 40′ nordlig bredd åter stötte på land i vester. Den ovälkomna kusten af Hudsons vik följdes nu af upptäckarne mot söder, tills de sannolikt på 57° 10′ nordlig bredd upptäckte en flod, som de kallade Nelson. Nu vet man, att denna flod tager sin början från Winnipeg-sjöns norra ände och genomflyter en hel rad af små sjöar, innan hon efter ett nordöstligt lopp af ungefär 560 kilometer faller ut i Hudsons vik norr om fästet York. Nelson-floden är ovanligt vattenrik; dock är all segelfart på henne omöjlig för hennes talrika vattenfall och strömhvirflar. På denna flods stränder upplefde Button och hans följeslagare en ovanligt mild vinter, ty floden var isbelagd blott från den 16 februari till den 5 april. Likväl kunde Button först i juli fortsätta sina upptäckter, och då hade han att välja mellan att söka genomfarten i söder och sydost på den ännu obekanta sträckan mellan Nelson och Hudsons vinterhamn eller i norr och nordvest. På sin styrmans, Josias Hubarts, råd beslöt han sig för det senare, behöll derför vestra kusten af Hudsons vik på venster hand, uppnådde den 29 juli sin högsta nordliga bredd, enligt uppgift 65°, men sannolikt blott 64°, vid inloppet till ett sund, som han kallat »Ne ultra», men hans efterföljare likväl »Roe's welcome». Under återfärden hände ingenting märkvärdigt, utom att den för öfrigt redan af Hudson sedda Mansel-ön (62° 21′ nordlig bredd, 80° 40′ vestlig längd från Greenwich) erhölls i sigte och namngafs.[1] Sir Thomas återkom hösten 1613 till England, men har, tyvärr, aldrig författat någon redogörelse för sin färd.

---

[1] Se ofvan sid. 268.

[2] Det utförligaste arbetet om den märkvärdige mannen är »*Hudson (Henry) the Navigator. The original documents in which his career is recorded, collected, party translated and annotated, with an introduction*» *by G. M. Asher*. London 1860.

[3] Vivien de S:t Martin, »Histoire de la géographie», sid. 413.

[4] Den sträcker sig mellan 51 och 64° nordlig bredd samt 77 och 95° vestlig längd från Greenwich.

[5] De förnämsta bland dessa floder äro Great whale river, East main-, Albany-Severn-, Nelson- och Churchill-floderna.

Emellertid hade förhoppningen att i riktningen af Hudsons vik finna en öppning till sydhafvet efter Buttons icke af framgång krönta färd alldeles mot förmodan å nyo väckts till lif. Af den omständigheten, att floden i Nelson-hamnen steg 4,5 till 5,5 meter, slöt matematikern *Thomas Harriot,*[2] att Hudsons vik i vester stode i förbindelse med Sydhafvet, ty en sådan höjd uppnådde floden blott i sund, som öppnade sig åt två haf, hvilken villfarelse de bästa sjömän då för tiden delade med honom. Äfven hade Sir Thomas Button i Hudsons vik mött en springflod, hvilken visserligen kom rakt från öster, men hvilken Harriot förklarade för en från kusten återkastad flodvåg från Stilla hafvet.[3]

Nordvestfärdernas befrämjare i England, nämligen samma bolag af Londonköpmän, hvilket hade understödt Buttons färd, skickade derför redan 1614 kapten *Gibbons* med »Discovery» ut på ett nytt försök. Gibbons' var icke blott en vän och slägting till Button utan äfven en af hans mest framstående följeslagare. Knappt hade han emellertid hunnit Hudsons sunds mynning, förrän en stor mängd is inneslöt hans fartyg, och en häftig ström dref det ned i en vik på Labradors kust under 53° nordlig bredd, hvilken vik hans folk derför kallade »Gibbons' hole». Under tjugo veckor, som han med hela sitt manskap sväfvade i oupphörlig lifsfara, såg han döden i ansigtet. Sedan töväder hade smält de till berg upptornade ismassorna omkring honom och befriat fartyget ur dess nöd, seglade han till baka till England, emedan årstiden var för långt framskriden, och sjukdom rådde bland manskapet.

Att fullkomligt förstöra den sköna drömmen om en fri nordvestlig genomfart blef förbehållet en djerf och talangfull sjöman, *William Baffin* (född 1584, död 1622 vid Ormuz' stormande af de med briterna förenade perserna), hvars färder i de spetsbergska

---

[1] Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 307—309.

[2] Harriot, född i Oxford 1560, död i London den 2 juli 1621, studerade i sin fädernestad och åtföljde efter sin år 1579 försiggångna promotion Sir Walter Raleigh år 1584 på en resa till Virginien, om hvilken han efter sin återkomst författade en berättelse. Genom Raleigh införd hos earlen af Northumberland, erhöll han af denne en årlig pension på 300 pund sterling och egnade sig derefter åt matematiska undersökningar, hvilka efter hans död utgåfvos af hans vän Walter Warner under titeln »*Artis analytica praxis ad æquationes algebraicas resolvendas*», London 1631. Han brefvexlade med Kepler öfver teorien om regnbågen och synes hafva iakttagit solfläckarne, innan han ännu kunde hafva kännedom om deras upptäckande genom Galilei. Descartes lär hafva honom att tacka för mycket af det, som han skref om algebran.

[3] Peschel på anfördt ställe, sid. 309.

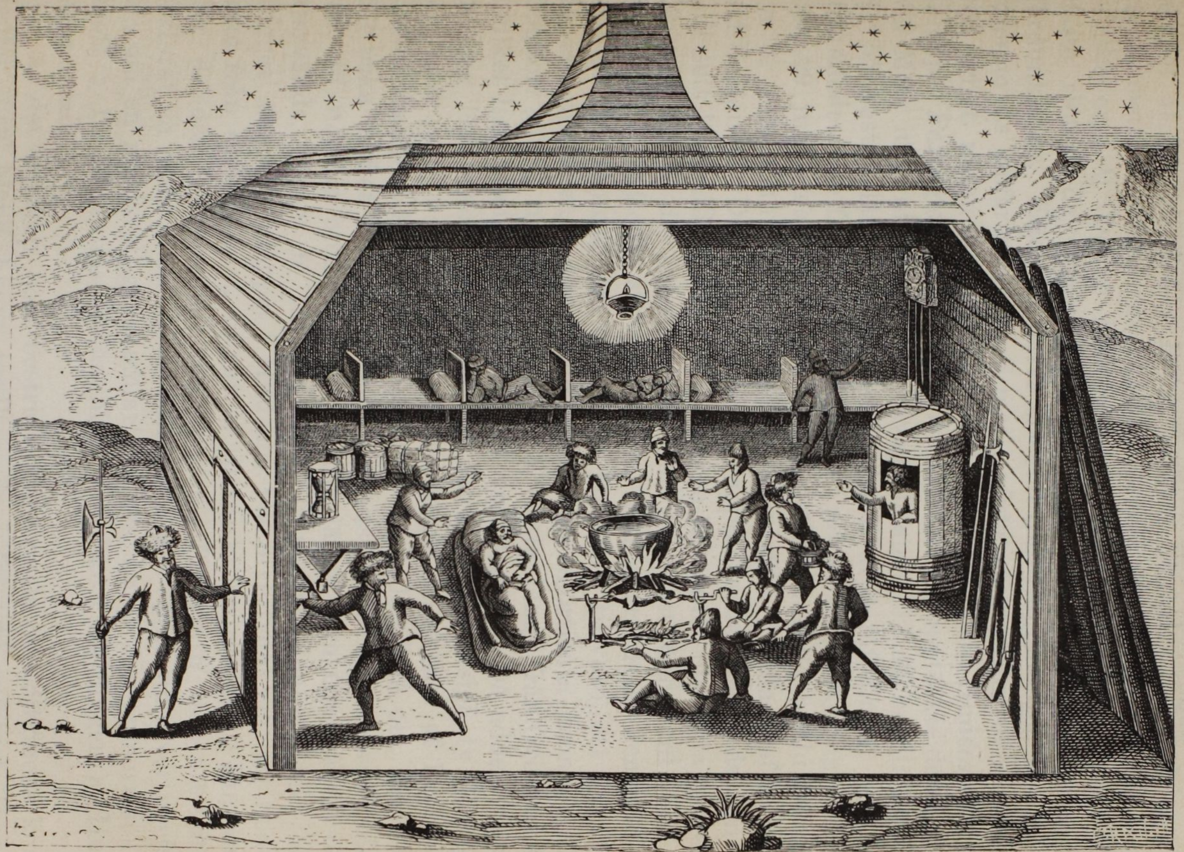

Barents' vinterbostad på Novaja Semlja.

(Efter en teckning af Gerrits de Veer.)

farvattnen skola omtalas i ett senare kapitel. Jag nämner derför blott i korthet, att han år 1613 undersökte Grönlands kuster, hvarom vi ega anteckningar af honom sjelf, och 1614 seglade till Spetsbergen med Fotherby. År 1615 lemnade det engelska sällskapet åt kapten *Robert Bylot,* hvilken likaledes redan deltagit i de senaste nordfärderna, befälet öfver ett fartyg på 55 tons, »Discovery». [1]) Denne medtog som styrman Baffin, sin tids lärdaste sjöfarande, genom hvilken Bylots namn också fullkomligt fördunklades. Efter att hafva afseglat från England den 13 april [2]) kommo de sjöfarande den 6 maj i sigte af kap Farvel och ovanligt tidigt, redan den 30 maj, vid Resolution-ön till Hudsons sunds inlopp. Fartyget seglade uppför detta sund, upptäckte den 8 juni vid Meta incognitas sydkust Savage islands (62° 40′ nordlig bredd, 87° 55′ vestlig längd från Greenwich), hvarpå infödingar i mängd anträffades, och framträngde derefter i nordvestlig riktning. Redan den 29 juni befann fartyget sig på 64° 20′ nordlig bredd framför en ö, som man för hafvets qvarnhjulslika hvirflar gaf namnet »Mill-island». Derifrån uppnådde upptäckarne, sedan de den 10 juli sett land till höger, Southampton-öns ännu obesökta östkust, längs hvilken de framträngde mot nordvest ända till den 12 juli, då de iakttogo, att floden kom från norr; deraf hemtade de så stor förhoppning om den sökta farledens tillvaro, att de gåfvo åt en upptäckt, ogästvänlig udde det oförtjenta namnet kap Comfort (65° 2′ nordlig bredd, 85° 5′ vestlig längd från Greenwich), hvilket han ännu allt jemt bär på våra kartor. Då udden följande dag låg bakom dem, försvann dock hvarje utsigt, ty de sågo sig mot norr och nordvest fullkomligt inneslutna af land och hafvet framför dem betäckt af is. De vände alltså om, färdades till baka utefter Southampton-öns ostkust ända till Seahorse-udden (63° 40′ nordlig bredd, 80° 10′ vestlig längd från Greenwich) och återvände, sedan de till den 29 juli mellan denna punkt och Digges' öar vid inloppet i Hudsons vik öfvertygat sig, att floden kom från sydost, d. v. s., var af atlantiskt ursprung, till England, der de den 9 september ankommo till Plymouth utan att hafva förlorat en enda man. Men Baffin uttalade öppet sin öfvertygelse, att om en nordvestlig genomfart funnes, borde den numera sökas blott i Davis' sunds förlängning och icke i riktningen af Hudsons sund. [3])

Af det sällskap, som bestridt den senaste expeditionens kostnader, och bland hvars medlemmar i främsta rummet *Thomas*

---

[1]) Enligt Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 310, skulle fartyget hafva hetat »Resolution», ty han säger, att Resolution-ön uppkallades efter det samma.

[2]) Andra uppgifva den 18 april.

[3]) Peschel på anfördt ställe.

Smith[1] framstod som en storsinnad Mäcenas, erhöllo Bylot och Baffin derför i uppdrag att år 1616 längs Grönlands kust framtränga ända till 80° nordlig bredd, men derifrån styra till baka åt sydvest till 60° nordlig bredd för att vidare omsider komma till Japan. Med det lilla »Discovery» och en besättning af inalles sjutton man lemnade de Gravesend ännu tidigare än året förut, nämligen den 26 mars 1616. Redan den 14 maj inträngde de båda kaptenerna på 65° 20′ nordlig bredd efter en lycklig färd i Davis' sund och uppnådde en vecka senare på 70° 20′ nordlig bredd Grönlands »Londons-kust». Men redan der försvann de sjöfarandes tillförsigt om en lycklig utgång, dock blott helt ogrundadt af den anledning, att flodhöjden aftagit till 2,5 och 3 meters höjd. Den 30 maj fingo de i sigte Hope Sanderson, den yttersta punkt på kusten, till hvilken Davis år 1587 hade kommit, och stötte der på vidsträckta ismassor, hvarigenom de passerade två dagar senare. En häftig motvind tvang dem att den 1 juni ankra midt i en ögrupp, som de kallade Fru-öarne (Woman-islands) för flera vackra eskimåqvinnor, hvilka qvarstannade derstädes, hvaremot deras män skyndsamt grepo till flykten för främlingarne. Allt jemt bibehållande den grönländska kusten till höger, styrde de derefter vidare mot norr, men träffade den 9 juni åter is och ankrade den 30 på 73° 45′ nordlig bredd i ett sund, som de kallade Horn-sund, emedan de der af infödingarne köpte många narhval-horn (-tänder). Efter en lycklig färd genom den sedermera så berömda Mellville-vikens is kom man den 1 juli i öppet vatten till 75° 40′ nordlig bredd i hvalfångarnes nu för tiden så kallade North water. Åsynen af detta isfria haf väckte hos upptäckarne nya förhoppningar, ty Baffin trodde sig nu säkert kunna finna den sökta genomfarten. Dagen derpå, den 2 juli, fingo de på 76° 35′ sigte på en hög udde, hvilken de uppkallade efter Sir

---

[1] Thomas Smith var själen i Ostindiska kompaniet under första åren af dess tillvaro. Han var dess första guvernör och innehade denna plats många år bortåt. Då han i oktober 1614 ville afsäga sig den samma i anseende till sin höga ålder och sitt dåliga helsotillstånd, blef han likväl enhälligt återvald. Det var han, som åren 1600 och 1609 erhöll de första inkorporationspatenten för Ostindiska kompaniet. Han icke blott öfvervakade de första ostindiefärdernas utrustande samt befrämjade Hudsons och Baffins expeditioner, utan han deltog deri äfven med ansenliga penningbidrag. År 1612 valdes han till förste guvernör i handelskompaniet för nordvestpassagens upptäckande och befrämjade detta sedermera så mäktiga sällskaps första företag. Hans utmärkta råd och hans ständiga tillsyn betryggade ordning och ärlighet bland sällskapets talrika tjenstemän. Med ifver sökte han efter botemedel mot de tropiska sjukdomarne och försmådde icke ens att tänka på matrosernas nöjen. Han köpte spinetter för bolagets fartyg, »ty», sade han, »det är roligt att se matroserna af hjertans lust hoppa och dansa efter musikens toner». (Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 161.)

Dudley Digges, och tolf sjömil längre i norr upptäcktes ett bredt sund, som de benämnde efter en annan af företagets befordrare, Sir John Wolstenholme. På 77° 30′ nordlig bredd inlupo de den 4 juli i ett sund, hvilket de kallade Whale-sund för de talrika hvalar, som tumlade omkring i det samma. Sökande skydd mot den stormiga väderleken, ankrade det lilla fartyget i en liten bugt på grönländska kusten, men måste dock för säkerhetens skull åter gå till sjös samt passerade och namngaf dagen derpå Hakluyt-ön. Norr derom varseblef man ett sund, som sträckte sig bortom 78:de breddgraden. Enligt Baffins utsago var denna trakt i ett hänseende högst märkvärdig, ty »magnetnålen företedde den största missvisning, som iakttagits på något ställe, nämligen mera än fem streck eller femtiosex grader vestlig variation». Sin gynnare, Sir Thomas Smith, belönade Baffin här, i det han kallade denna vattenväg för Smiths sund, hvilket namn blifvit så berömdt som knapt något sedermera. Så uppnåddes på denna märkvärdiga 5 juli den högsta nordliga bredd vester om Grönland för århundraden bortåt, och som i det hela taget blott fem gånger skulle öfverskridas till våra dagar. Isen hade emellertid förhindrat Baffins fartyg från vidare framträngande, hvarför »Discovery» vände om den 6 juli, denna gång följande östra kusterna af det vatten, som med rätta bär den djerfve sjömannens namn. En »vik» är Baffins vik dock likaså litet, som Davis' sund är ett »sund». Med en medelbredd af 480 kilometer och en längdutsträckning af 2,070 kilometer mot nordvest sträcker Baffins vik sig mellan 68 och 78° nordlig bredd, och dess öfver 300 meter höga, branta kuster visa der och hvar högst egendomliga klippformer. Den 8 juli upptäcktes de i Smiths sunds meridian belägna Carey-öarne och den 10, då tjocka höjde sig, och fartyget var tätt intill kusten, det med is fylda Sir alderman Jones' sund, i hvars närhet en båt förgäfves sökte landa; en häftig storm hindrade hvarje försök att närma sig stranden. Man följde således den mot söder gående kusten, som söder om Jones' sund företedde ännu en bugt, och upptäckte slutligen den 12 juli på 74° 20′ nordlig bredd ett andra sund, som uppkallades efter Sir James Lancaster. Ehuru dessa båda vattenvägar öppnade sig mot vester, sjönk dock, såsom Baffin medgifver, de sjöfarandes förhoppning dag för dag, dels emedan flodhöjden aftog allt mera, dels emedan de icke vidare kunde närma sig kusten, enär en isbank allt jemt låg mellan fartyget och land. Som ganska många skörbjuggspatienter dertill befunnos bland manskapet, så förberedde man sig att vända om hem och kom redan den 30 augusti åter till England.

»Efter återkomsten från denna lysande upptäcktsfärd, hvilken för vårt århundrades arktiska sjöfarande har öppnat porten till den verkliga genomfarten, Lancaster-sundet, förklarade Baffin för en af dessa resors oförtrutnaste befordrare, Sir John Wolstenholme, att det icke gåfves någon nordvestlig sjöväg hvarken i Hudsons vik eller i Davis' sunds förlängning, hvilka icke voro annat än vikar i stor skala. Detta öppna medgifvande var orsaken till, att Baffins vik icke åter besöktes under två hela århundraden ända till 1818; men upptäckaren sjelf gjorde sig derigenom, att han förstörde hvarje förhoppning om en genomfart, hatad af alla ifriga älskare af nordvestfärderna, så att hans ära och hans förtjenster först i nyaste tider åter blifvit fullständigt erkända. ¹)

Baffins upptäckter drogos småningom i tvifvelsmål och betraktades slutligen till och med som uppdiktade! Det mest nedsättande och lögnaktigaste angreppet på trovärdigheten af Baffins berättelse gjordes af den berömde Sir *John Barrow*, som i oförskämd partianda satte tro blott till sådana upptäckter, som gjordes af officerare i den engelska örlogsflottan, och på det oförsvarligaste sätt fläckade minnet af Baffins sjömannabedrifter. Hade icke den handskrifna berättelsen af Baffin, hvilken härefter försvinner för våra blickar, kunnat förtaga kraften af den skamliga beskyllning, som man slungat mot honom och Bylot, så hade dock en annan engelsk färd måst återställa den gamle sjöhjeltens goda namn och rykte, och denna färd, som utfördes af Sir John Ross, hvilken på det mest lysande sätt bekräftade Baffins upptäckter och uppgifter 202 år efter honom, tog sin början redan samma år, som Barrows arbete ²) lemnade pressen. Baffins handskrifna redogörelser befinna sig ännu i dag i British museum; tyvärr har den dertill hörande kartan, till hvilken han i sin berättelse allt jemt hänvisar, gått förlorad genom den gamle Purchas' skuld, så att en noggrann kartläggning af hans kurs och upptäckter är omöjlig. Dock har August Petermann efter det förhandenvarande materialet försökt att utkasta en sådan skiss, ³) hvilken lemnar en god insigt i den tidens föreställningar om Baffins viks norra ände.

De af en så berömd domare som Baffin uttalade tvifvelsmålen om möjligheten och det praktiska värdet af en nordvestlig genomfart förfelade icke att betydligt afkyla ifvern för alla sådana försök; i alla händelser ville man ännu icke låta frånröfva sig tron på den ifrigt önskade genomfarten, och enstaka sjöfarande gjorde derför nya ansträngningar att upptäcka den samma. Utan att

---

¹) Peschel på anfördt ställe, sid. 312.

²) Barrow, »A chronological history of voyages into the arctic regions», London 1818.

³) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1867, kartan 6.

nu orda om ett företag af Ostindiska kompaniet, hvilket år 1619 utsände en af Buttons följeslagare på 1612 års färd, *William Hawkridge*, som dock i Hudsons sund icke kom längre än till Salisbury-ön, förtjenar den för dansk räkning seglande, erfarne norske sjöhjelten *Jens Munks* olyckliga expedition att i korthet omtalas. Äfven han afseglade 1619 den 16 maj med två fartyg, uppnådde redan i juni kap Farvel och fann under färden genom Hudsons sund, hvilket han till sin konungs ära kallade Christians sund, på 61° 20′ nordlig bredd en ö, hvarpå många renar betade. Isen hindrade honom snart att framtränga mera än två grader nordligare i Hudsons vik; derför styrde han mot söder, hvarest han lopp in i den sedermera under namnet Churchill-floden bekanta viken för att der tillbringa en förskräcklig vinter. Kölden var så skarp, att vin och bränvin fröso, faten sprungo sönder, och isen under högsommarn hade en tjocklek af 70 till 100 meter. Efter qvalfulla månader voro mot slutet af maj 1620 de allra sista förråden förtärda, och hungern blef nu sjukdomens kamrat. Munk sjelf väntade i en liten koja och ett tillstånd af fullkomlig kraftlöshet på sin förlossning genom döden. Pinad af hungern, släpade han sig slutligen till sina kamrater, af hvilka han träffade blott två vid lif. Med en sista, men framgångsrik ansträngning gräfde de i den hårda snön efter rötter, som uppehöllo deras lif och återgaf dem krafter att vid väderlekens förmildrande kunna egna sig åt fisk- och fogelfångst. Derefter rustade de sin farkost nödtorfteligen, passerade Hudsons sund och kommo efter en ytterligt svår öfverfart, med en liten, söndrig båt, med sönderbrutet roder, sönderslitet segel och mera liknande skuggor än menniskor, den 25 september till Kjöbenhavn, der konungen, hvilken längesedan ansett Munk som förlorad, mottog honom med stor förvåning.[1])

Efter en längre hvila upplifvades forskningsandan åter hos den kraftiga engelska nationen. Ehuru Bylots och Baffins färd beröfvat det företagsamma sällskapet nästan allt mod och all lust till vidare expeditioner mot norr, förmådde kapten *Luke Fox*,[2]) en man, som, från sin tidiga ungdom begåfvad med outtröttlig verksamhet, hade samlat mycken erfarenhet till sjös, i sin eldiga ifver ett sällskap af köpmän i Bristol att understödja en ny nordlig upptäcktsfärd. I detta företag hjelpte *Thomas James*, en af sin tids aktningsvärdaste sjöfarande, honom på det kraftigaste. Fox hade sedan lång tid till baka förberedt sig till sitt företag och förskaffat sig alla möjliga underrättelser, huru långt man framträngt i polartrakterna; äfven umgicks han mycket med sitt fäderneslands förnämsta matematiker, i synnerhet med *Thomas Sterne,* hvilken hade samlat alla dagböcker och upptäcktsresor. Då nu kapten Fox förestäldes för konung Carl I af England, gaf denne honom en högst sällsynt karta, hvarpå hans föregångares alla upptäckter voro angifna, äfvensom bref till kejsaren af Japan, om han skulle hafva den lyckan att genom den eftersträfvade genomfarten komma ut i Sydhafvet och till Japanska öarne.

---

[1]) Munk, af hvilken en flod erhöll namnet Munks hamn, togs under kommande år ännu oftare till råds af sin konung i skeppsangelägenheter, utnämndes för sin erfarenhet till direktör i det år 1620 stiftade Grönländska kompaniet samt användes till flera företag i Nordsjön och Elbe.

[2]) Allmänt bekant under namnet »Nordvest-Fox».

Så afseglade år 1631 åter tvenne fartyg på bekostnad af köpmännen i London och Bristol. Åt London-köpmännen hade konung Carl, en ifrig vän af jordkunskapen, öfverlåtit krigspinassen »King Charles» på 70 tons, öfver hvilken Fox hade befälet, medan Thomas James förde Bristol-fartyget. Den förre afgick den 5 maj från Deptford, den senare den 3 från Bristol. Redan början af Fox' färd utmärkte sig genom en mängd förträffliga iakttagelser öfver luftkretsen, ebb och flod, norrskenet, magnetnålen och andra fysikaliska förhållanden. I trakten af Resolution-ön, kap Warwick och Buttons öar, af hvilka han tydligen kunde varseblifva fyra — de ligga alla vid inloppet till Hudsons sund, som han uppnådde den 21 juni, — iakttog han två slags is: isberg af mycket ansenlig storlek, af hvilka några höjde sig 36 meter öfver vattenytan, och sönderbruten is eller isskollor af likaledes ganska betydande utsträckning. Redan den 1 juli upptäckte Fox en liten, från Resolution-ön skild ö, några kartors Terra nivea. Den 10 juli befann han sig vid Mill-ön, den 19 vid Careys Swans nest och den 27 — efter att allt jemt hafva haft Southampton-öns vestkust på höger hand — under 64° 10′ nordlig bredd vid Sir Thomas Buttons yttersta punkt. Denne hade kallat stället »Ne ultra»; Fox fann det vara en ö, som han benämnde Sir Thomas Roe's welcome. Att undersöka Hudsons viks gränser på 63° nordlig bredd hade särskildt blifvit den sjöfarande föreskrifvet, men långt bortom den sistnämnda ön kunde han icke framtränga, ty det dervarande sundet, beläget på ett jemförelsevis kallaste ställe på jorden och ogynsamt för ismassornas uttömmande, hör till de otillgängligaste vägar i arktiska ögruppen. Fox vek alltså åter till baka för att ännu en gång på Hudson-vikens vestra sida söka efter en gynsam öppning. Snart derefter träffade han på den hvita ön Brook Cobham, ofta äfven kallad Marble-ön. Den 30 juli steg öfverstyrmannen i land på en liten ö, och då enligt upptäcktsrätten äfven rätten att gifva den namn tillkom honom, kallade han ön efter kaptenen för Fox' ö. Under de närmaste dagarne upptäcktes hela gruppen Briggs mathematic-islands. Vid

Nelson-flodens mynning fann man lemningar af Buttons vinterboning äfvensom det kors, som denne oförskräckte sjöman uppstält till minne af sin vistelse derstädes. Det uppstäldes genast å nyo, och landet benämndes New-Wales. Den 8 augusti började Fox undersöka den dittills nästan alldeles obekanta kusten från Port-Nelson mot sydost. Den 27 augusti varseblef han på 55° 50′ nordlig bredd det af kapten James förda Bristol-fartyget, och tre dagar senare sammanträffade han med det samma vester om det nuvarande kap Henrietta Maria (55° 15′ nordlig bredd, 83° 5′ vestlig längd från Greenwich). Udden sjelf uppnådde han den 3 september och kallade honom »Wolstenholmes ultima vale», emedan efter denna upptäckt Wolstenholmes förhoppningar på en genomfart i riktning af Hudsons sund måste alldeles försvinna. I sjelfva verket var nu det stora amerikanska inhafvets hela vestkust undersökt, och Fox hade kommit till den öfvertygelsen, att mellan 65° 30′ och 55° 10′ nordlig bredd på Hudson-vikens vestra sida icke någon utsigt fans att uppdaga ett sund. Derför vände han sig åter mot norr, öfverfor hela viken i riktning mot Mansel-ön och kom följaktligen åter till Hudson-sundets vestra ände. På andra sidan af Nottingham-ön — han ligger sydvest om och nära intill Salisbury-ön — och af Mill-ön var allt stängdt af is; midt emot den sistnämnda ön äfvensom det land, som i norr begränsar Hudsons sund, ligger kap King Charles (64° 46′ nordlig bredd), och nordvest om denna udde upptäckte Fox tre öar, som tycktes bilda en liksidig triangel, hvarför han gaf dem namnet Trinity-öarne efter brödraskapet i Trinity house; en ännu något längre från land belägen kallade han Cooks ö efter sin vän Walter Cook. Seglande nordvart längs vestra kanten af den ofvannämnda landmassan, som nu heter Luke Fox' land efter den förtjenstfulle forskaren, namngaf han uddarne kap Maria (65° 13′ nordlig bredd) och Lord Weston Portland (65° 35′ nordlig bredd) samt framträngde ännu en hel grad längre mot norr, ty han uppnådde den 22 september 1631 sin yttersta punkt (66° 35′ nordlig bredd) och kom alltså 2,5′ ofvanför norra polkretsen. Sin vändpunkt derstädes kallade han »Fox his farthest», hvilken benämning dock sedermera förändrats till kap Peregrinus. Då kölden nu blef så stark, att seglen fröso styfva som pergament, beslöt han, emedan han icke kände till någon närmare vinterhamn än den aflägsna Port Nelson i Hudsons vik, att oaktadt den sena årstiden vända om hem och uppnådde den 31 oktober lyckligen åter Englands dyner utan att hafva förlorat en enda man eller något af sin utrustning.

Långt mindre gynsamt hade ödet visat sig mot kapten Thomas James, hvilken — efter hvad vi hafva nämnt — den 3 maj 1631 lemnade Bristol. Den 4 juni fick han Grönlands kust i sigte, och snart derefter hade han kap Farvel i öster, men redan den 5 stötte han på is, hvilken lade stora svårigheter i vägen för hans framträngande. Efter en ganska besvärlig färd såg han den 5 juli hafvet mot norr och nordvest öfver allt bortåt betäckt med is och beslöt derför att styra till Hudsons vik, der han sammanträffade med sin vän Fox. Sedermera hindrades han af utomordentligt tät tjocka äfvensom af den sig rundt omkring upptornande isen från att framtränga längre och såg sig tvungen att uppsöka ett ställe för öfvervintring. Han fann det den 7 oktober på Charlton-ön (52° 5′ nordlig bredd, 80° 15′ vestlig längd från Greenwich), hvilken ligger midt emot East main-rivers mynning i Hudson-vikens allra sydligaste del och i den särskilda utbugtning deraf, som man benämner James' vik, emedan man har denne sjöfarande att tacka för den förut icke närmare kända vikens kartläggande. På Charlton-ön, som James i början kallade »Winters forest» till Sir John Winters ära, uppbygdes ett bonings- och ett förrådshus samt täcktes med snö; men oaktadt detta försigtighetsmått steg kölden till en sådan grad, att vin, olja, vinättika, till och med bränvin fröso till hård is; dessa drycker måste sönderhuggas med yxa och upptinas öfver elden. Snart steg eländet till den högsta grad i detta fruktansvärda, ensamma läge. Febersjukdom hade lagt mera än hälften af skeppsmanskapet på sjukbädden. Dessa olyckliges lemmar voro under den största inre hetta stelfrusna, och sjelfva bäddarne som kanderade af kölden, oaktadt de befunno sig tätt invid elden. Outhärdlig köld täflade med den gräsligaste hungersnöd, och skörbjuggen började redan att förstöra gom- och tandkött. För denna sjukdom dukade den 6 maj 1632 båtsmannen John Warden och redan i samma månad skeppstimmermannen William Cole under. Då slutligen lidandets mått var rågadt[1]) och icke mera kunde uthärdas, medförde den mildare årstiden blidväder. Skeppet frigjordes med yxornas tillhjelp så mycket som möjligt från isen, och sedan den för öfrigt fullkomligt obebodda ön högtidligen tagits i besittning i konung Carl I:s af England namn, anträddes hemfärden den 2 juli. Efter outsägliga faror, ännu många gånger uppehållna af isen och med ett nästan sjöodugligt fartyg inlupode till skelett afmagrade menniskorna den 22 oktober 1632 på Bristols redd.

Med denna färd sluta-de äldre försöken att finna den nordvestra genomfarten, hvilka med undantag af ett föga nyttigt företag under adertonde århundradet skulle med den gamla ifvern förnyas först efter 186 år, nämligen år 1818. Fullkomligt gagnlös blef emellertid icke denna följd af ojemförliga sjömansbedrifter. Davis' sund och delvis Baffins vik begagnades snart efter sitt upptäckande som fångstområde af hvalfångarne, och år 1668 utsände prins *Rupert*[1]) till Hudsons vik sjöfarande, hvilka vid Ruperts flod uppförde Fort Charles, engelska Hudsons vik-kompaniets första koloni.[2])

---

[1]) En utförlig berättelse om dessa lidanden meddelas af Desprez, »*Les voyageurs au pôle nord*», sid. 50—56.

---

[1]) Tredje son till kurfursten Fredrik V af Pfalz och Elisabet af England, född den 17 december 1619 i Prag, år 1644, sedan han trädt i sin morbrors, konung Carl I:s af England, tjenst, utnämnd till hertig af Cumberland, död den 29 november 1682 i London.

[2]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 314—315.

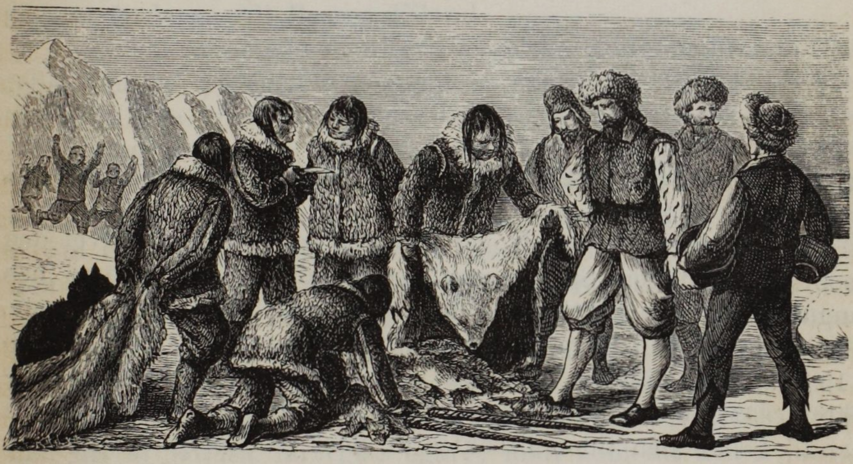

Byteshandel med eskimåer.

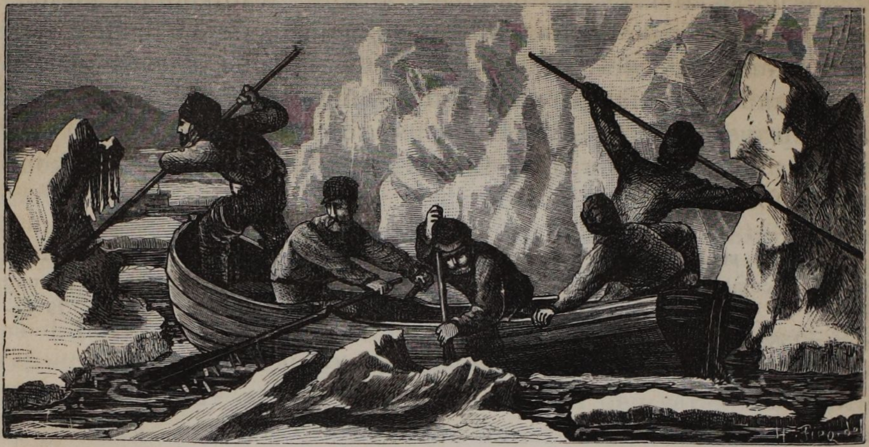

I polarisen.

De äldre hvalfångarne i Spetsbergens farvatten.

Mellan Grönland och Novaja Semlja ligger i polarhafvet den ansenliga ögruppen Spetsbergen, bestående af fyra större och många smärre öar. Sitt namn har ögruppen, som vi redan veta, »för de många och höga, derpå befintliga topparne» erhållit redan år 1596 af Corneliszoon Rijp och Vilhelm Barents[1]), då dessa upptäckte dessa öar och kort förut den något sydligare belägna Beeren Eiland. Sedan den tiden besöktes de dock icke förrän af Hudson, hvilken, såsom vi hafva omtalat, under sommarn 1607 vände sig från Grönlands östra kust till Spetsbergens norra del och på återvägen till Europa upptäckte äfven ön Jan Mayen. Ungefär vid tiden för denne berömde upptäckares färder infaller nu, åtminstone för England, den egentliga uppkomsten af en ny, inkomstbringande förvärfskälla, nämligen *det arktiska fisket.* Hade än den egentliga uppgiften med de hittillsvarande upptäcktsresorna, hvilka jag sökt i korthet skildra i de föregående kapitlen, i det hela taget förfelats, så fann man dock i annat hänseende ersättning för den nedlagda mödan. De obeboeligaste ställena på vår jord visade sig så rika på fisk, skälar, hvalrossar, hvalar och pelsdjur, att fiske och handel betydligt förökades. Hela flottor utrustades, i synnerhet af engelsmän och holländare, för att tillegna sig dessa polartrakternas skatter. Ett nytt och verkligt »lockbete för folkens samfärdsel», såsom Oscar Peschel kallar dessa materiela driffjädrar till stora handlingar, hade uppstått, och en historia om nordpolsfärderna måste fästa tillbörligt afseende dervid, ty icke blott hafva namnkunniga upptäckare upprepade gånger framträdt ur hvalfångarnes leder, utan den arktiska geografien har förnämligast denna förvärfsgren att tacka för uppdagandet af många bland dess otillgängligaste ställen. Särskildt har Spetsbergen under längre än ett halft århundrade blifvit kändt nästan endast genom hval- och skälfångares färder, ty ända till år 1773 företogs icke någon färd dit af annan orsak än handelsintresse.

---

[1]) Se ofvanför sid. 292.

Bland alla britiska hamnar var det nu Hull, en redan i sjuttonde århundradets början mycket företagsam sjöhandelsstad, som utrustade de första fartyg, hvilka från England gingo ut på hvalfångst; detta skedde från år 1598 till Islands kuster och trakterna omkring Nord-kap. Vägen till Spetsbergen lärde man sig känna genom färderna till Beeren Eiland.

År 1603 utrustade nämligen engelske riddaren *Francis Cherrie* (eller Cherry) på egen bekostnad en expedition till norden för att der göra nya upptäckter; dess ledare, *Stephen Bennett,* kom emellertid med sitt fartyg, »Grace», den 17 augusti på 74° 55′ nordlig bredd blott i sigte af en ö, hvilken han till sin beskyddares ära kallade Cherrie-ön, men som var den redan 1596 af Barents upptäckta Beeren Eiland. Under de närmast följande åren återvände Bennett städse dit. Den 6 juli 1604 lemnade han Vardöehus med »Good speed» och kom redan den 8 fram till ön. Hafsströmmen var så stark, att fartyget icke kunde landa; han kringseglade derför ön, ankrade ett stycke från den samma och for i båt till ön, som han fann rik på fogel och hvaldjur. År 1605 åtföljdes han dit af *Welden,* fartygets egare; man kom dit den 2 juni, dödade en mängd hvalrossar samt gjorde en rik skörd af tänder, tran och späck. Nedanför ett berg, som de kallade Mount misery, upptäckte de ett blymalmstreck och förde mera än 30 tons af denna malm med sig till England. Den 3 juli 1606 landade Bennett med samma fartyg och en pinass å nyo på Beeren Eiland, dröjde der ända till den 29 och återkom, lastad med rikt byte, den 15 augusti till Themse; Welden, som den 18 juni 1608 ännu en gång besökte ön, förde derifrån till England den första lefvande hvalrossen, som der väckte allmän beundran. Den 21 juni samma år lär värmen hafva varit så stark på Beeren Eiland, att becket smält och droppat ned på fartygets sidor. År 1609 utrustade riddaren *Th. Smith* i förening med Moskovitiska sällskapet ett fartyg, som fördes af kapten *Jonas Poole* samt skulle segla till Cherrie-ön och tillika göra upptäckter längre i norr. Det färdades i sjelfva verket utefter Spetsbergens vestra kust. Året derpå utsände nyssnämnda sällskap ensamt två fartyg till Beeren Eiland. Den 15 juni 1610 uppsatte ett af dem en flagga på ön och tog honom i besittning i Moskovitiska sällskapets namn.[1]) Det andra fartyget, »Friendship» (på 70 tons), fördes af Jonas Poole. Denne passerade efter häftiga stormar, snöfall och sträng köld den 2 maj Nord-kap och bestämde den 6 bredden för Beeren Eiland, hvilken han dock icke kunde närma sig för isens skull. Han seglade derför längre nordvart och ankrade den 16 maj vid södra Spetsbergen; en der anträffad renhornskrona föranledde honom att kalla viken, hvari han befann sig, för Horn-sund. Derefter vände han sig mot vester och sedermera mot norr samt hade på 77° 25′ nordlig bredd mildare väderlek än vid Nord-kap; dock föll stark tjocka snart på. Pooles högsta breddgrad detta år var 79° 50′; upprepade gånger varseblef han renar, efter hvilka han också uppkallade Deer-sund, der han anträffade äfven bra brinnande stenkol. Som han icke kunde framtränga mycket längre ofvanför Spetsbergen, så företog han sig för att betäcka kostnaderna för sitt fartygs utrustning att döda hvalrossar; i slutet af juli lemnade han Spetsbergen och återkom den 31 augusti till England. Hans berättelse om de rika hvalfångstplatserna vid Spetsbergen föranledde sällskapet att året derpå, 1611, för hvalfångst utrusta två fartyg, »Mary Margaret» (160 tons) med Stephen Bennett som kapten och Thomas Egde som löjtnant samt »Elisabeth» (60 tons) under Jonas Poole. Om bord på detta fartyg befann sig sex biscayer eller basker, hvilka då gälde för att vara de kunnigaste hvalfångare, emedan de voro vana att i Biscaya-viken jaga dessa stora hafsdjur (sannolikt dock en mindre art). Poole framträngde vid Spetsbergen norrut ända till 80°, genomkorsade derefter hafvet till Grönlands östra kust, besökte Beeren Eiland och återvände derpå till Spetsbergen, hvarest »Mary Margaret» emellertid sönderkrossats af isen i Foul-sund; sedermera gick äfven »Elisabeth» förlorad. År 1612 återvände Poole med de båda fartygen »Hvalfisken» och »Hvalrossen» ännu en gång förbi Beeren Eiland till Spetsbergen, och Horn-sund äfvensom Bel-sund i denna ögrupps södra del bibehålla ännu i dag de namn, som han gifvit dem. I Foul-sund träffade han en kapten från Hull, *Thomas Marmaduke,* med fartyget »Resolution», hvilken, efter hvad Poole sedermera erfor, ännu samma år skall hafva framträngt ända till 82° nordlig bredd, alltså två grader norr om kap Hakluyt. Långt bättre bekräftad än denna alltid högst tvifvelaktiga uppgift är den första holländska hvalfångarens uppträdande samma år 1612 vid Spetsbergen, der mellan engelsmännen och de nyanlände strid snart uppstod, hvilken förnyades år 1613. Då grundade holländarne år 1614 det »Noordsche maatschappy», hvilket sällskap genast sände 14 fartyg till Spetsbergen; fyra krigsskepp, hvartdera på 30 kanoner, åtföljde denna ståtliga flottilj. De till antalet underlägsna engelsmännen vågade icke fortsätta fiendtligheterna. År 1617 kom det ännu en gång till en blodig sammanstötning mellan de engelska och nederländska fångstmännen, hvarvid de förre drogo kortaste strået. Men nederländska regeringen var tillräckligt klok att ställa sig öfver partierna. Hon utlemnade det tagna engelska fartyget och begåfvade dertill kaptenen, hvilken storsinta handling tilltvingade sig briternas högaktning. Emellertid visade sig år 1615 två danska krigsfartyg i Spetsbergens farvatten. Deras befälhafvare uppträdde med det egendomliga anspråket att upptaga en afgift af alla andra nationers fångstfartyg, »emedan de upptäckt Vest-Grönland, och Spetsbergen hörde till Grönland». Häremot åberopade engelsmännen, att denna ögrupp redan år 1553 blifvit upptäckt af Sir Hugh Willoughby, hvilket dock icke var sant. Likväl kom det snart till en förlikning mellan de olika nationer, hvilkas fartyg hittills hade deltagit i hvalfångsten.[1])

---

[1]) Petermann, »Spitzbergen und die arktische Centralregion», Gotha 1865, sid. 61—62.

Själen i briternas härpå syftande företag var kapten Thomas Edge, som efter sin första resa år 1611 upprepade gånger återkom till Spetsbergen och der egnade sig icke blott åt fångst af hafsdjur utan äfven sökte göra sig underkunnig om landets beskaffenhet. År 1613 afseglade han dit med en pinass och flera fartyg samt undersökte icke blott hufvudön, hvilken egentligen bär namnet Spetsbergen, utan äfven det genom det så kallade Hinlopen-sundet derifrån skilda Nordost-landet, hvars läge antydes af dess namn. Längs östra kusten af den spetsbergiska hufvudön, hvilken sträcker sig ungefär mellan 76,5° och 78,5° nordlig bredd temligen i sydlig-nordlig riktning, går en bred hafsarm, af svenskarne kallad Stor-fjorden, annars äfven Wybe Jans water, och i öster begränsad af två andra, ehuru betydligt mindre hufvudöar i ögruppen. Äfven dessa undersöktes af Edge, hvars namn gafs åt den sydligare och större af dem båda, hvaremot den andra är känd under namnet Barents' ö. Vid samma tid befann sig Baffin, den för oss välbekante upptäckaren, med hvalfångstflottan i de spetsbergiska farvattnen. Året derpå sändes han som styrman åt *Robert Fotherby,* sannolikt af det engelsk-ryska handelssällskapet, på en upptäcktsresa i norden. Tyvärr veta vi om denna färd icke mera, än att de båda skepparne med sitt fartyg, »Thomazen», kommo ett stycke norr om Spetsbergen och några minuter ofvanför 80:de breddgraden. Petermann anser för högst sannolikt, att Baffin då, år 1614, fått det nordost om Spetsbergen belägna Frans Josefs lands vestra kuster i sigte, ty han trodde sig nordost om Spetsbergen på 82° nordlig bredd hafva sett land, som på grund häraf blifvit infördt på en af Purchas' kartor.[1]) Dock uttalar Clemens Markham sig på det bestämdaste mot ett sådant antagande.[2]) Efter mycken möda och förgäfves anstälda försök, hvaribland ett att med båt intränga i Hinlopen-sundet från norr, lyckades det slutligen Baffin och Fotherby att uppnå den fasta isen, som sträckte sig intill Red beach. Detta är Spetsbergens nordöstligaste punkt och belägen vid det så kallade Deer-field (Ren-fältet). Den 11 augusti afseglade de hem från Fair-haven, ett ställe mellan Hakluyts-headland och Vogelsang-ön (vid hufvudöns nordvestra hörn). Om de öfriga fartyg, som under denna och föregående sommar uppehöllo sig vid Spetsbergen, uppgifves det, att de upptäckte Hope-island och de öfriga i sydvest om Spetsbergen belägna, smärre öarne. År 1615 sände Sir Thomas Smith, polarfärdernas mäktiga gynnare och befrämjare, å nyo ut Robert Fotherby med »Richard», en pinass på 20 tons. Han kunde äfven detta år för isen icke framtränga längre än under sin första färd; vid kap Hakluyt stötte han på iskanten, hvilken han liksom Hudson på sin tid följde en lång sträcka mot öster utan att finna någon väg mot norr. Resultatet af denna färd blef några ganska goda kartor, hvarpå Fotherby visade, hvad på hans tid redan var upptäckt mellan 71° och 80° nordlig bredd samt inom tjugusex längdgrader vester om kap Hakluyt. Ehuru full af förhoppningar, kunde Fotherby dock icke bestrida, att hafvet mellan Grönland och Spetsbergen var i hög grad uppfyldt af is; dock »tyckte han sig icke böra afråda det ärevärda handelssällskapet att årligen våga 150 eller 200 pund sterling, tills man kunnat göra nya upptäckter i de ifrågavarande hafven och kringliggande länder». Spetsbergen kallade han efter den dåvarande konungen af England »King James' new land»; det är mycket att beklaga, det benämningen Jakobs land ej bibehållits för Spetsbergens hufvudö, som nu icke eger något särskildt namn,[3]) hvilket gifver anledning till månget misstag eller åtminstone otydlighet. Hela ögruppen sjelf kallade man då och långt efteråt i England icke med det namn, som hans holländske upptäckare gifvit, utan höll honom för en del af Grönland och benämnde honom äfven så.[4])

---

[1]) Morits Lindeman, »Die arktische Fischerei der deutschen Seestädte 1620 bis 1868 in vergleichender Darstellung», Gotha 1869, sid. 7—9.

---

[1]) Petermann, »Geographishe Mittheilungen» för 1875, sid. 28.

[2]) Markham-Gaidoz, på anfördt ställe, sid. 33.

[3]) Den för någon tid brukliga, dock icke tillräckligt tydliga benämningen »Vest-Spetsbergen» på hufvudön synes åter vilja försvinna på de nyaste kartorna.

[4]) Här må anmärkas, att Spetsbergen innefattas i Grönland på sjömansspråket. Scoresby kallar det »*Spitzbergen or East Greenland*». I motsats mot ett sådant

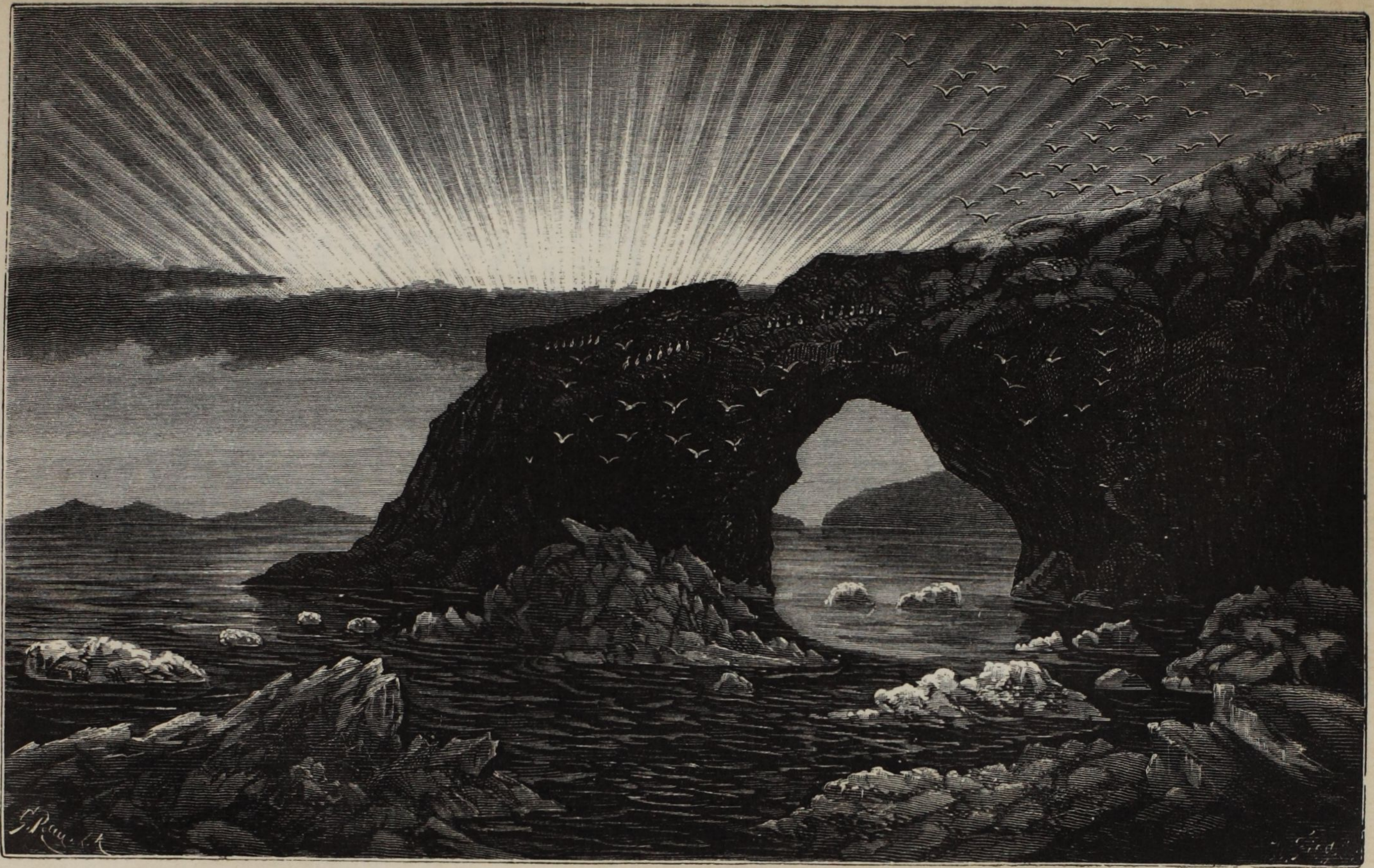

Borgmästareporten på Beeren Eiland.

Historien om dessa första spetsbergiska upptäckter, hvilken nästan fullständigt måste hemtas ur hvalfångarnes sparsamma och osammanhängande berättelser, är öfvermåttan dunkel, ja bildar kanske den osäkraste afdelningen i polarforskningens hela historia. Man bör således icke undra, om ganska betydande meningsskiljaktighet råder bland de lärde om många punkter. Till dessa stridiga frågor hör upptäckten af Wyches land, hvilket skulle hafva skett 1616 eller 1617. Den outtröttlige Edge hade nämligen år 1616 sändt en pinass på 20 tons och med 12 mans besättning öster ut för att undersöka den efter honom uppkallade ön och en annan ö vid östra kusten ända till 78° nordlig bredd (således tydligen Barents' ö); hans folk kom också helt riktigt till Edges land och dödade der ungefär tusen skälar. Året derpå skall nu Edge öster om Spetsbergen hafva upptäckt en ö, som kallade Wyches land till den store London-köpmannen Richard Wyches[1] ära. Den äldsta kännedomen om ett land öster om Spetsbergen trodde man sig finna på Pellhams karta till berättelsen om åtta engelska matroser, hvilka 1630—1631 öfvervintrade på Spetsbergen. På nämnda karta är ett långt stycke fastland utsatt, hvilket på 28° östlig längd sträcker sig ungefär från 76° till 78° nordlig bredd och går under namnet Wyches land. Men landet försvann från senare kartor, och Wyches land råkade i

---

East Greenland synes visserligen Grönlands mot Europa vända kust, hvilken geograferna med tanken på den andra, vid Davis' sund belägna, mot Amerikas arktiska ögrupp vända sidan kalla Ost-Grönland, vara »Vest-Grönland», och så heter denna kust också allt jemt i de grönländska loggböckerna och på sjömansspråket: dervid skiljes dock ännu mellan Gamla Grönland, södra delen af kusten till detta af sjömännen uppkallade »Vest-Grönland», och Ny-Grönland, kustens längre i norr, ungefär från 67° nordlig bredd belägna del. Det geografiska Vest-Grönland, den på hinsidan vid Davis' sund belägna kusten, innefattas helt enkelt under benämningen »Straat Davis». Amerikanska kusten vid Davis' sund och Baffins vik kallas af de dit farande hvalfångarne deremot Vestlandet. (Lindeman, på anfördt ställe sid. 23.)

[1] Richard Wyche, Wiche eller Wicke var liksom sin samtida Thomas Smith en af de storsinnade London-köpmän, hvilka dessa tiders polarforskning icke mindre än handel har att tacka för så mycket. Wycke tillhörde bundtmakarnes skrå, och vi finna honom på listan öfver organisatörerna af den första ostindiefärden, till hvilken han tecknade 200 pund sterling samt öfvertog leveransen af bönor och senap. I Ostindiska handelskompaniets första direktionsutskott satt Richard Wyche, som år 1612 hjelpte till att grunda äfven Nordvestsällskapet, och han var en af dess verksammaste komitéledamöter, då hvalfångstflottorna under Edges befäl utsändes till de spetsbergiska farvattnen. Wyche gifte sig med Elisabet, dotter till Sir Richard Saltonstall, som år 1598 var lordmajor i London, och dog den 20 november 1621; han efterlemnade en talrik afkomma — han hade haft tolf söner och sex döttrar —, hvarifrån ännu flere framstående personligheter ledt sitt ursprung. (Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 41—42, och »*Ocean highways*» för 1873, sid. 465—466).

fullständig glömska. Under namnet »Gillis land» har Petermann på våra nya kartor åter insatt den gamla Pellhamska kartans land, hvilket han håller för Wyches land; men då senare undersökningar visade, att alls icke något land förekommer på det angifna stället, trodde han, att man ådagalagt, att Wyches land ej finnes till, i synnerhet som Scoresby, hvilken skrifvit det bästa och grundligaste arbetet om det arktiska området, hänfört ifrågavarande namn till Rijke Ys-öarne. Men dessa äro de små, utanför Stone forland (kap Stone) på Edges ö belägna öarne. Den svenska expeditionen af 1864 såg visserligen, såsom jag längre fram utförligare skall berätta, land öster om Spetsbergen, hvilket på kartorna betecknades som »Schwedisches Vorland», tills det befans höra till en af Heuglin år 1870 sedd och snart derefter af norska skeppare kringseglad ö, som ligger ungefär mellan 78° 33′ och 79° 18′ nordlig bredd samt af både tyskar och norrmän kallats Konung Carls land. Britiska geografer, t. ex. Clemens Markham och Sherard Osborn, skyndade sig att fästa uppmärksamheten derpå, 1) att Konung Carls land icke vore något annat än Wyches land och derför måste betecknas med sitt gamla, riktiga namn. Petermann medgaf nu väl möjligheten deraf, att Konung Carls land väl kunde hafva blifvit sedt af en engelsman år 1617, 2) men som han angående Wyches land blott hade uppgiften på Pellhams karta af år 1631 framför sig, så har den förmodade britiska upptäckaren enligt hans mening »angifvit det så falskt, att väl icke något berättigadt anspråk kan framställas att gent emot de verkliga upptäckarne och undersökarne benämna det med ett engelskt namn». 3) Tyvärr har Petermann, som sagdt, rådfrågat blott Pellhams karta af år 1631 och den af Purchas utgifna, men icke den senares text, ty denna beriktigar fullkomligt kartritarens misstag och förlägger Wyches land uttryckligen på 79° nordlig bredd. Den gamle Purchas' 4) berättelse är så klar

---

1) Royal geographical societys i London sammankomst den 10 februari 1873. Se »*Proceedings of the royal geographical society*» för 1873, sid. 99—104.

2) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1873, sid. 129.

3) På anfördt ställe.

4) Berättelsen lyder: »*In the yeare 1617 the Company set out for Greenland fourteene sayle of ships, and their two pinasses, furnished with a sufficient number of men and all other provisions fitting for the voyages, under the command of Thomas Edge ..... They employed a ship of sixtie tunnes, with twenty men in her, who discovered to the eastward of Greenland, as for to the northwards as seventie nine degrees, an iland which the named Wiches Iland, and divers other ilands as by the map appeareth, and killed store of sea horses there, and came in to Bel Sound, where the found his lading of oyle left by the captayne, which he tooke in. This yeare the Hull men set a small ship or two to the eastwards of Greenland, for the Hull men still followed the steps of the Londoners, and in a yeare or two called it their discovery, which is false, and untrue, as by oath in the Admiral-*

och tydlig, att icke något tvifvel kan råda om Petermanns misstag;[1] historieskrifningens af ingen nationel fördom påverkade opartiskhet fordrar det medgifvandet, som redan Markham[2] uttalade, att den år 1872 åter besökta ön är det af engelsmännen år 1617 upptäckta Wyches land och icke något annat.[3]

Under de närmast följande åren inträffade, såsom redan ofvanför blifvit omtaladt, talrika tvister med de nederländska hvalfångarne, och engelsmännen funno det allt jemt svårare att bibehålla sin ställning. Slutligen öfvergick handeln för en lång följd af år bortåt alldeles i holländarnes händer. Sina landsmäns geografiska förtjenster under den korta tid, som deras herravälde räckte i Spetsbergens farvatten, från Hudsons resa 1607 ungefär till år 1622, sammanfattar Markham på grund af Purchas' karta i följande ord: »Då hafva vi kartlagt och benämnt Spetsbergens hela vestra och norra kuster med deras fjordar och öar i hafvet äfvensom en del af sundet mellan hufvudön och Nordost-landet, hvilket benämndes Sir Thomas Smith inlet, men sedermera Waaygat- eller Hinlopen-sundet efter en rik borgmästare i Amsterdam. Vi hafva kallat Nordost-landet för Sir Thomas Smyths ö. Vi hafva upptäckt svenskarnes hela Stor-fjord med Egde-öns vestra och södra kuster och Alderman Freemans inlet i norr samt slutligen i öster Wyches land, som år 1617 anträffades af engelsmännen, men aldrig mera blifvit sedt eller åtminstone utsatt på någon karta före 1870».[4] Så har då största delen af Spetsbergen undersökts och kartlagts af engelska hvalfångare; dock hafva många ställen sedermera fått andra benämningar af holländarne.

En hel mängd af år bortåt — så länge vikarne fortfarande gåfvo rik fångst — var Spetsbergen målet för talrika fartyg. På den åt sjön höga och mot Spetsbergen till en bred slätt sig sänkande Amsterdam-ön uppstodo ett holländskt faktori med det

---

tie doth appeare. The Dutch like wise practise the same course». (Samuel Purchas. »*Hakluytus posthumus or Purchas his pilgrimes containing a history of the world in sea voyages and land travels by englishmen and others*». London 1625, tredje bandet, sid. 463.)

[1] Äfven efter hänvisningen till Purchas' text håller Petermann obegripligt nog fast vid sitt misstag. Se »Geographische Mittheilungen» för 1874, sid. 38, hvarpå »*Ocean highways*» för februari 1874, sid. 465, innehöll en vederläggning, som punkt för punkt uppvisar haltlösheten i de af Petermann framstälda skälen.

[2] Det förtjenar för öfrigt nämnas, att äfven den elsassiske naturforskaren Charles Grad, en god kännare af polargeografien, har förklarat sig för Konung Carls lands identitet med Wyches land i sin grundliga uppsats: »*Résultats scientifiques des explorations de l'océan glacial à l'est de Spitzbergen en 1871*» (i »*Bulletin de la société de géographie de Paris*» för 1873, andra bandet, sid. 349 och 377).

[3] »*Ocean highways*» för april 1873, sid. 19.

[4] Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 42—43, och nästan liklydande i »*Proceedings of the royal geographical society*» för 1873, sid. 99.

föga poetiska, men betecknande namnet Smeerenberg eller Smeerenburg (på 79° 15′ nordlig bredd) och i dess närhet det Harlingska »kokerij», ett trankokeri. Under storfångstens dagar lifvades denna koloni till den grad af hundratals fartyg samt många tusen sjömän, handtverkare och köpmän, att man till en början var tveksam, om denna stora, nordiska, illaluktande tranort eller den vid samma tid i Ost-Indien stiftade arom- och kryddrika marknaden i Batavia skulle blifva af större betydelse för verldshandeln. Utbytet af fångsten var under denna första tid alldeles utomordentligt och det af en nederländsk fiskeristatistiker använda uttrycket »de goudmyn van het norden» (guldgrufvan i norden) då fullkomligt träffande.

Holländska hvalfångare från den tiden hafva till och med berömt sig af att vid djurens förföljande hafva inträngt i den höga nordens för oss ännu hemlighetsfulla allra innersta och seglat tvärs öfver eller rundt omkring nordpolen. Daines Barrington, hvilken år 1773 gjorde sig stor möda att sammanföra allt härpå syftande, talar om sex sådana fall. Det första hänför sig till en viss *Dallie,* som för dr Campbell, utgifvaren af Harris' resor, uppgaf sig hafva femtio år förut med fartyg kommit ända till 88° nordlig bredd; der hade det varit varmt, och is hade icke funnits. Campbell berättade ungefär ännu tretio år senare denna historia för Barrington. Ett annat fall handlar om en holländare, som en dag för hr Grey svor på, att han kommit till 89° 30′ nordlig bredd, hvilket Grey år 1663 berättade för hr Oldenburg. Ett tredje fall vill en hr Wheatly hafva sjelf erfarit af tre holländska lotsar, nämligen att de hört talas om ett nederländskt fartyg, som uppnådde 89° nordlig bredd. För det fjerde berättade en hr Reed för Barrington, att femton år förut en viss Hans Derrick sagt sig med fem fartyg hafva varit ända till 86° nordlig bredd. För det femte skall en kapten Goulden hafva anförtrott konungen af England, att han af två holländska styrmän erfarit, att de femton år förut seglat ända till 89° nordlig bredd; de tillade, att fyra dagböcker förts på de två fartygen, och att de öfverensstämde på fya minuter när. Men det sjette fallet är det tokigaste af alla, ehuru den för det samma anförde sagesmannen icke är någon ringare än *Moxon,* hans storbritaniska majestäts hydrograf. Enligt hvad det tyckes, har den lättrogne Moxon tjugotvå år, innan han kom fram med denna historia, en dag gått in på ett utskänkningsställe i Amsterdam för att der svalka sig med ett glas öl. Han hade tagit plats bland andra gäster, då en inträdande i en af de närvarande kände igen en vän, en

---

[1] J. G. Kohl, »Die natürlichen Lockmittel des Völker-Verkehrs», Bremen 1876, sid. 14.

matros från Grönlandsflottan, och frågade honom, hvarför han så snart kommit till baka. »Åh», sade öldrickaren, »vi hafva varit vid nordpolen och nu kommit till baka derifrån.» Detta öfverraskade Moxon, som inlät sig i samtal med karlarne och frågade, om uppgiften vore sann. Spefogeln försäkrade honom nu, att han varit icke blott vid polen utan äfven två grader ännu längre bort; tydligen ville de holländske sjömännen nu se, huru mycket de skulle kunna slå i främlingen, ty de svarade på hans frågor, att rundt omkring polen finnes ett fritt och öppet haf, att de icke hade sett någon is, och att värmegraden varit så hög som i Amsterdam under sommarn. Som matroserna nu började tala sins emellan, ansåg den kunglige engelske hydrografen för opassande att längre störa dem; men han tänkte, att den holländske sjömannen »berättade blott fakta och sanningen, ty han syntes vara en enkel, ärlig och anspråkslös man, som icke kunde hysa några afsigter mot mig». Hela detta samtal upptecknades således och offentliggjordes, ja försågs med en karta och några svaga skäl för att bevisa sanningen af detta krogprat. Skriften¹) fann många läsare och upplefde år 1697 en andra upplaga.²) Jag behöfver väl icke betona, att alla dessa berättelser äro tydliga dikter och icke i aflägsnaste mån tillräckligt bestyrkta. Det skulle också icke hafva tjenat till att så länge uppehålla sig härmed, om man icke under de senaste årtiondena upprepade gånger och från högt aktadt håll åberopat sig på dessa förmenta färder af holländska hvalfångare. Att de i den föreliggande beskaffenheten kunde finna någon tilltro hos förståndiga personer, till och med hos kännare af den arktiska geografien, måste i sjelfva verket förvåna; för öfrigt böra de nederländska hvalfångarnes förtjenster ingalunda underskattas.

Väl kan det vid ytlig betraktelse synas, som hade Spetsbergens holländska besökare under sjuttonde århundradet gjort blott litet för utvidgandet af den geografiska kännedomen om denna trakt; men verkliga förhållandet är, att holländarnes hvalfångst i betydande mån befrämjat hela den arktiska oceanografien och för européerna gjort sjöfarten på Ishafvet lättare. Ehuru vi från den holländska hvalfångstens långa blomstringstid känna blott få bedrifter till sjös, hvilka kräfva särskildt omnämnande i polarforskningens historia, så behöfva nederländare helt visst icke den i berättelser om fabelaktiga färder liggande utstyrseln. Då samlaren Barrington sjelf omsider vände sig till de holländska lotsar, erfor han den enkla sanningen. »Vi kunna sällan gå högre

---

¹) Josef Moxon, »*A brief discourse of a passage by the north pole to Japon*», London 1674.

²) Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 53—55.

än till 81° 30′ nordlig bredd, men denna polhöjd uppnå vi nästan alltid.» Ett undantag bildar kapten *Vilhelm Willemszoon*, hvilken år 1634 med ett fartyg på 84 tons, på hvilket *Jakob Jakobszoon* tjenade som styrman, seglade mot polen; han framträngde tre breddgrader norr om Spetsbergen och seglade derifrån utefter packisens kant, dock utan att kunna finna det sökta inloppet. Deraf slöt nu Willemszoon, att man omöjligen kunde uppnå polen, och begaf sig med klok hofsamhet till baka på hvalfångst. Hans färd uppeggade emellertid två andra kaptener, *Sybrandt* och *Claas Corneliszoon*, att upprepa försöket, hvilket hade lika litet resultat, och *Toris Carolus*, hvilken sjelf gjort två polarfärder, offentliggjorde år 1634 sin loggbok och förklarade 83° för den högsta, någonsin uppnådda nordliga bredd. I sjelfva verket hafva holländarne under sjuttonde århundradet aldrig kommit ofvanför Sju-öarne och Hinlopen-sundet; under ogynsamma år vände de sig mot öster, seglade omkring Spetsbergens södra ände och uppsökte en stor fångst i Disko-viken.[1])

Upprepade gånger hafva försök blifvit gjorda att tillbringa vintern i de arktiska, annars obebodda trakterna, men de allra flesta af dessa försök hafva utfallit olyckligt. Den arktiska vinterns stränghet trotsas i vårt århundrade stundom af ryska björn- och räfjägare; det var således icke vintern, som besegrade så många, af väder och vind härdade sjömäns lifsandar utan i de flesta fall skörbjuggen,[2]) framkallad genom bristen på färsk mat och nödvändigheten att i följd af otillräcklig beklädnad hålla sig instängd i husen. Men äfven lyckligt utförda öfvervintringar kunna anföras, särskildt en, hvarom sådant minst kunde hafva väntats. År 1630 blefvo åtta matroser[1]) på en engelsk hvalfångare af en tillfällighet skilda från sitt fartyg och måste öfvervintra på Spetsbergen under 77° nordlig bredd. De hade naturligtvis icke några lifsmedel från fartyget, och man hade kunnat vänta, att de icke skulle öfverlefva vintern. Men just denna omständighet blef deras räddning, ty för att skaffa sig föda sågo de sig tvungna att gå på jagt och voro nog lyckliga att döda ett tillräckligt antal renar och björnar, hvilka gåfvo dem färskt kött och varma kläder. Det färska köttet i förening med den myckna rörelsen i fria luften — de båda vilkoren för helsa i detta klimat — bibehöllo dem starka och friska; så anträffades och hemfördes de i maj året derpå af sitt förra fartyg utan att hafva varit i någon nämnvärd grad sjuka under vintern.[2]) Vi ega om denna märkvärdiga tilldragelse den tryckta berättelsen[3]) af en bland de åtta, och denne är ingen annan än *Edvard Pellham,* till hvars bok den karta är fogad, hvarpå Wyches land är för första gången upptaget.

---

[1]) Icke att förvexla med den liknämnda viken på Vest-Grönland; den spetsbergiska Disko-viken befinner sig på Edge-öns vestkust i Wybe Jans water.

[2]) Skörbjuggen är ett allmänt lidande, som sträcker sig till alla väfnader i menniskokroppen och yttrar sig genom blödningar i de skiljaktigaste organ. Dessa blödningar inträffa i huden, mestadels till en början på ryggen, som mindre eller större blodutgjutningar i undre hudcellerna. Icke sällan kommer det till blåslika upphöjningar i öfverhuden eller till sårbildningar. I tandköttet ser man derefter livid rodnad och svullnad vid dess fria kant, och deraf uppstå blödningar vid obetydlig retning; sedermera lossnar tandköttet från tänderna, tandrötterna blottas, och en illaluktande flytning, som förpestar andedrägten, omgifver tänderna. I de svåraste graderna falla tänderna slutligen ut, och tandköttet angripes af röta i stor utsträckning. Dessutom uppträda blodutgjutningar i de undre hudcellerna, musklerna, hjernhinnorna, bröstsäcken, hjertsäcken och lederna; till och med under benhuden förekomma blodutgjutningar, hvilka ofta nog blotta benen och komma dem att dö bort. Utom dessa kännetecken är den stora svagheten, det bleka utseendet, den torra, fjälliga huden, begäret att sofva och de dragande, röjmatism liknande smärtorna i lederna anmärkningsvärda. Angående skörbjuggens väsende är man ännu icke på det klara; bland dess orsaker står den enformiga födan, som icke i alla riktningar fyller behofvet af näring, främst. Derför beror tillfrisknandet företrädesvis på födans förbättrande och skyddet mot väderleksförhållandena, och emedan man i vår tid kunnat förfara framgångsrikt i dessa båda hänseenden, har skörbjuggen upphört att vara polarfararnes spöke. Dess härjningar äro för närvarande helt obetydliga. För öfrigt växer i de flesta

Redan från och med år 1626 voro de holländska handelssällskapen betänkta på att låta skeppsbesättningar öfvervintra på arktiska öar, särskildt på Spetsbergen och Jan Mayen, för att utröna, om jagt och hvalfångst kunde med lönande påföljd utöfvas äfven under den tid, då fartyg icke uppehöllo sig på Spetsbergen. Först år 1633 sattes planen i verket, och sju holländska matroser tillbragte vintern på Spetsbergens vestra kust, hvar angifves icke noggrant, men sannolikt i Nord-fjorden (ungefär på 78° 40′ nordlig bredd). Strax efter den holländska hvalfångstflottans afsegling den 30 augusti 1633 började de samla en tillräcklig mängd förråd att kunna lefva deraf till kamraternas återkomst nästa sommar.

---

arktiska trakter den mot skörbjugg verksamma skedörten *(Cochlearia officinalis)*, hvars förtärande många under förflutna tider haft att tacka för sitt botande.

[1]) Dessa åtta personer voro William Fakely, Edvard Pellham, John Wyse, Robert Goodfellow, Thomas Ayers, Henry Bett Cooper, John Dawes och Richard Kellet.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 143. En sammandragen berättelse om denna öfvervintring lemnar Lindeman, »Die arktische Fischerei», sid. 23—24.

[3]) »Goods power and providence, shewed in the miraculous preservation and deliverance of eight englishmen, left by mischance in Greenland, anno 1630, nine months and twelwe dayes. With a true relation of all their miseries, their shifts and hardship they were put to, their food etc., such as neither heathen nor christian men ever before endured. With a description of the chief places and rarities to that barren and cold country. Faithfully reported by Edw. Pellham, one of the eight men aforesaid. As also with a map of Greenland». London 1631.

De jagade och fälde ganska ofta renar samt fångade sjöfoglar i mängd; äfven upptäckte de flera helsosamma örter. Om väderleken så tillät, företogo de utflygter till sjös och lands. Den 3 oktober gaf köldens inträde sig till känna genom alla foglars försvinnande; efter denna dag sjönk värmegraden allt mera, hvilket snart föranlät dem att nästan ständigt stanna i bädden, ehuru de egde ugn och kamin. Dock måste de då och då företaga häftiga rörelser för att bibehålla den naturliga kroppsvärmen. Slutligen befriades de efter rysliga försakelser och mödor den 27 maj 1634 genom ett af sina landsmäns fartyg. Uppmuntrade genom detta försök, erbjödo sig sju andra holländare att öfvervintra på samma ställe; man förság dem med örter, läkemedel, kött, spritvaror och annat behöfligt. Solen försvann den 20 eller 21 oktober; men redan den 24 november angrepos de djerfve männen af skörbjugg, och deras försök att anskaffa friska örter och vildt förblefvo fruktlösa. Så dukade den 24 januari 1635 *Adrian Johnson* under för sina plågor; han följdes snart af *Cornelis Tisse,* den dugligaste sjömannen bland de sju, och två till tre dagar senare af *Fittie Otters.* Den 7 februari hade de fyra qvarlefvande den lyckan att fånga en räf; dock räckte hans kött icke länge, och sjukdomen gjorde vidare framsteg. Nu var blott *Hieronymus Carcoën* i stånd att framsläpa litet ved för att underhålla elden; den 26 februari upphörde han dock med att föra dagboken, hvilken han slutar med det meddelande, att väl fyra af dem ännu voro vid lif, men i ett så eländigt och kraftlöst tillstånd, att de bådo Gud om den skyndsammaste förlossning från sina lidanden. I sjelfva verket anträffades de alla döda af den under sommarn 1635 återkommande holländska flottan. [1])

Ett lika sorgligt öde hade sju andra holländska matroser, hvilka gått in på att tillbringa vintern 1633—1634 på ön Jan Mayen. Oaktadt den stränga kölden höllo de bra ut ända till mars 1634; men då angrepos äfven de af den olycksbringande skörbjuggen, som bortryckte dem alla. Deras dagbok slutar den 30 april, hvilken dag väderleken var mycket vacker, och solen sken ganska klart; men den skrifvandes bokstäfver äro knappt vidare läsliga och antyda redan den utomordentliga svaghet, hvarför han väl snart derefter dukade under. För de den 4 juni 1634 till ön återkommande holländarne återstod blott den sorgliga pligten att begrafva sina sju offervilliga kamraters lik. Efter de båda sista, misslyckade försöken gingo de nederländska bolagen icke i författning om några flera öfvervintringar.

Hvalfångsten eller i allmänhet »Grönlandsfisket» — ty vi böra icke glömma, att äfven Spetsbergen då hette Grönland — hade, som vi veta, i början sysselsatt blott holländare, engelsmän och danskar; men det dröjde icke länge, innan äfven de tyska hansestäderna Hamburg och Bremen begynte deltaga deri. Redan tidigt finna vi nämligen hanseaterna hvarje sommar jemte holländarne och engelsmännen på den stora fångsten i de nordiska hafven; i sextonde århundradet underhöllo hanseaterna en regelbunden sjöfart på Island, ja vi finna i nämnda århundrades början ett »Islandsfararebrödraskap» i Hamburg. I Grönlandsfångsten deltog väl Hamburg först bland hansestäderna. Enligt Scoresbys uppgift följde hamburgarne omedelbart efter danskarne, således redan före år 1620. De valde till sin station en af dem upptäckt, liten vik på Spetsbergens vestra kust vid Sju isbergen. Såsom temligen isfri passade denna vik ganska bra till en fångststation. Enligt Fredrik Martens skulle det dock hafva varit först omkring 1640, som hamburgarne för första gången vågade med ett eller två fartyg besöka så rysligt kalla länder. Fångstens första lysande tid, vikfångsten, var således redan förbi, och tyskarne hade från början att kämpa med större svårigheter än de andra nationerna. Morits Lindeman, hvilken skildrat tyskarnes arktiska fångst, framställer som sannolikt, att omkring år 1625 äfven fartyg från Bremen, utrustade för hvalfångst, afseglade från Weser och förskaffade sig en anspråkslös del i den rika vinst, som fångsten vid Spetsbergen lemnade sagda år. Enligt handlingar ur Bremens arkiv var det först år 1674, som i denna stad ett »Grohnländiskt kompani *åter* upprättades». [1]) Från denna tid härstammar det äldsta tryckta verk om den tyska Grönlandsfångsten, hvilket skrifvits af en viss *Fredrik Martens*. [2]) Denne berättar i sin år 1675 daterade, till rådet i Hamburg stälda och till nämnda skrift fogade tillegnan, »att han fyra år förut på ett till Spetsbergen gående hamburgerfartyg gjort resan till Spetsbergen och derunder låtit använda sig som skeppsbarberare». Lifligt och åskådligt, om än i ett enkelt och delvis plumpt språk skildrar han sin resa, hvilken räckte från den 15 april till den 21 augusti 1671. Med denne hamburgerskeppsbarberares bistånd lära vi först närmare känna hela förloppet vid fångsten. Men han lemnar tillika en noggrann skildring af ögruppen; ty äfven om »Spetsbergens land, haf, is och luft, vind, snö, regnbåge, växter, djur o. s. v.» handlar den märkvärdiga boken, hvaraf år 1680 en italiensk öfversättning utkom i Venezia äfvensom 1694 och

---

[1]) Se härom J. H. v. Lennep, »Mitteksel uit het journaal der 7 maats in 1634 op Spitzbergen overwinterende gestorven zijn», Haarlem 1861.

---

[1]) Morits Lindeman, »Die arktische Fischerei der deutschen Seestädte», sid. 10—11.

[2]) Fredrik Martens, »Spitzbergische oder Grönländische Reisebeschreibung u. s. w. gethan i. J. 1671», Hamburg 1675.

1695 i London en engelsk, och hvilken Hakluyt society ansett värd att upptagas i dess samling af vigtiga resebeskrifningar.[1])

Ungefär tretio år efter Martens' anmärkningsvärda resa företogo två holländska kaptener, *Cornelis Dirkzoon Gillis* och *Outsger Pieterzoon Rep*, nya färder i de spetsbergiska farvattnen, särskildt i östlig riktning med en ännu i denna stund oöfverträffad framgång. Rep synes visserligen hafva besökt norden blott åren 1700—1702, och således förbindes hans namn oriktigt med Gillis', hvilken senare under åren 1700—1714 egnade sig åt hvalfångst vid Spetsbergen med ett i den nordholländska orten Jisp hemmavarande fartyg. Hans lyckligaste år var väl 1705, då han fångade sexton hvalar; år 1707 synes han hafva öfvergifvit hvalfångsten, ty han hemförde detta år icke något byte, och dragit ut på upptäckter. Han seglade utan hinder en breddgrad norr om Sju-öarne, vände sig för en kort sträcka och i öppet haf mot öster samt inslog nu en sydostlig och längre fram en sydlig riktning. Då fick han icke så synnerligen långt från Spetsbergens Nordostland i sigte ett ganska högt land, hvilket sedan dess hetat Gillis' land, men ända till denna stund aldrig mera med säkerhet igenkänts af någon sjöfarande. Äfven om Gillis' lands läge råda derför betydande meningsskiljaktigheter. På alla äldre kartor, som upptogo detta land, angifves det enhälligt under formen af en udde mellan 80° och 80° 10 nordlig bredd samt ungefär fem längdgrader öster om Nordostlandet. Från 1707 till 1865 hade man i allmänhet aldrig fäst mycken vigt dervid, så att det alldeles råkade i glömska och icke upptogs på de nyare kartorna. Stödjande sig på Daines Barrington, trodde A. Petermann sig böra antaga, att Gillis' land icke som på Gerhard van Keulens gamla karta låg nära 100 kilometer ostsydost från det nuvarande kap Smyth utan nästan 200 kilometer i nordost derifrån, alltså på 81° 30′ nordlig bredd och 36° östlig längd från Greenwich;[2]) Markham deremot påpekar,[3]) att Barringtons berättelse noga öfverensstämmer med van Keulens karta, hvilken förlägger Gillis' land på 80° nordlig bredd. Efter dess upptäckande seglade kommendör Gillis längs Nordostlandets kust och vidare in i Hinlopen-sundet samt kastade ankar i Lomme-viken, der han fångade två hvalar. Dessa uppgifter om Gillis härröra från *Jan Simonszoon Walig,* hvilken under åren 1714—1735 sjelf utförde tretioen resor till Spetsbergen och dervid begagnade de af Gillis upprättade kartorna.

---

[1]) Adam White, »*A collection of early documents on Spitzbergen and Greenland*», London 1856.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 112.

[3]) Markham-Gaidoz, »Les abords de la région inconnue», sid. 51.

På detta sätt förvissade holländarne sig om, att de redan förut af engelsmännen upptäckta, efter Sir Thomas Smith och Alderman Freeman uppkallade hafsvikarne i sjelfva verket äro sund, hvarför de kallade dem Hinlopen (mellan Vest-Spetsbergen och Nordostlandet) och Walter Thymen-sund (mellan Barents' och Edges ö); dock har för det senare jemte det nederländska äfven det äldre engelska namnet förblifvit i bruk. Det var äfven holländare, som uppdagade de ofta nämnda Sju-öarne norr om Nordostlandet, denna ös östra kust och de trenne små öarne vid Egdes lands östra kust, hvilka efter sin upptäckare kallas Rijk Ys-öar. De sågo slutligen det sedermera aldrig återfunna Gillis' land, men icke det östligare Wyches land, som redan i adertonde århundradets början hade råkat i fullständig glömska. Hvad holländarne kände om Spetsbergen och kringliggande farvatten, är angifvet på Keulens karta. Denna af Jan van Keulen (år 1688?) offentliggjorda och efter hans omkring 1705 inträffade död af hans son Jon Gerhard ända till 1728 i upprepade upplagor utgifna karta gälde som den bästa auktoritet under hela förra århundradet. Sista upplagan af deras karta öfver Spetsbergen upptager äfven Gillis' och Reps upptäckter.[1] Enligt Petermanns omdöme var hon »visserligen sin tids fullständigaste karta öfver Spetsbergen, men ett otillförlitligt, ganska medelmåttigt kartografiskt alster och med hänsyn till noggranhet en återgång till föregående kartor».[2] Forster, en af Parys följeslagare år 1827, förklarar deremot: »Vi igenkände tydligt nästan alla på den gamla, holländska kartan utsatta ställen»; han tillägger, att flere af gletscherna i Hinlopensundet voro noggrant utsatta.

Ostridigt voro nederländarne under sjuttonde århundradet och största delen af det adertonde det första folket med hänsyn till storfisket. Under mera än ett århundrade bedrefvo de med oförtröttad ihärdighet äfvensom med god framgång i finansielt hänseende den arktiska fångsten af hvaldjur jemte sill- och torskfisket. Den flotta, som hvarje år i april lemnade stränderna af Y och Zaan för att vid Spetsbergens aflägsna polarögrupp trotsa den arktiska fiskfångstens outsägliga svårigheter, var den långt talrikaste af alla. Under krigiska tider åtföljdes hon, såsom redan omtalats, ganska ofta af krigsfartyg, hvilka hade i uppdrag att skydda fångsten. Utom Spetsbergen var efter år 1719 Davis' sund med sina talrika vikar, inlopp och mellan öarne belägna sund de djerfva fångstmännens mål; i närvarande tid har den blå-hvit-röda flaggan nästan försvunnit från de arktiska farvattnen. Orsaken härtill är närmast att söka i den förslappning i nationalandan, som med hänsyn till lusten för företag till sjös framträdde särskildt efter landets intagande af fransmännen. Visserligen var äfven den mindre indrägtiga fångsten en orsak; men efter den store franske kejsarens störtande såg man det gamla Grönlandsfisket med framgång åter lefva upp vid Weser och Elbe, hvaremot detta icke mera lyckades för holländarne oaktadt regeringens stora ansträngningar och utsatta premier, icke ens med engelska fiskares bistånd. ¹)

---

[1] Hon utkom under titeln: »Niuve afteekning van het eyland Spitz-Bergen, opgegeven door de commandeurs Giles en Outger Rep on in't ligt gebragt en uytgegeven door Gerard van Keulen».

[2] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 112. På samma sätt uttalar sig den tyske kartografen äfven i årgången för 1871, sid. 181—182.

---

¹) Lindeman på anfördt ställe, sid. 25—27. Hufvudkälla för det nederländska fiskets historia är kommendör *Cornelis Gisbertzoon Zorgdrager*, hvilken under åren 1700—1705 med ett fartyg från Zaandam sysselsatte sig med hvalfångst i de grönländska farvattnen och skref det berömda verket »Bloeijende opkomst der aloude en hedendaagsche Groenlandsche visschery. Met eene histor. beschryving der nordere gewesten: Groenlandt, Yslandt, Nova Zembla, Jan Mayen eilandt, de Straat Davis, enz. Met byvoeging van de walvischfangst door A. Moubach». Amsterdam 1720. Nya upplagor utgåfvos 1727 och 1728, tyska öfversättningar 1723, 1750 och 1752 samt en engelsk 1725.

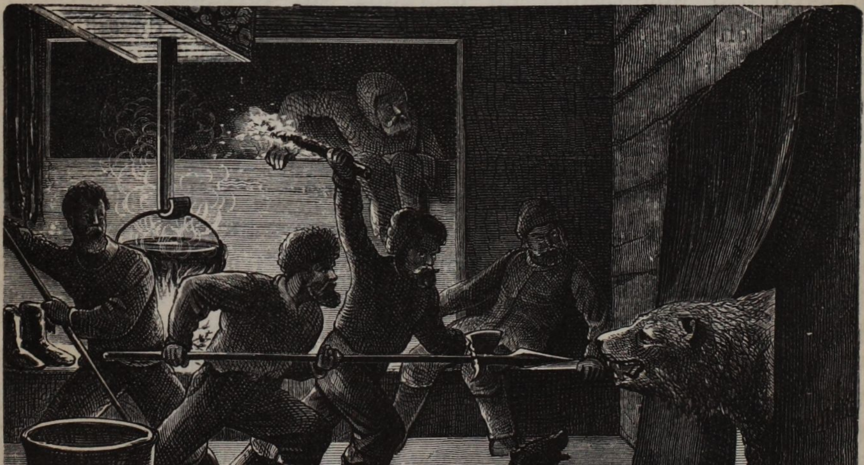

Pellham och hans kamrater döda en björn.

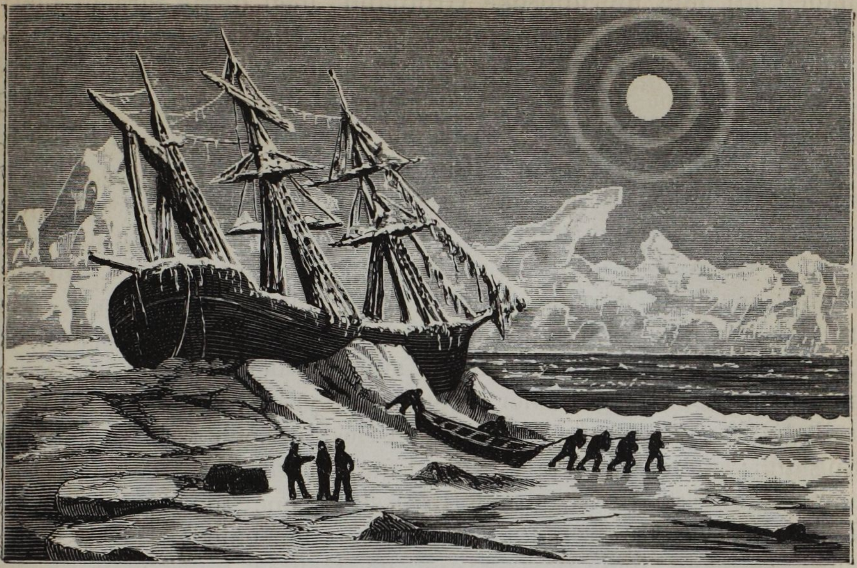

En infrusen hvalfångares öfvergifvande.

Grönlands återupptäckande och nya färder mot nordost.

Två nationer, engelsmän och holländare, hade nästan ensamma hittills ifrigt egnat sig åt det arktiska områdets afslöjande. Blott då och då hade andra folk deltagit i det stora verket, bland dem danskarne, hvilka särskildt omkring sjuttonde århundradets midt togo en ny ansats till berömliga gerningar. De intresserade sig hufvudsakligen för återupptäckandet af Grönland, hvars koloniserande genom de nordmänska förfäderna ännu var i friskt minne, ehuru all förbindelse mellan Grönland och den civiliserade verlden varit afbruten sedan femtonde århundradets midt. Föregående afdelningar hafva visat, att detta polarlands återupptäckande måste sammanhänga med forskandet efter en nordvestlig genomfart, och i sjelfva verket hade, såsom läsaren vet, Grönlands kuster flerfaldiga gånger blifvit sedda och beträdda. För bättre öfversigts skull vill jag i korthet sammanfatta det redan kända i nära anslutning till K. Maurers framställning.

Redan i början af sextonde århundradet sysselsatte konung Kristian II af Danmark och erkebiskop Erik Walkendorff sig med planen att låta återuppsöka Grönland; men deras förslag blefvo icke utförda. Det samma gäller om ett enskildt företag, hvilket under konung Fredrik I:s tid (1523—1533) skulle sättas i verket i Norge. Något allvarligare åtgärder vidtog konung Fredrik II (1559—1588) för att åter sätta sig i besittning af sitt förlorade skattland. Till en början skulle en viss *Kristiern Aalberg* begifva sig dit; men ovisst är, om företaget kom till stånd. Sedermera underhandlade man med en rysk skeppare från Malmis eller Kola, *Paul Nichetz*, hvilken påstod sig känna vägen till Grönland; äfven om detta förslag är dock icke något vidare kändt. Men nu visades från England den väg, hvarpå man hade att söka Grönland. På hvar och en af sina tre berömda färder bekom nämligen Martin Frobisher Grönlands sydkust i sigte. Han sjelf höll det visserligen för Zeniernas Friesland och kallade det New-England; men i Danmark synes man hafva riktigare uppskattat hans upptäckt, ty redan år 1579 stälde man der engelsmannen *John Allday* i spetsen för ett nytt företag, emedan han i Frobishers sällskap hade lärt känna de trakter, hvari man numera trodde sig böra söka. Man vet, att den af två fartyg bestående expeditionen verkligen fick Grönland i sigte den 26 augusti 1579, men icke kunde landa för isens skull och måste återvända hem efter svåra faror. Om färdens under nästa år tillämnade förnyande finnas icke några vidare underrättelser. Deremot företog *Mogens Heinesen*, en infödd færing, men af norsk härkomst och då boende i Bergen, år 1581 på egen bekostnad en ny färd, och det lyckades den i holländsk liksom i dansk tjenst pröfvade sjöhjelten att komma i sigte af Grönland, eller hvad han ansåg derför; men landstiga kunde icke heller han. För Grönlands återupptäckande gjordes icke något vidare förrän under Kristian IV (1588—1648), och återigen var det engelsmännen, som gåfvo uppslaget dertill. Redan under sin första resa, år 1585, gjorde John Davis ansenligt för utforskandet af Grönland, hvars sydvestra kust han denna gång och året derpå följde till 66° 33′ nordlig bredd och på sin tredje färd, år 1587, ända till 72° 12′ nordlig bredd. För Grönlands återupptäckande omedelbart epokgörande, hafva dessa tre resor äfven i Danmark gifvit ansatsen till nya försök att återuppsöka det samma.

Lockad genom ryktet om dessa upptäckter och om Grönlands skimrande klippväggar, hvilka skulle innesluta ädla metaller, beslöt sig konung Kristian ändtligen för att anordna en nordfärd. Tre fartyg utsändes i april 1605 under *John Cunninghams*, en i dansk tjenst varande skottes, öfverbefäl; på det förnämsta fartyget befann sig i egenskap af öfverlots engelsmannen

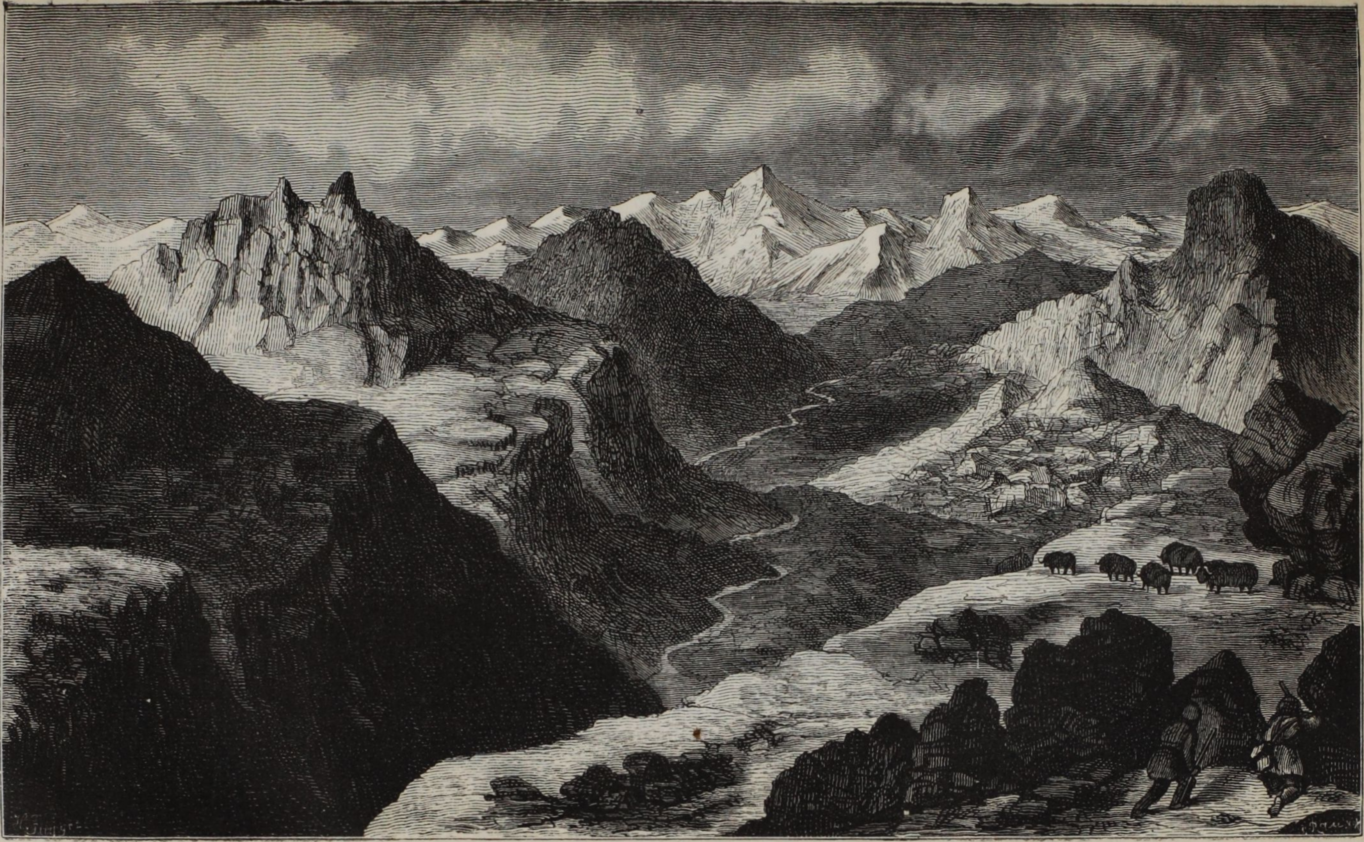

Drottning Augustas dal i Ost-Grönland.

James Hall, och äfven ett af de båda andra skeppen hade en engelsman, *John Knight,* till befälhafvare, hvaremot det tredje fördes af dansken *Godske Lindenov.* Redan den 30 maj fingo de Grönlands sydligaste udde i sigte, hvilken de till den danske konungens ära benämnde kap Kristian. Snart derefter skilde Lindenov sig från sin amiral, som det synes, på grund af meningsskiljaktigheter angående den kurs, som skulle hållas. Lindenov fick snart land i sigte, fann efter längre sökande en hamn och öppnade med de i början fredliga infödingarne en byteshandel, hvarigenom han erhöll skälskinn, narhvals- och hvalrosständer för jern, spikar, knifvar o. s. v. Vid sin affärd bortförde han med våld två eskimåer och kom redan den 28 juli lyckligt åter till Kjöbenhavn. De båda andra fartygen hade emellertid likaledes uppnått land redan den 12 juni och ankrat i närheten af det nuvarande Holstenborg (66° 25′ nordlig bredd); medan amiralskeppet qvarlåg härstädes, undersökte Hall med Knights fartyg kusten norrut ända till 69°, der hans folks uppstudsighet tvang honom att vända om. Denna afdelning af expeditionen återkom den 10 augusti till Helsingör efter att, äfven den, hafva med våld bortfört tre grönländare.

På detta första företag följde år 1606 ett andra, större, ty med de trenne förra skeppen förenades ytterligare två. Öfverbefälet gafs denna gång åt Lindenov, medan Hall som förut stannade på amiralskeppet i egenskap af lots; de öfriga fartygen fördes af Cunningham, norrmännen *Hans Brun* och *Andreas Nolk* samt holsteinaren *Karsten Richardsen.* Den 27 maj afgick flottiljen från Helsingör och styrde mot kap Chidley på Labrador, uppnådde derifrån grönländska kusten på 63° 45′ nordlig bredd, men befann sig snart midt i ofantliga ismassor, hvarur den endast med möda kunde befria sig. På 64° nordlig bredd varseblefvo danskarne land, hvilket de höllo för Amerika, men som sannolikt låg norr om Frobishers sund, ty en häftig, vestlig ström hade drifvit dem ur deras kurs. Då de dock längre fram uppnådde Grönland, landstego de på 66° 25′ nordlig bredd vid mynningen af en ström; på stranden låg en eskimåby, Secanunga, hvarur de före sin affärd bortröfvade fem infödingar, med hvilka de den 4 oktober anlände till Kjöbenhavn. Men som de nyupptäckta trakterna ingalunda motsvarade de lysande föreställningar, som man gjort sig om det gamla Grönland, så beslöt man sig år 1607 för ett sista försök att återfinna den gamla Eystribygd. Blott två fartyg användes denna gång med Karsten Richardsen som befälhafvare och James Hall som lots. Den 13 maj 1607 lopp expeditionen ut från Kjöbenhavn, fick den 8 juni på 59° nordlig bredd Grönlands berg i sigte, arbetade sig vid östra kusten med möda upp genom drifisen till 63° nordlig bredd, men kunde icke uppnå land och måste, sedan ett myteri bland besättningarna tvingat befälhafvaren att segla till Island, med oförrättadt ärende återvända till Kjöbenhavn. I dessa danska sjöfärder deltog bland andra den snart derefter till stor ära kommande briten William Baffin.

Mera för Grönlands upptäckande gjordes under detta tidehvarf af engelsmännen. Hudson hade, såsom redan blifvit nämdt, år 1607 två gånger fått Grönlands nordöstra kust i sigte, och år 1612 anträdde den ofvannämnde James Hall sin fjerde färd mot norden, denna gång utsänd af ett engelskt sällskap. En af hans följeslagare var William Baffin, som efter sin återkomst om denna resa skrifvit en berättelse, hvari för första gången framstälts ett sätt att medelst iakttagelser på himlakropparne till sjös bestämma den geografiska längden. Hall kom i Ramels-fjord, hvilken han kallade Cockins sund, och som lär hafva legat på 65° 20′ nordlig bredd, således i närheten af den nuvarande kolonien Sukkertoppen, till Grönland, men sårades så olyckligt af en inföding medelst ett pilskott, att han dog den 23 juli. Hans efterträdare i befälet öfver fartyget ansåg det numera för rådligt att återvända till England utan att ens söka framtränga längre. År 1616 följde nu Bylots och Baffins i geografiskt hänseende mycket vigtiga upptäckter, hvilka i synnerhet hänförde sig till den förut alldeles okända, nordligaste delen af Grönlands vestkust ända till 78° nordlig bredd. Äfven holländarne synas vid denna tid redan hafva gjort betydande upptäcktsresor till Grönland och påstå sig hafva framträngt vid östra kusten ända till 83° nordlig bredd. Andra holländska underrättelser gifva visserligen vid handen, att Ost-Grönland var kändt blott till 77° nordlig bredd; men enligt Konrad Maurers åsigt är så mycket i alla händelser säkert, att denna kust ofta nog besöktes af holländska hvalfångare under midten och andra hälften af sjuttonde århundradet. Gerhard van Keulens stora kartsamling och andra holländska sjökort från samma tid beteckna denna kust mellan 70 och 80° nordlig bredd med namnet »Nieuw Groenland», och inom dessa gränser ligga »'t Land van Broer Ruys opgedaen anno 1655» med den framförliggande Bontekoe-ön, vidare »'t Land van Edam opgedaen anno 1655» och nordligast »'t Land van Lambert anno 1670». Olyckligtvis finnes ingenting vidare att meddela om dessa upptäckares färder.

I Danmark företog man under lång tid icke någon vidare Grönlands-expedition. Visserligen egnade också danskarne sig snart efter de ofvannämnda färderna och ännu under sjuttonde århundradets första fjerdedel åt hvalfångsten och det arktiska fisket, och äfven danska hvalfångare hafva kommit till Grönland; ja år 1636 bildades i Kjöbenhavn till och med ett grönländskt kompani, som erhöll kungliga privilegier och redan samma år skickade två fartyg till Davis' sund för att i Vest-Grönland idka byteshandel med infödingarne. För upptäckternas historia äro dessa färder dock utan allt värde. Af vigt blifva först åter de färder, som företogos af *David Danell* eller *de Nelle,* sannolikt en nederländare, som en enskild dansk, generaltullförvaltaren *Henrik Möller,* utsände på sin egen bekostnad. Genom ett privilegium af den 15 april 1652 hade den sistnämnde erhållit grönländska handeln på tretio år, och redan få dagar derefter, den 8 maj, afgick den första, af två fartyg bestående expeditionen under Danells ledning från Kjöbenhavn. Den 2 juni kom Ost-Grönlands kust i sigte, men drifisen hindrade att landa. Dagen derpå varseblef man på 64° 50′ nordlig bredd en ö, som man kallade »Hvidsadlen»; något i vester derifrån låg en annan ö, »Mastelöst Skib»; den 4 juni kom man in mellan ett par, nära fastlandet belägna öar, och den 6 undersökte man fem andra öar. Sjelfva fastlandets kust kunde man icke se, men väl finna, att det på 65° nordlig bredd sträckte sig från vester mot öster; att närma sig det samma och landstiga visade sig ogörligt äfven under de närmast följande dagarne. Danell åtnöjde sig derför med att kalla den nordligaste af de i sigte komna uddarne på ungefär 65° 30′ nordlig bredd för »Kong Frederiks Cap» [1]) och beslöt sig att inslå en sydligare kurs samt gå till Davis' sund, hvari han framträngde norrut till 66° 30′ nordlig bredd. Der lopp han in i en fjord och kastade för första gången, sedan han lemnat Danmark, ankar i en bugt, som man benämnde »Möllershavn», sannolikt den söder om Holstenborg belägna Amertlok-fjorden. Under handel med infödingarne dröjde expeditionen vid Grönlands vestra kust ända till den 20 juli, hvarefter Danell gjorde ett nytt försök att närma sig östra kusten. Han seglade dock för andra gången förgäfves längs den samma till 63° 30′ nordlig bredd; det återstod snart blott att vända om. Efter ett besök på Island återkom Danell till Helsingör omkring midten af september.

Ojemförligt mindre framgångsrik var Danells andra färd med blott ett fartyg. Den 16 april 1653 gick han å nyo till sjös från Kjöbenhavn, fick den 4 maj Jan Mayen i sigte och framträngde från Island norrut ända till 73° nordlig bredd, alltså temligen långt öfver Jan Mayens polhöjd. Hade han nu seglat rakt vesterut, så skulle han hafva kommit till den del af Grönlands östra kust, som i våra dagar blifvit skådeplatsen för den andra tyska nordpolsexpeditionen. Men Danell inslog en sydvestlig och vestsydvestlig kurs, trodde sig den 13 juni varseblifva sitt »Kong Frederiks Cap» och följde kusten ända till kap Farvel, dock alltjemt skild derifrån genom väldiga ismassor, som hindrade hvarje landstigning. Efter ett kort besök på Grönlands vestra kust vände han äfven denna gång utan någon framgång om till Danmark. Den 16 mars 1654 anträdde Danell slutligen sin tredje och sista resa, hvarom vi icke veta mycket mera, än att han denna gång tagit vägen söder om Island och derefter mot nordvest till Davis' sund, samt att han lär hafva legat tre veckor vid Grönland, hvarifrån han medtog ett par infödingar.

---

[1]) Kanske det nuvarande kap Dan.

Af konung Kristian V (1670—1699) utsändes redan i hans första regeringsår en skeppskapten *Otto Axelsen* till Grönland; denne återvände lyckligt samma år, men något närmare har icke blifvit kändt om hans färd. Året derpå, alltså 1671, blef han å nyo afsänd dit; men hans fartyg försvann spårlöst. Ett par år senare lät en ansedd borgare i Bergen, kommerserådet *Georg Tormöhlen,* förmå sig till att på egen bekostnad utrusta en expedition, hvilken synes hafva varit bestämd icke blott att segla till utan äfven att kolonisera Grönland. En holländsk styrman, som redan femton gånger hade befarit Davis' sund, *Jan de Brouers* från Rotterdam, togs i tjenst för färden; men då han år 1673 eller 1674 lopp ut från Bergen, uppbringades hans fartyg af en kapare och fördes till Dunkerque. De Brouers dog, innan danska regeringen hunnit utverka fartygets och laddningens utlemnande, och dermed blef det slut på företaget, innan det ens riktigt börjat. Nu förgick ett halft århundrade, innan något dylikt förslag å nyo kom till stånd, och då sådant inträffade, skedde det under fullkomligt förändrade förhållanden. [1])

Om än företrädesvis, så dock icke uteslutande riktades danskarnes verksamhet på Grönland. Vi känna till äfven ett försök, som vid tiden för Danells resor egde rum samt hade Novaja Semlja och nordostpassagen till mål, hvilket i sjuttonde århundradets andra hälft lär hafva varit händelsen äfven med några af holländarnes och briternas företag. År 1649 grundade nämligen danske konungen Fredrik III ett handelssällskap, hvilket år 1653 utsände tre fartyg till Norra ishafvet »med befallning att noga aktgifva på alla kuster och på de ställen, der de landade, upprätta en förteckning öfver allt, som kunde vara till nytta vid dylika sjöfärder». Expeditionen lättade ankar mot slutet af februari och seglade till Novaja Semlja, der den uppehöll sig sexton dagar, passerade Vaigatsch-sundet och »fann der några invånare i deras kanoter eller båtar. Dessa menniskor voro ganska snabba i att springa; de buro kläder af fogel- och andra djurskinn. Deras farkoster voro förfärdigade af skälskinn. På ryggen hade de ett koger med pilar jemte ett slags bila, gjorda af hvalfiskben. Dessa invånare läto icke handla med sig samt föraktade all europeisk mat och dryck». 1) Vidare försök att framtränga österut kröntes icke med framgång, hvarför expeditionen återvände till Kjöbenhavn efter att på hemresan hafva berört Island och Grönland. Tyvärr fann denna färd icke någon tillförlitlig redogörare i fransmannen *Pierre Martin Bruzen de la Martinière.* Denne befann sig händelsevis i Kjöbenhavn, då expeditionen utrustades, och erhöll af konungen tillåtelse att i egenskap af skeppsläkare sluta sig till den samma. Martinière hade redan förut rest i Asien och på Afrikas vestra kust samt är den förste fransman, som lät trycka en redogörelse för en polarexpedition; men hans berättelse hör till samma slag som den ädle friherre von Münchhausens resor och äfventyr. 2) Dock utkommo af den samma flera upplagor och öfversättningar till främmande språk. 3)

---

[1]) Konrad Maurer om Grönlands återupptäckande i »Zweite deutsche Nordpolfahrt», första bandets första afdelning, sid. 240—262.

Långt vigtigare än denna danska expedition är den af holländske hvalfångaren *Vilhelm de Vlaming* från Ost-Vlieland år 1664 företagna färden, såvida hon liksom hans andra år 1688 kan fastställas mot alla tvifvelsmål. Vi ega nämligen icke någon berättelse af Vlaming sjelf — hvars namn för öfrigt är på det ärofullaste sätt förbundet med Australiens upptäckande — utan endast borgmästaren Witsens mycket yngre berättelser. Denne omtalar, att hoppet och rikligare fångst hade lockat Vlaming från Ishafvets vestligare delar till det östra, ryska polarhafvet. Han styrde kosan till Novaja Semlja och seglade, då han fann hafvet rent, utefter nordkusten förbi Hoek van begeerte eller kap Désirée ända till det ställe, der Barents hade öfvervintrat. Men han landsteg icke och såg derför också icke sin store landsmans och föregångares vinterboning. Derifrån styrde han ostsydost till 74° nordlig bredd och fann öfver allt framför sig i Kara-hafvet öppet vatten; ehuru han under sin sydostliga kurs hade betydligt närmat sig den sibiriska kusten, varseblef han den dock icke, men drog den slutsatsen, att det tatariska fastlandet (Sibirien) icke mera kunde vara långt aflägset. Hans förmodan gaf *Dirk*

---

1) Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 22.

2) De la Martinière, »*A new voyage to the North. Containing a full account of Norway, the Laplands, of Sibiria, Samojedia, Zembla and Zeeland etc.*», London, andra upplagan 1706.

3) Egendomligt nog utgafs originalet på engelska språket, men snart derefter utkom en fransk öfversättning, som upplefde flera upplagor, vidare år 1675 i Hamburg en tysk, hvaraf till 1718 sex nya upplagor framträdde, och år 1685 en holländsk.

van Nirop anledning att på sin karta i denna trakt insätta ett ovisst land, hvarigenom Novaja Semlja skulle sammanhänga med Sibirien. Efter expeditionens båtman kallade han det Jelmers land, hvilket en tid bortåt spökade på kartorna öfver dessa haf. I närvarande tid har namnet i ganska olika skrifsätt (Jelmer, Jelmert, Yalmal, Jamal) stannat på den så kallade Samojed-halfön mellan Kariska hafvet och Ob-viken. År 1688 företog Vlaming, såsom redan blifvit nämndt, en ny resa till Novaja Semlja. Han träffade åter öppet vatten, men väderleken var stormig och töcknig. Denna gång besökte han icke blott Kostin schar utan kom äfven i det dittills oupptäckta Matotschkin schar, hvilket tydligen framgår af den uppgiften, att han mellan Langeness och Groote bay besteg ett högt berg, hvarifrån ett temligen bredt, oöfverskådligt sund var synligt.

Några år före denna andra resa hade en annan holländsk skeppare, hvalfångaren *Cornelis Snobbegger,* 1675 besökt Novaja Semlja och i dervarande berg på 73,5° nordlig bredd funnit glänsande. enligt hans mening silfverhaltiga stenar. Han lastade sitt fartyg dermed och vände med gladt sinne hem; men silfverhalten visade sig vara så ringa, att utsmältningen icke lemnade någon vinst.

Vid denna tid började man i England efter många, fruktlösa försök att finna nordvestpassagen åter tänka på en nordöstlig väg. Underrättelsen om ett öppet, isfritt polarhaf och om holländarnes framgångsrika färder bortom Novaja Semlja långa sträckor österut samt genom sjelfständigt eftertänkande vunnen öfvertygelse, att man måste söka vägen mellan Spetsbergen och Novaja Semlja, bestämde den skicklige och erfarne sjökaptenen *John Wood* i kungliga flottan att af hela sin själ taga sig saken an. Han hade tjenat på »Sweepstakes» under Sir John Narborough på dennes skymfliga färd till Patagonien och Chili samt vid hemkomsten utgifvit en skarp skrift angående denna färd. År 1676 framlemnade han till konung Carl II och dennes om sjöväsendet högt förtjente broder, hertigen af York (sedermera Jakob II), en uppsats, hvari han med kraftiga bevis utvecklade sin plan till uppsökandet af en nordostpassage. Han stödde sig dervid på bland annat följande grunder. Till en början hade de gamla holländska skepparne Rijp och Barents städse försäkrat, att man kunde finna ett isfritt haf, om man styrde mot nordost från Nord-kap och hölle sig på lika afstånd mellan Spetsbergen och Novaja Semlja. Detta antagande härrörde från de gamle sjöfararnes tro, att is kunde bildas endast i närheten af kusterna. Woods andra skäl är, att Henrik Hamel i berättelsen om sin koreaniska fångenskap berättar, att man i Tatariets haf funnit nvalar, som haft europeiska harpuner i sin kropp. De öfriga bevisen hvilade på holländska hvalfångares redan omtalade, galna uppgifter om de fabelaktiga polhöjder, som de förmente sig hafva uppnått.[1] Såsom andra skäl för resans företagande anförde Wood: konungens ära, fäderneslandes intresse, sin brist på sysselsättning och sitt hat till overksamhet. Alla dessa grunder syntes den dåvarande amiralitetssekreteraren *Samuel Pepys* alldeles oemotståndliga; Wood hade den glädjen att se sitt förslag erkändt som riktigt och åtgärder vidtagna för dess förverkligande. Konungen befalde att till honom öfverlemna fregatten »Speedwell», och hertigen af York köpte i förening med andra engelska stormän fartyget »Prosperous», hvilket under kapten *William Flawes'* befäl skulle åtfölja »Speedwell», hvarpå Woods gamle kamrat *Greenvile Collins* befann sig i egenskap af skeppsmästare. Båda fartygen utrustades för sexton månader. Den 16 maj 1676 afseglade de från Themse, passerade den 19 juni Nord-kap och stälde kosan i nordostlig riktning. Den 22 juni visade sig på 75° 35′ nordlig bredd och 39° 48′ östlig längd från Greenwich sammanhängande is, som sträckte sig från vestnordvest till ostsydost. Under fyra dagar seglade de i östlig riktning utefter dess brädd och undersökte hvarje öppning, men öfvertygade sig om tillvaron af en sluten, afbrott saknande, ogenomtränglig isvall utefter hela den undersökta sträckan. Om aftonen den 26 juni syntes på temligt afstånd Novaja Semljas höga, snöbetäckta kust, och dagen derpå visade det sig, att isväggen sammanhängde dermed. Medan fartygen nu kryssade i afvaktan på en gynsam förändring i isen, stötte »Speedwell» den 29 kl. 11 e. m. vid vestlig vind och mulet väder på en klippa och blef vrak. Wood jemte manskapet räddade sig medelst båtarne i land, men deras läge var nästan utan allt hopp. »Prosperous» syntes icke till, och man fruktade, att äfven det gått förloradt, eller att det skulle blifva nämnda fartyg omöjligt att i tjockan finna rätt på dem. I den blott 20 man rymmande slupen fingo de 70 skeppsbrutna icke plats. Så förflöto tio dagar i qvalfull ovisshet; då dök »Prosperous» upp vid synkretsen. Flawes hade märkt Woods nödsignaleld, tog alla om bord och anlände med dem lyckligen till England den 24 augusti.

Företagets sorgliga utgång förvandlade Wood från en ifrig förfäktare af nordostpassagen till dess afgjorda motståndare. Han försäkrade, att Novaja Semlja och Spetsbergen utgjorde ett sammanhängande fastland, att hafvet mellan dem vore betäckt med is, samt att holländarnes och engelsmännens alla berättelser om isfria farvatten i den höga norden vore rena dikter.[1]) Med detta försök togo nordostfärderna slut för en lång tid.

---

[1] Se ofvanför, sid. 374–375.

---

[1]) Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 23—24.

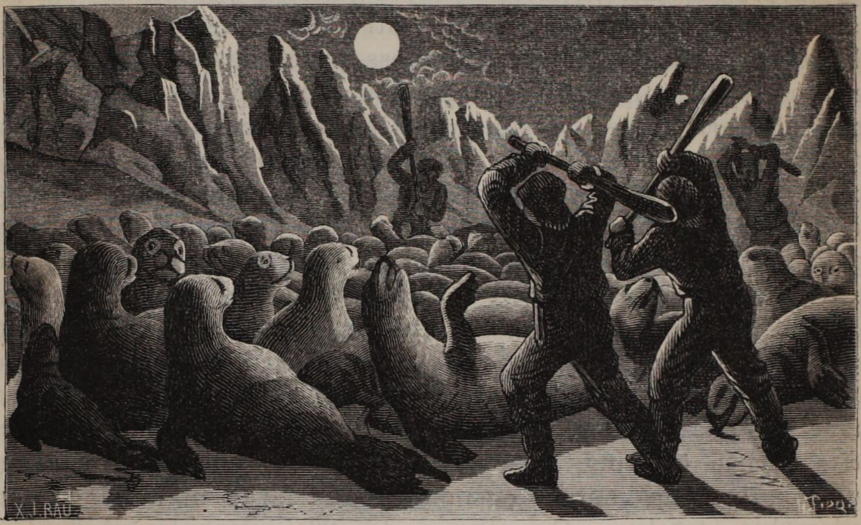

Skälfångst på Grönland.

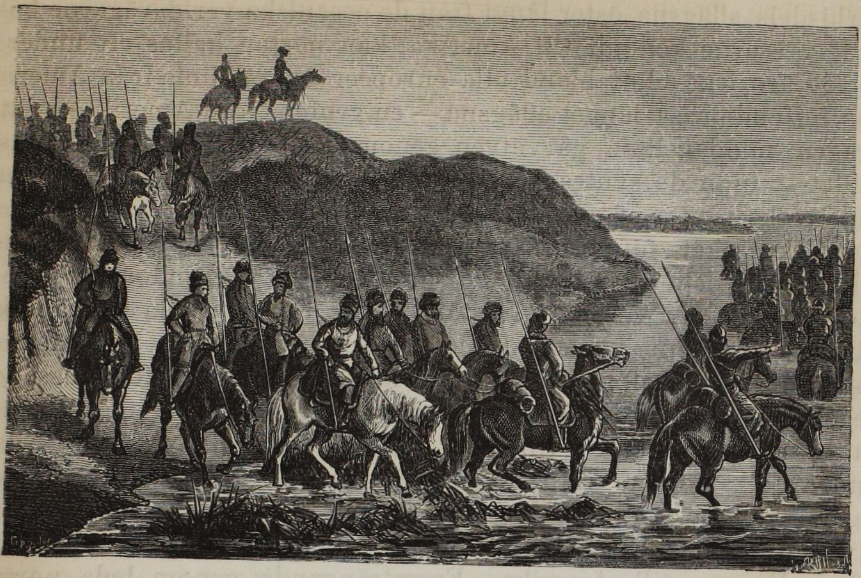

Jermak Timofjejev öfvergår Tobol-floden.

Ryssarne på tåget genom Sibirien.

Med John Woods misslyckade färd slutar icke blott i nordostpassagens historia utan äfven i polarforskningen öfver hufvud taget den första perioden, tiden för de åtminstone på visst sätt äfventyrliga handelsresorna. För huru mycket jordkunskapen har att tacka dem, har jag upprepade gånger redan framhållit; men det må tillåtas att ännu högre ställa de efter de politiska följande *vetenskapliga* företagen, hvilkas tid nu snart skall börja. Båda, såväl de politiska som de vetenskapliga, utfördes af *ryssarne,* som då först mödosamt kämpade för att vinna en plats bland Europas nationer. Det var de, som ända till nittonde århundradets midt nästan alldeles ensamma gjorde talrika och storartade ansträngningar att utforska Asiens nordkust och åvägabringa förbindelse till sjös. Ryssarnes i allmänhet föga beaktade företag bilda ett af de mest spännande och vigtigaste afdelningarna i polarforskningens historia; men för att bättre förstå denna afdelning är det nödvändigt att kasta en blick på den ryska maktens utbredning i Asien.

I början af adertonde århundradet hade Europas nästan alla nationer tagit del i Amerikas upptäckande, och kolonier voro af alla redan anlagda i Nya verlden. Att till slut äfven de i vår verldsdels aflägsna öster långt från de oceaniska verldsvägarne boende ryssarne kommit till Amerika, kan nästan kallas ett under. Ty de äro icke blott bland alla européer de i rät linie från Amerikas hufvudmassa längst aflägsna — en genom Nord-Amerikas midt dragen middagslinie går äfven genom det europeiska Rysslands midt —, utan de syntes också skilda från Nya verlden genom en vidsträckt massa af omätliga ödemarker. Icke desto mindre hafva deras kosacker funnit vägen genom denna labyrint af sibiriska ödemarker och på egen hand bragt ett helt egendomligt upptäckande af Nya verlden till stånd. För Europas alla andra folk visade Columbus vägen. Endast ryssarnes företag har nästan ingenting att skaffa med Columbi färd. Alla andra folk hissade segel och uppnådde Nya verlden på vägen öfver hafvet. Ryssarne ensamma stego till häst och valde landvägen dit. Alla andra folk kommo från öster med solen till vesterlandet. Ryssarne kommo från vester, och deras vandring var motsatt civilisationens och kolonisationens allmänna riktning vesterut öfver Europa till Amerika. Framträngande genom hela norra Asien på ett underbart hastigt eröfringståg, hafva de på kort tid kommit till Stilla hafvets stränder och der frambragt sin egen Columbus, som förvärfvade dem anspråk på nordvestra Amerika. Dem tillhör förtjensten att först hafva löst den uppgift, som så länge hade sysselsatt Europas sjöfarande och geografer, frågan, om och huru den torra jordytans båda största afdelningar sammanhängde med eller voro skilda från hvarandra i norr.

Ryssarnes och kosackernas upptäckts- och eröfringsmarsch, hvilken skulle föra dem bortom Stilla hafvet, började vid Svarta och Kaspiska hafvets stränder. Och det är rätt märkvärdigt, att äfven härtill liksom till spaniorernas och portugisernas upptäckter och sjöfärder den *första* anstöten skulle framgå ur kristendomens strid med islam. Omkring midten af sextonde århundradet egde ryska riket efter de tatariska furstendömena Kasans och Astrakhans eröfrande ett temligen ansenligt omfång. I öster begränsades det af den långa bergskedjan Ural, som skiljer Europa från Asien. Dessa höjder utgjorde en tid bortåt ryssarnes Pyrenéer. Första början till deras öfverskridande gjorde de företagsamma förfäderna till den nu så bekanta, ryska, grefliga familjen Stroganov.¹) En viss *Annika Stroganov,* hvilken kan betraktas som denna familjs stamfar, hade anlagt saltverk i Ural, i syrjä-

---

¹) Stroganoverna, då ansedda köpmän, härstammade från en döpt person ur Gyllene horden, vid namn Spiridon, hvilken lärde ryssarne räknebrädets användande. Man berättar, att han i en strid blifvit tillfångatagen af de förbittrade tatarerna och hyflad till döds, hvarifrån en af hans söner erhållit namnet Stroganov (stroganie = hyfla, tillspetsa).

nernas land, och till honom kommo personer från öster för att mot dyrbara pelsverk tillbyta sig salt. Dessa pelsverk, särskildt skinnet af den lilla, Sibirien nästan uteslutande tillhöriga sobeln, som på ryska heter »sobol», var det, som lockade européerna öfver Ural och förde dem vidare från land till land genom det ofantliga norra Asien. Man skulle kunna kalla Sibiriens hela eröfring en hundra år igenom fortsatt sobeljagt omkring halfva jorden. För att uppköpa sobelskinn skickade Stroganov sitt folk först öfver Ural, och som fredliga handlande kommo hans utskickade dervid redan på Herbersteins tid till den stora floden Ob. Som de genom sina handelsföretag tillskyndade riket många fördelar, skänkte tsarerna dem utefter Kama vid foten af Ural stora landområden, som de koloniserade, och genom hvilkas egande de blefvo mäktiga och inflytelserika herrar.

Till en sonson af den förste Stroganov kom år 1578 en kosackhöfding vid namn *Jermak Timofjejev*, hvilken enligt kosackernas sed hade med de sina fört ett kringströfvande hjelte- och röfvarelif i södra Ryssland och nu var stadd på flykt för tsaren Ivan Vasiljevitsch' honom förföljande makt. Jermak hade några tusen beridna män med sig, och hans värd Stroganov, som gerna ville blifva fri från denne kosackiske röfvareriddare, berättade för honom om länderna i öster och om de dit förande floderna, hvilka hans folk redan hade upptäckt till en del. Jermak och hans följeslagare drogo derför år 1578 i Tschussovajas dal uppåt öfver Ural och derefter långs andra floder nedåt till den stora Ob-floden. De påträffade der ett litet tatariskt rike, ett sådant stycke af Dschingis khans stora välde, som äfven rikena Kasan och Astrakhan varit, då beherskadt af Kutschum khan, hvars hufvudstad Iskjer (af ryssarne kallad »Sibir») låg i midten af Ob-området, hvari den stora sibiriska hufvudstaden Tobolsk sedermera uppväxte vid Irtisch.

Bland tatarerna hade för länge sedan det verldsstormande mod bortdunstat, som Dschingis khan och Tamerlan en gång inblåste hos dem. Deras små riken, som idkade boskapsskötsel, jagt och handel, funnos numera till, blott emedan de icke hade träffat någon öfverlägsen fiende. Kosackerna stodo just då i sin nationalutvecklings blomma och kraft. De liksom bildade tatarernas unga och friska lärjungar och tjenade ryssarne som förtrupp mot dem. Särskildt måste Jermaks från fäderneslandet för sin tsars vrede flyktande kosacker känna sig drifna af ett helt särskildt förtviflans mod. I sin hemort hade de icke att vänta någon nåd för sina illgerningar, och sedan de en gång öfverskridit Ural, gälde det för dem att segra eller dö. De angrepo derför de sibiriska tatarerna med stor djerfhet samt eröfrade efter många strider och i en afgörande drabbning den 23 oktober 1581 deras hufvudstad Sibir, hvari Jermak efter ett treårigt fälttåg befäste sig som herre och styresman. Som emellertid hans trogna skara hade mycket sammansmält under dessa strider, och då han icke kunde vänta att med den ensam bibehålla sig som herskare i sina nya eröfringar, men å andra sidan väl kunde hoppas, att man efter så ärofulla och mycket lofvande bragder skulle benåda honom i hans fädernesland, skickade han ett rikt urval af sobelpelsar till sin tsar med det budskapet, att han för honom eröfrat Kutschum khans konungarike »Sibir», såsom hans ståthållare lade det för hans fötter samt derför utbad sig bekräftelse i sin värdighet och friska hjelptruppers ditsändande. Allt detta beviljades, och dermed hade Ryssland slagit in på vägen till Nord-Asiens upptäckande och eröfrande, hvilken skulle föra det ända till Kina, Stilla hafvet och Amerika.

Namnet Sibir, som i början tillhörde blott en stad och ett litet furstendöme vid Irtisch, utsträcktes allt mera, ju längre man gick framåt, och till slut betecknade man dermed en half verldsdel. Sibirien är oaktadt sin storlek dock mycket enformigt och genom sin likartade beskaffenhet förenadt till ett geografiskt och historiskt helt. I norr begränsas det af Ishafvet, i vester af Ural, i söder af mellersta Asiens jetteberg, i öster af Stilla hafvet. Inom dessa gränser företer det nästan allt igenom samma, blott i söder här och der af berg genombrutna, från vester till öster vidt utsträckta, ofantliga slätt samt har öfver allt samma alster, djur och växter. Det finnes der nästan allt igenom samma fördelar och samma svårigheter för samfärdseln. I jettelandets större, vestra hälft höja sig icke någonstädes i östlig rigtning hämmande bergsmurar. I stället räcker en mängd strömmar, som genomsätta hela landet och höra till verldens största floder, hvarandra handen midt på slätten. Alla äro de segelbara under sommarn, mestadels sakna de vattenfall samt komma hvarandra så nära med sina källor och bifloder, att endast smala näs förefinnas mellan dem. Har man en gång passerat dessa näs, som ryssarne kalla »volok», och kommit in i ett annat flodområde, så öppnar sig åter en annan oafbruten, vidsträckt flodfart i alla riktningar. »Så har naturen», anmärker Peschel, »till eröfrarnes beqvämlighet sörjt för ett flodsystem, som räckte från Ob ända till Stilla hafvet.» ¹) I hela Gamla verlden gifves det knappt något annat, så innerligen sammanflätadt och så storartadt nät af segelbara flodförbindelser som det sibiriska. I följd af dessa floders likartade beskaffenhet, hvilka alla upprinna i mellersta Asien, alla flyta mot norr till polarhafvets tundror, är samma

---

¹) Peschel, »Geschichte der Entdeckungen», sid. 334.

sätt för skeppsfarten lika användbart på dem alla. Samma form på fartygen är tillräcklig för hela Sibirien. Äfven samma slädar, samma drag- och riddjur kunna användas i hela Sibirien. Landets folk företedde, ehuru olika till stam och språk, derför också från gamla tider stor likformighet i seder, bruk och ekonomiska förhållanden. Der hade upptäckarne eller eröfrarne ingen främmande odling att studera, inga nya konster att lära. Öfver allt var det samma, renar tämjande eller efter hundar åkande eller på hästar ridande eller i »baidarer» (små flodbåtar) roende halfnomader. Och häraf finner man, huru naturligt det är, att en öfverlägsen fiende, som en gång kommit från vester öfver Ural, kunde borttaga allt från flod till flod och stanna nästan icke förr än vid bergen i söder, isen i norr och Stora oceanen i öster.

Kosackerna voro i sjelfva verket en sådan, de sibiriska stammarne öfverlägsen fiende samt så att säga alldeles födda och uppfostrade till Sibiriens eröfrande. Deras eget europeiska fädernesland, hvari de utvecklats, liknade i flera hänseenden de sibiriska landsträckorna. Flackt, kallt, rikt på snö och stepper såsom detta, eger äfven det flodförbindelser af likartad beskaffenhet. Sedan uråldriga tider bygde och skötte kosackerna lika bra flodbåt och släde; med ett enda verktyg, sin yxa, bygga samt till och med utsira de ännu i dag sina hus. Äfven voro de vana att bestiga än sina hästar, än sina båtar och från ryttare göra sig till skeppare eller omvändt från skeppare till ryttare. Med sina bräckliga flodbåtar hade de ju redan i äldre tider utfört de djerfvaste färder både uppför och nedför floderna, ja till och med öfver det stormiga Svarta hafvet till Mindre Asien och Konstantinopel. Äfven deras hästrace hade på Syd-Rysslands stepper blifvit så att säga alldeles inöfvad för Sibiriens eröfrande. Dessa små djur äro lätta och snabba, hvilket passade för ett sådant vidsträckt land, der äfven väghållen och dagsmarscherna måste vara långa. Liksom sina herrar vana vid hunger, törst, köld och mödor af alla slag, förstodo de att liksom stengetterna framskrapa sin torftiga föda ur snön. Då gräs och hö saknades, åto de fisk.

Framför allt gaf kosackernas bekantskap med det europeiska beväpningssättet, med jern, skjutgevär, krut och bly dem en stor öfvervigt öfver Sibiriens infödingar. Tunguserna, jakuterna och mongolerna stodo med hänsyn till sin krigiska beväpning ännu på Timurs soldaters ståndpunkt. De egde blott båge och pilar, ja många voro liksom Amerikas indianer obekanta med jernet. Kosackerna medförde vanligen några små kanoner eller mörsare, hvilkas eld och förderf utspyende gap uppväckte en likaså panisk förskräckelse hos Sibiriens nomader och förökade kosackernas stridskraft på samma sätt, som detta varit händelsen hos Mexicos infödingar och de det samma underkufvande spaniorerna.

Liksom kosackernas fysiska beskaffenhet och uppfostran så egnade sig äfven deras politiska seder och vanor i hög grad för ett företag af ifrågavarande slag. Sibirien beboddes af en mängd så att säga ensligt lefvande menniskor, många små, spridda stammar och folk. Det var derför nödvändigt att på förhand dela de eröfrade krafterna. Öfver allt måste små afdelningar utsändas, och ett dussin krigare mången gång vara tillräckligt att underkufva och i tygeln hålla en hel stam. Således erfordrades det icke så mycket väl disciplinerade, stora, till maskinmessig lydnad inöfvade härar som icke snarare mångdelade, lättrörliga, skickliga och af sig sjelfva handlande truppcorpser.

Kosackerna, hvilkas namn redan ursprungligen betyder »fria menniskor», hade hos sig utvecklat en republikansk författning, ett slags sjelfstyrelse. Alla voro till börden lika, såsom vanligt är bland röfvare. Rådplägningarna höllos af alla och i allas närvaro, hvar och en kunde fritt utsäga sin mening. Höfdingarne, »hetmane» och »sotniki» (befälhafvare öfver hundra man), valde de sjelfva och lydde dem, om deras befallningar lände till det allmänna bästa. Men stundom afsatte de sina anförare och satte andra bland sig i deras ställe. Så hade en hvar öfning att allt efter omständigheterna sjelf vara herre eller tjenare. Också såg man ofta simpla kosacker, hvilka såsom fältherrar stälde sig i spetsen för en corps, medan andra i egenskap af sändebud hos någon mongolisk eller tungusisk furste, ja till och med hos kejsaren af Kina, öfvertogo diplomatiska uppdrag och med skicklighet utförde dem.

Den första flod, som kosackerna uppnådde, var Tobol. På de ställen, hvarest dess hufvudflöden samla sig till en väldig åder, i närheten af det eröfrade Sibir, uppbygde de snart (1587) sin första »ostrog» (d. v. s. fäste, i sjelfva verket ofta endast ett blockhus), som i följd af nya ankomlingars tillströmmande småningom förvandlades till den betydande staden Tobolsk, hvilken, belägen midt i Tobol-området, hastigt blef befolkningens samlingsplats, den nyupprättade regeringens centralort och utgångspunkten för vidare företag mot öster. Från första början gick kosackernas och ryssarnes hufvudmarsch midt genom Sibirien längs hela landets midtaxel på lika stort afstånd från de jettestora bergmassorna i söder och de ogästvänliga morasen, de frusna tundrorna och Ishafvets kuster i norr. I denna linie, hvilken vinkelrätt skär de stora flodområdenas medelpunkter, uppstod landets förnämsta vägförbindelse, och grundades hufvudsakligen kolonierna, nämligen öster om Tobolsk i Ob-området staden

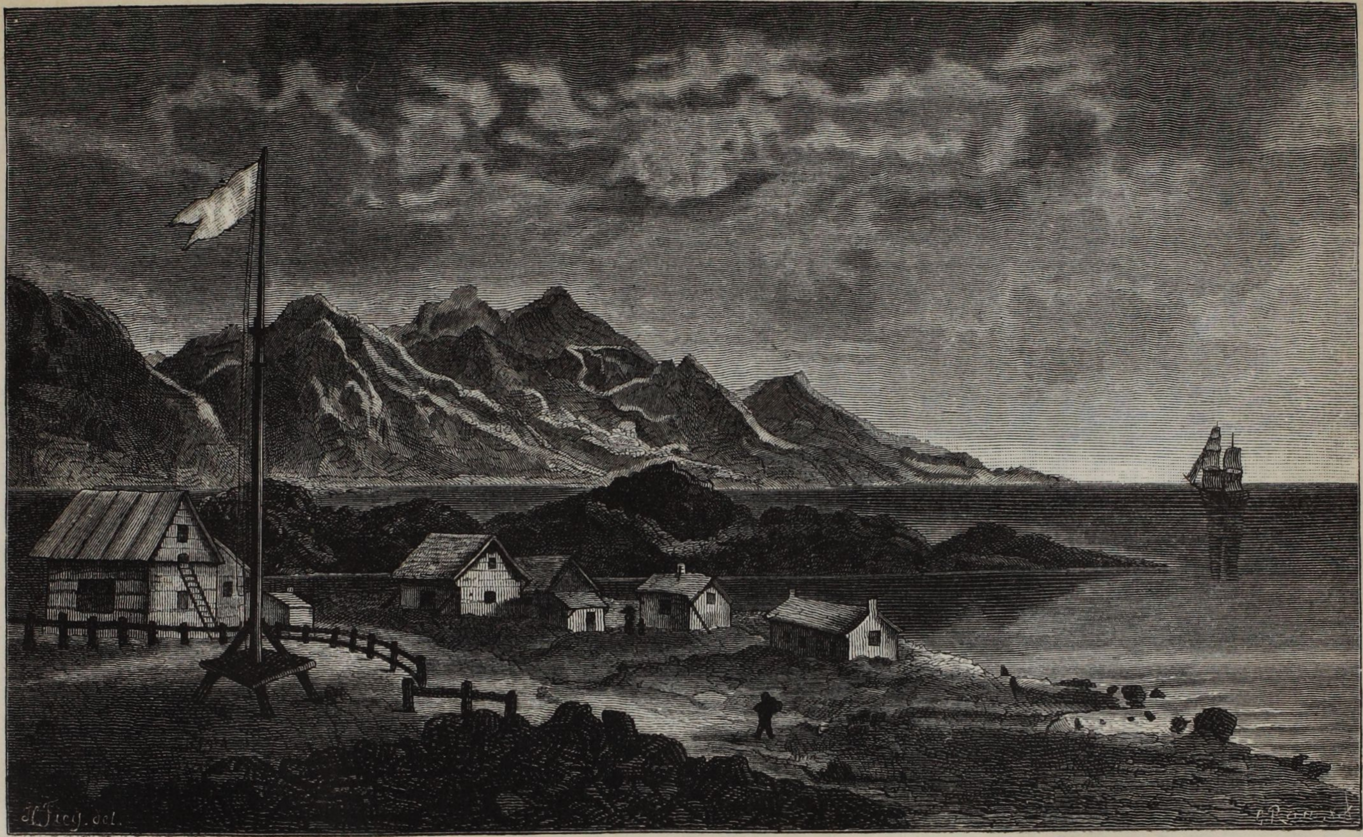

Fiskernæs i Syd-Grönland,

Tomsk år 1604, öster om denna vid Jenissei staden Jenisseisk år 1619 och sedermera andra ännu längre öster ut. Dessa platser växte i ordning fram den ena ur den andra såsom skott och leder på en granstam, och för hvarje följande flodområde tjenade det föregående till stödjepunkt för vidare företag.

Hvarje gång, då eröfrings- och invandringståget, den stora kosacklavinen, nådde en ansenlig flodlinie, inträdde ett uppehåll. Man befäste sig, organiserade de nyvunna områdena, bygde båtar, anstälde undersökningar uppåt och nedåt strömmen, det senare ända till Ishafvet, och grundade vid mynningarna små orter och hamnplatser, hvilka dock aldrig kunde blifva så betydande som de ini landet belägna städerna, emedan Ishafvet icke är så beskaffadt, att det från nära eller fjerran framlockar en samfärdsel. Dock höll Ishafvets delvisa utforskande jemna steg med framträngandet längre söder ut. Få år efter Barents' minnesvärda sista färd, nämligen år 1600, uppstod vid Tas' sobelrika strand Gamla Mangaseja, dit man färdades från Ob på fartyg äfvensom från Kariska hafvet med användande af en väg öfver Samojed-halfön. Då denna handelsväg stängdes för att hindra smuggling, uppstod omkring år 1624 ett nytt Mangaseja eller Turukhansk vid Jenissei eller rättare vid Turukha. Redan år 1610 hade en kosackafdelning färdats utför Jenissei till Ishafvet och, gynnad af en ovanlig årstid, funnit fritt farvatten ända till Pjasina. Medan man sålunda försäkrade sig om hela flodsträckan samt gjorde alla ostjäker, samojeder, tunguser, jakuter och andra folk skattskyldiga, hade kolonisternas eller jägarnes flod under tiden börjat på en närbelägen biflod inträngа öfver Voloki i ett ännu icke undersökt område för sobelfångst och jagt.

Kosackerna omgåfvos, ehuru sjelfva en lätt här, af en ännu lättare och snabbare förtrupp, af så kallade »promyschlenniki». Så benämnde sig de på egen hand och med eget beråd jagande fribytare, på hvilka ingen kunde hålla reda, och som i de af pelsdjur vimlande skogarne och träsken föregingo kosackernas egentliga militära hufvudmassa. Promyschlenniki hafva öfver allt i Sibirien gjort de första upptäckterna och om alla nya saker inhemtat de första underrättelserna. Från dem förskaffade kosackernas vojevoder och hetmaner sig de första uppgifterna, då en ny expedition förbereddes. [1])

På det här skildrade sättet hade kosackerna från Ob som utgångspunkt redan upptäckt Jenissei, Sibiriens väldigaste centralflod, hvilken i en bred fåra genomskär hela landet i dess midt och delar det i två hälfter, östra och vestra Sibirien. Här hörde de i sjuttonde århundradets början talas om tillvaron af en annan flod längre öster ut, den väldiga Lena; våren 1628 togo tio kosacker på sig sina snöskor och begåfvo sig under ledning af sin »djesjatnik» (anförare för tio man) *Vasilej Bugor* till detta flodområde.[1] Då de kommit till hufvudströmmen, bygde de sig en båt och foro utför floden. Öfver allt spridande skräck bland jakuterna och tunguserna, upptogo dessa män den vanliga skatten af sobelskinn. För att qvarhålla folken i den utlofvade underdånigheten lät Bugor två kosacker qvarblifva vid Lenas midt, två man hundra mil ofvanför och ännu två andra hundra mil nedanför; sjelf återvände han efter tre år med en rik samling af sobelskinn till Jenissei för att göra reda för sin färd. Man kan fråga, om ens i Amerikas historia en så vidsträckt eröfring någonsin blifvit gjord med en så ringa här, af en fältherre med tio man. Andra och något större kosackskaror följde snart efter Bugor. Redan 1632 for en kosackanförare, *Beketov,* med tretio man en lång sträcka utför Lena och bygde det första fästet vid denna flod midt i jakuternas land, med hvilka ryssarne nu för första gången kommo i beröring. Från detta jakutiska fäste uppstod Jakutsk, hela östra Sibiriens hufvudstad samt under kommande tider stödje- och utgångspunkten för alla vidare expeditioner öster ut till Ishafvet, Stilla hafvet och Amerika.

---

[1]) Äfven de hafva i Amerikas upptäcktshistoria sitt motstycke i fransmännens »coureurs des bois», engelsmännens »bäfverjägare» och i Brasilien portugisarnes »paulister», hvilka på samma sätt der i egenskap af förelöpare, vägvisare och blänkare föregingo större expeditioners befälhafvare.

Lena räcker i sitt öfra lopp liksom Jenissei upp till det stora sjöbäcken i Sajanska bergens midt, hvilket af de kringboende folken kallas Baikal. Då ryssarne nu egde båda vägarne dit, började de också sina färder till denna sjö, som, infattad i en bred bergdörr, visade dem vägen till Mandschuriet och Kina. Kapten *Kurbat Ivanov* företog år 1643 den första framgångsrika färden till sjön Baikal,[2] och många andra följde efter honom.

Dessa färder till Baikal bragte ryssarne till en annan verld, till halfciviliserade folk i en på under rik verld, till den genom sina silfvergrufvor berömda och i Stilla hafvet utfallande Amurflodens område. De lysande berättelserna om alla dessa saker förfelade icke att väcka det största uppseende i de sibiriska kosackernas fästen och sloboder. Otaliga promyschlenniki slöto sig till samman i skaror under sjelfvalda anförare. De nyss knappt sparsamt befolkade städerna Jakutsk, Jenisseisk och andra blefvo åter nästan folktomma, och för att här fylla luckorna följde andra utvandrare från Europa efter. Alla menniskor begåfvo sig på väg till Baikal, Amur och silfvergrufvorna. Burjäternas folk nästan förstördes af dem under vägen. [1]) Dock uppdagades vägen uppför Selenga öfver Jablonoi khrebet till Ingoda och Schilka icke före år 1653 af *Peter Beketov*, då *Khaborov*, den djerfvaste bland alla kosackanförarne, hvilkens äfventyr icke stå till baka för Mexicos eröfring af spaniorerna, redan hade från Lena gått uppför Olekma och dess biflod Tungur samt derifrån nedstigit öfver Jablonoi-bergen till Amur. Men till och med Khaborov var icke den förste, som uppnådde denna flod, ty redan år 1643 hade *Vasilej Pojarkov* fört 130 kosacker från Jakutsk uppför Aldan ända till Utschur, mödosamt färdats uppför den på vattenfall rika Gonoma (Könam) ända till Nujemkas källor, hvarifrån han öfverskred vattenskilnaden samt, följande Brjantas lopp, 1644 uppnådde Seja och Amur.

---

[1] Se om Lenas upptäckande och eröfrande J. E. Fischer, »Sibirische Geschichte», första delen (S:t Petersburg 1768), sid. 491 och följande.

[2] Fischer på anfördt ställe, andra delen, sid. 748.

Just vid den tid, då ryssarne vid Amur anlände till norra Kina, hade mandschurerna nyss fulländat detta kejsarerikes eröfring. De mandschuriska krigarne hade dervid dragit söder ut. Nästan oantastade seglade och rodde kosackhoparne midt igenom Mandschuriets hjerta ända till Amurs mynning, stormade kinesiska fästningar, gjorde flere mandschuriska furstar sig underdåniga och förjagade eller underkufvade de der boende folken, daurer, giljaker och andra mongoliska stammar. Då omsider kinesiska härar visade sig, slogo de tappra kosackernas små sqvadroner tusentals kejserliga soldater på flykten. Allt detta skedde mot sjuttonde århundradets midt. Visserligen måste ryssarne sedermera åter afträda större delen af Mandschuriet och af Amurområdet till Kina, men i följd af dessa expeditioner grundades dock städerna Irkutsk (1661) [2]) och Nertschinsk (1658), [3]) hvarjemte hela det märkvärdiga, silfverrika Daurien sedermera förblifvit i ryssarnes ego. Äfvenledes hafva de ryska och kinesiska angelägenheterna sedan denna tid fortfarande varit sammanknutna med hvarandra, och en handelsförbindelse, som ännu i dag fortfarande blomstrar, öppnad mellan båda folken.

Vid Amurs mynning uppnådde kosackerna södra delen af det märkvärdiga och dittills för européerna fullkomligt obekanta haf, som bildar en afdelning af Stilla hafvet och för mandschurerna är kändt under namnet »Tung lam» (Tungusiska hafvet).

---

[1]) Då föreföll i Sibirien något likartadt med det, som vi i våra dagar upplefvat vid det guldrika Californiens upptäckande. Historien om Sibiriens upptäckande och koloniserande är rik på retelser af detta slag, på sådana jagter efter skatter, på sådana lidelsefulla folkvandringar till glänsande mål, till guld- och silfverkällor, liksom förhållandet är med historien om det spanska Amerikas upptäckande.

[2]) Fischer på anfördt ställe, andra delen, sid. 761.

[3]) Fischer på anfördt ställe, andra delen, sid. 853.

Detta hafs norra del hade enstaka kosackhopar emellertid uppnått redan några år förut på en kortare väg och med Lena till utgångspunkt. Vid Jakutsk gör Lena en böjning långt mot öster, och Tungusiska hafvet intränger i samma trakt långt mot vester. Sträckan mellan de båda vattnen hade redan år 1639 passerats af kosacken *Ivan Moskvitin,* som med tretio följeslagare gått ut »för att göra nya upptäckter». De foro dels i båtar uppför floderna Aldan och Maja, dels färdades de till fots öfver kustbergen vid hafvet, der de bygde sig en vinterboning. Från detta ställe foro de norr ut ända till den lilla floden Taui och söder ut ända till Uda. Detta var första gången, som man framträngde till och befor Tungusiska hafvets norra del, hvilket ryssarne sedermera kallade Kamschatkiska eller Okhotska hafvet. Moskvitin och hans kamrater bygde sin vinterboning ungefär på det ställe af kusten, der hamnen och fästet Okhotsk, hufvudorten i denna trakt, längre fram grundades. [1]) Äfven den ofvannämnde Pojarkov, som hade tillbragt vintern 1644—1645 bland giljakerna vid nedre Amur, befor efter vårens återkomst Okhotska hafvet, hvarifrån han år 1646 till Irkutsk bragte första underrättelsen om Schantar-öarne.

Från Lena sträcker sig Sibirien, småningom aftagande i bredd, ännu ungefär 3,000 kilometer längre öster ut. I likhet med landets bredd aftager äfven de stora flodernas längd. Efter den väldiga Lena komma de smärre Jana, Indigirka, Kolyma och slutligen i det bortesta hörnet den ännu obetydligare Anadyr, hvilka alla blifva kortare liksom strängarne på en harpa. Upptäckten af dessa bortesta floder i Sibirien hade börjat år 1638. Några kosacker under anförande af en viss *Jelisei Busa* framträngde nämnda år sjöledes från Lenas mynning till Jana, [2]) andra under sotniken *Ivanovs* anförande till häst från Jakutsk till Janas källor. De redo upp- och nedför floden, och då de härvid hörde talas om Indigirka, trafvade de året derpå öfver äfven till denna flod. [3]) De funno trakterna derstädes mycket starkare än nu befolkade af jukagirerna, hvilka i sin fullkomliga obekantskap med kosackernas riddjur blefvo mera förskräckta för hästarne än för menniskorna. [4]) Sexton kosacker tillfångatogo vid Indigirka landets furste, utkämpade på sina gnäggande hästar blodiga och segerrika strider mot hans med pil och båge beväpnade trupper samt hade år 1640 fullbordat eröfringen af hela denna, 1500 kilometer långa flod.¹) Här hörde de å nyo talas om andra floder i öster, om Alaseja och Kolyma. Förstärkta af senare anlända kamrater, skyndade de året derpå till dessa, på vildbråd och menniskor likaledes rika flodområden, hvilkas utforskande och eröfrande infölla år 1646.

---

[1]) Angående Moskvitins färd och Tungusiska hafvets upptäckande finnas närmare uppgifter hos Fischer på anfördt ställe, första delen, sid. 524.

[2]) Fischer på anfördt ställe, första bandet, sid. 517.

[3]) Fischer på anfördt ställe, första bandet, sid. 532.

[4]) Här grepos jukagirerna vid de beridna kosackernas anblick af en likadan panisk förskräckelse som fordom mexicanerna vid Cortez' sexton ryttares uppträdande. Nu hafva ryssarne hos många af dessa, ursprungligen så hästskygga folk i Sibirien gjort häst- och nötkreatursbjordar lika vanliga, som spaniorerna gjort dem bland Amerikas indianer. Äfven Sibiriens starkare befolkning vid tiden för

Öster om Kolyma, der Sibirien närmar sig sitt slut, bor tschuktschernas märkvärdiga och tappra folk, hvars land var lockande, om än icke genom soblar och silfvergrufvor, dock genom ett lika dyrbart alster, som omvältningarna i naturen hade afsatt på dess kuster och längs flodstränderna, nämligen genom de märkvärdiga samlingarna af fossilt elfenben, tänderna af en här förgången, stor djurart, mammuten eller forntidselefanten. Samma upptäckt hade man visserligen redan gjort äfven i andra delar af Sibirien, men de största eller i alla händelser de minst tillgodogjorda massorna lågo här i norr utefter kusten af tschuktschernas land. Ditlockade häraf, företogo kosackerna snart från Kolymas mynning de märkvärdiga sjöfärder mot öster, hvarunder de uppnådde Sibiriens och Asiens allra yttersta uddar äfvensom det af européer så länge sökta sund, som skiljer Amerika från Asien. Så hade Sibiriens eröfring fullbordats under loppet af blott sextio år, och hädanefter utgjorde det, utan att det icke-ryska Europa egentligen visste något deraf, en ingående beståndsdel i tsarernas rike. »Medan i Nord-Amerika kolonisterna efter två och ett halft sekel ännu icke hade fullkomligt uppnått Klippbergen, behöfde kosackerna blott ett halft århundrade för sträckan från Ob till Asiens östra kust. Så mycket långsammare rycker åkerbruket framåt än folk, som erhålla tillräckligt uppehälle genom jagt och fiskfångst.»²)

Första sjöfärden från Kolymas mynning längs Ishafvets kust öster ut skedde år 1646 under ledning af en viss *Issai Ignatjev.* Han och hans följeslagare kommo icke långt för isens skull, uppnådde förmodligen blott Tschaun-viken, men drefvo liflig handel med fossilt elfenben och hvalrosständer med de vid kusten bo-

---

kosackernas inryckande är åter igen ett drag, som Sibiriens eröfringshistoria har gemensamt med Amerikas. Också derutinnan gå dessa båda historier jemsides med hvarandra, att det i den ena liksom i den andra varit samma sjukdom, som européerna medfört och så starkt medtagit befolkningen. Kopporna följde kosackerna i fotspåren och bortryckte i Sibirien hela folkstammar, alldeles som denna farsot, hvilken följde spaniorerna, fransmännen och engelsmännen, har haft samma verkan i Amerika.

¹) Fischer på anfördt ställe, första delen, sid. 533.

²) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 334.

ende tschuktscherna. Underrättelsen om den dervid gjorda vinsten uppeggade andra kosacker och promyschlenniki att året derpå (1647) företaga en andra resa öster ut. Fyra fartyg afseglade i juni 1647 samtidigt från Kolyma, och i spetsen för denna lilla flotta ställdes af den kejserlige befälhafvaren vid Kolyma kosacken *Semen* (Simon) *Deschnev*. Man hade af tschutscherna också redan erfarit något om en ny flod, Anadyr, och »att hon vore starkt bebodd af främmande folk». Man trodde, att hon i likhet med Kolyma utföll i Norra Ishafvet, och det var Deschnevs hufvudafsigt att upptäcka denna flods mynning. Sommarn 1647 var hafvet dock ovanligt uppfyldt af is, och man kunde icke framtränga långt mot öster.

Likväl öfvergaf man icke hoppet, och pelsjägarne *Fedot Kolmogortsov* och *Ankudinov* utrustade en större expedition på sju fartyg, så kallade »kotschi», [1]) i hvilken äfven Deschnev deltog. Om fyra af dessa fartygs slutliga öde finnas icke några underrättelser. Enligt en uppgift kommo Kolmogortsov och hans kamrater till Kamtschatka-floden, lefde der en tid bortåt bland kamtschadalerna, men blefvo slutligen dödade af dem i en strid. De trenne öfriga fartygen afseglade den 20 juni 1648 under Deschnevs ledning från Kolyma. Denna gång voro de icke längs kusten utsatta för några ishinder. Deschnev anmärker i sin dagbok, att han ständigt haft vackert väder, och att hafvet sällan varit så fritt från is som under sommarn 1648. Vidare omtalar han en ansenlig udde, Svjatoi noss (nu kap Schelagskoi), der Ankudinov strandade. Han framträngde derefter ända till tschuktscherlandets yttersta ände, d. v. s. ända till Asiens östligaste udde, och fann, att kusten här böjde af mot söder och vester. Han var således i det sund, som man längre fram uppkallade efter Bering, och varseblef midt emot den tschuktschiska udden tvenne små öar (förmodligen Diomedes-öarne). Enär han efter sin utsago hade så vackert väder, så fick han möjligtvis i sigte äfven kusten af Amerikas nordvestra hörn, hvilket man vid klart väder kan varseblifva från Asien. Efter att hafva seglat förbi Sibiriens östra ände, den »tschuktschiska näsan», kom Deschnev in i Stilla hafvets nordligaste afdelning och vände sig vester ut, i det han följde kusten åt. Här öfverfölls han af svårt väder och stormar samt kastades söder om Anadyr, hvilken han sökte, »skeppsbruten på land ungefär i trakten af floden Alutora».. Han och tjugofem af hans folk, hvilka räddat sig, bröto upp landvägen för att framtränga till Anadyr, och sedan de irrat omkring under tio veckor, träffade de på denna flod och uppförde vid dess strand ett ståndläger, »Anadyrskoi ostrog», hvari de tillbragte vintern 1649—1650.

---

[1]) »Kotschi», egentligen rutschslädar, äro temligen breda, ungefär 24 meter långa, platta båtar utan köl och med fördäck. Man brukar ännu i dag sådana derstädes. Vanligen drifvas de med åror, men vid tjenligt väder gå de äfven för segel.

Under tiden hade äfven några andra kosacker under anförande af en viss *Simeon Motoro* från Kolyma funnit vägen öfver land till Anadyr. De framkommo dit den 25 april 1650 och sammanträffade med Deschnev. Båda bygde nu i förening nya fartyg, med hvilka de foro utför hela Anadyr för att undersöka de kringliggande hafskusterna. Vi känna dock icke någonting vidare om resultaten af dessa forskningar. Motoro stupade under denna färd i en strid med tschuktscherna. Huruvida Deschnev slutligen vände om eller föll ett offer för sitt vågade företag, är icke kändt. Visserligen hafva berättelser om hans upptäckter och färder kommit till Jakutsk och blifvit bevarade.[1] Med år 1654 upphöra, tyvärr, alla underrättelser om den i så många hänseenden märkvärdige mans vidare öden, hvilken sex år bortåt med verkligen exempellös verksamhet, uthållighet och ihärdighet fullföljde sitt mål samt öfvervann alla hinder och faror, som det fruktansvärda klimatet, brist och hunger äfvensom de af honom upptäckta landsträckornas vilda invånare ställde mot honom. Det skulle derför kanske icke varit olämpligt att kalla sundet mellan Asien och Amerika »Deschnev-sundet» efter dess verkliga upptäckare. Dock är väl den omständigheten, att Deschnev föga visste, på hvilket ställe han befann sig, och att det är tvifvel underkastadt, om han skådat Amerikas midt emot liggande udde och haft sig bekant tillvaron af ett sund eller en stor hafsport, orsaken, hvarför man uppkallat sundet efter hans noggrannare aktgifvande och bättre underrättade efterföljare Bering och Cook.

---

[1] Dessa underrättelser om Deschnevs så märkvärdiga resa hafva legat hundra år i Jakutsks arkiv, utan att någon gaf akt på dem. Liksom de glömdes äfven Deschnevs sjöfärd från Ishafvet till Stilla hafvet, den vigtigaste af alla upptäckter sedan 1492, fullkomligt och skulle förmodligen för beständigt förblifvit okänd, om icke tysken G. F. Müller, hvilken under den så kallade första kamtschadaliska expeditionen år 1736 kom med Bering till Jakutsk, upptäckt dem derstädes och offentliggjort dem i sin »Sammlung Russischer Geschichten». De af honom angående Deschnev meddelade underrättelserna träffas i tredje bandet, sid. 5 och följande, af denna i S:t Petersburg år 1758 tryckta samling, hvarur allt ofvanstående om Deschnev är taget nästan ordagrant. Tio år senare har engelsmannen Coxe, som beskrifvit de ryska sjöfärderna mellan Asien och Amerika, återfunnit samma aktstycken om Deschnev i S:t Petersburg, dit de emellertid blifvit förflyttade från Jakutsk, låtit öfversätta dem åt sig af sin vän, den berömde naturforskaren Pallas, och funnit dem alldeles öfverensstämma med Müllers uppgifter. Se Coxe, »*Les nouvelles découvertes des russes entre l'Asie et l'Amérique, avec l'histoire de la conquête de la Sibérie et du commerce des russes et des chinois. Ouvrage traduit de l'Anglais.* (Paris 1781.) Sid. 215.

Emellertid erhöll kosacken *Staduchin,* hvilken redan hade flera år bortåt ströfvat omkring vid de sibiriska kusterna i egenskap af pelsjägare och år 1644 tätt bredvid Kolymas mynning anlagt en vinterstation, hvilken sedermera blef staden Nischnij-Kolymsk, af tschuktscherna meddelanden om en okänd, stor ö i nordlig riktning från kusten äfvensom om en öster ut från Kolyma i Ishafvet utfallande flod, hvilken på tre dagar kunde uppnås derifrån. För att uppsöka båda ställena företog Staduchin år 1649 med två fartyg en ny färd öster ut, men återvände efter sju dagar, förmodligen vid kap Schelagskoi, af brist på lifsmedel.

Bland vidare expeditioner under sjuttonde århundradet återstår att omtala kosacken *Timofej Buldakovs* färd, hvilken utgick från Lena. Fartyget krossades af isen i närheten af Indigirka; dock uppnådde Buldakov efter otaliga mödor och umbäranden vinterstationen Ujandinsk. [1])

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 161—162.

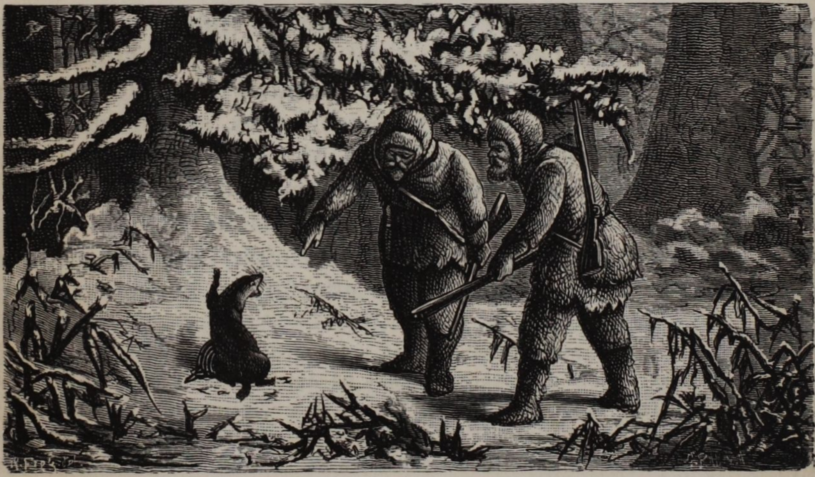

Promyschlenniki på sobeljagt.

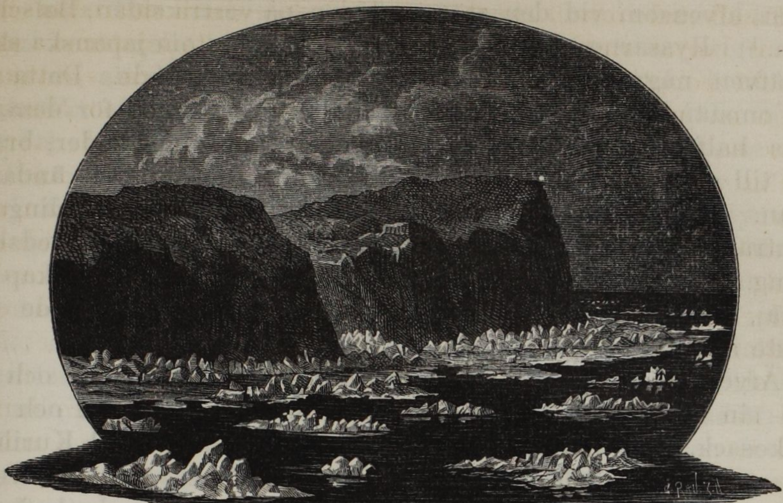

Kap Tscheljuskin.

Ryssarnes första och andra ”nordiska expedition”.

Bland Sibiriens alla delar blef den långa, sydöstliga halfö, som vi kalla Kamtschatka, senast utforskad. Detta land, som är ungefär lika stort som Italien, omgifves nästan rundt omkring af hafvet och sammanhänger blott genom ett smalt näs med det asiatiska fastlandet. Dess södra del sträcker sig 1,100 kilometer ut i hafvet från fastlandet. Först från och med år 1690 blef namnet Kamtschatka ryktesvis något mera kändt i Jakutsk. Huru, när och under hvilkens anförande kosackerna först inträngt i denna halfö, är ovisst.[1]) Så mycket synes dock säkert, att de kommit dit icke till sjös utan norrifrån från Anadyr-floden.[2])

År 1696 skickade den då vid Anadyr boende befälhafvaren *Volodimir Atlassov* sin underlöjtnant *Morosko* med sexton kosacker söder ut och följde sjelf efter med en större trupp. Denne Atlassov gäller för Kamtschatkas egentlige upptäckare och eröfrare. Efter honom följde i början af adertonde århundradet flere andra kosackanförare, hvilka under åren 1701, 1702 och 1703 uppförde fästen vid den största floden på landets östra sida, Kamtschatka-floden, äfvensom vid den största floden på vestra sidan, Bolschaja rjeka.[1] Ryssarne påträffade i Kamtschatka utom japanska skrifter äfven några der strandade japanska sjöfarande. Detta och den omständigheten, att kamtschadalerna berättade för dem, att deras halfö sträckte sig ännu mycket långt mot söder, bragte dem till en början på den tron, att Kamtschatka räckte ända till Japan. Efter upprepade expeditioner och strider med infödingarne framträngde ryssarne slutligen år 1706, efter att hafva nedslagit allting framför sig, till Kamtschatkas sydligaste udde (kap Lopatka), der de framför sig sågo Kurilerna, af hvilka de sydligaste sträcka sig till Japan.

---

[1]) Steller, »Beschreibung von Kamtschatka» (Frankfurt 1774), sid. 221.

[2]) På anfördt ställe, sid. 222.

Äfven öfver dessa öar kastade kosackerna sig snart och riktade sin kosa mot Japan. Särskildt företog åren 1712 och 1713 en kosack, vid namn *Ivan Kosirevskoi,* flere färder till Kurilerna och sände angående dem redogörelser till Moskva, hvilka redan då innehöllo en temligen god beskrifning på deras beskaffenhet och läge ända ned till Japan.[2]

Så stodo då ryssarne efter kringseglingen af det tschuktschiska landet och Kamtschatkas eröfring såsom upptäckare och herrar öfver allt vid Gamla verldens nordöstliga ändes kuster. Utefter en mera än 2,200 kilometer lång kuststräcka befunno de sig nu i adertonde århundradets första årtionde gent emot Amerikas nordvestra ände, hvilken här vid det sedan Cabots och Cortereals tider förgäfves sökta Anian-sundet sträcker sig mot Asien. Det kunde nu icke dröja länge, innan de liksom till Japan och Kina gingo öfver äfven till Amerika.

Såsom första spår af och tecken till »Bolschaja semlja» (Det stora landet) i öster varseblefvo ryssarne trädstammar, hvilka af strömmarne förts till kusten och icke voro af samma slag som de i Kamtschatka växande. Talrika flockar af landfoglar drogo tidtals dit öfver och återvände derifrån. Hvalar buro i ryggen harpuner af sådant slag, som icke användes i Kamtschatka. Äfven drefvo på främmande sätt bygda båtar och andra ovanliga föremål stundom i land derstädes öster ifrån. Slutligen iakttog man äfven, att hafsvågorna icke gingo så stora och höga i öster som vid Kamtschatkas södra del på det stora hafvet, och slöt häraf, att ett innanhaf här förefunnes, hvilket måste vara omslutet af ett land i öster, liksom det i vester begränsades af Asien. Slutligen tillfångatogo ryssarne i de talrika striderna med tschuktscherna, hvilka sedan uråldriga tider foro öfver sundet, menniskor, som buro hvalrosständer i läpparne, och genom deras på besök kommande, amerikanska handelsvänner eller krigsfångar erforo de, att det »stora östanlandet» icke vore någon ö utan ett vidsträckt område utan slut med långa floder samt fullt af skogar och bergsträckningar. Vid klart väder kunde man se detta land från de östasiatiska uddarne.

---

[1] G. F. Müller, »Sammlung Russischer Geschichten», tredje bandet, sid. 76 och följande.

[2] Se om Kosirevskois färder Müller på anfördt ställe, tredje bandet, sid. 78—85.

I Asien måste Amerikas nordvestra ände stå i ett synnerligen godt rykte; ty ehuru den i jemförelse med sydliga trakter synes vild och ofruktbar, och man icke orätt gifvit honom namn af »Amerikanska Sibirien», så företer dock Nya verlden på det ställe, der han närmar sig till den Gamla, ett långt mildare och mera lockande utseende. Asiens östra ändar piskas af kalla östanstormar, sakna örter och träd samt ligga större delen af året begrafna i snö och is. Amerikas vestra ändar skyddas deremot öster ut af berg. De äro tillgängliga för de mildare vestanvindarne och hafsströmmarne. De hafva ett fuktigare klimat samt i följd deraf en kraftigare ört- och trädvegetation. Delvis äro de ända ned till hafskusten betäckta med vackra skogar. Mellan öster och vester råder en motsats, som visar sig på hvarje ö och hvarje halfö bland de omkring nordpolen belägna länderna.

Alla dessa lockande rykten framträngde småningom från Kamtschatka till Moskva och S:t Petersburg, der den tänkande och företagsamme tsar Peter den store lånade dem ett uppmärksamt öra och beslöt att från Kamtschatka sätta vidare sjöfärder öster ut i verket. Denne store furste hade för länge sedan insett den geografiska forskningens betydelse och upprepade gånger befrämjat den samma. Så företogos på hans tillskyndelse flera upptäcktsresor under åren 1710—1716 till Nysibiriska öarne, hvarvid den om ryska kulturen äfvensom om hvarje ädelt och storartadt företag högligen förtjente furst *Gagarin* visade sig som en af de verksammaste befrämjarne. Sedan ryssarne hade uppnått Janas och Indigirkas mynning, spriddes från och med 1644, först genom den för oss redan bekante Staduchin, i Sibirien det ryktet, att utanför Janas mynning ända till långt i öster låge en stor ö. I början af adertonde århundradet framträdde den första, någorlunda säkra underrättelsen icke om en utan om åtskilliga öar, hvilka lågo utanför sibiriska kusten, särskildt Svjatoi noss och Kolymas mynning. På grund af en så lydande berättelse utrustade en jakutskisk vojvod två expeditioner, den ena till Kolymsk, den andra till Jana. Den senare afgick hösten 1711 under kosacken *Vagin* till Ustjansk, men i maj 1712 i Permäkovs sällskap öfver Svjatoi noss i hundslädar rakt norr ut. Man kom till en trädlös ö af 9 till 12 dagsresors omkrets, säkerligen den första Ljakhovska ön, såg ännu en annan ö och återvände derefter till fastlandet, der brist på lifsmedel yppade sig, och Permäkov jemte tre andra anförare mördades af sitt eget folk, som icke ville underkasta sig en andra resas mödor. Den från Kolyma utgående expeditionen uppnådde icke några nämnvärda resultat. Icke heller en i mars 1714 af kosacken *Markov* från Janas mynning företagen, sju dagar räckande slädfart kröntes med framgång. Land såg man icke. I juli 1724 begaf sig bojarsonen *Fedot Amossov* sjöledes från Nischnij Kolymsk för att undersöka Staduchins förmenta, från Janas ända till Indigirkas mynning sig sträckande, stora ö, till hvilken promyschlenniken *Ivan Velejin* påstod sig hafva i november 1720 framträngt på hundslädar, men vände dock snart till baka för drifis. Med slädar uppnådde han verkligen i november 1724 denna ö, men lemnade honom åter af brist på lifsmedel efter ett kort uppehåll. Sannolikt var det den redan förut kända första Miedvjed-(Björn-)ön, men den af Vilejin från Jana uppnådda deremot den första Ljakhovska ön, hvilka enligt bådas mening skulle hänga till samman.[1])

Emellertid hade tsaren år 1720 utsändt en lärd läkare från Danzig, *Daniel Gottlieb Messerschmidt,* för att beresa Sibirien; på sina färder åtföljdes han af svenske kaptenen Tabbert, sedermera kallad *von Strahlenberg.* Denne naturforskares olika resor varade ända till 1726 och lemnade såväl de första matematiska som fysiska grundvalarne till kunskapen om Sibirien äfvensom för kännedomen af länder, menniskor och alster till och med i de mycket långt mot öster belägna provinserna de första och vigtigaste underrättelserna. Derjemte sörjde tsaren framför allt för bättre vägar till det aflägsna Kamtschatka; på dessa begåfvo sig redan år 1719 några »navigatorer» och »geodeter» dit, men vände år 1721 till baka till Jakutsk. Enligt allt utseende hade denna första expedition till mål icke Amerika utan blott Kurilerna, hvaröfver den upptog och hemförde en karta.

Angående den här ofvan nämnde Filip Johan von Strahlenberg vilja vi efter den genom Svenska sällskapet för antropologi och geografi utgifna »Geografiska sektionens tidskrift» för 1879, n:r 6, meddela nedanstående uppgifter ur en af hr August Strindberg författad och af en karta åtföljd uppsats.

De spår, som de svenska krigarnes fångenskap i Sibirien efter slaget vid Pultava lemnat efter sig i den geografiska och etnografiska litteraturen, äro icke få och icke heller obetydliga. Man tycker sig i dessa enligt föreställningen obildade krigares verksamhet se ett sista utbrott af 1600-talets, storhetstidens, oerhörda rikedom på kraft och vetande, som icke en gång på Sibiriens stepper blir steril. Der ser man öfverste *Peter Schönström* upptaga och fortsätta sin svåger Olof Rudbecks etnografiska forskningar, hvaraf resultatet blir ett manuskript, som först hundra år senare utgifves (af Hammarsköld 1816 [1]), sedan det blifvit begagnadt för *Schlözers* år 1761 utgifna Allgemeine Nordische Geschichte, ett arbete som skänkte sin författare stor heder. Ingeniörlöjtnanten *Lorenz Lange* har utgifvit dagböcker öfver fyra af sina beskickningar till kejsarhofvet i Peking för ryske Czarens räkning, i hvars tjenst han fann för godt att inträda, hvilket missförhållande nog i hög grad bidragit att göra hans namn glömdt i fäderneslandet. Kornetten vid Gyllenstjernska dragonerna *Joh. Christ. Schnitscher* beskrifver det Ajuckiniska Calmuckiet, [2]) hvilket arbete utgafs i Stockholm 1744, försedt med noter af förre styckjunkaren vid artilleriet *Johan Renat,* hvilken varit i 16 års fångenskap hos Calmuckerna och slutat med att som deras general föra dem mot China. Dragonkaptenen *Johan Bernhard Müller* beskrifver Ostiakernas lefnadssätt och vanor i ett litet arbete, som redan 1720 utkommer i Berlin [3]) och sedan synes på franska i Recueil de voyages au Nord. En *Bentinck* utgifver 1726 i Leyden en öfversättning af Abul-Ghazis Ost-Turkiska Krönika och förser den med noter, som han fått af Strahlenberg, samt med en karta, som är en kopia af Strahlenbergs första, hvilken var färdig redan 1715. Dessa noter utgifvas sedan i bokform (i tionde delen af Recueil de Voyages au Nord) under titel: Relation de la grande Tartarie dressée sur les mémoires Originaux des Suédois Prisonniers en Sibérie pendant la Guerre de la Suède avec la Russie.

---

[1]) Lindeman, »Die Nordküste Sibiriens zwischen den Lena-Mündungen und der Beringstrasse» (Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 162).

Äfven D'Anville's atlas öfver Chinesiska riket (Haagupplagan 1737) bär vittne om att de svenska fångarnes geografiska arbeten i Asien icke blefvo obegagnade. Kartorna äro nemligen föregångna af en liten afhandling: Description de la Boucharie Par un officier Suédois qui a fait quelque séjour dans ce Pays. Denne officer är återigen Strahlenberg, hvilken dikterat denna uppsats för en »vän» (troligen Bentinck), hvilken först utgaf den i Cöln 1722, sedan eller samtidigt lät den ingå i Das Veränderte Russland och så slutligen i ofvan nämde Atlas.

Kommer så Strahlenbergs stora arbete: Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. Mycket dam har under tidernas lopp fallit öfver detta arbete och det är icke utan möda man genom hopar af oriktiga uppgifter kommit till följande detaljer rörande arbetets tryckning och utgifvande.

Boken trycktes i Leipzig första gången 1730. Kartan är graverad af P. J. Frisch i Berlin och planscherna af F. H. Frisch sammastädes. (Utkom äfven i Leipzig 1730 under titel: Historie der Reisen in Russland, Sibirien und der grossen Tartarey. 4:o.)

Andra upplagor af detta arbete äro:

— An Historico-Geographical Description of the North and Eastern parts of Europe and Asia. London 1738. 4:o.

— Description Historique de l'Empire Russien. Amsterdam (Paris) 1757, 2 vol. 12:o.

— Nueva Descripcion geographica del imperio Ruso, en particular y en general. Trad. del Francés. Valencia 1786. 4:o.

Författaren till detta verk, *Philipp Johann Tabbert,* sedermera adlad

---

[1]) Under titel: En kort anledning till Svenska Historiens förbättrande.

[2]) Berättelse om Ajuckinska Calmuckiet. (På tyska i Sammlung Russischer Geschichte IV.)

[3]) Leben und Gewonheiten der Ostiacken. (Finnes äfven i *v. Webers* Das Veränderte Russland.)

von Strahlenberg, var född i Stralsund 1676. Föräldrarna voro landträntmästaren Isr. Tabbert och Maria Klinkow. Tidigt ingick han på den militära banan; blef volontär vid Machliers regemente 1694, korpral samma år; förare 1695, underkonduktör vid Fortifikationen 1697, löjtnant 1698, regimentsqvartermästare vid Södermanlands regemente 1701, kapten 1703. Adlades 1707. Fick vid hemkomsten 1723 öfverstelöjtnants karakter. Död 1747, ligger han begrafven i Getinge kyrka i Halland. Strahlenberg utmärkte sig rätt ofta under kriget, deltog i slaget vid Pultava och blef fången vid öfvergången af Dniepern samt derpå förd till Sibirien. Der qvarblef han i tretton år och återkom arm och sjuklig till fäderneslandet. Hans arbete, som både berör historia, geografi, etnografi, arkeologi och filologi, väckte rättvis uppmärksamhet i hela det lärda Europa. Det citeras och omnämnes i Petersburgs Akademis Handlingar, i Franska Vetenskaps-Akademiens Mémoires, i Philosophical Transactions; omnämnes och bedömes i Journal des Savants, skattas högt i Acta Literaria, öfversättes 50 år efter sitt första uppträdande och anföres ännu 1816 af Alexander von Humboldt i dennes Vues des Cordillères.

Af större intresse dock för vårt ändamål torde den arbetet åtföljande kartan vara, i hvilken författaren framlade resultaten af sina egna på stället gjorda forskningar och andras, dem han inhemtade under sina resor. Vid sjelfva det kartografiska arbetet hade han hjelp af kapten *Joh. Anton Matérn* vid Fortifikationen, hvilkens namn, ehuru det är utsatt i kartans nedre kartousch till höger, dock råkat i förgätenhet och nästan aldrig nämnes bredvid Strahlenbergs.

Deras sätt vid kartans utläggning under stor brist på både instrumenter och andra hjelpkällor är ganska sinnrikt. Grunden hvarpå de bygde var de franska geografernas glob, der första meridianen går genom Ferro, och der Tobolsk ligger under 90° long. (Af särskilda anledningar flyttar Strahlenberg den till 88° long.) Sitt vidare förfaringssätt skildrar förf. på följande sätt: »Då jag nu tillbragt den största delen af min fångenskapstid i Tobolsk och äfven förfärdigat min första karta derstädes, så har jag tagit besagde stads grad till min första meridian, och från denna såväl åt öster som vester sökt tvenne andra hufvudmeridianer, nemligen den i vester genom Moskwa, dit icke allenast den rakaste vägen från Tobolsk blifvit uppmätt af oss Svenskar, som ofta bereste den, utan hafva vi också genom de förmörkelser, som under vår fångenskap förefallit, observerat distanserna emellan Hamburg, Moskwa och Tobolsk och derigenom kollationerat förbemälde mätningar. På sådant sätt har jag fått Moskwa accurat på 60° long. Hvad nu den andra hufvudmeridianen i öster beträffar, så har jag bekommit den genom tillförlitliga berättelser från missionärerna i China, nemligen: att den sista Ryska gränsstaden mot det Chinesiska eller östra Tartariet, hufvudstaden i Daurica, som heter Nerschinsk, ligger i det närmaste på samma meridian eller longitud som Chinesiska residensstaden Peking. Och då icke allenast vägen från Tobolsk . . . blifvit uppmätt, utan äfven longitudo mellan Tobolsk och Tomsk genom förmörkelser af oss blifvit befunnen vara en timme och tio minuter och äfven derjemte hela vägen fram till Nerschinsk ofta blifvit af svenska landsmän berest; så har genom dessa mätningar och resor hela afståndet från Tobolsk till Nerschinsk, hvilken såsom nämdes ligger under samma meridian som Peking, blifvit kollationeradt och temligen riktigt befunnet.»

Det är hufvudsakligen trenne punkter som Strahlenberg berömmer sig af att hafva närmare bestämt och dervid gått om sina föregångare, nemligen: Kaspiska hafvet, Nova Zembla och Asiens nordöstliga udde med Kamtschatka. Uppgifterna om Kaspiska hafvet erhöll han dels af envoyén Fabritius, som flere gånger varit svensk minister i Persien, dels från svenska deltagare i den expedition, som under Alexander Beckewitz företogs utmed östra sidan af Kaspiska hafvet, hvarvid denne satte upp en hel dragonsqvadron af svenska fångar under befäl af Caspar v. Frankenberg. Rörande Nova Zembla försäkrar författaren, att han af pålitliga personers utsago blifvit till fullo öfvertygad om att den sammanhänger i öster med fasta landet, dels genom isberg, dels genom ett näs. Denna Strahlenbergs mening behöfva vi nu icke jäfva. Hvad åter den nordostliga delen af Asien beträffar, torde väl icke vara opåkalladt, om vi något längre uppehålla oss vid historien om dess bestämmande och kartläggning.

Den äldsta karta öfver Sibirien finnes i *Ortelii* Theatrum Orbis terrarum. Denna grundar sig på sagor och gissningar; kartan kallas Tartariæ, sive Magni Chami regni typus. Här ser man bl. a. Juda 10 stammar omkring floden Ob ända upp till 82° n. lat. I öster aftager landet hastigt ända till 60° n. lat., vid hvilken grad yttersta udden enligt Plinius ännu kallas Promontorium Tabin. Amerikanska landet är ganska rätt placeradt, men efter gissningar.

Mellan *Ortelius* och *Mercator* ega inga större förändringar rum med Asiens karta. Sundet mellan Asien och Amerika kallas dock efter år 1500 och sedan långt fram i tiden Fretum Anian efter det så af spaniorerna benämda amerikanska landet. Mera utförlig blir dock *Nicolaes Witsens* år 1687 i Amsterdam utkommande Nieuwe Landkarte van het Noorder en Ooster deel van Asia en Europa. Det är denna karta (jemte Delisle's) som är Strahlenbergs närmaste föregångare och som han också börjar med att kriticera för att sjelf få sig sin plats. Korrigerad och tillökt (antagligen af Witsen sjelf) finnes denna karta i Isbrand Ides 1697 utkomna resa från Moskwa till Peking och det är endast genom denna senare vi ha varit i tillfälle att få en föreställning om Witsens, som är sällsynt. Här på Ides karta är Kamtschatka första gången antydt, då det upptäcktes af Ryssarne 1690. Förr förvexlades detta med det af Holländarne upptäckta och på kartorna kallade Jedso, hvilket namn länge bibehålles på Kamtschatka.

I geografiens historia fördunklas dock Witsens arbete af det samtidiga *Delisle'ska*, som utkommit första gången 1700, ånyo blir synligt i en reviderad upplaga 1723 och då anses hafva gifvit fixa gränser åt det förut så sväfvande Asien, hvars längd, mellan Medelhafvet och Stilla Oceanen, man ända hittills öfverskattat med 5 à 600 lieues.

Huru frestande det än kan vara att för landsmanskapets skull vilja tillkämpa Strahlenberg och hans karta en verkligt betydelsefull plats mellan *Delisle* och *D'Anville,* hvilken senare (1751—1753) fullbordade hvad den förre börjat, så lärer detta hos utländingen numera svårligen hafva någon framgång att påräkna. *Vivien de Saint-Martin* gifver Strahlenberg en blygsam plats bland de många materialsamlarne och *Malte-Brun* nämner honom i förbigående. Detta hindrar dock icke, att Strahlenbergs förtjenster blifvit i ganska hög grad förringade, särskildt nu vid bestämmandet af det så omtvistade nordöstra hörnet och Kamtschatka, för att icke nämna det inre af Sibirien, som han sjelf genomströfvat många gånger. För att få tillräckligt antaglig grund till detta påstående måste man ihågkomma, att Strahlenberg hade sin karta färdig redan 1715 och att, då han stod i begrepp att öfversända densamma till en person i Moskwa, hvilken lofvat honom 200 dukater för densamma, guvernören öfver Sibirien, Knees Gagarin, konfiskerade den, emedan den innehöll uppgifter om hvarest guld och andra dyrbara mineralier funnos, hvilket Gagarin, som var en egennyttig man, icke ville att verlden, icke ens Czaren, mot hvilken han stämplade, skulle veta. Om man derjemte betänker, att Strahlenberg hade sin andra karta färdig 1718 och att han äfven förlorade densamma, samt att hans vänner honom ovetande utgåfvo den i Leyden 1726 jemte hela hans manuskript till Norra Asiens historia i form af noter till Abul-Ghazis Turkiska Krönika, hvilken Strahlenberg uppsökt i Turquestans arkiv och jemte ryske läkaren Messerschmidt låtit öfversätta till tyska, så kan man finna, att en så frikostig person, som opåtaldt lät sig plundras, slutligen skulle bli mindre uppskattad, då hans egna arbeten alltid kommo i efterhand.

Detta bekräftas också helt tydligt af sjelfva kartan, ty den i Leyden 1726 utgifna skiljer sig föga från den allmännast kända Leipzigeditionen 1730, och då nu Leydenkartan torde vara bygd på 1718 års karta, framgår deraf, att Strahlenberg icke låtit inverka på sig af *Delisle's* nya redaktion af 1723. Och hvad nu kartorna sjelfva angår, eger Strahlenbergs särskildt hvad de norra och östra trakterna beträffar ojemförliga företräden. Den Witsens-Ides'ka kartan 1697 har en högst schematisk framställning af Tschuktscherlandet, och Kamtschatka antydes endast genom en flod och en stad vid 72° n. lat. strax söder om Svetoi Noss. För öfrigt går norra kusten nästan rakt i vester och öster till 140° long. 75° lat., der den östra möter i rät vinkel och fortsätter nästan rätt i söder utan att bilda några inskärningar i landet. *Delisle's* karta är icke stort annorlunda. Ännu är icke Kamtschatka (äfven kallad Jedso) någon halfö och som ett spröt skjuter Is-Cap ut ifrån 65° n. lat. Hela Beringssund är ett stort haf kalladt Mer d'Amur och af Amerikanska landet synes knappt något. Alla de nya upptäckterna i norr äro okända eller åtminstone obegagnade.

Strahlenberg åter har sin kust långt mera detaljerad. Utanför Kolymas mynning ligger en stor ö mellan 158—178° o. long., hvilken beledsagas af följande underrättelse: »Från bergens spetsar invid Kolymas mynning och Svetoi noss kan man se en obebodd ö, hvars läge och naturbeskaffenhet man ännu icke kunnat bestämma.» Om man erinrar sig, att Nya Sibirien upptäcktes 1759 (70, 73, 1805) och att dess läge nu är bestämdt till omkring 155°—170° o. long. och 75° n. lat., så finner man att Strahlenberg var ganska väl underrättad.

Nordöstligaste hörnet af fasta landet utlöper i två uddar, den nordligare Cap Tszalatskoi, den sydligare Noss Anadirskoi (Caput Patientiæ) mellan 50—55° n. lat. Utanför skildt genom ett sund, för första gången af rimlig bredd, ligger en stor ö med följande inskription: »Invånarne på denna ö skilja sig från de andra folkslagen på fasta landet både genom språk och seder och kallas af dessa Puchochotski eller Pugohotzki. De föra krig med Giuchiegis.» Denna ö är utan allt tvifvel Prinsens af Wales ö, d. v. s. den del af Norra Amerika som i verkligheten ligger närmast Asien. Kamtschatka är utlagd som en halfö, skild från fasta landet genom Ochotska hafvet och visar den långsträckta form den eger i verkligheten.

Huru Strahlenberg erhållit underrättelser om dessa trakter, hvilka redan på 1600-talet af kosacker blifvit besökta (Deschnew gick ju 1648 sjövägen från Kolyma till Anadyr), ehuru berättelserna derom icke skola hafva blifvit bekanta förr än 1736 genom Gerhard Friedrich Müllers fynd i arkiven i Jakutsk, berättar han på flere ställen i sin numera föga lästa bok, och finnes särskildt ett ställe (sidd. 98—100), som bevisar att Strahlenberg haft reda på dessa ryssarnes sjöfärder från Lena till Kamtschatka.

»På samma sätt har landet Kamtschatki eller ön Jedso blifvit af Ryssarne upptäckt från Lenaströmmen längs Ishafvet, nemligen så, att, då vinden blåst från Norden och isen drifvit mot stranden, de retirerat in i flodmynningarne, men att då vinden blåst från Söder och drifvit isen från land, de åter begifvit sig ut och sålunda avancerat åt öster ända till Jedso eller Kamtschatki.» De fartyg, som till dessa färder begagnades, rymde endast 10 à 14 personer och Strahlenberg såg sjelf i Tobolsk en sådan »so vom Eissmer bey Kamtschatki hingebracht ward», och hvars spant voro af hvalfiskben och beklädnaden af sjöhundsfällar. Strahlenberg hade sålunda fulla bevis för sin uttalade öfvertygelse, hvaråt han också ger uttryck på sin karta, att Asien och Amerika icke sammanhängde, ett förhållande som man alltid antagit, men som Bering än i dag anses hafva först bragt till visshet. Bland upptäckarne af dessa nordostliga trakter, af hvilka Strahlenberg erhållit upplysningar, nämner han tvenne svenska fångar, hvilka användes i sådana ärenden af den alltid verksamme guvernören Gagarin. År 1713 skickar denne en svensk korpral *Henrich Busch* på upptäckter till Kamtschatka. Denne bygger sig derstädes ett fartyg af asp och björk och gick dermed verkligen öfver Kamtschatkiska hafsviken från fasta landet och äfven tillbaka, på hvilken återresa han blott använde sex dagar. Tyvärr hafva vi ej kunnat erhålla närmare upplysningar om denna märkliga färd. Kom Henrich Busch till Amerikas fastland eller uppnådde han endast någon af Aleuterna?

För att verifiera *Buschs* uppgifter skickade Gagarin tre år senare en svensk löjtnant, hvilken förut blifvit använd som fästningsbyggare, *Ambiörn Molin* till samma trakter och bekräftar denne Buschs utlåtande rörande landets naturbeskaffenhet.

Säkert är och som Strahlenbergs förtjenst måste framhållas, att han först af alla geografer gifvit någorlunda form åt denna del af Asien och att han långt före Bering, hvilken på visst sätt gjorde gjord gerning, egt fulla bevis på att ett sund förefans mellan Asien och Amerika. På hans karta står intyget i följande inskrift på Ishafvet utanför Indigirkas och Kolymas mynningar, en inskrift som intygar att kringseglingen af Ostkap varit långt vanligare än till och med urkunderna i Jakutzk gifva vid handen: »Här hafva Ryssarne från äldsta tider (ab initio) mellan isberg, hvilka vid nordlig vind drifvas till stränderna och vid sunnan åter till hafs, med mycken möda och med lifsfara färdats till Kamtszatka.»

Men om Strahlenberg är öfvertygad om en nordostpassage från Lena's mynning, så är han deremot obeveklig när det gäller att medge möjligheten af en dylik från Archangel till Japan, oaktadt Prof. Eberh. Dav. Hauber i en Discurs von den gegenwärtigen Zustand der Geographie (år 1727) förklarar, att »numera vore den länge sökta vägen genom Ishafvet till Orienten i och med Kamtschatkas upptäckande funnen», hvilken mening helt öppet uttalats förr i en hel liten litteratur, på hvilken en förteckning förlidet år blef synlig i den af Geografiska sällskapet i Wien utgifna ofvan nämda Arktiska Bibliografien.

»Ryssarne, säger Strahlenberg, hafva icke kommit till Kamtschatka eller Jedso genom Waygatz, utan från Lenaströmmen, hvilken ligger öster om Nova-Zembla. Och då denna ö icke kan omseglas i Norr, så går det icke heller för sig vid Waygatz i och för isbergens och drifisens skull, utan man kommer dessutom icke förbi det så kallade Promontorium Tabin, som ligger längre i öster från Waygatz af samma ishinder.» Med Tabin kan icke menas annat än Cap Tscheljuskin, hvilket på Strahlenbergs karta helt enkelt upplöser sig i och betecknas med Montes glaciales, hvilka sammanhänga med Nova Zembla.

Ännu tydligare uttalar sig *Bentinck*, den ofvan nämde företagsamme vännen, fyra år förut, i sina (från Strahlenberg lånade) noter till Abulghazis Krönika, rörande dessa frågor: »Likasom sundet mellan Nova Zembla och Sibirien alltjemt är betäckt med is, kunna inga fartyg utgå från Ob eller Jenissei, hvilka hafva sina nya mynningar i detta sund, men från Lena och de andra floderna, som ligga öster om denna stora ström, utgå fartyg om sommaren, hvilka handla på kusten; men de måste då noga akta på vinden och begagna tillfället då isarne drifvas ut af sydlig vind, som kommer från land, ty så snart vinden kastar och blir nordlig, måste de rädda sig i vikar eller små floders mynningar, ty om isen öfverraskar dem, äro de ofelbart krossade. Man har hittills trott, att Asien sammanhängde i Nord-Ost med Nord-Amerika och att af denna orsak det var omöjligt att komma ifrån Ishafvet in uti La Mer Orientale, men sedan Kamtschatka upptäcktes, *vet man positift att Amerika icke sammanhänger med Asien;* ty de Ryska fartyg som befara kusten dublera för närvarande Cap Svetoi Noss eller Promontoire Saint och komma för att handla med Kamtschadalerna på kusten af La Mer Orientale (50° lat.), men derförinnan måste de passera fasta landet och en stor ö som ligger nordost om Cap Svetoi Noss.»

⁂

Af samtiden erhöll Strahlenberg som nämdt är mera erkännande än af efterverlden. Czar Peter, som enligt berättelse fått Strahlenbergs karta i sina händer genom en i Moskwa bosatt köpman, till hvilken Strahlenberg skickat densamma, träffade tillsammans med honom år 1722 och erbjöd honom plats som chef för ett landmäterikontor, som skulle inrättas. Strahlenberg afböjde förslaget och Czaren behöll kartan. Denna måtte sedan hafva fallit i glömska, ty för några år sedan vid en i Moskwa hållen kongress väckte den af Säberg i Stockholm i fotolitografiskt tryck reproducerade kartan mycket uppseende och bidrog att upplifva den i glömska fallne mannens minne. Förklarligt nog har hans förtjenst så mycket som möjligt blifvit förringad af de ryska afundsmännen, Akademikerna *Müller* och *Gmelin*, hvilka i sina stora vetenskapliga arbeten farit ganska illa med Strahlenberg, hvilken dock sednare i *Linnés* vän *Pallas* funnit en försvarare.

Huru än domen i sista hand må blifva om Strahlenbergs arbete, så skall detta alltid stå som ett minnesmärke öfver vår forna storhet och som ett bevis på, att dessa Carl XII:s män icke blott kunde vinna Europas uppmärksamhet med bullret af sina vapen i lyckans dagar, utan att de äfven i motgången, öfvergifna af landsmän, konung och fädernesland, egde kraft att i vetenskapens fredliga tjenst göra sig hörda af det lärda Europa så, att ryktet om deras bragder på forskningens mödosamma fält trängde ända fram till bildningens medelpunkt, Frankrikes hufvudstad. Det är ett vackert erkännande Czar Peters loftalare i L'Academie des Sciences, M. de Fontenelle, gifver de svenska fångarnes förhållande under fångenskapen i Sibirien, då han den 25 November 1725 håller sitt äreminne öfver den aflidne kejserlige ledamoten och dervid bland annat yttrar:

»Svenskarnes nederlag vid Pultava förskaffade Czar Peter, i hvad beträffar bildningens utbredande, en fördel som han säkerligen icke väntade. Omkring 3,000 svenska officerare blefvo utplanterade i alla hans stater och förnämligast i Sibirien, ett vidsträckt landområde som utbreder sig ända till Chinas gränser och är afsedt att vara en straffort för landsförvisade Ryssar. Dessa fångar, som saknade sitt lifsuppehälle och sågo sin hemkomst aflägsen och oviss, företogo sig nästan alla att utöfva de olika färdigheter som de kunde ega, och nödvändigheten gjorde dem hastigt ganska skickliga. Det fans till och med språkmästare och matematici. Sålunda blefvo de ett slags koloni som civiliserade de gamla invånarne; och den bildning som, ehuru bofast i Moskwa och Petersburg, ännu kunde ha behöft lång tid för att tränga fram till Sibirien, fann sig helt hastigt hemmastadd derstädes.»

Slutligen anbefalde tsaren år 1724 en expedition, hvilken nu verkligen hade »Stora österlandet» till mål och det uttryckliga uppdrag att lösa frågan, om båda verldsdelarne vore förenade eller skilda. Ännu kort före sin död stadfästade tsaren instruktionerna för den samma och utfärdade till sin amiral, grefve Feodor Apraxin, de nödiga föreskrifterna. I spetsen för företaget, hvilket sedermera blifvit benämndt »den första kamtschatkiska expeditionen», satte han *Veit Bering*[1]), en i Horsens i Jylland år 1680 född dansk, hvilken från sitt lands örlogsflotta år 1704 blifvit af tsaren förmådd att gå i rysk tjenst och i sjökriget med Sverige hade utmärkt sig genom stor djerfhet. Under Berings befäl stäldes löjtnanterna *Martin Spangberg* och *Alexej Tschirikov* äfvensom några ryska skeppsbyggmästare.

Den 5 februari 1725, tre dagar före tsarens död, afreste Bering och hans kamrater från S:t Petersburg för att på den långa och besvärliga vägen genom Sibirien uppnå Stilla hafvet. Det dröjde tre år, innan de efter outsägliga mödor och umbäranden, till och med tidtals utstånden hungersnöd, kommo så långt. Slutligen voro år 1728 alla personer och saker samlade i Nischnij Kamtschatskoj-fästet vid Kamtschatka-flodens mynning, och ett sjögående fartyg, »Gabriel», jemte ett förrådsfartyg, »Fortuna», kunde löpa af stapeln den 4 april; de försågos med erforderliga förrådspersedlar och lifsmedel för fyrtio man under ett år.

Med dessa fartyg gick Bering den 20 juli till sjös och seglade längs östra Asiens kust, hvarvid han upptog landets alla konturer på en karta, som under lång tid förblef den bästa öfver denna kuststräcka[2]). Han kom dervid till yttersta änden af tschuktschernas land, ungefär till midten af det sund, som man sedermera uppkallat efter honom. Några tschuktscher hade sagt honom, att kusten längre bort veke af mot vester, äfvensom på långt håll visat den framför Berings sunds södra inlopp liggande, temligen stora ö, som Bering efter helgonnamnet på den dag, då han seglade förbi honom (den 10 augusti), kallade S:t Laurentiusön, hvilket han ännu i dag heter. Den 15 augusti uppnådde han en polhöjd af 67° 18′ nordlig bredd, der han trodde sig märka, att kusten veke af mot vester, såsom tschuktscherna hade sagt. Bering slöt deraf, att han uppnått och seglat förbi Asiens yttersta ände mot nordost samt alltså löst sin uppgift. Han beslöt derför att vända om »för att icke blifva innesluten i polarhafvets ismassor». Hans yttersta punkt i norr var den af de vid Anadyr bosatta ryssarne efter dess form »Serdze kamen» (Hjertklippan) benämnda, icke långt i nordvest från Berings sund belägna udden. Enär Amerikas kust för den töckniga väderleken icke varseblefs, ja dess närhet icke ens anades under denna färd utefter kusten, så erfor Bering också aldrig, att han upptäckt ett sund, som en gång skulle uppkallas efter honom. Alla tvifvel om, att Bering uppnått den tschuktschiska udden, hafva emellertid aflägsnats af Cook, som berömmer Berings kartläggning af kusten för hennes öfverraskande noggrannhet. ¹)

---

[1]) Så och icke »Behring» eller »Beering» skrifves Berings namn af hans samtida och medhjelpare G. F. Müller, en af expeditionens lärdaste medlemmar, hvilken samlat och på ett förträffligt sätt sammanstält allt, som hänför sig till Berings resor, och hvilken är nästan den enda tillförlitliga källan för kännedomen om honom. Müller hade dervid framför sig Berings sedermera förlorade originalberättelse. Äfven hos du Halde, »Beschreibung des chinesischen Reiches», fjerde delen, sid. 86 och följande, finnes en samtidig berättelse, som nästan i allt öfverensstämmer med Müllers. Kejsarinnan Anna af Ryssland hade strax efter Berings återkomst låtit sända dennes berättelse och karta till den berömde jesuiten du Halde, som intog båda i nyssnämnda verk.

[2]) Müller på anfördt ställe, sid. 114.

Den 20 september återkom Bering lyckligt till Kamtschatka-flodens mynning och tog här sitt qvarter under vintern 1728—1729. Den 5 juni 1729 afseglade han ännu en gång derifrån för att uppsöka landet i öster. Men då han efter att hafva seglat 200 kilometer ut på sjön icke såg något sådant, och häftiga östanvindar blåste mot honom, vände han om, kringseglade den sydligaste udden på Kamtschatka, hvars riktiga utseende och läge han inryckte på sin karta, hvarigenom han fullkomligt gjorde slut på föreställningen om dess långa utsträckning mot söder, och anlände den 23 juli till Okhotsk. ²) Derifrån reste han genom Sibirien till S:t Petersburg, hvarest han inträffade den 1 mars 1730 efter fem års frånvaro.

Efter Berings återkomst sysselsatte de i östra Sibirien kommenderande kosackanförarne *Schestakov, Pavlovski* och andra sig med fortsättningen på sina krigiska företag mot östra Sibiriens folk, särskildt mot de vilda och tappra tschuktscherna, hvilka de blott med svårighet kunde bringa till att betala skatt, men slutligen oaktadt några svåra nederlag underkufvade ända till Serdze kamen och Berings sund. Dessa företag till lands åtföljdes äfven af skeppsfärder längs kusterna, hvarvid till och med samma fartyg,

---

¹) Müller på anfördt ställe, sid. 117.

²) Müller på anfördt ställe, sid. 121.

hvaraf Bering betjenat sig, »Gabriel» och »Fortuna», användes. Det ser ut, som hade en kosack vid namn *Gvosdev* under nämnda företag en gång förirrat sig till kusten af det stora landet i öster. »Man vet blott», säger Müller, »att denne Gvosdev år 1730 mellan 65 och 66° nordlig bredd på ringa afstånd från tschuktschernas land verkligen kommit till en kust, som ligger midt emot sagda land, till och med träffat personer derstädes, med hvilka han icke kunnat samtala af brist på tolk.» [1] Som säkert kan man väl antaga, att detta land var Amerikas vestra hörn. På en rysk karta har derför också denna amerikanska halfö blifvit med stora bokstäfver betecknad som Gvosdevs land. [2] Hvarken Bering eller Cook utan denne Gvosdev är således upptäckaren af den amerikanska nordvestern och af det sund, som skiljer Gamla verlden från den Nya. År 1731 kom dragonkaptenen *Dmitri Pavlovski* vester ifrån långs Ishafvets kust till Serdze kamen och kunde alltså sammanknyta sina iakttagelser med Berings.

Emellertid arbetade äfven Bering i S:t Petersburg på att åvägabringa en ny expedition genom Sibirien öster ut. Hans höga gynnarinna, kejsarinnan Katarina I, hade visserligen dött och likaledes hennes efterträdare Peter II. Men också kejsarinnan Anna Ivanovna äfvensom den allsmäktige gunstlingen Biron, som ledde Rysslands utrikes angelägenheter med kraft och klokhet, visade sig benäget stämda för ytterligare utförande af Peter den stores förslag, de sibiriska upptäckternas och eröfringarnas fortsättande. Nu uppgjordes planen till ett storartadt forskningsföretag, den »stora nordiska expeditionen», som ganska oegentligt benämndes den »andra kamtschatkiska expeditionen». För den samma vunnos flere lärde, naturforskare, matematiker, astronomer och sjömän, bland hvilka flere utmärkta tyskar, fransmän, engelsmän och svenskar, som sedermera blefvo berömda genom sina omfattande och ytterst lärorika arbeten om de uppnådda geografiska och naturvetenskapliga resultaten. Till vetenskaplig ledare, men oberoende af Bering, hvilken ställdes i spetsen för hela företaget, kallade man historikern *Gerhard Fredrik Müller*, hvilken redan före sin återkomst efterföljdes af *Johan Eberhard Fischer* år 1740. Vidare vann man en lärare i »kemi och örtkunskap» från Tübingen, *Johan Georg Gmelin* (född den 11 augusti 1700 i Tübingen, död 1755), och för astronomiska ortbestämningar den unge *Louis Delisle de la Croyère*, en broder till den store franske geografen. Men icke blott främlingar egnade sina krafter åt detta företag, såsom man lätteligen kunde tro af denna namnuppräkning; äfven en hel samling af djerfva, outtröttliga, af pligttrogenhet uppfylda och i kampen med den arktiska naturens svårigheter stålsatta ryska sjöofficerare egnade sig åt den föresatta uppgiftens lösning. Man hade för afsigt att kartlägga alla kuster från Arkhangelsk öster ut ända till Amerikas fastland och till ögrupperna i Stilla hafvets norra del. Denna expedition, som varade nästan ett helt årtionde (från 1734 till 1743), och hvarmed de *vetenskapliga* färderna längs Sibiriens norra kust taga sin början, bör ställas i jembredd med alla tiders dylika företag, t. ex. Englands kostsamt utrustade Franklinsfärder, ja har på grund af sin utsträckta verkningskrets öfver hufvud taget knappast sin like i de geografiska upptäckternas historia. Det lyckades denna expedition att utföra ett jettearbete, att fullständigt kartlägga Asiens norra kust samt uppvisa Asiens och Amerikas söndring från hvarandra; men dess storartade resultat hemföllo delvis åt glömskan. Berättelserna, hvilka i egenskap af manuskript begrofvos i arkiven, voro svårtillgängliga, och man vande sig småningom att icke begagna sjelfva urkällorna; sedermera förblandades tillförlitliga framställningar med osäkra, så att slutligen till och med tvifvel uppstodo, om bland annat Asiens nordliga uddar någonsin passerats eller kartlagts.

---

[1] Müller på anfördt ställe, sid. 132.

[2] Kartan i Pallas »Neue nordische Beiträge», fjerde bandet, sid. 112.

Den tanke, som ledde till utsändandet af denna följd af storartade expeditioner, var Rysslands önskan att på den kortaste sjövägen från Hvita hafvet uppnå sina östligaste besittningar i Kamtschatka, alltså att upptäcka en »nordostlig genomfart» och utröna sina nordliga gränsers utsträckning. Kejsarinnan Annas regering gillade den för henne af Bering framlagda planen, som skulle utföras utan att spara på kostnaderna[1]) och med stort förutseende sättas i verket.

Från fem olika ställen, företrädesvis de europeiska och asiatiska nordkusternas stora floder, afgingo fartygen mestadels parvis för att i nödfall kunna ömsesidigt understöda hvarandra; stora, med proviant lastade båtar följde dem eller gingo i förväg till hafvet, och redan vintern förut hade förrådshus blifvit uppförda af drifved på olika ställen af kusten.

Expeditionen anordnades på följande sätt:

1). Från Arkhangelsk afseglade i juli 1734[2]) öster ut till Ob Muravjev och Pavlov, hvilka dock år 1736 ersattes af Malygin och Skuratov.

2). Från Ob vester ut Golovin äfvensom öster ut Ovtsyn samt derefter Minin och Koschelev.

---

[1]) De kontanta utbetalningarna för den nordiska expeditionens utgifter stego till 360,000 rubel; dock måste de utomordentligt höga naturaprestationerna likaledes tagas med i räkningen. Se »Hydrografiska departementets annaler» för 1851, sid. 452.

[2]) Alla data tillhöra nya stilen.

3). Från Jenissei i juni 1738 öster ut Minin (under honom Sterlegov).

4). Från Lena vester ut Prontschischtschev 1735 och 1736 samt Khariton Laptev (under honom Tscheljuskin och Tschekin) 1739 till 1743 äfvensom öster ut Lasinius och Dmitri Laptev.

5). I Stilla hafvet seglade Bering och Tschirikov öster ut för att uppsöka Amerika samt Spangberg med Walton och Schelting söder ut till Japan med tre fartyg. ¹)

Den första bland dessa expeditioner, den under *Muravjev* och *Pavlov,* hade Obs mynning till mål; den lemnade Arkhangelsk den 16 juli 1734, lopp den 2 augusti ut ur Hvita hafvet, uppnådde redan den 6 Jugorskij schar, hvarifrån geografiska bestämningar företogos på Vaigatsch, och hade en så gynsam resa, att den på en dag färdades öfver Kariska hafvet till Mutnaja guba och under sitt framträngande längs Samojed-halföns kust hade den 1 september uppnått 72° 45′ nordlig bredd. Den framskridna årstiden tvang expeditionen att vända om, forskarne öfvervintrade derför i Pustosersk, hvarifrån de året derpå (1735) gjorde ett nytt, af lyckan ännu mindre gynnadt försök att uppnå Obs mynning. För isens skull kunde blott ett af deras fartyg framtränga till Mutnaja guba, och den 23 september återkom expeditionen till Petschora. Lyckligare voro de nya befälhafvarne, löjtnanterna *Malygin, Skuratov* och *Sukhotin,* hvilka år 1736 afgingo från Arkhangelsk. Under första året kommo de visserligen blott genom Jugorsundet till Kara-flodens mynning på 69° 48′ nordlig bredd och måste den 8 oktober söka en tillflyktsort för vintern i Trokhosornaja rjeka i närheten af Mjassnoi-ön, som man haft tillfälle att kartlägga. Deremot befor geodeten *Selifontov* i juli och augusti 1736 på samojediska hundslädar hela vestra kusten af Ob-viken och kartlade denna kust ungefär mellan 66° 30′ och 73° nordlig bredd. ²) Den 13 juli 1737 återkomna till Kara efter långvarigt, icke af framgång krönt sträfvande, passerade Malygin och hans följeslagare först den 2 augusti Mutnaja guba och Scharapov-bankarne, trängde sig den 23 augusti fram genom hotande ismassor mellan fastlandet och Bjeloi ostrov (Hvita ön) och inlupo den 11 september lyckligt i Ob, de första och ända till 1869 enda sjöfarare, som uppnått denna ström vester ifrån öfver hafvet. ³) Derefter foro de uppför Ob till Sossvas mynning vid Beresovsk, der de öfvervintrade. Löjtnant Malygin reste landvägen derifrån till S:t Petersburg, men hans följeslagare på fartygen använde under Skuratovs och *Golovins* ledning hela två år för att sjöledes

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1873, sid. 11.

²) Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 26.

³) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 456.

återkomma till Arkhangelsk, ty ehuru de den 3 augusti 1738 hade åter uppnått Kara, måste de dock ännu en gång öfvervintra i Obdorsk (vid Obs mynning och alldeles under polkretsen), så att det först i augusti och september 1739 lyckades dem att återföra sina fartyg till Dvina.

Att åvägabringa en förbindelse mellan Ob och systerfloden Jenissei hade blifvit uppdraget åt löjtnant *Ovtsyn* med slupen »Tobol». Men tre år bortåt misslyckades alla försök att komma ut ur Ob-viken. Detta blef möjligt först år 1737, sedan Ovtsyn anskaffat ännu ett fartyg till hjelp äfvensom erhållit skeppsbyggmästaren *Koschelev* och styrmannen *Minin* till följeslagare. Med Obdorsk till utgångspunkt undersökte de Ob-viken, seglade förbi kap Matte-sole och inlupo i Jenissei, der de tillbragte vintern 1737—1738. Ovtsyn stäldes dock till ansvar i följd af sina underlydandes klagomål; åt styrman Minin lemnades expeditionens vidare ledning, och gafs i uppdrag att om möjligt kringsegla kap Taimyr under följande sommar. Den 16 juni 1738 anträdde han färden från Jenissei med ett fartyg, uppnådde dess mynning den 15 augusti och följde hafskusten öster ut. På 72° 8′ nordlig bredd måste man den 28 augusti ankra för fast is, och *Sterlegov* utsändes för att uppsöka öppet farvatten. Efter att hafva framträngt 42 kilometer kom denne till det ställe, der kusten vänder af mot öster nära vid Sjevero Vostotschnyje (nordöstra öarne), men måste vända om, emedan lifsmedlen togo slut. Minin qvarblef med det förnämsta fartyget ända till den 11 september på sin ankarplats, tills den annalkande vintern tvingade äfven honom att vända om och öfvervintra i Jenissei. Året 1739 tillbragte Minin med att kartlägga Jenissei, men kom icke utom dess mynning. Vintern 1740 utsände han dock styrmannen Sterlegov med hundslädar från Turukhansk för att kartlägga Jenisseis stränder ända till Taimyr. Denne uppnådde den 3 april Nordöstra öarne (73° 5′ nordlig bredd) och började härifrån sin undersökning, hvarvid han nästan dagligen bestämde bredden. Den 20 april befann han sig på 75° 26′ nordlig bredd och uppsatte der på en utskjutande klippudde (kap Sterlegov) en signal. Af fruktan att blifva blind genom solstrålarnes starka återstudsning begaf Sterlegov sig på återvägen, dröjde något litet vid Pjasinas mynning för att låta sina utmattade hundar hvila och återkom den 10 juni till Turukhansk. Nu anträdde äfven Minin den 19 juni färden norr ut med sitt fartyg, uppnådde den 16 augusti Jenisseis mynning och den 28 Pjasina, sedan han i en svår storm förlorat båten. På 75° 15′ nordlig bredd hindrade ogenomtränglig is honom att komma vidare och förmådde honom att återvända, så mycket mera som årstiden redan var långt framskriden. Minins yttersta punkt låg 11′ sydligare än den af hans styrman Sterlegov den 20 april samma år uppnådda breddgraden och nära 1 ¹/₄ breddgrad lägre än kap Taimyr. Den 9 september inlopp hans expedition åter i Jenissei och gick uppför floden ända till Dudinka, der vintern tillbragtes, hvarunder Minin slutade Jenisseis kartläggning ända till Jenisseisk och derefter reste till S:t Petersburg. ¹)

Dessa stora framgångar fördunklades genom de officerares bedrifter, hvilka skulle undersöka polarkusten från Lena vester ut ända till Jenissei, alltså på visst sätt räcka handen åt Ovtsyns och Minins företag. Den 12 juni 1735 afgingo två af den stora expeditionens fartyg under befäl af löjtnant *Prontschischtschev,* hvilken åtföljdes af sin modiga maka, och Lasinius från Jakutsk utför Lena, hvars mynning de lyckligt uppnådde den 14 augusti, och genom hvars östra arm de kommo ut på öppna hafvet. Den 21 augusti skilde ledarne sig åt; enligt erhållen föreskrift vände Lasinius sig mot öster, Prontschischtschev deremot åt vester, men hann detta år blott till Olonek, vid hvars mynning han öfvervintrade. Först efter islossningen var det honom möjligt att den 16 augusti 1736 derifrån fortsätta sin färd mot vester; förbi mynningen af floden Anabara, till hvars kartläggande han afsände geodeten *Tschekin,* lopp han in i Khatanga-bugten och uppnådde den 20 augusti den helige Thaddäi udde och bugt äfvensom Laurentius-ön, der han oriktigt trodde sig vara vid Taimyr-mynningen. Den 1 september befann fartyget sig enligt beräkningen på den först i augusti 1878 af Nordenskiöld öfverträffade höga breddgraden af 77° 29′, då täta isflak hindrade allt vidare framträngande. Ännu några minuter längre norr ut, och Prontschischtschev skulle hafva varit den förste, som kunnat beträda Asiens nordligaste udde. En häftig nordanvind dref den 6 september fartyget tillbaka söder ut. Innan man kommit till den skyddande vinterstationen vid Olonek, afled dock den modiga fru Prontschischtschev den 11 september i skörbjugg, och tolf dagar senare följdes hon i grafven af sin man. Högsta befälet öfver expeditionen tillföll nu styrmannen *Tscheljuskin,* hvilken med sina följeslagare tillbragte en förskräcklig vinter ända till juli 1737, men då återvände till Jakutsk. Kejserliga amiralitetet beslöt emellertid att göra ännu ett försök i riktning mot Nordost-kap och uppdrog den nya expeditionens ledning åt *Khariton P. Laptev.*

Denne lemnade, åtföljd af flera mindre fartyg, som förde lifsmedel åt honom för tvenne år, den 21 juli 1739 Jakutsk, uppnådde den 1 augusti Lenas mynningsarm Krestovskoj och följde derefter

---

¹) Petermans »Geographische Mittheilungen» för 1873, sid. 17.

kusten i vestlig riktning, hvarvid han for förbi Olonek, Nordvikbugten och den 18 augusti Khatanga-bugten. Den 1 september var Thaddäus-udden på 76° 47′ nordlig bredd i sigte; den utgöres af branta klippor samt är öfvertäckt af hvitaktiga stensplittror och gles mossa, hvilken är oduglig till och med som renfoder. Den 3 september skickade Laptev geodeten Tschekin för att undersöka, huru långt landet sträckte sig mot vester; men denne kunde för dimma och vakar i isen icke framtränga långt på hafvet, och likaledes måste Tscheljuskin, som i sydlig riktning ville undersöka den förmenta Taimyr-bugten, återvända med oförrättadt ärende. Med mycken svårighet kunde man den 8 september ändtligen inlöpa i Khatanga-bugten och i dess innersta hörn nära Bludnajaflodens mynning finna en lämplig öfvervintringsplats hos en der boende tungusisk stam. En skara tunguser med en liten renhjord slöt sig till tåget, men måste snart vända om, då sju af deras djur dogo af foderbrist. Tschekin framträngde till Taimyr-floden, gick utför henne till hafskusten, som han följde 100 kilometer vester ut, tills den plötsligen böjde af åt söder, och måste här vända om af brist på lifsmedel. Den 29 maj återkom han till Khatanga.

Enär Laptev på grund af den framför liggande, fasta isen ansåg omöjligt att kringsegla Taimyr-halfön, beslöt han att återvända raka vägen till Lena; det lyckades honom dock icke att förrän den 11 augusti uppnå öppna hafvet och fortsätta öster ut. Men olyckan förföljde honom, stora ismassor inneslöto den 25 augusti hans fartyg och pressade det så hårdt, att ingen annan utväg till räddning återstod för manskapet än att taga sin tillflykt i land. På nionde dagen lyckades det besättningen att öfver den nybildade isen uppnå land i närheten af Oloneks mynning, och nu gälde det i främsta rummet att berga laddningen, lifsmedlen och öfriga saker från fartyget. En häftig storm sönderbröt den 11 september isfältet och förstörde fartyget med en del af dess laddning; nu måste de skeppsbrutna försöka att så skyndsamt som möjligt komma till sitt vinterqvarter från fjolåret. Uppbrottet skedde den 25 september, men först efter tjugufem dagar uppnådde de målet efter förskräckliga mödor och fullkomligt utmattade. Under den nu följande, långa vintern hölls den ungefär 40 man räknade skaran i dugtig rörelse. Helsotillståndet var derunder tillfredsställande. Förlusten af fartyget i en från all samfärdsel så afskuren, fullkomligt enslig trakt hänvisade på att numera försöka de nordliga isfärderna med andra transportmedel, i främsta rummet med hundslädar. Expeditionen sjelf egde blott tio hundar, och det öfriga, till stort omfång erforderliga materialet måste infödingarne lemna, hvilkas tillvaro i följd af dessa oerhörda pålagor hotades i ytterlig grad och i många fall omöjliggjordes.

Orsakerna till dessa kusttrakters nuvarande folkbrist är väl till en del att söka i de dåtida, oerhörda fordringarna.

Så snart årstiden medgaf (april 1741), företogos nya utflygter; så bröt Tscheljuskin upp med några hundslädar för att undersöka och kartlägga kusten och udden mellan Khatanga och Taimyr. I detta syfte skulle han gå öfver tundran ända till Pjasina och derifrån åt nordost långs Taimyr-kusten, hvaremot Laptev förbehöll sig att fara omkring östra Taimyr-halfön från den sommarn förut icke kartlagda östra kusten och söka möta Tscheljuskin. Deremot uppdrogs åt Tschekin att kartlägga kusten vester om Taimyr-floden; han bröt den 30 april upp dit med tre hundslädar. Den öfriga delen af manskapet skulle föra den ansenliga packningen på hundra samojediska hundslädar till Jenissei och Turukhansk; första sändningen afgick den 22 april, och en andra med ungefär sextio slädar följde efter den samma. Äfven befälhafvaren Laptev lemnade den 6 maj med fyra hundslädar vinterqvarteret och tog kosan mot nordvest till den 205 kilometer aflägsna Taimyr-sjön, sedan han skickat sina förråd i förväg dit.[1] Han framkom den 12 maj till sjön och, efter att hafva följt Taimyr-floden norr ut, den 18 maj till Taimyrs mynning på 75° 36′ nordlig bredd. I slutet af maj bröt han å nyo upp och utförde den anmärkningsvärdaste delen af sin färd, kringgåendet af Taimyr- eller Nordvest-kap, hvilket dock icke ligger på fastlandet utan på en ö, såsom vi nu för tiden bestämdt veta.

Laptev, som följde kusten norr ut, närmade sig nu det ställe, der halfön antingen afsmalnar starkast eller genom ett sund är alldeles skild från den ö, hvarpå kap Taimyr är beläget. Han förlorade der för första gången landet ur sigte, detta vid klart väder. På vinst och förlust färdades han 21 kilometer i nordvestlig riktning för att på kortaste vägen passera den förment djupa hafsviken och vände sig derefter på isen snörrätt och nästan under rät vinkel mot nordnordost, tydligen emedan han der omsider varseblef land, som han också uppnådde efter att hafva tillryggalagt 8,5 kilometer. Han hade öfver det väl 32 kilometer breda sundet kommit till den stora ön utan att ana det och färdades nu omkring honom i vestlig och sydvestlig riktning. Den 3 juni bestämde han yttersta spetsens bredd till 78° 38′, vände sig nu 3 kilometer åt sydvest och uppsatte på en udde en hög signal. Kusten tog härifrån en afgjordt sydlig riktning, Laptev följde den, sammanträffade den 14 juni vid den af honom namngifna Sterlegov-udden (75° 26′ nordlig bredd) med sin styrman Tscheljuskin, hvilken från Pjasinas mynning hade färdats utefter kusten öster ut, och fortsatte med hans tillhjelp kustens kartläggande med större noggranhet än förut till Pjasinas mynning, der de på 73° 39′ nordlig bredd funno tunguser bosatta. Den 23 juni skildes de båda forskarne åt, Laptev vandrade efter några dagars hvila rakt öfver tundran till Jenissei, hvaremot Tscheljuskin gick till flodens mynning, följde hennes lopp uppåt och slutligen den 16 augusti å nyo förenade sig med sin förman. En vecka derefter hade äfven det öfriga manskapet stött till honom vid Dudinkas inflöde i Jenissei, och samtidigt anlände helt oväntadt äfven Tschekin, tyvärr med oförrättadt ärende; utsigterna att komma fram hade synts honom så ogynsamma, att han föredragit att skyndsamt begifva sig till baka till Khatanga och derifrån raka vägen till Jenissei. Den 10 september 1741 anlände hela sällskapet till den lilla staden Turukhansk och beredde sig att öfvervintra derstädes.

---

[1] Se om landfärderna Middendorffs »Sibirische Reise», fjerde bandet, första delen, sid. 94, första noten.

Expeditionen hade numera löst större delen af den henne föresatta uppgiften, men ännu gälde det att infoga en väsendtlig länk i kartläggningen, nämligen att fullständigt undersöka kuststräckan vester om kap Thaddäus. Att utföra detta afsände Laptev den 16 december 1741 den bepröfvade styrmannen Tscheljuskin och följde nio veckor senare efter honom förbi bosättningarna vid Pjasina och Dudypta till Taimyr-sjön. Dock var det icke denna gången möjligt för Laptev att uppnå några nämnvärda resultat; han återvände den 28 juli 1742 med oförrättadt ärende till Turukhansk och afslutade med denna färd sin verksamhet i den höga norden.

Deremot uträttade Tscheljuskin betydande saker till den 1 augusti 1742; hans forskningar bilda glanspunkten i den långa raden af färder, ty han upptäckte och kringreste Asiens nordligaste udde, hvilken till hans ära blifvit af efterverlden kallad Tscheljuskin. Om än Tscheljuskin icke har blifvit utsedd att på egen hand leda en expedition i den asiatiska norden utan måste underordna sig andras, nämligen Prontschischtschevs och Laptevs, befäl, så är det dock förnämligast hans färder och sträfvanden, som gifva hela företaget en särskild glans och tillförsäkra honom en plats bland de arktiska upptäckarne. Sin allra vigtigaste färd anträdde Tscheljuskin alltså den 16 december 1741 från Jenissei för att fullborda kartläggningarna vester om kap Thaddäus och hopknyta dem med de kända sträckorna. Från Turukhansk begaf han sig till Khatanga, tog derifrån femton hundslädar med sig och bröt i första hälften af april upp mot norr. Färden erbjöd blott föga omvexling. Kusten visade sig vara lerartad och låg, endast der och hvar reste sig obetydliga höjder, eller låg någon liten ö utanför den samma. I nordlig riktning passerade Tscheljuskin den 1 maj 1742 den helige Thaddäi kap, öfvertygade sig, att denna icke var Asiens nordligaste udde, och framträngde utefter den ännu icke skådade delen af hafskusten. Om upptäckandet af Asiens verkliga nordligaste udde berättar Tscheljuskin i sin dagbok med följande ord: »Den 19 maj är kusten tio verst mot norr lerartad och låg. Tre verst i norr och två i nordvest är kusten hög, brant, lerartad och betäckt med stenblock; här uppnådde vi den 21 maj en mycket brant stupande bergudde af medelmåttig höjd och omgifven af en jemn isyta utan alla isstycken. Den benämndes af mig Nordost-kap (Sjevero Vostotschnyj), och en signal uppsattes, hvartill vi hade medfört virke.» *) Bredden bestämde han till

---

*) Det kan vara af intresse att härmed jemföra Vega-expeditionens beskrifning på det ryktbara kap Tscheljuskin. (Se den af Svenska sällskapet för antropologi och geografi utgifna »Geografiska sektionens tidskrift» för 1878, n:r 5. sid. 14—15.)

»Kap Tscheljuskin bildas af en låg udde, som är delad i tvenne delar af den vik, der fartygen kastat ankar. En bergshöjd med långsamt sluttande sidor löper från den östra stranden parallelt med kusten mot söder. Enligt ungefärlig beräkning af de astronomiska iakttagelserna och triangelmätningar som gjordes, är den vestra udden belägen vid 77° 36′ 37″ N. Lat. och 103° 25,5′ Long. O. från Greenwich, den östra åter något nordligare, nämligen vid 77° 41′ N. Lat. och 104° 1′ O. Long. Inåt landet tyckas bergen småningom resa sig till en höjd af 1000 fot. Såväl denna bergshöjd som slättlandet var nästan snöfritt. Endast här och der syntes stora, hvita snöfält på fördjupningarna i bergets sidor eller i någon djupare, smal klyfta på slättlandet. Vid sjelfva stranden stod dock isfoten ännu qvar på de flesta ställen.

»Marken på slättlandet består af lerfält, som dels äro nästan kala och söndersprucka i mer eller mindre regelmässiga sexsidiga rutor, dels täckta af en likadan af gräs, mossa eller lafvar bildad växtmatta som den, hvilken mötte oss på de ställen, der vi de föregående dagarne landat. Bergarten var dock ej här granit, utan upprättstående, ej försteningsförande skifferlager, rika på kristaller af svafvelkis. På ytterudden genomkorsades skifferlagren af mäktiga qvartsgångar. Af fanerogamer kunde dr Kjellman här endast upptäcka 24 arter, de flesta utmärkta genom en synnerlig benägenhet att bilda täta, halfklotformiga tufvor. Äfven lafvegetationen var enligt dr Almqvist enformig, ehuru yppigt utvecklad. Det såg nästan ut, som om Tscheljuskin-halföns växter härifrån försökt vandra vidare mot norr, men då de mött hafvet stannat på den allra yttersta udden. Här fann man nämligen på ett mycket litet område nästan alla de växter, såväl fanerogamer som kryptogamer, som landet hade att bjuda på, och många af dem sökte man förgäfves längre upp på slätten.

»Djurlifvet på land täflade med det högre växtlifvet i fattigdom. Af fåglar syntes endast en mängd simsnäppor, några Tringa-arter, en lom, en ytterst talrik skock taflackor (Anser bernicla), några få ejdrar och lemningar efter en fjälluggla. I det utanför liggande hafvet, som nu på en eller annan kringdrifvande isbit när var isfritt, sågs en enda hvalross, tvenne stim belugor (Delphinapterus leucas) och några få småsälar (Phoca hispida) — äfven det var här tydligen ytterst fattigt på varmblodiga djur. Deremot upphemtade skrapan från hafvets botten åtskilliga större alger (Laminaria Agardhi m. fl.) och en mängd lägre djur, hvaribland mycket stora exemplar af Idothea entomon, en isopodart som äfven förekommer Östersjön och våra större insjöar, och som anses utgöra ett bevis derför att dessa

77° 34′ nordlig, hvilket visar en anmärkningsvärd noggrannhet, ty Nordenskiölds iakttagelse år 1878 gaf 77° 41′. Detta är en ny bekräftelse på trovärdigheten hos Tscheljuskin, hvars bedrifter upprepade gånger gjorts misstänkta, men blifvit på ett lysande sätt försvarade af ryske sjöofficeren *Sokolov*.

Den 27 maj 1742 sammanträffade Tscheljuskin med *Khoroschev* och en jakut, hvilka blifvit af Laptev sända från Taimyr för att möta honom; han anknöt nu sannolikt sin berättelse till deras, och hela sällskapet vandrade nu från kusten öfver tundran till Taimyr-mynningen. Sedermera samlades i Turukhansk expeditionens alla medlemmar och gingo härifrån öfver Jenisseisk till S:t Petersburg, der Laptev personligen aflade redogörelse inför amiralitetet.[1]

Samtidigt med Prontschischtschev hade, såsom ofvanför blifvit nämndt, löjtnant *Lasinius* lupit ut ur Lena år 1735 för att med en dubbelslup om möjligt gå genom Berings sund till Kamtschatka eller till Anadyrs mynning. Han anträdde den 30 juni sin färd utför floden från Jakutsk och uppnådde den 2 augusti mynningen af Lena, genom hvars östliga arm, Bykov-mynningen, han lopp ut i Ishafvet. Redan den 13 augusti afbröts färden genom stora ismassor; i följd häraf togs vinterqvarter vid floden Khariulakh, 130 kilometer öster om Lenas mynning. Men under vintern utbröt skörbjugg, för hvilken största delen af manskapet äfvensom dess anförare dukade under.

I dennes ställe trädde nu *Dmitri Laptev* (ej att förblanda med den ofvannämnde Khariton Laptev), hvilken på plattbottnade fartyg for utför Lena. I små båtar kom han längs kusten till Khariulakh och ut på hafvet, men vände i anseende till den framskridna årstiden om till Lenas Bykov-mynning, öfvervintrade vid floden Khomutovka och erhöll, då han förklarade omöjligt att segla förbi de båda nordligaste, mellan Lena och Indigirka belägna uddarne Borkhaja och Svjatoi noss, den begärda tillåtelsen att återvända till Jakutsk. Senaten i S:t Petersburg beslöt sig dock för ett ytterligare försök att befara Ishafvet öster om Lena. Denna nya och följdrikare expedition anträdde Laptev den 7 juni 1739 från Jakutsk. Medan fartyget qvarhölls vid Bykov-udden af drifis, kartlade styrmannen *Schetscherbinin* kusten ända till kap Borkhaja, som den 8 augusti passerades af Laptev sjelf. Den 11 ankrade expeditionen framför Jana och framträngde ännu något längre öster ut, men infrös den 9 september i närheten af kusten. I detta

---

under istiden sammanhängt med Ishafvet. Algskörden var så till vida af intresse, som den lemnade ett ytterligare bevis på oriktigheten af den åsigt, som länge varit rådande, att det Sibiriska Ishafvet helt och hållet skulle sakna högre alger.»

[1] Petermann, »Geographishe Mittheilungen» för 1873, sid. 13—16.

hjelplösa läge förblef fartygets besättning till den 20 september; den 24 tog den sitt vinterqvarter vid Indigirkas närmaste, blott 50 till 55 kilometer aflägsna mynningsarm. Tiden ända till våren använde Laptev till lokalundersökningar; han sände geodeten *Kindäkov* att undersöka kusten ända till Kolyma, medan han sjelf utforskade sträckan ända till Khroma-flodens grunda mynning. Den 31 juli 1740 gick Laptev ändtligen till sjös, uppnådde den 2 augusti Alasejas mynning och upptäckte den 3 den första bland Miedvjedöarne, som uppkallades efter den helige Antonius. Först den 11 augusti afbröts färden öster ut genom ett med kusten sammanhängande, oöfverskådligt isfält vid stora Baranov-klippan, hvilken långt efter Laptevs tid skulle förblifva den yttersta kända punkten mot öster vid Ishafvet. Man öfvervintrade i Nischnij-Kolymsk, och här bygde den outtröttlige Laptev två stora båtar för att året derpå fortsätta färden, hvilken, tyvärr, icke kunde utsträckas bortom Baranov-klippan, enär farvattnet å nyo stängdes af isfält. Redan den 7 augusti återvände Laptev till Nischnij-Kolymsk, men begaf sig tvenne månader derefter med hundslädar landvägen till Anadyrsk, der han inträffade den 17 november 1741, för att öfvervintra derstädes. Sommarn 1742 for han utför Anadyr ända till dess mynning, men kom under hösten till Anadyrsk och derifrån öfver Nischnij-Kolymsk åter till Jakutsk. I S:t Petersburg lemnade han personligen redogörelse för sina sjuåriga expeditioner. [1])

Hvad hade nu försiggått under denna långa tid i Sibiriens yttersta öster, der Bering, hela företagets högste ledare, sjelf var verksam? Denne anträdde den 18 april 1733 sin färd från S:t Petersburg, sedan Spangberg redan den 21 februari rest före honom. Transporten af alla erforderliga saker och fartygens byggande i Okhotsk drog länge, flera år, ut på tiden. År 1738 kunde man omsider göra början med färden till Kurilerna och Japan. Enär Spangbergs i andra hänseenden intresseväckande resor icke stå i något vidare samband med polarforskningens historia, så är här icke platsen att inlåta sig närmare derpå, likaså litet som på Müllers och Gmelins högst förtjenstfulla resor och undersökningar i det inre af Sibirien. [2]) Nämnas bör blott, att ett gynsamt öde i januari 1739 tillförde dem i Jenisseisk en ifrig ställföreträdare, *Georg Wilhelm Steller* (född i Weinsheim i Franken den 10 mars 1709), hvilken Gmelin hade af akademien utbedt sig till medhjelpare, och som nu sändes till Bering. Den sistnämnde hade emellertid hört talas om en förträfflig skeppsstation på

---

[1]) Lindeman i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 163—164.

[2]) Se hos Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 459—461, ett noggrant uppskattande af denna färd.

Kamtschatkas östra kust och afgick strax dit med sina båda fartyg, »S:t Peter» och »S:t Paul», till hvilkas ära han gaf namnet Petropavlovsk åt den plats, som han anlade vid bugten. Detta är den berömda Peter-Pauls-hamnen, den förnämsta tillflyktsorten i dessa nordligaste delar af Stilla hafvet. Den 4 juni [1]) 1741 afseglade båda fartygen. Bering, med hvilken Steller följde, hade befälet på »S:t Peter», och Tschirikov på »S:t Paul», hvilket hade den unge Delisle de la Croyère ombord. Då Bering och hans officerare rådslogo om den kurs, som borde följas, framlade Delisle en karta, hvilken förordats såsom ett beaktansvärdt dokument såväl af vetenskapsmännen i Paris som äfven af akademien i S:t Petersburg. På henne fans icke något land angifvet i öster, men deremot i sydost om Kamtschatka på 46° nordlig bredd en öfver femton längdgrader sig sträckande kust, hvarpå stod att läsa: »*Terres vues par Don Juan de Gama, en allant de la Chine à la nouvelle Espagne*». Denna kust skulle dertill hafva blifvit sedd söder ifrån. Ingen visste, hvem denne Gama varit. Men som kartan härrörde från den berömde franske geografen Wilhelm Delisle, broder till den med expeditionen följande, unge astronomen, beslöt man att rätta sin kurs efter henne. Bering och Tschirikov gingo i sjelfva verket åt söder ända till 46° nordlig bredd, men öfvertygade sig snart, att »Gama-landet» icke finnes till, och vände derför nu om åt nordost. Snart derefter råkade de den 20 juni på 50° nordlig bredd ut för tjocka och en häftig storm, som skilde Tschirikov från chefsfartyget. Bering kryssade visserligen omkring ännu flere dagar, men träffade icke på sina följeslagare, och båda fartygen fortsatte sin färd mot nordost på olika vägar.

Jag vill först i korthet antyda Tschirikovs öde. [2]) Han seglade mot ostnordost och uppnådde Amerikas kust på 56° nordlig bredd ungefär på samma trakt, der ryssarne sedermera grundade sin förnämsta koloni, Sitka. Emedan kusten var brant och saknade hamnar, hvarför det stora fartyget ej kunde nalkas den samma, afsände Tschirikov sina båda enda båtar för att något närmare taga reda på landet; men de återkommo icke, och han måste slutligen öfverlemna dem åt deras öde, hvarom man icke erfarit någonting. Sjelf beslöt han att vända om till Kamtschatka. [3]) Kämpande mot vidriga vindar och tryckande brist på friskt vatten, ankrade han för en kort tid vid ett ställe af kusten på 51° 12′ nordlig bredd, förmodligen vid en bland Aleuterna; här varseblef han några infödingar, som kommo farande i skinnbåtar. Detta var allt, som Tschirikov fick se af Amerika. Den fruktansvärda skörbjuggen utbröt bland hans folk och bortryckte 21 matroser af 70. Tschirikov sjelf låg sedan den 20 september allt jemt sjuk. På samma sätt var det med Delisle. Först den 9 oktober uppnådde han Avatscha-viken i Kamtschatka, der styrmannen *Jelagin*, hvilken ensam bland alla officerarne var frisk, lotsade in fartyget. Delisle föll ned död, då han framför hamnen kom upp i fria luften.[1] Följande vår, 1742, kryssade Tschirikov förgäfves i Kamtschatka-hafvet för att uppsöka den försvunne Bering; slutligen anträdde han hemfärden och for öfver Okhotsk, Jakutsk, Irkutsk till S:t Petersburg, der han utnämndes till kommendörkapten. Snart derefter dog han.

---

[1]) Enligt Peschel den 29 maj.

[2]) Steller har ingenting om Tschirikovs färd. Müller skildrar den på anfördt ställe, sid. 198—202 och 238—242.

[3]) Müller på anfördt ställe, sid. 202.

Sedan Bering, såsom ofvanför sades, förgäfves kryssat omkring på 50° nordlig bredd för att anträffa Tschirikov och för hans skull gått ned ända till 45° nordlig bredd, d. v. s. till bredden för Drakes »New-Albion» (norra California), afstod han från sökandet, vände mot norr[2] samt fick ändtligen den 16 juli[3] sigte på amerikanska kusten med dess tätt bevuxna skogsåsar vid stranden och snötoppar i bakgrunden på 58° 28′ nordlig bredd, d. v. s. ett par grader norr om det ställe, der Tschirikov varseblifvit den samma och förlorat sina båtar. Det var väl, hvilket Peschel gör sannolikt, Montague-ön i Prinsens af Wales sund, hvilken ö han till ära för dagens helgon gaf namnet af den helige Elias' udde. Det är icke, hvilket oriktigt uppgifves, den likbenämnda snövulkanen, den högsta bland de vid kusten liggande topparne och ett vida omkring synligt tecken för alla, som närma sig land. Steller, hvilken icke låtit afhålla sig från att landstiga, kunde stanna endast kort tid (tio timmar) i land. Men hvad han under denna knappa tid iakttog, utrönte och upptecknade om växtligheten, klimatet, djurriket och invånarne på Amerikas nordvestra kust, är det intressantaste och vigtigaste resultatet af hela denna tioåriga expedition.[4] Snart gafs befallning att lätta ankar och styra ut på öppna hafvet.[5] Steller förevitar Bering en allt för stor eftergifvenhet och slapphet, men de öfriga officerarne hade redan blifvit trötta vid färdens mödor och umbäranden samt längtat till baka till Kamtschatka. Det stannade alltså vid detta korta besök i Nya verlden, och redan den 21 juli seglade de åter vester ut.

Som kusten småningom åter drog sig mera mot söder från S:t Elias-udden (det var den stora, i sydvestlig riktning gående halfön Aljaska), måste man liksom landet sjelft gå söder ut. Här såg man den 2 augusti på afstånd en stor ö, sannolikt Kodiak, och upptäckte den 29 på 55° 25' nordlig bredd en ögrupp, i hvars närhet styrmannen *Schumagin,* efter hvilken den uppkallades, afled. Motiga vindar qvarhöllo Bering härstädes en vecka, hvarpå han beslöt att styra så rakt vestvart som möjligt till Kamtschatka och Petropavlovsk. Upptäckarne seglade nu längs Aleuterna, hvilka nu för första gången skådades af européer, men icke ansågos för någon ökedja utan för amerikanskt fastland. Den 24 september kom en aleutisk ö i Andreanov-gruppen (S:t Johannisberg) i sigte på 51° nordlig bredd. [1]) Man påträffade visserligen vatten, men det var så dåligt, att skörbjuggen tog öfverhand om bord, sedan det börjat begagnas, och många af besättningen sjuknade. Äfven Bering sjelf blef sängliggande, så att löjtnant *Waxel* måste öfvertaga befälet. Denne, som synes hafva varit svensk till börden, och tysken Steller voro under återstoden af den så olyckligt aflöpande resan nästan de enda friska, ständigt verksamma och vaksamma männen. Kämpande mot ogynsamma vindar och stormar, hvaraf de en gång till och med drefvos mot söder till 48° nordlig bredd, [2]) framträngde de småningom mot norr och varseblefvo å nyo några öar, förmodligen de så kallade Rått-öarne (de vestligaste bland Aleuterna), åt hvilka de gåfvo namnet S:t Stefan, S:t Teodor och S:t Abraham. Då man den 30 oktober åter igen fick två öar i sigte, trodde man sig vara i närheten af Kurilerna och tog en nordvestlig kurs. Fartyget strandade den 4 november på en kust, hvilken Bering och hans folk trodde och hoppades tillhöra Kamtschatka. Först efter flere månader funno de honom vara en ö midt i hafvet på 55° 30' nordlig bredd. De måste derför besluta sig att här anordna sitt vinterqvarter (1741—1742). Det var en förskräcklig och för de flesta dödsbringande vistelseort. Litet emellan dog någon medlem af sällskapet, den 8 december Bering sjelf. Han låg som de andra sjuk i en håla i sanden, hvilken af blåsten allt jemt hopades öfver hans kropp. Men han bad, att man skulle låta sanden, som gaf honom någon värme, ligga qvar öfver hans kropp och lemmar, och då han dog, måste man gräfva fram honom för att derefter kunna begrafva honom der inne. Enär det på ön fans många skälar och sjöbjörnar äfvensom otaliga räfvar, saknades icke föda. Men de intressantaste djuren, hvaraf Berings folk här upptäckte hela skaror och dödade många, voro dock hafsuttrarne med sitt dyrbara, i östra Asien så mycket uppskattade och högt betalta pelsverk. De dödade också en mängd af dessa djur och samlade ett ansenligt förråd af deras skinn, hvilka sedermera föranledt många ytterligare färder öster ut.

---

[1] Müller på anfördt ställe, sid. 241.

[2] Dito, dito, sid. 199.

[3] Enligt Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 423, den 20 juli.

[4] Alla hans iakttagelser stå i hans dagbok på anfördt ställe, sid. 159—171.

[5] Steller på anfördt ställe, sid. 172.

---

[1]) På anfördt ställe, sid. 192.

[2]) Dito, dito, sid. 224.

I slutet af mars 1742 blef ön isfri, och löjtnant Waxel jemte de 45 qvarlefvande grepo sig an med att af de bergade skeppsspillrorna bygga en lång båt, hvari de den 13 augusti lemnade Berings ö — så kallade man deras vintertillflykt — och den 27 augusti lyckligen anlände till Petropaulovsk. De funno der de af Tschirikov för de länge frånvarandes räkning qvarlemnade, fylda lifsmedelmagasinen, tillbragte derstädes vintern 1742—1743 och seglade våren sistnämnda år till Okhotsk. Waxel återkom efter mångfaldiga uppehåll och hinder med en del af sitt folk till S:t Petersburg icke förrän i januari 1749, »hvilken tidpunkt man kan anse vara sjelfva slutet på den andra kamtschadaliska expeditionen, så att den alltså varat nära sexton år». [1] De öfriga deltagarne i expeditionen, särskildt Gmelin och Müller, hade anländt dit redan några år förut. Steller var icke så lycklig, ty han dukade den 12 november 1746 under för en häftig feber i staden Tjumen tätt invid Europas gräns. [2] Lyckligtvis räddades hans dyrbara dagböcker och skrifter om Kamtschatka och Amerika samt hafva, åtminstone till större delen, blifvit offentliggjorda till hans stora beröm äfvensom till gagn för senare historieskrifvare.

Om Berings-ön vilja vi här meddela följande ur den af Nordenskiöld under titeln »Nordostpassagen» till dr *O. Dickson* afgifna berättelsen (se »Stockholms Dagblad», landsortsupplagan, för den 3 november 1879).

Berings-ön är den vestligaste och närmast Kamtschatka belägna af de Aleutiska öarne. Den räknas jemte den närbelägna Koppar-ön ej till Amerika utan till Asien och tillhör Ryssland. Detta oaktadt har det amerikanska Aljaska-kompaniet förvärfvat jagträtten på ön och underhåller här en ej obetydande handelsstation, som förser öns omkring 300 invånare med lifsmedel och manufakturalster och af dem i stället uppköper pelsvaror, hufvudsakligast skinn af en öronskäl, sjökatten eller sjöbjörnen, *Otaria ursina*. Mellan 50,000 och 100,000 af dessa djur dödas årligen på denna och den närbelägna Koppar-ön. Det är dessa, som lemna det bruna, silkeslena »skälskinn», som på senare tider varit så mycket på modet. För att öfvervaka ryska statens rätt och upprätthålla ordning äro äfven några ryska myndigheter bosatta härstädes.

Ett halft dussin ändamålsenliga trähus finnas uppförda för ryska kronans och det amerikanska kompaniets betjening äfvensom till magasin och handelsbodar. Infödingarne bo dels i ganska rymliga och invändigt ej otrefliga torfhus, dels i små trähus, hvilka kompaniet småningom söker införa i stället för torfhusen genom att årligen införskrifva och bortskänka några sådana hus till de mest förtjenta af befolkningen. Hvar familj har sitt eget hus. Äfven en kyrka för grekisk-katolsk gudstjenst och ett rymligt skolhus finnas. Det senare är afsedt för aleuternas barn. Skolan var beklagligen nu stängd, men att döma af de skrifböcker, som lågo framme i skolrummet, är skolundervisningen här ej att förakta. Åtminstone utmärkte sig skrifprofven genom renlighet, brist på skolsudd och en utmärkt jemn och vacker stil. Vid »kolonien» äro husen samlade på ett ställe till en by, hvilken från hafvet tager sig ut ungefär som en mindre norsk fiskeby. Några spridda hus finnas dessutom här och der på andra delar af ön, t. ex. på dess nordöstra sida, der potatisodling i obetydlig skala eger rum, vid fångstplatsen på norra sidan, der ett par stora magasin och en massa, endast slagttiden begagnade, ytterst små jordkulor finnas uppförda.

---

[1] Müller på anfördt ställe, sid. 268.

[2] Müller på anfördt ställe, sid. 269.

Så väl i geografiskt som i naturhistoriskt hänseende är Berings-ön en af de märkvärdigaste öar i norra delen af Stilla hafvet. Det var här, som Bering efter sin sista, olyckliga sjöfärd i det haf, som nu bär hans namn, den 19 december 1741 slutade sin långa upptäckarebana kort efter, det hans fartyg vid midten af öns nordkust under en storm krossats mot öns klippor. Han öfverlefdes dock af många bland sina följeslagare, bland dem af den snillrike naturforskaren Steller, som lemnat en, med ett sällan öfverträffadt mästerskap utförd skildring af den ös naturförhållanden, der han ofrivilligt tillbringade tiden från medlet af november 1741 till slutet af augusti 1742. Så vidt man vet, hade Berings-ön aldrig förut varit besökt af menniskor. Det var önskan att för våra muséer förvärfva hudar eller skelett af de många, här förekommande, märkvärdiga däggdjur äfvensom att jemföra öns nu varande beskaffenhet, sedan den under snart halftannat århundrade varit nog skoningslöst utsatt för menniskornas jagt- och roflust, med den lifliga och målande beskrifning, Steller lemnar, som föranledde mig att intaga ett besök på ön i expeditionens resplan. De underrättelser, jag på Berings-ön erhöll af amerikanska tidningar, om den oro, vår öfvervintring väckt i Europa, hindrade mig visserligen att uppehålla mig här så länge, som jag skulle önskat, men i alla fall blef vårt utbyte i samlingar och iakttagelser öfvermåttan rikligt.

Sedan Stellers tid har djurverlden på ön undergått ganska väsendtliga förändringar.

Räfvar eller rättare fjellrackor förekommo då här i otrolig mängd. De ej allenast uppåto allt något så när ätbart, som lemnades i det fria, utan trängde sig såväl om dagen som om natten in i husen och bortsläpade allt, hvad de mäktade med, äfven sådana saker, som alls icke gagnade dem, såsom knifvar, käppar, säckar, skor och strumpor. Man måste vid förrättningar utomhus jaga bort dem med käppar, och de blefvo genom den slughet och list, med hvilken de visste att utföra sina tjufverier, och den klokhet, med hvilken de förenade sina bemödanden att nå mål, som de ej ensamma kunde vinna, verkligt farliga skadedjur för de skeppsbrutna. Sedan dess hafva tusen och åter tusental här blifvit af pelsjägare dödade. Nu äro de så sällsynta, att vi under vår härvaro ej sågo ett enda djur. De qvarblifna skola för öfrigt numera ej bära den fordom allmänna, dyrbara, svartblåa drägten utan den hvita, som är föga värdefull. På den närbelägna Koppar-ön finnas svartblåa räfvar fortfarande i temlig mängd.

Af Steller och hans följeslagare dödades här 1741—42 700 sjöuttrar. Detta för det ytterst dyrbara pelsverket berömda djur är nu helt och hållet förjagadt från Berings-ön. Af sjölejon *(Otaria stelleri)*, som förr träffades talrikt, infinna sig nu endast enstaka djur jemte sjöbjörnarne *(Otaria ursina)* på Berings-öns strandklippor, och slutligen är det märkvärdigaste af alla Berings-öns forna däggdjur, den stora sjökon, helt och hållet utdöd.

Stellers sjöko *(Rhytina stelleri)* intog på sätt och vis klöfdjurens plats bland hafsdäggdjur. Den var af nötbrun färg och täckt med hår, som sammanvuxit till en ytterhud, snarlik barken på en gammal ek. Dess längd uppgick enligt Steller ända till 35 fot samt dess vigt till nära 500 centner. Hufvudet var stort, halsen kort, föga utpreglad, framkroppen mycket tjock, men hastigt afsmalnande bakåt. Den hade tvenne korta framben, som tvärt afslutades utan fingrar eller naglar, men med en mängd korta, tätt hopade borsthår, bakbenen saknades fullkomligt och ersattes af en stjertfena, snarlik hvaldjurens. Spenarne, som hos hondjuret voro mycket mjölkrika, hade sin plats mellan frambenen. Köttet och mjölken hade tycke med nötkreaturens, ja, de voro enligt Stellers utsago bättre än dessas.

Sjökorna voro nästan ständigt sysselsatta med att afbeta de vid kusten rikligt förekommande algerna, hvarvid de rörde hufvud och hals ungefär som en oxe. De visade härvid stor glupskhet och läto sig ej det ringaste störas af menniskors närvaro. Man kunde till och med gå och vidröra dem, utan att de skrämdes eller brydde sig derom. Mot hvarandra visade de stor tillgifvenhet, och då en blifvit harpunerad, gjorde de andra otroliga försök att rädda den.

Vid Stellers dervaro betade dessa djur, samlade såsom nötkreaturen i stora hjordar, öfver allt långs stränderna. Af Steller och hans följeslagare dödades ett stort antal. Sedermera utgjorde jagten på detta djur en vigtig näringsgren för de ryssar, som från Kamtschatka seglade till de Aleutiska öarne. Hundratals dödades årligen, och det utrotades snart, då dess förekomst, om man undantager ett eller annat djur, som farit vill, redan vid den tiden var inskränkt till Berings-ön. Enligt hvad Middendorff anför ur de mycket omsorgsfulla undersökningar, som de berömda akademikerna von Baer och von Brandt anstält, skulle sjökon ej hafva blifvit sedd före Stellers tid 1741, och den sista skulle hafva blifvit dödad 1768. Under de många förfrågningar, jag gjorde hos infödingarne, fick jag dock bestämda underrättelser derom, att sjökon dödats ännu senare. En »kreol» (d. v. s. blandning af ryss och aleut), som nu var 67 år, af förståndigt utseende och vid fullgoda själsförmögenheter, sade, att hans far dött 1847 vid 88 års ålder. Fadren var från Volhynien och hade vid 18 års ålder kommit till Berings-ön, således 1777. *De två eller tre första åren (således intill 1779 eller 1780) af hans dervaro hade man ännu dödat sjökor, medan de vid lågvatten betade alger.* Man hade endast spisat hjertat och användt huden till bajdarer. Till följd af dess tjocklek klöfs den i tvänne delar. Två således klufna hudar hade åtgått till en bajdar af 20 fots längd, $7^1/_2$ fots bredd och 3 fots djup. Efter den tiden hade man icke dödat några af dessa djur.

Man misstänker dock, att en sjöko visat sig ännu senare vid ön. Tvenne »kreoler», Feodor Mertschenin och Stepnov, sågo för omkring 25 år sedan vid *Tolstoj mys* på östra sidan om ön ett för dem okändt djur, hvilket framtill var mycket tjockt, baktill afsmalnande, hade små framfötter och visade sig med en längd af ungefär 15 fot öfver vattnet, än höjande sig upp, än hukande sig ned. Det blåste, men ej genom blåshål, utan genom munnen, som var något utdragen. Det var brunt till färgen med stora, ljusare fläckar. Det hade ingen ryggfena, men när det böjde sig, kunde man till följd af dess *stora magerhet* se ryggradsutskotten. Jag anstälde ett omsorgsfullt förhör med båda sagesmännen. Deras berättelser visade full öfverensstämmelse och tycktes kunna göra anspråk på trovärdighet.

En af Aljaska-kompaniets hudgranskare, hr Ohsche, bördig från Lifland och för det närvarande bosatt på Koppar-ön, berättade mig, att ben af sjöko äfven skulle förekomma på midten af Koppar-öns vestra sida.

Deremot skola dylika ben icke träffas på den lilla, längre fram beskrifna holmen utanför kolonien, oaktadt ben äro allmänna på den närbelägna stranden af hufvudön. Detta äro de sparsamma underrättelser, jag af infödingar och andra i trakten bosatte män kunnat insamla om detta djur. Deremot lyckades jag hopbringa en mycket stor och vacker samling af skelettdelar.

När jag först gjorde bekantskap med europèerna på ön, så sade de, att föga utsigt fans att i det hänseendet kunna göra några större samlingar. Kompaniet hade nämligen förgäfves bjudit 150 rub. för ett skelett. Men redan då jag hade varit några timmar i land, fick jag veta, att större eller mindre bensamlingar funnos här och der i infödingarnes hyddor. Dessa uppköpte jag, med afsigt betalande så, att säljaren blef mer än belåten och grannen litet afundsjuk. En stor del af den manliga befolkningen började nu på det ifrigaste att söka efter ben, och jag hopbragte på detta sätt 21 fastager, stora lådor eller tunnor, fylda med Rhytina-ben, deribland många, mycket betydliga bensamlingar från samma djur, tvenne hela, särdeles vackra, samt åtskilliga mer eller mindre skadade hufvudskallar o. s. v.

Rhytina-benen ligga ej vid vattenbrynet utan på en med tätt, yppigt gräs bevuxen strandvall af 6 till 10 fots höjd. De äro vanligen täckta med ett lager af jord och grus af 1—1$^1/_2$ fots tjocklek, och för att kunna finna upp dem måste man, då det vore allt för mödosamt att upphacka hela gräsvallen, med ett jernspett, en bajonett eller dylikt undersöka marken. Man lär sig snart att på stöten och på ljudets beskaffenhet skilja, om det i marken stuckna spettet stött mot en sten, en träbit eller ett benstycke.

Till följd af deras hårda, elfenbenslika beskaffenhet användes Rhytinarefbenen af infödingarne till skoning på slädmedarna och till bensniderier. De äro derför redan i stor skala förbrukade och sällsyntare än andra ben. Fingerbenen tyckas i de flesta fallen redan vara alldeles förstörda och likaså de yttersta svansknotorna.

Det enda större djur, hvilket fortfarande förekommer på ön i kanske lika stort antal som på Stellers tid, är sjöbjörnen *(Otaria ursina)*. Äfven den hade redan minskats så, att årsutbytet endast utgjorde en obetydlighet, då Aljaska-kompaniet mot afgift till ryska kronan af, om jag minnes rätt, 2 rub. för dödadt djur, erhöll enerätt på jagten, och denna med anledning häraf blef på ett mera ändamålsenligt sätt ordnad. För vissa tider af året äro djuren nu helt och hållet fridlysta. Antalet djur, som skola dödas, bestämmes på förhand, liksom jordbrukaren om hösten vid slagttiden plägar göra med sin boskapshjord. Sedan detta skett, utväljas, så godt som det i hast ske kan, de till döden dömda, hvarvid djur med dåliga skinn samt honor och ungar skonas.

De talrika skaror af sjöbjörnar, som träffas vid Berings-öns och Koppar-öns stränder, behandlas således nära nog som en hjord af tamdjur. Detta kan endast ske derigenom, att dessa djur hafva för vana att tillbringa några månader af året nästan utan afbrott[1]) och utan att spisa någon föda på vissa, från dessa öar i hafvet utskjutande långnäs. De samlas här i hundratusental i tätt packade flockar på stranden. På dessa ställen är det strängeligen förbjudet att jaga djuret eller störa det i dess hvila utan särskildt tillstånd af byns fogde, hvilken utses bland de på stället bosatta aleuterna. När ett antal sjöbjörnar skola dödas, omringas en flock af en tillräcklig jägarskara och jagas med käppar upp i gräset ett stycke från stranden. Derpå bortjagas honor och ungar och de hanar, hvilkas pels är oduglig. De öfriga döfvas först med ett slag på nosen och stickas sedan med knif.

---

[1]) Vid ett långvarigt, våldsamt regn skola många af djuren söka skydd i hafvet, men återvända, då regnet upphört.

Åtföljda af byns fogde, en svarthårig, stammande aleut, och »kosacken», en ung, hygglig och artig man, som vid högtidliga tillfällen bar en sabel af nära nog sin egen längd, men som för öfrigt ej på ringaste sätt motsvarade den af roman- och skådespelsförfattaren antagna kosacktypen, besökte några af oss ett i hafvet från öns norra sida utskjutande näs, som utgör ett älsklingstillhåll för sjöbjörnar. För tillfället voro enligt den helt säkert något öfverdrifna uppgift, vi erhöllo, 200,000 djur samlade på näset och närliggande stränder. Åtföljda af våra vägvisare, erhöllo vi tillstånd att krypa tätt intill en något afsides liggande flock. De äldre djuren blefvo i början något oroliga, då de märkte, att vi kröpo intill dem, men snart lugnade de sig fullständigt, och vi hade nu nöjet af ett egendomligt skådespel. Vi voro de enda åskådarne. Scenen utgjordes af en stenbelagd, af skummande bränningar bekransad strand, fonden af det omätliga hafvet och skådespelarne af tusentals underligt formade djur. En del gamla hanar lågo stilla och orörliga, obekymrade om, hvad som försiggick kring dem. Andra kröpo på sina små, korta ben klumpigt bland strandens stenar eller summo med otrolig vighet bland bränningarna, lekte, smekte hvarandra och grälade. På ett ställe stredo tvenne äldre djur med ett egendomligt hväsande läte på ett sätt, som om anfallet och försvaret skulle hafva verkstälts med utstuderade anfalls- och försvarsställningar. På ett annat försiggick en skenfäktning mellan ett äldre djur och en unge. Det såg ut, som om denne skulle fått undervisning i fäktkonsten. Öfver allt kröpo de små, svarta ungarne beskäftigt af och an mellan de gamla, då och då bräkande likt lam för att kalla på modren. Ofta qväfvas ungarne af de äldre, då dessa, uppskrämda af någon tillfällighet, rusa ut i hafvet. Hundratals döda ungar hittas efter ett dylikt allarm på stranden.

Endast 13 tusen djur hade i år blifvit dödade. Deras flådda kroppar lågo hopade i gräset på stranden, spridande en vidrig lukt vidt och bredt, hvilket dock icke bortskrämde de på det närbelägna näset liggande kamraterna, emedan äfven bland dem en likadan lukt var rådande till följd af de många, på stranden qvarliggande, qväfda eller sjelfdöda djuren. Bland denna stora skara sjöbjörnar tronade på toppen af en hög sten ett ensamt sjölejon, det enda af dessa djur, som vi sett under färden.

Mot betalning af 40 rubel förmådde jag byns höfding att åt mig skelettera 4 af de i gräset qvarliggande, halfförruttnade sjöbjörnkropparne, och sedermera erhöll jag genom de ryska myndigheternas välvilja och utan någon ersättning till uppstoppning sex djur, deribland tvenne lefvande ungar. Äfven dessa nödgades vi döda, sedan vi förgäfves sökt förmå dem att mottaga någon föda. Det ena af dessa hemföres för anatomisk undersökning, inlagdt i sprit.

Den del af Berings-ön, vi sett, bildas af en, på vulkaniska bergarter [1]) hvilande högslätt, som dock mångenstädes är afbruten af djupa kitteldalar.

---

[1]) Enligt uppgift af hr Grebnitski träffas äfven tertiära försteningar och kollager på Berings-ön, de förra norr om kolonien i det inre af landet, de senare i vattenbrynet söder om Berings graf. Äfven i grannskapet af kolonien underlagras trakytbäddarne af mäktiga sandlager.

Dessas botten upptages vanligen af insjöar, hvilka genom större eller mindre floder stå i förbindelse med hafvet. Sjöarnes stränder och bergens sluttningar äro betäckta med ytterst yppig växtlighet, rik på långt gräs och vackra blommor, bland hvilka en i våra trädgårdar odlad svärdslilja, den nyttiga, mörkt rödbruna *Savana*-liljan, åtskilliga orchidéer, tvänne storblommiga *Rhododendron*-arter, manshöga *umbelliferer,* solroslika *synantheréer* o. s. v.

En helt annan natur var rådande på den utanför hamnen belägna holmen. Om den meddela dr Kjellman och dr Stuxberg följande:

»Ön *Toporkov* bildas af en eruptiv bergart, som öfver allt mot stränderna några tiotal alnar från högsta vattenståndet reser sig upp i form af branta, låga, sprickiga väggar från 5 till 15 meters höjd, olika på olika ställen. Ofvanom dessa branta bergväggar bildar öns yta en jemn slätt; hvad som ligger nedanför dem, bildar en långsamt sluttande strand.

»Den långsamt sluttande stranden utgör två väl skilda bälten, ett yttre utan all växtlighet, ett inre, bevuxet med *Ammadenia peploides, Elymus mollis* och tvänne umbellater, *Heracleum sibiricum* och *Angelica archangelica,* af hvilka de båda sistnämnda utefter afsatsen bilda ett omkring 50 meter bredt, manshögt, nästan ogenomträngligt snår.

»De branta bergväggarna äro somligstädes gulfärgade af lafvar, mestadels *Caloplaca murorum* och *Cal. crenulata,* på andra ställen temligen tätt beklädda med *Cochlearia fenestrata.*

»Den öfversta, jemna slätten intages af en tät och frodig gräsmatta, öfver hvilken enstaka stånd af de båda umbellaterna höja sig här och der.

»Vegetationen på denna lilla ö förenar en högst ovanlig artfattigdom med en hög grad af yppighet.

»Af högre djur sågo vi endast fyra arter foglar, nämligen *Fratercula cirrhata, Uria grylle,* en art af skarfvarnes *(Phalacrocorax)* och en art af måsarnes *(Larus)* slägte. *Fratercula cirrhata* lefde här i milliontal. De hade sitt tillhåll på den öfre slätten, der de öfver allt hade utgräft korta, djupa och ovanligt breda, med två öppningar försedda gångar att sofva i. Derifrån flögo de vid vår ankomst i stora skaror fram och åter till det närbelägna hafvet. Deras mängd var nästan jemförlig med alkornas i de arktiska fogelbergen. Tejstarne och skarfvarne höllo till på klipporna i fjärområdet.

»De ryggradslösa landdjurens antal uppgår till kanske 30 arter. Talrikast äro *Machilis, Vitrina, Lithobius, Talitrus,* några tvåvingar och skalbaggar. De lefde alla på strandens inre bälte, der marken var ovanligt fuktig.»

Berings-ön skulle utan svårighet kunna föda stora boskapshjordar, kanske lika talrika som de hjordar af sjökor, som fordom betade vid dess stränder. Sjökon hade för öfrigt valt sin betesplats med urskilning, i det att hafvet här enligt dr Kjellman är ett af de algrikaste i verlden. Hafsbottnen betäckes på gynsamt belägna ställen af 60 till 100 fot höga algskogar, hvilka äro så täta, att skrapan med svårighet tränger ned i dem, en omständighet, som mycket försvårade draggningarna. Vissa af algerna användas af infödingarne till föda.

Det näs, der sjöbjörnar företrädesvis hafva sitt tillhåll, är ungefär 20 kilometer aflägset från byn. Vi reste dit med hvar sin släde, förspänd med omkring tio hundar. Under denna färd blefvo vi vid en rast ungefär halfvägs mellan byn och fångstplatsen i tillfälle att deltaga i ett högst egendomligt fiske. Rastställe var beläget på en jemn grässlätt, genomkorsad af en mängd smärre bäckar. Dessa voro fulla med flere olika fiskarter, deribland en sikart, en liten forell, en medelstor lax med nästan hvitt kött, men med purpurfärgad hudfärg och en annan ungefär af samma längd, men mycket bred och med en puckel på ryggen. Dessa fångades lätt. Man tog dem med händerna, harpunerade dem med vanliga, oskodda käppar eller andra träbitar, högg dem med knifven, tog dem med insekthåfven o. s. v. Andra laxarter med högrödt kött finnas i öns större floder. Vi erhöllo här för en obetydlighet en välkommen omvexling i den konservföda, vid hvilken vi länge sedan hunnit blifva utledsna.

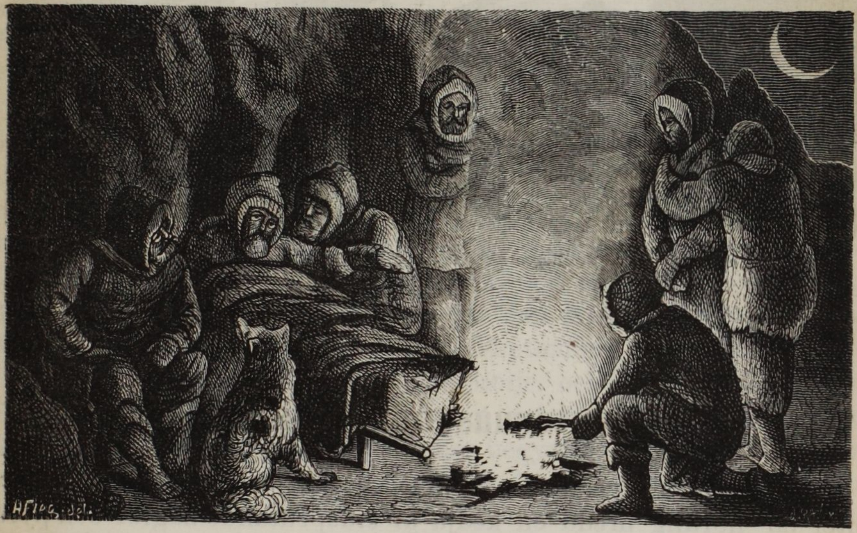

Berings död.

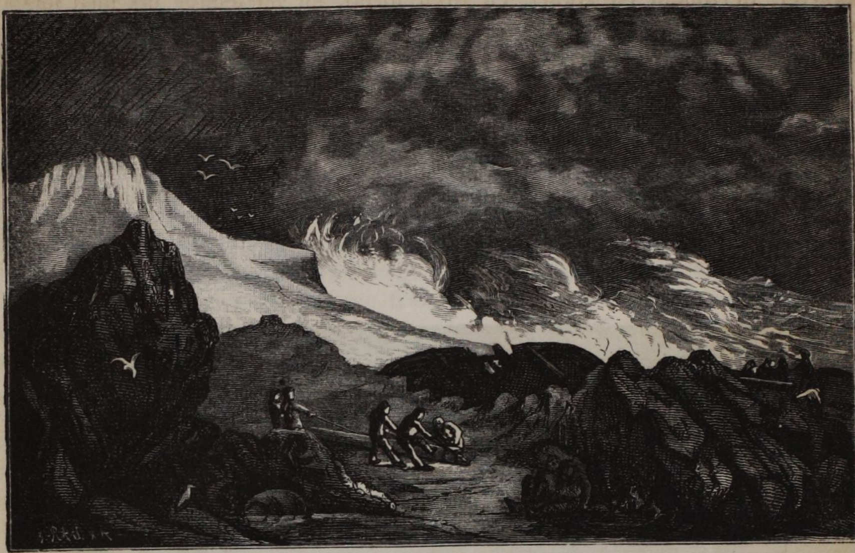

Novikovs skeppsbrott vid Aleuterna.

Aleuternas upptäckande.

Från den amerikanska halfön Aljaska sträcker sig nästan utefter 53° nordlig bredd en kedja af eldsprutande käglor och pyramider, hvilka liksom skilja Berings haf från Stilla hafvet. Dessa vulkaner stupa som en bergsrygg brant ned i hafvet, än såsom dystra, ojemna granitklippor brytande dess vågor, än bildande inskurna stränder med talrika bugter. En majestätisk anblick skänker denna kedja af branta, spetsiga toppar om hösten och vintern, då eldpelarne bryta fram ur kratrarne, belysa det aldrig hvilande verldshafvets evigt i rörelse stadda öken och färga de på de stormupprörda, mörka vågorna utan hvila kringsimmande, fantastiskt bildade isjettarne purpurröda. Norrskenet på himmelen och vulkanerna på jorden synas täfla och bryta, i det de sprida sin glöd öfver hela naturen, sina strålar blodrödt mot molnen, de simmande isbergen och de omätliga isfälten. Före vintern är det svårt att se, hvar norrskenet slutar, och återskenet af de vulkaniska lågorna börjar. Denna kedja af vulkaner och öar bildar Aleuterna, hvilka liksom Aljaska nu tillhöra Förenta staterna.

I Berings haf saknas den lifvande inverkan, som golfströmmen och de varma, sydvestliga vindarne utöfva på de vid nordhafven belägna länderna. Så har man på 65° nordlig bredd i närheten af Arkhangelsk med framgång försökt odla hvete och bohvete; på Aleutiska öarne växer icke ens på 58° nordlig bredd den minsta buske, och det kalla, fuktiga klimatet gynnar blott gräsväxten, hvaremot alla försök att odla säd hafva misslyckats. Så snart vi öfverskrida denna naturliga gräns, träffa vi vid Berings haf de ogästvänligaste nejder. Sommartiden hvila öfver detta haf allt jemt täta, ogenomsigtiga dimmor, ty den hitströmmande, varma luftens vattengas förtätas här till ångor; om vintern simma ismassor omkring på hafvet. I de Aleutiska öarnes djupa dalar växer högt, präktigt och saftigt gräs, och på de branta bergväggarna utbreda sig yppiga mossmattor och ormbunkar, hvilka måleriskt smycka den till utseendet tröstlösa, ogästvänliga kusten och förläna honom en bedräglig skönhet. Dessa öars vulkaner uppnå ofta en höjd af mera än 2,000 meter, och Schischaldin på Unimak är 2,800 meter högt. Från april till midten af juli äro de betäckta af ett töckenhölje, men från denna tid till slutet af september ler den af inga moln fördystrade, blå himmelen öfver bergen och höjderna, och en präktig sommar gör vistelsen på dessa öar oförgätlig för den främling, som händelsevis besöker dem. Från slutet af september börja öarne å nyo insvepa sig i sitt moln- och töckenhölje, och derur höja sig ännu blott de hvassa topparne upp i det enformiga, smutsigt dunkelgrå lufthafvet. I början af oktober begynna de förskräckliga snöstormarne, och under sju månader, ända till början af maj, herskar den iskalla vintern. [1])

Ifrigt svärmade efter Berings och Waxels tid ryska pelsjägare omkring Aleuterna, lockade af deras rikedom på hafsuttrar eller, som ryssarne säga, »hafsbäfrar». Liksom sobeljagten hade fört dem öfver land från Ural ända till Stilla hafvet och Amur, så lockade hafsutterfångsten dem nu till sjös ännu mycket längre, till det amerikanska fastlandet. Kosackernas jagtfärder och de företagsamma köpmännen i Jakutsk, Irkutsk och Moskva syftade till en början blott på den närbelägna Berings-ön, men snart äfven längre till Aleuterna. De första färderna af detta slag företogos år 1745 af kosacken *Emilian Bassov,* hvilken anstälde fångst på Berings-ön. Samma år den 19 september afseglade »Eudoxia» under befäl af *Mikael Nevodsikov* från Kamtschatka och upptäckte den 19 november de vestra Aleuterna, de så kallade Rått-öarne. Han och hans följeslagare, bland hvilka *Afanasej Tschebajevskoi, Jakob Tschiuprov, Schafyrin* och *Laryon Bjelajev* förtjena nämnas, tillbragte två vintrar på ögruppen, upptäckte öarne Attu, Karaga och ännu en tredje samt egnade sig åt hafsutterfångst. Ofta kommo de dervid i fiendtlig beröring med de infödde; dock buro mestadels icke de senare utan upptäckarnes hänsynslösa, ofta grymma behandling skulden härför. Den 27 juni 1747 återvände sällskapet till Kamtschatka, dit det framkom den 21 juli. [1]) Efter dessa första vägbrytare följde snart en hel rad af andra enskilda företag, hvilkas mestadels mycket bräckliga fartyg emellertid voro illa nog utrustade för geografiska upptäckter. Af nautiska instrument hade de blott en kompass om bord, och kaptenerna voro vanligtvis temligen obildade personer, hvilka på vinst och förlust vågade sig ut på »Bäfver-hafvet» — så benämnde de den öster om Kamtschatka liggande delen af hafvet. Sedan de uttömt de vestra Aleuterna, gingo de steg för steg till de östligare och upptäckte numera den ena ön efter den andra. I geografiskt hänseende fullkomligt utan betydenhet äro de färder, som företogos af *Andreas Vsevidov* (1747 till den 23 juli 1749) och af ett *Fedor Kholodidov, Andreas Tolstik* m. fl. tillhörigt fartyg (20 oktober 1747 till 14 augusti 1748), äfvensom de jagtfärder, som köpmannen *Emilian Jugov* bragte till stånd åren 1750 och 1751. Blott för fullständighetens skull nämner jag den resa, som gjordes med »Boris och Glebb», hvilken tillhörde *Nikofor Trapesnikov* från Jakutsk och fördes af kosacken *Sila Schafyrin* (1749—1753), Andreas Tolstiks (1749—1752) samt »Simeons» och »Johans» under befäl af kosacken *Vorobiev* (1750—1752). Vid denna tid infaller den märkvärdiga sjöfärd, som företogs af *Simeon Novikov* från Irkutsk och *Ivan Bakhov* från Ustjug, hvilka 1748—1749 seglade från Anadyrsk till Kamtschatka, hvarvid de ledo skeppsbrott vid Berings-ön. Kosacken *Kodion Durnev,* hvilken i augusti 1754 afgick till Aleuterna med »S:t Nikolaus» för redaren Trapesnikovs räkning, upptäckte ön Agataku, medan det likaledes af Trapesnikov utrustade och åt köpmannen *Alexis Drusinin* från Kursk anförtrodda fartyget icke gjorde några geografiska upptäckter. [2]) Hvilka öar i gruppen alla dessa fartyg besökte, kan blott med svårighet utrönas och åtminstone icke alltid bestämmas; enligt hvad det synes, upptäckte emellertid ett fartyg, som tillhörde okhotskiska köpmän, redan år 1750 Räf-öarne, d. v. s. Aleuternas östligaste afdelning. Af de trenne fartyg, som *Kholodilov, Serebranikov* och *Ivan Krassilnikov* utrustade åren 1753 och 1754, synes Serebranikovs likaledes hafva inträngt i denna östra del af ögruppen; utan betydelse blefvo deremot Kholodilovs 1753 och 1754 upprepade färd äfvensom Krassilnikovs, som strandade vid Koppar-ön. [3])

---

[1]) Paul Fuchs, »Die Aleuten» i »Ausland» för 1874, sid. 913.

---

[1]) Coxe, »*Nouvelles découvertes des russes*», sid. 23—29.

[2]) Coxe på anfördt ställe, sid. 30—39.

[3]) Coxe på anfördt ställe, sid. 40—45.

Den 17 september 1756 afgick det af Andreas Tolstik utrustade fartyget »Andreas och Natalia» från Kamtschatka, öfvervintrade vid Berings-ön, seglade derefter till Attaku och återvände år 1758. Om Moskvaköpmannen *Ivan Nikiforovs* färd år 1757 vet man ingenting vidare, än att han uppnådde Räf-öarne. Dit blef äfven *Ivan Schilkin* drifven, hvilken med *Ignatius Studentsov* afseglat i september 1757 på »Capiton» och återvände först i juli 1761 efter en bortovaro af nästan fyra år. Emellertid utrustade Simeon Krassilnikov och Nikifor Trapesnikov till hafsutterfångst å nyo tvenne fartyg, af hvilka det ena, »S:t Vladimir», med kosacken Sila Schafyrin om bord, ställdes under *Demetrius Paikovs* befäl. Äfven »S:t Vladimir» öfvervintrade vid Berings-ön och fortsatte först i juli 1759 sin färd, hvarunder det berörde öarne Goreloi, Sitschin och Adak. På den första stupade Schafyrin i juni 1760 i en liten strid med infödingarne. Belägenheten blef öfver hufvud taget hotande för upptäckarne, då lyckligtvis ankomsten af »Gabriel», som tillhörde irkutskern Betschevin, medförde räddning. Detta fartyg, som stuckit i sjön den 31 juli 1760, fördes af en officer vid namn *Gabriel Puschkarev* ur garnisonen i Okhotsk och hade flere af Betschevins agenter om bord. Året derpå seglade det till de längre bort belägna, ganska folkrika öarne Umnak och Alaksu eller Alakhschak, sannolikt den för en ö tagna halfön Aljaska, öfvervintrade der och återkom den 25 september 1762 efter mångahanda mödor till Kamtschatka. Tvister med infödingarne hade kostat flere deltagare i expeditionen lifvet; dock bör man tillskrifva dem sjelfva skulden, ty det var dessa obildade sjöfarandes vana att våldföra öboarnes flickor och hustrur, hvarvid de icke skyggade till baka för grymheter mot männen. Då de senare der och hvar funno tillfälle att hämnas, drabbades främlingarne i sjelfva verket blott af det öde, som de förtjent. Ytterligare bör här nämnas den nya färd, som Andreas Serebranikov företog, i det han med »Peter och Paul» år 1759 seglade till Aleuterna och dröjde der till 1761.¹) Flere af de nämnda upptäckarne beskrefvo sina resor och äfventyr eller höllo dagböcker, ja, uppgjorde till och med kartor, hvilka de skickade till Europa, till en del visserligen för att af sin regering erhålla ett jagt- och handelsmonopol för den ena eller andra ögruppen. Kartorna voro naturligtvis temligen ofullkomliga. År 1762 lär dock köpmannen Nikiforov hafva sändt den första, temligen goda kartan öfver Aleuterna till S:t Petersburg.

Vigtigare än de hittills nämnda resorna är »S:t Andreas' och Natalias» färd år 1760. Fartyget tillhörde Andreas Tolstik samt

---

¹) Coxe på anfördt ställe, sid. 46—63.

hade de båda kosackerna *Peter Vasyntinskoi* och *Maxim Latsarov* om bord. Liksom alltid måste äfven denna gång vintern tillbringas på Berings-ön; först den 24 juni 1761 begaf man sig derifrån och undersökte noggrannare, än hittills skett, de sex öarne Ayagh, Kanaga, Tschetschina, Tagalak, Atschu och Amlakh, hvilka man efter fartyget kallade Andreonov-gruppen. Under återresan, som Tolstik anträdde den 14 juni 1764, anlöpte han Schemija eller Semitsch bland Rått-öarne och uppnådde asiatiska kusten den 14 september. Emellertid hade *Tsebajevskoi* år 1760 och *Kulkov* år 1762 sändt skeppet »Zacharias och Elisabet» till Aleuterna. Det stod under *Drusinins* befäl, seglade till Umnak och Unalaschka, öfvervintrade på denna ö, men fann der sin undergång; det förstördes, och nästan hela dess besättning dödades af de uppretade öboarne. Endast för fyra af ryssarne lyckades det att efter outsägliga faror och äfventyr den 3 mars 1764 bringa sig i säkerhet på ett fartyg, som tillhörde Trapesnikov. Denne betydande irkutskiska köpman hade nämligen likaledes år 1762 till Räf-öarne afsändt ett fartyg under *Ivan Korovin,* hvilken dock efter att hafva öfvervintrat på Unalaschka strandade i en vik på Umnak. Här sågo ryssarne sig plötsligen angripna af infödingarne och förlorade dervid flere man; sedermera utbröto sjukdomar, hvilka förminskade deras antal till tolf personer; då Korovin med denna lilla skara sökte rädda sig i båtar, påträffade han spillror af ett fartyg, hvilket han igenkände vara det, som köpmannen *Jakob Protassov* från Tjumen hade utrustat. Under *Dionysius Medvedev* hade det stuckit i sjön likaledes år 1762, men hela dess besättning hade, såsom numera visade sig, fallit offer för infödingarne. Lyckligtvis anträffade Korovin och hans följeslagare, sedan de begrafvit de tjugo liken af sina landsmän, snart det af *Stefan Glottov* förda fjerde, under år 1762 afgångna fartyget, hvilket upptog de olyckliga. I förening med Glottov företog Korovin nu många utflygter för att undersöka Umnaks och Unalaschkas inre delar; år 1765 lemnade han dock honom och begaf sig till en annan, under tiden anländ sjöfarande, *Soloviev,* med hvilken han år 1766 återvände till Kamtschatka.

Stefan Glottov, som var bördig från Jarensk samt skicklig och erfaren sjöman, hade erhållit befälet på det af Tsebajevskoi och andra personer utrustade »Andreas och Natalia». Han hade afseglat den 1 oktober 1762, öfvervintrat på Koppar-ön och under sommarn 1763 framträngt förbi Unalaschka öster ut till den stora, tätt invid amerikanska fastlandet belägna ön Kodjak, hvilken för öfrigt redan tvenne år lär förut hafva uppnåtts af en obekant, rysk sjöfarande. Glottov öfvervintrade på Kodjak och är i alla händelser den förste, som något noggrannare utforskade denna

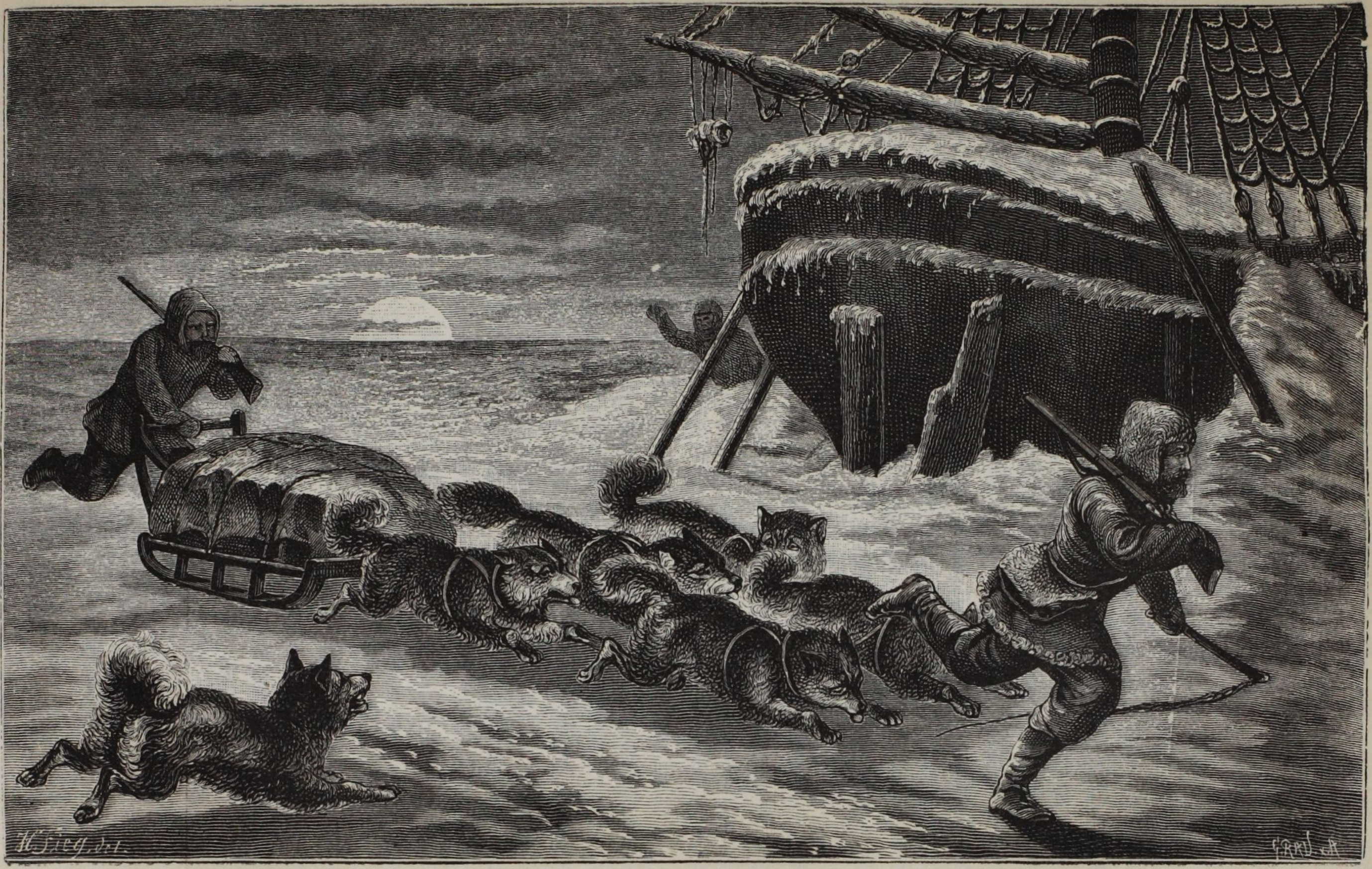
H. Sieg. del.
G.RKU. sc.

Slädfärd på Novaja Semlja,

ö. Äfven han hade att utstå mången hård dust med infödingarne; dock inträdde omsider ett vänligt förhållande, ja, till och med handel öppnades. Slutligen, i maj 1764, lemnade Glottov Kodjak och återvände till Umnak, der han i augusti mötte Korovins lilla skara. Ännu två vintrar, 1764—1765 och 1765—1766, tillbragte Glottov på Umnak, om hvilken ö han i sin dagbok meddelat en beskrifning; derefter anträdde han i juli 1766 hemfärden till Kamtschatka.[1] Samma öde som Glottov rönte till en del äfven *Ivan Soloviev,* hvilken *Jakob Ulenikov* från Irkutsk hade afsändt med »S:t Peter och S:t Paul» den 5 augusti 1764; Soloviev var icke någon nykomling i de aleutiska farvattnen, hvilka han redan förut besökt på Nikiforovs fartyg. Denna gång kom han till Unalaschka, på hvilken ö han tillbragte vintern; äfven hans fartyg sökte infödingarne förstöra, och nya fiendtligligheter utbröto snart, sedan Korovin slutit sig till honom. Dock öfvervintrade han ännu en gång på Unalaschka och anträdde återfärden först den 1 juni 1766. Vi hafva honom att tacka för en god beskrifning öfver Räf-öarne. Af ringa betydelse blef *Afanasej Otscheredins* resa; han lemnade den 10 september 1765 Okhotsk med »S:t Paul», anlöpte år 1766 flere af Aleutiska öarne, öfvervintrade på Umnak, sände sin skeppsofficer *Mattias Poloskov* från Isluik den 1 augusti 1767 till Unalaschka och vände först den 22 maj 1770 från Umnak stäfven åter till Okhotsk.[2]

Alla de här uppräknade färderna voro enskilda företag, hvaråt hela skeppsfarten och upptäcktsverket i Berings haf förblefvo öfverlemnade under mera än tvenne årtionden. Först på sextiotalet grep regeringen å nyo in med stark arm. På uppdrag af okhotska handelssällskapet, hvilket kejsarinnan Katarina hade stiftat, afgick löjtnant *Synd* med några andra officerare i den kejserliga flottan för att utforska Berings haf. Tyvärr ega vi blott mycket torftiga underrättelser om denna expedition. Synds dagbok synes hafva gått förlorad; dock kunde Coxe begagna den af honom uppgjorda kartan öfver hans färder. År 1764 afseglade Synd från Okhotsk. Allehanda missöden uppehöllo honom så länge, att han först år 1766 kunde passera Kamtschatkas sydspets, kap Lopatka, och komma ut på Berings haf. Derefter styrde han nordvart längs Kamtschatkas östra kust, men blef å nyo uppehållen så mycket, att han öfverraskades af den svåra årstiden och måste öfvervintra vid den lilla floden Uka i halföns nordligaste del. Sommarn 1767 gick han från Uka vidare i nordostlig riktning mot Berings sund och påträffade en grupp öar, hvaraf han utsätter en mängd på sin karta. Det kan väl icke hafva varit några andra öar än den stora S:t Laurentius-ön vid södra inloppet till Berings sund, och Diomedes-ön, som ligger midt i detta sund på lika afstånd från Asien och Amerika; dessa bekom Synd på sina kryssningar kors och tvärs kanske flere gånger i sigte och tog dem alltså för många skilda öar, hvarför han också angaf dem så på sin karta.

---

[1] Coxe på anfördt ställe, sid. 64—119.

[2] Coxe på anfördt ställe, sid. 120—148.

Hvad Synd egentligen ville eller skulle här i norr, säges oss icke. Sannolikt hyste kejsarinnan blott den önskan, att en af hennes sjöofficerare en gång omsider skulle uppnå Amerikas midt emot liggande kust samt officielt och tillförlitligt bestämma dess dervarande afstånd från Asien, hvilket ännu icke skett. Att döma af Synds karta berörde han verkligen den amerikanska kusten i Berings sund, undersökte äfven den i midten liggande Diomedes-ön och återvände derefter sommarn 1767 på samma väg, som han kommit, till Okhotsk, dit han anlände år 1768. [1]

Nästan samtidigt med Synd lät Katarina II ännu en expedition afgå öster ut till en annan punkt, der man trodde sig hafva påträffat Amerikas fastland, nämligen till aleutiska ökedjans östligaste ände, der de ryska pelsjägarne hade upptäckt landet Aljaska och den stora ön Kodjak. Två fartyg, »S:t Katarina» och »S:t Paul», utrustades under befäl af flottofficerarne *Krenitsyn* och *Levaschev,* hvilka enligt Pallas' uppgift erhöllo likadana instrument som Bering år 1741. De afseglade den 23 juli 1768 från Kamtschatka-flodens mynning, foro från Berings-ön i östlig riktning öfver »Bäfver-hafvet» norr om Aleuterna, funno här öfver allt öppet haf utan fastland och öar, kommo till de östligaste Räföarne och seglade utefter dem nordostvart ända till den långa Aljaska-halföns vestligaste udde. Chefsfartyget, »S:t Katarina», öfvervintrade derstädes 1768—1769 i sundet mellan Aljaska och den närmaste aleutiska ön, Unimak, »S:t Paul» deremot i en hamn på Unalaschka. För sin dervarande hamn funno de 53° 29′ nordlig bredd, hvilket temligen väl öfverensstämmer med senare astronomiska iakttagelser. De umgingos under vinterns lopp med öarnes och Aljaskas infödingar samt meddela i sin dagbok flera om dem gjorda, etnografiska och psykologiska iakttagelser. Krenitsyn och hans ryssar undersökte i sina båtar under sommarn Aljaska fjorton dagsresor åt nordost »och gingo derefter tvärs öfver det samma». Genom denna undersökning af Aljaska, den första för oss bekanta, är Krenitsyns resa väl särskildt märkvärdig. Den 22 juni 1769 afseglade Krenitsyn och Levaschev från Aljaska och Unimak samt kommo den 24 augusti till Kamtschatka-flodens mynning. Expeditionens chef, Krenitsyn, hade här den olyckan att kantra med den båt, hvarmed han ville gå i land, och drunkna i åsynen af hamnen.

---

[1] Coxe på anfördt ställe, sid. 167—169.

Blott som en episod omnämner jag den djerfve, ungerske grefven *Morits Benjovskys* utflygt i Berings haf. Han hade år 1768 anslutit sig till de förbundna polska patrioterna och tappert kämpat mot ryssarne, men blef af dessa tillfångatagen och förvisad till Kamtschatka. Här slog han sig till samman med flere polska landsförvista, skaffade sig vapen och bemäktigade sig ett fartyg för att komma ut på hafvet och i vida verlden. De seglade till Bolscheretsk, en bekant hamn på Kamtschatkas sydvestra sida, och styrde kurs på Japan, men drefvos af stormar norr ut, genomkorsade hela Berings haf ända till 66° nordlig bredd, d. v. s. ända till Berings sund, der de också bekommo Amerikas kust i sigte. Då de kunde vända om söder ut, påträffade de Beringsön, der de landade och funno flere landsförvista. Åter seglande sydvart, kommo de till några bland de vestra Aleuterna, på hvilka de upptäckte kors, som Krenitsyn hade upprest derstädes. Sedermera lemnade de de ryska trakterna och hunno, som deras afsigt var, lyckligt fram till Japan och Kina, der de landstego i september 1771. Nya upptäckter har den rastlöse ungraren icke gjort i de trakter, hvarmed vi här sysselsätta oss. Dock är det alltid värdt att nämnas, att han 1771 (således fem år före Cook) fick Amerikas vestligaste udde i sigte.

De ryska pelsjägarnes resor till de östligaste Aleuterna och halfön Aljaska blefvo allt talrikare efter 1769. Om några för sin långvarighet och de på dem insamlade underrättelserna i synnerhet märkvärdiga hafva redogörelser blifvit bevarade, särskildt om *Solovievs* och *Bragins* färder, hvilka jag här i korthet vill omnämna.[1])

Gevärsfabrikanten *A. Orekhov* och några andra ryska köpmän utrustade år 1770 ett fartyg, kalladt »S:t Paul», och gaf den oss redan bekante Ivan Soloviev befälet på det samma. Denne och hans folk afseglade den 6 september 1770 från Okhotsk, tillbragte vintern 1770—1771 på en af Kuriliska öarne och kommo den 2 augusti till Akun, der de sysselsatte sig med jagt och öfvervintrade två gånger ända till våren 1773, då de seglade öfver till Aljaska. Här träffade de stora djur, som tillhöra blott amerikanska fastlandet och icke voro hemma på de små Aleuterna, nämligen renar och björnar. Häraf drog Soloviev den slutsatsen, att Aljaska icke, såsom många ännu hade trott, vore någon ö utan måste vara en med nordamerikanska fastlandet sammanhängande halfö.

---

[1]) Pallas lemnar i sina »Neue nordische Beiträge», andra bandet, sid. 308—341, underrättelser om dessa båda ryska sjöfarande och utdrag ur de af dem förda dagböckerna.

Soloviev och hans folk uppehöllo sig i dessa trakter nästan sex år (till 1775), i det de underhöllo samfärdsel med infödingarne och samlade pelsverk. De medförde till Okhotsk, dit de anlände den 16 juli 1775, några tusen dyrbara skinn af hafsuttrar, räfvar och andra pelsdjur. Af manskapet hade hälften förlorat lifvet under färden.

En dylik, fyraårig sjöresa till samma trakter företog *Dmitri Bragin,* likaledes på några ryska köpmäns bekostnad. Bragin var enligt Pallas, som lärde känna honom, »en duglig sjöman, som flitigt förde sin dagbok». ¹) Den 8 september 1772 afgick Bragin med fartyget »S:t Mikael» från Okhotsk. Vestliga vindar drefvo hans fartyg på grund vid södra Kamtschatkas kust, och han måste der urlasta allt, som han hade om bord. Detta föranledde honom att öfvervintra på Kamtschatka 1772—1773. Först i början af juli hade han åter satt sitt fartyg i sådant stånd, att han kunde segla vidare. Men han kom blott till Berings-ön, der han tillbragte vintern 1773—1774. Af hafsdjurens hudar förfärdigade ryssarne små skinnbåtar (»baidarer»), som voro dem af nöden vid jagten på Aleuterna. Försedda med rikligt förråd af torkad fisk och sjöbjörnkött, gingo de den 17 juli 1774 åter under segel och kommo, styrande rakt ostvart öfver öppna hafvet, efter två månader till Unalaschka, den betydligaste af Räf-öarne. Denna ös invånare, deras seder och jagtsätt beskrifvas ganska väl af Bragin, hvilken äfven uppgifver namnen på de kringliggande öarne Umnak, Akun, Tigalda, Akutan o. s. v. alldeles så, som de ännu i dag stå på kartorna. Sedan Bragin qvarstannat två år på Unalaschka, begaf han sig den 15 juni 1776 med några tolkar längre öster ut till Kodjak. Ehuru hans besök på denna ö, der en talrik och fiendtligt sinnad befolkning mötte honom, räckte blott få veckor, så gjorde han dock mången intressant anmärkning om öns naturbeskaffenhet, alster och invånare. ²) Den 25 juli anträdde han omsider hemresan och återkom efter tre månaders färd och fyraårig frånvaro lyckligt till Kamtschatka.

Dessa af pelsjägarne Bragin och Soloviev företagna resor samt regeringsexpeditionen under Krenitsyn och Levaschev till Kodjak och Aljaska voro för någon tid de sista af sitt slag och betecknade ryssarnes yttersta framträngande mot öster. »Ön Kodjak, dit blott få hittills hafva vågat sig», säger Pallas, »är nu (1777) yttersta gränsen för de ryska sjöfärderna i östra verldshafvet.» ³)

---

¹) Pallas på anfördt ställe, sid. 309.

²) Se dem hos Pallas på anfördt ställe, sid. 316.

³) Se den uppsats, som Pallas år 1777 skref för den franske naturforskaren Buffon om ryssarnes amerikanska upptäckter; den finnes i hans »Neue nordische Beiträge», första bandet, sid. 300, noten.

I allmänhet erhöll jordkunskapen emellertid icke genom de ryska upptäckterna något riktigt begrepp om båda verldsdelarnes inbördes afstånd. Så osäker förblef man om Amerikas läge, att William Coxe ännu år 1780 höll för rådligt att samla bevis på, att Tschirikov och Bering verkligen hade sett delar af Nya verlden. »Buache och Vaugondy, två ansedda franska geografer, Engel, en schweizare, och vår Büsching upprättade 1775 och 1777 mycket olika teckningar af de båda verldsdelarnes gent emot hvarandra liggande kuster, och Buache ensam närmade sig genom lyckliga förmodanden någorlunda sanningen; dock förblef nordvestra delen af Amerika från 43° nordlig bredd en kustlös fläck af jorden ända till James Cook.» [1])

Emedan lämpligare plats näppeligen torde finnas derför, inrycker jag här äfven upptäckandet af de för öfrigt med Aleuterna i geografiskt hänseende förenade Pribylov-öarne. Denna ögrupp ligger norr om Unalaschka och upptäcktes år 1786 på ett egendomligt sätt. Man hade märkt, att sjöbjörnarne vårtiden summo i mängd genom sundet mellan Unalaschka och Unimak, der öboarne stundom dödade dem i massa. Lotsen *Pribylov* följde dem nämnda år från Unalaschka och upptäckte en ö, åt hvilken han efter sitt fartyg gaf den helige Georgs namn. Ön S:t Paul och de öfriga i gruppen upptäcktes efter hvarandra. S:t Paul är vulkanisk samt betäckt med slagg och lava, S:t Georg är en granitbildning. Båda äro öfvervuxna med mossa och fullkomligt trädlösa. Man finner på dem några ätbara örter, potatis och kålrötter trifvas temligen, men klimatet är töcknigt och rått. Våren börjar i maj, då litet grönska visar sig, under sommarn råda tjocka töcken, och solen visar sig endast sällan, i oktober faller snö, och i december drifver nordanvinden dit isen, hvilken förskaffar invånarne besök af björnar. [2])

På dessa Pribylov-öar äfvensom på den stora Aleutiska ökedjan bo aleuterna, ett tappert, redbart folk. Tjufnad är icke känd bland dem. De hålla icke någonting af sitt eget inom lås och bom; till och med främmande egendom är trygg bland dem. Äfven mord är någonting okändt hos dem. Biskop Johan Venjanimov, som vistats länge bland aleuterna, berättar, att de förfärligaste plågor icke kunna afpressa aleuterna något rop af smärta eller någon klagan. Har någon den olyckan att råka i en för något rofdjur utstäld fälla, så väntar han tåligt, tills han befrias ur fällan, hvars taggar borrat sig djupt in i hans kött. Aleuten känner icke någon fruktan och anser det för högst opassande att uttrycka sin förvåning; »nil admirari» är hans lefnadsregel.

---

[1]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 465—466.

[2]) »Ausland» för 1835, sid. 409.

som går i arf från fader till son och barnbarn. Ingenting kan fröjda honom, men också ingenting förskräcka eller göra ett djupt intryck på honom. Dock är han icke känslolös, i hans bröst klappar ett varmt, hustru och barn innerligen tillgifvet hjerta. Han älskar barn och slägtingar, men sina föräldrar med uppoffring; han har bevarat en ädel stolthet ända till den grad, att icke blott ett ord utan till och med en blick kan såra honom djupt. Sitt ord förblir han orubbligt trogen, och hvad han än lofvar, kan man vara förvissad, att han skall hålla sitt löfte. Aldrig förnedrar han sig till en lögn. Resanden Pospielov omtalar fall, då en lögn kunnat rädda aleuter från svåra straff, en gång till och med från döden; hvarje gång bevarade aleuten dock en dyster tystnad och föredrog att låta sig drabbas af hvilken olycka som helst framför att befria sig från straff genom en lögn.

Aleuterna älska lidelsefullt bränvin och tobak, hvilka båda de lärt känna genom ryssarne. I synnerhet röka de gerna. De blanda tobaken med fint skuren granbark och insupa röken med slutna ögon och välbehag. Pipan går omkring i sällskapet, hvars medlemmar lemna henne den ena åt den andra. Aleuterna äro långt ifrån så fula som de öfriga eskimåerna, t. ex. Tschuktschas invånare, som äro deras grannar. Deras bakåt platta, på sidorna intryckta hufvudskål liknar något en pyramid. Det breda ansigtet med sina framstående kindkotor och snedt uppskurna ögon gifver dem större likhet med den mongoliska än med den amerikanska racen. Aleuternas hud och ansigtsfärg äro hvita, men öfvergå i yttersta norden hos deras stamförvandter i ljusbrunt. Aleuterna äro de största bland alla eskimåer, hvilka i allmänhet äro ganska småvuxna, nästan dvergartade. Alla hafva mycket breda skuldror och ega liksom lapparne oaktadt sitt hårda arbete små, vackert formade händer och fötter. Männen hafva krokiga ben i följd af sitt ständiga sittande i baidarerna.

Vintertiden bo aleuterna i hål, som de gräfva i jorden och utanpå täcka med snö, under sommarn i ett slags tält. Ehuru deras själsgåfvor icke äro mycket utvecklade, så utmärka de sig dock genom en sällspord efterhärmningsförmåga. De tillegna sig på kort tid hvarje handtverk. Så finner man nu bland dem snickare, timmermän, grof- och klensmeder samt skomakare; ja, det gafs bland dem också målare, som icke saknade skicklighet. Många, i synnerhet män, tala ryska; sedan Aleutiska öarne kommit under Förenta staternas öfvervälde, börja aleuterna tala äfven engelska. För öfrigt rikta de sin förmåga mera på praktiska saker; så blifva de också förträffliga matroser.

Båten eller baidaren är aleuternas andra hus. I baidaren får

---

[1]) »Ausland» för 1835, sid. 409.

en person rum; denna båt är mycket lätt och lång samt förfärdigas af en sorgfälligt urhålkad trädstam med mycket tunna väggar, hvilka såväl ofvantill som äfven från alla sidor öfverdragas med skälskinn. Aleuten sätter sig i den i midten anbragta öppningen, så att hon tätt omsluter hans kropp och lemnar blott den djerfve båtförarens öfverkropp synlig; karlen sitter så att säga i en lädersäck. I följd af detta ganska enkla, men derjemte mycket praktiska byggnadssätt kan icke vatten intränga i båten, i huru stora vågor hafvet än går. Förande sin farkost med en lätt dubbelåra samt hållande sina vapen och fiskredskap framför sig, befar aleuten de honom underdåniga vågorna och vet att dervid alltid bibehålla jemvigten; han gripes icke af fruktan, om en våg stjelper hans lätta båt, ty han bringar honom genast på rätt köl. Utom dessa lätta baidarer gifves det så kallade familjbaidarer, bygda alldeles lika med och af samma material som de förre, men försedda med flera sittöppningar. Af det senare slaget båtar betjena sig qvinnorna uteslutande. Fullvuxne män anse för en skam att stiga i sådana båtar.

Innan ryssarne togo dessa öar i besittning, styrdes aleuterna af »toenen» eller de äldste inom familjerna. De voro delade i tre klasser eller stånd: toenerna och de förnämsta, som voro mycket stolta öfver sitt stamträd, de fria och slafvarne.

Det rysk-amerikanska kompaniet upphäfde slafveriet, och toenerna sattes af dem till förvaltare. Bland folket fortlefva många sagor och berättelser, och den nystiftade tidningen »Aljalska Herald» har meddelat många intressanta melodier och sånger, som icke äro utan poetisk skönhet. Största delen af dem handlar om lifvet på sjön. Äfvenledes eger man en hel följd af kärlekssånger, hvilka dock hafva en viss anstrykning af råhet och ursprunglig åskådning.

Hufvudsakliga sysselsättningen är fiske och jagt på hafsdjur. Härvid kan detta folk utveckla sina krafter, sin skicklighet och lemna prof på sitt mod, ja sin djerfhet. I april begifva sig öfver trehundra baidarer ut på sjön. De fördela sig i afdelningar af tjugo till tretio båtar. Oaktadt stormar gå de långt ut på öppna sjön. Hvarje afdelning bildar en rät linie, hvarvid ett visst mellanrum lemnas mellan båtarne. Knappt visar sig hufvudet af en hafsutter *(Enhydris marina)*, innan en pil ilar genom luften, den båt, som först märkt djuret, förföljer det, de andra båtarne bilda en krets med den första till medelpunkt; visar hufvudet sig å nyo, så hvina nu flere pilar, och snart drages djuret dödt upp ur vattnet. Får man syn på flere uttrar, så bilda båtarne flere kretsar, och jagten tillgår, som nyss beskrefs. Det sätt, hvarpå uttrarne jagas om vintern, lemnar vitnesbörd om mod och själsnärvaro. Då stormen framkallar oerhörda vågor på verldshafvet, söka uttrarne rädda sig på obebodda öar, der de lägga sig att sofva i någon klippremna. Aleuten fruktar icke att gifva sig ut på hafvet i sådant väder, i hvarje baidar sätta sig två jägare, de nalkas klippan eller ön från läsidan; en af jägarne afvaktar vågens anstöt och hoppar i detta ögonblick i land med bössan i handen; det fordras härvid en mera än vanlig skicklighet och vana för att icke halka på den glatta klippan och falla i hafvet eller krossas på den branta strandens stenar. Nu närmar jägaren sig det sofvande djuret och dödar det före dess uppvaknande. Då aleuten skall stiga till baka i båten, är han utsatt för icke ringa fara; huru lätt kan han icke halka, då han med det dödade djuret i den ena och bössan i den andra handen skall hoppa ned i båten vid vågstöten. Man känner dock knappast något fall, då en aleut förolyckats vid detta vågstycke. Man fångar hafsuttrarne äfven med nät, dock sällan och blott i Atschinkiska kretsen, ty aleuten älskar nu en gång den med jagten förbundna faran. Icke mindre intressant är jagten på sjöbjörnen *(Otaria ursina)*. Så snart skaror af sjöbjörnar i april visa sig vid kusterna af Berings haf, draga aleuterna ut mot dem, i spetsen gå de skickligaste och djerfvaste jägarne, bakom dem kommer jagtens ledare. Så snart ett ljud, liknande fårets bräkande, höres, skyndar aleuten genast framåt för att i synnerhet afskära ungarne från stranden. Honorna och de äldre djuren få fritt återvända till hafvet, ty blott ungarne dödas. Efter detta blodbad simma de sina ungar beröfvade honorna under några dagar omkring vid kusten och upphäfva klagoskrik. Årligen dödas flere än 3,500,000 sjöbjörnar. På hvalfångst begifver aleuten sig ensam ut. Här behöfver han hela sin kallblodighet och sinnesstyrka. Han far hit och dit på hafvet i sin lätta båt och söker, då han får sigte på en hval, att komma intill dennes hufvud. Har detta lyckats, så stöter han ett spjut i honom under venstra bröstfenan och ror hastigt undan, emedan hvalen med ett enda slag af sin stjert kan sänka icke blott en liten baidar utan en hel flottilj sådana farkoster. Spjutet är märkt med sin egares namn, och hvar helst den döda hvalen än strandar, tillhör han allestädes jägaren, som har sårat honom. Men ofta krossar hvalen, innan aleuten ännu hunnit inpå honom, genom en oförutsedd vändning af sin klumpiga jettekropp både båt och jägare.

Ännu mera kallblodighet och kraft behöfver aleuten på hvalrossjagten. Då han begifver sig ut på denna, tager han afsked af slägtingar och bekanta, som ginge han till döden. Han söker komma åt hvalrossen, då denne stiger upp på land; då skynda alla jägarne fram för att afskära djuret från hafvet. På den dödade hvalrossen bryter man ut betarne; huden afdrages, men kroppen får ligga på stranden, och tran kokas ej af honom. [1])

---

[1]) Paul Fuchs, »Die Aleuten» i »Ausland» för 1874, sid. 914—916.

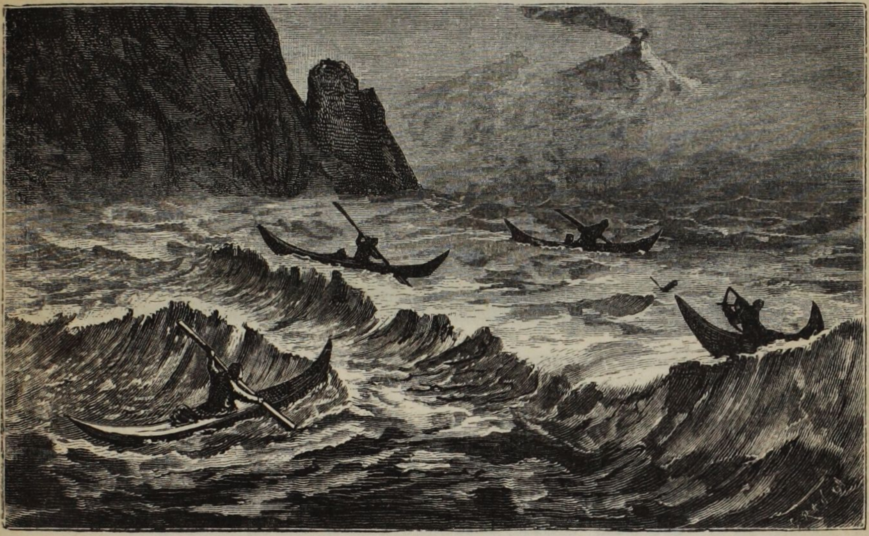

Aleuter på jagt efter hafsuttrar.

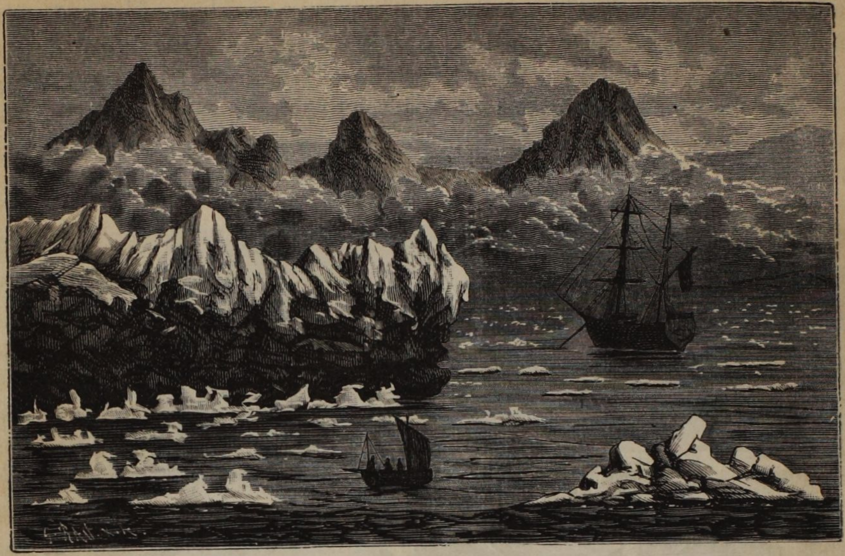

Magdalena-viken på Spetsbergen.

Cook och hans efterföljare.

Sjuåriga kriget hade för någon tid dragit det på annat sätt sysselsatta England bort från fredliga och vetenskapliga sjöexpeditioner. Efter freden i Paris år 1763 i början af Georg III:s regering, hvilken furste var sådana företag mycket bevågen, började man dock utveckla en storartad verksamhet i att befrämja jordkunskapen genom sjöfärder, och tillika återupplifvades tanken på arktiska företag af juristen och naturforskaren *Daines Barrington* (född 1727, död den 11 mars 1800). Visserligen hade redan ryktet om Berings bragder väckt upp briterna ur deras långvariga overksamhet och år 1743 förmått parlamentet att genom en särskild bill utlofva en belöning af 20,000 pund sterling åt den förste, som framträngde från Hudsons vik till Stilla hafvet. Men denna belöning hade icke önskad påföljd, medan man i Ryssland, i det halft asiatiska barbarriket, med ifver och utan belöning fortfor att egna den sorgfälligaste uppmärksamhet åt alla frågor, som hörde till polargeografien. Framför allt visade det sig nödvändigt att undersöka polarisens rand mellan Grönland och Spetsbergen. Såväl svenskar som tyskar hafva ihärdigt fullföljt denna uppgift, men ryssarne tillhör äran att långt före de båda nationerna hafva beträdt denna väg. Den ryska planen bestod i att upprätta en depot i Bel-sund på Spetsbergens vestra sida och derifrån, om möjligt vore, framtränga genom isen ända till Stilla hafvet. Sommarn 1764 uppförde i sjelfva verket löjtnant *Nemtinov* vid Bel-sund fem hus, hvari de erforderliga förråden inlades. Tillika lät regeringen i Arkhangelsk bygga tre fartyg (det största 30, de båda andra 24 meter i längd), och den 9 maj 1765 afgick expeditionen under befäl af kapten *Vassilij Tschitschakov.* Spetsbergens vestra kust fann han hemsökt af en ovanlig massa is, hvarmed han kämpade mera än två månader utan att kunna komma längre norr ut än till 80° 26′ nordlig bredd. Han återvände derför till Arkhangelsk och afsändes året derpå med samma fartyg på ett nytt försök. Efter att hafva gått till sjös den 19 maj 1766 träffade han norr om Spetsbergen på ungefär 80° 30′ nordlig bredd å nyo en ogenomtränglig isbarrière. Då uppgaf han allt hopp om sitt företags möjlighet och vände om. Ryska matroser hade under dessa båda fruktlösa expeditioner två gånger tillbragt vintern vid Bel-sund för att bevaka förråden.[1]) Dock voro de hvarken de första eller de enda ryssar, som befunno sig i ett dylikt läge. Redan 1743 qvarlemnades nämligen sex ryska matroser på Spetsbergen, der de stannade sex år, och på 1760-talet nästan alldeles samtidigt med Tschitschakovs företag redogjorde en mycket läst samt på tyska, franska, engelska och holländska spridd berättelse af P. L. Le Roy för de händelser, som fyra andra ryska sjömän upplefvat efter att af en storm hafva blifvit drifna till Ost-Spetsbergen.

Alla dessa omständigheter och tilldragelser förmådde Barrington, om hvars verksamhet redan en gång förut talats,[2]) att inför Royal society i London uppläsa en följd af afhandlingar om engelska och holländska hvalfångares polarfärder, och i februari 1773 lyckades det honom att öfvertala detta sällskap att underställa konungen förslag till en expedition, som skulle utröna, huru långt norr ut sjöfart vore möjlig. Befallningar gåfvos om expeditionens ofördröjliga utrustande, och bland flottans starkaste och dugligaste fartyg utsågos »Racehorse» och »Carcass», öfver hvilka befälet anförtroddes åt kaptenerna *Konstantin John Phipps*[3]) och *Lutwidge.* Såsom frivillig och i egenskap af slupförare deltog den då femtonårige, sedermera som amiral berömde *Horace Nelson*[1] i denna färd. Expeditionen afgick den 2 juni 1773 från Themse och kom redan den 28 juni i sigte af Spetsbergen; men båda fartygen uppehöllos som vanligt af is på andra sidan om kap Hakluyt och sökte derför framtränga i vestlig riktning. Men äfven åt detta håll visade isen sig som fast massa, hvarför de uppgåfvo den vestliga kursen, sedan de kommit till 2° östlig längd från Greenwich och 80° 30′ nordlig bredd. Alla i isbarrièren synliga öppningar funno de tillstängda mot norr af stora isfält; de tio sista dagarne af juli förflöto under dylikt flitigt genomsökande af alla vikar, bugter och isuddar. Lutwidge, som klättrade uppför ett högt berg på Sju-öarne, såg dock ingenting annat än en vidsträckt, sammanhängande massa packis, som jemnt utbredde sig åt nordost och öster ända till synkretsen. Snart efteråt sändes en midshipman *Walden* för att taga reda på isens beskaffenhet till en ö, som sedan dess kallas Walden-ön. Detta skedde den 6 augusti. Packisens tjocklek steg till 8 meter på det ställe, hvarest den högsta breddgraden, 80° 48′, uppnåddes norr om Spetsbergens midtdel. Expeditionens östligaste punkt, der man befann sig den 7 augusti, låg på 20° östlig längd från Greenwich nära Sju-öarne, hvarifrån isen sträckte sig i täta, vidsträckta massor ända till ögruppens nordöstra ände. Phipps och Lutwidge hade alltså undersökt isen på en sträcka af tjugo längdgrader utan att upptäcka någon väg mot norden, hvarför de i september vände om till England.[2] Utom med sin geografiska uppgift sysselsatte Phipps sig hufvudsakligen med att studera magnetnålens afvikelse, att mäta jordmagnetismens och dragningskraftens styrka, den arktiska luftens värme och fuktighet samt att beskrifva himmelens företeelser, polarhafvens djur och de ishöljda klippornas sparsamma lafvar.[3] Honom tillhör förtjensten att med R. Forster och Cook hafva varit den förste att, om än förgäfves, söka utforska oceanens djup, hvarjemte hans följeslagare, dr *Irving,* nio gånger mätte hafvets värmegrad från Nordsjön ända till Spetsbergen på 58,5 till 1249 meters djup, hvaraf man drog den slutsatsen, att värmegraden i tempererade bälten aftoge med djupet. Slutligen förvärfvade Phipps sig, med anled-

---

[1]) Markham-Gaidoz, »*Les abords de la région inconnue*», sid. 65—66. Se angående Tschitschakovs resa G. F. Müller, »Die zwei neuesten von Capitän Tschitschakov unternommenen Reisen im Eismeer, in den Jahren 1765 und 1766», S:t Petersburg 1773, och Tschitschakov, »Reise nach dem Eismeere bis zum 82° n. Br.», S:t Petersburg 1773.

[2]) Se ofvanför sid. 374.

[3]) Phipps, som föddes den 30 maj 1744, ingick tidigt i britiska örlogsflottan, blef redan 1765 fregattkapten, talade år 1768 såsom ombud för grefskapet Lincoln i parlamentet ifrigt för folkets rättigheter, återtog efter hemkomsten från sin arktiska expedition år 1775 sitt säte i underhuset och blef år 1777 medlem af amira-

---

litetet. Under nordamerikanska frihetskriget förde han befälet på ett linieskepp och erhöll år 1784 pärsvärdigheten med titeln *earl of Mulgrave;* år 1791 nedlade han af helsoskäl sina embeten och dog den 10 oktober 1794.

[1] Den ofta upprepade uppgiften, att Nelson såsom blott elfvaårig midshipman åtföljt denna expedition, är oriktig, ty den store sjöhjelten var född den 29 september 1758.

[2] Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 66—68.

[3] Wilfrid de Fonvielle, »*La conquête du pol Nord*», Paris 1877, sid. 38.

ning af Irvings sätt att genom destillation göra hafsvatten drickbart, efterverldens tacksamhet. Det vältaligaste vitnesbördet om alla dessa sträfvanden utgöres af den bok,[1] hvari Phipps upptecknade tilldragelserna under sin resa och sina iakttagelser, och hvarigenom han förskaffade den af honom ledda expeditionen äran att vara den första verkliga *vetenskapliga* nordpolsfärden.

Sedermera beslöt engelska amiralitetets chef, lord *Sandwich,* sig för att återupptaga den gamla planen om Amerikas kringseglande i norr. Han ville låta försöka detta från Stilla hafvet. Den berömde upptäckaren *James Cook,*[2] som redan två gånger hade kringseglat jorden, erbjöd sig, ehuru han just då innehade en mycket beqväm och indrägtig plats i England, att öfvertaga ledningen af denna expedition mot nordvest. För att ingifva officerarne och manskapet större ifver, förnyades den ofvannämnda premien på 20,000 pund sterling och utsträcktes derhän, att den skulle utdelas icke blott för en nordvestlig genomfärd från Hudsons sund utan äfven för uppdagandet af hvilken väg som helst från Atlantiska till Stilla hafvet.

Cook afseglade den 12 juli 1776 från England med de båda fartygen »Resolution» och »Discovery», öfver hvilket senare kapten *Charles Clerke* förde befälet, och kom i januari 1778 till den vigtiga ögrupp, som han till den ofvannämnde förste amiralitetslordens ära kallade Sandwich-öarne. Derpå styrde han till Amerikas nordvestra kust och fick honom i sigte den 7 mars 1778 på 44° 38′ nordlig bredd. Cook vände sig derifrån norr ut, men hindrades i dessa trakter så mycket af dimmor och stormar, att han bekom föga mera än några uddar i sigte af kusten. I närheten af 49° nordlig bredd ankrade han i en vik, som han först kallade Konung Georgs sund, men sedermera betecknade med det inhemska namnet Nutka-sundet. Äfven härifrån måste Cook åter fly ut på vida hafvet och förlorade på en sträcka af mera än fem breddgråder kusten ur sigte. Dock berörde han den samma åter sedermera längre i norr på flere punkter och sökte ända till en rymlig vik, Prins Williams sund, förgäfves efter en väg till Atlantiska hafvet. På samma sätt gick det honom i en andra, ganska tillgänglig och sig långt inåt landet sträckande vik, hvilken han till sist fann vara en sluten bugt, i hvars innersta ände han såg en mycket stor, sannolikt fjerran ifrån kom-

---

1) C. J. Phipps (lord Mulgrave) »*A voyage undertaken by His Majesty's command 1773 for making discoveries towards the north pole. With maps and engravings*». London 1774. En fransk öfversättning af detta vigtiga verk utkom 1775 och en tysk 1777.

2) Född den 27 oktober 1728 i byn Marton i Yorkshire och son till en bonddräng.

mande flod, Cooks-river. Numera fann han, att Amerika sträcker sig mycket längre mot vester, än hvad de bästa kartorna läto ana. Derifrån uppnådde Cook den långsträckta halfön Aljaska samt besökte under vägen dit öarne Kodjak och Unalaschka, öfver allt pröfvande och beriktigande ryssarnes upptäckter och kartor i dessa trakter.

Norr om Aljaska, i Berings haf, lopp han in i en trattformig vik, Bristol-bay, hvilken han undersökte till kap Newenham, for öfver till Matthias- och Laurentius-ön och till baka samt seglade derefter nordvart längs Amerikas kust, åt hvars allra vestligaste udde han gaf namnet Cap prince of Wales. »Han närmade sig nu», skrifver Peschel, »det märkvärdigaste utslaget för jordens hydrografi. Enär längderna för Kamtschatkas östra kust voro noggrant bestämda, och kartor af Bering förefunnos öfver det asiatiska fastlandets östliga förlängning, så visste man om bord på Cooks fartyg, att man befann sig i Asiens närhet. Man betviflade också icke längre, att de kuster, hvilka ryska sjöfarande sett öster om Berings haf, icke varit öar, utan tillhörde Amerikas fastland. Det var således tydligt, att blott ett smalt sund skilde Gamla verlden från den Nya, och att jordens fastland bestode icke af en stor utan af två stora öar. Den 9 augusti styrde Cook vid Diomedes-ön mot vester och varseblef följande dag det asiatiska fastlandet. Hittills hade han för Berings haf användt Stählins karta, så att han en tid bortåt försattes i den villfarelsen, att han hade halfön Aljaska framför sig; så otydliga voro då ännu afbildningarna!»[1] Men snart igenkände Cook tschuktschernas kust, hvilken han lemnade den 12 augusti för att åter fara öster ut till Amerika. Sedan han seglat förbi det af honom namngifna kap Lisburne, råkade han under de sista dagarne af augusti på 69° 36′ nordlig bredd och 176° vestlig längd från Greenwich med sina fartyg in i stora och ogenomträngliga ismassor. Cook måste besluta sig att vända om. Den yttersta, af honom på 70,5° nordlig bredd i öster uppnådda punkt af kusten erhöll namnet Icy cape (Is-kap). Sedan han ännu en gång seglat öfver till den asiatiska kusten ända till Cape North, beslöt han att vända om mot söder i afsigt att följande sommar taga i tu med saken på nytt. Under återfärden gick han flere gånger öfver till den asiatiska och derefter åter till den amerikanska sidan och påträffade der Asiens östligaste udde, ryssarnes Tschukotskoi noss, som han döpte till Cape east (Ost-kap). Likaledes upptäckte han på amerikanska sidan den sydost om Berings sund djupt inträngande viken, som han under bortresan lemnat opåaktad och efter Sir Fletcher Norton, underhusets talman, kallade Norton-sundet.

---

[1] Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 512—513.

Söder om denna vik kunde Cook icke närma sig kusten, emedan hafvet var mycket grundt, dertill ytterst grumligt samt fullt af jordbeståndsdelar och slam. Han slöt derifrån till en stor flods tillvaro i denna trakt, och sedermera har man här verkligen funnit mynningarna af den väldiga Yukon, hvarpå Cook således är den förste att hafva fäst uppmärksamheten. Cook, som öfver Petropavlovsk på Kamtschatka hade dragit sig till baka till Sandwich-öarne, fann som bekant den 14 februari 1779 icke utan egen förskyllan der sin död af infödingarnes hand.

Han efterträddes i befälet öfver hela expeditionen af Charles Clerke, kapten på det andra fartyget, »Discovery». Ehuru redan sjuk och lidande sedan någon tid till baka samt i behof af ett något sydligare klimat, afseglade han å nyo med båda fartygen mot norden, gick först till Kamtschatka och genom Berings sund till Amerikas kust, men mötte här på 69° 34′ nordlig bredd så starka och ogenomträngliga ismassor, att han utan att hafva uppnått Cooks nec plus ultra, Is-kap, öfvergaf vägen mot öster och vände sig vestvart till Asien. Äfven här mötte honom å nyo ett haf med fruktansvärda ismassor. Efter flere dagars kamp kom han ända till 68° 53′ (i närheten af det asiatiska Nord-kap), der skador, som hans fartyg lidit, nödgade honom att vända om. Han seglade å nyo genom Berings sund, men dukade på vägen i närheten af Kamtschatka under för sina lidanden och dog i sitt tretioåttonde år den 22 augusti 1779.

Honom följde i befälet öfver expeditionen kapten *John Gore*, hvilken förde fartygen med deras manskap samt alla under loppet af fyra år samlade naturföremål, iakttagelser, skrifter, dagböcker och kartor först till Canton i Kina och derefter till Europa samt den 4 oktober 1780 lyckligen ankom till Themse.

Den omständigheten, att Clerkes andra försök lika litet som Cooks första kröntes med framgång, är just orsaken, hvarför de båda färderna blifvit intressanta för oss. Clerke kallade nämligen sträfvandena efter nordvest- och nordostpassagen rent vansinne, och i den cookska reseskildringen ¹) säger till och med dess utgifvare: Expeditionerna 1778 och 1779 hade ändtligen visat verlden den välgerningen att för alltid bota henne för den falska tron på dylika upptäcktsfärder. Alltså tyckas redan för hundra år likaväl som i dag sådana åsigter hafva herskat, som vi, tyvärr, blott allt för ofta måste höra i form af alldagligt prat om den

---

¹) Hufvudverket är J. Cook and King, »*A voyage to the Pacific ocean undertaken on the command of H. M. for making discoveries in the northern hemisphere. Performed under the directions of captains Cook, Clerke and Gore in His M. ships* »*the Resolution*» *and* »*the Discovery*» *in the years 1776—1780*». Första och andra delen af Cook, tredje delen af King. London 1782.

kalla väderleken vid nordpolen eller om nordpolsfärdernas irrentabilitet. Liksom vore kanske klimatet i Central-Afrika så angenämt, eller som hade ännu aldrig rent ut fabelaktiga summor bortslösats på det onyttigaste sätt!

Oaktadt Clerkes påstående börjar dock nu med nittonde århundradet ett lysande tidhvarf, närmast för *ryska* forskningsresor. Från 1803 till 1826 beforo Adam Johan von Krusenstern, Golovnin, Otto von Kotzebue och Bellingshausen upprepade gånger Stilla hafvet och sökte att från Berings sund uppnå norra Sibirien; ja, år 1815 hade Krusenstern till och med officielt uppdrag att från Ost-kap segla till Arkhangelsk. Jag vill i korta drag redogöra för de vigtigaste af dessa expeditioners öden.

Närmast gåfvo tilldragelserna under Cooks resa anstöten till utrustandet af en ny rysk sjöexpedition, hvilken af regeringen erhöll i uppdrag att utforska Ishafvets kuster, att bestämma de mellan Asien och Amerika befintliga öarnes läge samt undersöka möjligheten af en genomfart från Ishafvet till Stilla hafvet genom Berings sund. Öfverbefälet lemnades åt den af denna anledning till kapten befordrade löjtnant *Josef Billings,* hvilken i egenskap af astronomiskt biträde hade åtföljt Cook på dennes sista resa. Som sekreterare medsändes tysken *Martin Sauer,* hvilken sedermera äfven författade den först på engelska språket utgifna resbeskrifningen.[1]) Vid Jassaschna, en biflod till Kolyma, bygdes två sjögående fartyg, »Pallas» och »Jassaschna», och utrustades med allt upptänkligt. Befälet på det förra togs af öfverbefälhafvaren, och det senare lemnades åt kapten *Fedor Sarytschev.*[2]) Den 25 maj 1787 skedde affärden, och den 27 juni lopp man in i Ishafvet. Färden gick till en början längs kusten; den 28 juni befann expeditionen sig mellan Lilla och Stora Baranov-klippan, der ett observatorium upprättades på kusten. Ett den 1 juli gjordt försök att framtränga mot norr misslyckades för de oerhörda isflak, som betäckte hafvet. Först den 19 juli kunde man komma förbi Stora Baranov-klippan, men redan 18 kilometer längre öster ut, der man anträffade simmande isberg, ansåg Billings ett längre framträngande för omöjligt och bestämde sig för att återvända till Nischnij Kolymsk, ehuru Sarytschev erbjöd sig att i en öppen baidar framtränga mot öster. Den 26 juli befann expeditionen sig åter i Kolyma-mynningen och sex dagar senare i Nischnij Kolymsk. För den förmenta omöjligheten att till sjös uppnå kap Schelagskoi och Tschukotskoi ville man resa dit på slädar, men förkastade äfven denna plan, enär man icke trodde sig kunna medföra den till en sådan resa erforderliga mängden hundfoder. Man beslöt nu att från Okhotsk framtränga med der utrustade fartyg genom Berings sund. Billings begaf sig öfver Irkutsk till Okhotsk och afseglade år 1791 från Avatscha-bugten med fartyget »Slava Rossia» (Rysslands ära) till Berings sund. I Laurentius-viken erhöll han dock af tschuktscherna ogynsamma underrättelser om Ishafvets beskaffenhet, och åter igen afstod Billings från vidare framträngande till sjös för att anträda den besvärliga resan genom tschuktschernas land till Nischnij Kolymsk. Den 13 augusti afgick han med fjorton baidarer, hvilka förde honom ända till Metschigmen-bugten, hvarifrån han på renslädar anträdde sin landresa med en tschuktschisk karavan och åtföljd af dr *Merck.* Geodeten *Gilev* erhöll i uppdrag att med en baidar kartlägga den östra halfön ända till Koljutschin-ön och der möta honom; han var också blott 145 kilometer från denna punkt, då hans tschuktschiska följeslagare vägrade att följa honom dit. Med Billings sammanträffade han vid floden Jugnej, och båda undersökte nu vidare Koljutschin-viken. Den 17 februari 1792 anlände expeditionen till det första ryska nybygget vid Stora Aniuj vid Angarkas mynning.[1]) Sällan har ett företag blifvit så vidlyftigt och med så många kostnader förberedt samt dervid haft så ringa framgång.

---

[1]) »*Account of a geographical and astronomical expedition to the northern parts of Russia for ascertaining the degrees of latitude and longitude of the river Lena; of the white cost of the Tshutski to East cape; and of the islands in the Eastern ocean, stretching to the American coast. Performed by command of the Empress of Russia in 1785—1794*». London 1802.

[2]) Äfven honom hafva vi att tacka för en som fullständigande icke värdelös resberättelse på ryska språket: »Flots resa genom nordöstra delen af Sibirien, Ishafvet och nordöstra oceanen», S:t Petersburg.

Utan att i någon väsendtlig mån rikta den arktiska geografien förlopp äfven *Adam Johan von Krusensterns* annars märkvärdiga resa under åren 1803—1806. Denne estländske riddare (född den 8 november 1770 på Hoggud i Estland, död som rysk amiral den 24 augusti 1846 på Ass i Estland) utmärkte sig från ungdomen i ryska flottan, tjenade 1793—1799 i engelska örlogsmarinen, gick med en britisk Kinafarare till Canton, der han stannade 1788—1799 och iakttog, att engelsmännen förde pelsverk direkt från Amerikas nordvestra kust och sålde dem med stor vinst. Han kom dervid på den tanken, att det äfven för hans landsmän, de ryska pelsjägarne, som hittills hade bragt sina varor till den kinesiska marknaden blott på den långt kostsammare öfverlandsvägen genom Sibirien, måste vara fördelaktigt att öppna en direkt handel till sjös från sina amerikanska nybyggen med Kina och den stora pelsmarknaden Canton. Härom författade han en skrift, hvarmed han till en början fann föga gehör hos kejsar Pauls ministrar, men deremot var lycklig hos den snart derefter på tronen uppstigande kejsar Alexanders rådgifvare. Den insigtsfulle grefve *Nikolaus Rumantsov,* Alexanders dåvarande handelsminister, läste Krusensterns skrift, skänkte den sitt bifall och utverkade, att två fartyg, »Nadeschda» och »Neva», under Krusensterns öfverbefäl afsändes till Stilla hafvet. Det andra fartyget, »Neva», fördes af kapten *Ureg Lisiansky.* Expeditionen skulle väsendtligen egna sig åt kommersiela och vetenskapliga mål samt blef derför också rikligt utrustad med astronomiska och fysikaliska instrument, hvarjemte den åtföljdes af flere naturforskare, bland dem *G. H. von Langsdorff* och astronomen *Horner.* Tyvärr skulle Krusensten derjemte öfverföra ett ryskt sändebud, kammarherre *von Resanov,* till Japan, och denne olyckligt valde person var hufvudsakligen skuld till, att den diplomatiska sändningen alldeles misslyckades, äfvensom att utbytet för vetenskapen och för den geografiska forskningen icke visade sig så stort, som väl annars kunnat blifva händelsen. [1])

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 166.

Krusenstern lemnade Kronstadt i början af augusti 1803 och seglade kring kap Horn in i Stilla hafvet. Från Sandwich-öarne begaf sig »Neva» under Lisiansky i maj 1804 till Amerikas nordvestra kust, hvaremot Krusenstern med »Nadeschda» fortsatte sin resa till Kamtschatka och Japan. Medan von Langsdorff åtföljde Resanov till Amerikas nordvestkust och derefter bereste California ända till Mexico, [2]) egnade Krusenstern sig mera åt att utforska de vestra kusterna af Stilla hafvets norra del, af trakterna omkring Kamtschatka, af Kurilerna äfvensom vid Japan och Kina; hans resa har också blifvit vigtigare för dessa asiatiska trakter än för nordvestra Amerika. Äfven Lisianskys färd gälde mera pelshandeln än vetenskapen. »Neva» anlände i november 1805 med en rik, under färden hopbragt laddning af pelsvaror till Macao och sammanträffade här med den emellertid redan på återresa stadde Krusenstern. Efter handelsaffärernas afslutande seglade båda till Europa och kommo den 19 augusti 1806 åter till Kronstadt. [3])

Rikskansleren grefve Rumantsov lefde efter 1812 skild från statsgöromålen och för vetenskaperna. Han egnade sin lediga tid åt geografiska frågors betraktande och undersökande samt riktade dervid sin uppmärksamhet framför allt på den gamla uppgiften, huruvida det vore möjligt att finna en nordlig genomfart från Atlantiska hafvet till Syd-hafvet. Han beslöt att genom en sjöexpeditions utsändande bidraga till dess lösning. Strax efter verldsfredens återställande år 1815 lät han på sin bekostnad bygga, bemanna och med allt för en vetenskaplig forskningsresa behöfligt utrusta ett sjögående fartyg, »Rurik». Han vann för sitt företag några utmärkta naturforskare, tysken *Adalbert von Chamisso* äfvensom dr *Eschholz* och stälde allt samman under befäl af den unge sjöofficeren *Otto von Kotzebue*[1]) (son till den berömde tyske skalden). Grefve Rumantsov hade för afsigt att låta undersöka frågan om en öppen, nordvestlig väg såväl från Atlantiska hafvet i vestlig som äfven från Stilla hafvet i östlig riktning. Med denna senare fråga tog han först i tu.

---

[1]) I den blygsamme Krusensterns resberättelse (»Reise um die Welt in den drei Jahren 1803—1806 auf den Schiffen Nadeschda und Neva», S:t Petersburg 1810) kan man läsa allt detta blott mellan raderna. Men tydligare afslöjande om denne Resanov finnes bland annat i de anmärkningar, som meddelas i »*Annales des voyages*», tomen XXI, Paris 1813, sid. 263 och följande.

[2]) Han återvände icke med fartygen utan landvägen genom Sibirien till Europa och kom först den 16 mars 1808 till S:t Petersburg. Se von Langsdorff, »Bemerkungen auf einer Reise um die Welt in den Jahren 1803—1807», Frankfurt am Main 1813.

[3]) Se Lisiansky, »*A voyage round the world in the years 1803, 1804, 1805 and 1806; performed in the ship Neva*», London 1814.

Kotzebue seglade alltså kring kap Horn samt framträngde raskt och raka vägen till sitt hufvudsakliga mål, Berings sund, i hvars närhet han inträffade i juni 1816. Han for nordvart genom det samma och vände sig derefter mot öster för att undersöka den amerikanska sidan. Efter Cook var han den förste europeiske sjöfarande, som uppträdde i dessa nejder och följde Cooks fingervisningar. I motsats till denne gynnad af den vackraste väderlek, upptäckte Kotzebue i början af augusti 1816 mellan 66 och 68° nordlig bredd mynningen af en bred och djup vik, som Cook hade förbisett, och hvari han trodde sig varseblifva början till en långt gående genomfart mot öster, hvilken förhoppning dock snart visade sig bedräglig. På sina följeslagares allmänna begäran gaf han viken namnet Kotzebues sund, hvilket den bibehållit i alla folks geografi. Äfven namngaf han i det inre af viken flera ställen efter sina reskamrater, t. ex. Chamisso-ön, Eschholz-viken, kap Espenberg, Spafarievs-viken; den nordligaste udden vid ingången till sundet kallade han kap Krusenstern efter sin förre chef. Enär den gynsamma årstiden förflutit under den flera veckor varande undersökningen af detta sund, vände Kotzebue åter om och seglade sydvart med den afsigten att året derpå fortsätta sina forskningar i norden. Vintern 1816—1817 tillbragte Kotzebue till största delen på sydligare breddgrader i Californien, på Sandwich-öarne o. s. v. samt vände våren 1817 åter om mot norr. Efter ett svårt fall om bord på sitt fartyg under ett oväder, då han slungades med bröstet mot en bjelke och sårades, kände han sig mycket svag till kroppen och såg sig slutligen, om än med tungt hjerta, nödsakad att vända om till Europa;[1]) den 3 augusti 1818 anlände han till S:t Petersburg.

---

[1]) Född den 19 december 1787 i Reval, död derstädes den 15 februari 1846.

År 1823 utsändes Otto von Kotzebue på kejsar Alexander I:s befallning åter till nordvestra Amerika med fartyget »Predpriatie» (Företaget). Färden skulle helt och hållet egnas åt vetenskaplig forskning, särskildt åt en pröfning och fortsättning af de upptäckter, som Kotzebue gjort 1817; i enlighet härmed försågs han med vetenskapliga instrument och en stor, vetenskaplig stab, hvari löjtnanterna Bellingshausen och *Kordukev* samt naturforskarne och läkarne Eschholz, *Lang, Hoffmann, Preusz* m. fl. kunna nämnas. »Men snart inträdde omständigheter, som gjorde det nödvändigt, att fullfölja äfven andra mål.» Derigenom inskränktes den för oss här intressantaste delen af denna resa till ett besök på Kamtschatka och i Sitka, hufvudstaden i Nord-Amerikas ryska kolonier, hvilket emellertid icke har beredt jordkunskapen någon ny vinst. Denna expeditions [2]) i öfrigt värdefulla resultat höra icke till polargeografiens område. Den 10 juli 1826 inträffade expeditionen åter på Kronstadts redd.

---

[1]) »Entdeckungsreise in die Südsee und nach der Berings-Strasse zur Erforschung einer nordöstlichen Durchfart in den Jahren 1815 bis 1818 unter dem Befehle des Lieutenants Otto von Kotzebue», Weimar 1821.

[2]) Se härom »Neue Reise um die Welt in den Jahren 1823 bis 1826 von Otto von Kotzebue», Weimar och S:t Petersburg 1830.

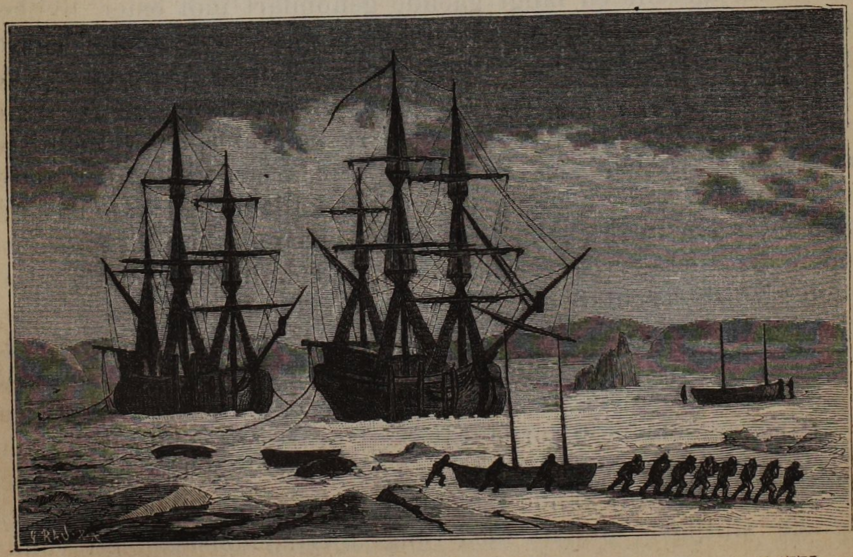

Phipps' fartyg "Racehorse" och "Carcass" i isen vid Sju-öarna den 7 augusti 1775.

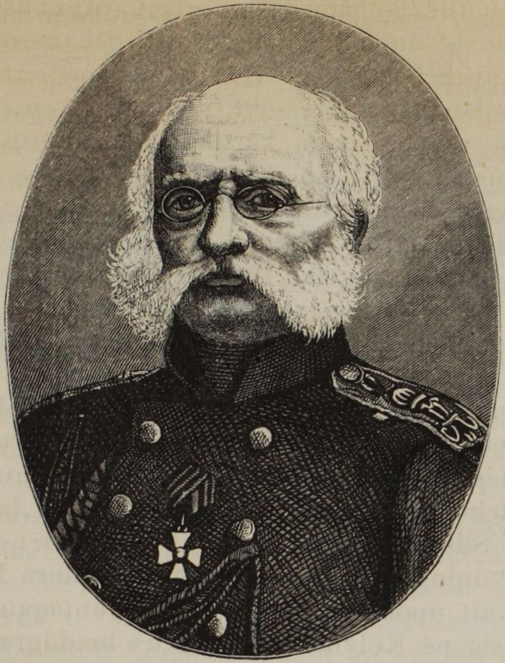

Ferdinand von Wrangel.

Vidare forskningar i det arktiska Asien.

Den beundransvärda verksamhet, som ryssarne utvecklade under adertonde århundradet i norra Asiens undersökande, sträckte sig icke blott till Gamla verldens östligaste delar utan öfver hela sträckan från Ost-kap i Berings sund till Novaja Semlja, ja äfven ända till Spetsbergen. Närmast var det en jakutisk köpman vid namn *Schalaurov,* hvilken om nordöstra Asiens geografi förvärfvade sig stora förtjenster, som tillbörligt uppskattades först sedermera af Wrangel. Schalaurov bygde år 1760 till kringseglande af Asiens nordöstra kust på egen bekostnad ett fartyg, hvarmed han i juli året derpå gick till sjös från Jana. Den 6 september 1761 seglade han förbi Svjatoi noss och varseblef den af Permäkov och Vagin redan 1712 besökta första Ljakovska ön. Den 17 befann han sig framför Indigirkas mynning och följande dagen vid Alasejas utflöde. Drifis tvang honom att löpa in i Kolyma, vid hvars stränder han lyckligt öfvervintrade. Den 21 juli 1762 gick han åter till sjös, men uppnådde för motiga vindars skull först den 18 augusti Sand-kap, vestligaste punkten på de vid ingången till Tschaun-viken belägna Ajon-öarne. Fartyget inneslöts då af is ända till den 23, och Schalaurov kunde icke komma förbi kap Schelagskoi. Han vände emellertid först då om till Kolyma, sedan han undersökt Tschaun-viken i hela dess utsträckning och således hade kartlagt denna förut obekanta del af sibiriska kusten. Till sin nästa och sista resa år 1764 erhöll Schalaurov något penningunderstöd af ryska regeringen. Han uppnådde på denna färd verkligen kap Schelagskoi, ja, han framträngde till och med ungefär 100 till 120 kilometer längre öster ut. Här blef hans fartyg sönderkrossadt af isen, han räddade sig i land, men kom aldrig åter. Mer än sannolikt har en ryslig död gjort slut på hans af rastlös verksamhet och sällspord företagsamhetsanda utmärkta lif.¹) Oegennyttigt har denne förträfflige man offrat lif och förmögenhet på ett företag, hvars betydelse erkändes först efter mera än ett halft århundrade.

Den upptäcktsfärd, som företogs af kosacken *Andrejev,* hvilken på uppdrag af Sibiriens guvernör bröt upp mot norr från floden Krestovojs mynning något öster om kap Stora Baranov den 4 april 1763 för att uppklara det obestyrkta antagandet, »att Amerika sträcker sig på Kolyma-mynningens breddgrad ända till Sibiriens kuster», har så till vida blifvit af betydelse utöfver de omedelbara resultaten, som Andrejevs utan tvifvel mycket obestämda och otydliga uppgift om ett land, som han påstod sig hafva sett i ett blått eller svart fjerran från den östligaste bland Miedvjed-öarne, Fyra pelarnes ö,²) varit en af anledningarna till Wrangels och Anjous senare företagna resor. Andrejev besökte, som det synes, alla Miedvjed-öarne; hans uppgifter om deras längd, storlek samt afstånd från hvarandra och från fastlandet äro emellertid temligen värdelösa, ty öfver allt, hvarest Wrangels sedermera företagna expedition kunde pröfva Andrejevs uppgifter, fann hon dem alldeles utomordentligt otillförlitliga. En förment, året derpå eller 1764, af Andrejev företagen, andra resa till Miedvjed-öarne synes aldrig hafva egt rum. Den första noggrannare kartläggningen af dessa öar utfördes under de första månaderna af åren 1769 till 1771 genom geodeterna *Leontjev, Lyssov* och *Puschkarev,* tre samvetsgranna arbetare. Vid hvarje besök försökte de

---

¹) Föranledd genom en jakuts berättelse uppsökte Matjuschkin, medlem af Wrangels expedition, 1823 i mars ett ställe i kustlandet öster om floden Verkhon, der i sjelfva verket qvarlefvorna af en till öfvervintring uppbygd koja förefunnos. Matjuschkin kunde icke hysa något tvifvel om, att Schalaurov med sina följeslagare funnit sin död härstädes.

²) För att lära känna det obestämda och osäkra i denna uppgift fullkomligt måste man läsa den i originalet, sådan hon finnes i »Sibirskie Vjästnik». Denna knappast öfversättliga kosack-ryska lyder: »Och till venster åt öster kan man knappt se blått blåna eller så att säga något svart».

att med slädar uppnå det af Andrejev sedda, okända landet, likväl utan framgång, ehuru de i mars 1770 hade framträngt öfver 180 kilometer i nordost från den östra ön. Högst sannolikt fans Andrejevs nordland till blott i hans inbillning. Tager man den omständigheten med i räkningen, att kosacken *Daurkin*[1]) år 1763 från tschuktschernas land hemförde den underrättelsen, att detta folk påstod sig stundom se ett land i norr från deras nordkust, så torde denna underrättelse hafva varit en sporre för Andrejev att för sig taga i anspråk den första kännedomen om det nya landet.[2])

Om än de vestligare belägna Ljakhovska öarne, efter hvad vi sågo i ett föregående kapitel, upptäcktes redan 1712 och sedermera, år 1759 eller 1760, från Ustjansk uppnåddes af jakuten *Eterikan,*[3]) så tillkommer dock äran att fullständigt hafva upptäckt dem köpmannen *Ljakhov.* Han besökte dem i mars 1770 från Svjatoi noss, och i följd af hans till regeringen insända berättelse förlänade denna honom uteslutande rätt att på de af honom upptäckta öarne gräfva efter mammutbetar och -ben, att der jaga polarräfvar o. s. v. Äfven gafs befallning, att dessa öar skulle uppkallas efter honom. Under en båtfärd från den andra ön norr ut upptäckte Ljakhov sommarn 1773 ännu en tredje ö, bergig och, efter hvad det syntes, större till omfånget, samt hvars kust var betäckt med drifved. En af manskapet qvarlemnade der en kittel, hvilken år 1775 anträffades af den med öarnes kartläggande sysselsatte regeringsgeodeten *Khvojnov,* hvarför ön sedan dess bär namnet Kotelnoi-(d. v. s. Kittel-)ön. På den samma tillbragte Ljakhov vintern samt återvände till Ustjansk med en rik samling af pelsverk och mammutben. Under denna resa var en köpman vid namn *Protodiakonov* hans följeslagare, och honom hafva vi att tacka för de första utförliga underrättelserna om Ljakhovska och Nysibiriska öarne. Den första och till fastlandet närmsta ön, som derför kallas Blischnij ostrov (d. v. s. Den närbelägna ön) är med undantag af tre eller fyra obetydliga klippor flack och sandig; i dess midt upptäcktes en mycket grund sjö af ansenlig storlek. Då sommarvärmen smälter bort isen, blifva mammutbetar och -ben synliga i stor mängd. Enligt Khvojnovs egna ord synes hela ön bestå af lager af mammutben, hvaribland skallar och horn af ett buffelartadt djur och noshörninghorn förekomma. Äfven funnos enstaka, mycket långa och raka ben, som voro vridna i skrufform. Lika rik på mammutqvarlefvor visade sig den låga, andra ön, Lill-ön, som Khvojnov blott efter uppgifter af promyschlenniki införde på kartan; liksom på den första gafs det äfven här många polarräfvar. Öns yta består af ett temligen tjockt mosslager med blott få, låga växter. På den tredje ön, Kittel-ön, fann man en ansenlig flod, hvilken erhöll namnet Tsareva. Mycket glest liggande drifved betäckte kusterna. Från spetsen af ett mycket högt berg varseblef man vid klar väderlek bergigt land i öster, vester och norr. Ytterligare tre floder upptäcktes, alla rika på fisk, särskildt på en äfven vid Okhotsk och på Kamtschatka förekommande laxart. Den högre djurverlden företräddes utom af polarräfvarne äfven af isbjörnar, vargar, renar, hvalar, särskildt hvitfiskar. Regelbunden ebb och flod iakttogos icke. ¹)

---

[1]) Daurkin, en infödd tschuktscher, hade som gosse medtagits af ryssarne och sedermera uppfostrats bland dem. Enär han icke glömt sitt modersmål, sändes han år 1763 af befälhafvaren i Okhotsk, skenbarligen som flykting, till tschuktschernas land i egenskap af spejare.

[2]) K. von Baer, »Das neuentdeckte Wrangells-Land», Dorpat 1868, sid. 19.

[3]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 470, kallar honom Emerikam.

De egentliga Nysibiriska öarne norr om de Ljakovska upptäcktes först senare, i vårt århundrades början. *Sannikov,* ombud för köpmannen Ljakhovs arfvingar, träffade vester om Lill-ön på ön Stobovoj (Pelare-ön), vidare år 1805 Faddejev-ön, så uppkallad efter den promyschlennik, som först upprättade ett vinterläger härstädes. Slutligen upptäcktes år 1806 af köpmannen *Sirovatskoi* den sedermera med namnet Nya Sibirien betecknade stora ön, och hela ögruppens uppdagande fullbordades af borgaren *Bjelkov,* som fann den efter honom uppkallade ön. Stridigheter mellan köpmännen Sirovatskoi och Protodiakonov om de nordliga öarnes afkastning föranledde ryska regeringen att låta undersöka öarne. Hon afsände härför år 1808 titularrådet *Hedenström* i Irkutsk, hvilken, åtföljd af Sannikov, ända till 1811 sysselsatte sig med denna uppgifts fullgörande. De egentligen geodetiska, för öfrigt mycket bristfälliga arbetena utfördes dels af *Koschevin,* dels af *Pschenitsyn.* Hedenström sjelf företog med outtröttlig ihärdighet åtskilliga slädresor och försökte vid sitt andra besök på Nya Sibirien i mars 1810 att öfver isen framtränga öster ut; han tillryggalade också på fyra dagar 75 kilometer, tills öppet vatten gjorde det omöjligt att komma vidare. Den 13 april uppnådde han Kolymas mynning och företog härifrån en färd öfver isen norr ut. Men 265 kilometer från Baranov-klippan afbröts äfven denna färd genom en 30 meter bred ränna i isen. År 1811 varseblef Sannikov »från Kotelnoi-öns nordkust högt land norr ut», hvilket han närmade sig på isen, ända tills hafvet gick öppet. Afståndet utgjorde enligt hans uppskattning ännu blott 24 kilometer.

Den sista större landexpeditionen till utforskande af norra Ost-Sibiriens kuster och öar är den af flottlöjtnanterna *Ferdinand*

---

¹) Lindeman i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 164—165.

von Wrangel[1]) och *P. F. Anjou* under åren 1821—1823 företagna. Den senare skulle kartlägga kusterna mellan Olenek och Kolyma äfvensom de norr derom belägna ögrupperna; Wrangels undersökningsområde omfattade kusten öster om Kolyma, Miedvjedöarne äfvensom det enligt tschuktschernas berättelser från kap Jakan ofta varseblifna landet. Expeditionens båda afdelningar lemnade S:t Petersburg den 23 mars 1820; från Moskva for Wrangel till samman med *Matjuschkin* före till Irkutsk, dit han anlände den 18 maj. Först den 2 november uppnådde han Nischnij Kolymsk, der de vidare förberedelserna för den slädfärd, som skulle anträdas våren derpå, vidtogos. Den 19 februari 1821 anträdde Wrangel, åtföljd af styrmannen *Kosmin* och tre man med tre hundslädar och lifsmedel för en månad, den första slädfärden längs kusten öfver det fast tillfrusna, med en jemn snöskorpa betäckta hafvet; han passerade Lilla och Stora Baranov-klippan äfvensom Sabadej-sundet mellan fastlandet och Ajou-öarne samt uppnådde den 5 mars kap Schelagskoi. Under återfärden for han tvärs öfver Tschaunviken från ön Arautan, och den 13 mars var expeditionen till baka i Nischnij Kolymsk efter att hafva tillryggalagt 1200 kilometer. Den andra slädfärden, till Miedvjedöarnes undersökande, tog sin början den 26 mars. Först vände de sig till Fyra pelarnes ö, hvilken Wrangel och Matjuschkin undersökte och kartlade. Derifrån framträngde de ända till sin nordligaste bredd, 71° 37′ 30″, och gjorde vidare ett högst mödosamt, men resultatlöst ströftåg mot sydost. Från Fyra pelarnes ö, dit de återkommo den 19 april, fullbordades Miedvjed-gruppens kartläggande lyckligt på fem dagar. Den 28 var expeditionen åter i Nischnij Kolymsk, sedan hon på 32 dagar tillryggalagt en sträcka af 1291 kilometer. Under sommarn 1821 kartlade Wrangel Kolymas mynningar, medan Matjuschkin undersökte Stora och Lilla Aniujs lopp, samt Kosmin uppmätte kusterna mellan Lilla Tschukotschkja och Indigirka. En tredje slädfärd företogs först den 10 mars 1822, nämligen från Baranov-klipporna i nordostlig riktning ända till 72° 2′ nordlig bredd, utan att man upptäckte ett enda spår af land. Sommarn 1822 använde Wrangel till undersökningar i Steniga tundran. Den sista och längsta af sina slädresor, hvilken var riktad mot öster, anträdde Wrangel den 22 februari 1823. Han uppnådde den 8 mars kap Schelagskoi och började den 13 från Verkhons mynning en ny färd mot norr, säkerligen den besvärligaste och mödosammaste af alla. Den 23 mars varseblef Wrangel från en hög toross öppna hafvet, som var fullt af simmande isberg, men icke mera något spår af land. Efter att hafva återvändt till Verkhon fortsatte han sin resa längs kusten öster ut. Af nomadiserande rentschuktscher hade Wrangels följeslagare, Matjuschkin och dr *Kyber,* emellertid erfarit, »att höga berg kunde ses i norr från ett ställe, som de kallade Jakan, öster om floden Verkhon». Wrangel beslöt derför att uppsöka detta ställe, kap Jakan. Den 8 april uppnådde han nämnda klippa, men kunde äfven vid det noggrannaste spejande icke se någonting af det omtalade landet, hvarför han drog vidare i östlig riktning. Den 16 april uppnådde Wrangel den östligaste punkten under sin färd och återkom den 10 maj efter att hafva tillryggalagt 2350 kilometer på 78 dagar till Nischnij Kolymsk. Då Petermann på sin tid påstod, att Wrangel har gjort allt för att bestrida och ställa i tvifvelsmål tillvaron af det enligt tschuktschernas berättelser förhandenvarande landet, ¹) så kräfver denna villfarelse det beriktigande, som den berömde K. E. von Baer gifvit den samma i en särskild liten skrift. ²) Ty Wrangel förnekade blott det enligt Andrejevs påstående norr om Kolyma belägna landet, men fann det *sannolikt,* att ett sådant land ligger i norr från kap Jakan, och utsatte det med obestämda gränser på den karta, som åtföljer hans bok, ³) ehuru han sjelf, som nämndt är, icke sett det samma. Ja, han påyrkade hos amiralitetet till och med expeditionens förlängande på två år för att ännu en gång kunna företaga en slädfart norr ut till detta lands upptäckande. Men hans förslag antogs icke, och han vände redan hösten 1823 åter till S:t Petersburg. ⁴)

---

[1]) Baron Ferdinand von Wrangel (eller Wrangell) föddes den 29 december 1796 och var son till en utarmad, livländsk godsegare af en gammal, adlig slägt; han förlorade tidigt sina föräldrar och inträdde år 1807 i sjökadettcorpsen, hvilken han år 1815 lemnade som officer. Från sin station Reval flydde (rättare deserterade) han till Kronstadt, der Golovnin utrustade sin verldsomsegling och tog den unge officeren med efter att hafva förlåtit honom hans handling. Efter sin återkomst 1819 erhöll Wrangel det ofvannämnda uppdraget att begifva sig till östra Sibirien.

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1868, sid. 5.

²) K. von Baer, »Das neuentdeckte Wrangells-Land», Dorpat 1868.

³) Wrangel, »Reise längs der Nordküste von Sibirien und auf dem Eismeere 1820 bis 1824». På tyska af G. Engelhardt. Berlin 1839.

⁴) Den store forskarens vidare öden gestaltade sig på följande sätt. Efter sin återkomst erhöll han år 1825 befälet på korvetten »Krotky», med hvilken han gick till Kamtschatka, hvarifrån han återkom 1827, men blott för att strax derpå mottaga en förvaltareplats hos det ryskt-amerikanska bolaget i Sitka. Före sin afresa dit gifte han sig i sin hemort med den nittonåriga baronessan de Rossillon, som följde honom till vildmarken, der han stannade till 1835. Från och med 1836 beklädde han åtskilliga förvaltningsplatser i marinministeriet, var derjemte verkställande direktör i det ryskt-amerikanska bolaget, hjelpte till att stifta det geografiska sällskapet i S:t Petersburg och tog afsked år 1849. Efter sin hustrus död föranledde det orientaliska krigets utbrott honom att återinträda i tjenst; han blef år 1854 direktör för hydrografiska departementet, som han ledde ända till 1857, då ett slaganfall tvingade honom att begära tjenstledighet och under halft-

Låtom oss öfvergå till löjtnant Anjous samtidiga expeditioner. Denne kom den 1 oktober 1820 till Ustjansk vid Jana och anträdde följande vår, den 2 mars 1821, sin första resa till Nysibiriska ögruppen. Dragna först af renar och derefter af hundar, uppnådde de resandes slädar den 24 ön Stolbovoj, hvarifrån de efter fullbordad kartläggning skyndade till Kotelnoi-ön, vid hvars södra sida expeditionen delade sig i två afdelningar för landets undersökande. Åt styrmansbiträdet *Bereschnich* gafs i uppdrag att kartlägga södra och östra kusten, medan Anjou sjelf undersökte den vestra och norra. Den 11 april gick han på 75° 46′ 36″ nordlig bredd öfver till Faddejev-ön, der han åter sammanträffade med Bereschnich samt efter kartläggning af kusten från kap Nerpitschij till kap Blagovjeschtschinski den 17 for öfver till Nya Sibirien. Der gjorde man den 21 från kap Rjabi på isen en ny utflygt mot nordnordost, hvilken dock måste afbrytas på 75° 26′ nordlig bredd och 151° 16′ östlig längd från Greenwich för oöfverstigliga torosser. Den 8 maj återkommo Anjou och hans följeslagare till Ustjansk, hvarifrån kusten mellan Jana och Indigirka kartlades under sommarn. För öarnes undersökande ansågs nämligen sommarn vara olämplig, emedan enligt äldre resandes berättelser täta dimmor vanligen skulle omgifva öarne under denna årstid. I februari 1822 uppdrog Anjou åt styrmannen *Iljin* att kartlägga kusten från Jana till Olenek, men sjelf fortsatte han med Bereschnich sina arbeten på Nysibiriska ögruppen. Den 28 februari bröt han upp från Ustjansk, besökte först Blischnij och Maloj Ostrov i Ljakhov-gruppen samt kom den 17 mars till Faddejev-ön. Der trodde äfven han sig se land i nordvest och bröt snart upp mot det samma, men märkte redan efter en färd af 16 kilometer, att han misstagit sig. Det var icke land utan en toross. Efter ytterligare 12 kilometers färd varseblefvo forskarne i söder en liten ö, hvilken de beträdde och uppkallade efter läkaren *Figurin.* Här uppehöll expeditionen sig den 23 och 24 mars under nordvestlig vind, yrväder och en temperatur af —28,75° C. Några dagar senare återvände Anjou till Kotelnoi-ön och begaf sig öfver Faddejev-ön till Nya Sibirien, som han undersökte noggrannare. Under fortsättningen af färden blefvo torosserna så talrika och stora, samt hundarne så uttröttade, att Anjou den 30 april på 74° 3′ nordlig bredd och 158° 10′ östlig längd från Greenwich vände sig i sydlig riktning mot fastlandet, som han uppnådde den 27 april vid Khrestovaja-mynningen.

---

annat år företaga resor för sin helsas vårdande, hvarefter han å nyo intog sitt säte i riksrådet; år 1864 nödgade ett nytt slaganfall honom att draga sig alldeles från statsgöromålen, och den 23 april 1870 dog han plötsligt af hjertslag under ett besök i Dorpat.

Den 5 maj anlände han till Nischnij Kolymsk, der de ofarbara vägarne nödgade honom att dröja ända till den 22 juli, då han till häst begaf sig till Ustjansk. Anjous förslag att under sommarn framtränga norr ut med en odäckad slup syntes den för Wrangels och Anjous företag sig lifligt intresserande generalguvernören öfver Sibirien, grefve *Speranski,* dock för vågadt, och Anjou anbefaldes att våren 1823 kartlägga Bjelkov, en liten ö vester om Kotelnoi-ön. Den 10 februari bröt Anjou upp med fyra narter från Ustjansk och uppnådde den 12 mars sin nordligaste bredd under 75° 54′ och på 136° 24′ östlig längd från Greenwich, der remnor i isen angåfvo, att en »polynia» fans i närheten. Temperaturen hade denna dag sjunkit till —42,5° C. Mellan den 13 och 15 mars undersöktes Bjelkov-ön, hvarefter expeditionen for till Kotelnoi-ön och fastlandet vid Janas mynning; den 28 voro deltagarne åter i Ustjansk, hvarifrån Anjou anträdde sin återresa till S:t Petersburg. ¹)

Som det i denna bok näppeligen torde gifvas ett lämpligare ställe derför, vill jag här genast omtala, hvad man uppdagat eller trott sig finna i Ishafvet norr ut från tschuktschernas kust, och således föra berättelsen om upptäckterna i denna del af polarverlden fram till Nordenskiölds nyss afslutade expedition. Redan i augusti 1849 upptäckte kaptenen i britiska örlogsflottan *H. Kellet* en ungefär 300 meter hög klippö, som han verkligen beträdde och tog i besittning för engelska kronans räkning. Han uppgifver dess läge till 71° 17′ 45″ nordlig bredd och 175° 21′ östlig längd från Greenwich, alltså ungefär i norr från Berings sund, samt kallade den efter det af honom förda fartyget Herald-ön. Han och några af hans följeslagare trodde sig på något afstånd se ett vidsträcktare, högt, terassformigt land, som han benämnde Plover-ön, och hvilket skulle ligga något mera vestligt och mindre nordligt än Herald-ön. ²) Sex år senare förnekades denna Plover-ös tillvaro af en amerikansk expedition. Kommendörerna *Ringgold* och *Rodgers* befunno sig år 1855 på samma ställe, besökte Herald-ön, men kunde under sin färd längs sibiriska kusten icke se någonting af Plover-ön, ehuru de icke kunde vara mera än 30 till 60 kilometer derifrån. ³) Först år 1867 höjdes tillvaron af ett dittills obekant polarland i denna

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 166—171.

²) Se redogörelsen för Herald-öns upptäckande och den förmodade Plover-ön i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1868, sid. 3—4.

³) Se om denna expedition Wilhelm Heine, »Die Expedition in die See'en von China, Japan und Ochotzk unter Commando von Commodore Ringgold und Commodore Rogers». Leipzig 1853. Likväl äro uppgifterna om den norr om Berings sund utförda delen af färden endast sparsamma.

trakt af jorden öfver alla tvifvelsmål genom den af kapten *Th. Long* förda amerikanska hvalfångaren »Niles» färd. Long skrifver om sin upptäckt: »Landet varseblefs från barkskeppet »Nile» först den 14 augusti, och dagen derpå kl. $9^{1}/_{2}$ f. m. befann fartyget sig 18 miles (29 kilometer) från landets vestligaste punkt. Jag hade denna dag goda iakttagelser och bestämde läget af landets vestra udde till 70° 46′ nordlig bredd och 178° 30′ östlig längd. Landets låga delar saknade alldeles snö och hade ett grönt utseende, som vore de betäckta med växter. Vi seglade den 15 och en del af den 16 i östlig riktning utefter landet och närmade oss på några ställen det samma ända till 15 miles (24 kilometer). Den 16 var väderleken mycket klar och angenäm, och vi hade en god utsigt öfver landets mellersta och östra delar. Nästan i midten eller ungefär på 180° längd finnes ett berg, som har utseende af en utslocknad vulkan. Genom ungefärlig uppskattning fann jag, att det var 2480 fot (756 meter) högt. Den 16 hade jag förträffliga iakttagelser och kringseglade den sydöstra udden, åt hvilken jag gaf namnet kap Havaii; han ligger på 70° 40′ nordlig bredd samt 178° vestlig längd. Det är omöjligt att säga, huru långt detta land sträcker sig norr ut, men så långt man kunde se, gafs det bergsträckor, tills de förlorade sig i fjerran. Af kapten *Bliven* på fartyget »Nautilus» erfor jag dock, att han såg land i nordvest om Herald-ön ända till 72° nordlig bredd.» 1) Nästan samtidigt varseblef äfven kapten *Craynor* på fartyget »Reindeer» detta land, hvilket Long med rätta kallade Wrangels land till hågkomst af den person, som varit den förste att till vesterlandet öfverbringa tschuktschernas uppgifter om ett nordligt polarland, ett namn, som oaktadt Petermanns motsatta åsigt 2) förtjenar att bibehållas.

År 1876 uppdrogs åt löjtnant *M. L. Onatsevitsch* att med *Novosselski* på klippern »Vsadnik» framtränga från Berings sund till Wrangels land, hvilket dock icke lät sig göra; fasta ismassor mötte honom på 67° nordlig bredd och tvungo honom att ändra kurs. Ett försök att framtränga mot vester misslyckades likaledes; äfven här var hafvet betäckt med täta ismassor. 3)

Emellertid hade den vetenskapliga undersökningen af det

---

1) »Ausland» för 1868, n:r 10, sid. 233.

2) Se Petermann, »Geographische Mittheilungen» för 1868, sid. 5.

3) »Russische Revue» för 1877, tionde bandet, sid. 275. Oaktadt sitt misslyckande i geografiskt hänseende lyckades det hr Onatsevitsch att på annat sätt uppnå vigtiga hydrografiska resultat. Hans djupmätningar och de på åtskilliga ställen företagna mätningarna af hafsvattnets värmegrad äfvensom iakttagelserna öfver hafsströmmarnes riktning äro rika bidrag åt vetenskapen. Bland annat lyckades det honom att i Ishafvet följa en ström, som från Berings sund går åt nordvest och underhåller en jemförelsevis temligen hög värmegrad.

nordostsibiriska fastlandet och dess kuster hvilat länge. Först 1868—1870 sändes af det kejserliga ryska geografiska sällskapet och under ledning af *G. von Maidell* en expedition till den östliga delen af detta område, hvilken expeditions hufvudändamål var att grundligt undersöka tschuktschernas land och inhemta underrättelser om Longs ofvannämnda polarland. Expeditionens medlemmar utgjordes jemte von Maidell af astronomen *K. von Neumann,* topografen *Afanasjev,* kirurgen *Antonovitsch* och tolken *Jegor Lygtschin,* en bland tschuktscherna uppväxt och deras språk fullkomligt mäktig jukagir. Jag inlåter mig icke närmare på denna vigtiga expeditions vandringar kors och tvärs utan anmärker blott, att Neumann, sedan ett första försök i februari 1870 att uppnå Miedvjed-öarne misslyckats, den 13 april ännu en gång bröt upp dit från Nischnij Kolymsk, besökte alla sex öarne och den 29 återvände öfver Baranov-klipporna.¹)

Såsom det nordligaste Asiens inbyggare nämndes upprepade gånger *tschuktscherna,* hvilka i fullkomligt oberoende, stolta öfver denna lycka, med sina renhjordar genomvandra de stora, öde sträckorna på sin liknämnda halfö. Dessa vandrings- eller rentschuktscher (ryssarnes »olennyje tschuktschi»), hvilka sjelfva kalla sig »tschauktschu», förvexlades ofta med de allra längst bort i Asiens nordöstra hörn boende namollo — man betecknade de senare äfven som bofasta eller stånd-tschuktscher (ryssarnes »sidjatschije tschuktschi») —, hvilka äro nära beslägtade med de närboende korjäkerna; till språket äro de ännu mindre skilda än spaniorerna och portugiserna. De äkta eller ren-tschuktscherna äro på visst sätt arktiska patriarker, ty många af de förmögnare ega tusen eller ännu flera af dessa nyttiga djur. Dessa nomaders tält äro nu för tiden förfärdigade af djurhudar; men förr synas de hafva egt äfven underjordiska bostäder, såsom man ser af de här och der ännu förhandenvarande qvarlefvorna. Utifrån se hudtälten mycket simpla och ursprungliga ut samt äro hopflickade af alla slags hudar, men äro dock verkliga konstbyggnader, ty de hafva en stomme af stora hval- och hvalrossben, hvilka äro sammanfogade ytterst ändamålsenligt. Äfven stommen i deras likaledes med hudar öfverdragna båtar, baidarer, är mestadels af hvalben, och deras mycket starka fisknät förfärdigas af tunna remmar af hvalrosshud. I dessa båtar fara tschuktscherna, ett mycket företagsamt handelsfolk, öfver Berings sund samt tillbyta sig af nordvestra Amerikas invånare pelsverk och hvalrosständer, som de på slädar föra ända till Otrovnoje. Här på en liten ö under 68° nordlig bredd sammanträffa ryssar och tschuktscher,

---

¹) Se närmare uppgifter om denna expedition i »Globus», bandet XXVI, sid. 313, 329, 347, 362 och 369, samt bandet XXVIII, sid. 43, 55 och 74.

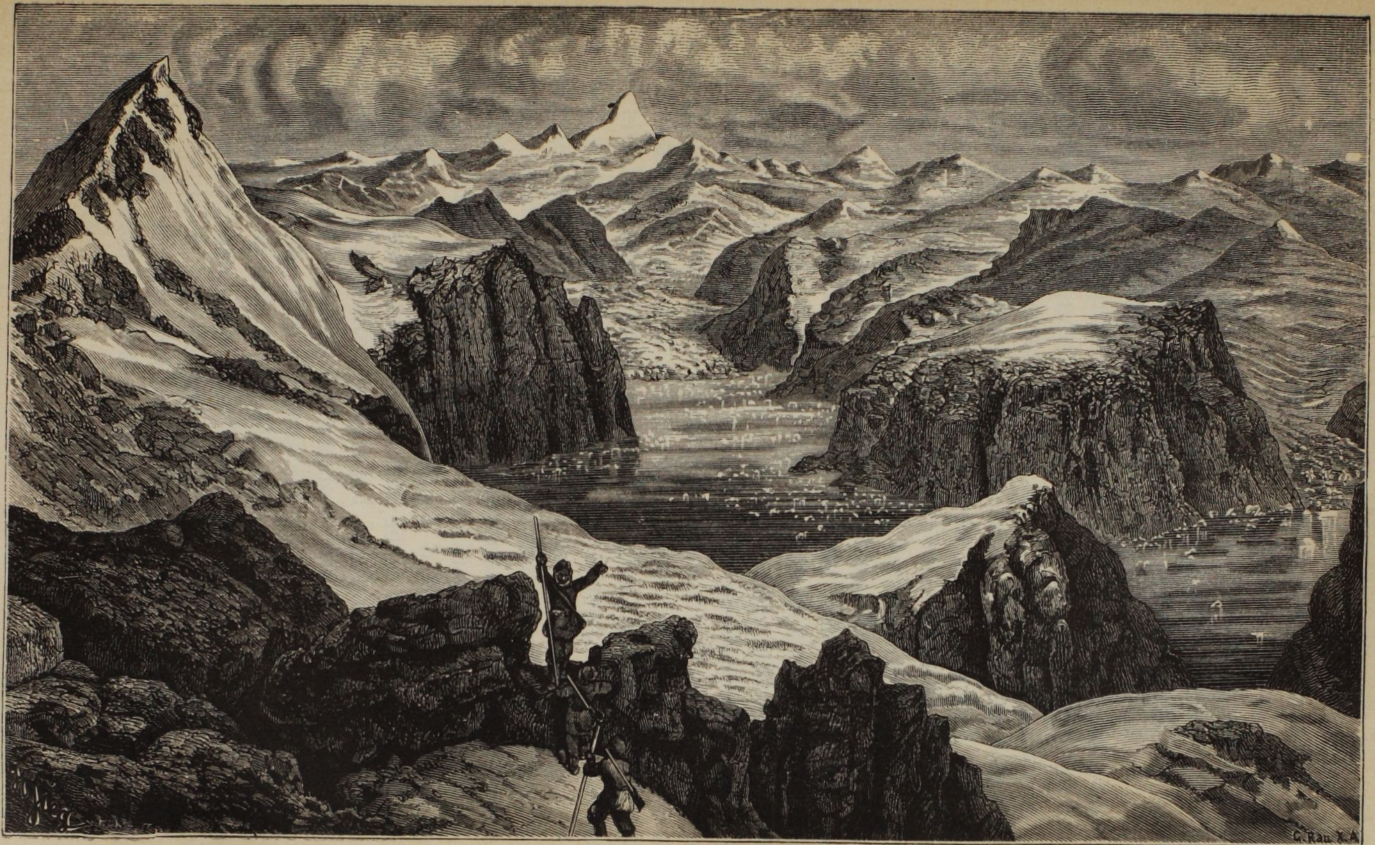

Kejsar Frans Josefs fjord och Petermann-toppen.

jukagirer och lamuter, tunguser och korjäker. En rysk regeringskommissarie sörjer för lugnets upprätthållande, och till att förekomma allt öfverbjudande fastställes före marknadens början åt den vilda hopen en allmän taxa, som angifver, huru många mård- och räfskinn böra eller måste lemnas för en viss mängd tobak, hvilken här gäller som allmänt betalningsmedel. Efter marknaden, som räcker tre dagar, är den usla orten öde ända till året derpå. De äkta tschuktschernas antal uppgifves ganska olika, mellan 20 och 50 tusen.

Tschuktscherna äro i allmänhet en kraftig menniskostam, om än i månget hänseende demoraliserad genom umgänget med hvalfångarne. Med bördor af 100 kilogram vandra männen ännu med lätta steg. De äro godmodige och icke lystna som sådana naturbarn öfver hufvud taget. Deras barn insys så fast i renhudar, att de likna vandrande säckar och icke lida någon skada, om de då och då falla om kull. Alla tschuktscher bära rockar, byxor och stöflar af hudar utom på stora festdagar under sommarn, då de stoltsera omkring i ett par gamla klädespersedlar af civiliseradt slag, hvilka en gång sett bättre dagar och sålts till dem mestadels af matroser. Förrän män och qvinnor gå till sängs, pläga de kläda af sig ända till gördeln och sofva helt nakna i »polog», det låga boningsrummet i tältet, egentligen ett tält i tältet. Liksom till tobak, hvars rök tschuktschern sväljer genom sin hornlika, långa pipa, så att han mången gång redan efter sex till åtta drag faller ned helt berusad, har han äfven till allt slags spirituosa ett lidelsefullt begär. Handelsmännen sälja derför till tschuktscherna ett bränvin af den uslaste beskaffenhet, hvilket icke är mycket bättre än kamfinen i våra forna lampor.¹) I öfrigt är ännu i dag allting hos tschuktscherna sådant, som Billings beskref det för ett århundrade till baka, hvilket är så mycket märkvärdigare, som tschuktscherna först sedan dess lärt känna bruket af jern. Lika liten ändring i deras seder åvägabragtes äfven genom kristendomens införande. Väl har den blinda tron på schamanerna längesedan förlorat sin gamla kraft, och dermed har mången barbarisk sed, t. ex. ålderdomssvaga personers dödande af deras egna barn, försvunnit för alltid, men ännu äro många hedniska bruk, t. ex. de dödas brännande, djuroffer och månggifte, vanliga. Ehuru männen göra alldeles ingenting och åt qvinnorna öfverlemna allt arbete inomhus såsom under mannens värdighet, äro de dock icke de egentliga herrarne i tältet, ty tschuktschiskorna föra ett strängt regemente, och deras män stå, helt lydiga, under toffel.²)

---

¹) »Globus», bandet XVI, sid. 207—208.

²) »Globus», bandet XXVI, sid. 348.

Fortskridande från öster till vester längs Ishafvets kust, träffa vi på som tschuktschernas närmaste grannar *jukagirerna* eller adon-domni, äfven kallade ardon-domni, hvilka lefva mestadels vid Indigirka och Anjui. I sitt språk afvika de alldeles från sina grannar jakuterna och korjäkerna; med tunguserna och samojederna hafva de blott några ord gemensamma. Detta en gång talrika, nu mycket svaga folk har genom sjukdomar till största delen förlorat sina renar, hvarför de mesta jukagirerna draga sig fram som fiskare och fogelfängare. I klädedrägt och seder hafva de redan blifvit mycket lika ryssarne; de älska lidelsefullt musik, och nästan alla kunna spela något litet på den af ryssarne införda fiolen; qvinnorna hafva temligen angenäma röster. För öfrigt föra de ett nomadlif, bo i jordkulor och äro högst okunniga; deras religion är en blandning af hedendom och kristendom. Hedenström fann ännu 1809 på Nysibiriska öarne spår af forna jukagiriska bebyggare, hvilka dock hade dött ut.

Låtom oss gå längre vester ut till *jakuterna,* så finna vi i dem en af verldens märkvärdigaste folkstammar, hvilken efter Middendorffs träffande uttryck i vissa hänseenden lifligt erinrar om judiska stammen. Jakuterna äro af tatarisk nationalitet — ryssar försäkra, att en turk från Stambul kan med sitt språk lätteligen göra sig förstådd af jakuterna vid Lena, — och hafva vid sin invandring längs Angara drifvit de der och vid Baikalsjön boende stammarne framför sig upp mot norden. Underkufvade af ryssarne, hafva de dock ingalunda antagit deras egendomligheter; i Jakutsk talas i öfvervägande grad jakutiska, och giftermål mellan ansedda ryssar och jakutiskor äro ganska talrika. Jakuterna, som inalles stiga till 200,000, lefva vid Aldan, Lena och Indigirka samt äro födda herdar, hvilka mestadels bo ensliga och sällan bosätta sig i större antal på samma ställe. Deras gästvänskap är känd vida omkring. Högst betydande är jakuternas härdighet mot klimatets oblidhet, hvarför de till och med i Sibirien kallas »jernmenniskor». Vid en värmegrad af — 40° C. såg Kennan dem stå på gatorna, klädda blott i skjorta och fårskinnspels, skratta och språka, som hade en balsamisk sommarluft kringflägtat dem. Dertill äro de ytterst händiga och förstå lika godt som ryssarne att med topor eller yxan timra sig ett trähus med dörrar och fönster. Öfver hufvud taget sakna de hvarken god vilja eller förmåga att ihållande förrätta tungt arbete. I öfrigt stå de på en låg odlingsgrad samt äro vidskepliga, dystra och slutna till sinnelaget.

Jakuternas boningsorter sträcka sig i nordvest inemot den stora Taimyr-halfön, hvars öde tundra enstaka samojeder mången gång genomvandrat. Om det inre af denna, mot den aflägsnaste norden utskjutande del af det arktiska Sibirien bringar oss en enda resa underrättelser från nyare tid. Det är den af akademikern *Alexander Teodor von Middendorff* (född den 18 augusti 1815 i S:t Petersburg) år 1843 företagna. Denne man, som ensam hade frivilligt erbjudit sig att utforska dessa trakter, var också samtidigt den ende, om hvilken man, hvad härdighet och vetenskaplig förmåga beträffade, kunde hysa den grundade förhoppningen, att han icke skulle återvända blott med negativa resultat. Längre fram slöt sig en dansk forstman, *Brandt*, till honom. Båda reste, åtföljda blott af en tjenare, den 3 april 1843 från Turukhansk på Jenisseis istäcke till Dudinsk. Här sjuknade Middendorffs följeslagare i kopporna, men på någon vanlig sjukdomsbehandling var icke att tänka, om man skulle kunna hinna fram till Khatanga på isen. De sjuka nedpackades derför i hudar, och sällskapet lemnade, förökadt med en topograf och tre kosacker, den 13 april sitt rastställe vid en värmegrad af —37° C. och under en storm, mot hvilken man knappast kunde hålla sig på fötterna. Vid Bogenida, en biflod till Kheta, som utfaller i Khatanga, måste man göra halt, emedan allesamman med undantag af Middendorff och Brandt voro sjuka. Middendorff beslöt att här afvakta samojedernas sommartåg mot norden och företog under mellantiden en utflygt till Khatanga, der han dock fann hela befolkningen insjuknad i kopporna och försänkt i det djupaste elände. Han beslöt derför att vända sig till Taimyr-floden; en del af sällskapet qvarstannade vid Bogenida för att anställa meteorologiska iakttagelser, medan han sjelf med topografen, en tolk och två kosacker slöt sig till de norr ut vandrande samojederna och bröt upp den 19 maj för att undersöka Asiens nordligaste udde. Men den elakartade sjukdomen hade skyndat de resande i förväg. Den samojedstam, som väntade dem vid floden Novaja och skulle föra dem vidare derifrån, hade likaledes blifvit angripen af kopporna och försatt i ett jemmerligt tillstånd. Läget var högst kritiskt; Middendorff hade hoppats på hjelp och måste nu sjelf uppträda som räddare bland den höga nordens söner. Till alla andra vedervärdigheter kom nu äfven en fruktansvärd köld; den 27 maj visade termometern —23° C., och vilda snöstormar rasade med sådan häftighet öfver den isiga ytan, att icke någon menniska kunde röra sig i de blott nödtorftligen skyddande tälten, och att man icke ens tänkte på det värmande téet af fruktan att behöfva röra sig. Först den 31 maj kunde resan fortsättas, och den 14 juni varseblef man på långt afstånd Taimyr-floden, innan hon utfaller i den liknämnda sjön. Hon flyter fram mellan branta höjder, eller snarare låg hennes frusna yta orörlig mellan branta strandklippor; men de resande visste mycket väl, att det icke skulle dröja länge, innan isen bröte upp, om än blott för en kort tid. Nu arbetade man oförtrutet på båtens fullständiga utrustande; den 6 juli lopp han omsider lyckligt af stapeln, sedan isen gifvit fullständigt efter dagen förut. Gynsamma vindar påskyndade den utan dröjsmål företagna färden på den temligen strida floden, så att Middendorff den 24 augusti lyckligt uppnådde Ishafvet och undersökte det bortom 76° nordlig bredd. Men redan i början af augusti hade nattfrosterna åter inträdt, och det gälde derför att oförtöfvadt anträda återfärden, så vida man icke ville öfverraskas af den förskräckliga arktiska vintern i dessa ödemarker. Emellertid hotade de omständigheter, som gynnat framträngandet, nämligen den strida strömmen och de häftiga vindarne, att fördröja återfärden. Middendorff tillstod sedermera sjelf, att det var blott rädslan för halfgjordt arbete, som hade förmått honom att tränga framåt, hvaremot det nyktra förståndet sade honom, att han bort vända om långt förut. Försedd med ett dugtigt förråd af drifved, anträdde man den 26 augusti återfärden, men qvarhölls till den 7 september af storm på en ö i Taimyr-sjön. Redan efter några dagar betäcktes hela sjön af is, och de resande lupo den största fara att frysa inne midt på sjön. Dertill förlorade de i isen sin båt, så att deras enda hopp om räddning berodde på att finna samojeder vid flodens öfre del, ty dessa nomader gå aldrig bortom sjöns södra kust. Utan dröjsmål hopfogades en stor släde, och så gick det åt söder till den ännu långt aflägsna floden. Men redan efter två dagar kände Middendorff sig matt och oförmögen att resa vidare. Några dagars uppehåll skulle kanske hafva botat hans åkomma, men det skulle hafva satt hela sällskapets lif på spel, ty det fans icke en enda timme mera att förlora. I denna fruktansvärda svårighet fattade Middendorff det beundransvärda beslutet att qvarstanna helt ensam i den öde vildmarken. Träffade hans kamrater lyckligen på samojeder, innan dessa dragit mot söder till sina vinterqvarter, så torde han hafva förhoppning att kunna räddas; träffade de dem mycket sent, så var dock åtminstone en del af expeditionen räddad. Men hade samojederna redan dragit mot söder till sina vinterqvarter, så var allt förgäfves, och hela sällskapet utan räddning förloradt. Man slagtade den sista hunden, delade hans kött och en sista återstod buljong i fem lika delar samt förtärde ännu ett sista gemensamt mål af blod och bensoppa, hvarpå sällskapet begaf sig på väg mot söder. Middendorff blef ensam qvar, sjuk och utmattad, skyddad mot den inbrytande arktiska vintern af blott en klippa och försedd med lifsmedel för endast två dagar. Under tre dagar förmådde han ännu gå omkring; han såg, huru de sista flyttfoglarne begåfvo sig mot söder, och sjön småningom belade sig med ett fast istäcke. Under de trenne nästföljande dagarne kände han sig åter så svag, att han icke kunde lemna sitt läger; då blef törsten så häftig, att han släpade sig till isen och drack sjövatten. Men hans tillfrisknande gjorde ringa framsteg, och de fruktansvärda sibiriska snöstormarne brusade med sådant raseri fram öfver honom, att enslingen var fullkomligt begrafven, och det sista skimret af hopp om räddning förbleknade. Men hon kom dock slutligen, sedan den modige forskaren hade lärt känna hungerns alla qval, i en vänskapligt sinnad samojedhöfdings skepnad. Den 30 september förde denne honom till sitt tält, och den 20 oktober helsade han, glädjedrucken, skogskanten, rökhyddan vid Bogenida och sina reskamrater.¹) Efter Middendorffs minnesvärda resa, hvarunder han riktade sina forskningar på det isbetäckta Taimyr-landets geografi, växtlighet och djurlif äfvensom allmänna fysikaliska förhållanden, har denna trakt icke mera beträdts af någon europeisk vetenskapsman.

---

¹) Herm. J. Klein, »An den Nordpol», sid. 27—35.

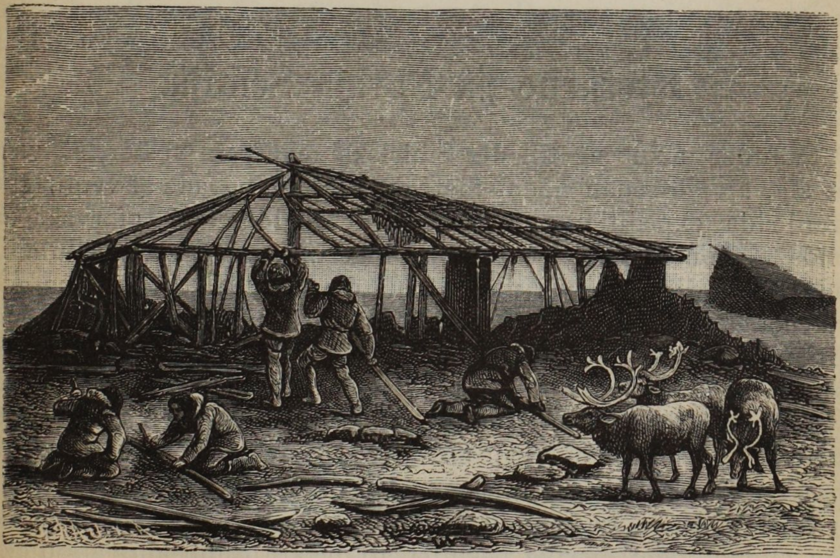

Tschuktscher, som uppföra en hydda.

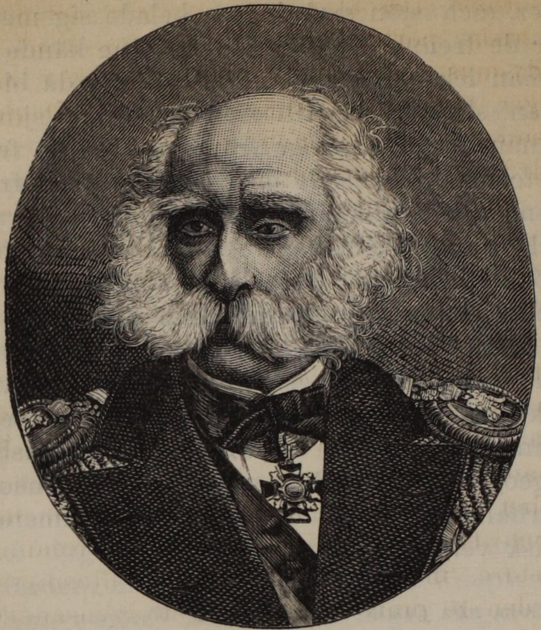

Grefve Feodor Petrovitsch Lütke.

Ryssarne på Novaja Semlja.

Vänder man sig till det Sibiriska Ishafvets vester, så visar det sig, att de sedan något mera än ett århundrade af vetgirighet föranledda expeditionerna, som understöddes dels af ryska enskilda personer, dels af kejserliga regeringen, nästan uteslutande hade Novaja Semlja till mål, så att den arktiska dubbelöns geografiska undersökande till sina hufvudsakliga drag är ryssarnes förtjenst. Så trodde sig en af lotsarne för Ishafs-färderna, vid namn *Juschkov,* hafva öfvertygat sig om de dervarande bergens mycket omordade silfverrikedom. Han utrustades år 1757 af en rik invånare i Arkhangelsk till en forskningsresa, hvilken dock blef utan resultat i anseende till hans död på vägen till Novaja Semlja. År 1760 fattade en annan Novaja Semlja-farare, *Savva Loschkin* från Olonets, det djerfva beslutet att befara dubbelöns ännu obekanta östkust, och verkligen lyckades det honom att inom nästan tre år fullborda en kringsegling af hela gruppen, en bedrift till sjös, hvilken först i våra dagar skulle åter utföras. Tyvärr är någon utförlig berättelse om denna resa icke bevarad, hvarför hon icke är fullkomligt fritagen för kritiska tvifvelsmål. På tre somrar fullbordade Loschkin under oerhörd kamp mot isen färden från Kariska porten ända till Barents' Hoek van Begeerte eller Dokhody-myss (Ankomst-udden); han var alltså tvungen att två gånger öfvervintra på östra kusten. Denna fann han i allmänhet jemnare och fattigare på hamnar än vestra kusten; massor af drifved, uppkastade af Kariska hafvet, gjorde öfvervintringarna möjliga. Efter kringseglingen af Novaja Semljas nordligaste udde kom Loschkin till vestkustens bekanta trakter och slutligen till hemmets kuster vid Hvita hafvet. ¹)

Under åren 1768 och 1769 mottog en för detta löjtnant i kejserliga flottans styrmanskår, vid namn *Rosmysslov*, det dubbla uppdraget att för den rike köpmannen *Barmins* i Arkhangelsk räkning söka efter silfvermalm på Novaja Semlja och åt regeringen kartlägga dubbelöns äfvensom Kariska hafvets kuster. Härtill erhöll han en »kotschmara» eller tremastadt fartyg af tio tons' drägtighet. Af regeringen lemnades honom understyrmannen *Gubin* och två matroser, af Barmin styrmannen *Tschirakin* och nio arbetare, inalles tretton man. ²) Rosmysslov lemnade Arkhangelsk den 10 juni. Uppehållen af ogynsamma vindar, fick han först den 1 augusti Novaja Semljas kust i sigte vid norra Gås-kap, seglade längre nordost och kom den 9 till den säkra Britvin-bugten, ³) hvari han dröjde till den 12 augusti. I den ännu nordligare Namnlösa bugten ⁴) (Besymennyj saliv) slöt sig till kotschmaran ett tremastadt fångstfartyg, i hvars sällskap Rosmysslov den 14 augusti uppnådde Pankov-ön vid ingången till Matotschkin schar. Den 15 inträngde man i detta sund ända till Vädurs-kap (Baranij myss). Ända hit hade styrmannen och lotsen Tschirakin kommit redan förut, men längre kunde han icke öfvertaga ledningen. Rosmysslov for nu på en roddbåt in i sundet, hvilket han fann 16,5 till 17,5 fot djupt; vid Morschevoj myss (Hvalross-kap) midt emot Matotschkin schars nordligaste punkt tvungo vinden och strömmen honom att vända om. Härefter lät han uppmäta en del af sydkusten genom sin understyrman Gubin och anträdde derefter en andra båtfärd för att framtränga ända till Kara-hafvet och kartlägga hela sundet. Vid Matotschkin schars östra ände besteg Rosmysslov ett högt berg;

---

¹) Svenske, »Novaja Semlja», sid. 15. Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 27. Töppen, »Nowaja-Semlja», sid. 21—22. Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 468.

²) Svenske på anfördt ställe, sid. 15. Spörer på anfördt ställe, sid. 27.

³) Hon erbjuder en fullkomligt säker ankarplats; rundt omkring skyddad mot vinden genom afvärjande berg, håller hon ungefär 16 till 18 kilometer i omkrets; blir vinden från hafvet häftigare, så finna fartygen tillräckligt skydd i bugtens botten bakom And-kap (Utiny noss).

⁴) Denna sträcker sig mot sydost och omgifves af höga, snöbetäckta berg, bakom hvilka andra, ännu högre berg resa sig på något afstånd.

Kariska hafvet var, så långt blicken räckte, isfritt, och han beklagade blott, att han med sina bräckliga fartyg icke vågade sig ut på det samma för att utröna Novaja Semljas afstånd från Samojed-halfön. I alla händelser faststälde han genom sin färd, att Novaja Semlja icke är en odelad massa utan klufvet genom en tvärremna. Den 3 september 1768 kom han åter till sin kotschmara och beslöt att, enär vintern nalkades, tillbringa den samma vid Tulenja-bugten i Mattheus-skärgården under 73° 14′ nordlig bredd och blott ungefär 20 kilometer från Kariska hafvet. Då det från Arkhangelsk medförda, söndertagna blockhuset var för litet, nedrefs en vid Vädur-kap funnen vinterhydda och uppsattes vester om Tulenja-bugten vid Drovjanoi myss (Vedkap). Hvardera bostaden upptogs af sju man. Den 20 september betäcktes sundet med is, och den 27 november började den långa polarnatten, som varade ända till den 24 januari, alltså 59 dygn. Kölden var så stark, att folket icke kunde aflägsna sig från sina hyddor; nästan alla voro derför lidande, och flere funno sin död, bland dem Tschirakin redan den 17 november 1768. Först i slutet af maj började snötäcket smälta, men isen var ännu i slutet af juni så fast, att Rosmysslov på honom kunde fullborda sydkustens kartläggande. Öfvervintringsplatsens nordliga bredd bestämde han genom fem gånger gjorda iakttagelser till 73° 39′, d. v. s. ungefär 25′ för högt. Ehuru företrädesvis sysselsatt med hydrografiska och geodetiska arbeten, hade den ryske officeren dock ett öppet öga för den honom omgifvande naturen. Han berättar, att de höga bergen vid Matotschkin schar bestå af lös skiffer, att ädla metaller *icke* förekomma, att i bergen finnas talrika sötvattensjöar, hvilka hysa många, små fiskar. Af däggdjur fann han isbjörnar, fjellräfvar, vargar och renar, af foglar under våren vildgäss, måsar och kajor(?); af hafsdjur nämner han hvalrossar, skälar och delfiner. Under den mildare årstiden utrustades kotschmaran åter, och den 2 augusti, då sundet blef isfritt, afgick Rosmysslov öster ut. Han sjelf var sjuk, och af tretton man hade han förlorat sju; likväl var han fast besluten att i enlighet med sin förelagda uppgift våga ett försök att segla öfver Kariska hafvet. Alltså styrde han modigt ut på öppna hafvet, men måste redan följande dag vika undan för isen, sedan fartyget blifvit läck. Den 4 varseblef han en fördjupning i kusten och tog henne för ingången till Matotschkin schar; hon visade sig dock vara en nordligare belägen bugt, åt hvilken han gaf namnet Njesnajemyj saliv (Den obekanta bugten). Först den 8 augusti lopp han åter in i Matotschkin schar, der han tänkte reparera sitt fartyg vid Matotschkas mynning nära sundets vestra inlopp. Efter uppmaning af chefen på ett der anträffadt fångstfartyg steg han med sina följeslagare om bord hos honom och qvarlemnade sin alldeles sjöodugliga kotschmara. Den 8 september 1769 inträffade alla välbehållna i Arkhangelsk. [1])

Rosmysslovs expedition var den vigtigaste efter holländaren Barents' tid. Silfver fann han visserligen icke, men den hydrografiska kunskapen om Novaja Semlja utvidgades ansenligt genom honom. Han är den förste, som mätt det genom dubbelön gående sundets längd, bestämt dess geografiska bredd, åvägabragt en ganska noggrann kartläggning af kusterna och slutligen efter det blygsamma måttet af sina kunskaper beskrifvit äfven naturförhållanden, så att det vore blott rättvist, om sundet kallades Rosmysslovs schar efter sin modige undersökare. Efter hans tid besöktes Novaja Semlja nästan fyrtio år bortåt blott af fångstmän.

Först år 1807 utsändes en ny expedition till Novaja Semlja på bekostnad af den för oss genom sin ifver för polarforskningen redan fördelaktigt kände grefve Rumantsov, hvilken i synnerhet hade dubbelöns undersökande ur bergsbrukets synpunkt i sigte. Till detta ändamål förenades med expeditionen, hvilken leddes af f. d. kejserlige styrmannen *Pospelov,* den uralske bergverkstjenstemannen *Ludlov* och två bergsmän. Dessutom befunno sig äfven lotsen *Mjasnikov* från Mesen och åtta matroser om bord på »Biet», ett fartyg af 35 tons' drägtighet, hvilken afgick från Kola den 29 juni. Expeditionen framträngde från Kostin schar till Matotschkin schar längs kusten, hvaröfver den upprättade en dräglig karta; i mineralogiskt hänseende undersöktes Hvitöarne, hvilkas bergart Ludlov fann vara gips, men förnämligast Silfver-bugten, hvari af silfverhaltig malm dock icke anträffades mera än ett stycke blyglans, som lär hafva lemnat ett högst obetydligt utbyte. Bergen vid stranden bestå af kalkskiffer och hvit glimmer eller kattsilfver, och denna sammansättning har bugten att tacka för sitt lockande namn. På Mattheus-skärgårdens norra sida fann Ludlov svafvel och kopparkis samt trodde, att malakit förekom derstädes.

Ännu långt mindre framgång hade den på ryska regeringens befallning år 1819 företagna färden med briggen »Novaja Semlja» under ledning af marinlöjtnanten *Lasarev.* Förträffligt utrustad, afgick denne officer den 10 juni från Arkhangelsk, försökte att uppnå först Matotschkin schar, derefter Novaja Semljas sydspets, vidare efter ett uppehåll på Kolgujev åter igen sydspetsen och slutligen ännu en gång Matotschkin schar, men blef allestädes uppehållen och tillbakadrifven af ogenomträngliga ismassor. Dertill kom, att största delen af manskapet led af skörbjugg, hvilket nödgade Lasarev att vända om redan den 9 augusti. Den 3 september inträffade man åter i Arkhangelsk. Några positionsbestämmelser på ön Kolgujev och på Gås-landets kust, som man förut hade uppgifvit allt för långt åt öster, äro de enda resultaten af denna resa, hvilken anträddes allt för tidigt på året.[1]

---

[1]) Töppen på anfördt ställe, sid. 22—24, Svenske på anfördt ställe, sid. 18—68. Spörer på anfördt ställe, sid. 27—29.

Den ringa framgången af Lasarevs expedition inverkade icke det minsta på ryska regeringen, ty hon utsände från 1819 till 1824 fem expeditioner till Novaja Semljas ödemarker. Ofördröjligen utrustade hon den starka briggen »Novaja Semlja» (200 tons) och lemnade befälet deröfver åt löjtnant *Feodor Petrovitsch* (sedermera grefve) *Lütke* (född den 29 september 1797 i S:t Petersburg), hvilken just hade återvändt från sin verldsomsegling under kapten Golovnin. Lütke gick den 15 juli 1821 till sjös med två officerare, en styrman, en skeppsläkare och 39 man samt träffade den 31 på slutna ismassor längs den södra öns vestkust. Två veckor bortåt arbetande sig fram genom is, varseblef han ändtligen land under 71° 31′ nordlig bredd. Men öfver allt var kusten spärrad, och en häftig nordanstorm dref fartyget långt bort; den 22 augusti fick man sigte på Pervoussmotrennaja gora, då vinden hade krossat och strömmen bortfört all is. Inloppet till Matotschkin schar anträffade Lütke icke, enär de herskande östanvindarne gjorde det omöjligt för honom att komma nära intill kusten. Men han måste två gånger hafva passerat detta inlopp och riktade nu, enär årstiden redan var långt framskriden — det var mot slutet af augusti —, sin uppmärksamhet på att kartlägga en så lång sträcka som möjligt af kusten i sydlig riktning från 73° nordlig bredd till (norra) Gås-kap. Isen visade sig å nyo, och Lütke återvände den 11 september till Arkhangelsk, sedan han tillfälligtvis hade beriktigat Kanin noss' geografiska läge.

Året derpå, 1822, utsändes Lütke åter med samma fartyg för att fortsätta Novaja Semljas undersökning; första delen af sommarn skulle han dock använda till mätningar vid lappska kusten, hvaröfver endast mycket primitiva kartor då förefunnos. Från Arkhangelsk afseglade han den 21 juni med löjtnant *Lavrov*, midshipman *Lütke II*, styrmännen *Safronov* och *Prokofjev* samt stabsläkaren *Smirnov* och fick efter att hafva användt hela juli till att kartlägga Lapplands kuster den 8 augusti åter sigte på Pervoussmotrennaja gora. Kusten visade sig fullkomligt isfri. Seglande längs kusten på ringa afstånd derifrån, kunde han med lätthet anlöpa Matotschkin schar; dock uppsköt han detta sunds kartläggande till återfärden och seglade norr ut. Den 11 augusti befann han sig utanför en brant, snöbetäckt udde, som han, emedan icke något land kunde skådas der bakom, till en början ansåg för Hoek van begeerte, d. v. s. Novaja Semljas nordöstliga udde, men sedermera — väl med rätta — höll för kap Nassau. Snart påträffade man här en med kusten sammanhängande isvall, som hindrade färdens fortsättande. Briggen gick alltså till baka till Matotschkin schar, hvars mynning nu bestämdes till sitt geografiska läge. Den 6 september kastade man åter ankar i Arkhangelsks hamn.

---

[1] Töppen, »Nowaja-Semlja», sid. 26.

Äfven år 1823 var Lütke, som blifvit befordrad till kapten, icke overksam. Han afseglade de första dagarne af juni från Arkhangelsk och började sin sommarfärd åter igen med mätningar vid lappska kusten; derefter vände han sig ifrån Vardö öster ut och befann sig den 27 juli utanför Gås-kap. Utan hinder framträngde han, derunder pröfvande fjolårets mätningar, ända till 76° 30′ nordlig bredd, der isen den 1 augusti å nyo hindrade honom, så att han äfven denna gång icke kunde komma till något bestämdt afgörande angående ifrågavarande kap. De små öarne i vester derifrån, hvilka Lütke till en början ansåg för Oranien-öarne, kallades Barents' öar. Den 6 augusti ankrade briggen vid Vädur-kap nära vestra inloppet till Matotschkin schar. Härifrån undersöktes sundets båda stränder medelst roddbåtar, och astronomiska liksom magnetiska iakttagelser anstäldes. Efter dessa arbetens fullbordande gick expeditionen den 10 augusti åter till sjös, men kunde för svår väderlek först den 18 återupptaga arbetena och utsträcka dem från södra Gås-kap ända till öns sydspets, Kussov noss. I denna trakt hade briggen olyckan att stöta på en sandbank. Han blef visserligen åter flott, dock med bräckt roder, hvarför Lütke måste återvända hem öfver Kolgujev. Redan den 31 augusti uppnådde han Arkhangelsk.

Amiralitetet gaf år 1824 Lütke förnyadt uppdrag att kringsegla den norra ön och derefter försöka sig längs östra kusten; men i händelse detta icke lyckades, borde han från sydspetsen sätta denna plan i verket och efter afslutadt arbete i hafvet mellan Novaja Semlja och Spetsbergen framtränga ända till fast is. Den 18 juni lemnade briggen Arkhangelsk för att till en början uppehålla sig i Hvita hafvet ända till den 11 juli; under seglingen norr ut märkte Lütke emellertid snart, att denna sommar var synnerligen ogynsam. På grund af de häftiga vindarne, kölden och dimmorna visade hafvet sig mycket isrikare än under de förflutna åren. Novaja Semljas nordligaste udde kunde icke uppnås, mycket mindre kringseglas. Blott vid kap Speedwell (75° nordlig bredd) lyckades det honom att närma sig kusten. Derefter höll han vestvart utefter isbrädden ända till 43° östlig längd, men fann ingenstädes någon öppning, som erbjöd ens ett sken af möjlighet att framtränga norr ut. Efter att hafva återvändt till den södra öns vestkust fann expeditionen samma hinder i sin väg. Ända från Kostin schar stängdes kusten öfver allt på flere timmars väg af is. Först sedan häftiga, sydliga och vestliga stormar hade skingrat massorna något, lyckades man den 13 augusti framtränga till norra udden af Vaigatsch och bestämma hans geografiska läge. Derifrån till Kara-hafvet varseblef man icke någon is, briggen satte derför kurs mot nordost, men blef snart uppehållen af en isvall, som upptog hela synkretsen. Efter gagnlös väntan och sedan Sakhaninska öarnes läge blifvit bestämdt, vände man den 30 augusti åter vestvart och uppnådde Arkhangelsk den 11 september. Allt var välbehållet som på de trenne första resorna, och icke en enda man hade gått förlorad genom sjukdom. Resultatet af Lütkes fyra expeditioner, hvilka öfverträffa alla förutvarande företag i de astronomiska och geodetiska ortsbestämmelsernas tillförlitlighet samt genom den betydande mängden af hydrografiska och andra fysikaliska iakttagelser, var det noggrannare bestämmandet af Novaja Semljas geografiska läge och en tillräckligt detaljerad öfversigt af vestra kusterna mellan Kariska porten och kap Nassau. Dubbelöns norra och östra kuster förblefvo dock fortfarande okända. [1])

Enär det icke lyckats ens Lütkes skicklighet och förmåga att taga sig fram genom storm och is, afstod ryska regeringen tills vidare från några ytterligare, på Novaja Semlja riktade, företag. Men det enskilda intresset uppvaknade deremot så mycket lifligare, och den rike köpmannen *V. Brandt* i Arkhangelsk äfvensom öfverjägmästaren *Klokov* vågade en del af sin förmögenhet på ett nytt försök. De utrustade tre fartyg, hvaraf det ena, en af styrmannen *Gvosdarev* förd lodja på 100 tons, hade i uppdrag att utefter Novaja Semljas vestkust om möjligt framtränga till norra udden. Denna uppgift lyckades emellertid icke, och fartyget återvände hem med en stor laddning hvalrosständer. Det andra fartyget, skonaren »Jenissei» under befäl af löjtnanten *Krotov* och underlöjtnant *Kasakov* med åtta mans besättning, skulle segla genom Matotschkin schar rakt på Obdorsk; men det gick under med hela sin besättning i storm och is; endast spillror af det samma påträffades sedermera vid kap Serebrjannyj vid Matotschkin schars vestra inlopp. Det tredje fartyget, den stora karbasen »Novaja Semlja», fördes af löjtnanten i styrmanskåren *Peter Pachtussov,* hvilken hade deltagit i Ivanovs expeditioner och haft tillfälle att lära känna land och folk vid Ishafvets kust. Utom honom och hans medhjelpare *Nikolaus Krapivin* utgjordes besättningen af förre båtsmannen *Fedotov* och sju bönder från Arkhangelska guvernementet, inalles af tio man. Karbasen hade till uppgift att framtränga genom Kariska porten och kringsegla Novaja Semlja öster ifrån. Pachtussov gick den 1 augusti 1832 till sjös och fick den 10 Novaja Semlja i sigte; han försökte väl att segla enligt de erhållna föreskrifterna, men motiga vindar och väldiga ismassor drefvo honom ständigt till baka. Kariska porten var spärrad af is, och Pachtussov måste tills vidare inskränka sig att kartlägga östra delen af Novaja Semljas sydkust och de utanför liggande öarne. Sommarn nalkades redan sitt slut, och hösttöcknen instälde sig, då man förbi Nikolskij schar och Loginov-bugten den 23 augusti kom till Kamenka-(Klipp-) viken. Här, på 70° 36′ nordlig bredd och 59° 32′ östlig längd från Greenwich beslöt Pachtussov att öfvervintra. Den 9 november, få dagar efter polarnattens början, inträffade den största kölden —40° C. Den 9 januari 1833 visade sig solen efter 65 dagars bortovaro åter öfver synkretsen; förut hade man dagligen vid den tid, då solen stod i närheten af middagslinien, iakttagit en två till tre timmar varande morgonrodnad i söder. Genom sträng manstukt, arbete, rörelse, jagt och lekar höll Pachtussov sitt folk temligen friskt. Men i mars uppträdde skörbjuggen, för hvilken två personer föllo offer i maj. Den 19 juni bröt hafvet upp, men skeppet satt fortfarande fast, och Pachtussov försökte att i en, med lifsmedel för en månad försedd båt segla uppför östra kusten. Han framträngde den 5 juli till 71° 38′ 19″ nordlig bredd, kartlade kusten, namngaf de uddar, som passerades, upptäckte flera floder och påträffade vid en af dem, hvilken han kallade Savina, ett kullfallet kors och qvarlefvor af ett blockhus. Han afstod från att framtränga längre, ty han tviflade på att med sin lilla båt kunna uppnå Matotschkin schar. Strax efter hans återkomst blef karbasen fri, och utan dröjsmål skyndade Pachtussov å nyo mot norr med den samma. Den 19 befann han sig ännu en gång vid Savinas mynning; från Kasakov-floden blef kusten brantare och högre; vid en stor, mot vindar skyddad bugt, hvilken erhöll namnet Lütkes bugt, reste bergen sig till 247 fots höjd. Den 12 augusti upptäcktes tre nya bugter: Schuberts, Brandts och Klokov-vikarne. Ändtligen lopp fartyget den 13 augusti in i Matotschkin schars östra mynning; man hade passerat den södra öns östra kust. Kariska hafvet var öppet, ty tre dygns nordostlig vind hade rensopat det från is, men lifsmedel och helsa saknades för att våga en ny öfvervintring, hvarför Pachtussov återvände till Petschora. Derifrån for han på renslädar till Mesen och Arkhangelsk, hvarest han inträffade den 21 november 1833.

---

[1]) Se Fredrik Lütke, »Viermalige Reise ins Eismeer in den Jahren 1821 bis 1824», S:t Petersburg 1828. Öfversatt till tyskan af Erman, Berlin 1835.

Året derpå beslöt regeringen å nyo att utrusta en expedition till Novaja Semlja. Enär sådana små fartyg, som man använder för att löpa in i grunda vikar, icke förefunnos, erbjöd Klokov en skonare och en karbas samt förband sig tillika att med en lodja föra ett blockhus och de för öfvervintringen erforderliga lifsmedlen till vestkusten. Lodjan skulle idka fångst af hafsdjur samt göra sig underrättad om Krotovs och hans manskaps öde. Befälet öfver skonaren »Krotov» gafs åt Pachtussov, öfver karbasen »Kasakov» åt styrmannen *Zivolka.* Den 24 juli lemnade expeditionen Arkhangelsk, men redan den 8 augusti skilde ett töcken båda fartygen åt; dock sammanträffade de åter vid Matotschkas mynning på Novaja Semljas vestra kust. Deremot bemödade de sig förgäfves att anträffa lodjan, som förde blockhuset. Nu arbetade de sig fram genom sundet, hvars östra inlopp dock var spärradt af ogenomtränglig is, hvilket den 12 september tvingade dem att återvända. Men som öppna hafvet redan var fruset, beslöt Pachtussov att öfvervintra vid Tschirakina. I mars och april 1835 anstälde Pachtussov jemte Zivolka fullständigande mätningar i vinterstationens närhet; den ena afdelningen gick längs Matotschkin schars södra, den andra utefter dess norra strand ända till dess östra mynning. Karbasen skulle användas till att kringsegla Novaja Semlja vester ifrån, medan Zivolka redan var stadd på en vandring från Vykhodnoi myss (Utgångskap) längs nordöstra kusten. Vid detta tillfälle upptäckte han Cancrin-viken, Obekanta viken och Björn-viken. Förbi Myss pjatpaltsov (Femfinger-kap) kom expeditionen den 24 april till Flotovhalfön, der brist på lifsmedel nödgade henne att vända om, sedan Zivolka hade upprest ett votivkors. Den 6 mars återkom han till vinterqvarteret vid Tschirakina. Zivolkas färd hade varit mycket besvärlig i följd af snöstorm, ogynsamma isförhållanden o. s. v.; dock uppvägdes alla mödor rikligt genom resultatet. Zivolka hade framträngt en hel breddgrad utefter den otillgängliga ostkusten och så lemnat en vigtig grundval för detta områdes noggrannare utforskande.

I maj och juni blef väderleken märkbart varmare, man påträffade färsk skedört *(Cochlearia),* och en lätt grönska färgade bergens södra sluttningar. Flere gånger kommo ryska fångstmän till Matotschkin schars vestra inlopp; bland dessa var en viss *Jeremin* från Sum vid Hvita hafvet, hvilken sedermera gjorde Pachtussov vigtiga tjenster. Den 29 juni anträdde den sistnämnde med karbasen en färd längs den norra öns vestkust, men den 9 juli inneslöts fartyget vid Puckel-öarne af isen och krossades inom få ögonblick af simmande ismassor. Knappt fick man tid att rädda och på den närbelägna Berchs-ön bringa i land båtarne, något proviant och instrumenten. Men i dessa båtar var det nästan omöjligt att återvända. Oförmodadt visade sig dock den 22 juli två hvalrossfångare, af hvilka Jeremin var en, och togo de skeppsbrutna om bord. Genom denna olycka lät Pachtussov emellertid icke afhålla sig från att göra ett nytt försök och att denna gång pröfva sin lycka på dubbelöns östra sida. Den 14 augusti framträngde han med en nyutrustad lodja åter igen genom Matotschkin schar mot öster och seglade längs östra kusten mot norr. Han kom på 74° 24′ nordlig bredd till den ö, som sedermera erhöll hans namn, ungefär 37 kilometer längre i norr än Zivolka. Ännu ungefär 42 kilometer längre norr ut varseblef han en temligen hög udde, som han kallade Dalnij myss, men icke kunde uppnå för isens skull. Sorgsen, vände han om med sitt fartyg. Den 3 september lemnade hela expeditionen Novaja Semlja och inträffade den 7 oktober i Solombola, tätt invid Arkhangelsk. Strax efter ankomsten företog Pachtussov sig att ordna sina papper, sammanställa sina kartor o. s. v., men redan den 7 november 1835 dukade hans ända till sista tågan utmattade kropp under för en smygande nervfeber. Zivolka reste med hela materialet till S:t Petersburg och fullbordade der de af Pachtussov påbörjade arbetena. Denne dugtige sjöfarandes båda expeditioner höra till de på resultat rikaste, om än hufvudmålet, den norra öns kringseglande, icke kunde uppnås. Men den södra öns syd- och ostkust, Matotschkin schar och delvis äfven den norra öns östra kust hade blifvit kartlagda. Räknar man härtill flere vigtiga punkters astronomiska bestämmande, den stora mängden sorgfälligt utförda, meteorologiska och magnetiska iakttagelser äfvensom sådana öfver ebb och flod, så synes den djerfve, outtröttlige ryssens rastlösa verksamhet i sanning förvånande.

Hittills hade Novaja Semlja besökts blott i handelns och sjöfartens intresse. Ingen naturforskare af facket hade ännu berört landet med vetenskapens trollstaf. Akademikern *K. E. von Baer* satte sig denna uppgift före. Han uppmanade vetenskapsakademien i S:t Petersburg att taga ögruppens naturhistoriska utforskande om hand. Förenande handling med ord, stälde han sig sjelf till akademiens förfogande. I sjelfva verket fick von Baer i uppdrag att under sommarn 1837 beresa Lappland och Novaja Semlja; till sina följeslagare valde han den unge naturforskaren *H. Lehmann*[1]) som geognost, hytteförvaltaren *Röder* som tecknare och laboratorn vid zoologiska museet *Philippov* som preparator. Zivolka erbjöd sig att öfvertaga skeppets ledning. Men som expeditionen slutligen betjenade sig af en hvalrossfångare, hvilken bibehöll rättighet att sysselsätta sig med sitt förvärf, så var hon i många hänseenden bunden och kunde under sin sex veckors vistelse på Novaja Semlja (från den 19 juli till den 31 augusti) besöka endast fyra ställen på vestra kusten och ett vid Kariska hafvet. Likväl blef till och med denna korta resa af största vigt i mineralogiskt, botaniskt och geologiskt hänseende,[1]) så att von Baer med rätta förvärfvat namn af Novaja Semljas vetenskaplige upptäckare; äfven föranledde hans färd ryska regeringen att till afslutande af kusternas kartläggande utrusta en ny expedition under två somrar.

---

[1]) Han har sedermera företagit en vigtig resa till Bokhara.

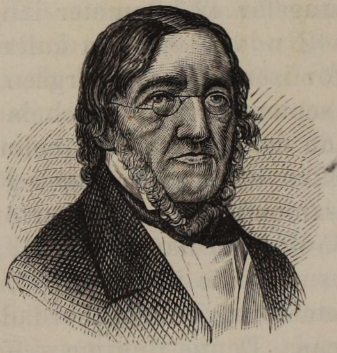

Dr Karl Ernst von Baer.

För detta ändamål bygdes tvenne små skonare, »Novaja Semlja» och »Spetsbergen»; befälet öfver den ena öfvertogs af den nyss hemkomne löjtnant Zivolka, öfver den andra af löjtnant *Moïssjejev.* Den 27 juni 1838 afseglade expeditionen från Arkhangelsk i afsigt att öfvervintra på Novaja Semlja. Moïssjejev skyndade förut, så att då Zivolka den 4 augusti efter att hafva afslutat sina arbeten vid Lapplands kust inträffade i Melkaja guba (Grunda bugten), mottogs han af honom, som emellertid hade låtit uppföra två vinterboningar och en badstuga. Den 20 augusti togo arbetena sin början. Zivolka afgick för att kringsegla Novaja Semljas norra udde, men såg sig redan vid kap Prokofjev vid Kors-vikens mynning tvungen att vända om, enär sjukdom beröfvade honom krafterna. Moïssjejev seglade den 24 augusti likaledes mot norr, men kom icke mycket längre än Zivolka; han uppnådde den 29 norra Sulmenjev-viken, började dess kartläggande och återvände derefter till vinterqvarteret. Vinteruppehållet blef emellertid mycket förderfligt för de sjöfarande. Tidigt uppträdde skörbjuggen, och i februari 1839 hade de redan tretton sjuka. Den 16 mars dog den förträfflige Zivolka i bröstvattensot och strax efter honom ännu tre personer. Moïssjejev, som nu öfvertagit befälet, bröt den 3 april upp norr ut för att undersöka Kors-viken; med hänsyn till denna kunde han först efter att hafva återkommit dit ännu en gång bestämdt utröna, att den icke, som man förmodade, är ett sund, hvilket i likhet med Matotschkin schar genomskär ön. I slutet af maj började våren låta förnimma sina verkningar; i juni smälte snön, och på bergens södra sluttningar framspirade den arktiska sommarns förgängliga växtlighet. Nu var tiden kommen till nya sjöfärder. Den ena skonaren gick under konduktör *Rogatschev* den 13 juli söder ut till Kostin schar, och Moïssjejev begaf sig norr ut, men måste vända om redan vid Amiralitets-halfön, enär packis började samla sig ett litet stycke i norr derifrån. Han uppnådde åter vinterstationen och lemnade honom den 4 augusti. Under hemfärden kartlade han äfven Möller-viken (norr om Gås-landet), uppnådde derefter utan olycksfall Hvita hafvet och kom i början af september till Arkhangelsk. Rogatschev hade emellertid uppmätt Kostin schars kuster och likaledes anträdt återfärden. Derunder förlorade han sitt fartyg och anlände den 19 oktober 1839 med sitt manskap på en främmande lodja till Arkhangelsk. De vigtigaste tilldragelserna under denna färd voro mätningarna på Gåskusten, Kors-vikens undersökande och det bestämda vederläggandet af den förmodan, att ett sund skulle förena nämnda vik med Björn-viken, vidare djupmätningar, astronomiska breddbestämningar och meteorologiska iakttagelser, hvilka anstäldes hvarje timme under öfvervintringen.

---

[1]) Af fanerogamer samlade man 90 arter, och af ryggradslösa djur flere än 70 arter. Dubbelöns geognostiska byggnad undersöktes grundligt på de af expeditionen besökta ställena, frågan, om Novaja Semljas berg utgöra fortsättning på Ural, afgjordes (se förut sid. 315—316), öns fauna och flora införlifvades med vetenskapen, och dess naturförhållanden bragtes i ett klart sammanhang med jordfysiken.

Efter denna expedition inträdde ett tretioårigt uppehåll i Novaja Semljas undersökande. Genomgår man raden af alla dittills företagna färder till Novaja Semlja, så visar det sig, att de tolf första utfördes af vesteuropeiska sjöfarande (engelsmän, holländare och danskar), och de tolf sista af ryssarne ensamma. Hafva än veseuropéerna lagt grunden till det noggrannare utforskandet af dubbelön, så kan det icke förnekas, att ryssarne hafva mest bidragit till dess noggrannare hydro- och fysiografiska kännedom. Visserligen förblef Novaja Semljas inre ännu så godt som obekant, ty den dåtida undersökningen lemnade floderna, sjöarne, bergen och gletscherna oberörda samt öfverlät åt framtiden norra och nordöstra kustens kartläggande som en olöst uppgift. Så blef den märkvärdiga dubbelöns vidare utforskande förbehållet åt simpla, norska skäl- och hvalrossfångare, hvilkas till våra dagar hörande stora dater till sjös skola vederbörligen framhållas i en kommande afdelning. [1])

---

[1]) Se om de i detta kapitel i korthet omtalade resorna: Svenske, »Novaja Semlja», sid. 15—44; Spörer, »Nowaja Semlä», sid. 27—47; Töppen, »Nowaja-Semlja», sid. 25—40.

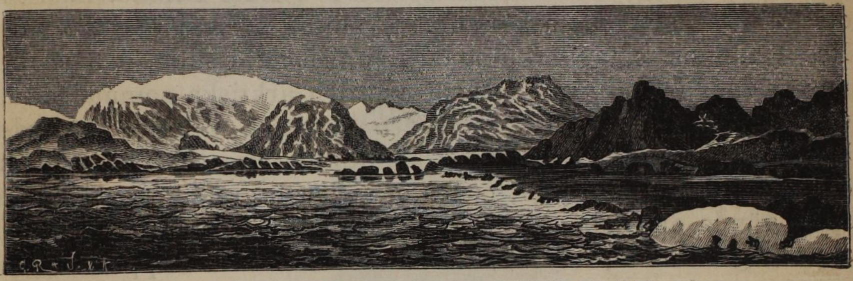

Vestkust på Novaja Semlja och inloppet till Matotschkin schar.

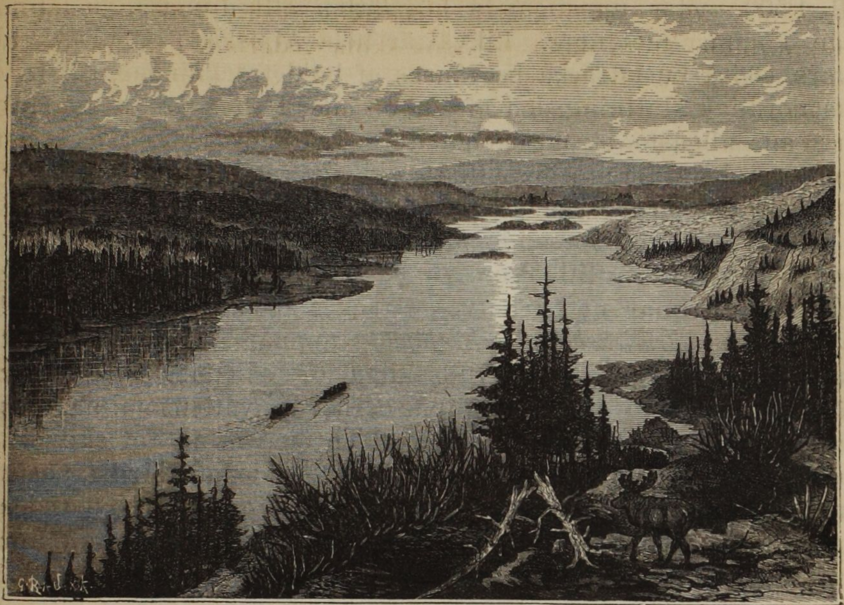

Peace-rivers (Freds-flodens) dal.

Amerikas Sibirien.

Bland de trakter af vår jord, som hittills icke haft att glädja sig åt ett allmännare intresse, kan man väl utan att begå något stort misstag i främsta rummet ställa Nord-Amerikas flesta, norr om 49° nordlig bredd belägna länder. Om deras östligaste delar, halfön Labrador och Hudson-vikens kuster, hafva vi redan talat, då det var fråga om färderna till den senare. Men ett oerhördt område sträcker sig från Hudson-vikens vestra kuster ända till Stilla hafvet och delas af de mäktiga Klipp-bergens norr ut gående utskott i två olikstora hälfter. Åt detta vidsträckta område, hvilket omfattar Britiska och det förra Ryska Amerika, numera Aljaska-territoriet, skola vi nu egna en kort öfversigt.

Hela detta område sönderfaller i två, i geografiskt hänseende skarpt åtskilda landgrupper: den vestra, af en högterrass bildade, hvarpå Rocky mountains hvila, och den östra, som hufvudsakligen är lågland. Den väldiga MacKenzie-floden, som i en djup fåra flyter i sydlig-nordlig riktning tätt intill vestra höglandet, skiljer de båda områdena temligen tydligt från hvarandra. Men äfven i vester om MacKenzie-floden sänker sig den i början ända till 1,500 meter uppstigande högslätten allt djupare, ju längre man kommer mot norr. Likväl är hela Aljaska [1]) ett platåland, hvars södra kuststräcka begränsas af höjdsträckningar, till hvilkas nordliga sluttning den af Yukon eller Kwich-pak, dessa trakters ansenligaste ström, genomflutna högslätt sluter sig, som upptager hela territoriet. Blott vid de norra och nordvestra kusterna går en sträcka utpregladt lågland fram. [2])

Öster om den forsande MacKenzie, som följer norra Klippbergens östra fot, tills hon på 69° nordlig bredd i ett sandigt deltaland mynnar ut i Ishafvet, sträcker sig nu den lägre platå, hvilken som *arktisk klipp- och sjöplatå* uppnår Atlantiska hafvets kust och skall vara det hufvudsakliga föremålet för denna framställning. Genom rikedomen på oerhörda vattensamlingar erhåller denna norra del af Nya verlden en väsendtligt skiljaktig pregel från den Gamlas motsvarande del. Medan talrika, nästan jemnlöpande jettefloder och en nästan fullkomlig brist på sjöar utmärka den senare, uppträda i det arktiska Nord-Amerika stora strömmar blott enstaka. »Landets yta saknar berg, men är ojemn på grund af många låga bergåsar och rader af klippor, som mestadels gå i östlig-vestlig riktning. Platån uppnår ingenstädes större höjd än 500 meter. Den oregelbundna ytbildningen, hvilken i anseende till bristen på en bestämd sluttning försätter uppstående flodbildningar liksom i förvirring och ovisshet, hindrar en normal utveckling af större och mera fulländade samt befrämjar tillvaron af icke färdiga flodsystem. Öfver hela platån är en otalig mängd större eller mindre sjöar spridd, hvilka genom vattendrag stå i förbindelse med hvarandra. Att nu icke nämna, det de under en stor del af året betäckas af is, äro de i följd af talrika forsar och vattenfall ogynsamma för flodfart, men bilda dock för lätta farkoster af näfver de enda möjliga samfärdselvägarne i dessa arktiska områden. Ofta betecknas fåran mellan två sjöar blott genom en rad pölar, som först under regntiden äro förenade genom rinnande vatten. Derför stå också på denna outvecklade terräng åtskilliga system och områden i förbindelse med hvarandra. De största vattenbäckenen ligga på en från Canadiska sjöarne mot nordvest dragen linie, som tillika är en vigtig geognostisk gräns. Öster derom är urformationens område, i vester sand- och kalkstenens samt präriernas, hvilka i söder sluta sig till Mississippi-bäckenets.» [3]) Den i öster företrädesvis af äldre, i vester af yngre geologiska bildningar bestående berggrunden är på stora sträckor betäckt med lösare jordlager af alluvialt eller diluvialt ursprung, hvari jemte »den rullande präriens» gräs och steppblommor äfven den amerikanska granens ståtliga stammar samt i synnerhet i flodernas och sjöarnes närhet till och med poplar, alar, pilar, ekar och andra trädslag finna näring. Bland detta områdes sjöar äro följande vigtigast: Vinipeg, Deer- eller Hjort-, Wollaston-, Athabasca-, Stora slaf- och Stora björn-sjön. Men medelpunkten i stora vattenförbindelser är Athabasca- eller Elk-river, som med sina sista förbindelser räcker till den så kallade Athabasca-portage, ¹) och norr ut den stora Untschagah-, Peace- eller Freds-floden, som genom en af sina armar omedelbart förenar sig med sjöns aflopp. Vid dess norra ände utmynnar nämligen Slaf-floden och flyter till Stora slaf-sjön. Detta sjöbäckens aflopp heter nu MacKenzie, och den franske missionären abbé *E. Petitot,* den djerfve och förträfflige forskaren i dessa ogästvänliga trakter, sammanfattar under namnet Athabasca-MacKenzie den stora flodåder, som från Portage La loche ända till Ishafvet i sig upptager alla vatten på Klippbergens östra sluttning äfvensom de stora sjöarnes. Portage La loche (engelsmännens Long- eller Methy-portage) är en på 56° 36′ 30″ nordlig bredd och 109° 52′ 54″ vestlig längd från Greenwich belägen, smal högslätt af ungefär 500 meters höjd öfver hafvet och bildar, i det den skiljer Athabascas och den mot öster (till Vinipeg-sjön) flytande Saskatschevan från hvarandra, vattenskilnaden mellan Ishafvet och Hudson-viken. Allt land, som ligger norr om detta portage, kallar engelsmännen helt simpelt »Far north». ²)

---

[1]) Se om detta land bland andra: Fredrik Whymper, »*Travel and adventure in the territory of Alaska*», London 1868.

[2]) Fredrik von Hellwald, »Jorden och dess folk», Stockholm 1877, sid. 69.

[3]) Daniel, »Handbuch der Geographie», Leipzig 1874, första bandet, sid. 763.

Det vidsträckta område, hvari Methy-portage ligger vid den gamla vägen för den nordiska pelshandeln, betäcktes en gång af hafvets böljor, hvilka i öster bröto sig mot laurentianformationens hårda massor. Då vattnet flöt bort, qvarblefvo blott de stora floderna, Mississippi, S:t Lawrence och MacKenzie. På Methy-portage befinna vi oss vid vestra gränsen för laurentianbildningarna, hvilka härifrån sträcka sig i sydost till Canada och i norr till Ishafvet. Hela landet sänker sig allt jemt i den sistnämnda riktningen, om än omärkligt, på en sträcka, som torde hålla ungefär 1,630 kilometer i rät linie, och tre stora floder flyta utför denna sluttning mot Ishafvet, nämligen Stora fisk-floden, Koppargruf- och MacKenzie-floden. Den sistnämnda upptager

---

¹) »Portage» kallar man i Britiska Nord-Amerika sådana ställen vid segelbara floder, hvaröfver båt och laddning måste bäras för brist på farvatten.

²) E. Petitot, »Géographie de l'Athapaskaw-MacKenzie et des grands lacs du bassin arctique» (»Bulletin de la Société de géographie», Paris 1875, andra bandet, sid. 126, 129).

under sitt 3,700 kilometer långa lopp en otalig mängd vattendrag från Klipp-bergens båda sidor. Alla dess vigtigaste källfloder upprinna vester om denna bergsträcka, t. ex. Liard, Peel, Peace-river, och en mängd stora sjöar, som till hopa hafva ett större utmål än Europa, betäcka denna forna hafsbotten. Vid Athabascas »forks» (grenfloder) lemna de dvergartade buskarne plats för högväxta, smärta träd, hvilka hinna ända till tre meters omkrets, och i ett litet fäste, som blifvit uppfördt vid »the forks», kan man fröjda sig åt njutningen af ädla trädfrukter, präktig elgstek och förträfflig stek af skogsbison, som börjar blifva allt sällsyntare. Lax, päron, till och med persikor finnas här, dock införas de från de aflägsna kusttrakterna, från Quebec och California. Invid den breda, med höga stränder försedda, örika Athabasca uppträda, der hon sänker sig, täta, högstammiga skogar, tills slutligen den omätliga Athabasca-sjön blir synlig. Klippöar, krönta af barrskog, stiga upp ur dess vatten, som öster ut begränsas blott af den kalla nordiska himmelens blåa linie; men vid sjöns vestra ände ligger fästet Chippewayan, hvaröfver engelska flaggan blåser i vildmarken.

Athabasca- eller riktigare Arabaskon-sjön erhöll af sin förste engelske upptäckare namnet »Kullarnes sjö»; han skulle träffande kunnat kalla honom »Stormarnes sjö»; en mängd floder infaller i honom från söder, medan på hans norra sida Slaf-floden, den egentliga MacKenzie, flyter ut. Traktens klimatiska förhållanden äro utomordentligt hårda. Quebec är, som bekant, beryktadt för att vara en ytterst sträng vistelseort under vintern. Medeltemperaturen under januari utgör der — 11,88° C., vid Chippewayan-fästet deremot — 30,63° C. Athabasca-sjön kan betraktas som gränsen för några stora djurutbredningsområden. Renen och myskoxen närma sig dess nordöstligaste strand, ty blott få mil derifrån ligger deras älsklingsplats, de så kallade Barren grounds; men man träffar aldrig dessa djur söder om sjön, ty caribun eller skogsrenen utgör en särskild art och skiljer sig mycket från den, som genomströfvar de trädlösa ödemarkerna. Skogsbison och amerikanska elgen *(Alces orignal)* äro talrika vid sjöns såväl nordvestra som sydvestra strand. Hela sommarn igenom svärma vildgäss, tidtals äfven snögäss på sjöns vatten. Chippewayan-fästet, i äldre tider en medelpunkt för pelsverkshandeln, är en enstaka ort; under benämningen »fäste» (»fort»), som så ofta återkommer i dessa öde trakter, bör man naturligtvis icke föreställa sig någon vördnadsbjudande befästning; här är det vanligen fråga blott om ett 3 till 6 meter högt, fyrkantigt pallisadverk, hvilket omgifver kanske ett halft dussin byggnader; på prärien är detta ett tillräckligt skydd, men i skogsområdet saknas ofta till och med detta. Byggnaderna tjena till boningar för tjenstemännen och som förvaringsrum för de till byteshandeln med indianerna behöfliga varorna; vid ingången lata sig rökande ett par halfblodsmenniskor och indianer; en häst betar i närheten af ett simpelt träkors, en i denna ödemark aflidens sista hviloplats. Här liksom öfver allt i Hudson-vikens område röner man det gästvänligaste mottagande; i sjelfva verket är glädjen stor vid en fremlings ankomst, och ingenting anses för godt att bjudas den sällsynte gästen.

Genom en lågländ, vid högvatten öfversvämmad kärrtrakt står Clair-sjön, egentligen blott en gren af Athabasca-sjön, i förening med honom. Fyra dagsresor från Chippewayan-fästet stiger man öfver en, med cypresser bevuxen sandås ned i en vidsträckt dal, der utsigten i norr och vester begränsas af Caribu-bergens blåa kedjor, i Peace-rivers dal.

Detta väldiga vattendrags källor ligga vester om Rocky mountains; i en vild trakt, ett ännu nästan obekant alpland har Peace-rivers hufvudkällflod sitt ursprung på en sannolik höjd öfver hafvet af 1,800 meter i en af snötoppar på alla sidor omgifven sjö. Under sitt lopp måste hon genombryta bergskedjan, som just i denna trakt uppnår sin största höjd, nästan 5,500 meter, i vulkanerna Cri-hon och S:t Elias. Inemot 300 kilometer från sitt ursprung går floden in i en bergsklyfta, hvars väggar stupa nästan 1,300 meter lodrätt ned till det mörka vattnet; derefter uppnår hon det gamla hafsbäckenet och flyter i en djup, smal dal ungefär 210 till 240 meter under den kringliggande högslättens yta. Sedermera strömmar hon genom ett lågt och tätt bevuxet skogsland, hennes ormlikt slingrande lopp blir trögt, och slutligen utfaller hon genom ett lågt delta blott litet i norr om Chippewayan-fästet i Slaf-floden, MacKenzies egentliga öfre lopp. Freds-floden utmynnar alltså icke i Athabasca-sjön; dock eger vid högvatten en förbindelse rum mellan båda genom den kanalartade fördjupningen Quatre-fourches. Vid flodens stränder reser sig på prärien Vermillion-fästet, så kalladt efter vattnets färg; i norr höja sig Ren- och i söder Buffel-bergets mörka linier, hvilka båda berg äro gränser för nämnda djurs utbredningsområden; det är i sjelfva verket egendomligt, huru nära dessa båda djurslag stå hvarandra i sitt lefnadssätt; båda stryka omkring på den trädlösa prärien, men uppsöka under vintern skogarne, i synnerhet de vid de nordliga sjöarne belägna, der de i tusental då dödas af indianerna. Äfven elgen är hemma vid Peace-river, och dess ypperliga kött tjenar vinter och sommar på stora sträckor till näring för de vandrande jägarne.¹)

---

¹) Ofvanstående skildring är efter kapten W. F. Butler, »*The wild north land*,

Tyst, omätlig och öde, sträcker sig Nord-Amerikas stora präri till ett oöfverskådligt fjerran. Novembersnön betäcker endast glest det gulnade gräset, hvilket likt ett haf höljer den orörliga prärien. Endast två vilda varelser hafva sitt hemvist på den samma. Sedan ofantliga tider till baka ströfva den röde mannen och hans vän, buffeln eller bison (*Bos americanus* Gm. eller *Bos bison* L.), omkring härstädes. Indianerna, ett uråldrigt slägte, förvisso äldre än den moderna odlingens folk, äro till och med ett hinder för denna och måste alltså försvinna, liksom buffeln viker undan för de hvitas steg. »Hvad skola vi göra?» sade redan för åratal till baka en ung siouxkrigare till en amerikansk officer vid öfre Missouri. »Hvad skola vi göra? Buffeln är vår enda vän. Är han borta, så är det förbi äfven med dacotahn. Jag säger så till dig, emedan du liksom jag är en tapper man.» [1]) Först i midten af november stötte den vidt kringströfvande engelske kaptenen *Butler* på bufflarne; snön var redan djup, och jagten till häst icke längre möjlig; men ungefär 15,000 personer, indianer och halfblodsmenniskor, omgåfvo de stora bisonhjordarne, hvari individernas antal emellertid redan förminskats betydligt sedan många år till baka; det oerhörda behofvet af pemmikan, hvaraf menniskor och djur lefva, utgör förklaring härpå. Pemmikan är det till en fast massa hoppressade, feta och torkade buffelköttet. Ännu i dag stiger mängden af årligen dödade bufflar till det otroliga; svartfötterna ensamma behöfva 12,000 sådana djur.

En verklig njutning för jägare är *Parker Gillmores* [2]) jagtäfventyr i skogarne och på prärierna; han skildrar för dem jagtmarkerna på andra sidan verldshafvet, i hvilka man icke behöfver först bedja om tillstånd, i de mest lockande färger, men han är för ärlig att dölja för dem alla de svårigheter och faror, som möta dem derstädes. En gång t. ex. stötte han på en gammal buffel, som — antingen öfvergifven af sin hjord eller icke mera tillräckligt snabb att följa henne — anfallits af fyra prärivargar. Djuren tycktes inse, att de först måste dela arbetet för att derefter kunna dela bytet. En varg gjorde ett låtsadt angrepp mot djurets hufvud, medan de trenne andra bakom afvaktade ett gynsamt ögonblick för att angripa och såra dess ben. Derpå bytte de åter om roller; de trenne uppenbarligen ännu oerfarna låtsade anfalla buffelns hufvud, medan skarans anförare sökte hålla fast

---

being the story of a winter journey with dogs across northern North America», London 1874, sid. 118—190.

[1]) Butler på anfördt ställe, sid. 56.

[2]) Parker Gillmore, »*Prairie and forest: a description of the game of North America with personal adventures in their pursuit*», London 1874, och »*Lone life: a year in the wilderness*», London 1875.

buffeln bakifrån, hvilket försök i följd af en väl riktad spark kunnat komma att stå angriparen dyrt. En stund bortåt såg Gillmore på leken, men tog derefter parti för den angripne och dref med ett väldigt härskri vargarne på flykten. Men buffeln var långt skild från de vackra känslor, som så fördelaktigt utmärkte Androkles' lejon; det otacksamma djuret vände sig nämligen mot sin angripare, som nödgades skjuta det. Men Gillmore tröstar sig och buffeln öfver detta vänskapsbrott från hans sida med den anmärkningen, att en buffel icke kan önska något bättre än att »efter ett långt och lyckligt lif dö en hjeltes död i en tapper, men kort strid och besegrad af öfverlägsna fiender». En annan gång befriade Gillmore en ännu ung buffelko och hennes kalf från vargar, hvilka han dödade, utan att affären tog ett så tragiskt slut. Han betraktar den amerikanska buffelns man och tjocka fäll såsom en vis försigtighet af naturen att förminska stötarnes våldsamhet vid rivalernas oundvikliga strider under våren. Andra faror för bufflarne äro om våren flodernas drifis, som ofta föranleder deras död genom drunkning, och i de vestra områdena flygsanden, hvari de ej sällan sjunka ned.

Buffeljagterna äro nogsamt bekanta genom skildringar, men jagten efter pelsdjur är oss ännu allt jemt temligen främmande för att väcka intresse. Dess oerhörda omfång framgår af följande. Af mård- och sobelskinn utföras årligen i medeltal 100,000 till Europa, af de mindre dyrbara vesleskinnen 250,000. Tvättbjörnen representeras i utförseln af ungefär 52,000 billiga skinn, och i det närmaste samma antal lemna lon, björnen, bäfvern — före silkesfelbhattarnes tid var utförseln af bäfverskinn ojemförligt större, ty Canada ensamt sände år 1788 till Europa 176,000 skinn — och hafsuttrar. För den stränga köld, som pelsjägaren har att lida, tröstas han af skinnens derigenom förhöjda värde, men han har också ofta att kämpa med hungern. Mest gifvande är jagten på tillfrusna sjöar och träsk. Fiskarne samlas då vid hålen i isen; silfverräfven, hvars vackra skinn är värdt 180 kronor, och veslan veta detta ganska väl och infinna sig vid den yppiga måltiden. De större pelsdjuren fångar trappern ofta genom att lägga ut köttbitar, hvari stryknin blifvit anbragt; dock brukar han synnerligen gerna ett giller, som t. ex. medelst en nedfallande stock slår den efter betet lystne mården till marken, eller ett slags sax. Dock måste djuret fastna med två ben, ty om det sitter med blott ett i saxen, händer det, att t. ex. räfven biter af denna lem och linkar bort på tre ben.

Skildringen af vintern i Hudsons vik-länderna rättfärdigar fullkomligt den drägt, som naturen förlänat dessa trakters fyrbenta invånare. »Piskknappen bränner som eld i den hand, som fattar i honom, och téet fryser i koppen, medan man dricker det. En ovanligt varm drägt och rörelse kunna göra den ofantligt låga värmegraden dräglig, så länge luften är stilla; far dock stormen fram öfver slätten, tjutande som ett i raseri kommet vilddjur, så tyckes äfven hjertblodet frysa.» Sådana svåra dagar kallas på prärierna »poudre days»; dock framdrager den senaste skildraren af dessa trakter, H. M. Robinson, [1]) andra, då naturen synes stilla, och solskenet inbjuder till en spatsergång. Att tillbringa blott en fjerdedels timme i denna klara luft måste hårdt umgällas. »Man känner en plötslig smärta, och näsan har förfrusit; strax derefter är det på samma sätt äfven med kinderna, de hvita fläckarnes gnidande med snö vill icke gagna, och fingrarne råka nu ut för samma olycksöde. Snart visar hela ansigtet en förskräcklig vaxblekhet.» Enligt trovärdiga berättelser äro fälten betäckta af snö midt i maj månad, och på den långa, hårda vintern, som i stränghet icke står till baka för den sibiriska, följer en kylig, kort sommar. [2])

Naturligtvis förlorar i ett sådant klimat ordspråket, att »resor äro ett nöje», sin betydelse, och det är en nästan smärtsam känsla att i en släde flyga pilsnabt fram genom den skarpa luften. Det pinsamma i belägenheten förökas ytterligare genom de arma hundars lidande, hvilka här användas till dragdjur. Genom århundradens vana har eskimåhunden blifvit ett dragdjur; men skulle Hudsons vik-områdets hund utbildas i denna riktning, får han icke behandlas så grymt och rått, som förhållandet är. Halfblodsmenniskorna känna blott ett uppfostringssätt för dessa beklagansvärda varelser: »oupphörliga slag på länderna, pisksläng-gar på hufvudet, tills öronen blifva blodiga och sänka sig, käpprapp öfver nosen och kinderna, tills de bilda ett stort sår, samt klubbslag och sparkar, tills djurens tjut dör bort till ett qvidande». Man förvånas öfver att icke se de slåendes armar tröttna, men de elda sig allt jemt till nya ansträngningar genom riktiga kärnsvordomar. Dessa råa hundkuskar äro derjemte förträffliga löpare, de springa bredvid släden och tillryggalägga på detta sätt mången dag 65 till 96 kilometer. De använda franska språket; dock består deras uttrycksförråd hufvudsakligen i en mönstersamling af svordomar, hvilket väl beror derpå, att de till största delen rikta sin vältalighet till hundarne. Uppgiften, att de senare hafva ett »filosofiskt sinnelag», emedan de, i händelse släden stjelper, i sittande ställning lugnt åse olyckan, är icke på långt när något tillräckligt beröm, ty man kan sannerligen icke förtänka dem, om de begagna sig af detta gynsamma tillfälle till öfverträdelser. Ett par skålpund tort kött är tillräckligt för dem vid ankomsten till rastplatsen, men ett slags stor, torkad hvitfisk är en särdeles välkommen njutning, och de lägga sig derefter i snön till en vederqvickande sömn för att följande morgon uppvakna till samma qval och mödor. Ve dock den resande, om det finnes någon bland dem, hvilken vargarnes tjut förmår att skälla till svar. Då instämma alla hundarne, och hela natten igenom får man icke ett enda ögonblicks ro.

---

[1]) H. M. Robinson, »*The great fur land or sketches of life in the Hudsons bay territory*», London 1879.

[2]) Jag måste anmärka, att denna framställning hänför sig hufvudsakligast till det skildrade områdets nordligaste delar. Ännu i trakterna vid Vinipeg-sjön och dess tillflöden är klimatet icke så strängt, att det icke lyckats de sedan 1873 invandrade mennoniterna att genom flit på många ställen förvandla prärien till en fruktbar åker- och trädgårdssträcka, der hvete, majs och korn trifvas till 65° nordlig bredd. Men just dessa gynsammare förhållanden göra namnet »amerikanska Sibirien» berättigadt, enär ju äfven det verkliga Sibirien är i sina södra delar försedt med särdeles gynnade landsträckor.

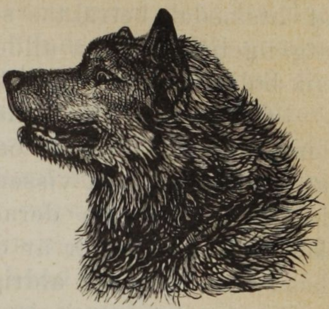
Hudsons vik-hund.

Af stort intresse är den blandade befolkning, som lefver här mellan 49:de och 67:de breddgraden från Labrador till Aljaska. Ursprungligen var det franska kolonister, som slogo sig ned härstädes och utgjorde mellanhand mellan pelshandelsbolagen och indianerna. Genom dessa bolags sammanslående år 1821 förlorade de visserligen denna medlareroll, men voro dock allt för vana vid lifvet i vildmarken för att återvända till civilisationen; de stannade således qvar i det ogästvänliga landet samt blefvo trappers och buffeljägare. Dessa franska halfblodsmenniskor äro visserligen ett vildt slödder, jägare, drinkare, rustare och spetsbofvar, om man så vill, men allt igenom ädelmodiga och gästfria. Dömda att försvinna för den hvite mannens fotspår, hafva de en gång antagit den amerikanske vägbrytarens laster, hvilket vildar eller halfvildar blott allt för gerna göra.¹) Mestadels gifta de sig utan att dervid taga kyrkans hjelp i anspråk med »squaws», d. v. s. indianska hustrur och flickor. Vintern tillbringa dessa män och deras afkomlingar i blockhus, uppförda på öppna platser. Hundar finnas der i mängd äfvensom ponies, här och der också en ko; dock är hon en sällsynt företeelse, enär hon mestadels faller offer för hungern. Endast föräldraparet hvilar i en bädd; alla de andra sofva huller om buller på skinn och hudar, som man breder ut på marken. Hvarje by — om en samling blockhus förtjenar ett så förnämt namn — har sin »Paganini»,

---

¹) Butler på anfördt ställe, sid. 45.

som förstår att frestande spela upp till dans. Än här, än der samlas alla de närboende till dans och kalas, och ofta förtäres då under en enda, visserligen flere dagar räckande fest hela vinterförrådet i ett blockhus; detta gör dock ingenting, ty förråden af lifsmedel betraktas som gemensam egendom. I allmänhet är åtgången af sådana alldeles oerhörd efter våra begrepp. Hudsons vik-bolaget räknar fem kilogram kött dagligen på hvarje person.

Om våren blir indianblodet oroligt hos dessa menniskor, de lemna sina boningar och draga, sjelfva halfvildar, ut i vildmarken. De medtaga visserligen några föremål till byteshandel med infödingarne, men deras hufvuduppgift är dock fiske och jagt. En sådan squatter är den bästa förare, som en resande kan erhålla, och tröttnar aldrig. För fem pund sterling för han honom oerhörda sträckor i sin hundsläde, och den skicklighet, hvarmed han styr sin kanot genom forsar, är alldeles underbar. Just svartfötternas och cree-indianernas blod gör sig gällande hos folket. För de katolska prester, som finnas bland de senare indianstammarne, lyckas det att göra dem till något tvifvelaktiga kristna; de tro visserligen fast på skärselden, men äfven ännu temligen hedniskt på de himmelska jagtmarkerna, på hvilka det skall förunnas dem att jaga praktexemplar af bufflar. Robinson skiljer infödingarne i två afdelningar: slättens indianer, som jaga till häst och i stora skaror, samt skogsindianerna, »ett slags ensliga jägare och trappers till fots». Svartfötterna bilda flertalet af de förre, crees af de senare.

Har Cooper idealiserat indianerna, och kapten Mayne Read deremot helt käckt gjort dem dåliga, så synes Gillmore, som rör sig mellan dessa båda ytterligheter, gå till väga temligen objektivt i sina skildringar. En enda hvit kan med en god studsare och tillräcklig ammunition nedlägga flere elgar och hjortar än tre indianer till hopa; men hvad den intuitiva kännedomen om vilda djurs vanor äfvensom skickligheten att närma sig dem under deras hvila och följa sårade djur beträffar, kan väl aldrig någon gå upp mot en Uncas eller en Chingachgook. Till och med britens skarpa och öfvade blick förmådde upprepade gånger icke se något vildt i närheten, hvaremot rödskinnen togo på kornet föremål, som han höll för en trädstam, en sten eller en del af en buske samt nedlade sitt byte med en säkerhet, som för den annars så dugtige jägaren syntes gränsa till trolleri. I allmänhet skildrar Gillmore indianerna som godhjertade och icke utan klokhet. Äfven exempel på deras sententiösa uttryckssätt anför han upprepade gånger. Så hade t. ex. en af de medtagna hundarne ömkligen omkommit i en för vilda djur utsatt fälla, den andre hade råkat vilse och ensamt återkommit till indianbyn, der han skält på Gillmore, då denne återvände dit, liksom på en främmande tiggare. Då han varseblef sitt misstag, vek han under flere dagar icke från sin herre, med anledning hvaraf en indianyngling anmärkte: »Hund liksom menniska skämmas mycket, då ondt gjort.» Vi veta i sanning icke, om vi skola mera beundra den unge indianens hedrande förtroende till hunden eller till menniskan. Äfven den gamle höfdingen, hvilken gjorde slut på sin äkta hälfts giftermålsplaner på främlingen för en af sina döttrar, uttryckte sig på ett för racen karakteristiskt sätt: »Den röda squaw'n vissnar i den hvite mannens lund som löfven för vinterns vind; hon kan lika litet lefva utan wigwam och kanot som elgen utan skog och slätt.» Indianen bultar aldrig på dörren, han stiger lugnt in, tager hvar och en i hand samt sätter sig ned utan att yttra ett ord. Gifver man honom ingenting, så väntar han, tills måltiden tagit slut, och säger då, att han icke ätit på så och så många timmar, hvilket också kan vara händelsen. För öfrigt betraktar han umbäranden som ett nödvändigt och oundvikligt ondt; det tjenar till ingenting att uppmana honom till att samla förråd för svåra tider; han äter, så länge något är qvar, och finnes det icke något, så söker han slå sig fram utan att äta. Kapten Butler gör dervid den mycket riktiga anmärkningen, att man för att bedöma den indianska karakteren måste frigöra sig från den åsigten, att alla menniskor äro lika oss och tänka som vi. Hos indianen äro enfald och slughet, naturlig raskhet och skämtsamhet, skarpt omdöme och barnslig misstänksamhet, lättrogenhet och iakttagelseförmåga, tro, skämt och sjelfviskhet förenade. Alla européer, pelsjägarne kanske undantagna, hafva misstagit sig i indianernas behandlande och bedömande, och detta misstag är också orsaken till det fullständiga misslyckandet af de missionsanstalter, som med så mycken kostnad och möda inrättats. Butler berättar några kostliga bitar om till skenet omvända indianer. Munberton, så hette en af dem i de första tiderna, var en from kristen, men då han bad sitt »Fader vår», glömde han aldrig att till bönen om dagligt bröd lägga en om fisk och elgkött. Före sin död begärde han helt allvarligt att blifva begrafven med de hos indianerna vanliga bruken, och ännu på senaste tiden blef en inom kyrkan högt ställd person icke litet förskräckt öfver några omvända hundbens-höfdingars begäran, att han måtte gifva döpelsens sakrament åt tre högröda flanellströjor, hvilka för första gången i deras lif hade kommit i deras ego. 1)

Äfven en annan sportsman, lord Southesk, 2) kom ofta i be-

---

1) Butler på anfördt ställe, sid. 71—75.

2) »*Saskatchewan and the Rocky mountains.*» *By the earl of Southesk.* Edinburgh 1875.

röring med indianerna och bemödar sig att framhålla deras goda egenskaper; men den bild, som han likväl gifver af dem, är ingenting mindre än tilltalande, och kommer deras förfärliga besticklighet att äfven till en god del hvila på civilisationens ställföreträdare, så förblir hon derför icke desto mindre ett bedröfligt faktum.

Indianer, halfblodsmenniskor och vilda djur bebo alltså detta, af vintern så strängt hemsökta, oerhörda område, hvaröfver Hudsons vik-bolaget herskar om än icke till namnet, dock i verkligheten. Af detta mycket aktningsvärda bolag och dess verksamhet framställer Robinson en så idealisk bild, som vanligen icke plägar gälla för handelsbolag. Dess underlydande glädja sig åt de mest lyckobringande omsorger. Bolaget åtager sig till och med att stifta giftermål, hvarvid det dock synes beakta de »skönare hälfternas» yttre företräden mindre än de inre, om man vill betrakta nedanstående qvitto, hvilket en nygift man utfärdat, som ett prof på förrättningen. Det lyder på följande sätt: »Erhållit en hustru i godt stånd. Hoppas, att hon skall befinnas god, ehuru hon icke är vacker att se på.»

En otvifvelaktigare förtjenst än giftermålsstiftandet förvärfvar bolaget sig derigenom, att det låter bedrifva jagten på pelsdjur med skonsamt förutseende och så skyddar dyrbara, om än vilda djurarter mot utrotning. Bolaget är tillräckligt klokt att ej hugga hufvudet af hönan, som värper guldägg, och eger — en sällsynt egenskap — ihärdighet och förutseende att oaktadt svåra förhållanden genomföra, hvad det anser för nyttigt. Äfven nämnes till bolagets beröm, att det låter blott goda och oförfalskade varor komma till indianerna genom byteshandeln; för öfrigt få dess agenter endast i yttersta nödfall lemna dem spritdrycker. Äfven betalar det sitt folk bra, kapitaliserar dess besparingar och sköter sina sjuka på bästa vis. Farhågan, att bolaget skulle genom uppoffringar hota sin tillvaro, försvinner dock, när vi höra, att det afyttrar ett gevär, som kostar det fem dollars, blott mot så många skinn, att de, uppstaplade på båda sidor af geväret, räcka upp till dess mynning. Detta lugnar oss i det hänseende, att bolaget åtminstone förstår att köpa billigt.

De små truppstationerna, som mången gång räkna ända till fyrtio, men mången gång äfven blott två personer, hafva att trotsa många umbäranden, men svårast förnimma de bristen på umgänge. Att under tio, tjugo, ja tretio och fyrtio år vara inskränkta blott till hvarandra förlänar en enformighet åt samvaron, hvilken gör sig känbar på det mest tryckande sätt, och en tidning eller till och med en resande helsas välkommen som en himmelens utskickade. Men dessa menniskor, som så ifrigt längta

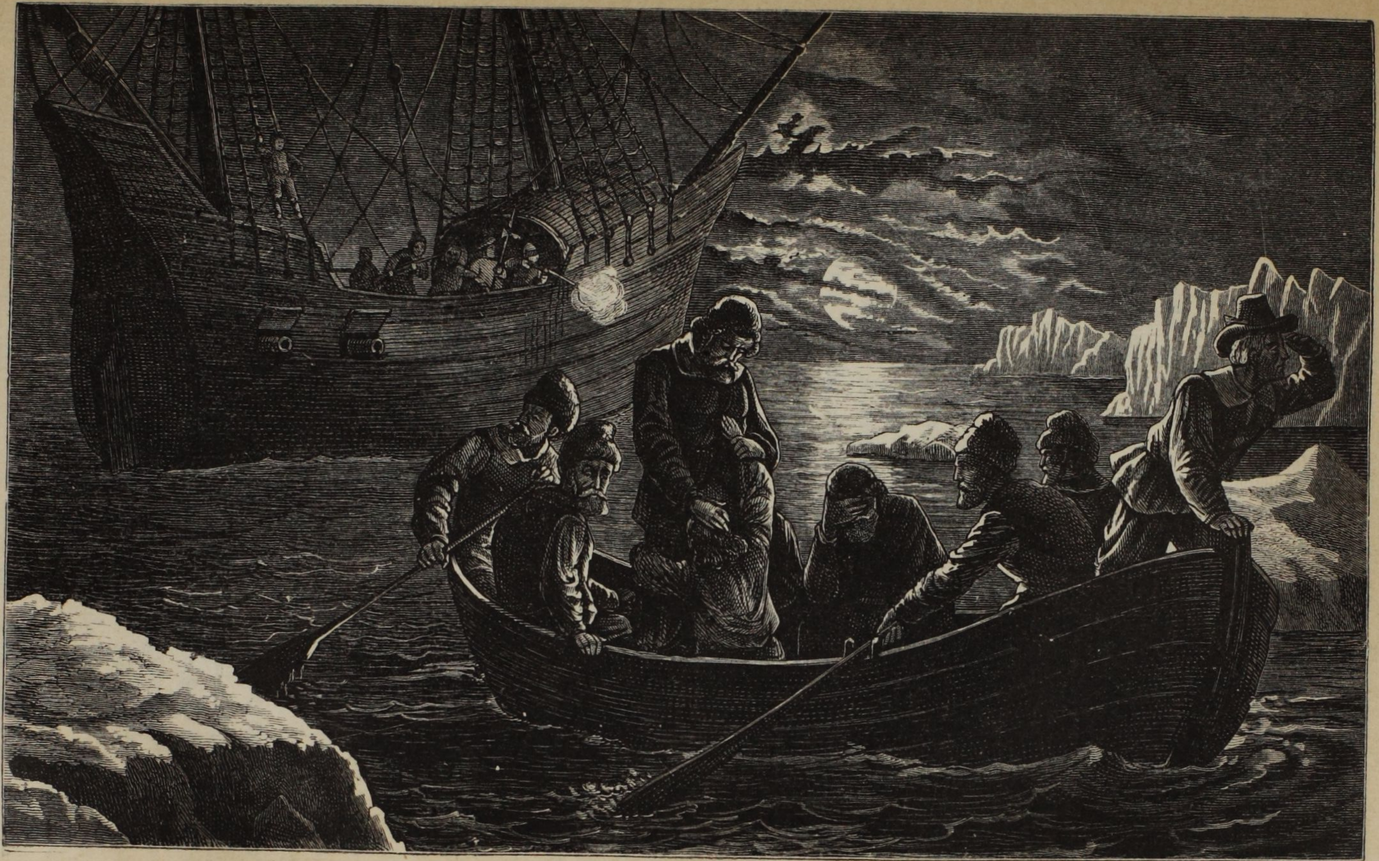

Hudsons undergång.

efter någon beröring med den civiliserade verlden, förmå, egendomligt nog, icke mera lefva i den samma. Vända de äfven om till sin gamla hemort, så trifvas de icke länge der utan dragas oaktadt den tryckande ensligheten åter till vildmarken.

Hudsons viks här skildrade, för européen till utseendet obeboeliga kuststräckor vunno från och med sjuttonde århundradets sista tredjedel en särskild betydelse, då fransmännen der liksom annorstädes uppträdde som de verksammaste upptäckarne af obekanta landsträckor. Intet aldrig så djerft företag lemnade de oförsökt, och det var en fransman, som gaf engelsmännen uppslaget till att sprida sig öfver nordligaste Amerika. En af de tidigaste invandrarne i det då franska Canada, *Médard Chouart de Groseilliers* (stundom skrifvet de Groiselie), en i dessa trakter mycket bevandrad man, hade år 1660 med canadiska vildar kommit ända till outonaos' land vid den liknämnda floden och framträngde slutligen så långt, att han erhöll underrättelse om Hudsons vik och dess läge. Återkommen till Quebec, förenade han sig med flere af sina landsmän om utrustandet af ett barkskepp för att till sjös fullborda denna upptäckt. Han afseglade och landade vid en flod, kallad Pinassivetschiev och belägen helt nära Port Nelson. Derifrån trängde han längre in i landet och medförde till Quebec mycket pelsverk till utbyte mot engelska varor. Då Groseilliers i stället för beröm erhöll i sitt fädernesland blott bittert klander, vände han sig till England, och derifrån afsändes på föranstaltande af pfalzgrefven Rupert,[1] som understödde allt stort och nyttigt, sommarn 1668 ett kungligt fartyg under kapten *Zakarias Gillam* till Nord-Amerika. Gillam lär, hvilket emellertid är föga sannolikt, hafva i Davis' sund framträngt ända till 75° nordlig bredd, men seglade derefter till Hudsons vik, i hvars sydligaste ände han den 25 september lopp in i en flod, hvilken flyter från den stora sjön Mistassie, och som han till sin furstlige gynnares ära kallade Ruperts flod. Engelsmännen öfvervintrade och uppförde derstädes det första fästet af sten, fästet Charles; hela det omgifvande landet erhöll namnet Ruperts land. Detta lyckliga företag ledde till bildande af ett handelsbolag, Hudsons bay company, som af konung Carl II fick ett fribref, enligt hvilket det erhöll icke blott uteslutande handelsrättighet i alla vid Hudsons vik belägna länder utan äfven eganderätt till hela området. Sedermera godkände parlamentet förläningen, dock med det vilkor, att den skulle gälla blott under de närmaste sju åren. Vestra gränsen mot indianernas område var emellertid icke faststäld lika litet som mot Canada. I följd af de småningom allt mera utsträckta forskningsresorna i Nord-Amerikas inre utbredde Hudsons vik-bolagets område sig snart öfver en yta af 6,600,000 qvadratkilometer och sträckte sig från söderns skogstrakter ända till den högsta nordens otillgängliga kuster och öar. I detta oerhörda område kallade bolaget den storartade pelshandel, hvarom ofvanför talats, till lif; år 1690 stod den redan i fullt flor, och dess till skydd mot indianerna upprättade fästen och faktorier sträckte sig allt längre in i vildmarken.

---

[1] Se ofvanför sid. 363.

Efter Jacques Cartier, som år 1545 upptäckte Canada och tog det i besittning för franska kronans räkning, har det hufvudsakligast varit fransmän, som undersökte det obekanta norra Nord-Amerika. Äfventyrare, missionärer och handlande, i synnerhet de så kallade »coureurs de bois», [1] voro äfven här liksom annorstädes geografiens vägbrytare. Dock inskränktes deras företag mera till landets sydligare delar, medan i de oss närmare intresserande, nordligare trakterna förnämligast briter och deras canadiska afkomlingar voro verksamma. Härvid kunde det blifva fråga nästan blott om resor till lands, och i sjelfva verket har hela adertonde århundradet blott en enda sjöfärd att uppteckna, nämligen kaptenerna *Kristofer Middletons* och *William Moors* med fartygen »Furnace» och »Discovery», hvilka år 1741 utsändes af engelska regeringen att finna en nordvestlig genomfart. De öfvervintrade år 1741 vid fästet Churchill i Hudsons vik, inträngde år 1742 längre i Roe's welcome och upptäckte der Waager-floden (den 3 augusti) och Repulse-viken (den 5 och 6 augusti), hvilket till en början uppväckte så gynsamma förväntningar, att Middleton kallade en af dess uddar kap Hope, tills han den 7 augusti besteg ett högt berg, kap Frigid, hvarifrån han skådade ned öfver en hafsarm, som från strand till strand var spärrad af is, och som han derför benämnde Frozen strait. Då han hade öfvertygat sig, att flodvågen inströmmade dit från öster, alltså från Atlantiska hafvet, icke från Syd-hafvet, vände han den 9 augusti stäfven mot söder och återkom med de ovälkomna underrättelserna hem, der han för sina mödor belönades med den misstanken, att han låtit besticka sig af pelsverksbolaget. Särskildt fick han tvist med *Arthur Dobbs*, [2] en ifrig vän af nordostfärderna, hvilken efter Middletons återkomst upprättade en till vår tid bevarad karta, hvaraf vi finna, att geograferna till och med ännu på den tiden tänkte sig Amerikas vestkust från kap Blanco böjd mot nordost till Hudsons vik. [1]

---

[1] Med detta namn betecknade man en klass djerfva, unga män, som genomströfvade urskogen och drefvo handel med indianerna. Hudsons vik-bolaget betjenade sig härtill med förkärlek af unga akadier (afkomlingar af de första franska kolonisterna) eller högskottar, nordostbolaget deremot af canadiska skogslöpare, hvilka från det senare sällskapets grundande antogo benämningen »voyageurs du pays d'en haut» eller också helt kort »voyageurs». Ofta beblandade sig dessa män med indianerna, bland hvilka de valde sig hustrur, och ur dessa förbindelser har den ståtliga och kraftiga blandningsracen »natifs» framgått.

[2] Se härom Arthur Dobbs, »*Remarks on capt. Middletons defence, wherein his conduct during a passage from Hudsons bay to the South sea is impartially considered*», London 1744.

Middletons strid med Dobbs »uppeggade allehanda förnäma och patriotiskt sinnade personer, så att de läto sig angeläget vara befrämjandet af ett ytterligare försök och genom teckning hopbragte en summa af 1,000 pund sterling». [2] Derpå utrustades galeren »Dobbs» på 130 tons under William Moor och skeppet »California» på 140 tons under *Frans Smith,* hvarjemte *Henry Ellis* erhölls som vetenskaplig medlem. Fartygen afseglade den 20 maj 1746 från Gravesend, öfvervintrade vid Nelson-floden i Hudsons vik och använde sommarn 1747 till att pröfva Middletons upptäckter. Men ingenstädes ville den mycket sökta genomfarten visa sig ens för dem. Den 14 oktober inträffade de åter i Yarmouth.

Om man ser bort från dessa båda färder, har undersökningen af Amerikas arktiska fastland skett hufvudsakligen under landresor, hvilka dock först i förra århundradets sista fjerdedel ledde till betydande resultat. Vid denna tid, d. v. s. efter Canadas eröfring af engelsmännen, hade nämligen i det år 1783 i Montreal af canadiska pelsverkshandlande, mestadels medlemmar af det förra franska Canada-bolaget, i förening med skotska, mot fransmännen vänliga och mot briterna fiendtliga element grundade Northwest-company uppstått en farlig medtäflare till Hudsons vik-bolaget, och båda täflade nu i sträfvandet att för sig öppna nya handelsområden. En senare medlem af det nya bolaget, canadiern *Josef Frobisher,* gick redan år 1777 uppför floderna Maligne och la Pente, hvarvid han påträffade sjön Ile à la crosse. Året derpå upptäckte han Athabasca-sjön och uppförde der ett handelsfäste. [3] Två år senare, 1780, upptäckte *Pierre Ponde* Stora slaf-sjön, som år 1789 skulle öfvergås af Sir Alexander MacKenzie under hans färd till Stilla hafvet, hvilken snart skall närmare omtalas.

Medan nämnda personer på detta sätt voro verksamma för Nordvest-bolaget, utsände Hudsons vik-bolaget år 1769 *Samuel Hearne* [4] (född i London 1745, död 1792) för att finna en nordlig genomfart och undersöka en flod, från hvars stränder de röda jägarne plägade hemta kopparmalm. Denne duglige mans färder afslutades först i juni 1772. Under denna tid företog han med pelsverksmagasinfästet Prince of Wales eller Churchill vid den liknämnda flodens mynning i Hudsons vik (58° 44′ nordlig bredd, 94° 22′ vestlig längd från Greenwich) till utgångspunkt flera färder, hvilka gingo temligen rakt i nordvestlig riktning. Dock misslyckades de båda första försöken. Den 6 november 1769 bröt han upp från fästet Churchill, men återkom redan den 11 december dit, sedan han hunnit blott till den ungefär 320 kilometer aflägsna Skäl-floden. Redan den 23 februari 1770 anträdde Hearne sin andra färd och uppnådde den 12 augusti 63° 10′ nordlig bredd, då hans qvadrant gick sönder, och han fann sig föranlåten att å nyo återvända till fästet Churchill, der han den 25 november åter inträffade. Under tredje resan, som Hearne började den 7 december 1770, uppnådde han omsider den 13 juli 1771 den af honom namngifna Koppargruf-floden och följde, sedan han upptäckt Northlined-, Doobount-, Grå björn- och Buffel-sjön, hennes lopp i sällskap med legda infödingar, tills han såg henne i fjerran utmynna i ett Ishaf, hvarifrån han vände om den 17 juli utan att hafva afvaktat ebbens och flodens inträdande. Som hans breddgradsiakttagelser innehöllo uppvisbara matematiska fel,[1] tviflade de dåtida geograferna på hans berättelses tillförlitlighet, och misstroende blef lönen för en på mödor rik, hjeltemodig bedrift.[2] Visserligen svarade resultatet icke mot förhoppningarna, enär Hearne hade funnit hvarken koppargrufvor eller en nordvestlig genomfart; men genom hans färd hade ådagalagts, att Nord-Amerikas nordkust bildar Ishafvets sydliga gräns.

---

[1] Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 516—517.

[2] Johan Barrow, »Sammlung von Reisen und Entdeckungen in einer chronologischen Ordnung zusammengetragen». Aus dem Engelländischen übersetzt. Leipzig 1767. Andra bandet, sid. 489.

[3] »Bulletin de la soc. de géographie» för 1875, andra bandet, sid. 20.

[4] Hearne ingick i sin ungdom som midshipman under Hood i engelska flottan, men tog efter sjuåriga krigets slut tjenst hos Hudsons vik-bolaget; år 1787 återvände han till England.

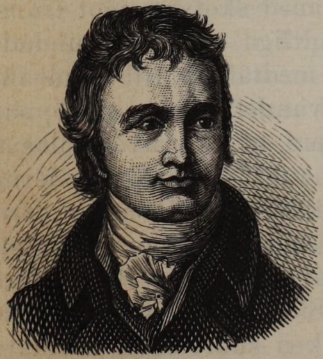
Alexander MacKenzie.

Ett vida värdefullare resultat medförde den forskningsresa, som företogs af skotten *Alexander MacKenzie* (född sannolikt i Inverness, död 1820), hvilken i sin ungdom utvandrat till Canada och efter ungefär åttaårig vistelse i Chippewayan-fästet upptäckte en andra, stor flod, som med full rätt nu bär hans namn. Den 3 juni 1780 bröt han upp från nämnda fäste, pelsverkshandlandenas dåvarande yttersta post vid Athabasca-sjöns södra strand, med fyra kanoter och tolf följeslagare; han kom på Slaf-floden till Slafsjön och den 29 juni till dess utlopp, MacKenzie-floden, hvilken han följde utför ända till den 13 juli, då han på 69° 14′ nordlig bredd vid Whale-island i MacKenzie-flodens delta såg hvalar tumla om i det öppna, amerikanska Ishafvet. Som en vidare undersökning af kusterna icke låg i hans afsigt, vände han om till fästet Chippewayan, hvilket han lyckligen uppnådde den 12 september efter att genom sina noggranna ortbestämningar hafva skaffat jordkunskapen de första fasta punkterna i Amerikas nord.1) Samme djerfve upptäckares under åren 1792—1793 utförda, märkvärdiga resa öfver Klipp-bergen till Stilla hafvet må här blott omnämnas, enär hon icke hör till de egentliga arktiska expeditionernas krets. Likaledes en medlem af den skotska, utvandrade familjen MacKenzie var den person, som år 1792 upptäckte Björn-sjön. Efter dessa i sitt slag storartade färder förflöto nästan tretio år, innan en ny forskningsexpedition kom till stånd på Nya verldens nordligaste fastland.

---

[1] Flodens vestliga längd, hänförd till fästet Churchill, hade Hearne uppgifvit nästan fem grader för liten.

[2] Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 457. Se om denna resa närmare underrättelser i den efter Hearnes död utgifna resberättelsen »*A journey from Prince of Wales fort in Hudsons-bay to the Northern ocean untertaken by order of the Hudsons-bay-company for the discovery of copper mines, a northwest passage etc. in the years 1769—1772*», London 1795.

---

1) Först sent utgafs berättelsen om MacKenzies resor: »*Voyages from Montreal on the river S:t Laurenze throught the continent of Northamerica to the Frozen and Pacific oceans in the years 1789 and 1793. With a preliminary account of the fur trade of that country, illustrated with maps.*» London 1801.

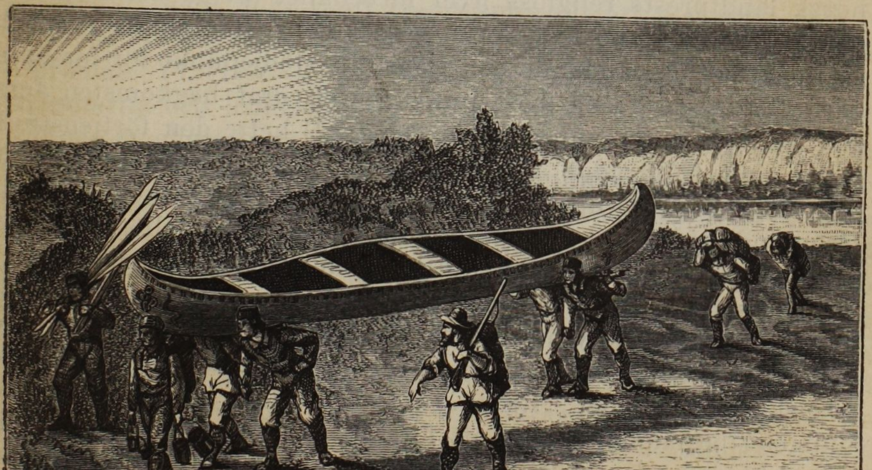

Huru en fors passeras.

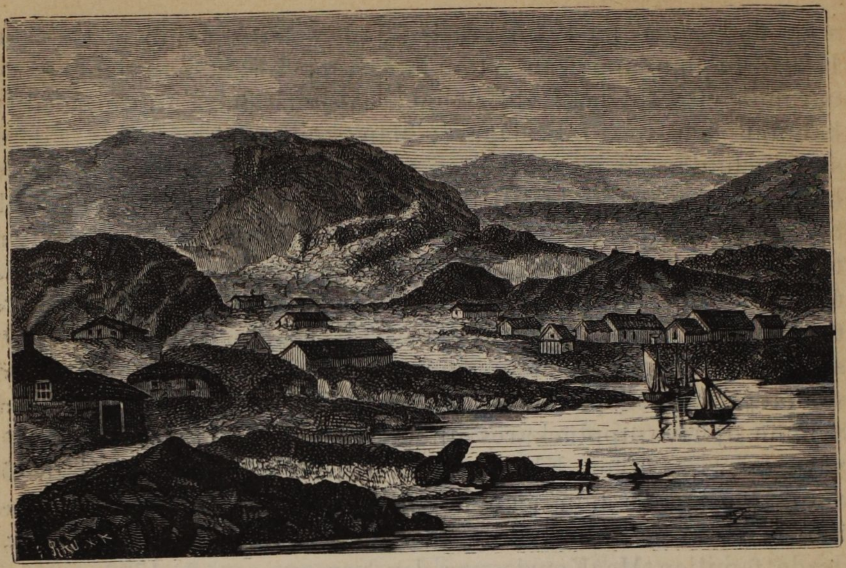

Julianehaab i Syd-Grönland.

Danskarne på Grönland.

Medan den amerikanska nordvesterns utforskande gjorde blott långsamma framsteg i motsats till den beundransvärda verksamhet, som ryssarne utvecklade i norra Asien, var det en simpel norsk landtprests religiösa ifver förbehållet att på det länge försummade Grönland åvägabringa en koloni, som skulle förmedla eskimåernas omvändande och tjena till stödjepunkt för forskningarna efter de forna bosättningarna, hvaraf hågkomsten ännu allt jemt icke försvunnit. *Hans Egede*[1]) hette den förtjenstfulle man, som frånträdde sin anställning i Vaagen på Lofoten för att, följande sitt hjertas bud, den 3 maj 1721 inskeppa sig till Grönland, sedan det lyckats honom, som var medellös, att i Bergen bringa ett litet grönländskt handelsbolag till stånd. På »Haabets Ö» alldeles i närheten af den nuvarande kolonien Godthaab på Grönlands vestra kust upprättade han det första nybygget och företog snart mödosamma färder för att utforska landets geografiska beskaffenhet. Redan 1723 meddelades honom danska konungens bestämda önskan att försöka allt för att framtränga till östra kusten, der man ännu allt jemt trodde sig kunna finna den gamla Eystribygd. Emedan man på Frobishers tid allmänt ansåg Frobishers sund genomskära Grönland ungefär på 62° nordlig bredd, trodde han sig komma hastigast till målet på denna väg. Men då han, efter att den 9 augusti hafva lemnat kolonien, den 15 uppnådde det ställe, der man enligt sjökorten kunde vänta att finna inloppet till detta sund, påträffade han visserligen en djupt inskärande vik, men erfor snart af infödingar, att icke något hela landet genomskärande sund förefunnes. Han försökte alltså att, efter att hafva färdats utefter vestra kusten söder ut, kring kap Farvel komma till östern; men han framträngde blott till ön Nennortalik, der han den 26 augusti måste vända om i anseende till sina följeslagares motsträfvighet.

---

[1]) Född den 31 januari 1686 i Trondenäs i Tromsö stift, död den 5 november 1758 i Stubbekjöbing på Falster.

Egede verkade fulla femton år som missionär på Grönland, predikande evangelium för de infödda, hvarvid hans hustru Gertrud, född *Rasch,* bistod honom, och förtjenar med full rätt att kallas en eskimåernas apostel. Under dessa långa år hade han att utstå hårda pröfningar med sin unga skapelse. År 1726 upplöste sig det svaga, lilla handelsbolaget, och danska regeringen tog sjelf saken om hand; hon sände år 1728 jemte flera fartyg i major *Claus Enevold Paars* en guvernör, som ännu samma höst förlade Egedes nybygge från Haabets Ö till fastlandet. Våren derpå, 1729, företog Egede en utflygt till Amaralik-fjorden, hvarigenom den fullkomliga omöjligheten att öfver land färdas till östra kusten framgick, vidare en färd till ön Nepisene litet söder om det nuvarande Holstenborg, der han anlade ett nybygge och uppförde ett fäste. Löjtnant *Richardt,* som med ett af de utsända skeppen vände om hem till Danmark, gjorde under vägen ännu ett misslyckadt försök att framtränga till östra kusten. Då beslöt danska regeringen år 1730, när efter Fredrik IV, den snåle Christian VI (1730—1746) följde, att afstå från de kostsamma kolonierna och lemna Egede åt hans öde. Hans ihärdighet framkallade emellertid ett omslag i åsigterna och år 1733 statsunderstödets förnyande; äfvenledes sände konungen tre mähriska bröder, hvilka tätt invid Godthaab genast anlade sin egen missionsstation Neuherrnhut, och öfverlät år 1734 grönländska handeln på en af Kjöbenhavns anseddaste köpmän, *Jakob Severin,* under hvars ledning en rad af nya handelsplatser uppstod, t. ex. Christianshaab (1734), Jakobshavn (1741), Fredrikshaab (1742). Egede sjelf begaf sig, sedan han 1735 förlorat sin förträffliga hustru, år 1736 till Kjöbenhavn, der han som lärare i grönländska språket vid ett kort efter hans återkomst grundadt grönländskt seminarium dädanefter som förut verkade för sin mission ända till sin lefnads slut. Sedan 1740 hedrad med biskops titel, dog han 1758,

---

[1] Se sid. 333—334.

lemnande sin hänförelse för grönländska missionen, sin praktiska verksamhet för landet och sin literära arbetsamhet med hänsyn till det samma i arf till sin familj.

År 1750 öfvertog emellertid ett »allmänt handelsbolag», som blifvit stiftadt tre år förut, samfärdseln med Grönland och den dervarande missionens underhåll. Äfven på östra kusten riktades uppmärksamheten å nyo, och en viss *Peter Olser Wallöe* erhöll i uppdrag att undersöka vestkustens södra del och omkring landets sydspets framtränga till ostkusten och Eystribygd. Med en enda umiak och blott sex följeslagare, bland dem fyra qvinnor, anträdde han den 6 augusti 1751 sin färd från Godthaab, uppnådde den 13 Fredrikshaab och den 9 september mynningen af Tunnudliarbik-fjorden, hvilken han sorgfälligt undersökte ända till den 30 september. Något längre söder ut, i Igaliko-fjorden, såg han sig nödsakad att öfvervintra ungefär på samma ställe, der kolonien Julianehaab sedermera anlades. Den långa vintern förflöt lyckligt, och den 19 april 1752 bröt Wallöe upp till de rika fiskeplatserna vid Agluitsok-fjorden, der den så kallade »grönländska sillen» *(Mallotus arcticus)* fångas i massor. I juni kom han till Unartoks varmkällor och längre bort till en rad öar, bland dem Nennortalik; den 30 passerade han Ikigeit nära intill det nuvarande Friedrichsthal, färdades derefter mellan de sydligt belägna öarne i östlig riktning och slog den 6 juli på aftonen för första gången upp sitt tält på östra kusten. Wallöes yttersta punkt på den samma var ön Nenese, som uppnåddes den 3 augusti enligt hans uppgift på 60° 56′ nordlig bredd, der han för isens skull måste vända om den 8 augusti. Först efter att i Agluitsok-fjorden hafva tillbragt en andra vinter, kunde han den 25 juni 1753 uppnå Fredrikshaab, det sydligaste af de dåvarande nybyggena. Oaktadt de storartade resultaten af hans färd blefvo hans förtjenster illa belönade. Återkommen till Danmark, lefde Wallöe alldeles åsidosatt i de bekymmersammaste omständigheter och dog i Kjöbenhavn år 1793 i en ålder af 77 år.

Enär det allmänna handelsbolaget allt mera råkade i förfall, såg regeringen sig år 1774 föranlåten att sjelf öfvertaga grönländska handeln, hvilken också efter denna tid bedrifvits för kunglig räkning. Omedelbart efter denna förändring anlades nybygget Julianehaab (1775) och förvandlades 1776 till en missionsstation, sedan de mähriska bröderna redan 1774 hade upprättat en sådan i det något sydligare belägna Lichtenau. Nu gjordes äfven ett nytt försök att utforska landets östra kust, hvartill *Paul Egede,* son till biskop Hans, gaf uppslaget. En expedition utrustades under befäl af den dåvarande kaptenlöjtnanten och generaladjutanten (sedermera amiralen) *Paul de Löwenörn* (död

1826), hvilken den 2 maj 1786 afseglade från Kjöbenhavn, i Reykjavik fann en af premierlöjtnant *C. F. Grove* förd jakt och efter onödigt uppehåll först den 3 juli fick Grönlands östra kust i sigte, men för drifisens skull genast återvände till Island och upprepade samma oberömliga förfarande vid ett ännu i juli företaget, nytt försök. Derefter begaf han sig med Grove hem till Kjöbenhavn, hvaremot jakten stäldes under befäl af sekundlöjtnanten *Christian Thestrup Egede,* [1]) en son till Paul och således sonson till Hans Egede, hvilken efter sin egen önskan fick en annan sekundlöjtnant, sin slägting *C. A. Rothe,* som närmaste man i befälet. Egede, som bemödade sig att genom dubbel ihärdighet godtgöra, hvad hans förre chefs, Löwenörns, försagdhet hade förderfvat, afseglade redan samma afton, som denne lemnade Island för att återvända till Danmark, den 8 augusti från ön. Den 16 fick han Ost-Grönlands kust i sigte på 65° 24′ nordlig bredd, men det var omöjligt att landa i anseende till en bred isgördel; nu följde Egede kusten söder ut och varseblef der en förvånande djup och bred fjord, som dock var alldeles fyld af isberg. Svåra stormar, som rasade från den 25 augusti och skadade jakten, tvungo honom att återvända till Island, der han öfvervintrade i Hafnar-fjord. Redan den 1 april 1787 gick Egede åter till sjös för att återupptaga sin verksamhet i Ost-Grönland. Men svåra missöden förföljde den tappre sjöofficern. Efter en första, misslyckad färd, upprepade han fyra gånger under sommarn 1787 på olika ställen försöket att framtränga till Ost-Grönland, men alla gånger förgäfves. Till slut fick man icke ens syn på kusten och måste anträda hemfärden med oförrättadt ärende. Af stormar nödsakad att öfvervintra i Norge, anlände jakten först den 6 april 1788 till Kjöbenhavn.

Så förtjenstfull denna senaste expedition än var i andra hänseenden, hade hon dock icke på de af henne undersökta kuststräckorna kunnat finna några spår af forna, nordiska nybyggen, och i Danmark synes tron, att den gamla Eystribygd varit belägen på östra kusten, hafva betydligt rubbats härigenom. Snart kunde holsteinaren *Henrik Peter von Eggers* i en år 1792 prisbelönt skrift lemna beviset för, att nämnda gamla koloni vore att söka i Vest-Grönlands sydligaste del. Den fråga, för hvars skull man i Danmark hittills hufvudsakligen intresserat sig för ostkustens utforskande, syntes dermed löst; också gjorde man under den närmaste tiden icke några vidare ansträngningar i denna riktning utan inskränkte sig till en undersökning af den i finansielt hänseende mycket vigtiga vestkusten. En hel del resor företogs dit i synnerhet i vetenskapliga ändamål. Sedan en tysk bergsman *Pfaff,* förnämligast för att söka efter stenkol, på danska regeringens bekostnad redan åren 1783—1784 berest Grönland utan att dock uträtta mycket derstädes, kom år 1806 en annan tysk, *Carl Ludvig Giesecke,*[1] dit i lika syfte, men med stor framgång, ty under sin sjuåriga vistelse i landet har han upptäckt icke blott nästan alla mineral utan till och med nästan alla fyndorter för sådana, som hittills blifvit bekanta i Grönlands af honom besökta delar. Ännu på Gieseckes tid gjorde åren 1812 och 1813 äfven danske naturforskaren *Morten Wormskjold* en resa till Grönland i botaniska ändamål; efter sin återkomst sökte han i en afhandling[2] icke utan skarpsinnighet och lärdom vederlägga Eggers' åsigt om Eystribygds verkliga läge, och så uppfriskades den gamla villfarelsen ännu en gång, lyckligtvis för att snart fullständigt begrafvas. Dermed gick det till på följande sätt.[3]

---

[1]) Död 1804.

I slutet af förra århundradet hade bland de britiska hvalfångarne uppgått en stjerna af första storleken, skotske kaptenen *William Scoresby,* till hvilken hans icke mindre duglige son sedermera slöt sig. År 1806 gjorde han i Spetsbergens haf en för den uppnådda stora polhöjden berömd resa, och åren 1810—1812 utförde fader och son tio större hvalfångstfärder vid Spetsbergen, hvarvid de ur hafvet upptogo icke mindre än 150,000 pund sterlings värde. Ursprungligen saknande vetenskaplig bildning, hade de småningom förvärfvat sig sådana utmärkta egenskaper, att det af den yngre Scoresby utgifna verket[4] ännu i dag hör till de förträffligaste och vigtigaste, som literaturen har att uppvisa om de arktiska trakterna. Under senhösten 1817 berättade nu engelska hvalfångare och bland dem den redan då i högt anseende stående yngre Scoresby, att ovanligt stora massor drifis frigjorts mellan Grönland och Spetsbergen. Man bygde på denna underrättelse genast i England den förhoppningen, att arktiska expeditioner nu hade större utsigter till framgång än någonsin förut, och utsände i sjelfva verket år 1818 sådana under John Ross och David Buchan, till hvilka jag i nästa kapitel skall återkomma utförligare. Men här intressera oss närmast den yngre Scoresbys vigtiga upptäckter år 1822 på Grönlands östra kust, hvilken han redan under föregående färder tillfälligtvis hade fått i sigte. Under färden år 1822 uppfylde de båda Scoresby nämligen sin länge hysta önskan att utforska och uppmäta denna ännu aldrig noga bestämda eller kartlagda kust. Scoresbyska expeditionen afgick från Liverpool med ett vanligt hvalfångstfartyg den 27 mars 1822 och återkom den 19 september; färden räckte alltså blott 5²/₃ månader, och under denna korta tid försummades ingalunda hufvudändamålet, hvalfångsten, bredvid Ost-Grönlands undersökande och kartläggande. Man styrde som vanligt kosan till Spetsbergen och uppnådde redan den 28 april 80° 31′ nordlig bredd i nordvest derom. Man seglade nu derifrån åt sydvest mot Grönlands ostkust under ständigt bedrifvande af hvalfångst. Den 8 juni fick man nämnda kust i sigte på 74° 6′ nordlig bredd, kom utan synnerlig svårighet genom drifisgördeln och började den 10 juni mätningarna, hvilka med afbrott på grund af hvalfångsten räckte ända till den 26 augusti, då man anträdde hemfärden. De båda Scoresby funno dem icke mindre än fjorton längdgrader skiljaktiga från de dåvarande kartornas uppgift. Ända ned till 69° 13′ nordlig bredd undersöktes trakten, och enstaka delar deraf namngåfvos, t. ex. det breda Scoresby-sundet, hvari den yngre Scoresby träffade på sin faders skepp. Fyra gånger blef man i tillfälle att landa,[1]) och flere gånger fann man spår af infödingar utan att likväl få syn på några sådana, men öfver allt, så långt den branta markens förhållanden medgåfvo det, en oväntadt yppig växtlighet, i synnerhet så mycket örter, att icke blott gräsätande djurs, t. ex. renens, utan äfven en storartad massa insekters och fjärilars förekomst möjliggjordes; ja, Scoresby träffade till och med på bin och en bistock.[2])

---

[1] Se ofvanför sid. 190.

[2] Wormskjold, »Gammelt og Nyt om Grönlands, Viinlands och nogle flere af Forfæderne kjendte Landes formeentlige Beliggende». (»Skandinav. Literaturselskabs-Skrifter» 1814, sid. 289—403.)

[3] Conrad Maurer i »Zweite deutsche Nordpolarfahrt», första bandets första afdelning, sid. 263—278.

[4] »*An account of the arctic regions with a history and description of the northern whale-fishery*», Edinburgh 1819.

Redan genom Scorebys resa hade man lärt känna en god del af Grönlands östra kust, och hans upptäckter fullföljdes redan året derpå af kapten *Clavering,* hvilken under sitt uppdrag att föra dåvarande kapten *Edvard Sabine*[3]) för vetenskapliga undersökningars, särskildt pendeliakttagelsers, anställande till åtskilliga stationer i norra Ishafvet kartlade kusten tre grader längre norr ut. Scoresby, hvars afsigt alls icke var att framtränga mot norr utan att uppsöka de äfven af honom mellan 74° och 60° förmodade, gamla, isländska nybyggena, hade visserligen sett kusten ända till 75° nordlig bredd, men blott provisoriskt och i utkast kunnat utsätta de båda nordligare graderna till deras yttersta punkter. Expeditionen lemnade Themse den 11 maj 1823 med »Griper», en bestyckad brigg på 180 tons, af hvilken man icke kunde vänta någon snällsegling. Färden gick först till Hammerfest, hvilket uppnåddes den 2 juni, och hvarifrån man efter der anstälda iakttagelser afseglade den 23 juni till Spetsbergen. Den 1 juli ankrade man vid Spetsbergens nordvestra sida, och den 24 styrde man i sydvestlig riktning till Grönland; oaktadt fartygets långsamma gång kom man den 4 augusti på 70° 4′ nordlig bredd i sigte af grönländska kusten och ankrade den 13 augusti efter drifisgördelns genombrytande samt efter några kryssningar och rekognosceringar i det fullkomligt segelbara farvattnet vid Sabine-ön ungefär på 74° 30′ nordlig bredd.

---

[1]) På 70° 25′, 70° 30′, 71° och 72° 10′ nordlig bredd den 24, 25 och 26 juli samt 11 augusti.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1868, sid. 220—222.

[3]) Född den 14 oktober 1788, sedan 1859 generalmajor och direktör för arsenalen i Woolwich, 1869 upphöjd till riddarevärdigheten.

Medan Sabine arbetade i observatoriet, anträdde Clavering den 16 augusti en utflygt med två små båtar, hvilka under lugnt väder roddes fram längs kusten. Denna färd räckte tolf dagar, och hvarje natt lade man sig, insvept blott i kappa och filt, att sofva i de medtagna tälten och hade aldrig något att lida af kölden. Värmegraden var från den 16 till 28 augusti i medeltal + 2,5°, högst + 11,25° och lägst blott — 5° C. Öfver allt fann man spår af infödingar och förråd af späck. Den 18 maj såg man till och med infödingar samt ett tält af skälskinn. 1) Under

---

1) »Ingen fans deri», berättar Clavering; »infödingarne hade, förskräckta genom vår anblick, dragit sig till baka på några klippor i närheten. Åtföljd af en bland mina officerare, gick jag under vänskapstecken fram mot dem. De läto oss komma ända till foten af de ungefär 5 meter höga klipporna; här nedlade vi en kikare och ett par ullvantar samt drogo oss några steg till baka, hvarefter de genast kommo ned, togo upp föremålen och åter hastigt drogo sig till baka till klippans topp. Vi lemnade dem några minuters tid att undersöka skänkerna, närmade oss derefter å nyo, och nu tilläto de oss att komma tätt intill dem samt räcka dem handen, hvilken ceremoni de alldeles icke syntes begripa; oaktadt våra bästa bemödanden att ingifva dem förtroende, darrade de under hela tiden häftigt. Vi förde dem derefter till deras tält, hvilket intog en yta af ungefär 4 meters storlek, var 1,6 meter högt samt hade blott en ställning af trä och fiskben. Likaledes egde de en liten båt af skälskinn äfvensom harpuner och spjut, hvilkas skaft voro af trä, men spetsar af ben, på några af jern, hvilket efter allt utseende var af meteoriskt ursprung. Att stiga i vår båt vågade de icke, och vi skildes derpå från dem. Den 19 augusti på morgonen voro vi mycket ifriga att förnya umgänget med våra eskimåvänner, och lyckligtvis hade vi kommit derhän att vinna deras förtroende. Under dagens lopp kommo män, qvinnor och barn till vårt tält. De bjödo oss skäl- och hvalrosskött, vi gåfvo dem deremot skeppsskorpor och salt kött, hvilket de dock genast spottade ut. Stor var deras förvåning, då jag lät tvätta ett af barnen för att se den i följd af smuts och tran oigenkänliga hudfärgen; barnet hade efter tvättningen ett dybrunt, kopparfärgadt utseende. Deras hår var svart, ansigtet rundt, händer och fötter mycket köttiga och uppsvälda. Deras förvåning var gränslös, då de sågo en af matroserna skjuta en skäl. För första gången i sitt lif hörde de knallen af en bössa. En af dem uppmanades att med sin båt hemta det döda och på vattnet flytande djuret. Innan han lade i land, vände han det om, tills han funnit det ställe, der kulan trängt in; stickande fingret i hålet, uttryckte han sin förvåning genom det underligaste skrik, under det han dansade och hoppade på det galnaste sätt; derefter

Claverings frånvaro hade hafvet vidt och bredt blifvit alldeles isfritt, och från Sabine-öns höjder varseblef man till och med i norr icke någon is, så långt blicken kunde nå, men väl, att det höga, branta kustlandet sträckte sig åtminstone till 76° nordlig bredd. Den 13 september lemnade expeditionen Grönland, kom den 23 utan svårighet till norska kusten, lopp den 4 oktober in till Trondhjem och återvände den 19 december till London. Claverings korta, men intressanta resberättelse [1]) beaktades föga; deremot är Sabines verk, [2]) som innehåller resultaten af pendeliakttagelserna, temligen allmänt bekant.

I Danmark väckte dessa upptäckter det lifligaste intresse, men tillika farhågor att se Grönland till en del öfvergå i främmande ego, ty Scoresby hade blott genom en tillfällighet sett sig hindrad att taga den af honom upptäckta sträckan af Ost-Grönland i formlig besittning för engelska kronans räkning. Danska regeringen såg sig alltså kraftigt uppmanad att handla, och en i detta syfte tillsatt komité beslöt att utsända en båtexpedition, hvilken skulle afgå från ett af de sydligare nybyggena och om möjligt framtränga ända till 69° 13′ nordlig bredd, den sydligaste af Scoresby uppnådda punkten. Ledningen anförtroddes åt den dåvarande premierlöjtnanten *W. A. Graah,* hvilken redan förut användts vid uppmätningen af Grönlands vestra kust; som naturforskare skulle dr *J. Vahl* och som tolk hr *Mathiesen,* föreståndare för kolonien Fredrikshaab, åtfölja honom. Till dem slöt sig dr *Pingel,* hvilken ville beresa Grönland i mineralogiskt syfte. Den 31 mars 1828 afseglade nämnda personer från Kjöbenhavn och anlände den 28 maj till Fredrikshaab samt den 16 juni till Julianehaab, der de för båtresan erforderliga förberedelserna skulle vidtagas. Graah använde under färden två umiaker eller grönländska qvinnobåtar, 11,5 meter långa, 2,1 meter breda och 0,76 meter djupa, bemannade med fyra danskar och femton grönländare (fem män och tio qvinnor), bland dem en inföding vid namn *Ernenek* från östra kusten. Den 21 mars 1829 lemnade expeditionen det på sydvestra kusten belägna Nennortalik och upp-

---

bad man honom draga af djurets hud, hvilket han gjorde hastigt och väl. För att gifva dem ytterligare bevis på vår skicklighet att skjuta aflossades flera bössor mot samma mål: vi satte till och med en pistol i handen på dem, och en afsköt honom i vattnet, men stöten förskräckte honom så mycket, att han genast smög sig till sitt tält. Följande morgon funno vi, att de samtligen hade öfvergifvit oss med qvarlemnande af tälten och alla andra föremål, säkerligen föranledda dertill blott genom rädslan för skotten.»

[1]) Den står att läsa i den föga utbredda »*Edinburgh new philosophical journal*» för april—juli 1830, sid. 1—30.

[2]) Sabine, »*An account of experiments to determine the figure of the earth, by means of the pendulum vibrating seconds in different latitudes*», London 1835.

nådde den 1 april östra kusten, men kunde i anseende till is först den 26 april framtränga mot norr.

I början kunde Graah komma endast långsamt framåt; hans fullkomliga obekantskap med de högst bräckliga eskimåbåtarne och hans manskaps beskaffenhet försvårade hans framträngande och kartläggningen. Eskimåerna öfvergåfvo honom den ena efter den andra, och till sist förblefvo blott två män och sex qvinnor honom trogna. Man tänke sig en sådan expedition, bestående af en europeisk skeppskapten, två män och sex qvinnor, framtränga längs en okänd kust, till venster med den 300 meter och ännu mera höga, fjordrika kusten, hvarifrån de väldiga gletscherna med åsklikt dån ofta kalfvade hundra gånger på en enda dag, och till höger med drifis i hafvet. En gång framfödde en af qvinnorna en gosse, barnet lades i ett hörn af båten, och man framträngde utan uppehåll vidare mot norr. Att tillryggalägga den första sträckan, från ungefär 60° till 61° 47′, tog jemförelsevis lång tid i anspråk, nämligen från den 26 april till den 23 juni. Men här inskränktes hela expeditionen, emedan flertalet af roddarne stannade qvar, till en båt, och nu gick det också mycket fortare. Graah tillryggalade mellan den 27 juni och den 22 juli från 61° 55′ till Vendom-ön på 65° 15′ nordlig bredd icke mindre än 515 kilometer på $3^1/_2$ veckor. Sedermera besökte han äfven den något nordligare belägna, af honom Dannebrog benämnda ön (65° 15′ 36″ nordlig bredd), den aflägsnaste, af honom uppnådda punkten. Graah trodde sig här igenkänna de öar, mellan hvilka Danell hade farit fram, och derjemte dem, som de gamle kallade Gunnbarnasker. Åt kusten gaf han namnet Kung Fredriks kust.

Hans båts, hans förråds och hans qvinliga båtbesättnings tillstånd samt hans afsigt att närmare undersöka den upptäckta kustens fjordar inåt föranledde honom att återvända till Nukarbik på 63° 20′ nordlig bredd för att öfvervintra derstädes. Efter att hafva slutat sin föresatta kartläggning kom han den 1 oktober 1829 till sitt vinterqvarter, som hade att glädja sig åt en jemförelsevis präktig växtlighet. Under öfvervintringen hade han regn ännu den 29 oktober, mycket mild väderlek till slutet af februari, derefter kallare, men största kölden var blott — 20° till — 21,25° C. Väl var Graah, som redan förut hemsökts af ett feberanfall, sjuk nästan hela vintern igenom, och med lifsmedlen såg det ganska illa ut, ja, nöden blef så stor, att Graah på allvar befarade, att infödingarne skulle för sin räddning tillgripa menniskoäteri, hvartill östra kustens invånare bevisligen stundom skrida under svåra nödår. För öfrigt skildrar Graah ostkustens eskimåer såsom i hvarje hänseende bättre och stående högre än Vest-Grönlands, stora och starkt bygda, qvinnorna väl formade och med behagliga ansigtsdrag; till sin karakter höra de till de oförargligaste, godmodigaste, ärligaste och dygdigaste menniskor i verlden. Den 5 april 1830 lemnade Graah sitt vinterqvarter, fortsatte sina undersökningar mellan 63° 20′ och 60° nordlig bredd samt återkom den 15 oktober 1830 till Friedrichsthal på sydvestra kusten, der han af en missionär erhöll den första läkarehjelpen.[1]) Vintern tillbragte han i Julianehaab, sammanstälde der, så godt sig göra lät, de började mätningarna och lemnade först den 11 augusti 1831 Grönland för att den 13 september återkomma till Danmark.[2])

Genom Graahs färd hade en mycket ansenlig del af den ostgrönländska kusten blifvit bekant, äfvensom beviset lemnats för, att den forna Eystribygd aldrig kunnat finnas derstädes. Dermed utslocknade i Danmark intresset för vidare upptäcktsfärder till Ost-Grönland, hvilket nu under mera än tre årtionden alldeles icke besöktes. Vi vilja blott nämna den olyckliga färd, som franska krigsbriggen »La Lilloise» företog dit år 1833 under hr *Jules de Blosseville* för att anställa hydrografiska undersökningar. Den 29 juli fick fartyget kusten i sigte, följde honom från 68° 34′ till 68° 55′ nordlig bredd utan att landa, styrde för oväder till baka till Island och afgick derefter ännu en gång till Ost-Grönland. Men efter den 6 augusti, då befälhafvaren skref ett bref till sin hemort, förblef »La Lilloise» spårlöst borta.[3])

---

[1]) Denna vigtiga resas tilldragelser äro beskrifna i »Undersögelses-Reise til Oskysten af Grönland. Efter Kongelig Befalning udfört i Aarene 1828—31 af W. A. Graah, Capitain-Lieutenant i Sö-Staten». Kjöbenhavn 1832. — En engelsk upplaga af denna bok utkom under titeln: »*Narrative of an expedition to the east coast of Greenland, sent by order of the king of Danmark, in search of the lost colonies, under the command of capt:n W. A. Graah, of the danish royal navy, knight of Dannebrog*», London 1837.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1868, sid. 218—220.

[3]) C. Maurer på anfördt ställe, sid. 278—288.

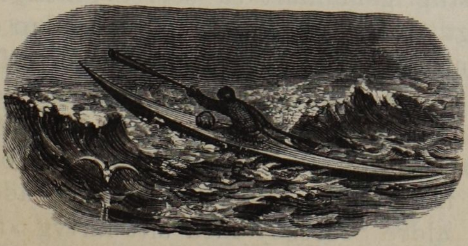

Grönländsk kajak.

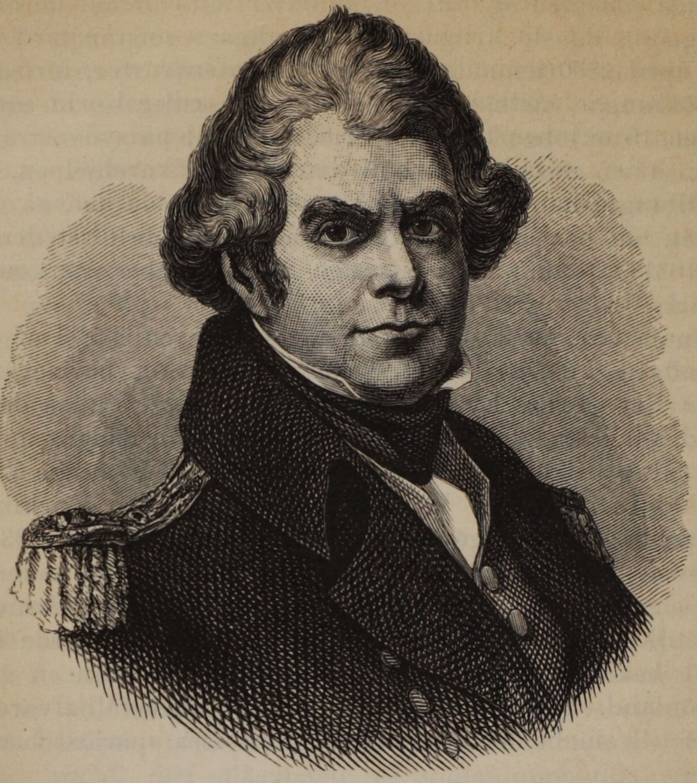

Sir John Ross.

Polarforskningens återupptagande af engelsmännen.

Då man sedan Cooks tredje resa visste, att Nya verldens Nord sträcker sig ända till Berings sund, syntes svårigheterna för en nordvestlig genomfart så oöfvervinneligt stora, att man hade fullständigt öfvergifvit tanken på en sådan och öfverlemnat polarfärderna i allmänhet åt de yrkesmessiga hvalfångarne. Bland dessa har jag redan haft anledning att med beröm nämna de båda *Scoresby,* fadren och sonen, såsom framstående storheter. Den förre tillhör äran att sedan lång tid till baka hafva varit den förste att framtränga till högre breddgrader. Det var år 1806, som den äldre Scoresby med sitt fartyg »Resolution» den 28 april i Grönländska hafvet på 76° nordlig bredd anträffade täta ismassor, som, ehuru till utseendet ogenomträngliga, dock icke afskräckte den djerfve sjömannen att upptaga kampen med dem. Ehuru en stark isblink längs synkretsen tycktes borttaga hvarje förhoppning om framgång, märkte dock Scoresbys skarpa blick under isblinken en smal, gråblå linie, som förkunnade honom tillvaron af öppet vatten; äfven iakttog han stundtals en mycket lindrig rörelse hos vattnet vid beröring med isblocken i fartygets närhet; han visste, att denna rörelse kunde härleda sig blott från en aflägsen dyning på ett öppet haf, det må nde nu vara i norr eller söder. Snart öfvertygade han sig, att denna vattenyta måste ligga norr ut, alltså på andra sidan om det isbälte, hvari han befann sig, och nu uppbjödos alla krafter att komma igenom den samma. Man drog och släpade båtarne, bearbetade isen med sågen och förde verkligen fartyget omsider på 80° nordlig bredd fram till kanten af en öppen del af hafvet, hvilken Scoresby derpå befor. Den 24 maj vid midnattstid gaf en sorgfällig iakttagelse en nordlig bredd af 81° 12′ 42″, och då Scoresby dagen derpå kom till norra isgränsen för denna 80 till 100 kilometer breda vattenyta, uppskattade han bredden till 81° 30′ och längden till 19° östlig från Greenwich.

Men äfven denna storartade nautiska bedrift förmådde ännu icke upplifva det fullkomligt förlamade intresset för polarfärderna. Detta skedde först mer än tio år senare, då den yngre Scoresby kunde meddela presidenten för Royal geographical society i London, Sir *Josef Banks*, att isen upplöste sig i den höga norden på grund af ovanligt varma somrar under åren 1816 och 1817. Då lyckades det geografen *John Barrow*, [2]) som i sin ungdom varit sjöman på en hvalfångare och besökt Grönland, att ännu en gång uppväcka briternas gamla håg för nordvestfärder. Visserligen kunde anträffandet af en nordostlig genomfart mindre vara af praktiskt intresse för England, enär ju ingen vidare trodde på denna nya handelsvägs gagn, sedan England under tiden hade åt sig betryggat väldet på alla haf; men Barrow framhöll i vältaliga ordalag, att det var en hederssak för Storbritannien att lösa frågan i geografiskt hänseende. Oaktadt trehundra års ansträngningar var kännedomen om nordamerikanska fastlandets kust och de i norr derifrån belägna öarne och hafven mycket

---

[1]) Markham-Gaidoz, »*Les abords de la région inconnue*», sid. 60—62.

[2]) John Barrow, född den 19 juni 1764 i Dragleybeck i Lancashire, var först uppsyningsman i ett gjuteri i Liverpool, derefter sjöman på en hvalfångare och 1786—1791 lärare i astronomi i Greenwich; år 1792 åtföljde han lord Macartney till Kina samt reste 1796 och 1801 i Syd-Afrika från Cap-staden. Efter sin återkomst till Europa blef han 1804 amiralitetssekreterare och 1835 baronet, lemnade statens tjenst 1845 och dog den 23 november 1849. Han gaf första uppslaget till grundandet af geografiska sällskapet i London, hvilket kom till stånd år 1830, och hvars andre president han var.

otillfredsställande; äfven motsade de särskilda forskarnes berättelser hvarandra, så att man till och med trodde sig böra draga Baffins upptäckter i tvifvelsmål. Det blir derför obestridligen en stor förtjenst af Barrow, att han icke tröttnade i sina bemödanden; det lyckades honom också verkligen att bringa frågan om polarforskningen ur vetenskaplig synpunkt i ropet, ehuru sättet att taga i tu med saken ingalunda var höjdt öfver all kritik, hvilket snart skall visa sig. Man förnyade den förut (år 1743) utsatta belöningen, 20,000 pund sterling, för en nordöstlig genomfarts upptäckande och 5,000 pund för uppnåendet af 110:de längdgraden från Greenwich. Derjemte utrustades år 1818 två expeditioner till polen och nordvestern, hvilka, ehuru icke krönta med någon väsendtlig framgång, dock i visst hänseende öppna de nyare polarfärdernas tidehvarf, men särskildt för första gången sysselsätta en rad af män, af sjöhjeltar, hvilkas namn äro oskiljaktigt förbundna med den arktiska forskningen, hvilkas bedrifter lända britiska folket till ovansklig ära.

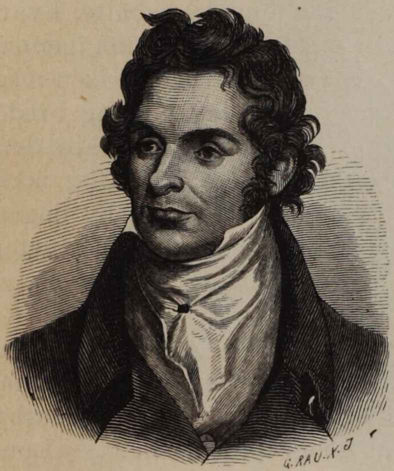
William Scoresby d. y.

De båda expeditioner, hvilka samtidigt skulle taga i tu med den arktiska frågan, bestodo hvardera af två fartyg, »Alexander» och »Isabella» samt »Dorothea» och »Trent». Gifvande efter för den allmänna meningen, hade amiralitetet erbjudit den store befrämjaren af polarföretag, den yngre Scoresby, ett befäl, men då han var blott en handelskapten, en »blue officer», och icke någon officer i kungliga flottan, blott som andre man, hvilket han under tacksägelser skyndade sig att afslå. Likväl hade amiralitetet offörtjent lycka, ty dess val föll nu på de i sjelfva verket dugligaste personerna. Högsta befälet öfver »Alexander» och »Isabella» med uppdrag att undersöka den sedan tvenne århundraden icke befarna Baffins vik för att finna en genomfart vester ut gafs åt kapten *John Ross* (född den 24 juni 1777 i Skotland, död den 30 augusti 1856 i London), som år 1786 hade inträdt i engelska sjötjensten och raskt genomgått de lägre graderna. Om bord på hans flaggskepp, »Isabella», befunno sig hans brorson, den längre fram berömde upptäckaren af Sydpolarlandet, *James Clark Ross,*[1]) då midshipman, vidare löjtnant *W. Robertson,* dåvarande artillerikaptenen *Edward Sabine,* om hvars senare infallande resa till Grönland vi redan talat, och en eskimå, *John Sacheuse,*[1] som tolk. Det andra fartyget, »Alexander», fördes af löjtnant *William Edward Parry,*[2] (född den 19 december 1790 i Bath, död den 8 juli 1855 i Ems). Om de båda andra skeppen, hvilka hade i uppdrag att raka vägen öfver Spetsbergens haf och nordpolen uppnå Berings sund, skall talas strax nedanför. Alla fyra skulle den 2 maj 1818 samlas i Brassa-sundet vid Shetlands-öarne och anträdde följande morgon sin färd.

---

[1]) Född 1800 i Balsorroch på Irland, död den 3 april 1862 i Aylesbury.

»Isabella» och »Alexander» kommo i slutet af maj till Grönlands sydspets, kap Farvel, och den 17 juni till Waigat-sund vid Disko-ön. Den 22 öfverskredo de 70:de breddgraden efter att dagen förut hafva varit inneslutna af isen och framträngde långsamt vidare mot norr, sysselsatta med ett flygtigt kartläggande af kusterna, hvilkas längder de på enstaka ställen funno skjutna nästan tio grader för långt mot öster. Den andra juni kommo de till den så kallade »midtisens» södra rand. Denna är en tung ismassa, som i en bredd af 300 till 400 kilometer lägger sig tvärs öfver midten af Baffins vik och, om än icke förhindrar, likväl i väsendtlig mån försvårar tillträdet till det åtminstone under sommarn och början af hösten öppna hafvet i norr, det så kallade North water (Nordvattnet). Märkvärdigt nog hade sedan Baffins tid ingen vågat öfverskrida denna isbarrièr förrän år 1817 de båda hvalfångarne »Larkins» från Leith och »Elisabeth» från Aberdeen, hvilka derigenom råkade in i North water och der funno förträffliga jagtplatser.[3] Ross uppehölls tretiosex dagar af midtisen. Sedan en häftig storm den 7 augusti bragt fartygen i ett högst kritiskt läge, uppnådde båda nordvattnet den 8 och den 19 Smiths sund vid norra änden af Baffins vik, hvilket de dock icke undersökte tillräckligt noga för att utröna, om det var en vik eller ett sund; ja Ross, hvilken helt enkelt betecknade Smiths sund som en återvägsgränd, stannade bakom Bylots och Baffins kurs, ty han uppnådde nämnda dygn vid midnattstid sin högsta bredd, 76° 54′, på 74° 20′ vestlig längd från Greenwich.

---

[1] Sacheuse hade hemma i Syd-Grönland haft en tvist med sina landsmän och dervid med hvalfångare begifvit sig till England, der han fann sig helt väl. Om sina landsmän syntes han icke hysa någon hög mening, ty då han en dag stod utanför ett menageri och såg, huru en elefant hastigt och säkert utförde sin väktares befallning, utropade han: »Ah, elefanten har mera förstånd än eskimån!»

[2] Son till en läkare, ingick Parry 1808 som midshipman i engelska flottan, blef efter att hafva tjenat i Kanalen och Östersjön samt 1809 hafva erhållit sin löjtnantsfullmakt 1811 utsänd med en kanonbåt att skydda hvalfångsten, hvarvid han framträngde till Beeren Eiland, och tillbragte åren 1813—1817 på amerikanska stationer.

[3] Markham-Gaidoz på anfördt ställe, sid. 140—141.

Ingången till Jones' sund fann han spärrad af en hop isflak. Men den 30 augusti kommo polarfararne i Lancaster-sundet, hvars vatten låg djupt och isfritt framför dem. Väntan var på det högsta spänd, ty man visste väl, att här var det afgörande stället. Läsaren torde erinra sig, att detta sund väl upptäcktes af Baffin, men blott sågs och icke hölls för porten till den verkliga passagen.[1]) Nu kunde engelsmännen inlöpa i det hemlighetsfulla sundet med fulla segel och höga hurrarop, »Isabella» först och der bakom det långsamma, mycket tröga »Alexander», hvars befälhafvare Parry kände sig på det högsta gäckad, då han såg flaggskeppet plötsligt och utan skönjbart nödtvång vända om på 80° 37′ vestlig längd från Greenwich, och han måste följa det till baka. Ross trodde sig öfver töcknet hafva sett en hög bergskedja, hvilken gaf sundet utseende af en sluten fjord. Dessa »Croker-berg», som han kallade dem, voro blott en optisk villa, såsom ofta händer i de arktiska trakterna, och hafva i någon mån förringat upptäckarens unga ära. Skarpsinnigare än Ross, såg Parry genast genom dessa Croker-berg; dock kunde han icke förhindra expeditionens återvändande. Under hemvägen bestämdes formen af kusterna på vestra sidan af Baffins vik från Lancaster-sund till 62° 51′ nordlig bredd, hvilken sträcka man ännu icke kände närmare, besöktes Ponds vik och Booths inlet samt fastställdes, att någon »James ö» icke funnes i midten af Davis' sund, såsom den tidens kartor angåfvo. Den 14 november lopp expeditionen åter in i Grimsby roads. I allmänhet kan man säga, att hon blott följt Bylots och Baffins kölvatten, så att hennes resultat i sjelfva verket bestod blott deri att hafva återfunnit Baffins vik med dess uddar och öppningar i kusten alldeles så, som han år 1616 beskrifvits af upptäckarne. Äfven iakttogs under denna resa för första gången röd snö[2]) på kusten af Grönland, upphemtades de första bottenprofven från större hafsdjup, anstäldes temperaturmätningar ända till ett djup af 1,244 meter och till så stort omfång som under ingen af de många följande expeditionerna, och gjordes värdefulla magnetiska iakttagelser af Sabine. Intressant är expeditionen äfven derigenom, att den medförde första underrättelsen om denna nordliga stam bland eskimåer, som bebor den sedermera så kallade Hayes-halfön. Ross, en infödd skotte, kallade till hågkomst af sin hemorts högländer berglandet mellan Melville-viken och Whale-sundet »Arctic highlands» och de på dessa kuster anträffade eskimåerna »arktiska högländare». Äfven dessa kusters väldiga gletscher blefvo icke opåaktade af honom.[1] Hade Ross genom sitt föga företagsamma handlingssätt förvandlat hela expeditionen till en föga ärorik, så bör man till hans ursäkt icke förgäta, att man på hans tid just åter började sjöfarten i isen och hade att på nytt samla erfarenhet derutinnan. Det största resultatet af Ross' expedition låg dock uppenbarligen deruti, att den föranledde England att sätta ytterligare företag i verket, hvilka blefvo epokgörande för den höga nordens geografi samt inom kort betydligt utvidgade vår kunskap om utsträckningen af Amerikas norra kust och om den utanför honom liggande öfverlden.

---

[1]) Se ofvanför sid. 357.

[2]) Den röda snön uppstår genom en inblandning af åtskilliga mikroskopiska djurarter och -slägten. Kapten Ross omtalar röda snövallar af mera än 3 meters tjocklek, hvilka omgåfvo det grönländska kap York till en längd af 8 kilometer.

Samtidigt med »Isabella» och »Alexander» anträdde äfven »Dorothea» och »Trent» sin färd. Befälhafvare öfver denna expedition var kapten *David Buchan* på »Dorothea» (382 tons); »Trent», hvarpå *Fredrik W. Beechey*[2]) tjenade som löjtnant och *Georg Back*[3]) som »admiralty mate», fördes af löjtnant *John Franklin*, som från sin tidiga ynglingaålder hade fört ett högst vexlande lif, under faror mognat till man och nu beträdde det fält, hvarpå hans ojemförliga verksamhet skulle förskaffa honom odödlig ära.[4]) Expeditionens uppgift var, som redan blifvit nämndt, att uppnå Stilla hafvet på vägen öfver nordpolen. Dessutom föreskref amiralitetets instruktion uttryckligen vägen mellan Grönland och Spetsbergen, hvarest den sydliga packisströmmen erbjuder alldeles särskilda svårigheter. Kännedomen om de svårigheter, som ställa sig i vägen för en polarfärd, var under vårt sekels första årtionden ännu helt ofullkomlig. Man höll det ännu för möjligt, till och med för lätt utförbart att öfver nordpolen finna en väg eller åtminstone att passera honom på

---

1) För denna färd finnas två redogörelser: en af Ross sjelf eller »*Voyage of discovery for the purpose of exploring Baffinsbay*», London 1819, och Parrys »Tagebuch einer Entdeckungsreise nach den nördlichen Polargegenden im Jahre 1818 in dem königlichen Schiffe Alexander», öfversättning från engelskan, Hamburg 1819.

2) Född i februari 1796 i London, död derstädes den 29 november 1856 som kontreamiral.

3) Född den 6 november 1796 i Stockport (Cheshire), död som amiral och baronet den 23 juni 1878 i London.

4) Född den 16 april 1786 i Spilsby i grefskapet Lincoln, inträdde Franklin, som var son till en måttligt förmögen köpman och den yngste af tolf syskon, drifven af lidelsefull förkärlek för sjöväsendet, fjorton år gammal i engelsk sjötjenst, tog som midshipman 1801 del i angreppet på Kjöbenhavn, år 1803 med Flinders i upptäcktsresan till Australien, på »Bellerophon» i sjöslaget i Malackasundet, 1805 i slaget vid Trafalgar, 1807 i den engelska flottas färd, som förde portugisiska konungafamiljen till Brasilien, tvenne år senare i blockaden af Vliessingen och sedermera i expeditionen mot New-Orleans under engelsk-amerikanska kriget år 1813.

slädar. Fartygen lemnade Themse den 25 april 1818, men sågo sig i maj uppehållna af is på 80° nordlig bredd och nödsakade att söka skydd i Magdalena-viken vid Spetsbergens nordvestra hörn. Här dröjde våra polarforskare flere dagar, utförde ett ganska farligt bestigande af det i vikens bakgrund pyramidlikt till 600 meters höjd uppstigande Rotge hill och gingo derefter åter till sjös. Men nordvest om Spetsbergen stötte de på samma hinder, som hittills hade motsatt sig alla sådana försök. Oerhörda massor af drifis och stora isfält anryckte mot skeppen och hotade dem mer än en gång med förderf. Enär ett framträngande i denna riktning visade sig alldeles omöjligt — den högsta uppnådda bredden utgjorde 80° 34′ —, vände Buchan sig till Grönland, men en fruktansvärd storm den 30 juli ökade ännu mera det farliga i fartygets läge, hvilka till sist kunde rädda sig blott genom det oerhörda vågstycket att borra sig in i isens hufvudmassa och derigenom förvandla denna till ett skyddande bröstvärn mot de upp och ned vaggande isblockens stötar. Buchan beslöt nu att vända om, och de öfriga högre officerarne instämde med honom; blott Franklin visade sig allt jemt ännu uppfyld af tillförsigt. Han framstälde det förslaget att med blott ett enda fartyg styra vidare mot nordpolen, men måste, då öfverbefälhafvaren icke gick in härpå, låta sitt fartyg likaledes vända om hem. Den 22 oktober kommo fartygen i nästan sönderfallet tillstånd åter till England. Man har att tacka den sedermera till amiral befordrade amiral Beechey för en mästerlig skildring af denna färd. 1)

Franklin liksom äfven Parry hade gjort nästan lika erfarenheter om sina öfverbefälhafvare. Under Ross' expedition hade just tillräckligt gjorts för att öfvertyga Parry, huru mycket bättre det hade kunnat göras. Franklin å sin sida hade lärt sig, att Spetsbergens haf icke vore vägen för den sökta genomfarten; han fann snarare, att Hearnes och MacKenzies amerikanska nordkust erbjöde långt större utsigt till framgång. De båda unge männen hade redan före expeditionernas afgång 1818 lärt känna hvarandra i Deptford vid London och knutit ett vänskapsförbund för lifstiden; efter sin återkomst träffades de den 28 november i lord Melvilles, förste amiralitetslordens mottagningsrum, och denne talade med Parry helt öppet om möjligheten af en genomfart på just det ställe, som syntes äfven honom lämpligast. Parry hade nämligen kommit till den öfvertygelsen, att Lancaster-sundet vore

---

1) F. W. Beechey, »*A voyage of discovery toward the north-pole, performed in His majesty's ships Dorothea and Trent under the command of capt. D. Buchan R. N. 1818 to which is added a summary of all the early attempts to reach the Pacific by way of the pole*», London 1843.

en bred genomfart till ett vestligt haf, sannolikt Hearnes och MacKenzies, äfvensom att denna genomfart vore farbar under vissa årstider. Följden af samtalet var, att ännu i december 1818 fartygen »Hecla» och »Griper» utrustades för en ny arktisk expedition, hvaröfver Parry erhöll befälet den 16 januari 1819. Men samtidigt utsändes Franklin på en landexpedition för att utforska det amerikanska fastlandets nordkust, och denna tudelning af forskningsarbetet i sjö- och landresor är utmärkande för den numera inbrytande tidrymden i polarforskningens historia.

De båda vännerna lemnade England nästan samtidigt, Parry den 15 och Franklin den 23 maj 1819. Den förre, hvars färd jag vill först omtala, åtföljdes på det af honom kommenderade »Hecla» (375 tons) af Beechey och Sabine äfvensom af midshipman James Clark Ross; det mindre »Griper» stod under befäl af löjtnant *Matthew Liddon.* Efter en mycket besvärlig segling genom midtisen i Baffins vik anlände man den 31 juli till Lancaster-sundet, vid hvars inlopp fartygen uppehöllos flere dagar af häftig vestanvind och stark dyning. Men derefter kastade luftströmmen om, och en östanvind förde de båda fartygen vidare. Snart blef det tydligt, att inloppet gestaltade sig till en genomfart. Ross' Crokerberg upplöstes framför »Heclas» stäf till en luftbild. I deras

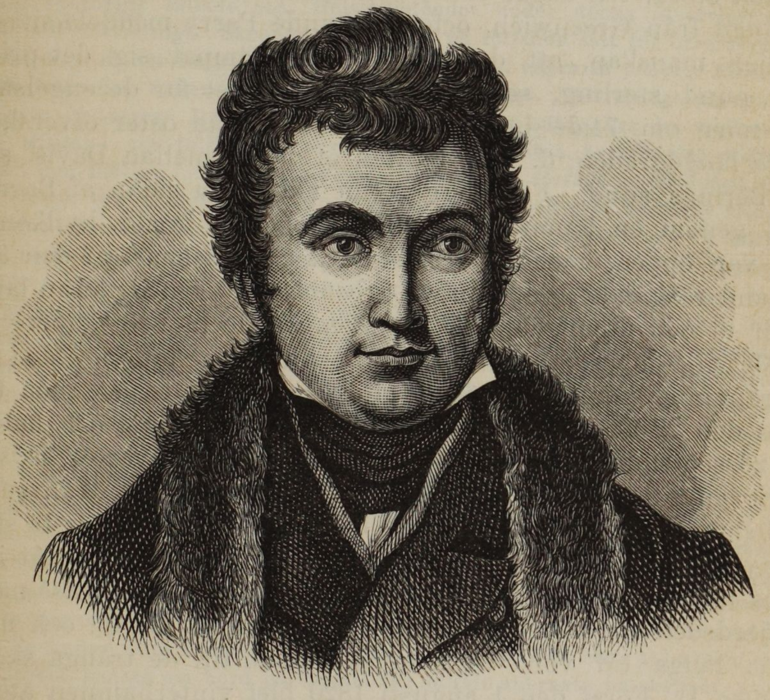

Sir W. Edward Parry.

ställe uppnådde seglarne ett bredt sund, hvilket liksom ifrågavarande berg fått namn efter den förre amiralitetssekreteraren Croker, men efter den senare sekreteraren sedermera kallats Barrows sund. I det samma mynnade till venster och från söder det af Parry Prince-regent-inlet kallade sundet samt något längre vester ut från norr vid kap Riley (74° 40′ nordlig bredd och 91° 48′ vestlig längd från Greenwich) och vid sydvestra hörnet af den stora ön North Devon en öppen vattenväg, Wellington-kanalen. Först sökte man att genom Prince-regent-inlet komma till de sydliga vattnen, men det var spärradt af is. Derför färdades man längre vester ut och kom den 3 september till Bounty-kap vid den stora, två dagar förut upptäckta Melville-ön på 110° vestlig längd från Greenwich, och här kunde Parry meddela sitt outtröttliga manskap, att det nu hade tillkämpat sig det pris af 5,000 pund sterling, som parlamentet utfäst för de engelsmän, som norr om 74:de breddgraden skulle från öster öfverskrida 110:de längdgraden, d. v. s. hälften af vägen mellan Davis' sund och Berings sund. Färden gick nu vid norra sidan af Barrows sund genom en kanal af 1,5 till 3 kilometers bredd, hvilken ensam var öppen, men hindrades dock ganska snart af den ända till land räckande isen. Likväl arbetade fartygen sig ännu längre vester ut och uppnådde den 7 september Hecla- och Griper-viken på Melville-ön, som de utsågo till sin vinterstation. Med stor ansträngning kommo de ännu ett kort stycke framåt, men tvingades den 22 af väldiga packismassor att vända om och lade sig den 26 september välbehållna i sitt säkra vinterqvarter, sedan de skurit en ränna af 3,5 kilometers längd genom isen från sundet till hamnen. Sedan lång tid till baka var detta den första större öfvervintringen så högt uppe i norr. Tio månader bortåt inneslötos fartygen af isen. Polarnatten varade 84 dygn, alltså nästan ett fjerdedels år, termometern föll ända till —47° C., och under denna långa tid voro 94 man hänvisade till de trånga skeppsrummen. 1) Först den 1 augusti 1820 blef vinterhamnen åter fri

---

1) Expeditionen var utrustad för tvenne år och särskildt rikligen försedd med de bekanta medlen mot skörbjugg, torkade grönsaker, surkål, pickles, ättika (till en del starkt koncentrerad), citronsaft med socker o. s. v., äfvensom med konserveradt kött, allt af bästa beskaffenhet och nedpackadt i vattentäta fat. I stället för bröd hade man medfört ett stort förråd före inpackningen ännu en gång sorgfälligt torkadt mjöl, så att man ständigt kunde hafva färskt, om bord bakadt bröd. Dessa försigtighetsåtgärder visade sig vara af utomordentlig nytta för de öfvervintrandes helsotillstånd; skeppsläkaren *Edwards'* sjuklista räknade mestadels blott en eller två personer, hvilka hade lätta anfall af skörbjugg, som botades efter några veckor under användning af en extra dos citronsaft med socker. En gång, då eld brutit ut i observatoriet, ledo dock sexton man temligen mycket af köld, enär de under oredan hade försummat de nödvändiga försigtighetsåtgärderna,

från is. Parry seglade nu å nyo vester ut; den 9 ansattes han svårt af packis vid kap Hay och uppnådde den 15 augusti vid kap Dundas sin yttersta punkt vid en ogenomtränglig isbarrière på 74° 26′ 25″ nordlig bredd och 113° 54′ 43″ vestlig längd. Här varseblef man också för första gången på sundets andra, södra sida ett nytt land, som man benämnde Banks land. Afståndet från Is-kap i Berings sund utgjorde ännu 1,670 kilometer. Parry vände alltså den 23 augusti åter om mot öster, hade den 27 Melville-ön bakom sig och kom sex dagar senare till Lancaster-sun-

---

och i ett fall blef till och med amputation af några fingrar nödvändig. Af dödsfall inträffade inom expeditionen blott ett, och detta var en följd af lungåkomma, hvartill skörbjugg sällade sig. Helsotillståndet under denna öfvervintring var alltså helt förträffligt. Skeppen inrättades på följande sätt för öfvervintringen, hvarvid dock är att märka, att dessa anordningar i några få punkter förändrades och förbättrades under de senare öfvervintringarna. Det rörliga tågvirket och stängerna nedtogos. Det förra lät man ligga i fria luften, der det stelfrös och i detta tillstånd var fullkomligt skyddadt mot att ruttna, hvarför det skulle varit utsatt i den fuktiga luften under däck. Hela däcket försågs derefter med ett temligen brant tak af oljduk och gjorde under vintern vid svår väderlek tjenst som plats för officerarnes och manskapets öfningar och promenader. I början lät Parry hålla öppet vatten omkring fartygen, tills han insåg, att detta skulle kosta allt för mycken möda. Då lät han skeppen infrysa och skotta snö mot deras sidor för att hålla den inre värmen qvar, hvilket tillika medför den stora fördelen, att isen omkring fartyget icke blir så tjock, som der icke någon snö skyddar det samma. Den största svårighet, hvarmed Parry hade att kämpa, var den stora fuktigheten i kajutorna, hvilken i enstaka fall gick så långt, att bäddarne voro till hälften frusna, till hälften genomvåta. I början bortskaffades dagligen den på väggarna uppkomne isen, och då man en gång hade försummat detta under några veckor, borttogs icke mindre än 2,500 till 3,000 kilogram is ur kajutorna. Af befälhafvaren och läkarne undersöktes två gånger dagligen manskapets bostad, medan detta uppehöll sig i fria luften, och öfver hufvud taget öfvervakades af officerarne på det strängaste, att försigtighetsreglerna verkligen iakttogos. Så t. ex. måste manskapet dagligen förtära den föreskrifna mängden citronsaft i en officers närvaro. Mycket förökades fuktigheten derigenom, att Parry nödgades torka de under vintern tvättade kläderna under däck. De fasta kojer, som alldeles mot bruket annars om bord på krigsfartyg blifvit anbragta på skeppet, måste på »Griper» helt och hållet och på »Hecla» delvis utbytas mot hängmattor. Att kajutorna icke kunde rengöras med vatten under sådana omständigheter, inses af sig sjelft. I stället gneds golfvet med sten och varm sand, hvilken under natten stått på ugnen. Men alla dessa försigtighetsmått skulle dock icke varit tillräckliga att bibehålla ett godt helsotillstånd, om man icke flere timmar dagligen företagit lifliga lekar och öfningar i fria luften. Jagtfärder gåfvo ett utbyte af 1,883 kilogram färskt kött, som blef ett välkommet tillägg till den befintliga provianten, oafsedt rörelsens gynsamma inflytande på helsan. För att vidmakthålla glädjen, hvilken under den långa polarnatten väl kunde försvinna ur det modigaste hjerta, utgafs af kapten Sabine en hvarje vecka utkommande tidskrift, hvilken meddelade artiklar af blandadt allvarligt och gladare innehåll, och en teater inrättades, hvarpå ett mindre stycke uppfördes hvar fjortonde dag; detta bedrefs med sådan ifver, att till och med en vämegrad af — 18,75° C. på scenen icke afhöll de improviserade skådespelarne att bidraga till eget och sina kamraters uppmuntrande.

det, hvaremot färden derifrån till vinterhamnen räckt fem veckor. Prince-regent-inlet var åter spärradt af is. Parry lemnade derför Lancaster-sundet den 1 september och kom den 30 oktober 1820 till Peterhead i England, der välförtjenta hedersbetygelser väntade honom.[1]

Uppdagandet af denna storartade, från öster rakt åt vester gående väg, hvilken bildas af Lancaster- och Barrow-sundet, var i alla händelser den mest lysande bedrift, som dittills utförts under de arktiska upptäcktsresorna. Härmed hade ena hälften af hela den ifrågavarande och hittills fullkomligt obekanta sträckan mellan Baffins vik och Berings sund blifvit känd i vestlig riktning, och det var nu knappt mera möjligt att tvifla på en nordvestpassage, ehuru det vid närmare betraktande visade sig, att huru präktig denna väg än tog sig ut på kartan, vore den dock knappt användbar för skeppsfarten i allmänhet. I alla händelser hade en kuststräcka af 35 längdgrader uppdagats, hvilken sedermera visade sig vara sydkusten af en rad öar, och i söder uppvisades tillvaron af ett bredt sund, Prince-regent-inlet, hvilket af Parry vidare undersöktes under en senare resa. På hemfärden kartlades hela ostkusten af Cockburn-landet på en sträcka af åtta breddgrader. Att äfven andra vetenskapliga uppgifter icke försummades, visa de långa serierna af iakttagelser och forskningar, som äro fogade till Parrys berättelse;[2] ja, denna för alla senare öfvervintringsexpeditioner bestämmande färd var väl äfven i vetenskapligt hänseende[3] den följdrikaste af alla.

---

[1] Han utnämndes den 4 november till commander samt erhöll snart derefter af sin fädernestad Bath hedersborgarerätt och en dyrbar silfverservis.

[2] »*Journal of a voyage for the discovery of a north-west-passage from the Atlantic to the Pacific; performed in the years 1819—1820 i H. M. S. Hecla and Griper under the orders of Parry W. E. R. N. F. R. S. and commander of the expedition. With an appendix containing the scientific and other observations.*» London 1821—1828.

[3] Sabine började redan här sina sedermera med så stor framgång och fullständighet fortsatta pendelförsök till bestämmande af jordens form samt faststälde åtskilliga punkters magnetiska konstanter genom mycket vidsträckta iakttagelser. Åt de arktiska områdenas meteorologi egnade expeditionen en tolf månaders, oafbruten serie af iakttagelser mellan 74 och 75° nordlig bredd. Vinterhamnens geografiska läge bestämdes genom det oerhörda antalet af 6,862 måndistanser och 39 meridianhöjder. Ebb och flod iakttogos regelbundet; vidare undersöktes icke färre än 15 kronometrar, som delvis medtagits för att pröfvas, med hänsyn till sin gång, och en temligen stor mängd iakttagelser öfver synkretsen anstäldes. Zoologien och botaniken funno en ifrig idkare i dr Edwards, hvilken med tillhjelp af Sabine, Parry och Ross, hopbragte en rik samling exemplar ur djur- och växtriket, bland dem flere dittills alldeles obekanta arter. Derjemte uppfylde han sina vigtiga pligter som läkare med den största kärlek och omsorg; hans bemödanden och oaflåtliga uppsigt har man i väsendtlig grad att tacka för det obetydliga antalet sjukdoms- och dödsfall under vintern.

Redan den 30 december 1820 erhöll Parry befälet öfver en ny expedition, hvars mål skulle vara Amerikas blott af Hearne och MacKenzie sedda nordkust, från hvars på landvägen försökta utforskande Franklin ännu icke hade återvändt. Utefter denna kust skulle de båda fartygen »Fury» och »Hecla», det senare denna gång fördt af den till kapten befordrade och genom sina resor i norra Afrika redan fördelaktigt kända löjtnant *G. F. Lyon*, söka komma till Berings sund och Stilla hafvet. [1]) Enligt denna plan styrde expeditionen, som den 8 maj 1821 afgått från England, till Hudsons sund, dit hon kom den 20 juni och genast ansattes af is. I följd af en utomordentligt svår färd kommo fartygen först i början af augusti till den ännu aldrig noggrant utforskade Repulse-viken, hvilken ju möjligen kunde vara ett sund, som ledde till norra kusten, men som numera visade sig verkligen vara en vik. Nu gälde det att på annat sätt komma till fastlandets nordöstra udde, i hvilket ändamål våra polarfarare hade att företaga den högst svåra och tidsödande undersökningen af samtliga vikar och inskärningar i kusten på en sträcka af 320 kilometer. Den 8 oktober måste de stanna och togo sitt vinterqvarter på Vinter-ön vid ingången till en vik, som benämndes Lyon-inlet och skär djupt in i en landmassa, som man kallade Melville-halfön. Här trädde de i vänskaplig förbindelse med en eskimåstam, hvari *Iligliuk* eller *Iglulik*, en ung qvinna med behag och förstånd, väckte allmänt intresse. Hon tecknade öfver Melville-halföns östra, norra och vestra kuster en karta, hvilken sedermera visade sig ganska riktig, och lemnade dessutom många nyttiga underrättelser. Vintern räckte å nyo ganska länge, och först den 2 juli 1822 kunde forskarne lemna Vinter-ön. Seglande uppför Fox' kanal, uppnådde de Fury- och Hecla-sundet, som benämndes så till ära för deras fartyg, och hvari Amerikas nordöstra spets befann sig, såsom Iligliuk helt riktigt hade visat. Härifrån måste den så länge sökta nordostkusten lätteligen kunna följas, men sundet var, tyvärr, fullständigt spärradt af is. Engelsmännen vandrade derför längs dess strand, tills ändtligen kusten alldeles efter Igluliks utsago vände sig mot söder, i det han bildade den så kallade Boothia-vikens östra sida. Parry hemsände nu »Hecla» för att ensam fortsätta försöket att komma fram här; men skörbjuggen uppträdde så starkt bland manskapet, att han måste afstå från detta vågade förehafvande och äfven med »Fury» vända om framför den nyupptäckta genomfartens stängda port. Han anträdde alltså hemfärden den 23 augusti och dref i isen utför Fox' kanal; den 10 oktober lopp han välbehållen in i Lerwicks hamn på Shetlands-öarne. Huru förtjenstfull denna färd än har varit, blef det praktiska resultatet å nyo rent negativt, ty äfven Hecla- och Fury-sundet var otillgängligt.

---

[1]) Bland Parrys följeslagare befunno sig många deltagare i hans första färd äfvensom i 1818 års expeditioner, t. ex. rev. *Georg Fisher*, prest och astronom på »Dorothea» 1818, *Charles Palmer* (mat på »Dorothea», nu löjtnant), *John Jermain*, kassör (1818), *G. Crawford,* mat (1818, 1819), *A. Reid,* löjtnant (1818, 1819), *Georg Fife*, master (1818, 1819), *W. H. Hooper,* kassör (1819), dr *John Edwards* (1819) och *Alexander Fisher* (1819), läkare, *J. C. Ross*, midshipman (1818, 1819), *J. Nias*, löjtnant (1819), *John Bushnan,* midshipman (1819), *J. Allison*, master (1819), *H. P. Hoppner,* löjtnant (1819), *W. N. Griffiths*, midshipman (1819), och *A. Eldes*, mat (1819).

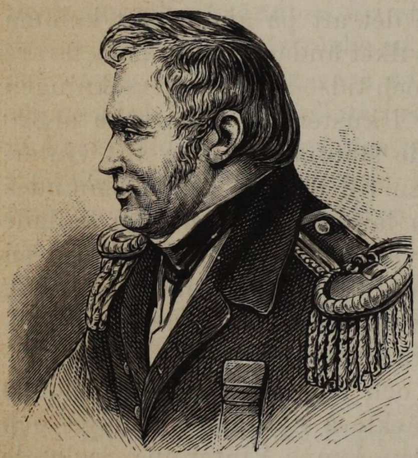

Sir John Richardson.

Samma år, 1822, vände äfven Franklin hem från sin landresa, hvilken han 1819 hade anträdt till Nord-Amerika. Denna, af den hjeltemodiga, tyvärr all erfarenhet i arktiska land- och båtresor saknande sjöofficeren företagna resa är en af de märkvärdigaste, som någonsin utförts. Åtföljd af botanisten, dr *John Richardson,*[1] kirurg i britiska flottan, de båda midshipmännen *Georg Back* och *Robert Hood* äfvensom af sjömannen *John Hepburn,* afseglade Franklin den 23 maj 1823 om bord på »Prince of Wales» från England. Motiga vindar och det oroliga hafvet gjorde öfverfarten ganska långsam, så att man först den 7 augusti kom till Hudson-sundets inlopp vid ön Resolution och den 30 till York-faktoriet i närheten af Nelson-floden. Från denna hufvudnederlagsort för Hudsonsvik-bolaget begåfvo de resande sig den 9 september öfver än skogbetäckta, än gräsbevuxna, men alltid öde slätter till fästet Cumberlandhouse vid Vinipeg-sjön, dit de anlände först den 23 oktober, ty den 1,130 kilometer långa vägen tillryggalades äfven här långsamt. Man hade att passera tio floder och nio sjöar och måste för att komma från en sjö till en annan ofta bära båt och packning milslånga sträckor. Äfven voro floderna rika på forsar och vattenfall, i följd hvaraf de blott sällan medgåfvo en oafbruten färd. I Cumberlandhouse (54° nordlig bredd) qvarlemnade Franklin sina följeslagare Richardson och Hood för att undersöka den hufvudsakligast af cree-indianer (äfven kallade knistinoer) bebodda trakten och bröt den 18 januari

---

[1] Född den 5 november 1787 i Dumfries i Skotland, död den 5 juni 1865 i Grasmere. Se angående honom »*Proceedings of the royal geographical society*» för 1866, sid. 199—201.

1820 midt under den stränga vintern och vid en köld af — 37,5° till — 45° C. upp, åtföljd af Back och Hepburn, med två slädar till det 1,390 kilometer aflägsna fästet Chippewayan vid Athabascasjön, hvilket efter mödor af alla slag slutligen uppnåddes den 2 mars. Här hoppades man erhålla förråd för den vidare färden, men såg sig bedragen härutinnan och för den skull nödsakad att, sedan äfven Richardson och Hood anländt dit den 13 juli, fortsätta resan till fästet Providence vid Stora slaf-sjön. Här befann man sig på kopparindianernas område, och bland dem förskaffade Franklin sig nu höfdingen *Akaitcho,* d. v. s. »Storfoten», som ledare under den återstående delen af resan till Koppargruffloden och Polarhafvets kuster. Redan den 2 augusti anträddes färden, och den 20 uppnåddes Vinter-sjön, hvarifrån en utflygt företogs ända till Point-sjön; dock vände forskarne om redan den 10 september, sedan den kedja af kullar, som skiljer Koppargrufflodens områden från MacKenzie-flodens, öfverskridits redan den 1, ty som säkra förebud till vintern redan visade sig, hade man beslutit att öfvervintra derstädes för att nästa år anträda den egentliga resan till Ishafvet. Sällskapet uppförde derför några blockhus, som de kallade fästet Entreprise, och hvari de sysselsatte sig ända till följande sommar med att upplägga förråd, som jagten förskaffade. Afdelningsvis anträdde engelsmännen, till hvilka redan i fästet Providence en tjensteman i nordvestra handelsbolaget, vid namn *Fredrik Wentzel,* äfvensom flere voyageurs anslutit sig, i juni 1821 resan till Polarhafvets kuster, hvilken tog en marsch på fyra veckor i anspråk. Nu befunno de sig midt i eskimåernas land, hvilken omständighet ingaf Akaitcho och hans indianska följeslagare stor fruktan. Äfven eskimåerna voro icke litet öfverraskade att få se indianer, och Franklins alla bemödanden att åvägabringa en sammankomst mellan de båda folkslagen, misslyckades fullständigt i anseende till deras ömsesidiga hat. Eskimåerna drogo sig längre till baka i sina ödemarker, och äfven indianerna vände om af fruktan för ett öfverfall, men lofvade Franklin att vänta i fästet Enterprise. Denne kunde omsider den 21 juli anträda sin berömda båtfärd utefter Polarhafvets kuster, hvilka han undersökte från Koppargruf-flodens mynning ända till kap Turnagain (kap Vänd om) på 92° vestlig längd från Greenwich i den förhoppning att finna en väg genom Repulse-viken till Hudsons vik. I samma bräckliga näfverkanoter, hvari man farit utför Koppargruf-floden, öfverlemnade man sig åt hafvets vaggande böljor och seglade oafbrutet mellan drifismassor, hvilkas skarpa kanter hvarje ögonblick hotade de lätta farkosterna med undergång. Icke mindre än fyrtiotvå dagar räckte den äfventyrliga färden. Först seglade Franklin genom

Krönings-viken förbi kap Barrows branta klippkust mot öster, men tvangs den 27 juli af isen att inlöpa i Detention-hamnen, »en väl skyddad hamn», och kom den 30 till vestra öppningen af Arctic-sund eller Bathurst-inlopp, i hvilken till en början mycket lofvande vik man irrade omkring och förlorade en dyrbar tid, tills man anträffade en i dess södra ände (66° 30′ nordlig bredd och 107° 53′ vestlig längd från Greenwich) utmynnande flod, hvilken af Franklin först uppkallades efter hans vän och följeslagare Back, men sedermera erhöll den andre följeslagaren Hoods namn. Bathurst-inloppet innefattar sjelft flere bugter och hamnar, af hvilka senare en, Melville-sundet, som icke bör förvexlas med det liknämnda, mycket större och nordligare vattnet, äfven besöktes af Franklin. Den 16 augusti uppnådde de djerfva sjöfarandena kap Flinders, hvarifrån den hittills djupt inskurna kusten sträcker sig mot nordnordost. Väderleken var mycket ogynsam, regnig och stormig, och alla tecken antydde ett snart slut på sommarn. Äfvenledes var Franklins båt i mycket dåligt tillstånd. Dertill var det brist på lifsmedel, emedan man hade bedragit sig i förhoppningen att träffa eskimåer och tillhandla sig lifsmedel af dem. Folket förklarade sig derför icke förmå någonting mera, och Franklin måste derför den 22 augusti vid kap Turnagain gifva sitt bifall till att vända om från de töckniga och med ismassor betäckta kustvattnen. Ehuru de kommit i rät linie blott 6,5° eller 300 kilometer öster om Koppargruf-floden, hade de dock utefter den djupt inskurna kusten undersökt 900 kilometer, hvilket är ungefär lika mycket som afståndet i rät linie till Repulse-viken, målet för deras färd. Man for icke till baka samma väg utan färdades öfver land. Den 25 augusti lemnade Franklin och hans kamrater sina båtar vid Hood-floden i Bathurst-inlet och vandrade öfver land utan munförråd, hänvisade till jagtlyckan och ätliga lafvar, till fästet Entreprise, der man hoppades finna lifsmedel. Franklin hade åtminstone afsändt bud till åtskilliga faktorier i det inre af landet för att derifrån anskaffa munförråd. Den oförskräckte Back skickades dessutom i förväg för att påskynda dessa åtgärders utförande. Tyvärr besannades icke förmodan att under återvägen träffa vildt, och nu började en marsch, som i fasor och umbäranden trotsar hvarje jemförelse. Alla näringsmedel voro slut, och man saknade bränsle. Flere dagar bortåt sökte man lugna den hungriga magen med den under namn af »tripe de roche» bekanta lafven, en art *Gyrophora,* och med gamla skodon, men nästan hvarje dag föll någon af sällskapet maktlös omkull och saknades om aftonen på rast以stället. Richardson, den förträfflige läkaren, stannade med flit efter för att uppmuntra de efterblifna till den yttersta kraft-

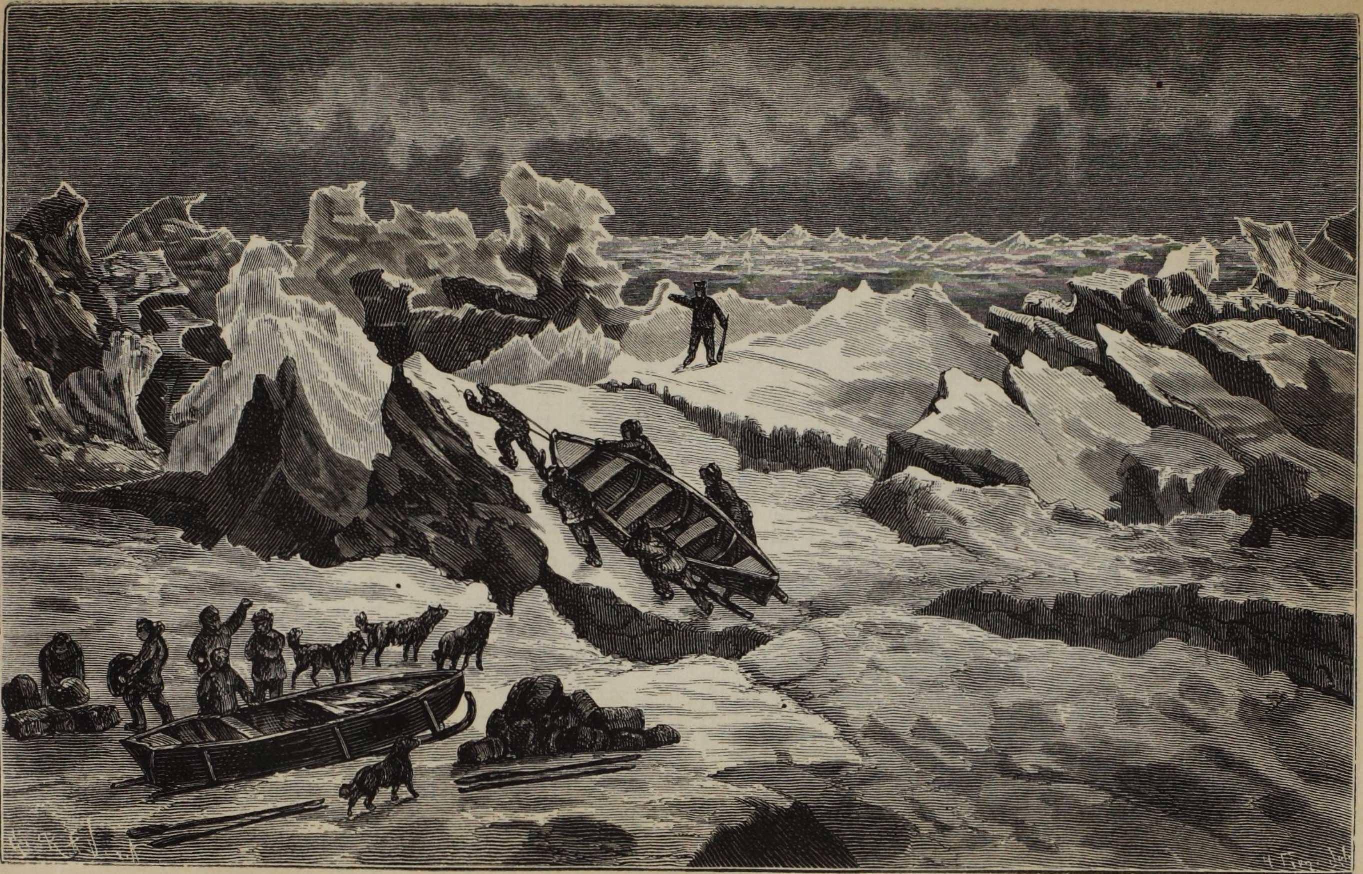

Parrys slädfärd mot norr.

ansträngning. Bland dessa befunno sig äfven Hepburn och den älskvärde Hood äfvensom en irokes vid namn *Michel,* och i detta sällskap utöfvades mord i sin afskyvärdaste form. Michel hade redan förut uppväckt Richardsons misstroende. Då nämligen Franklin en gång skickat honom med två följeslagare till denne, hade han ensam kommit fram och berättat, att hans följeslagare under vägen dukat under för kölden. Han var frisk och vid krafter samt medförde äfven till de hungrande ett stycke kött, hvilket han sade vara vargkött. Man satte obetingad lit till hans ord, men märkte snart derefter, att det medförda köttstycket var af en menniska. Michels uppförande blef nu också allt påtagligare. Då Richardson en söndagsmorgon — det var den 20 oktober — hade lemnat hyddan, hörde han ett skott. Han skyndade genast till baka och såg Hood ligga liflös bredvid eldstaden med hufvudet genomborradt af en kula. Som denna inträngt genom bakhufvudet, kunde det ej blifva tal om sjelfmord. Misstanken föll genast på Michel, som visserligen nekade hårdnackadt, men dock dagen derpå lät undfalla sig sådana yttranden, som bebådade ett lika öde för Richardson och Hepburn. Då kom Richardson irokesen i förväg; vid första lämpliga tillfälle sträckte han honom till marken med ett pistolskott. Den egna säkerheten bjöd att döda denne man, hvilken först hungern drifvit till vild förtviflan och denna derefter till menniskoäteri. Så förminskade till antalet, sammanträffade de olyckliga ändtligen med Franklin, hvilken efter sex veckors kamp med outsägliga mödor hade uppnått fästet Entreprise, visserligen blott med fem af de tjugotre personer, hvilka under hans direkta ledning hade med honom lemnat Ishafvet. Der blef den tålmodige mannen ännu en gång gäckad; fästet var öde och tomt, och af Akaitcho och hans indianer syntes vidt och bredt icke ett spår. Blott en underrättelse från Back fans i huset; denne hade varit der två dagar förut, men begifvit sig å stad för att uppsöka indianer eller uppnå fästet Providence. Efter fruktansvärda lidanden, och då alla redan trodde sig förlorade, anlände slutligen den 7 november några af Akaitchos indianer, hvilka Back lyckligtvis påträffat, med lifsmedel. Den 16 november bröt Franklin upp med återstoden af sitt folk till fästet Providence, dit de ankommo den 11 december och förblefvo vintern öfver samt hemtade sig fullständigt. Den 22 maj 1822 aftågade sällskapets medlemmar till fästet Chippewayan och Noowayhouse, kom i juli omsider till fästet York, hvarifrån de dragit ut, och landstego snart derefter lyckligen i fäderneslandet. Franklin hade genom denna märkvärdiga expedition skördat oändlig ära. Under sin frånvaro befordrades han till commander, men nu till kapten, den högsta värdighet, hvartill man i engelska flottan kan komma genom befordran.[1] År 1823 kallades han till medlem af vetenskapsakademien, utgaf sin resberättelse[2] och gifte sig med skaldinnan Eleonore Anna Pardon.

Så ringa i förhållande till de utståndna mödorna resultatet af Franklins båtfärd på Ishafvet än varit, så var den dock i sjelfva verket det första positiva utbyte, som uppnåtts, ty resultaten af Parrys för öfrigt högt förtjenta färder hade dock varit blott af negativt värde. Nu, sedan båda återkommit hem, föreslog Parry amiralitetet ett samverkande förfaringssätt för att genom *tre* liktidigt afsända expeditioner, som skulle ömsesidigt understöda hvarandra, kunna fullborda utforskandet af Amerikas hela nordkust. Amiralitetet godkände förslaget och sände i enlighet dermed Parry å nyo med de båda fartygen »Hecla» och »Fury» till Barrows och kapten Fredrik Beechey till Berings sund; båda skulle framtränga mot och om möjligt räcka hvarandra handen. Franklin skulle deremot åter igen på landvägen söka uppnå MacKenzie-floden, färdas utför henne till Ishafvet för att undersöka fastlandets ännu obekanta nordkust och förena sig med den ena eller andra sjöexpeditionen.

Dessa företag kräfde naturligtvis längre förberedelsetid; blott Parry kunde anträda färden redan 1824, men Beechey och Franklin afgingo från England först året derpå. Samtidigt med Parry utsände amiralitetet dock kapten Lyon på »Griper», hvilket fartyg året förut hade fört Clavering och Sabine till Grönlands ostkust,[3] för att noggrannare utforska Melville-halfön, de kringliggande sunden och kusterna, om möjligt ända till Franklins kap Turnagain. Lyon lemnade England den 20 juni 1824, en månad efter Parry, men kom med sitt trögseglande fartyg först mot slutet af augusti till Southampton-öns sydspets och Roes welcome. Vid inloppet till denna kanal öfverfölls fartyget af en storm, som rasade fruktansvärdt en hel dag och stundligen hotade det med undergång, men hvilken det, visserligen illa tilltygadt, uthärdade i en vik, som Lyon derför kallade Bay of God's mercy. Derefter seglade han uppför Roes welcome, men redan efter fjorton dagar, den 12 september, råkade »Griper» vid Wager-inloppet ut för en ny, förskräcklig orkan, som gjorde fartyget odugligt att fortsätta sin färd.[4]

---

[1] Amiralitetsvärdigheten går efter ålder i tjensten.

[2] John Franklin, »*Narrative of a journey to the shores of the Polar sea, in the years 1819—1822, with an appendix of various subjects relating to science and natural history*», London 1823.

[3] Se ofvanför sid. 525.

[4] P. L. Simmonds, »*The arctic regions and polar discoveries during the nineteenth century*», London och New-York 1875, sid. 86—87.

Knappt bättre gick det Parry. Denne gick den 19 maj 1824 till sjös med sina båda fartyg och hade beslutit att undersöka det på hans första färd varseblifna Prince-regent-inlet, hvilket kanske vore öppet mot söder eller sydvest. Men Parry fann väderleken och isförhållandena i Baffins vik så ogynsamma, att han först den 10 september uppnådde Prince-regent-inlet, men der snart inneslöts fullständigt af isen och derigenom redan den 27 tvangs att uppsöka den af honom den 13 augusti 1819 upptäckta Port Bowen (73° 12′ 11″ nordlig bredd och 89° 2′ vestlig längd från Greenwich), en liten hamn på sundets östra kust, som tillflyktsort och bringa sina fartyg i säkerhet derstädes för vintern. Under den tio månader räckande öfvervintringen 1824—1825 utforskade Parry till lands Cockburn-landets vestkust från sin vinterhamn söder ut till 72° nordlig bredd och norr ut ända till Lancaster-sundet. Ännu ogynsammare var det följande året. Parry seglade nämligen sommarn 1825 till Regent-inlets andra, vestra sida, men kunde ej tränga längre ned än till 72° 48′ nordlig bredd; han undersökte väl sedermera den så kallade Creswell-viken, men led förfärligt af häftiga stormar och väldiga ispressningar samt måste slutligen der qvarlemna det af H. P. Hoppner förda »Fury» som vrak. Med sitt vanliga förutseende lät Parry föra provianten och reservförrådet af klädespersedlar i land samt upplägga dem i ett för detta ändamål bygdt, säkert trähus. Detta upplag blef af oskattbart värde för senare expeditioner, och förråden tjenade ännu tretiotre år derefter Franklin-expeditionen under M'Clintock till att fullständiga dess egen utrustning. Med oförrättadt ärende måste han emellertid återvända till England, der han landsteg den 12 oktober. Detta var Parrys sista nordvestfärd, sedan han mellan 1818 och 1825 hade tillbragt icke mindre än fyra vintrar på andra sidan polarkretsen.

Den 16 februari 1825 inskeppade Franklin sig med sina trogna vänner dr Richardson och löjtnant Back samt expeditionens nya medlemmar, amiralitetskadetten *E. N. Kendal* och naturforskaren *T. Drummont,* i Liverpool och kom redan i midten af mars till New-York. Härifrån gick den vidare färden ovanligt fort, ty öfver Niagara-fallet och Vinipeg-sjön anlände forskarne redan den 14 juni till Cumberlandhouse och på känd väg i juli till fästet Chippewayan vid Athabasca-sjön. Denna gång var man försigtigare; redan ett år förut hade man befalt att samla lifsmedel och andra nödvändiga behof för expeditionen, och om än mödorna och ansträngningarna icke kunde undvikas, så led man dock aldrig brist på proviant. Å nyo skyndade man på bekanta stigar till Stora slaf-sjön och derifrån på MacKenzie-floden, som flyter ut på sjöns vestra sida, till det ställe, der hon upptager tillflödet ur den i nordvest belägna Stora björn-sjön. Här, på denna Björn-flods vestra strand, uppfördes på 65° 11′ 56″ nordlig bredd och 123° 12′ 44″ vestlig längd från Greenwich ett blockhus, som benämndes Franklin-fästet, och hvari vintern tillbragtes. Back och en tjensteman i Hudsons vik-sällskapet, *Peter Warren Dease,* åtogo sig öfvervintringsbestyren för hela ressällskapet, hvilket räknade femtio personer af allehanda folk: engelsmän, skottar, canadier, chippewayes och eskimåer. I juni 1826 hade årstiden framskridit nog långt för att medgifva den egentliga expeditionens anträdande, och den 24 började Franklin och hans följeslagare i fyra båtar färden på MacKenziefloden. Då de den 3 juli hade uppnått denna flods delta på 67° 38′ nordlig bredd, delade expeditionen sig. Richardson vände sig med en afdelning öster ut för att kartlägga den ännu okända kusten ända till Koppargruf-floden, Franklin och Back foro deremot på flodens vestra arm ut till hafvet för att mot vester följa fastlandets kuster ända till Is-kap, Cooks yttersta punkt 1778, under vissa omständigheter framtränga ända till Kotzebues sund och på denna väg möta den från Berings sund kommande Beechey. Hvad nu Richardson beträffar, lyckades det honom att med Kendal fullständigt lösa sin uppgift på den jemförelsevis korta tidrymden af fem veckor. Afståndet till Koppargruf-floden utgör ungefär 20 längdgrader eller 830 kilometer, och på hela denna sträcka kartlade han kusten med undantag af Eskimå-sjön. Då Richardson den 4 augusti hade kommit till 117° 30′ vestlig längd från Greenwich, blef land oförmodadt synligt till venster eller i norr, så att han befarade att genom en utskjutande halfö hindras från det föresatta målets uppnående. Men redan dagen derpå blef det klart, att en hafsarm, Delfin- och Union-sundet, skiljer det nyupptäckta Wollaston-landets sydkust från fastlandet, så att färden kunde obehindradt fortsättas till Koppargruf-floden. Från kap Bathurst, den nordligaste punkten (127° 39′ 51″ vestlig längd) under färden, tog kusten ända till Koppargruf-floden en sydöstlig riktning och höjde sig mestadels brant ur hafvet. Hon utgjordes till en stor utsträckning af bituminös lerskiffer, som på vissa ställen brann och fylde luften med tjock, het, svafvelhaltig rök. Den 8 augusti kommo de resande, naturligtvis utan att hafva sett det ringaste af Parry, som för länge sedan befann sig i England, till Koppargruf-floden, hvilken de beforo blott några timmars väg uppåt; derefter drogo de båtarne på land, qvarlemnande dem jemte allt, som kunde umbäras, och vandrade till fots till fästet Franklin vid Björn-sjön, der de inträffade välbehållna den 1 september efter åtta dagars marsch och tre veckor före Franklin. Denne hade genom en allt ödsligare trakt, hvari de sista granarna iakttogos på 68° 36′ nordlig bredd, uppnått hafvet den 7 juli och framträngde, om man undantager ett förtretligt handgemäng med roflystna eskimåer och de besvärligheter, hvilka töcken och isbankar förorsakade, utan faror, men tyvärr blott mycket långsamt utefter den utomordentligt enformiga nordkusten vester ut, så att han måste afstå från det eftersträfvade målet, Is-kap, der han hoppades träffa Beechey. Hans föreskrifter förpligtade honom att mellan den 15 och 20 augusti anträda återfärden, hvarför han den 18 beslöt att vända om vid det af honom uppkallade Return-reef (70° 26′ nordlig bredd och 148° 52′ vestlig längd från Greenwich), sedan han undersökt och kartlagt Amerikas nordkust på en sträcka af ungefär tolf längdgrader. Återfärden till fästet Franklin, dit han anlände den 21 september, erbjöd få svårigheter. Här tillbragte Franklin vintern, medan Richardson ännu hösten 1826 begaf sig till Cumberlandhouse för att der under vintern anställa naturhistoriska forskningar. Franklin reste den 20 februari 1827 efter honom, hvaremot Back stannade qvar i fästet, tills floderna blefvo isfria. Från Cumberlandhouse återvände Franklin och Richardson öfver Montreal och New-York till England, dit båda ankommo den 26 september 1827 och mottogos med ärebetygelser. Back anlände fjorton dagar senare till Portsmouth.

Hvad hade nu kapten Beechey gjort under Franklins och hans följeslagares färd? Han hade den 19 maj 1825 afseglat med »Blossom» från England och den 28 juni 1826 framkommit till Petropavlovsk, der han sammanträffade med den sig der då uppehållande baron Wrangel och erhöll underrättelser om Parry-expeditionens återvändande. Den 5 juli styrde »Blossom» genom Berings sund till Kotzebue-sundet och uppnådde den 25 Chamisso-ön, hvilken var utsatt till mötesplats med Franklin. Denne kunde dock, såsom vi omtalat, icke komma, så att återfärden slutligen måste anträdas. Vänttiden hade Beechey begagnat till att kartlägga kusterna ända till kap Franklin — så kallade han en udde något norr om Is-kap —, hvarvid eskimåerna gjorde honom väsendtliga tjenster genom noggrann afbildning af kustens konturer. Äfven sände han samma dag, som Franklin vände om, en båt under befäl af master *Elson* öster ut för att möta Franklin. Den 22 augusti uppnådde Elson vestra Amerikas nordligaste fastlandsudde, kap Barrow,¹) en sandig landtunga, der isbankarne hade hopat sig så, att Elson såg sig nödsakad att vända om till »Blossom». Men först den 6 oktober 1826 lemnade

---

¹) Detta kap Barrow bör icke förvexlas med den liknämnda udden i Kröningsviken, hvarom vi talat ofvanför (sid. 544). Till misstags förebyggande skall jag hädanefter kalla den senare det östra och den förra det vestra kap Barrow.

fartyget Chamisso-ön och kom ett år senare till England. Alltså qvarstod mellan de yttersta punkterna på kusten, Elsons kap Barrow och Franklins Return-reef, ännu en lucka af 260 kilometer, hvilken först efter ett tiotal af år skulle fyllas.

Emellertid hade en ny polarexpedition utrustats och redan gått till sjös. Knappt återkommen från sin fruktlösa upptäcktsfärd, fick nämligen Parry kännedom om Scoresbys åsigt, hvilken äfven öfverste Beaufoy redan förut uttalat, att med slädar söka framtränga mot polen. För denna mening vann han lord Melville, förste amiralitetslorden, så att hans förra fartyg, »Hecla», åter stäldes till hans förfogande, och han redan i april 1827 kunde afsegla; på fartyget tjenstgjorde James Clark Ross, *Henry Forster, E. J. Bird* och *F. R. M. Crozier* som löjtnanter. Denna gång valde han en ny väg, icke till Nord-Amerika och den nordvestra genomfartens trakter utan till det af vetenskapliga resande alldeles försummade Spetsbergen. Han seglade först till Hecla clove (79° 55′ nordlig bredd och 16° 53′ östlig längd från Greenwich) i denna ögrupps nordvestra hörn och lemnade, åtföljd af den yngre Ross och löjtnant Bird samt försedd med lifsmedel för 71 dagar, den 21 juni 1827 fartyget i två öppna båtar, »Entreprise» och »Endeavour», hvilka kunde förvandlas till slädar. Med dem begaf han sig norr ut, men tilldragelserna under denna färd äro snart berättade. Redan efter få dagar visade det sig, att de resande hade vunnit blott 13 kilometer och framträngde blott ytterst långsamt. Dock arbetade de sig under fulla 35 dygn med ansträngd möda fram genom isbankarne och kommo den 23 juli på en förut aldrig uppnådd bredd, 81° 12′ 51″, till ett isfält, på hvilket de hoppades fortskaffa sina slädbåtar ända till nordpolen. »I stället för ett orörligt skal af is, som (enligt Scoresbys och Parrys föreställningar) skulle betäcka polens omgifning, fann man blott större bankar, sönderdelade af öppna vattensträckor. Under tungt arbete, men utan fara och förvandlande sina båtar än till slädar, än till farkoster, framträngde upptäckarne den 17 juli till en polhöjd af 82° 32′ 13″. Den 19 uppstod dock en nordanvind, hvilken oförmärkt dref isfälten mot söder, så att det, som sjömännen genom dragande och rodd vunno i nordlig bredd, åter beröfvades dem genom isens drift söder ut. Den 22 juli hade man iakttagit en polhöjd af 82° 43′ 32″, och den 23 trodde Parry sig hafva kommit till 82° 45′ nordlig bredd, men den 26 juli gaf en sol-observation en bredd af blott 82° 40′ 23″, så att man under den oafbrutna vandringen norr ut dock fördes längre mot söder. I stället för att isfälten skulle blifva större och fastare, förlorade de simmande bankarne i omfång, och den 24 juli tillbragte man natten på den enda större skolla, som var i sigte. Deraf framgick, att företaget detta år skett för sent för en släd- och för tidigt för en båtfärd, hvarför Parry den 27 juli gaf befallning att återvända till Spetsbergen, som man utan besvär åter uppnådde efter femton dygn den 12 augusti och efter fyrtioåtta dygns frånvaro.» [1]) Hösten 1827 lopp »Hecla» åter in i de britiska farvattnen. Denna sista, af Parry företagna resa är synnerligen märkvärdig, icke blott emedan den djerfve sjömannen uppnådde den aldrig förut säkert bestyrkta, höga, nordliga breddgraden af 82° 45′, utan emedan den utgjorde första exemplet på slädars användande till polarfärder, hvilket exempel sedermera upprepade gånger följdes och ända till våra dagar framhållits som enda möjligheten att verkligen uppnå polen, enär blott litet kunde invändas mot det antagandet, att om icke det isfält, hvarpå Parry befann sig, drifvit söder ut, skulle han kanske hafva hunnit nordpolen.

Ehuru detta kapitel är egnadt åt engelsmännens arktiska företag, finnes dock knappast vidare något mera passande ställe att nämna den korta sommarfärd, som samma år 1827 en tysk, borgmästaren *Barto von Löwenigh* i Burtscheid, utförde med den lilla, i Hammerfest hyrda segelslupen »Haabet» till Beeren Eiland och Spetsbergen. [2]) Han afseglade den 16 augusti från Hammerfest och återkom dit den 25 september; hela färden varade alltså icke fullt sex veckor. Det oaktadt intager den en ärofull plats bland de nordiska expeditionerna, och dess resultat höra till de intressantaste och värdefullaste upplysningarna om dessa trakter, ty von Löwenigh hade till följeslagare icke någon ringare än den berömde, norske naturforskaren *Balthasar Mathias Keilhau* (född i Birid den 2 november 1797, död i Kristiania den 1 januari 1858), hvilken vi hafva att tacka för den förträffligaste skildring, särskildt i geologiskt hänseende, af den i fysiskt och geografiskt hänseende högst intressanta Beeren Eiland. [3])

Efter dessa utflygter böra vi återvända till skådeplatsen för nordvestpassagen. Den nästa stora skeppsexpeditionen dit företogs år 1829 af Sir John Ross. En rik bränvinsbrännare, *Felix Booth,* åt hvilken hans mäcenatskap sedermera förskaffade riddarevärdigheten, gaf honom de härtill erforderliga penningmedlen (17,000 pund sterling), sedan Ross förgäfves sökt vinna regeringen för ett nytt arktiskt företag. För honom gälde det förnämligast att återupprätta sitt sedan 1818 ofta och häftigt angripna, i alla händelser fördunklade namn som upptäckare och polarfarare. Åter igen beledsagades han af sin sedermera så berömde brorson James. Expeditionen afseglade från London på en hjulångare, »Victory», af 150 tons drägtighet och räknade 23 medlemmar, officerare och matroser. Maskinen visade sig snart fullkomligt obrukbar, och sedan en eldare olyckligtvis förlorat en arm genom den samma, och några misslyckade försök blifvit gjorda att använda honom, afstod man derifrån och urlastade honom slutligen i Fury point (der Parry förlorade sitt fartyg). Den olycklige eldaren qvarlemnades på Skotlands kust och ersattes med en annan. Ross seglade genom Lancaster-sundet in i Prince regent-inlet den 10 augusti 1829, men såg sig tvungen att styra mot söder, enär icke någon öppning ville visa sig vid hafsarmens vestra sida. Så upptäckte han den söder om North Somerset belägna halfö, hvilken redan hör till fastlandet. Man kallade honom Boothia felix och den öster derom belägna del af hafvet, i hvilken man befann sig, Boothia-viken. På det nyupptäckta landets östra sida togs vinterqvarter den 31 september i Felix harbour (69° 59′ nordlig bredd och 92° 1′ vestlig längd från Greenwich). Vid maskinens urlastande medtog Ross en del proviant från det af Parry på Fury point qvarlemnade förrådet, så att han vid vinterns början var fullständigt försedd med lifsmedel för två år tio månader. Vid fartygets inrättande för öfvervintringen följdes i allmänhet Parrys föreskrifter och rön; dock införde Ross den mycket väsendtliga förbättringen att betäcka hela däcket med snö och anbringa kondensatorer för att hålla rummen under däck torra. Dessa kondensatorer utgjordes af stora metallkittlar, hvilka voro stjelpta öfver öppningar af några tums tvärlinie, som voro anbragta i kajuttaken. Kittlarne betäcktes med snö, och de ur de undre rummen uppstigande, fuktiga ångorna förtätades i dessa kalla håligheter, hvarigenom all fuktighet under däck undveks; hvarje vecka borttogs den i dem bildade isen, som för veckan i medeltal steg till den stora mängden af 250 till 300 kilogram. För att förströ det fåtaliga manskapet inrättades en skola, och för öfrigt tillbragtes tiden som under Parrys färder. Öfvervintringen räckte elfva månader. Först den 17 september 1830 kunde fartyget gå under segel, men redan efter några få kilometers färd såg man sig å nyo instängd och måste anordna ett nytt vinterqvarter nästan på samma ställe. Genom talrika slädfärder under sommarn 1830 äfvensom under den följande, innan man kunde tänka på att afsegla, utforskade den yngre Ross de båda kusterna af Boothia felix och visade, att detta land sammanhänger med amerikanska fastlandet genom Boothia-näset. Redan i maj 1830 hade han undersökt en närbelägen halfö (han trodde så),[1] hvilken vi nu kalla King Williams land, förbi kap Felix, dess norra udde, ända till 69° 46′ nordlig bredd och 98° 33′ vestlig längd från Greenwich. Enär man följande vinter vid ankarplatsen iakttog en lutning af 89° hos den magnetiska inklinationsnålen, syntes det icke omöjligt att uppnå den magnetiska nordpolen eller det ställe, der inklinationsnålen visar 90° eller står fullkomligt lodrätt. Enligt föregående nordpolsfarares iakttagelser hade man nämligen beräknat, att denna rörliga punkt måste ligga i närheten af 70° nordlig bredd och 98° 30′ vestlig längd från Greenwich. I vinterhamnen på Boothia felix befann man sig temligen nära detta ställe. Den 27 maj 1831 anträdde nu James Ross en slädfärd till det genom beräkningen betecknade stället. Redan vid hans första lägerplats (69° 35′ nordlig bredd och 94° 54′ vestlig längd från Greenwich) hade inklinationen stigit till 89° 41′ och den vestliga missvisningen minskats till 57°. Detta visade honom tydligt den väg, han borde följa, nämligen utefter Boothia felix-halföns vestra kust. I sjelfva verket såg han också den 1 juni, då han gjorde halt vid kap Adelaide (70° 5′ 17″ nordlig bredd och 96° 46′ 45″ vestlig längd från Greenwich), inklinationsnålen sänka sig till 89° 59′ eller ända till en bågminut från lodlinien. Han fortsatte sina iakttagelser dagen derpå och återvände segerrik till fartyget, sedan han i engelska kronans namn hade tagit den *dåvarande* magnetiska nordpolen i besittning och låtit britiska flaggan svaja från ett stenkummel. Det ställe, der den högsta magnetiska inklinationen förekom, var en obehaglig, flack strand. Liflig beröring med eskimåerna, hvilka här å nyo visade stor kännedom om sin hemort, förskaffade Ross kunskap om ett stort, öppet vatten längre vester ut (Victoria-strait), liksom Parry på Melville-halföns andra sida hört mycket om Boothia-viken, hvilken nu undersöktes af Ross. Till och med om det sedermera upptäckta Bellot-sundet, hvilket förenar Prince regent-inlet med Franklin-(Peel-)farvattnet,

---

[1]) Peschel, »Geschichte der Erdkunde», sid. 534—535.

[2]) Härom handlar Barto von Löwenighs »Reise nach Spitzbergen», Aachen och Leipzig 1830.

[3]) B. M. Keilhau, »Reise i Öst- og Vest-Finnmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828», Kristiania 1831, till hvilken Leopold von Buchs afhandling »Die Bären-Insel nach B. M. Keilhau geognostisch beschrieben», Berlin 1847, sluter sig.

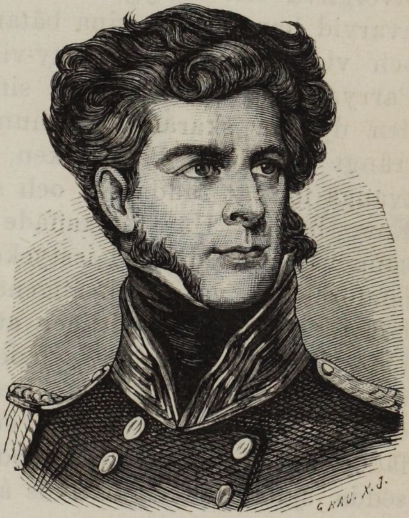

Sir James Clark Ross.

---

[1] Såsom vi nu veta, är det en ö.

berättade infödingarne för honom; då han sjelf uppsökte det beskrifna stället, undgick dock det bakom flere framför liggande öar dolda sundet hans uppmärksamhet, och han ansåg inskärningen i kusten för en vik (Brentford-viken). Genom de öfriga slädfärderna blef det höjdt öfver alla tvifvelsmål, att Boothia-viken är en i söder sluten hafsvik, och att man här icke kunde tänka på någon genomfart. Derför blef det under sommarn 1831 blott fråga om att återvända. Men fartyget kom först den 28 augusti löst för att dagen derpå å nyo inneslutas i isen på 70° 18′ nordlig bredd, och man måste bestämma sig för en tredje öfvervintring. Äfvenledes blef det klart, att man icke skulle kunna återvända med fartyget. I slutet af maj 1832 måste Ross öfvergifva sitt fartyg, »Victory», och söka rädda sig på slädar, hvarvid han medtog sina båtar. Man kom ända till Fury beach och vidare ända till Batty-viken. Under detta återtåg räddade Parrys förutseende att på sin tid bringa »Furys» förråd i land den djerfva skaran från hungersnöd. Sedan Ross hade framträngt ända till Batty-viken, öfverraskades han af vintern och tvangs för att rädda sitt och sitt manskaps lif att återvända till Fury beach. Här förskaffade de sig i ett af plankor bygdt hus, som var belagdt med isstycken, med tillhjelp af en god ugn en jemförelsevis varm och angenäm bostad. Följande sommar, 1833, lyckades det dem ändtligen att komma till Barrow-sundet, hvarifrån de i sina båtar seglade vidare och vid ingången till Lancaster-sundet upptogos af »Isabella», hvilket fartyg utskickats till deras hjelp. Efter fyra och ett halft års frånvaro mottog Albions fädernejord med jubel de modiga, till en del som döda redan ansedda sjöfarandena, hvilkas återkomst man knappt mera hoppades. [1])

Redan då, år 1833, började i England förspelet till de stora räddningsexpeditioner, som sedermera måste utsändas för att forska efter Franklins öde. Icke blott utsändes, såsom vi nyss nämnde, »Isabella» under kapten *Humphreys* till Barrows sund för att uppsöka Ross' expedition, utan man hade, bekymrad för dess öde, i England föranstaltat en offentlig insamling för att till dess räddning utrusta en andra expedition, som under ledning af den erfarne kapten Georg Back skulle till lands framtränga genom Hudson vik-ländernas område till Polar-hafvets kuster ända till vraket af Parrys fartyg »Fury» i Prince regent-sundet, emedan de saknade före sin affärd hade yttrat sin afsigt att besöka vraket. Åtföljd af läkaren *Richard King,* lemnade Back den 17 februari 1833 Liverpool och anlände efter 35 dygns stormig öfverfart till New-York, hvarifrån han oförtöfvadt begaf sig till Montreal. Men den 28 juni är dock att anse som egentliga begynnelsedagen af hans färd, hvilken gick öfver Pine portage, der han hos sig anstälde tjenstemannen i Hudsons viksällskapet *A. R. Macleod,* och det för oss välbekanta fästet Chippewayan till fästet Resolution vid Stora slaf-sjön. Dit kom han den 8 augusti och började, sedan han af indianerna erhållit alla önskvärda underrättelser om de mot norr flytande vattendragen, redan den 19 augusti att utforska Hoar-frost-river. Denna vildt romantiska, på vattenfall rika flod utfaller norr ifrån i Stora slaf-sjöns nedersta afdelning, och färden uppför henne var förenad med knappt öfvervinneliga svårigheter och faror. Slutligen varseblef man, sedan en rad af portages, forsar, vattenfall, sjöar och floder passerats, från spetsen af en hög kulle en stor, på vikar och öar rik sjö, som erhöll namn efter Canadas dåvarande generalguvernör, *Aylmer,* och kort derefter upptäckte Back i Sand-hill-lake källan till en flod, som icke kunde vara någon annan än Thleweechodezeth eller Stora fisk-floden, hvilken sedermera betecknas äfven med sin upptäckares namn. Tyvärr kunde Back med sina svaga båtar framtränga på henne blott till Muscox-lake (Myskoxe-sjön); då måste han återvända till ett vid Stora Slaf-sjöns nordöstra hörn uppbygdt blockhus, det så kallade fästet Reliance (62° 46′ 29″ nordlig bredd och 109° 1′ 39″ vestlig längd från Greenwich), der han genomlefde en förskräcklig, på brist och fruktansvärda umbäranden rik vinter. Den 17 januari 1834 visade termometern nästan 57° C. under nollpunkten! Blott indianhöfdingen Akaitchos, Sir John Franklins forne vägvisares, ädla handlingssätt har Backs expedition att tacka för sin räddning. Akaitcho infann sig nämligen i rätt tid samt försörjde de hvita med vildt och kött. Då medförde ett bud den 25 april underrättelsen om, att de båda Ross blifvit lyckligt räddade, och om deras upptäckter. Ett ytterligare framträngande från Backs sida blef derför utan mål; dock beslöt han att åtminstone undersöka den våren förut upptäckta Stora fisk-floden ända till hennes mynning.

---

[1]) John Ross, »*Narrative of a second voyage in search of a north-west passage and of a residence in the arctic regions during the years 1829—1833. Including the reports of James Clark Ross and the discovery of the northern magnetic pole.*» London 1835.

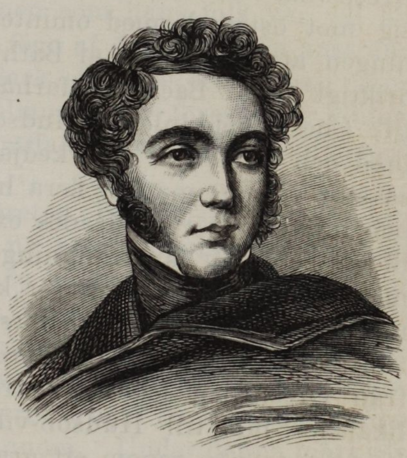
Sir Georg Back.

Den 7 juni 1834 lemnade Back derför med sitt folk fästet Reliance och tillbragte den återstående delen af månaden med att framskaffa sin båt och sina förråd på rullar till det bestämda inskeppningsstället på Thleweechodezeth, ett mycket svårt företag, ty afståndet steg till mera än 320 kilometer, och manskapet, som hela vintern igenom måst nöja sig med utomordentligt mager kost, var ingalunda synnerligen kraftigt. Dock bragtes allt till ett lyckligt slut, och den 7 juli sade Back, King och åtta andra européer sina kamrater farväl för att börja färden utför floden. I början var hon djup och afbruten af forsar, liksom korsades hon af en i östlig—vestlig riktning gående bergkedja; men längre fram flöt hon med få afbrott lugnt mot norr, tills hon på 65° 40′ nordlig bredd och 106° 35′ vestlig längd från Greenwich vid sitt utträdande ur Beechey-sjön med ens vände sig mot öster, dermed omintetgjorde den dittills närda förhoppningen att i närheten af Bathursts infart uppnå hafvet och icke oriktigt ingaf Back den farhågan, att han af floden kunde föras till Chesterfield-inlet i Hudsons vik. Floden blef nu mycket bred och sönderföll i en kedja af små sjöar, som slutade med en så stor sjö, att man åt flera håll icke såg något annat än vatten och himmel; här hindrades expeditionen mycket af is, så att hon blott med stor ansträngning kunde arbeta sig 30 till 35 kilometer framåt. Då man åter kom i öppet vatten, smalnade floden med ens, flöt med talrika forsar och vattenfall allt jemt öster ut, tills hon slutligen på 66° nordlig bredd och 98° 10′ vestlig längd från Greenwich icke långt från spetsen af Wager-viken, hvilken likaledes hör till Hudson-vikens bäcken, med stor våldsamhet banade sig väg genom ett granitberg och nu strömmade temligen rakt mot norr. Här blef floden å nyo bred — 1,000 till 2,000 steg — samt ännu mera afbruten af forsar och hvirflar; äfven det kringliggande landet var ojemnt och bergigt. Den 29 juli uppnådde expeditionen hafvet på 67° 7′ nordlig bredd och 94° 40′ vestlig längd från Greenwich. Floden slutade först i en smal hafsvik, full af grund och sandbankar, och utsigten mot norr var till en del hindrad af en hög landudde, som man sedermera gaf namnet Victoria-udden. Men snart utvidgades viken, den vestra kusten sträckte sig mot nordost, den östra mot nordost till ost, och då kapten Back befann sig öster om commander Ross' kummel, ansåg han för sin pligt att gå vester ut för att om möjligt påträffa den samma. Men drifisen var åt detta håll så tätt hopad vid stranden samt bragtes genom häftiga nordvestvindar så ofta och så farligt i rörelse, att Back icke kunde komma utöfver 68° 45′ nordlig bredd och 96° 22′ vestlig längd från Greenwich. Från denna punkt såg man en klar ishorisont mot nordnordvest; rakt i norr lågo två blå föremål, hvilka tycktes vara två stora öar. Mot nordost syntes vatten och is, längre bort en så kallad vattenhimmel, mot öster varseblefs ett öppet haf och deri blott en liten ö i sydöstlig riktning; mellan ön och fastlandet var åter en vidsträckt öppning. Hufvudsakligen vid vestra kusten var isen hopdrifven, men längre ut, i synnerhet mot öster, var färden fullkomligt fri. Hade Back icke haft sig Ross' hemkomst bekant, skulle han hafva framträngt längre i denna riktning; nu skulle det hafva varit oursäktligt, om han med en bräcklig och skadad båt velat lemna kusten. Från Montreal-ön vände han derför om den 16 augusti, sedan han af en eskimå hade erhållit en efter deras art utförd teckning af de närbelägna kusterna, hvilken i påtaglig grad bestyrkte resultaten af hans egna iakttagelser. På återvägen måste han qvarlemna sin båt och vandra till fots på den nybildade isen; men som hans folk var väl försedt med lifsmedel, led det blott föga af den förökade ansträngningen. Den 27 september kom Back efter tre och en half månaders frånvaro åter till fästet Reliance, der föregående vintern tillbragts. Först hösten 1835 inträffade expeditionens alla medlemmar välbehållna i England. ¹)

Knappt återkommen hem, företog Back redan den 14 juni 1836 på »Terror» från Chatam en ny resa till polarområdet, hvilken dock alldeles misslyckades, ty sedan fartyget den 28 juli hade gått tvärs öfver Davis' sund, inneslöts det redan i augusti strax hitom Repulse-viken af is och återvände efter en svår vinter 1837 i det bedröfligaste tillstånd till England. ²) Af geografiska sällskapen i London och Paris erhöll Back guldmedaljen, och 1837 gafs adlig värdighet åt honom. Under denna märkvärdiga färd tjenade som mate om bord på »Terror» den unge M'Clure, nordvestpassagens blifvande upptäckare.

Den genom Backs resa år 1834 uppkomna förmodan, att Fiskflodens mynningsvik vore inskuren i en kust, som måste fortsättas till Berings sund utan långt utskjutande halföar, bekräftades snart derefter genom *Thomas Simpson* och *Peter Warren Dease,* hvilken senare, enligt hvad vi hafva nämnt, deltagit redan i Franklins expedition 1825. Båda voro tjenstemän i Hudsons vik-bolaget, hvars mångårige guvernör, Sir *Georg Simpson,* ³) en

---

¹) Se härom Georg Back: »*Narrative of the arctic land expedition to the mouth of the Great fish river, and along the shores of the Arctic ocean in the years 1833, 1834 and 1835*», London 1836.

²) Back skref härom »*Narrative of the expedition in H. M. ship* »*Terror*» *undertaken with a view to geographical discovery in the arctic shores in 1836—1837*», London 1838.

³) Född i Lochbroom i Skotland, död den 7 september 1860 i Lachine vid Montreal, 69 år gammal.

farbror till nyssnämnde Thomas Simpson och tillika en bland de grundligaste kännarne af de engelska besittningarna i Nord-Amerika, beslöt att för en noggrann undersökning af de kuststräckor af Norra Ishafvet, som begränsade deras område i norr, låta beresa och utforska det lilla, ännu icke besökta stycket. Till expeditionens ledare bestämde bolaget Dease,[1] om hvilken Simpson, som utförde alla vetenskapliga arbeten, talar temligen ringaktande; i alla händelser hafva båda utfört saker, hvilka i många engelska kretsar länge icke uppskattades tillbörligt, emedan upptäckarne voro pelshandlare och icke flottofficerare. Farande utför MacKenzie-floden, uppnådde och utforskade de i juli 1837 den återstod af kuststräckan, som Franklin icke kunde undersöka år 1825, från Return reef till det vestra kap Barrow, der »Blossoms» båt vände om. Gående vidare framåt från Return reef, upptäckte de två nya vattendrag, Garry- och Colville-floden, af hvilka den senare har en ansenlig längd; derefter lemnade de båtarne, tågade vidare till lands och uppnådde Elson-viken, dit Elson år 1826 kommit från »Blossom», samt återvände till fästet Confidence vid Stora björn-sjön för att öfvervintra. Året derpå bröto de upp den 6 juni, seglade utför Dease-river och kommo den 1 juli till Koppargruf-flodens mynning, men funno farvattnet vid kusten, hvilket de nu ville befara i östlig riktning, så föga segelbart, att de måste vänta ända till den 17 på isens uppbrott. Den 29 kommo de ändtligen förbi det östra kap Barrow, men tvungos af isen till en stor omväg genom Arctic-sundet och efter kap Flinders' passerande (den 9 augusti) till fullkomlig stillhet i en liten vik, hvilken de kallade Boat-haven, och som låg ännu 5 kilometer från Franklins Turnagain-udde (på 68° 16′ 25″ nordlig bredd och 109° 20′ 45″ vestlig längd från Greenwich). Derifrån vandrade Simpson till fots öfver Franklins kap, der han den 20 augusti på andra sidan om det blott 8 kilometer breda Dease-sundet varseblef ett högt, snöbetäckt land, utefter kusten till 106° 3′ vestlig längd från Greenwich och besteg den 23 augusti kap Alexander, hvarifrån han i öster såg ett öppet haf, men i norr på andra sidan Dease-sundet den nya kusten, hvilken han kallade Victòria-land, sträcka sig omätligt långt bort. Tillfredsstäld genom denna öfverblick, vände han den 29 augusti om till Dease i Boat-haven, och båda uppnådde den 14 september 1838 sitt förra vinterqvarter, fästet Confidence. För dessa och sina forskningar under våren erhöll Simpson Geografiska sällskapets i London stiftares guldmedalj. På en mild vinter följde en ojemförligt gynsam sommar, så att alla vatten blefvo farbara en månad tidigare, och att expeditionens medlemmar redan den

---

[1] Död i midten af januari 1863 i Cote S:t Cathérine i Canada.

22 juni 1839 uppnådde Bloody-fallet nära intill Koppargruf-flodens mynning och efter en åt Richardson-flodens utforskande egnad vecka den 3 juli det östra kap Barrow, hvarifrån de sågo Krönings-viken ligga alldeles isfri framför sig. Så kunde de driftiga männen redan den 20 juli lemna Franklins Turnagain-udde och den 26 Alexanders-udden bakom sig samt den 10 augusti begifva sig in i ett sund, som sedermera kallats Simpson-sundet, och hvari de utsträckte sin kustfart ända till den vik, hvari Stora fisk-floden utmynnar. Den 13 augusti seglade de förbi Point Ogle, Backs yttersta punkt år 1834, och rastade på Montreal-ön i Backs estuary jemt fem år efter denne forskare. Såsom sin yttersta punkt åt öster bestego de den 17 en klipp-udde, kap Britannia (68° 3′ 52″ nordlig bredd och 95° 41′ 30″ vestlig längd från Greenwich), hvilken redan kan räknas till Ross' sund, och kommo den 20 vid Aberdeen-ön till mynningen af en liten flod (68° 28′ 23″ nordlig bredd och 94° 14′ vestlig längd från Greenwich), hvilken de efter sina förträffliga båtar kallade Castor- och Pollux-floden. Från en något inåt landet belägen ås njöto de en vidsträckt utsigt öfver landet i nordost samt varseblefvo höga och aflägsna öar, som syntes sträcka sig från öster till ostnordost. Emellertid hade tidpunkten att vända om kommit; dock drogo de nytta af återvägen för att landa vid kap Felix på King Williams land, blott ungefär 145 kilometer från James Ross' kummel vid magnetiska nordpolen, och anställa undersökningar på de 100 kilometerna af denna ös sydkust ända till kap Herschel. På det sistnämnda stället uppförde äfven de den 25 augusti ett högt stenkummel. Sedan de ytterligare undersökt 240 kilometer på södra kusten af det brant uppstigande Victorialandet ända till kap Parry foro de tvärs öfver Krönings-viken, lupo den 16 september 1839 in i Koppargruf-floden och uppnådde den 24 fästet Confidence. De hade tillryggalagt mera än 2,400 kilometer samt utförde sålunda en af de längsta och mest storartade båtfärder, som någonsin skett i Ishafvet, och hvars geografiska resultat mycket öfverträffa Franklins, Richardsons och Backs företag.[1])

---

[1]) Se Thomas Simpson, »*Narrative of the discoveries on the north-coast of America effected by the officers of the Hudson-bay-company during the years 1836—1839*», London 1843. En utförlig framställning af denna resa finner man äfven i upptäckarens af A. Simpson utgifna biografi, som bär titeln »*The life and travels of T. Simpson, the arctic discoverer*», London 1845.

* * *

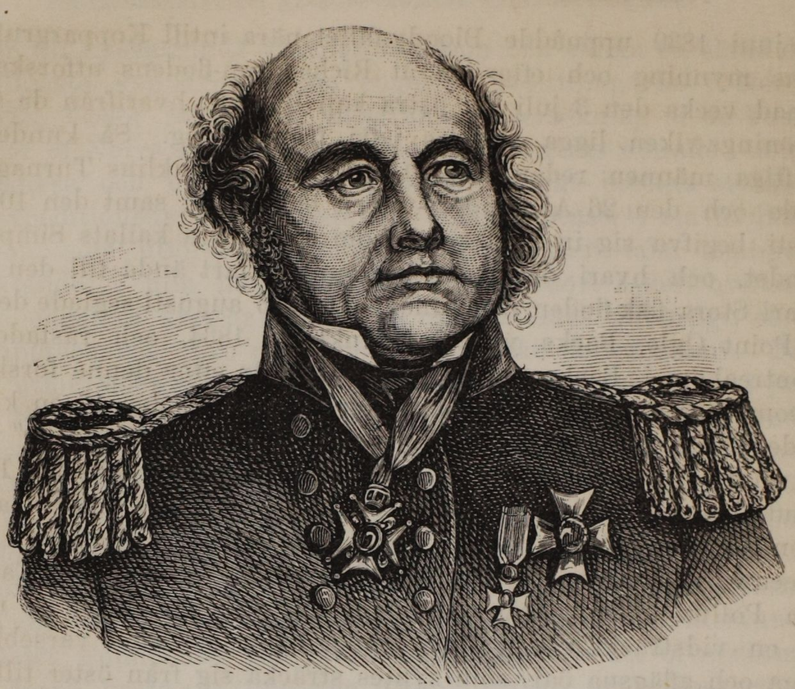

Sir John Franklin.

Franklin och de första Franklinsökarne.

Engelsmännens femton år bortåt fortsatta undersökningar hade icke medfört något resultat, som bragt frågan om nordvestpassagen i någon mån närmare sin lösning, ty den från många håll [1]) påstådda upptäckten genom Simpson och Dease af *den* eller åtminstone af *en* nordvestlig genomfart mötte genast rättmätigt motstånd. [2]) Efter kapten John Ross' återkomst hade för den skull ifvern för en sådan genomfarts upptäckande afsvalnat betydligt; man skydde de årslånga mödor och faror, hvarmed dylika expeditioner nödvändigt voro förenade. I lika mått hade det allmänna intresset derför aftagit; den stora allmänheten förklarade helt enkelt saken för en dårskap, och då handelsintresset hade varit hufvudändamålet vid de föregående bemödandena, så hade britiska amiralitetet med rätta ansett denna sak afslutad, den 15 juli 1828 tagit till baka det för nordvestpassagens upptäckande förut utsatta priset af 20,000 pund sterling och aderton år bortåt icke blott underlåtit hvarje upptäcktsfart på egen bekostnad till det arktiska bältet utan också på intet sätt gynnat enskilda företag i detta syfte. Då riktades genom Sir James Clark Ross' följdrika färd med krigsskeppen »Erebus» och »Terror» till antarktiska hafvet (1838—1843) uppmärksamheten åter på den gamla polargåtan. Tillika hade, såsom redan är omtaladt, den amerikanska nordkustens kartläggande utförts af Dease och Simpson ända till Boothia felix, och Franklins iakttagelse bekräftats. »Men den bedröfliga äran att åter hafva bragt frågan om nordvestpassagens upptäckande på tal samt derigenom hafva framkallat visserligen många stordåd af personligt hjeltemod och mensklig djerfhet, men äfven ojemförligt mera lidande och elände, tillhör amiralitetssekreteraren John Barrow, en då redan mycket gammal man, som hade ett mycket rörligt lif bakom sig och hyste den fasta föreställningen, att han före sin död ännu måste företaga nordvestpassagens upptäckande.» [1]) Som saken helt enkelt inskränkte sig till att sätta Parrys linie, Lancaster- och Barrow-sundet, i förbindelse med Franklins, Deases och Simpsons linie, farvattnet vid Amerikas nordkust, så tycktes det icke, som kunde lösningen af denna vid första anblicken så enkla uppgift vara förenad med verkligen oöfvervinneliga svårigheter, och med ålderdomens blinda envishet höll Barrow fast vid förslaget om en ny sjöexpedition. [2]) Det lyckades i sjelfva verket den mera än åttioårige gubben att vinna först Royal society för saken; de till råds tagna, nordiska sjöfarandena, Ross, Parry, Sabine och Franklin, tillstyrkte naturligtvis med hänförelse ett företag, som erbjöd den personliga tapperheten och äregirigheten ett vidsträckt fält, om än dess praktiska värde icke kunde vara större än uppdagandet af cirkelns qvadratur. Genom sin president, markis *Northampton,* förordade Royal society alltså hos amiralitetet de arktiska sjöfärdernas återupptagande, och detta beslöt sig ändtligen för en sista, afgörande expedition.

---

[1]) Detta hade påståtts af Geografiska sällskapet i London äfvensom af Sir John Barrow.

[2]) Se häremot Backs följeslagare Richard King i Londons »Athenæum» för den 11 maj 1845.

Denna utrustades med den största sorgfällighet och omsorg.

---

[1]) Klein, »An den Nordpol», sid. 94.

[2]) Sir John Barrow gaf ständigt företräde åt *sjö*expeditionerna framför *land*resorna och har snarare hindrat än befordrat de senare, så vidt de icke bidragit till de förras befrämjande. Denna underliga envishet ådrog honom slutligen en offentlig tillrättavisning. Richard King bevisade nämligen för Barrow, att af tio sjöexpeditioner sju alldeles misslyckats, och att de trenne öfriga lemnat resultat, hvilka icke motsvara å ena sidan de nedlagda kostnaderna, å den andra landresornas resultat. De bref, hvari detta ådagalades, blefvo, emedan Sir John Barrow visade sig otillgänglig för enskilda framställningar, offentliggjorda i Londons »Athenæum» för den 11 januari och den 1 februari 1845.

De båda, af Sir James Ross från de antarktiska hafven nyss återförda och der på ett lysande sätt pröfvade fartygen »Erebus» och »Terror» 1) bestämdes för den nya färden. Båda voro på en gång segelfartyg och skrufångare. För första gången skulle ångkraften understöda menniskan i hennes jettekamp med de väldiga isblocken. Maskinerna, som hvardera höllo 20 hästkrafter, skulle användas blott, då fartygen seglade i trånga, af ismassor fylda sund, vid motiga vindar eller vindstilla. Ett oafbrutet bruk af maskinerna förbjöds af den jemförelsevis obetydliga mängd kol, som man kunde intaga. Man behöfde utrymmet till förvaring af lifsmedel och andra nödvändighetssaker af den skiljaktigaste beskaffenhet. Utrustningen med lifsmedel hade skett med den största frikostighet och förutseende för mera än tre år. Äfven de fysikaliska instrumenten och apparaterna voro så förträffliga, att icke någon tidigare polarexpedition haft att uppvisa liknande. Manskapet utgjordes blott af bepröfvade män, hvilka man kunde välja ur det stora antal, som erbjöd sig till företaget. Äfven om officersplatserna täflade de förnämsta i britiska örlogsflottan; *Frans Richard Crozier, James Fitzjames, Graham Gore, Fairholme, Hogdson, Des Voeux,* alla utmärkta män, voro bland de utvalde. 2) Crozier hade redan deltagit i Parrys alla arktiska färder och under James Ross' öfverbefäl fört »Terror», hvaröfver han nu åter erhöll befälet, till sydpolen. Fitzjames, commander på »Erebus», hade 1835—1837 utmärkt sig under Eufratexpeditionen och sedermera uppehållit sig i de kinesiska farvattnen. Löjtnant Gore hade som mate tjenat på »Terror» under Back på hans förskräckliga resa 1836 och sedermera deltagit i den antarktiska expeditionen under Ross. Löjtnant Fairholme hade varit medlem af Nigerexpeditionen. Af de öfriga officerarne ansågs en hvar synnerligen duglig på ett särskildt, vetenskapligt eller

---

1) Det sistnämnda fartyget är det samma, hvarmed Sir G. Back år 1836 företog sin misslyckade färd till Repulse-viken.

2) Listan öfver de båda fartygens officerare lyder på följande sätt:

	»Erebus»:	*»Terror»:*
Kapten	Sir John Franklin;	R. M. Crozier;
Commander	James Fitzjames;	
Löjtnanter	Graham Gore;	Edvard Little;
	Henry T. D. Le Vesconte;	G. H. Hogdson;
	James William Fairholme;	John Irving;
Mates	Chas. F. des Voeux;	Fred. J. Hornby;
	Rob. O. Sergeant;	Rob. Thomas;
Second master	Henry F. Collins;	G. A. Macbean;
Läkare	Stephen S. Stanley;	John S. Peddie;
Underläkare	Harry D. S. Goodsir;	Alex. M'Donald;
Uppbördskommissarie	Chas. H. Osmer;	
Ismästare	James Reid;	T. Blanky.

praktiskt fält; ismästaren *Blanky* på »Terror» hade under Ross öfvervintrat fyra år efter hvarandra på »Victory» i den nordiska isen, och ismästaren *Reid* på »Erebus» uppleft många faror på grönländska hvalfångare; uppbördskommissarien *Osmer* hade varit med kapten Beechey vid Berings sund, och underläkaren *Goodsir* var känd som en lärd naturforskare. Till befälhafvare öfver hela expeditionen bestämdes kapten Fitzjames; men Franklin förklarade, att denna plats enligt hans åsigt med rätta tillkomme honom såsom den med hänsyn till polarfärderna äldste officer i England. Amiralitetet hade blott i följd af Franklins redan framskridna ålder — han var i sitt sextionde år — icke erbjudit honom befälet; men då det erfor, huru beredvillig han skulle befinnas för det samma, dröjde det icke längre att officielt erbjuda det åt honom, och han antog det också genast. Franklins föreskrifter gingo ut på att så hastigt som möjligt framtränga genom Lancaster-sundet och Barrows sund till kap Walker på Russell-ön och härifrån antingen rakt fram eller genom Wellington-kanalen uppnå Berings sund.

Franklin hissade sin flagga på »Erebus» och afseglade den 18 maj 1845 tillika med »Terror» från Greenhithe vid London och den 26 maj från Porthsmouth. Ända till Disco-ön vid ingången till Baffins vik, dit man anlände den 12 juli, åtföljdes fartygen af ett af löjtnant *Griffith* fördt förrådsfartyg, som här skulle förse dem med ytterligare lifsmedel; med honom sände Franklin depescher till amiralitetet och bref till vänner i hemorten. Efter affärden från Disco utstodo de resande en häftig, i anseende till otillgängligheten af Grönlands dervarande, branta kust och den tunga lasten dubbelt farlig storm; ledarnes skicklighet förde dock fartygen lyckligt öfver det rasande hafvet och mellan de dystert hotande isbergen. Med gynsam vind seglade de derefter hastigt vidare norr ut. På Uperniviks bredd färdades de genom midtisen i Baffins vik. En tid voro de i sällskap med engelska hvalfångare från Hull och Aberdeen, bland hvilka de den 22 juli meddelade sig med en kapten Martin i Melville-viken vid Grönlands vestkust. Franklin försäkrade denne, att han hade lifsmedel för fem år, och att han nog skulle kunna draga sig fram sju år med dem. Fyra dagar senare, den 26 juli, hade expeditionen något vester om Melville-viken på 74° 48′ nordlig bredd och 66° 13′ vestlig längd från Greenwich för sista gången förbindelse med en kapten Dannett på hvalfångaren »Prince of Wales», hvilken vid sin återkomst omtalade detta möte. Lancaster-sundet uppnåddes i början af augusti. Sundets södra sida var betäckt med svår packis, hvilken flöt in i Baffins vik. Nordkusten vid North-Devon var deremot isfri. Franklin höll sig derför på denna sida och uppnådde den präktiga hamnen på nordöstra sidan om Beechey-ön samt om Erebus- och Terror-viken. Denna hamn är fullkomligt skyddad mot packisen och beherskar som ett vakttorn de härifrån mot söder, vester och nordvest gående vägarne. Detta ställe valde Franklin sedermera visligen till vinterhamn. Hans föreskrifter hänvisade honom närmast till kap Walker,[1]) men här var allt en enda massa af fast, svår is; deremot var den mot norr gående Wellington-kanalen (mellan North-Devon och Cornwallis-ön), vid hvars södra öppning Beechey-ön ligger, fri och öppen. Franklin gaf derför så långt efter för kapten Fitzjames, hvilken var mycket benägen för den äfventyrliga Wellington-kanalvägen, att han försökte en undersökning af detta sund. De seglade alltså hastigt uppför Wellington-kanalen och in i Penny-sundet, dess nordvestra förlängning, men hindrades på 77° nordlig bredd af is. Franklin aktade sig emellertid väl att blifva instängd och skyndade, begagnande sig af den första, till buds stående vägen, genom kanalen mellan Cornwallis och Bathurst till baka söder ut till Barrows sund. Men under Wellington-kanalens fjorton dagar räckande undersökning, hvilken hade sträckt sig till den amerikanskt-arktiska ögruppens yttersta, nu kända nordgränser, hade september månad ingått. Sunden voro icke mera farbara; visserligen undersöktes ännu det från Barrows sund åt söder gående Peel-sundet, men något vidare framträngande var icke mera möjligt. Man måste uppsöka vinterqvarteret. Lyckligen och i välbehållet skick uppnådde forskarne sin säkra Erebus- och Terror-vik på Beechey-ön, der deras förråd och andra utrustningsföremål tilläto dem att inrätta sig beqvämt och husligt. Slädpartier utsändes i åtskilliga riktningar, men kunde dock icke komma synnerligen långt i anseende till slädarnes stora tyngd. Af hela sällskapet, sammanräknadt 138 man, dogo tre under denna vistelse på Beechey-ön.[2])

Då hafvet år 1846 å nyo blef öppet, tog Franklin vägen mot söder till det mycket lofvande Peel-sundet, hvilket syntes medföra de största utsigterna. Vid detta sunds mynning mellan kap Walker och kap Bonny, lösgjorde sig den blott lokala och jemna isen från land, detta så mycket hastigare, som denna kanal är fyld af många, små öar. Hastigt färdades man nu fram på den öppnade vägen. Snart hade man kommit alldeles förbi Prinsens af Wales land och ut på ett vidsträckt haf. Så snart dock de resande hade detta skyddande land bakom sig, visade sig till höger, d. v. s. vester ut, en ogenomtränglig mur af svår is; det var kanten af den stora packisström, som i norr sluter sig till Prinsens af Wales land vid dess sydspets och i söder till King Williams land vid kap Felix samt här sträcker sig tvärs öfver hafvet. I stället för att nu segla åt söder och sydost öfver det alldeles öppna hafvet till James Ross' sund höllo fartygen sig tätt intill den farliga iskanten, ledda af en skickelsediger villfarelse, som skulle medföra hela expeditionens undergång. 1) James Ross hade nämligen oriktigt angifvit King Williams land som en halfö, hvilken i midten sammanhängde med Boothia felix, och att det nu efter honom uppkallade sundet vore blott en återvägsgränd, som slutade med Poets-viken. Tyvärr trodde Franklin dessa uppgifter på sin karta och företog icke någon undersökning af James Ross' sund, och då nu således icke någon annan utväg återstod, försökte han framtränga mellan isen och vestra kusten af King Williams land i stället för öster om denna ö. Så kom man längs isen ned ända till 71° nordlig bredd. Redan var King Williams land i sigte, och dermed syntes segern vara vunnen så godt som till hälften. Men på 70° 5′ nordlig bredd och 98° 23′ vestlig längd från Greenwich nåddes »Erebus» och »Terror» af packisen och blefvo den 12 september 1846 genast inneslutna. Nu följde en fruktansvärd öfvervintring 1846—1847 midt i packisens tryck och stötar. I maj 1847 gåfvo löjtnant Gore och Des Voeux sig å stad med sex man och slädar för att undersöka landvägen till kap Herschel på södra kusten af King Williams land. I närheten af kap Victory nedlade de en skrift om de hittills inträffade tilldragelserna 2) och kommo inom kort

---

[1]) Nordöstra udden af Russell-ön norr ut från Prinsens af Wales land.

[2]) De voro sjömannen W. Braine, 32 år gammal, underbåtsmannen John Hartnell, 25 år gammal, båda från »Erebus», och John Torrington, 20 år gammal, från »Terror». Deras grafvar anträffades den 27 augusti 1850 af Penny.

---

1) Detta är också amiral Collinsons åsigt. Se »*Proceedings of the royal geographical society*» för 1875, sid. 36.

2) Denna urkund, hvilken är skrifven på ett af de formulär, som vanligen medsändas engelska expeditionsfartyg och äro afsedda att i buteljer kastas öfver bord, lyder:

»*28 of May 1847 H. M. Ships Erebus and Terror*
Wintered in the Ice in
Lat 70° 5′ N Long 98° 23 W
Having wintered in 1846—7 at Beechey Island in Lat 74° 43′ 28″ N.
Long 91° 39′ 15″ W. After having ascended Wellington Channel to Lat 77°
and returned by the West side of Cornwallis Island.

Sir John Franklin commanding the Expedition
All well
Party consisting of 2 Officers and 6 Men left the Ships on Monday 24th May 1 847
Gm Gore Lieut
Chas J Des Voeux Mate»

Märkvärdigt är det skriffel, som förlägger vinterqvarteret på Beechey-ön till 1846—1847, ehuru det var ett år tidigare.

till baka med den glädjande underrättelsen om kap Herschels närhet. De träffade alla om bord försänkta i den djupaste sorg: den hjelte, som fört dem, låg på dödsbåren; den 11 juni 1847 hade Sir John Franklin dukat under för sina lidanden. Crozier öfvertog nu befälet, men snart hade sommarn, snart året 1847 förflutit utan att befria fartygen ur deras fruktansvärda isfängelse. Blott för några få månader räckte lifsmedlen, ty det ansenliga förråd af konserveradt kött, hvarpå man hade räknat så mycket, hade blifvit lemnadt af den nedrige fabrikanten Goldner, en tysk jude, hvars vidsträckta bedrägerier då upptäcktes äfven i andra delar af den engelska örlogsflottan och förskaffade uslingen ett blott allt för välförtjent straff. Man hade måst kasta förrådet öfver bord såsom alldeles obrukbart. Slutligen rörde isen sig långsamt, långsamt mot söder och förde fartygen viljelösa med sig. Detta är ett af de första exemplen på en sådan isdrift, hvaraf polarfärdernas nyare historia har antecknat flera. Trycket var förskräckligt; isen knakade fortfarande under sina väldiga sättningar och hotade hvarje ögonblick att krossa fartygen. Men huru långsam och farlig rörelsen än var, gick den mot söder och förde framåt i den önskade riktningen. Man hoppades dock förgäfves. I september upphörde rörelsen 24 kilometer norr om kap Victory. Vintern 1847—1848 följde. Sjukdom, skörbjugg, köld och hunger förenade sig i sina rasande angrepp. Under denna tid dogo nio officerare och tolf man. Crozier och Fitzjames samlade under våren återstoden, 104 till antalet, och började återtåget för att öfver King Williams land uppnå Stora fiskflodens mynning och på samma gång det amerikanska fastlandet. De lastade sina klumpiga slädar med saker af allehanda slag, och dessutom drog hvartdera fartygets manskap med sig en stor släde för de sjuka. Som de kunde medföra lifsmedel blott för fyrtio dagar, försågo de sig rikligen med ammunition, ty de hoppades efter fastlandets uppnående kunna taga sig fram med sina gevär. Äfvenledes medtogo de hvarje juvel, guld- eller silfversak, hvarje lockande leksak för att dermed köpa infödingarnes bistånd. De resande lemnade fartygen den 22 april 1848. Tre hela dygn behöfde de för att tillryggalägga den 24 kilometer långa sträckan till kap Victory på King Williams land. Som de funno, huru mycket deras slädar voro öfverlastade, bortkastade de stora hopar af de medtagna sakerna. Fitzjames upptog den af löjtnant Gore, som under tiden aflidit, här nedlagda urkunden och skref i bräddarne i få, men innehållsrika ord en berättelse om expeditionens förlopp.[1]) Uppbjudande alla sina krafter, släpade de utmagrade gestalterna sig framåt med sina slädar.

---

[1]) Den samma lyder på följande sätt (se sid. 569 och 570):

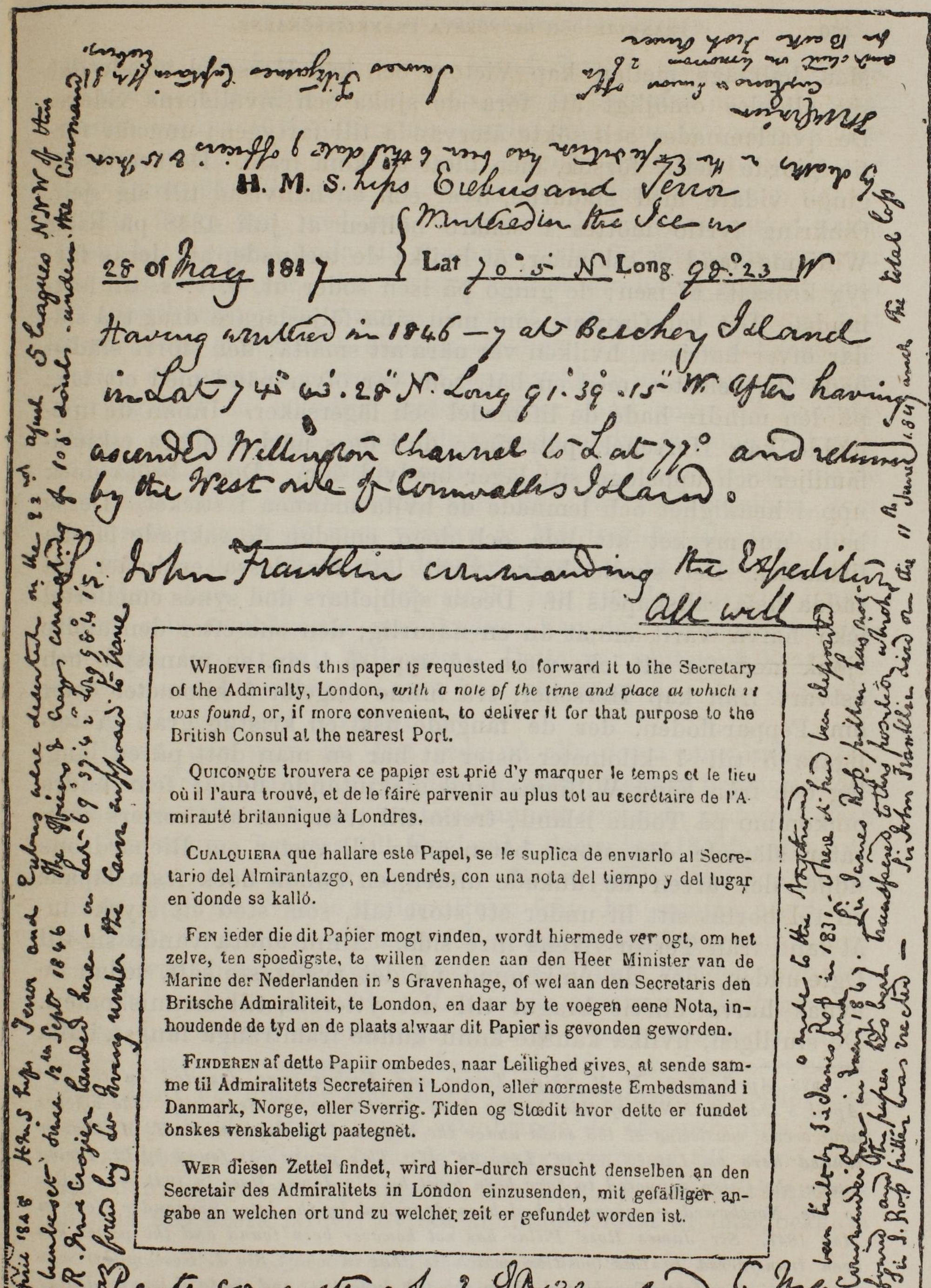

H. M. S.hips Erebus and Terror

Wintered in the Ice in

28 of May 1847 } Lat 70°5' N Long. 98°23' W

Having wintred in 1846—7 at Beechey Island in Lat 74° 43. 28" N. Long 91. 39. 15" W. After having ascended Wellington Channel to Lat 77° and returned by the West side of Cornwallis Island.

John Franklin commanding the Expedition

All well

WHOEVER finds this paper is requested to forward it to ihe Secretary of the Admiralty, London, *with a note of the time and place at which it was found*, or, if more convenient, to deliver it for that purpose to the British Consul at the nearest Port.

QUICONQUE trouvera ce papier est prié d'y marquer le temps et le lieu où il l'aura trouvé, et de le faire parvenir au plus tot au secrétaire de l'Amirauté britannique à Londres.

CUALQUIERA que hallare este Papel, se le suplica de enviarlo al Secretario del Almirantazgo, en Lendrés, con una nota del tiempo y del lugar en donde se halló.

FEN ieder die dit Papier mogt vinden, wordt hiermede verzogt, om het zelve, ten spoedigste, te willen zenden aan den Heer Minister van de Marine der Nederlanden in 's Gravenhage, of wel aan den Secretaris den Britsche Admiraliteit, te London, en daar by te voegen eene Nota, inhoudende de tyd en de plaats alwaar dit Papier is gevonden geworden.

FINDEREN af dette Papiir ombedes, naar Leilighed gives, at sende samme til Admiralitets Secretairen i London, eller nœrmeste Embedsmand i Danmark, Norge, eller Sverrig. Tiden og Stœdit hvor dette er fundet önskes venskabeligt paategnet.

WER diesen Zettel findet, wird hier-durch ersucht denselben an den Secretair des Admiralitets in London einzusenden, mit gefälliger angabe an welchen ort und zu welcher zeit er gefundet worden ist.

Party consisting of 2 Officers and 6 Men left the Ships on Monday 24th. May 1847

Gm. Gore Lieut.

Chas. F. Des Voeux mate

25th April 1848 H.M.S hips Terror and Erebus were deserted on the 22nd April 5 leagues NNW of this having been beset since 12th Sept 1846. The Officers & Crews consisting of 105 souls — under the Command of Captain F. R. Crozier landed here — in Lat. 69° 37' 42" Long 98° 41' This paper was found by Lt Irving under the cairn supposed to have been built by Sir James Ross in 1831 — 4 miles to the Northward — where it had been deposited by the late Commander Gore in June 1847. Sir James Ross' pillar has not however been found and the paper has been transferred to this position which is that in which Sir J. Ross' pillar was erected — Sir John Franklin died on the 11th June 1847 and the total loss by deaths in the Expedition has been to this date 9 Officers & 15 Men.

F. R. M. Crozier Captain & Senior Offr

James Fitzjames Captain HMS Erebus

and start on tomorrow 26th for Back's Fish River

Men halfvägs mellan kap Victory och kap Herschel visade det sig alldeles omöjligt att föra de sjuka och invaliderna vidare. De qvarlemnades och sökte återvända till fartygen; ungefär fyrtio gjorde detta försök, men blott en kom fram. De kraftigare gingo vidare med slädarne, hvar och en hänvisad till sig sjelf. Omkring fyrtio möttes i senare hälften af juli 1848 på King Williams land af eskimåer, åt hvilka de tecknade, att deras fartyg krossats af isen; de gingo på isen söder ut, d. v. s. till fastlandet. Det var Crozier, som med sina följeslagare drog två slädar öfver hafsisen, hvilken var nära att smälta; den större släden hade de belastat med en båt, som var öfverspänd med ett tak; på den mindre hade de lifsmedel och lägersaker. Innan de uppnådde kap Herschel, påträffade de i dess närhet några eskimåfamiljer och uppslogo sitt läger bredvid dem. Dessa bröto dock upp i hemlighet och lemnade de hvita männen i sticket. Dessa hade nu mycket att lida och dogo, emedan de saknade färska lifsmedel. Det skulle hafva varit lätt för dessa eskimåer att rädda hela sällskapets lif. Dessa sjöhjeltars död synes emellertid icke hafva varit annat än en naturlig; den ene efter den andre sjönk ned för att icke mera stå upp, så t. ex. en man syd- och ostvart från kap Herschel; två funno ungefär 5 kilometer öster om Peppar-floden, der de fångade fisk, en kristlig graf. Ytterligare 5 till 7 kilometer öster ut har en man dött på en lång, låg och från King Williams land utskjutande udde; fem andra omkommo på Todds island; tretio till tretiofem af Croziers kamrater släpade den större båten ända till vester om Richardsons udde, der äfven de dukade under; en annan flock framsläpade en tid bortåt sitt lif under ett stort tält, som stod ett stycke inåt land från Terror-vikens inre sida. Ännu andra vände sig till Ogle-udden, der de omkommo på det rysligaste sätt, sedan de synas hafva blifvit bragta till det yttersta, till menniskoätteri. De slutligen, hvilka kanske ännu kunde framtränga längst, i alla

---

»25 April 1848 H M Ships Terror and Erebus were deserted on the 22nd April 5 leagues NNW of this having been beset since 12th Sept 1846 The officers and crews consisting of 105 souls under the command of Captain F. R. M. Crozier landed here on Lat 69° 37′ 42″ Long 98° 41′. This paper was found by Lt. Irving under the Cairn supposed to have been built by Sir James Ross in 1831 — 4 miles to the Northward — where it had been deposited by the late Commander Gore in May 1847. Sir James Ross' Pillar has not however been found and the paper has been transferred to this position which is that in which Sir J. Ross' pillar was erected. — Sir John Franklin died on the 11th June 1847 and the total loss by deaths in the Expedition has been to this date 9 officers and 15 men

J R M Crozier
Captain & Senior offr
and start on to-morrow 26th
for Backs Fish River.»

James Fitzjames Captain
H M S Erebus.»

händelser ett betydligt antal, bland dem dr Stanley, läkare på »Erebus», uppnådde Montreal-ön, der de begrofvo en af de sina, medan många af de öfriga förlossades från sina lidanden på fastlandets midt emot ön liggande strand. Från Montreal-ön var det ännu 64 kilometer till Stora fisk-flodens mynning, der de tänkte fånga lax med nät. Några skola i sjelfva verket hafva i en båt kommit ända till forsarne nedanför Franklin-sjön, der de dogo af hunger. Att Crozier sjelf skulle hafva kommit ända till Southampton-ön i norra delen af Hudsons vik och der dött först 1864, synes dock alldeles otroligt. Dock kan det icke förnekas, att enstaka personer af det olyckliga manskapet möjligen tillryggalagt en betydlig sträcka öfver land ända till Boothia-vikens sydliga ände, innan de dukade under för sina fruktansvärda lidanden. 1) Ganska sannolikt har döden bortryckt alla de olyckliga inom jemförelsevis kort tid. En eskimåqvinna, som hade sett ungefär 40 man vandra åt Montreal-ön till, fann ännu en vid lif, då hon snart derefter återkom dit. »Han satt vid stranden, han var stor och stark; han stödde hufvudet i händerna och armbågarne mot knäna; han dog, då han lyfte upp hufvudet för att tala till mig.» Detta var slutet på Franklin-expeditionen, 2) hvilken — man kan väl säga så — har offrats åt den gamle Barrows envishet. *)

Huru har man nu fått reda på alla dessa omständigheter, då ingen från Franklins eskader någonsin återsett hemorten, och genom den ofvannämnde kapten Dannett den sista underrättelsen om den samma bragtes till England i december 1845? Man kan tänka sig, att farhågor uppstodo för expeditionens öde, sedan under lång tid hvarje underrättelse från den samma uteblifvit. Icke blott Franklins och hans följeslagares slägtingar och vänner utan äfven hela England, ja hela den bildade verlden togo den lifligaste andel i dess öde. Man måste antaga, att fartygen antingen inneslutits fullständigt af isen eller strandat på någon enslig kust, der manskapet, beröfvadt lifs- och transportmedel, vore utsatt för hunger och köld. Allmänt gjorde sig derför den önskan gällande att på något sätt bringa de skeppsbrutna hjelp, och så kom en följd af lysande polarexpeditioner till stånd, alla med den uppgiften att uppsöka Franklin. I polarforskningens historia äro dessa färder, hvilka afslutades först år 1859, bekanta

---

1) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1867, sid. 30.

2) W. Bentheim, »Die Nordost-Durchfahrt». (»Unsere Zeit» för 1864, åttonde bandet, sid. 588—591.)

*) En i några detaljer afvikande, på nordamerikanske löjtnanten Schwatkas forskningar stödd redogörelse för Franklinexpeditionens undergång läses i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 434—435.
Öfver:s anm.

under namnet Franklinsexpeditioner. Redan den 28 september 1846 blott sexton månader efter Franklins affärd från England begärde den gamle Sir John Ross hos amiralitet, att till Franklins uppsökande en eskader skulle utsändas, öfver hvilken han erbjöd sig att taga befälet. Emellertid fans då icke någon anledning till farhågor. Den 27 januari och den 9 februari 1847 upprepade Ross sin begäran, hvarvid han åberopade sig på hemliga meddelanden af Franklin, hvilka han emellertid icke ville närmare uppgifva. Men äfven denna gång gick amiralitetet — från sin ståndpunkt också med rätta — icke in på den som temligen lättfärdig och fåfäng bekante Sir Johns förslag, ty alla af det samma om deras mening rådfrågade nordiska sjöhjeltar, Parry, Richardson, Sabine, ja till och med James Ross, hade uttalat sig mot John Ross. Men den sistnämnde hvilade icke utan åvägabragte nya undersökningar och öfverläggningar; snart togo äfven tidningarne saken om hand och utöfvade en sådan påtryckning, att amiralitetet ändtligen såg sig tvunget till den förklaringen, att det skulle utrusta räddningsexpeditioner, om icke några tillförlitliga underrättelser ingått före slutet af år 1847.

Detta år förflöt i sjelfva verket utan att medföra någon underrättelse. Den siste hvalfångaren återkom hem utan att hafva funnit något spår af »Erebus» och »Terror». Af ännu större inverkan blef afslutandet af en annan expedition, som visserligen fullkomligt oberoende, men samtidigt med Franklin, och efter hvad man förutsatte, besökte samma trakter, hvarför den sannolikt hade bort sammanträffa med honom någonstädes. År 1846 utsände nämligen Hudsons vik-bolaget en expedition på tretton medlemmar under ledning af dr *John Rae* för att undersöka den ännu outforskade kuststräckan i nordost mellan Deases och Simpsons yttersta punkt samt Fury- och Hecla-sundet. Raes expedition lemnade om bord på ett fartyg fästet Churchill vid Hudsons vik den 5 juli 1846 samt uppnådde den 22 Wager-flodens eller -vikens sydligaste mynning i Raes welcome och den 24 Repulse-viken, i hvars närhet de anträffade eskimåer. Men af Franklin såg och hörde man ingenting. Rae passerade nu efter att hafva fått underrättelser af infödingar det blott 64 kilometer breda och dessutom af flere sjöar afbrutna näs, som förenar Melville-halfön med fastlandet, samt kom den 2 augusti åter till hafvet vid Committee-viken, men återvände snart till sin utgångspunkt i Repulse-viken, der han vidtog erforderliga åtgärder för öfvervintringen. Vintern var högst stormig och sträng; termometern föll stundom till —44° C. Lyckligtvis hade jagten lemnat tillräckligt förråd af kött; också blefvo de resande förskonade från sjukdomar. Så kunde Rae redan den 5 april 1847 med tre af sitt folk och två eskimåer företaga en slädfärd mot norr, hvilken förde honom (den 18 april) öfver näset långs kusten i sigte af Lord mayors-viken och den utanför liggande ögruppen. Det näs, som der förenar Boothia felix med fastlandet, fann Rae blott 1,6 kilometer bredt. Det ligger på 69° 31′ nordlig bredd och 91° 29′ 30″ vestlig längd från Greenwich. Snöblinda, återkommo det lilla sällskapets medlemmar den 5 maj till sitt vinterqvarter, dock blott för att redan den 13 åter bryta upp till en ny färd. Denna gång gälde det att kartlägga Melville-halföns vestra kust. Tyvärr tog provianten slut på 69° 32′ nordlig bredd och 85° 8′ vestlig längd från Greenwich, och till sin stora förargelse måste Rae vända om, strax innan han kunde uppnå Fury- och Hecla-sundet. Efter 27 dagars bortovaro återkomna den 9 juni till vinterboningen vid Repulse-viken, afbidade de resande här ända till den 11 augusti isens uppbrott, och redan den 12 seglade de hemåt; den 6 september 1847 kommo de välbehållna till York-faktoriet vid Nelson. [1])

En blick på kartan visar, huru nära Rae kommit skådeplatsen för Franklins olycksöde; likväl hade han icke fått den ringaste underrättelse af eskimåerna om, att hvita män voro der, eller annars någon kunskap om de båda fartygens vistelseort. Räddningsexpeditioners utrustande var nu en tvingande nödvändighet, och engelska regeringen lofvade hvarje expedition (dess manskap måtte tillhöra hvilken nation som helst), som skulle bringa Franklin och hans folk verksam hjelp, en belöning af 20,000 pund sterling och hälften af denna summa åt den, som kunde skaffa säker underrättelse om dess öde. I sjelfva verket gaf engelska regeringen under åren 1848—1854 ensamt för detta ändamål ut omkring 800,000 pund sterling. Dertill kommo enskilda personers och amerikanernas expeditioner. Inga kostnader sparades, de mest bepröfvade engelska sjöfarande togo del i sträfvandena, och från de skiljaktigaste håll grep man saken an. Huru beundransvärd denna verksamhet än kunde vara i och för sig sjelf, kan man dock icke bespara henne den förebråelsen, att man måst hastigt anträffa de saknade, om man gjort klart för sig Franklins ofta uttalade tankar och planer med hänsyn till nordvestpassagen, och att det är ett slående bevis på bristande skicklighet från de deltagandes sida, att man oaktadt alla förnyade ansträngningar icke förmådde finna de försvunna. Hade de arktiska auktoriteternas i England insigt någorlunda gått upp mot Franklins, så skulle man säkerligen aldrig sökt honom annorstädes, än der han verkligen var: i hörnet mellan Boothia och kap Turnagain. En klar uppfattning af det riktiga visade hjeltens värdiga maka ensam, lady Franklin, hans andra hustru,[1] född *Jane Griffin*, en qvinna, hvaröfver England har full rättighet att vara stolt. Blott genom »auktoriteternas» inverkan hindrades hon att skaffa sig fullkomligt erkännande och göra sin mening gällande; blott så till vida gaf hon efter för de herskande åsigterna, att hon i en skrifvelse af den 20 mars 1848 till amiralitetet utsatte en belöning af 2,000 pund sterling för underrättelser, anskaffade af hvalfångare genom en undersökning af Prince regents-inlet, Admiralty-inlet, Jones sund och Smiths sund. Vetenskapen bör dock för visso ingalunda beklaga sig öfver dessa misstag, ty hvilka stora vetenskapliga resultat de talrika Franklinexpeditionerna hemförde, särskildt hvilka ofantliga kuststräckor, som annars väl ännu torde vänta på att uppdagas, af dem undersöktes, skall snart visa sig.

---

[1]) Simmonds, »*The arctic regions*», sid. 137—140; vidare »Ausland» för 1847, sid. 1147—1148 och 1151—1152.

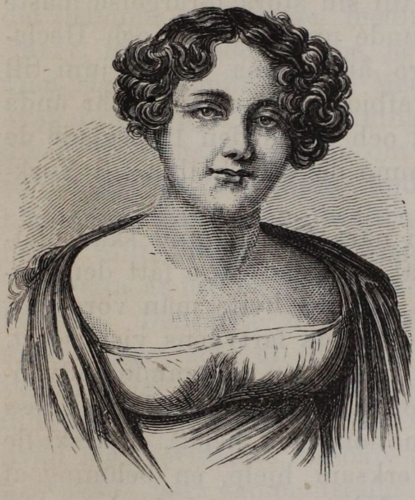

Lady Jane Franklin.

Emellertid hade amiralitetet beslutit att genom samverkan af tre expeditioner skaffa sig visshet om den franklinska eskaderns uppehållsort. Man skulle genom Lancaster-sundet, Berings sund och från MacKenzie-flodens mynning samtidigt framtränga till den skådeplats, der Franklin måste befinna sig med sina båda fartyg. Tyvärr voro alla dessa expeditioner från början gagnlösa, ty vid tiden för deras afgång från England var den franklinska olyckshändelsen redan en fullbordad sak.

Att föra den till Lancaster-sundet riktade expeditionen — de båda förträffligt utrustade[2] fartygen »Enterprise» (470 tons) och »Investigator» (420 tons) — hade Sir James Clark Ross erbjudit sig, och hans anbud mottogs genast; hans officerare, bland dem *M'Clure, M'Clintock, Barnard m. fl.*, bildade en ny, ung och företagsam stam af britiska sjöhjeltar. Fartygen voro försedda med lifsmedel för tre år, ehuru man invaggade sig i den förhoppningen att redan i slutet af sommarn råka på Franklin. Det blef dock en högst mödosam och bedröflig färd. Den 12 juni 1848 afseglade Ross från Englands kuster, den 13 juli från Upernivik på Grönland och kom i slutet af augusti till Ponds vik, der han hoppades finna eskimåer; men de visade sig icke på denna ogästvänliga kust af Baffins land. [1]) Ett försök att genom Lancastersundet intränga i Barrows sund misslyckades fullkomligt, och blott med svårighet uppnådde fartygen den 11 september Leopoldshamnen, der de öfvervintrade och tidigt inneslötos af is. Detta ställe, som ligger nära den lilla, vid North-Somersets [2]) nordöstra hörn belägna Leopold-ön, var särdeles gynsamt, enär Lancastersundet, Barrows sund, Prince regents-inlet och Wellington-kanalen allesamman icke äro mycket aflägsna derifrån. För att lemna Franklin underrättelse om undsättningsexpeditionens närvaro tillgrep man bland annat ett lustigt medel: man fångade en mängd fjellräfvar, hvilka pläga genomvandra stora landsträckor, och försåg ungefär hundra af dem med messingshalsband, hvari underrättelse var inristad om Sir James' vistelseort, och hvar hjelp stod att finna; derefter släpte man dem lösa. Äfven upprättade Ross ett upplag af lifsmedel på Leopold-ön. Omkring midten af maj 1849 gjorde han med löjtnant M'Clintock och en stark afdelning en utflygt samt undersökte North-Somersets norra och vestra kust, tills han måste vända om af brist på lifsmedel och i följd af manskapets utmattning. Den yttersta uppnådda punkten var en hög udde söder om Four rivers-viken på 72° 38′ nordlig bredd. Kusten sträckte sig härifrån fortfarande nästan rätt i söder, följaktligen i rak riktning till kap Nicolai (vid magnetiska polen), den nordligaste punkt, som Ross sjelf uppnått år 1832, och hvilken han äfven nu hade hoppats att åter uppnå. Emellertid hade äfven kapten *Bird,* befälhafvare på »Investigator», utsändt undersökningspartier till norra sidan af Barrows sund och vestra kusten af Prince regents-inlet. Den senare kom på östra kusten af North-Somerset alldeles lika långt som Sir James sjelf på vestra kusten, nämligen till Fury-beach, naturligtvis utan att upptäcka något spår af Franklin. Ännu i slutet af juni voro fartygen instängda, och blott genom att låta hugga en öfver 3 kilometer lång ränna genom isen kom Ross ändtligen ut den

---

[1] Franklin gifte sig med henne den 5 november 1828, sedan hans första hustru, den hjeltemodiga Eleanor Anne Porden, dött redan två dagar efter hans expeditions affärd år 1825. Lady Jane Franklin var född 1805 och dog den 18 juli 1875 i London.

[2] All äldre erfarenhet hade begagnats, de vetenskapliga anordningarna för luftvexling och uppvärmning voro enligt dåtidens omdöme »beundransvärda». Fartygen försågos rikligt med magnetiska och meteorologiska instrument, deribland med de nyuppfunna aneroidbarometrarne.

---

[1]) Kartorna upptaga som Prince Williams land den kuststräcka af det stora Baffins-landet, i hvilken Ponds vik för till Eclipse-sundet.

[2]) North-Somerset är den stora, norr om Boothia felix belägna ö, som länge ansågs för en del af detta land, tills det visade sig, att han är skild derifrån genom det smala Bellot-sundet.

28 augusti, vid hvilken tid ingenting mera kunde uträttas på hafvet; dock framträngde han vester ut till Wellington-kanalen, men instängdes fyra dagar efter sitt utlöpande åter af isen, som dock dref öster ut och förde honom 320 kilometer bortåt ända i närheten af Ponds vik. Här sönderbröts massan, och fartygen räddades nästan genom ett underverk, utan att de påträffade det af skeppsmästaren *James L. Saunders* förda »North star», som hade fått befallning att kryssa i dessa farvatten för att förse dem med nya förråd, år 1849—1850 öfvervintrat i North star-viken på Grönland och kartlagt Wolstenholme-viken jemte de båda öarne äfvensom kusten söder ut ända till kap York. Som inspärrningen i isen hade räckt en månad, och början af oktober således inträdt, måste Ross återvända till England och landsteg den 3 november 1849 [1]) i Scarborough, hvaremot amiralitetet väntat, att han skulle stanna i Ishafvet äfven året derpå och fortsätta sina efterforskningar.

I spetsen för landexpeditionen stod Franklins gamle vän och reskamrat dr John, sedan 1846 Sir John Richardson, hvilken den 25 mars 1848 begaf sig på väg till MacKenzie-floden, åtföljd af dr Rae. De båda forskarne reste öfver New-York och Canadiska sjöarne till Cumberlandhouse med sådan skyndsamhet, att de anlände till sistnämnda ställe redan den 13 juni. Utan dröjsmål sökte de uppnå MacKenzie-flodens delta för att derifrån egna sig åt sin egentliga uppgift, nämligen den öster ut belägna kustens utforskande. De kommo den 31 juli till flodens mynning och foro genast ut på Ishafvet. Ända till kap Bathurst gick färden raskt och lätt, men derifrån började kampen med drifisen, som blef desto mera hårdnackad, ju längre mot öster man kom. I Delfin- och Union-sundet trängdes drifis, packisblock och isskollor med så fruktansvärd våldsamhet, att man icke kunde tänka på båtfärdens fortsättande; båtarne äfvensom alla förråden buros derför till lands på skuldrorna i den förhoppning att finna öppet farvatten på andra sidan kap Krusenstern i Coronation-viken. Men från toppen af denna udde såg Richardson Polarhafvet fyldt med is, så långt hans blick kunde nå. Han lemnade derför qvar den ena båten med hela dess laddning i en klyfta vid kap Krusenstern och fortsatte derefter sin vandring till Koppargruf-floden. I början af september uppnådde han dess mynning, och i anseende till den framskridna årstiden återstod nu för honom icke något annat val än att uppsöka fästet Confidence vid Björn-sjön, der han inträffade den 15 september och tillbragte vintern. Med alla sina europeiska följeslagare lemnade han fästet den 7 maj 1849 och landsteg den 6 novem-

---

[1]) »Ausland» för 1849, sid. 1131.

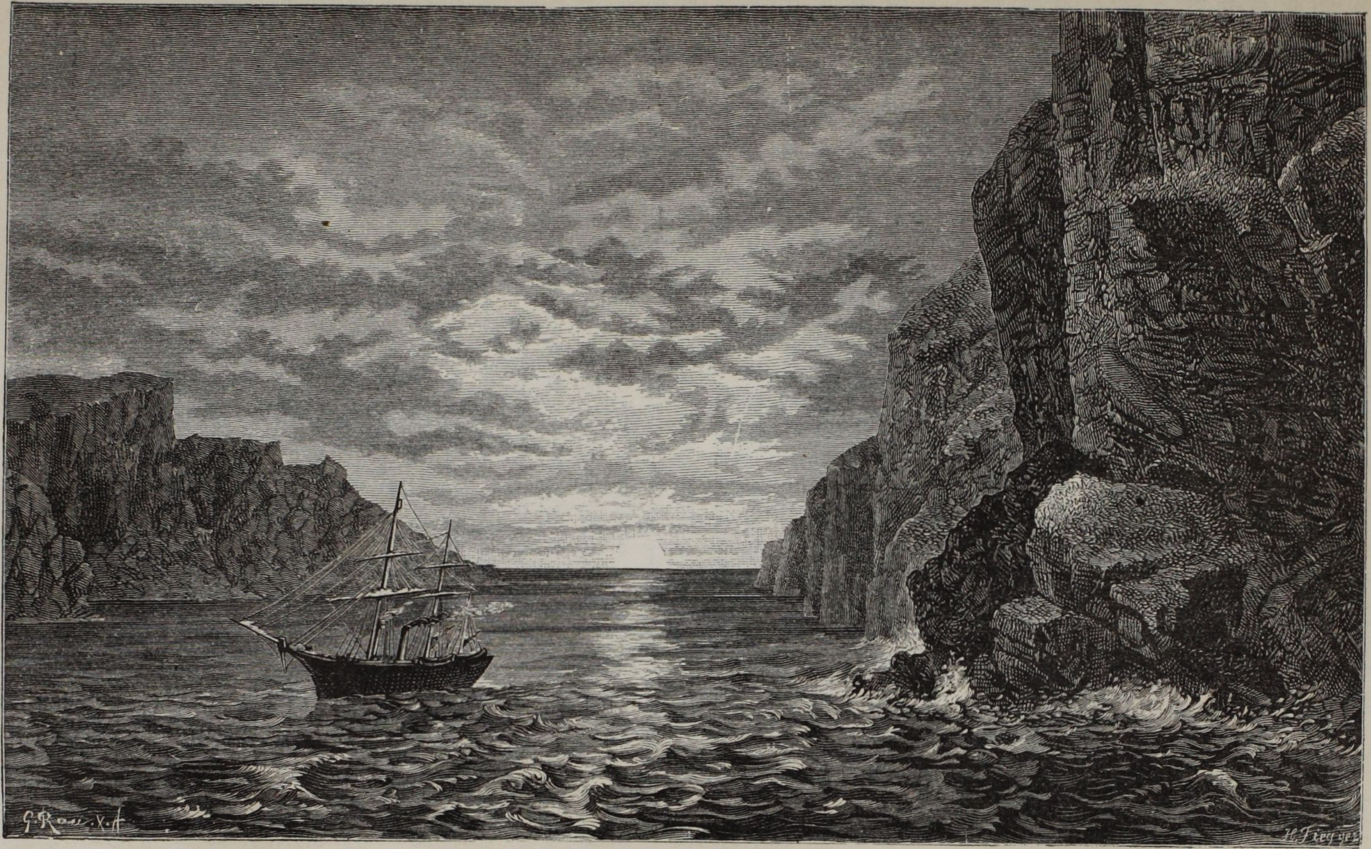
G. Roux. X. A
H. Fiegyez

Bellot-sundet i arktiska Nord-Amerika.

ber i Edinburg. Under tiden försökte Rae ännu en gång att uppnå kusterna af Wollaston och Victoria, hvilka man då höll för två skilda öar. Den 30 juli 1849 framkom han till kap Krusenstern, och fulla tre veckor dröjde han här i afvaktan på att kunna företaga öfverfarten, men förgäfves. Vid Koppargrufflodens mynning fann han de året förut nedlagda pemmikan- och krutförråden oskadade, men båtarne hade blifvit nästan alldeles sönderslagna af eskimåerna, då de försökte att bryta löst det på dem befintliga jernet.[1])

Ingalunda framgångsrikare var den tredje af de utsända expeditionerna. Den utgjordes af ett enda fartyg, »Plover», som fördes af kapten *Moore* och skulle framtränga genom Berings sund så långt som möjligt i öppet vatten längs amerikanska kusten, derefter löpa in i någon lämplig hamn och vidare utefter kusten utsända två båtar, som skulle träda i förbindelse med Richardsons från MacKenzie-floden utgående afdelning. Efter återkomsten till Berings sund skulle »Plover» förses med förråd af »Herald», kapten *Henry Kellett,* hvilken sedan 1845 var sysselsatt med att kartlägga Central- och Syd-Amerikas kuster, och året derefter å nyo tränga framåt. Moore lemnade den 31 januari 1848 Englands kust, tog vägen omkring kap Hoorn, men förfelade »Herald» såväl i Panama som Petropavlovsk, der båda fartygen hade utsatt en andra mötesplats. Kellett seglade nu till Kotzebue- och Norton-sundet, träffade icke heller der »Plover» och återvände derför till mexicanska kusten; den 24 oktober 1848 lopp han in i Mazatlans hamn. Moore å sin sida kunde oaktadt alla bemödanden detta år icke framtränga längre än till Tschuktscher-halfön, kom alltså icke till Berings sund och måste nio månader bortåt, innesluten af isen, ligga stilla i Anadyrs hamn. Följande året, 1849, kom han ändtligen till Kotzebues sund, der snart efteråt äfven »Herald» inträffade, och de båda fartygens länge eftersträfvade förening egde rum. Till dem slöt sig äfven den högsinte *Robert Schedden,* f. d. styrman i britiska örlogsflottan, hvilken med sin yacht »Nancy Dawson» var stadd på en jordomsegling; i Hongkong hade han hört talas om expeditionerna till Franklins räddning och ville med sitt fartyg genast ansluta sig till räddningsföretagen. Man beslöt nu att anställa en vidsträckt undersökning af kusterna medelst båtar, under det att »Plover» och »Herald» använde sommarn till att utforska Polarhafvet norr om Berings sund. Kellett, hvilken på »Herald» hade *Bedford Pim* till löjtnant och tysken *Berthold Seemann* till botanist, såg under denna färd i augusti Herald-ön äfvensom den förmodade Plover-ön, hvarom är taladt redan förut.[1] Båtexpeditionen stod under befäl af löjtnant *Pullen,* hvilken Schedden följde ända till det vestra kap Barrow och vid skilsmessan, hvartill hans fartygs svaghet nödgade honom, med största oegennytta lemnade en ansenlig del af sina riká förråd.[2] Från kap Barrow förfogade Pullen blott öfver två smärre hvalbåtar, med hvilka han efter 32 dygns kustfärd uppnådde MacKenzie-floden utan att dock finna det ringaste spår af Franklin. Vintern tillbragte båtexpeditionens manskap i fästet Simpson (62° 7′ nordlig bredd, 121° 33′ vestlig längd från Greenwich) vid MacKenzie-floden. Då expeditionen året derpå (1850) redan var stadd på hemresa till England, mottog Pullen vid Stora slaf-sjön ett budskap från amiralitetet, hvilket till honom jemte hans utnämning till commander öfverbragte en befallning att ännu en gång framtränga till Ishafvet samt försöka en båtfärd till Wollanston-landet och Banks land. Denna nya expedition blef dock fullkomligt resultatlös, ty i anseende till den högst ogynsamma väderleken under sommarn 1850 kom Pullen icke bortom kap Bathurst.

---

[1]) På anfördt ställe, sid. 1119—1120.

---

[1] Se ofvanför sid. 478.

[2] Den högsinnade, tyvärr redan svårt sjuke mannen dog snart derefter, den 17 november 1849, i Mazatlan.

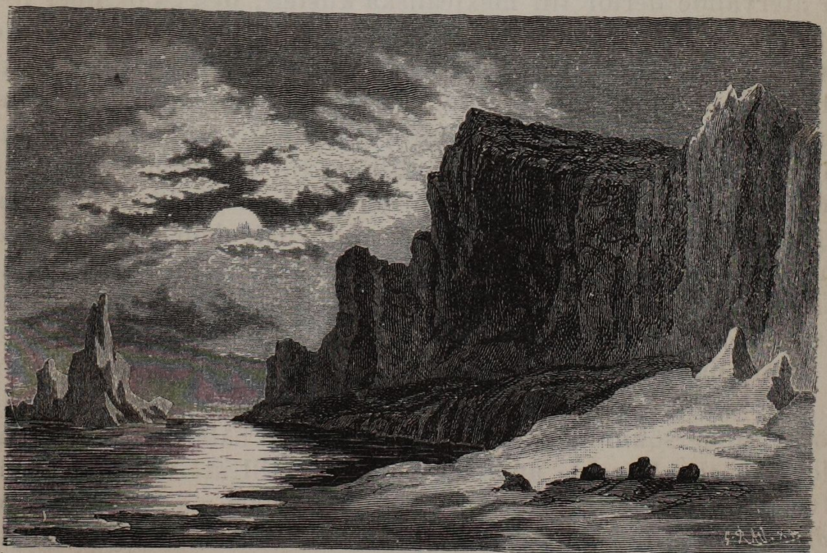

Beechey-ön, Franklins första vinterqvarter 1845—46.
(Med de trenne matrosgrafvarne.)

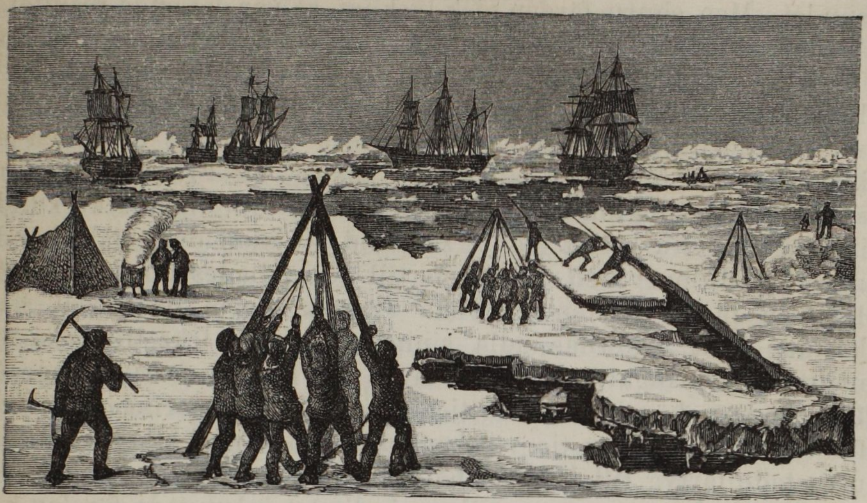

Isrännors upphuggande af Austins eskader.

Franklinexpeditionerna under Austin och Belcher.

Alltså hade det första stora försöket att anträffa Franklin och hans kamrater eller åtminstone att afslöja deras öde icke lemnat några positiva resultat alls. Oaktadt beundransvärd uthållighet och en djerfhet, som icke skydde till baka för några medel att uppnå det föresatta målet, hade man icke lyckats framtränga dit, der man förmodade, att qvarlefvorna af Franklins expedition skulle finnas. Dock förmodade man dem vara och sökte dem öfver allt, blott icke der, de i sjelfva verket funnos. Endast upprättandet af ett stort antal lifsmedelupplag på lämpliga ställen af kusterna i den arktiska ölabyrinten kunde skänka någon tröst. Men farhågorna för de djerfve mäns öde, hvilka afseglat med »Erebus» och »Terror», blefvo dock större och mera grundade än någonsin. Särskildt fans det några hvalfångare, som under de senaste åren påstodo sig hafva hört allehanda gåtfulla underrättelser af eskimåerna. [1]) För att utforska det faktiska i dessa rykten, företog läkaren *R. A. Goodsir,* broder till en af de saknade, år 1849 till samman med hvalfångaren *William Penny* på »Advice» en färd till Baffins vik och Lancaster-sundet. Men ehuru färden gick lyckligt, så var det enda resultatet af den samma den öfvertygelsen, att man icke kunde vara nog försigtig vid mottagandet af eskimåernas bedrägliga berättelser. [1]) Emellertid visade sig eskimåernas berättelser äfven på annat håll som otillförlitliga, och efter James Ross' återkomst vann den beklagansvärda förmodan allt mera insteg, att Franklin vore instängd i Wellington-kanalen, hvari Ross ville, men icke kunde intränga. [2]) Nu beslöt man i England att utan dröjsmål afsända nya expeditioner och uppgjorde till de saknades uppsökande år 1850 en plan, hvilken var lika storartad som de medel, han kräfde. Men briternas ädla sinnelag ryggade icke till baka för några uppoffringar, och icke färre än fjorton fartyg drogo år 1850 ut i en högsinnad idés tjenst. Engelska regeringen utsände för sin egen räkning tio väl bemannade och med alla hjelpmedel utrustade fartyg till Norra ishafvet.

---

[1]) Rykten, som då voro i omlopp, finnas bland annat i »Ausland» för 1848, sid. 1024, samt för 1851, sid. 563 och 728.

Bland de män, som till amiralitetet inlemnade förslag om Franklins räddande och begärde att få deltaga i expeditionerna, befann sig den ofvannämnde hvalfångaren Penny från Aberdeen, hvilken sedan 28 år till baka såsom kapten genomkorsade det arktiska hafvet och visade det lifligaste intresse för Franklinssaken, men egde blott föga vetenskaplig bildning. Med Penny började Wellington-kanal-dårskapen att närma sig till en verklig galenskap. Med anledning af hans den 22 december 1849 gjorda anbud att företaga undersökningar genom Jones' sund till Wellington-kanalen uppdrog amiralitetet åt honom utrustningen af två fartyg, »Lady Franklin» och »Sophia», med hvilka han redan den 13 april 1850 gick till sjös från Aberdeen. Samtidigt utsändes en annan, mycket mera storartad expedition, hvars manskap till största delen tillhörde britiska örlogsflottan, likaledes till Barrows sund (hvarifrån Wellington-kanalen sträcker sig mot norr); denna expedition utgjordes af segelfartyget »Resolute» under kapten *Horatio Thomas L. Austin,* [3]) åt hvilken befälet öfver hela expeditionen lemnades på Parrys förslag, segelfartyget »Assistance» under kapten *Erasmus Ommaney,* ångfartyget »Pioneer» under löjtnant *Sherard Osborn* [4]) och ångaren »Intrepid»; denna eskader gick den 4 maj 1850 till sjös från Woolwich. Tidigare än dessa båda expeditioner hade redan den 20 januari en tredje, å nyo »Enterprise» och »Investigator», afseglat till Berings sund för att från vester komma till det franklinska forskningsområdet. Oaktadt sina 74 år ville Sir John Ross icke förblifva overksam. Då amiralitetet afböjde hans tjenster, vände han sig till Hudsons vik-bolaget, hvilket ansåg som en hederssak att taga en verksam del i räddningsförsöken; det stälde derför till den gamle sjömannens förfogande en penningsumma, hvilken Ross genom enskilda insamlingar så förökade, att han den 23 maj 1850 kunde afsegla från Skotland med de båda små fartygen »Felix» och »Mary». Äfven Amerika, om hvars utforskande Franklin hade förvärfvat sig stora förtjenster genom sina första resor, uppträdde nu på skådebanan. Då lady Franklin år 1849 vände sig till Förenta staternas president, Z. Taylor, med anhållan om en räddningsexpeditions utrustande, mottog hon de vänskapligaste försäkringar, och allt gjordes för att ännu år 1849 kunna utsända en expedition till polarhafvet; saken drog dock ut på tiden, så att en rik köpman i New-York, *Henry Grinnell,* [1]) beslöt att uppträda på sitt fäderneslands vägnar och genom att på egen bekostnad utrusta en expedition rädda dess ära. Han stälde fartygen »Advance» och »Rescue» utrustade till kongressens förfogande och begärde blott, att de skulle bemannas med officerare och matroser ur den amerikanska statsmarinen och betraktas som statsfartyg. Nu omsider öfvergick kongressen från ord till handling, mottog Grinnells högsinnade anbud och biföll hans begäran. Befälet öfver expeditionen gafs åt löjtnant *E. J. de Haven,* som sjelf kommenderade »Advance», medan »Rescue» fördes af löjtnant *S. P. Grifin.* På »Advance» befann sig den i vetenskapligt hänseende mest framstående medlemmen af expeditionen, dr *Elisha Kent Kane.* Fartygens besättning utgjordes af 17 och 16 man. Utrustningen skedde något hastigt, hvaraf det kom sig, att det icke fans något öfverflöd på medel mot skörbjugg. Kane sjelf, som var stationerad i Mexicanska viken, hade erhållit befallning att deltaga i expeditionen först tio dagar före dess afsegling och hade i New-York att förfoga öfver blott fyrtio timmar, hvarunder han måste sörja för sin egen utrustning och anskaffa några vetenskapliga instrument, hvilka dock icke kommo om bord. I nordpolsfärdernas historia är detta amerikanernas första deltagande kändt

---

[1]) R. A. Goodsir, »*An arctic voyage to Baffins bay and Lancaster sound in search of friends with Sir John Franklin*», London 1850.

[2]) »Ausland» för 1849, sid. 1108.

[3]) Död i november 1865 som viceamiral i en ålder af 64 år.

[4]) Född den 25 april 1822, död den 6 maj 1875 i Portsmouth som kontreamiral. Se utförligare om hans lif i »*Proceedings of the royal geographical society*» för 1875, sid. 370—381.

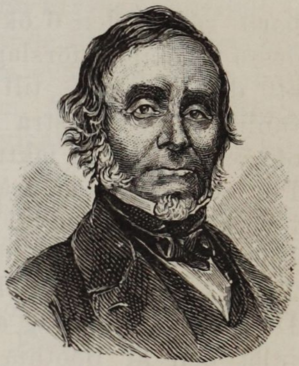
Henry Grinnell.

---

[1]) Född 1799 i New-Bedford i Massachusetts, död i New-York den 30 juni 1874.

under namnet »den första Grinnell-expeditionen». Den afseglade från New-York den 22 maj 1850.

Alla dessa expeditioner voro afsedda företrädesvis för högre breddgrader, och man såg alltså tio fartyg samtidigt skynda till samma oriktiga mål, ehuru man bort vänta sig en fördelning af forskningsfältet, och fastän lady Franklin, drifven af ett slags dunkel aning, allt jemt hänvisade på trakten vid Boothia felix. Den första plan, som någorlunda antydde de rätta riktningarna, kom från en då alldeles okänd sjöman, *W. Parker Snow,* som i ett bref af den 7 januari 1850 föreslog lady Franklin en landexpedition, hvilken i tre afdelningar skulle begifva sig från Chesterfield-inlet till Stora fisk-floden, magnetiska polen och Prince-regents-inlet. Snow påpekade, att Franklins expedition måste uppehålla sig på ett såväl till sjös som lands svårtillgängligt ställe, enär den eller en del deraf annars skulle hafva återvändt redan för länge sedan. En dylik plan hade löjtnant Osborn redan den 6 oktober 1849 framlagt för lady Franklin, och dessa enskilda förslag utmärka sig egendomligt nog derigenom, att de alla hade till hufvudmål det sedermera som riktigt befunna, inre, sydöstra hörnet af Amerikas norra kust, hvaremot de officiela planerna iakttogo fullständig tystnad om denna riktning. För att sätta sina, från amiralitetets fullkomligt afvikande åsigter i verket köpte lady Franklin skonerten »Prince Albert» och gaf befälet deröfver åt commandern i kungliga marinen *Codrington Forsyth,* hvilken åtföljdes af den ofvannämnde W. Parker Snow. De fingo i uppdrag att undersöka vestkusten af Prince regentsinlet och af Boothia ända ned till James Ross- och Simpsonsundet.

»Prince Albert» afseglade den 5 juni 1850 från Aberdeen, men återvände redan den 1 oktober.[1]) Fartyget hade i Prince regents-inlet icke kommit förbi Fury-viken och icke uppnått Boothias vestra sida i anseende till den från Leopold-ön sig sträckande packisen. Äfven försöket att genom Peel-sundet komma till Boothia visade sig omöjligt. »Prince Albert» medförde eller bekräftade åtminstone en underrättelse[2]) af den största betydelse, de vid kap Riley och på Beechey-ön af amiralitetsfartygen anträffade bevisen, att Franklin tagit sitt första vinterqvarter derstädes.

---

[1]) Resberättelsen är af W. Parker Snow och har titeln: »*Voyage of the 'Prince Albert' in search of Franklin. A narrative of every day life in the arctic seas.*» London 1851.

[2]) Det vanliga påståendet, att Forsyth i oktober 1850 fört första underrättelsen om de på Beechey-ön funna spåren efter Franklin till England, är enligt Kennedy oriktigt. (Se Kennedy, »*A short norrative of the second voyage of the 'Prince Albert' in search of Sir John Franklin*», London 1853, sid. 40 och 47.) Men att saken var känd i England i oktober 1850, är otvifvelaktigt, ty den står att läsa i »Ausland» för den 14 oktober sistnämnda år, sid. 984.

Året 1850 var ovanligt ogynsamt för skeppsfarten i Baffins vik, så att den från England först afseglade och till Upernivik först anlände Penny der upphans såväl af Austins eskader som af Ross' och Forsyths fartyg. I början af augusti befunno sig alla de engelska fartygen i Melville-viken (Vest-Grönland) i afvaktan på, att en väg skulle öppna sig genom ismassorna till Lancaster-sundet. Detta inträffade den 10 augusti, men först den 15 styrde man vester ut, sedan den lättrogne Ross förlorat fem dagar genom forskningar efter en, naturligtvis falsk underrättelse af eskimåer om franklinska expeditionens undergång. Åtta dagar senare befunno sig alla fartygen i Barrows sund. Deras antal var nu tolf, då äfven amerikanerna kommit till, och »North star» under Saunders, hvilken tillbragt vintern 1849—50 norr om den grönländska Melville-viken, ännu kryssade härstädes. Med hänsyn till Lancaster-sundets utforskande blef man ense om denna fördelning: Forsyth skulle undersöka sydsidan, Ommaney med »Assistance» och »Intrepid» nordsidan, Austin med »Resolute» och »Pioneer» Ponds- och Possession-vikarne. Att Forsyths färd misslyckades, har nyss blifvit sagdt; den 25 augusti sammanträffade han under återvägen vid kap Riley på North Devons sydvestra kust med De Haven, som meddelade honom, att Ommaney och snart derefter äfven han sjelf anträffat spår af de saknade, stycken af skeppståg, segelduk o. s. v., hvilka kunde härröra blott från Franklins expedition. Emellertid hade Ommaney begifvit sig från kap Riley längre vester ut för att enligt de erhållna föreskrifterna här sammanträffa med Austin. »Rescue» åtföljde honom på denna färd, men alla inneslötos under två veckor af isen. Under tiden hade äfven Penny på vägen till Wellington-kanalen ankommit i närheten af kap Riley, erfor den stora nyheten af De Haven och gick nu i sin ordning ut på upptäckter. Redan vid kap Spencer i North Devons sydvestra del blott ungefär 18 kilometer från kap Riley anträffade han talrika andra qvarlefvor och snart derefter på den närbelägna Beechey-ön, der han den 27 augusti sammanträffade med Ross och De Haven, Franklins forna vinterqvarter. Man urskilde tydligen handtverkarnes arbetsplatser, observatoriet och en liten trädgårdsanläggning, hvari några anemoner ännu blommade. Äfven tre grafvar upptäcktes; de voro förfärdigade af stenskifvor och ekbräder, hvilkas inskrifter visade, att de inneslöto män ur Franklins expedition. Egendomligt nog fann man ingenstädes det ringaste spår af skriftliga anteckningar, ehuru hela den omgifvande trakten undersöktes systematiskt, hvartill äfven Austin infunnit sig, hvilket förskaffade samlingsstället namn af Unions-viken. Från den 3 till den 5 september tvungos alla de engelska fartygen af svår väderlek att dröja härstädes; derefter styrde Austin till kap Hotham för att sammanträffa med Ommaney och Penny, hvilken åtföljdes af Ross med »Felix», till Wellington-kanalen, dit amerikanerna afseglat redan den 28 augusti. De Haven ville nämligen uppbjuda allt för att uppnå det »öppna polarhaf», som man då började tänka sig i norr, men han måste afstå från sitt företag och vända om. Under återfärden mötte han Penny, som följde honom till kap Hotham till Austins eskader. Å nyo voro fartygen samlade, men den framskridna årstiden manade till att uppsöka vinterqvarteren. Austin fann med sina fyra fartyg skydd i en vik på Griffith-ön, Penny och Ross med sina tre fartyg i Assistance-viken något vester om kap Hotham på Cornwallis' södra kust.

Grinnellexpeditionen, som icke alls var utrustad för en öfvervintring, anträdde den 10 september återfärden. Denna hör till de äfventyrligaste, som någonsin företagits, och tilldragelserna derunder till de fruktansvärdaste och förskräckligaste, som polarforskningens historia har att uppvisa. Strax i början skilde en storm »Rescue» från »Advance»; sedan de å nyo sammanträffat, förde is och vind fartygen icke mot öster utan norr ut i Wellington-kanalen till högre bredder, än någon europé uppnått på detta ställe. Från den nordligaste punkten (75° 25′ nordlig bredd) såg man kanalen böja sig mot vester och den 22 september längre i norr de otydliga gränserna af ett vidsträckt land, som man kallade Grinnells land. Ju längre man kom mot norr, desto rikare tedde sig djurlifvet, hvilket syntes bekräfta den förmodan, att ett mildare klimat herskade närmare nordpolen. I slutet af november 1850 började den ismassa, som höll de amerikanska fartygen inneslutna, röra sig i motsatt riktning, mot söder, d. v. s. till Barrows sund, och sedermera öster ut till Lancaster-sundet. Grinnells folk, som under en tid af tre veckor icke fick kläda af sig och beständigt måste vara redo till flykt, nödgades under oupphörlig lifsfara tillbringa den nitio dagar räckande vinternatten, hvilken varade från november till februari, i denna ismassa. Den bristfälliga och brådskande utrustningen hämnade sig nu bittert. Alla utan undantag sjuknade i skörbjugg, och man har att tacka blott den sjelf sjuke Kanes nästan öfvermenskliga ansträngningar, att icke något menniskolif gick förloradt. Han sörjde icke blott för sina patienters medicinska behandling utan hemförde äfven från sina jagter en mängd färskt kött, som kom de sjuka till godo. Äfven plågades amerikanerna af kölden, ty fartyget upplyftes så högt af isen, att man icke kunde skotta snö mot dess sidor och i följd af isens fruktansvärda rörelser stundom icke hafva elden brinnande. Dertill kom, att »Rescue» råkade i så svår belägenhet, att dess besättning tills vidare måste flyttas öfver på »Advance». Sedan midten af januari 1851 drefvo fartygen i sitt isfängsel söder ut i Baffins vik, men kommo först den 5 juni lösa i Davis' sund vid kap Walsingham. Efter ett misslyckadt försök att genombryta midtisen i Baffins vik och använda sommarn till ett nytt framträngande mot norr lopp »Advance» den 30 september 1851 och »Rescue» något senare in i New-Yorks hamn utan att hafva förlorat en enda man.

Från de engelska fartygen utfördes från och med början af 1851 storartade slädfärder, utan att man dock anträffade någonting, som antydde, att Franklin hade befunnit sig i trakten. Den 15 april afgingo tre sådana slädfärder, af hvilka en under Ommaney med 7 slädar och 32 man utforskade de söder och sydvest om kap Walker belägna trakterna, den andra under löjtnant *Aldrich* med 2 slädar och 16 man undersökte den ännu obekanta kanalen norr om ön Byam Martin och den tredje under löjtnant M'Clintock med 5 slädar och 36 man befor Melville-ön. Vid kap Walker delade han sitt manskap i tre afdelningar; en under löjtnant *Browne* undersökte Peel-sundet till 72° 49′ nordlig bredd; den andra och tredje vände sig till Prinsens af Wales land, hvars hela norra och vestra kust fullständigt kartlades från kap Walker till 103° 25′ vestlig längd från Greenwich. Isen vid Parry-sundets kust under vinterhvilan visade dess fruktansvärda beskaffenhet under drifistiden; den utgjordes blott af svår polaris. Såväl Ommaney som Sherard Osborn förklarade all sjöfart i Parry-sundet för en ren omöjlighet. Norr om Barrows sund utforskades Parry-öarne ända till 76° 23′ nordlig bredd. Dervid utmärkte sig särskildt löjtnant M'Clintock genom sin marsch af mera än 1,400 kilometer ända till Dundas-halfön och Liddon-viken på Melville-halföns sydkust. M'Clintock bekräftade fullständigt Parrys uppgifter om det mellan Melville-ön och Banks land belägna Bank-sundets fullkomliga ofarbarhet. Löjtnant Aldrich framträngde vid Melville-öns ostkust ända till 76° nordlig bredd. Den 4 juli hade alla slädexpeditionerna återkommit till fartygen. Penny hade likaledes utrustat slädexpeditioner, men temligen bristfälligt. Två af dem undersökte Wellington-kanalens östra sida till 76,5° nordlig bredd och en tredje sydsidan af North Devon; sjelf framträngde han på kanalens vestra sida till Baillie Hamilton-ön (76° nordlig bredd), der han såg en öppen vattenväg framför sig, och allt antydde, att ett rikare naturlif utvecklades under högre bredder. Men då han efter en månad med en båt kom till det isfria vattnets rand, dref en häftig nordanvind drifismassor oupphörligt in i den ännu öppna vattenvägen. Den 25 juli återkom han till sina fartyg, öfvertygad, att Franklin icke farit någon annan väg än genom Wellington-kanalen. Austin hyste dock en motsatt åsigt, hvilken han bildat sig genom pröfning af de faktiska förhållandena. Derför vägrade han till Pennys begäran om ett af hans ångfartyg och en del af manskapet för att undersöka Wellington-kanalen och försöka en färd på det isfria polarhafvet. Austin, som redan beslutit att vända om hem, gjorde nu blott ett försök att framtränga i Smiths och Jones' sund, i hvilket senare han i augusti kom öfver 82° vestlig längd från Greenwich samt uppmätte de angränsande kusterna af Coburg-ön äfvensom mellan Wolstenholme och Whale-sund; under tiden landsteg Ommaney på Carey-öarne och bestämde deras läge noggrant. Genom dessa anordningar för färden tvang Austin äfven Penny att återvända, enär denne icke kunde i saknad af ångfartyg utföra sin älsklingsplan. Då Austin, som härför uppbar mycket klander, på grund af spaningarnas resultat icke kunde annat än anse sig öfvertygad, att Franklin framträngt hvarken i sydvestlig, vestlig eller nordvestlig riktning från kap Walker, kan man icke anse för orätt, att han beslöt att vända om. Äfven John Ross kom samtidigt med Austins eskader till hemlandets kuster.

Under tiden hade dr John Rae år 1851 företagit en resa från Stora björn-sjön till de arktiska kusterna och derifrån öfver isen till Wollaston- eller Victoria-landet. Rae lemnade fästet Confidence den 25 april i sällskap med fyra män; han hade tre hundslädar och en mindre, hvarpå packningen och lifsmedlen voro lastade. Den 1 maj uppnådde han Richardson-viken vester om Koppargruf-floden, der han till sin glädje fann hafsisen lämplig att befara, styrde kosan till Douglas-ön något norr om kap Krusenstern, landsteg här och gömde en del af lifsmedlen till sin återkomst. Derefter bröto vandrarne upp mot nordost, upptäckte några öar och drogo öfver en bred vik med låga stränder, som de kallade Walbank-viken. Man följde nu kusten åt till 117° 6′ 35″ vestlig längd från Greenwich. På 69° 34′ nordlig bredd och 116° 28′ vestlig längd anträffade de tretton eskimåhyddor och umgingos vänligt med deras invånare. Den nordligaste punkt, som Rae och hans folk uppnådde, var 70° 23″. Tiden att vända om hade kommit; natten till den 31 maj gingo de i så rak linie som möjligt öfver den ojemna isen till den höga klippudden norr om kap Krusenstern och uppnådde efter en högst oangenäm färd den 20 juni 1851 Kendall-floden, sedan de tillryggalagt mera än 1,500 kilometer.¹) Ingenting antydde på denna sträcka, att

---

¹) »Ausland» för 1851, sid. 1156, och utförligt i »*Journal of the royal geographical society*» för 1852, sid. 73—82.

Franklin hade varit der. Likväl var Rae helt nära det ställe, der »Erebus» och »Terror» öfvergåfvos af Franklins manskap! Visserligen fann Rae under ett andra framträngande, en båtfärd längs södra kusten af Wollaston-landet, hvilken förde honom till 70° 30′ nordlig bredd och 101° vestlig längd från Greenwich,[1]) under sin återfärd den 21 augusti i Parker-viken på Wollastonlandets sydöstra kust den på stranden uppkastade, nedre änden af en flaggstång, hvarvid ett stycke hvitt tåg var fastnagladt. Tåget genomsattes af den bekanta, röda ylletråden, naglarne voro af koppar och försedda med breda ankare — allt britiska amiralitetstecken. Ingen förstod detta stumma, men dock så vältaliga språk. Man såg i fyndet väl en sak från Franklins fartyg, men blef ense om, att den ditspolats från ett aflägset ställe, från Barrows sund.

Genom »Prince Alberts» misslyckade färd afskräcktes lady Franklin icke utan lät utrusta fartyget på nytt, men stälde det denna gång under befäl af irländske kaptenen *William Kennedy*. Om bord på fartyget befann sig löjtnant *Josef Réné Bellot*[2]) ur franska örlogsflottan och den sextiofyraårige *F. Hepburn,* en af Franklins följeslagare på hans första färd till Koppargruf-floden och kap Turnagain. Såsom mål för denna färd uppstälde man Fury-viken, emedan man trodde, att de der nedlagda, rika förråden föranledt Franklin att rikta sitt återtåg dit. »Prince Albert» afseglade den 22 maj 1851 från Aberdeen och återvände dit först den 9 oktober 1852 utan att hafva funnit det ringaste spår af Franklin. Denna färd är mycket märkvärdig genom upptäckten af det smala Bellot-sundet mellan Boothia och North Somerset. Den 8 juli uppnåddes Upernivik, der Kennedy tog om bord sex starka eskimåhundar att begagna under slädfärderna. Der hörde Kennedy för första gången talas om upptäckterna på Beechey-ön. Den 13 sammanträffade han med Grinnell-expeditionens fartyg och uppnådde den 26 augusti Ponds vik samt den 4 september Leopold-ön i Barrows sund. Här sökte Kennedy, åtföljd af fyra man, intränga i den af is spärrade hamnen, medan fartyget kryssade under Bellots befäl. De

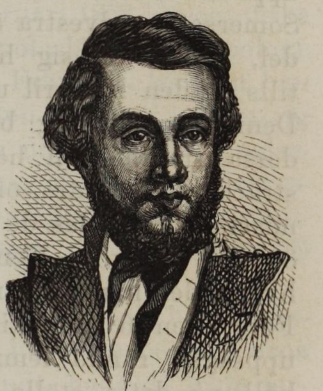

J. R. Bellot.

---

[1]) Raes berättelse om denna båtfärd läses i »*Journal of the geographical society*» för 1852, sid. 82—96.

[2]) Född i Paris i mars 1826 och den ende fransman, som deltog i forskningarna efter Franklin.

hindrades att återvända genom en hastig förändring i ismassorna och måste tillbringa nästan sex veckor på detta ogästvänliga ställe; alla fem skulle otvifvelaktigt hafva dött af hunger, om de icke kunnat lifnära sig af de förråd, som James Ross nedlagt härstädes. Den 17 oktober öfverraskades de genom Bellots ankomst; han hade lagt »Prince Albert» för ankar på ett för öfvervintring synnerligen gynsamt ställe i Batty-viken på North Somersets östra kust i Prince regent-inlet (73° 10′ nordlig bredd och 91° vestlig längd från Greenwich). Förgäfves undersöktes hela North Somerset under det följande året, förgäfves gick man öfver Peel-sundet till Prinsens af Wales land; man fann icke något spår af Franklin, ehuru hans fartyg öfvergåfvos knappt 240 kilometer längre i söder. Under dessa spaningar öfverforo Kennedy och Bellot den 6 och 7 april 1852 det efter den senare uppkallade sundet. Då de den 7—9 april från kap Bird, North Somersets sydvestra ände, gingo öfver isen i Peel-sundets nedre del, trodde de sig hafva en oafbruten landsträcka till venster, tills de den 10 april uppnådde kusten af Prinsens af Wales land. Denna uppfattning berodde på en optisk villa, en vanlig sak i dessa trakter och här framkallad genom en rad af öar, som sträcker sig tvärs öfver sundet. På grund af detta olyckliga misstag hindrades de att från kap Bird vända sig söder ut. Den 30 maj återkom Kennedy till fartyget efter 79 dagars frånvaro, hvarunder han beräknade sig hafva tillryggalagt 1,770 kilometer. Först den 6 augusti kunde »Prince Albert» genom en i isen uppsågad ränna lemna sitt vinterqvarter efter 330 dagars uppehåll på detta ställe. Kennedy styrde nu kosan till kap Riley och återkom den 9 oktober 1852 till England i den fasta öfvertygelsen, att man måste söka Franklin blott på mycket höga breddgrader.¹)

Anträffandet af qvarlefvor efter Franklin på Beechey-ön genom Ommaney och Penny var den första framgång, som öfver hufvud taget vunnits genom de hittills utförda Franklinsexpeditionerna. I alla händelser vederlades derigenom den upprepade gånger uttalade farhågan, att Franklins expedition förolyckats redan i Baffins vik; äfven hade man ändtligen funnit en tråd och kunde hoppas att följa den vidare. Resultatet af Austins expedition väckte visserligen den största otillfredsställelse, till och med hos amiralitetet, ehuru detta dock icke kunde säga annat, än att dess föreskrifter blifvit fullständigt utförda. De äfventyr-

---

¹) W. Kennedy, »*A short narrative of the second voyage of the »Prince Albert» in search of Sir John Franklin*», London 1853. Se äfven »*Report of the return of lady Franklins vessel the »Prince Albert» under the command of mr W$^{\underline{m}}$ Kennedy*» (»*Journal of the royal geographical society*» för 1853, sid. 122—129).

ligaste planer uppdöko nu, och förvillelsen nådde sin höjdpunkt. Så erbjöd sig marinlöjtnanten Bedford Pim från »Herald» [1]) i en skrifvelse af den 27 september 1851 till amiralitetet att utföra en landexpedition långs Sibiriens nordkust för att uppsöka den öfver ett öppet polarhaf till den asiatiska sidan anlände Franklin. Detta förslag ansågs dock vara allt för fantastiskt och afböjdes af amiralitetet. [2]) Detta tillsatte i november 1851 en ny komité af »auktoriteter», inför hvilken Sir John Ross, Kellett, dr Scoresby, Sir John Richardson, Penny, Stewart, Austin och Ommaney fingo framlägga sina åsigter. Vid samma tid uttalade den om polarforskningen liksom om jordkunskapen i allmänhet sedermera så förtjente *August Petermann,* som då lefde i England, sin åsigt i den franklinska saken; hans plan, som likaledes stödde sig på antagandet af ett segelbart polarbäcken, förordade riktningen förbi Skandinaviens nordkust genom hafvet mellan Spetsbergen och Novaja Semlja. Äfven höll han den 9 februari 1852 i geografiska sällskapet i London ett föredrag öfver polarländernas zoologi, hvarvid han kom till den slutsatsen, att Franklin, hvilken han liksom alla andra trodde vara i Wellington-kanalen, befann sig på en trakt, som vore rikare på djurlif än någon annan i polarområdet, och derför icke behöfde omkomma af brist på näringsmedel. [3]) Fackmännens åsigter öfverensstämde å nyo i ett fullkomligt förbiseende af den sydliga riktningen och hänvisade till Wellington-kanalens nordliga delar.

Emellertid hade till bekymren för Franklins och hans följeslagares öde kommit ännu ett annat, som likaledes började oroa allmänheten. Såsom ofvanför blifvit nämndt, hade de båda fartygen »Enterprise» och »Investigator» den 20 januari 1850 afseglat under kaptenerna Collinson och M'Clure till Berings sund för att vester ifrån söka efter Franklin, men äfven om dessa fartyg hade sedermera icke någon underrättelse ingått. Amiralitetet beslöt derför år 1852 utsända ännu en stor räddningsexpedition, som skulle hafva till uppgift att utforska Wellington-kanalen och det öppna polarhafvet samt uppsöka utom Franklin äfven Collinson och M'Clure, hvilka man förmodade hafva kommit till Banks land eller Melville-ön. Till detta ändamål utrustades Austins förra eskader, nämligen segelfartygen »Assistance» och »Resolute» samt ångarne »Pioneer» och »Intrepid». Man bestämde den lilla Bechey-ön till utgångspunkt för företaget. Här skulle ett lifsmedelupplag upprättas, och »North star» under Pullens befäl göra tjenst som stationsfartyg under efterforskningarnas hela fortvaro. Till befälhafvare öfver expeditionen utsågs Sir *Edvard Belcher,* [1]) hvilken åren 1825—1829 hade som löjtnant åtföljt kapten Beechey till Berings sund; under honom tjenstgjorde *G. F. Mecham,* [2]) hvilken hade varit med på Austins expedition, M'Clintock, Sherard Osborn, Bedford Pim, *M'Dougall* och H. Kellett, hvilken egentligen hade ett eget befäl, ty han skulle med de båda fartygen »Resolute» och »Intrepid» vända sig till Melville-ön, hufvudsakligen för att hjelpa Collinson och M'Clure. Denna eskader lemnade Themse den 21 april 1852. Men äfven den outtröttliga lady Franklin hade utrustat ett nytt fartyg, skrufångaren »Isabel»; men som fartyget icke kunde blifva i ordning för våren 1852, sände lady Franklin det under befäl af commander *E. A. Inglefield* (nu amiral) att undersöka Baffins-vikens nordliga del. Först den 10 juni lemnade Inglefield engelska kusten, men hans färd erinrar genom sina lysande resultat om Bylots och Baffins djerfva seglats.

---

[1]) Detta fartyg, som ursprungligen afsändts för att fortsätta den af kapten Fitzroy började kartläggningen af Amerikas vestkust, hade efter sex års frånvaro återvändt till England i Juni 1851. Dess färder äro beskrifna af dr Berthold Seemann i »*Narrative of the voyage of H. M. S. Herald 1845—51 under the command of captain Henry Kellett; being a circumnavigation of the globe and three cruises to the arctic regions in search of Sir John Franklin*», London 1853.

[2]) Men icke af geografiska sällskapet, som tillstyrkte färden, i händelse ryska regeringen sjelf togo åtgärderna för dess utförande om hand; äfven enskilda personer voro färdiga att understöda Pim med pengar; han reste också den 20 november 1851 till S:t Petersburg, men måste afstå från sin plan och återvända, emedan ryska regeringen afböjde ett faktiskt deltagande i expeditionen.

[3]) Petermann, »*Notes on the distribution of animals available as food in the arctic regions*» (»*Journal of the royal geographical society*» för 1852, sid. 118—127).

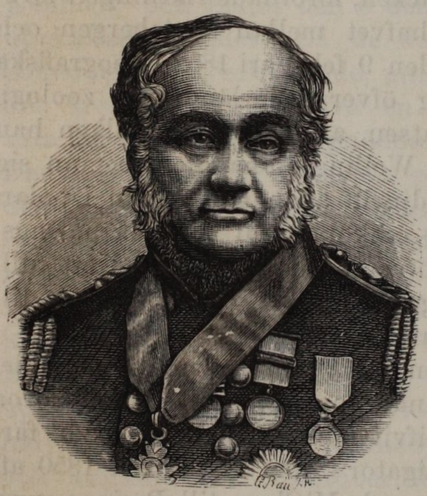

Sir Edvard Belcher.

Den 16 augusti afseglade Inglefield från Upernivik och följde grönländska kusten förbi Sir John Ross' Crimson cliffs; den 20 augusti uppnådde han kap York och landade den 25 i Bardinviken vid ingången till Whale-sundet, hvilket kartlades och benämndes Murchison-sundet; äfven de närbelägna öarne undersöktes och namngåfvos. Den 26 augusti uppnådde »Isabel» kap Alexander (78° 25′ nordlig bredd) vid ingången till Smiths sund, hvari ett öppet, nästan isfritt haf visade sig för den engelske forskarens blickar; men snart medförde en nordlig storm en be-

---

[1]) Född 1799, död den 18 mars 1877.

[2]) Han dog som commander i Honolulu 1858 eller 1859.

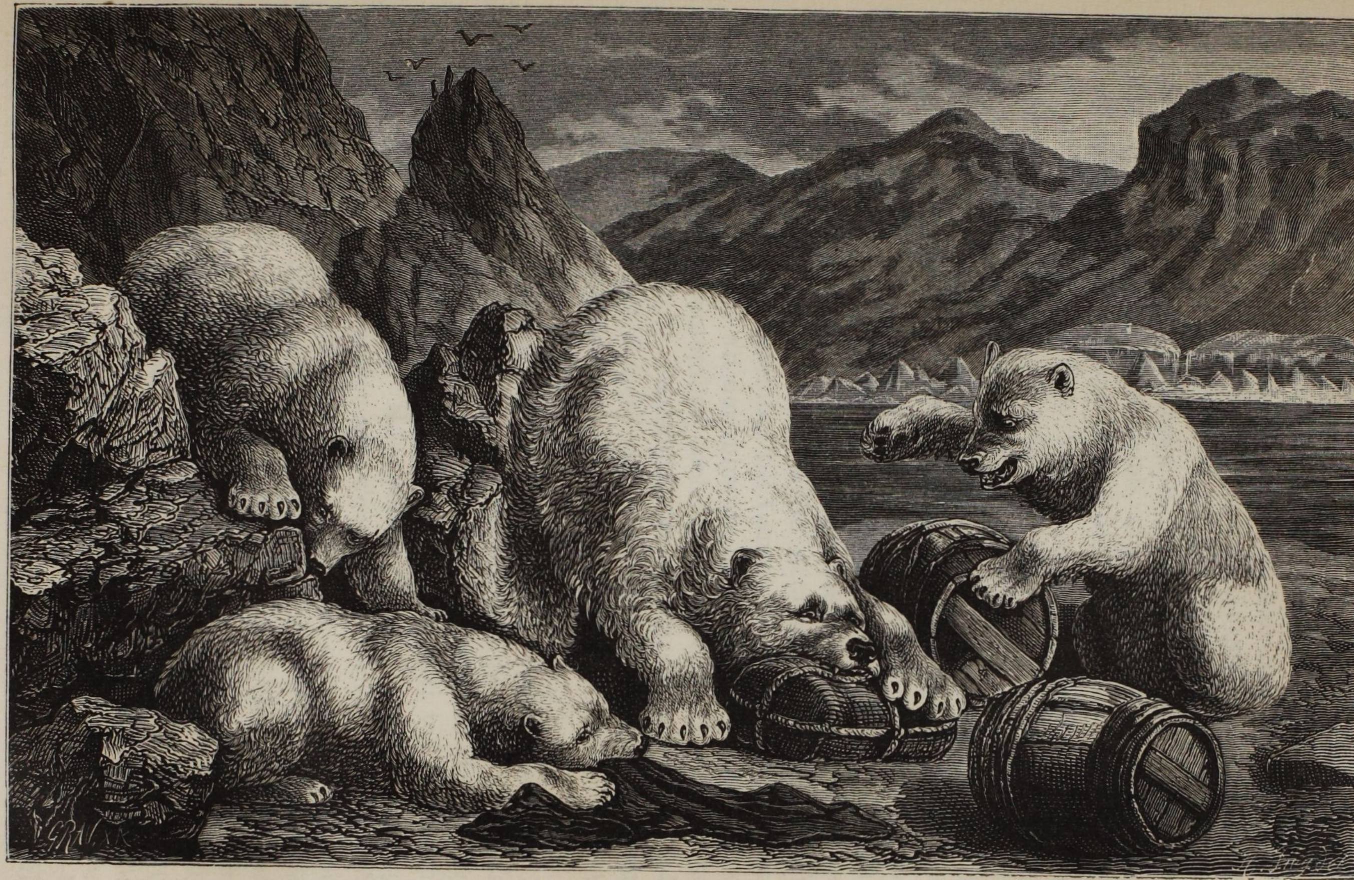

Isbjörnar, som förstöra en depot.

tydlig isgång, och strömmen dref fartyget från den i Baffins vik aldrig förr uppnådda nordliga bredden af 78° 28′ 21″ till baka mot söder, så att Inglefield måste afstå från hvarje tanke på att öfvervintra i det öppna polarbäckenet. Det nordligaste land, som han såg på sundets östra sida, förlade han ungefär till 79° 32′ nordlig bredd; han ansåg det för en utskjutande udde och uppkallade den efter Fredrik VII af Danmark. Hans nordligaste punkt på vestra sidan, belägen ungefär på samma polhöjd och ungefär 79° vester om Greenwich, erhöll namnet Victoria-head. Nästan midt emellan dessa båda punkter trodde han sig varseblifva en liten ö, som han kallade Louis Napoléon, men som sedermera visat sig vara en udde af Grinnells land. Under återvägen undersökte han Jones' sund, hvari sjön likaledes var öppen, och framträngde i det samma den 1 september till 84° 10′ vestlig längd från Greenwich, då Ellesmere-landet, hvilken stora ö bildar norra kusten af Jones' sund, plötsligt böjde sig mot nordvest, hvarför Inglefield ansåg detta sund som en af ingångarne till det öppna polarhafvet. Han seglade nu utefter North Devons norra kust vid södra sidan af Jones' sund till Baffins vik, vände sig den 2 september till Lancaster-sundet och Beechey-ön i Barrows sund för att der inhemta underrättelser om Belchers expedition (den 7 september) och landade den 10 oktober vid Peterhead i Skotland.[1]) Inglefield var den förste, som ådagalade, att Smiths sund och Jones' sund äro breda vattenvägar och Whale-sundet åtminstone en stor bugt, samt att de alla tidtals äro öppna och nästan isfria.

Belcher hade funnit Wellington-kanalen öppen och den 14 augusti seglat norr ut; medan Kellett enligt föreskrift förde sina fartyg till Melville-ön, uppnådde Belcher det af De Haven upptäckta Grinnells land och ankrade den 17 augusti vid det samma på 76° 30′ nordlig bredd. Här visade det sig, att det omätliga polarhaf, hvarom entusiaster som Penny och teoretiker drömt, förvandlade sig till ett bedrägligt nät af fjärdar och kanaler. Dock höll Belcher fast vid föreställningen om ett öppet polarhaf ofvanför 80° nordlig bredd. Redan i slutet af augusti inträdde vintern här med fruktansvärd häftighet och nödgade expeditionen att öfvervintra i Northumberland-sundet på vestra kusten af Grinnells land. De slädexpeditioner, som Belcher utsände under hösten 1852 och våren 1853 hafva riktat jordkunskapen med de vidsträcktaste och vigtigaste upptäckter, enär genom dem ett långt större område utforskades än genom hvarje annan polarexpedition, och de redan vunna resultaten förvandlades till ett fullständigt helt; om Franklin lemnade de dock icke någon underrättelse. Man fann ruiner af forna eskimåbyar och det isbetäckta polarhafvet i en obeskriflig oro på 77° 30′ nordlig bredd. Belchers expedition visade, att North Devon, Cornwallis, Melville-ön och Prins Patrick-ön äro delar af en vidsträckt ögrupp, som har sin norra gräns mellan 77° och 78° nordlig bredd. Sjelf kartlade Belcher under två resor Wellington-kanalen, Grinnells land, North Devon, sydkusten af en nyupptäckt, långt i norr belägen ö, North Cornwallis, och Victoria-ögruppen samt visade, att Jones' sund sammanhänger med det inre polarbäckenet. Officerarne Richards' och Osborns forskningar sträckte sig öfver norra kusterna af Cornwallis- och Melville-ön, under det att M'Clintock och Mecham från Dealy-ön som utgångspunkt kartlade den förre norra och den senare södra delarne af Melville-, Eglinton- och Prins Patrik-ön. Mödosammast och farligast var M'Clintocks vandring från sistnämnda ös nordligaste udde till Irlands öga, en af Polynia-öarne på 77° 45′ nordlig bredd; hela luftkretsen var fylld af snö och ogenomträngligt töcken, så att man stundom icke kunde begagna kompassen.

---

[1]) Inglefield, »*Report on the return of the Isabel from the arctic regions*» (»*Journal of the royal geographical society*» för 1855, sid. 136—145).

I midten af juli hade alla slädpartierna återkommit till fartygen, som just då blefvo fria. Kort förut erhöllo de besök af Pullen från »North star», hvilken begifvit sig norr ut för att inhemta underrättelser om Belcher, enär alla sådana saknades sedan lång tid till baka. Emellertid hade britiska amiralitetet sändt ångaren »Phönix» och transportfartyget »Breadalbane» under Inglefields befäl till Beechey-ön med lifsmedel och ytterligare föreskrifter. Äfven fransmannen Bellot hade å nyo infunnit sig för att under Inglefields öfverbefäl föra »Breadalbane». Den 7 juli kom expeditionen till Atanekerdluk i den vestgrönländska Waigat-fjorden, der Inglefield gick i land med officerare från båda fartygen för att besöka den sedermera så berömda förstenade skogen,¹) vid hvilken dittills icke någon europé med undantag af Rink varit.²) Seglatsen i Lancaster-sundet var ovanligt svår under detta år, men Inglefield sammanträffade ändtligen icke långt från kap Riley med »North stars» besättning, dock icke med dess befälhafvare Pullen, hvilken just då begifvit sig å stad att uppsöka Belcher. Inglefield begaf sig efter honom, men kunde vända om redan vid kap Rescue, emedan han af en der nedlagd skrifvelse fann, att Pullen sammanträffat med Belcher och redan befann sig på återvägen till Beechey-ön. Tyvärr hade Inglefield förfelat honom under vägen och gjorde så äfven under

---

¹) Se ofvan sid. 9—10 och 205.

²) De första underrättelserna om den samma meddelar Inglefield i en berättelse, som står att läsa i »Ausland» för 1854, sid. 933.

återfärden med löjtnant Bellot, som med fyra följeslagare blifvit skickad för att meddela honom Pullens återkomst till Beechey-ön. Nu inträffade en flere dagar varande, fruktansvärd orkan, hvarunder »Breadalbane» så skadades af isen, att det genast sjönk, och manskapet knappt fick tid att rädda lifvet. Samma storm medförde den 18 augusti 1853 en annan olyckshändelse. Bellot hade i enlighet med Pullens anvisningar begifvit sig norr ut längs Wellington-kanalens östra sida, dervid räknande på fortfarande fasthet hos isen. Då den stora sydoststormen bröt lös, befann Bellot sig med sitt folk i närheten af kap Bowden och såg kap Grinnell längre bort; stormen lösryckte ismassorna från kusten, hvilket försvårade båtfärden öfver den uppkomna hafsströmmen till kusten, och plötsligt såg Bellot det isstycke, hvarpå han befann sig med två man, simma från stranden mot kanalens midt. Enligt de båda karlarnes berättelse steg han den 18 augusti på morgonen för tredje gången upp på det vaggande isbergets kant och blef aldrig mera synlig. Sannolikt grep ett vindkast den djerfve fransmannen och sopade honom utför den hala sluttningen ned i hafvet. Det lyckades de båda karlarne att rädda sig till sina kamrater vid kap Bowden, hvarpå alla fyra återvände till Inglefield vid Beechey-ön.

Under tiden hade ett af Kellets slädpartier anträffat den sedan tre år saknade M'Clure och hans manskap på »Investigator», och denne djerfve sjöhjelte hade upptäckt *den länge sökta nordvestpassagen, till och med två sådana vägar;* ja, på Beechey-ön väntade en af M'Clures officerare, löjtnant *Samuel Gurney Cresswell,* [1]) på det första till England återvändande fartyget för att hemföra underrättelser om dessa, i geografiskt hänseende högligen vigtiga upptäckter. Då styrde Inglefield kosan hemåt med »Phönix» och anlände den 7 oktober 1853 med Cresswell till London.

Den andra afdelningen af Belchers expedition, »Resolute» och »Intrepid», hade under Kellets befäl den 7 september 1852 lyckligt framträngt till längdgraden för Parrys vinterhamn på den stora Melville-ön, men för isens skull måst vända om till den närbelägna Dealy-ön för att öfvervintra derstädes. Redan hösten 1852 utsände Kellett ett slädparti under löjtnant Mecham för att på lämpliga ställen nedlägga lifsmedel, som skulle blifva de resande till gagn våren derpå. I vinterhamnen, som M'Clintock besökt under våren, fann Mecham den skrifvelse, som den förre nedlagt derstädes, och till sin förvåning der bredvid en annan, först under våren 1852 nedlagd berättelse af M'Clures hand. I denna berättelse redogjorde den sistnämnde i korthet för sin verksamhet, för nordvestpassagens upptäckande och sitt fartygs läge. »Investigator» låg sedan halftannat år till baka infruset i Mercy-viken på norra kusten af Banks land. Gerna hade Kellett ännu samma år satt sig i förbindelse med M'Clure, men den långa vinternatten inträdde, och man måste uppskjuta sammanträffandet till våren 1853. Knappt hade dagsljuset återkommit, innan Kellett sände löjtnant Pim och skeppsläkaren *Domville* med en slädexpedition för att uppsöka M'Clure; de framkommo lyckligt till den sistnämndes fartyg, hvarest man var sysselsatt med förberedelser till att låta hälften af manskapet bryta upp till Hudsons vik-länderna, under det att den andra hälften skulle stanna qvar på fartyget. Detta förtviflade steg, som sannolikt skulle hafva slutat med allas undergång, blef nu lyckligtvis onödigt, då den 6 april 1853 för första gången män, af hvilka somliga kommit från Berings sund och andra från Baffins vik, tryckte hvarandras händer i detta nordiska haf eller, rättare sagdt, i dessa arktiska ismassor. M'Clure begaf sig nu till Kellett på »Resolute», som uppmanade honom, sedan en läkareundersökning om bord på »Investigator» gifvit mycket ogynsamma resultat, att lemna sitt ryktbara fartyg, hvilket också skedde den 3 juni.

---

[1]) Född den 25 september 1827, död som kapten den 14 augusti 1867.

Belchers fartyg blefvo, såsom sagdt är, först i juli 1853 fria ur isen norr om Wellington-kanalen. De togo nu kosan mot söder, men kommo icke ens till Beechey-ön, ty de infröso ännu en gång i Disaster-viken, och icke en gång krutets kraft kunde spränga deras bojor. Belcher måste finna sig i en ny, ofrivillig öfvervintring utan att hafva uppnått några resultat under sommarn 1853. Ett lika missöde hade drabbat Kellett. Visserligen sprängde augustiorkanen, för hvilken »Breadalbane» och Bellot fallit offer, Melville-sundets isfält, och Kellett kunde lemna sitt vinterqvarter vid Dealy-ön, men redan vester om inloppet till Barrows sund inneslötos hans fartyg den 12 november 1853 ännu en gång af isen sydvest om kap Cockburn, Bathurst-öns sydöstra udde. På detta ödsliga ställe tillbragte Kellett vintern 1853—54. Sistnämnda år visade sig icke bättre än det föregående; täta packismassor hindrade hvarje rörelse, och då man till och med genom användande af 400 kilogram krut kunde komma knappt en fjerdedels timmes väg framåt, såg Belcher sig vid tanken på en tredje, fruktansvärd, arktisk vinter nödsakad att lemna sina fartyg och föra manskapet öfver isen till Beechey-ön. En likartad befallning sände han till Kellett, som den 15 maj lemnade »Resolute» och med sitt folk stötte till Belcher för att till sammans med denne och M'Clure på »North star» anträda hemfärden. Enär detta fartyg således skulle mottaga manskapet från tre expeditioner, var det naturligtvis öfverfyldt; men lyckligtvis mötte man, strax efter att den 26 augusti hafva lemnat hamnen, vid kap Riley »Phönix» med kapten Inglefield, hvilken år 1854 å nyo blifvit utsänd af amiralitetet för att inhemta underrättelser om expeditionen. Efter att på Beechey-ön hafva enligt uppdrag af sin regering upprest en minnesvård öfver Bellot tog han en del af manskapet om bord på sitt fartyg och återvände i sällskap med »North star» till England, der man inträffade i början af oktober.

Af de i den arktiska isen qvarlemnade fartygen anträdde ett, »Resolute», utan någon enda man ombord hemfärden genom Barrows sund, dervid framdrifvet af den stora, öster ifrån kommande strömmen. Vid kap Mercy i Davis' sund anträffades det af amerikanske hvalfångarekaptenen *Sidney O. Buddington,* hvilken förde det till New-London i Connecticut, hvarpå det den 16 december 1856 på uppdrag af Förenta staternas regering förärades åt engelska drottningen.

Belcher mottogs i England med allmän ovilja; de geografiska resultaten af hans expedition aktades för intet vid tanken på, att man å nyo icke funnit det minsta spår af Franklin. Öfver M'Clure såsom upptäckare af den påstådda nordvestpassagen regnade hedersbetygelser. Men amiralitetet beslöt att hädanefter alldeles upphöra med forskningar efter Franklin. Den 5 april 1854 tillkännagafs detta formligen i parlamentet. Få veckor förut strökos namnen på Franklin, Crozier och de öfriga officerarne ur flottans rulla, och de förklarades för döda.

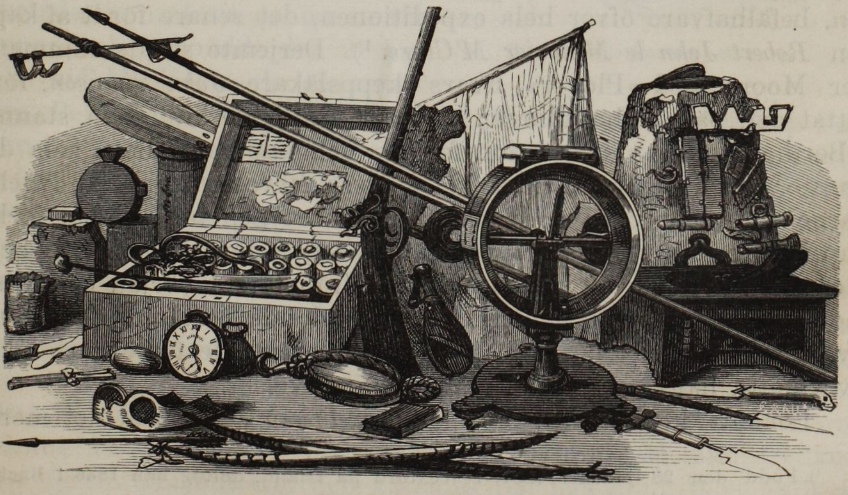

Lemningar från Franklins expedition.

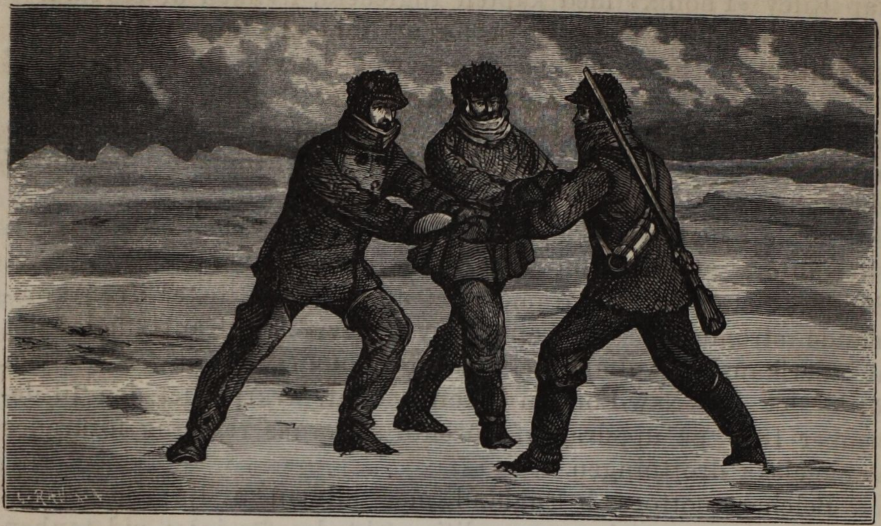

Bedford Pims ankomst till M'Clures fartyg "Investigator".

Nordvestpassagens upptäckande.

Den 20 januari 1850 hade den expedition, som genom Berings sund skulle från vester samverka med Austins och söka efter Franklin, afseglat från Plymouth. Den utgjordes af två fartyg, »Enterprise» och »Investigator», det förra under kapten *Collinson,* befälhafvare öfver hela expeditionen, det senare fördt af kapten *Robert John le Mesurier M'Clure.* [1] Derjemte skulle commander Moore med »Plover», hvars skeppsläkare, *John Simpson,* författat den bästa afhandlingen [2] om de vestliga eskimåerna, stanna i Berings sund som stationsfartyg, och kapten Kellett, som då ännu befann sig med »Herald» i dessa farvatten, vid Sandwichöarne förse fartygen med lifsmedel. Fartygen togo vägen förbi kap Hoorn; »Investigator» var sämre seglare än »Enterprise» och blef derför långt efter. Så uppstod från första början en skilsmessa mellan de till gemensamt uppträdande bestämda fartygen, hvarigenom de båda ledarne oaktadt upprepade försök att råka hvarandra hänvisades till sina egna ingifvelser.

För att komma till Berings sund samtidigt med det mera snabbseglande »Enterprise» beslöt M'Clure, för hvars färd vi först vilja redogöra, sig för ett vågstycke, nämligen att från Honolulu välja den raka vägen genom Aleuternas ökedja. Denna var då föga bekant för vesteuropéerna och dessutom inhöljd i täta dimmor. Likväl lyckades det »Investigator» att komma igenom och före »Enterprise» till Berings sund, der M'Clure vid Kotzebues sund fick »Plover» i sigte och några dagar senare, den 31 juli 1850, sammanträffade med Kellett, af hvilken såsom den förnämste officeren på denna station han *mot* sina instruktioners ordalydelse utverkade sig tillåtelse att framtränga i Ishafvet för att bana sig en passage mot nordost. M'Clure tog ansvaret för sin olydnad på sig, och lyckan krönte hans djerfva mod. Sällsamt är, att Kellett, den siste europé, som M'Clure såg, då han vester ifrån inträngde i isen, också skulle vara den förste, som tre år derefter i öster befriade honom på norra sidan af Banks land.

---

[1] Född den 28 januari 1807 i Wexford på Irland, deltog han 1836 i Backs och 1848 i James Ross' polarexpeditioner; 1856 till 1861 utmärkte han sig i kinesiska farvattnen och dog den 18 oktober 1873 i Portsmouth som viceamiral.

[2] I »*Arctic blue books for 1855*», sid. 917.

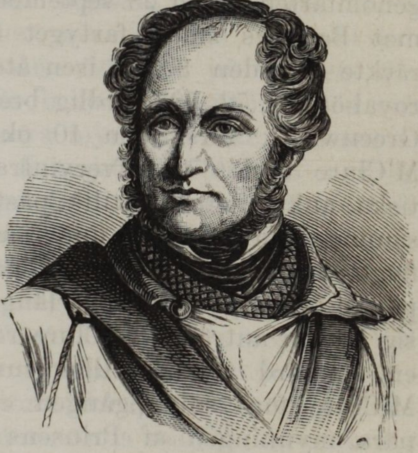
Sir Robert le Mesurier M'Clure.

Utan dröjsmål fortsatte M'Clure sin färd och passerade den 5 augusti det vestra kap Barrow, hvarefter han seglade nära kusten öster ut. Den 9 kom han midt för Colville-flodens mynning, och den 11 nedlades en underrättelse på Jones' ö, hvilken var tätt betäckt med drifved. »Investigator» arbetade sig nu fram genom smala rännor och uppnådde den 21 augusti vid MacKenzie-flodens mynning Pelly-öarne och den 24 Point Warren nära intill kap Bathurst. Farvattnet vid kusten, ehuru visserligen temligen grundt, medgaf dock ett trygt framträngande ända till kap Parry (den 6 september). Från detta ställe såg M'Clure i ostnordost ett högt land, som han kallade Prins Alberts land; det sammanhänger med Wollaston- och Victoria-landet samt sträcker sig till 73° 21′ nordlig bredd och 112° 48′ vestlig längd från Greenwich. Enär ismassorna, hvilka hittills lemnat blott en smal ränna öppen utefter kusten, nu drogo sig något till baka mot norr, så framträngde man åt nordost och uppnådde den 7 september Lord Nelsons head på ett, som man trodde, nyupptäckt land, hvilket efter förste amiralitetslorden kallades Barings land, men hvilket sedermera visade sig vara sydkusten af Banks land. Alldenstund svår packis låg utefter detta lands vestra kust, följde M'Clure derför det öppna vattnet och lopp snart in i ett smalt sund mellan Banks land och Prins Alberts land. Detta pass, som kallats Prinsens af Wales sund, sträcker sig mot nordost och ingaf stora förhoppningar, att man skulle uppnå hafvet söder om Melville-ön, hvarigenom den länge sökta nordvestpassagen skulle vara uppdagad. Färden uppför sundet utföll ganska gynsamt till den 11 september, då fartyget inneslöts af isen, och termometern föll till — 7,5° C. Den 17 kom man till den yttersta punkten på 72° 10′ nordlig bredd och 117° 10′ vestlig längd från Greenwich, hvilken punkt var blott 60 kilometer aflägsen från den rad af vatten, hvilka under namn af Melville-sundet, Barrows sund och Lancaster-sundet sträcka sig från vester till öster och stå i förbindelse med Baffins vik. Som man helt riktigt förmodade, hade Melville-sundets isbankar lagt sig tätt utanför och tillslutit genomfarten. Den 28 september satte ismassan sig åter i rörelse mot Barrows sund, fartyget fördes med, och rörelsen norr ut räckte till den 30, då isen åter stannade i närheten af Princess royal-öarne (72° 50′ nordlig bredd och 117° 55′ vestlig längd från Greenwich); först den 10 oktober blef den fullkomligt stilla. M'Clure beslöt att öfvervintra i dessa isbankar, ehuru alla arktiska auktoriteter hittills påstått, att ett sådant försök vore det samma som en säker undergång. Vintern använde man till utflygter, ty det blef allt tydligare för M'Clure, att han just varit på väg att passera den länge sökta genomfarten. Att förvissa sig härom anträdde M'Clure redan den 21 oktober med sex man en slädfärd till Melvilles sund. Den 26 oktober 1850 besteg M'Clure före soluppgången en 200 meter hög kulle, Peels-höjd, nära mynningen af Prinsens af Wales sund. Man såg då, att kusten af Prins Alberts land vände af mot öster, och att Banks land, på hvilket man befann sig, tog slut ungefär 20 kilometer längre i norr och derifrån sträckte sig mot nordvest. Utanför mynningen af Prinsens af Wales sund låg Melville-sundets isbetäckta vatten. Den höjd, hvarpå man befann sig, erbjöd en så vidsträckt utsigt, att man med visshet kunde påstå, att icke något fast land låg mellan kusten och Melville-ön. *Den nordvestra genomfarten,* som 58 gånger sökts af alla sjöfartsidkande nationer, *var alltså upptäckt,* ehuru uttrycket är ganska olämpligt, ty »genomfarten» är icke farbar eller har åtminstone icke passerats. Det i svang komna uttrycket betecknar alltså ingenting annat än en förbindelse under arktiska bredder icke till sjös utan öfver hafsisen mellan Atlantiska och Stilla hafvet. Glad öfver sin upptäckt, skyndade M'Clure till baka till »Investigator»; man tillbragte under belåtenhet vintern 1850—1851 i den säkra förhoppningen att kunna begagna sig af nästa sommar för hemfärden samt utan att bekymra sig om de ismassor, som stängde Prinsens af Wales sund, och utan aning om de tilldragelser, hvilka ännu förestodo.

Våren 1851 använde man till slädfärder, hvaraf tre lemnade »Investigator» den 18 april i olika rigtningar för att undersöka den kringliggande, ännu icke af någon europé beträdda överlden och anställa forskningar efter Franklin. Den 20 maj återvände en afdelning under löjtnant Cresswell efter att hafva framträngt 275 kilometer mot norr och nordvest samt medförde den underrättelsen, att man vester om sig hade en ö, nämligen Banks' land. Den 29 maj kom ett annat slädparti under löjtnant *Haswell* hem, hvilken gått i sydostlig riktning och den 14 maj på 70° 45′ nordlig bredd och 114° vestlig längd från Greenwich uppnått en djup bugt i Wollaston-landet, Prins Alberts sund. Den 7 juli återvände det sista slädpartiet under *Wynniat* från nordost. Intetdera hade funnit spår af »Erebus» och »Terror». Den 14 juli öppnade isen sig, och »Investigator» flöt åter på vattnet. Nu ville M'Clure bringa det praktiska beviset för genomfarten och seglade under stora mödor mot norra mynningen af Prinsens af Wales sund. Den 15 augusti kom fartyget till 73° 43′ 43″ nordlig bredd och 115° 32′ 30″ vestlig längd från Greenwich på blott 40 kilometers afstånd från Melville-sundet. Men längre kom man icke, ty isen låg här packad tvärs öfver i en oafbruten linie. »Detta blef bestämmande för mig», säger M'Clure; »hvarje tanke på att fortsätta våra forskningar i denna riktning öfvergafs. Vid slutet af den ena och början af den andra sommarn hindrad att passera denna väg, ansåg jag honom icke för farbar.» M'Clure beslöt derför att den 16 augusti åter vända om för att omkring Banks land intränga i Melville-sundet. Den 18 augusti hade man redan kommit förbi kap Kellett, öns sydvestra udde, och hade nu ända till den 24 september längs vestkusten norr ut en färd, som knappt eger sin like i de utståndna farornas förfärlighet. Blott i närheten af kusten fans en smal ränna öppet vatten, hvars bredd beror af sommarns värmegrad. Denna ränna, som i början var 10 kilometer bred, smalnade småningom till 5—8 kilometer, vid öns norra udde till 360 och slutligen till 275 meter, hvarjemte kusten stupade så brant ned i hafvet, att man icke kunde finna någon botten med sänklodet. Om isbanken rörde sig mot stranden, skulle fartyg och manskap ofelbart krossas. Ända till den 19 september fortsatte man färden, allt jemt med en olycka för ögonen. Man kunde dock komma fram genom den oupphörligt mot land slående, rysliga isbränningen, i synnerhet som många utanför kusten liggande klippor lemnade skydd. Den 22 passerades kap Austin, och nu drefs man med isen in i Banks sund. Att komma längre än gent emot Melvilleön var dock omöjligt liksom att framtränga mot nordost för att komma ut ur packisens område. Så drefvo de djerfva sjöfarandena mot sydost sin säkra undergång till mötes, då en väl skyddad vik plötsligt visade sig för dem på 74° 6′ nordlig bredd och 118° 15′ vestlig längd från Greenwich. Här ankrade de den 23 september, och M'Clure kallade stället Bai of mercy. Men den 23 september skulle också vara den sista dag, som »Investigator» flöt på vattnet, ty fartyget skulle aldrig mera komma ut ur viken.

Man rustade sig nu att tillbringa en andra vinter i isen. Farorna voro mindre, emedan man befann sig i en vik och icke ute på sjön. Man var också ett stycke längre norr ut än i Prinsens af Wales sund och på *norra* sidan af Banks land, hvilket var sämre. Också måste de dagliga rationerna genast förminskas med en tredjedel, hvarjemte oroande tecken snart antydde, att helsotillståndet blifvit otillfredsställande. Den 11 april 1852 anträdde M'Clure en slädfärd till den midt emot belägna Melvillehalfön och uppnådde Vinter-hamnen derstädes den 28 april. Han hade säkert hoppats att der träffa ett fartyg af Franklinssökarnes stora eskader, men i stället fann han blott de underrättelser, som M'Clintock qvarlemnat den 6 juni 1851. M'Clure ditlade nu å sin sida en redogörelse för sin upptäckt och för »Investigators» läge, hvarigenom hans räddning genom Kellett åvägabragtes, såsom vi berättat i förra kapitlet. Den 11 maj återvände M'Clure till sitt fartyg, der skörbjuggen emellertid brutit ut. Lyckligtvis fans på Banks land en riklig mängd djur, och från oktober 1851 till nästföljande juli månad kunde manskapet bespisas med kött tre gånger i hvarje vecka. Först den 16 augusti 1852 lossnade isen från stranden i Mercy-bugten, men kunde icke drifva bort, emedan utanför belägna bankar höllo honom qvar, och redan den 20 började bugten åter tillfrysa. Franklins och hans följeslagares öde hotade att upprepas med »Investigator». M'Clure ville nu qvarstanna med den friska hälften af manskapet och försöka, om icke man kunde bryta sig fram och anträda återfärden under sommarn 1853. Den andra, sjuka hälften af manskapet skulle deremot lemna fartyget i två afdelningar under våren 1853 samt taga vägen mot söder och öster. Den 5 april inträffade det första dödsfallet, och dagen derpå skref M'Clure i sin dagbok: »Jag promenerade med förste löjtnanten bredvid fartyget, hvarunder vi talade om, huru man skulle kunna i den hårdt frusna marken öppna en graf åt den dagen förut aflidne karlen, då vi fingo se en gestalt hastigt komma mot oss från isskollorna vid bugtens mynning. Af hans gång och åtbörder förmodade vi till en början, att det var en af de våra, som förföljdes af en björn, men ju närmare han kom, desto ovissare blef det, hvem det kunde vara. Visserligen liknade han icke någon af vårt folk; men vi sade, att det kanske var någon, som profvade en ny resdrägt för att förbereda sig till slädpartiernas uppbrott. Enär vi icke sågo någon annan person i närheten, gingo vi framåt. Då vi hade kommit på 200 yards' afstånd, lyfte den sällsamme gestalten upp armarne och gjorde tecken med dem, som eskimåerna pläga, hvarvid han med sin starkaste röst tillropade oss ord, som i anseende till vinden och den namnlösa oron ljödo som ett vildt ångestskri och förmådde oss att stanna. Främlingen kom lugnt mot oss, och då vi nu varseblefvo, att hans ansigte var svart som ebenholts, frågade vi oss i detta ögonblick verkligen, om vi hade en invånare i denna eller en annan verld framför oss. Ett stycke svans eller någonting sådant som en klufven hof skulle hafva jagat oss fullständigt på flykten. Men nu bibehöllo vi ståndaktigt våra platser, och om himmelen fallit ned, skulle vi icke kunnat blifva bestörtare, än då vi förnummo orden: 'Jag är löjtnant Pim, förut på »Herald», nu på »Resolute». Kapten Kellett har befälet på det samma vid Dealyön.' Att störta fram och taga honom i hand var en ofrivillig rörelse.» ¹)

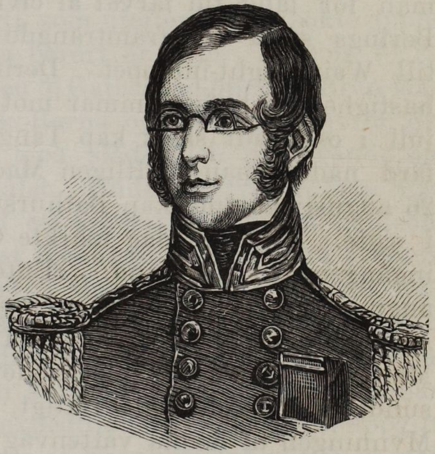

Kapten R. Collinson.

Underrättelsen om hjelpen spridde sig med elektrisk hastighet i den arktiska kretsen. Fartyget råkade i uppror, de sjuka sprungo upp från sina bäddar, och alla skyndade ut i fria luften för att med egna ögon öfvertyga sig om den utomordentliga saken, och icke långt derefter anlände en hundsläde med två matroser från »Resolute». Bland mångahanda skyddsmedel mot polartemperaturen hade man äfven tagit sig för att bestryka huden med svart färg, hvilket ännu icke var kändt för besättningen på »Investigator». M'Clures och hans manskaps vidare öden äro redan omtalade i förra kapitlet.

Hvad hade det af kapten R. Collinson förda »Enterprise»

---

¹) Sherard Osborn, »*The discovery of the northwest-passage by H. M. S. »Investigator», capt. R. M'Clure*», London 1856, sid. 272—274.

emellertid uträttat? Collinsons färd var en bland de mödosammaste, som företagits till Franklins uppsökande, och ledde oaktadt alla faror nästan icke till något resultat, hvaremot den yngre officeren, M'Clure, skördade all äran. Efter att vid Sandwich-öarne hafva sex dagar förgäfves väntat på M'Clure styrde »Enterprise» kosan till Berings sund och passerade kap Barrow den 21 augusti, således sexton dagar senare än »Investigator», då packisen redan hindrade allt vidare framträngande. På samma längdgrad, som Kellett ett år förut funnit öppet vatten, vände man sig mot norr ända till 73° 23′ nordlig bredd, der det visade sig omöjligt att komma längre, och man i slutet af augusti nödgades vända om.

År 1851 den 2 april afseglade man från Hongkong, der »Enterprise» öfvervintrat, åter till Berings sund. Den 10 juli tog man för lång tid farväl af civilisationen, passerade utan hinder Berings sund och framträngde utefter amerikanska kusten ända till Wainwright-inloppet. Derifrån drefs fartyget med växande hastighet af hafsströmmar mot Barrows sund och nådde den 31 juli i oskadadt skick kap Tangent. Efter en långsam och farlig färd nådde man ändtligen MacKenzie-flodens mynning, och den 26 augusti kommo kap Bathurst och på eftermiddagen kap Parry i sigte. Följande dag märkte Collinson, att man befann sig vid ingången till ett sund. »Enterprise» lopp in deri, och den 30 augusti upptäckte man spåren af den lyckligare »Investigator», som måste hafva öfvervintrat i packisen någonstädes i närheten. Man öfvertygade sig, att sundet stod i förbindelse med Melvilles sund, och anade helt riktigt, att M'Clure följt sundet norr ut. Mynningen af denna vattenväg — det var Prinsens af Wales sund — uppnåddes på 73° 30′ nordlig bredd och 114° 35′ vestlig längd från Greenwich. Nordostliga vindar drefvo emellertid ismassor mot mynningen och stängde den fullkomligt. Man gick nu åter utför Prinsens af Wales sund söder ut, kringseglade allt jemt i »Investigators» spår södra och vestra kusten af Banks land, samt uppnådde Meck point den 9 september 1851. Redan förut, vid kap Kellett, såg Collinson af der anträffade underrättelser, att »Investigator» hade lemnat Prinsens af Wales sund tretton dagar förr, än han lopp in deri. I anseende till isens svåra beskaffenhet vände Collinson om på 72° 54′ nordlig bredd, gick till baka till södra mynningen af Prinsens af Wales sund och lät »Enterprise» infrysa i Moln-viken på Prins Alberts land. Under vintern utrustades två slädpartier; det ena undersökte kusterna af Prins Alberts land, det andra gick öfver till Melville-ön och uppnådde det der belägna kap Providence tjugu dagar efter M'Clures dervaro.

Först den 5 augusti 1852 blef det åter öppet vatten. Man färdades å nyo i Prinsens af Wales sund till den 13 september, då all förhoppning att framtränga vidare i denna riktning försvann i anseende till den långt framskridna årstiden. Collinson vände alltså om samt försökte sin lycka i Delfin- och Unionsundet, som går från vester mot öster mellan amerikanska fastlandets nordkust och den arktiska ögruppen. Sin yttersta punkt i östlig riktning uppnådde han den 26 september 1852, nämligen Cambridge-viken af Dease-sundet på Victoria-landets sydkust under 105° vestlig längd från Greenwich; fyra dagar senare låg »Enterprise» infrusen derstädes. Här sammanträffade expeditionen med eskimåer, hos hvilka Collinson för första gången efter Rae fann några lemningar efter Franklins expedition, nämligen några verktyg af jern och messing, en bit af en koppelstång till en ångmaskin och några jernbultar med pilstämpeln, amiralitetets märke. I april 1853 utsändes ett slädparti, som utefter kusten sökte uppnå den punkt, som James Ross hade berört år 1849. Men på 70° 25′ nordlig bredd kom man till en liten ö, Gateshead-ön, hvarifrån man icke såg något land mera. Isskollorna och isbergen gjorde det omöjligt att framtränga längre med släde, och man vände om 215 kilometer från det utsatta målet. Under återvägen fann man ett stycke af en dörrkarm med ett kopparlås, hvilket likaledes bar pilstämpeln. Denna dörrpost igenkändes sedermera i Woolwich såsom tillhörande »Terror». Men Collinson kunde icke tolka dessa så otvetydiga tecken. Det hade blott behöfts att undersöka den midt emot Wollaston-landet liggande kusten af King Williams land, hvilken han kom närmare än någon annan Franklinforskare, för att lösa expeditionens egentliga uppgift, nämligen att uppsöka lemningarna af Franklinsexpeditionen, och likaledes hade han behöft söka blott en kort sträcka längre öster ut för att upptäcka den verkliga nordvestpassagen. Att Collinson icke kunde gripa sig an med den senare uppgiften, var icke hans fel. Fartyget var inneslutet af isen till den 10 augusti, då den plötsligt aflägsnade sig i östlig riktning och gjorde Dease-sundet fritt. Hade det nu icke visat sig, att man i Woolwich intagit för litet stenkol, så hade Collinson försökt att färdas öster ut och tilltvinga sig en genomfart; men nu måste han hålla sig utefter kusterna, der han med visshet kunde finna drifved, och återvända till Berings sund. Vid kap Bathurst fann man farvattnet stängdt af packis, hvarigenom »Enterprise» mödosamt arbetade sig fram. Derefter hade man öppen väg till Herschel-ön, hvarifrån man med stor möda uppnådde Camden-viken, der man tillbragte den tredje vintern 1853—1854. Man förskaffade sig här ett tillräckligt förråd af drifved. Isen bröt upp redan den 15 juli

1854, och den 20 juli blef hafvet farbart. Den 8 augusti passerade »Enterprise» kap Barrow och styrde kosan mot Beringssund; tre dagar senare mötte man en amerikansk hvalfångare, som efter 1,126 dagars mellantid kunde meddela de första underrättelserna från den civiliserade verlden.[1]

I England firades underrättelsen, att så många århundradens uppgift, nordvestpassagen, slutligen blifvit löst, som en allmän triumf. M'Clure upphöjdes till riddare och öfverhopades med hedersbetygelser af alla slag.[2] Som parlamentet utfäst ett pris af 20,000 pund sterling för nordvestpassagens upptäckande, tillsattes af underhuset ett utskott, som oaktadt den i dess afgifna betänkande uttalade åsigten, att frågan gälde blott att geografiskt uppvisa vattenförbindelsen mellan de båda verldshafven, dock ansåg ett pris af 20,000 pund sterling för högt för upptäckten af en passage, som man icke kunde passera, och nedsatte belöningen till hälften.

I sjelfva verket har den af M'Clure upptäckta nordvestpassagen icke vidare blifvit försökt af någon. Rätta förhållandet är, att flere farleder genomsätta den arktisk-amerikanska ögruppen, men att blott en väg kan göra anspråk på att gälla som nordvestpassage. Den nordvestliga genomfarten går fram under de möjligast låga breddgrader tätt utefter det amerikanska fastlandet. Franklin ensam var någorlunda på den rätta vägen, då han vände sig mot söder i stället för mot den höga norden, der man trodde honom vara och sökte honom förgäfves. Han visste väl, att om han sammanband Parrys upptäckter på 74° nordlig bredd med en kanal, som ledde sydvart till den »fastlandets kust sköljande vattenlinien», skulle hans uppgift att upptäcka en nordvestlig genomfart vara löst. Att han efter framkomsten till King Williams land måste veta, hvar han befann sig, och huru nära farvattnet vid den amerikanska kusten låg, är sjelfklart hos en sjöman. Franklins vänner i England, bland dem M'Clintock,[3] gjorde derför sedermera för hans räkning anspråk på äran att hafva varit nordvestpassagens förste upptäckare. Men om Franklin och hans följeslagare verkligen hafva upptäckt genomfarten, hvarför hafva de då icke efterlemnat ett enda ord derom i den sista berättelsen om deras öde? Det faktiska beviset för genomfarten ligger i dess passerande; så länge man icke passerat fram utan sitter fast, är genomfarten icke upptäckt. Visserligen har F. C. Hall påstått, att ett af Franklins fartyg med fem man och allt i den fullständigaste ordning om bord passerat »den stora nordvestliga genomfarten», ty det anträffades i början af våren 1849 af ukjuklikeskimåerna vid O'Reilly-ön på 68° 30′ nordlig bredd och 99° 8′ vestlig längd från Greenwich och låg infruset i ett jemnt isfält, som bildats först vintern förut.[1])

---

[1] »*Account of the proceedings of H. M. S. Enterprise from Behring strait to Cambridge bay*» af kapten R. Collinson (»*Journal of the royal geographical society*» för 1855, sid. 194—205).

[2] Han erhöll det kungliga geografiska sällskapets guldmedalj, geografiska sällskapets i Paris stora guldmedalj för 1854, ett dyrbart guldur af britiska amiralitetet och befordrades till kapten.

[3] M'Clintock om Sir John Franklins förtjenst med hänsyn till nordvestpassagens upptäckande. (»Ausland» för 1860, sid. 112—113.)

Som dock O'Reilly-ön ligger tätt intill fastlandets kust, men likväl söder om Simpson-sundet, skulle fartyget ännu haft att tillryggalägga åtminstone hela Dease-sundet, Coronation-viken samt Delfin- och Union-sundet, innan man kunnat påstå, att det i sjelfva verket passerat den stora, nordvestliga genomfarten. Just i detta hänseende har Collinson haft den mycket betydande förtjensten att först af alla hafva fört ett större fartyg från Berings sund genom Delfin- och Union-sundet ända till Dease-sundet och lyckligt till baka, hvaremot de östligare delarne af farvattnet utefter fastlandets kust ännu aldrig befarits af större skepp utan blott af båtar. Härmed har han lemnat ett högst vigtigt bidrag till frågans verkliga lösning. Men ingen har funnits benägen att efter Collinson pröfva denna södra sjöväg, hvilken man måste anse lika ofarbar som M'Clures längre i norr belägna. Det är alltså en säker sak, att ända till denna stund *ännu aldrig samma fartyg kringseglat Amerikas nordkust, d. v. s., tillryggalagt nordvestpassagen,* hvarken på den norra eller södra vägen, hvarken från vester mot öster eller tvärt om. Nordvestpassagen är visserligen funnen, men saknar ännu farvattnet.

---

[1]) »Globus», bandet XVI, sid. 220.

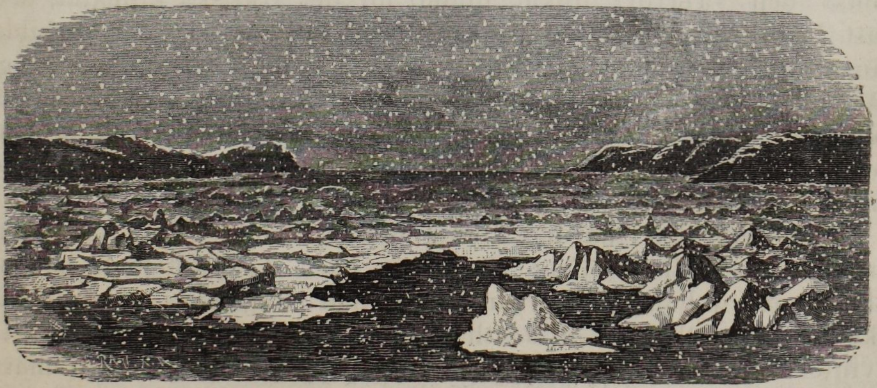

Inloppet till Prinsens af Wales sund.

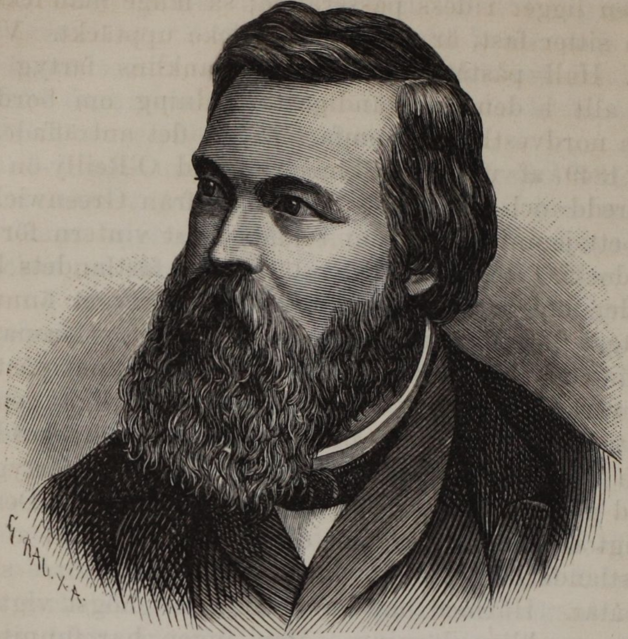

Kapten Charles Francis Hall.

Afslöjandet af Franklins och hans följeslagares öde.

Belchers utsändande var det sista företag, hvilket engelska regeringen satte i verket till Franklins uppsökande; på grund af de ernådda resultaten antog man, att hela besättningen på »Erebus» och »Terror» dukat under för det arktiska klimatet, och att båda fartygen sjunkit. Emellertid hvilade icke det enskilda intresset, icke den outtröttliga lady Franklin. Ännu en gång, år 1853, utsände Grinnell i New-York sin brigg »Advance» på en ny expedition under Kane till Smiths sund, hvilken, om än en af de märkvärdigaste bland alla polarresor, naturligtvis icke medförde den ringaste underrättelse om Franklin.

Det var den ihärdige John Rae förbehållet att lyfta den slöja, som hvilade öfver Franklins öde. År 1853 hade han af Hudsons vik-bolaget, i hvars tjenst han stod, fått i uppdrag att kartlägga vestkusten af Boothia till Bellots sund. Rae tillbragte vintern vid Repulse-viken och bröt upp derifrån den 31 mars 1854. Vid Pelly-viken på Boothias östra kust träffade han den 17 april eskimåer, bland dem en viss Innukpuzheiuk, af hvilken han erfor, att en skara hvita af brist på lifsmedel omkommit på kort afstånd vester ut och icke långt på andra sidan om en »stor flod med många fall och forsar» (Backs Stora fisk-flod). Dessa eskimåer omtalade, att våren 1850 ungefär fyrtio hvita män blifvit sedda på King Williams land, hvilka vandrade mot söder och genom tecken läto förstå, att deras fartyg krossats i isen. Efter några veckors förlopp hade man anträffat tretio lik af hvita på fastlandet och fem på en ö i närheten en dagsmarsch norr om den stora floden. I början mottog Rae dessa underrättelser med misstroende, men ju närmare han kom skådeplatsen, desto vissare blef hans öfvertygelse, att berättelsen åtminstone delvis måste vara grundad. Han gick nämligen tvärt öfver landet från Pelly- till Stephen-viken och vandrade norr ut långs Boothias vestkust, hvarvid han den 6 maj uppnådde sin aflägsnaste punkt midt emot kusten af King Williams land och således kom temligen nära skådeplatsen för olyckshändelsen.[1] Derunder erfor Rae icke blott åtskilliga nya enskildheter utan tillbytte sig äfven ett antal reliker, med hvilka han efter sin hemkomst den 22 oktober 1854 uppträdde inför britiska amiralitetet; hans oväntade meddelande väckte så mycket större uppseende, som man allmänt hyste den åsigten, att det icke vore värdt att söder om 75° nordlig bredd forska efter Franklins öde.

Man var nu mycket missnöjd med Rae, emedan han, ehuru sannolikt blott 350 kilometer skild från skådeplatsen för den rysliga tilldragelsen, icke genast begifvit sig till ort och ställe för att företaga noggrannare efterforskningar. Man visade sig mycket misstrogen mot Raes uppgifter, men i alla händelser försattes de saknades slägtingar och vänner i feberaktig oro, och hela den bildade verlden motsåg med den lifligaste spänning vidare underrättelser. »Athenæum» och andra engelska tidningar uppmanade regeringen till ytterligare expeditioner dels för att pröfva Raes uppgifter, dels för att söka kapten Collinson, som redan hade varit borta utöfver den tid, hvarför hans lifsmedel voro beräknade. Amiralitetet nöjde sig dock med att hos Hudsons vikbolaget anhålla, att två af dess agenter skulle utsändas för vidare forskningar. *James Green Stewart* begaf sig alltså med fjorton vid polarlifvets mödor vana personer den 7 februari 1855 på väg från sin post, Carlton-house, och framkom den 5 mars till Chippewayan-fästet vid Athabasca-sjön; derifrån for han i kanoter på Peace-river till Stora slaf-sjön och anlände den 30 maj till fästet Resolute, der *James Anderson* slöt sig till expeditionen för att gemensamt med Stewart föra befälet deröfver. Den 22 juni bröt man upp till Stora fisk-flodens källa och följde denna flods lopp till Ishafvet, som uppnåddes den 30. De båda Franklinsökarne träffade der eskimåer, som bekräftade Raes uppgifter och visade dem till den icke långt aflägsna Montreal-ön. Ända till den 9 augusti genomsökte de ifrigt ön och fastlandet mellan 67° och 69° nordlig bredd. Vid forsarne nedanför Franklins-sjön träffade de den 30 juli bredvid tre eskimåkojor på en hel hop qvarlefvor, nämligen åtskilliga delar af en europeisk båt, stycken af mahogni-, ek- och tallvirke, kärl af koppar och bleck, en soppskål af bleck, delar af instrument, en brefhållare med årtalet 1843, sågar, mejslar o. s. v. Blott en karl fans vid kojorna; men de ganska förståndiga qvinnorna läto de i eskimåspråket, tyvärr, okunniga resande förstå, att sakerna härrörde från en båt, och att de hvita, som fört den, dött af hunger. Oaktadt all erbjuden belöning kunde man icke få reda på några papper. På Montreal-ön anträffade Anderson och Stewart snöskor med Stanleys, läkarens på »Erebus», namn, hvilket han skurit in med en pennknif, vidare ett trästycke med namnet »Terror» jemte kedjehakar och andra skeppssaker, mejslar, spadar, jernkittlar, tackjern, tågvirke, flaggduk och käppar, men icke några lik. Eskimåerna sade, att blott en man dött på ön, och att de återstående gått öfver till fastlandet, hvarest också på den midt emot Montreal-ön liggande stranden lik lågo begrafna under djup flygsand. Då man för den svåra isgångens skull icke kunde med den bräckliga båten komma öfver till King Williams land, anträdde de resande den 9 augusti återfärden med de hopsamlade qvarlefvorna och valde dervid nästan samma väg som under bortresan. [1])

---

[1] John Rae, »*Arctic exploration, with information respecting Sir John Franklins missing party*» (»*Journal of the royal geographical society*» för 1855, sid. 246—256).

[2] De utgjordes af två dussin skedar och gafflar af silfver, en guldkronometer, hvars boett var löstagen från verket, delar af ett teleskop, fyra knifvar, en Sir John Franklin tillhörig welfisk orden, en liten, rund silfverplåt med samme officers namn, hvilken plåt sannolikt suttit på en spatserkäpp, en liten urkedja af guld och en bit af en flanellströja, på hvars midt Franklins initialbokstäfver befunno sig.

Denna expedition bekräftade Raes förut starkt betviflade uppgifter, och britiska amiralitetet lät åt den samma utbetala den år 1850 den 7 augusti utfästa belöningen af 10,000 pund sterling för uppdagandet af Franklinseskaderns öde. Nu var det ådagalagdt, att en del af Franklins folk verkligen landat vid Stora fisk-flodens mynning och framträngt inåt landet till Franklin-fallen. Dermed lät regeringen sig nöja, men icke allmänheten, som ansåg Stewart-Andersons expedition, hvilken icke det ringaste undersökt den hufvudsakliga skådeplatsen, King Williams land, för alldeles otillräcklig, och flerfaldiga gånger uppfordrades regeringen att afsända ett fartyg till King Williams land. De anseddaste vetenskapsmän och arktiska sjöfarande, bland dem Sir *Roderick Impey Murchison,* astronomen *Whewell,* ingeniören *R. Stephenson,* vidare Beechey, Collinson och Richards, intresserade sig lifligt för företaget. Men regeringen, som utsändt så många expeditioner på måfå, afböjde nu, då man icke längre stapplade i mörkret utan hade ett alldeles bestämdt begränsadt undersökningsområde för sig, hvarje sådant förslag. Då beslöt lady Franklin utan någon tvekan att utrusta ännu en expedition. Flere bepröfvade vänner bistodo henne trofast med råd och dåd; en af geografiska sällskapet ledd subskription till enkans understödande i hennes högsinta förehafvande hade blott delvis framgång. Men då sålde lady Franklin sin egendom, hyrde en simpel bostad och köpte skrufskonarejakten »Fox», ett fartyg på 180 tons, för 2,000 pund sterling. Många högre officerare erbjödo sig att utan ersättning öfvertaga befälet; det uppdrogs af henne åt kapten *F. Leopold M'Clintock,* hvilken deltagit i alla expeditioner öster ifrån under James Ross, Austin och Belcher, och hvilken man hufvudsakligen hade att tacka för de slädresor, som utmärkte den sistnämnda färden. Alla officerarne tjenade utan aflöning. De voro löjtnant *W. R. Hobson,* en i de arktiska farvattnen mycket hemmastadd person, hvilken tjenstgjort flera år på »Plover» i Berings sund, *Allen W. Young,* en kofferdikapten, som af egna medel bidragit med 500 pund sterling till utrustningen och nu innehade platsen som segelmästare, dr *David Walker* och kapten *Petersen* från Kjöbenhavn, hvilka deltagit i Pennys och Kanes (andra) expedition såsom tolk och nu åter fylde denna vigtiga befattning. Hela besättningen på »Fox» utgjordes af 25 man, som mestadels voro från kungliga krigsfartyg och redan hade deltagit i föregående arktiska expeditioner. Amiralitetet understödde expeditionen genom att bidraga till den samma med förråd. »Fox», som var en mycket snabb seglare, erhöll en ny beklädnad och var segelfärdig i slutet af juni 1857. Lady Franklin öfverlemnade åt M'Clintock att handla fullkomligt efter eget, bästa omdöme; som hufvuduppgift betecknade hon de

---

[1]) »Ausland» för 1856, sid. 208.

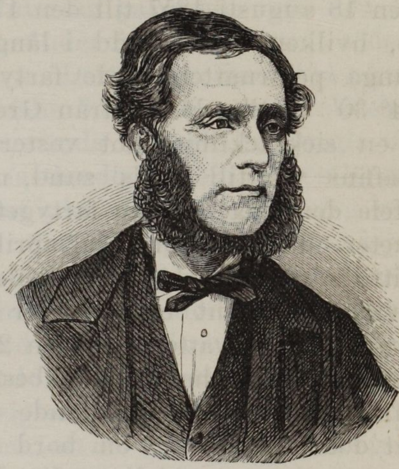
Sir Leopold M'Clintock.

möjligen ännu lefvandes räddning, i andra rummet tillvaratagandet af expeditionens i alla händelser vigtiga papper och bekräftandet af hennes mans möjliga anspråk på en nordvestlig genomfarts upptäckande.

Den 1 juli 1857 afseglade »Fox» från Aberdeen och styrde kosan först till Grönlands vestkust för att der uppköpa hundar, som voro oumbärliga för de tillämnade slädfärderna. Till Upernivik anlände de resande den 6 augusti, aflemnade här de sista brefven till hemmet och vände sig derefter mot vester för att gå tvärs öfver Baffins vik. Till att genombryta midtisen var »Fox» emellertid för svag; man styrde derför långs iskanten ett stycke söder ut och från den 12 norr ut, men fann öfver allt en ogenomtränglig barrière och fastgjorde slutligen fartyget vid ett med foten af en väldig kustgletscher sammanhängande isberg. Från den 18 augusti 1857 till den 17 april 1858 satt »Fox» fast i denna is, hvilken, sjelf stadd i långsam rörelse mot söder, under den långa polarnatten förde fartyget från 75° 24′ nordlig bredd och 64° 30′ vestlig längd från Greenwich först till den 28 november i en sicksacklinie mot vester, men derefter utför nästan hela Baffins vik till Davis' sund, nämligen till 63° 30′ nordlig bredd. Hela den sträcka, som fartyget dref med isen, steg till 2,560 kilometer. Först i början af april 1858 gick det stora isfält, hvilket dittills fjettrat skeppet, sönder, och den 17 uppstod en storm, hvilken allmänt bröt sönder isen. Natten till den 25 kom fartyget i öppet vatten och den 28 till Holstenborg, Grönlands närmast belägna hamn, der besättningen, hvars helsotillstånd för öfrigt varit tillfredsställande — blott den 4 december 1857 hade ett dödsfall inträffat om bord — kunde åter hemta krafter. Fartygets utrustning fullständigades i Godhavn, och efter en månad var det å nyo fullkomligt sjödugligt; den 24 maj befann sig M'Clintock vid Disco-ön, och den 31 ankrade han vid Upernivik.

Den 4 juni började man arbeta sig långsamt fram genom kustfarvattnet samt uppnådde den 26 kap York på Grönlands vestra kust och vid inloppet till Smiths sund. Den 12 juli kom »Fox» till kap Warrender, en af North-Devons sydliga uddar i Lancaster-sundet. Men detta var fullt med is, och östanvindar fylde ännu mera denna vattenväg, så att man icke kunde tänka på något framträngande mot vester. M'Clintock seglade nu tvärs öfver mynningen af Lancaster-sundet söder ut till Ponds vik (rättare Ponds sund) och kom den 27 juli efter fortsatt kamp med isen till denna hafsarm; efter hvad M'Clintock erfarit, skulle nämligen der boende eskimåer hafva kännedom om två i närheten befintliga skeppsvrak. De sökta eskimåerna bodde på sommarstationen Kaparoktolik vid en djup inskärning af Ponds sund.

Först den 6 augusti lemnade »Fox», som således beskrifvit större delen af en cirkels omkrets utefter kusterna af Baffins-vikens norra del, nyssnämnda ställe, sedan infödingarne försäkrat, att icke något skeppsbrott timat vid deras kust under de senaste 20 till 30 åren, och kom den 11 genom Lancaster-sundet till Beechey-ön, der en af lady Franklin medsänd marmortafla uppsattes till minne af hennes make och det honom åtföljande manskapet. Derjemte undersökte man de der förut nedlagda förråden för att förvissa sig, om det skulle vara rådligt att begifva sig till denna ö, i händelse »Fox» måste öfvergifvas. Lifsmedelförråden befunnos, såsom behörigen skyddade, i orubbadt skick och, hvilket är vanligt i polartrakterna, väl bibehållna, hvaremot upplagen på kap Riley och kap Hotham till större delen blifvit förstörda af björnar, som brutit sönder faten och strött omkring, hvad de icke ätit upp. Efter skedd proviantering passerade man den 16 kap Hotham och sökte att i Peel-sundet framtränga mot söder, hvilket ännu icke något fartyg gjort. Detta lyckades också på en sträcka af 40 kilometer, men då befans det smala sundet alldeles stängdt af is. Man måste således vända om och kringsegla ön North Somerset för att närma sig fastlandet genom det östligare belägna och öppnare Prince Regent-inlet. Denna vattenväg var fullkomligt isfri, och så kunde man den 20 augusti beqvämt löpa in i det 27 till 28 kilometer långa och blott 1,5 kilometer breda Bellot-sundet, hvilket förenar Prince Regent-inlet med Peel-sundet. Då man närmade sig Brentford-viken, befann sig en hvar i den högsta spänning, ty man hade förnekat sundets tillvaro. På det samma berodde nu alla utsigter. Man såg dock snart af den utströmmande, svåra polarisen, att en genomfart verkligen fans här. Underhjelpt af en stark, från öster kommande ström, hade »Fox» redan ångat fram mera än halfva vägen, då det uppehölls af ett bredt, ogenomträngligt packisband och måste söka skydd i Brentford-viken. Den 25 förnyades försöket att passera sundet, men å nyo måste fartyget återvända till östra inloppet. Sedan ett tredje försök misslyckats den 30, afgick M'Clintock den 1 september i båt för att närmare undersöka sundet; han framträngde till Halfway-ön, vidare öfver land till kap Bird och återvände med nyupplifvadt hopp. Den 6 september lyckades man också ånga fram genom hela Bellot-sundet till en litet utanför mynningen belägen ö, der »Fox» uppehölls af en fast isbarrière, och den 19 upprepades genomfärden ännu en gång i afsigt att framför vestra mynningen nedlägga lifsmedelförråd för slädresorna under våren. Bellot-sundets passerande med ett så svagt fartyg som »Fox» förblir alltid en af de förnämsta tiumferna äfvensom en af de vigtigaste tilldragelserna i den arktiska sjöfartens historia. Den 27 september måste M'Clintock afstå från hoppet om vidare framträngande under år 1858 och i Kennedy-hamnen, en liten vik af Bellot-sundet vid foten af Walker-berget, söka sig öfvervintringsplats.

Från detta ställe, som ligger nästan på samma längdgrad som Stora fisk-flodens mynning, började nu efterforskningarna. Redan under hösten 1858 framsköt löjtnant Hobson under en färd från den 25 september till den 6 oktober depoterna på vestkusten af Boothia söder ut ända till 71,5° nordlig bredd och under en annan färd (från den 19 oktober till den 6 november) ända till den magnetiska polen. Den 17 februari 1859 afgingo M'Clintock, Petersen och Allen Yong med två hundslädar i sydvestlig riktning. Den 1 mars uppnådde de den magnetiska polen och anträffade något sydligare, vid kap Victoria, ett läger med några och femtio eskimåer, af hvilka M'Clintock erhöll de första, noggrannare underrättelserna om Franklin. De berättade, att åtskilliga år förut ett stort fartyg inneslutits af isen i närheten af King Williams land, men att manskapet räddat sig på land och tagit vägen till Stora fisk-floden, der det omkommit. Men ingen af eskimåerna hade sjelf sett de hvita. Några europeiska saker jemte ett vedförråd, hvilket förefans hos eskimåerna och erhållits från en strandad båt, visade dock, att man denna gång kunde fullkomligt lita på deras uppgifter. M'Clintock visste nu tillräckligt för att vidtaga vidare mått och steg. Den 2 april började derför den egentliga vårexpeditionen, som utgjordes af två slädar med fyra man hvardera under löjtnant Hobson och kapten M'Clintock äfvensom en reservsläde, förspänd med sex hundar. Vid kap Victoria skildes de båda slädarne åt, sedan man af dervarande eskimåer erfarit, att äfven ett andra fartyg strandat i närheten af King Williams land och under många år utgjort en guldgrufva för eskimåerna. Hobson begaf sig å stad för att uppsöka detta vrak, hvaremot M'Clintock framträngde utefter ostkusten af King Williams land mot söder ända till fastlandet. Ehuru M'Clintock under maj noggrannt undersökte Ogle-udden, Montreal-ön och Barrow-inloppet, anträffade han ingenstädes efter Franklins folk stenkummel, som man plägar uppföra till underrättelsers nedläggande. Först under återvägen fann han den 24 maj, då han åter gått öfver till King Williams land, 16 kilometer öster om kap Herschel ett skelett och qvarlefvor af en europeisk drägt äfvensom en väska med bref på tyska språket. Här låg verkligen en man, som hört till denna olyckliga expedition. Knappt 20 kilometer från kap Herschel fann M'Clintock i ett kummel en underrättelse från Hobson, som varit der sex dagar förut; han hade sett hvarken eskimåer eller något vrak, men i ett kummel vid Victory-udden anträffat ett af Franklins expedition nedlagdt, högst viktigt dokument. Den 30 maj påträffade M'Clintock en af Hobson redan undersökt båt; den 2 juni kom han till Victory-udden, hvarest han fann de dervarande qvarlefvorna och en andra underrättelse af Hobson om dennes fynd. Derifrån gick han tvärs öfver det fullkomligt öde King Williams land och återkom den 19 juni efter en mycket besvärlig färd till »Fox».

Löjtnant Hobson hade efter skilsmessan den 28 april uppnått kap Felix, d. v. s. nordligaste udden af King Williams land, samt der påträffat tre stora tält, fulla med filtar och klädespersedlar, äfvensom qvarlefvor af jagtsaker och magnetiska instrument; men ingenstädes kunde man upptäcka några skriftliga underrättelser, ehuru en stenhög var upplagd derinvid. Den 6 maj kom Hobson till det ofvannämnda stenkumlet vid Victory-udden och fann i en tenndosa ett dokument, som omsider löste den franklinska expeditionens hela gåta. Detta lilla papper — ett tryckt formulär för nautiska undersökningar —, hvaraf vi meddelat en noggrann kopia på sid. 569, innehöll i få, på de tomma ställena skrifna rader den ofvanför omtalade, upprörande pinohistorien. Som vi veta, funnos två, på olika tid nedskrifna berättelser på detta papper. Den äldre hade endast godt att förkunna, men i kanterna hade en annan hand sedermera tillagt jobsposten. En mängd saker hade qvarlemnats derstädes, som hade man velat göra sig af med hvarje umbärligt föremål. Ostkusten af King Williams land undersöktes nu vidare, men blott på 69° 9′ nordlig bredd och 99° 27′ vestlig längd från Greenwich, alltså litet nordvest om kap Herschel, upptäcktes en 9 meter lång och 2,5 meter bred båt på en släde. Bland en mängd klädespersedlar, gafflar och skedar af silfver, fem fickur och några bönböcker fann man två menniskoskelett, men icke någon dagbok eller annan underrättelse. I båten stodo två dubbelbössor, hvardera med ena pipan laddad; förråd af 15 till 20 kilogram chokolad äfvensom något te och tobak anträffades, och hundra steg derifrån låg en stam drifved. De båda personerna hade således, i besittning af vapen, föda och bränsle, dukat under för någon sjukdom, sannolikt frusit i hjel. Hobson återvände den 14 juni i så ytterligt medtaget tillstånd, att han icke kunde stå på sina ben. Under större delen af färden hade han lidit så mycket af skörbjugg, att han måste bäras eller dragas på släden af sina följeslagare.

Allen Young hade den 7 april likaledes brutit upp från fartyget och kartlade från kap Swinburne, sydligaste udden af Prinsens af Wales land, södra kusten af denna ö ända till 73° nordlig bredd bortom den yttersta, af Osborn norr ifrån uppnådda punkten. Efter ett misslyckadt försök att öfver M'Clintocks sund komma till Victoria-landet anträdde han den 11 maj sin återfärd och ankom den 7 juni till »Fox». Redan den 10 tågade han å nyo å stad för att fullborda undersökningen af Peel-sundet och hade vid M'Clintocks återkomst ännu icke vändt till baka; dock träffade han fartyget senare vid Bellot-sundets vestra mynning. Den 9 juli medgaf isen att anträda hemfärden, »Fox» passerade lyckligt Bellot-sundet, kom den 16 till Leopolds-ön, den 19 till mynningen af Lancaster-sundet och inträffade efter att hafva reparerat i Godhavn den 21 september 1859 i Portsmouth. 1)

M'Clintock hade, som man finner af ofvanstående, egnat blott föga mera än maj månad åt undersökningen af King Williams land och trakten der omkring. Följden deraf blef, att utbytet af lemningar från och underrättelser om Franklins expedition var jemförelsevis ringa, ty hela nejden låg djupt betäckt med snö och is, och blott få eskimåfamiljer uppehöllo sig på ön. Möjligen skulle man då, om en hel sommar egnats åt undersökningarna, kunnat finna ett långt större antal qvarlefvor äfvensom antingen omedelbart påträffat eller ur eskimåernas händer räddat anteckningar från Franklins expedition.

Efter M'Clintocks färd har man i Europa allmänt antagit, att år 1859 ingen af franklinska expeditionens medlemmar funnits vid lif. Länge hade man hyst den förhoppningen, att en eller annan af dem skulle hafva funnit skydd hos någon eskimåstam, men M'Clintock förnekade bestämdt möjligheten häraf. Likväl godkände icke alla M'Clintocks skäl, framför allt icke amerikanen *Charles Francis Hall* (född år 1821 i Rochester i New-Hampshire och son till en grofsmed), hvilken hade blifvit tidningsman i Cincinnati. Till samman med den erfarne hvalfångstkaptenen Buddington uppgjorde han planen till en båtexpedition till Fox' kanal i den förmodan, att några af Franklins följeslagare ännu kunde finnas i lifvet. Han lät bygga en båt, som i många hänseenden liknade de vanliga hvalfångstbåtarne och kunde ställas på en kälke för att dragas öfver snö och is. Med denna båt och en amerikansk eskimå vid namn *Cudlajaah* inskeppade Hall sig den 29 juni 1860 i New-London i Connecticut på hvalfångaren »George Henry», hvilken fördes af Buddington, till Cumberland-inloppet på Baffins land. Innan Hall kom dit, dog hans eskimå; men den af okufligt mod uppfylde mannen lät, sedan fartyget inneslutits af is, den 20 augusti landsätta sig *ensam* i en liten vik af det så kallade Frobisher-sundet på 62° 51′ 30″ nordlig bredd och 65° 4′ 45″ vestlig längd från Greenwich,

---

1) M'Clintock, »*A narrative of the discovery of the fate of Sir John Franklin and his companions*», London 1859.

besluten att acklimatisera sig i den arktiska norden, tillegna sig eskimåernas språk och sedvänjor samt i detta ändamål lefva flera år bland dem. Först derefter ville Hall, sedan han under denna tid utforskat det obekanta området mellan kap Willougby samt östra änden af Fury- och Hecla-sundet, begifva sig till Stora fisk-flodens mynning. Hans vägvisares död äfvensom båtens förlust den 27 september nödgade honom att öfvergifva denna plan och inskränka sina undersökningar till de närbelägna trakterna. Han bereste och undersökte ett område af ungefär 480 kilometers utsträckning mot vester och 120 kilometer mot söder från utgångspunkten, hvilket område, såvidt kändt är, sedan åren 1576—1578 icke skådats eller undersökts af någon hvit. Halls färd ådagalade, att det efter Frobisher uppkallade sundet icke är annat än en vik af 320 kilometers längd i vestnordvestlig riktning. Hall tillbragte ungefär tjugo månader i denna trakt och kom efter att hafva lärt eskimåernas språk och förvärfvat många vänner bland detta folk i september 1862 åter till Förenta staterna. 1)

Efter att under aderton månader hafva hvilat ut efter sin arktiska färd 2) begaf sig Hall, som fortfarande bibehöll i sigte sin föresats att uppsöka möjligen ännu qvarlefvande följeslagare af Franklin, på det likaledes af Buddington förda »Monticello» till Repulse-viken i nordvestra änden af Hudsons vik. Han ämnade stanna borta ungefär tre år, men utsträckte sin vistelse bland eskimåerna ända till 1869. Under denna långa tid lefde han fullkomligt som en eskimå i ett tält af skälskinn samt närde sig med rått kött och tran, hvilket skyddar förträffligt mot kölden; 3) på detta sätt inträngde han djupare än någon annan i de amerikanska polarmenniskornas språk och seder. Han förde ständigt en omständlig dagbok, som emellertid utgafs först långt efter författarens död. 4) Af henne se vi, att Hall efter ett kort uppehåll på Depot-ön den 31 augusti 1864 landsteg på en punkt af kusten i Roes welcome vid Wager-viken. Der flyttade han in

---

1) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1862, sid. 110—111.

2) Under denna tid skref han sin bok »*Arctic researches and life among the esquimaux in 1860—1862*», New-York 1864. Kort derefter utkom hans vigtiga arbete »*Life with the esquimaux; the narrative of capt. Charles Francis Hall of the whaling barque 'George Henry' from the 29 may 1860 to the 13 september 1862*», London 1865.

3) Hall sjelf har på en enda dag ätit 7,5 kilogram rått kött och druckit 1,4 liter tran samt befunnit sig utmärkt väl deraf.

4) »*Narrative of the second arctic expedition made by Charles F. Hall. His voyage to Repulse bay, sledge journeys to te Straits of Fury and Hecla and to King Williams land, and residence among the eskimos during the years 1864—1869*», Washington 1879.

i en eskimåiglu, hvari han öfvervintrade; först följande sommar lyckades det honom att komma till Repulse-viken, der han tillbragte vintern 1865—1866. I april sistnämnda år kunde han bryta upp till King Williams land med några infödingar, tre slädar och aderton hundar. Dock måste han vid Colville-viken vända om i anseende till de omkring Pelly-viken boende stammarnes fiendtlighet och sitt eget folks feghet. Återstoden af år 1866 tillbragte han i närheten af Repulse-viken; februari och mars 1867 använde han till en mödosam färd till det ungefär 160 kilometer aflägsna Iglulik för att skaffa sig hundar. Detta lyckades honom, men han måste dock afstå från färden till King Williams land, enär ingen af hvalfångstkaptenerna ville hålla sitt löfte att lemna honom manskap. Plötsligt riktades Halls uppmärksamhet på Melville-halföns nordliga delar, på Fury- och Hecla-sundet, der ett kummel skulle förefinnas, och två hvita män blifvit sedda blott för tre år till baka. Hall begaf sig å stad dit den 23 mars 1868, påträffade helt riktigt kumlet, sönderplockade det sten för sten, men fann icke någonting, som kunde meddela upplysning om dess byggmästare. Nu kartlade han noggrannt Melville-halföns icke förut undersökta kuststräcka mellan kap Inglefield och kap Crozier och kom efter 96 dagars slädfärd i juni 1868 åter till Repulse-viken. Vintern 1868—1869 begagnade Hall att förbereda sig till sitt sista, denna gång framgångsrika försök att uppnå King Williams land. Han styrde först kosan till Colville-viken, gick derefter tvärs öfver Pelly-viken, begaf sig till Point Acland och slog den 11 maj läger på en af Todd-öarne söder om King Williams land, hvilket han beträdde på tvenne ställen för att söka lemningar af Franklins expedition. Efter att hafva återvändt till Repulse-viken steg Hall om bord på hvalfångstfartyget »Ansell Gibbs» och anlände den 26 september 1869 till New-Bedford i Massachusetts.

Halls forskningar i den amerikanska norden äro af vigt i två hänseenden. För det första beriktigades genom hans färder kartorna öfver största delen af kusterna mellan Hudsons vik i söder, King Williams land samt Fury- och Hecla-sundet i norr. För det andra anträffade Hall talrika lemningar efter Franklins expedition. Det var han, som erfor de ofvanför ¹) meddelade enskildheterna om Croziers följeslagare och år 1866 hörde, att Crozier jemte en annan hvit skulle hafva dött vid ön Southhampton blott tvenne år förut. ²) De eskimåer, som lemnade uppgiften, innehade också Croziers kronometer äfvensom åtskilliga silfver-

---

¹) Se ofvan sid. 571.

²) Eskimåernas egendomliga uppgifter om Franklins följeslagares, särskildt Croziers, öde kunna läsas i »Ausland» för 1866, sid. 69—72.

saker. Noggrannare uppgifter om den väg, som Crozier skulle hafva tagit, äfvensom om andra hvita, hvilka eskimåerna nämnde i sina berättelser, kunde icke erhållas af dem. För öfrigt talade eskimåerna äfven om skriftliga anteckningar, som Crozier skulle hafva nedlagt någonstädes. Det var för att återfinna dessa, som Hall år 1868 företog den ofvannämnda färden från Repulse-viken; han fann väl många föremål, som tillhört Franklins expedition, men ingenstädes spår af skriftliga underrättelser. *)

Sedermera hafva saker från Franklins expedition, hvilka af eskimåerna lätteligen kunnat spridas öfver betydliga landsträckor, upprepade gånger erhållits. Så erhöll *J. Cronegk-Morison* af kapten *E. Potter* på sitt hvalfångarefartyg »Glacier», hvilket legat infruset tvenne år i Repulse-viken, 1872 skedar, knifvar och gafflar af silfver med Franklins, Croziers och Fitzjames' vapen och initialbokstäfver; Potter hade tillbytt sig dem af natchillikeskimåer, som kort förut varit på King Williams land och berättade för honom, att många vintrar förut ett stort antal hvita kommit till deras långt från Repulse-viken belägna hemort samt der dött den ene efter den andre af hunger och maktlöshet; den siste hade före sin död lagt böcker och anteckningar i ett kummel. Med anledning häraf satte Morison sig i förbindelse med Grinnell och lady Franklin och tänkte redan då att afsända en expedition för att taga närmare reda på de erhållna underrättelserna. Saken drog dock mycket ut på tiden, och flera år förflöto. Då kom år 1877 en ny bekräftelse på de förra uppgifterna. En officer på ett vid Marmor-ön i närheten af Chesterfield-inloppet vid vestkusten af Hudsons vik af isen krossadt hvalfångstfartyg, *Thomas F. Barry,* hvilken är mäktig eskimåspråket, återvände i september till New-York samt medförde ännu en sked med Franklins vapen och initialbokstäfver. Han hade erhållit henne likaledes af natchillikeskimåer, hvilka bekräftade Potters uppgifter om nedgräfda böcker, liknande den, hvari Barry just skref, då han talade med eskimåerna (han gjorde anteckningar i loggboken). Nu omsider kom en undersökningsexpedition till stånd, hvilken väl torde blifva den sista, med anledning af Franklins olycksöde utsända.

I juni 1878 afseglade löjtnanten i Förenta staternas här *Fr. Schwatka* **) på skonerten »Eothen», kapten Barry, som skulle idka

---

*) Hall hemförde ett fullständigt skelett, hvilket sedermera igenkändes vara efter löjtnant Le Vesconte på »Erebus» (Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 428). *Öfver:s anm.*

**) Följande redogörelse för löjtnant Schwatkas färd stöder sig på en uppsats i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 427—435. *Öfver:s anm.*

skäl- och hvalfångst i Hudsons vik, för att landa i Repulse-viken och med eskimåers tillhjelp söka uppnå den trakt, der Franklins expedition gick under, samt der anställa noggranna forskningar efter möjligen ännu förhandenvarande papper och andra qvarlefvor. Schwatka lät emellertid landsätta sig redan i Daly-lägret norr om Chesterfield-inloppet midt emot Depot-ön, enär han här anträffade eskimåer, af hvilka han hoppades erhålla de för hans företag erforderliga slädar, hundar och förare. Jemte löjtnant Schwatka deltogo tre hvita, öfverste *D. H. Gilder* (från »New-York Herald»), *Henry Klutschak* och *Frank Melms,* samt en af Hall hemförd eskimå vid namn Joe i färden. Enär Schwatka snart kom till den öfvertygelsen, att det skulle vara omöjligt att på slädar medföra lifsmedel och andra för expeditionen under en så lång färd behöfliga förnödenheter, så använde man första vintern, hvilken tillbragtes i Daly-lägret, till att vänja sig vid eskimåernas lefnadssätt, att genom smärre slädfärder samla erfarenhet i eskimåernas sätt att färdas och att förskaffa sig underrättelser om bästa vägen för den stora öfverlandsresan.

Den 1 april 1879 bröt Schwatka upp från Daly-lägret med sina följeslagare och åtföljd af 13 eskimåer, män, qvinnor och barn; 42 hundar drogo på tre slädar expeditionens lifsmedelförråd, hvilka räckte blott för en månad och medtogos blott som nödfallstillgång, äfvensom erforderliga bytesvaror. För sitt uppehälle litade expeditionen på jagten, som också gaf ett rikt byte, hufvudsakligen af renar, hvilkas kött upprepade gånger och under längre tid måste ätas rått. Nätterna tillbragtes i snöhyddor, hvilka eskimåerna uppförde.

På den möjligast raka vägen och genom trakter, som hvarken hvita eller eskimåer förut beträdt, närmade sig expeditionen sitt mål, hvarvid man med förkärlek färdades på flodernas is. En del af vägen framträngde man icke utan svårighet öfver kuperad mark och sammanträffade den 15 maj vid den efter Förenta staternas president uppkallade Hayes-floden, som utfaller i Stora fisk-flodens mynningsvik, med eskimåer, hvilkas höfding för 25 till 30 år sedan sett liket af en hvit på ett stort fartyg, som dref utför Victoria-sundet och infrös vid Adelaide-halföns vestkust tre engelska mil från Grant-point. Som eskimåerna icke förstodo att öppna luckorna på fartyget, hvilket måste hafva varit antingen »Erebus» eller »Terror», höggo de hål på dess ena sida strax ofvanför isen samt togo så ut för dem användbara föremål; äfven konserveradt kött synes hafva funnits om bord på fartyget. I början af följande sommar fyldes fartyget vid islossningen med vatten genom den åstadkomna öppningen och sjönk.

I sällskap med flere af dessa eskimåer, hvilka tillhörde ukjulikstammen, fortsattes nu färden till Elliot-viken. Redan den 22 maj undersöktes Montreal-ön, men intet spår anträffades af det stenkummel, hvilket hvita, som i båtar kommit utför Stora fisk-floden, skulle hafva uppfört här. Ukjulikeskimåerna berättade också, att kummel, som hvita män upprest, blifvit af vildarne öppnade och beröfvade sitt innehåll.

Nu gjordes ett längre uppehåll på Adelaide-halfön, der expeditionen vid en bugt, kallad Nuutarro, af Simpson-sundet träffade en talrik afdelning natchillikeskimåer, af hvilka många ännu erinrade sig Franklins expedition. I närheten af lägret hade sannolikt de sista qvarlefvande från denna färd funnit sin död. Under en båt hade flera skelett anträffats, och hade eskimåerna medtagit de aflidnes tillhörigheter; böcker, ur och andra obrukbara föremål hade lemnats åt barnen till leksaker och småningom förstörts af dessa. Efter att af en gammal qvinna, som träffat Franklins följeslagare vid östra sidan af Washington-viken och tillbragt flere dagar till sammans med dem, hafva erhållit vigtiga underrättelser om fyndorter skyndade Schwatka att före islossningen komma öfver till King Williams land, dit han åtföljdes af många bland dessa eskimåer, som af de höga, för anträffade lemningar efter Franklins expedition utfästa belöningarna läto förmå sig att deltaga i den förestående undersökningen.

På vägen till Seaforth-point, der man gick öfver Simpson-sundet, fick Schwatka reda på den släde, hvilken M'Clintocks expedition anträffat i Erebus-viken, och som då bar en båt med lik. Släden hade sedermera kommit i eskimåernas händer och af dem flere gånger förminskats till storleken. En yngre eskimå talade här med de resande om ett kummel och grafvar, som han funnit vid Peppar-floden; i följd häraf begåfvo Schwatka och Gilder sig dit, men funno af en inskrift, att kumlet blifvit år 1869 uppfördt af Hall öfver två af Franklins följeslagare. Efter återkomsten till lägret fick man fatt på ett bräde, som anträffats i närheten af Grant-point, der det utför Victoria-sundet drifvande fartyget sjunkit; brädet synes härröra från en koj och kan möjligen lemna upplysning om fartyget, enär bokstäfverna L. F. äro anbragta derå med messingsnaglar. Vid den sista lägerplatsen på fastlandet erhöll Schwatka af en eskimåtrollkarl och hans gamla moder underrättelser, hvaraf framgick, att eskimåerna i en båt anträffat en fast tillsluten bleckkista, som var fyld med böcker; dessa hade dock under årens lopp blifvit sönderrifna af barnen. De kringliggande skelettens utseende hade hos eskimåerna framkallat den åsigten, att de hvita slutligen tillgripit menniskoäteri, ty benen hade varit söndersågade, och sågar anträffats i båten. Schwatka förmodar, att nämnda bleckkista innehållit resultaten af de vetenskapliga arbeten, som expeditionens officerare tvifvelsutan utfört.

Efter att hafva färdats öfver Simpson-sundet delade expeditionen sig den 17 juni vid kap Herschel, der Joe qvarstannade med de flesta eskimåerna, under det att de hvita i sällskap med en eskimåfamilj gingo till kap Felix; färden dit var ytterst besvärlig i anseende till inträffadt töväder. Efter några dagar hade landet blifvit fritt från is, och de hvita tågade nu på något afstånd från hvarandra framåt samt upptäckte på detta sätt flere grafvar. Den 30 juni kom man till det läger, som Crozier efter fartygens öfvergifvande hade uppslagit vid kap Jane Franklin. Här anträffade man en mängd saker, klädespersedlar, segelduk o. s. v. En öppen graf, hvari ett i segelduk och blått tyg insvept lik hvilade, hyste dessutom flere förgylda knappar, ett glas till en kikare och en silfvermedalj, som löjtnant Irving fått år 1830 som belöning i skolan; häraf synes framgå, att grafven tillhörde nämnde person, som var tredje officer på »Terror». Skallen, hvilken hvilade på en väl bibehållen sidennäsduk, medtogs af Schwatka jemte några ännu befintliga ben och de öfriga fynden. *) Platsen genomforskades från den 11 till den 13 juli efter återkomsten från kap Felix ännu en gång grundligt, men inga papper från Franklins expedition anträffades. I det kummel, som löjtnant Hobson undersökt 1859, fann man ett mycket skadadt papper, som dock innehöll blott en af Hobson skrifven och af M'Clintock påtecknad redogörelse för det här uppdagade Franklindokumentets anträffande och innehåll.

Den 30 juni fortsatte man vandringen till kap Felix, der man flere dagar bortåt undersökte omgifningarna utan resultat, ty de der befintliga kumlen och stenpelarne inneslöto icke några papper utan syntes hafva blifvit upprättade blott för vetenskapliga arbeten. Den 7 juli anträddes återfärden, hvarunder man gjorde många fynd; vid Point Le Vesconte anträffades en graf, hvilken, att döma af deri befintliga förgylda knappar och finare klädespersedlar, inneslöt en officer; ingenting upplyste dock om, hvem han kunde hafva varit. På södra stranden af Erebus-viken påträffade man en söndrig båt med en mängd saker äfvensom menniskoben; en del saker medtogs, men återstoden doldes i en stenhög. Alla skelett, som man anträffade under färden, blefvo begrafna. Den 3 augusti kom man till Terror-viken, hvarifrån Klutschak och Melms jemte eskimåerna begåfvo sig till det läger, som Joe och de öfriga eskimåerna hade uppslagit i närheten af Gladman-point; Schwatka och Gilder undersökte emeller-

---

*) Löjtnant Irvings lemningar hafva i januari 1881 blifvit begrafna i Edinburgh. *Öfver:s anm.*

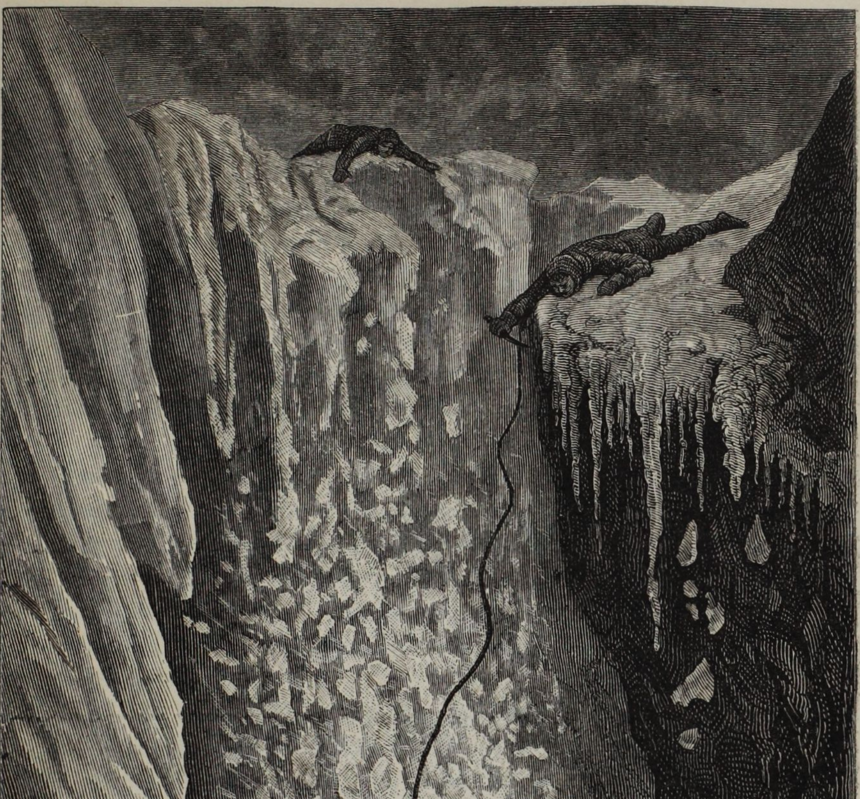

En hundslädes nedstörtande i en isklyfta.

tid vestra udden af King Williams land ända till kap Crozier utan betydande resultat, och de erforo sedermera, att de qvarlefvor, som befunnit sig invid sjuktältet och i närheten af en båt, hade blifvit bortspolade af vågorna. Klutschak hade under tiden farit öfver Simpson-sundet och till sammans med Joe undersökt trakten omkring Starvation-cove, der han anträffade talrika lemningar, hvilka nedgräfdes tillika med en redogörelse. Den 19 september inträffade man i hufvudlägret, och nu inträdde så stark köld, att man kunde betjena sig af iskojor i stället för det svala sommartältet.

Först den 1 november anträddes återfärden till fastlandet, ty isen medgaf ej förut att med den tungt lastade släden passera sundet. Klutschak och Melms vände sig nu till Fisk-floden, hvaremot Schwatka och Gilder med Joe och en annan eskimå begåfvo sig till Adelaide-halföns vestra udde för att uppsöka det ställe, der det utför Victoria-sundet drifvande fartyget sjunkit. Först den 12 november uppnådde man Sherman-inlet samt anträffade hos dervarande eskimåer åtskilliga lemningar och ett stycke af en båt, som drifvit i land, sedan fartyget sjunkit. Ett block från denna båt, hvilket bar ett otydligt märke — antingen »10» eller »OR» —, medtogs för att möjligen lemna upplysning om fartygets namn.

Vid Stora fisk-flodens forsar sammanträffade nu expeditionens medlemmar den 10 december och följde flodens lopp till den 31 december, då man tog vägen öfver land till Connery-floden, som utfaller nära Daly-lägret, och i hvars närhet man den 25 februari omsider påträffade menniskor. Under hemfärden led expeditionen ansenligt af brist på föda, snöstormar och ovanligt sträng köld. Medeltemperaturen under november var —30,$_7$°, under december —45,$_8$°, under januari —47,$_3$° och under februari —42,$_7$° Celsius. Sexton dagar visade en temperatur af —55,$_6$°, tjugosju dito af mera än —51,$_1$° C.; största kölden uppgick till 57,$_2$° C.

Den 4 mars kom man till Depot-ön, der man påräknade att finna lifsmedel, som kapten Barry lofvat att qvarlemna derstädes. Umbärandena blefvo nu ännu svårare än förut, ty de här boende eskimåerna egde blott en ringa mängd hvalross- och skälkött, hvilket snart förtärdes af 22 hungriga resande och 19 utsvultna hundar (23 sådana hade dukat under för hemfärdens mödor). Temligen snart blef jagten dock gifvande, och samtidigt befriades Schwatka jemte hans följeslagare ur sitt svåra läge af kapten Baker, som öfvervintrade vid Marmor-ön och mottog dem om bord på sitt fartyg »George och Mary». Den 22 september återkommo Schwatka och hans följeslagare med nämnda fartyg till New-Bedford efter att under de elfva månader, som de varit borta från Depot-ön, hafva tillryggalagt 5,232 kilometer genom till största delen förut outforskadt område och till en ansenlig del under vintern. Någon så lång slädfärd har ännu aldrig blifvit utförd i arktiska nejder, och den blef möjlig endast derigenom, att forskarne alldeles antogo eskimåseder och för sitt uppehälle fullkomligt förlitade sig på, hvad trakten sjelf kunde lemna. Om än expeditionen i sin hufvudsakliga uppgift kommit till ett negativt resultat, i det hon ådagalagt, att de franklinska papperen äro förstörda, så har hon deremot i ansenlig mån bidragit till kännedomen om de arktiska trakterna och lemnat värdefulla bidrag till belysande af förloppet vid Franklinexpeditionens undergång.

Man har att tacka Franklinsexpeditionerna för uppdagandet af den norr om Amerikas fastland belägna överlden. Sedermera besökas dessa öde trakter väl årligen af hval- och skälfångare, men den vetenskapliga polarforskningen har vändt sig derifrån och inslagit andra vägar. Dock torde, innan vi lemna de ifrågavarande trakterna, två fartyg böra nämnas, hvilka under förra årtiondet hafva lemnat flera värdefulla bidrag till en noggrannare kännedom om den nordamerikanska polarögruppen. Så fann hvalfångstfartyget »Arctic» från Dundee, kapten *Adams,* år 1872, att det från Lancaster-sundet söder ut gående Eclipse-sundet jemte Navy-board-inlet och Ponds inlet såsom en halfcirkelformig kanal skiljer Byam-Martin-ön i nordost från Baffins-landets hufvudmassa; mellan Navy-board-inlet och Admiralty-inlet, som längre vester ut skjuter i sydvestlig riktning in i Baffins land och undersöktes till 72° 25′ nordlig bredd, ligger halfön Milne-land, hvaremot Hoppners land skiljer Admiralty-inlet från Prince regent-inlet. År 1873 framträngde kapten Adams, åtföljd af commander *Albert Hastings Markham* i kungliga flottan, hvilken i egenskap af frivillig befann sig om bord på »Arctic», in i Prince regent-inlet och anträffade många lemningar af de äldre expeditionerna, t. ex. vid Port Lincoln stommen till det hus, som James Ross lät bygga vid sin öfvervintring 1848—1849. En del af de lifsmedel, som Ross här lät upplägga för Franklins eftersökta expedition, var ännu underbart väl bibehållen. Till Fury-beach kom »Arctic» under ett andra besök i Prince regent-inlet och fann äfven här talrika lemningar; den instörtade resningen till Somerset-huset, hvari de båda Ross öfvervintrade, låg mellan två af »Furys» båtar, och hundratals tenndosor med förträffligt bibehållet kött och grönsaker, hvilka då legat der ett halft århundrade, kunna ännu komma mången senare besökande till nytta.¹)

---

¹) En utförlig beskrifning om »Arctics» färder år 1873 är A. H. Markhams »*A whaling cruise to Baffin bay and the Gulf of Boothia*», London 1874.

Det andra fartyg, hvars besök i dessa trakter vi skola omnämna, var »Pandora» under befäl af Sir Allen Young, hvilken åren 1857—1859 befann sig med M'Clintock på »Fox». Som frivillig följde nederländske marinlöjtnanten *L. R. Koolemans Beynen* med »Pandora» som den 26 juni 1875 afseglade från Portsmouth, till en del för att i trakten af King Williams land söka papper och ytterligare spår efter Franklins expedition. Fartyget kom den 21 augusti till Lancaster-sundet och den 25 till Bechey-ön. Det här af kapten Saunders år 1850 uppförde Northumberland-huset hade blifvit uppbrutet af isbjörnar, och mycket af förråden förstördt, hvaremot jakten »Mary», som Sir John Ross qvarlemnade derstädes år 1850, ännu befann sig i så godt tillstånd, att han med blott obetydlig reparation skulle kunna försättas i segelfärdigt tillstånd. Man seglade nu Peel-sundet uppför till ön de la Roquette (den 31 augusti), der det öppna vattnet tog slut vid en tvärs öfver sundet liggande massa packis.[1]

---

[1] Färden är beskrifven af J. A. M'Gahan i »*Under the northern lights*», London 1876, och af den »Pandora» åtföljande löjtnant Innes-Lillingston i »*The land of the white bear, being a short account of the Pandora's voyage*», London 1876.

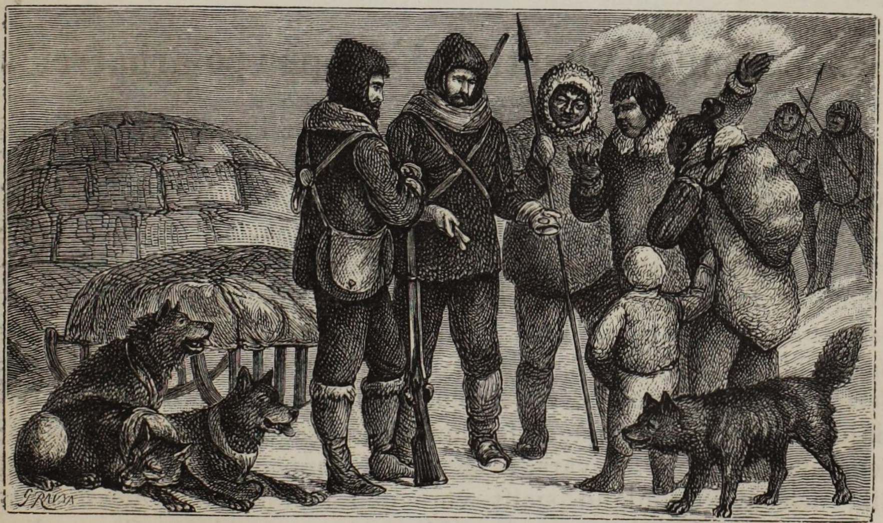

M'Clintock samlar lemningar från Franklins expedition.

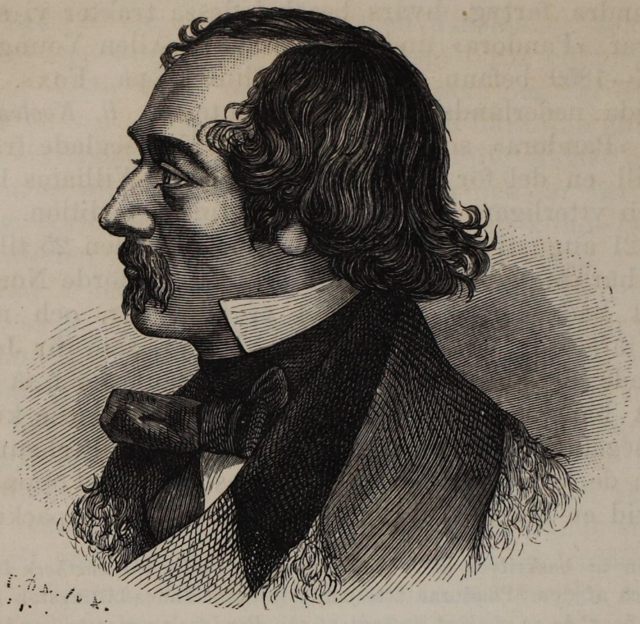

Elisha Kent Kane.

Genom Smiths sund till ”det öppna polarhafvet”.

Den intressantaste uppgiften för polarforskningen förblef allt jemt den frågan, om man skulle tänka sig området kring polen som fastland eller haf. Ligger der ett fastland, så skulle Grönland i egenskap af halfö tillhöra det samma, och vattnen norr om Amerikas nordkust förtjente namn af ett medelhaf. Då Franklin anträdde sin sista färd, lutade man till den senare åsigten. Upptäckarne af amerikanska nordkustens vestra del hade aldrig talat om något midt emot befintligt land. Man torde derför kunna förmoda, att Asiens och Amerikas norra delar åtskildes icke genom något fastland utan genom ett polarhaf, att genomfarten blott försvårades genom ögruppen vester om Baffins vik, och att Grönland sjelft vore den största bland dessa öar. Denna förmodan blef på Franklinssökarnes tid ganska trolig genom Pennys släd- och båtfärd. Penny hade, som vi berättat, seglat in i Wellington-kanalen. Till sin förvåning fann han vid framträngandet norr ut och under den europeiska våren, då polarnaturen ännu ligger fullkomligt liflös, plötsligen öppet farvatten och en tillväxt i djurlifvet. Denna oväntade förändring i klimatet berättigade till den förmodan, att ett haf och icke något fastland måste ligga i den högsta norden, alltså omkring sjelfva polen, emedan den mildare temperaturen kunde förklaras blott genom en stor, öppen vattenytas närhet. Pennys åsigter om Wellington-kanalens sammanhang med ett polarbäcken erhöllo emellertid stöd i Sir Edvard Belchers iakttagelser, ty han fann hafvet öppet på Jones-sundets breddgrad redan den 20 maj. Hans ord äro: »Polarhaf, så långt ögat kan nå»; äfven uppgaf han, att floden syntes gå från öster mot vester. Hvad nu sjelfva polarbäckenet beträffar, så skildrar Belcher anblicken deraf såsom fullkomligt modfällande. Det är betäckt med kringflytande isjettar, hvilka genom att stöta i hop kunna inom få sekunder upptornas till berg. »Ju mera jag», yttrar han sig, »betraktar dessa massors verksamhet, det delvis öppna vattnet och de bedrägliga tillträdena till de öppna ställena i vattnet, desto mera har jag funnit, att hvar och en, som här aflägsnar sig från land, högst sannolikt går förlorad.» Denna skildring motsvarade icke de om ett polarhaf vid den tiden hysta föreställningarna. Man tänkte sig nämligen, att inom packisgördeln svallade ett vidsträckt haf, hvilket åtminstone under vissa tider af året vore isfritt och således äfven segelbart, om man blott kunde komma dit. Ingen har ifrigare än August Petermann sökt bevisa denna teori om ett öppet polarhaf; såsom »det sannolikt lättaste och fördelaktigaste inloppet» till det samma förordade Petermann redan i början af 1852 vägen mellan Spetsbergen och Novaja Semlja och uttalade den egendomliga åsigten, »att under de arktiska vintermånaderna, nämligen från september till mars, en insegling i norra polarhafvet genom nämnda öppning skulle vara långt lättare att verkställa än under sommarmånaderna, och att det sibiriska hafvets ytterligare beseglande likaledes skulle kunna företagas mycket lättare under vintern än under sommarn». Mot denna åsigt uppträdde särskildt Beechey och Scoresby, hvilken senare på britiska naturforskaremötet i Hull 1853 förklarade, att man torde kunna uppnå polen till lands, men visst icke till sjös. Såsom det sedermera visade sig, synes icke heller Franklin hafva funnit något öppet, löftesrikt haf vid Wellington-kanalens norra ände; annars skulle han väl icke hafva återvändt till den vid sundets södra mynning belägna Beechey-ön. Den motsatta åsigten vann under Franklinsforskningarnas tid allt mera insteg och framkallade en hel rad ända till våra dagar fortsatta expeditioner på den nya vägen genom det förut alls icke försökta Smiths sund, hvars sydliga delar Inglefield undersökt år 1852, och som tycktes innebära möjligheten att framtränga längre mot polen, enär man här uppnått en högre breddgrad än på något annat ställe i Amerikas arktiska farvatten, och emedan till och med på denna polhöjd ett skenbart isfritt haf utbredde sig för den engelske sjöofficerens ögon.

Om man ej tager Inglefields märkvärdiga, men korta färd med i räkningen, så öppnas raden af dessa företag med den så kallade andra Grinnellexpeditionen. Så snart nämligen dr Kane afslutat sin bok om den förra, af Grinnell påkostade resan, sökte han sätta i verket ett andra, likartadt företag, hvilket han ämnade sjelf leda. Han bestred en del af kostnaderna, men största delen deraf tillsköts af Henry Grinnell, som ännu en gång lemnade sin brigg »Advance», af den rike mäcenaten *Georg Peabody* i London äfvensom af några andra personer och institut. Förenta staternas örlogsflotta, hvari Kane var anstäld som läkare, lemnade tio man och en liten del af utrustningen. Befälet öfver expeditionen lemnades åt Kane, som nu kunde sätta sin älsklingstanke i verket, att man borde söka Franklin rakt i norr förbi Grönland och framtränga så långt som möjligt mot polen. Honom inbegripen, utgjorde besättningen på »Advance» aderton personer, bland hvilka tyske astronomen *August Sonntag, James M'Gary* som löjtnant och *Isaac Hayes* som läkare befunno sig.

Den 30 maj 1853 lemnade Kane New-Yorks hamn och uppnådde den 1 juli Fiskernæs-fjorden på Vest-Grönland samt den 17 Upernivik; här förenade han med expeditionen dansken C. J. Petersen (född år 1813, död vid Kjöbenhavn den 24 juni 1880), hvilken i egenskap af eskimåtolk redan hade åtföljt kapten Penny på hans arktiska färd. På det förra stället köpte han pelsar och slädhundar samt legde som jägare och hundförare den nittonårige eskimåen *Hans Hendrik,* hvilken äfven senare spelade en vigtig roll, och hvars namn¹) för alla tider blir förbundet med historien om den nyare polarforskningen. Den 27 juli uppnåddes den stora Melville-viken, och den 7 augusti inträngde man i Smiths sund. Så långt man kunde se, var det öppet vatten från vestra udden norr ut; från samma håll kom en mycket lofvande dyning, omvexlande från söder och vester blåste friska vindar. Forskarnes härigenom framkallade, glada sinnesstämning blef dock af kort varaktighet, ty då man kom till Inglefields Littletonöar nära inloppet till sundet, visade sig packisgördeln på kort afstånd. Efter upprepade försök att genomtränga isbarrièren uppnådde man omsider en liten bugt, hvilken erhöll namnet Refuge

---

¹) Från Kane ända till Nares kallas denne eskimå ständigt Hans Christian. Af hans sjelfbiografi framgår dock, att han hette Hans Hendrik. Denna biografi har af Rink blifvit öfversatt från grönländska till engelska och uskommit under titeln »*Memoirs of Hans Hendrik, the arctic traveller. Written by himself. Translated from the eskimo language by dr Henry Rink.*» London 1878.

harbour. Ute i Smiths sund rasade ismassorna i vildt uppror, men »Advance» låg tryggt ehuru tillsvidare inspärradt af isen. De närmast följande dagarne trängde man framåt med mycken möda och under den största fara att krossas af isbergen. En undersökning gaf vid handen, att man icke kunde tänka på att komma längre med fartyget. Den 28 augusti uppnådde man den yttersta punkten i Rensselaer-bugten, der fartyget snart infrös. Kane företog nu en landresa längs kusten; som bergen mestadels stupade brant ned, höll man sig vid stranden, der den så kallade isvallen eller isfoten erbjöd en beqväm väg, hvilken dock der och hvar afbröts genom djupa remnor. Härunder upptäcktes en bergström, hvilken vid sin mynning var 1,2 kilometer bred och efter Grinnells syster benämndes Mary Minturn-river; den är sannolikt den största strömmen på Grönlands vestkust och har sitt ursprung i en stor gletscher 64 kilometer inuti landet. Vidare besteg Kane en 400 meter hög udde, hvars fot sträckte sig utöfver 80° nordlig bredd. Längre i norr såg han en isvall, Humboldt-gletschern, och utanför den samma på det frusna hafvet ett kaos af isberg, så att till och med en slädfart syntes omöjlig mellan dessa ismassor. Längre bort syntes åter land, och isens yta blef å nyo jemnare. Nu var det förbi med hoppet att komma framåt, och man måste stanna, der man var. Rensselaer-viken ligger på 78° 37′ 4″ nordlig bredd och 70° 52′ 45″ vestlig längd från Greenwich. Aldrig hade någon med instrument utrustad expedition hittills öfvervintrat under så höga breddgrader, hvarför också de anstälda magnetiska och meteorologiska iakttagelserna lemna ett värdefullt bidrag till jordfysiken.

Man grep sig nu an med att lägga ett brädtak öfver fartyget och uppföra ett observatorium för de vetenskapliga iakttagelserna. Kane beslöt att utefter grönländska kusten åvägabringa en rad af lifsmedelupplag för de blifvande slädfärderna, så att slädarne på grund häraf icke måtte behöfva lastas för tungt, hvilket i väsendtlig grad inverkar menligt på sådana expeditioner. Den 10 oktober försvann solen, och mera än fyra månader förflöt, innan hon åter visade sig vid synkretsen. Midten af januari 1854 medförde en fruktansvärd köld, och i februari sjönk termometern till — 51,25° C. Man vande sig ovilkorligt vid att alltid andas med sluten mun. Bland hundarne visade sig snart tecken till hjernsjukdom, hvilken urartade till fullständig galenskap. Af de medförda nio newfoundländarne och nitiofem eskimåhundarne öfverlefde blott sex den fruktansvärda vintern, och likväl berodde alla större slädresors framgång af dessa djur. Ännu kallare än februari blef mars; dock vågade Kane att den 19 utsända en provianteringsexpedition af nio man under *Henry Brooks'* befäl norr ut.

Oförmodadt återkommo den 31 tre af dem. Deras tillstånd var oroväckande; för köld och hunger kunde de först efter en stund omtala, att deras kamrater, utmattade och stelfrusna, blifvit liggande på isen, hvar kunde ingen noggrannt angifva. Ofördröjligen begaf sig Kane å stad samt lyckades anträffa och efter nästan öfvermenskliga ansträngningar föra de olycklige till fartyget. Man var borta 72 timmar, hvarunder 158 kilometer tillryggalades, till större delen med en släde, endast åtta timmars rast togs, och allt detta vid en medeltemperatur af —40,56° C. På tvenne man måste förfrusna delar af foten borttagas, en led länge af snöblindhet, och två andra dogo längre fram. Den 7 april afled en tredje medlem af besättningen.

Den 26 april 1854 anträdde Kane en slädfärd mot norr. Medelhöjden af det nordvestra grönländska taffellandet torde stiga till 300 meter, den högsta upphöjningen vid hafskanten till 396 meter, hvaremot bakgrunden med ungefär 200 meter öfverstiger medelhöjden. De vexlande och måleriska formerna hos landskapet öfverträffades dock af den stora gletscher, som Kane uppnådde den 4 maj, och hvilken han uppkallade efter Alexander von Humboldt. För öfrigt måste denna expedition liksom de andra anses misslyckad. Några af manskapet angrepos under färden af skörbjugg, och Kane sjelf öfverfölls af svindel och kramp, så att han måste föras hem på släden. Den 14 maj var man åter om bord på fartyget. Redan den 19 utsändes tvärs öfver Smiths sund till dess vestra sida, hvilken man kallade Grinnells land, ett nytt slädparti, som utgjordes af Hayes och matrosen *William Godfrey;* båda återkommo den 1 juni temligen välbehållna. Ändamålet med utflygten hade uppnåtts, och vestkusten blifvit kartlagd till kap John Frazer (79° 45′ nordlig bredd). Ända till denna punkt hade de följt en oafbruten kust, derefter kommit söder ut till kap Sabine och återvändt öfver sundet. Den vigtigaste slädfärden, som skulle kröna Kanes företag, utfördes till slut blott af eskimåen Hans och matrosen *William Morton,* hvilka den 4 juni lemnade »Advance» och först begåfvo sig till den stora Humboldt-gletschern, dit de framkommo den 15 juni. Klippväggarna på Grönlands vestkust synas upphöra vid kap Agassiz (79° 14′ nordlig bredd). Detta kap ansåg man för Grönlands nordligaste udde. Derifrån sträcker sig en 100 meter hög ismassa med branta väggar från söder mot norr i en, öster ifrån sedt, inbugtig linie till kap Forbes (80° 7′ nordlig bredd), alltså 170 kilometer. Detta är den väldiga Humboldtgletschern, framför hvilken Peabody-viken utbreder sig, och som är upphofvet till de stora isberg, hvilka lösgöra sig från gletschern och taga vägen till Smiths sund. Kap Forbes var sydligaste änden af ett land, som tycktes skildt från Grönland (detta är icke händelsen, efter hvad det sedermera visade sig) och erhöll namn af Washington-landet. Ett försök att bestiga Humboldt-gletschern misslyckades. Den 18 juni begaf sig Morton med Hans efter att hafva qvarlemnat de öfriga deltagarne i slädfärden norr ut bortom Humboldt-gletschern. Den 19 besteg han ett berg och såg bakom några isberg en stor, jemn slätt, Humboldt-gletscherns yta, hvilken sträckte sig långt mot öster. De hade nu uppnått gletscherns norra ände, ty de fingo land i sigte, en 120 kilometer lång kust, som höjde sig öfver gletscherns norra kant. Här råkade de i fara att gå ned sig, ty isen var icke längre säker. Midt under denna svårighet trodde de sig se öppet vatten i norr, och snart återstod icke något tvifvel om, att de befunno sig tätt intill ett sådant. Morton och Hans förvånades icke litet öfver dessa behagligare trakter; de trodde sig drömma, då de sågo, hvilken mängd tärnor och ejdergäss tagit sitt uppehåll vid kusten. Vattnet visade en temperatur af + 2,5° C. Sedan båda kommit förbi kap Jackson, gick det snabt framåt; landet blef småningom jemnare och förvandlades slutligen till en stor, med kullar försedd slätt. Den 23 juni bröto Morton och Hans upp mot midnatt, men kustisen var så dålig, att de omöjligt kunde föra fram släden längre. Han qvarlemnades derför, och de beslöto att vandra vidare till fots. Snart varseblefvo de en udde med två framför liggande öar, hvilka uppkallades efter Franklin och Crozier. Den 24 juni fortsatte de sin vandring till lands. Isranden längs kusten blef allt smalare och upphörde slutligen alldeles. Kusten var brant och var ända till 610 fot hög, särskildt i närheten af Constitution-udden. Som någon väg icke längre fans, klättrade Morton i närheten af en annan udde, kap Independence, uppför en ungefär 150 meter hög sluttning och fäste vid sin vandringsstaf »Antarctics» Grinnellsflagga. Så svajade i åsynen af ett öppet vatten den 24 juni 1854 under halfannan timmes tid stjernbaneret från den högsta nordliga punkt, som någon europé dittills här beträdt, på 80° 40′ nordlig bredd eller ungefär 970 kilometer från nordpolen.

Med Mortons slädfart nådde expeditionens geografiska resultat sitt slut; den 10 juli återkommo deltagarne till fartyget. Der hade sakerna emellertid tagit en dålig vändning. Sommarn 1854 lofvade icke att blifva gynsammare än den förra. »Advance» var provianteradt blott för halftannat år; mera än ett år hade redan förflutit, sedan man gick till sjös, juni månad nalkades nu sitt slut och ännu allt jemt låg briggen omsluten af ogenomtränglig is i Rensselaer-hamnen. Då kom Kane på den tanken att företaga en färd till Beechey-ön i Barrows sund, der han förmodade Franklinforskare under Belcher vara, för att bedja dem om hjelp. I en öppen båt och med ett fåtaligt, utvaldt manskap anträdde Kane den 12 juli färden, hvilken under de gynsammaste förhållanden och på den kortaste vägen steg till mera än 750 kilometer. Efter en på umbärande rik färd återkom han den 6 augusti med oförrättadt ärende till sitt fartyg. Täta packismassor hade icke tillstadt honom att framtränga längre söder ut än till kap Parry. Enär icke någon utsigt förefans att år 1854 befria fartyget från dess bojor, började man rusta sig till en andra öfvervintring. Härmed tog Kanes befäl lagligen slut, ty bland hvalfångarne är det en på plägsed fotad rätt, att, om ett fartyg ligger infruset utan förhoppning att komma loss, manskapets pligtskyldiga lydnad mot kaptenen upphör, och det väljer sig en ny chef. Den 23 augusti förklarade Kane således för manskapet, att han ämnade stanna på briggen, men att den, som trodde sig kunna uppnå södern, måtte säga det. Endast åtta[1]) af de sjutton qvarlefvande stannade hos Kane. De öfriga nio, bland dem astronomen Sonntag, lemnade fartyget den 28 augusti, sedan de mottagit den dem tillkommande delen af de qvarvarande förråden, men måst afsäga sig alla vidare anspråk; dock erhöllo de skriftligt löfte om broderligt mottagande, i händelse de af omständigheterna tvungos att vända om. Redan efter några få dagar kom en af dem, Piley, åter; den 7 december förde eskimåer Petersen och Amos Bonhall i fruktansvärd belägenhet till fartyget; de återstående befunno sig, tillintetgjorda af brist och nöd, på hundra mils afstånd, men ankommo den 12 december på natten mera döda än lefvande till »Advance», så att besättningen nu åter var fulltaligt samlad. Långsamt förflöt vintern, hvarunder februari och mars voro de värsta månaderna; skörbjuggen angrep den ene efter den andre, och allas öde berodde nu på eskimåen Hans' jagtlycka, ty det fans icke något annat medel mot den arktiska sjukdomen än färskt kött. Bränsleförrådet hade längesedan tagit slut, och man måste nu elda med stycken af briggen sjelf; härvid såg man dock till, att blott sådana delar af fartyget användes, som man kunde undvara utan att göra fartyget sjöodugligt. Omsider måste man dock öfvergifva detta samt med slädar och båtar den 17 maj 1855 anträda återfärden, hvarunder Ohlsen dog den 12 juni i följd af de utståndna ansträngningarna. Nästan enbart lefvande af jagt, uppnådde de öfriga öppet farvatten, hvari de kunde skjuta ut sina båtar, och 83 dagar efter affärden från vinterhamnen danska kolonien Upernivik. Emellertid hade man i Förenta staterna börjat hysa bekymmer för expeditionens öde; till dess uppsökande utsände regeringen derför krigsskeppen »Arctic» och »Release» under befäl af löjtnant *Hartstene.* Eskimåerna i trakten af kap Alexander omtalade emellertid för denne officer, att Kane begifvit sig söder ut med sina följeslagare, hvarför räddningseskadern vände om och fann de eftersökta i den ofvannämnda kolonien.

---

[1]) De voro Henry Brooks, James M'Gary, J. W. Wilson, Henry Goodfellow, William Morton, Christian Ohlsen, Thomas Hickey och Hans Hendrik.

Oaktadt de många svårigheter och mödor, som denna expedition hade att utstå, äro dess vetenskapliga resultat ingalunda obetydliga. Dock hade Kane bort åtnöja sig att fördomsfritt offentliggöra Mortons lugna berättelse om hans färd till det öppna polarhafvet. Men »med en utomordentlig böjelse för det äfventyrliga, hvilken visar sig nästan på hvarje sida i hans resbeskrifning,[1]) klädde Kane med en skalds hänförelse Mortons iakttagelser i en färgrik, fantastisk drägt, hvilken föranledde mindre kritiska naturer att taga en bild som verklighet. Ville man söka förringa hans förtjenster, så skulle man göra sig skyldig till en skriande orättvisa; men det var förvisso icke någon vinst för jordkunskapen, att han efter sin återkomst förkunnade tillvaron af ett öppet polarhaf, hvilket hölls öppet genom det varma vattnet i golfströmmen, som skulle skölja Grönlands nordkust.»[2]) Rink, som eger en utmärkt insigt i grönländska förhållanden, anförde snart vigtiga grunder för den åsigten, att det öppna polarvattnet i Kennedy-kanalen icke är något annat än en stor vak, som bildas tidtals och lokalt i de arktiska vattnen.[3]) Kanes resa blir hufvudsakligen derigenom vigtig och lärorik, att hon påpekar de faror, för hvilka arktiska expeditioner äro utsatta, om de icke äro utrustade med den största omsorg. Färdens mödor lade Kane icke länge efter hans hemkomst på sjuksängen, hvarifrån han aldrig mera skulle uppstå; han dog nämligen i Havaña den 16 februari 1857.

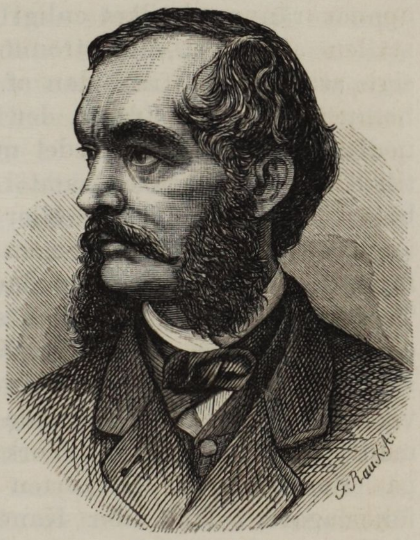
Isak Israel Hayes.

---

[1]) Elisha Kent Kane, »*Arctic explorations: The second Grinnell expedition in search of John Franklin 1853—1855*», Philadelphia 1856.

[2]) Bessels, »Die amerikanische Nordpol-Expedition», sid. 110—111.

[3]) Se Rinks kritik af Kanes påstådda upptäckter i »*Journal of the geographical society of London*» för 1858, sid. 272—287, äfvensom »Ausland» för 1859, sid. 1149—1151.

Fasthållande vid den åsigten, att det gifves ett öppet polarhaf, som blott genom en isring är skildt från de omgifvande landen och hafven, uppgjorde Kanes följeslagare, dr Isak Israel Hayes (född den 5 mars 1832 i Chester, Pennsylvania), planen till ett nytt arktiskt företag. Genom föredrag, som han höll i åtskilliga städer, lyckades det honom att i Amerika och Europa få i gång en subskription, som tillät honom att utrusta skonerten »United states» (133 tons) och dermed afsegla från Boston den 6 juli 1860. Han åtföljdes af astronomen Sonntag och 13 man, bland hvilka matrosen William Morton å nyo befann sig. Hayes följde noggrant Kanes väg till Smiths sund, som han föredrog framför alla andra vägar på den grund, att en nord-sydlig ström går fram derigenom till Baffins vik, upplöser isen och öppnar rännor, hvilket enligt Hayes' mening icke sker på andra ställen af ringen, der strömmen är nordlig. Hayes hade för afsigt att från vestra sidan af Smiths sund segla uppåt ända till hamnen vid kap Fraser, der lemna sitt fartyg, under nästa vår nedlägga förråd af lifsmedel utefter kusten af Grinnells land ända till 82:dra breddgraden samt i april framtränga norr ut med slädbåtar till lands, vatten eller på isen. Hayes afseglade den 16 augusti från Upernivik, men hindrades af vindstilla att hastigt fortsätta sin färd, så att han först den 21 augusti anlände till Tassuissak. Här ökade han sitt manskap med två danskar och en eskimåjägare samt förskaffade sig flere hundar. Den 22 fortsattes färden mot norr, morgonen derpå kom man till Melvilleviken och passerade följande eftermiddag Sabine-ön, hvarifrån man styrde rakt till kap York, hvilket uppnåddes den 25 augusti på eftermiddagen. Skonerten lade bi, och Hayes steg med flere följeslagare i land, der Kanes bortlupna eskimå, Hans, och åtskilliga andra infödingar kommo honom till mötes. Hans igenkände genast Hayes och Sonntag, och som han uttalade sin önskan att åtfölja expeditionen, så togs han med hustru och barn, jagtredskap och två hundar om bord på fartyget, som derefter fortsatte nordvart. Tyvärr voro isförhållandena här högst ogynsamma, och skonerten kunde oaktadt alla bemödanden icke ens uppnå Rensselaer-hamnen utan måste stanna något sydligare i en liten vik, som Hayes kallade Port Foulke.[1] Den ligger på 78° 18′ 30″ nordlig bredd och 72° 30′ 57″ vestlig längd från Greenwich ungefär 60 kilometer från Kanes vinterqvarter.

Väderleken var hela hösten och större delen af vintern stormig. I följd deraf frös vattnet i hamnens omgifningar till först i mars 1861, hvaremot Hayes hoppats redan i oktober kunna nedlägga lifsmedel på åtskilliga ställen norr ut för att användas nästa vår. Långt fram i oktober begaf Hayes sig med fem följeslagare till den af Kane upptäckta My brother Johns gletscher, besteg honom och vandrade 80 kilometer i östlig riktning på honom. Dervid uppnådde han en höjd af 1,500 meter, sedan han nedstörtat i en remna och blott derigenom räddats från döden, att hans vandringsstaf lade sig tvärs öfver öppningen och gaf följeslagarne tid att draga upp sin anförare. Den 27 oktober var man åter i Port Foulke.

---

[1] Så benämnd efter en af expeditionens ifrigaste befrämjare, William Parker Foulke i Philadelphia.

Vintern förflöt lyckligt och utan faror för helsotillståndet. Deremot utbröt i december bland hundarne en sjukdom, som bortryckte dem alla utom nio. Man måste nu öka dessa oumbärliga djurs antal, innan man kunde tänka på några utfärder; i detta syfte afreste Sonntag och Hans vid jultiden till eskimåbyarne på Northumberland-ön vid Whale-sundet. Söder om kap Alexander gick Sonntag ned sig på isen; han drogs väl upp af Hans, men dog följande morgon. Hans återkom till Port Foulke med 17 nyanskaffade hundar. Den 18 februari 1861 blef solen, som i 125 dagar eller sedan den 15 oktober varit under synkretsen, åter synlig, men kölden tilltog oafbrutet och uppnådde mot midten af mars —56,25° C. Den 16 mars företog Hayes en utflygt till Fog harbour för att undersöka isförhållandena och nedlägga förråd; sin stora färd anträdde han den 3 april med tolf man och två slädar. Från Fog harbour styrde man kosan nästan rakt i norr för att komma till vestra sidan af Smiths sund och derefter färdas till lands. Öfvergången af sundet blef förbunden med allt större svårigheter, ju längre man trängde framåt. Efter tjugofem dagar hade man kommit knappt till midten af sundet, och Hayes kunde blott med möda förmå tre af de beslutsammaste karlarne att gå vidare. De öfriga återvände till fartyget. Sedan Hayes omsider kommit till sundets vestra sida vid kap Hawks på Grinnells land, vandrade han lyckligt till kap Frazer (79° 43′ nordlig bredd), qvarlemnade den 16 maj två af sina följeslagare och fortsatte, beledsagad blott af den nittonårige matrosen *Knorr,* sin vandring utefter Kennedy-kanalens kust till den 18 maj, då lifsmedlen togo alldeles slut, och återfärden måste anträdas. Nämnda dag hade han vid Lady Franklins vik hunnit till 81° 35′, hvilken nordliga bredd ingen utom Parry uppnått. Landet togs med vanliga plägseder i besittning för Förenta staterna, och stjernbaneret hade ännu aldrig svajat så nära polen som denna dag. Långt bort, enligt Hayes' mening på 82° 30′ nordlig bredd, syntes en utskjutande klippudde, som han kallade kap Union. I nordost visade sig en mörk vattenhimmel, så långt man kunde skåda. »Allt antydde för mig», yttrar den amerikanske forskaren,

»att jag hade uppnått polarbäckenets strand, och att det vida hafvet låg vid mina fötter.» Den 3 juni uppnådde expeditionen åter lyckligen fartyget, hvilket den 12 juli 1861 blef fritt. Temperaturen steg flere grader, och allt förebådade en vacker sommar. Tyvärr visade det sig vid en noggrann undersökning af fartyget, att detta icke kunde användas till ett vidare framträngande, och Hayes beslöt derför att återvända hem för att följande år med en ångare våga ett nytt försök att undersöka det hemlighetsfulla nordhafvet. Efter en mödosam färd genom isen i Melville-viken anlände han den 14 augusti till Upernivik samt efter en frånvaro af 15 månader 13 dagar till Boston den 23 oktober. Hayes' plan att återvända till Smiths sund blef aldrig utförd; inbördes kriget, som utbrutit under hans frånvaro, gjorde slut på hans förhoppningar i detta hänseende. Som man ser, lyckades det icke Hayes att föra sitt fartyg så långt som Kane eller Inglefield. Icke heller fann han någonstädes det »öppna polarhafvet», ehuru denna titel pryder hans resberättelse, [1] utan blott öppna vakar, hvilka ofta förekomma vid Grönlands kuster.

Efter 1861 dröjde det fullt ett årtionde, innan man i Förenta staterna å nyo började tänka på polarforskningen. En i de arktiska färdernas mödor och faror, svårigheter och umbäranden hemmastadd, genom outtröttlig viljekraft utmärkt, men beklagligtvis icke tillräckligt bildad person, den för oss välbekante Charles Francis Hall, gaf omsider uppslaget till en ny, amerikansk polarexpedition och vann Förenta staternas kongress för ett sådant företag. Inga rika enskilda personer stodo att vinna för saken; kongressens flertal var ogynsamt stämdt derför. Efter otaliga svårigheter rönte dock Halls förslag framgång. Ett fartyg vid namn »Periwinkle», hvilket dock på Henry Grinnells förslag omdöptes till »Polaris» och nästan fullständigt ombygdes för det afsedda ändamålet, utvaldes till färden; det var en skrufångare af 387 tons drägtighet, hvars utrustning i andra hänseenden lemnade föga öfrigt att önska. Maskinen var så inrättad, att han kunde eldas upp äfven med hvaltran. Äfven den för en treårig färd beräknade provianten vitnade genom sin riklighet och beskaffenhet om den omsorg, man från högre ort egnade företaget. Befälet öfver expeditionen togs naturligtvis af kapten Hall, hvilken visste att ersätta, hvad han saknade i vetenskapliga insigter, genom att upptaga bildade och i sådana företag erfarna personer bland sina följeslagare. Dessa utgjordes inalles af tjugo man. Förste officeren, tillika ismästare, var Sidney O. Buddington, Halls mångårige kamrat i Ishafvet; äfven förste styrmannen, *H. C. Chester,* hade Hall lärt känna redan på »Monticello», hvarpå han företog sin andra resa till norden. William Morton, Kanes och Hayes' följeslagare, var andre styrman. Den mest framstående medlemmen af expeditionen var otvifvelaktigt dr *Emil Bessels* från Heidelberg, till yrket läkare, men skicklig zoolog, botanist och fotograf, hvilken sedan deltagit i en tysk polarfärd. Till den vetenskapliga staben hörde äfven astronomen *R. W. D. Bryan* och *Fredrik Meyer*, som från 1864 var anstäld i Förenta staternas signalkår och nu skulle företrädesvis svara för de meteorologiska iakttagelserna. Såsom ett mycket vigtigt och nyttigt tillägg till Polaris-manskapet bör äfven den förut omtalade eskimåen Joe nämnas.

---

[1] Dr I. I. Hayes, »*The open polar sea: a narrative of a voyage of discovery towards the north pole in the schooner United states*», London 1867.

Den 29 juni 1871 lemnade »Polaris» New-York; dess mål skulle icke vara någonting mindre än sjelfva nordpolen, och de hänförda amerikanerna fröjdade sig åt det stolta ögonblick, då stjernbaneret skulle svaja vid nordpolen, äfvensom åt tillfredsställelsen, att mången klippa, gletscher och sund skulle för alla tider bära amerikanska namn, enär deras nations stora namn dittills blifvit högligen litet förevigade under dessa breddgrader. Från New-Foundland seglade fartyget tvärs öfver Hudsons sund till Grönlands vestkust, der Hall i Holstenborg köpte hundar för slädfärderna och i Upernivik tog den bekante Hans Hendrik om bord jemte hans hustru, tre barn och alla, till ett grönländskt hushåll hörande saker. Den 24 augusti 1871 afgick »Polaris» från Tassuissak, den nordligaste bland de danska kolonierna, på 73° 21′ nordlig bredd och 56° 5′ vestlig längd från Greenwich, till Smiths sund. Utan att hindras af is öfverfor man följande dag den af sjöfarande så skydda Melville-viken och passerade derefter kap Dudley-Digges, der en stenhög uppfördes, och en berättelse om färden dit nedlades. Allt jemt såg man öppet farvatten framför sig och skyndade, betjenande sig deraf, norr ut. Den 26 augusti uppnådde man inloppet till Booths sund. Väl summo flacka isskollor i nordlig riktning på ömse sidor om fartyget, men man hade ännu icke att utstå några allvarsamma svårigheter liksom icke heller, då man dagen derpå vid middagstiden fann en polhöjd af 77° 51′ och tre timmar senare lopp in i Smiths sund. Alla befunno sig derför vid det bästa lynne och öfverlemnade sig åt de gladaste förhoppningar om expeditionens framgång.

Sedan man passerat Port Foulke, Hayes' vinterhamn, och till kap Inglefield följt den sedermera från nordvestlig till nordostlig riktning öfvergående grönländska kusten, styrde man derefter rakt nordvart och hade sent på aftonen öfverskridit den största polhöjd, som Kane aderton år förut kunnat uppnå med sitt fartyg. Vid midnattstid mötte man de första, vidsträckta ismassorna, hvilka från öster till vester upptornade sig som en fast vall ur sundet; som icke någon lämplig ankarplats fans här i närheten af kap Frazer, fortsatte man färden norr ut under tät dimma, som gjorde det omöjligt att utröna kustens beskaffenhet. Då vädret något uppklarnade, visade det sig, att fartyget den 28 augusti vid middagstiden befann sig på 80° 3′ nordlig bredd och 69° 28′ vestlig längd från Greenwich. Tjugofyra timmar senare, då man under tiden kommit förbi de som igenkänningspunkter tjenande Franklin- och Crozier-öarne och invid kusten af Grinnells land upptäckt en annan, liten ö, som kallades Hans-ön efter den liknämnde eskimåen, trodde man sig kunna antaga den under töcknig väderlek iakttagna polhöjden till 81° 20′ och den samtidiga vestliga längden till 64° 34′. Tjockan fortfor, men isberg såg man blott i ringa mängd efter 80:de breddgradens öfverskridande; deremot uppträdde isfält, som höjde sig tre till fyra fot öfver vattenytan, i allt större mängd. Den här rådande ödsligheten var rysligt majestätisk. Med undantag af några små, mellan isstyckena i vattnet simmande kammaneter kunde man icke varsna något spår af organiskt lif. Dertill afsatte sig fuktigheten på fartygets tackling och jerndelar samt betäckte allt med en isskorpa, under det att den fallande snön »liksom stelnadt fett förenade sig till oregelmessiga skollor på det lugna vattnet». Detta var företeelser, som ingalunda bidrogo att göra färden behaglig för de resande; men de kände sig upplyftade af det stolta medvetandet att till höger hafva upptäckt ett nytt land, som sedermera kallades Halls land, och att befara ett haf, som förut aldrig plöjts af någon skeppsköl. Derunder öfvertygade de sig, att Mortons påstådda öppna polarhaf, hvilket redan vid sitt första omnämnande funnit flere motståndare än anhängare, vore en förnyad utvidgning af hafsarmen, nämligen Halls bassäng med breda, mot sydvest och sydost gående fjordar, och att der bortom å nyo fans land, Halls land, Grönlands nordliga fortsättning. Mellan detta och Grinnells land afsmalnar hafsarmen till ett sund, som efter amerikanska marinsekreteraren erhöll namnet Robeson-kanalen. Denna sträcker sig från 81° 44′ till 82° 20′ eller 25′ nordlig bredd och har således en längd af ungefär 72 kilometer. På andra sidan derom låg i norr en sträcka vatten och längre bort ett andra haf eller en bugt, på hvars vestra sida var land, så långt ögat nådde; äfven i öster fans något land, som man dock icke kunde se tydligt. Hafvet eller bugten var isfri och är, såsom man förmodade, antingen norra polarhafvet eller ett sund, ett farvatten, som leder till det samma. Detta vatten erhöll namnet Lincoln-hafvet. Af de der gjorda, allmänna iakttagelserna kunde det tyckas, att »Polaris» icke skulle rönt några allvarsamma svårigheter att styra ut på detta haf. Men med »Polaris'» framträngande började det blifva kinkigt; med stigande hastighet trängde den till massan oupphörligt växande isen, skollorna, fälten och hummocks mot söder, hvarför Hall såg sig om efter en tillflyktsort, der fartyget kunde läggas för ankar. Men detta visade sig vid anstäld undersökning vara omöjligt, hvarför stället erhöll namnet Repulse-harbour. Man ångade således vidare, men tvangs af tjockan snart att stanna, och först den 31 augusti kunde resan fortsättas, äfven denna gång för kort tid, ty man närmade sig den gräns, som det icke skulle vara »Polaris» beskärdt att öfverskrida. Buddington, om hvilken Bessels yttrar, att »hans mycket prisade erfarenhet tyvärr icke stod i något förhållande till det mod och den hänförelse, som han lade i dagen», ansåg nämligen för alldeles omöjligt att framtränga längre norr ut och menade, att man ofördröjligen borde återvända mot söder och der uppsöka en hamn. Expeditionens ledare och några af hans officerare delade denna åsigt, men Bessels och tre andra officerare ville fortsätta norr ut, enär mannen i mastkorgen varseblifvit ett ansenligt, öppet farvatten i nordost och förklarat, att isförhållandena, så långt han kunde se, icke lade något hinder i vägen för att framtränga vidare mot norr. Utan att sjelf uppstiga i mastkorgen och, såsom det varit hans pligt, med egna ögon öfvertyga sig om förhållandet och utan att fästa afseende vid de den 30 och 31 augusti gjorda, meteorologiska iakttagelserna, hvaraf tydligt framgick, att det hade blåst fuktiga nordanvindar, hvilka kunde hafva strukit fram blott öfver öppet vatten, höll Buddington envist fast vid sin mening, och »Hall var nog svag att anse denna åsigt som bestämmande». ¹)

Alltså blef följden, att man icke kom öfver en polhöjd af 82° 26′, hvilken uppnåddes den 4 september, sedan man under de närmast föregående dagarne varit ansatt af väldiga ispressningar, så att man ansåg fartyget redan förloradt, och dess befälhafvare gaf befallning att bringa en del af lifsmedlen ned på isen. Man fann dock den 5 september en tillflyktsort i en grund vik, hvilken af Hall kallades Polaris-viken, på ett ställe, som benämndes Thank God-harbour; tyvärr visade sig denna af nöden påtvungna

---

¹) Denna vändning i företaget har sedermera många gånger underkastats en icke oberättigad kritik och gaf anledning till officiela förhör inför Förenta staternas marinministerium med expeditionens medlemmar. Af de aflagda vitnesmålen kunde hvarje fördomsfri person komma till den öfvertygelsen, att det, der Halls expedition vände om, icke var tal om någon ogenomtränglig isbarrière, som för alla tider skulle kunna afskräcka från nya försök. (Se dessa vitnesmål i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1874, sid. 252—261.)

vinterhamn sedermera vara alldeles olämplig, enär den lemnade fartyget utan skydd mot ispressningarna. Redan i november visade det sig, huru illa denna, vikar saknande kust egnade sig för en öfvervintring. Stormar sönderbröto isen och förde med sig fartyget, som med knapp nöd räddades från undergång och förankrades vid ett isberg, som dock gjorde åtskillig skada och inom kort gick i stycken. En plats för observatoriet utsågs, hvarefter förråden fördes i land och upplades på säkert ställe. Den 18 september afgick en slädexpedition, bestående af Bessels, Chester och de båda eskimåerna, för att undersöka inre delen af det land, vid hvars vestkust »Polaris» låg för ankar; det är ett högland, som söder ut sluttar mot den breda, djupt inträngande Petermann-fjorden, hvaremot en präktig bugt, Newman-viken, inskjuter på dess norra sida. Den 24 september återkommo forskarne, och den 12 oktober företog Hall sjelf, äfven han åtföljd af Chester och de båda eskimåerna, en två veckors färd »till polarhafvet», hvarunder han dock icke kom längre än till den förut omtalade Repulse-harbour. Den 24 oktober vände den lilla expeditionen åter, då Hall kände sig sjuk, sedan solen försvunnit den 16 och det arktiska vintermörkret inbrutit. Hans sjukdom tilltog hastigt, han blef delvis lam och dog den 8 november 1871. Man begrof honom på stranden ungefär tio minuters väg från ankarplatsen och satte på hans graf en minnesvård af trä, hvarpå hans namn och dater voro angifna.

Från denna stund uppgaf man tanken på vidare upptäckter. Med öfverbefälhafvarens död hade expeditionen lidit sin svåraste stöt, disciplinen försämrades mycket, och officerarnes åsigter stodo i skarp strid med hvarandra. Öfverbefälet togs af Buddington. Vintern förflöt emellertid utan svårigheter och umbäranden. Lotsen *G. E. Tyson* beskrifver klimatet som många grader mildare än i längre söder ut belägna trakter. I juni var marken vid ankarplatsen snöfri och utrustad med hela den der inhemska floran. Gräset var sparsamt och krypande, men tillräckligt att föda en talrik mängd myskoxar, af hvilka man nedlade 30 till 40 stycken. Att sådana djur kunna lefva derstädes, är ett fullgiltigt bevis för den mildare temperaturen. Under högsommarn var hettan stundom tryckande. Man träffade icke några eskimåer, men väl spår efter dem. Drifved, som kom norr ifrån, upptogs, då den, förd af en hastig, sydlig ström, sam genom Robeson-kanalen. Utom myskoxar såg man harar, sorkar och några björnar. De vilda blommorna voro präktiga, och talrika foglar kommo under sommarn från söder. Östra kusten är ganska skiljaktig från den vestra och gynnas tydligen mera af klimatet med hänsyn till sin växtlighet. De vestra bergraderna äro deremot vildare, kala och branta. Midt under vintern var kölden oaktadt de skildrade klimatiska förhållandena så stark, att kulor af fruset qvicksilfver kunde skjutas genom ett 5 centimeter tjockt bräde. Det oaktadt fortsattes de meteorologiska och andra iakttagelserna äfvensom de trigonometriska mätningarna regelbundet. I april 1872 inträngde en slädexpedition, bestående af Bessels, Bryan och eskimåen Josef en temligen lång sträcka, i Petermann-fjorden, men måste lemna oafgjordt, om denna är en verklig fjord eller ett mot öster eller sydost mynnande sund. Efter att hafva passerat dess mynning undersökte man den långt smalare och mindre djupt inskjutande Bessels-viken och vandrade derefter längs kusten mot söder, tills man varseblef kap Constitution, som Morton och Hans upptäckt aderton år förut. Den 8 juni gjordes under Tysons befäl med två båtar ett andra försök att framtränga mot norr. Den ena båten, som styrmannen Chester förde, krossades af isen den 7 juli, den andra drogs upp på land, och hela sällskapet vandrade till fots 40 kilometer till baka till fartyget, enär Buddington kallat dem till hjelp i anseende till en skada på »Polaris». Under denna utflygt sågos ungefär tjugo myskoxar, af hvilka fyra dödades. Äfven anträffade man jagtredskap, yxor och lägerplatser, som härrörde från eskimåernas jagtfärder i denna trakt, dock icke från nyare tid. Spår af fasta boningsplatser stodo icke att finna. Mycken förtjenst nedlade meteorologen Meyer genom ost- och vestkustens kartläggande. På 82° 9′ nordlig bredd varseblef han från 520 meters höjd i nordlig riktning en ljus strimma, som andra ansågo för land, men han för vatten. Vestkusten tror han sig hafva öfverskådat bortom 84° och ostkusten till ungefär 82° 30′ nordlig bredd. På östra och vestra kusten har Meyer mätt alla höjder; vid Thank God-harbour voro bergen 300 till 400 meter höga.

Ytterst intressanta äro de iakttagelser, hvilka gjordes under den från 5 september 1871 till 12 augusti 1872 räckande vistelsen på Halls land. Under den långa polarnatten syntes — åtminstone till lands — allt lif saknas. Deremot fann man under sommarn ett jemförelsevis rikt lif i dessa trakter. Ehuru temperaturen aldrig steg till mera än + 9° C., och man till och med under de gynsammaste förhållanden kunde gräfva knappt 60 centimeter djupt utan att träffa på is, så var växtligheten under sommarn sådan, att man på afstånd trodde sig skåda ängar, hvilka dock på närmare håll upplösas i många enstaka fläckar. Knappt handshögt resa sig de dvergartade grenarne af de båda enda, här förekommande buskväxterna, fjellsippan och polarvidet. Af denna växtlighet lefva dock icke blott små däggdjur, t. ex. polarharar och de i mängd förekommande sorkarne, utan äfven stora djur, såsom myskoxarne. Dessa tyckas väl tillbringa vintern längre söder ut, men redan i april visade de sig i närheten af Polaris-viken, och ännu i slutet af september drefvo de omkring i denna trakt. I de små insjöarne antydde stim af foreller, att deras näring, små kräftdjur och insektlarver, fans der i mängd. På land träffades fjellräfvar, fjellugglor och jagtfalkar, att nu först tala om de af rof lefvande. Taflackor, ejdergäss och tobisgrislor funnos i mängd häckande vid Polaris-viken; korpar sågos blott i enstaka exemplar; andra, t. ex. roskarlen, uppträdde i slutet af juli och början af augusti i stora flockar, som bestodo af fullvuxna hanar och honor äfvensom ungar. De voro stadda på flyttning söder ut och hade således häckat ännu längre i norr. Häraf kan man draga den slutsatsen, att äfven norr om 82:dra breddgraden vilkoren för foglars tillvaro förefinnas, och att hafvet är delvis öppet under sommarn, ty den öfver hela jorden utbredda roskarlen är en kustfogel, hvars näring utgöres af lägre hafsdjur. Inalles iakttog man vid Polaris-viken tjugofyra fogelarter. Äfven några insekter, t. ex. en fjäril *(Colias boothii)* och poduror, träffades derstädes. Hafsfaunan kunde endast ofullkomligt undersökas; men i Polaris-viken anstälda draggningar visade dock, att djurverlden i hafvet ingalunda var fattig.

Den 12 augusti 1873 på eftermiddagen — sedan samma dag på morgonen Hans' hustru gifvit lifvet åt en ung eskimå, som döptes till Carl Polaris — ångade man ut ur viken mot söder; men redan den 25 augusti på morgonen instängdes »Polaris» på 79° 35′ 47″ nordlig bredd fullständigt af isen, och å nyo måste en tillflyktsort, hälften tält, hälften hus, uppföras på ett isfält, under det att man hade provianten på däck redo att lossas. Snart derefter inträffade en förskräcklig tilldragelse. Af strömmen drifvet ungefär på 77° 35′ nordlig bredd till Whale-sundets norra inlopp, upplyftes »Polaris» den 15 oktober på natten så högt af en stark isskolla, att det kom öfver vattnet och genast lade sig på sidan. I största hast bragtes allt, som man försigtigtvis redan för länge sedan hade upplagt på däck, ned på isskollan. Då gick med ens äfven denna sönder, och en del af manskapet dref omkring i det upprörda hafvet på större och mindre skollor. »Polaris» hade halkat ned i vattnet och försvunnit i mörkret; följande morgon befunnos 19 personer (10 amerikaner — bland dem Tyson — och 9 eskimåer, bland hvilka 5 barn) på isen. Af lifsmedel hade de 11 säckar bröd, 14 skinkor, dosor med konserveradt kött, 1,000 kilogram chokolad, tillräckligt med skjutgevär och en mängd ammunition, dertill filtar och hudar, ett tält och två hvalbåtar; men kunde de med allt detta uthärda den arktiska vintern eller öfverfara det vidsträckta hafvet? De måste snart bereda sig härpå, ty »Polaris» kom väl ännu en gång i sigte, men i ett oupphinneligt fjerran. Det modiga folket förtviflade dock icke. Snöhyddor bygdes, och från det förut uppförda huset framskaffades bjelkarne och de der upplagda stenkolen. Af oskattbart värde voro de båda eskimåerna Hans och Joe, för hvilkas säkert träffande kulor björnar, räfvar eller skälar, som närmade sig snöhyddorna, stupade och med sitt kött bildade ett välkommet tillägg till de dagliga rationerna, hvilka utmättes allt mindre, ju längre den i öppet vatten komna skollan dref mot söder. Julaftonen firades på festligt sätt: till denna dag hade man gömt den sista dosan med torkad frukt och den sista med konserveradt kött, hvarjemte 25 kilogram fläsk jemte något skälblod och litet skälkött kokades till en soppa, som var kraftigare än sedan länge till baka. Snart ökades mödorna och svårigheterna; ännu hade man icke lidit brist på färskt kött, i snöhyddorna var man skyddad mot den strängaste kölden, och isfältet, som var en mil långt, erbjöd tillräcklig säkerhet mot vågor och isberg. Men i början af april 1873 hade de drifvit så långt söder ut, att nästan icke någon mera is syntes än deras skolla, som tycktes vara den enda i den omätliga vattenöknen, och hvarifrån vågorna lösbröto det ena stycket efter det andra. Man var nu hänvisad till en liten båt, som knappt kunde rymma de 19 personerna, hvarför man måste kasta kött och kläder öfver bord för att bereda rum åt det nödvändigaste, tältet och hudarne samt det obetydliga brödförrådet. De rodde mot land, men kunde icke uppnå det och blefvo glada, då de åter kunde lägga till vid ett isfält. Der funno de åter skälar och kunde delvis vistas på isen bredvid båten, hvilken alltid stod färdig att skjutas ut i vattnet. Dag för dag ökades nöden; genomvåta, kämpande med umbäranden af alla slag, försvagade af hunger, tillbragte de sina dagar i sorgsen sinnesstämning; redan hade de kommit så långt, att de åto läder, då Joe fick syn på en björn; de båda eskimåerna lade sig på lur, och några af manskapet måste kasta sig ned på isen för att föreställa skälar och locka fram odjuret, hvilket föll för ett lyckligt skott och räddade de nödstälda åtminstone för några dagar. Än farande på öppet vatten, än följande en isskolla, drefvo de allt längre söder ut, tills en ångare kom i sigte den 28 april. Ingen af de skeppsbrutna tillslöt ögonen denna natt, ångaren besvarade på morgonen de skott, hvarmed man helsade honom, men till skollan och båten kunde han icke komma, och de olyckliga sågo sig gäckade i sitt glada hopp. Då framträdde den 29 april en annan, stor ångare, »Tigress», ur tjockan. Följande dag lyckades det för de skeppsbrutna att ådraga sig nämnde ångbåts uppmärksamhet, så att dess befälhafvare styrde mot och upptog dem alla. De befunno sig då på 53° 35′ nordlig bredd. Det var i senaste laget, ty de flesta voro sjuka eller så kraftlösa, att de icke mycket längre kunnat härda ut i sin belägenhet. Under skeppsläkarens sorgfälliga vård återhemtade alla sig dock snart och ankommo den 24 juni till Washington efter att hafva tillbragt fulla åtta månader på isen.

Vid mottagandet af ett telegram från New-Foundland om de skeppsbrutnes räddning hade Förenta staternas marinminister Robeson utskickat eller att afsändas utsett icke färre än tre fartyg, nämligen regeringsångaren »Frolic» till New-Foundland för att bringa de nitton räddade personerna till Washington, regeringsångaren »Juniata» till Disco och om möjligt till Upernivik för att der aflemna kol och proviant för »Polaris» och de på det samma qvarblifna manskapet samt det ofvannämnda »Tigress» till Northumberland-ön, der »Polaris» sågs för sista gången af isdrifvarne. Tyson jemte allt sjöfolket bland dessa och eskimåen Joe skulle åtfölja denna expedition.

Emellertid tillbragte »Polaris» utan båtar och med de qvarblifna 14 man, bland dem Bessels, Bryan, Buddington, Chester och Morton, vintern 1872—1873 på 77° nordlig bredd. Förgäfves spejade man efter de på isen bortdrifna, och snart måste man tänka på sin egen räddning, ty skeppet läckte starkt, hvarför icke något annat återstod än att sätta det på land på Littleton-ön. Nu uppfördes ett hus, och man inrättade sig så beqvämt som möjligt. Lifsmedel funnos i tillräcklig mängd äfvensom bränsle, ty då kolen tagit slut, eldade man med virke från »Polaris». Till och med för tobaken, som gick till ända, skaffade man sig ersättning genom att röka té. Några eskimåfamiljer, som slagit sig ned i närheten, försågo amerikanerna med färskt kött, och qvinnorna lagade och tvättade deras kläder. I april 1873 grep man sig an med att bygga två båtar, så starka som möjligt, och den 3 juni togo de skeppsbrutna efter att den 31 maj hafva slutat de vetenskapliga arbetena, hvilka oaktadt alla mödor och umbäranden blifvit ifrigt fortsatta, afsked af sitt vinterqvarter och eskimåerna för att anträda hemfärden. Tjugo dagar bortåt seglade de under obeskrifliga svårigheter och faror, tills de den 23 juni 1874 mötte skotska hvalfångstfartyget »Ravenscraig». Dels om bord på detta skepp, dels på det från en färd till Prince regent-inlet återkommande [1]) »Arctic» anlände de till Dundee, hvarifrån de återvände till Förenta staterna. »Polaris»-manskapets öden äro kanske intressantare än sjelfva expeditionens resultat, hvilket väl måste räknas till de mindre framstående. [1])

---

[1]) Se ofvanför sid. 628.

Ser man bort från antydan om en hög kust, som Bessels ville hafva sett bortom 84° nordlig bredd såsom en från Grinnells land skild ö, och hvilken erhöll namnet President-landet, äfvensom från ett par uddar, hvilka visade sig öster ut mellan 83° och 84° nordlig bredd, så är Halls land det enda, som expeditionen upptäckt; men hon icke blott rättade de föregående kartorna i många enskildheter utan fann äfven, att kusten af Grinnells land, som längst i norr nyligen blifvit kalladt Grants land, ligger betydligt längre öster ut. Vigtigast i geografiskt hänseende var upptäckten, att flodvågen i Robeson-kanalen går från norr till söder, och att en i samma riktning löpande ström, som i Smiths sund möter den söder ifrån kommande, för drifved till kusterna af Halls land; härigenom syntes ådagalagdt (hvilket dock icke alla antogo), att Grinnells land vore skildt från Grönland och utgjorde en ö, att Robeson-kanalen icke förde i en återvägsgränd utan stode i sammanhang med ett polarhaf, som förenade Atlantiska och Stilla hafven. Bessels' iakttagelser visade nämligen, att den flodvåg, som sköljer kap Hatherton vid Grönlands nordkust, kommer från Stilla hafvet. I Newman-viken nära polarinloppet till Smiths sund steg floden regelbundet förr än i den sydligare belägna Polaris-viken. Hade det varit Atlantiska hafvets flod, som utgår från eqvatorn samt fortplantar sig åt norr och söder, så måste hon i stället hafva berört Polaris-viken, innan hon iakttogs i Newman-viken. Vidare går den på båda ställena iakttagna flodvågen från norr till söder, hvaremot man redan vid Littleton-öarne varseblifver en från söder till norr sig fortplantande flod. Bessels' iakttagelser visa, antingen att Grönland är en enstaka, af Atlantiska hafvets våg kringspolad ö, eller också, hvilket är mycket sannolikare, att Stilla hafvets flod går genom Berings sund in i ett öppet polarhaf i nordöstlig riktning för att vid Grönlands kust sammanträffa med Atlantiska hafvets flod. Enligt Bessels' förmodan finnes under dessa höga breddgrader ett öppet polarhaf, ty vore vattnet betäckt med evig is, så kunde floden icke fortplanta sig. Derjemte fäste professor Grisebach uppmärksamheten på, att valnötsdrifveden kunde hafva kommit blott från Amur och Japan genom Berings sund, att således ett sammanhang mellan Robeson-kanalen och hafvet norr om Berings sund måste antagas, och att Grönland sannolikt vore förlängdt norr ut, ty annars skulle sådan valnötsved af vågorna föras äfven till Spetsbergen och Novaja Semlja.[1])

---

[1]) En utförlig redogörelse för »Polaris'» färd lemnar Emil Bessels' »Die amerikanische Nordpolexpedition». Leipzig 1879.

Att i det ännu outforskade polarområdet ansenliga, tidtals isfria sträckor vatten förefinnas, är ett alldeles naturligt antagande. Länge antog man, att de arktiska hafven voro fylda med hård packis, hvilken låg der sedan århundraden och för alla tider omöjliggjorde ett inträngande deri. Detta är emellertid icke alldeles riktigt, åtminstone så långt den nutida forskningen sträcker sig. Man träffade nämligen i Ishafvet större eller mindre segelbara ställen. Om amerikanernas »öppna polarhaf» också icke finnes till, så herskar dock icke något tvifvel derom, att de sett öppet vatten på 82° nordlig bredd. Då jag nu har sagt, huru det förhåller sig med detta »öppna» polarhaf, vill jag uttala den önskan, att man i stället för detta så tvetydiga och olämpliga uttryck sätter »segelbart polarvatten», hvarmed för det första föreställningen om ett enda, stort, öfver hela polarområdet utbredt *haf* bannlyses, och för det andra den frågan lemnas oafgjord, huru långt man med hänsyn till *rum* och *tid* kan anse de obestridligen förhandenvarande öppna delarne af polarområdet sträcka sig. Ett sådant »polarvatten» är den af Hall upptäckta Lincoln-sjön, men härmed är dess ständiga segelbarhet ingalunda uttalad. Huru härmed förhåller sig, skall den senast från England utsända expeditionen lära oss.

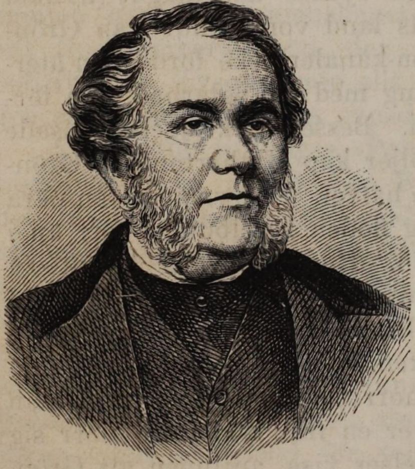

Sherard Osborn.

I nämnda land, som efter M'Clintocks minnesvärda färd syntes hafva fullkomligt vändt sig från polarforskningen, hade i amiral Sherard Osborn en ifrig förespråkare för denna gren af jordkunskapen uppstått. Sedan han år 1865 å nyo väckt polarforskningen till lif från Englands sida, satte flere derför ifrande personer, bland hvilka jemte Osborn *Clemens Robert Markham*, sekreterare i Royal geographical society, och *Hooker* särskildt kunna nämnas, alla krafter i rörelse att förmå regeringen till att utsända en polarexpedition. De trodde, att blott med stora medel och betydande krafter, sådana regeringen hade till sitt förfogande, någonting nyttigt kunde uträttas, och hade slutligen den tillfredsställelsen att utverka ett beslut af den 17 november 1874 till förmån för deras förslag om en expedition, hvilken genom rik och i hvarje hänseende förträfflig utrustning öfverträffade alla äldre. Den af amiralitetet med förberedelserna betrodda komitéen, som bestod af amiralerna G. H. Richards, M'Clintock och Osborn, lät ombygga de af henne utsedda ångarne »Alert» och »Discovery» (på 550 och 750 tons) för det afsedda ändamålet och proviantera dem för fullt tre år. Af det stora antalet sig frivilligt erbjudande officerare och matroser utvaldes 60 man för hvarje fartyg, hvarjemte som eskimåtolk anstäldes en dansk vid namn *Neil Christian Petersen,* och grönländska hundar tingades till den tid, då de skulle behöfvas. Redan den 29 maj 1875 kunde fartygen gå till sjös från Portsmouth. Hela expeditionen stod under befäl af kapten *Georg S. Nares,* som år 1855 hade deltagit i Kelletts polarfärd och dervid tillryggalagt 2,400 kilometer med slädar, hade förvärfvat mycken öfning i mätningar till sjös och varit chef för den storartade Challenger-expeditionen, hvilken han lemnade i Hongkong för att träda i spetsen för den nya polarexpeditionen. »Discovery» fördes af kapten *Stephenson* och »Alert» af commander *Albert Hastings Markham;* utom officerarne och läkarne funnos flere lärde om bord för de vetenskapliga arbetena. 1) Enligt den uppgjorda planen skulle de båda fartygen styra mot norr genom Smiths sund, hvilket de britiska geograferna ansågo icke blott som den bästa utan äfven så att säga som den enda möjliga vägen, och medan det ena öfvervintrade på 81° eller 82° nordlig bredd, skulle det andra söka framtränga mot nordpolen. Der en gräns förefans för

---

[1]) »Das offene Polarmeer bestätigt durch das Treibholz an der Nordwestküste von Grönland», i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1874, sid. 161—162.

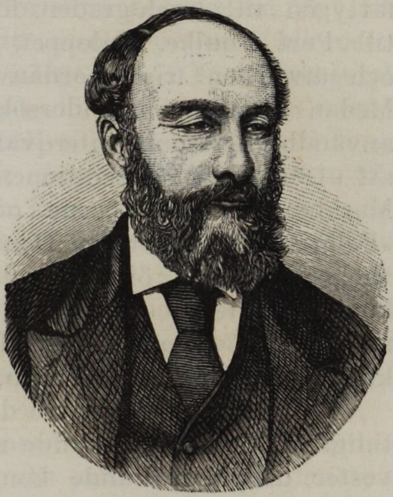

Sir Georg S. Nares.

---

1) Arbetena voro på följande sätt fördelade: I. På »Alert»: kapten Nares och löjtnant *Pelham Aldrich* kartläggning och lodningar; commander Markham kartläggning, geologi och magnetiska iakttagelser; löjtnant *Georg A. Giffard* magnetiska iakttagelser; löjtnant *Alfred A. Chase Parr* spektroskopiska och astronomiska iakttagelser; dr *Thomas Colar* etnologi och meteorologi; dr *Edvard L. Moss* mikroskopi; kapten *H. Wemyss Feilden* hufvudsakligen ornitologi, men äfven geologi och botanik. II. På »Discovery»: löjtnant *Beaumont* och löjtnant *Wyatt Rawson* pendeliakttagelser; löjtnant *Archer* och löjtnant *Fulford* magnetiska iakttagelser; hr *Crawford Conybeare* spektralanalys; dr *Ninnis* meteorologi; dr *Coppinger* geologi; hr *Hart* naturforskning, hufvudsakligen botanik.

skeppsfarten, skulle slädfärder fullständiga undersökningarna. Den åt befälhafvaren lemnade föreskriften innehöll uttryckligen att rikta det hufvudsakliga sträfvandet på att uppnå den högsta nordliga breddgrad och om möjligt sjelfva polen. Derjemte inskärptes att från vinterqvarteren utforska de närliggande kuststräckorna, så långt man kunde framtränga. Såsom gränser för de båda fartygens rörelser åt sidan bestämdes 20:de och 90:de längdgraderna.

Efter att hafva berört Godthaab och Ritenbenk på Vest-Grönland uppnådde expeditionen den 7 juli Godhavn, dit transportfartyget »Valorous» åtföljde henne, och afseglade den 17 derifrån till Upernivik, som hon åter lemnade den 22. De högt belägna landsträckorna norr om kap York kommo i sigte den 25 juli, den 26 på natten uppnåddes Carey-öarne, den 27 kommo fartygen till breddgraden för kap Robertson och dagen derpå till Port Foulke. Inloppet till Smiths sund var alldeles isfritt, och äfven en frisk nordanvind dref icke någon is mot söder. Medan Stephenson undersökte Foulke-viken för att utröna dess användbarhet som vinterqvarter för ett fartyg, som kunde komma att utsändas till expeditionens understödande, besökte Nares och Markham Littleton-öarne och Life-boat-cove, skådeplatsen för »Polaris'» skeppsbrott. Den 29 på morgonen gick man under vacker väderlek öfver sundet med kurs på kap Isabella; nära kusten skildes dock fartygen åt af en häftig snöstorm, men sammanträffade följande dag. De inlupo derefter något söder om kap Sabine i en säker hamn, som kallades Port Payer.

Här lågo fartygen tre dagar inneslutna af is; den 4 augusti tidigt på morgonen kunde man framtränga omkring kap Sabine vester ut. Man kunde komma 32 kilometer framåt vid södra kusten af Hayes' sund och der finna en tillflyktsort i Princess Alexandra-harbour. Den 8 uppnåddes Franklin Pierce-viken på södra kusten af Grinnells land. Vid det 1,5 kilometer längre i öster belägna Hvalross-grundet uppehölls expeditionen tre dagar, tills isen den 12 augusti dref från land med ebben och gjorde det möjligt att öfver kap Hawks komma till Washington Irving-ön; här hindrade isen å nyo hvarje rörelse. Dagen derpå lyckades man bringa fartygen till vikens östra sida, den 19 att passera kap Frazer och inlöpa i Kennedy-kanalen. De isfria ställena i hafvet blefvo nu talrikare och större. Efter en ytterst mödosam färd genom isen, hvarunder fartygen ofta voro nära att i packisen drifvas mot söder, uppnådde de en udde, hvilken man höll för kap Collinson. I norr derom gör landet en svag vändning mot vester och böjer sig derefter inemot 4,5 kilometer norr om udden tvärt mot vester samt bildar så Richardson-viken.

Strömmen går i Kennedy-kanalen med större hastighet än i Smiths sund mot söder. Då fartygen den 21 augusti fortsatte färden genom Kennedy-kanalen, uppnådde de efter ett mödosamt framträngande genom isen öppet vatten, som utbredde sig mot nordost. Efter en häftig snöstorm, som rasade denna dag, förblef landet för detta år betäckt med snö. Den 22 visade sig kap Lawrence, norra udden till vestkustens största vik, Carl Ritterviken, hvilken bildar norra delen af Richardson-viken. Samma dag på aftonen framträngde Nares på de öppnaste ställena längre norr ut vester om Franklin-ön och kom vid midnatt i närheten af Hans-ön. Kursen ställdes nu mot nordost, tills fartygen i inloppet till Bessels' vik funno en säker ankarplats norr om Hanna-ön.

Den 24 augusti begaf Nares sig till kap Morton för att taga en öfverblick af trakten. Fartygen fortsatte derefter sin färd mot norr i början temligen obehindradt, men tvungos 8 kilometer norr om kap Lieber af packisen att inlöpa i Lady Franklins sund, der man upptäckte en stor och väl skyddad hamn vid en ö omedelbart vester om kap Bellot, som höll till baka packisen i kanalen. Dit drogo fartygen sig undan den 25 på morgonen. Vid inseglingen i hamnen visade sig en flock af nio myskoxar, som alla fäldes; växtligheten var rikare än på någon annan sträcka af den norr om Port Foulke besökta kusten. Enär denna hamn visade sig i hvarje hänseende lämplig till ett vinterqvarter, och nejdens rikedom på den arktiska verldens växter lofvade en god jagt, beslöt Nares att här qvarlemna »Discovery» och framtränga vidare med »Alert» ensamt.

I följd af den uppnådda, höga, nordliga bredden höll luftens värmegrad sig efter den 20 augusti allt jemt under fryspunkten.

Sedan Nares förstärkt sin besättning med löjtnant Wyatt Rowson och sju man från »Discovery», åtskildes expeditionens båda fartyg den 26 augusti på morgonen. »Alert» fortsatte sin färd norr ut. Den 29 öppnade sig isen, och Nares uppnådde Lincoln-viken; men då han den 30 sökte framtränga längre, inneslöts fartyget af packisen. Med stor ansträngning lyckades det för Nares att genombryta den is, som omgaf hans fartyg, och åter uppnå Lincoln-viken. Snart derefter uppstod sydvestlig vind, som dref hufvudmassan af isen norr ut; den 1 september på morgonen kunde »Alert» fortsätta sin färd genom Robeson-kanalen. Samma dag på eftermiddagen uppnådde Nares en bredd af 82° 24'.

Vid Robeson-kanalens slut böjer landet genast af mot vester, kusten förlorar sitt branta utseende, och den grofva isen strandar på 90 till 180 meters afstånd från kusten. Som isen längre bort vid kap Sheridan lade sig omedelbart intill land, var det här omöjligt att framtränga längre, och således återstod ingenting annat än att uppsöka en lämplig och trygg plats för fartyget bakom denna skyddande isbarrière. Från en inemot 100 meter hög punkt på kusten erhöll Nares en god öfverblick af omgifningarna. Kusten sträckte sig ännu ungefär 50 kilometer i nordvestlig riktning; i norr kunde icke något land upptäckas, snarare bibragte isens beskaffenhet och rörelse den öfvertygelsen, att icke något land funnes på betydligt afstånd åt norr. Äfven öster ut var kanalen fyld med packis.

Temperaturen höll sig nu beständigt mellan — 6,7° och — 12,2° C., och den isbarrière, som höll »Alert» innesluten, tilltog allt jemt i bredd. Den 11 september var himmelen utomordentligt klar och medgaf att något säkrare forska efter det af »Polaris» påstådda, i norr belägna landet. Efter sorgfällig granskning af de mörkare ställenas rörelse ansåg Nares sig nödsakad att antaga, det icke något land förefunnes på ganska betydligt afstånd norr ut.

Den 13 och 14 september bröts väl den nybildade isen upp af sydvestlig vind, men packisens hufvudmassa i vester låg fortfarande tätt intill kusten. Den 15 drefs isen från kusten, men en fruktansvärd snöstorm hindrade allt framträngande. Redan dagen derefter, då nordvestlig vind inträdde, stängdes vägen åter; packisen lade sig intill kustisen, och fartyget var infruset för vintern. Vid längre fram anstälda undersökningar af kustlinien visade det sig, att »Alerts» tvungna qvarhållande i dess vinterqvarter var en lycka, ty längre bort på kusten fans icke en enda vik, som kunnat lemna fartyget skydd. Vid den öppna kust, der »Alert» måste tillbringa vintern, var isens tjocklek en borgen för fartygets säkerhet, ty då isen nådde bottnen på 22 meters djup, kunde han omöjligen medföra någon fara för fartyget.

Så snart kustisen var nog stark, anträdde commander Markham jemte löjtnanterna Parr och May den 25 september en slädfärd för att upplägga ett förråd af lifsmedel på det ställe, som kunde uppnås längst i nordvest. Fyra dagar förut hade löjtnant Aldrich brutit upp med två lätta hundslädar för att undersöka vägen omkring kap Josef Henry för det större partiet. Han återkom den 5 oktober och hade från toppen af ett 600 meter högt berg, som var beläget på 82° 48′ nordlig bredd, sett kusten sträcka sig mot nordvest 100 kilometer bortåt till 83° 7′ nordlig bredd. Söder ut i det inre af landet syntes höga berg, men i norr kunde icke något land skådas.

Två dagar, sedan solen den 14 oktober gått ned för den långa vintern, kom Markham åter till fartyget; det hade lyckats honom att anlägga en depot på 82° 44′ nordlig bredd och kartlägga kusten nära 3,25 kilometer längre bort. Den 2 oktober sände Nares löjtnant Rawson till »Discovery»; men denne återkom dock den 12 oktober utan att hafva kunnat nå sitt mål, emedan han efter 14,5 kilometers färd fann vägen spärrad af osäker is.

Efter slädpartiernas återkomst vidtog man förberedelser för öfvervintringen; skeppet försågs med ett tak, och alla förråd, som kunde tåla väderleken och icke kunde föras under däck, upplades på stranden. Den arktiska vintern med sitt långvariga mörker fördrogs med stor framgång af hela besättningen. Under vackra aftnar meddelade commander Markham på däck undervisning, som mottogs med stort bifall; hvarje torsdag höllos föredrag, eller uppfördes teaterföreställningar. Helsotillståndet var med ett undantag förträffligt. Ehuru många tecken gåfvo vid handen, att häftiga vindar herskade i Robeson-kanalen, var dock väderleken i vinterqvarteret märkvärdigt lugn, hvilket gick hand i hand med en alldeles utomordentlig köld. I februari var qvicksilfret fruset 15 dagar å rad, tills en fyra dagar räckande sydvestvind medförde varmare väderlek; då vinden tog slut, återkom kölden och qvicksilfret frös nu å nyo under 15 dagar.

Under vintern pågingo magnetiska och meteorologiska äfvensom andra vetenskapliga iakttagelser, hvarjemte naturvetenskapliga undersökningar och samlingar gjordes. Den 1 mars blef solen åter synlig. Nares beslöt nu att gifva kapten Stephenson på »Discovery» i uppdrag att med alla till hans förfogande stående medel utforska den närbelägna och den norra kusten af Grönland i stället för att sända en del af sitt manskap att åvägabringa en förbindelse med Smiths sund. Härvid utgick Nares från den åsigten, att ett från England möjligen till Littleton-öarne afsändt fartyg skulle från bristen på underrättelser sluta till en gynsam fortgång af företaget. Den 12 mars afreste underlöjtnant *Georg Le Clere Egerton* jemte löjtnant Wyatt Rawson och tolken C. Petersen med en hundsläde för att till »Discovery» öfverbringa dessa befallningar. Efter fyra dagar återkommo de, emedan Petersen insjuknat svårt; hans båda fötter måste aftagas, och han dog den 14 maj 1876. Den 20 mars bröto Egerton och Rawson åter upp och anlände på sjette dagen till »Discovery» efter en mycket ansträngande färd öfver Robeson-kanalens ojemna is. Temperaturen vexlade mellan —41,11° och —31,11° C.

Den 3 april 1876 togo de stora slädfärderna sin början med 7 slädar samt 53 officerare och matroser. Markham ämnade med två, för 70 dagars bortovaro utrustade båtar framtränga norr ut på isen och i närheten af kap Josef Henry lemna landet. Tre slädafdelningar under dr Moss och ingeniör *Georg White* åtföljde honom, så långt deras lifsmedelförråd medgåfvo. Löjtnant Aldrich skulle, åtföljd af en slädafdelning under löjtnant Giffard undersöka kusten af Grants land mot norr och vester.

Dagen efter slädexpeditionernas afgång återkommo Egerton och Rawson från »Discovery»; deras hemfärd var mycket besvärlig vid en mellan —42,$_{25}$° och —26,$_{11}$° vexlande temperatur. Underrättelserna från »Discovery» lydde mycket gynsamt; vintern hade tillbragts ganska angenämt, och blott ett enda svårare sjukdomsfall förekommit. Kapten Stephenson vidtog anstalter till att undersöka Lady Franklins sund och grönländska kusten. Den 8 april återvände de första reservslädarne från Markhams och Aldrichs afdelningar; två dagar under den sex dygn räckande bortovaron hade man iakttagit en temperatur af —43,$_{35}$° C. Den 10 företogo Rawson och Egerton med lätta slädar en utflygt till Robeson-kanalen för att taga reda på dess isförhållanden och uppsöka en tjenlig väg för det från »Discovery» kommande, under löjtnant Beaumonts befäl stående forskningspartiets tunga slädar.

Fyra dagar senare återvände andra afdelningen reservslädar från det norra partiet och medförde underrättelsen, att färden gick bra. Men den 8 juni på aftonen återkom löjtnant Parr från Markhams afdelning helt oväntadt till »Alert» och meddelade, att nästan allt manskapet i detta parti angripits af skörbjugg och behöfde hastig hjelp. Redan vid midnattstid bröt derför Nares upp med två starka afdelningar; en af de insjuknade hade emellertid redan aflidit. Med de öfriga återkom man den 14 till fartyget. I Markhams hela afdelning hade blott de båda officerarne blifvit förskonade; alla de sjuka tillfrisknade jemförelsevis hastigt. Markham hade under sin färd sällan träffat slät is, sedan han lemnade kusten. Mellan skollorna voro oerhörda massor af stycken hopade från föregående sommar, sönderbruten packis, som under vintern sammanfrusit till ett vildt kaos och knappt lemnade rum att komma fram. Ofta måste man hugga väg för slädarne genom isen. Det hade lyckats Markham att den 12 maj 1876 komma till 83° 20′ 26″ nordlig bredd. För att hinna denna punkt, som låg blott 117,$_{5}$ kilometer i rak linie från fartyget, hade under bortvägen en sträcka af 344 kilometer måst tillryggaläggas, under det att hemfärden tog 394 kilometer i anspråk.[1]) Nares drager från denna slädfärd den slutsatsen, att en längre resa öfver den polara packisen med ett slädparti, som

---

[1]) Se om »Alerts» och dess besättnings andel i expeditionen A. H. Markham, »*The great frozen sea. A personal narrative of the voyage of the 'Alert' during the arctic expedition of 1875—1876.*» London 1878.

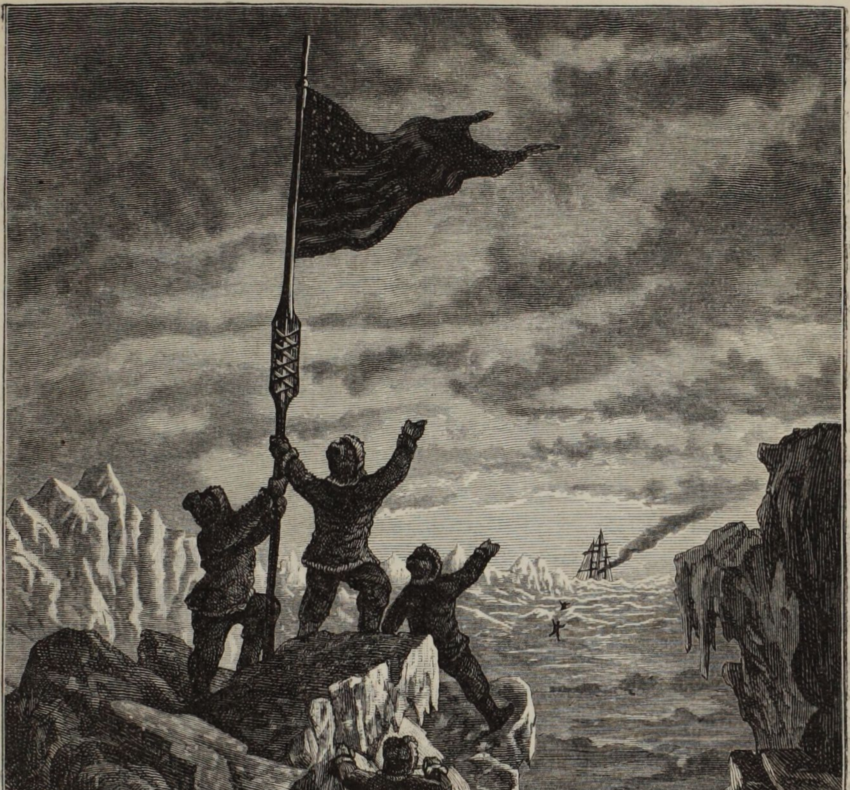

"Ravenscraig" blir synligt för manskapet från "Polaris".

för en sjöduglig båt med sig, är under alla årstider outförbar i anseende till vägens ojemna beskaffenhet.

Den 16 april inträffade löjtnant Beaumont och dr Coppinger från »Discovery» i Nares' vinterqvarter; de hade behöft 10 dagar för att med lätta slädar tillryggalägga en sträcka af 122 kilometer, så sönderbruten var isen i Robeson-kanalen. De medförde den underrättelsen, att isen var sammanhängande i Halls bassäng och medgaf en lätt färd, och att det i Polaris-viken befintliga upplaget befann sig i godt stånd. Dessa omständigheter förmådde Nares att låta löjtnant Beaumont med lätt lastade slädar företaga en färd vid grönländska kusten öster ut; efter denna utflygts fullbordande ämnade Beaumont före den 15 juni söka uppnå depoten i Polaris-viken, dit två båtar skulle sändas honom till mötes öfver sundet för att göra det möjligt för honom att återvända, äfven om isen brutit upp. Den 18 april återkommo Rawson och Egerton, hvilka utan mera än vanliga svårigheter kunnat passera kanalen. De hade landstigit på grönländska kusten norr om den så kallade Repulse-harbour, hvilken visade sig som blott en svag inbugtning i kustlinien; en der bakom liggande sötvattenssjö torde, sedd från landet, hafva framkallat föreställningen om en hamn. Den 20 anträdde Beaumont, åtföljd af Rawson och Coppinger, sin forskningsfärd. Vid löjtnanterna William H. Mays och Egertons återkomst den 9 maj erhöll Nares de första underrättelserna om fortgången af Beaumonts expedition. Dessa räckte till den 4 maj, då han befann sig 3,25 kilometer från kap Stanton. Från det ställe, der de gått öfver sundet, till nära kap Stanton utgöres kustlinien mestadels af branta klippor eller snöstalp, hvilkas fot är utsatt för den direkta och oförsvagade stöten af den nordliga packisen, som kommer från nordvest och träffar denna kust nästan rätvinkligt. Skollorna upptornades på hvarandra och pressades mot den branta stranden, så att en obeskriflig oreda uppstod, och färden försvårades på det oangenämaste sätt; sju dagar erfordrades för att tillryggalägga 32 kilometer. Från »Discovery» hade löjtnant Fulford i början af maj fört två båtar öfver Halls bassäng till Polaris-viken för att hjelpa Beaumont vid hans återkomst. Den 12 maj pryddes Halls graf vid Polaris-viken med en minnesvård. Då »Alert» den 6 augusti under sin hemresa låg fast i isen 30 eller 33 kilometer norr om Discovery-harbour, medförde Rawson från »Discovery» den underrättelsen, att äfven den grönländska afdelningen var angripen af skörbjugg, och att Beaumont med sitt folk befann sig vid Polaris-viken. Då Coppinger den 5 maj lemnade denna trupp, voro alla ännu vid den bästa helsa; några dagar derefter hade sjukdomen brutit ut. Beaumont sände då

Rawson med tre man och de sjuka till baka till Polaris-viken samt fortsatte sin färd med ett fåtaligare följe. Fulford och Coppinger, som hade sysselsatt sig med Petermann-fjordens utforskande, vände den 7 juni om till Polaris-viken, der Coppinger kunde gifva de sjuka läkarevård.

Beaumont hade framträngt till 82° 18′ nordlig bredd och 50° 40′ vestlig längd från Greenwich; han upptäckte ett land, som tycktes vara en ö, men att döma efter isens beskaffenhet sannolikt utgjorde en fortsättning af grönländska kusten samt sträckte sig till 82° 54′ nordlig bredd och 48° 33′ vestlig längd från Greenwich. Under återfärden grep skörbjuggen till den grad omkring sig, att till slut endast Beaumont och två man förmådde draga släden, hvaremot de fyra andra måste afdelningsvis föras på släden, hvilket ständigt gjorde en dubbel och mestadels till och med tredubbel vandring öfver den ojemna isen af nöden; stor var glädjen, då man kunde tillryggalägga ungefär 1$^1/_2$ kilometer pr dag! Den 1 juli uppnådde expeditionen, hvilken Rawson och Coppinger emellertid gått till mötes, depoten vid Polaris-viken, der man dröjde en månad för de sjukas tillfrisknande; en af dem hade emellertid dukat under för sina lidanden. Den 12 juli sändes löjtnant Fulford till Discovery-viken för att bringa kapten Stephenson underrättelser. Han fann isen vid kanalens vestra sida i rörelse. Stephenson bröt genast upp med en undsättningsafdelning och uppnådde den 19 Polaris-viken; vid kanalens båda sidor råkade isen dagen derpå i rörelse. Den 14 augusti voro alla återkomna till »Discovery».

Fulford och Coppinger, som företagit en undersökning af Petermann-fjorden, kommo 30,5 kilometer från dess mynning till en tvärstupande gletscher, som hindrade deras vidare framträngande.

Den 1 juni inträffade Conybeare i »Alerts» vinterqvarter och medförde till den 22 maj räckande underrättelser från »Discovery». Archer hade undersökt Lady Franklins sund, hvilket visade sig vara en i det bergiga landet djupt inträngande fjord.

Från den vestra slädafdelningen hade meddelande ingått till Nares den 3 maj; nämnde dag hade nämligen löjtnant Giffard, hvilken med en reservafdelning åtföljt Aldrich, återkommit och lemnade underrättelser ända till den 25 april. Helsotillståndet var förträffligt, men den lösa snön fördröjde färden betydligt. Enär skörbjuggen uppträdde häftigt under maj i »Alerts» vinterqvarter, sände Nares, som var bekymrad för det vestra slädpartiets helsotillstånd, löjtnant May att möta det samma, och denne träffade den 20 juni den återvändande Aldrich. May kom mycket lägligt, ty äfven i Aldrichs afdelning hade skörbjuggen uppträdt med stor häftighet. Med Mays bistånd lyckades man den 26 uppnå »Alert». Aldrich hade undersökt kustlinien ända till 354 kilometer vester om detta fartygs plats. Kusten går till en början 144 kilometer i nordvestlig riktning till kap Columbia, den nordligaste udden, på 83° 7′ nordlig bredd och 70° 30′ vestlig längd från Greenwich, vänder sig då mot vester och böjer sig efter 96 kilometer på 79° vestlig längd från Greenwich småningom mot söder. Den yttersta uppnådda punkten ligger på 82° 16′ nordlig bredd och 85° 33′ vestlig längd från Greenwich. Ingenstädes i norr eller vester visade sig land eller tecken dertill.

Slädfärdernas resultat och den polara packisens ogenomtränglighet för fartyg bragte Nares till den öfvertygelsen, att det vore omöjligt att här framtränga längre mot polen vare sig med fartyg eller slädar. Således återstod för expeditionen blott att undersöka kusten af Grants land längre åt sydvest samt af Grönland mot nordost och öster; men då man icke kunde hoppas att äfven med expeditionens alla medel kunna komma mera än 80 kilometer bortom de yttersta uppnådda punkterna, och då manskapet i följd af den öfverståndna sjukdomen var bestämdt olämpligt till långa slädfärder under nästa år, beslöt kapten Nares, att fartygen skulle återvända till England, så snart isen bröte upp.

Efter stora ansträngningar att öppna en väg genom den isbarrière, hvilken under vintern visat sig vara ett så förträffligt skydd, lyckades man den 31 juli med tillhjelp af en stark sydvestvind, som förde packisen ut på hafvet, att komma förbi kap Rawson och inlöpa i Robeson-kanalen. Färden söder ut var utomordentligt mödosam och farlig. Den 11 augusti kom Nares till »Discovery». Nio dagar derefter anträdde båda fartygen hemfärden från Discovery-harbour. Fem dagar derefter passerade man kap Frazer, der Polarhafvets åt söder gående flodrörelse och Atlantiska hafvets nordvart löpande mötas. Den 29 kom expeditionen till Prince imperial-island i Dobbins vik; en väldig, här befintlig gletscher, den största på vestra sidan af Smiths sund, kallades Empress Eugenie-gletscher. Den 7 september uppnåddes Norman Lockyer-island, och den 10 passerades kap Victoria.

I följd af det lugna vädret hade den nya isen blifvit så fast, att fartygen allt jemt måste använda full ångkraft, i synnerhet der stycken af gammal is åter sammanfrusit. Då man genombrutit det sista hindret af detta slag, blef en öppen ränna ända till kap Sabine synlig; isen öppnade sig allt mera, ju längre man kom framåt, tills ingen sådan mera kunde ses från masttoppen.

Den 9 september kommo fartygen till kap Isabella, der några bref och tidningar anträffades, som blifvit nedlagda derstädes af »Pandora». Den 11 lupo fartygen in i Whale-sundet utan att hafva träffat is efter affärden från Smiths sund, uppnådde den 16 kap Byam Martin vid inloppet till Lancaster-sundet, ankrade den 25 vid Disco och anlände den 27 oktober välbehållna till Valencia på Irland.[1])

Så kom den stora engelska polarexpeditionen efter sjutton månaders frånvaro åter till det genom dess misslyckande bittert gäckade fäderneslandet. Väl har hon framträngt till den aldrig förut uppnådda polhöjden af 83° 20′ 26″, men detta är knappt 120 kilometer längre än Halls expedition, som i sin ordning framträngde blott 67 kilometer längre än Hayes, hvilken med helt obetydliga medel redan 1861 hade kommit till 81° 35′ nordlig bredd. Grundvilkoren för den engelska planens framgång voro Smith-sundets segelbarhet till en hög breddgrad, åtminstone 82°, och kustens riktning mot norr der bortom. Med kustens böjning mot vester försvann vilkoret för den stora slädfärden mot norr. I stället för det mot norr sig sträckande land, hvarom »Polaris» berättade, såg man Robeson-sundet öppna sig direkt i Lincolnhafvet, d. v. s. Polarhafvet. Halls President-land finnes icke till. Men Nares gjorde slut på den vetenskapliga strid, som pågått icke mindre än 24 år, ty den engelska expeditionen har hvarken funnit ett öppet, segelbart haf eller den på grund af Halls expedition antagna landutsträckningen och har slutligen kunnat uträtta blott jemförelsevis litet med slädar, således bestyrkt Petermanns åsigt, hvilken bestridt, att Smiths sund skulle vara lämpligaste vägen att uppnå polen, och ända från 1852 som den bästa förordat vägen genom Spetsbergiska hafvet. Såsom hufvudresultat af sina undersökningar förkunnade Nares' expedition, att det icke gifves något öppet polarhaf, ofvanför 82° 50′ nordlig bredd icke mera något djurlif, att polen icke kan uppnås med slädar i anseende till fasta ismassor, och att ett försök genom Smiths sund är omöjligt af dessa skäl.

Strax efter expeditionens återkomst yttrade sig dock C. Weyprecht annorlunda om denna sak. Han menar, att den af Nares som 24 meter tjock skildrade isen, hvilken för öfrigt aldrig omtalas i »Polaris'» berättelser, icke hunnit nämnda tjocklek enbart genom köldens inverkan, utan att ispressningar, ström och ihållande, starka vindar varit orsaken, äfvensom att en enda sommar med förherskande, motsatta vindar kan bortföra de ogenomträngliga och skenbart oförstörbara massorna. »Blott det är säkert bevisadt, att nordpolen detta år bestämdt icke kunde uppnås på denna väg och med de använda medlen.» Djurlif och växtlighet saknades visst icke i de af Nares besökta trakterna, ty 63 myskoxar skötos under en vinter. Att skälarne voro så fåtaliga, berodde på isen, ty skälen behöfver öppna ställen; han är ett vandringsdjur, som åtföljes af isbjörnen, hvars hufvudnäring han bildar.[1])

---

[1]) Se härom G. S. Nares, »*Narrative of a voyage to the Polar sea during 1875—76 in H. M. ships Alert and Discovery*», London 1878, och A. H. Markham, »*The great frozen sea: a personal narrative of the voyage of the Alert during the arctic expedition of 1875—1876*», London 1878, äfvensom E. L. Moss, »*Shores of the Polar-sea*», London 1878.

Blott få dagar efter Nares' afsegling gick »Pandora», som utrustades på bekostnad af kapten Allen Young, lady Franklin, löjtnant *Innes-Lillingston* och New-York Heralds egare, *James Bennett,* den 26 juni 1875 till sjös från Portsmouth i den dubbla afsigten att upprätthålla förbindelsen med Nares och i trakten af King Williams land söka papper och vidare spår efter Franklins expedition. Efter denna uppgifts fullbordande seglade Young till Carey-öarne för att afhemta de af Nares der nedlagda depescherna. Året derpå, 1876, sändes samma fartyg å nyo till Smiths sund för att skaffa underrättelser om Nares, fann två redogörelser från honom på Littleton-ön och kap Isabella samt återkom till England tillika med den britiska expeditionen utan att försöka geografiska upptäckter.[2]) I »Pandoras» senare färd deltogo britiska marinlöjtnanterna *Arbuthnot* och *Pirie,* löjtnanten i holländska flottan Koolemans Beynen och österrikiska linieskeppslöjtnanten *A. von Becker.*[3])

På senaste tiden har amerikanske kaptenen *H. W. Howgate* arbetat för upprättandet af en polarkoloni vid Lady Franklins vik på 81° 40′ nordlig bredd samt dermed för lösningen af de geografiska och naturvetenskapliga frågorna med hänsyn till det amerikanska fastlandets och Grönlands nordligaste delar ända till polen. Denna koloni skulle bibehållas, till dess forskningsområdet blifvit uttömdt i denna riktning, eller omöjligheten att framtränga längre blifvit klart ådagalagd. Det för kolonien afsedda stället ligger helt nära ett af Nares funnet kollager och »Discoverys» vinterqvarter. Denna plats torde årligen kunna uppnås med ett ångfartyg, hvarigenom frågan om tillförsel och hjelp för den till 50 hvita (bland dem sjöofficerare, läkare och vetenskapsmän) och för tre års tid beräknade kolonien vore löst. Howgate insåg genast, att ett så vidlyftigt företag kunde komma till stånd blott med hjelp af Förenta staternas regering. Men en inledningsexpedition syntes honom behöflig, och i detta ändamål utrustade han en till hvalfångst bygd, liten skonert, »Florence» på 56 tons, för femton månader och gaf befälet öfver den samma åt den förut nämnde G. E. Tyson, hvilken åtföljdes af meteorologen *O. T. Sherman,* naturforskaren *L. Kümlein* och tio utvalda matroser. »Florence» afseglade från New-London den 3 augusti 1877 och uppnådde den 12 september Niantilic-hamnen, hvarifrån fartyget åter afgick den 1 oktober och den 7 kom till Annuit-(Annanutak-) hamnen. Annanutak är en ögrupp på vestkusten af Cumberland-viken (i södra Baffins-landet) eller Hogarth-sundet på 66° 13′ 45″ nordlig bredd och 67° 18′ 39″ vestlig längd från Greenwich. Vintern förflöt utan anmärkningsvärda tilldragelser. Kümlein följde eskimåerna till den före 1876 af hvita icke besökta Kennedy-sjön, ett stort, mycket fiskrikt sötvatten inuti landet vester om fartygets vinterqvarter. Den 11 juni 1878 lemnade »Florence» Annanutak samt kom efter en stormig och farlig färd den 31 juli till Disco. Den tillämnade expeditionen under kapten Howgate förefans icke härstädes; den hade nämligen blifvit uppskjuten, emedan kongressen icke beviljat medel dertill. Kapten Tyson väntade ända till den 22 augusti utan att erhålla bref eller underrättelser, hvarefter han anträdde återfärden till Cumberland-viken. Detta var den svåraste delen af hela resan, enär isen år 1878 uppträdde i så ovanlig mängd, att icke någon skotsk hvalfångare passerade Melville-viken på grönländska sidan, och att de danska fartygen icke kunde framtränga till de öfre kolonierna. »Florence» påträffade packisen vid kap Mercy (64° 45′ nordlig bredd, 65° 20′ vestlig längd från Greenwich) samt måste med stor fara och svårighet arbeta sig fram genom den samma 320 kilometer. Den 31 augusti uppnådde fartyget viken, betalte och afskedade de förhyrda eskimåerna och anträdde den 2 september hemfärden, hvarunder pumparne måste hållas i gång dag och natt. Äfven enligt andra uppgifter voro isförhållandena i Smiths sund så ogynsamma sommarn 1878, att det var en verklig lycka, att icke någon polarexpedition nämnda år sökte framtränga derigenom. Först den 30 oktober kom »Florence» åter till New-London.[1]) De af expeditionens vetenskapliga medlemmar uppnådda resultaten äro ansenliga; nämnas kunna anträffandet af meteorjern i basalt och bestämmandet af fem nya fogelarter från polarkusten. Under hela resan förekom icke ett enda sjukdomsfall.

---

[1]) C. Weyprecht, »Die Resultate der englischen Polar-Expedition» i »Neue freie Presse» för den 11 november 1876; delvis aftryckt i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1876, sid. 457—458.

[2]) Londons »Athenæum» för den 11 november 1876, sid. 627—630, och A. Young, »*The two voyages of the Pandora in 1875 and 1876*», London 1879.

[3]) Denne har om sin färd utgifvit »Arktische Reise der englischen Yacht Pandora im Jahre 1876 unter Commando des Capitän Sir Allen Young», Pola 1878.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 145—148. Utförligare är H. W. Howgates »*The cruise of the Florence; or extracts from the journal of the preliminary arctic expedition of 1877—78*», Washington 1879.

Icke heller år 1879 lyckades det kapten Howgate att af kongressen erhålla det begärda anslaget, ehuru det med frågans pröfning sysselsatta utskottet yttrat sig gynsamt för saken, och många lärda sällskap i Förenta staterna uttalat sig för Howgateska planens understödande. Derför lät Howgate i England utrusta en skrufångare på 225 tons, »Gülnare», hvilken sedermera förstärktes i Amerika till isfarten. Den 21 juni 1880 afseglade fartyget mot norden under kapten *Chesters* befäl med en besättning af 25 man (bland dem de amerikanska löjtnanterna *Doan* och *W. H. Low*) och försedt med lifsmedel för två år. *)

Äfven ett annat förslag, som åtminstone till en del afser vägen genom Smiths sund, torde här i korthet böra nämnas. Snart efter Nares' hemkomst uttalade i november 1876 en gammal ishafsfarare, commander *Cheyne*, i en föreläsning i Tunbridge wells sin öfvertygelse, att polen kunde uppnås; ja, han förklarade sig beredd att med ett fartyg framtränga så långt som möjligt och derefter med en luftballong öfver isen. Saken gälde blott att hopbringa 25,000 pund sterling, för hvilken summa en för tre år provianterad ångare skulle utrustas. Förslaget rönte ett gynsamt mottagande i Glasgow, som ville lemna en tredjedel af den erforderliga summan, och i Belgien, der konungen och krigsministern lofvade medverkan af belgiska officerare och sjömän. Cheynes plan för färden är följande. Han ämnar fara uppför Smiths sund och, om oöfvervinneliga svårigheter skulle möta honom, vända om till Lancaster-sundet, passera detta och öfvervintra nära Grönlands slut. Han hoppas uppnå polen följande vår, så långt som möjligt med fartyg, derefter med slädar och från den yttersta uppnådda punkten med ballong. Återfärden skall ske i sydostlig riktning, hvarvid man öfvervintrar vid Grönlands nordöstra hörn och medelst slädfärder utforskar dess kuster. Hösten derpå skulle man återvända hem öfver östra Grönland. Oaktadt man flitigt sträfvade att insamla de för denna expedition erforderliga medlen, kunde hon icke, såsom ämnadt var, i maj 1879 anträda färden till Smiths sund utan uppsköt dermed till våren 1880; det hette, att man skulle medföra tre luftballonger, som hvardera skulle kunna bära en tons vigt, bestående af en släduppsättning med förråd för 50 dagar. Men icke heller 1880 blef den tillämnade expeditionen verklighet. På ett den 28 januari 1880 i Mansion house i London hållet möte fästes uppmärksamheten på de betydande faror, som skulle hota en med så torftiga medel utrustad och med så få försigtighetsåtgärder anträdd forskningsfärd som den cheyneska samt i föreliggande fall låta förutse ett nästan oundvikligt misslyckande. Ingen äldre nordpolsfarare, ingen sjöman med erfarenhet har anslutit sig till företaget. Det synes också tvifvelaktigt, om de erforderliga penningmedlen kunna hopbringas, ty bidragen inflyta trögt. Derför torde det vara osäkert, om expeditionen någonsin kommer till stånd. *)

---

*) Enligt Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 426—427, har »Gülnares» färd helt och hållet misslyckats. Få dagar efter afseglingen från Washington (tidskriften säger, att den skett i början af juli), fick maskinen en skada, som nödgade fartyget att anlöpa S:t Johns på New-Foundland och der underkasta sig en fjorton dagar räckande reparation. Den 30 juli gick »Gülnare» till sjös härifrån och råkade ut för högst ogynsam väderlek, så att det efter sin ankomst till Godhavn den 8 augusti å nyo måste reparera i fjorton dagar. Som det visade sig, att fartyget var alldeles olämpligt för en färd i arktiska farvatten, och då årstiden var för långt framskriden, att man skulle kunna tänka på att uppnå Lady Franklins vik, beslöto expeditionens ledare att återvända och uppnådde den 25 september åter S:t Johns. Alla hittillsvarande underrättelser öfverensstämma — heter det i ofvannämnda tidskrift — deri, att expeditionen var fullkomligt otillfredsställande utrustad, så att dess misslyckande alls icke kan väcka förundran.

Öfver:s anm.

---

*) Från London meddelas i januari 1881, att Cheyne nu har för afsigt att anträda sin tillämnade expedition i maj månad detta år, äfvensom att han är sysselsatt med att anskaffa penningar till den samma. *Öfver:s anm.*

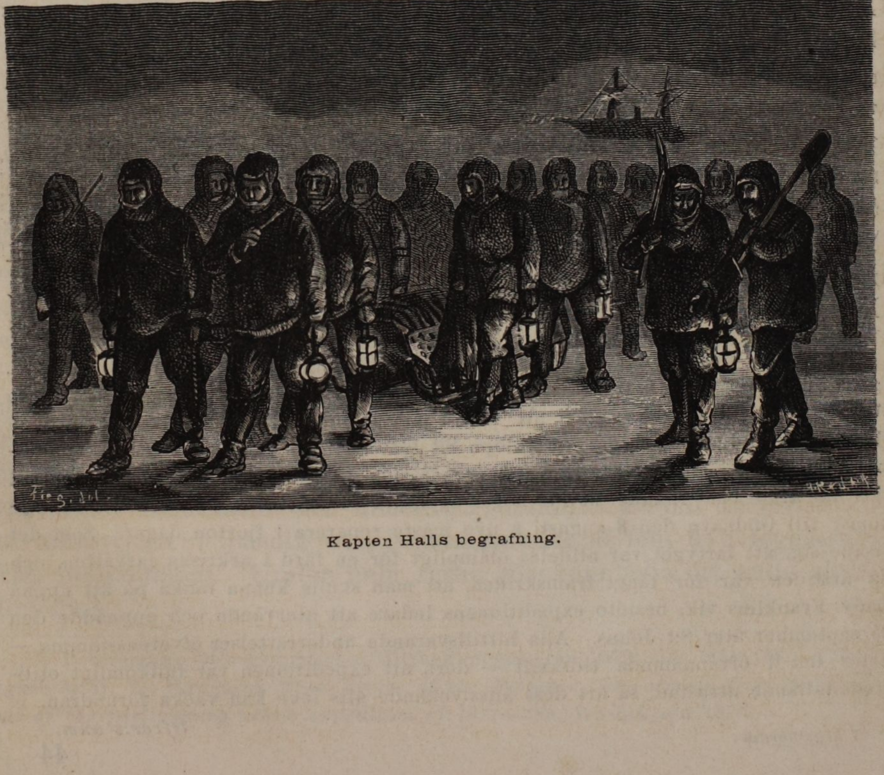

Kapten Halls begrafning.

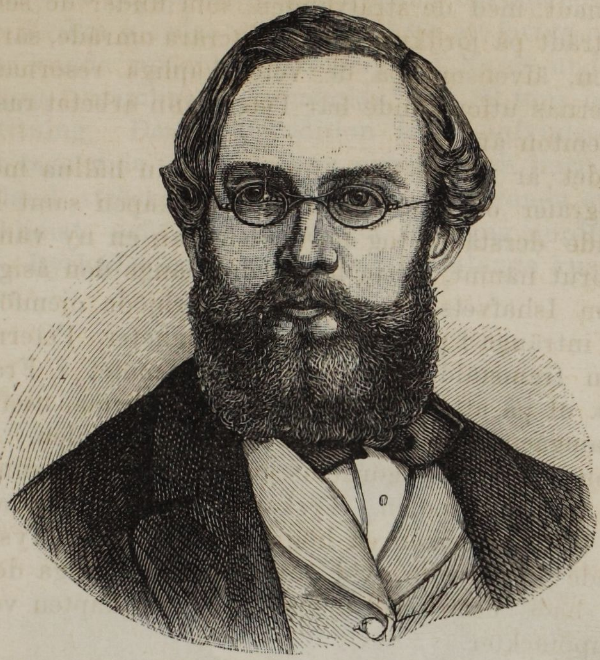

August Petermann.

Tyskarnes polarfärder.

En hvar, som något närmare egnar sig åt studiet af den nyare polarforskningens historia, finner snart, att ingen ingripit gagneligare deri än *August Petermann.* 1) Hans namn är för alla

---

1) Petermann föddes den 18 april 1822 i Bleicherrode vid Nordhausen, studerade åren 1839—1844 vid den geografiska konstskolan i Potsdam, var sedermera lärare derstädes ett års tid, flyttade till Edinburg och 1847 till London, der han egnade sig åt geografisk-kartografiska studier och arbeten. Efter en sjuårig vistelse i Englands hufvudstad återkallades han till Tyskland som föreståndare för Justus Perthes' geografiska anstalt i Gotha och blef redaktör för den af honom grundade »Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesammtgebiete der Geographie», hvars första årgång utkom 1855. I denna tidskrift, som under Petermanns ledning blef så att säga ett centralorgan för alla geografiska upptäckter och forskningar, har han offentliggjort ett stort antal förträffliga afhandlingar och inemot tusen utmärkta kartor, som mestadels äro utarbetade efter originalmaterial. Af denna tidskrift förelågo vid Petermanns den 25 september 1878 timade sjelfmord tretiotvå årgångar, att nu icke tala om hans öfriga kartografiska arbeten, hvaribland Stielers »Grosser Handatlas», som från 1854 hade honom till hufvudredaktör, och hvars drygare hälft bearbetats af honom. Men utom på det literära området har Petermann, som sjelf aldrig före-

tider förenadt med de sträfvanden, som under de senaste tretio åren framträdt på jordkunskapens literära område, särskildt inom kartografien, äfvensom på de vetenskapliga resornas fält. För polartrakternas utforskande har Petermann arbetat rastlöst under mera än femton år.

Med det år 1865 i Frankfurt am Main hållna mötet mellan tyska geografer och vänner af jordkunskapen samt Petermanns uppträdande derstädes tog nordpolsfrågan en ny vändning. Såsom vi förut nämnt, hyste han redan länge den åsigten, att vägen genom Ishafvets europeiska del erbjöde ojemförligt större utsigt att intränga i polarverldens hemligheter. Petermanns plan, sådan han framstälde den samma vid mötet i Frankfurt am Main, gick ut på att med tillhjelp af den varma, utefter Europas kuster framgående golfströmmen uppnå nordpolen. Från Spetsbergen vore efter packisgördelns genombrytande sannolikt ett isfritt haf ända till polen. Tyskarne hade en stor andel i upptäckterna till lands, men en högst ringa till sjös. Tyskland borde nu, menade Petermann, vid nordpolen öfvertaga den roll, som Ryssland hade utfört vid sydpolen genom kapten von Bellingshausens upptäckter.

Petermanns förslag bragte nordpolsfrågan på dagordningen icke blott i utan äfven utom Tyskland. I England afhandlades saken ifrigt, men de britiska vetenskapsmännen slöto sig icke till Petermanns mening att uppnå polen genom det europeiska Ishafvet. Med långt större ifver uppträdde Frankrike år 1867 för saken. Här framstälde flottlöjtnanten *Gustaf Lambert* ett förslag att genom Berings sund framtränga mot polen; ett sådant företag, öfver hvilket vetenskapen skulle hafva haft att lyckönska sig på det högsta, kräfde dock utomordentliga penningmedel, hvilkas hopbringande fordrade lång tid, ehuru kejsar Napoléon genast storsinnadt skänkte den ansenliga summan af 50,000 francs till företaget. Förberedelserna till den franska polarexpeditionen, hvilken fick ett särskildt vetenskapligt intresse genom ett nytt polarlands upptäckande år 1867 nordvest om Berings sund af amerikanske kaptenen Long, fortgingo, tills de afbrötos genom fransk-tyska kriget, hvarunder Lambert stupade som en tapper försvarare af sitt fosterland.

Medan England öfverlade utan att handla, och Frankrike rustade utan att öfverlägga, bedrefs i Tyskland åvägabringandet af en tysk nordpolsexpedition icke mindre lifligt, visserligen till en början af Petermann ensam, som i tal och skrift arbetade för sin plan. Honom allena tillhör också förtjensten att hafva bragt

---

tagit några upptäcktsresor, verkat betydligt för dylika företag genom sitt personliga anseende och de insamlingar, hvilka han befrämjade eller satte i verket.

den första tyska nordpolsfärden till stånd oaktadt alla mötande svårigheter, hvilka gjorde, att först år 1868 ett fartyg under nordtysk flagga kunde utsändas från Bergen i Norge under befäl af *Karl Koldewey,* ¹) nämligen »Germania» *) på 80 tons och med 13 mans besättning. Denna expedition hade hufvudsakligen till uppgift att taga reda på, i hvilken riktning och huru långt mot norr Grönland sträcker sig, emedan de dervarande strömmarne äfvensom klimat- och isförhållandena omkring nordpolen torde bero deraf. Lyckades man icke uppnå Grönlands kust, så skulle om möjligt det öster om Spetsbergen förmodade Gillis' land uppsökas, och expeditionen i alla händelser återvända till Europa under hösten.

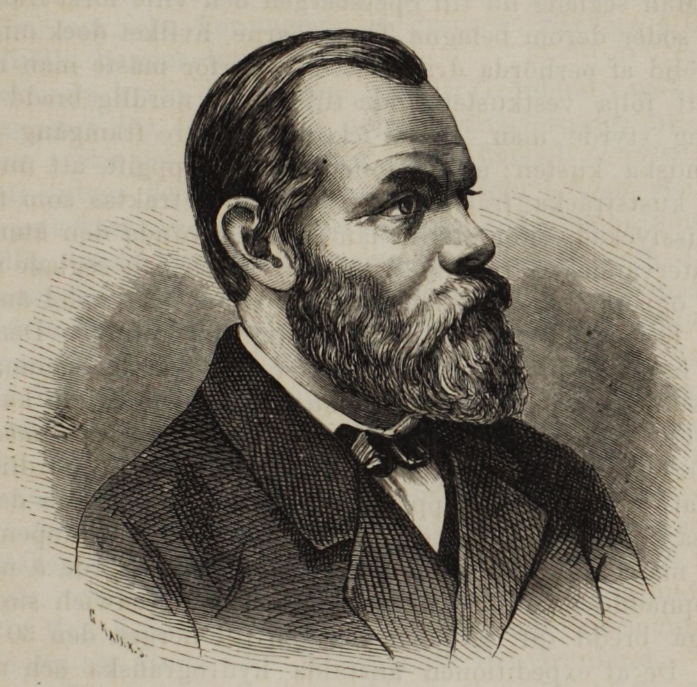

Kapten Karl Koldewey.

Den 24 maj 1868 gick »Germania» till sjös och kom redan den 30 maj i närheten af Jan Mayen, hvarifrån man i nordnordvestlig riktning fortsatte mot Ost-Grönland. Den 5 juni varseblef man på 74° 50′ nordlig bredd och 10° 38′ vestlig längd från Greenwich den första isen på blott 124 kilometers afstånd från

---

¹) Född den 26 oktober 1837 i Bücken vid Hoya i Hannover.

*) Fartyget bar i sjelfva verket namnet »Grönland». (Se Th. M. Fries och C. Nyström, »Svenska polarexpeditionen år 1868», Stockholm 1869, sid. 192.)
Öfver:s anm.

grönländska kusten. Man inträngde i isen och kom efter tre dagars ansträngningar till 75° 19′ nordlig bredd och 12° 48′ vestlig längd från Greenwich. Väderleken var stormig, och fartyget dref nu med isen söder ut, hvarunder man den 16 juni tydligt såg grönländska kusten från Hudsons Hold with hope till Sabine-ön, hvilken sistnämnda var blott 125 kilometer aflägsen, men icke kunde tänka på att uppnå land. Den 20 juni var fartyget på 73° 20′ nordlig bredd och 16° 18′ vestlig längd från Greenwich; en frisk nordanvind befriade det nu ur dess fängelse i isen. Man seglade nu till Spetsbergen och ville först framtränga till de söder derom belägna Tusen-öarne, hvilket dock misslyckades i följd af oerhörda drifismassor. Derför måste man nöja sig med att följa vestkusten ända till 80° 30′ nordlig bredd. Ännu en gång styrde man, ehuru icke med bättre framgång, till ostgrönländska kusten; expeditionens hufvuduppgift, att undersöka denna kuststräcka från 75° norr ut, kan betraktas som fullständigt misslyckad. För att nu lämpligen använda den återstående tiden återvände »Germania» till Spetsbergen och seglade norr om denna ögrupp till Hinlopen-sundet, hvars södra del ännu icke blifvit besökt af någon vetenskaplig expedition. Den tyska gjorde här icke några nya upptäckter, ty de af den samma namngifna ställena finnas angifna redan på Keulens gamla karta, och redan ett år förut, 1867, hade kapten *Nils Fredrik Rönnbäck* från Hammerfest vid Spetsbergens östra kust på 79° nordlig bredd anträffat en talrik ögrupp, Bastian-öarne, och genom det sedermera så kallade Bismarcks sund framträngt till Hinlopen-sundet. Tiden manade nu till hemfärd; »Germania» styrde å nyo norr ut, uppnådde på 15° 17′ östlig längd från Greenwich sin högsta, nordliga bredd (81° 4,5′) och återkom till Bergen den 30 september.¹) De af expeditionen anstälda hydrografiska och meteorologiska iakttagelserna lemnade ett rikt utbyte; djuplodningarna voro deremot ganska få och till en del bristfälliga, ty de sträckte sig aldrig till större djup än 550 meter, hvaremot svenskarne samtidigt lodade ända till 4,754 meter djupt. Deremot har den första tyska polarexpeditionen ådagalagt, att under månaderna juli—september en långsträckt, smal, nordlig, minst 5° C. varm utlöpare från golfströmmen förefinnes vester om Spetsbergen ända till 80° 10′ nordlig bredd med en östlig medellängd af 8° samt i öster begränsas af en sydlig, kall kustström utefter Spetsbergen och i vester af den arktiska sydströmmen.

Ingalunda afskräckt genom den första färdens misslyckande i sin hufvuduppgift, fortfor Petermann outtröttligt och rastlöst

---

¹) K. Koldewey, »Die erste deutsche Nordpolarexpedition im Jahre 1868, mit einem Vorworte von A. Petermann», Gotha 1871.

att verka för en ny, mycket större och bättre utrustad tysk expeditions utsändande. Derjemte befrämjade en i Bremen befintlig komité saken, för hvilken dock med undantag af de flesta tyska furstarne och de fria städerna det motsedda deltagandet icke framträdde hos det öfriga tyska folket, särskildt icke i södern. Men omsider hopbragtes det belopp, som erfordrades att för tvenne år fullständigt utrusta en expedition. Ehuru redan snart efter den förras återkomst misshälligheter utbrutit mellan Koldewey och Petermann, gaf denne dock sin motståndare befälet, som han dock hotade att nedlägga och ännu på afseglingsdagen ville göra, om icke konungens af Preussen närvaro i Bremerhafen afhållit honom derifrån.

Petermann hyste den åsigten, att Ost-Grönland vore en lämplig utgångsort för företag till polarfrågans lösning; liksom för den första tyska polarexpeditionen gjorde han till en pligt för den andra att antaga denna utgångsort, i det han lofvade sig intressanta upptäckter af denna kuststräckas undersökande ofvanför 75° nordlig bredd (kapten Clavering hade den 11 augusti 1823 i båt kommit till 75° 14′ vid Shannon-ön), till och med ansåg möjligt att framtränga till höga breddgrader. Deremot hade han uttryckligen varnat för vägen vester om Spetsbergen. Väl föresväfvade honom ännu en väg, der han trodde sig kunna räkna på gynsammare isförhållanden, nämligen öster om Spetsbergen öfver det haf, som skiljer nämnda ögrupp från Novaja Semlja. Petermanns mening var, att om någonsin en tysk polarexpedition med två fartyg komme till stånd, sända det ena på vägen öster om Spetsbergen. Nu, då tvenne fartyg verkligen lågo färdiga att afsegla, var tidpunkten kommen att sätta ifrågavarande plan i verket. Men Koldewey satte sig deremot, och Petermann måste beqväma sig att sända båda fartygen till Ost-Grönland.

Den andra tyska polarexpeditionen utgjordes af den för färden särskildt bygda skrufångaren »Germania» och segelfartyget »Hansa», båda af 143 tons' drägtighet; det senare fördes af kapten *Paul Fredrik August Hegeman,* hvaremot Koldewey på »Germania» hade högsta befälet öfver hela företaget. På »Germania» befunno sig som vetenskapliga deltagare astronomen och fysikern *C. N. J. Börgen* och *R. Copeland,* löjtnanten i österrikiska hären *J. Payer,* som skulle undersöka Grönlands gletscher och inre delar, samt läkaren *A. Pansch* som botanist, zoolog, etnolog och antropolog; med »Hansa» följde *R. W. Buchholz* i egenskap af zoolog, etnolog och antropolog samt den österrikiske geologen *G. C. Laube.* Den 15 juni 1869 afseglade expeditionens båda fartyg från Bremen och uppnådde den 15 juli grönländska iskanten. Den kalla polarström, som stryker fram utefter ostgrönländska kusten, gör de dervarande isförhållandena synnerligen ogynsamma, ty han försvårar i väsendtlig grad, ja nästan förhindrar isens smältning under sommarn och för jettestora berg af polaris söder ut, hvarigenom skeppsfarten vid grönländska kusten är utsatt för de utomordentligaste faror.

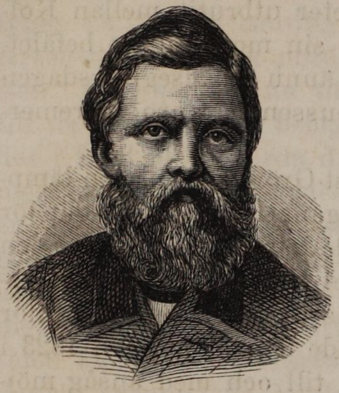

Kapten Paul Hegemann.

De båda fartygen fortsatte till den 19 juli sin fart gemensamt utefter iskanten; starka töcken hade redan förut skilt dem åt för en kort tid, men den 20 juli blefvo de på 74° 4′ nordlig bredd och 12° 52′ vestlig längd för beständigt åtskilda. Från denna stund började för »Hansa» en två månaders häftig kamp med isen; alla försök att genombryta honom misslyckades för det svaga fartyget, och ehuru kusten flere gånger var i sigte, kunde man aldrig landa. Den 14 september inneslöts »Hansa» på 73° 25,$_7$′ nordlig bredd och 18° 39,$_5$′ vestlig längd fullständigt af isen, hvilken redan förut visat sig drifva söder ut. Enär en öfvervintring i isen nu var oundviklig, och man måste vara beredd på möjligheten af fartygets undergång, bygde man mellan den 27 september och 3 oktober ett hus af 6,$_5$ meters längd, 3,$_5$ meters bredd och 2 meters höjd på den allt jemt mot söder drifvande isskollan 450 steg från fartyget. Så mycket som möjligt af förråden bragtes genast till detta hus, hvilket inreddes så väl, som ske kunde midt i polarhafvet och långt från mensklig civilisation.

Emellertid var »Hansa» utsatt för de fruktansvärdaste ispressningar, hvilka förvandlade det till ett vrak, som den 22 oktober sjönk på 10 kilometers afstånd från grönländska kusten. »Hansas» besättning dref nu på isskollan, hvilken höjde sig ungefär 1 meter öfver vattenytan och hade en utsträckning af flere kilometer, söder ut såsom »vår Herres passagerare» med temligen rask fart, t. ex. mellan den 5 och 13 november 15 kilometer för hvarje dag. Vintern medförde dels häftiga stormar, dels lugn, kall och klar väderlek. Stormarne hotade att söndersplittra isskollan och »Hansa»-männen med undergång. I midten af januari höll hon blott 50 meter i tvärlinie; den 14 januari sprack hon tätt invid huset, och snart derefter hotade en ny remna att slita i tu det samma. Under den fruktansvärdaste storm måste invånarne tillbringa natten i båtarne, hvarmed man fortfor ända till den 19; under tiden bygdes ett betydligt mindre hus i stället för det sönderbrustna. Den 7 maj beslöt man att lemna isskollan och med båtarne framtränga till de sydgrönländska kolonierna. Driften på isskollan hade utgjort 2,002 kilometer eller 8,4 kilometer i dagligt medeltal, hade varat 238 dagar och tog slut på 61° 12′ nordlig bredd och ungefär 42° vestlig längd. I tre båtar anträdde man nu färden i öppet vatten, men måste efter blott två dagar å nyo kampera på isen samt under oerhörda ansträngningar och halfva rationer draga båtarne öfver isen från den 10 maj till den 4 juni. Sistnämnda dag uppnådde man den öde klippön Idluitlik på 61° nordlig bredd. Derifrån seglade man utefter den branta kusten från den 6 till den 13 juni, hvilken dag man vid en bred vik varseblef röda hus och såg menniskor på klipporna. De tyska missionärerna *Starik* och *Gerik* från Friedrichsthal mottogo här sina skeppsbrutna landsmän och egnade dem behöflig vård. På danska briggen »Constance» afseglade de den 3 juli från Julianehaab, anlände den 1 september till Kjöbenhavn och den 3 på tysk botten.[1]

Efter sin skilsmessa från »Hansa» nådde »Germania» packisen och såg den 29 juli på andra sidan derom för första gången grönländska kusten. Med ångkraftens hjelp inträngde man i den 150 kilometer breda isbarrièren och uppnådde lyckligen kustvattnet. Den 5 augusti ankrade »Germania» vid södra sidan af Sabine-ön, som kartlades under de närmast följande dagarne. Den 10 ångade man vidare norr ut, framträngde till 75° 31′ nordlig bredd och 17° 16′ vestlig längd från Greenwich (expeditionens nordligaste punkt), der isen plötsligen bjöd halt, undersökte Shannon-ön, som visade sig betydligt större, än hvad kartorna angåfvo, och återvände den 26 augusti söder ut. Dagen derpå ankrade »Germania» vid Lilla pendulum och använde förra hälften af september till kartläggning, andra vetenskapliga arbeten, jagt o. s. v.; den 13 september låg fartyget åter i den lilla hamn på södra sidan af Sabine-ön, der det första gången kastade ankar den 5 augusti. Som solen enligt beräkningarna skulle gå ned den 6 november för tre månader, skyndade man att dessförinnan utföra tvenne kortare slädfärder, hvardera räckande åtta dagar, den ena i nordvestlig, den andra i sydlig riktning, hvarunder de på Clavering-ön i Gael Hamkes vik funno en rikare växtlighet, än man hittills iakttagit i Ost-Grönland.

Vintern förflöt under sysselsättningar af allehanda slag. Det enda oangenäma var de talrika, orkanartade snöstormarne; den våraste och långvarigaste bland dem blåste från den 16 till den 20 december och bröt sönder den några meter tjocka isen 300 steg från fartyget. Efter denna storm inträdde flere dagars lugn; så kommo lätta och varma sydvindar, och temperaturen, som stundom gått ned till —27,5° och —31,25° C., steg under juldagarne till —3,75°. Januari företedde mestadels vacker och lugn väderlek med en köld af 25° till 40° C. Den 3 februari såg »Germanias» besättning från ett närbeläget, ungefär 250 meter högt berg solen höja sig öfver synkretsen vid middagstiden. Man företog nu till det inre af ön utflygter, hvilka dock icke saknade sina faror i anseende till de kringstrykande björnarne; ett dylikt djur sårade en af vetenskapsmännen i hufvudet och släpade honom mer än 400 steg bort. Astronomerna började uppmätningen af en baslinie för gradmätning. Snöstormarne uppträdde nu åter med obeskrifligt raseri, och kölden uppnådde den 21 februari sin höjdpunkt eller —40,3° C.

---

[1] Se härom G. C. Laube, »Reise der Hansa ins nördliche Eismeer. Reisebriefe und Erinnerungsblätter.» Prag 1871.

Så snart väderleken medgaf, återupptog man de under hösten började slädfärderna. Redan den 8 mars afgick en sådan under Payers ledning till utforskande af Ost-Grönlands norra del, men kom blott till Sabine-öns norra ände, emedan släden var för tungt lastad; man vände derför om till fartygen för att afhjelpa saken. Derunder inträffade så häftiga stormar, att först den 24 mars Payer, Koldewey och sex man kunde begifva sig å stad på kustisen mellan Shannon-ön och fastlandet. Den 3 april uppnådde de norra udden af Hochstetters förland, hvilken benämndes kap Finke och utgör nordligaste gränsen för det förutvarande forskningsområdet i Ost-Grönland. Den 6 april passerades 76:te nordliga breddgraden, sedan en snöstorm hållit vandrarne inneslutna i tältet under nära två dygn, och man kom till foten af kap Arendts, som i norr begränsar Bessels-viken. På denna uddes södra sida anträffades qvarlefvor af forna eskimåsommartält, nämligen i krets stälda stenar. Den 9 kom slädexpeditionen till en ögrupp midt i Dove-viken. Man besteg den högsta ön och såg derifrån vester om den af talrika öar fylda viken en högbergig, med gletscher försedd landsträcka. Färden var ytterst mödosam i anseende till den ojemna isen, snömassorna och de litet emellan inträffande snöstormarne, som tvingade vandrarne att oaktadt de dermed förbundna obehagen hålla sig stilla i tältet mellan den 12 och 15 april, under hvilken tid nästan ingenting förtärdes i anseende till proviantens knapphet. Folkets krafter aftogo, och man måste vända om efter att hafva öfverskridit 77:de nordliga breddgraden. »Liksom så många våra föregångare — säger Payer — mötte äfven oss under våra längtansfulla bemödanden att lyfta på den slöja, som ännu delvis höljer den arktiska verlden, detta obevekliga: 'Hitintill skall du gå och icke vidare!' Liksom så många före oss nådde äfven vi ett mål, långt under det, som en djerft flygande fantasi uppstält. Förgäfves spanade vi efter den gåtas lösning, som vetenskapen af oss väntade. På det ofta uppdykande antagandet af ett öppet polarhaf förmådde vi redan från vår nuvarande ståndpunkt — oafsedt andra grunder — endast lemna ett nekande svar. Ända till aflägsnaste horisont var hafvet belagdt med ett sammanhängande istäcke; en observation med teodolit visade, att det låg orörligt, så att vi, om ej proviantbrist mellankommit, utan hinder kunnat fortsätta vår slädfärd. Den yttre kustlinien fortgick i ungefär nordlig riktning; i nordvest betogo gletscherklädda bergryggar utsigten redan på några få mils afstånd. Frågan om Grönlands nordspets hade alltså genom vår resa ej funnit någon lösning. Det stora antalet af inskärningar gaf lika fritt spelrum åt gissningen, att landets hufvudmassa (antaget, att denna är ett fastland) måhända redan vid 76° nordlig bredd böjer af mot nordvest, och att vi vid 77° blott hade att göra med framför liggande, höga öar, som åt antagandet af en nästan rakt i norr och söder gående fortsättning af kusten, såsom våra kartor redan sedan decennier förkunnat.» [1]) Den nyupptäckta delen af Ost-Grönlands kust erhöll namnet Konung Wilhelms land.

Återfärden till fartyget, hvilken anträddes den 16 april, pålade forskarne nya mödor, tills de den 27 hunno sitt mål. De hemtade sig dock snart, så att Payer redan den 8 maj kunde anträda en ny slädfärd för att undersöka Ardencaple-fjorden. Årstiden var nu så långt framskriden, att snön började smälta, hvilket försvårade vandringen högst betydligt och gjorde det omöjligt att närmare undersöka den nyssnämnda fjorden. Man beslöt derför att utforska den söder ut belägna Kuhn-ön. Detta verkstäldes mellan den 21 och 25 maj, hvilken senare dag återfärden till fartyget anträddes. Man anlände dit den 29 maj efter tjugoen dagars frånvaro.

Först den 22 juli kom »Germania» löst ur sitt fängelse, hvari det tillbragt tio månader. Som tecken förefunnos till en mild sommar, ville man ännu en gång försöka att med fartyget framtränga mot norr, men råkade redan nordost om Shannon-ön på så tät packis, att det visade sig omöjligt att komma vidare. Man vände derför om och seglade förbi Gael Hamkes vik söder ut till kap Franklin. Här fann man inloppet till en fjord, hvilken ännu icke var utsatt på någon karta, och hvars upptäckande och utforskande utgöra hela expeditionens egentliga glanspunkt. Denna storartade hafsarm erhöll efter kejsaren af Österrike namnet Kejsar Frans Josefs fjord. Hennes noggrannare utforskande kunde blott ske genom att klättra upp för en af de granitväggar, som vid fjordens mynning reste sig öfver 1,200 meter högt omedelbart ur vattnet. Payer och Copeland lemnade derför den 8 augusti det på stranden uppresta tältet och uppnådde efter fem timmars marsch det framför fjorden liggande kap Franklin. »Hvilken oväntad syn öppnade sig ej här för våra tjusade ögon! En oerhörd fjord, fyld med skinande isberg, låg under våra fötter. Med sina förgreningar omslöt den stora öar med gletscherklädda klippmassor, öfver allt omgjordades den af tvärbranta bergväggar, och vid mynningen var den öfversållad med talrika klippholmar. Fyratio mil mot vester böjde sig en arm af fjorden, omgifven af 8,000 fot höga fjell, i sydvestlig riktning. Vattnets istäcke hade smält eller drifvit ut ur fjorden; äfven häri röjde sig den starkare sommarvärmen i dessa klippklyftor i motsats till förhållandena på ytterkusten. I söder sträckte sig den dystra klippudden kap Parry långt ut i sjön, trotsande packisens påtryckningar; öfver en räcka af hittills alldeles obekanta vikar, landtungor, bergsträckor och glacierer sväfvade blicken hän till de 60 mil (sydvestligt) aflägsna, godt 8,000 fot höga Mounts Werner med deras dolomitlika former. Mot öster låg, tigande och orörlig, ända till horisonten en hvit slätt, genom hvilken vi om några dagar skulle försöka leta oss en återväg till Europa: packisen.» ¹)

---

[1]) J. Payer, »Upptäcktsresor i norra Polarhafvet», svensk öfversättning, sid. 100—101, Stockholm 1877.

Efter återkomsten till tältet förmådde de af Payer och Copeland gjorda meddelandena Koldewey att inlöpa i fjorden. Redan den 10 augusti ångade »Germania» in i henne. Vid mynningen är hon ansenligt bred, men afsmalnar snart till 15 kilometers bredd och i den af expeditionen följda grenen i medeltal till 7 eller 10 kilometer. Vattnets djup är mycket ansenligt, och en lodning på 1,000 meter gaf icke någon botten. Man styrde nu tvärs öfver fjordens breda, mot norr gående hufvudarm och varseblef på dess vestra sida en gletscher af flere kilometers bredd, hvilken stupade ned i hafvet. Fartyget följde fjordens åt vester riktade arm och kom in i en kittel, hvars stränder bildades af klippor, som höjde sig 1,500 eller 2,000 meter öfver vattnet samt utmärkte sig genom de vackraste former och färger. Men efter 32 timmars användande af ångkraften måste man stanna, emedan ångpannan befann sig i ett sådant tillstånd, att man genom färdens vidare utsträckande lopp fara att utsätta sig för en ny öfvervintring.

Man beslöt nu att bestiga någon högre bergtopp för att erhålla fri utsigt öfver den omgifvande trakten. Ett inemot 2,100 meter högt berg i sydvest syntes lämpligt härtill; vägen dit gick

---

¹) J. Payer, »Upptäcktsresor i norra polarhafvet», svensk öfversättning, sid. 118, Stockholm 1877.

fram öfver en 15 kilometer lång gletscher, som mynnade ut ej långt från fartyget. Payer begaf sig å stad den 12 augusti med två följeslagare och under härlig väderlek samt uppnådde efter tio timmars vandring den ifrågavarande bergspetsen, som uppkallats efter honom. Utsigten från bergets topp skildras af Payer i följande ordalag:

»Vi befunno oss inemot 15 kilometer vester om fartyget, på några hundra meters afstånd skådade vi en storartad, ungefär 2,400 meter hög och utanför gletschern vid våra fötter belägen isspets. Mycket öfver hundra gånger hade det under mina föregående arbeten i Alperna förunnats mig att från mera än 3,000 och 3,600 meter höga toppar kunna beundra den storartade prakten i deras isbetäckta högregion, hvilken i vår tid blifvit nästan alla resandes och naturvänners mål. Dock hvilken skilnad! I den vidsträckta utsigt, som öppnade sig för oss i alla väderstreck, rådde dödens orörlighet, och nästan icke något tecken till naturlif afbröt berglandets enkla storhet. I stället för våra alpdalars yppiga marker med deras gårdar och byar låg här fjordens mörka vattenyta 2,100 meter under våra fötter. Otaliga isberg, på afstånd förlikneliga vid glänsande perlor, summo omkring på dess yta, och en ryslig vägg stupade synbarligen lodrätt ned deri. Från alla bergafsatser, från hvarje dal sänkte sig jettestora gletscher i den väldiga klippgatans djup, och från deras nedre ändar lösgjorde sig de präktiga isberg, hvilka ebb, flod och ström föra ut till verldshafvet genom det på sund rika höglandet. Mera än något annat föremål fängslade en oerhörd ispyramid i vester vår uppmärksamhet. Ungefär 1,520 meter höjde han sig öfver en hög bergrygg, som vid tredjedelen af Grönlands bredd sträcker sig i sydlig riktning. Denna härliga topp kunde benämnas endast efter vår firade Petermann, upphofsmannen till de första tyska nordpolsexpeditionerna. En vid pass 30 kilometer lång gletscher med en präktig midtmorän sträckte sig från den samma ända till hafvet. Hans ände var der minst 6 till 7 kilometer bred. Rundt omkring vid synkretsen sträckte sig en alpverld med otaliga, öfver hafsytan sig 3,000 meter höjande toppar. Man kunde skåda Kejsar Frans Josefs fjord ytterligare 70 kilometer mot vestsydvest. På detta afstånd varseblefvo vi flere armar, hvari fjorden syntes förgrena sig, och af hvilka de största tycktes vika af mot söder. Tydligt kunde man på landmassornas perspektiviska söndring märka, att dessa kanaler fortsattes bortom de höga ömassorna. Höglandets påtagliga försvinnande i sydvestlig riktning tycktes berättiga till att antaga en förbindelse mellan Kejsar Frans Josefs fjord samt Scoresbys och Davis' sund.»¹)

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 195—199.

Den 17 augusti anträdde »Germania» färden genom packisen och med det samma hemresan till Europa; den 11 september 1870 befann fartyget sig åter i Bremerhafen. Om man än värderar de hemförda vetenskapliga skatterna och hvarje särskild expeditionsmedlems arbeten aldrig så högt, så måste man i afseende på hufvudsaken tala lika mycket om misslyckande för den andra som för den första expeditionen. Af en sådan expedition, som den andra tyska var, borde man kanske vänta mera än ett framträngande med fartyget till 75,5° och en slädfärd till 77° nordlig bredd, i hvilket senare företag den österrikiska officeren för öfrigt icke har liten andel. [1])

I Tyskland har ifvern för polarforskningen sedermera afsvalnat märkvärdigt hastigt. Väl beslöt i december 1874 »Föreningen för den tyska nordpolarfärden» att hos tyska förbundsrådet genom Bremens ombud anhålla om anslag från tyska rikets sida till en ny, tysk polarexpedition, hvilken å nyo skulle sändas till Grönlands ostkust, der dels framtränga mot norr, dels undersöka detta lands kust och inre delar; expeditionen skulle anträdas med två fartyg och, om dessa måste byggas nya, kosta 900,000 Reichsmark. Hela planen gick dock om intet, ty det begärda anslaget beviljades icke. Sedermera har den nyssnämnda föreningen förvandlat sig till ett geografiskt sällskap.

---

[1]) Expeditionen är beskrifven i »Die zweite deutsche Nordpolfahrt in den Jahren 1869 und 1870 unter Führung des Capitän Karl Koldewey. Herausgegeben von dem Verein für die deutsche Nordpolfahrt in Bremen.» Leipzig 1873—1874.

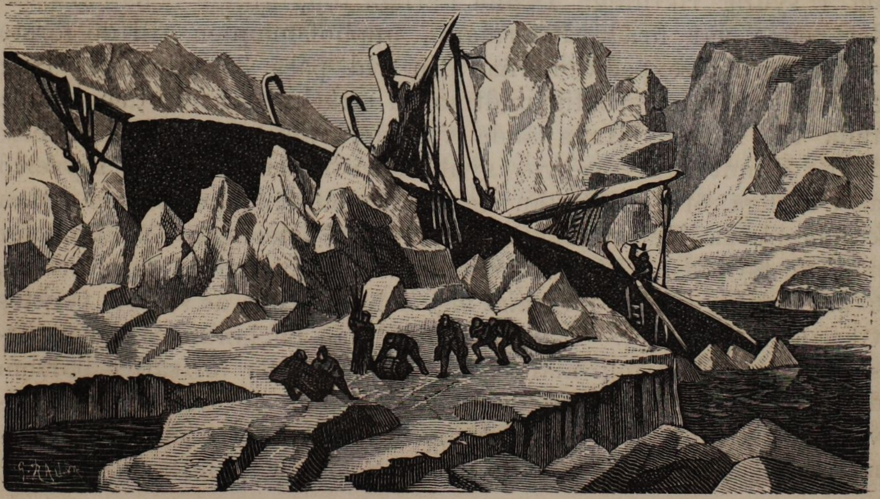

"Hansas" undergång.

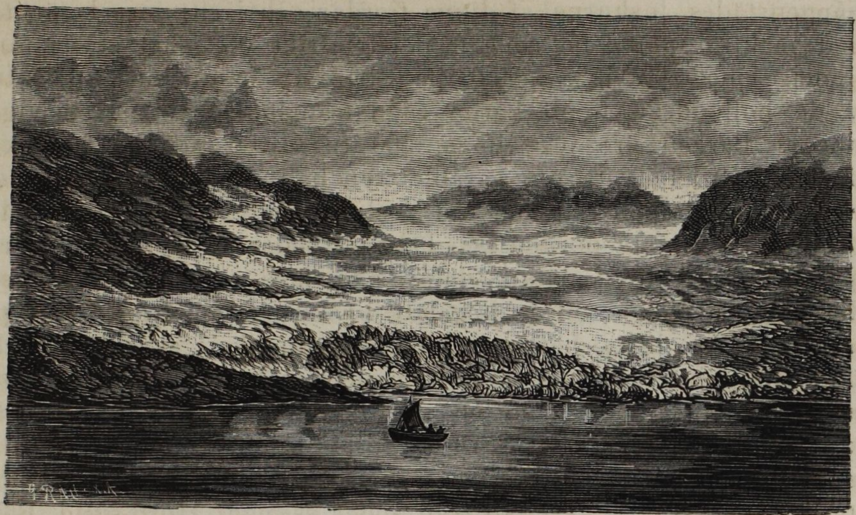

Gletscher i Fairhaven på Spetsbergen.

De nyaste forskningsfärderna till Spetsbergen.

Liksom vårt fastlands framskjutne skiltvakt mot norr ligger på mellersta Europas och Skandinaviska halföns meridian mellan 76° 30′ och 80° 50′ nordlig bredd Spetsbergens ögrupp, som består af en stor hufvudö med flere smärre och talrika små öar deromkring. Hufvudön, som af Fotherby kallades King James' new land och kan betecknas som Vest-Spetsbergen, mäter från norr till söder 370 kilometer och är djupt inskuren på många ställen; dess östra del, som sammanhänger med den vestra genom ett af 79:de nordliga breddgraden genomskuret näs, benämner man äfven Nieuw Vriesland.¹) I vester skiljer Förland-fjorden från hufvudön den långa, men smala ön Prins Carls förland samt på östra sidan det af engelsmännen upptäckta och af holländarne benämnda Hinlopen-sundet²) den stora ön Nordost-landet, i norr hvarom Sju-öarne och ännu något längre i norr Table-öarne ligga. På sydöstra sidan och skilda från hufvudön genom Stor-fjorden finnas två mera betydande öar, Barents' land och söder derom på andra sidan Walter Thymens fjord Stans förland eller Edges land, utanför hvars sydkust Tusen-öarne utbreda sig. Vest-Spetsbergen äfvensom Stans förland och Nordost-landet äro bergiga,

---

¹) Se ofvanför sid. 368.

²) Se ofvanför sid. 381.

mångenstädes inskurna af djupa fjordar och i sitt inre betäckta med mäktig inlandsis, som medelst talrika gletscher står i förbindelse med hafvet. Spetsbergen bär sitt namn med full rätt, ty de holländska upptäckarne sågo från hafvet endast spetsiga toppar. Bergen äro icke höga, 500 till 1,200 meter, och räcka öfver allt till hafvet, som har blott en helt smal strand. Särdeles ojemna äro mellersta delen af Vest-Spetsbergen och Prins Carls förland. I yttersta norden och längst i söder är marken mindre ojemn, bergen blifva slätare, dalarne bredare, och landet antager allt mera utseendet af en högslätt. Ehuru de spetsiga bergtopparne icke äro höga, hafva de knappast sin like i skroflighet och söndersplittring. Ryggar och kammar äro här ofta skarpa som en knif och tandade som en såg. Att bestiga dessa berg och kullar är utomordentligt farligt. Vest-Spetsbergens vestra sida är inskuren af tre djupa vikar, som i sin ordning sända många fjordar inåt landet. De äro från söder räknadt Horn-sund, Belsund, som delar sig i Van Mijen-viken och Van Keulen-viken, och den största af alla dessa vikar, den mycket rymliga Is-fjorden, som i sin bakgrund delar sig i Nord-fjorden, Klaas Billen-viken och Sassen-viken. Ännu längre i norr träffa vi Kings- och Kors-viken, vidare Hamburger-bugten och Magdalena-viken, hvilka icke intränga så långt och förete nästan inga fjordar. På Vest-Spetsbergens norra kust förtjena Liefde-viken och den söder ut djupt i landet inträngande Wijde-viken nämnas. Dessa djupt inskärande bugter och fjordar häntyda på en rik dalbildning, men äro samtliga, i norr liksom i söder, fylda af gletscher, hvilka sträcka sig ända till hafvet. Gletschernas längd är vexlande; enligt Scoresby äro de största en vid Syd-kap och en annan norr om Horn-sund; hvardera har vid hafvet en bredd af 20 kilometer; huru långt de räcka inåt landet, är icke kändt. De sju gletscherna vid nordkusten af Prins Carls förland hafva hvardera en bredd af 4 kilometer. Spetsbergens alla gletscher bilda vid sin nedre ände branta väggar eller sluttningar. Som gletscherna räcka ända till hafvet, gifva de upphof hvarken åt floder eller bäckar; de äro sjelfva floder, ja detta lands enda floder. Marken är ständigt frusen några decimeter under ytan, och källor finnas icke. Lager af förträffliga stenkol, glänsande svarta till färgen och utomordentligt lätt brännbara, finnas till temlig utsträckning. De lägre sydöstra kusterna och särskildt Tusen-öarne äro försedda med drifved, hvarpå tillgången dock icke synes vara så riklig, som man vanligen föreställer sig.

Man behöfver blott erinra sig, att Spetsbergens yttersta punkter ligga knappt mera än nio grader från polen, för att göra sig ett begrepp om landets klimat. Fyra hela månader igenom är ögruppen höljd i mörker; mellan de sista dagarne i oktober och midten af februari går solen icke upp öfver denna ödemark. Till och med under sommarn stiger hon aldrig högre än 37° öfver synkretsen, och hennes snedt fallande strålar, hvilka liksom blott stryka fram öfver marken, måste förut genomtränga en tät luftkrets, som beröfvar dem nästan all förmåga att värma. Häftiga, öfver is och gletscher framstrykande vindar bidraga fullkomligt till att sänka värmegraden. Det oaktadt är Spetsbergens klimat långt mindre rått än det, som råder i de under samma breddgrader liggande trakterna vid Baffins vik och Melville-sundet. För denna förmildring har Spetsbergen att tacka dels sin egenskap af ögrupp, dels inverkan af Golfströmmen, som sköljer hela dess vestkust, i augusti och september till och med äfven dess nordkust. Derför är hafvet vid sydvestra kusten isfritt redan mot slutet af april, och skeppsfarten öppen, hvaremot isen ligger qvar ända till augusti i de inre fjordarna och vid nordostkusten. Likaledes blifva de höga bergens sidor och till största delen äfven de smala strandremsorna snöfria i slutet af maj och början af juni, och den eviga snöns gräns ligger på norra och vestra kusten under 80° nordlig bredd 250 till 300, på sydligare ställen af vestra sidan 600 meter öfver hafvet. Årets medeltemperatur utgör på hufvudön ungefär — 8,6° C. Blott tvenne månader, juli och augusti, hafva en medeltemperatur, som ligger öfver fryspunkten, och till och med under högsommarn saknas frost icke. Angående vinterkölden eger man icke tillräckliga iakttagelser; dock är det säkert, att qvicksilfret ofta fryser, samt att temperaturer af — 20° och — 30° C. icke äro sällsynta. Obeständighet är det utmärkande draget i den spetsbergiska väderleken. Vindstilla och häftiga vindstötar omvexla ofta plötsligt med hvarandra. Klara dagar känner man nästan alldeles icke. Täta dimmor insvepa trakten, genomtränga, kalla och skarpa, liksom ett fint regn allting och medföra stundom, till och med under högsommarn, snöslask.

Det första intrycket af spetsbergiska landskapet bör vara rätt tröstlöst, och det mest framträdande deri är den skenbara liflösheten eller stillheten i denna nya verld. Men detta intryck kan bestå blott hos den ytlige iakttagaren. Naturen förnekar äfven här icke sin skapande kraft, och just den jemförelsevisa ymnigheten och yppigheten hos lifvet under så höga breddgrader har någonting ovanligt öfverraskande med sig. Naturligtvis är växtligheten äfven här bunden vid vilkor, som icke äro öfver allt uppfylda i lika mått. Den visserligen mycket smala strandremsan och bergväggarnas mot hafvet vända sida, hvilka båda äro snöfria under sommarn, äfvensom de många små öarne, hvilka utgöras dels af branta klippor, dels af lågt sand- och grusland, äro de ställen, der Spetsbergens hela djur- och växtlif samlar sig. I allmänhet är ögruppens flora rikare, särskildt på arter, än något annat, till och med under lägre breddgrader beläget arktiskt lands och sluter sig genom sin beskaffenhet närmast till den grönländska floran, med hvilken hon har nästan de flesta af sina fanerogamer gemensamma.

Med växtverlden står djurverlden i omedelbart sammanhang. Spetsbergen räknar blott tre landdäggdjur: renen, isbjörnen och fjellräfven. Talrik är deremot fogelverlden, hvaraf dock trefjerdedelar utgöras af hafsfoglar; på land förekomma blott en uggle- och en ripart, några vadare och en sångfogel, snösparfven. De låga holmarne äfvensom de små klippöarne och fastlandsbergens branta väggar utgöra häckplatser för talrika hafsfoglar, förnämligast alkor, hvarför de också, åtminstone på vestkusten, kallas alkberg. Gåsarter äro utom taflackan sällsynta och träffas blott på vestra kusten. I stark motsats till Spetsbergens rikedom på foglar står dess fattigdom på insekter. Den största rikedomen på lif utvecklar sig dock i hafvet, och här finnas också de skatter, som locka menniskan till denna ogästvänliga ödemark.

Sedan de äldre holländska och britiska hvalfångarnes dagar blef nästan icke något annat område inom det arktiska bältet så försummadt af forskningen som just Spetsbergen. Ser man bort från Phipps' polarfärd 1773, så tillhör äran att på Spetsbergen hafva i vårt århundrade anstält de första vetenskapliga undersökningarna otvifvelaktigt de båda Scoresby. Det var den äldre Scoresby, som i juni 1806 på Spetsbergens meridian anträffade en vidsträckt, öppen vattenyta på 80°—81° 30′ nordlig bredd. Hans ryktbare son, som för kännedomen om polarverlden varit, hvad Saussure var för utforskandet af Alperna, utförde de första uppmätningarna af såväl Vest-Spetsbergens som Nordost-landets vestkust, och man kan med fog säga, att hans arbeten lade grunden till den nuvarande kunskapen om ögruppen. Icke färre än sjutton färder till Spetsbergen har denne djerfve sjöman utfört, och de iakttagelser om de högnordiska områdenas land, vatten, luft och djurlif, som han medfört från dessa färder, hafva ännu icke öfverträffats i riklighet och mångsidighet. Man måste derför djupt beklaga, att minnet af den ovanlige mannen och af hans utmärkte fader synes hafva hemfallit åt en oförtjent glömska.1)

---

1) Den äldre William Scoresby var född den 3 maj 1760 i Cropton vid Whitby i Yorkshire, och hans liknämnde son, tredje barnet i hans äktenskap, skådade likaledes der dagens ljus den 5 oktober 1789. Redan 1800 följde han sin fader till Grönland och företog 1823 sin sista arktiska färd. Vid samma tid drog sig äfven hans fader till baka från sjötjensten för att slå sig till ro i Whitby, der han dog 1829, men sonen för att inträda i kyrkans tjenst. Som tretioårig man började han

År 1823 sändes Sabine¹) till Spetsbergens nordvestra kuster för att der anställa pendel- och barometeriakttagelser. Förledd genom den af Phipps och Scoresby framstälda åsigten, att den fasta isen sträckte sig i ett likartadt fält ända till nordpolen, anträdde Parry år 1827 från Treurenberg-viken på Vest-Spetsbergen (vid norra inloppet till Hinlopen-sundet) sin berömda slädfärd, som visserligen på 82° 45′ nordlig bredd förde honom till den högsta, dittills i norr uppnådda punkt, men äfven öfvertygade honom, att sammanhängande is icke funnes mot polen.²) Samma år utförde Barto von Löwenigh i Keilhaus sällskap³) en kort sommartur till Beeren Eiland och Spetsbergen med slupen »Haabet», som afseglade från Hammerfest den 16 augusti, dröjde vid Beeren Eiland från den 19 till den 23, uppnådde Spetsbergens vestkust den 26, dagen derpå fick Prins Carls förland och bergen omkring Is-fjorden i sigte, hvarefter fartyget af en häftig storm drefs till baka till Syd-kap, der man gick i land den 3 september. Den 9 seglade man nordostvart att försöka sin lycka vid Stans förland eller Edges land. Der ligger vid inloppet till Wijde Jans water eller Stor-fjorden i en djupt inskärande vik ett ryskt hvalfångstetablissement, ett af de största på Spetsbergen och inrättadt för 40 till 50 man.⁴) Här dröjde Löwenigh och Keilhau från den 11 till den 19 september, då de anträdde återfärden till Hammerfest, der de inträffade den 25.⁵) Denna korta färds resultat höra till de vigtigaste och värdefullaste upplysningarna om dessa områden, ty Keilhau lemnade den förträffligaste skildring, särskildt i geologiskt hänseende, af Beeren Eiland. Äfven för kännedomen om

---

läsa latin och grekiska och blef i maj 1839 teologie doktor. Åren 1844 och 1847—1849 företog han två resor till Amerika samt åren 1855—1856 en färd till Australien för att anställa magnetiska iakttagelser. Han dog den 21 mars 1857.

¹) Se ofvan sid. 525.

²) Se ofvan sid. 552—553.

³) Se ofvan sid. 553.

⁴) Ett bolag i Arkhangelsk hade på Spetsbergen anlagt etablissement för att jaga skälar, hvalrossar, renar och isbjörnar. Det qvarlemnade der folk i september och oktober samt fördelade dem i afdelningar på två, tre eller fyra personer, hvilka öfvervintrade i trästugor, som blifvit uppförda på åtskilliga ställen af Spetsbergens kuster och öar. Vid Whale point, der hufvudetablissementet var, inträffade på 1850-talet genom aflösningsfartygets uteblifvande (folket stannade på senare tider nämligen blott hvar annan vinter på Spetsbergen, detta af sundhetsskäl) den sorgliga händelsen, att alla de öfvervintrande dukade under för hunger och skörbjugg. Bolaget upplöstes nu, och sedermera har icke någon ryss öfvervintrat på Spetsbergen.

⁵) Petermann, »Spitzbergen und die arktische Centralregion», Gotha 1865, sid. 41—60.*)

---

*) Se om rätta förhållandet med denna resa Th. M. Fries och E. Nyström, »Svenska polar-expeditionen 1868 med kronoångfartyget Sofia», Stockholm 1869, sid. 193—194. *Öfvers. anmärkn.*

den spetsbergiska växtverlden var Keilhaus besök synnerligen värdefullt.1)

Knappast långvarigare, men likaledes lärorik var den färd, som svenske professorn *Sven Lovén* under sommaren 1837 företog till Spetsbergen, dit han afseglade den 19 juni med hvalrossfångaren P. Michelsen på fartyget »Enigheden» från Hammerfest. Den 22 uppnådde man Beeren Eiland, der Lovén icke kunde landstiga; han blef likväl i tillfälle att anställa några draggningar i öns närhet, de första undersökningar af dylikt slag, som blifvit gjorda i denna del af Ishafvet. Den 7 juli fick man Prins Carls förland i sigte; den 10 kastades ankar i Green harbour (Is-fjorden). Här uppehöll Lovén sig en vecka, företog utflygter, upptäckte skikt, som innehöllo sekundära försteningar, samt kom ända till fogelberget Dödmanden på andra sidan om fjorden och till Sassen-viken. Fartyget seglade derefter till Kors-viken, der man undersökte hafsbottnen; äfvenledes företogs en båtfärd inåt Kings-viken. Den 27 juli ville man återvända till Isfjorden, men storm och töcken hindrade det, och man styrde vidare söder ut. Den 7 augusti var Lovén åter i Hammerfest. Hans färd var den första, som från Sverige företogs till den arktiska norden endast i vetenskapligt syfte.*)

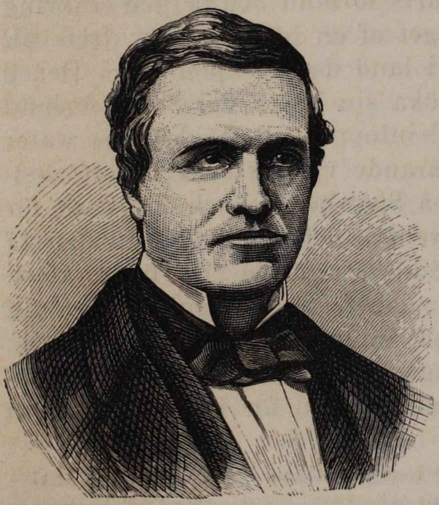
Sven Lovén.

Bland de nyare vetenskapliga expeditionerna till Spetsbergen intager den af franska korvetten »La Recherche» utförda otvifvelaktigt första rummet. Detta af franska regeringen utrustade och af kapten *Fabvre* förda fartyg var bestämdt för omfattande vetenskapliga arbeten på Spetsbergen och hade derför en utvald stab af vetenskapsmän om bord. Medlemmar af denna vetenskapliga kommission voro från fransk sida *Charles Martins, A. Bravais, V. Lottin, Xavier Marmier, P. Gaimard, E. Robert* och

---

1) Keilhau insamlade 28 fanerogamer och 23 kryptogamer.

*) Redan under adertonde århundradet hade Spetsbergen besökts af två svenskar, *Anton Rolandsson Martin* och *John Bacstrom* (förmodligen Bäckström). Se om dessa personer K. Chydenius, »Svenska expeditionen till Spetsbergen år 1861», Stockholm 1865, sid. 426—430 och 435—447, Th. M. Fries och C. Nyström, »Svenska polarexpeditionen år 1868», Stockholm 1869, sid. 191, och John Bacstrom, »Account of a voyage to Spitzbergen in 1780», London 1800. *Öfvers. anm.*

Mayer; dessutom skulle svenskarne *C. J. Sundevall, C. B. Lilliehöök, P. A. Siljeström* och *U. Gyldenstolpe,* danskarne *Kröyer* och *Vahl* äfvensom norrmannen *Chr. Boeck* deltaga i expeditionen. »La Recherche» lemnade Havre den 13 juni 1838, besökte Trondhjem och Hammerfest, afgick derifrån den 15 juli norr ut och påträffade redan dagen derpå simmande is, hvari man seglade under tre dygn. Den 24 juli lopp »La Recherche» in i Bel-sundet (77° 30′ nordlig bredd) och stannade der till den 4 augusti, anstälde hvarje timme meteorologiska iakttagelser och återkom den 12 till Hammerfest. År 1839 företog fartyget, likaledes från Havre, en ny nordfärd och anlände den 31 juli till Magdalena-viken för att fortsätta sina iakttagelser från föregående år. Äfven 1840 kom »La Recherche» till Spetsbergen, och frukterna af dess färder äro nedlagda i ett stort, under franska marinministeriets hägn utgifvet praktverk¹) i många band, hvilket dock icke blifvit afslutadt. Det var en af denna expeditions medlemmar, Charles Martins, hvilken genast fann det, som de första engelska och holländska sjöfarandena ansågo för isberg, vara gletscher.²)

På senare åren hafva äfven turister funnit sin väg till Spetsbergen. Lord *Dufferin* gjorde 1856 en utflygt till dess vestra kust, sedan han flyktigt berört Jan Mayen, som blifvit bäst bekant genom Scoresby.³) Omständligare undersöktes denna ö af *Georg Berna,* en rik frankfurtare, som år 1861 företog en nordfärd på egen bekostnad, hvarvid han åtföljdes af naturforskarne *Karl Vogt* och *A. Gressly,* vidare af *A. Herzen,* den bekante utgifvaren af »Kolokol» i London, och af målaren *H. Hasselhorst.*⁴) Enligt deras undersökningar är Jan Mayen otvifvelaktigt allt igenom af vulkaniskt ursprung, en lång, med lava fyld spricka, vid hvars ena ände Beeren-bergets väldiga krater reser sig till 1943 meters höjd öfver hafvet. Den vulkaniska verksamheten i denna centralvulkan synes visserligen nu utslocknad, men sidoutbrott hafva enligt Vogts uppgift helt visst inträffat under de senaste århundradena. Till Spetsbergen företog skotten *James Lamont* somrarne 1858 och 1859 jagtfärder, förra gången på sin egen lustjakt »Ginevra»,

---

¹) »*Voyage de la commission scientifique du nord, en Scandinavie, en Laponie et au Faröe pendant les années 1838, 1839 et 1840 sur la corvette 'La Recherche'*», Paris 1840—1849.

²) Ch. Martins, »*Glaciers du Spitzberg comparés à ceux de la Suisse et de la Norvège*» (»*Biblioth. universelle de Genève*», juli 1840).

³) Se lord Dufferins bok, »*Letters from high latitudes; being some account of a voyage in the schooner 'Foom' to Iceland, Jan Mayen and Spitzbergen in 1856*», London 1857.

⁴) Se K. Vogt, »Nordfahrt entlang der norwegischen Küste, nach dem Nordcap, den Inseln Jan Mayen und Island, auf dem Schooner Joachim Hinrich unternommen während der Monate Mai bis October 1861 von Dr Georg Berna in Begleitung von C. Vogt, H. Hasselhorst, A. Gressly und A. Herzen», Frankfurt am Main 1863.

andra gången med norska slupen »Anne Lovise». Lamonts färd 1859 till sydöstra Spetsbergen gälde den dittills så godt som obekanta östkusten af Edges land och Stor-fjorden, hvarom han först af alla uttalade den riktiga åsigten, att hon vore ett öarne åtskiljande sund, icke någon vik. På Stor-fjordens stränder och Tusen-öarne anträffade man, utom mycket drifved, ben och skelett af hvalar högt öfver vattnet på land. Dessa omständigheter äfvensom skäl- och hvalfångarnes antagande, att hafvet omkring Spetsbergen blir grundare, ledde Lamont till den åsigten, att Spetsbergen och de närbelägna öarne höja sig ur hafvet med större hastighet, än man ådagalagt om enstaka delar af Norge.[1]) År 1861 var Lamont å nyo i de spetsbergiska farvattnen samt besökte Tusen- och Rijk-Ys-öarne öster om Edges land.

Emellertid gjorde sig på geologiens område en omständighet gällande, som förlänade polarländernas naturförhållanden en hög betydelse för hela den bebodda norden, nämligen upptäckten af gletscherperioden eller den tid, då en stor del af norra halfklotet liksom ännu i dag Grönland var betäckt af väldiga ismassor, hvarefter de särskilda länderna underkastades omvexlande höjningar och sänkningar samt ansenliga klimatiska förändringar, innan de öfvergingo till de nuvarande förhållandena. Det arktiska bältet blef genom denna upptäckt en lärobok för hela nordens forntida naturhistoria — en bok, som dock måste studeras på ort och ställe. Bland de män, som egnade sig åt detta studium, är svenske professorn *Otto Torell.* Han beslöt att omständligt studera alla häri ingående förhållanden, att åt Sveriges muséer i rikaste mått samla material för forskningar af detta slag och att till en början genom resor sjelf göra sig bekant med den högnordiska naturen. Han vände sig då först, år 1857, i sällskap med magister *Olsson Gadde* till Island, som han under tre månader genomkorsade i alla riktningar. Året derpå begaf han sig till Spetsbergen. Han utrustade i Hammerfest på egen bekostnad jakten »Frithjof» och afseglade den 3 juni 1858 i sällskap med den unge naturforskaren *Nils Adolf Erik Nordenskiöld,* som ville egna sig förnämligast åt geognosien i ordets egentliga bemärkelse, och zoologen *A. Qvennerstedt* äfvensom fiskaren *Anders Jakobsson* från Fiskebäckskil i Bohuslän. Efter att hafva rönt åtskilliga svårigheter af mötande is uppnådde de den 18 juni Horn-sundet och iakttogo med förvåning, huru öarnes och bergens hvita vinterdrägt försvann otroligt hastigt. Åt alla håll företogos utflygter, de geologiska förhållandena studerades, gletscherna bestegos, och moränerna undersöktes. Derjemte draggade man med mycken framgång på vexlande djup i hafvet. Den 28 seglade man till Bel-sundet och kastade dagen derpå ankar vid Midterhuk. Här lemnade bottenskrapan å nyo rika skördar. Foglar och däggdjur skötos och bereddes, försteningar ur djur- och växtriket samt växter — i synnerhet mossor och lafvar — insamlades. Den 6 juli lemnade man detta ställe för att fortsätta norr ut, men vindstilla och motvind tvingade till att åter inlöpa i samma fjord. Den 24 juli afseglade man på nytt och kastade den 28 ankar i Green harbour. Is-fjorden undersöktes till den 2 augusti, hvarefter man seglade nordvart. Den 4 befann fartyget sig vid Amsterdam-ön, den 7 mellan Norsk-ön och Cloven cliff, den 10 i Magdalena-viken, den 13 i Engelska och den 16 i Advent-viken i Is-fjorden. Här dröjde man till den 22 och afseglade då i afsigt att besöka Tusen-öarne, men tvangs af en storm att styra kosan till Hammerfest, dit expeditionen återkom den 28 augusti med ett rikt vetenskapligt resultat.[1])

---

[1]) James Lamont, »*Seasons with the seahorses; or sporting adventures in the northern seas*», New-York och London 1861.

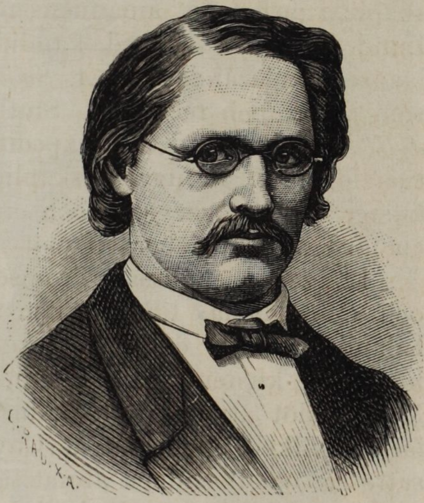
Otto Torell.

Ett så outtröttligt sträfvande, en så uppoffrande hängifvenhet för landets vetenskapliga ära — Torell hade år 1859 med kapten Amondsen begifvit sig till Grönland och der framträngt ända till Upernivik, det nordligaste nybygget — måste uppväcka allmänt intresse. År 1860 besökte Torell Norge för att studera glacierförhållandena och inhemta upplysningar af Spetsbergsfarare. Svenska ständerna beslöto att understöda hans vidare företag och möjliggöra ett större utsträckande deraf; äfven enskilda personer bidrogo till utrustningen. Snart anmälde sig vetenskapligt bildade män, som önskade ansluta sig till den tillämnade, nya resan, och så förbereddes en andra, större expedition, som med ansenligt understöd af regeringen, prins Oscar och Vetenskapsakademien i Stockholm gestaltade sig till ett nationalföretag och 1861 afgick till Spetsbergen. Torells förhoppning att för sin färd erhålla det genom M'Clintocks resa bekanta ångfartyget »Fox», gick om intet, hvarför man måste åtnöja sig med två segelfartyg, skonaren »Äolus» med 17 mans besättning och slupen »Magdalena» med 12 man. På dessa fartyg voro expeditionsmedlemmarne fördelade. Om bord på det af flottlöjtnanten *Bertil Lilliehöök* förda »Äolus» befunno sig utom expeditionens chef Torell professor Nordenskiöld för de geografiska och geologiska undersökningarna, finske magistern *A. J. Malmgren* som zoolog och botanist, magister *K. Chydenius,* likaledes finne, som fysiker, och den bepröfvade, från Pennys, Kanes och M'Clintocks resor välbekante nordpolsfararen Petersen som ledare af den tillämnade isfärden. På »Magdalena», som fördes af kapten *W. Kuylenstjerna,* en lika skicklig sjöman som förträfflig skytt, befunno sig professor *C. W. Blomstrand* som geolog och ledare af de vetenskapliga arbetena, amanuensen vid astronomiska observatoriet i Lund *N. C. Dunér,* med. kandidaten *A. von Goës* som botanist och läkare, studeranden *F. A. Smitt* som zoolog och hr *G. von Yhlen* som jägare och tecknare. Slutligen deltog den sjutioårige *Anders Jakobsson* äfven i denna expedition. Den uppgift, som förelåg, var tvåfaldig: en naturvetenskaplig, d. v. s. att undersöka land och kuster på Spetsbergen, och en geografisk, nämligen att företaga en färd från Spetsbergen mot norr eller nordost.

---

[1]) »Die schwedischen Expeditionen nach Spitzbergen und Bären-Eiland, ausgeführt in den Jahren 1861, 1864 und 1868 unter Leitung von O. Torell und A. E. Nordenskiöld», öfversättning från svenskan. Jena 1869, sid. 362, och »*The arctic voyages of Adolf Erik Nordenskiöld 1858—1879*», London 1879, sid. 45—47.

Länge uppehållna i Tromsö af motiga vindar, gingo »Äolus» och »Magdalena» till sjös den 9 maj 1861 och fingo den 12 Beeren Eiland, hvilken de dock icke anlupo, och den 21 Spetsbergen, nämligen kusten vid Bel-sund och Prins Carls förland, i sigte. Man beslöt att ankra vid Amsterdam-ön och derifrån undersöka isen, hvilket uppdrogs åt Chydenius. De qvarblifvande sysselsatte sig emellertid på annat sätt. Zoologerna lade ut sina bottenskrapor samt öfverraskades af de till en del obekanta hafsdjurens skönhet och mångfald. Botanisterna och geologerna gingo i land; jägarne nedlade foglar och några skälar. Snart återkom Chydenius med ogynsamma underrättelser om isens läge. Torell ansåg icke ankarplatsen tillräckligt säker, hvarför båda fartygen kryssade utefter kusten, tills de uppnådde Kobbe-viken på Danskön. Den dervarande hamnen icke endast har en förträfflig ankargrund utan är äfven om våren tidigast, om hösten senast isfri och eger friskt dricksvatten. Efter en långvarig och mödosam färd genom isen och mot vinden utefter Spetsbergens nordkust fann man vägen norr om Verlegen hoek fri och styrde förbi denna udde till det öppna farvattnet norr om Treurenberg-viken och Hinlopen-sundet. Att framtränga längre var omöjligt, och således återstod ingenting annat än att inlöpa i Treurenberg-viken, der man blef nödsakad till ett längre uppehåll.

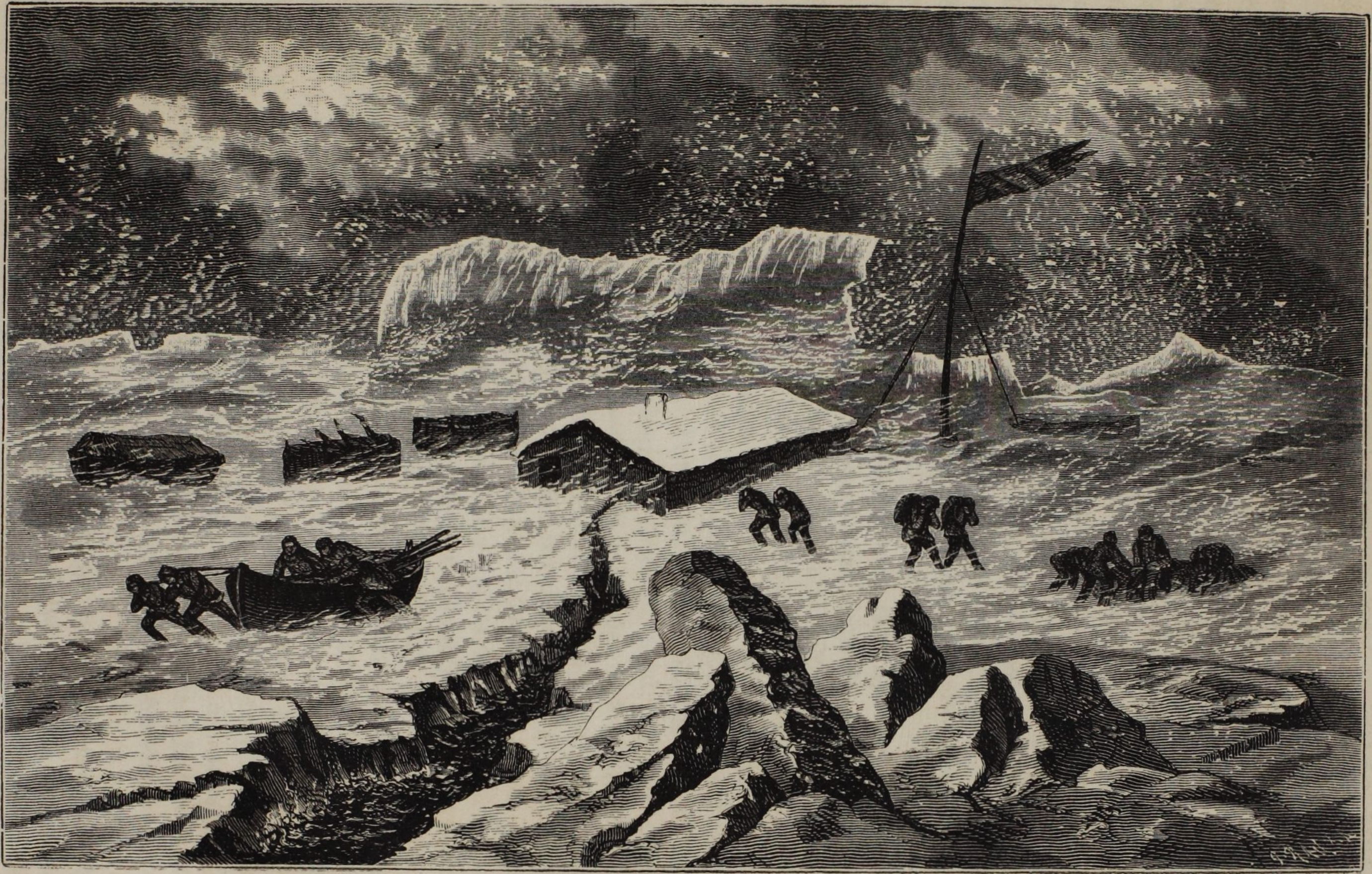

"Hansas" besättning den 14 januari 1870 på aftonen.

Sedan Petersen och Lilliehöök från en undersökning af isen återkommit med den underrättelsen, att Hinlopen-sundet var isfritt, så långt man kunde se, beslöt man att utsända två båtexpeditioner med lifsmedel för fem dagar. Nordenskiöld och Petersen afgingo i nordostlig riktning, men tvingades af storm och töcken att söka skydd i en vik och afvakta bättre väderlek. Det andra partiet, Dunér och Chydenius, begaf sig norr ut för att besöka Verlegen-hook, medan man på fartygen rustade sig att anträda de tillämnade slädfärderna öfver isen mot polen. Redan efter sin första resa till Spetsbergen fann nämligen Torell sig föranlåten att omfatta M'Clintocks, Scoresbys, Franklins m. fl. åsigter om det arktiska hafvets beskaffenhet. Ett sådant haf som det norr om Spetsbergen befintliga kan efter hans utsago icke beseglas. Men då Chydenius nu återkom och förklarade, att man icke kunde säga, om den bortom den öppna rännan och den orörliga isgördeln liggande isen vid synkretsen voro fast eller bruten och följaktligen omöjlig att passera, afstod man från de med förkärlek betraktade slädfärderna samt beslöt att inskränka de geografiska undersökningarna till norra sidan af Vest-Spetsbergen och till Nordost-landet. »Äolus» stannade vid norra och »Magdalena» begaf sig till vestra kusten. Under sex veckor företogo Torell, Nordenskiöld, Chydenius och Petersen större utflygter med båtarne. Enligt uppgift af en skeppare *Nilsson,* med hvilken expeditionen sammanträffade, skulle från Stor-fjorden ett sund gå till Hinlopen-sundets södra del och der mynna strax söder om Lomme-viken på samma breddgrad som Nordost-landets sydspets; sundet skulle vara smalt och helt kort, och strax söder om dess mynning i Stor-fjorden skulle Hval- och Skäl-öarne ligga. Ungefär det samma sade »Magdalenas» styrman, hvilken 1860 åtföljt Nilsson på en färd genom detta sund. Den 10 juli företogo derför Torell och Nordenskiöld en båtfärd sydvart i det örika Hinlopen-sundet. Förbi den rymliga och djupa Murchison-bugten i Nordost-landet styrde de kosan till kap Fanshawe vid inloppet till Lomme-viken (Ost-Spetsbergen) och landade den 13 på en af Forster-öarne. Städse spanande efter det påstådda sundet mellan Stor-fjorden och Hinlopen-sundet, framträngde de i det senare till ett högt, praktfullt hyperitberg med nästan lodrätt i hafvet stupande sidor, hvilket de kallade Lovéns berg; 15 kilometer längre söder ut vände de om till »Äolus».

Derifrån hade Chydenius emellertid brutit upp mot öster och nordost, men måste för sitt folks uppstudsighet och svår väderlek snart vända om och å nyo börja sin färd; det lyckades honom dock blott att utefter Nordost-landets nordvestra sida komma till 80° 34′ i åsyn af Sju-öarne. Sedermera slöt han sig i den stora Brandewijne-bugten till de från Hinlopen-sundet återvändande kamraterna. Nordenskiöld och Torell begåfvo sig snart åter å stad för att undersöka Nordost-landet. De rodde förbi Nord-kap, Nordost-landets nordvestligaste och nordligaste udde, och styrde derefter till Sju-öarne, af hvilka de besökte först Parrys ö samt derefter den nordligaste och betydligaste bland ögruppens tre stora öar. Den 9 augusti försökte de svenska forskarne att framtränga längre mot öster; men de kommo blott ett stycke förbi kap Platen, nordligaste udden af Prins Oscars land, som denna del af Nordost-landet kallades, långs vestra kanten af Dove-viken, bestego der ett berg och sågo i ett aflägset fjerran, nästan vid synkretsen, tvenne små öar, omgifna af drifismassor; de betecknas på kartan med namnen Carl XII:s ö och Drabanten samt bilda den spetsbergiska ögruppens förposter mot nordost. Men det öfriga hafvet mot öster var temligen öppet och segelbart; således skulle svenskarne derifrån kunnat kringsegla Spetsbergen, om de icke motstått frestelsen. Derigenom försummade de att taga reda på, huru långt Nordost-landet sträcker sig i öster. Vid de båda forskarnes återkomst till fartyget var Chydenius ännu borta; han triangulerade Hinlopen-sundet ända till Södra Waygats-öarne (79° 20′ nordlig bredd), besteg der flera berg, hvilka mestadels hafva en höjd af 450 till 475 meter, upptäckte en mot sydost gående fortsättning af Lomme-viken, men kunde oaktadt ifrigt sökande till sjös och lands icke upptäcka något sund mellan Hinlopen-sundet och Stor-fjorden. Det till Spetsbergens vestkust afgångna »Magdalena» besökte Kors- och Kings-viken äfvensom Is-fjorden samt företog båtfärder till Wijde-viken och Förlands-sundet, under det att Smitt och von Goës utförde arbetena på fartyget. Den 12 september beredde sig fartygen, hvilka å nyo sammanträffat, att återvända hem och anlände den 23 lyckligen till Tromsö.

Denna andra svenska expedition lade den egentliga grunden till vår numera temligen noggranna kännedom om Spetsbergens topografi. På nordöstra, norra och vestra kusterna bestämdes ungefär 60 punkter astronomiskt, och således kunde en långt större yta kartläggas, än som hade varit möjligt för äldre expeditioner. De iakttagelser, som gjordes öfver jordmagnetismens företeelser, luftens och hafvets temperatur, snögränsen o. s. v., äro af så mycket högre värde, som flera af dem utfördes på samma ställen, der äldre forskare redan företagit sina undersökningar. Hafsströmmarne undersöktes likaledes, och det märkvärdiga förhållandet uppvisades, att *golfströmmen framtränger ända till norra Spetsbergen,* bland annat genom anträffandet af en vestindisk baljfrukt *(Entada gigalobium)* på stranden vid Shoal point ofvanför 80° nordlig bredd. Iakttagelser öfver djur- och växtlifvet i hafvet ända till 2560 meters djup utfördes med framgång, och de insamlade växtarterna utgjorde ett påtagligt bevis för växtlighetens i så långt mot norr belägna länders dittills icke anade prakt. Äfven de geologiska förhållandena undersöktes öfver en vidsträckt yta, ansenliga samlingar af försteningar, bergarter och mineralier gjordes, hvarjemte landskapskarakteren återgafs i en mängd teckningar och fotografier.[1]

Slutligen antydde den iakttagelsen, att stora skaror flyttfoglar under våren begåfvo sig norr ut, tillvaron af ett ännu nordligare land, hvilket enligt samtliga Spetsbergsfarares öfvertygelse skulle vara beläget på andra sidan om denna ögrupp. »Men gifves det en ögrupp med större polhöjd än Spetsbergen», yttrade Peschel redan flera år före upptäckten af Frans Josefs land[2], »så ligger den i nordost, ty i nordvest derifrån kan man ända till 83° nordlig bredd icke påräkna något land, emedan svenskarne ofvanför 81° nordlig bredd funnit hafvet ända till 4754 meter djupt.» Äfvenledes kommo de svenska polarfararne i fullkomlig motsats till Petermanns åsigter till den öfvertygelsen, att det icke gifves något öppet haf vid nordpolen, om än mot sommarns slut hafvet under vissa år kan blifva isfritt norr om Spetsbergen i riktning mot polen, hvilken möjlighet blott tvenne år senare ådagalades i kanske långt större omfång, än som motsvarar de svenska åsigterna.

Spetsbergen kringseglades nämligen år 1863 för första gången fullständigt; åtminstone är den färd, som då företogs af norske fångstskepparen *Elling Carlsen,* hvilken, såsom vi redan förut omtalat[3], år 1871 anträffade Barents' vinterboning på Novaja Semlja, den första trovärdiga. I hans sällskap befann sig *Sievert Tobiesen,* om hvilken vi skola tala längre fram. Carlsens brigg »Jan Mayen» hade farit omkring ögruppens nordvestra hörn, inlupit i Hinlopensundet och befann sig den 27 juli vid Nordost-landets sydspets. Der låg dock så mycket is, att briggen vände om mot norr och genom Hinlopen-sundet seglade ut på polarhafvet till 81° nordlig bredd; der passerade han den 2 augusti Sju-öarne. Nämnda dag såg man från masten hafvet alldeles isfritt norr ut; i öster fans visserligen is, men allt jemt segelbar. Den 9 augusti uppnådde fartyget Hvalross-ön, den yttersta ön nordost om Spetsbergen, och gick nu utefter Nordost-landets alldeles obekanta ostkust söder ut. Den 16 augusti, på 79° 34′ nordlig bredd, blef land synligt i ostsydost — som man då trodde, det mycket efterspanade Gillis' land[1]) — på ungefär 15 kilometers afstånd; enligt denna och en senare iakttagelse skulle dess södra udde ligga på 79° 5′ nordlig bredd. Carlsen anmärker, att han under föregående färder redan en gång förut, i juli 1859, kommit på blott 1,5 till 2 kilometers afstånd från denna ö samt funnit honom vara ett land »med höga berg och stora fjordar alldeles som Spetsbergen». Som det derikring icke fans något att jaga eller fiska, seglade briggen förbi, behöll allt jemt Hinlopen-sundet och Spetsbergsgruppens östra kuster på höger hand samt kringseglade alltså ögruppen fullständigt. Detta är ytterst vigtigt för jordkunskapen, enär numera icke något tvifvel kan råda om, att under gynsamma år ett segelbart haf, farbart till och med för segelfartyg, förefinnes omkring hela Spetsbergen under augusti månad.

---

[1] Hufvudverket om denna expedition, hvilket påbörjades af K. Chydenius och efter hans död — han afled föga öfver 30 år gammal den 4 mars 1864 — utgafs af hans kamrater, för titeln: »Svenska expeditionen till Spetsbergen år 1861, utförd under ledning af Otto Torell. Ur deltagarnes anteckningar och andra handlingar skildrad af K. Chydenius.» Stockholm 1865—1866. Se äfven »Die schwedischen Expeditionen nach Spitzbergen», sid. 1—380.

[2] »Ausland» för 1869, sid. 1130.

[3] Se ofvanför sid. 298.

En af de hufvuduppgifter, som Vetenskapsakademien i Stockholm uppstält för 1861 års expedition, var att undersöka möjligheten af att mäta en meridianbåge från Spetsbergens nordligaste öar ända till hufvudöns sydligaste udde. Denna vigtiga fråga löstes genom den af Chydenius mellan 79° och 80° 48′ nordlig bredd företagna undersökningen visserligen till en god del, men i anseende till ogynsamma vindar och isens läge icke fullständigt. År 1864 utskickade svenskarne derför en ny, tredje expedition, återigen med uppdrag att anställa en trigonometrisk rekognoscering, nämligen från södra änden af Hinlopen-sundet längs Storfjorden till Syd-kap. Ledningen låg denna gång i Nordenskiölds händer, och med honom följde å nyo Dunér som astronom och Malmgren som botanist. Bland manskapet på »Axel Thordsen», som gick till sjös den 15 juni, befunno sig skepparen *Hellstad* och draggaren *Joachim Lorenz,* hvilka deltagit i expeditionen 1861, samt qvänen *Uusimaa,* som åtföljt expeditionerna 1858 och 1861. Under denna färd lyckades man landa på Beeren Eiland, hvilken alltid är svårtillgänglig i anseende till sina branta kuster, hvarjemte god ankarplats för fartygen alldeles saknas. Landstigningen skedde i närheten af Borgmästareporten, ett geologiskt naturunder, bildadt af en i hafvet utskjutande klipprygg, hvarigenom vågorna brutit en vackert hvälfd port, bredvid och ofvanpå hvilken tusentals borgmästare (hvittrutar) häcka. Der inslogs den 19 juni 1864 kl. 4 e. m. i klippan bredvid porten en jernkil 4 fot öfver vattenytan såsom märke för senare iakttagelser, om landet sänker eller höjer sig. Beeren Eiland är ett högland, hvilket rundt omkring reser sig 30 till 75 meter ur hafvet. På detta högland ligger en mängd små sjöar spridda; i nordost och i söder finnas två bergterrasser, hvaraf den högste erhållit namnet Mount misery.

---

[1]) Se ofvanför sid. 380—381.

Efter det korta besöket på Beeren Eiland besöktes först Vest-Spetsbergens vestra kust, i synnerhet Is-fjorden, Bel- och Hornsundet; i öster triangulerades Stor-fjorden ända till Walter Thymens-sund, hvilket går fram mellan Edge- och Barents-ön samt den 9 augusti 1847 för första gången genomseglades af slupen »Antoinette». Sundet är, alldeles som Nilsson beskrifvit det, helt smalt samt förenar Ginevra- och Unicorn-bugten. Men Nilsson var blott återupptäckare, ty gamla holländska kartor känna det redan under namnet Helis-sund, hvilket derför också nyligen åter tilldelats det samma. En uppmätning af sundet egde rum år 1864, och derjemte bestego forskarne det mellan Helis-sundet och Hinlopen-sundet i östra hörnet af Vest-Spetsbergen belägna, 890 meter höga Hvita berget. Detta var glans- och slutpunkten under 1864 års färd. Utsigten från detta berg är väl den mest storartade på hela Spetsbergen. Mot öster låg Is-hafvet, då fyldt med is och icke segelbart. Ungefär på 150 kilometers afstånd öster ut syntes ett »ganska högt land med tvenne rundade, öfver de öfriga fjellen uppskjutande bergskupoler», den af Carlsen förut sedda ön, såsom man oriktigt förmodade, Gillis' land. Af Petermann upptogs den på kartorna under namnet »Schwedisches Vorland». Mot vester låg Vest-Spetsbergens inre öppet för blickarne »såsom en ändlös, öde snööken, hvilken endast här och der afbröts af några svarta, fristående, emot den bländande hvita grunden bjert afstickande stenmassor». Sedan de behöfliga vinklarne blifvit mätta på bergtoppen, vände svenskarne efter väl förrättadt arbete om till sitt fartyg och styrde derefter kosan hemåt.*)

Då svenskarne kommo i mynningen af Is-fjorden, varseblefvo de till sin öfverraskning ett främmande fartyg, som deras folk icke kände igen. Det var den engelska lustjakten »Sultana», hvarmed dess egare, hr *E. Birkbeck* från Aberdeen, i sällskap med zoologie professorn *Alfred Newton, Graham Manners Sutton,* dr *M. W. Wagstaffe* och norrmannen *H. Lorange* som tolk företog en färd till Spetsbergen. Han hade derjemte förhyrt en norsk slup till följeslagare, men de båda fartygen skilde sig åt under Storfjordens breddgrad. Newton sökte med »Sultana» förgäfves segla uppför fjorden, men Birkbeck styrde med slupen kosan nordostvart till Rijke-Ys-öarne och varseblef under augusti 1864 i öster likaledes ett land, hvilket väl är det samma som det af svenskarne

---

*) Om denna färd handlar »Svenska expeditioner till Spetsbergen och Jan Mayen, utförda under åren 1863 och 1864 af N. Dunér, A. J. Malmgren, A. E. Nordenskiöld och A. Qvennerstedt», Stockholm 1867. *Öfvers. anm.*

pejlade »förlandet». Han styrde mot det samma, men uppehölls af ismassor, då han redan hade nästan uppnått det samma, och tvingades att vända om.

Samma år 1864 kringseglade de norska fångstmännen *Johan Mattilas, Tobiesen* och *Åström* norr ifrån Nordost-landet och foro utefter dess ostkust söder ut; på höjden af Storö, som ligger något öster om Nordost-landet, måste de kryssa mot konträr vind, men ehuru de seglade åtta mil mot ostnordost, och luften var temligen klar, kunde de icke varseblifva något land, der Gillis' land uppgifves ligga, tills de voro ungefär 13 kilometer från det »förland», som svenska expeditionen hade sett; detta sågo äfven de tydligt. Från Stockholm erhöll Petermann ett meddelande, »att ryska fiskare årligen pläga besöka Gillis' land», för hvilket påstående det dock icke gafs några bevis. Deremot uppgifves som säkert, att från Thumb point, en af de högsta punkterna vid södra delen af Hinlopen-sundet, såväl skepparen *J. A. Johannesen* som äfven sonen *E. A. Johannesen* år 1865 flere gånger sågo hela ögruppen; särskildt en dag, då luften var ovanligt klar, syntes han så väl i kikaren, att man kunde utröna landets beskaffenhet. Detta sänkte sig till en låg udde söder ut, men reste sig temligen högt i norr, der det tydligen böjde af mot nordost. Landet var just icke stort, och Johannesen är fullkomligt öfvertygad, att om det i söder eller norr derom på några mils afstånd gåfves ett vidsträcktare land, måste han hafva sett det samma. Hafvet var öppet åt landet till.¹)

Här bör äfven nämnas den norske skepparen Sievert Tobiesen, hvilken år 1863 beledsagade Carlsen under hans kringsegling af Spetsbergen och förvärfvat sig ett aktadt namn i den nyare polarforskningens historia genom att uppgöra planen till och 1865—1866 verkställa en öfvervintring på Beeren-Eiland. Norska hvalrossfångare hafva visserligen sedan 1824 upprepade gånger öfvervintrat på ön, men han var den förste, som — från den 6 augusti 1865 till den 19 juni 1866 — anstälde regelbundna meteorologiska iakttagelser (tre gånger dagligen), hvilkas resultat äro af högt värde för kännedomen om polarområdena, emedan de länge voro de enda norr om Europa och en hel vinter igenom förda.²) Ett icke oväsendtligt bidrag till Spetsbergens upptäcktshistoria lemnade äfven norske kaptenen *N. F. Rönnbäck* från Hammerfest, som med sin skonare »Spetsbergen» hade under juli—september 1867 seglat ut på skälfångst och derunder fullständigt kringseglat Ost-Spetsbergen från vester till öster. Hör detta redan till säll-

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 350.

²) De äro utförligt meddelade i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1870, sid. 249 och följande.

syntare tilldragelser, så förhöjes det intresse, som är förenadt med hans berättelse, ytterligare derigenom, att han på 79° nordlig bredd upptäckte en stor ögrupp vid Spetsbergens ostkust. Han gick i land på femton af dessa, mestadels kala och höga, klippöar, hvarpå en oräknelig mängd foglar häckade, men till och med från högsta toppen af dem, som han beträdde, kunde han icke öfverskåda hela gruppen, hvilken syntes vara lika vidsträckt som Tusen-öarne. Den nyupptäckta ögruppens vestra utposter ligga enligt Rönnbäck icke mera än 4 eller 5 kilometer från de vid inloppet till Björn-viken på kartan utsatta öarne. Efter ett misslyckadt försök att uppnå Nordost-landets ostkust, styrde Rönnbäck in i Björn-viken, men kom till sin stora förvåning ur denna vik, som vid ett fortsatt framträngande visade sig vara ett sund, in i Hinlopen-sundet på ett icke långt från de sydligaste bland Syd-Waygats-öarne beläget ställe. Sundet, hvarigenom han färdats, är ganska smalt och på ömse sidor inneslutet mellan mycket höga, isbetäckta klippväggar. Rönnbäck undersökte här alltså fullständigt skådeplatsen för Koldeweys blifvande verksamhet på Spetsbergen. Sin återfärd verkstälde Rönnbäck genom Helis' sund, Ginevra-bugten och Stor-fjorden, som han fann alldeles isfri. Han vände sig derefter öster ut till Tusenöarne och framträngde inemot Rijk-Ys-öarne, innan han af väderleksförhållandena nödgades återvända hem.

År 1868 kommo tyskarne under Koldewey till Spetsbergen, såsom vi redan omtalat.¹)

Det lyckades Nordenskiöld att redan år 1868 bringa en fjerde svensk expedition till stånd; kostnaderna för den samma bestredos af personer i Göteborg, vetenskapsakademien försåg den med instrument och zoologisk utrustning, och regeringen stälde postångfartyget »Sofia» till dess förfogande. I expeditionen, som stod under Nordenskiölds vetenskapliga ledning, deltogo kapten *Fr. V. von Otter,* löjtnant *A. A. L. Palander,* läkaren dr *L. Nyström,* botanisterna dr *Th. M. Fries* och dr *S. Berggren,* zoologerna dr A. J. Malmgren, dr F. A. Smitt och *E. A. Holmgren,* fysikern dr *S. Lemström* och geologen *G. Nauckhoff.* Såsom redan denna namnuppräkning visar, var den svenska expeditionen ett företag af stort omfång, och man kunde af den samma vänta sig rika resultat, enär den i alla hänseenden var förträffligt utrustad med allt erforderligt. »Sofia» afgick den 20 juli från Tromsö till Beeren Eiland, för hvars undersökande fartyget dröjde derstädes i fem dagar, och seglade derefter den 27 juli till Spetsbergens Syd-kap. Liksom för den samtidiga tyska expeditionen var det äfven för den svenska omöjligt att från Syd-kap komma öster ut

---

¹) Se ofvanför sid. 670.

till Tusen-öarne; försöket omintetgjordes genom den täta drifismassan. Svenskarne vände sig derför till Spetsbergens vestkust och styrde till Is-fjorden, der de ankrade i Green harbour. Från Is-fjorden seglade de den 21 augusti vidare, några af vetenskapsmännen foro i båt genom det 106 kilometer långa sundet mellan Prins Carls förland och Spetsbergens fastland, och i Kobbe-viken förökades det redan betydligt medtagna kolförrådet. Härifrån, hvarest man å nyo qvarlemnade flere vetenskapsmän, gjorde »Sofia» ett försök att framtränga vester ut för att om möjligt uppnå grönländska kusten, hvars närmsta, hittills icke af någon europé sedda punkt efter all sannolikhet låg blott 300 kilometer från Kobbe-viken. Under detta försök kom »Sofia» till 81° 10′ nordlig bredd, men att framtränga till grönländska kusten visade sig omöjligt. Fartyget vände alltså om, styrde mot Sju-öarne och vidare till Amsterdam-ön, dit det åtta dagar efter expeditionen från Tromsö afgångna kolfartyget anländt den 20 augusti. Med detta i september till Norge afseglande fartyg återvände fem af vetenskapsmännen, så att numera blott Nordenskiöld jemte två vetenskapsmän och läkaren qvarstannade. »Sofia» styrde den 16 september mot Sju-öarne, hvilka icke heller denna gång kunde uppnås i anseende till is, och fortsatte kursen norr ut. Den 19 september hann fartyget till den förut aldrig med fartyg bevisligen uppnådda polhöjden af 81° 42′ nordlig bredd, återvände derefter till nordvestra Spetsbergen och afgick ännu en gång, den 1 oktober, på en ny färd norrut. Denna blef dock af kort varaktighet, ty den 4 kl. $^1/_2$7 f. m. erhöll fartyget under half storm en läcka genom en stöt mot ett isstycke. Man vände genast om till närmaste hamn på Spetsbergen och reparerade der läckan, så godt sig göra lät. Att med det skadade fartyget försöka något vidare framträngande mot norr syntes icke rådligt. Man stälde derför kursen sydvart för att omkring Syd-kap och Tusen-öarne styra mot Gillis' land; men då man kommit ett stycke från dem, mötte så mycket is, att man måste besluta sig för att anträda hemfärden. Den 20 oktober 1868 återkom »Sofia» till Tromsö.

Kasta vi en blick på denna intressanta forskningsresas resultat, så äro de af ganska mångfaldig art. Först kommer en omfattande undersökning af Beeren Eiland, hvilken befans ungefär tre gånger längre, än man förut antagit. »Sofia» ankrade i Sydhamnen, hvarifrån vetenskapsmännen genomströfvade ön i alla riktningar. Det visade sig, att Beeren Eiland är fattigare och ödsligare än Spetsbergens nordligaste ö. Den utomordentligt fattiga floran räknar 80 arter mossor; på fuktigare ställen samla dessa sig i så stor mängd, att de, på afstånd sedda, förete bilden af en grönskande äng. De högre växterna deremot uppträda i ett oväntadt ringa antal; det gifves på sin höjd 30 fanerogamer. Keilhaus uppgift, att ön utgöres af stenkolsformationer med stenkolsflötser, bekräftades genom upptäckten på östra sidan af ett mycket mäktigt stenkolslager. Enär Spetsbergens stenkolslager tillhöra den relativt unga tertiärtiden, trodde man, att förhållandet var sådant äfven här; men af de talrika växtaftrycken i detta kollager framgick, att det härstammar från den verkliga stenkolsperioden. Öns egentliga invånare äro de vanliga högnordiska foglarne.

Hvad den spetsbergiska ögruppens geografi vidkommer, så fullständigades de äldre svenska expeditionernas arbeten genom kartläggning af Is-fjordens inre del, Förland-sundet och Liefdeviken; Syd-kaps geografiska läge kunde deremot icke bestämmas. Deremot insamlades de till triasperioden hörande försteningarna af ödleartade djur vid Saurie-hook temligen fullständigt. I Rendalen undersökte de svenska vetenskapsmännen en torfmosse, hvari anträffades inbäddade subfossila musslor *(Mytilus edulis, Mya arenaria)*, som bevisa, att dessa trakter till och med under den allra senaste geologiska perioden varit långt mindre än nu betäckta med is. Som bekant eger Spetsbergen icke något träd, knappast ännu småbuskar. Blott vid Is-fjorden trifves en rikare växtlighet, som också betingar en rikare djurverld. Holmgren gjorde i Green harbour en vacker skörd af insekter. Renarne hade vid Is-fjorden aftagit betydligt i mängd genom allt för ifrig jagt. Hvalrossen är fullkomligt utrotad vid vestra kusten. I stället har från år 1867 en helt ny fångst kommit i gång, nämligen af hvitfisk *(Delphinapterus leucas)*. Expeditionens åtta medlemmar iakttogo på sig sjelfva, att de andades mycket lättare än i södra och mellersta Sverige, och att bröståkommor icke uppträdde; under hela expeditionen inträffade icke ens bland manskapet något enda fall af förkylning, hosta, snufva eller bröståkomma.

Af icke ringa betydelse äro de talrika djupmätningarna. Under hela vägen från Tromsö till Spetsbergen lodades regelbundet, och fann man dervid icke större djup än 550 meter; i närheten af Spetsbergen vexlade djupet mellan 55 och 328 meter, men vid djupmätningar, som företogos på 6,25° östlig längd, uppnåddes 2,469 meters djup. Vid försöket att nalkas grönländska kusten lodades på 1,685 meters djup; norr om Spetsbergen fann man djup af ända till 3,535 meter, och vester om Prins Carls förland uppnåddes botten en gång icke på 3,368 meter. I trakten af Sju-öarne fann man en gång botten först på 3,968 meters djup, och det med en särskildt konstruerad maskin upphemtade bottenprofvet visade, att äfven i detta oerhörda djup en rik och mångfaldig djurverld har sin varelse. Det kan således sägas, att de af svenska expeditionen 1868 anstälda lodningarna hafva lemnat ett i såväl rent geografiskt som vetenskapligt hänseende vigtigt bidrag till kännedomen om vårt jordklot. *)

Snart efter svenskarnes fjerde expedition blef östra Spetsbergen skådeplatsen för nya undersökningar, som denna gång utfördes af två tyskar. Württembergske löjtnanten *Karl von Waldburg-Zeil-Trauchburg* uppmanade nämligen sin landsman, den bekante Afrikaresanden *M. Th. von Heuglin* att i sällskap med honom besöka Spetsbergen, hvarvid det hufvudsakligen skulle komma i fråga att undersöka de östra områdena. Den 3 juli 1870 afgingo de från Tromsö med »Skjön Valborg» och sökte inuränga i Stor-fjorden, men sågo sig nödsakade att segla förbi Syd-kap för att inlöpa i Horn-sund. Den 23 och 24 juli lyckades man ändtligen styra förbi Syd-kap öster ut, hvarvid kampen med isen dock tog sin början. På flera ställen stannade man, men först vid kap Agardh på Vest-Spetsbergen kunde man ankra. Heuglin kartlade kusten norr om kap Agardh temligen noggrant. Först den 9 augusti uppnåddes kap Lee på Edges land, hvarifrån grefve Zeil företog en utflygt öfver Walter Thymen-sundet till den i norr belägna, stora Barents-ön, under det att Heuglin sysselsatte sig med kartläggning af Edges land. Den 14 augusti passerade de båda resande fram genom Walter Thymen-sundet i hela dess längd till östra kusten af Edges land, der de befunno sig vid det breda Olga-sundet. De kartlade fullständigt nämnda sund, och vid utträdandet ur det samma trodde Heuglin sig från kap Heuglin, nordligaste udden af Edges land, bakom de höga, branta och taffelformiga bergshöjderna vid ostkusten af Barents' land kunna urskilja land under formen af en ölik udde, hvaraf han kom till den förmodan, att Nordost-landets kust öster om kap Torell samt Maria- och Rosenthal-gletschern sträcker sig nästan till 25° östlig längd från Greenwich, hvilket redan ett år derefter bekräftades och gjorde Heuglin till förste uppdagaren af Nordost-landets betydande utsträckning. Dessutom sågo Heuglin och Zeil i Walter Thymens sund från det ungefär 500 fot höga Middendorff-berget öster ut och på andra sidan om Olga-

---

*) Färden är beskrifven i den af Th. M. Fries och C. Nyström utarbetade »Svenska polar-expeditionen 1868 med kronoångfartyget 'Sofia'», Stockholm 1869. Till nämnda beskrifning liksom till den förut omtalade om 1864 års färd äro förteckningar fogade öfver den literatur, hvari de svenska Spetsbergsexpeditionernas resultat blifvit meddelade. Denna literatur utgöres af särskildt utgifna arbeten, afhandlingar i lärda och populära tidskrifter samt en mängd artiklar i tidningspressen. *Öfver:s anm.*

sundet ett högt bergland med talrika, skarpa toppar, hvilket Petermann sedermera efter konungen af Württemberg kallade Konung Carls land. Sedermera visade det sig, att norska skeppare flere gånger förut sett samma land och, t. ex. Carlsen, äfven varit i dess närhet. Professor Mohn i Christiania föreslog derför att bibehålla namnet konung Carls land, men hänföra det till konung Carl XV af Sverige och Norge, under hvars sista regeringsår det för första gången blifvit besökt och beträdt. Ifrågavarande land låg enligt Heuglins och Zeils beräkning ungefär 66 kilometer från Spetsbergen samt sträckte sig i söder och norr mellan 78° och 79°, kanske 80° nordlig bredd, alltså två breddgrader, d. v. s. ungefär 230 kilometer, då breddgraden i anseende till jordens afplattning måste blifva något större. Om än Heuglins beräkning icke öfverensstämde noggrant med svenskarnes uppskattning, så kunde man dock redan då med temlig visshet antaga, att Konung Carls land stode i sammanhang med det redan 1864 sedda »Schwedisches Vorland». Såsom jag förut¹) nämnt, angåfvo redan äldre kartor öster om Spetsbergen det 1617 upptäckta Wyches land, och engelsmännen hafva lyckligt ådagalagt, att Konung Carls land är identiskt med detta. Ingalunda är det samma land som det efter holländaren Gillis' uppkallade, ehuru benämningen Gillis' land är vanlig bland de norska skepparne, och den lärda verlden länge lutade åt denna åsigt.

Efter återkomsten från denna vigtiga utflygt besökte Heuglin Ginevra-bugten ända till Helis-sund. Efter ett kort uppehåll på Anderson-öarne begåfvo de tyska forskarne sig till de ännu så att säga okända, låga Tusen-öarne²) söder om Edges land, der Heuglin anstälde mätningar. Den ihållande stormiga väderleken tvang dem slutligen, sedan de hade efter förmåga rekognoscerat trakten omkring Deevie-viken att anträda återfärden till Europa; den 27 september 1870 landade de i Hammerfest. Resultat af deras färd är en ansenlig förändring af kartan öfver Ost-Spetsbergen. Edgeöns södra, vestra och norra delar hafva erhållit ett annat utseende; en oerhörd gletscher, benämnd Konung Johans gletscher, intager nästan hela sydöstra sidan med en bredd af 48 till 52 kilometer och sträcker sig ända ut i hafvet; Deicrow-(Deevie-)viken visar sig likaledes helt annorlunda. Det samma är förhållandet med Barents' ö, hvars nordliga hälft i strid med de föregående kartorna är bredare än den södra. Helis' sund, Unicorn-viken och Vest-Spetsbergens östra udde förete många olikheter.³)

---

¹) Se ofvanför sid. 371—373.

²) De voro det oaktadt ända till 1827 förnämsta platsen för ryssarnes hvalross- och skälfångst.

³) Utförlig redogörelse för hela resan innehåller första bandet af Th. von Heug-

Redan året derpå, 1871, gjorde undersökningen af östra Spetsbergen nya, oväntade framsteg. Då kommo österrikarne Payer och Weyprecht, hvilkas till Gillis' land syftande färd jag skall omtala i en senare afdelning, i närheten af Hope-ön och Tusenöarne samt funno det ostspetsbergiska hafvet till större delen segelbart ofvanför 78° nordlig bredd. I första rummet förtjenar engelsmannen *Benjamin Leigh Smiths* färd att omtalas; sjelf icke sjöman, värfvade han norske kaptenen *Erik A. Ulve,* en af de vägbrytare, som kort förut öppnat Kariska hafvet för vetenskapen och sjöfarten, som förare af sin skonert »Samson» äfvensom norskt manskap. Fartyget afseglade den 19 juni 1871 från Tromsöe och uppnådde den 13 juli Spetsbergens nordvestra hörn. Man försökte att derifrån genom Hinlopen-sundet framtränga till det af Heuglin och Zeil skådade Konung Carls land, såg det också upprepade gånger i sydost, äfvensom att der var öppet vatten, men fann Hinlopen-sundets södra mynning så tillstoppad af is, att man nödgades vända om mot norr. Komna på 80° 20′ nordlig bredd, följde Ulve och Smith nordkusten öster ut och hunno här inemot fyra längdgrader längre i öster, än svenska expeditionen eller någon annan bildad eller iakttagande person varit före dem. På deras yttersta punkt, 80° 27′ nordlig bredd och 27° 25′ östlig längd från Greenwich, var den 6 september öppet vatten, så långt de kunde se, framför dem i öster och söder; den högsta bredden, 81° 24′ på 18° 35′ östlig längd, uppnådde de den 11 september. Vigtigast är Ulves och Smiths färd genom uppdagandet, att Nordost-landet sträcker sig fulla tre längdgrader längre öster ut, än man förut antagit, hvilket ådagalades genom noggranna ortbestämningar. Alla kartor, från Keulens till Scoresbys, visade Nordost-landet som en smal, knappt sex längdgrader bred ö, hvilken genom Torells iakttagelser 1861 förökades med blott 1,5° i bredd. Den betydande utsträckningen af ytterligare tre grader i öster har af Ulve och Smith utrönts och bestämts både vid södra och norra kusten. Till en början fann Ulve den 9 augusti i närheten af kap Torell, att Nordost-landet icke böjer af mot nordost vid Rosenthal-gletschern och kap Lindeman utan der bildar en bugt, vidare ett stort, lågt landutsprång, derefter ännu en gång en bugt (den tredje på södra kusten) och först vid den öster om denna bugt belägna udden vänder sig mot nordost. Den 19 augusti bekräftades från den 400 meter hållande höjden vid Thumbpoint de den 9 gjorda iakttagelserna, och företogos pejlingar, som bland annat visade äfven riktigheten af de genom Heuglin år 1870 utförda mätningarna på östra Spetsbergen. Bastian-öarne

---

lins bok »Reisen nach dem Nordpolarmeer in den Jahren 1870 und 1871», Braunschweig 1872.

utgöras enligt Ulve icke af åtta utan af ungefär tjugu större och mindre öar. Upprepade gånger såg och pejlade man äfven Konung Carls (Wyches) land. Den 27 september 1871 återkommo Smith och Ulve till Tromsö. [1])

Mellan den 26 juli och 26 september 1861 utförde kapten *Torkildsen* med jakten »Ellida» en färd från Tromsö till Spetsbergen, hvilken färds betydelse, enär han besökte blott tillräckligt kända delar af detta land, ligger i de meteorologiska iakttagelserna, hvilka i förening med de öfriga, samtidigt i åtskilliga delar af Ishafvet efter ett och samma system anstälda, äro ganska beaktansvärda. [2]) I de spetsbergiska farvattnen seglade äfven James Lamont åter omkring efter att den 22 april 1871 hafva afgått från Dundee med ångaren »Diana», kapten *Lessortier*. Han uppnådde Jan Mayens polhöjd redan den 8 maj och gjorde den 1 juli ett, tyvärr icke mycket allvarligt, försök att framtränga till grönländska kusten. Den 6 och 7 juli befann Lamont sig redan vid Amsterdam-ön, den 9 och 10 i Is-fjorden, den 12 åter vid Amsterdam-ön och den 15 vid Syd-kap på Spetsbergen; senare hälften af juli tillbragte han vid sydöstra Spetsbergen och i Wijde Jans water samt anträdde redan den 30 juli återfärden till Skotland. [3])

Det var sommarn 1872 förbehållet att lemna tillfredsställande upplysningar om Wyches (Konung Carls) land. Medan isförhållandena under de föregående åren allt jemt hindrat tillträdet till detta land, voro de under sommarn 1872 alldeles ovanligt gynsamma i denna trakt, hvaremot från Spetsbergens norra sida och från Novaja Semlja underrättelser ingingo om en ovanlig mängd is. Kapten *J. Altmann* på jakten »Elvine Dorothea» hade under de senaste tjugo åren besökt farvattnet öster om Spetsbergen utan att någonsin finna det så isfritt som nyssnämnda sommar. Den 26 juli på morgonen lemnade han Ryk-Ys-öarne och styrde i sydvestlig riktning mot en ismassa, som låg i närheten af gletscherna på östra sidan af Edges ö. Den 28 på morgonen kom »det så kallade Gillis' land» i sigte, och dess högsta spets pejlades i nordnordost. Kursen ändrades mot den synliga delen af landet, och ju närmare man kom det, desto klarare blef väderleken, och man såg landet på flera ställen sträcka sig mot öster. Kursen hölls alltid på landets högsta del, hvarifrån man kl. 10 f. m. befann sig på 3 till 4 kilometers afstånd; dervid träffade man på en iskant, som följdes öster ut. Följande dag, den 29 juli, seglade Altmann för en svag, vestlig vind och under töcknig väderlek till östra udden. Som icke något land med undantag af en liten ö var synligt längre öster ut, kryssade han längs landet åter vestvart och följde äfven den 30 kusten i denna riktning under töcken och frisk, sydlig vind. Kl. 4 e. m. klarnade luften upp, och vestra udden pejlades i nordvest; Altmann vände och styrde mot landet, så långt han kunde komma för iskanten. Medan båtarne gingo ut på fångst, kryssade fartyget genom spridd is å nyo mot vestra udden. Längre bort varseblef man åter ett bredt sund, hvaraf Altmann drog den slutsatsen, att landet bestode af tre stora och några smärre öar, ty han antog, att sunden, hvilka visade sig för honom som breda öppningar, skulle kunna genomseglas, om den första isen icke hindrade. Till sydsidan af den vestra ön (enligt Altmanns uppfattning) kunde man komma helt nära; något vester ut från detta ställe träffade man på den fasta isen, hvars brädd sträckte sig rakt i sydvestlig rigtning mot Spetsbergens östra kust. Den 31 juli på eftermiddagen lemnade Altmann landets södra udde och styrde 110 kilometer i sydvestlig riktning utefter hela iskanten till Ryk-Ys-öarne.[1])

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 101—106.

[2]) På anfördt ställe, sid. 104.

[3]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 470—472.

Senare underrättelser gåfvo dock vid handen, att äfven kaptenerna *Nils Johnsen* och *Johannes Nilsen* hade sett och besökt det ifrågavarande landet, hvarjemte äfven andra fartyg inträngt i detta länge tillslutna område. I följd häraf undergingo de ursprungliga uppgifterna en betydande förändring.

Kapten Nils Johnsen på segeljakten »Lydiana» från Tromsö befann sig den 16 augusti på 78° 18′ 46″ nordlig bredd och ungefär 30° östlig längd från Greenwich. Kort derefter fick han i sigte ett land, utefter hvars södra och östra sida hafvet var alldeles isfritt. Den 17 augusti ankrade Johnsen vid dess nordöstra udde på 79° 8′ nordlig bredd och 30° 15′ östlig längd från Greenwich för att närmare undersöka landet, hvilket icke blifvit beträdt af någon före honom, bestiga ett i närheten liggande berg, anställa fångst och förse sig med bränsle af den på stranden befintliga, oerhörda mängden drifved. Han fann, att de af kapten Altmann förmodade tre större, skilda öarne voro förenade genom lågland, och härigenom ådagalade Johnsen, att hela den ifrågavarande landmassan utgör ett sammanhängande helt med några smärre, framför belägna öar. Ingenstädes funnos sammanhängande snöfält och af gletscher blott en liten på sydöstra kusten, men deremot flera större vatten, som voro nästan isfria. Landets största utsträckning är enligt Johnsen 82 kilometer, en mängd drifis låg der och hvar på ända till 100 meters afstånd från kusten och åtminstone 6 till 7 meter ofvanför högsta flodmärket. De vanliga polardjuren iakttogos, grönlandsskälar i stor mängd. Egendomligast var, att renarne befunnos större och fetare, än manskapet någonsin hade sett dem på Spetsbergen eller annorstädes. Den 17 augusti gick kapten Johnsen åter under segel samt färdades under natten och de båda följande dagarne utefter landets hela östra och södra sida, hvilket öfver allt liksom hafvet vidt och bredt var fullkomligt isfritt.

---

[1]) På anfördt ställe år 1873, sid. 122.

Hvad kapten Nilsen beträffar, var han den 23 juli vid Ryk-Ys-öarne, hvarifrån han den 26 på eftermiddagen styrde åt nordost i sällskap med jakterna »Elvine», kapten Altmann, och »Haabet». Den 28 på morgonen kom landet i sigte. Nilsen har nästan kringseglat det samma, varit äfven på dess norra sida och kommit ända till Hinlopen-sundet. Efter dessa uppgifter är Konung Carls (Wyches) land större, än man förmodade på grund af de första underrättelserna; det synes sammanhänga med »Schwedisches Vorland», mot hvilket antagande Petermann oriktigt uppträdt. *)

Svenska regeringen hade emellertid kommit på den tanken att taga hela Spetsbergen i formlig besittning — det är nämligen icke kändt, att någon europeisk makt gjort anspråk på denna ögrupp som sin egendom — och vände sig af denna anledning till alla makter, hvilkas undersåtar idka fångst derstädes. Ingen makt hade något att invända mot svenska regeringens framställning med undantag af Ryssland, ¹) som förklarade sig väl icke hafva något mot svenska koloniers anläggande på Spetsbergen, och att svenska regeringen under den tid, som dessa kolonier egde bestånd, utöfvade makten derstädes; men för ett bestämdt besittningstagande fordrades vidare öfverenskommelse. Svenska regeringen afstod på grund af denna protest från att formligt taga Spetsbergen i besittning, hvilket för öfrigt tillämnades endast i den afsigten att der grunda en koloni, som skulle tjena som stödjepunkt för blifvande vetenskapliga expeditioner och således blifva af största vigt för vetenskapen sjelf.

Det var Nordenskiölds afsigt att 1871 å nyo begifva sig till Spetsbergen, men de år 1870 i Vest-Grönland uppnådda, vetenskapliga resultaten voro så betydande, att han behöfde en längre

---

*) Se om upptäckten af Konung Carls land F. R. Kjellman, »Svenska Polarexpeditionen år 1872—1873 under ledning af A. E. Nordenskiöld», Stockholm 1875, sid. 115—122. *Öfver:s anm.*

¹) Märkvärdigt nog uppträdde Christianias anseddaste tidning mot den svenska planen, hvilken betecknades som skadlig för Norges intressen, enär svenskarne — såsom tidningen påstod — skulle tillgodogöra sig Spetsbergens naturliga hjelpkällor, hvarigenom antingen norrmännen skulle nödgas upphöra med sin fångst derstädes, eller ock de föremål för fångst varande djurarterna snart utrotas. Man måste dock omvändt komma till den åsigten, att många på Spetsbergen lefvande djurs utrotande skulle genom ett lagligt tillstånds införande derstädes fördröjas, om icke förhindras.

tid för deras bearbetande och derför icke kunde komma å stad förstnämnda år. Deremot sattes 1872 en öfvervintringsexpedition på Spetsbergen i verket. Liksom vid de svenska företagen 1868 och 1870 gaf äfven till denna expedition en enda svensk stad, Göteborg, särskildt den der boende, rike grosshandlaren *Oscar Dickson,* ansenliga summor, men äfven staten, vetenskapsakademien och andra understödde henne. Regeringen stälde till expeditionens förfogande jernpostångaren »Polhem» och segelbriggen »Gladan», båda utrustade och bemannade. Dessutom hjelpte ångarne »Onkel Adam» och »Mimer» till att föra de rikhaltiga förråden och den storartade utrustningen. Om bord på »Polhem» befunno sig professor Nordenskiöld, fartygschefen löjtnant A. A. L. Palander, italienske löjtnanten *E. Parent,* läkaren *A. Envall,* fysikern *A. Wijkander,* botanisten *F. R. Kjellman,* en konservator, 16 örlogsmän, fyra lappar och en fångstman. »Gladan», som jemte de båda andra transportfartygen skulle återvända hem under hösten 1872, fördes af löjtnant *G. von Krusenstjerna.*

Den 21 juli 1872 afseglade svenskarne från Tromsö och befunno sig den 4 augusti i Green harbour. Isen hade dock hopat sig i sådana oerhörda massor vid Spetsbergens nordvestra kust, att expeditionen deraf hindrades att fortsätta färden till Sju-öarne, der man ämnade öfvervintra. Den 1 september kunde man framtränga vidare och under de båda närmast följande dagarne passera Verlegen hoek.

September och oktober förgingo dock, utan att »Gladan» och transportfartygen återkommo; derjemte hade sex norska fångstfartyg med 58 man om bord uteblifvit. På »Gladan» och »Onkel Adam» (»Mimer» hade redan förut återvändt hem) funnos 37 man, så att inalles 95 man blifvit qvarhållna på Spetsbergen utan att vara provianterade för vintern. Norska regeringen beslöt nu att till undsättning åt de åtta uteblifna fartygen, hvilka man förmodade vara inneslutna af isen vid Spetsbergens norra kust, utsända ångaren »Albert», hvilken under befäl af kaptenlöjtnant *Otto* den 20 november afseglade från Tromsö. Sex timmar derefter anlände »Pepita», en af de uteblifna jakterna, med 19 man om bord till Hammerfest; äfven »Jakobine» med 20 man anlände välbehållet till hemlandet efter att liksom den andra jakten hafva kommit loss ur isen den 4 november. Utom dessa 39 man hade ytterligare 17 från de instängda fångstfartygen den 7 oktober begifvit sig i båtar till Is-fjorden. De trenne svenska fartygen voro instängda i Mossel-viken på Vest-Spetsbergens norra kust. För att meddela dessa vigtiga underrättelser åt »Albert» sändes en snabbgående postångare efter honom; kaptenlöjtnant Otto angjorde nu Hammerfest den 21 november på morgonen och afgick derifrån redan samma förmiddag. I början af färden var väderleken temligen god, så att man den 24 uppnådde höjden af Spetsbergen. Men derefter utbröto våldsamma stormar, som tvingade fartyget att den 1 december återvända till Norge; den 14 ankrade det vid Christiansand. Från Tromsö, der man blef missnöjd öfver »Alberts» misslyckade färd, utsände man den 2 januari 1873 segelslupen »Isbjörnen», kapten *Kjeldsen,* hvilken dock redan den 8 måste på grund af mötande issörja och nedisning vända om. Derjemte afsände hr Rosenthal i Bremen, hvilken inlagt mycken förtjenst med hänsyn till polarfrågans lösning, den 28 januari ångaren »Grönland», kapten *Melsom,* från Norge; fartyget måste dock för ogenomtränglig is vända utanför Is-fjordens mynning den 7 mars.

Den svenska expeditionens försök att uppnå den till Sju-öarne hörande Parry-ön hade visat sig fåfänga; man valde derför till öfvervintringsställe Mossel-viken (79° 50′ nordlig bredd), dit de tre fartygen anlände den 3 och instängdes af drifis den 6 september, så att antalet af öfvervintrande ökades till 66 personer, i följd hvaraf den medförda provianten blef otillräcklig. Dertill sprungo de för en tillämnad färd norr ut på polarisen medförda 40 renarne bort med undantag af en enda, hvarigenom ifrågavarande företag omintetgjordes. Svenskarnes redan förut tillräckligt svåra belägenhet förvärrades plötsligen högst betydligt genom underrättelsen om de sex fångstfartygens instängning, hvilkas besättningar icke hade proviant till nyåret. Den svenska expeditionen befriades dock genom 56 af de instängda fångstmännens afresa till Is-fjorden och Norge från att af sina redan förut otillräckliga förråd nödgas bidraga till deras underhåll. De 17, som begåfvo sig till Is-fjorden, togo der i besittning ett hus, hvilket under sommarn 1872 blifvit vid kap Thordsen uppfördt och försedt med rikliga förråd af ett svenskt bolag, som bildats för att bearbeta der befintliga fosfatlager. Fångstmännen anlände dit den 14 oktober, men då *F. Mack* med ångaren »Ellida», kapten *Tellefsen,* i juni 1873 inträffade derstädes, voro alla 17 personerna döda, sannolikt af skörbjugg, som de ådragit sig genom förtärande af salt mat, oaktadt konserverade grönsaker och potatis förefunnos, overksamhet, brist på rörelse i fria luften, vistelse i ett enda rum och stor osnygghet inom hus.

Låtom oss från denna sorgliga tilldragelse vända oss till de 66 personerna i det svenska vinterqvarteret, hvilka af sina chefer höllos till ett oupphörligt och strängt kroppsarbete, så att alla med undantag af en, som dog af lunginflammation, och en annan, som råkade vilse och omkom, voro vid ganska god helsa. Den 1 oktober flyttade »Polhems» besättning in i ett rymligt, beqvämt och varmt hus, enkom uppfördt för öfvervintringen. Den 28 februari sågo de år 1873 för första gången solen höja sig öfver bergen, och den 24 april tog slädfärden norr ut sin början. Nordenskiöld och Palander begåfvo sig då med tre slädar, två båtar och inalles 16 man till Verlegen hoek för att derifrån framtränga öfver Shoal-udden åt norr. Efter åtskilliga uppehåll fortsattes slädfärden den 6 maj öfver Brandewijne-viken och det bakom den samma belägna låglandet till Parry-ön, »vid hvilken vi», skrifver Palander, »efter några besvärliga dagsmarscher kommo i drifisen den 16 maj. Härifrån återvände sex af professor Nordenskiölds folk, hvilka under tiden försett oss med proviant. Sedan ett proviantupplag för sju dagar upprättats på Parry-ön, fortsatte vi, nu 11 man starka och försedda med lifsmedel för 46 dagar, färden till nordöstra udden af Phipps' ö på 80° 42′ nordlig bredd och kommo dit den 18 maj. Från ett högt berg vid denna udde visade det sig, att drifisen norr ut var så dålig, att vi insågo det omöjliga i att med så små dagsresor, som vi kunde göra på drifisen med våra tungt lastade slädar, hinna någon högre breddgrad, hvarför det beslöts att i stället gå till kap Platen och derifrån utefter Nordost-landets ofullständigt kända nordkust, hvarifrån vägen skulle tagas öfver Nordost-landets inlandsis — en vandring af det största vetenskapliga intresse. Vi bestego Nordost-landets inlandsis den 1 juni, och vår vandring på den samma räckte femton dagar. Den största, af oss uppnådda höjden var 530 till 560 meter. Isen var i allmänhet jemn, men på många ställen tätt genomsatt af remnor, hvilkas bredd vexlade från några centimeter till 15—23 meter, och som voro så djupa, att man icke kunde se deras botten. Vi kommo den 15 juni ned från inlandsisen till Wahlenberg-vikens botten. Derifrån gingo vi dels på isen, dels till lands, dels på gletscher utefter Hinlopen-sundets östra sida till Shoal-udden, dit vi kommo den 23 juni. Samma natt begaf jag mig med två man i båt öfver Hinlopen-sundet och inträffade i Mossel-viken efter 52 dagars frånvaro. Under slädfärden hafva astronomiska ortbestämningar och magnetiska iakttagelser dagligen blifvit anstälda, då väderleken medgifvit det. Den under denna färd tillryggalagda väglängden utgör ungefär 560 kilometer.» Ett försök att på ett annat ställe framtränga vidare förhindrades genom proviantbrist. Denna tvingade också expeditionen att redan i juli återvända. Den 6 augusti 1873 ankrade »Polhem» vid Tromsö; »Gladan» och »Onkel Adam» hade begifvit sig på hemvägen redan före chefsfartyget. *)

---

*) De svenska polarexpeditionerna hafva framkallat en riklig literatur, både populär och vetenskaplig. Ur den förra kunna nämnas: K. Chydenius, »Svenska expeditionen till Spetsbergen år 1861 under ledning af Otto Torell», Stockholm

Omkring denna femte svenska expedition gruppera sig några andra Spetsbergsfärder.

Leigh Smith, som år 1871 med kapten Ulve gjorde den intressanta färden nordost om Spetsbergen, uppehöll sig äfven under sommarn 1872 med den honom tillhöriga segeljakten »Samson» i Polarhafvet och hade denna gång med sig kapten *C. J. C. Wells*[1]) ur engelska örlogsflottan. Han seglade först till Jan Mayen, der han landsteg, och sökte derefter uppnå Ost-Grönlands kust. Då detta misslyckades i anseende till is, styrde han till Spetsbergen, framträngde oaktadt de ogynsamma isförhållandena till 80° 30′ nordlig bredd och 12° östlig längd från Greenwich, besökte Wijdeviken, sammanträffade i slutet af augusti med Nordenskiöld vid Norsk-öarne och återvände den 26 augusti till Hull. År 1873 kom han med »Samson» och ångaren »Diana» å nyo till Spetsbergen samt uppnådde efter flera misslyckade försök Sju-öarne, hvarvid Nordost-landets norra udde visade sig vara en genom ett sund från hufvudlandet skild ö; det lyckades honom att kartlägga den östra, mellan kap Torell och kap Mohn belägna sträckan af Nordost-landets sydkust, hvaremot han oaktadt upprepade försök både genom Hinlopen-sundet och söder ifrån icke kunde framtränga till Konung Carls land. Den 12 juni sammanträffade han med svenska expeditionen, hvilken han bevarade från skörbjuggens svåraste följder genom en riklig gåfva af konserver, färsk potates, citronsaft, tobak, rom m. m. Snart derefter, den 16 juli, råkade svenskarne den österrikiska geologen *Richard von Drasche-Wartinberg,* hvilken i Tromsö hade förhyrt skonerten »Polarstjernen», kapten Simonsen, under två månader för att anställa geologiska forskningar på Spetsbergen. Han hade afseglat från Tromsö den 30 juni 1873 och återvände den 27 augusti till Hammerfest efter att hafva besökt Spetsbergens vestkust i nästan hela dess utsträckning. [2])

Sedermera har Spetsbergen, ehuru årligen besökt af fångstfartyg, icke varit mål för någon särskild expedition. Af intresse

---

1865; »Svenska expeditioner till Spetsbergen och Jan Mayen, utförda under åren 1863 och 1864 af N. Dunér, A. J. Malmgren, A. E. Nordenskiöld och A. Qvennerstedt», Stockholm 1867; Th. M. Fries och C. Nyström, »Svenska polar-expeditionen år 1868 med kronoångfartyget Sofia», Stockholm 1869; F. R. Kjellman, »Svenska polar-expeditionen år 1872—1873 under ledning af A. E. Nordenskiöld», Stockholm 1875. Till det andra och tredje af dessa arbeten äro innehållsförteckningar fogade öfver den vid deras utgifvande tillgängliga literaturen om svenska polarfärderna, hvilken redan nämnda år mycket rika literatur sedan dess ansenligt ökats.

Öfver:s anm.

[1]) Han skildrade färden i sin bok »*The gateway to the Polynja. A voyage to Spitzbergen.*» London 1873.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1873, sid. 408—410.

är emellertid den färd, som under den mycket gynsamma sommarn 1876 utfördes af skepparen *Johan Kjelsen* från Tromsö med jakten »Johanne Marie». I juli styrde han från ön Moffen på Spetsbergens norra sida rakt mot norr utan att någonstädes träffa på is; han sökte härifrån segla till baka till Spetsbergen, for i östlig riktning utefter Nordost-landets norra sida, vände af från kap Smith (28° östlig längd från Greenwich) nedanför Storö och kringseglade denna ö på östra sidan. Här såg han på 7 till 10 kilometers afstånd en 100 till 130 meter hög ö i riktningen ost till syd. Denna ö har samma sommar varseblifvits äfven af skepparen Nils Johannesen från Tromsö. Från Storö återvände Kjelsen till kap Smith, styrde härifrån i sällskap med kapten Edvard Johannesen på skonaren »Nordland» i midten af augusti rakt norr ut och kom med denna kurs under töcknig väderlek till ungefär 81° 30′ nordlig bredd. Farvattnet var öfver allt öppet och isfritt, vinden vestlig med hög sjö, och strömmen gick starkt mot öster. [1]) Ännu senare har Spetsbergen besökts af den tredje *norska* expeditionen för Atlantiska hafvets utforskande. Den 5 augusti 1878 uppnådde dess fartyg, »Vöringen», Spetsbergens sydligaste udde samt träffade den 8 på polarströmmen och isgränsen i nordvest. Den 14 augusti uppnådde man 80° nordlig bredd, och dagen derpå ankrade fartyget vid Norsk-öarne. Efter att hafva besökt Amsterdam-ön, Magdalena-viken och Is-fjorden återkom fartyget den 26 augusti till Tromsö. Professor *Mohn*, expeditionens ledare, säger, att det vetenskapliga resultatet varit mycket stort. Golfströmmens gräns bestämdes noggrant; han går norr om 80:de breddgraden och täckes af polarisen. Genom denna färd fullbordades de under de två närmast föregående åren anstälda djupmätningarna mellan Norge, Færöarne, Island, Jan Mayen och Spetsbergen. [2])

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1877, sid. 43.

[2]) »Vöringen» hade varit ute i detta syfte redan 1876 och 1877. Se derom Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1877, sid. 44, 161 och 400; vidare för 1878, sid. 80, 400 och 478.

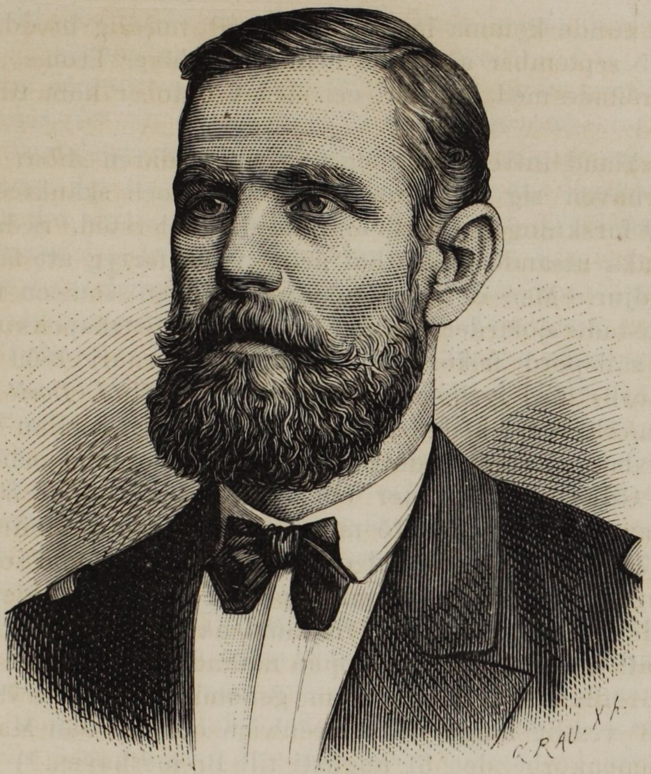

Carl Weyprecht.

Hafvet öster om Spetsbergen och upptäckandet af Frans Josefs land.

Utom de vetenskapliga expeditioner, hvilka vi redan lärt känna, hade äfven personer, hvilka för sitt nöjes skull jagade skäl- och hvaldjur, isbjörnar och renar, besökt Spetsbergens farvatten. Bland dessa förtjena särskildt nämnas skotten *Lamont* och bröderna *Palliser.* Den förre, en duglig och företagsam sjöman samt god geolog, hade, som vi veta, redan mer än en gång besökt den höga norden, hvarom vi hafva honom att tacka för en angenäm bok. Han anträdde den 29 april 1869 med skrufångaren »Diana», hvilken fördes af norske kaptenen *Iversen,* samt hade naturforskaren *Leigh Smith* och målaren *Livesay* om bord, från England en ny färd, kom i maj till Novaja Semlja, der han jagade hvalrossar och andra djur, samt anlände i juni till Spetsbergen. Här fann han så ovanligt mycket tät och svår is, att han icke kunde komma längre än till 80° nordlig bredd, hvarför han den 5 september anträdde hemfärden öfver Tromsö, der han sammanträffade med Palliser, och den 6 oktober kom till Dundee i Skotland.

I Tyskland intresserade sig den rike redaren *Albert Rosenthal* i Bremerhaven sig lifligt för polarverlden och skänkte från och med 1869 forskningen i detta område sitt understöd. Sedan längre tid till baka utsände Rosenthal årligen två fartyg att fånga skäl- och hvaldjur. Men det blef nu första gången, som en tysk köpman utrustade sjöfärder af detta slag till vetenskapens nytta och med en sällspord frikostighet. Den 21 februari 1869 afseglade »Bienenkorb» med fysikern och astronomen *F. J. Dorst* om bord från Bremerhaven i afsigt att undersöka hafvet mellan Grönland och Spetsbergen samt framtränga till Ost-Grönland och om möjligt till Gillis' land. Öster om Jan Mayen, på 70° 30′ nordlig bredd, varseblef man den 15 mars den första isen, utefter hvilken man på 73° 14′ nordlig bredd och 12° 25′ vestlig längd från Greenwich den 28 april hade kommit på 237 kilometers afstånd från Grönlands ostkust; men isförhållandena voro detta år så ogynsamma, att man icke kunde uppnå nämnda kust. Efter en längre färd i Grönländska hafvet, som genomkorsades till 79° nordlig bredd, 13° vestlig längd från Greenwich och till Jan Mayen, återkom »Bienenkorb» den 31 augusti till Bremerhaven.[1]) Man har Dorst att tacka för en karta öfver polarisens aftagande från mars till september, hvarjemte iakttagelser öfver hafsvattnets värmegrad och täthet vid ytan och till 275 meters djup samt öfver djurverlden flitigt anstäldes, teckningar utfördes öfver norrsken, och det på Jan Mayen befintliga Beeren-bergets höjd mättes med sextant.

Icke långt efter »Bienenkorb» utsände Rosenthal den 23 maj skrufångaren »Albert», kapten *Gashagen,* med hvilken zoologen *Emil Bessels* följde. Detta fartyg skulle uppsöka Gillis' land, kringsegla hela Spetsbergen, hvilket dittills, såsom vi förut omtalat, utförts blott af norrmannen Carlsen 1863, utforska hafvet öster ut till Novaja Semlja och framtränga så långt mot norr som möjligt. »Albert» styrde till Jan Mayen, som dock lemnades i vester, och vidare norr ut längs packisens kant till 80° 14′ nordlig bredd, som uppnåddes den 20 juni vid Spetsbergens nordvestra hörn; man kunde dock hvarken uppnå Gillis' land eller inlöpa i Hinlopen-sundet norr ifrån utan måste gå söder om Spetsbergen förbi Hope-ön, hvilken lika litet som Tusen-öarne kunde uppnås. Man styrde derför till Novaja Semlja, fick kap Nassau i sigte, men kunde icke landa, hvarför man vände hemåt den 22 augusti och den 22 september inlopp i Bremerhaven. ¹)

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 350.

Denna expedition är den första, som under temligen höga breddgrader (70° till 76° 45′ nordlig bredd) genomseglat hela hafvet från Spetsbergens sydkust till Novaja Semljas nordkust. Dervid lyckades det Bessels att bestämma Hope-öns läge (dess södra udde befinner sig på 76° 35′ nordlig bredd och 25° 47′ östlig längd från Greenwich), hvarvid det visade sig, att Lamont och svenskarne förlagt denna ö och Rijk-Ys-öarne för långt i norr. Bessels' djuplodningar ådagalägga tillvaron af en bank från Tusenöarne till Beeren Eiland, kanske ännu längre söder ut. I motsats till de ofantliga djup, som svenskarne år 1868 funno vester och norr om Spetsbergen, uppvisa Bessels' mätningar allestädes öster derom blott ett grundt haf. Bessels' färd på det så föga bekanta hafvet mellan Spetsbergen och Novaja Semlja är af vigt äfven derför, att hans iakttagelser öfver nämnda hafs värmegrad för första gången följa och uppvisa golfströmmen under så höga breddgrader.

Åren 1870 och 1871 medförde åtskilliga intressanta expeditioner i polarområdets östra del. Ryssland eger i köpmannen *M. K. Sidorov* en man, som anslagit betydande summor till vetenskapliga ändamål, särskildt till undersökningar i polartrakterna. Så anvisade han för flera år sedan medel till ett verk öfver Novaja Semlja, och derigenom kom Karl Svenskes arbete till stånd. Redan år 1869 hade han med sin ångare »Georg», kapten *Rieck,* företagit en färd på Norra ishafvet till Obs mynning och lyckligen utfört den samma; äfven Petschoras mynning besökte han och gjorde der ett intressant fynd af norska glasflöten. Inflytelserik medlem af ryska geografiska sällskapet i S:t Petersburg, vidmakthöll han i denna lärda förening intresset för polarfärder och arbetade rastlöst på åvägabringandet af en polarexpedition. Hans önskan att utvidga kännedomen om polarförhållandena uppfyldes till en del genom en expedition, som storfursten *Alexei Alexandrovitsch* år 1870 företog på korvetten »Varjäg», kapten *O. von Krämer,* dervid åtföljd af den ryktbare *A. von Middendorff.* Korvetten gick från Arkhangelsk till Solovetsk-öarne, utefter Hvita hafvets vestra kust och tvärt öfver till Kanin-noss, vidare till Kostinschar, derifrån till Kola-viken, Varanger-fjord, Vadsö, Vardö, Hammerfest, Tromsö, Island och förbi Skotlands norra udde hem. ²) Sorgfälliga, under Middendorffs ledning anstälda mätningar bekräftade och delvis utvidgade Petermanns teorier om ström-

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 351—352.

²) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1870, sid. 452.

förhållandena i detta område, särskildt om golfströmmens utsträckning under höga breddgrader.

År 1870 uppträdde nämligen Petermann med ett större arbete öfver golfströmmen, 1) enligt hvilket denna ström sträcker sig till Spetsbergen och Novaja Semlja ofvanför 80° nordlig bredd och, om man undantager några sidoförgreningar, sänder sin hufvudmassa mot nordost. Der dess värmegrad förminskas till + 4,13° C., hvilket i juli sker norr om Island och Spetsbergen samt på båda sidor om Beeren Eiland, sänker golfströmmen sig under den honom mötande, kalla polarströmmen; men genom Bessels' mätningar är den varma strömmens utbredning bortom Beeren Eiland ådagalagd. Huru långt den kan sträcka sig, är ännu oafgjordt; Petermanns åsigt var, att den i sibiriska Ishafvet befintliga polynjan icke är något annat än golfströmmens förlängning. Den nautiska meteorologiens grundläggare, kapten *Maury,* antog, att den varma golfströmmen sände sina uppvärmande flöden ända till nordpolen och der sammanträffade med den genom Berings sund kommande, japanska Kuru sivo. 2) Petermanns åsigt har i det väsentliga visat sig riktig, 3) ty den från »Challengers» färd 1872—1876 härstammande skilnaden mellan golfström och nordostlig, varm eqvatorialdrift, på hvilken senare temperaturförhöjningen i norden skulle bero, ändrar knappt någonting af saken. Middendorff har under »Varjägs» färd uppvisat golfströmmen ända till Novaja Semljas vestkust samt på Kanin-noss' meridian funnit honom ega en bredd af två breddgrader eller derutöfver och vara ända till 12,5° C. varm, medan han på 50 till 90 meters djup är blott 2,5° till 3,75° C. kallare. 4)

Efter »Varjägs» återvändande kom i november 1870 frågan om en stor, vetenskaplig upptäcktsexpedition i nordpolartrakterna åter på tal i ryska geografiska sällskapet. Dervid väckte meteorologen *A. Vojeikov* förslag att låta under öfvervintringar anställa meteorologiska iakttagelser på norra Spetsbergen, Sibiriens nordkust och Nysibiriska öarne; på Petermanns uppmaning skulle

---

1) »Der Golfstrom und Standpunkt der thermometrischen Kenntniss des nordatlantischen Oceans und Landgebiets im Jahre 1870». (»Geographische Mittheilungen» för 1870, sid. 201—244.

2) Se Maurys båda uppsatser: »*Gateways to the pole*» och »*Dumb guides to the pole*» i »Putnams Magazine» för november och december 1869.

3) Se beskrifningen af golfströmmen i Klein och Thomé, »Jordklotet och dess naturunder», Stockholm 1880, sid. 160—174, äfvensom den geografiska framställningen af denna ström i »Allgemeine Handatlas» af Richard Andree, sjunde kartan.

4) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1870, sid. 451. Bref från A. von Middendorff till Petermann; vidare »Der Golfstrom ostwärts vom Nordcap» af A. von Middendorff. (På anfördt ställe 1871, sid. 25—34.) Se äfven »Ausland» för 1871, sid. 95—96.

öfvervintringen dock ske på Novaja Semlja i stället för på norra Spetsbergen. Ett sådant försök under vintern 1871—1872 sattes också i verket af Palliser, som hade anlagt ett faktori på Murmanska kusten; han sände fem bönder från kretsen Arkhangelsk till Novaja Semlja, der de tillbragte vintern i ett särskildt uppfördt hus och utrustade med alla erforderliga förnödenheter.

Emellertid hade man i Österrike-Ungarn beslutit att deltaga i polarforskningarna. I den andra tyska expeditionen till Ost-Grönland hade österrikaren *Julius Payer*[1]) visat sig som den mest framstående medlemmen. Strax efter sin hemkomst erbjöd han sig i en till Petermann riktad skrifvelse att företaga en ny färd till Ishafvet. Till honom slöt sig österrikaren *Carl Weyprecht*,[2]) hvilken redan i mars 1866 hade erbjudit sig att med en summa af 2,000 Thaler utrusta och med ett norskt fartyg från Tromsö eller Hammerfest utföra en under fem månader varande expedition, som skulle anställa forskningar på Spetsbergen och undersöka hafvet mellan denna ögrupp och Novaja Semlja.

Efter 1870 är med historien om de arktiska sträfvandena i Österrike förbundet namnet på en man, hvilken vetenskapen är skyldig den största tacksamhet. Grefve *Hans Wilczek* var i lärda kretsar redan länge känd som en offervillig vän och gynnare af all vetenskaplig forskning, hvarjemte han icke skydde att sjelf åtaga sig sådana af mödosam beskaffenhet. Payer och Weyprecht hade lyckan att vinna denne ovanlige man till vän och dermed till verksam, penningar och möda icke sparande, befrämjare af

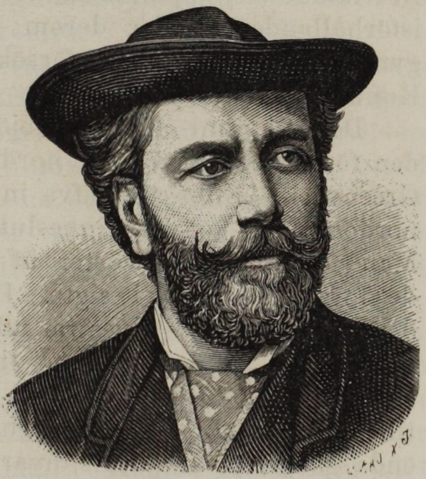
Grefve Hans Wilczek.

---

[1]) Payer föddes den 1 september 1842 i Teplitz och studerade vid militärakademien i Wien, der han visade synnerlig förkärlek för geografiska vetenskaper och utbildade sig till en skicklig kartritare, men har äfven visat sig vara god soldat. Han har blifvit anställd vid militärgeografiska institutet i Wien. Vidare är han känd som en dugtig bergbestigare och har i Petermanns »Geographische Mittheilungen» och åtskilliga wienertidningar lemnat lärorika meddelanden om sina resor i Alperna. År 1868 utmärkte Payer sig genom mätningar och kartläggning af tyrolska, schweiziska och italienska Alperna.

[2]) Född den 8 september 1838, inträdde han 1856 som kadett i österrikiska flottan och blef 1861 officer. Han uppskattades högt af den numera aflidne amiral Tegetthoff.

deras planer. Han skaffade dem dessutom i grefve *Zichy* en lika deltagande som genom sin höga ställning inflytelserik gynnare och skänkte sjelf 40,000 floriner som grundplåt till en österrikisk expeditions utrustande. För att icke bortslösa stora summor på en outförbar plan eller på ett mål af tvifvelaktigt värde beslöto Payer och Weyprecht att redan år 1871 företaga en förberedande expedition till det ostspetsbergiska hafvet, hvars kostnader bestredos dels med den af Wilczek skänkta summan, dels af Petermann, dels af i Österrike influtna bidrag. Företaget befrämjades af kejsar *Frans Josef* och af rikskrigsministern *von Kuhn*. I juni 1871 befunno sig de båda österrikiska officerarne i Tromsö, der de hyrde segelfartyget »Isbjörnen» (50 tons och med åtta mans besättning, kapten *Kjelsen* inberäknad) till den sista september. De riktade sin uppmärksamhet hufvudsakligen på Gillis' land och isförhållandena söder derom; om förhållandena blefve oväntadt gynsamma, skulle man försöka att uppnå det af Heuglin sedda Konung Carls (Wyches) land.

Den 21 juni afgick »Isbjörnen» från Tromsö samt träffade den första isen på 73° 40′ nordlig bredd och 21° östlig längd från Greenwich. Efter att hafva inträngt deri 75 kilometer mot nordnordost blef fartyget inneslutet och kom loss först den 10 juli. Man följde nu isen öster ut samt fick den 29 juli Hope-ön och de första isbergen i sigte. Det var icke möjligt att ankra vid denna ö, hvars sydvestra udde befans ligga på 76° 29′ nordlig bredd och 25° östlig längd från Greenwich. Man beslöt nu att segla uppför Stor-fjorden till Freeman-sundet och derifrån i båt till Gillis' land. Söder om Tusen-öarne påträffades för första och enda gången svår packis, hvarför kursen ställdes mot Spetsbergens Syd-kap, som den 4 augusti varseblefs under några ögonblick. Först den 13 kunde fartyget intränga i Stor-fjorden, den 14 på aftonen kom Edges land i sigte, men isen låg vid kap Whales ända till land, så att den tillämnade båtfärden till Gillis' land måste uppgifvas. Alltså beslöto Payer och Weyprecht att vända om till Hope-ön, der de ankrade den 19 dennes, då ön var isfri med undantag af många strandade isberg, och undersöka isförhållandena derifrån till Novaja Semlja under september, d. v. s., då golfströmmen uppnår sin största kraft.

Den 1 september vid midnatt uppnådde expeditionen sin högsta nordliga bredd, enligt loggberäkning 78° 48,8′, men enligt en dålig observation följande middag 78° 37,3′, på 42° 30′ östlig längd. Mycket tät dimma och stark motvind hindrade ett framträngande längre norr ut, hvarför isen icke skulle hafva utgjort något hinder. Många tecken antydde, att land var i närheten. Man såg mycken drifved, som expeditionen nästan aldrig träffat längre söder ut, och på ett stycke, som togs upp, fans friskt slam, alger och sötvattenis.

Det var nu af största intresse att erfara, om den öfverfarna, isfria sträckan var blott en inbugtning eller ett öppet polarhaf. Man styrde för att komma till visshet derom med sydostlig kurs till 75° 44′ nordlig bredd och 52° östlig längd från Greenwich. Nedanför 78:de nordliga breddgraden fans ända till Novaja Semljas kust icke ett enda isstycke. Den 6 september anträffades på 78° 5′ nordlig bredd och 56° östlig längd från Greenwich åter is. Med sydostlig kurs öfverskreds derefter på 77,5° nordlig bredd den 59:de längdgraden öster ut från Greenwich. Äfven här fans icke någon is söder om 78° nordlig bredd. Den 14 september var fartyget utanför Matotschkin-schar, men kunde icke ankra i anseende till snöstorm. Återfärden till Norge anträddes nu, och den 4 oktober anlände expeditionen till Tromsö. [1])

Payers och Weyprechts färd var första försöket att intränga i Ishafvet nordost om Europas Nord-kap midt emellan Spetsbergen och Novaja Semlja. Redan den omständigheten, att det lyckades dem att med ett litet segelfartyg hinna öfver 78,5° nordlig bredd, framställer Novaja Semlja-hafvet som det gynsammaste stället för ett framträngande mot polen. År 1870 fann Johannesen under samma årstid allt isfritt ända till 79° östlig längd och ofvanför 77° nordlig bredd.

Samma år som de österrikiska officerarne, men fyra veckor före dem, mellan den 7 och 15 augusti, öfverfor norrmannen Tobiesen på jakten »Freja» hela Novaja Semlja-hafvet i en stor, mot norr sig till 78° 7′ sträckande båge och är således den förste, som utforskat detta så fruktade haf. [2]) Kapten *Macks* färd 1871, hvarom skall talas i nästa kapitel, lemnade upplysningar om nämnda haf 21° längre öster ut samt Ulves och Smiths [3]) nära 3° längre mot norr.

Dessa upptäckter gjorde en flerårig, väl utrustad expeditions utsändande särdeles önskvärdt, och i Österrike-Ungarn tog man efter Payers och Weyprechts återkomst på allvar i tu med denna sak. I förening med geografiska sällskapet i Wien grundade Wilczek och Zichy i februari 1872 »Föreningen till den österrikiska nordpolsexpeditionens befrämjande», hvars styrelseledamöter nästan uteslutande tillhörde den österrikiska aristokratien, och hvars beskyddare erkehertig *Rainer* blef. Den för expeditionen erforderliga summan af ungefär 200,000 floriner hopbragtes inom kort, till allra största delen inom landet. Alla till utrustningen hörande föremål förfärdigades i Österrike. Expeditionens fartyg, »Tegetthoff», bygdes dock i Bremerhaven, för att den långa och kostsamma färden från Triest omkring vestra Europa skulle undvikas, men blef öfver måttan dyrt. Lifsmedlen togos från Hamburg och Göttingen.

---

[1]) Se Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 458—462, och utförligare i Julius Payers »Upptäcktsresor i Norra polarhafvet», svensk öfversättning, Stockholm 1877, sid. 131—160.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 387.

[3]) Se ofvanför sid. 702.

Expeditionens uppgift var att utforska det obekanta området norr om Sibirien. »Äro isförhållandena tillräckligt gynsamma», heter det i den för de båda officerarne utfärdade instruktionen, »så bör man söka uppnå Berings sund och återvända derigenom. På högre bredder skall man tänka först i andra rummet och under synnerligen gynsamma förhållanden. Ett försök mot sjelfva nordpolen bör först vågas, om man kan anse som nära omöjligt att uppnå Berings sund inom den gifna tidrymden af två vintrar och tre somrar. Som expeditionens utgångspunkt bör Novaja Semljas norra sida betraktas. Det förstås af sig sjelft, att man bör så mycket som möjligt undvika att närma sig de bekanta sibiriska kusterna.» Payer sjelf säger härom: »Vår färds ideala mål var nordostpassagen; men dess egentliga mål var att utforska hafsområdet eller landet nordost om Novaja Semlja.» Hela besättningen, både officerarne och manskapet, förbundo sig skriftligen att icke göra anspråk på någon expedition till deras räddning, i händelse de icke skulle blifva i stånd att sjelfva återvända.

Utom Payer och Weyprecht utgjordes »Tegetthoffs» besättning af linieskeppslöjtnanten *Gustaf Brosch,* skeppsfänriken *Edvard Orel,* läkaren *Julius Kepes,* som tillika var zoolog, harpuneraren *Olof Carlsen* från Norge, två gletscherbestigare från Tyrol, tolf dalmatinska matroser, maskinisten *Otto Krisch,* en eldare och en timmerman. Fartyget var provianteradt för tre år, och färden beräknades till tre somrar och två vintrar.

Den 13 juni 1872 afseglade »Tegetthoff» från Bremerhaven och anlände efter tjugoen dagars färd till Tromsö. Den 14 juli på morgonen lemnade expeditionen Tromsö och styrde kosan till Novaja Semlja-hafvet. I slutet af juli fick man isgränsen i sigte på ungefär 74,5° nordlig bredd. Genast stälde sig oväntade svårigheter i vägen för färden. Under några dagar (i början af augusti) inneslöts fartyget af isen, men kom loss och uppnådde på 75° nordlig bredd kustvattnet vid Novaja Semlja. Redan då antydde den ihållande, låga sommarvärmen och den i massa uppträdande isen, att 1872 års sommar var fullkomligt motsatt det närmast föregående årets. Mödosamt kämpade man sig fram utefter kusten och uppnådde först på höjden af Vilhelms-öarne öppnare farvatten. Något söder om dem hade expeditionen upphunnits af norska jakten »Isbjörnen», hvilken grefve Wilczek hade förhyrt på egen bekostnad i afsigt att göra ett upplag af kol och lifsmedel för »Tegetthoffs» räkning så långt öster ut i Ishafvet som möjligt.

Wilczek sjelf befann sig om bord på »Isbjörnen», som fördes af österrikiske kontreamiralen friherre *Max Daublesky von Sterneck und Ehrenstein.* Med fartyget följde äfven geologen *Hans Höfer,* fotografen *Vilhelm Burger,* två bergbestigare, kapten Kjelsen och sju man. Den 20 juni lemnade »Isbjörnen» Tromsö och gick först till Spetsbergens södra udde, hvilken kom i sigte den 25 på aftonen. Från den 30 juni till den 5 juli uppehöll expeditionen sig i Horn-sundet, der Höfer anstälde geologiska, paläontologiska och botaniska undersökningar. På Spetsbergens östra sida fans icke någon is, och blott föga sådan kom utför Stor-fjorden. De resande hoppades nu kunna styra rakt till kap Nassau på Novaja Semlja, men måste i anseende till drifis draga sig sydligare och ankrade den 30 juli i Matotschkin-schar, der fartyget stannade i sex dagar, hvarunder utflygter företogos till lands. Derefter styrdes kosan norr ut i Novaja Semljas kustvatten, och den 12 augusti sammanträffade man med »Tegetthoff». Den 16 augusti nedlade Wilczek förråden i en för björnar otillgänglig klyfta. Den 21 visade sig några gynsamma förändringar i isen. »Tegetthoff» tog afsked af »Isbjörnen» och ångade under dimmig väderlek norr ut. Det senare fartyget vände om mot söder utefter Novaja Semljas vestkust och gick genom Kostin-schar till Petschoras mynning.[1]) Derifrån färdades de resande landvägen öfver Perm, Kasan, Nischnij-Novgorod, Moskva och S:t Petersburg; fartyget, med hvilket fotografen Burger följde, återkom till Tromsö den 1 oktober, hvarifrån de gjorda samlingarna fördes till Wien.

Efter den 21 augusti 1872, då Wilczek sett »Tegetthoff» styra norr ut, hörde man ingenting om expeditionen. Ehuru Petermann i december 1873 fäste uppmärksamheten på, att man icke förrän följande höst kunde vänta några underrättelser om den samma, började man befara, att »Tegetthoff» och dess besättning gått förlorade. Wilczek lät nu förfärdiga femtio små kautschukluftballonger, hvari depescher inneslötos; dessa ballonger lemnades åt hvalfångare, som skulle uppsända dem på åtskilliga ställen i Ishafvet för att derigenom möjligen åvägabringa en förbindelse med expeditionen. Derjemte lät Wilczek tillkännagifva i England, Norge, Sverige och Ryssland, att han skulle betala ett pris af ett tusen gulden åt det fartyg, som upptäckte någon af fartygets öfvervintringsplatser eller blott spår af det samma. Geografiska sällskapet i London gaf ett till Spetsbergen seglande fartyg i uppdrag att der efterforska de saknade, ryska marinministeriet aflät på österrikiska regeringens begäran en dylik uppmaning till ryska ishafsfararne, och Sidorov, som ansåg »Tegetthoff» fortfarande ligga fast i isen vid kap Nassau, uppmanade till en allmän insamling i Ryssland för att utsända en räddningsexpedition. Då ingick den 3 september 1874 underrättelse, att de saknade polarfararne landat i Norge.

---

[1]) Se om denna färd Höfers bref i Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 381, och Daublesky von Sternecks resberättelse dersammastädes i årgången för 1874, sid. 65—72.

Expeditionens öden hade, såsom vanligen är händelsen, gestaltat sig helt annorlunda, än som förutsedt var i instruktionen. Redan den 21 augusti 1872 på aftonen, alltså genast efter skilsmessan från grefve Wilczek, hade »Tegetthoff» inneslutits af isen på 76° 30′ nordlig bredd för att aldrig mera befrias ur denna förfärliga fångenskap. Den ovanliga kölden under hösten 1872 förvandlade hastigt de fartyget omgifvande isstyckena till en fast skolla, hvarur man icke kunde komma loss genom sågning eller sprängning. Så fängslade, drefvo de resande norr ut under september och oktober samt förlorade derefter allt land ur sigte. Från och med den 13 oktober utsattes fartyget nästan hela vintern igenom för de fruktansvärdaste ispressningar. Otaliga gånger skyndade »Tegetthoffs» besättning upp på däck för att hålla sig redo att lemna fartyget, i fall detta skulle sjunka. Men fartyget sjönk icke utan upplyftes allt mera öfver sin rätta vattenlinie; dock var dess tillstånd i en så hotande omgifning orsak till ständiga farhågor. Alla förberedelser för öfvervintringen hade redan blifvit vidtagna. Skeppet aftacklades blott till en del, några segel förblefvo beslagna, däcket betäcktes med snö, skrofvet omgafs med en isvall, hvilken alltid lagades, då han förstördes af ispressningarna, och ett tälttak spändes öfver fartygets främre del. Aktern ensam förblef obetäckt i anseende dertill, att man ständigt måste vara beredd att lemna fartyget. Det var en lycka, att de resande förskonades från de fruktansvärda snöstormar, som rasat under den andra tyska nordpolsexpeditionen 1869—1870. De sju hundarne bodde på däck i halmfylda kistor. Korta slädfärder företogos i fartygets närhet under vintern. Regelbundna meteorologiska iakttagelser med två timmars långa vakter anställdes. I anseende till den osäkra belägenheten måste vakt ständigt hållas på däck. Härigenom varskoddes officerarne nästan alltid i rätt tid om isbjörnars annalkande, af hvilka djur man under vinterns lopp fälde 67, hvilka alla uppåtos. Oaktadt den så erhållna mängden färskt kött lemnade helsotillståndet om bord mycket öfrigt att önska under den första vintern. Skörbjugg och lungåkommor uppträdde oaktadt alla vidtagna försigtighetsmått.

Den 28 oktober blef solen osynlig för 109 dagar. Ett stycke från fartyget hade man uppfört ett hus af plankor för att tjena som tillflyktsort, om skeppet ginge under i följd af de ständiga ispressningarna; julaftonen förstördes dock detta hus. Nyårsdagen 1873 ingick, fartyget dref allt jemt norr ut samt hade kommit nästan till 78° nordlig bredd och öfverskridit 73° östlig längd från Greenwich. Men nu började ismassan att drifva mot nordvest. Den 16 februari blef solen för första gången åter synlig. I slutet af denna månad uppnådde kölden sin största höjd med 46,25° C. Med sommarns inträdande stärktes det länge hysta hoppet, att isskollan skulle förstöras, och fartyget dermed befrias. Under juli dref »Tegetthoff» något mot söder (nedanför 79° nordlig bredd), men augusti medförde sydliga vindar, som åter förde det norr ut. Hoppet om befrielse försvann för »Tegetthoffs» besättning. Med dyster undergifvenhet motsåg man en likaså resultatlös andra öfvervintring, då den 31 augusti höga landmassor plötsligt trädde fram ur dimman norr ut på ungefär 26 kilometers afstånd. Nu lät befälhafvaren officerare och manskap samlas på däck; den praktfulla sidenflagga, som skänkts expeditionen af damerna i Pola, hissades, och Weyprecht höll ett efter den ovanliga anledningen lämpadt tal. Tre hurrarop höjdes, och landet kallades efter österrikiske kejsaren för Frans Josefs land.

Det dröjde dock ännu nära två månader, innan man kunde beträda det nyupptäckta landet,*) utefter hvars kust skeppet dref fram för hvarje vind. Men i slutet af oktober befann det sig ungefär 5 till 6 kilometer från en ö. Man skyndade nu att land-

---

*) Det bör här anmärkas, att Frans Josefs land kanske varit skådadt och besökt redan före den österrikisk-ungarska polarexpeditionens tid. Såsom det nämnts på sid. 368 af detta arbete, trodde sig Baffin år 1614 på 82° nordlig bredd och nordost om Spetsbergen se ett land, som Petermann anser högst sannolikt hafva varit Frans Josefs land, hvilket icke är omöjligt, enär denna ögrupp, enligt hvad Leigh Smith funnit år 1880, sträcker sig ungefär till 42° östlig längd från Greenwich eller på blott 14 längdgraders (36,5 geogr. mils) afstånd från Spetsbergens Nordost-land. Dessutom heter det om en holländare vid namn *Cornelis Roule*, att han »för nära 300 år sedan på Novaja Semljas längdgrad varit på 84,5° till 85° nordlig bredd och ungefär 40 mil seglat mellan sönderbrutet land (d. v. s. i en arkipelag), bakom hvilket han såg ett stort, öppet vatten. Han landade med båt vid kusten, och från ett berg förekom det honom, som skulle han kunnat segla ytterligare tre dagar mot norr. Han fann der foglar i mängd och mycket tama.» Månne icke det på sid. 380 omtalade Gillis' land, som uppgifves hafva tagit sin början ungefär fem längdgrader öster om Spetsbergens Nordost-land, således ungefär på 33° östlig längd från Greenwich, kunde vara en sedermera icke vidare skådad, vestlig fortsättning af Frans Josefs land? Gillis' land beskrifves ju såsom ganska högt, hvilket passar in på den af österrikisk-ungarska expeditionen upptäckta ögruppen, hvars gräns åt vester icke är känd, men hvilken af Leigh Smith skådades ända till trakter, som ligga blott 9 längdgrader (23,5 geogr. mil) från vestra änden af Gillis' land. *Öfver:s anm.*

stiga på 79° 54′ nordlig bredd och tog landet i besittning i kejsarens af Österrike namn; derefter uppförde man ett kummel och nedlade deri en kort redogörelse för expeditionen. Ön uppkallades efter grefve Wilczek.

Den 22 oktober 1873 hade solen för andra gången öfvergifvit de resande, och nu inträdde en 125 dagar lång polarnatt, hvarunder fartyget, förskonadt från ispressningar, förblef liggande i den yttre landisen. Men under denna oafbrutna natt voro expeditionens medlemmar förhindrade att utröna, om de hade öar af ringa omfång eller ett stort land med gletscher framför sig.

Den andra öfvervintringen försiggick på 79° 51′ nordlig bredd och 59° östlig längd från Greenwich. Efter jul inträdde stark köld, och qvicksilfret var fruset veckor bortåt. Talrika besök gjordes af isbjörnar, af hvilka åtskilliga skötos och lemnade ungefär 600 kilogram färskt kött. Härigenom äfvensom genom läkarens omsorger och i icke liten mån genom de välgörande verkningarna af solens återkomst den 24 februari 1874 afvärjdes för de flesta bland de insjuknade faran af ihållande lidanden. Men farhågor för helsotillståndets försämrande under den tredje vintern, enär många läkemedel togo slut, äfvensom den bedröfliga vissheten, att fartyget skulle under den stundande sommarn å nyo drifva bort med isen och vid snöns bortsmältande sannolikt kantra — det hade nämligen blifvit upplyft högt öfver sin vanliga vattenlinie — ledde till den föresatsen att i slutet af maj lemna det samma samt söka återvända till Europa med båtar och slädar. Dessförinnan skulle vidsträckta slädfärder företagas till landets utforskande. Deras lyckliga utförande berodde dock af slumpen; ty om fartyget drefve bort före de i färderna deltagandes återkomst, så voro de förlorade, och det på fartyget qvarlemnade manskapet betydligt försvagadt vid det förestående återtåget.

Dessa slädfärder, som leddes af Julius Payer, höra till de djerfvaste och underbaraste företag, som någonsin vågats af polarfarande. De mödor, som österrikarne derunder hade att utstå, voro förfärliga. Kölden steg ända till 50°, stormar rasade, törsten var den gräsligaste af alla plågor. Tre färder företogos, två vester och en norr ut. Af dessa vilja vi sysselsätta oss förnämligast med den sistnämnda såsom den längsta och vigtigaste af alla. Uppbrottet skedde den 24 mars på morgonen. I färden deltogo Payer, Orel, tyrolarne Haller och Klotz samt matroserna Zaninovich, Sussich och Lukinovich. Endast tre hundar återstodo, som kunde hjelpa männen att draga den stora, med 800 kilogram belastade släden. Under denna färd sjönk temperaturen icke under — 32° C., men yrväder och fuktighet, remnor i isen och hafsvattnets

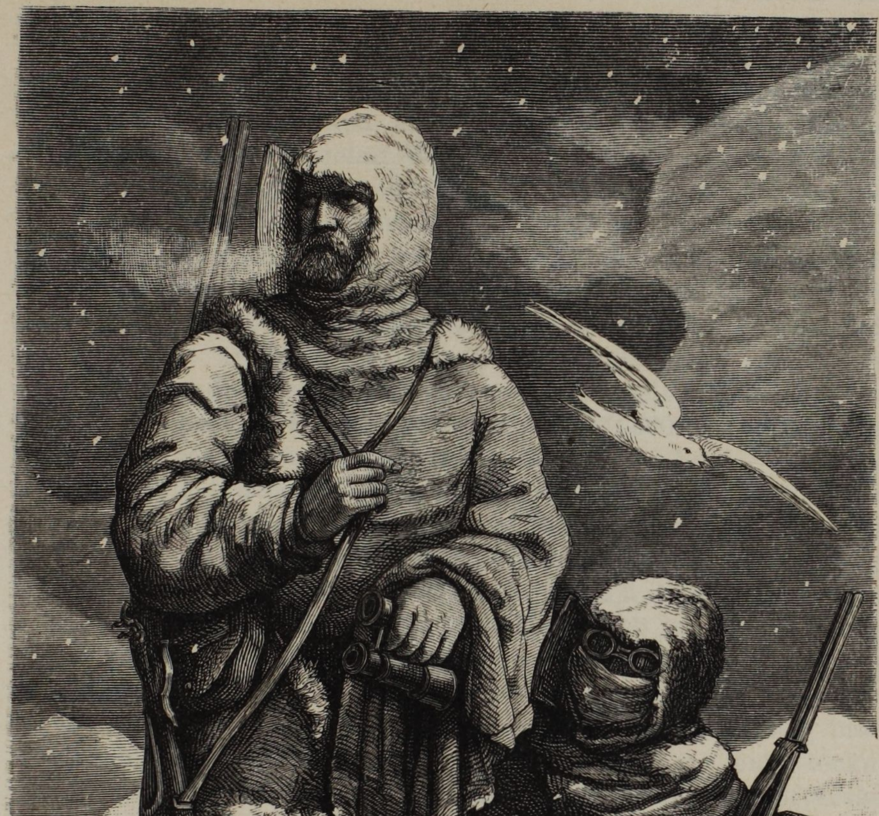

Julius Payer.

uppstigande på ställen, der man skulle färdas fram, medförde stora svårigheter.

Innan vi följa de djerfva vandrarne, vilja vi i förväg kasta en flygtig blick på det nyupptäckta polarlandets topografiska förhållanden. Till storleken är det ungefär lika med Spetsbergen och utgöres af större delar, Wilczeks land i öster och Zichys land i vester, hvilka uppvisa talrika fjordar och utanför belägna öar. Ett oerhördt sund — Austria-sundet — skiljer dessa landmassor i deras midt, sträcker sig från kap Hansa norr ut och utsänder på 82° nordlig bredd nedanför Kronprins Rudolfs land en bred, nordostlig arm, som upptäckarne kunde följa ända till kap Buda-Pest. Dolerit är öfver allt den förherskande bergarten. Omisskänlig är landets geologiska öfverensstämmelse med nordöstra Grönland. Bergen hafva en medelhöjd af 600 till 900 meter; blott i sydvest resa de sig till 1,520 meters höjd. Alla dalar mellan bergkedjorna äro fylda af jettelika gletscher. Så står Dovegletschern på Wilczeks land icke till baka i storlek för Humboldtgletschern vid Kennedy-kanalen. Växtligheten är långt underlägsen Grönlands, Spetsbergens och Novaja Semljas. Drifved, mestadels äldre, var en vanlig företeelse, dock ingenstädes i synnerlig mängd. Landet är naturligtvis obebodt. Många delar deraf ega stor skönhet.

För att kunna anställa iakttagelser och uppnå en hög bredd måste deltagarne i slädfärden bestiga höga berg, enär töcknig väderlek rådde öfver isen. En sammanhängande isyta, öfversådd med otaliga isberg, utbredde sig mellan båda landen; hon var tydligen föga gammal samt företedde på många ställen remnor och breda, upptornade isvallar, hvilka det var förbundet med mycken tidsutdrägt att passera. »Med förbigående af alla enskildheter», säger Payer, »är det tillräckligt att nämna, det vi den 26 mars, berörande den oerhörda Salm-ön, öfverskredo 80:de breddgraden, den 3 april den 81:sta och tre dagar senare genom att iakttaga en bredd af 81° 37′ kommo till den vissheten att vara nordpolen närmare till lands, än detta någonsin förut inträffat. Vi hade sydost om Kronprins Rudolfs land vändt in i ett nytt sund af jettestor utsträckning, enär det lofvade att sträcka sig långt och rakt i norr. Men här råkade vi ut för ett virrvarr af söndersplittrad is, hvarigenom vi med den yttersta ansträngning måste bana oss väg under flere dagar. Som iskullarne dock blefvo allt vildare, ändrade vi kurs och vände vester ut till Austria-sundet.» Lifsmedlens förminskande och den för vandringen mot norr ännu till buds stående tiden gjorde numera ansträngda marscher och sällskapets delande af nöden. Den stora släden och en del af manskapet stannade derför på 81° 38′ nordlig bredd; Payer, Orel och matrosen Zaninovich vågade sig med två hundar längre norr ut. Payer, Zaninovich och hundarne drogo, medan Orel sköt på släden, som förde lifsmedel för åtta dagar, och ett tält. Afsigten var att i rakt nordlig riktning öfvergå det strax framför dem belägna Kronprins Rudolfs land. Som detta kunde ske blott öfver den väldiga Middendorff-gletschern, satte sig karavanen oförskräckt i rörelse. Den hade tillryggalagt blott några steg, då, medan Orel befann sig något efter, ett starkt brak hördes — menniskor, hundar och släde hade försvunnit, och Orel stod ensam på det vidsträckta isfältet.

Han började nu forska efter sina reskamrater och fann, att Zaninovich störtat ned i en af ett snötäcke dold gletscherremna. Payer hade lyckligtvis kastat sig framstupa på andra sidan om remnan utan att dragas ned deri, hvilket berodde derpå, att släden fastnat mellan klyftans väggar. Nu lade äfven Orel sig på magen och kröp fram till remnans brädd; ur djupet ljödo matrosens jemmer och de vid draglinan hängande hundarnes gnäll. Orel kastade en knif till Payer, som skar af remmen och så räddade sig. Nu ropade de ned i djupet till matrosen, att han på inga vilkor skulle sätta sig, ty i så fall fröse han i hjel. Derefter sprungo de, till slut i strumporna och i ursinnig fart, 11 kilometer till de efterlemnade och voro efter 3¹/₂ timmar åter vid remnan. Medelst medförda stänger och tåg upphissades matrosen, hundarne och släden.

Detta olyckstillbud afhöll icke Payer från att fortsätta färden; endast riktningen ändrades. En lång omväg förde honom till vestkusten af Kronprins Rudolfs land, utefter hvilken han å nyo vände sig norr ut. En underlig förändring visade sig i den omgifvande naturen, och en svartblå vattenhimmel syntes i norr. Värmegraden steg, vägen blef lös, med buller sammanstörtade snödrifvorna under vandrarnes fötter, och hade redan förut från norr kommande foglar tagit deras uppmärksamhet i anspråk, så funno de nu alla klippväggar på Kronprins Rudolfs land upptagna af tusentals alkor, teistar o. s. v. Öfver allt syntes spår af björnar, harar och räfvar, och skälar lågo på isen. Förbi Alkudden gick färden till Pelare-udden, der öppet vatten vidtog. Den 12 april var sista dagen för framträngandet norr ut. Termometern visade —13,75° C. På kap Germania (81° 57′ nordlig bredd) qvarlemnades släden, och efter en farlig vandring kommo de trenne resande med vissheten att genom en fem timmars marsch efter middagen hafva uppnått en nordlig bredd af 82° 5′ till kap Fligely.

Här hissades den österrikiska flaggan, som ännu aldrig svajat så nära polen, och ett trefaldigt hurrarop uppstämdes. En egendomlig dryck af rom, kaffe och köttextrakt tillagades nu och smakade de resande ganska bra. Från en höjd af 300 meter öfverskådade de nya, vidsträckta, bergiga land, hvilka omgåfvo ett sund och från nordvest till nordost kunde följas öfver 83° nordlig bredd. På denna breddgrad låg en ståtlig udde, en af de nordligaste landmärken på den hittills kända delen af jorden; han benämndes kap Wien och det land, hvaraf han utgör en del, Petermann-landet.

Sedan en skrifvelse som bevis på expeditionens framträngande blifvit nedlagd i en klippremna, vände de resande om för att uppnå fartyget. Ansträngda marscher bragte dem efter föreningen med de på bortvägen qvarlemnade snart till lägre bredder. Då man kommit förbi kap Ritter på 80° 45′ nordlig bredd, oroades vandrarne af den upptäckten, att hafsvatten allestädes genomträngde det undre snölagret, och å nyo låg en dyster vattenhimmel framför dem öfver mynningen till det stora Markham-sundet. Då de gingo till hvila, hörde de tydligen ljudet af ispressningar och bränning. Dagen derpå befunno de sig i närheten af Hayes' öar på ett isberg och utan fartyg vid öppet vatten, som hastigt strömmade mot norr. Austria-sundets södra del hade blifvit ett öppet haf. Efter två dagars kringirrande under en fruktansvärd snöstorm lyckades det vandrarne att kringgå detta hinder, och från en annan, icke mindre farhåga befriades de den 26 april, då de återfunno fartyget på samma plats, der de lemnat det.

Efter några dagars hvila, som var väl behöflig efter de oerhörda ansträngningarna, företog Payer i början af maj vester ut den tredje slädfärden, hvarunder man från det höga, 50 kilometer från fartyget belägna kap Brünn kunde följa landet ungefär till 46° östlig längd *) från Greenwich. Tät packis betäckte hafvet söder ut, så långt man kunde se, och bådade icke godt för den stundande hemfärden. Sedan denna färd blifvit afslutad och Weyprecht utfört en basmätning på isen närmast fartyget, kunde expeditionens uppgifter betraktas som afslutade under de förhandenvarande förhållandena, och alla tankar egnades nu åt hemfärden. »Tegetthoffs» besättning tog derför afsked af den under vintern aflidne maskinisten Krischs graf och af sjelfva landet.

Expeditionens ledare beslöto nu efter att hafva tagit alla omständigheter i betraktande, deribland äfven ett af läkaren Kepes afgifvet utlåtande om besättningens helsotillstånd, med sorg i hjertat att den 20 maj 1874 lemna sitt kära »Tegetthoff». Med fyra båtar och fyra slädar, som hvardera förde 700 kilogram lifsmedel, och hvilka blott med obeskriflig möda kunde släpas

---

*) Enligt andra uppgifter blott till 48° eller 51° östlig längd.

Öfver:s anm.

framåt, lemnade man fartyget och tog vägen söder ut. De stora zoologiska samlingarna, isbjörnhudarne, en betydlig del af provianten och tusentals andra saker måste qvarlemnas. Blott det för lifvets uppehållande oundgängligen nödvändiga kunde man taga med sig. Den 20 maj på aftonen fastspikades flaggorna på fartyget, och hemfärden anträddes. Knapp var utrustningen, ty förhållandena bjödo att afstå från alla beqvämligheter och af kläder medtaga endast det allra oundgängligaste. Framträngandet söder ut gick i följd af djup snö, nödvändigheten att två till tre gånger färdas samma sträcka, båtarnes utskjutande i och uppdragande ur vattnet samt ihållande sydliga vindar så ytterligt långsamt, att man efter två månaders förlopp befann sig på icke mera än 15 kilometers afstånd från fartyget. Men under senare hälften af juli förorsakade nordanvindar och långvariga regn små vakar och vattenvägar i isen, så att man på 20 dagar kunde tillryggalägga 450 kilometer. I början af augusti märktes en söder ifrån kommande dyning i isen — vanliga tecknet till närheten af ett öppet haf. Den yttersta isgränsen uppnåddes den 14 augusti på den ovanligt höga, nordliga bredden af 77° 40′. Den 18 augusti beträdde de åter för första gången land vid Amiralitets-halfön på Novaja Semlja och påträffade den 24 augusti i Dun-viken två ryska fångstfartyg. Mellan ryssarne uppstod nu en ädel täflan, hvilketdera fartyget skulle föra hem österrikarne. Kapten *Feodor Voronin* på »Nikolaj» utsågs härtill och landsatte dem i Vardö. Han meddelade dem också de första underrättelserna från hemlandet. Efter tolf dagars färd anlände polarfararne den 3 september till nyssnämnda stad, der de skyndade att åter gifva sig ett civiliseradt utseende. Deras drägter skilde sig nämligen föga från vildarnes, och deras gommar hade förlorat smakförmågan. Sedan grefve Wilczek skyndsamligen anvisat expeditionen pengar, kunde de anträda hemresan till Österrike. [1])

Genom dessa djerfva mäns bragder har Österrike vunnit en stor, vetenskaplig seger, och österrikarne kunna med stolthet tänka på det land långt upp i norr, som bär deras älskade kejsares namn. Att de som förlorade ansedda polarfararne, bland hvilka Payer och Weyprecht hädanefter glänsa som stjernor af första rang på den arktiska geografiens himmel, återkommo, väckte allmän glädje inom Europas bildade verld, och deras hemresa från Norges aflägsnaste udde till Wien blef ett verkligt triumftåg. Kejsaren begåfvade dem med höga utmärkelsetecken,*) geografiska sällskapet i Paris sände en särskild deputation att lyckönska dem vid deras inträffande i Wien, och denna stads invånare beredde dem det mest storartade mottagande. I Tyskland har man deremot mångenstädes yttrat sig hånfullt om dessa fröjdebetygelser i Wien, och den tyska pressen uraktlät alla helsningar, som sträckte sig utöfver en simpel redogörelse. Man bör dock icke betrakta de ärebetygelser, som kommo de djerfva forskarne till del, som öfverdrifna eller oberättigade, och Weyprecht har riktigt betecknat dem, då han vid mottagandet i Wien yttrade, att de voro en hyllning åt vetenskapen, hos de bildade af kärlek dertill och hos de obildade af aktning derför.

---

[1]) Se utförligare om österrikiska polarfärden Julius Payer, »Upptäcktsresor i Norra polarhafvet», svensk öfversättning, Stockholm 1877, sid. 161—464.

*) Payer har erhållit guldmedalj af geografiska sällskapen i Paris och London, 9 ordnar, österrikiska militärförtjenstkorset och krigsmedaljen af 1866, är heders-

Det blef holländarne beskärdt att år 1879 skåda Frans Josefs land. I Holland väcktes kort efter nares'ska expeditionens återkomst den tanken till lif, att detta land skulle genom ett allvarsamt företag sluta sig till nutidens polarforskningar. Härtill uppmanade batavo-amerikanen *S. R. van Campen*¹) på det ifrigaste i en på rätt tid framträdande bok.

En holländsk arktisk komité tillsattes och beslöt i november 1877 att under påföljande maj månad sända ett fartyg till Spetsbergens farvatten och Novaja Semlja-hafvet, men blott på en sommarresa. Ett fartyg, »Willem Barents», på 85 tons bygdes och utrustades, men intog försigtigtvis proviant för 18 månader och alla öfriga förnödenheter för en öfvervintring i arktiska nejder. Besättningen utgjordes af 12 man, och befälet fördes af löjtnant *A. de Bruijne;* dessutom funnos två yngre officerare, den ene af dem *L. R. Koolemanns Beynen,*²) naturforskaren *Sluijter,* läkaren *P. J. Hymans van Anrooy* och engelske fotografen *W. J. A. Grant* om bord på fartyget. Kostnaderna för expeditionen bestredos genom frivilliga bidrag från hela holländska nationen.

Den 6 maj 1878 afseglade »Willem Barents» från Ymuiden vid inloppet till den nya Amsterdam-kanalen. Efter ett besök i Bergen fick expeditionen den 7 juni i sigte Beerenberg på Jan Mayen, men hindrades af storm att landa derstädes. På 72° nordlig bredd och 10° vestlig längd från Greenwich fick man sigte på den ostgrönländska isen, hvilken man följde till 80° nordlig bredd, och vände sig derefter till Spetsbergen, hvars norra kust besöktes ända till Wijde-viken. Fartyget återvände nu till Amsterdam-ön,

---

ledamot af 11 geografiska sällskap samt af 13 andra föreningar och vetenskapliga sällskap, har kallats till hedersborgare i fem städer och till korresponderande ledamot af industri- och handelskammaren i Fiume och Trieste m. m.

Öfver:s anm.

¹) »The dutch in the arctic seas». London 1876.

²) Se ofvanför sid. 629 och 663. Under ett feberanfall på Borneo tog han sig af daga 1879, 27 år gammal.

hvars holländska begrafningsplats iordningstäldes och försågs med en minnestafla.[1]) Sedan magnetiska iakttagelser blifvit verkstälda vid Sabines observatorium, gick fartyget den 6 juli förbi Prins Carls förland, kom den 15 till Beeren Eiland och anlöpte Vardö, innan det den 23 styrde kosan till Novaja Semlja.[2]) Expeditionen uppnådde den 8 augusti 77° 44′ nordlig bredd och 36° östlig längd från Greenwich, styrde derefter i sydostlig riktning till Matotschkin-schars vestra inlopp och uppför Novaja Semljas vestkust till grannskapet af kap Nassau, hvarpå fartyget å nyo tog kosan norr ut och på 55° östlig längd från Greenwich den 7 september uppnådde 78° 17′ nordlig bredd, samt gick derifrån långs iskanten vester ut och anlände till Hammerfest den 26 september.[3])

»Willem Barents» utsändes i maj 1879 å nyo till polarhafvet; kostnaderna för denna färd bestriddes likaledes genom frivilliga, i Holland insamlade bidrag. Den 3 juni afgick fartyget på en till tio månader beräknad färd, lemnade den 13 juli Vardö samt uppnådde sju dagar derefter drifisens gräns på 76° 30′ nordlig bredd och 41° östlig längd från Greenwich. Man vände nu söder ut och befann sig den 7 augusti utanför Matotschkin-schar. Färdens långvarighet berodde på, att man dagligen draggade. Den 13 augusti kunde »Willem Barents» obehindradt passera sunden, men fann Kariska hafvet fullt af drifis, hvarför man vände om genom sundet. Den 29 augusti befann man sig vid kap Nassau och uppsatte på den östligaste af de här belägna Barentsöarna den medförda minnesvården öfver Barents, hvaremot det tilltänkta framträngandet till dennes öfvervintringsplats, Is-hamnen, måste uppgifvas. Till en början i öppet vatten, sedermera i drifis seglade holländarne nu norr ut till 79° 49′ nordlig bredd och 54° 20′ östlig längd från Greenwich. Här fick man den 7 september 1879 på ungefär 30 kilometers[4]) afstånd i sigte sydligaste delen af Frans Josefs land, den med höga snöberg försedda M'Clintock-ön.*) Fartyget närmade sig den ön omgifvande isgördeln på 1 kilometers afstånd, men vände utan att försöka en landstigning åter söder ut, enär väderleksutsigterna voro ogynsamma. Den 28 september kastade »Willem Barents» *) ankar i Hammerfest och vände kort derefter åter till Ymuiden.1) **)

---

[1]) Inskriften på henne lyder: »† *In memoriam.* Spetsbergen eller Nieuw Land, upptäckt af holländarne ända till 79° 30′ nordlig bredd. Här tillbragte år 1633—1634 Jakob Seegersz från Middelburg och sex andra vintern. Här tillbragte år 1634—1635 Andriez Jansz från Middelburg och sex andra vintern samt afledo.»

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1878, sid. 399.

[3]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 35.

[4]) Enligt andra uppgifter blott 7,5 kilometer.

*) Enligt Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 464—465, fingo holländarne i sigte en mellan 51° och 52° östlig längd från Greenwich belägen udde, hvilken de benämnde Barents' hook. *Öfvers. anm.*

---

*) Enligt Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 425—426, utsändes »Willem Barents» den 3 juni 1880 under kapten van Broekhuijzen från Amsterdam ännu en gång till Novaja Semlja för att framtränga till Barents' vinterhamn för att der uppsätta en minnesvård. Efter att hafva besökt Moller-viken på Novaja Semljas vestkust styrde fartyget norr ut den 20 juli, uppnådde Is-kap den 17 augusti, men hindrades här af en fast isbarrière från att framtränga vidare. Som fartyget vid en den 7 augusti inträffad grundstötning lidit åtskillig skada, ansågs det nu farligt att fortsätta färden, hvarför man den 26 augusti styrde kosan hemåt och den 4 september ankrade i Hammerfest. *Öfvers. anm.*

1) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 21.

**) Om ett i fjol aflagdt, andra besök på Frans Josefs land, hvarom kännedomen då ansenligt ökades och i åtskilligt beriktigades, innehåller Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 425, 442—443 och 464—465 redogörelser, hvaraf följande här må meddelas. Den 19 juni 1880 afseglade den bekante arktiske forskaren *Leigh Smith* med ångjakten »Eira», som hade om bord en läkare och en fotograf, hvilken deltagit i Nares' polarexpedition, samt var utrustad för en möjligen inträffande öfvervintring. Expeditionen sökte uppnå Ost-Grönland, hvilket skådades 100 engelska mil norr om kap Bismarck, den nordligaste punkt, som den andra tyska polarexpeditionen uppnådde, styrde derefter öster ut och vände sig, då ismassor hindrade framträngandet till Konung Carls land, utan att träffa mycket is i stället till Frans Josefs land, hvilket kom i sigte den 14 augusti. Den 18 upptäcktes på 80° 5' 25" nordlig bredd och 48° 50' östlig längd från Greenwich en trygg hamn, som uppkallades efter fartyget. Flere utflygter företogos nu till fjordarna i Zichys land och mellan de närbelägna öarne; härunder uppnådde fartyget den 24 augusti sin högsta nordliga bredd, 80° 20', på 45° östlig längd, hvarvid man såg land ännu 40 engelska mil vester ut. Ett försök att följa kusten längre måste uppgifvas, enär isen dref mot land i stora massor. Land var synligt ända till ungefär 42° östlig längd, hvilket visar, att afståndet mellan Spetsbergens Nordost-land och Frans Josefs land är mycket mindre, än man förut trott. Sedermera seglade Leigh Smith till det ställe, der österrikiska polarexpeditionens fartyg, »Tegetthoff», legat infruset, men kunde icke finna några spår deraf; på land upptäcktes endast ett stenkummel, den enda lemningen efter nämnda expedition. Som is hindrade allt framträngande längre öster ut, styrde »Eira» utan att träffa mycket is till Spetsbergen, uppnådde den 10 september Hope-ön och inträffade den 11 oktober i Lerwick. *Öfvers. anm.*

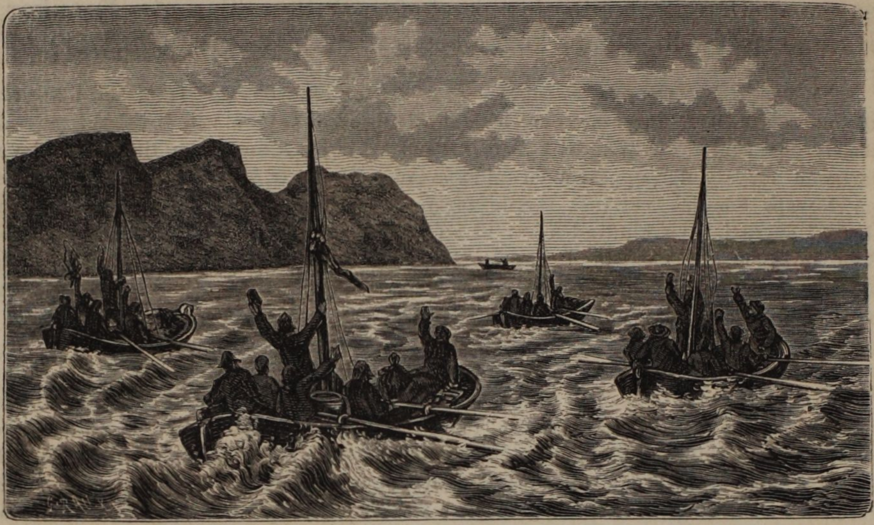

Österrikisk-ungarska expeditionens räddning.

Novaja Semlja och Kariska hafvets öppnande.

Den del af Ishafvet, som ligger mellan Novaja Semljas och Sibiriens fastland, benämnes Kariska hafvet. Vester ifrån är det tillgängligt genom det smala Matotschkin-schar samt på sträckan mellan Novaja Semljas södra del och fastlandets nordkust. Ön Vaigatsch upptager dock en del af detta rum, så att det här gifves två vägar till Kariska hafvet, nämligen Kariska porten längre norr ut och Jugor-schar (Ugriska eller Vaigatsch-sundet) söder ut. Båda äro historiskt berömda genom de af oss skildrade, stora försöken under sextonde århundradet att finna en nordostpassage eller åtminstone en väg till Ob, hvilka alla försök måste stranda, emedan isen i Kariska hafvet icke tillstadde ett längre framträngande mot nordost. K. E. von Baer hade betecknat Kariska hafvet som »nordpolens iskällare», emedan det utom sin egen isbildning mottager hela massan af is från Ob och Jenissei samt icke lätt kan aflägsna de så hopade ismassorna genom sina få smala och derför lätt stängda utlopp. Oriktigt har man tolkat von Baers yttrande så, att Kariska hafvet alls icke skulle kunna beseglas.[1]) Ryssarne ansträngde sig dock åratal bortåt för att från Arkhangelsk uppnå Ob. Amiral Lütke försökte fyra gånger framtränga i Ishafvet, men vände om på en låg breddgrad. År 1862 utsände ryska regeringen två fartyg, som från Petschora skulle öfver Kariska hafvet framtränga till Jenissei; de voro goeletten »Yermak» och den däckade slupen »Embryo». Båda afgingo under löjtnant *Krusensterns* befäl den 12 augusti 1862 från byn Kvia vid Petschora och uppnådde den 26 augusti Vaigatsch-sundet, hvilket var isfritt; deremot var Kara-hafvet så uppfyldt af is, att man icke kunde tänka på något vidare framträngande. Det beslöts alltså att vända om genom Vaigatsch-sundet och att söka komma igenom det andra sundet, nämligen Kariska porten vid Novaja Semlja. Men »Yermak» hade blifvit inneslutet i ett isfält, som dref omkring på Kara-hafvet, och kunde icke mera komma loss; slupen, som kunde begagna sig af hvarje, om än aldrig så smalt farvatten, drog sig undan i tid och återkom den 25 september till Kvia vid Petschora. Emellertid dref »Yermak öster ut, men sprang läck den 14 september samt måste den 21 öfvergifvas på 69° 57′ nordlig bredd och 66° 2′ östlig längd från Greenwich. Fartygets besättning vandrade på isen till Samojed-halfön.[1])

---

[1]) Mot denna utläggning har von Baer uttryckligen uppträdt i »Ausland» för 1876, sid. 217—219; han ville med »iskällare» blott säga, att Kariska hafvet är kallare och innehåller is längre än Ostspetsbergiska hafvet, hvilket förhållande icke är något tvifvel underkastadt.

Likväl skulle några få år derefter tiden komma äfven för Kara-hafvets öppnande. Den börjar med bröderna *Pallisers* färd. Dessa hade år 1868 företagit en jagtfärd till Spetsbergen, men derunder ej fått se en enda isbjörn. De beslöto då att året derpå begifva sig till Novaja Semlja, dit kapten Palliser anlände i slutet af juni 1869. Han framträngde en half breddgrad norr om kap Nassau, då isen refs upp af häftiga sydvestvindar samt helt och hållet försvann. Enligt hvad Palliser sjelf trodde, skulle han med temlig lätthet kunnat kringsegla hela Novaja Semlja, men hindrades derifrån, emedan han måste taga ett förolyckadt fångstfartygs besättning om bord. Palliser vände derför om söder ut till Matotschkin-schar, hvari lika litet som öster derom i Kariska hafvet fans någon is. Han passerade nu sundet och seglade tvärs öfver det beryktade Kariska hafvet till norra änden af Yalmal- eller Samojed-halfön, hvarifrån han ville inlöpa i Obs mynning. Men hafvet var så grundt, att man beslöt sig för att vända om; hemvägen togs genom Vaigatsch-sundet.[2]) Pallisers färd väckte det största uppseende, ty hon visade, att medan isförhållandena år 1869 voro högst ogynsamma från grönländska ostkusten ända till Novaja Semljas vestkust, fans det isfritt vatten öster om sistnämnda ögrupp i det så fruktade Kariska hafvet. Detta bekräftades genom en af hvalrossfångaren *Carlsen,*

---

[1]) Se om denna förskräckliga vandring »Ausland» för 1863, sid. 1033—1035.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1869, sid. 391—392.

Spetsbergens djerfve kringseglare,[1]) samma år företagen färd i sibiriska Ishafvet. Carlsen gick med en liten segelslup från Hammerfest genom Vaigatsch-sundet in i Kariska hafvet, der han framträngde utefter sibiriska kusten till på kort afstånd från den vid Obs mynning belägna Hvita ön utan att vidt och bredt omkring upptäcka ett enda spår af is. Samtidigt kom från S:t Petersburg den underrättelsen, att köpmannen *Sidorov* med sin ångbåt lyckligen inlupit i Ob.

Huru anmärkningsvärda Pallisers och Carlsens färder än förblifva, öfverträffades de dock vida af norrmannen *E. H. Johannesens,* hvilken med skonerten »Nordland» två gånger öfverfor Kariska hafvet utan svårigheter och utan att besväras af is, ja utan att träffa ens en nämnvärd mängd drifis. Med Johannesens färd under maj—augusti 1869 försvann den länge närda irrmeningen, att Kariska hafvet skulle vara en »iskällare». Efter att hafva besökt Novaja Semljas vestkust ända till kap Nassau passerade Johannesen Matotschkin-schar den 17 och 18 juli. I Kariska hafvet var is ingenstädes att skåda, och luften var mild. Johannesen uppnådde utan svårighet ön Vaigatsch, vände så om till kap Menschikov på Novaja Semlja och for härifrån tvärs öfver Kara-hafvets södra del till Scharapov-bankarne icke långt från kap Kharasov på Samojed-halfön. Den 3 augusti fortsatte han sin färd långs Samojed-halfön och hade den 7 Hvita öns vestkust i sigte. Från denna ös nordvestra udde styrde Johannesen nu åt nordvest och öfverskred den 15 augusti 75° nordlig bredd. Af luftens beskaffenhet kunde man sluta, att alls ingen is fans i nordostlig och blott föga i nordlig riktning. Han vände dock åt sydost och landsteg den 21 på Novaja Semljas ostkust. Hans återfärd förde honom förbi Distant-kap, det yttersta af Pachtusov sedda stället, till Pachtusov-ön och derifrån till Matotschkin-schar; den 1 september kom han till Kariska porten. Johannesens färd är så mycket märkvärdigare, som efter Barents 1596—1597 ingen kunnig sjöfarande kommit Novaja Semljas nordöstra udde så nära som han. Under hela tiden anstälde Johannesen lodningar, hvilka visade, att Kariska hafvet har ett ringa medeldjup; stundom fann han blott 10 meter djupt vatten, särskildt vid Hvita ön, samt blott två ställen med 182 och 188 meters djup.

Ännu vigtigare är Johannesens färd år 1870 med skonerten »Nordland», emedan han då kringseglade hela Novaja Semlja, öster ut framträngde bortom Obs och Jenisseis mynningar samt hann till 76° 18′ nordlig bredd utan att hindras af is på dessa aflägsnaste punkter. Efter att hafva lemnat Tromsö den 11 april fick han den 22 Novaja Semlja i sigte och passerade den 12 juni Kariska porten. Han styrde nu till Kara-viken och långs Samojed-halföns vestra kust genom segelbar drifis. Den 4 augusti syntes små isstycken vid Scharapov-bankarne (71° nordlig bredd), men ingen is var synlig vester ut i Kariska hafvet. Två gånger öfverfor Johannesen detta haf och vände efter att hafva i sibiriska Ishafvet framträngt ända till 79° östlig längd från Greenwich den 2 september om till Novaja Semlja öfver ett alldeles isfritt haf, gick norr om nämnda ö, hvarvid han utan att se is kom till 77° 18′ nordlig bredd, och styrde derefter utefter nordvestra kusten. Den 4 oktober återkom Johannesen till Tromsö. Han utförde således i Kariska hafvet och vid Novaja Semlja, hvad ingen sjöfarande före honom gjort. Hela nordöstra hälften af nämnda ö framträdde på grund af hans iakttagelser och mätningar i en väsendtligt ny gestalt. Kap Nassaus och kustens läge ostsydost derifrån till kap Vlissinger, Novaja Semljas östligaste udde, är mycket skiljaktigt från det förut antagna. Nämnas kan äfven, att Johannesen vid öns nordöstra kust anträffade fiskredskap, »hvilket häntydde på, att de blifvit ditförda med golfströmmen från Lofoten eller Finmarken». Också kunde Petermann om Johannesens färd med rätta säga: »Hon är det vigtigaste geografiska resultatet i europeiska Nord-hafvets östra hälft sedan de trenne holländska expeditionerna under Barents åren 1594—1597.» [1])

---

[1]) På anfördt ställe, sid. 352.

Samma år, 1870, företogo fem andra norrmän, *T. Torkildsen* med skonerten »Alpha» och derefter med skonerten »Island», *E. A. Ulve* med skonerten »Samson», *F. B. Mack* (skonerten »Polarstjernen»), *P. Qvale* och *A. O. Nedrevag* (jakten »Johanne Marie»), under april—september månader vigtiga färder till Novaja Semlja och Kariska hafvet samt förde högst värdefulla dagböcker öfver sina iakttagelser. Qvale framträngde dervid till 74° 53′ östlig längd från Greenwich, således bortom Obs middagslinie. Det vigtigaste resultatet af de norska färderna är väl, att de uppvisa en fullständig issmältning i hela Kariska hafvet. Hade man betraktat år 1869 som ett undantagsvis gynsamt, så måste man nu öfvergifva denna mening och komma till den åsigten, att Kariska hafvet i allmänhet är segelbart hvarje år. Likväl ansåg Koldewey för passande att låta trycka, »att man af den omständigheten, att norska fiskare *en gång* varit i Kariska hafvet, icke genast skulle draga den slutsatsen, att man skulle kunna framtränga äfven till Sibiriens nordligaste udde, Nysibiriska öarne, ja ända till Berings sund och tillryggalägga stora sträckor mot sjelfva nordpolen». I närvarande stund, efter Nordenskiölds ärorika färd, framgår denna utgjutelses värde af sig sjelft.

---

[1]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 232.

Deremot misslyckades *Heuglin* i sitt försök att år 1871 intränga i Kariska hafvet. Nämnda år hade Albert Rosenthal i Bremerhaven förhyrt den andra tyska polarexpeditionens fartyg »Germania» och stält det under norrmannen *Jakob Melsoms* befäl. Utom Heuglin följde norske vetenskapsmannen *Aagard* med på färden. Fartyget hade 22 man om bord, var provianteradt för 15 månader och medförde alla behöfliga vetenskapliga instrument. »Germania» lemnade Bremerhaven den 25 juni 1871 och Tromsö den 23 juli för att segla raka vägen till Novaja Semlja, hvilket kom i sigte den 5 augusti. Man tänkte nu passera genom Matotschkin-schar, men fann dess östra mynning stängd af en fast isvall. Fartyget styrde nu utefter kusten söder ut, gjorde ett kort uppehåll vid mynningen af Nechvatova-floden, hvilken har salthaltigt vatten långt uppåt och utgör en af de bästa fångstplatserna för röding, och gick derifrån vidare för att genom Jugorschar intränga i Kara-hafvet. Men på vägen dit stötte »Germania» den 30 augusti på grund i Ljamtschina-bugten vid Vaigatschöns sydvestra kust och kom loss först den 1 september. Detta ofrivilliga uppehåll gaf vetenskapsmännen tillfälle att undersöka Vaigatsch. Att framtränga genom Jugor-schar lyckades lika litet som genom Matotschkin-schar; icke större framgång hade de vid Kariska porten, ty stora ismassor, som med betydande hastighet drefvo mot vester, hindrade äfven här att inlöpa i Kariska hafvet. Kapten Melsom tviflade nu på att kunna hinna fram till Ob före höstköldens inträdande, hvarför han ansåg för rådligast att vända om, fastän Heuglin ville undersöka ännu en del af södra Novaja Semlja. Redan den 20 september ankrade »Germania» i Tromsö. ¹)

Om det således än icke lyckades Heuglin att intränga i Kariska hafvet, kröntes dock åtskilliga norska kapteners försök med bättre framgång. Den 22 maj 1871 afseglade kapten Mack med »Polarstiernen» från Tromsö direkt till Novaja Semlja; mellan den 3 juli och den 2 augusti uppehöll han sig vid en på de dåvarande kartorna icke upptagen ögrupp, som ligger på 76° 20′ nordlig bredd och 63° 54′ östlig längd från Greenwich, hvarest vid holländarnes besök den 27 juli 1594 blott en sandbank varit belägen på 33 meters djup. Mack fann på dessa öar glasflöten och andra föremål från fiskplatserna vid norska kusten, vidare en böna af den vestindiska växten *Entada gigalobium,* ett ovedersägligt be-

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 21—31. Utförligare i andra bandet af Heuglins »Reisen nach dem Nordpolarmeer in den Jahren 1870 und 1871».

vis, att golfströmmen når fram till dessa öar, hvilka derför också mycket passande benämndes Golfström-öarne. Den 2 augusti fortsattes färden öster ut, den 20 uppnåddes Hooft-hoek på 76° 34′ nordlig bredd och 67° 20′ 30″ östlig längd från Greenwich, den 10 september var is icke längre att skåda, och Mack seglade mellan 75° och 76° nordlig bredd ända till 81° 11′ östlig längd från Greenwich, således bortom Ob-mynningens middagslinie och längre öster ut än någon före honom under dessa bredder. Först den 15 september måste »Polarstiernen» af brist på lifsmedel afbryta sin framgångsrika färd på det isfria Kara-hafvet och vända om; äfven under återvägen var hafvet allestädes segelbart. Mack kartlade Novaja Semljas nordöstra kust, särskildt delen mellan kap Mauritius och kap Bismarck, alltså mellan 76° 57′ och 76° 22′ nordlig bredd på ungefär 67° 15′ östlig längd från Greenwich. Macks mätningar förändra i väsendtlig grad den utsträckning, som förut gafs åt ön, nämligen till 77° 10′ nordlig bredd och 71° 30′ östlig längd. Hemfärden gick genom Jugor-schar, som uppnåddes den 25 september. Den 7 oktober återkom Mack till Tromsö. ¹)

Utom af »Polarstiernen» besöktes Kariska hafvet år 1871 af en mängd andra fartyg. Kapten *Sören Johannesen* på jakten »Cecilia» lopp den 26 augusti in i nämnda haf genom Kariska porten; hans färd är märkvärdig, emedan han två gånger, i början och slutet af september, öfverfor Kariska hafvet i hela dess längd, från söder till norr ända ofvanom 77° nordlig bredd och vidare nära Novaja Semljas östra kust söder ut. ²) Kapten *J. N. Isaksen* på skonerten »Skiön Valborg» gick längs vestkusten af Novaja Semlja förbi öns nordöstra udde in i Kariska hafvet och dröjde från den 22 till den 24 augusti vid Hooft-hoek, hvarifrån han förbi kap Mauritius anträdde hemfärden. ³) Ännu lyckligare var kapten *V. Simonsen* med slupen »Sleipner», hvilken den 27 juli genom Jugor-schar kunde segla 110 kilometer öster ut i Kariska hafvet. ⁴) Den förnämsta af dessa färder är dock kapten Carlsens, hvilken kringseglade hela Novaja Semlja och dervid påträffade det hus, hvari Barents öfvervintrade. Carlsen afseglade med slupen »Solid» från Hammerfest den 22 maj 1871, for långs Novaja Semljas vestkust från Meschduscharskij-ön norr ut och passerade kap Mauritius. Den 18 augusti ankrade Carlsen vid Hooft-hoek, dröjde der och i trakten en tid bortåt samt upptäckte den 9 september Barents' nära 300 år gamla vinter-

---

¹) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 384—386.

²) På anfördt ställe sid. 389.

³) På anfördt ställe sid. 388.

⁴) På anfördt ställe sid. 390.

bostad. Huset var uppfördt af granvirke, 11 meter långt och 10 meter bredt samt fullt af is, som betäckte de deri befintliga sakerna, hvilka befunnos till en del väl bibehållna och nästan oskadade.[1] Den 14 september seglade Carlsen från Is-hamnen söder ut på Kariska hafvet vid eller i närheten af Novaja Semljas ostkust, passerade den 3 oktober Kariska porten och inträffade den 4 november i Hammerfest.[2]

Det är att beklaga, att två under år 1872 tillämnade expeditioner med ångare från Norge till sibiriska Ishafvet icke kommo till stånd; den ena under kapten *G. Jensen* från Drammen inställdes, emedan fartyget blifvit under en föregående resa samma år skadadt och icke hann repareras. Den andra med hvalfångaren *Sven Foyns* ångare »Morgenen», kapten *Hansen,* hvilken från Vadsö gick öster ut, vände om på grund af is och uteblifven fångst.[3] Deremot blef grefve Wilczeks färd med »Isbjörnen»[4] af stor betydelse genom de vetenskapliga iakttagelser, som derunder anställdes på tre ställen af Novaja Semlja, nämligen vid Barents' öar, i Matotschkin- och Kostin-schar, hvarvid tre utflygter till lands företogos, och man besteg Wilczek-spetsen,[5] det högsta berget i trakten. Dessa besök i land gåfvo ett rikt geologiskt, geodetiskt och botaniskt utbyte. I zoologiskt hänseende kan expeditionen deremot icke uppvisa mycket nytt, på sin höjd några bidrag till enstaka djurs utbredningsområden; så kullkastades det gamla påståendet, att renen icke förekommer norr om Matotschkin-schar, genom dess anträffande på Barents' öar.

Äfven Payers och Weyprechts expedition med »Tegetthoff» arbetade under sitt uppehåll vid Novaja Semljas nordkust under september och oktober 1872 på att föröka kännedomen om ön. En stor del af nordkusten kartlades från fartyget,[6] och verkliga förbättringar kunde införas på kartan öfver dessa trakter. Is-kap måste å nyo rycka ett ansenligt stycke söder ut, så att det öster derom belägna kap Mauritius sannolikt är öns nordligaste udde.

Äfven Sievert Tobiesen hade våren 1872 seglat från Tromsö till Novaja Semljas vestkust. Efter att hafva framträngt ett litet stycke på Kariska hafvet färdades han åter norr ut längs öns vestkust, men inneslöts af is mot midten af september på 75° 55′ nordlig bredd och 59° östlig längd från Greenwich samt nödgades öfvervintra på Novaja Semlja. Han bortrycktes af skörbjugg den 29 april och hans son Jakob af samma sjukdom den 5 juli 1873. Först den 9 augusti kunde deras båda qvarlefvande följeslagare lemna sitt vinterqvarter med fångstbåten: de påträffade en rysk skonert, med hvilken de den 1 oktober anlände till Arkhangelsk. Tobiesen lemnade efter sig noggrant förda meteorologiska anteckningar, hvilka äro af stort värde i vetenskapligt hänseende.

---

[1] Se ofvanför sid. 298.

[2] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 467, och för 1872, sid. 391.

[3] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1872, sid. 353.

[4] Se ofvanför sid. 719.

[5] Se ofvanför sid. 319—320.

[6] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1875, sid. 393—394.

Bland de norska fångstfärderna under de senaste åren är kapten *Gundersens* år 1875 särskildt anmärkningsvärd, emedan det lyckades honom att kringsegla Novaja Semljas nordöstra ände och uppnå Barents' vinterhamn, hvarifrån han hemförde en gammal, af Carlsen icke anträffad dagbok. Äfven Carlsen sjelf besökte år 1876 i sällskap med engelsmannen *Gardiner* på dennes ångjakt »Glowworm» för andra gången stället; äfven denna gång fann man ett stort antal föremål, bland dem några skrifna anteckningar. [1])

År 1878 verkstälde E. Johannesen en högst framgångsrik färd långt öster om Novaja Semlja. Han uppgifver, att isförhållandena norr om Novaja Semlja och i Kariska hafvet voro alldeles ovanligt gynsamma på grund af de ständiga sydvestvindarne, och att den fasta isgränsen måste hafva legat ganska långt i norr. Enligt hans mening skulle det hafva varit honom lätt att, om han förfogat öfver en ångare, komma norr om Frans Josefs land. Under hans fångstfärd, som sträckte sig öster ut till 90° östlig längd från Greenwich och till kap Taimyr, fann han isfritt haf till 86° östlig längd och i norr till 77° 30—40′ nordlig bredd. Han upptäckte ungefär på 77° 35′ nordlig bredd och 86° östlig längd en vid pass 24 kilometer lång ö, som han kringseglade och kallade »Ensomheden». I vester var den temligen hög, men blef flack mot nordost. På stranden låg en stor mängd drifved. Ishafvets vanliga fogelarter anträffades på ön, men äfven andra, som icke finnas i Kariska hafvet. Vidare varseblef man tre isbjörnar. Landstiga kunde man icke för dyning och tjocka. Hafvet var ganska djupt vid vestra och norra sidan, deremot grundt på den södra och östra, så att man kunde förmoda fastland på icke långt afstånd. Från ön seglade Johannesen i sydostlig riktning till 90° östlig längd från Greenwich och upptäckte här den 16 augusti på ungefär 30 kilometers afstånd nästan i söder land, som han ansåg vara vestra sidan af kap Taimyr. Is var ingenstädes att skåda, och som icke utsigt fans till någon fångst, vände Johannesen om och inträffade den 27 september i Tromsö.

Under sommarn 1879 företog engelske kaptenen A. H. Markham i sällskap med Sir *Henry Gore-Booth* på »Isbjörnen» en färd till Novaja Semlja. Som Matotschkin-schar till en början icke kunde passeras, seglade de uppför öns vestra kust, men hejdades den 15 juli af is på höjden af kap Nassau. Den 31 juli lyckades det dem att framtränga genom Matotschkin-schar, men Kara-hafvet var fyldt af svår is. Ännu en gång foro de längs vestra kusten af Novaja Semlja, passerade kap Nassau och uppnådde den 6 september kap Mauritius. Sedermera kommo de i lös is till 78° 24′ nordlig bredd på ungefär 150 kilometers afstånd från Frans Josefs land.

---

[1]) Se ofvanför sid. 299.

Under de senaste åren har antalet ryska fångstfartyg betydligt aftagit i Novaja Semljas farvatten, hvaremot norska fartyg med hvarje år blifva talrikare derstädes. År 1835 voro de ryska fartygen 137, år 1875 deremot blott 5. Den största svårighet, hvarmed ryssarne hafva att kämpa, är, att Hvita hafvets hamnar blifva senare öppna för sjöfarten och tillfrysa tidigare än de på Murmanska kusten och Novaja Semlja, hvilka påverkas af Golfströmmen. Vår och höst äro de lämpligaste årstiderna för fångst och fiske. Det ryska lifräddningssällskapet beslöt derför att bereda ryssar tillfälle att öfvervintra på Novaja Semlja äfvensom att der finna ett slags tillflykt i händelse af oförutsedd olycka. Ett hus, förfärdigadt i Arkhangelsk, fördes till Novaja Semlja och uppsattes tätt invid ankarplatsen Maly Karmakuly i Moller-viken. Huset, som blef färdigt 1878, innehåller två boningsrum; dessutom finnas en badstuga, ett båthus och ett slags observatorium. Sex samojedfamiljer fördes sommarn 1878 dit under uppsigt af löjtnant *Tjagin* och försågos med erforderliga lifsmedel. Hösten 1878 var töcknig, regnig och kall. Den första snön föll den 28 september, och hafvet tillfrös den 10 oktober. Den 13 november voro såväl Karmakuly-hamnen som den lilla bugten betäckta med is. Moller-viken tillfrös dock icke under hela vintern, undantagandes mellan de öar, som ligga tätt invid kusten. I midten af maj 1879 började snön smälta, den 14 juni voro öarne betäckta med gräs och blommor, men Karmakuly-hamnen och den lilla bugten blefvo isfria först den 16 juli. Under vintermånaderna var medeltemperaturen —12,2° C. I januari sjönk temperaturen till —32,1°, men steg i november till + 0,8° och i januari till + 0,2° C. I luftkretsen rådde dels fullständigt lugn, dels (mera sällan) milda vindar från sydvest och nordvest, dels starka vindar från ostsydost, hvilka ofta växte till rasande stormar. Snö föll i obetydlig mängd. Den 17 augusti 1879 återvände Tjagin till Arkhangelsk. Han påstår, att öfvervintringar på Novaja Semlja kunna särskildt af samojeder lätt utföras.

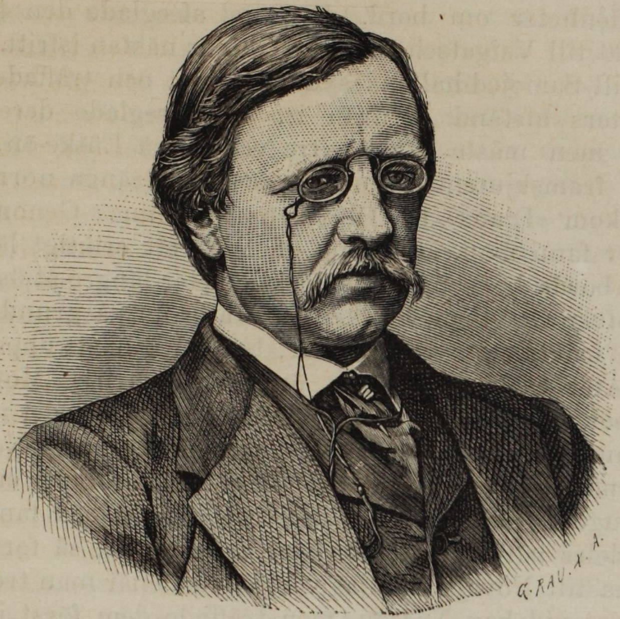

Adolf Erik Nils Nordenskiöld.

Nordostpassagens upptäckande genom Nordenskiöld.

För ledarne af den stora österrikisk-ungarska expeditionen med »Tegetthoff», Payer och Weyprecht, sväfvade ett ideelt mål, hvilket det visserligen icke lyckades dem att uppnå, men som det är deras förtjenst att efter århundradens mellantid hafva för första gången återupptagit, nämligen nordostpassagen. Medan vägen norr om Novaja Semlja valdes af österrikarne, riktade deras lyckligare efterföljare all sin uppmärksamhet på den mycket kortare vägen öfver Kariska hafvet, hvarvid man till en början, liksom för trehundra år sedan ledd af handelsintressen, hufvudsakligen hade för ögonen möjligheten att öppna en handelsväg mellan norra Europa och Sibiriens djupt in i Asien sig sträckande flodsystem.

Den förste, som tydligt sträfvade till detta mål, var engelske kaptenen *Wiggins* från Dundee, hvilken år 1874 gick ut med ångaren »Diana». Han hade äfven för afsigt att om möjligt komma de österrikiska nordpolfararne till hjelp, och i detta syfte hade Leigh Smith låtit »Diana» taga en stor mängd lifsmedel och andra förnödenheter om bord. Fartyget afseglade den 4 juni och kom den 26 till Vaigatsch-sundet, som var nästan isfritt. Wiggins gick nu till Samojed-halföns sydöstra kust och träffade på 5 till 6,5 kilometers afstånd derifrån is. Man seglade derefter längs ostkusten, men måste stanna tre veckor på Lütke-ön, enär tät, intill land framskjuten is hindrade att framtränga norr ut. Den 5 augusti kom »Diana» till Ob-vikens mynning. Genom anstälda iakttagelser fann man, att Hvita ön hade ett oriktigt läge på kartorna och borde ligga ungefär 110 kilometer längre åt öster. Efter en färd öfver Ob-viken, hvilken färd afbröts på grund af storm, tjocka och fruktan för sandbankar, beslöt man att uppsöka österrikarne. Återfärden till Hvita ön var besvärlig. Mot norr var hafvet öppet, och man hade all anledning att tro, det man skulle kunna framtränga direkt till Berings sund och i Nord-hafvet. Men »Diana» var utrustadt med lifsmedel för blott en sommar. Den 25 augusti lemnade man derför Hvita ön och fann Kariska hafvet alldeles isfritt. Wiggins sträfvade nu att så fort som möjligt komma till Novaja Semljas vestra sida, enär man trodde österrikarne vara vid kap Nassau, men träffade dem först i Hammerfest, der han ankrade en timme före dem. Kapten Wiggins ansåg, att Kariska hafvet är alldeles isfritt ända till midten af oktober. Några norska fartyg stanna der ända till denna tid. Han såg icke något skäl, hvarför icke en årlig ångfartygsförbindelse skulle kunna upprättas mellan England och Ob; dessförinnan borde dock en noggrannare forskningsresa anställas. Intet fartyg hade dittills framträngt så långt öster ut i sibiriska Ishafvet som »Diana», nämligen till 76° nordlig bredd och 82,5° östlig längd från Greenwich, alltså förbi icke blott Obs utan äfven Jenisseis mynning.

Redan året derpå icke blott uppnåddes utan öfverskreds vida det af Wiggins eftersträfvade målet, i det en af professor *Nordenskiöld* ledd, svensk expedition framträngde icke endast till Ob utan äfven till Jenisseis mynning. Om bord på den särskildt för färder i Ishafvet bygda, norska jakten »Pröven», hvars utrustning bekostades af den frikostige grosshandlaren, sedermera fil. doktorn *Oscar Dickson* i Göteborg, befunno sig utom Nordenskiöld sjelf botanisterna docenten *F. Kjellman,* som redan deltagit i svenska polarexpeditionen 1872—1873, och docenten *A. N. Lundström* äfvensom zoologerna docenten *H. Théel* och dr *A. Stuxberg.* Fartyget fördes af kapten *I. Isaksen* och hade, honom inbegripen, 12 mans besättning.

Den 8 juni 1875 lemnade fartyget Tromsö, passerade den 17 Nord-kap och seglade på sex dagar härifrån till Novaja Semlja, hvarunder lodningar och undersökningar öfver djurlifvet i hafvet, vattnets värmegrad på olika djup o. s. v. anstäldes, då vädret medgaf sådant. Mellan den 22 juni och den 13 juli uppehöllo svenskarne sig vid vestra kusten af södra Novaja Semlja och ankrade på flera ställen, t. ex. vid Matotschkin-schar. Norr om detta sund var hafvet icke isfritt, hvarför den ursprungliga planen att gå norr om Novaja Semlja måste öfvergifvas. Matotschkin-schar var stängdt af is, hvarför expeditionen styrde söder ut förbi den likaledes isfylda Kariska porten för att försöka sin lycka i Jugor-schar. Efter ett uppehåll vid Vaigatsch, som till en del undersöktes, passerade man den 2 och 3 augusti lyckligt sistnämnda sund och fann Kariska hafvet alldeles isfritt. Kursen ställdes nu på halfön Jalmal. Vinden var ytterst svag, så att man kom endast sakta framåt, hvilket hade det goda med sig, att man under färden öfver detta, ännu icke af någon vetenskaplig expedition besökta haf kunde dagligen använda släphåfven och företaga hydrografiska arbeten. Den 8 augusti uppnådde svenskarne Jalmal-halföns nordvestra sida och stego der i land för några timmar, hvarefter de fortsatte norr ut, tills ett mycket vidsträckt fält af jemn, ej hopskrufvad, årsgammal is på 75° 35′ nordlig bredd och 78° 40′ östlig längd den 12 augusti omöjliggjorde allt vidare framträngande i denna riktning. Redan här hade expeditionen kunnat vända af och inlöpa i Ob-viken; nu följde svenskarne iskanten öster ut och styrde sedermera till Jenisseis mynning, hvari de ankrade den 15 augusti. Det stora, länge eftersträfvade målet hade blifvit uppnådt!

Härmed äro svenskarnes bedrifter ingalunda afslutade, ty expeditionens fortgång blef om möjligt ännu mera fruktbringande för den geografiska vetenskapen. I Dicksons hamn — så kallades ankarplatsen vid Jenisseis mynning — delade sig expeditionen i enlighet med den uppgjorda planen. Nordenskiöld for i sällskap med Lundström, Stuxberg och tre man i en härför särskildt medtagen, norsk båt uppför Jenissei för att öfver Turukhansk och Jenisseisk återvända till Europa, medan »Pröven» skulle återvända, om möjligt norr om Novaja Semlja. Befälet öfver denna del af expeditionen gafs åt Kjellman. Fartyget lemnade Dicksons hamn den 19 augusti och styrde mot nordöstra kusten af Novaja Semlja. Redan den 23 var »Pröven» på 75° 22′ nordlig bredd och 66° 30′ östlig längd från Greenwich, hvilket kan förklaras endast genom en mycket häftig ström, som ur Ob och Jenissei går ut i Kariska hafvet, ungefär mot nordnordvest. Här träffades is, som sträckte sig mot Novaja Semljas kust och vid kap Middendorff stängde allt vidare framträngande i denna riktning, hvarför man beslöt att vända söder ut. Fartyget öfverfölls nu af fem dagars vindstilla, hvarunder man draggade flitigt och med stor framgång. Att djurlifvet på hafsbottnen var ovanligt rikt, framgick af den mängd sjöstjernor, kräftdjur och blötdjur, som upptogos. Den 29 ankrade man i Udde-viken, der hafsväxtligheten var utomordentligt yppig, hvilket är så mycket anmärkningsvärdare, som det förut antogs, att Kara-hafvet saknade allt växtlif. Deremot var växtligheten på land ytterst sparsam. Natten mellan den 3 och 4 september lopp »Pröven» in i Matotschkin-schar, som nu kunde passeras, och dröjde der till den 11, hvarefter man seglade till Tromsö och inträffade der den 3 oktober.

Icke mindre märkvärdig är Nordenskiölds och hans följeslagares hemfärd först uppför Jenissei och derefter landvägen genom Sibirien. Nordenskiöld bröt likaledes den 19 augusti upp från Jenisseis mynning och styrde kosan till de låga, öde klippöar, hvilka på ryska kartor benämnas Sjevero-Vostotschnyje-öarne. De ligga något ofvanför 73° nordlig bredd tätt invid sibiriska kusten och egentligen utom Jenisseis mynningsbäcken. Sunden mellan dessa öar äro tillräckligt djupa äfven för stora fartyg. Med gynsam vind seglade svenskarne nu på 42 timmar till kap Schaitanskoj, hvilket är beläget en hel breddgrad längre söder ut och redan i mynningsbäckenet. På denna sträcka landstego de blott vid Jevremov-kamen och Krestovskoje. Det förra är den sista bergudden vid Jenisseis östra strand och består af en egendomligt formad, 15 till 18 meter hög doleritklippa. Här insamlades för sista gången äkta hafsdjur; växtligheten visade sig liksom vid »Prövens» ankarplats mycket skiljaktig från Novaja Semljas. Stora buskar, till och med dvergbjörk saknades alldeles, och ingenstädes var marken betäckt med en egentlig gräsmatta. Krestovskoje är en numera öfvergifven »simovie» (ett under sommar och vinter bebodt ställe). I närheten af byggnaderna utmärkte växtligheten sig genom sin utomordentliga yppighet, som till och med blef hinderlig för fotgängaren. Temperaturen vid vattenytan i Jenisseis mynning var + 7,8° C., vid Jevremov-kamen i följd af storm + 2,5° C. och vid Krestovskoje + 11° C., hvilken sistnämnda fortfor under nästan hela båtfärden. Vattnets färg var brun, dock ofta förändrad genom inverkan af leriga vattendrag.

Något söder om Jevremov-kamen intaga 9 till 30 meter höga och mot floden sakta sluttande sandbäddar Jenisseis östra strand. Här börjar äfven den ändlösa tundran, en lindrigt vågig slätt, uppfyld af sanka myrar och små, grunda vattensamlingar. Kap Schaitanskoj var norra gränsen för dvergbjörk äfvensom genom Stuxbergs upptäckt af en *Physa* för land- och sötvattensblötdjur. Derifrån gick färden till Sopotschnaja korja, en i Jenissei långt utskjutande udde, hvilken förr varit bebodd. Här lågo massor af drifved, hvilken förekommer hopad nästan allestädes vid flodens mynning; högre upp träffar man blott enstaka stammar, och på somliga ställen saknas äfven dessa.

Nästa rastplats var mynningen af den lilla bifloden Mesenkin, der en rikare växtlighet rådde; så funnos halfannan meter höga buskar af *Alnus fruticosa*. Här skaffade sig våra resande en kosack vid namn Feodor till vägvisare. Den 26 augusti fortsatte svenskarne resan i sällskap med denne kosack förbi kap Gostinoj till den lilla Jakovieva-flodens mynning och Briokhovski-öarne, de nordligaste i den ölabyrint, som fyller Jenisseis strömfåra mellan 69¹/₃° och 70¹/₃° nordlig bredd. På en af Nikandrovski-öarne är ett fiskeläge upprättadt, ty Jenissei är berömd för sin rikedom på ätlig fisk. Man for nu vidare till den öfvergifna simovien på Sopotschnoj-ostrov, derefter till kap Muksuninskoj, der en samojedfamilj besöktes i sitt tält, och till Tolstoj-noss, der en ännu bebodd, väl bebygd simovie finnes. Härifrån skyndade expeditionen sig att uppnå den siste ångbåten på Jenissei i Saostrovskoj i närheten af Dudinka (Dudinskoj), till hvilket ställe man anlände den 31 augusti.

Nordenskiöld uppträder alldeles bestämdt mot deras åsigt, som föreställa sig den sibiriska tundran som en vidsträckt, af is eller snö höljd, blott här och der en ömklig växtlighet uppvisande ödemark. Tvärt om iakttog han lemningar af vinterns väldiga snötäcke vid Jenissei blott på ett enda ställe, i en djup dalklyfta, och växtligheten visade sig öfver allt, särskildt på öarne i floden, i öfverraskande grad yppig. Den bördiga jorden, den omätliga ängsmarken och det yppiga gräset göra tundran till ett utmärkt betesland. Längre söder ut, mellan Turukhansk och Jenisseisk, der resliga urskogar utbreda sig, eller på de nästan obebodda slätterna vid Krasnojarsk, som täckas af ett tjockt lager svart jord, är bördigheten säkerligen jemförlig med Skånes.

Den 31 september uppnådde svenskarne välbehållna Jenisseisk, hvarifrån de fortsatte färden till Irkutsk och så lärde känna den majestätiska floden i hela hennes utsträckning. Denna vigtiga tilldragelse är första steget att föra Sibiriens storartade naturskatter ut i verlden. Den 17 november kommo Nordenskiöld och hans reskamrater till S:t Petersburg, der de mottogos med välförtjent hänförelse, och den 30 i samma månad till Stockholm. *)

I Ryssland och Sibirien hade expeditionen väckt det största intresse och uppseende; medlemmarne af ryska sällskapet för handelns befrämjande Siderov och Latkin skickade henne ett lyckönskningstelegram till Tomsk, hvarpå Nordenskiöld bland annat svarade: »Inom kort skall en stor handelsväg öppnas från Sibirien öfver Jenisseis mynning och Ishafvet». I sjelfva verket hade också en stor bedrift blifvit utförd: ett mål, hvilket stora, sjöfarande nationer århundraden bortåt förgäfves eftersträfvat, hade blifvit uppnådt af några företagsamma svenskar! En blick på kartan lär oss inse sakens betydelse. Ob-Jenisseis jettestora flodområde sträcker sig långt in i Asien ända till Kinas gränser och omfattar efter planimetrisk beräkning en ytvidd af icke mindre än 5,723,788 qvadratkilometer; Ryssland oafsedt utgöra Europas alla öfriga länder blott 4,494,894 qvadratkilometer. På Ob och Jenissei finnes redan en regelbunden ångbåtsfart. Om Nordenskiölds antagande förverkligades, skulle de värdefulla alstren från ett oerhördt område af inre Asien och Kina kunna på lämpliga ångare inom få dagar bringas till Europa lika lätt som från Petschora, der sjöfart, handel och utförsel utvecklat sig på den senaste tiden. Petschora har dock en för sjöfarten farlig mynning, hvarjemte dess flodområde omfattar blott ungefär 312,206 qvadratkilometer och har nästan blott virke att utföra.

---

*) Se närmare om denna färd A. E. Nordenskiöld, »Redogörelse för en expedition till mynningen af Jenissei och Sibirien år 1875» (i »Bihang till kongl. svenska vetenskapsakademiens handlingar», fjerde bandet, förra häftet, n:r 1, Stockholm 1877).

Öfver:s anm.

I »Prövens» spår följde snart andra fartyg, och sedan denna tid hafva åtskilliga ångare och segelfartyg från England, Norge och Tyskland med framgång fört varor under högsommarn till och från Ob och Jenissei. Nordenskiöld sjelf återvände redan 1876 med den första lasten af varor från Europa till Jenissei för att faktiskt öppna den nya handelsvägen. *) Denna gång bestod expeditionen, som bekostades af köpmännen O. Dickson och A. Sibiriakov, af två afdelningar; den ena skulle under docenten H. Théel landvägen afgå till Sibirien och der vid Jenissei sammanträffa med Nordenskiöld, som i sällskap med Stuxberg skulle sjöledes begifva sig dit med europeiska varor. Det aftalade mötet egde dock icke rum, icke just på grund af oförutsedda eller oundvikliga naturhinder utan i följd af lokalintressen och afund hos sibiriska köpmän, som ville förhindra, att deras landsmän skulle få billigare och bättre varor.

Nordenskiöld lemnade med den af honom förhyrda ångaren »Ymer», kapten *N. Ericson,* Tromsö den 25 juli, hann på två dagar till Nordkap och använde blott tre dagar på öfverfarten derifrån till Novaja Semlja, der han redan den 30 lopp in i Matotschkin-schar. På en dag passerade han sundet och kom in i Kariska hafvet, som dock i alla riktningar var fullt af drifis. Nordenskiöld seglade derför den 5 augusti längs kusten söder ut mellan

---

*) Det första fartyg, som från Jenissei seglade till Atlantiska hafvet, var den i Jenisseisk bygda slupen »Morgonrodnaden», förd af ryske kaptenen Schwanenberg; detta inträffade år 1877. *Öfver:s anm.*

land och drifisen, hann på en dag till Kariska porten, men uppehölls på öfverfarten till Samojed-halfön ett par dagar genom den äfven här ännu befintliga drifisen, hvilken dock aftog, ju längre man kom norr ut, och redan på 72° nordlig bred var nästan försvunnen, så att man kunde på blott tre dagar tillryggalägga den långa vägen omkring Samojed-halfön, Hvita ön, förbi Obs utloppsvik till Jenisseis mynning, som befans tudelad af en stor ö, hvilken uppkallades efter Sibiriakov. Aderton dygn stannade Nordenskiöld på Jenissei. Han ångade utan stor möda uppför floden till den ett stycke söder om Mesenkin-floden belägna simovien Korepovskoj i förhoppning att enligt aftal möta de söder ifrån kommande, men väntade dem förgäfves; varorna måste uppläggas i nämnda simovie, och »Ymer» återvände den 1 september, öfverfor på blott sex dagar Kariska hafvet på en lång, nordlig, isfri omväg, kom å nyo lyckligt genom det smala Matotschkinschar och anlände den 18 september till Hammerfest.

Expeditionens andra del, Théel och hans följeslagare, kand. *F. Trybom* och docenten *H. W. Arnell* från Upsala samt rektor *M. Brenner* och docenten *J. Sahlberg* från Helsingfors, hvilka redan den 14 juli hade lemnat Turukhansk och lätteligen hade kunnat vara på ort och ställe i midten af augusti, hade den 11 augusti med ångbåt kommit till Briokhovski-öarne, men längre norr ut ville hvarken de sibiriska köpmännens ångare eller de roddare, som funnos till hands, föra dem, ehuru den sträcka, som skilde denna del af expeditionen från Nordenskiöld, var knappt 40 kilometer. Äfven den senares försök att sända underrättelser om sig och båtar, misslyckades. Först då Théel med sina följeslagare vändt om och befann sig på väg söder ut, fingo de veta, att Nordenskiöld efter att hafva väntat förgäfves anträdt sin hemresa. *)

Icke alla ryssar visade så litet intresse för Nordenskiölds färder. Det gafs tvärt om i Ryssland upplysta män, som genast insågo den nyupptäckta sjövägens fördelar och sökte att draga fördel deraf hastigare än någon i utlandet. Nästan samtidigt med Nordenskiöld anlände nämligen två andra fartyg, »Themse» och »Norrskenet», till Jenissei. Det förra fartyget, som fördes af kapten Wiggins, var utrustadt af en förening af ryska köpmän, i spetsen för hvilka den rike sibiriske köpmannen och godsegaren *Alexander Sibiriakov* stod. Detta fartyg strandade vid Jenisseis mynning. Det andra, under kapten *Schwanenberg,* var utsändt af Mikaël Sidorov.

---

*) Se närmare om denna expedition A. E. Nordenskiöld och Hj. Théel, »Redogörelser för de svenska expeditionerna till mynningen af Jenissei år 1876» (i »Bihang till kongl. svenska vetenskapsakademiens handlingar», fjerde bandet, senare häftet, n:r 11, Stockholm 1878). *Öfver:s anm.*

Den 24 augusti 1877 afgick den likaledes af Sibiriakov utrustade skrufjernångaren »Frazer», kapten *Dallmann,* med en laddning tobak, socker och maskiner från Bremerhaven till Jenisseisk och återkom efter 42 dygns bortovaro till Bremerhaven. Samma år gick äfven ångaren »Luise», kapten *Dahl,* som afsändts af Trapesnikov i Moskva, från Hull öfver Kariska hafvet samt uppför Ob och Irtitsch till Tobolsk äfvensom åter till Hull — allt på 65 dagar. Segelfartyget »Norrskenet», som öfvervintrat vid Jenissei, lemnade den 21 augusti denna flods mynning och uppnådde den 16 september efter att hafva färdats genom Kariska porten Vardö, dit det förde en liten laddning sibiriska alster, särskildt grafit.[1] Äfven år 1878 togo några fartyg vägen till Jenissei. Ångaren »Frazer», kapten *E. Nilsson,* afgick den 14 juni, ångaren »Lena», kapten *Ch. Johannessen,* den 15 dit från Göteborg, medan det svenska segelfartyget »Express», kapten *Gundersen,* likaledes var på väg dit från London. Alla tre fartygen voro utsända af Sibiriakov. Dessutom skickade baron *Knoop* i Moskva ångaren »Luise» med bogserångaren »Moskva» och tre lastpråmar den 21 juli från Cuxhaven till Jenissei för att utbyta åtskilliga varor mot spanmål.[2] »Luise» strandade dock på norska kusten och måste återvända till Bergen för att reparera. Dess besättning fortsatte med den oskadade delen af lasten på norska ångaren »Zaritsa», kapten *Bruun,* i de öfriga fartygens sällskap färden till Jenissei. Från Hamburg afgick den 14 juli 1878 ångaren »Neptun» för att öppna handelsförbindelse med Ob, anlände den 13 augusti till Nadym i Ob-viken (66° 30′ nordlig bredd), lossade der sina varor och inlastade sibiriskt hvete, anträdde den 24 augusti återfärden samt uppnådde efter tretton dagar Hammerfest. Detta är den första under en och samma sommar med frakt både bort och hem utförda handelsresan till norra Sibirien.[3] Sommarn 1879 afsände Sibiriakov ångaren »Samuel Owen», kapten *Glase,* och segelfartyget »Express» med varor till Jenissei, dit äfven en af kapten Dallmann förd ångare afgick. Till Ob utsändes å nyo från Hamburg ångaren »Neptun» under kapten *Rasmussen.*[4] Inalles

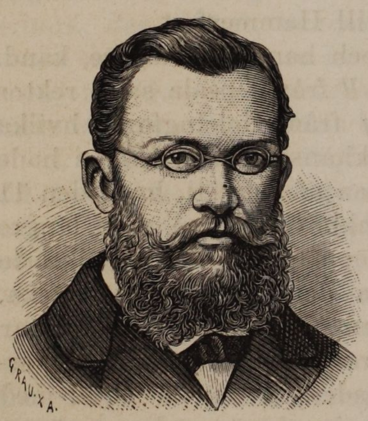

Alexander Sibiriakov.

---

[1] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1877, sid. 441.

[2] I samma arbete för 1878, sid. 319.

[3] Dersammastädes sid. 400.

[4] Dersammastädes för 1879, sid. 236.

afgingo till Ob sex fartyg från England och ett från Tyskland, till Jenissei tre, nämligen ett från Newcastle, ett från Göteborg och ett från Bremen. Några af dem hade i slutet af juli redan passerat Vardö;[1] men denna gång funno de Kariska hafvet spärradt. Kaptenerna berättade, att alla tre inloppen till detta haf voro stängda af is, så att det oaktadt sex veckors väntan och kryssningar icke lyckades dem att komma igenom.[2] Dock kunde ryska ångaren »Luise», hvars kapten Dallmann längre afbidade en förändring i förhållandena, under förra hälften af september passera Jugor-schar och den 13 september uppnå Jenisseis mynning. Efter att hafva lossat sin af socker, tobak, olivolja och petroleum bestående last och tagit en i beredskap hållen hvetelast om bord anträdde han hemresan den 21 september, träffade på Matotschkin-schars breddgrad och sydligare stora ismassor, hvaraf han lopp fara att inneslutas, men kunde efter stora ansträngningar den 11 oktober komma ut ur Kariska hafvet genom Jugor-schar. I Kariska hafvet träffade »Luise» norska fartyget »Nordland», kapten *Andersen,* som redan den 24 juli hade kommit in genom Jugor-schar och utan att hindras af is uppnått Novaja Semljas norra ände.[3] Ryska regeringen lär hafva för afsigt att anlägga en meteorologisk station på Vaigatsch-öns nordligaste ände, hvarifrån underrättelser medelst telegraf skulle kunna sändas till Europa om isförhållandena i Kariska hafvet. Vidare skulle kapten *Moisejev* sommarn 1880 stå i spetsen för en expedition, som skulle kartlägga Ob-viken och Obs mynningar samt till sjöfartens underlättande utpricka farvattnet.[*]

Ofvanstående redogörelse visar, att Ryssland ingalunda är benäget att lägga händerna i skötet och lugnt åse, huru andra nationer skörda rikedomar vid dess kuster. Det har tvärt om fullkomligt insett den stora betydelsen af den nya sjövägen, hvilken i sjelfva verket mera än åt något annat land lofvar Ryssland fördelar.

---

[1] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1879, sid. 315.

[2] Äfven norr om Novaja Semlja leder en väg till Kariska hafvet, men om denna väg var öppen 1879, är oafgjordt.

[3] Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 77.

[*] Enligt Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 426, har ångaren »Neptun», kapten Rasmussen, samma år fört varor till Ob, intagit en hvetelast derstädes och den 24 september lyckligen anländt till Vardö. Deremot hafva »Luise», kapten Dallmann, och den för Jenissei bestämda, lilla laståttgåren »Dallmann» 1880 ej kunnat intränga i Kariska hafvet utan den 25 september återkommit med oförrättadt ärende. Vidare har hr A. Sibiriakov med sin i Göteborg nybygda ångare »Oscar Dickson», kapten Nilsson, 1880 afgått till Kariska hafvet och efter åtskilliga uppehåll i följd af is samt efter att hafva kommit i sällskap med norska fartyget »Nordland», kapten Arnesen, anländt utanför Jenisseis mynning, men der å nyo träffat is, då tagit vilse om rätta inloppet till Jenissei och den 24 september 1880 gått in i den i halfön mellan Ob och Jenissei inskjutande Gyda-viken, der de båda fartygen öfvervintra. Sibiriakov har sjelf med ett par följeslagare begifvit sig öfver land till Obdorsk, dit de anlände den 29 december, och derifrån till S:t Petersburg. *Öfver:s anm.*

Redan Nordenskiölds båda första färder till Jenissei visade faktiskt och ovedersägligt, att nordostpassagens vestra hälft kunde betraktas som tillgänglig för handeln. Men denna väg skulle i sin helhet tillryggaläggas år 1878 af en storartadt tilltagen expedition, hvartill planen uppgjordes, och som utfördes af Nordenskiöld. Efter omfattande förberedelser af alla slag, och sedan Nordenskiöld redan året förut i en utförlig framställning till konung Oscar II omständligt redogjort för ändamålet med sin tillämnade färd utefter norra Sibiriens kust samt dess betydelse för verldshandeln i allmänhet och de skandinaviska rikena i synnerhet, utrustades en ny expedition på svenska statens, konung Oscars, Oscar Dicksons och Alexander Sibiriakovs bekostnad.

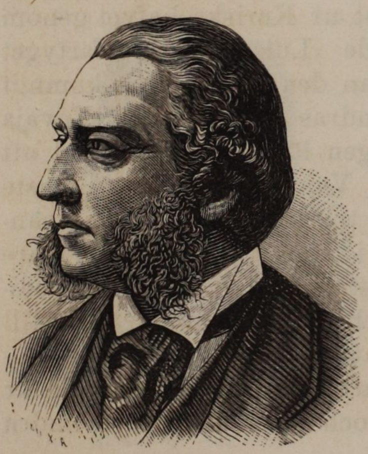
Oscar Dickson.

Afsigten med denna upptäcktsfärd var att framtränga från Novaja Semlja öster ut, att om möjligt finna en väg utefter sibiriska kusten, slutligen att återvända hem genom Berings sund och Suez-kanalen samt att på detta sätt kringsegla Asien och Europa. Till expeditionsfartyg inköptes hvalfångstångaren »Vega», som blifvit bygd i Bremerhaven åren 1872—1873; det hade 357 tons' drägtighet och en ångmaskin af 60 hästkrafter. Fartyget utrustades i Carlskrona, hade kol om bord för att ånga ungefär 15,000 kilometer, tog i flere hamnar in förråd i riklig mängd, medförde lifsmedel, särskildt konserver, potatis m. fl. medel mot skörbjugg, för tvenne år samt var både för de vetenskapliga syftena och i andra hänseenden utrustadt på bästa sätt. En ångbarkass medfördes, hvilken skulle göra tjenst som rekognosceringsbåt vid sibiriska kusten, der farvattnet på många ställen är grundt, och kunde användas att undersöka floder, om tillfälle blefve dertill. Nordenskiölds följeslagare på denna minnesvärda färd voro löjtnant *A. A. L. Palander,* som förde befälet å »Vega», löjtnant *E. C. Brusewitz,* sekond på fartyget, docenten *F. R. Kjellman,* botanist, dr *A. J. Stuxberg,* zoolog, med. kand. *E. Almqvist,* läkare och botanist, italienske flottlöjtnanten *G. Bove,* hydrograf, danske flottlöjtnanten *A. P. Hovgaard,* föreståndare för de magnetiska och meteorologiska arbetena, och ryske gardeslöjtnanten *O. F. Nordqvist,* tolk och biträdande zoolog. Besättningen utgjordes af 17 svenska örlogsmatroser, utvalda bland 200 frivilliga, som anmält sig till att deltaga i färden; härtill kommo en handtlangare åt vetenskapsmännen och 3 norska fångstmän från Tromsö. Under en del af sin färd åtföljdes »Vega» af de Sibiriakov tillhöriga, på sid. 748 redan omtalade fartygen, nämligen till Jenissei af ångaren »Frazer» och segelfartyget »Express», hvilket sistnämnda tog kol om bord för expeditionens räkning, samt ända till Lena-flodens mynning af den i Motala nybygda, lilla ångaren »Lena», hvilken hade 100 tons' drägtighet och förråd för 16 månader om bord.

Den 22 juni 1878 afgick »Vega» *) från Carlskrona, den 4 juli från Göteborg och den 21 juli från Tromsö, der Nordenskiöld sjelf steg om bord. Fartyget uppnådde Jugor-schar den 30 juli, passerade derigenom den 1 augusti och kom den 6 till Dicksons hamn vid Jenisseis mynning. Isförhållandena befunnos synnerligen gynsamma, enär Kariska hafvet var isfritt, och man blott vid Hvita ön anträffade gles och sönderfrätt drifis. Den 10 augusti lemnade »Vega» och »Lena» Dicksons hamn. Dagen derpå blef is synlig, likväl endast vik-is, så att den icke hindrade färden, hvilken dock i stället försvårades genom tjocka. Vattnets salthalt började småningom tilltaga, men dess värmegrad att falla. Samtidigt blef det organiska lifvet på hafsbottnen rikare. Deremot var det högre djur- och växtlifvet på land ännu så fattigt, att kusten tycktes vara en ödemark i jemförelse med Spetsbergen och Novaja Semljas vestra sida. Alkor, rotges, lunnar, grislor och tärnor, som vid Spetsbergen uppträda så talrikt, saknades fullkomligt, måsar och labbar förekommo blott sparsamt; endast snösparfvar, sex eller sju arter vadare och några gåsarter träffades i något större mängd. Lägger man härtill en eller annan ripa, fjellugglan och en falkart, så är trak-

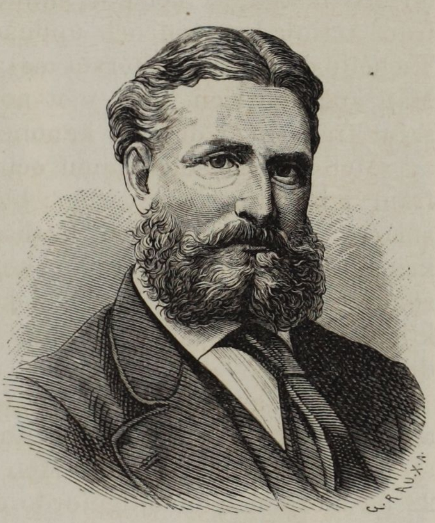
Adolf Arnold Louis Palander.

---

*) Se utförligt om fartygets resa i A. E. Nordenskiölds »Vegas färd kring Asien och Europa jemte en historisk återblick på föregående resor längs Gamla verldens nordkust», af hvilket arbete tre häften nu (mars 1881) äro utkomna.
Öfver:s anm.

tens fogelfauna angifven åtminstone till det omfång, som hon blef bekant för expeditionen. Af varmblodiga djur i hafvet sågos endast två hvalrossar, några storskälar *(Phoca barbata)* och vikareskälen *(Phoca foetida)*.

Den 14 augusti kommo fartygen till Taimyr-ön, hvars nordliga udde ej tyckes sträcka sig så långt mot norr, som kartorna angifva. Ön omgifves af en mängd öar, som ej finnas utsatta på kartorna, och är möjligen sjelf genom sund delad i flere delar. Fyra dagar dröjde man i denna ögrupp och företog åtskilliga undersökningar. Fartygen lågo derunder för ankar på ett ställe, som kallades Actinia-hamnen och skulle passa mycket väl till station för meteorologiska iakttagelser.

Sedan det visat sig omöjligt att passera det mellan Taimyrön och fastlandet belägna sundet, afgingo fartygen den 18 augusti från Actinia-hamnen och uppnådde den 19 på eftermiddagen kap Tscheljuskin, färdens första mål, Gamla verldens nordligaste udde. Man ankrade i en liten, mot norr öppen vik under flaggning och salut från en af de små kanoner, som »Vega» medförde. *)

Mellan Dicksons hamn och kap Tscheljuskin gingo fartygen fram i nästan isfritt vatten; blott här och der anträffades några smärre isfält, som med lätthet kunde genombrytas eller också kringgås. Isen var på sin höjd ettårig och nästan allestädes sönderfrätt. Utefter land vid kap Tscheljuskin var en 10 till 13 kilometer bred, öppen ränna, men i norr deremot tät och grof drifis.

Den 20 augusti fortsattes färden å nyo och åt sydost, bland annat i förhoppning att på denna väg träffa en vestlig fortsättning af Nysibiriska ögruppen. Men snart visade sig drifis, som den 22 på morgonen omöjliggjorde ett vidare framträngande i den inslagna riktningen. Kursen ställdes nu mera sydligt, men dagen derpå måste man i nordlig och nordvestlig riktning söka sig ut ur isen. På aftonen kom östra Taimyr-halföns nordöstra udde (ungefär 76° 30′ nordlig bredd och 113° östlig längd) i sigte. Hafvet var fullkomligt isfritt på ett afstånd af 15 till 16′ från kusten. Ett stycke från stranden syntes vackra berg af minst 600 till 900 meters höjd; liksom sjelfva strandslätten voro de snöfria. Djurlifvet började nu blifva mycket rikt; de här förekommande djuren voro tydligen rena ishafsformer utan någon som helst invandring från sydliga haf, hvilket deremot tvifvelsutan är händelsen i Spetsbergens fauna.

---

*) Som professor Nordenskiölds i ett bref af den 20 augusti 1878 till grosshandlaren O. Dickson lemnade beskrifning på kap Tscheljuskin redan blifvit meddelad å sid. 431—432, vilja vi icke här återupprepa den samma.

Öfver:s anm.

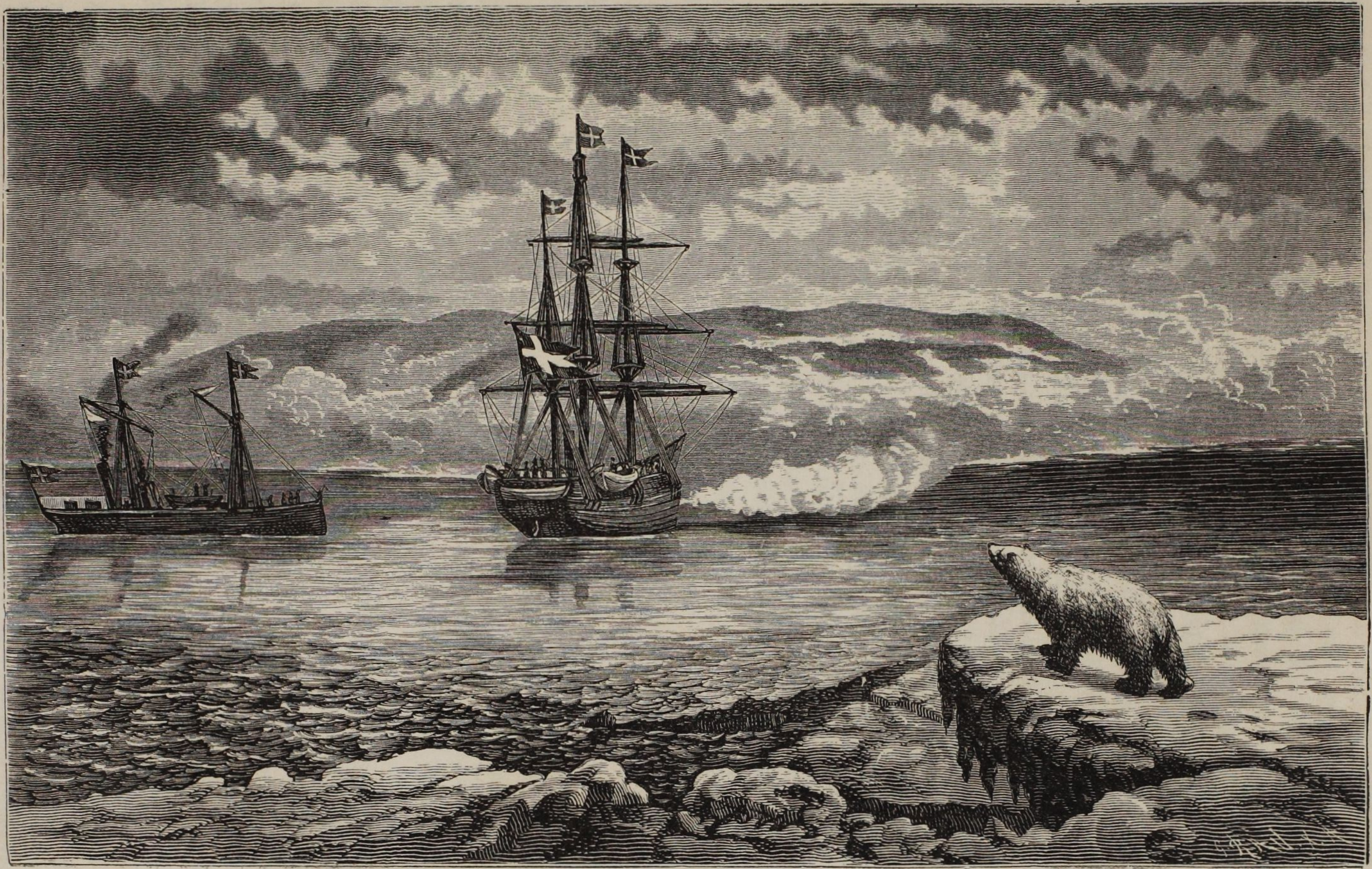

"Vega" saluterar vid kap Tscheljuskin.

Liksom expeditionen förut mött land långt ut, der kartorna angifva haf, seglade hon nu fram på ställen, hvilka på kartorna äro betecknade som land. Den 24 augusti mot middagen fick man sigte på Preobraschenski-ön i början af Khatanga-flodens mynningsvik. Den ligger fyra längdgrader mera åt vester, än kartorna visa. På qvällen satte fartygen sig åter i gång. Nätterna började nu blifva mörka, och stor försigtighet måste iakttagas vid seglingen såväl på grund deraf, som emedan kusten är osäkert angifven på kartorna, och hafvet derutanför så grundt, att det under den återstående färden till Lenas mynning för det mesta hade blott ett djup af 4,5 till 7,2 meter.

Att döma af de gjorda iakttagelserna skulle Sibiriens nordkust under sensommarn icke vara mera besvärad af is än t. ex. Hvita hafvet under högsommarn. Orsaken härtill är att söka i den massa varmt vatten, som de stora, sibiriska floderna sommartiden föra ut i Ishafvet. Under färden anstäldes iakttagelser öfver hafsvattnets värmegrad vid ytan sex gånger samt öfver dess värmegrad och salthalt vid olika djup tre gånger dagligen. Af dessa undersökningar framgick, att om djupet uppgår till minst 30 meter, vexlar värmegraden vid bottnen mellan — 1° och — 1,4° C. Vattnets specifika vigt derstädes uppgår till 1,026 eller 1,027, hvilket motsvarar en föga mindre salthalt än i Atlantiska hafvet. Vid ytan vexlade värmegraden deremot betydligt. Den var + 10° vid Dicksons hamn, + 5,4° något söder om Taimyr-sundet, + 0,8° bland drifis strax utanför samma sund, + 3° utanför Taimyr-viken, — 0,1° vid kap Tscheljuskin, + 4° utanför Khatanga-viken, + 1,2° till + 5,8° mellan Khatanga och Lena. Ytvattnets specifika vigt i en bred ränna vid kusten öfversteg aldrig 1,023, men var ofta blott 1,01 eller ännu mindre. Det sistnämnda talet motsvarar ungefär en blandning af en del hafsvatten och två delar flodvatten. Dessa tal visa ovedersägligen, att en varm och föga salt ytström från Obs och Jenisseis mynningar går fram utefter kusten mot nordost och sedermera under inflytande af jordens vridning kring sin axel vidare mot öster. Andra likartade strömmar åstadkommas genom Khatanga, Anabar, Olonek, Lena, Jana, Indigirka och Kolyma, hvilka alla utgjuta sitt under Sibiriens heta sommar mer eller mindre uppvärmda vatten i Ishafvet och under en kort tid af året göra det nästan isfritt utefter kusten.

Natten mellan den 27 och 28 augusti skildes expeditionens båda fartyg, de båda första från Europa till Lenas mynning kommande, åt derutanför, det senare för att fortsätta sin färd uppför floden. »Lena» anlände den 21 september 1878 till Jakutsk efter att hafva tillbragt 55 dagar på färden dit från Tromsö, och for den 28 till Vitimek, 1,500 kilometer längre uppför floden; den 8 oktober tvingades fartyget på 320 kilometers afstånd från Vitimek af is att vända om och måste gå i vinterqvarter 200 kilometer ofvanför Jakutsk.

Emellertid fortsatte »Vega» sin färd öster ut i farvatten, der Nordenskiöld motsåg de egentliga svårigheterna, enär öster om Kolyma endast mindre betydande floder falla ut i hafvet, hvarför ej någon varm kustström här kunde förutsättas. Den 28 augusti på eftermiddagen fick man i sigte de vestligaste af Nysibiriska öarne. Hafvet blef nu mycket grundt, och man träffade på issörja, hvilket gaf anledning till en mängd tidsödande omvägar och hindrade fartyget att gå med full fart. Den 30 kom man i närheten af Liakhovs ö, på hvilken Nordenskiöld hade för afsigt att landstiga. Detta befans dock icke rådligt, enär farvattnet var grundt och fullt af söndersmulad is. Man stälde derför kursen till det sund, som skiljer nyssnämnda ö från fastlandet, hvilket här skjuter ut i en udde, kallad Svjatoi noss. Den 31 augusti passerade »Vega» utan svårighet fram genom det nästan isfria sundet.

Härifrån var hafvet längre mot öster isfritt närmast kusten. Vattnet var föga salt och visade en värmegrad af ända till + 4° C. Ännu den 1 september fortfor det vackra vädret med sydlig vind och en lufttemperatur vid middagstiden i skuggan af +5,6° C. Men natten mot den 2 blef vinden nordlig, och temperaturen sjönk till —1°. Följande natten inträffade ett rikligt snöfall, så att hela däcket och Björn-öarne, som uppnåddes den 3 vid middagstiden, voro snötäckta. Efter afseglingen från Liakhovs ö hade »Vega» föga hindrats af is. Emellertid visade sig nu längre norr ut sammanhängande drifisfält, hvilka hindrade att från Kolymas mynning ånga norr ut för att se till, om man ej kunde finna land eller öar mellan Liakhovs ö och Wrangels land.

Ett försök att från den östligaste Björn-ön taga vägen rakt öster ut till kap Schelagskoj måste också öfvergifvas med anledning deraf, att vägen ett stycke öster om Björn-öarne spärrades af ogenomträngliga ismassor. Fartyget tvangs att uppsöka det isfria farvattnet invid kusten, men äfven det blef allt smalare. Man nödgades hålla sig allt närmare kusten, oaktadt hafvets djup här på ett oroande sätt aftog. Kap Schelagskoj uppnåddes den 6 på morgonen. Nätterna började nu blifva så mörka, och hafvet så isfyldt, att man måste finna sig i att om natten ligga stilla, vanligen med fartyget förtöjdt vid någon större grundis.

På andra sidan om kap Schelagskoj ångade »Vega» den 6 och 7 vidare i en smal, öppen och isfri ränna närmast stranden, men endast med sakta fart till följd af det okända och i kustrännan ofta ganska grunda farvattnet. Den 8 fick man ligga stilla i anseende till dimma och is. Den 9 försökte man ånga vidare, men tvangs snart af den ihållande och täta dimman att lägga bi vid en grundis helt nära land. Här dröjde man till den 10, hvarunder utflygter företogos i land. Stranden bildas af sand, som strax ofvanom högsta vattenståndet blir betäckt med en yppig gräsmatta. Längre inåt ser man en ganska hög bergsträckning och bortom den samma på ett betydligt afstånd från kusten snötäckta bergstoppar. Låglandet består af sand- och lerlager, som tydligen ganska nyligen höjts öfver hafvets yta. Märkvärdigt är, att man helt och hållet saknar de flyttblock, som bilda ett så utmärkande drag i norra Europas och norra Amerikas lösa jordlager, hvilket förhållande tyckes antyda, att glacièrer under de senaste tidskiftena icke spelat någon framstående roll i denna del af norra halfklotet. Att döma af den fullkomliga bristen på flyttblock utefter de nutida hafsstränderna torde ej heller för det närvarande i hafvet norr ut finnas något sådant glacialland som Grönland.

Natten mot den 10 september betäckte sig hafsytan med en tjock skorpa af nyfrusen is. Sjelfva drifisen syntes något skingrad, men det visade sig dock omöjligt att komma framåt. Den 11 klarnade luften om morgonen, så att färden kunde fortsättas bland temligen fördelad is, tills man vid nattens inbrott som vanligt nödgades lägga till vid en grundis. Följande dag den 12, då fartyget redan kommit ett godt stycke förbi Nord-kap, möttes så tät is, att någon möjlighet ej förefans att tränga vidare. Det blef åter nödigt att vända, och med knapp nöd kunde man bana sig väg till land och förlägga fartyget i en liten, öppen bugt, som bildas af tvenne mot norr utskjutande berguddar. Beklagligen uppehölls expeditionen här i väntan på förändrade isförhållanden till den 18 september.

Ännu denna dag var isens läge alldeles oförändradt. Om öfvervintring skulle undvikas, var det dock ej rådligt att dröja längre. Ankaret lyftes derför, och »Vega» ångade vidare i vattenrännan långs kusten på ett djup af 5,8 till 7,6 meter med endast några få fot vatten under kölen, och det bland is i ett alldeles okändt farvatten.

Den 19 september fortsatte »Vega» på samma sätt som förut, i smult och för det mesta grundt vatten nära kusten, mellan höga grundisstycken, hvilka ofta hade de mest pittoreska former. Sedan man om natten legat förtöjd vid en större grundis, fortsattes färden den 20 nästan uteslutande mellan låg, smutsig is, som icke varit mycket hopskrufvad under föregående vinter. Snart nog kom fartyget till ett ställe, der isen var packad så tätt till land, att endast en 12 till 15 fot djup, isfri ränna återstod närmast stranden. Man nödgades derför efter några timmars seglats åter lägga bi vid en grundis för att invänta gynsammare förhållanden. Den 23 fortsatte »Vega» sin färd bland mycket tät drifis, ofta så nära land, att fartyget endast hade en fot vatten under sin köl. Det gick dock framåt, om ock långsamt. Natten till den 24 september lade man till vid en grundis i en temligen stor öppning i isfältet. Denna öppning slöt sig om natten. Fartyget uppehölls härigenom till den 26, då färden åter kunde fortsättas, i början med svårighet, sedermera i temligen öppet vatten till en udde, som på kartorna kallas kap Onman.

Den 27 fortsattes färden i temligen isfritt vatten till Koljutschin-viken, derefter tvärs öfver den samma till dess ostkust, hvarest ankaret fäldes vid vikens nordöstra udde. Olyckligtvis blef det fullkomligt stillt om natten, och temperaturen sjönk till — 2° C. Hafvet betäcktes oaktadt denna ringa köldgrad med nyfrusen is, hvilken visserligen på öppnare ställen endast kunde fördröja, icke hindra fartygets färd, men som dock sammanband de utanför kusten hopade drifisfälten så hårdt, att ett fartyg äfven med tillhjelp af ångkraft svårligen kunde tränga fram genom dem. Då man den följande dagen seglat förbi den udde, som i öster begränsar Koljutschin-viken, grundade den drifisfria, men med ny is betäckta vattenrännan närmast kusten hastigt upp och blef för grund för »Vega», som derför måste försöka att gå fram längre ut på djupare farvatten bland drifisen. Denna var dock nu så starkt sammanbunden genom den is, som bildats under det föregående dygnet, att alla försök att genast komma vidare voro fruktlösa. Det blef derför såsom många gånger förut under den senare delen af färden nödvändigt att lägga till vid en grundis för att invänta gynsammare isförhållanden.

Viss om, att några timmars sydlig vind skulle vara tillräcklig att skingra den is, som spärrade vägen, och tryggad genom kännedom derom, att hvalfångare många gånger förut först i medlet af oktober lemnat dessa trakter, var Nordenskiöld i början föga orolig öfver uppehållet. Först sedan dag förflutit efter dag, utan att någon förändring inträdt, blef det klart, att man måste bereda sig på en öfvervintring. »Det var en oväntad motgång», säger Nordenskiöld, »så mycket svårare att med jemnmod fördraga, som det var ögonskenligt, att vi skulle hafva undgått den samma, om vi kommit några timmar tidigare till östra sidan af Koljutschin-bay, och att talrika tillfällen funnits, då dessa timmar kunnat sparas.»

För öfrigt var fartygets läge ingalunda synnerligen trygt. »Vega» låg nämligen vid infrysningen icke förankradt i någon hamn utan var i väntan på gynsamt tillfälle att resa vidare endast förtöjdt bakom en grundis, som strandat på 9,5 meters djup och 1,400 meter från land på en redd, som var fullkomligt öppen mot norr. Den ifrågavarande grundisen var omkring 40 meter lång och 25 meter bred; dess högsta punkt låg 6 meter öfver vattenytan. Visserligen flyttades äfven denna grundis jemte fartyget och det innanför liggande, nybildade isfältet under de våldsamma höststormarne betydligt närmare land, hvarjemte en och annan suck och knakning i fartygets skrof gåfvo till känna, att detta härvid icke blef alldeles utan påkänning, men någon märklig skada led »Vega» icke hvarken häraf eller af den starka vinterkölden. Det ställe, der fartyget tillbragte vintern, hette kap Serdzekamen och var beläget på 67° 6′ nordlig bredd och 173° 15′ vestlig längd från Greenwich, således vid den asiatiska kusten och icke långt från Berings sund.

Under »Vegas» färd längs Sibiriens kust öster om Lena saknade man i Europa alla underrättelser om expeditionen. På grund af ett telegram från Nordenskiöld, hvilket han vid skilsmessan från ångaren »Lena» sände med detta fartyg, och som den 16 oktober afgick från Irkutsk, hoppades man, att »Vega» skulle hinna till Japan redan hösten 1878. Men det drog allt längre ut på tiden, utan att någon vidare underrättelse om expeditionen ingick. Då mottog utrikesdepartementet i Stockholm den 31 december ett telegram från svensk-norske konsuln i New-York, enligt hvilket en amerikansk hvalfångare från Berings sund hemfört den underrättelsen, att en stor ångare, hvilken förmodades vara »Vega», låg infrusen ej långt från Ost-kap. Farhågor uppstodo nu för det svenska expeditionsfartygets säkerhet. Sibiriakov lät genast i Malmö bygga ångaren »A. E. Nordenskiöld» på 350 tons, hvilken följande sommar skulle genom Suez-kanalen afgå till Berings sund och uppsöka »Vega». Först den 15 maj 1879 erhöll man säkra underrättelser om detta fartyg och fick veta, att allt stod väl till. Bref ingingo i augusti 1879 från expeditionens medlemmar, och icke långt derefter, den 3 september, telegraferade Nordenskiöld från Yokohama i Japan, till konung Oscar och dr O. Dickson, att expeditionen dagen förut anländt dit efter att hafva »verkstält nordostpassagen och öppnat ett haf utan förlust af någon enda man, utan sjukdom bland manskapet eller skada på fartyget». Således behöfdes icke några undsättningsförsök, om hvilka vi ytterligare blott vilja nämna, att »New-York Heralds» egare, James Gordon Bennett, gaf sin på en polarfärd utgående ångare »Jeannette» befallning att i och omkring Berings sund efterforska Nordenskiöld och icke sky några bemödanden att komma honom till hjelp.

Vintern 1878—1879 tillbragtes af Vega-expeditionen under flitiga forskningar i meteorologiskt, hydrografiskt, zoologiskt, botaniskt, etnologiskt m. fl. hänseenden. Af mycket intresse var, att i närheten af öfvervintringsplatsen funnos några tschuktschiska byar, hvilkas invånare trädde i liflig förbindelse med expeditionen.

Expeditionsmedlemmarnes förhoppning att komma loss senast i juni uppfyldes icke. Ännu den 18 juli 1879 låg fartyget inneslutet, och ingenting antydde en stundande förändring i isförhållandena. Men frampå dagen bröt isen helt oförmodadt upp, och redan inemot kl. 4 e. m. befann sig »Vega» efter 294 dagars fångenskap åter under ånga. Den 20 juni passerade fartyget under salut och flaggning Ost-kap; då funnos ännu 80 tons kol om bord. Expeditionen besökte nu Port Clarence på amerikanska kusten, Lawrence-ön, Konyam-viken och Berings ö, på hvilket sistnämnda ställe en mängd ben af den numera utrotade Stellers sjöko *(Rhytina stelleri)* och några exemplar af sjöbjörnen *(Otaria ursina)* erhöllos. Derifrån sattes kursen på Yokohama, hvarest expeditionen rönte ett storartadt mottagande. Efter ett längre uppehåll i denna och andra hamnar lemnade »Vega» den 27 oktober 1879 Japan och anlände till Hongkong den 2 november. Den 9 fortsattes färden till ön Labuan, den 21 till Singapore, den 14 december till Point de Galle på Ceylon och vidare genom Suez-kanalen till Napoli, i hvilken stad expeditionens medlemmar den 14 februari 1880 för första gången åter beträdde Europas jord.

I alla länder, som »Vega» besökte under denna hemfärd, hvilken icke hade något att skaffa med polarforskningen, voro Nordenskiöld och hans följeslagare dagens lejon och firades på det mest storartade sätt. Med festbanketten i Tokio, hvarpå likartade i Hongkong, Singapore och Kahira följde, började den rad af hyllningar, som på europeisk botten fortsattes i ännu högre grad. Lysande var expeditionens mottagande i Italien, Lisboa och Paris, till hvilken senare stad konungen af Sverige och Norge hade sändt sin andre son, prins Oscar, för att deltaga i festligheterna till sina, med rätta så berömda landsmäns ära. Hade Nordenskiöld haft tid att efterkomma den till honom af geografiska sällskapet i Amsterdam stälda inbjudningen och komma till Holland, så skulle väl det af generalstaterna år 1611 utsatta priset af 25,000 gulden för nordostpassagens upptäckande tillerkänts honom, enär icke något senare beslut återkallat detta gamla löfte.

Till Kjöbenhavn anlände »Vega», åtföljdt af flere ångbåtar och under örlogssalut, hvarjemte det kungliga hofvet och staden täflade i att värdigt fira expeditionens medlemmar. Men hemma i fäderneslandet mottogos, som naturligt var, de resande med de största hedersbetygelserna. Riksdagen beviljade en lifstidspension af 4,000 kronor både åt Nordenskiöld och Palander äfvensom

50,000 kronor att utdelas bland de öfriga deltagarne i färden. Konung Oscar befalde, att »Vega» vid ankomsten till Stockholm skulle saluteras med tre gånger fem skott från flottans station. Universiteten i Upsala, Lund och Kristiania sände deputationer till hufvudstaden för att öfvervara mottagandet af »Vega», då det anlände dit den 24 april 1880 kl. $^1/_2$ 11 e. m., föregånget eller åtföljdt af ungefär 150 ångfartyg, som, öfverfylda med menniskor, gått ut att möta det samma. Många af de utefter inloppet från Saltsjön i Stockholms närhet belägna ställena voro festligt upplysta, en förtrollande och oförgätlig anblick för dem, som fingo njuta deraf. Hufvudstaden, hvilken besöktes af 30,000 främlingar, var på det praktfullaste illuminerad, och ett storartadt fyrverkeri afbrändes vid fartygets ankomst på strömmen nedanför kungliga slottet. Från landstigningstrappan till slottet var en estrad uppförd, på hvilken stadens myndigheter, deputationer o. s. v. voro samlade att helsa de resande välkomna åter. I slottet mottog konungen expeditionens medlemmar, af hvilka Nordenskiöld försattes i friherrligt stånd, och Palander äfvensom O. Dickson adlades. Dessutom fingo expeditionens vetenskapsmän liksom Palander och Brusewitz å nyo ordnar till dem, som de redan mottagit i utlandet. Nordenskiöld blef kommendör med stora korset i briljanter af Nordstjerneorden,*) O. Dickson fick storkorset och Sibiriakov utnämndes till kommendör af samma orden.1)

---

*) Nordenskiöld utnämndes dessutom dels under hemfärden, dels snart derefter till storofficer af italienska Kronorden, kommendör af portugisiska orden San Jago d'Espada, kommendör af franska Hederslegionen, storkors af danska Dannebrogsorden, kommendör af spanska Isabella Catholica-orden, riddare af ryska S:t Vladimirs-ordens andra klass och riddare af preussiska orden Pour le mérite. Dessutom mottog han en mängd medaljer från lärda sällskap m. m. samt var en tid bortåt efter hemkomsten föremål för den lifligaste hyllning från inhemska sällskaps och föreningars sida, hvarjemte han under besök i Berlin, Helsingfors och S:t Petersburg rönte det festligaste mottagande. *Öfver:s anm.*

1) Dagen derpå gaf konung Oscar i det så kallade »Hvita hafvet» på slottet för expeditionens medlemmar en festbankett, hvartill inalles 164 personer voro inbjudna. Vid detta tillfälle föreslogs blott en skål, nämligen af konungen och i följande ordalag: »Snillet utstakar nya banor. Manlig föresats, stark vilja bryta väg genom hinder. Företagsamhet och klokhet nyttja nyskapade förbindelser till allmänt gagn. Bartholomeo Diaz, Vasco di Gama, Christofer Columbus, Ferdinand Magalhaens, James Cook och deras likar färdades öfver okända haf till nya kuster, och i deras spår gick verldshandeln, en välståndets och bildningens budbärare. Men medan nya verldsdelar af upptäckarnes facklor belystes, hvilade mörker ännu öfver en del af Gamla verlden, och obrutna lågo polarisens bojor kring nordkusten af sjelfva den verldsdel, som nämnes menniskoslägtets vagga. Det har varit vår tid förbehållet att spränga mången länk af dessa isbojor, och vår kära svenska flagga vajar öfver den första köl, som kringseglat Asien. Hela den bildade verldens ömsom ängsliga, ömsom beundrande blickar hafva följt 'Vegas' äfventyrliga och ärorika färd. Nu är det stora verket fullbordadt; och ett helt folk möter med

Dessutom stiftade konungen en särskild Vegamedalj för alla medlemmarne af expeditionen. Dennas lyckliga återkomst helsades med den lifligaste glädje i Europas alla länder, om man undantager England, der icke lika värme visade sig vid Nordenskiölds och Palanders besök i London. Det stolta Albion känner med sig, att det med hänsyn till maritim forskning på senaste tiden öfverflyglats af andra nationer, hvilket är så mycket smärtsammare i anseende till dess så ofta framhållna herravälde på hafvet.

Sin åsigt om nordostpassagens praktiska användbarhet har Nordenskiöld sjelf uttalat i följande ord: *) »Det säkra är, att om ock vår kännedom om hafvet längs betydliga delar af Asiens nordkust ännu är ganska ofullständig, så har det dock ingalunda gjort sig förtjent af det dåliga rykte, som man hittills hyst om det samma på grund af misslyckade sjöresor under nära tre och ett halft århundraden. Kan den resa, 'Vega' nu fulländat, upprepas hvarje år? För det närvarande är det omöjligt att besvara denna fråga med ett obetingadt ja eller ett obetingadt nej. Det förra svaret skulle lätt framkalla många förtidiga och obetänksamma försök, det senare skulle kanske en gång komma att lika fullständigt jäfvas af erfarenheten som de bekanta slutorden i berättelsen om den första jordomseglingen. Men väl tror jag, att vår färd ofta kan och ofta kommer att upprepas med framgång. Hvad jag här anfört, torde kunna sammanfattas i följande: 1:o) att sjövägen från Atlantiska hafvet till Stilla hafvet längs Sibiriens nordkust ofta bör kunna tillryggaläggas på några få veckor af ett dertill lämpligt ångfartyg, bemannadt med erfarna sjömän, men att denna väg i sin helhet, så vidt förhållandena i det sibiriska Ishafvet för det närvarande äro bekanta, svårligen torde blifva af någon verklig betydelse för handeln; 2:o) att man redan nu kan påstå, att ingen svårighet möter för användande af sjöförbindelse mellan Ob-Jenissei och Europa till handelsväg; 3:o)

---

enstämmiga jubelrop sina kämpar, som stridt, förtröstat, segrat! Främst bland dem helsar det eder, friherre Adolf Nordenskiöld, den länge sedan ryktbar vordne arktiske forskaren, den omtänksamme ledaren af denna efter århundradens fruktlösa försök lyckligen verkstälda nordostpassage. Bredvid eder står en af svenska flottans män, kapten Louis af Palander, 'Vegas' kraftfulle och oförfärade befälhafvare; och I båda ären omgifne af en behjertad skara forskare, fartygsbefäl och besättning, hvilka delat edra mödor och faror och nu dela eder ära. Tideböckerna skola för all framtid med vördnad bevara 'Vegas' Nordhafsfärd samt så gifva vitnesbörd om, hvad nordmannakraft förmår. Vårt älskade fädernesland har förvärfvat en ny, frisk lager att på minnets altare nedläggas vid sidan af de många från framfarne dagar. Heder åt de män, som skurit denna lager! I det svenska folkets namn som i mitt eget bringar jag dem *alla* en gärd af tacksamhet och beundran!» Strax förut hade 'Vegas' besättning införts i salen för att deltaga i denna skål.

*) »Geografiska sällskapets tidskrift» för 1880, n:r 11, sid. 19—20.

att enligt all sannolikhet äfven sjövägen mellan Jenissei och Lena och mellan Lena och Europa är användbar som handelsväg; dock torde fram- och återresan mellan Lena och Europa icke kunna ske på samma sommar; 4:o) att fortsatta undersökningar äro af nöden för att afgöra, om en för handel afsedd sjöförbindelse mellan Lenas mynning och Stilla hafvet är möjlig eller ej. Den erfarenhet, vi redan nu vunnit, visar, att man i alla händelser på denna väg kan från Stilla hafvet till Lenas flodområde införa ångbåtar, tyngre redskap och andra varor, som ej lämpligen kunna forslas på slädar eller hjuldon.»

Nordenskiöld ämnar ganska snart företaga en ny expedition i sibiriska Ishafvet. I ett den 31 maj 1879 dateradt bref skrifver han nämligen till Sibiriakov: »Efter min hemkomst tänker jag sysselsätta mig ett år med att utgifva en skildring af »Vegas» färd, men då önskar jag kunna fortsätta undersökningarna i Ishafvet vid Sibiriens kust med Lena-floden till utgångspunkt och Nysibiriska öarne som operationsbas. En sådan undersökning är af utomordentlig betydelse för det mål, som jag uppstält för mig, nämligen att göra Asiens norra del fullkomligt tillgänglig för sjöfarten.»

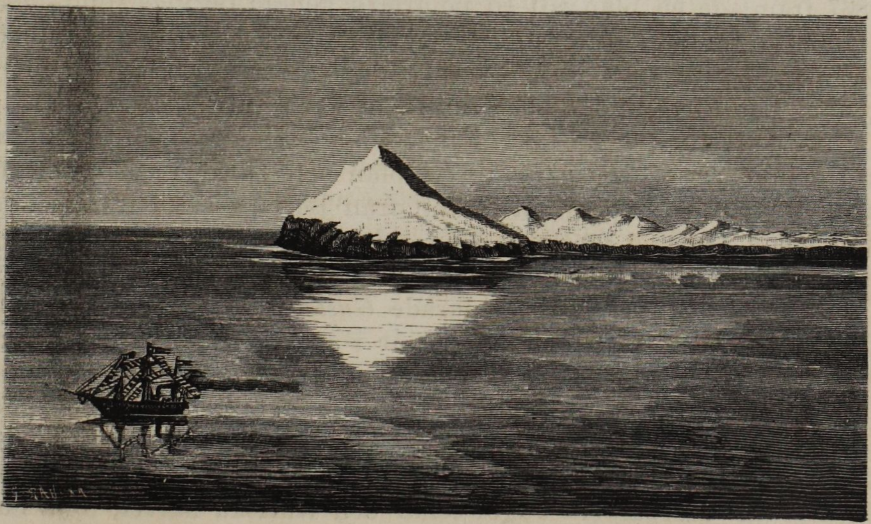

"Vega" passerar Ost-kap.

Genom Berings sund mot nordpolen.

Ehuru de farhågor, som med anledning af underrättelsen om »Vegas» infrysande vid Serdze-kamen uppstodo i Europa, sedermera visade sig ogrundade, läto dock såväl Sibiriakov som Bennett sina fartyg afgå för att uppsöka Nordenskiöld. De skulle taga vägen genom Berings sund, hvilken sedan Kelletts, Collinsons och M'Clures dagar icke valts af någon vetenskaplig expedition. Endast Frankrike hade varit betänkt på att betjena sig af denna väg, Frankrike, hvars annars så ärofulla namn man endast sällan möter i polarforskningens historia, men hvilket jordkunskapen är pligtig att innerligt tacka för så många framstående färder, och som har frambragt det första geografiska sällskapet.

Redan förut[1]) är omtaladt, att flottlöjtnanten *G. Lambert* år 1867 framlade en plan till en polarfärd genom Berings sund, men att detta förslag, som hade att glädja sig åt Napoléon III:s och en mängd framstående mäns välvilliga understöd, gick om intet genom Lamberts under belägringen af Paris inträffade död.

År 1871 upptog en i San Francisco bosatt, förmögen fransman vid namn *Octave Pavy* Lamberts plan och ville på egen bekostnad utrusta en expedition för att från Berings sund framtränga mot polen.[2]) Men förslaget kom aldrig till utförande utan synes hafva tagit en snöplig ände.[3])

Den 24 februari 1872 förklarade *Gustave Ambert* sig beredd att utföra Lamberts plan och samma år i april eller, som det sedermera hette, i juli anträda en polarfärd med en i Havre liggande jernskrufångare, sannolikt det af Lambert inköpta, i Canada bygda »Le Boréal» på 1,000 tons; i början af augusti skulle fartyget afgå från Tromsö under befäl af norske kaptenen F. Mack. Afsigten var att passera Jugor-schar och Kariska hafvet, följa Samojed-halföns kust till Hvita ön, derifrån gå norr ut och öfvervintra på Nysibiriska öarne eller något annat ställe af sibiriska kusten. Expeditionen skulle vara utrustad för två och ett halft år. Men icke heller denna färd kom till stånd, och ingenting vidare har sedermera afhörts om detta eller något annat polarföretag från Frankrikes sida.

---

[1]) Se ofvanför sid. 668.

[2]) Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1871, sid. 357.

[3]) Dersammastädes för 1873, sid. 110.

Sibiriakovs ångare »A. E. Nordenskiöld» afgick den 13 maj 1879 från Malmö genom Suez-kanalen till Berings sund. Befälet öfver fartyget, hvilket sedermera skulle användas till trafik på Lena, kanske äfven på Jenissei, hade lemnats åt den med arktisk sjöfart förtrogne, f. d. förste officeren på »Germania» under den andra tyska polarexpeditionen 1869—1870, *G. H. Sengstacke.* På inbjudning af den om sibiriska Ishafvet så högt förtjente Sibiriakov hade till den med en värdefull samling af vetenskapliga instrument frikostigt utrustade expeditionen slutit sig som naturforskare tyske meteorologen *A. von Danckelmann* och på geografiska sällskapets i S:t Petersburg vägnar botanikern *A. Grigoriev.* Den 27 juli anlände »A. E. Nordenskiöld» till Yokohama, fortsatte den 1 augusti färden till Berings sund, men strandade redan den 5 vid nordöstra änden af ön Jesso. Expeditionens samtliga medlemmar räddades dock och återvände till Yokohama. *)

En långt vidlyftigare historia har den andra expeditionen, som fick i uppdrag att bringa Nordenskiöld hjelp. Uppmuntrad genom den lysande framgång, som krönte Stanleys expedition tvärs öfver Afrika, hade dess upphofsman *James Gordon Bennett* länge riktat sitt företagsamhetsbegär på polarfrågan. Han köpte för detta ändamål 1878 engelska ångjakten »Pandora», hvilken var särskildt bygd för färder i Ishafvet och, såsom vi veta, redan gjort tjenst derstädes flere gånger. »Pandora» blef i London å nyo utrustadt och efter ombyggningens fullbordande egentligen ett nytt fartyg. [1]) Förenta staternas kongress antog ett lagförslag, enligt hvilket förbundspresidenten skulle på fartyget anställa officerare ur Unionens örlogsflotta. Namnet »Pandora» utbyttes nu mot »Jeannette» (efter Gordon Bennetts syster), och fartyget anträdde i juli 1878 färden genom Magalhães' sund till San Francisco, dit det anlände efter 165 dagars mycket stormig färd, hvarunder det visade sig vara ett utmärkt segelfartyg. På regeringsvarfvet vid Mare island utrustades det derefter fullständigt för den arktiska färden. [2]) Befälet gafs åt löjtnant *George W. de*

---

*) Fartyget togs sedermera af grund och reparerades i Japan, hvarifrån det afgick till Europa och i januari 1881 anlände till London. *Öfver:s anm.*

[1]) Det är en skrufångare af 420 tons' drägtighet, har tre master, maskin på 200 hästkrafter, skrof af engelsk ek och ovanligt starkt, enär det består af tre vattentäta afdelningar, och är från 2,6 meter ofvanför kölen till 0,6 meter öfver vattengången försedt med en 7,5 centimeter tjock beläggning af amerikansk alm till skydd mot isen. Styret kan lyftas af.

[2]) »Jeannette» blef för detta ändamål utrustadt så fullständigt, som menskligt

Long ur Förenta staternas örlogsflotta; han hade år 1873 åtföljt »Tigress» under dess färd för att uppsöka »Polaris». De öfriga officerarne äro löjtnant *Charles W. Chipp* som sekond, löjtnant *John W. Dannenhauer* som navigatör, öfvermaskinisten *G. W. Melville* och maskinisten *Walter Lee.* Vidare finnas om bord läkaren *J. W. Ambler*, tillika chef för den vetenskapliga stab, hvarmed Bennett försåg expeditionen. Till denna stab höra *Jerome J. Collins* som meteorolog och korrespondent till »New York Herald», *R. L. Newcomb* som astronom, *Brooks* som naturforskare och *W. Bradford* som fotograf och tecknare. Manskapet utgöres af islotsen *William Dunbar,* som länge idkat hvalfångst i Ishafvet, båtsmaten *Coles,* timmermannen *Lindemann,* som år 1873 blef på isskollan skild från »Polaris», 4 eldare, kocken, stewarten och kajutgossen samt 12 matroser. Dessa utsågos med största sorgfällighet bland nästan 1,300 personer, som anmält sig; ingen är under 25 eller öfver 35 år gammal. [1])

Äfvenledes beslöt Bennett att sända sin jakt »Dauntless» till Spetsbergen, att båda fartygen måtte på motsatta vägar framtränga mot polen. »Dauntless» utrustas för närvarande till sin färd; det skall erhålla en hjelpmaskin och nya skrufvar. Bennett har hos amerikanska regeringen begärt officerare, manskap och förråd från Unionens örlogsflotta, hvaremot han åtager sig fartygets utrustning i öfrigt.

Sedan den engelska polarfärden under Nares är detta den första expedition, som å nyo satt sig det målet före att söka uppnå den högsta nordliga bredd och om möjligt sjelfva nordpolen. På äkta amerikanskt sätt medför »Jeannette» en kopparlåda med namn och datum, hvilken skall, lufttätt tillsluten, läggas »på nordpolen».

Den 8 juli 1879 på eftermiddagen lemnade »Jeannette» under salut från krigsskeppen och batterierna San Franciscos hamn, åtföljdt af örlogsfartyget »Alaska», som på regeringens befallning skulle beledsaga »Jeannette» till Berings sund, föra det söndertagna däckshuset, 60 tons kol och 20 tons förråd dit samt på S:t Michel bland Aleuterna upprätta en hjelpstation för expeditionens räkning. Den 2 augusti anlände »Jeannette» till Illiuliuk, Unalasch-

---

vetande förmådde. Det erhöll två nya ångpannor och har två reservskrufvar om bord. Dess destilleringsapparat kan dagligen lemna 500 gallons vatten, dess kolförråd är 160 tons. Manskapets och officerarnes hytter äro klädda med tjock filt mot kölden; på samma sätt skyddas det rörliga tak eller hus, som kan uppsättas på däck. Åtta arktiska tält medfördes; de äro 3 meter långa, 2,6 meter breda och kunna hvartdera rymma åtta man. Pemmikan finnes i stor mängd om bord; deremot utdelas inga spritdrycker, utan endast öl användes, hvilket väl är äkta yankeemessigt, men så orimligt som möjligt för polarfarare.

[1]) Hela kostnaden för expeditionen anslås till 300,000 dollars (1,125,000 kronor).

kas hamn, seglade den 6 till handelsplatsen S:t Michel vid Yukonflodens mynning, der eskimåhundar, slädar och båtar togos om bord, samt inträffade den 25 augusti i S:t Lawrence-viken söder om Ost-kap, der de Long erfor, att »Vega» lyckligen kommit loss och styrt kosan till Japan. Sedan det amerikanska expeditionsfartyget här intagit kol, seglade det vidare för att genom Berings sund gå till kap Serdze-kamen och der eller vid kusten af det ännu icke af någon hvit beträdda Wrangels land taga sitt vinterqvarter och efter isens uppbrott sommarn 1880 söka framtränga mot norr. De sangviniska yankees räkna verkligen på att med den norr ut gående strömmen komma ända till polen och derefter återvända söder ut allt efter omständigheterna genom Smiths sund eller det europeiska polarhafvet! *)

---

*) Som isförhållandena hösten 1879 plötsligen togo en ogynsam vändning, sände Förenta staternas regering 1880 tullkuttern »Corwin», kapten *Hooper,* till Berings sund för att efterforska tvenne hösten förut af is inneslutna hvalfångare äfvensom »Jeannette», som af samma orsak kunde hafva råkat i en svår belägenhet. I slutet af juni passerade »Corwin» Berings sund samt kryssade mellan kap Serdze-kamen på den asiatiska och kap Hope på den amerikanska sidan. Efter att i Nortonsundet hafva fylt sitt kolförråd förnyade »Corwin» sin kryssning, kom i slutet af augusti till det vestliga kap Barrow och återvände i början af oktober till San Francisco, sedan fartyget i de skiljaktigaste riktningar hade öfverfarit Ishafvet ända till Herald-ön, men utan att kunna uppnå Wrangels land. Någon underrättelse om de saknade hvalfångarne eller om »Jeannette» erhölls hvarken af amerikanska eller asiatiska infödingar. Hvalfångarne anses förlorade, men alla arktiska auktoriteter öfverensstämma i, att ingen orsak finnes att hysa farhågor för »Jeannettes» öde. Enligt de sista underrättelser, som hvalfångare hemfört, har man i slutet af september 1879 sett fartyget norr om Herald-ön ånga fram i riktning mot Wrangels land. Man kan väl derför med rätta antaga, att det lyckats kapten de Long att framtränga dit och öfvervintra i en säker hamn. Expeditionen är provianterad för tre år. Den sista underrättelsen från »Jeannette» har genom ryska regeringens försorg framkommit till Förenta staternas marinministerium och är ett bref af den 29 augusti 1879, hvari kapten de Long tillkännagifver sin ankomst till kap Serdzekamen och sin afsigt att via Koljutschin-viken afgå till Wrangels land; allt stod väl till om bord på fartyget. De Longs i brefvet uttalade afsigt strider väl mot hvalfångarnes ofvan omtalade berättelse; men det är ju möjligt, att de Long funnit det mellan Wrangels land och Sibiriens fastland belägna Longs sund spärradt af is och derför beslutit att segla norr ut. (Petermanns »Geographische Mittheilungen» för 1880, sid. 427.) — I december 1880 lästes väl i svenska pressen, att den i Yokohama utkommande tidningen »Japan Herald» meddelat, att en till Petropavlovsk på Kamtschatka inkommen hvalfångare berättat, att enligt infödingars utsago »Jeannette» jemte ett par hvalfångstfartyg krossats i isen, och att deras besättningar omkommit. Denna uppgift torde dock böra anses mindre tillförlitlig, enär den lätteligen kan hafva uppstått bland infödingarne just med anledning af »Corwins» efterspaningar. *Öfver:s anm.*

Polarforskningen i nutiden och framtiden.

På det år 1875 i Gratz hållna tyska naturforskare- och läkaremötet uttalade »Tegetthoffs» förre chef, löjtnant Weyprecht, *) sina åsigter om »grundprinciperna för den arktiska forskningen». Härvid yttrade han bland annat, att om man sammanställer de hittillsvarande expeditionernas vetenskapliga resultat, så skall man finna, att de alls icke motsvara de derpå använda medlen. England och Amerika hafva under de senaste femtio åren utsändt flera än tjugofem större och mindre expeditioner med en kostnad af mera än en million pund sterling. De vetenskapliga resultaten från denna långa följd af kostsamma expeditioner bestå hufvudsakligen i magnetiska polens upptäckande, i utvidgandet af kännedomen om de naturhistoriska förhållandena i amerikanska Ishafvet samt i fastställandet och det topografiska beskrifvandet af en i detalj temligen betydelselös ögrupp. Vid noggrann analys smälter dessa resultats vetenskapliga värde ännu mera till hopa. Orsaken till polarforskningens obetydliga resultat förklarade Weyprecht ligga mindre i sjelfva iakttagelsen än i de allmänna, falska principer, enligt hvilka expeditionerna hittills blifvit utsända, och som rent af hindrande ställa sig i vägen för den grundliga, vetenskapliga forskningen. En skissering i stora drag är nog för den geografiska forskningen inom polarområdet, den topografiska geografien måste i nämnda område helt och hållet underordna sig den fysiska, och de geografiska upptäckterna blifva först då af värde, när de dermed förenade vetenskapliga upptäckterna gå hand i hand. Der släden träder i förgrunden, kan den vetenskapliga iakttagelsen spela blott en sekundär roll. En annan orsak till, att resultaten af polarexpeditionerna icke motsvara de på dem nedlagda kostnaderna, är den, att nästan alla polarfärder varit enstaka företag. Weyprechts principer för polarforskningen äro följande: »1:o) Den arktiska forskningen är af högsta vigt för kännedomen af naturlagarne. 2:o) Det geogra-

---

*) Weyprecht afled den 28 mars 1881 i Michelstadt i storhertigdömet Hessen.
Öfver:s anm.

fiska upptäckandet i dessa trakter är blott så till vida af högre värde, som fältet för den vetenskapliga forskningen i inskränktare bemärkelse förberedes derigenom. 3:o) Den arktiska detaljgeografien är en bisak. 4:o) Den geografiska polen eger icke något större värde för vetenskapen än hvarje annan under högre breddgrader belägen punkt. 5:o) Iakttagelsestationerna äro, bredden oafsedd, gynsammare, ju kraftigare de företeelser, hvilka man söker studera, uppträda på dem. 6:o) Enstaka iakttagelser hafva blott relativt värde.» Iakttagelseområdet behöfver ej utsträckas till de allra högsta bredder för att ernå vetenskapliga resultat. Om stationer upprättades på Novaja Semlja (76°), Spetsbergen (78°), vestra eller östra Grönland (mellan 76° och 78°), norr eller öster om Berings sund (71°) och i Sibirien (på 71°), så sloges en iakttagelsegördel omkring hela det arktiska området. Med de medel, som en enda expedition till de högsta breddgraders uppnående kostar, kunde alla dessa stationer uppehållas under ett år. Slutligen förklarade Weyprecht, att han anklagade sig sjelf och bröt stafven öfver största delen af sina egna, med hårdt arbete köpta resultat.

Strax efter det weyprechtska förslagets framläggande erbjöd grefve Wilczek sig att med en betydande summa understöda företaget, hvilket dock icke kunde fullständigt utföras af någon enskild person, icke ens af någon särskild stat utan blott genom enhällig samverkan. I september 1877 utarbetade Weyprecht och Wilczek ett utförligt »program för en internationel polarexpeditions arbeten», men ingen sådan har ännu kommit till stånd, och ehuru Wilczek under vissa förutsättningar år 1878 lofvat att om två år bekosta en iakttagelsestation för ett års tid på Novaja Semlja, har den utsatta tiden förflutit, utan att något vidare förnummits om det tilltänkta företaget.

Det weyprechtska företaget har i vissa hänseenden blifvit föremål för en grundlig kritik från författaren till detta arbete. Det måste medgifvas, säger denne, att vi hafva de förra expeditionerna — skulle de än hafva varit ledda af begäret efter geografiska upptäckter — att tacka för allt, som vi veta om det arktiska området. Må man blott jemföra t. ex. en polarkarta från början af vårt århundrade med en sådan från de senaste åren, så skall man finna, att den polen omgifvande hvita fläcken förminskats i betydlig mån. Weyprecht begår det felet att ej varseblifva vetenskapens och de särskilda vetenskapsgrenarnes gränser, då han ställer de »geografiska upptäckterna» gent emot de »vetenskapliga forskningarna», hvilket nästan låter, som vore icke äfven de förra vetenskap. Hans yttrande, att den geografiska detaljforskningen träder »hindrande i vägen för vetenskapen», kan icke få passera, ty för den allmänna vetenskapen, hvilken sträfvar till det menskliga vetandets utvidgande, äro upptäckten och undersökningen af Frans Josefs land värda lika mycket som upptäckandet af en ny lag för stormarne eller uppdagandet af norrskenets orsaker. Weyprecht har rätt i, att fortvarande iakttagelsestationers upprättande är det ensamt riktiga sättet att i fysikaliskt hänseende utforska polartrakterna, men blott i detta hänseende, ty hvarken zoologen, botanisten eller geognosten skola finna sin räkning i att stanna på ett och samma ställe. Den naturvetenskapliga forskningen eger icke någon rätt att uppehålla den geografiska och skjuta henne i bakgrunden; snarare måste hvardera rastlöst sträfva vidare inom sitt område. Det står fast, att man icke kan hoppas en lösning af de fysikaliska problemen i det hittills kända, circumpolara området, utan att den är att söka i dess kärne, hvarvid sjelfva polpunkten dock icke spelar någon roll. Man kan alltså redan nu yttra, att de af Weyprecht föreslagna stationerna endast skola förbereda, men ingalunda sjelfva medföra de naturvetenskapliga problemens lösning. Weyprechts förslag om ettåriga stationer tills vidare är alldeles otillräckligt, och iakttagelserna på de första stationerna måste fortsättas åtminstone tio år. Vore den geografiska forskningen overksam under dessa år, så toge det snart slut med de naturvetenskapliga arbetena. Skall Weyprechts plan verkligen bana väg för en noggrann kännedom om de fysikaliska företeelserna i polarområdet, så fordras dertill naturligtvis att intränga längre deri. Den af honom föreslagna stationsringen måste betraktas som en första led i forskningen, hvartill allt mera framskjutna ringar skulle sluta sig, tills hela det arktiska området blifvit undersökt. Härvid kan geografien icke lemnas ute ur räkningen, enär kännedomen om vattnets och landets fördelning inom polkretsen väsentligen bidrager till de fysikaliska problemens lösning. Skola iakttagelserna sträcka sig äfven till botanik, zoologi och geologi, så kan icke något annat forskningssätt komma i fråga än att besöka de särskilda länderna. Och om, såsom Weyprecht påstått, nordpolen än icke eger något vetenskapligt värde såsom mål, är det dock för vetenskapen af det största intresse att undersöka det mellan honom och de bekanta länderna belägna området; icke det slutliga målet utan vägen dit utgör forskningens uppgift. Den geografiska och den naturvetenskapliga forskningen måste derför gå väl icke hand i hand, men obehindradt bredvid hvarandra, hvarför det till slut kan sägas: Man måste göra det ena, och får icke underlåta det andra.

Innehållsförteckning.

Sid.
Inledning ... 3.
Det arktiska bältets forntid ... 9.
Naturen i det norra polarområdet ... 24.
Pytheas' färd ... 52.
Irländarne i norden ... 69.
Nordmännens hemland ... 84.
Nordmännen och invånarne i den höga norden ... 97.
Nordmännens Islandsfärder ... 111.
Island och isländarne nu för tiden ... 120.
Grönlands upptäckande och koloniserande ... 163.
Grönländska inlandsisen ... 173.
Grönländska kusternas naturbeskaffenhet ... 198.
Eskimåernas polarfolk ... 220.
Nordfärder under medeltiden ... 249.
Cabot och nordvestpassagen ... 262.
Första försöken att finna en nordostlig genomfart ... 275.
Vilhelm Barents' resor och upptäckter ... 284.
I det nordliga Ryssland ... 302.
Kolgujev och Novaja Semlja-gruppen ... 313.
Frobisher, Gilbert och Davis ... 325.
Första inträngandet i det arktiska Nord-Amerika ... 343.
De äldre hvalfångarne i Spetsbergens farvatten ... 364.
Grönlands återupptäckande och nya färder mot nordost ... 383.
Ryssarne på tåget genom Sibirien ... 395.
Ryssarnes första och andra »nordiska expedition» ... 411.
Aleuternas upptäckande ... 444.
Cook och hans efterföljare ... 460.
Vidare forskningar i det arktiska Asien ... 471.
Ryssarne på Novaja Semlja ... 488.
Amerikas Sibirien ... 501.
Danskarne på Grönland ... 520.
Polarforskningens återupptagande af engelsmännen ... 530.
Franklin och de första Franklinsökarne ... 562.
Franklinexpeditionerna under Austin och Belcher ... 581.
Nordvestpassagens upptäckande ... 600.
Afslöjandet af Franklins och hans följeslagares öde ... 610.
Genom Smiths sund till »det öppna polarhafvet» ... 630.
Tyskarnes polarfärder ... 667.
De nyaste forskningsfärderna till Spetsbergen ... 679.
Hafvet öster om Spetsbergen och upptäckandet af Frans Josefs land ... 711.
Novaja Semlja och Kariska hafvets öppnande ... 732.
Nordostpassagens upptäckande genom Nordenskiöld ... 741.
Genom Berings sund mot nordpolen ... 766.
Polarforskningen i nutiden och framtiden ... 770.

Anvisning om planschernas plats.

Manskap från »Alert» i den högsta norden (sid. 2) ... hör till sid. 659.
Tyndall-gletschern i Whale-sundet (sid. 25) ... » » » 592.
Midnattssol (sid. 41) ... » » » 95.
Nordkap (sid. 87) ... » » » 89.
Den nya vulkanen Oskjagjà i Vatna-jökeln på Island (sid. 105) ... » » » 131.
Hverfjall vid Myvatn (sid. 135) ... » » » 134.
Thorshavn, Fær-öarnes hufvudstad (sid. 161) ... » » » 73.
Kap Fligely på Frans Josefs land (sid. 193) ... » » » 726.
Konung Wilhelms land (sid. 225) ... » » » 675.
Hvalrossar (sid. 241) ... » » » 48.
Hvalfångst i Hvita hafvet (sid. 273) ... » » » 738.
Samojedläger (sid. 305) ... » » » 310.
Vid polarisens gräns (sid. 337) ... » » » 28.
Barents' vinterbostad på Novaja Semlja (sid. 353) ... » » » 294.
Borgmästareporten på Beeren Eiland (sid. 369) ... » » » 694.
Drottning Augustas dal i Ost-Grönland (sid. 385) ... » » » 677.
Fiskernæs i Syd-Grönland (sid. 401) ... » » » 219.
Slädfärd på Novaja Semlja (sid. 449) ... » » » 720.
Kejsar Frans Josefs fjord och Petermanntoppen (sid. 481) ... » » » 677.
Hudsons undergång (sid. 513) ... » » » 349.
Parrys slädfärd mot norr (sid. 545) ... » » » 552.
Bellot-sundet i arktiska Nord-Amerika (sid. 577) ... » » » 615.
Isbjörnar, som förstöra en depot (sid. 593) ... » » » 629.
En hundslädes nedstörtande i en isklyfta (sid. 625) ... » » » 726.
»Ravenscraig» blir synligt för manskapet från »Polaris» (sid. 657) » » » 648.
»Hansas» besättning den 14 januari 1870 på aftonen (sid. 689) ... » » » 672.
Julius Payer (sid. 723) ... » » » 722.
»Vega» saluterar vid kap Tscheljuskin (sid. 753) ... » » » 752.

Rättelser:

Sid. 23, rad. 22 uppifrån står: doppande — läs: doppade. Sid. 193. Underskriften på planschen bör vara Kap Fligely på Frans Josefs land (i stället för »Kejsar Frans Josefs fjord»).

BIBL. Ste GENEVIÈVE